

Manemon

MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University
E-ISSN: 2149-4622

YIL/YEAR: 2019 • CILT/VOLUME: 7 • SAYI/NUMBER: 6

Prof. Dr. Fuat Sezgin Anısına

Antik Yunan Felsefesi ve Mitinin Kökenine, İçeriğine ve İşlevine Dair
Homo Sceptikus'un Akıl Hamaliyeliği Tarihi Bakımından Felsefi Bir Kritik
Hacı Mustafa AÇIKÖZ

Matematik ve Fen Başarısının Belirleyicisi Olarak Öğretmenlerin Eğitim Düzeyi
Umur Birkan ÖZKAN

Entelektüel Uyarımın Özyeterlilik Üzerindeki Etkisinde Kişi-İş Uyumunun
İçsel Atıf Eksenli Aracılık Rolü
Metin SÖYLEMEZ, Metehan TOLON

II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlılık Düşüncesinin Evrimi:
Abdülkadir Câmî (Baykurt) Bey Örneği
Bahattin ÇATMA

Yenilenen Kentlerde Nostaljik Söylemler ve Kurgusal Mekânlar
Rukiye SATILMIŞ

Farklı Sosyo-Ekonomik Statüye Sahip 8-10 Yaş Arası Çocukların
Bazı Fiziksel ve Motorsal Özelliklerinin İncelenmesi
Alper KARADAĞ

Fethullah Gülen Örgütü ve Darbeler
Doğan ÖZLÜK

İnovasyonun Firma Performansı Üzerine Etkisi:
Bistte İmalat Sektöründe Faaliyet Gösteren Firmalar Üzerine Bir İnceleme
Yakup ASLAN, Mehmet AYGÜN

Yeni Medya ve Z Kuşağı İlişkisi Bağlamında
Youtube Kids Uygulamasının İçeriksel Analizi
Ali Murat KIRIK, Ersin ALTUN

Defense Expenditures and Income Inequality:
Evidence from Chosen Euro Using Countries
Engin ÇENBERCİ

Analitik Hiyerarşi Süreci ile Lojistik Merkezi Yeri Seçimi
Hamit ERDAL, Hacer YUMURTACI AYDOĞMUŞ

İslamiyet Öncesi Eski Türk İnanışları veya Mitolojisi ile
Antik Dönem (Yunan veya Roma)
Mitolojisinin Karşılıklı Olarak Değerlendirilmesi
Derya Uzun AYDIN

Türkiye'de Kamusal Müzakere Deneyimleri:
Batman Üniversitesi Çalıştay Örneği
Gülsüm HEKİMOĞLU

Algılanan Liderlik Tarzının Tükenmişlik Düzeyine Etkisi:
Çanakkale Otel İşletmelerinde Bir Araştırma
Hasan CİNNİOĞLU, Lütfi ATAY, Ezgi KARAKAŞ

Kış Turizmi Potansiyeli Açısından Muş İli'nin
SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi
Emin ARSLAN, Hakan KENDİR

Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim Arama ve Sağlama Güdülerinin
Türk ve Yabancı Öğrenci Gruplarına Göre Farklılıklarının İncelenmesi
Zehra BOZBAY, Adem UYSAL, Esra'a ZAİD

Bitcoin Piyasasında Balonlar: Genelleştirilmiş Eküs ADF Testi
Mehmet SONGUR

Çerkezköy Organize Sanayi Bölgesinde Bir Tekstil İşletmesinin En Uygun
Kumaş Seçimi Probleminin Analitik Hiyerarşi Prosesi Yöntemi ile Analizi
Erkan ARI, Ebru AYDIN

Medya ve Diğer Dış Etkenlerin Gençlerin
Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisi
Mustafa İNCE, Mevlüt Can KOÇAK

Türk Havayolu Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Analizi
Ferhan ŞENGÜR, Temel Caner USTAÖMER

Türkiye Enflasyon Görünümüne İlişkin Bir Değerlendirme:
Reel Efektif Döviz Kuru ile Tüketici Fiyat Endeksi Arasındaki İlişkinin Analizi
Esra N. KILCI

Sosyonomik Yaklaşım Kapsamında Uluslararası Ticaret ve
Finansal Piyasalar Arasındaki İlişki: Eşbütünlük ve Nedensellik Analizi
Ayberk ŞEKER

Yerel Seçimlerde Seçmen Davranışını Etkileyen Faktörler: Muş Örneği
Bayram COŞKUN, Mehmet Şirin ÇETİN

Tüketicilerin Sembolik Tüketim Eğilimlerinin Öğrenilmesi: Akçakoca Örneği
Yıldırım YILDIRIM

Bütünleşik SWARA - MOORA Yöntemi ile Kurumsal Müşterilerin
Banka Tercihlerinin Belirlenmesi: Aydın İlinde Bir Uygulama
Engin ÇAKIR, Elif BİLGE

Yaşam Doyumu ile İşgören Performansı İlişkisini
İncelemeye Yönelik Bir Alan Araştırması
Gökhan ULUDAĞ

Ekonomik Büyüme, İstihdam ve İşsizlik İlişkisi:
Geniş Tanımlı İşsizlik Oranları ile Türkiye Üzerine Bir Araştırma
Selami BAYRAK

Cyberloafing: A Research On Employees Of Directorate Of National Property
Gamze MACİT, Hüseyin Bilal MACİT

Engelli Bakım Merkezi Yöneticileri ve Tükenmişlik
Vedat IŞIKHAN, Mustafa Çağrı AYALP, Edip AYGÜLER

Yönetsel Cesaretin Tarihi Kaynakları Üzerine Bir İnceleme:
Eski Türk Yazıtlarında Cesaret
İbrahim Sani MERT, Muzaffer AYDEMİR

Güvenlik İklimi ve Güvenlik Kültürünün İşyeri Yaralanmaları Üzerine Etkisinde
Güvenlik Davranışlarının Aracılık Rolü: Döküm Sanayinde Bir Araştırma
Himmet KARADAL, Ethem MERDAN, Mohammad ABUBAKAR

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

YIL/YEAR: 2019 • CILT/VOLUME: 7 • SAYI/NUMBER: 6

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı bulunduğu kurumun görüşlerini yansıtmaz.

The opinions and views expressed in the papers published in the journal are only those of the author(s) and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher.

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

Dağıtım Distribution

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yapılmaktadır Is made by Muş Alparslan University Institute of Social Sciences

2149-4622	:	e-ISSN	e-ISSN	:	2149-4622
13/12/2019	:	Basım Tarihi	Published Date	:	13/12/2019
Aralık 2019	:	Yayın Sezonu	Pub. Date Season	:	Aralık 2019
7	:	Cilt	Volume	:	7
6	:	Sayı	Number	:	6
2013	:	İlk Yayın Tarihi	Founded	:	2013
Muş	:	Basım Yeri	Place of Publication	:	Muş
Yılda altı defa elektronik olarak yayınlanan uluslararası hakemli ve süreli yayındır	:	Yayın Türü	Publication Type	:	Is an international, periodical, double-blind peer-reviewed and online academic journal published bi-monthly
Türkçe ve İngilizcedir; ancak her sayıda ki makale sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki çalışmalara da yer verilebilir.	:	Yayın Dili	Official Language	:	Turkish and English; however, studies in other languages may be included, up to a third of the number of articles in each issue.
Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık	:	Periyot	Frequency	:	February, April, June, August, October and December
Muş Alparslan Üniversitesi	:	Yayıncı	Publisher	:	Muş Alparslan University
Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye	:	Adres	Address	:	Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye
anemon@alparslan.edu.tr	:	e-posta	e-mail	:	anemon@alparslan.edu.tr
+90 436 249 49 49	:	Telefon	Telephone	:	+90 436 249 49 49
+90 436 249 10 22	:	Faks	Fax	:	+90 436 249 10 22
http://dergipark.gov.tr/anemon	:	Ana Sayfa	Homepage	:	http://dergipark.gov.tr/anemon

Yayın Kurulu • Editorial Board

**Muş Alparslan Üniversitesi Adına
Sahibi / Owner
Baş Editör / Editor-in-Chief**

Editörler / Editors

Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT (Rektör)
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÖKÇEN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Abdülmecit YILDIRIM
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Abdussamet GÜNEK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ayça KARTAL
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ejder ULUTAŞ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Hülya KAYA HASDEMİR
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali TÜRKMEÑOĞLU
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Özgür YEŞİLYURT
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Şamil TATIK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Turan GÜLER
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yunus KOÇ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AYDIN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

**Yayın Kurulu Üyeleri / Editorial Board
Members**

Prof. Dr. Abdülcelil BİLGİN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Alper KARADAĞ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Robert FREDERICKS
Universidad Autonoma Benito Juarez De Oaxaca/ Meksika
Doç. Dr. Gabur OZIEV
International Islamic University / Malezya
Doç. Dr. H. Mustafa AÇIKÖZ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI
Yarmouk University / Ürdün
Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR
University of Malaya / Malezya
Doç. Dr. Murat KAYACAN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Ömer Faruk ALTUNÇ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Berat ÇİÇEK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Canser KARDAŞ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Irena Rajchinovska PANDEVA
Ss. Cyril and Methodius University / Makedonya
Dr. Öğr. Üyesi Orhan KESKİNTAŞ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Rahmi SAYLIK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Şirin GÜL
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya ÇAM
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Arş. Gör. Aslıhan YENİÇERİ ALTINTAŞ
Arş. Gör. Ayşe Nur LEBLEBİCİER
Arş. Gör. Yunus ŞAKİROĞLU
Öğr. Gör. Yahya ADANIR
Öğr. Gör. Serdar DİK

Sekreteryaya / Secretariat

Dizgi/ Layout Editor

Teknik Redaksiyon / Redaction

Grafik Tasarım / Design

Yıl/Year: 2019 • Cilt/Volume: 7 • Sayı/Number: 6

Amaç ve Kapsam Aims and Scope

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon), sosyal ve beşeri bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmalarını bilimsel bir yaklaşımla ele almak amacıyla yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi 2018 yılından itibaren Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.

anemon'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu, yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları Muş Alparslan Üniversitesi'ne ait olup yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz veya elektronik ortama taşınmaz.

anemon'da sosyal bilimlerle (dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb.) alakalı konularda özgün ve nitelikli bilimsel çalışmalar yer almaktadır. Dergilerimizde yayınlanan tüm makaleler çevrimiçi olarak erişime açıktır ve makale yayını için herhangi bir ücret talep edilmemektedir.

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon) aşağıdaki indekslerce taranmaktadır:

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) is a peer-reviewed international journal that publishes original and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences and human sciences. The Journal is published bimonthly in February, April, June, August, October and December starting from 2018 by Mus Alparslan University.

Scientific and legal liabilities of the articles published in anemon belong to the authors. The copyrights of the works that are published in the journal are transferred to Muş Alparslan University. No part of this publication may be duplicated and published elsewhere including electronically without permission of the Publisher.

anemon focuses on, but not limited to the following topics: business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology, etc. All articles published in our journals are open access and freely available online. All articles published in our journals are open access, freely available online and no fee is charged for publishing articles

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) indexed and abstracted in:

TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin (Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı)
Index Copernicus
ASOS Index (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi)
CiteFactor (Academic Scientific Journals)
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
Idealonline
InfoBase Index
ISAM (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)
JIF (The Journals Impact Factor)
OAJI (Open Academic Journals Index)
ResearchBib (Academic Resource Index)
SciLit
SOBIAD (TR Sosyal Bilimler Atf Dizini)
TEİ (Türk Eğitim İndeksi)

TUBITAK ULAKBIM TR Index (Social Sciences and Humanities Database)
Index Copernicus
ASOS Index (Academia Social Science Index)
CiteFactor (Academic Scientific Journals)
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
Idealonline
InfoBase Index
ISAM (TRF Center for Islamic Studies)
JIF (The Journals Impact Factor)
OAJI (Open Academic Journals Index)
ResearchBib (Academic Resource Index)
SciLit
SOBIAD (TR Social Sciences Citation Index)
TEI (Index of Turkish Education)

Yıl/Year: 2019 • Cilt/Volume: 7 • Sayı/Number: 6

Danışma Kurulu	Advisory Board
Prof. Dr. Abdullah KIRAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mesut IDRİZ International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Muhittin MACİT Türkiye Yazma Eserler Kurumu / Türkiye
Prof. Dr. Ahmet AĞIRAKÇA Mardin Artuklu Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa AYDIN Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK Marmara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali TAŞKIN Cumhuriyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN Fırat Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali UZUN Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Ramazan YELKEN Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bayram COŞKUN Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Recai AYDIN International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Bilal ERYILMAZ İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Saffet KÖSE İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdal BAYKAN Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şamil DAĞCI Ankara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdoğan ERBAY Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şahabettin YALÇIN Bingöl Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Eyyup Günay İSBİR İstanbul Aydın Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şehmus DEMİR Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Güven SAYILGAN Ankara Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Tuncer ASUNAKUTLU Bakırçay Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Turgay UZUN Muğla Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Veli URHAN Gazi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İsmail TAŞ Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Yasin AKTAY Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mahfuz SÖYLEMEZ İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Hüseyin BİLGİN İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI Yarmouk University / Ürdün
Doç. Dr. Ali UTKU Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR University of Malaya / Malezya
Doç. Dr. Bülent SÖNMEZ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Recep ASLAN Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Saim KAYADİBİ International Islamic University / Malezya
Doç. Dr. Elşen BAĞIRZADE Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan	Doç. Dr. Samira AL-KHAWALDEH The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Emin ÇELEBİ İnönü Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Súdabe SALIHOVA Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan
Doç. Dr. Fariz AHMADOV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan	Dr. Öğr. Üyesi Bagdagul MUSSA The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Mahmoud JARAN The University of Jordan / Ürdün	Dr. Öğr. Üyesi Nurhodja AKBULAEV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan

İÇİNDEKİLER • CONTENTS

EDİTÖRÜN NOTU / EDITOR'S NOTE

<i>Editörden</i>	7
------------------------	---

ÇEVİRİ MAKALE / TRANSLATED ARTICLE

<i>Hacı Mustafa Açıköz</i>	9
Antik Yunan Felsefesi ve Mitinin Kökenine, İçeriğine ve İşlevine Dair Homo Sceptikus'un Akıl Hamaliyeti Tarihi Bakımından Felsefi Bir Kritik A Philosophical Critique of the Origin, the Content and the Function of the Ancient Greek Philosophy and Its Myth as to History of Reason Portery of Homo Sceptikus	

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

<i>Umut Birkan Özkan</i>	29
Matematik ve Fen Başarısının Belirleyicisi Olarak Öğretmenlerin Eğitim Düzeyi Teachers' Education Level as a Predictor for Mathematics and Science Achievement	
<i>Metin Söylemez, Metehan Tolon</i>	45
Entelektüel Uyarımın Özyeterlilik Üzerindeki Etkisinde Kişi-İş Uyumunun İçsel Atıf Eksenli Aracılık Rolü The Mediating Role of Internal Attribution Driven Person-Job Fit in the Effect of Intellectual Stimulation on Self-efficacy	
<i>Bahattin Çatma</i>	53
II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlılık Düşüncesinin Evrimi: Abdülkadir Câmî (Baykurt) Bey Örneği The Evolution of The Second Constitutionalist Period Ottomanism Thought: The Case of Abdulkadir Câmî (Baykurt) Bey	
<i>Rukiye Satılmış</i>	59
Yenilenen Kentlerde Nostaljik Söylemler ve Kurgusal Mekânlar Nostalgic Discourses And Fictionals Spaces In The Renewed Urban	
<i>Alper Karadağ</i>	67
Farklı Sosyo-Ekonomik Statüye Sahip 8-10 Yaş Arası Çocukların Bazı Fiziksel ve Motorsal Özelliklerinin İncelenmesi Investigation of Some Physical and Motoric Characteristics of Children Aged 8-10 Years With Different Socio-Economic Status	
<i>Doğan Özlük</i>	77
Fethullah Gülen Örgütü ve Darbeler Fethullah Gülen Organization and Coups	
<i>Yakup Aslan, Mehmet Aygün</i>	91
İnovasyonun Firma Performansı Üzerine Etkisi: Bistte İmalat Sektöründe Faaliyet Gösteren Firmalar Üzerine Bir İnceleme Effect of Innovation on Firm Performance: A Study on Manufacturing Companies in Bist	
<i>Ali Murat Kırık, Ersin Altun</i>	111
Yeni Medya ve Z Kuşağı İlişkisi Bağlamında Youtube Kids Uygulamasının İçeriksel Analizi Content Analysis Of Youtube Kids Application In The Context Of New Media And Generation Z Relationship	
<i>Engin Çenberci</i>	121
Defense Expenditures and Income Inequality: Evidence from Chosen Euro Using Countries Savunma Harcamaları ve Gelir Eşitsizliği: Seçilmiş Avro Kullanıcısı Ülkelerden Kanıtlar	
<i>Hamit Erdal, Hacer Yumurtacı Aydoğmuş</i>	129
Analitik Hiyerarşi Süreci ile Lojistik Merkezi Yeri Seçimi Selection of Logistics Center Location Using Analytic Hierarchy Process	
<i>Derya Uzun Aydın</i>	137
İslamiyet Öncesi Eski Türk İnanışları veya Mitolojisi ile Antik Dönem (Yunan veya Roma) Mitolojisinin Karşılıklı Olarak Değerlendirilmesi Mutual Evaluation of Ancient Turkish Beliefs or Mythology before Islam and the Ancient Period (Greek or Roman) Mythology	
<i>Gülsüm Hekimoğlu</i>	147
Türkiye'de Kamusal Müzakere Deneyimleri: Batman Üniversitesi Çalıştay Örneği Public Negotiation Experience In Turkey: Batman University Workshop Example	
<i>Hasan Cinnioğlu, Lütfi Atay, Ezgi Karakaş</i>	157
Algılanan Liderlik Tarzının Tükenmişlik Düzeyine Etkisi: Çanakkale Otel İşletmelerinde Bir Araştırma The Influence Of Hotel Employee's Perceived Leadership Style On Their Level Of Burnout: Çanakkale Sample	

<i>Emin Arslan, Hakan Kendir</i> Kış Turizmi Potansiyeli Açısından Muş İli'nin SWOT Analizi İle Değerlendirilmesi The Evaluation With SWOT Analysis Of The Muş Province In Terms Of Winter Tourism Potential	167
<i>Zehra Bozbay, Adem Uysal, Esra'a Zaid</i> Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim Arama ve Sağlama Güdülerinin Türk ve Yabancı Öğrenci Gruplarına Göre Farklılıklarının İncelenmesi Examining Differences between the Motivations of Providing and Seeking Electronic Word-of-Mouth among Turkish and Foreign Student Groups	175
<i>Mehmet Songur</i> Bitcoin Piyasasında Balonlar: Genelleştirilmiş Eküs ADF Testi* Bubbles in Bitcoin Markets: Generalized Sup ADF Test	187
<i>Erkan Arı, Ebru Aydın</i> Çerkezköy Organize Sanayi Bölgesinde Bir Tekstil İşletmesinin En Uygun Kumaş Seçimi Probleminin Analitik Hiyerarşi Prosesi Yöntemi İle Analizi Analysis of the Most Appropriate Fabric Selection Problem of a Textile Company in Çerkezköy Industrial Zone by Analytical Hierarchy Process Method	193
<i>Mustafa İnce, Mevlüt Can Koçak</i> Medya ve Diğer Dış Etkenlerin Gençlerin Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisi The Effect of External Factors on Purchasing Behaviours of The Young	203
<i>Ferhan Şengür, Temel Caner Ustaömer</i> Türk Havayolu Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Analizi International Competitiveness Analysis of Turkish Airline Sector	211
<i>Esra N. Kılıç</i> Türkiye Enflasyon Görünümüne İlişkin Bir Değerlendirme; Reel Etkif Döviz Kuru İle Tüketici Fiyat Endeksi Arasındaki İlişkinin Analizi A Review of Inflation Outlook in Turkey; Analysis of the Relationship between Real Effective Exchange Rate and Consumer Price Index	219
<i>Ayberk Şeker</i> Sosyonomik Yaklaşım Kapsamında Uluslararası Ticaret ve Finansal Piyasalar Arasındaki İlişki: Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi The Relationship Between International Trade and Financial Markets in the Scope of Socionomics Approach: The Analysis of Cointegration and Causality	229
<i>Bayram Coşkun, Mehmet Şirin Çetin</i> Yerel Seçimlerde Seçmen Davranışını Etkileyen Faktörler: Muş Örneği Factors Affecting Voter Behavior in Local Elections: Mus Sample	241
<i>Yıldırım Yıldırım</i> Tüketicilerin Sembolik Tüketim Eğilimlerinin Öğrenilmesi: Akçakoca Örneği Learning the Symbolic Consumption Tendencies of Consumers: The Case of Akçakoca	257
<i>Engin Çakır, Elif Bilge</i> Bütünleşik SWARA - MOORA Yöntemi ile Kurumsal Müşterilerin Banka Tercihlerinin Belirlenmesi: Aydın İlinde Bir Uygulama Determination of Corporate Customers' Bank Preferences with Integrated SWARA - MOORA Method: An Application in the Province of Aydın	269
<i>Gökhan Uludağ</i> Yaşam Doyumu İle İşgören Performansı İlişisini İncelemeye Yönelik Bir Alan Araştırması A Field Research For Examining The Relationship Between Life Satisfaction And Employee Performance	291
<i>Selami Bayrak</i> Ekonomik Büyüme, İstihdam ve İşsizlik İlişkisi: Geniş Tanımlı İşsizlik Oranları ile Türkiye Üzerine Bir Araştırma The Relationship Between Economic Growth, Employment and Unemployment: A study on Turkey with Broad-defined Unemployment Rates	301
<i>Gamze Macit, Hüseyin Bilal Macit</i> Cyberloafing: A Research On Employees Of Directorate Of National Property Sanal Kaytarma: Milli Emlak Müdürlüğü Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma	311
<i>Vedat Işıkhan, Mustafa Çağrı Ayalp, Edip Aygüler</i> Engelli Bakım Merkezi Yöneticileri ve Tükenmişlik Disabled Care Center Managers and Burnout	319
<i>İbrahim Sani Mert, Muzaffer Aydemir</i> Yönetmel Cesaretin Tarihi Kaynakları Üzerine Bir İnceleme: Eski Türk Yazıtlarında Cesaret An Investigation On The Historical Roots Of Managerial Courage: Courage In Old Turkic Inscriptions	331

<i>Himmat Karadal, Ethem Merdan, Mohammad Abubakar</i>	341
Güvenlik İklimi ve Güvenlik Kültürünün İşyeri Yaralanmaları Üzerine Etkisinde Güvenlik Davranışlarının Aracılık Rolü: Döküm Sanayinde Bir Araştırma The Mediating Role of Safety Behaviors on the Relationship between Safety Climate, Safety Cultural and Workplace Injuries: A Research in the Metal Casting Industry	
<i>Yazım Kuralları / Author Guidelines</i>	353
<i>Değerlendirme Süreci / Peer Review Process</i>	357
<i>Yayın İlkeleri / Editorial Principles</i>	359

Okuyucu Mektupları / Letters

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde (anemon) yayımlanan çalışmalar hakkındaki değerli görüşlerinizi, yorumlarınızı ve önerilerinizi lütfen dergi editörüne iletiniz.

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÖKÇEN
a.gokcen@alparslan.edu.tr

Editörün Notu • Editor's Note

Editörden...

Değerli okurlarımız,

2019 Prof. Dr. Fuat Sezgin Yılı münasebetiyle Prof. Dr. Fuat Sezgin'in anısına ithaf ettiğimiz 2019 yılının Aralık sayısını selam ve muhabbetlerimizle birlikte sizlere sunuyoruz.

Akademik yazına eşsiz eserler bırakan Prof. Dr. Fuat Sezgin, sadece Türkiye'de değil tüm dünyada akademik ve insani bir değer olarak gönüllerde ve alanyazında yer etmiştir. Ortaya koyduğu eserleri birçok ödüle layık görülen Sezgin, bilim tarihi temalı müze kurma faaliyetlerinde de bulunmuştur. Fuat Sezgin bir alanda uzmanlaşmanın yanı sıra sadece entelektüel düzeyde değil uygulamalı olarak da birçok bilim dalıyla ilgili çalışmalar yürütmüştür. Geschichte des Arabischen Schrifttums (Arap Edebiyatı Tarihi) isimli 13 ciltlik eserinde İslami ilimlerden felsefeye, edebiyattan matematiğe, tıptan zoolojiye, coğrafyadan astronomiye, ziraattan kimyaya, haritacılıktan meteorolojiye birçok alanla ilgili konuları işlemiştir. Böyle bir bilim insanının değerli anısına ufak da olsa bu bilimsel katkıyı sizlerle paylaşmak istiyor, hocamızın izinde akademik etik ve disiplinden ödün vermemeyi niyet ediyoruz.

Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, her sayıda daha nitelikli çalışmalarını yayınlama ve sizlere ulaştırma hedefiyle daha nitelikli süreçlerle ve indekslerle yoluna devam etmektedir. Dergimizin yayınlanma sürecinde aktif olarak yer alan Sayın Rektörümüze, saygıdeğer alan editörlerimize, kıymetli yayın ve danışma kurullarımıza, çalışmaların nitelikli hale gelmesinde katkıda bulunan değerli hakemlerimize, başta bu sayıda olmak üzere dergimize çalışmalarlarıyla katkıda bulunan bütün yazarlara ve teknik süreçte yer alan diğer çalışanlarımıza şahsım ve ekibim adına teşekkür ediyorum.

Dergimiz 2013 yılından bu yana oldukça disiplinli bir şekilde yayın faaliyetlerini sürdürmekte olup aynı disiplinle daha birçok yıl akademik yazına katkılar sunmaya devam edecektir. Alan editörlerimiz, dergimize gelen makalelerin süreçlerini en hızlı ve nitelikli bir biçimde işletmek ve yayına hazır hale getirmek için büyük çaba sarf etmektedir. Dergimize yönelik oluşturduğunuz yoğun taleplere en iyi bir biçimde cevap vermek için çalışmaktayız. Bizden bağımsız işleyen hakemlik süreci, bazı makalelerin sürecinin uzamasına sebep olabilmektedir. Bunun için kıymetli yazarlarımıza özrü bir borç bilip, onların sabırlarını temenni etmekteyiz.

Sayı, Prof. Dr. Fuat Sezgin'in bilim ve medeniyet tarihine ilişkin bir çeviri makale ile başlamaktadır. Bununla birlikte yine bu sayıda da sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden oluşan birbirinden değerli 30 yazı yer almaktadır. Titiz bir değerlendirme sürecinin ardından yayımlanan bu makalelerin kendi alanına katkı sağlayan, yenilik getiren ve topluma ışık tutan yayınlar olduğuna inanıyoruz. Özgün ve nitelikli çalışmalarını bilim dünyasına sunma hedefiyle bir sonraki sayıda buluşmak dileğiyle...

Saygılarımla...

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÖKÇEN

Baş Editör

Çeviri Makale • Research Article

Antik Yunan Felsefesi ve Mitinin Kökenine, İçeriğine ve İşlevine Dair Homo Skeptikus'un Akıl Hamaliyeliği Tarihi Bakımından Felsefi Bir Kritik *

A Philosophical Critique of the Origin, the Content and the Function of the Ancient Greek Philosophy and Its Myth as to History of Reason Portery of Homo Sceptikus

Hacı Mustafa Açıköz^{a, **}

^a Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-7998-2742

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 24 Eylül 2019
Düzeltilme tarihi: 28 Kasım 2019
Kabul tarihi: 09 Aralık 2019

Anahtar Kelimeler:

Fuat Sezgin
Bilim Tarihi
Yunan Felsefesi Miti
Homo Skeptikus
Akkıl Himayeliği Tarihi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 24 September 2019
Received in revised form 28 November 2019
Accepted 09 December 2019

Keywords:

Fuat Sezgin
History of Science
The Myth of greek Philosophy
Homo Sceptikus
History of Reason Portery

ÖZ

Merhum Fuat Sezgin hocanın bilimin kökeni ve uygarlıklara dair yaptığı tespit ve değerlendirmenin felsefe alanında felsefenin kökeni ve Yunan miti tartışmaları örneğinde ne kadar geçerli olduğunun ispatının göstergesi olan bu yazının orijinali İngilizce olup “A Philosophical Critique of the Origin, the Content and the Function of the Ancient Greek Philosophy and Its Myth as to History of Reason Portery of Homo Sceptikus” adlı araştırma makalesinin birkaç küçük ilaveli Türkçe çevirisini ihtiva etmektedir. Bu çeviri, makalenin yazarı tarafından 2019 Fuat Sezgin Yılı etkinliklerine mütevazı bir katkı sunmak amacıyla yapılmıştır.

ABSTRACT

This translated article, which is named as “A Philosophical Critique of the Origin, the Content and the Function of the Ancient Greek Philosophy and Its Myth as to History of Reason Portery of Homo Sceptikus”, translated into Turkish so as to support the view of Late Fuat Sezgin Hodja about the origin of science and civilizations within the context of the debate of the origin of philosophy and Greek myth. The aim of the translation, made by the author of the related article, is for contributing to Fuat Sezgin Year of 2019.

1. Giriş

Merhum bilim tarihçisi profesör Fuat Sezgin hoca (24 Ekim 1924 doğum – 30 Haziran 2018 ölüm), bilim ve uygarlık tarihleri çerçevesinde Yunan, Yunan-öncesi ve İslam

Dünyası örneklerinde bilimin kökeni ve uygarlıklara dair yarım asırlık araştırma sonucunda kaleme aldığı ciltleri içeren (Kitap künyesi: Sezgin, F. (2008) “İslam da Bilim ve Teknik”, Cilt 1: Arap İslam Bilimleri Tarihine Giriş”, Çeviren Abdurrahman Aliyy, 2. Bası, Önsöz, ss: 15-16”,

* Çevirisi yapılan bu makale “A Philosophical Critique of the Origin, the Content and the Function of the Ancient Greek Philosophy and Its Myth as to History of Reason Portery of Homo Sceptikus” adla “Current Topics in Social Sciences” adlı kitapta müstakil bölüm olarak yayınlanmıştır. Künye: Açıköz, H. M. (2016). A Philosophical Critique of the Origin, the Content and the Function of the Ancient Greek Philosophy and Its Myth as to History of Reason Portery of Homo Sceptikus. In “Current Topics in Social Sciences”. Edited by H. Yaldir, R. Efe et al. Chapter 6. pp: 70-96. St. Clement Ohridski University Press. Sofia. ISBN 978-954-07-4135-2

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: acikoz.hm@hotmail.com

İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Kültür A. Ş. Yayınları, İstanbul) devasa kitabının Önsöz'ünde şu tespit ve değerlendirme de bulunur:

“Tarihte belirli bir zaman dilimindeki bir kültür çevresi, bilimsel mirası, küçük olsun büyük olsun bir adım daha ileri taşımak için öncülüğü üstlenmiş, daha doğrusu içinde bulunulan koşullar doğrultusunda öncülüğe getirilmişse, tarihî koşullar ve o öncü tarafından ulaşılan seviye, ardılın kaydedeceği olası ilerlemeleri ve bu ilerlemelerin hızını etkileyen faktörleri belirler. Yunanların olağanüstü yeri, bilimler tarihyğrafyası tarafından genel olarak kabul ve takdir edilir. Fakat Yunanlıların, daha önceki ve komşu kültür çevrelerinden doğrudan ya da dolaylı bir şekilde miras alıp üzerine bina ettikleri sonuçlarla ilgili Yunan bilim tarihçilerinin pek hoşlanmadıkları soru hususunda hâlâ bir belirsizlik hakimdir. Daha 1932 yılında Otto Neugebauer buna ilişkin olarak şöyle demektedir: “Yunan olanı Yunan-öncesine her bağlama girişimi çok yoğun bir karşı koymayla karşılaşılıyor. Alışlageldik Yunan imajını değiştirme gerekliliği ihtimali düşüncesi, Winkelmann'ın döneminden beri mevcut imajın geçirdiği bütün değişimlere rağmen her defasında arzu edilmez görünmüştür. Hâlbuki o zamandan bu güne geçen 2500 yıllık “tarihe” bir 2500 yılın daha eklenmesi gerektiği gibi çok basit bir olgu vardır, ve buna göre Yunanların artık başta değil, ortada bulunmaları gerekiyor... Bana göre burada, bilim tarihinde gereğince dikkate alınmamış olan şu olguya işaret edilmelidir: Biz, Arap-İslam bilim adamlarının kaynaklarını ve öncülerini, bildiğimiz kültürlerdeki durumun aksine, daha kolay ve açık bir şekilde tanyabiliyoruz. Arap bilim adamları, kaynaklarının isimlerini tam olarak belirtmeyi ve öncülerini, özellikle Yunanlıları büyük bir saygı ve şükranla anmayı adet edinmişlerdi. Mesela, aksi takdirde Yunanların tanınmamış kalacak olan alet ve edevatının izine ulaşmamızı ve orijinali kaybolmuş Yunanca eserlerin fragmanlarını –yapılan alıntılardan hareketle– yeniden kazanmamızı böylece olanaklı hale getirdiler.” (Önsöz, ss: 15-16)

Merhum Fuat Sezgin hocanın bilimin kökeni ve uygarlıklara dair yaptığı yukarıda alıntılanan tespit ve değerlendirmenin felsefe alanında felsefenin kökeni ve Yunan miti tartışmaları örneğinde ne kadar geçerli olduğunun ispatının göstergesi olan bu yazının orijinali İngilizce olup “A Philosophical Critique of the Origin, the Content and the Function of the Ancient Greek Philosophy and Its Myth as to History of Reason Portery of Homo Sceptikus” adlı araştırma makalesinin birkaç küçük ilaveli Türkçe çevirisini ihtiva etmektedir. Bu çeviri, makalenin yazarı tarafından 2019 Fuat Sezgin Yılı etkinliklerine ve bu vesileyle bilgi, bilim ve felsefe dünyasına mütevazı bir katkı sunmak amacıyla yapılmıştır.

Bu makalede, homo skeptikus'un akıl hamaliyeliği tarihi bakımından antik Yunan felsefesi ve mitinin kökenine, içeriğine ve işlevine dair felsefi bir kritik denemesi yapıp, bu süreçte Adem'den Pythagoras'a kadar olan bir perspektifi içeren terminolojik, olgusal, ve tarihsel zeminden hareketle yeni bir tümcü/bütüncü yaklaşım kullanılacaktır. Öyleyse evvelen, giriş çerçevesinde makalemizin nelliğini, niçinliğini ve nasıllığını ortaya koymamız gerekir. Birincileyin, makalemizin nelliği ile başlayarak araştırma konumuzun içerik ve sınırlarının olgusal, kavramsal ve tarihsel zeminlerde kısaca çerçevesini çizelim. Diğerlerinin yanısıra, makalenin başlığının bileşenleri olgusal ve kavramsal

zeminlerde genel olarak şu kavramları çağrıştırır: “felsefe”, “Antik Yunan felsefesi”, “felsefenin kökeni, içeriği ve işlevi problemi”, “akıl hamaliyeliği tarihi”; ve diğerleri ise: “Antik Yunan mucizesi miti”, “Yunancı, Batıcı, ve Doğucu indirgemeci görüşler ve yaklaşımlar”, “tümcü görüş, yaklaşım ve metodoloji”, “homo sapien (akıllı insan)”, “insanı doğası”, “homo skeptikus (şüpheli insan)”, “akıl hamalı”, “akıl hamallığı”, “peygamber”, “filozof”, “bilimadamı”, “sanatçı”, “eylem”, “eyleyen”, “felsefeleme”, “teorik ve uygulamalı bilgi”, “teori”, “pratik”, “teknik”, “inanç”, “sanı”, “sağduyu”, “aklılık”, “irade”, “vicdan”, “özgürlük”, “belirlenmecilik”, “mitoloji”, “astroloji”, “bilim”, “din”, “ideoloji”, “kültür ve uygarlık”, “kadim uygarlıklar (Mısır, Mezopotamya, Sümer, Babil, Hint, Çin, Fars, Yunan, İslam, Avrupa vesaire)”, “ilahiyat”, “laiklik”, “modernlik”, “batı”, “doğu”, “kuzey”, “güney” ve diğerleri.

İncelememiz “akıl hamaliyeliği tarihi” olarak adlandırdığım düşünce tarihinin derinliklerine ve kökenine yapılacak olan çeşitli entelektüel ziyaretler vasıtasıyla bu terimler ve deyişler etrafında şekillenmiştir. Biz orada Adem diye adlandırılıp aynı zamanda Tanrı tarafından “akıl”, “irade”, “vicdan” ile donandırıldığı için “akıl hamalı homo skeptikus (şüpheli insan)” diye karakterize ettiğimiz homo sapiensin entelektüel maceralarını görmekteyiz. Bizim sınırlarımız felsefe ve onun tarihi bakımlarından homo skeptikusun akıl hamaliyeliği tarihi ve onun uygarlıkları çerçevesinde kalacaktır. Kısaca, seçilmiş bir homo sapiens olarak akıl hamalı homo skeptikus Tanrının evrensel İlahi projesinin asli bir parçası olduğu gerçeğini her daim aklımızda tutmalıyız; ayrıca “Tevhidi kozmik tümcü düzen” olarak adlandırılan bu proje çerçevesinde bir bütün olarak evrensel bir ahenk ile, yaratılmış her çeşit varlık belirlenen kendi doğalarına göre yer alıp işlev görmektedirler.

Diğer taraftan, her bir terim ve deyiş kesinlikle uygarlık ve düşünce tarihindeki olgusal bir olaya, oluşa, eyleme, davranışa, duruma ve işleyişe karşılık gelmektedir. Onların arasında, akıl hamaliyeliği ve uygarlık tarihleri çerçevesinde, “felsefenin kökeni, içeriği ve işlevi” ve “Antik Yunan felsefe miti”nin üzerinde özellikle duracağız. Bu bağlamı aklımızda tutarak, olgusal zeminde, köken, içerik ve işlev bakımlarından felsefeye veya felsefe yapma eylemi ve onu gerçekleştiriren filozofa günümüzde ister akademik veya entelektüel seviyede bütün dünya üzerinde, nasıl değerlendirildiğine bakıldığında şu kısmen adil olmayan genel durum ile karşı karşıya geliriz. Diğer uygarlık ve düşünce çevrelerinin aksine gerçek ve orijinal anlamda felsefe yapma faaliyeti ilkin Yunanistan, İonya'da, gerçekleştirildiğine dair doğru olmayan yaygın bir anlayış vardır. Oysa biz, akıl hamaliyeliği tarihi ve onun uygarlıklarından (Hintten, Çinden, Mısır-Mezopotamyadan, Babilen, Sümerden) biliyoruz ki, Yunan düşüncesi kesinlikle diğer uygarlıklardan özellikle Doğu uygarlık çevrelerinden etkilenip kendi seküler felsefelerinin Yunanistan'daki oluşumuna zemin teşkil etmiştir. İleride görüceğimiz gibi, filozofların ve sosyal bilimcilerin çoğu yanlış ve hesabı verilmemiş olarak bu durumu Doğu ve Batı düşünce çevrelerinde “Yunan mucizesi” diye anılmaktadırlar.

Burada biz felsefenin kökenine dair objektif, rasyonel ve sağduyulu bir anlayışa sahip olmanın gereği ve önemini göstermek açısından şu hayati sorular sormak durumundayız: Niçin, ta Platon ve Aristo'dan bugüne kadar olan süreçte

uzun bir tarihsel tartışma konusu olan, “Yunan mucizesi” adlandırması bu kadar çok önemli? Bu soru bizi düşünce ve uygarlık tarihinin merkezine götürüp kavramsal, olgusal ve tarihsel zeminlerde felsefenin kökeni ile yüzleşmemizi sağlayacak ana soruya ulaştırır: Felsefe nedir? Tarihsel olarak malumdur ki, felsefe yapma veya felsefelemeyi ilkin kavramsal zeminde Pythagoras tanımlayıp içerik ve işlev dolumu yapmıştır. Felsefenin literal anlamı, “bilgi sev(gisi)everlik” olup doğa, evren ve insana dair bilgilerin elde edinimi için çabalamak ve koşuşturmadır; insanoğlu gerçek anlamda bütünüyle gerçek doğruya ve bilgiye ulaşamayacağı için, ancak onların peşi sıra bilgeliğe ulaşmak amacıyla gayret gösterir.

İleride görüp incelemeye tabi tutacağımız gibi, olgusal zeminde işlevi bakımından “felsefe bir spekülasyon yapma eylemi” veya daha genel ifadesiyle “düşünme eylemi” olarak tanımlanabilir. Bu genel tanım her ne kadar nötr ve uzlaşım olma da biz sormak durumundayız: Neler üzerine düşünülüp spekülasyon yapılacak? Başka bir ifadeyle, felsefenin içerik alanları nelerdir? Bu içerik alanlarıyla aktif olarak kim uğraşır? Bu durumda filozof kimdir? Filozofun düşünme ve kurgulaması için bir yetiye sahip olması gerekir ki, onun vasıtasıyla felsefe yapabilsin. Öyleyse, yaşayan canlılar arasında böyle bir yetiye kim sahip? Ortak benimsenmiş cevap: kendisi, doğa ve evren hakkında düşünmek ve spekülasyon yapmak için akıl sahibi olduğundan insanoğlu olacaktır. Bu durumda, sorulacak soru: O nasıl düşünür? Düşünmenin lojistiği ve araçları nelerdir? Felsefenin içeriği nedir? Felsefenin ve filozofun amaçları nelerdir? Felsefeyi önemli ve özel yapan nedir ki onun kökeni, içeriği, işlevi ve etkileri hakkında düşünce tarihinde şimdiye kadar düzenli evrensel tartışmalar yapılmıştır? Felsefe, homo skeptikusun elinde ölümcül bir silah olabilir mi? Felsefe akıl hamalı homo skeptikusun kültür ve uygarlıkları ile ne türden bir ilişkiye sahiptir?

“Felsefenin kökeni, içeriği ve işlevi problemi” ve “Antik Yunan mucizesi miti probleminde” dair bütün bu sorular diğerleri ile birlikte sırası geldikçe ilerde cevaplandırılacaktır. Burada baştan belirtilmesi gereken bir husus vardır. Felsefi düşünce ve onun uygulaması teorik ve uygulamalı seviyelerde homo skeptikusun ister zihinsel, ister ruhsal, ister fiziksel olsun veya bu üçlünün karışımı olsun (ki bunlar homo skeptikusun kültür ve uygarlığının doğal rehber motorudurlar), bunlar filozofun her eylemi için zorunlu bir zemindir. Fakat unutulmamalıdır ki felsefe yapma veya felsefeleme eylemi için bir eylem objesi gerektirir. Böylece filozof onun üzerine düşünüp felsefeleme yapabilsin. Öyleyse soralım: Felsefenin içeriği veya konusu nedir? Veya felsefe neyin hakkındadır? Felsefi düşünce (felsefe) mi önce gelir, yoksa bilimsel düşünce (bilim) mi? Hangisi evvel ve önceliklidir?

Mastır, doktora çalışmaları ve onların mesleki akademik isimlendirmelerini dikkate aldığımızda, bilimin önce gelip felsefenin onu takip ettiğini görürüz. Yani, hazır bilimsel verilerden hareketle ilgili sahada o sahanın felsefe doktoru sıfatıyla sahaya dair spekülasyon yapabilir, (Matematikte Felsefe Doktoru- Doctor of Philosophy in Math gibi). Örneğin, düşünce tarihinde Yunanlılar evvelen Yunan-dışı uygarlıkların bilgi topağını kullanarak yani bu bilimsel veriler üzerine spekülasyonlarda bulunarak felsefe yaptılar. “Felsefenin kökeni problemi” ve “Antik Yunan mucizesi miti”ni anlayıp çözüme kavuşturmak için bu çok önemli ileri

bir adımdı. Nitekim ileriki bölümlerimizde bu noktanın detaylı açıklamasını ve eleştirel değerlendirilmesini “Birci evren bütüncülüğü” (Tevhidi kozmik holizm) ve onun “Birci evren bütüncülüğü düzenine” (Tevhidi kozmik holistik düzenine) bağlı olarak yapacağız.

Öte yandan, araştırmamız boyunca şu önemli hususu aklımızda tutmalıyız ki, Antik Yunan düşüncesi veya felsefesi matematiksel bir ifadeyle, homo skeptikusun akıl hamaliliği tarihi genel kümesinin diğer Antik Mısır, Mezopotamya, Sümer, Hint, Çin, Pers, Türk vesair düşünce veya felsefe çevreleri örneklerinde olduğu gibi bir alt-kümesidir. Bütün bu alt-kümeler “Tevhidi kozmik holistic düzen” platform veya düzleminde yerlerini alırlar. Fakat homo skeptikusun doğanın ve evrenin köken, içerik ve işlevinin araştırılmasının yanısıra kendini de “Tevhidi kozmik holizm” çerçevesinde araştırıp açıklaması beklenir ki bu çerçeve genel bir alt-küme olarak akıl hamaliliği ve onun kültür ve uygarlık tarihleri düzleminde yer alır.

Ennihaye, bu makale: Giriş; iki Bölüm ve bir Sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında makalenin genel bir çerçevesel takdimi yapılacaktır. Birinci Bölümde: felsefenin kökeni, içeriği ve işlevi; ve Yunan mucizesi miti problemlerinin kavramsal ve tarihsel zeminlerde çeşitli bakımlardan çerçeveleri çizildikten sonra açıklamaları yapılacaktır. İkinci Bölümde: Çerçeveleri çizilen felsefenin kökeni, içeriği ve işlevi; Yunan mucizesi miti problemlerine dair tarihsel olarak indirgemeci Yunancı ve dengeleyici indirgemeci görüş ve bakış açısı ile tümcü görüş ve bakış açıları olmak üzere iki ana ayrı görüş ileri sürülmüştür. Bölümün ilk kısmında, indirgemeci Yunancı ve Evangelion’un dengeleyici görüş ve bakış açıları eleştirel bir şekilde sunulacaktır; sonra ikinci kısımda ise, sağduyu tümcü görüşün takdimi yapılacaktır. Sonuçta ise (Tevhidi kozmik holizme olan ihtiyaç), indirgemeci ve tümcü görüş ve yaklaşımların sonuçsal karşılaştırılması yapılarak bazı sonuçsal tespit ve önerilerde bulunulacaktır.

2. Problemin Çerçevesi: Antik Yunan Felsefesi ve Mitinin Kökeni, İçeriği ve İşlevi

Düşünce tarihinde bugüne kadar ulaşıp bugünde baskın olan bir teze göre, “hiçbir Yunan-dışı düşünce ve uygarlık çevrelerinden yardım almaksızın, Yunan düşünürleri kendi başlarına birden bire ve tarihte ilk olarak felsefeyi Yunanistan’da kendilerince oluşturmuşlardır.” Bu tez, Antik Yunan felsefesi mucizesi olarak adlandırılmıştır. Akıl hamaliliği tarihinin uzun yürüyüşü dikkate alındığında, homo sapiensin yeryüzündeki tarihsel hikayesinin başlangıcı ve diğer akıl hamaliliği uygarlık çevrelerinin başarıları bize göstermektedir ki, böyle bir iddia saçma ve yanıltır. Felsefenin tanımı açıkça gösterir ki felsefe veya felsefeleme, Tanrı tarafından akıl, irade ve vicdan ile donandırılmış olan bir eyleyenin özel bir çeşit eylemidir. Bu nedenle, öncelikle, felsefenin köken, içerik ve işlev problemi ile Antik Yunan mucizesi mitinin çerçevesini çizmeye yardımcı olacağından eylemin kendi doğası ve aynı şekilde felsefe yapmanın ne çeşit bir eylem olduğunu açıklamasını yapmamız gerekir. Bir eylem şu dört zorunlu bileşenden oluşur:

- doğası gereği canlı ve cansız varlıklardan ayrılan ve büyüden eyleminin sonucundan sorumlu olan bir eyleyen;

b) eyleyen tarafından üzerine eylenecek bir eylem konusu veya nesnesi;

c) amaçlanan eyleme dair bir algı (veya bilgi); ve

d) algı çerçevesinde yerine getirilmesi amaçlanan eyleme dair bir irade gücü ve inanç.

Eyleyenin özsel niteliklerinden dolayı, eylem, canlıların davranışlarından ve cansız oluş, olgu, görüngü ve olaylardan doğası ve çeşiti itibarıyla ayrı tutulur. Bir eylem olarak felsefenin veya felsefe yapma eyleminin sonucu bir çeşit zihinsel ve sosyal oluş, olay veya eyleme olarak sonuçları bakımında akıl hamaliyeliği çevresinde gözlemlenir. Bu nedenle, hiç bir kimse bilimsel ve rasyonel zeminde felsefeyi mucize ile açıklayamaz. Hiçbir kimse bu bağlamda ister "Antik Yunan mucizesi"ne ister başka bir şeye gönderme yapamaz. Bu problemin bir yüzü, çünkü mucize ancak yine mucizenin kendisi ile mucize zemininde açıklanabilir, eğer böyle bir şey mümkünse. Evrensel düzende her şey nedensellik kanununa göre olur, aynı zamanda bu kanun eyleyen-nedenselliği ve olay-nedenselliğinin ortaya çıkışının ilkesel nedenidir.

Öte yandan eğer bir eylem veya olay bir mucize ise, o bir eylem veya olay olamaz; çünkü basit bir mantıklama ile mucize mucizedir. Aynı şekilde eğer Antik Yunan mucizesi bir felsefeleme eyleminin sonucu veya ürünüyse, aşıkardır ki o bir mucize veya mucizevi bir oluş olamaz; çünkü o ileride göreceğimiz üzere eyleyen-nedenselliği çerçevesinde kolayca açıklanıp tartışılabilir. Bu durumda, Antik Yunan mucizesi ifadesi kendi kendini inkar edip yok sayan bir ifade olup ona dair tarihsel tartışmaya katılan bütün filozoflar abesle iştigal etmişlerdir. Kısmen buyüzden bugün eylem felsefecileri arasında "eyleyen-nedenselliği" ve "olay-nedenselliği" ayrımı bağlamında tarihsel başka bir tartışma vardır. Eyleyen-nedenselliği teorisi takipçileri, teist idealistler olarak adlandırılmışlardır ki onlar insanda, doğada ve evrende bir düzen ve Düzenleyici (Tanrı) olduğunu düşünürken, diğer taraftan, olay-nedenselliği teorisi takipçileri ateist materyalist olarak adlandırılıp düzen ve düzenleyici fikrini kabul etmeyerek, düzen yerine olasılığı veya tesadüfü koymuşlardır.

Bu tartışmanın yanısıra, felsefenin kökeni, içeriği ve işlevi problemi ve "Yunan mucizesi" ifadesinin yargılanması bağlamında, Doğu ve Batının uygarlıklar tarihinde iki farklı isimle iki farklı ana grup görülmektedir. Bunlar: Erken Antik Yunan döneminden başlayıp günümüze kadar olan ikibinbeşyüz senelik tarihsel süreçte indirgemeci ve tümcü gruplar birbirleri ile tartıştılar. Batı düşünce tarihinde sağduyu tümcü görüşün aksine, anarşist ve seküler bir dünyagörüşüne sahip olan indirgemeci görüş her daim baskın çıktı. Bu nedenle, pragmatist Batılı akademisyenler ve hatta maalesef Batıcı zihinler (veya Batı hayranı Doğulu akademisyenler) arasında çok çabuk ve çok kolay kabul gördü.

Üstelik onlar, bizim problem konumuzda dahil olmak üzere, ilgi ve inceleme altına giren her şeye indirgemeci görüş ve yaklaşımlarını uyguladılar. Yani, kendi faydalarına olan arzular ve kullanışlı olan şeyleri merkeze koyup ustalıklarla en gerekli ve hayati şeyler olarak paketlerken, onun dışındakileri ikincileyin ardıllar olarak görüp hiçe indirmektedirler. İndirgemeci uygulamacılığın entelektüel sonuçları, onların indirgemeci görüş ve yaklaşımlarının negatif ve yıkıcı sonuçları ahlaki davranışlarına kadar

götürülebilir. Burada hatırlanmalı ki her eyleyen, kendi eyleminin sebebi olup akıl ve irade ile donandırıldığına göre eylemlerinin sonucundan sorumludur. İkinci Bölümde, detaylı bir şekilde göreceğimiz gibi, aynı indirgemeci anlayış ve uygulamanın negatif ve yıkıcı sonuçları araştırma konumuz olan Antik Yunan felsefesi ve onun mucize mitinin köken, içerik ve işlevleri için de geçerlidir.

Diğer taraftan, sağduyu tümcü anlayış doğal ve kısmen sağduyu tecrübesi üzerine inşa edildiği için paketleme, satışa ve bir şeyleri saklamaya ihtiyaç duymaksızın olduğu gibi aynı kalır. Onun doğruluğu ve geçerliliği kendiliğinden delilli, aşık, sıradan ve ortak olması nedeniyle herhangi bir araştırma konusunda onun doğruluğunu ve değerini ilan etmenin gereği yoktur. Buyüzden, sağduyu tümcü görüş ve onun yaklaşımı dikkate alındığında, bizim araştırma konumuz açısından, indirgemeci görüşün aksine, onun parçaya indirgenemez bütünü esas alarak kapsamlı ve kaplayıcı olduğunu tarihsel doğrudan uygulamalardan biliyoruz.

Bir örnekle konuyu biraz daha açacak olursak, eğer akıl hamalı homo skeptikusun (Doğulu ve Batılı) uygarlıklarını bir bütün olarak görürsek, onu Doğu ve Batı diye parçalarına indirgeyemeyiz. Başka bir ifadeyle, kimse Batı uygarlığının bütün uygarlıklara denk veya Yunan düşüncesinin Yunan-olmayan diğer uygarlıklara denk ve hatta onlardan üstün olduğunu söyleyemez. Aşıkardır ki, böyle bir iddia saçma ve anlamsız olur; çünkü "tanımı ve işlevi gereği bir bütün parçalarından daha büyüktür" bu sağduyu gerçeği ve inancı bütünü bütün yapan şeye karşılık gelir. Bu ifade gösterir ki parçacı bütünlük adına bir bütün tanımı gereği parçalarına indirgenip onlara denk kılınmaz. Burada sağduyu inanç, yargı ve gerçeklerine dair şu nokta gözden kaçırılmalıdır ki, onlar doğrudan realizmin bir yansıması olarak hesabı verilmemiş sıradan insanın görüşleri değildir.(bakınız Açıköz, 1997)

Birinci Bölümümüzün ana konusuna dönecek olursak, sonuçsal bir yargı olarak diyebiliriz ki, çıkış ve dayanak noktaları ve ona yönelen her görüş her ne olursa olsun, felsefenin kökeni ve Yunan mucizesi miti konusu ancak rasyonel ve bilimsel zeminde ele alınması beklenir, yoksa irasyonel ve öznel zeminlerde değil. Eğer felsefe isimleri, ünvanları ve karakterleri her ne olursa olsun ister filozof, bilimadamı, ilahiyatçı, edebiyatçı, sanatçı, tarihçi, ister akademisyen, aydın, eğitimci, idareci vb. olsun, bu tür insanların elinde bir araç olursa onun içeriği bunların ideolojileri ve dünyagörüşleri çerçevesinde doldurulup ve kendi istek, arzularına göre işlevselleştireceklerdir. Böylece belli bir zaman sonra felsefeyi kendi ideolojileri ve dünya görüşlerine indirgeyeceklerdir. Başka bir ifadeyle, akıl hamaliyeliği ve uygarlık tarihlerinde görülen gerçek ve otantik felsefeyi bilerek iradi bir şekilde kendi ideolojileri ve dünyagörüşleri çerçevesinde isimlerini, ünvanlarını ve karakteristik özelliklerini kullanıp hatta bilimsel, rasyonel ve insancıl genel felsefe özelliklerine de başvurarak pazarlayıp satacaklardır.

Daha ötesi, onlar, bilerek Antik Yunan felsefesi veya düşüncesinin homo skeptikusun akıl hamaliyeliği tarihi genel kümesinin, Antik Mısır, Mezopotamya, Sümer, Hint, Çin, Pers düşünceleri durumunda olduğu gibi, bir alt-kümesi olduğu ve bütün bu kümelerin Tevhidi kozmik tümcü düzende yer aldığı gerçeğini gözardı ettiler. Fakat homo skeptikusun bir görüşü olarak kendinin, doğanın ve evrenin

köken, içerik ve işlevini açıklamada onlar, akıl hamaliyeliği tarihi ve onun kültürleri ve uygarlıkları düzleminde tarihsel olarak yer alan Tevhidi kozmik holizmi genel bir alt-küme olarak değerlendirirler. Yine onlar, bunu araştırma altında olan herhangi bir kavrama, ilkeye ve konuya uyarlarlar, tıpkı bizim araştırma konumuzun çerçevesinde gösterildiği gibi (ki, bu uyarlama İkinci Bölümün konusudur).

3. Antik Yunan Felsefesi ve Yunan Mucizesi Mitinin Kökeni, İçeriği ve İşlevi Problemine Dair İndirgemeci ve Tümcü Görüşler

Antik Yunan felsefesi ve Yunan mucizesi mitinin kökeni, içeriği ve işlevi probleminin çerçevesini çizip çeşitli açılardan açıkladıktan sonra, şimdi indirgemeci ve tümcü görüş ve bakış açılarını karşılaştırmalı olarak detaylı bir şekilde incelemeye tabii tutabiliriz.

3.1. Felsefenin ve Yunan Mucizesinin Kökenine Dair İndirgemeci Görüşler

Genelde felsefe, diğer bilgi alanları arasında doğası gereği öznel bir bilgi alanıdır ki orada herkes her istediğini hemen hemen her konuda özgürce ve özgünce söyleyebilir. Bu geniş-özellik ve işlev yelpazesinden dolayı o tarihsel olarak çeşitli aşağılayıcı isim, lakap ve yakıştırmalarla etiketlenmiştir. Fakat bağımsız bir bilgi dalı olarak felsefenin kendine özgü bir konusu, sınırı, yaklaşımı, metot, lojistiği ve en önemlisi en azından bazı durumlar için bir ölçütü vardır. Maalesef indirgemeci yaklaşım ve metot, felsefenin böyle bir aşağılayıcı anlayışa, adlandırmaya, işleve ve etiketlenmeye fırsat vermektedir.

Nihayetinde, yukarıda belirtildiği gibi, problem dair ileri sürülen görüş ve yaklaşımlardan biri de indirgemeci türdür ki ilgilendiği herhangi bir problem, kavram ve konuyu indirgemeci anlayış ve metodoloji çerçevesinde ele alıp bireysel ve grupsal menfaate, amaca, tutkuya, isteğe, anlayışa ve dünyagörüşüne indirgeyerek değerlendirirler. Örneğin bireysel zeminde Batı felsefesi tarihçisi, filozofu ve çağdaş Batı felsefesi ve uygarlığının akademik üyesi İngiliz Russell'ı verebiliriz. Gelecek satırlarda göreceğimiz gibi, bu tür nitelemeyi ister pozitif ister negatif çerçeveli olsun Guthrie, Jaeger, Gökberk, Küyel, Evangeliou, Zeller, Walsh ve diğerlerine kadar ulaştırmak mümkündür.

3.1.1. Yunan Mucizesi Miti ve Problemine Dair İleri Sürülen Yunancı İndirgemeci Görüşler

Bu başlık altında, Yunan mucizesi miti ve problemine dair ileri sürülen Yunancı indirgemeci görüşe iki örnek verebiliriz: Batılı örnek olarak İngiltere'den Bertrand Russell ve Doğulu örnek olarak Türkiyeli Macit Gökberk. Araştırmamızın sonunda Russell ve Gökberk'in gerçek, samimi, tutarlı, rasyonel bir Yunancı ve Batıcı olup olmadıkları ve indirgemeci nitelemeleri rasyonel, bilimsel ve sağduyu zeminlerinde hak edip etmediklerinin hakemi sizler olacaksınız. Kaldı ki her ne kadar biz onların görüşlerinin akademik ve bilimsel tarafları ile ilgilenmekte olsak da.

3.1.1.1. Probleme Dair Yunancı İndirgemeci Görüşe Batılı Örnek

Yukarıda açıklanıp tartışılan noktaları dikkate alarak, şimdi Yunancı Batılı olarak Russell'in pozisyonunu görüp bu tür niteleme ve etiketlemeleri hak edip etmediğini rasyonel ve bilimsel zeminlerde görelim. Ondan alınan şu satırlara bir

göz atalım: "Felsefe, kesin bilgi alanı olan bilim ile dogma alanı olan din arasında yer alır, böylece felsefe özgür rasyonel spekülasyon eylem alanı olarak ikisi arasında bir tampon veya geçiş bölgesidir. Tıpkı din gibi, konulara dair şimdiye kadar kesinleştirilemeyen kesin bilginin sahip olduğu spekülasyonları içerir, fakat tıpkı bilim gibi, ister gelenekten ister vahiyden kaynaklansın otoriteden ziyade insanı aklına müracaat eder. Bütün kesin bilgiler bilime aittir, kesin bilgiyi bastıran bütün dogmalar teolojiye aittir. Fakat teoloji ile bilim arasında kimsenin olmadığı bir alan vardır ki, her iki tarafın saldırılarına muhatap olan bu kimsesiz alan felsefe alanıdır. Hemen hemen bilimin cevap veremeyeceği bütün sorular spekülatif zihinlerin ilgi alanlarındadır ve ayrıca teologların emin cevapları asırlar öncesinde olduğu gibi artık modern zihinleri tatmin etmemektedir."(Russell, 1989: 13)

Burada Russell'ın tarzında bilim, teoloji ve felsefenin içerikleri, işlevleri ve amaçlarının ne olduğuna ve aralarındaki ilişkiye dair açık bir materyalist ve seküler resmine sahibiz ki, şüphesiz onlar insanın bireysel ve sosyal hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Bu resim bilim, din ve felsefe ve aralarındaki ilişkiye dair kısmi doğruları içermesine rağmen bilim ve felsefeyi din yerine koyup onu seküler zeminde işlevselleştiren böyle bir paketleme Batılı akademik ve aydınlar çevreleri "spekülatif zihinleri" tarafından hoşgeldinlenecektir. Öte yandan, hepsi bağımsız birer alanlar olup kendi içerikleri, terminolojileri, sınırları, yaklaşımları, methodları, kaynakları ve amaçlarına sahip bu üçlüyü bilgeliğin veya bilgi-seviciliğin kızları olarak takdim etmek de mümkündür. Ayrıca, felsefeyi diğer insanlar arasında ırkından ve aklından dolayı özel bir yere sahip olan seçilmiş Batılardan başka kimsenin giremeyeceği "kimsesiz alan" olarak tasvirlemek doğru olsa gerek. Yine, din söz konusu olduğunda Russell, onu bilgeliğin gayrimeşru çocuğu olarak takdim etmeye hazır gibidir. Nitekim böyle bir etiketleme Batılı kraliyet laik felsefe, tarih ve bilim mahkemesi jürileri olan filozoflar, tarihçiler ve bilimadamları tarafından meşruiyet zeminine taşındı. Dinin hukuk dışılığı iddia ve uygulaması karşısında Doğulu ve Batılı teologlar kendilerine düşen suçlamalarla yüzleşmeliler. Başka bir araştırma ve değerlendirme konusu olması gerektiğinden burada bu konuya bu kadar değinmekte yarar var.

Bilindiği üzere felsefe çeşitli şekillerde karakterize edilebilir, bunlardan biri "felsefe, insanın evrende kendi yerini bulması için hayatboyu süren sonsuz sorgulama çabasını içeren şüpheli insanın (homo skeptikusun) sorular sorma sanatıdır" diye takdim edilebilir. Bu nedenle, Russell'a göre: "Bu soruları çalışma, onlar cevaplanmasa bile, bu iş felsefenin işidir. Sorulabilir: Niçin, öyleyse böyle çözülemez problemlerle boşuna vakit harcanmaktadır? Bir tarihçi veya birey olarak cevaben kozmik yalnızlık terörü ile yüzleşmeden dolayı denilebilir. Felsefe, teolojiden ayrı olarak, M.Ö. altıncı asırda Yunanistan'da başladı."(Russell, 1989: 14)

Burada "kozmetik yalnızlık terörü ile yüzleşme" ifadesi bütün meseleyi öze ifade etmektedir ki, aynı zamanda onun doğurduğu sonuç homo skeptikusun aşkın ruhsal tarafını dikkate almaksızın arada kalan seküler ve materyalist zihnin çok acılı durumuna düşmektir. Dahası eğer bir indirgemeci, bu ruhsal tarafı yasaklanmış bölge ilan ederse, onun bu alana dair soru sorup eleştiride bulunma hakkı yoktur ama

homo skeptikusun bireysel ve sosyal hayat eyleminde ve pratiğinde kendinin ruhsal yanının varlığını gözardı etmesi mümkün değildir. Fakat o, sadece seküler zeminde kendini ve doğasını yanıltarak var değilmiş gibi davranır. Bu bağlamda, Batıda felsefenin tarihi macerasında aynı indirgemeci çizgide bu kez Hıristiyan grup gözlemlendi. Onların tarihsel döngüsünü Russell şöylece belirtir: “Antik çevrimini tamamladıktan sonra, Hıristiyanlık yükselip Roma çöktükten sonra teoloji bir kez daha baskın çıktı, onun ikinci büyük dönemi, onbirinci asırdan onördüncü asra kadar, Katolik Kilise tarafından bastırıldı. Üçüncü dönemde, onyedinci asırdan günümüze kadar, selefi bilim tarafından bastırıldı, sorgulanması gerektiği ve bilim tarafından modife edilmesine rağmen geleneksel dinsel inançlar önemini korudu.”(Russell, 1989: 14)

Niçin “geleneksel dinsel inançlar önemini korumaktadır?” Çünkü önceden de belirttiğimiz gibi, homo skeptikusun doğasının ruhsal boyutunu görmezden gelmek imkansızdır. Eğer bu indirgemeci yanıltma mümkünse şayet, bu kendi kendini inkar ve ret durumuna karşılık gelecektir. İşte buyüzdendir ki onlar, dini, bilim ile değiştirme gayretine girerek boşluğu bilgeliğin kızları arasından dini çıkarıp silerek gidermek istediler. Şimdi indirgemeci Russell, bizi kendi tarzında felsefenin kökeni, içeriği ve işlevi ve Yunan mucizesi miti problemi ile şöylece yüzleştirir: “Tarihin bütününde, Yunanistan’daki ani uygarlık yükselişinden daha sürpriz ve açıklaması zor bir şey yoktur. Binlerce yıl önce Mısır ve Mezopotamya’da uygarlığı uygarlık yapan şeylerin çoğu görülüp komşu ülkelere yayıldı. Fakat Yunanlılar onları sağlayana kadar belli öğeler eksikti. Sanat ve literatürde her ne başardysalar herkesçe bilindik şeylerdi ama onların safi entelektüel alanda yaptıkları çok daha sıradışıydı. Onlar matematik, bilim ve felsefeyi keşfettiler; onlar ilk daha gelenek dışında yalın bir tarih yazdılar; onlar özgürce herhangi bir geleneksel sınırlamaya tabii olmadan dünyanın doğası ve hayatın amaçlarına dair spekülasyonda bulundular.”(Russell, 1989: 25)

Alıntıda elimizde “Yunanistan’da uygarlığın ani yükselişi” ve safi entelektüel alanda sınırsız özgür spekülasyon yapmayı içeren “belli öğeler” ifadeleri var ki, bunları açıklamak gerekir. Russell, Yunanlıların yanısıra uygarlık kurmak için bütün özelliklere sahip olup ama felsefe yapmaya muktedir olmayan Mısır ve Mezopotamya gibi Yunan-dışı kadim uygarlıkların olduğu gerçeğinin farkındadır. Sonra Russell bu uygarlıklarda var olmayan veya görülmeyen ayrımcı özellikler veya belli öğelerden söz eder. Bunlar: a) matematik, bilim ve felsefeyi keşfetme; ve b) özgürce herhangi bir geleneksel sınırlamaya tabii olmadan dünyanın doğası ve hayatın amaçlarına dair safi entelektüel alanda spekülasyonda bulunma. Bu her iki belli öğeler veya özellikler Yunanistan da görüldü, ve böylece onlar düşünce tarihinde mucizevi bir şekilde “uygarlığın Yunanistan’da aniden yükselişine sebep oldular.” Buyüzdendir, Russell’ın kendi ifadesiyle: “Şimdiye kadar Yunan dehası hakkında ki zamansal boşluktan dolayı çok şaşırıcı görülüp ve ona dair mistikvari konuşulmaktaydı.” Diğer taraftan, onun için bu konuda şu durum olasıdır: “Bilimsel açıdan Yunanistan’daki gelişmeyi anlamak çok daha iyi ve yararlı olacaktır.”(Russell, 1989: 25)

Russell’a göre, tıpkı diğer Yunancı indirgemeciler gibi, felsefe Thales ile başladığı tespitinde bulunup şu soruyu sorar: Bu zamandan önce Yunanistan’da ve komşu

ülkelerde neler olmaktadır? Sonra cevaplar: “verilecek herhangi bir cevap kısmen tahmini olmalı ama arkeoloji, asrımızda, dedelerimizin zamanındakinden daha çok bilgi vermektedir... Yazma sanatı M.Ö. 4000 yılında Mısır’da daha sonraları Mezopotamya’da bulundu. Erken dönem Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarının gelişimini tarımı kolaylaştırıp verimli kılan Nil, Dicle ve Fırat nehirlerine borçludurlar.”(Russell, 1989: 25) Bu tarihi tespitten sonra, o, “felsefe ve bilim temelde ayrıştırılmamıştı ve ikisi birlikte altıncı asrın başında doğdu.” Bu da göstermektedir ki, “felsefe ve bilim temelde ayrıştırılmamıştı”, teori (felsefe) ve praxis (bilim) ile birlikte yürür; yani spekülasyon (felsefe) önce gelir, sonra praxis (bilim) gelir.

Bugün, felsefi açıdan bakıldığında Yunancı indirgemeci Batılılar, “felsefe ve bilim” arasındaki ilişkiyi aynı çizgide takip ederler; bilimsel açıdan bakıldığında ise, bilim önce felsefe sonra gelir, yani, praxis önce teori sonra gelir. Bu nedenle, lisansüstü akademik çalışmalar ve nitelemesi dikkate alındığında bilimin önce felsefenin sonra geldiği görülür. Yani, bilimsel verileri bu zeminde kullandıktan sonra ilgili alanda felsefe doktoru (matematiğin felsefe doktoru) olarak felsefi spekülasyon yapmaya başlar. Homo skeptikusun akıl hamaliyeliği tarihinde, Yunanlılar evvelen Yunan-dışı uygarlıkların birikmiş tarihi bilimsel bilgi verilerini (bilimi) kullanarak bu zeminin üzerine sonra felsefe yapmışlardır. Önceden de işaret ettiğimiz gibi, “felsefenin kökeni” ve “Antik Yunan mucizesi miti” problemini anlama ve çözmede bilim ve felsefe arasındaki bu öncelik ve sonralık ilişkisi, Tevhidi kozmik holistik yorum ile birlikte son derece önem arz etmektedir.

Burada konuya dair başka bir noktanın açıklanması gerekir. Eğer önce felsefe veya felsefeleme (felsefi veya spekülatif bilgi) gelirse, bilim veya bilimsel (olgusal) bilgi onun ardını izlerse; ve bu önerme doğru olarak alınır, bu durum göreceli, öznel, kişisel veya grup faydası, seküler bağlamlarda şekillenerek homo septikusun fiziksel, ruhsal ve zihinsel modları ve tutkuları doğrultusunda çalışan sadece bireysel ve sosyal ideolojileri ve dünyagörüşlerini besler. “Batı Felsefesi Tarihi” adlı kitabının “Yunan Uygarlığının Yükselişi” kısmında, Sümer ve Babil uygarlıklarını ekleyip Mısır, Mezopotamya, Hint, Çin, Pers gibi Doğu uygarlıkları ile karşılaştıran Russell, bütün Doğu uygarlıklarının bireysel ve sosyal hayat, idare ve bilgiyi büyüünün, astrolojinin, teolojinin ve mitolojinin güçlü ve doğrudan etkilerinden özgürleştirmediğini iddia eder. Russell’ın ifadeleriyle: “Yunan uygarlığı dışında, geriye kalan bütün Yunan-olmayan Doğu uygarlıkları mitolojik, teolojik, astrolojik ve büyüseldi. Diğer taraftan Giritliler, Mikeneliler ve Minoslular M.Ö. 1500’de Mısırlı denizciler ile düzenli temas ve ticaret halindeydiler, böylece Yunanlı milletler Doğu uygarlıklarının dünyagörüşünü, dinini ve bilgeliğini biliyorlardı. Üstelik Homer, Hesiodos ve diğer Miletos’lu düşünürler eserlerinde bu ilişkiden söz ettiler, böyle bir çevrede Yunan felsefesi kendi bilimsel, seküler, rasyonel ve eşsiz tarzında başlamış oldu.”(Russell, 1989: 25-44)

Fakat aynı Russell, “Erken Yunan Matematiği ve Astronomisi” adlı kısımda Yunan-dışı uygarlıklara örnek olarak Mısır’dan dört kez; Platon kısmında bir kez ve Aristo kısmında iki kez söz eder. Sonuçta Russell gerçek olup olmadığını bilmediğimiz Yunanlıların ilginç bir tarihi düşünce ve uygulamalarından söz eder. Şöyle ki,

Yunanistan da felsefe başlamadan önce, Yunanlılar kader ve belirlenimcilikle ilgili dinsel ve ahlaki bir teori ve hissedişe sahiptiler. Bu teori veya hissedişe göre, her şey ve herkes dünyada belirlenmiş bir yere ve işleve sahipti. (Russell, 1989: 130) Erken Antik Yunanda felsefeden önce, mitoloji, din, astroloji vardı; ne zamanki felsefe geldi onlar dışarıda bırakılarak Antik Yunan ve Batı dünyasında seküler mutlu son sağlandı. Kullanışlı bir oyuncak ve Kutsal bir alet olarak bilim, Batılı bilimadamları, tarihçileri, sanatçıları, edebiyatçıları, filozofları ve akademisyenleri tarafından bilginin sekülerize edilmesi tarihsel sürecinde kullanıldı. Makalemizin şimdiki kısmında kolayca görüleceği gibi, Doğunun Yunan-dışı uygarlıkları mensuplarının büyük çoğunluğu bu yapay plastik cerrahi ürünü rüzgarının peşinde koşarlar.

3.1.1.2. *Probleme Yunancı İndirgemeci Doğulu Bir Örnek*

Russell'in Yunancı pozisyonunu onun mensubiyeti ve kimliği dikkate alındığında anlamak ve anlamlandırmak kolay Batılı olduğundan; ama bir Doğulu olarak Gökberk'in Yunancı pozisyonunu anlamak çeşitli bakımlardan kısmen zor. Ne demek istediğimiz, eğer Gökberk'in yarım asırdır Türk üniversitelerinde okutulan ders kitabı "Felsefe Tarihi" kitabından alınan şu satırlara bakıldığında anlaşılabilir: "Platon'un öğrencisi Herakleides Pontikos göre, Pythagoras kendini filozof diye adlandırıp felsefenin şimdiki tanımını yapan ilk kişiydi. Çünkü ona göre, Sophia, bilgelik, eksiksiz doğru yalnız tanrılara yakışır; insana ise ancak philosophia, yani bilgeliği sevmek, dolayısıyla ona ulaşmağa çalışmak yararlıdır. Pontikos'un bu bildirdiğinin doğru olduğuna inanmak pek güç. Burada sophia ile philosophia birbirinin karşısına öyle bir biçimde konuyor ki, bu karşılaştırma Sokrates ve Platon'un Sofistlerle savaşmalarını pek andırıyor. Ama Pontikos'un söyledikleri tarih bakımından doğru olmasa bile, philosophia deyiminin o sıralarda kazandığı anlamı çok güzel dile getiriyor." (Gökberk, 1980: 12-16)

Bütün Yunancı Batılılar bilerek ve isteyerek aynı hatayı yaparak indirgemeci yaklaşım ve tavrı takındılar, onlar her daim Doğu uygarlıkların ve antik Yunanlıların bilgilerinden, sanatçılarından, aydınlarından, bilim adamlarından, tarihçilerinden ve filozoflarından daha doğrusunu bilmektedirler. Böyle bir indirgemeci yaklaşım ve tavır, Gökberk'in durumunda da dramatik olarak gözlemlenir ki o, "Kraldan çok kralcılık yapma" sözü çerçevesinde kendi zihinsel, ruhsal ve fiziksel dünyasında doğrular ve gereğince eyler. Maalesef, Doğu uygarlık çevrelerine zihinsel ve ruhsal olarak olmasa bile biyolojik veya coğrafik olarak bağlı olanlarda dahil, bütün Yunancı indirgemeci akademisyenler, tarihsel, felsefi ve bilimsel olguları ve verileri bilerek ve isteyerek gözardı edip gerçek Yunanlılar ve Batılılardan daha çok Yunancı veya Batıcı olarak onlar gibi düşünüp eylediler. İşte buyuzden olsa gerek ikibinbeşyüz yıl sonrasında cömertçe spekülasyonlar yaparak Gökberk ve diğerleri, Platon'un öğrencisi Herakleides Pontikos'dan daha iyi biliyor, hatta Yunan uygarlığının oluşum sürecinde felsefi aktiviteleri ile yer alan onun hocası Platon'dan bile. Bu noktayı Evangeliou'nun sözde Yunancı indirgemecileri eleştirileri bağlamında detaylı bir şekilde gelecek kısımda ele alıp tartışacağız.

Gökberk'in Antik Yunan felsefesi ve filozoflarının özelliklerine dair görüşlerine dönecek olursak, ona göre, Yunancı anlayışın felsefe işlevi bilgisi ve doğruyu eleştirel

bir şekilde araştırma ve düzenli olarak onların peşisıra düşünme ve deneme vasıtalarıyla ulaşana kadar koşmadır. Dahası: "Bu anlayış insanın hayatı boyunca çözümlemeli ve uygulamalı sürdürdüğü bir misyondur ki, o böylece doğru ve bilginin aktif sevicisi ve arayıcısı olması beklenir. Bu anlayışın zıttı olarak öte yanda, bilgiseverlik veya bilgeliğin sadece tanrılar tarafından bütünüyle sağlandığı inanç veya iman zemini vardır. İkinci görüş, akıldan, gözlemden ve deneyden elde edilmiş olmayıp sadece o bir inanç veya iman konusudur ki, böylece o ilgi dışı kalmalıdır. Biz felsefe ve onun ismini düşünce tarihinde ilk kez Yunanistan'da bulmaktayız." (Gökberk, 1980: 12-16)

Yukarıdaki alıntıdan da kolayca anlaşılacağı üzere, Yunan-dışı uygarlıklar hiç bir şey yapmayıp sadece bir uygarlığı uygarlık yapan mitoloji, teoloji, sanat, bilim, ve bilgelik oyunu oynuyorlardı, oysa felsefe rasyonel, olgusal ve deneysel zeminler üzerine evvelen Yunanistan da görülmüştür. İndirgemeci ve seküler antik Yunan felsefesi ve uygarlığının aksine, Doğu uygarlıkları tümcü bir sistematik üzerine inşa edildi ki, bu sistemattikte homo skeptikus bütünüyle kendi doğasını ve zihinsel, ruhsal ve fiziksel bileşenlerini bulur. Doğu uygarlıkları tümcü sistemi kapsayıp, Doğulu homo skeptikusun zihinsel, ruhsal ve fiziksel boyutlarının bütününe karşılık gelir ki, indirgemeci Yunancı filozoflarının, bilim adamlarının, tarihçilerinin, sanatçılarının, edebiyatçıların, ve hatta teologlarının yaptıklarının aksine, bu boyutlardan veya üçlüden biri diğerine indirgenemez. Üstelik, Gökberk'e göre, B.C. altıncı asırda Yunanistan da evren ve doğa üzerine düşünüp yazan Antik Yunan filozofların eserlerinde bilginin elde edimi ve yorumlanmasına dair seküler yaklaşım gözlemlenmiştir. "Düşünce tarihinde, Yunan filozoflarının bu yapıtları, doğanın, evrenin bilimsel bir tablosunu çizmek için yapılmış olan ilk denemelerdir, dolayısıyla de, dini bir dünya tasarımından ayrılan ilk felsefe yazılarıdır. Hiçbir yerde bu çeşit seküler düşünceler ve bilimsel yazılar bulamıyoruz. Örneğin Hint kültürünün çok derin düşüncelerini saklayan ünlü Upanişad'ları bile sıkı sıkıya dine bağlıdır." (Gökberk, 1980: 12-16)

Burada bizim şahit olduğumuz şey, bilginin kaynağına, içeriğine ve tiplerine bakmaksızın onun sekülerize edilmesidir. O, kendi seküleristik yaklaşımını erken Yunan ve Doğu uygarlığını suçlayarak tekrardan antik Yunana kadar götürür ki, orada Yunan düşüncesi özgür felsefe ruhu, araştırması ve tutkusu üzerine inşa edilmiş olup mitolojik ve dinsel görüşler ve yaklaşımlarla ilgisi yoktur, öte yandan Doğuda doğaya dair bazı görüşler bulunur ama bunların bilimsel ve seküler çerçeve ile ilgisi yoktur. "Bu nedenle felsefe tarihsel olarak seküler ve bilimsel anlamda antik Yunan'da başladı ve böylece Platon ve Aristo gibi iki felsefe efsanesini ortaya çıkardı." (Gökberk, 1980: 12-16)

Evangeliou'nunda haklı olarak ileride ortaya koyduğu gibi, burada sorulması gereken soru şudur: Platon, Aristo ve diğer antik Yunan filozofları, tarihçileri, bilim adamları, sanat, edebiyat ve din adamları bu durumun farkında mıydılar yoksa farkında değil miydiler? Eğer onlar farkındaysalar, neden bunlar (indirgemeciler) zıttını söyleyip yazdılar. Bu durumda Gökberk ve diğer Yunancı indirgemeciler cesaretlerinden söz etmede Mısırlı Kıptinin arkadaşları oluyorlar, şöyle ki. "Şecaatini arz ederken Merdi Kıpti sirkatından bahsedermiş". Tıpkı onların felsefenin kökeni, içeriği, işlevi ve Yunan mucizesi miti probleminin incelenip

değerlendirilmesinde yaptıkları gibi. Bu olayın bir yüzü diğer yüzünde ise Gökberk, Yunan felsefesinin Doğu düşüncelerine kadar geri götürülebileceği tarihsel gerçeklik iddiasının farkındadır. Burada üç C, yani: homo skeptikusun şuurundalığı, vicdanı ve sağduyusu adına iyi işaret diye düşünülmemelidir. Nitekim o şunları yazar: “hatta böyle bir iddia antik Yunan felsefesinin son döneminde, Yunana felsefesinin kökeninin Doğu felsefesine dayandığı düşüncesi, Yahudiler, Yeni-Pythagorasçılar, Yeni-Platoncular ve Hıristiyanlar tarafından ortaya atıldı. Örneğin, M. Ö. İkinci asırda, Yeni-Platoncu Numenios “Platon, Attika dilinde konuşan Musa’dan başkası değildir” diyordu. Aynı şekilde,. Elea okulu Hint felsefesinden, Pythagoras Çin felsefesinden, Heracleitos Pers felsefesinden; Empedocles Mısır felsefesinden, Anaxagoras Yahudi geleneğinden etkilendikleri iddia edilir.”(Gökberk, 1980: 12-16)

Görüldüğü gibi, Gökberk kısmen Yunan düşüncesi üzerine olan Doğu etkisini Kabul eder ama bu durumun genellenmesine karşı çıkararak bu etkinin felsefe ile ilgisi olmadığına güçlü bir vurgu yapar. Niçin böyle? Yunan uygarlığı ile Doğu uygarlıkları arasındaki farklar nelerdir? Yunan düşünce ve uygarlığında özel olan nedir? Çünkü onun için Yunan felsefesi: “Doğu dinlerinden alınan çeşitli kurgularla açıklanamaz, o varlıkların yapısı ve özüne dair özgür düşünce üzerine inşa edilmiştir. Fakat, Yunan felsefesinin özelliği bu alınan bilgilerin bir method, süreç, değerlendirme, işlevselleştirme dahinde rafine edilmesidir ki, bu Doğulu method, işlevselleştirme ve değerlendirme uygulamalarından bütünüyle farklılık gösterir. Bu durum, felsefe tarihinde, başka felsefi çevrelerde görülmeyen Yunan felsefesinin gerçek bir başarısıdır.”(Gökberk, 1980: 12-16)

Gökberk, diğerleri gibi, Mısır geometrisinin Nil’in taşmalarının engellenmesi amacından ve Mısırlıların gündelik hayat ihtiyaçlarının giderilmesi pratik ve teknik kaygısından doğduğu tezini savunur. Bu geometri esasen teorik bir yönü olmayan uygulamalı bir geometri olup saf teorik bilgiye ulaşma arzu ve özgür isteğinden uzaktı. Mısır geometrisi, Yunan geometrisinde olduğu gibi, sistemli ve düzenli değildi. Yunanlılar bilgiyi pratik kaygı ve amaçtan değil sırf kendisi olduğu için isteyip arıyorlardı ve böylece onlar pratik bilgileri teorik zeminde sınıflandırıp sistematize ederek yeni bir bilim oluşturdular. Bu bilimsel geometrinin öncüleri Thales, Pythagoras ve Eucleides idi. Astronomide de aynı uygulama geçerli idi. Çünkü, Babillilerin astronomisi onların dini ihtiyaçlarını karşılamadan doğmuştu ve pratiğe ve dine hizmet etmekteydi. Buyüzden bütün gözlemler ve hesaplamalar dinsel ve pratik amaçlı olup yıldızların, güneşin ve ayın hareketlerine dairdi. Aynı şekilde Yunanlılar, Anaximandros’dan Ptolomaios’a kadar olan süreçte, Babillilerin gözlem sonuçlarını ve aletlerini kullanıp onları teorik zeminde derleyip toparlayarak sistematize ettiler. Böylece gökyüzüne dair yeni bir astronomi teorisi önerdiler.”(Gökberk, 1980: 12-16)

Gökberk’e göre, bütün bunlar, Doğulu kültürlerin aksine, Yunanlıların doğruya ve bilgiye sadece teorik kaygı ile doğrunun ve bilginin kendisi için evvelen yönelerek bilim ve felsefeyi nasıl teorik zeminde oluşturduklarını göstermektedir. Biz böyle bir anlayış ve uygulamaya Doğu’da herhangi bir yerde bulamamaktayız, çünkü onlar Mısır ve Babil örneklerinde olduğu gibi, doğruya ve bilgiye dinsel ve gündelik pratik kaygılarıyla yaklaşmaktaydılar. Doğu bilgeliği efsanesi, Yunan felsefesinin kökeninin

Doğudan alındığı inancına sebep olmuştur. Öte yandan bu inanç, antik çağın sonlarına doğru Doğu ve Yunan bilgelikleri arasında dinsel ve felsefesal bir sentez yapma çabasından başka bir şey değildir.(Gökberk, 1980: 12-16) Gökberk için, Yunan felsefesi adına böyle bir inanç ve çaba içersinde olmak yanlıştır. Çünkü antik dönemde ilk kez Yunanistan da, gündelik ve dinsel kaygılardan uzak olarak bilgiye sırf bilgi olduğu için spekülatif bilgi peşinde koşmayı kendisine bireysel hayatboyu uğraş edinen ve bu amaçla erdemli bir şekilde yaşamaya çalışan ilk özgür ve özgün filozof tipini buluyoruz. Seküler anlam ve bağlamda Thales, Protagoras ve Empedokles gibi filozofları Yunan-dışı uygarlıklarda bulamıyoruz. “Yunanistan’ın aksine, antik Doğulu kültürlerde dinsel bir kurum veya dinin kurumsallaşması varolup kullar ile Tanrı arasında aracılık yapmaktadırlar. Dinsel kurumun üyeleri kendi kendilerine yeten bir cemaat olup, insanların dünya ve ahiret hayatlarını etkileyen doğaüstü güçleri olduğuna inanılan keşişler, din adamları ve büyücülerdi.”(Gökberk, 1980: 12-16)

Fakat Yunan-dışı kültürün aksine, Yunanistan da böyle bir dinsel kurum ve üyeler bulunmamaktadır; onların yerine biz Yunanistan da düşünürler ve araştırmacıları görmekteyiz. Gökberk’e göre, böyle düşünürler zamanımızın seküler anlayış ve uygulamaları adına büyük bir saygı ile anılmalıdır. Çünkü: “Pythagoras ve diğer düşünürler, zaman zaman efsane olarak anılıp başka milletlerin peygamberlerine benzetildiler ve onlar hayatlarının merkezine okul ve akademiayı koyarak zamanlarını böyle bir sosyal çevre arasında geçirdiler. Bu çevrede bilimsel çalışmalar yaparak, birlikte öğrenip öğrettiler ve onların topluluğu bir bilim cemiyeti ve tarikatı gibiydi. Bu dönemin düşünürleri siyasi alanda bir politik lider gibi davrandı. Sonra tıpkı Anaxagoras, Democritos ve sonraları Aristo örneklerinde olduğu gibi onlar arasında araştırmacı ve bilimadamı olarak bir ayrışma ve bireyselleşme görürüz. Diğer taraftan, antik çağda Socrates gibi, bilge filozof, gündelik hayat pratiği ustası ve bir eğitimci olarak erdemli hayatın bir rehberini görüyoruz. Bu dönemde, Batının bilimi ve Doğunun dinsel kültü birbiriyle buluşur böylece biz dinsel alanda çoğu insanlar arasında mutlulukla özgürlük önerisinde bulunan tiplerle karşılaşırız”(Gökberk, 1980: 12-16).

Şimdiye kadar ne söylendiğini akılda tutarak, Gökberk’e göre, bilim ve felsefenin köklerinin modern anlamda antik Yunanistan da görüldüğünü söyleyebiliriz, bu nedenle Yunan felsefesinin büyüklüğü ve önemi tarihsel olarak aşikar. Yunan düşüncesinin bilim ve felsefeyi oluşturması tarihin sıradan bir araştırma konusu olamaz. Şimdiye kadar olan bütün Batı kültürlerinin ve Avrupa çevrelerinin kurucu düşüncelerinin kökenleri taa Yunan düşüncesine kadar götürülür. Yunanlılar sadece gündelik hayat için gerekli olan pratik uygulamalı bilgi ve dinsel gereksinimler için kurgusal bilgilerle uğraşmadılar, onlar aynı zamanda rasyonel zeminde doğa ve evren hakkında genel sistematik bilgiye de ulaşmaya çalıştılar. Maalesef Gökberk “antik” kelimesine gönderme yaptığı zaman sadece Yunan kültür çevresine ait olan antiketiyi kast eder, diğer kültür ve uygarlıkları değil (Gökberk, 1980: 12-16).

3.1.2. Felsefenin Kökeni Problemi ve Yunan Mucizesi Mitine Dair İndirgemeci Dengeci Görüş

Felsefenin kökeni, içeriği, işlevi ve Yunan mucizesi mitine dair radikal Yunancı indirgemeci görüş ve yaklaşımları görüp inceledikten sonra, şimdi bu zemin üzerine kısmi üç C filozofu diye adlandırdığım Evangelio'nun (1997) çok önemli ve müstesna kitabıyla tanışabiliriz. Kitabın adı "Hellenik Felsefe: Afrika, Asya ve Avrupa arasında", İkinci Kısım, 'Hellenik Felsefenin Karakter ve Kökeni: Antik Yunanlılar Modern Avrupalılara Karşı', da Evangelio Yunan felsefesinin kökeni ve olası Afrika ve Mısır bağlantılarını araştırır.(Evangelio, 1997: 95-156) "A Critique of Evangelio's Hellenism and the Intellectual Narcissism in the Context of Global Dialogue of the Cultures - Kültürlerin Küresel Diyalogu Çerçevesinde Evangelio'nun Hellenizminin ve Entellektuel Narsizminin Bir Eleştirisi" adlı makalemde onu eleştirmeme ve onun kişisel dünyagörüşü ve ideolojisinin içeren bazı konular hakkında ciddi rezervlerimin olmasına rağmen yakın bir arkadaşı olarak onun kısmi de olsa gerçek ve hakkaniyetli bir akademisyen olması sebebiyle bir üç C (i.e., Conscious, Conscience and Common sense – Şuur, Vicdan ve Sağduyu) filozofu olduğunu söyleyebilirim.

Evangelio'ya göre, Jaeger ve Guthrie gibi, Modern Avrupa felsefesinin Batılı tarihçileri, antik Yunan felsefi mirasını gerçekliğe ve doğruya herhangi bir saygı göstermeden ve utanmadan hoyratça yağmaladılar. Biz Modern Avrupa felsefesinin Batılı tarihçileri ve Yunancı indirgemeci kulübün üyesi olan Russell ve Gökberk gibi iki örneğin görüşlerine dair yukarıda eleştirel bir incelemede bulunduk. İkisi de antik Yunan filozoflarının, tarihçilerinin, bilim adamlarının, şairlerinin ve sanatçıların ne dediklerinin aksine ve aşikar tarihsel gerçekliğe rağmen bilinçli indirgemeci bir görüş ve tavır sergilediler. Onlar ısrarla tarihte rasyonel, bilimsel ve seküler zeminde Yunan felsefesinden başka söz edilecek bir şey olmadığını gerçeğin ayan ve beyanlığına rağmen büyük bir pişkinlik ve aymazlıkla dile getirdiler. Evangelio'ya göre: "Modern Avrupalıların aksine, antik Yunanlılar Mısırlılara karşı daha objektif ve daha sempattikler ki, biz onları Mısırlı-sever diye niteleyebiliriz. Doğruluğun ve bilgeliğin gerçek sevicileri olarak Yunanlı filozoflar, uygar Mısırlıların müzik, tıp, matematik, siyaset, din ve gündelik hayat pratiği bilgeliğindeki başarılarını çağdaşları Yunanlı dostları olarak kendilerinden yüksekte değilse bile eşit ayarda olduğunu bilip takdir ederek saygı duymaktaydılar. Başka bir deyişle, antik Yunanlılar için antik Mısırlılar hemen hemen her alanda imrenilip taklit edilip geçilmesi gereken bir modeldi."(Evangelio, 1997: 117-118)

Diğer taraftan, "Modern Avrupalı dilciler ve Jaeger ve Guthrie gibi yetkin antik felsefe tarihçilerinin bu çok önemli konuda antik Yunanlıların izlediği emin yolu bütün tarihsel gerçekliğe rağmen bilinçle izlememeleri hayret ve sürpriz konusudur. Bu materyalistik oryantalist tavır ve kalıtımsal alışkanlık tedavi edilemez" durumdadır, Evangelio'nun kitabında sergilediği bu yöndeki samimi, iyimser ve ısrarlı çabasına rağmen. Evangelio, devam eder: "Böyle yaparak ciddi ve esaslı bir farklılıkla Kuzey Avrupalılar, ne Mısırlılara ne de Yunanlılara dost olmadıkları izlemine sergilediler. Eğer Avrupalıların bilim, felsefe ve uygarlığın kökenini değerlendirme de haklıysalar, bu durum hayranlık duyulan antik Yunanlılar, Yunanlı filozoflarda dahil, Mısırlıların literatürde ve diğer alanlardaki yoğun başarılarını överken ne yaptıklarını bilmiyorlardı! Avrupalı akademisyenler bu ciddi konudaki kendi tutarsızlıkları ve

aynı zamanda böyle yaparak hayranlık duydukları antik Yunanlıları aşağıladıklarının derecesini anlayıp anlamadıkları ciddi bir merak konusudur."(Evangelio, 1997: 95-156)

Nitekim buyüzden olsa gerek, gerçek bir Yunanlı çağdaş akademisyen filozof olarak onların entelektüel suçlarına veya spekülatif günahlarına ortak olmamak için Evangelio kitabının Önsöz'ünde peşinen kendi pozisyonunu netleştirir. Çünkü onlar, Batı veya Avrupa felsefesi adı altında antik Yunana felsefesini yine Batılı veya Avrupalı filozofların marifetiyle dogmatik teolojiye, bilimsel teknolojiye ve politik ideolojiye dönüştürme çabasında oldular. Şöyle ki: "Benim tezim, tarihsel olarak yanlış ve felsefi olarak hesabı verilemez olan yukarıdaki her bir iddianın bilgisevgisinin Yunani tanımı gereği kültür ve doğa ikilisine dair özgür soruşturma ve sınırsız spekülasyon olarak anlaşılması gerekçesiyle ve "Avrupa felsefesi" onun basit bir sesteşine dönüşmesine dair bir eleştiridir. Bu çeşit bir felsefe, gerçek ve otantik bir felsefenin doğup gelişmesi için mutlak ve gerekli olan gerçek ruh özgürlüğünden tarihsel gerekçelerden dolayı yoksundur. Antik Yunan filozofları böyle bir felsefi özgürlüğün uygulamasından hoşlanıyorlarken "Avrupa filozofları" alternatif ve refleksif olarak talihsiz bir şekilde son birbuçuk milenyumdur Yunani-olmayan üç Efendiye: Dogmacı teoloji, bilimsel teknoloji, ve siyaset ideolojisine hizmet etmekteydiler. Yunani felsefe Hıristiyan Avrupa ve Batıya dönüştürüldü."(Evangelio, 1997: Prologue; iii)

Gerçek antik Yunan felsefesinin bu hastalıklı dönüşüm nedeniyle Avrupalı menfaatine dönüşüp hizmet etmesi gerçeği şimdiye kadar tarihsel olarak dramatik bir şekilde bilginin ve Batılı hayatın hemen hemen her alanında gözlemlendi. Diğer taraftan, Yunan felsefesi bakış açısından hareketle Evangelio cesurca şunları yazar: "Batılı alanın her daim olduğu gibi bugün bir çöplüğe dönüştüğü görülmektedir. Antik Yunani felsefenin asilliği belirtildiği gibi sınırsız özgür soruşturma ve felsefi zihinsel çerçeveli otantik ahlakı hayatın kendi kendine yeterliliğidir ki, bu özellikler Semitik Doğudan gelen vahiy eksenli "Kitaplı" dinlerin gelmesi ve Kuzeyden barbar işgali nedeniyle, Batıda kaybedilmiştir. Kısıtlayıcı dogmacı teolojileri ve baskıcı teokratik dini-siyasal yapıları ile Kurtarıcı Hıristiyanlık ve savaşı İslam, gerçek Yunani filozofların gözünde o zamanlarda dünyayı saran barbarizmin farklı biçimlerinden biriydi."(Evangelio, 1997: 168-169)

Yunani ruhlar ve zihinler için, Evangelio'ya göre, bu üç yabancı "Efendiler" "Kutsal olmayan Üçlü"yü oluşturmaktaydı ve Yunani bilgisevgisini son ikibin senedir hizmet etmeye zorlamaktaydı. Bu uzun süreli hizmet Yunani bilgisevgisini karakteristiğini dönüştürüp "Batılı felsefe"si denilen şeyi üretti. Objektif olarak değerlendirildiğinde, bu iki talebe arasında isim benzerliğinden başka hiç bir ortak yönün olmadığı görülür. Böylece, yeni milenyumda felsefi hümanizma ve Yunani felsefenin olası yeniden dirilişi için yeni ilham veren araştırmalara dünyada, Avrupa'da ve Yunanistan da felsefi kafaya sahip kişilere ve onların Hıristiyanlık ve İslam öncesi felsefi köklerine dönmelerine acil ihtiyaç var.(Evangelio, 1997: 168-169)

Burada biz Evangelio'nun diğer yüzüyle karşılaşırız ki o ruhen, antik Yunan felsefesinin münevver bir öğrencisi veya içten ve özgün bir takipçisiyken; öte yandan bireysel ve sosyal çevresinde politeistik bir hümanist olarak karakterize

edilebilir. Bu nedenle, ne zaman ki din konusuna, özellikle vahiyli dinlere, temas edilir, o birden bire üç C özelliğini ve hoşgörüsünü yitirip onları doğalarında ve işlevlerinde hoşgörüsüz dogmacı fanatikler diyerek etiketleyip kendisi adeta narsist katı bir seküler kimliğe bürünür. Nitekim bu bağlamda Evangelou şunları yazar: “Hıristiyan Avrupa ve İslamlaştırılmış dünya tarihsel bir gerçek olarak çeşitlilik arz eden antik hümanist Yunan okulları karşısında eğer herhangi bir özgün felsefe okulu geliştiremediyseler bunun nedeni Avrupa ve dünyanın özgün Judaistik monoteistik iki geleneğin, Hıristiyanlık ve İslam’ın değişimine koşut korkunç kültürel talihsizliğe uğramalarıdır. Bu iki monoteistik din, kendilerinin dogmacı teolojileri ve teokratik ahlaksızlıkları; ve tarihsel olarak sadece diğer öteki vahiyli dinlere değil Yunani felsefe ruhuna karşı da hoşgörüsüz olmasından dolayıdır; oysa Yunanlılar bu disiplini insani ve ilahi olsun bütün şeylerin doğasına ilişkin özgür ve sınırsız bir soruşturma olarak çalışıp geliştirdiler. Yani, doğruluk, güzellik, iyilik ve bütün bunların üstünde hayattaki insan onuru, değerli bir yaşam ve ölümün araştırılması faaliyetlerinde bulundular... antik Yunanlılar iki önemli yolda bilgisevgisini uyguladılar ki bunlar Hıristiyan Avrupa’da açık bir şekilde mevcut olmadığı görülmektedir: bir, Doğanın doğası ve Adamın doğası hakkındaki doğruyu bulmak için felsefenin özgür ve sınırsız bir zihinsel soruşturma olduğu ve iki, ahlaki açıdan kendi kendine-yeterli ve Yunani iki çeşit mükemmellik, zihinsel ve ahlaki erdem için felsefenin özgün bir hayat yolu olmasıdır.”(Evangelou, 1997: 158-159)

Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacak şu ki, Evangelou bir bakıma antik Yunan felsefe çevrelerinde uygulamaları yapılan “felsefe dini” diyebileceğimiz bir çeşit din öneriyor gözükmektedir. Eğer Russell’in bilimi din yerine koymasını hatırlayacak olursak bu çeşit bir yaklaşım yeni bir şey değildir. Bu zemin üzerine 20. asrın sonunda o, dengeleyici veya ortacı bir Yunani indirgemeci olarak antik Yunan felsefesi ve onun uygarlığı öğrencileri için bir gelecek vizyonu ve misyonu ortaya koyar. Çünkü: “özgün bilgisevgisinin yeniden diriltilmesi çalışması için tam zamanıdır; özellikle onun saygınlığını, bağımsızlığını ve çeşitliliğini teminat altına alıp ölçüt koyarak koruyan Yunani felsefenin son temsilcisi Platonizm yeniden ihyası gerekir. Bu nedenle, Yeni Dünya Düzenine geçiş araştırmalarında bizim dünyamız ile bağ kurulmasına hizmet edebilir, böylece onun büyük felsefi geçmişi Yunani köklerine yeniden bağlanarak insanın felsefece daha aydın geleceği için daha büyük adım atılmış olur.”(Evangelou, 1997: 160)

Antik Yunan ve Yunani-olmayan uygarlıklar arasındaki ilişki bağlamında, Yunancı indirgemeci görüş ve yaklaşımların aksine, Evangelou aşık olan, bilerek görmezden gelinen ve hatta açıkça inkar edilen tarihsel olguyu kendilerine Batılı veya Avrupalı filozoflar olarak görüp Batı felsefesi veya antik Yunan tarihi yazarları diye adlandırıp böylece insanları tarihsel bir yanlışa itip yanılmalara hatırlatarak şunları yazar: “Bazı yazarlar, Yunani geleneğin ısrarla onların ziyaret ettiğini söylemesine rağmen iddia zeminin sağlam görmeyerek Thales, Solon, Pythagoras, Democritus, Platon, Herodotus and Eudoxus gibi Yunani filozofların Mısırı ziyaret etmeleri konusunda şüphe ediyor gözükmektedirler... dilin ciddi bir engel olacağını söylüyorlar, oysa çok sayıda ve yaygın ayrı bir mütercim sınıfının olduğunu biz gördük...”(Evangelou, 1997: 104) Antik Yunanlılar, Modern Avrupalılar tarafından

kendilerinin gerçek yüksek uygarlık öğretmenleri olduklarını bilirler. Onlar için, Eski Yunanlılar şeylerin doğasına dair ve zeki, ahlaki sorumluluk sahibi ve siyaseten olgun insanlar için hayatı yaşamaya değer kılan insani işlerinin siyasi organizasyonuna dair yöntemsel soruşturmanın standartlarını belirlediler. “Hayranlık duyulan Yunanlılar”ın Kuzeyden akrabalarının olduğu sanıldı; siyaset, şiir, sanat, bilim ve felsefe gibi yüksek uygarlık konularına gelindiği zaman elbette kendiliğinden öğretilmektedir. Bu hikaye, Eski Yunanlılar hakkında Modern Avrupalılar tarafından sözde kendi “Batı felsefesi” tarihlerinde genel kabul görmüş şekilde yansıtılarak ve sıklıkla söylenen bir hikayedir.””(Evangelou, 1997: 96-97)

Evangelou tekrardan “felsefenin gerçek kökeni insan merakıdır” diyen Platon ve Aristo ikilisine gönderme yaparak sağduyu ve rasyonel tarih zemininde önemli bir konuya değinip ileri bir projeksiyon yapar ki, bizim Tevhidi kozmik tümücü görüşümüze uygunluk arz eder. Şöyle ki: “Eğer öyle ise, Yunanilerin felsefi spekülasyon dediklerinin kökeni Eski Yer Ana üzerinde ta Homo sapiens ve Antroposun görünüşüne kadar geri götürülebilir; doğmamış merakı ve çok derin tutkuyu tatmin etmek ve aydınlanmak için insanoglu felsefeleme yapmaya başlar, yani, başlangıçta pratik amaçlı ve kullanışlı olsa da, ama sonraları zaman geçtikçe teorik amaçlı sırf bilginin kendisi için bilgi kazanmaya çalışır. Bu çeşit aktivite meyveli olup hatta muhtemelen bir çeşit zevke dönüşmesi en azından bazı insanlar için garantilenmektedir. Onlar şehirde insan hayatının ve evrenin doğasal problemlerini düşünüp tartışmak için kendi zamanlarını harcamaya teşvik edilip izin verilmiştir.”(Evangelou, 1997: 105) Bilimsel soruşturma ve felsefi merak ruhunun gelişimi için bu tercih edilen şartlar sadece Klasik Yunan’da görülmedi. Aynı zamanda çok önceleri Mısır, Mezopotamya, Hint ve Çin’de de bulunmaktaydı. Bütün bu insanlar büyük uygarlıklar oluşturdu ve sanatları, bilimleri, edebiyatları ve tanrıları hasat ettiler; Yunanlılar bir dereceye kadar kendi yollarınca ve kendi bildirimlerine göre, onlardan, özellikle en azından yedinci asırdan beri yakın olup düzenli iletişim ve kültürel etkileşimde buldukları Mısırlılardan, çok şey öğrendiler.”(Evangelou, 1997: 139; dipnot 56)

Şimdi hikayenin tarihsel olarak rasyonel zeminde doğru olup olmadığını anlamak için şu önemli soruların cevabını bulmamız gerekir: “Antik Yunanlılar kendilerini ve kendilerini çevreleyen çağdaşları Yunani-olmayan insanlarla olan ilişkilerini nasıl görüp değerlendirdiler? Onlar kendilerini Kuzey Avrupalıların potansiyel öğretmenleri olarak mı algıladılar? Yoksa onlar, kendilerini ve İskender’i cezbedip böylece muhteşem enerjisi ile doğuya doğru yönelmesinin gerekçesi olan Nil, Fırat ve Indus gibi büyük nehirlerin Yunani-olmayan uygarlıkların öğrencileri olarak mı gördüler?”(Evangelou, 1997: 96-97) Evangelou cevaben eldeki yazılı verilere göre: “Homer ve Herodotus’dan Plato, Aristotle, Isocrates, Plutarch, Porphyry ve daha başkaları sadece sonraki hipotezi desteklerler” der. Çünkü: “Onların gözünde Antik Yunanlılar, en azından onlar zihinsel olarak bu acemilerin bilenlerden öğrenmeye dair tutkularının farkındaydılar. Ve onlar diğerlerinden öğrendiler, özellikle yanlarındaki Mısırlılardan, tıpkı Antik Yunanlılara uzak gelecekte hayranlık duyup onların bilim, sanat, edebiyat ve felsefesine hoşnut olmayı öğrenen Kuzey Avrupalılar gibi, onlara hayranlık duydular.”(Evangelou, 1997: 96-97)

Sonra Evangelio'u'ya göre, bu haleti ruhiye ile bütün antik Yunaniler, İonyalılar, Aeoliyalılar, veya Doriyanlar, sanatlar ve bilim, felsefe ve din, siyasal kurumsallaşma ve hukuk dallarında kendileriyle karşılaştırıldığında kendilerinden daha olgun, daha zengin ve daha uygar olan Mısırlılar karşısında kendilerinin olgunluk ve bilgeliğe genç olduklarını biliyorlardı. "Tıpkı küçük bir çocuk gibi, seyahat eden antik Yunaniler sorularla doluydular ve tecrübeli ve "münevver Mısırlılar"ın Eserleri ve bilgece sözleri onların üzerinde kalıcı bir saygın bir etki bıraktı. Meşhur Yunani seyyahlar ve teoristler, Miletli Thales, Atinalı Solon, Samoslu Pythagoras, Democritus, Platon, Herodotus ve Eudoxus gibi, hepsi epeyce seyahatlerde bulundular; ve Antik Yunani geleneğe göre, onlar Mısırı ziyaret ettiler ve muhtemelen kendileri tıpkı Solonun Mısırlı bilge tarafından selamlandığı gibi karşılandılar: "Solon, siz Yunaniler çocuktan başka bir şey değilsiniz, ve aranızda yaşlı/bilge bir adam yok."(Evangelio'u, 1997: 97)

Evangelio'u yukarıda "İnsana" ve "Homo sapiens" gönderme yapar. Bizim kendisine Yarattıcısı tarafından akıl, irade, vicdan ve durguları içeren bir ruh terkibi üflendiği için onu homo skeptikus akıl hamalı diye niteleyip adlandırdığımız homo sapiensin akıllı ve sorumlu bir insan olarak insanlaşma süreci binlerce asıra karşılık gelen akıl hamaliliği tarihindeki hikayesi dikkate alındığında görülür ki; tıpkı arkeolog ve antropologların belirttiği gibi, Modern insanlar, homo sapiens olarak adlandırılan türün veya daha belirgin ve özellikli olarak onun tek alt türü olan homo sapiens sapiens, bütün kıtaları ve geniş adalara yayıldılar, örneğin Avrasya'ya 125,000-60,000 yıl önce ulaştılar. Bu durumda Evangelio'u'nun açıkça belirttiği gibi, Mısırlı yaşlı bilgenin yukarıdaki hitabı gerekçelendirilip doğrulanmış olur, özellikle Antik Yunan felsefesinin ve mitinin M. Ö. altıncı asırda başlatıldığı tarihi gerçeği dikkate alındığında. İşte buyuzden ilerde gerekçeleri ile birlikte görüleceği gibi, çözüm olarak biz "Tevhidi kozmik tümücü görüş ve yaklaşımı"ni önermekteyiz.

Homo sapiens ile felsefe arasındaki ilişkiyi açıkladıktan sonra şimdi bu bağlamda Antik Yunan felsefesi Modern Avrupalı tarihçilerine Evangelio'u'nun açıkça ve doğruca ne söylediğini görelim: "Antik Yunaniler için, özellikle Hellenik filozoflar için, bu Mısırlı iddia doğru olup kediliğinden delilli bir Gerçeklikti. Antik Yunan felsefesi Avrupalı tarihçilerinden bazıları bu tarihsel basit olgusal gerçekliğe tepeden baktılar, böylece bu anlamsız bakış bu şimdideki çalışmanın ortaya çıkmasının motivasyonu ve gerekçesi oldu. Sonuçta eğer Antik Yunaniler aydınlanmayı arzuladıysa, onlar pek tabi Doğu'ya ya da Batı'ya bakacaklardı, yani güneşin doğduğu ve ılık rüzgarların olduğu alanlara, yoksa onlar muhtemelen üretken kurgularında karanlık, nem ve ölüm ile ilişkilendirilen Batıya veya Kuzeye bakmayacaklardı. Eğer biz böylece Yunani felsefenin bazı fikirlerinin verimli kökenini Pythagorean "sayılar teorisi"ni, Sokrates'in "ruhun bakımı"ni veya Platon'un "ideal devleti"ni kimliklendirecek olursak, biz şimdiden nereye, Mısırlı köklerin derinliklerine, bakacağımızı bilmeliyiz... Yunanistan ile Mısır arasında düzenli bir kontak yolu vardı zaten."(Evangelio'u, 1997: 98-99)

Eğer bunlar antik Yunaniler tarafından rapor edilen olgularsa, uygar Mısırlılar ile kendileri arasındaki ilişkiyi gördükleri orijinal ve rasyonel haliyle antik Yunan felsefesi

tarihçiliğinden ve akademisyenliğinden kendileri ile Avrupalılar tarafından uygulanan antik Yunan felsefesi ile olan ilişkiye de aynı şekilde bu olguları yansıtılmaları beklenir. Bu bağlamda, Evangelio'u, Avrupalı antik Yunan felsefe tarihçilerden iki baskın ve etkili ismi, Jaeger ve Guthrie'yi örnek vererek entelektüel ve akademik bir rasyonel manevra yapar. Fakat bu beklenen tanıma bu ikisi için geçerli değil, hatta bunların yanına Russell, Zeller, Burnet ve diğer Yunani indirgemecileri de eklemek mümkündür. Bu talihsiz ve yanlışlı öznel bağlamda Jaeger şunları yazmaktadır: "Asırlarla değil bin yıllarla ifade edilen Antik Mısır tarihi hemen hemen fosilleşmiş çok kötü kabalık ile anılır. Fakat Romalılar arasında bile siyaset ve sosyal denge en yüksek iyi seviyesindeydi, keşiflere çok az ihtiyaç ve istek duyulsa da. Yunanistan özel bir kategori içindedir. Günümüz açısından bakıldığında, Yunanlılar Doğunun büyük insanları üzerinde köklü bir ileri seviyeyi oluşturmaktaydı, toplumun gelişmesinde yeni bir aşamayı. Onlar ortak bir hayat için bütünüyle yeni bir ilkeler manzumesi kurdular. Fakat önceki milletlerin artistik, dinsel ve siyasal başarılarına yüksek değer verebiliriz, bizim gerçek anlamda uygarlık dediğimiz şeyin tarihi –bir İdealin bilinçle takibi- Yunanistan öncesinde başlayamaz... Bu belirsiz ve analogik anlamda, Çin, Hint, Babil, Yahudi veya Mısır kültüründen, bu milletlerin hiçbiri gerçek kültüre karşılık gelen bir kelimeye veya fikre sahip olmamasına rağmen, söz etmek olasıdır."(Evangelio'u, 1997: 112-113)

Kültür ve uygarlık hakkında geçen asrın ilk yarısında kasıklar çalışmalarında dominant figür olup okuyucularını yanıltan Jaeger'in öznel ve mesnetsiz olarak yaptığı iki önemli tespit üzerine Evangelio'u'nun yorumu şudur: "O evvelen 'Yunani kültür tarih sahnesinde yeni bir gelişmeyi temsil eder' yargısında bulunur ki bu çoğu insanın hem fikir olabileceği bir yargıdır. İkincisi akıldışı bir iddia olup Afrikalı, Asyalı ve Semitik insanların uygarlığa ve "gerçek kültüre" sahip olmadıkları tezini içermektedir. Antik Yunanilere dair görünüşte yapılan bütün övgüler ve sevgiler ve Germenler adına sergilenen klasik artistik ve entelektüel başarıları taklit etme bütün çabaları Kuzeyin Teutonic milletleri kalplerinin derinliklerinde duydukları hissedişlerini saklayamamaktadırlar ki, nitekim onlar sıcak Ege'nin Yunanistan kıyılarında kendi evlerinde değillerdir."(Evangelio'u, 1997: 112-113)

Öte yandan, bazı kültür ve uygarlıklar çevrelerine aitlik çerçevesinde, böyle zorunlu aitlik bir hissediş kültür ve uygarlıklar tarihinde akıl hamalı homo skeptikusun bir yapay eylem sürecini örtemez. Böylece Evangelio'u, Jaeger'in kendisinin kısmen bu üzücü durumu kavradığını söyler, onun şu sözlerinden hareketle: "Elbette Yunan-merkezli her millet hatta Yunanlılar ve Romalılar bile bazı durumlarda kendilerine kökten yabancı hissedebilirler: kısmen hissediş kan ve duygusal temelli, kısmen kurumsal ve zihinsel görünüş, kısmen de tarihsel farklılıklar sebebiyle. Fakat bu hissediş ve bütüncül bir yabancılaşma duygusu arasında büyük bir fark var, özellikle biz Doğulu milletlerle yüzleştiğimizde ki onlar hem ırksal hem de zihinsel olarak bizden farklılar; ve şüphesiz tarihsel perspektif de ayırtırma yapmak ciddi bir hata tıpkı bazı modern yazarların yaptığı gibi, Batılı milletler Yunanlılardan Romalılara bir engel duvarı vasıtasıyla biz Mısır, Hindistan ve Çin'den ayırtırılırız."(Evangelio'u, 1997: 112-113)

Evangelou'ya göre, bu bildirim bir çeşit yıkımsal günah çıkarmaya benziyor çünkü açıkça Jaeger "tipik Teutonik tavır bütün diğer milletlere ve ırklara" karşı Germenik yaklaşım ve tarihinin kültür çevrelerinde böyle bir hissedışı tarihsel olarak sergilemektedir. Evangelou devam eder: "Fakat eğer Jaeger gerçek bilim ve felsefenin kökenine dair kendi tezinde doğruysa, bu durumda Antik Yunan filozofları iddia edilen bu sözde olgudan haberdar olmamaları gerekir, onlar Platon ve Aristo'ya inandıklarına göre, felsefi spekülasyon ve bilimsel araştırmanın sadece bir kökü bulunmamaktadır, aksine pek çok, ve onların kendi katkısı bir çeşitvari olmaktan ziyade bir "derece" katkısıydı." Antik Yunanlılar için, vurgu ilkel başlangıç üzerine değil ama herhangi bir sanat veya bilimin mükemmelleştirilmesine dairdir. Onlar, başkalarından her ne ödünç aldılarsa onu geliştirmek için ellerinden gelenin en iyisini yapmada kendileri ile gurur duydular."(Evangelou, 1997: 112-113) Sağduyu, vicdan ve doğru tutkusuna sahip olan herkes bilir ve inanır ki, homo skeptikusun akıl hamaliyeliği tarihi ve uygarlıkları şu gerçeği göstermektedir: Antik Yunan filozofları felsefede ne yapmakta olduklarını biliyorlardı ve onlar kendilerini Avrupalı antik felsefe tarihçi figürlerinin düşünüp teklif ettiklerinin aksine mucize işler yapan mucizevi insanlar olarak görmediler.

Bu tarihi olgusal sebepten dolayı, öyle iddia edildiği gibi felsefenin kökeni, içeriği ve işlevi problemine dair, özellikle antik Yunan felsefe çevresi ve kültürü Yunan mucizesi miti olmadığını söyleyebiliriz. Antik Yunani filozoflar, tarihçiler, bilimadamları, sanat ve edebiyat adamları duyarlı, dürüst, adil, hoşgörülü, saygılı, mütevazı olup herhangi bir psikolojik ve entelektüel üstünlük ve aşağılık kompleksine sahip olmadıkları için, maalesef Avrupalı antik felsefe tarihçi ve diğer akademisyen figürlerin sahip olup gösterdiklerinin aksine, içten ve gerçek bir iltifatı hak etmektedirler. Bu bağlamda, Jaeger'den Guthrie'ye dönecek olursak, aynı şekilde onu Yunanlıların felsefe ve bilim bakımlarından kendilerini ve diğer milletlerle olan ilişkisini nasıl görüp değerlendirdikleri olgusal tarihi gerçeği anlamada bilinçli isteksiz görürüz. Hatta Guthrie'nin iddiaları, Jaeger'inkinden çok daha şaşırtıcı bile. Örneğin, şu gelen satırlara bakıp onun teklifinin akilyürütme mantığını not etmek gerekir. Ona göre, Mısırlıların herhangi bir felsefesi olmadığından onu geliştirmeye de doğal olarak muktedir değillerdi, çünkü Antik Yunanlıların sahip olduğu "zorunlu kıvılcım"dan yoksundular; bu nedenle onların Yunanlıları felsefesal olarak etkilemeleri mümkün değildi: "çeşitli tekniklerin uygulamasında insan hayatının iyileştirilmesinde muhtemelen bunları Yunanlılara bazı kullanışlı derslerle öğretmiş olabilirdi. Fakat henüz felsefe lambasının fitili Mısırdaki yakılmamıştı, çünkü onlar Yunanlıların güçlü bir şekilde sahip olup ve onu bilgisevgisi sözüyle bütünleştirdiği gerekli ateşten yoksundular."(Evangelou, 1997: 115-116)

Evangelou'nun işaret ettiği gibi, bazen Guthrie, Jaeger gibi bilimlere ilişkin ortacı tavır sergiliyormuş gibi gözükse de gerçekte Guthrie tutarsız iddialarında ısrarlıdır, tıpkı şu satırlarda olduğu gibi: "Onların kendi başarılarının üstünlüğü başka yerlerde görülür. Bunun ipuçlarını felsefe ve bilimin henüz ayırmadığı yerde görebiliriz ki orada Mısırlı ve Babilili bilimden söz edebiliriz, buyüzden Yunanlıların felsefesine gönderme yapmak son derece doğaldır. Peki, Niçin bu böyle? Mısırlı ve Mezopotamyalı insanlar şimdiye kadar pratik amaca hizmet ettiler."(Evangelou, 1997: 116) Şimdi bu temeller üzerine değil mi ki Guthrie bir Antik

Yunan felsefesi tarihçisi kendisine şu soruyu soralım: "kendi görüşünü Platon ve Aristo'nun zıt görüşü ile uyumlu hale getirebilecek mi? Cevap bunu denemeye bile kalkışmayacağı olacaktır. O, özellikle Aristo'nun Mısırlılara felsefe ve bilime orijinal katkılarını bilinçli olarak kredi verdiği için çok yanlış yaptığını düşündü."(Evangelou, 1997: 116)

Makalemizin bu kısmında, Yunan mucizesi miti ve felsefenin işlevi, içeriği ve kökeni problemine dair Evangelou'nun dengeli indirgemeci görüşünün geliştirilip açıklama sürecine eleştirel bir şekilde müdahil olup yakinen şahit olduk. O, bu dengeli indirgemeci görüşünde, bir an için onun ırkçı narsist gerici dünyagörüşünü gözardı ederek, Evangelou'nun problemin çözümüne dair ileri sürdüğü argümanların sağduyu ve rasyonalite adına dengeyi veya ortayı bulan objektif, bilimsel ve dürüst karakterli olup gerçekçi ve doğru olduklarını söyleyebiliriz. Onun bu bilimsel sağduyucu rasyonel tavrı onu makul, mutedil ve hoşgörülebilir bir ortacı indirgemeci yapmaktadır. Öte yandan felsefenin kökü ve Yunan miti probleminin çözümüne dair ileri sürdüğü ircacı görüşünün bütünüyle amaç, içerik, işlev, yaklaşım, metot ve önem bakımlarından diğer indirgemeci görüş ve uygulamalarından bariz bir şekilde ayrıldığını biliyoruz. Türkiye'deki tıpkı Gökberk ve diğerleri gibi "Kraldan çok kralcı kesilen" Avrupalı ve Batılı olmayan Yunansever indirgemeci isimleri akılda tutarak Evangelou'nun verdiği diğer örneklere bakabiliriz. Nitekim o, bu bağlamda şu tespitte bulunur: "Gördüğümüz gibi, Yunanlıların yanı sıra diğer milletler bilim ve felsefeye dair bir şeyler yapmalarına ilişkin herhangi bir öneriye karşı çıkmada Jaeger ve Guthrie'ye Zeller, Burnet ve Russell eşlik eder."(Evangelou, 1997: 152; dipnot 98)

Şimdi onun konumuza dair kendi gündeminde şimdiye kadar ne yaptığının sonuçsal derlemesine ilişkin son sözü ona bırakalım. Nitekim bu bağlamda Evangelou hesabı verilmiş üç sonuçsal yargının takdimini şöylece yapar:

"Bir, ufukta ilk filozofları gözüktüğünde Eski Yunanlılar altıncı asır ve sonraki asırlarda Akdenizli Mısır'a çok kolay bir şekilde ulaşım sağlayabilmekteydiler. İki, tarih sahnesinin yeni gelenleri veya oyuncularını olarak Eski Yunanlılar, özellikle Yunanlı filozoflar, hukuk ve siyasette, din ve tıpta, sanat ve bilimlerdeki büyük başarı ve zahir bilgelikleri ile ön plana çıkan uygar Mısırlılardan öğrenecekleri pek çok şeyler vardı ve Yunanlılar çabukça öğrenip onlara hayranlık duyup takdir ettiler. Üç, Eski Yunanlıların Mısırlıların pedagoji, hukuk, matematik, tıp ve felsefi hayat yolu birikim ve tecrübelerine dair olan hayranlıkları için geçerli iyi ve haklı sebeplere sahiptiler. Farklı ama eşit derece önemli tarzlarda başarıların her biri insan ruhunu arındırma mutlak amacını ve onu toplumla ve evrenle dengeleyerek böylece kusursuzlaştırılabileceği katkısı gözlemlenebilir. Bu yüzden aynı kutlu amaç Yunan geleneğinde aynı şekilde bulunup Pythagorasçı ve Platoncu felsefe okulları tarafından dile getirilmesi muhtemelen tesadüfüdür."(Evangelou, 1997: 118-119)

Gerçek bir Yunanlı filozof olan Evangelou'nun bu hesabı verilmiş, doğru, çok açık, bilimsel, objektif ve münevver sonuçsal değerlendirmesinden sonra aslında bize pek söyleyecek söz kalmıyor. Fakat konu homo skeptikusun çağdaş akıl hamaliyeliği tarihindeki felsefi komşuluğa gelince, en azından tümcü doğruluk adına ama sadece sağduyu zemininden hareketle doğruluk ve insani onur ve ahlak adına bir şeyler söylemek zorundayız. "Niçin biz,

Yunan felsefesi mucizesi ve felsefenin köken, içerik ve işlevi problemine ilişkin tartışmada Evangelou'nun durumunu ' dengeli indirgemeci görüş' olarak adlandırıyoruz?" Cevap: Çünkü Evangelou, Eski Yunan felsefesi veya düşüncesinin Tevhidi kozmik tümcü düzen çerçevesinde işleyen homo skeptikusun akıl hamaliliği tarihi genel kümesinin (Eski Mısır, Mezopotamya, Sümer, Hint, Çin, Fars düşünce veya felsefeleri gibi) bir alt-kümesi olduğunun farkındaydı.

Diğer taraftan bazı konularda o ve diğer bütün konularda radikal indirgemeciler bilerek ve ısrarla bilgi de yasak bölgeler oluşturarak özelde bizim araştırma konumuz olan problemin ve genelde insanın evrendeki kendi varlıktalık kökeni, amacı, önemi ve işlevinin Tevhidi kozmik tümcü düzeni ve onun işlev alanı olan düzlemdeki tezahürlerinin okunması zaruretini göz ardı ve inkar ettiler. Böylece indirgemeci beden uygarlığını inşa edip yüceleştirirken insanın ruhi yönü ve en önemli tümcül ikil yapısını görmezden gelerek birey, toplum, kültür ve uygarlıkları bu bedensel yönün tatminine araç kıldılar. Bu indirgemeci kurguda bilim, ideoloji ve dünyagörüşü kutsalı karşısında dine ve metafiziğe yer yoktur. İşte insanlık düşünce ve uygarlık tarihleri de bu bağlamda bu anlayış ile değerlendirilip böylece anlamlı kılınmalıdır.

3.2. Eski Yunan Miti ve Felsefesinin Kökeni Problemine Dair Sağduyu Tümcü Görüş ve Onun Yaklaşımı

Bu zemin üzerine şimdi araştırma konumuzla doğrudan ilgili olan ve bizim sağduyu tümcü zeminden hareket ettiğini düşündüğümüz Doğulu bir filozofun görüşlerini inceleme altına alalım. Ayrıca belirtmek gerekir ki, onun Eski Yunan miti (veya mucizesi) ve felsefesinin köken, içerik ve işlevine dair düşünceleri neredeyse birebir Antik Yunan tarihçileri, filozofları, seyyahları ve şairlerinin görüşleriyle günümüzde ise Evangelou'nun görüşü ile örtüşmektedir. Daha başlangıçtan, Evangelou'yu 'vicdanın sesi' ve Küyel'i ise bizim kendi adlandırmamız ile 'sağduyu ve onun tümcü görüşünü açıklarken sağduyu tümcü bakış açısı ve yaklaşımının çerçevesinin takdimi için hazırlık mahiyetinde temel zemin oluşturur.

Küyel konuya dair kendi pozisyonunu ortaya koyarken "Felsefeye Giriş" adlı kitabında bilindik bir analogi ile giriş yapar ve şunları yazar: "Filosofia, tıpkı panayırlara ya alış-veriş etmek, ya yarışmalara katılmak veya olup bitenleri görmek amacıyla gelen o üç ayrı insan topluluğundan, sonuncuların yapmış oldukları gibi olup bitenlere bakmak, var şeyleri görmek, onlar üzerine düşünmek ve bilgi edinmek işi idi."(Küyel, 1976: 7) Nitekim filozof, her daim bilgi ve doğrunun peşinde koşan ve etrafındaki canlı ve cansız varlıkların oluşturduğu doğa, evren ve kendisi hakkında düşünen kişidir.

Böylece onun amacı, evrendeki bütün varlıklar içinde kendi varoluşunun anlamını araştırmak, soruşturmak ve bulmaktır. Bu arayış ve soruşturma da ancak bir sevi veya sevdıyla gerçekleştirilebilir. İşte bu yüzden: "Felsefe", 'bilgelik sevgisi', 'bilgeliği sevmek', veya 'bilgeliği seviş' demektir. Bilgelik (sofos) 'beşeri veya ilahi olan şeyleri, bütün olup bitenlerin esasını bilmek' olduğuna göre, böyle bir bilgiyi insanların değil, ancak Tanrıların elde bulundurabilecekleri, insanların ise, böyle bir bilgiyi ancak sevebilecekleri

gereğesiyle, Filosofia kelimesini ilkin, Pithagorasçılar kullanmışlardır denilir." (Küyel, 1976: 7)

Bu genel felsefe takdiminden sonra Küyel, felsefe ve bilimin birdenbire aniden Yunanistan'da ortaya çıkması düşüncesi ve bu olayı "Yunan mucizesi" diye adlandırmanın yanlış olup kültür ve uygarlık tarihi verilerine aykırı olduğunu iddia ederek onun bilimsel ve objektif bir temele sahip olmadığını ileri sürer. Yukarıda felsefenin amaç, içerik, işlev ve önemi hususlarında defaatle ifade edildiği gibi, varlık, bilgi ve değer üzerine düşünmeklik fiili veya eylemi bir ırka, ulusa, kültüre veya uygarlığa has veya özge kılınmaz. Böyle bir iddia insanın doğası, tanımı ve işlevine aykırıdır. Nitekim Küyel'e göre: "İlmin ve felsefenin Yunanistan'da birdenbire doğmuş olduğuna inanmak ve buna bir 'Yunan Mucizesi' gözüyle bakmak, kültür ve medeniyet tarihinde dayanılacak yeter delil bulamamaktan ileri gelmiştir. Oysa şimdi felsefenin doğuşu, ilim metoduyla incelenecek bir olaydır. Olayları olaylarla açıklayacak yerde olayları 'mucize' ile bağlamaya kalkışmak ilmi değil, duyguya göre davranmaktır, bunun ilmi bir değeri ve yararı yoktur. İlim tarihi incelemeleri, Mezopotamya'nın yüksek seviyeden bir matematiği, tıbbı ve astronomisi olduğunu göstermiş, Yunanlıların bu ilmi bilgilerden geniş ölçüde yararlanmış bulunduğu ispatlanmıştır." (Küyel, 1976: 7-8)

"Yunanlıların alemi açıklama çabalarından biri mitolojyaları bile Mezopotamyalıların ve Hititlilerininkinin etkisi altındadır" tespitinden sonra Küyel, bu yararlanmanın çok genel bir dökümünü verir. Şöyle ki: "Yunan felsefesinin kökleri, Yunanlıların Mısır, Mezopotamya ve Hint medeniyetlerinden etkilenmiş olup olmadığı meselesi aşağı yukarı 2000 yıldan beri İskenderiye çağında, Rönesans'ta tartışılmış çağımızda da tartışılmaktadır. Bu tesiri varsayanlar Yunan dini inançlarının Mısır ve Mezopotamya kaynaklı olduklarını, Platon'un Yunanca konuşan bir Musa olduğunu, onun Kanunlar adlı eserinin On Emri dile getirdiğini söylemekte, Pithagorasçılarla Çinliler, Elealılar ile Hintliler, Herakleitos ile Zerdüst, Anaxagoras ile Yahudiler arasında ilişkiler kurmaya çalışmaktadırlar. Bu görüşler karşısında Yunan felsefesinin baştan aşağı orijinal olduğunu, bir etkinin söz konusu olmadığını savunan görüşlerde vardır. Bunlara göre, gerçi, Dymisos kültü ve Ruh göçü inancı Yunanlılara Mısır'dan gelmiştir, ama Yunan felsefesinin çiçeklenmiş olduğu dönemde bir Mısır etkisiyle karşılaşmamaktadır. Bunlar delil olarak Mısır'a derin saygı duyan Platon'un sözlerini vermekteler. Platon'a göre, Mısırlılar için Yunanlılar daha dünkü çocuklardır." (Küyel, 1976: 9)

Küyel, "Yunan mucizesi" ifadesine karşıtlığını bilimsel zeminden hareketle tarihi verilere koşut temellendirir. Dahası biz arkeoloji, antropoloji, paleoantropoloji, etnoloji, edebiyat, dinler tarihi, karşılaştırmalı kültürler disiplini, kültür ve uygarlık tarihleri gibi bilim dalları verileri ile bugün çok rahat bir şekilde bu ifadenin geçersizliğinden söz edip ispatlayabiliriz. Buyüzden açık ve net bir biçimde bugün biz biliyoruz ki, indirgemeci Yunan sevelerinin bu tek taraflı temelsiz ve mesnetsiz ifadeleri öznel, irrasyonel, duygusal ve önyargılı olup bilimsel ve rasyonel temelden uzaktır. Kaldı ki, Küyel'in deyişiyle: "Sebep sonuç ilişkisi çerçevesinde sosyal olaylar ancak yine sosyal olaylarla açıklanır, mucizelerle değil". Bilgelik ister ilahi ister beşeri merkezli olsun amacı her şeyin bilgisine ulaşip onların bilgisini elde etmektir. Bu durumda bilgelik, bilimden önce gelemez,

aksine bilim bilgelikten önce gelmelidir. Çünkü çeşitli bilim dalları vasıtasıyla çeşitli yönlerden hareketle elde edilen varlık hakkındaki bilgi olmaksızın ne türden olursa olsun varlık hakkında felsefi akıl yürütme veya spekülasyon yapılamaz. Bu nedenle, Homeros'un ve Hesiodos'un destan dillerinden birdenbire aniden sıçrama yaparak felsefi bilgi diline geçilemez.”(Küyel, 1976: 8)

Yani, dil bilimini gördükten sonra ancak bir kişi dil felsefesi ile uğraşıp uzmanlaşabilir. Buyüzden Plato Akademia'sının kapısına “Geometri Bilmeyen Bu Kapıdan İçeri Girmesin” yazdırdı. Küyel'e göre, felsefeden önce Yunanlılar Mısır-Mezopotamyadan tıp, astronomi ve matematiği alıp üstüne felsefe yaptılar. Yani, felsefenin doğumundan önce bilimsel dil oluşarak felsefe diline zemin hazırlamıştır. (Küyel, 1976: 8) Bu nedenle, evvelen de belirttiğimiz gibi, çoğu ülkelerde özellikle Anglo-Sakson ülkelerde lisansüstü bilim alanlarında mastır ve doktora öğrencilerin çalışmalarının bitiminde diplomalarının tarihsel olarak üstünde, örneğin: Biyolojide, Kimyada, Fizikte veya Matematikte “Felsefe Doktorluğu” unvan ve ibaresinin yazılması tesadüf olmayıp bu anlayış ve uygulamanın uzantısıdır.

Bu unvan ve ibare şu demektir: doktora derecesi veya unvanı (Matematikte Felsefe Doktorluğu – Doctor of Philosophy in Maths) hangi bilim veya bilgi alanında olursa olsun artık unvanı alan kişi çalışma alanında felsefi spekülasyonlar veya kurgular yapma yetenek ve becerisine sahip demektir. Yani özce sahasının felsefesini yapma yeteneği ve donanımına sahiptir. Çünkü artık o felsefi spekülasyon neşteri elinde sahasının felsefe doktorudur. Bu geleneksel uygulamada göstermektedir ki, önce bilim sonra felsefe; veya önce data (veri) sonra teori (spekülasyon); veya önce uygulama (praxis) sonra teori (theoria) gelmektedir. Aksi takdirde bu durum şu İngiliz atasözünün içeriğine karşılık gelecektir: “Atdan önce arabayı koymak”.

Felsefenin kökeni ve Yunan mucizesi miti bağlamlarında yukarıda da belirtildiği gibi, 2500 yıldır konuya dair her iki tarafta kendi argüman ve delilleri ile hararetle tartışmaktadır. Bu guruplardan biri tarihsel olarak felsefenin yalın ve katıksız bir şekilde Yunanistan'da doğduğu ve Yunan-dışı diğer ve Doğu düşünce ve uygarlık çevrelerinin etkisi ve katkısı olmaksızın sadece Yunanlıların şaheseri olduğunu iddia eden indirgemeci Yunanseverlerdir. Diğer gurup ise, Yunan felsefesi Yunandışı diğer ve özellikle Doğu düşünce ve uygarlık çevrelerinden etkilenerek felsefelerini şekillendirdikleri iddiasında bulunanlardır. Her iki gurubun görüşünü de bir tarafa bırakarak konuya dikkatle yaklaştığımızda, Antik Yunanlıların “Doğu bilgeliği”nden haberdar olup bu bilgelikten kendi anlayış ve tarzlarınca saygıyla yararlanıp kullandıklarını görürüz. Nitekim Aristoteles eski Yunanlıların matematiği Mısırdan aldıklarını söyler, bütün bunlar Yunanlı düşünürlerin, bilim adamlarının, sanatçıların açık bir şekilde Doğu ile etkileşimde olduklarını ve onların kültür ve uygarlıklarından açıkça etkilendiklerini göstermektedir.”(Küyel, 1976: 10)

Sanırım burada bilgeliği genel olsa bu çerçevede birkaç açıdan incelemekte yarar var. “Bilgelik”in tanımından başlayacak olursak: ““Bilgelik”, hemen hemen her akıl hamaliyeliği uygarlık çevrelerinde varolan “Kendini Bil” ilkesi anlayış ve uygulaması gereği öncelikle kendini, evreni ve evren içindeki varlıkları Yaratan İlahi Gücün iş ve işlevini bilmesi faaliyeti ve durumudur.” Çünkü evrendeki ilahi düzenin bir parçası da insanın kendi fizyolojik, zihinsel ve

ruhsal yapısında mevcuttur. Yani, insan evrendeki ilahi düzenin doğal bir bileşeni, cüzü ve parçasıdır. Bu nedenle insan bu bütünsel hikmeti bilgi faaliyetini bilimsel, dini, sanatsal ve felsefi verileri kullanarak öncelikle kendisini bilerek evrendeki ilahi düzenin iş ve işleyişini de bilmiş olur. Bu nedenle, homo skeptikusun bütün kadim akıl hamaliyeliği uygarlık çevrelerinin bilgi, hikmet, bilgelik arayışlarında “Kendini Bilen Rabbini, Rabbini Bilen Kendini Bilir; veya Rabbini Bilen Kendini, Kendini Bilen Rabbini Bilir” ilkesi yol gösterici rehber olmuştur.

Nitekim bu ilkenin, her bilgi alanındaki kapsamlı açılımı, sonuçları ve kazanımları bir model olarak özellikle üniversitelerin lisans ve özellikle lisansüstü (mastır, doktora) uzmanlık çalışmalarında tümcü Hikmeti bilgi anlayış ve uygulaması ile rasyonel ve tecrübi zeminlerde gerçekleştirilerek ancak mümkün olur, aksi takdir de bu bilgi ve bilgelik yolculuğu eksik, güdük ve kadük kalır. Böylece, bilimcilik adına bilimden, dincilik adına dinden, sanatçılık adına sanattan, felsefecilik adına felsefeden, bilgelik adına bilgeden mahrum olmamız bir yana dursun; insanlık adına insandan, doğacılık adına doğadan, küreselcilik adına yerküreden, evrenselcilik adına evrenden, Tanrıçılık adına Tanrıdan yoksun oluruz.

Diğer taraftan, şayet felsefe indirgemeci anlayış ve uygulama ile bir bilgelik olarak ele alınırsa orada tehlikeli ve alarmlık bir durum var demektir. Çünkü orada artık bilgi ve bilgeliğin içeriği ve sınırları daraltılmış olup indirgemeci Yunan-sever gurup örneğinde olduğu gibi bilgi ve bilgelik materyalistik seküler dünyacı anlayışa meze ve mahkum edilir. Bu bağlamda, artık bilgi, felsefe ve bilgeliğin kişiselleştirilip, özelleştirilip şüpheli ve bilgi arayıcısı insan olan homo skeptikusun dünyagörüşü ve ideolojisi konumuna düşürüldüğü görülür ki, gerçekte bu bilginin, felsefenin ve bilgeliğin bitkisel hayata sokulması demektir. İşte bu nedenle olsa gerek ki Küyel, bu tür indirgemeci anlayış ve uygulamalar sonucunda filozoflar ve felsefeciler tarafından felsefenin görevi ile işlevinin birbirlerinden farklılaştırılıp ayrıştırıldığı tehlikesine dikkati çeker. Çünkü burada filozofların/felsefecilerin felsefeye keyfi öznel indirgemeci içerik dolumu ve kişisel faydacı görev ve amaç yükleme vasıtasıyla bilginin, felsefenin ve bilgeliğin eksik ve adeta bilinçli kötüye kullanımını söz konusudur. Oysa, Tevhidi evrensel tümcü çerçevede bilgelik: İnsanın, doğanın, evrenin ve evrenin içindeki bütün varlıkların ve bunları ilahi bir amaç ve görev için var eden Yaratıcının İlahi düzeninin içerik ve işlevini bilimsel, dini, sanatsal ve felsefi zeminlerde bütüncü Hikmeti anlayış ve uygulaması ile araştırmak, soruşturmak, değerlendirmek ve yorumlamak ile ede edilir.

Bu açıklamadan sonra şimdi Küyel'in tümcü yaklaşım ve açıklamasına dönebiliriz. O, felsefenin Attikos Adasında görüldüğünden çok daha önce Hint uygarlık çevresinde görüldüğü gerçeğine vurgu yapar. Bu tarihi gerçek felsefenin menşee tarihi tartışmasının tam ortasında iken Yunan felsefesinin kökeni ve mucizesi miti tezinin ispatlanması için yazılı bir dizi deliller gerekir aksi takdir de bu tez bilimsel ve tarihi gerçeklik ve ispattan uzak olup kadük duruma düşer. Öte yandan, “Felsefenin birden bire, kendiliğinden ve mucizevi bir şekilde Yunan'da başladığı” tezi açık olarak yanlış olup gerçekte Yunan-dışı uygarlıklardan etkilenmiş olup onların düşünsel verileri üzerine kendi düşüncesini inşa etmiştir, bu etki altında kalan felsefe böylece diğer bilgi dallarından ayrılarak bağımsız duruma gelmiştir. Bu

açıklama en rasyonel açıklama olup bilimsel ve nesnel yaklaşım ve uygulamaya uygun düşer.

Çünkü felsefenin kendisi de aynı zamanda sosyal bir olgudur ve sosyal bir olgu yine ancak diğer bir sosyal olgu ile açıklanabilir, başka bir şeyle değil. Bu gerçeği akılda tutarak sosyal olguların mucizelerle açıklanamayacağını söyleyebiliriz. Öyleyse, elde dayanılır yazılı bir belge olmadıkça felsefenin başlangıcı meselesi ilmi olarak çözümlenip ispatlanamaz. Lakin, felsefenin gökten düşer gibi birdenbire Yunanistan'da başlamamış olduğu çok kesindir. Yunanlılar öteki medeniyetlerin tesirinde kalmışlar, bu tesir altında, felsefe, öteki bilgi dallarından ayrılarak ortaya çıkmıştır. Bu düşünce ilmi davranışa en yatkın olmalıdır. Çünkü, felsefenin de bir sosyal olay olduğu unutulmamalıdır. Sosyal olaylar, yine sosyal olaylarla açıklanırlar, 'mucizelerle' açıklanmazlar."(Küyel, 1976: 12)

Küyel'e göre, felsefe ile filozofların modları (işlevleri) arasındaki farkları ve ilişkiyi göstermek için şu soruların sorulması gerekir: Felsefenin işlevi nedir? Modlarından ayrı bir şey midir? Yani, felsefenin görevi onun işlevinden farklı mıdır? Felsefe ile filozof arasındaki ilişki nedir? Cevap: Evet, felsefenin görevi felsefenin işlevinden farklıdır, çünkü her ikisi de başka bir şeye karşılık gelir. Aynı şekilde felsefe ile iştigal eden bir kişinin uğraşı, görevi ve işlevi diğerlerinininkinden farklıdır. Gerçekte biz biliyoruz ki: "Felsefenin görevi (gördüğü iş) ve fonksiyonu (işlediği iş) başka, bir kimsenin görevi, fonksiyonu, meşgalesi, felsefe olmak bambaşkaydı. Felsefenin görevi, felsefenin fonksiyonu, onun tarifinde belirtilmişti. İster ilahi ister beşeri olsun eşyanın tarifinde doğru bilgisini edinmek ve bu doğru bilgiye göre davranmaktır. Hiçbir ayırım yapmadan bütün varlık üzerine, doğru bilgi edinmek ve bu bilgiye göre davranmak, felsefenin hem kendisidir hem gayesidir."

Öte yandan, Küyel haklı olarak şu tespitleri yaparak soruları cevaplamaya devam eder. Ona göre yukarıda belirtilenin aksine: "bir kimsenin görevi, fonksiyonu, meşgalesi felsefe olunca, felsefe o kimseyi gayesine götüren bir vasıta olur; felsefe o kimsenin gayesine göre değer kazanır. O kimsenin gayesi her ne ise, felsefe o kimsenin gayesinin felsefenin gayesine uygun olduğu bir durum, öteki uçta, o kimsenin gayesinin felsefenin gayesine tamamen aykırı düştüğü bir durum düşünülebilir. Birbirine zıt olan durum arasında öteki durumlar yer alır. O kimsenin gayesi felsefenin gayesine uyuyorsa, o kimse filozof demektir. Mesela, Thales için 'Bir mesleği yoktu ama filozoftu' denmesi bu yüzdendir."(Küyel, 1976: 12-15)

Diğer taraftan, Küyel devam eder: "eğer kimsenin gayesi, felsefenin gayesine tamamen aykırı düşüyorsa, o kimse, Platon'un deyişiyle, 'Evcil hayvan avcısı' bir sofist demektir. Çünkü o, felsefeyi ister ilahi isterse beşeri varlıkların doğru bilgisini edinmek ve o doğru bilgiye göre davranmak gayesiyle değil, tersine, gençlere oy verenlerin kanaatlerine tesir edip devlet idaresinde başarılı olmak için 'var'ı 'yok', 'yok'u 'var', doğruyu yanlış, yanlışını doğru, iyiyi kötü, kötüyü iyi, güzeli çirkin, çirkinini güzel göstermek yollarını insanları inandırma sanatını öğretip, para kazanmak gayesiyle bir vasıta olarak kullanmaktadır. Çünkü: "Değer onlar için sanki bir kimsenin gömleğiymiş. O kişi, o gömleği istediği gibi çıkarıp istediği gibi giyerdi, kişi gömlek için değil, gömlek kişi içindi. Halbuki, felsefe, akıllı, değerlin gerçeğini doğrulama yönünde işleterek, onun kendisine yararlı yüceliğe, Tanrı katına çıkarmak, aklın en genişi

anlamıyla kültür ve medeniyetin, Tanrıdan çalınarak insanlara sunulduğunu anlatan (Prometheus Mitosu hatırlansın), kula ya da kullara değil, ama kul dışı bir gerçekliğe, Tanrı'ya kulluk etmektir. O bakımdan felsefe ilahi bir vazifeydi. İnsana gerçek saygıydı, YANİ HİKMETTİ."(Küyel, 1976: 13-14)

Oysa Küyel'e göre Sofist'in tuttuğu iş: "Gençleri rölativizmden nihilizm (hiççilik)'e doğru açılan körüğün esintisinden körükleyip, değerlin boş ve varlıksız olduğu düşüncesine oturtup, onlara değerlerle –sonuçta insanla oynanmak istendiği gibi, değerleri 'kullanmak', değerleri 'harcamak' kurnazlıklarını öğretmek idi. Toplum, kendisini rölativizmden nihilizme, en sonda kendi varlığını kaybetmeye götüren öldürücü tesirden ayılmamış durumda, kendisini varlıkta tutacak değerler felsefesini geliştiren Sokrates'i öldürmüş, o da varlığına inanmış olduğu değerler uğruna ölüme gitmiştir. Atina ve Isparta arasındaki savaşlar sonunda, sosyal çalkantılar ve yıkımlar arasında, sofistlerin ellerinde, özünü kaybetmek üzereyken, felsefe, Sokrates'in kanı karşılığında, yeniden özüne kavuşmuş olmaktadır. İşte bu bakımlardan felsefi düşüncede Sokrates'e tanınan önceliğin ayrı bir önemi vardır ve Sokrates felsefe tarihinin en soylu kişisi olarak en başta incelenmelidir. Felsefenin görev ve işlevi tanımında belirtilmiştir."(Küyel, 1976: 14)

"Sayılar asla yalan söylemez ama söylettirilir" sözü İstatistik ve Muhasebe bilim dallarında bilindik bir sözdür. Aynı şekilde, felsefe onların sadece verilerini sorgulama ve yorum yapması dışında asla diğer bilgi dalları ile kavga etmemesine rağmen ona kavga ettirilir. Aynı durum, filozof veya felsefeci adı verilen özne kişi tarafından yapılan felsefenin işlevi için de geçerlidir. Nitekim, doğal ve normal olarak ve işlevine de uygun bir biçimde felsefeden beklenen insan, evren ve İlahi Tanrısal alanlara ait değerlerin doğruluğunu onama için akıllı faal kılıp Tanrının kulları olarak İlahi Tanrısal düzenin gereklerine uygun yaşamaktır. Seküler materyalist tek-dünyacı taraftan bakıldığında ise, felsefenin kullanımına dair Batılı anlayış ve uygulamaya yön veren tarihi mitolojik bir açıklama mevcuttur. Prometheus mitine göre, "göksel Tanrısal Düzenin aksine ve aykırı olarak yeryüzünde insancıl, seküler ve dünyacı bir hayat, kültür ve uygarlık inşa etmek için Prometheus bilgiyi Tanrıdan çalmıştır." Bu indirgemeci anlayış ve uygulamaya muhatap olan felsefe tek-dünyacı seküler kişilerin ellerinde sıradan özsüz ve ruhsuz bir oyuncuğa ve araca dönüştürerek Tanrıya kulluk yerine insana kulluğu esas almıştır. Bu durumda felsefe dünyalı ve seküler bir uğraşa indirgenmiş olup kendi öz ve gerçek doğasından, gayesinden ve işlevinden tehlikeli bir şekilde uzaklaştırılarak kişisel ve toplumsal dünyagörüşü veya ideolojiye dönüştürülmüştür.

Diğer taraftan, Küyel'e göre, felsefe doğası gereği İlahi bir görev olup insani saygıyı esas alır, böylece genel anlamda o, insan uygarlıkları ve kültürlerinin ana ve büyük bir kaynağıdır. Akıl felsefenin ruhu olduğundan "akıllı" olmaksızın felsefe varlıkta olamaz ve yaşayamaz. Felsefenin dünyagörüşü ve ideoloji olarak seküler kullanılışı uğruna felsefe yapma sürecinde aklın gerçek işlevi veya rasyonalite gözardı edilirse (ki gerçekte mümkün değildir) bu gerçek felsefenin ölüm ilanına karşılık gelir. Bu noktadan hareketle felsefenin her kültür ve uygarlık çevresinde görülmesi çok muhtemel olan eğitimli Sofistlerin elinde her türlü işlevi gören bir araca dönüştüğünü söylemek kehanet olmasa

gerektir. İlahi ve insani değerlere Tanrıya ve insanlara saygısı olmayan Doğu ve Batı uygarlıklar çevrelerinde Yunansever indirgemeci filozof grupların ellerinde evren, doğa ve topluma dair tehlikeli ve ölümcül bir silaha dönüşebilir. Nitekim homo skeptikusun akıl hamaliyeliği dün de ve bugünde göstermiştir ki, dönüşmüştür de. “Yunanlı sofistlerin elinde, Sokrates gerçek felsefe, insani ve ilahi değerleri korumak pahasına canını vermiştir.”(Küyel, 1976: 13-14)

Eğer Doğunun tipik Yunansever indirgemeci örneği olan Gökberk’in Pontikos’un açıklaması hakkında ne dediğini tekrardan hatırlayacak olursak: “Pontikos dediği doğru değil, çünkü bilgelik ile bilgiseverlik birbirleriyle zıtlaştırılmaktadır, tıpkı onların zihinsel veya felsefi mücadelelerinde Socrates ve Platon’un Sofistler ile zıtlaştırıldığı gibi”, yukarıda verilen bu nokta bu örnekle çok daha iyi anlaşılır. Çünkü, Gökberk ve onun diğer arkadaşları için bilgelik felsefeyle eşittir ve böylece felsefe bilimsellik örtüsü altında irrasyonel indirgemeci süreçten geçirilerek seküler dünyagörüşü veya ideoloji ile özdeşleştirilir. Gerçekte Yunansever indirgemeci filozofların aksine, tümcü görüş ve onun yaklaşımına göre, Küyel’in durumunda görüldüğü gibi, bilgelik felsefi bilgi de dahil olmak üzere bütün bilgi türlerini kapsar; böylece bir bütün olarak bilgelik felsefe de dahil olmak üzere parçalarına (din, bilim, sanat, literatür vb.) indirgenemez.

4. Sonuç

Bazı sonuçsal tespit ve önerilerde bulunmadan önce, Yunan felsefesi miti ve onun köken, içerik ve işlevi probleminin çözümüne dair ileri sürülen indirgemeci ve tümcü görüş ve onların metodik yaklaşımları aralarında bir kaç bakımdan karşılaştırma yapmak sanırım akıllıca olacak. Bunlar:

- a) Onların her ikisinin de sonuçsal tespitlerini sunma;
- b) Onların karakteristik özellikleri; ve
- c) Onları, yani a ve b’yi, birbirleri ile madde madde karşılaştırmalı olarak sıralanabilir. İndirgemeci Yunansever sonuçsal ilkesel tespitleri şöylece sıralayabiliriz.

Yunan Mucizesi Miti ve Felsefenin Kökeni Problemine İlişkin İndirgemeci Yunansever Sonuçsal İlkesel Tespitler:

1. İndirgemeci Yunansever görüş, felsefenin Eski Yunanlılar tarafından Yunanistan’da başlatıldığını iddia eder;
2. Felsefe, Yunan gayrisi Doğulu uygarlık geleneklerinin hiç bir katkısı ve yardımı olmaksızın Eski Yunanistan’da ortaya çıktı;
3. Bu nadir durum uygarlıklar tarihinde ilk kez Eski Yunanistan’da görüldü;
4. Bu ani görünüş veya tezahür insan tarihinde adeta bir mucizeye karşılık gelir;
5. Bu mucize, insana, doğa ve evrene dair yapılan sınırsız özgür düşünce ve spekülasyonlar vasıtasıyla gerçekleştirildi;
6. Eski Yunan felsefesi üzerine özeldir Avrupalılar, genel de ise Batılılar kendilerini temellendirdiler;
7. Avrupalı ve Batılı felsefelerden başka otantik, özgün ve özgür bir başka felsefe yoktur; ve

8. Bu yüzden gerçek ve orijinal felsefe sadece ve sadece Avrupalılar veya Batılılar tarafından gerçekleştirilebilir, öte yandan ırksal, jeoğrafik ve kültürel mensubiyetleri nedenleriyle diğerleri (Doğulular) felsefe dışı bilgi alanlarıyla ancak meşgul olabilirler.

Yunansever İndirgemeci Görüş Bakımından Eski Yunan Felsefesinin Karakteristik Özellikleri:

1. Eski Yunan felsefesi, bağımsız bir bilgi alanı olup astroloji, mitoloji ve teolojinin etkilerinden uzak ve özgürdür;
2. O, çoğunlukla rasyonel, seküler, bilimsel ve spekülatifdir;
3. O, filozofların sınırsız özgür düşünceleri veya spekülasyonları üzerine inşa edilmiştir;
4. O, genellikle materyalist, nesnel ve dünyalıdır;
5. O, realist, sistematik ve iyi organize edilmiştir;
6. O, bilgiyi daima faydayı gözetmeksizin bilginin kendisi için aramış ve araştırmıştır; ve
7. O, insan-merkezli veya insan-odaklıdır.

Yunan Mucizesi Miti ve Felsefenin Kökenine İlişkin Probleme Dair Sağduyu Tümücü Görüşün Sonuçsal ve İlkesel Tespitleri:

1. Yunansever indirgemeciler, öteden beri Eski Yunan felsefesinin orijinalliği hususunda ısrarcı olup ısrarlarını onun bir Yunan düşüncesine özge mucize bir durum olduğunu irrasyonel, duygusal ve haksız zeminlerde sürdürdüler.
 2. Yunansever ircacı/indirgemeci böyle bir ısrar tarihi kayıtlara ve gerçeklere aykırı olup “tarihi sosyal olaylar yine tarihi olaylar ile İlahi düzen çerçevesinde doğada ve evrende sebep sonuç dahilinde açıklanır” ilkesini bilerek gözardı etmektedir.
 3. Yunansever ircacılar tarihsel verileri bilerek yanlış kullanıp yanıltıcı yorum yapmaktadırlar, böylece de Yunan mucizesi miti ve felsefenin kökeni probleminde insanları bilinçli olarak yanlış sevk etmektedirler.
 4. Gerçekte Yunan miti diye tarihsel bir olay ve olgu yoktur, varolan Yunan uygarlığı da dahil olmak üzere Eski uygarlıklara dair bilgi eksikliği kaynaklanan sadece bir kurgusal uydurmadır.
 5. Yunanlı filozofların Yunan gayrisi uygarlıklardan güçlü ve bariz bir şekilde etkilendiği tarihsel aşık bir vakıdır.
 6. Hatta Eski Yunan filozofları bile açıkça Doğu uygarlıklarının kendi üzerlerine olan bu tarihi etkilerini dile getirmektedirler.
 7. Miletus’lu Thales, Atina’lı Solon, Samos’lu Pythagoras, Democritus, Platon, Herodotus ve Eudoxus gibi meşhur Eski Yunanlı seyyah ve teoristlerin hepsi Mısıra rahatça seyahat edip ziyarette bulundular.
 8. Bu tarihsel etki Thales, Heracleitos, Pythagoras, Plato ve Aristotle gibi Eski Yunan filozoflarının eserlerinde gözlemlenir.
- Sağduyu Tümücü Görüş Bakımından Eski Yunan Felsefesinin Karakteristik Özellikleri:
1. Eski Yunan felsefesi Doğu ve Batı uygarlıklarının ortak ürünüdür.

2. Eski Yunan felsefesi indirgemeciliği ve kendini doğası gereği zihinsel bir oyuncak/araç olarak kullandığından doğa, evren ve homo skeptikus hakkında ırcacı bilgiler içermektedir.

3. O, bazen bilim, ideoloji ve dünyagörüşüne indirgenir veya yedeklenir.

4. O, sıklıkla bilgelik ve dinle çatıştırılıp zıtlaştırılır.

5. O, çoğunlukla rasyonel, seküler, bilimsel ve spekülasyon olarak takdim edilir.

6. O, sınırsız özgür düşünce veya spekülasyon üzerine inşa edilir.

7. O, materyalist, objektif ve dünyalı olarak nitelenir.

8. O, genellikle gerçekçi, sistematik ve iyi organize edilmiş olarak sunulur.

9. O, bilgiyi kişisel ve sosyal fayda elde edinim çerçevesinde yine bilgi için arar.

10. O, çoğunlukla insan-merkezli veya insan-odaklı olarak takdim edilir.

İndirgemeci Yunansever ve Sağduyu Tümcü Görüşlerin a) ve b)nin İçerikleri Bakımlarından Nihai Karşılaştırılması:

1. Problemlere yaklaşımları bakımlarından biri indirgemeci yaklaşımı esas alıp kullanırken diğeri tümcü yaklaşımı esas alıp kullanır.

2. Biri Yunansever indirgemeci iken diğeri Doğu ve Batıyı kendi gerçek doğaları gereği tarihsel ve bilimsel zeminlerde tümcü çerçevede ele alıp değerlendirir.

3. İndirgemeciler felsefenin aniden birden bire Yunanistan da başladığını ileri sürerken tümcüler felsefenin çok önceleri Hint, Çin, Pers vesair örneklerinde Doğu uygarlıklarında görüldüğünü iddia eder.

4. İndirgemeciler, felsefenin Yunan gayrisi Doğu uygarlıklarından hiç bir şekilde yardım almaksızın mucizevi bir şekilde Yunanistan da görüldüğünü iddia ederken tümcüler aksini iddia eder.

5. İndirgemeciler, Eski Yunan felsefesinin Doğu düşünceleri ve bilgeliklerinden doğası, içeriği, amacı, işlevi ve içeriği bakımlarından tamamen ayrıldığını iddia ederken tümcüler aksini iddia ederler.

6. Felsefe, Doğu uygarlıklarında mitoloji, astronomi, din ve hatta bilimin güçlü etkisinden kurtarılıp ayrıştırılmadığından indirgemeciler Doğu düşüncelerinde Yunan tarzında ve anlayışında bir felsefe olmadığını iddia ederken tümcüler aksini iddia ederler.

7. İndirgemeciler, felsefe ve Yunan mucizesi mitine dair materyalist seküler dünyagörüşüne sahipken tümcüler dünyayı ve ötedünyayı da içine alan kapsamlı bütüncü bir görüşe sahiptir.

8. İndirgemeciler felsefeyi dünyagörüşü, ideoloji ve bilimin durumuna indirger iken tümcüler felsefeyi hikmetin (hikmet=bilim+din+sanat+felsefe) esaslı parçalarından veya bileşenlerinden biri olarak görür.

9. İndirgemeciler, tıpkı Eski Yunan felsefesine ve filozoflarını yaptıkları gibi kendi amaçları ve çıkarları doğrultusunda felsefeyi bilinçli olarak bir alet veya oyuncak

olarak yanlış kullanıp onu bilerek istismar ederlerken tümcüler aksi şekilde düşünüp eyleyler.

10. İndirgemeciler, felsefeyi yanlış ve çıkarları doğrultusunda kullanımlarını “bilimsellik” (“bilimsel felsefe”) zırhı ve etiketine sığınıp ona başvurarak kendi olumsuzluklarını saklamaya çalışırken tümcüler böyle bir durum ve uygulamadan uzak ve beridirler.

Yukarıdaki zemin ve verilerden hareketle, şimdi bazı bakımlardan bir kaç sonuçsal tespit veya önerilerde bulunabiliriz. İndirgemeciler, felsefe yapan filozof eyleyeni bedensel yönüne indirgeyip onun akıl, irade, vicdan ve ruhunun yine onun doğasının biyolojik yönünün baskın öğeleri olan tutkularının, dürtülerinin, motivelerinin, arzularının, içgüdülerinin kölesi olması gerektiğini söylerler. Nitekim bu bağlamda Hume: “Akıl, tutkuların kölesi veya hizmetinde olmalıdır” demiştir. Nitekim Hume böyle söyleyerek gizli şüpheli gündeminde eyleyenin eylemlerinde özne veya fail olan kendisi dışında motiv, tutku, arzu, içgüdü, iştaha, alışkanlık gibi hemen hemen her faktöre eyleyenin iradesi üzerinde etkin ve aktif bir belirleyici yer açar. Sonuçta böyle bir edilgen, çaresiz ve zavallı bir özne tıpkı düşünsel dedesi Hobbes’in durumunda olduğu gibi, doğadaki ve evrendeki diğer canlı ve cansız varlıkların hayat dairesine çaresizce katılmaktan başka bir işlev göremez. Akıl hamaliliği tarihi ve onun yeryüzündeki bütün uygarlıklarında, bu görüşü ilke edinip ona koşut yaşayan tek kişi Hume değildir. Her daim pek çok indirgemeci aynı görüşü esas alarak seküler, materyalist ve hazcı tek boyutlu bir dünya hayat tarzını ön görüp yaşamışlardır.

Soru şudur: Niçin kendimizi onların indirgemeci durumları, seçimleri ve aynı zamanda felsefe adına bu sonu gelmeyen sorular veya sorgulamalar ile meşgul ediyoruz? Russell sorunun ikinci kısmına şöylece cevap verir: “(Çünkü) birer fertler olarak (bizler) evrensel yalnızlık terörü ile karşı karşıyayız.” (parantez içleri benim) Diğer taraftan, hayata dair tümcü görüş ve yaklaşımının aksine onlar şüpheli (skeptikus) donanımına sahip ve homo Muslimusluk (Müslüman insanlık) vizyon ve misyonu yüklenmiş veya fitrat format atılmış insan doğasının bütününe özellikle ruhsal tarafını ve bu tarafın gereksinimlerini bilinçli olarak gözardı edip akıllı da bedensel tarafın emirlerine amade edip bir tek kutuplu seküler, materyalist hazcı bir kültür ve uygarlık geliştirdiler.

Homo skeptikus’un akıl hamaliliği ve onun uygarlık tarihi dikkate alındığında dün de olduğu gibi bugün de bütün kültür ve uygarlıklarda müstakbel homo Muslimusluk için yaratılmış olan akıl hamalı skeptikusların ikil bir genel bileşke (ruh+beden) olan doğalarının ya bedensel ya da ruhsal yönlerinden birine yönelip indirgemecilik yaparak hayatlarını şekillendirmeye çalışırken birbirleri ile karşı karşıya gelip çatıştıkları gözlemlenmektedir. Her iki tarafta indirgemeci anlayış ve uygulama ile hareket edip birbirlerine hoşgörü göstermeksizin kendi parçalarını bütün diye ötekine dikte etmeye çalışmışlardır. Herkes bilir ki, tanımı gereği “parça parçadır” parça bütüne karşılık gelmez ve yerini alamaz fakat parça bütünün bir ögesidir, tıpkı diğer öğeleri gibi. Bütün ise kendini oluşturan parçaların, öğelerin, cüzlerin, kısımların toplamıdır. Öyleyse parça bir bütün içinde gerçek ve kapsamlı biçimde bir anlam, önem ve işlev arz eder. Ayrıca bütün parçalarından daha çok anlam, önem

ve işlev arz eder, tıpkı görev bilinçli, yardımlaşan ve sorumlu bir takım oyunun da olduğu gibi.

Bu durumda, eğer aktif insan-eyleyenliğine bağlı evrende anlamlı hayatboyu sürecek iradi eylemler zincirinde dingin bir ömür sürmek istiyorsak Tevhidi kozmik tümücü düzene sığınmaktan başka çaremiz yoktur. Bir kez daha bütün bunlar bize göstermektedir ki, genel de Eski Yunan felsefesi, özelde onun mitine ilişkin köken, içerik ve işlev problemleri ile gerçek anlamda yüzleşip onları çözmek istiyorsak eğer homo skeptikusun akıl hamaliyeliği özellikleri akıl, irade, eylem (ve şuur, vicdan ve sağduyu üçlüsü) ve onların modları üzerine inşa edilmiş olan Tevhidi kozmik tümücü çerçeveyi esas alıp onun yeryüzü aktörlerinden olan eyleyenin özgür iradi eylemlerini tümücü çerçevede analiz etmeliyiz. Böylece bir fert ve sosyal bir varlık olarak biz, evrendeki kendi varlıktalığımız ile yüzleşip onu sorgulayarak ortaya çıkan soru ve sorunlara bir çözüm bulabiliriz. Değil mi ki, Yaratıcımız tarafından model homo Muslimusluk (Müslüman insanlık) adayları akıl hamalı şüpheler olarak dizayn edildik, böylece insan kendinde ve evrende hüküm süren Tevhidi kozmik tümücü düzen çerçevesindeki evrendeki varoluşuna kendi bireysel, toplumsal, kültürel seviyelerde anlam verebilip hikmet ile onun bilgisi peşinde koşabilir.

Çevirisini yaptığımız makalemiz içeriği örneğinden ve merhum Fuat Sezgin hocanın yukarıda sunusunu yaptığımız alıntı içeriğinden hareketle hayat boyu sürecek olan bu koşuşturmada “homo animalus, homo skeptikus ve homo Muslimus üçlüsü”ne dair bir ön farkındalık ile gerçekleştirilebilir. Çünkü “homo skeptikusluk” (şüpheli insanlık) insani alt temel yapı iken “homo Muslimusluk” (“Müslüman insanlık” veya “Muslümanca insanlık”) insani üst ve nihai ahlaki yapıdır. Her ikisinin de ontolojik veya biyolojik ortak noktası; matematiksel ifadeyle ortak keşişim kümesi her daim yanlarında olan “homo animalus” (“beşer”, “hayvansı insan”) yönleridir. Bu nedenle, her “homo Muslimus” bir “homo skeptikus”tur ama her “homo skeptikus” bir “homo Muslimus” değildir. “Homo Muslimus” olması için mevcut üstyapısal “homo skeptikus” yapı ve donanımını kullanarak onu seçmesi gerekir. Çünkü insani üstyapının üstüne inşa edildiği insani alt-temel yapı ile birlikte homo animalusun (beşerin) manevi ve ahlaki alanını inşa eder.

Yine vurgulamak gerekir ki; bu inşa için aynı zamanda homo skeptikus olan homo animalusun (beşerin) akli, vicdani ve iradi bir muhasebe ile homo Muslimusluğu seçmesi gerekir. Zira bir “homo Muslimus” aynı zamanda onto-biyolojik bakımdan “homo animalus” ve üstyapısal (manevi) fitri potansiyel bakımdan ise “homo skeptikus”tur. Yunus Emre’nin ifadesiyle: “Ete kemiğe büründüm, Yunus diye göründüm/bilindim”, yani; insanın hem et-kemik biyolojik altyapısal yönü hem de Yunusluk üstyapısal yönü vardır. Bu iki yönün terkibi, istediğinde aklını kullanarak beşerliğinden sıyrılma ilahi ve fitri donanımına sahip günümüz insanının üstyapısal/manevi donanıma sahip olan ilk homo sapiens homo skeptikus atalarından bugüne iş ve işleyiş olarak yürürlüktedir.

Bu nedenle bizce, insanlık tarihinin genelde homo skeptikus özelde model insan homo Muslimusu merkeze alarak bir de bu yönden hareketle veya bu yön referans alınarak okunup değerlendirilmesi gerekiyor. Çünkü Tarih alanında referans veya hareket noktanız ne kadar geriye

götürülürse bakış açınız ve kapsam alanınız da o kadar geniş olur. Eğer bu bakış açısı ve kapsam alanı genişliğine rağmen siz dar alanı ırcacı-parçacı yaklaşım ve uygulamayla bütüne genellerseniz daha başta ölümcül bir yanlış yapmış olursunuz - hele bu ölümcül yanlış insanın menş ve tarihi bağlamında bilim ve teoloji adlarına yaparsanız. Maalesef Düşünce ve Felsefe tarihlerinin yanısıra Dinler Tarihi alanı bu yanlış dipsizlik, temelsizlik ve düzlemsizlik pahasına açıkça sergilenmektedir. Son sözü ve kelam-ı kibarı ehli olan merhum Fuat Sezgin hocaya bırakalım:

“Müslümanlar birkaç asırdır bir aşağılık kompleksi içinde yaşamaktadır. Ancak bu durum karşısında yapılması gereken temel gaye, müthiş bir şekilde gelişen ve 800 yıl akıl tarihinde büyük bir rol oynayan bir medeniyetin mensubu olan insanların, bütün bunların nasıl olduğunu düşünmesi ve bu medeniyeti geliştiren insan tiplerini tanımasıdır. Fakat yanlış biçimde üstünlük duygusuna da kapılmamak gerekmektedir. Sadece “biz bu kadar üstünmüşüz” deyip sonra da bir kenara oturmak doğru değildir. Aksine Müslümanlar Biruni’yi, İbni Sina’yı, Cabir İbn-i Hayyan’ı, İbnü’l-Heysem’i tanımalıdır. Ona göre Müslümanlar bunları araştırdığında bir insanın tek başına neler yapabileceğini, insanın yaratıcılığını göreceklidir. Bu çalışmalar -ilk olarak- öncelikle Türklerin ve genel olarak Müslümanların, mensubu oldukları medeniyetin ne kadar yüksek olduğunu görmelerini sağlayacaktır. Sonra bu eserlerin görüncülerinin de çoğalmasıyla Müslümanlardaki aşağılık duygusu ve Avrupa medeniyetinin yanlış algılanması ortadan kalkacaktır. Nihayetinde Müslümanların içinden, daha ziyade Türkiye’den birçok çalışkan, üretken insan çıkacaktır. Binaenaleyh Avrupalılar nasıl 10. yüzyıldan 16. yüzyıla, hatta 17. ve 18. yüzyıla kadar İslam bilimlerinden buldukları bütün müspet bilimleri, pozitif unsurları aldılarsa, bu üretken insanlar hiç korkmadan bugün Avrupalıların ulaştıkları bizde olmayan bütün unsurları, bütün buluşları almak için bir yarış içerisine girmelidir. Ona göre Japonlar biz Müslümanlar kadar bilimsel geçmişe sahip değillerken müthiş şeyler yaptıkları halde Müslümanlar hala yerlerinde saymaktadır.”

Kaynakça

- Açıköz, H.M. (1997). Sağduyu Eylem Felsefesi, Birey, İstanbul.
- Açıköz, H.M. (2006). Skeptikus, Şüpheli ve Bilgi, Elis, Ankara.
- Açıköz, H.M. (2006). Tevhidi Kozmik Holizm, Şüpheli ve Eski Uygarlıklar, Elis, Ankara.
- Acikoz, H.M. (2010). A Critique of Evangelio’s Hellenism and the Intellectual Narcissism in the Context of Global Dialogue of the Cultures in Philosophical Essays –II–, Araştırma, Ankara.
- Burnet, J. (1968). Greek Philosophy: Thales to Plato, New York: St. Martin’s Press.
- Evangelio, C.C. (1997). The Hellenic Philosophy: Between Europe, Asia and Africa, Global Publication, Binghamton University, New York.
- Gökberk, M. (1980). Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- Guthrie, W.K.C. (1962-1981). *A History of Greek Philosophy*, 6 Vols., Cambridge, C.U.P.
- Küyel, M.T. (1976). *Felsefeye Giriş*, Ayyıldız Mtb., Ankara.
- İslamoğlu, M. (2016). *Tabiat ve Kur'an Ayetleri Işığında Yaratılış ve Evrim*, Düşün Yay., İstanbul.
- Jaeger, W. (1943), *Paideia: The Ideals of Greek Culture*, 3 Vols., New York: O.U.P.
- Russell, B. (1989), *A History of Western Philosophy*, Unwin Hyman Lmt., London
- Sezgin, F. (2008) "İslam da Bilim ve Teknik", Cilt 1: Arap İslam Bilimleri Tarihine Giriş", Çeviren Abdurrahman Aliyy, 2. Bası, önsöz, ss: 15-16", İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Kültür A. Ş. Yayınları, İstanbul.
- Walsh, M.J. (1985), *A History of Philosophy*, Geoffrey Chapman Book, London.
- Zeller, E. (1881), *A History of Greek Philosophy*, Alleyne, S. E. tr. London: Longmans.
- <https://muhtesemsozler.com/fuat-sezgin-sozleri/>
(15.06.2019)

Araştırma Makalesi • Research Article

Matematik ve Fen Başarısının Belirleyicisi Olarak Öğretmenlerin Eğitim Düzeyi

Teachers' Education Level as a Predictor for Mathematics and Science Achievement

Umut Birkan Özkan^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Milli Savunma Üniversitesi, Kara Aftsubay MYO, Eğitim Bilimleri Bölümü, 10100, Balıkesir/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-8978-3213

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 04 Şubat 2019

Düzeltilme tarihi: 30 Mart 2019

Kabul tarihi: 12 Nisan 2019

Anahtar Kelimeler:

Akademik Başarı

Fen Başarısı

Matematik Başarısı

Öğretmenlerin Eğitim Düzeyi

TIMSS

ÖZ

Öğretmenlerin eğitim düzeyinin, öğretmen kalitesinin ve öğrenci performansının belirleyicileri arasında yer aldığı söylenebilir. Bu araştırma, TIMSS-2015'te birinci ve sonuncu sıradaki ülkeler ile Türkiye'deki matematik ve fen öğretmenlerinin eğitim düzeylerinin, sekizinci sınıf öğrencilerinin matematik ve fen başarısı üzerindeki belirleyiciliğini incelemek amacıyla ilişkisel tarama deseni kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evreni, TIMSS-2015'e Güney Afrika, Singapur, Suudi Arabistan ve Türkiye'den katılan öğrencilerdir. Evrenin tamamına ulaşıldığından örneklem tayinine gidilmemiştir. Veriler, IEA'nın veri tabanında yer alan öğretmen ve öğrenci anketlerinden elde edilmiştir. Verilerin analizinde çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, öğretmenlerin eğitim düzeylerinin Singapurlu, Türk ve Güney Afrikalı öğrencilerin fen başarısında, Singapurlu ve Suudi öğrencilerin ise matematik başarısında istatistiksel olarak anlamlı bir belirleyici olmadığı, Türk öğrencilerin matematik başarısı için önem düzeyi düşük bir belirleyici olduğu saptanmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 04 February 2019

Received in revised form 30 March 2019

Accepted 12 April 2019

Keywords:

Academic Achievement

Science Achievement

Mathematics Achievement

Education Level of Teachers

TIMSS

ABSTRACT

This study aims to investigate the effect of educational levels of mathematics and science teachers on the academic achievement of 8th grade students in mathematics and science using TIMSS-2015 data of Turkey, first ranked country and latest ranked country. In this study, correlational design was used. The study population is consisted of South Africa, Singapore, Saudi Arabia 8th grade students who participated in the TIMSS-2015. As the entire population was reached, sampling methods was not used. The data were obtained from the teacher and student questionnaires included in the database provided by IEA for open access. Multiple linear regression was used to analyze the data. As a result of the research, it can be argued that the educational level of teachers is not a statistically significant variable for science achievement of the students of Singapore, Turkey and South Africa, and for mathematics achievement of Singaporean and Saudi students.

1. Giriş

Öğretmen nitelikleri, öğretmen kalitesinin ve öğrenci performansının belirleyicileri arasında yer alan kişiye özgü ve mesleki özellikler şeklinde tanımlanabilir (Jepsen, 2005; Lai, Sadoulet ve De Janvry, 2011; Oktay, 1991). Öğretmen niteliklerinin eğitim sisteminin verimliliği, okul iklimi,

öğrenci memnuniyeti, öğrenci becerileri ve öğrencilerin akademik başarısı gibi değişkenleri etkileyen öğelerden biri olduğu söylenebilir (Aslam ve diğerleri, 2016; Bratsch-Hines ve diğerleri, 2017; Connor ve diğerleri, 2005; DeAngelis ve Presley, 2011; Ingersoll, 2007; Karakelle, 2005). Bu değişkenlerden biri olan öğrenci başarısına

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: umutbirkanozkan@gmail.com

öğretmen niteliklerinin yaptığı etkilerin, araştırmacıların dikkatini çeken konular arasında olduğu görülmektedir (Aliyu, Yashe ve Adeyeye, 2013; Buddin ve Zamarro, 2009; Ehrenberg ve Brewer, 1994; Lai ve diğerleri, 2011; Muriithi, 2018; Oduh ve Okanigbuan, 2014; Richardson, 2008). Örneğin; Richardson'ın (2008) elde ettiği bulgular, öğretmen nitelikleri ile öğrenci başarısı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Buddin ve Zamarro (2009) da yaptıkları çalışmada, bazı öğretmen niteliklerinin öğrencilerin akademik başarısında kilit unsurlar olduğuna dikkat çekmektedir. Ehrenberg ve Brewer (1994) ise öğretmen niteliklerinin öğrencilerin test puanlarını etkileyebildiğini ve bu nedenle öğretmen niteliklerinin öğrencilerin test puanlarına olan etkisinin analiz edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalarda öğretmenlerin deneyimleri, eğitim düzeyleri, mesleğe karşı tutumları, mesleki sertifikalara sahip olmaları gibi değişkenlerin öğrenci başarısına etki eden öğretmen niteliklerinden olduğu belirtilmektedir (Dodeen ve diğerleri, 2012; Maphoso ve Mahlo, 2015; Musau ve Abere, 2015; Ojera, 2016; Subedi, Reese ve Powell, 2015).

Bu çalışmada ise öğretmen niteliklerinden birisi olan öğretmenlerin eğitim düzeyinin (Coleman ve diğerleri, 1966), öğrenci başarısına etkisi üzerine odaklanılmaktadır. Öğretmenlerin eğitim düzeyleri ile öğrenci başarıları arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar çok yönlü sonuçlar sunmaktadır. Bazı araştırmacılar, öğretmenlerin eğitim düzeyinin, öğrenci performansını olumlu yönde etkileyen güçlü bir faktör olduğunu savunmaktadır (Athar ve Jamal, 2017; Darling-Hammond, 2000; Goldhaber ve Brewer, 1996,1997,1998; Subedi ve diğerleri, 2015; Vandersall, Vruwink ve LaVenias, 2011). Darling-Hammond'ın (2000) araştırması, donanımlı öğretmenlerin öğrenci başarısı üzerindeki etkilerinin yoksulluk, dil bilgisi ve azınlık statüsü de dahil olmak üzere öğrencinin arka plan etkenlerinden daha ağır basabileceğini göstermiştir. Bu araştırmaya göre, öğretmen niteliği olarak eğitim seviyesi (yüksek lisans derecesine sahip olma), öğrenci puanlarını içeren eğitimsel sonuçlarla pozitif yönde fakat çok da güçlü olmayan bir ilişki göstermektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Georgia eyaleti genelindeki eğitim kalitesini ölçmek için kullanılan Ölçüt Referanslı Yeterlilik Testleri (Criterion-Referenced Competency Tests [CRCT]) sonuçlarına dayalı olarak Vandersall ve diğerlerinin (2011) gerçekleştirdiği çalışmada, öğrencilerin okuma becerileri ve anadil dersindeki başarıları üzerinde öğretmenlerin eğitim düzeyinin etkisi incelenmiştir. Bu çalışmada, öğretmenleri yüksek lisans yapmış olan öğrencilerin hem okuma becerileri hem de anadil (İngilizce) dersinde, öğretmenleri yüksek lisans yapmamış öğrencilere göre istatistiksel olarak anlamlı derecede daha iyi performans sergiledikleri görülmüştür. Athar ve Jamal'ın (2017), 8. sınıf öğrencilerine ait verilerle gerçekleştirdiği çalışmada, lisans ve yüksek lisans mezunu öğretmenlerin öğrencilerinin akademik başarıları arasında anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur. İngilizce ve matematik testinin uygulandığı bu çalışmada, yüksek lisans derecesine sahip öğretmenlerin öğrencilerinin diğerlerine göre daha başarılı oldukları ve lisansüstü eğitimin, öğrencilerin daha iyi bir akademik başarı elde etmeleri için öğretmen yetkinliğini arttırdığı sonucuna varılmıştır. Goldhaber ve Brewer (1996,1997), öğretmenlerin yüksek lisans derecelerinin lise öğrencilerinin matematik ve fen başarısındaki etkilerini

değerlendirmek için, Ulusal Eğitim Boylamsal Çalışması-1988 (National Educational Longitudinal Study 1988 [NELS:88]) verilerine dayanarak bir araştırma yapmışlardır. Araştırmacılar, matematikte ve fende öğrenci başarısının, öğretmenlerin matematik ve fen alanında yüksek lisans derecesine sahip olmalarıyla pozitif yönde ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Bu çalışmanın bir diğer sonucu ise, öğretmenlerin yüksek lisansı olmadığı veya yüksek lisansını matematik ve fen dışındaki bir konuda yaptığı durumlarda öğrenci başarısı üzerinde hiçbir etkisinin olmadığıdır. Öğrenci not ortalamasında etkisi olan öğretmen kaynaklı faktörlerin araştırıldığı bir başka çalışma ise Subedi ve diğerlerinin (2015) araştırmasıdır. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki düşük performans gösteren dört lisede uygulanan Liseden Mezuniyet Girişimi (High School Graduation Initiative [HSGI]) programından elde edilen verilerle yapılan araştırmada, öğretmenlerin eğitim düzeylerinin öğrencilerin not ortalaması üzerinde olumlu etkileri olduğu bulunmuştur. Lisansüstü eğitimi olan öğretmenlerin, öğrencilerin not ortalamasının yükseltilmesinde öğrencilerin devamsızlığının düşürülmesinde de önemli bir etkiye sahip olması nedeniyle işe alımlarda yöneticiler tarafından tercih edilebileceği vurgulanmaktadır. Benzer bir görüşü savunan Goldhaber ve Brewer'a (1998) göre matematik ve fen bilimlerinde öğrenci başarısı, bu alanlarda öğretmenlerin lisansüstü eğitimini zorunlu tutmak suretiyle geliştirilebilir.

Alan yazındaki araştırmaların bir kısmında ise öğretmenlerin eğitim düzeyinin öğrencilerin akademik başarısı üzerinde çok sınırlı bir etkisinin olduğu veya hiçbir etkisinin olmadığı yönünde bulgular elde edilmiştir (Badgett, Decman ve Carman, 2013; Coenen ve diğerleri, 2014; Croninger ve diğerleri, 2007; Feng ve Sass, 2013; Ferguson ve Ladd, 1996; Gage ve diğerleri, 2017; Link ve Ratledge, 1979; Nye, Konstantopoulos ve Hedges, 2004; Rowan, Correnti ve Miller, 2002). Link ve Ratledge'ın (1979), 1969-1970 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören 500 öğrencinin verilerini kullanıldığı çalışma bunlara örnek verilebilir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre öğretmenin eğitim düzeyi, çalışmanın yapıldığı Wilmington (Amerika Birleşik Devletleri'nin Delaware eyaletine bağlı bir şehir) örneği için, okuma başarısında göreceli olarak önemsiz faktörler arasındadır. Daha yakın tarihli çalışmalarda da benzer sonuçlara rastlanmaktadır. Örneğin, Ferguson ve Ladd (1996) tarafından yapılan ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Alabama eyaletinde bulunan 690 okuldaki 4. sınıf öğrencilerine odaklandıkları çalışmada, yüksek lisans derecesine sahip öğretmenler, öğrencilerin matematik puanları üzerinde küçük bir pozitif etki yaptığı ancak bu durumun okuma puanlarında hiç etki göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Nye ve diğerlerinin (2004) çalışmasında da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmada, Amerika Birleşik Devletleri'nin Tennessee eyaletinde gerçekleştirilen Öğrenci-Öğretmen Başarı Oranı projesinin (Student-Teacher Achievement Ratio, Project STAR) bir parçası olarak, anaokulundan ilkokul 3. sınıfa kadar uygulanan Stanford Başarı Testi (SAT) okuma ve matematik testi puanlarından faydalanılmıştır. Çalışma kapsamında, öğretmenlerin eğitim düzeyinin öğrencilerin başarıları üzerindeki tahmini etkileri 1. ve 2. sınıflarda önemsiz düzeyde bulunmuştur. Bu çalışmaya göre, öğretmenlerin eğitim düzeyi yalnızca 3. sınıf matematik başarısı için istatistiksel olarak anlamlıdır. Badgett ve

diğerleri (2013), 2009 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Texas eyaleti genelinde uygulanan Texas Matematik Bilgi ve Becerilerinin Değerlendirilmesi (Math Texas Assessment of Knowledge and Skills [TAKS]) testi sonuçlarına göre öğretmenlerin eğitim düzeylerinin öğrencilerin matematik başarıları üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırmanın sonuçları, yüksek lisans derecelerinin öğrencinin matematik başarıları üzerinde yalnızca kısıtlı bir olumlu etkisi olduğunu göstermiştir. Croninger ve diğerleri (2007), ilkökul öğrencilerinin okuma ve matematik başarıları ile öğretmen nitelikleri arasındaki ilişkiyi analiz etmek için Erken Çocukluk Boylamsal Çalışmasından (Early Childhood Longitudinal Study [ECLS]) elde ettikleri verileri kullanarak bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmada, öğretmenlerin lisansüstü dereceye sahip olma ölçütünün, ilkökul öğrencilerinin okumadaki başarıları ile pozitif ilişkisi olmadığı bulunmuştur. Aynı zamanda, öğrencinin matematik başarıları ile lisansüstü eğitime sahip olma arasında negatif bir ilişkinin varlığından söz edilmektedir. Feng ve Sass'ın (2013) çalışmasına göre, lisansüstü eğitimi olan öğretmenler, engelli öğrencilerin matematik başarılarını artırmada lisans derecesine sahip olanlardan daha etkilidir. Bu çalışmada da, okuma becerileri için lisansüstü dereceye sahip öğretmenler açısından başarı farkı bulunmamıştır. Ayrıca bu çalışmada, öğretmenin lisansüstü eğitiminin olmasının, mesleğin başındaki öğretmenler için öğrenci başarısının artmasıyla ilişkili olduğu bulunsa da tecrübeli öğretmenler için bu durumun geçerli olmadığı yazarlar tarafından ifade edilmektedir. Coenen ve diğerlerinin (2014), alanyazın taramasına dayalı çalışmasının sonuçlarına göre, öğretmenlerin eğitim düzeyleri, öğrenci test puanları için önemli bir etkiye sahip değildir. Bu çalışmada, yüksek lisans dereceleri gibi ileri dereceler, daha yüksek öğrenci test puanları ile ilişkili bulunmamıştır. Gage ve diğerlerinin (2017) çalışmasından elde edilen bulgular, duyu ve/veya davranış bozukluğu olan öğrencilerde, öğretmenlerin eğitim seviyesinin akademik başarıdaki artış ile ilişkili olmadığını göstermektedir.

Bazı çalışmalarda, Croninger ve diğerlerinin (2007) çalışmasında olduğu gibi öğretmenlerin eğitim düzeyinin artmasının öğrencilerin akademik başarılarına negatif etkisi olduğuna ilişkin bulgular göze çarpmaktadır. Rowan ve diğerlerinin (2002), ulusal verileri kullanarak yürüttükleri bir çalışmada, öğretmenlerin eğitim düzeyinin öğrencilerin okuma başarıları üzerinde istatistiksel olarak önemli bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür. Bununla birlikte, matematikte yüksek lisans derecesine sahip öğretmenlerin öğrencilerinin, yüksek lisans olmayan öğretmenlerin öğrencilerine göre daha kötü durumda oldukları da bu çalışmanın bulguları arasındadır.

Yukarıda sunulan alanyazın taramasından elde edilen çok yönlü bulgular sonucunda, öğretmenlerin eğitim düzeyinin öğrenci başarıları üzerinde ilişkisel bağlamda tutarlı bir rolü olmadığı söylenebilir. Diğer bir ifadeyle, öğretmenlerin eğitim düzeyinin öğrencilerin akademik başarıları üzerindeki etkisinin tam olarak açıklanamadığına dair düşünceler oluşabilir. Araştırma konusuna ilişkin alanyazında fikir birliğine varılamamış olmasının yanında, güncel ve yüksek kaliteli veri setlerini kullanan araştırmalara ihtiyaç duyulduğu da ifade edilebilir. Buna ek olarak, birçok öğrenci grubu için öğretmenlerin eğitim düzeyi ve

öğrencilerin akademik başarıları arasındaki ilişki incelenmesine rağmen, bu ilişkileri özellikle uluslararası değerlendirmelerde başarılı ve başarısız olmuş ülkelerin öğrencileri için karşılaştırmalı olarak inceleyen araştırmaya rastlanamamaktadır. Özellikle ortaokul öğretmenleri için belirli bir branşta lisansüstü eğitim düzeyinin etkinliği üzerine yapılmış araştırmaların olmadığı görülmektedir. Bugüne kadar yapılan araştırmalar, Türkiye'deki ortaokul öğrencileri için öğretmenlerin eğitim düzeyi ile öğrencilerin akademik başarıları arasındaki ilişkinin varlığına dair bilimsel kanıtları ortaya koyamamaktadır.

2015 yılında yapılan Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırmasında (Trends in International Mathematics and Science Study, TIMSS) ilk ve son sırayı alan ülkeler ile Türkiye'nin verilerinin kullanıldığı bu çalışmada, matematik ve fen öğretmenlerinin eğitim düzeylerinin sekizinci sınıf öğrencilerinin matematik ve fen alanlarındaki akademik başarıları üzerindeki belirleyiciliğini incelemek amaçlanmıştır. Ancak, akademik başarıyı etkileyen farklı değişkenlerin olması muhtemeldir ve TIMSS-2015'in tüm bu farklı değişkenlerin kontrol altında tutulduğu deneysel çalışma tasarımına sahip olmadığı ifade edilebilir (Yıldırım ve diğerleri, 2013). Bununla birlikte, akademik başarının açıklanması için birden fazla açıklayıcı değişkene ihtiyaç duyulmaktadır (Küçüksille, 2014). Bu nedenlerle, öğretmenlerin eğitim düzeylerinin öğrencilerin akademik başarılarındaki belirleyiciliği, birden çok açıklayıcı değişkenin dikkate alınabildiği çoklu doğrusal regresyon yöntemi ile analiz edilerek belirlenebilir. Çoklu doğrusal regresyon modelinin oluşturulabilmesi için öğretmenlerin eğitim düzeyi ile birlikte alanyazın taramasından elde edilen, somut değerlere sahip ve TIMSS-2015 öğretmen ve öğrenci anketinden elde edilen 11 özellik araştırma kapsamında incelenmiştir. Bu değişkenler şunlardır:

- Öğretmenin kıdemi (Adeyemi, 2008; Ewetan ve Ewetan, 2015; Sandoval-Hernandez ve diğerleri, 2015),
- Öğrencinin cinsiyeti (Bijou ve Liouaeddine, 2018; Bursal, 2017; Liang, Jones ve Robles-Pina, 2018),
- Kendisine ait bir odasının olması (Kılıç ve Haşiloğlu, 2017; Kırmızı ve İşigüzel, 2014; Yelgün ve Karaman, 2015),
- Evde internet bağlantısı olma durumu (Gelbal, 2010; Torres-Diaz ve diğerleri, 2016; Yavuz, 2018),
- Annenin ve babanın eğitim düzeyleri (Chen, Chen ve Liu, 2019; Jamil ve Khalid, 2016; Sarier, 2016; Ural ve Çınar, 2014),
- Evdeki dijital bilişim cihazlarının sayısı (Bilican-Demir ve Yıldırım, 2015; Elmas ve diğerleri, 2015; Yeşilyurt ve diğerleri 2014),
- Öğretmenin ödev verme sıklığı ve ödevleri yapmak için harcanan zaman (Arıkan, 2017; Gustafsson, 2013; Kaya ve Kaya, 2018),
- Özel ders alma/kursa gitme miktarı (Kaya ve Kaya, 2018; Şengül, Kaba ve Erdoğan, 2017; Zhou ve Wang, 2015),
- Evdeki eğitimsel kaynaklar (Özkan, 2018; Tsai ve Yang, 2015; Visser, Juan ve Feza, 2015).

Bu kapsamda araştırmanın sorusu, "matematik ve fen öğretmenlerinin eğitim düzeyi ortaokul öğrencilerinin matematik ve fen başarılarının anlamlı bir belirleyicisi

midir?" şeklinde belirlenmiştir. Araştırma sorusuna, ortaokul matematik ve fen öğretmenlerine odaklanan veriler ve bulgular ile yanıt bularak, süregelen bu tartışmaya katkıda bulunmak hedeflenmektedir. Özellikle öğretmenlerin eğitim düzeylerinin öğrencilerin ders başarıları üzerindeki etkilerini ele alan bu çalışmanın sonuçları, politika yapıcılara karar verme süreçlerinde somut bir kanıt sağlayabilir. Bu çalışmadan elde edilen veriler, öğretmenlerin mesleğe hazırlanmasını, öğretmen mesleki gelişimini ve istihdam uygulamalarını etkileyen politikaların oluşturulması ve sürdürülmesi süreçlerine bilgi sağlamak için yararlı olabilir.

2. Yöntem

Bu bölümde araştırma modeli, çalışmanın evreni ve örnekleme, verilerin toplanması, veri analizinde kullanılan teknikler ve verilerin güvenilirliği açıklanmıştır.

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma matematik ve fen öğretmenlerinin eğitim düzeylerinin 8. sınıf öğrencilerinin matematik ve fen başarısındaki belirleyiciliğini incelemeyi amaçlayan nicel bir çalışmadır. Nicel araştırma modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılan bu çalışmada TIMSS-2015 değerlendirmesinden elde edilen ikincil verilerin analizleri yapılmıştır. TIMSS-2015, ülkelerin kendi eğitim sistemlerini inceleme fırsatı veren ve öğrencilerin fen ve matematik alanlarındaki başarı durumlarının yıllara göre izlenebildiği bir çalışmadır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2003). TIMSS değerlendirmelerinde başarı testlerinin yanında öğrencilere, öğretmenlere, velilere ve okul yöneticilerine sosyoekonomik ve kültürel arka planlarını tespit etmeye yönelik anketler uygulanmaktadır. Söz konusu anketler kullanılarak öğrencilerin akademik başarılarında etkisi olan eğitimsel ve toplumsal faktörlere dair bilgiler toplanmaktadır (Oral ve McGivney, 2013:3). Öğretmen anketinde yer alan eğitim düzeyinin belirlenmesine yönelik soru ile toplanan veriler ve öğrenci başarı puanları bu çalışmada kullanılan ikincil verileri oluşturmaktadır. İkincil verilerin analizinin, birincil verilerden yararlanılan çalışmalarla aynı temel araştırma ilkelerini uygulayan ve izlenmesi gereken bir takım adımları olan bir araştırma yöntemi olduğu söylenebilir (Johnston, 2017). İkincil veriler kullanılarak yapılan analizler alanyazının gözden geçirilmesi, farklı araştırma yöntemleriyle özgün araştırma sorularına cevap verilmesi veya eski verilerle yeni soruların yanıtlanması amacıyla mevcut bir veri tabanının analizi şeklinde tanımlanabilir (Turner, 1997). Araştırmacılar, yeni araştırma sorularına cevap bulmak, özgün analizleri desteklemek/genişletmek veya diğer (birincil veya ikincil) veri kaynaklarıyla karşılaştırmak için ikincil verileri kullanabilir (McGinn, 2008). Bu veriler, araştırmacılara yeni hipotezleri incelemeleri ve analiz etmeleri, özgün veri toplama hedefinden ayrı olarak araştırma soruları hakkında bilgi edinmeleri ve özgün araştırma bulgularında bulunmayan yeni ve/veya ek yorumlar ve sonuçlar elde etmeleri için kaynak sağlayabilir (Sherif, 2018). İkincil verilerle yapılan analizlerin, "farklı bağlamlarla, farklı zaman dilimlerinde ve farklı sosyal gruplar ve kültürler arasında karşılaştırmalı araştırmalar yapmak için kullanılabilirliği" (Corti, 2008:802) söz konusu yöntemin bu çalışmada tercih

edilme sebebi olmuştur. Bu doğrultuda çalışmanın yöntemi, ilgili kaynaklardan ikincil verileri toplama, verileri sınıflandırma, analiz etme, kavramsal ve mantıksal çözümler yapma, karşılaştırma, anlama, açıklama, yorumlama ve matematik ve fen öğretmenlerinin eğitim düzeyi açısından değerlendirme yapmaktır. Bu araştırmanın yöntemini planlarken; araştırma sorusuna uygun örneklem seçilmesi, her öğrenci için hesaplanan beş farklı olası değerlerin analizlere dahil edilmesi, veri analizinin yapılabileceği bir yazılımın kullanılması, öğretmen verileriyle çalışırken bulguların doğru yorumlanması, nedensel çıkarımlar yapılmaması hususlarına dikkat edildiği söylenebilir (Rutkowski ve diğerleri, 2010). Bununla birlikte, bulgular ve sonuçlar, Foy'un (2017) da önerdiği gibi öğretmenlerin eğitim düzeylerinin öğrenme süreçlerinin bir ögesi olan öğrenciler odak noktasına alınarak rapor edilmiştir.

2.2. Evren ve Örneklem

TIMSS'e katılan her ülke TIMSS örnekleme yöntemlerini uygulamak için ülkenin Ulusal Araştırma Koordinatörü ve TIMSS örnekleme uzmanlarını içeren ortak bir çalışma yürütmektedir (Martin, Mullis ve Hooper, 2016). İki aşamalı tabakalı örnekleme yönteminin kullanıldığı TIMSS-2015'de ilk aşamada öğrenci sayıları ile doğru orantılı olacak şekilde okullar seçilmekte, ikinci aşamada ise bu okullardan bir veya iki sınıf seçilmektedir (Yıldırım ve diğerleri, 2013). Seçilen sınıflardaki öğrencilerin tümü değerlendirmeye alınmaktadır. Bu örnekleme yaklaşımları göz önüne alındığında, TIMSS çalışmalarında evrendeki her öğrencinin eşit olasılıkla seçildiği basit bir rastgele örnekleme yaklaşımının takip edilmediği açıktır (Rutkowski ve diğerleri, 2010). TIMSS-2015 değerlendirmesinde katılımcı ülkeleri temsil eden ve bu çalışmada yararlanılan örneklem kümesine ilişkin sayılar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma Kapsamındaki Ülkelere İlişkin Örneklem

Ülke	Örneklem Sayısı
Güney Afrika	12514
Singapur	6116
Suudi Arabistan	3759
Türkiye	6079
Toplam	28468

Tablo 1'de dağılımı verilen 8. sınıf matematik ve fen alanlarında ilk ve son sırayı alan ülkeler ile Türkiye'den değerlendirmeye alınan 28468 öğrencinin tamamı araştırmaya dahil edilmiştir. TIMSS-2015 veri tabanındaki öğretmenlerin katılımcı ülkelerdeki öğretmenleri temsil etmemesinin, örneklem konusunda dikkat edilmesi gereken bir konu olduğu düşünülmektedir. Bu öğretmenler, ülkeleri temsil eden örneklem kümesini oluşturan öğrencilerin öğretmenleridir. Bu nedenle, öğretmen verileriyle yapılan analizlerin, bu çalışmada olduğu gibi analiz birimi olan öğrencilerle birlikte yapılması TIMSS-2015 kullanıcı rehberi dokümanında tavsiye edilmektedir (Foy, 2017).

2.3. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması aşamasında öncelikle ikincil verilerin analizinin yapılmasına hazırlık olarak, birincil veri setleri ile araştırmanın amacı arasındaki uygunluğun bir

değerlendirmesi yapılmıştır (Long-Sutehall, Sque ve Addington-Hall, 2011). Bu çalışmada, TIMSS-2015 8. sınıf matematik ve fen alanı değerlendirmelerinde ilk sırayı alan Singapur, matematik alanında sonuncu olan Suudi Arabistan, fen alanında sonuncu olan Güney Afrika ve iki alanda da orta sıralarda yer alan Türkiye'nin verileri incelenmiştir. Verilere, Uluslararası Eğitim Başarılarını Değerlendirme Kuruluşu'nun (International Association for the Evaluation of Education Achievement, IEA) internet sitesinden erişilmiştir. IEA'nın açık erişime sunduğu veri tabanından, ülkelerin matematik ve fen alanlarında yapılan başarı testleri puanlarına ve öğretmenlerin eğitim düzeylerini belirlemeye yönelik uygulanan anket sonuçlarına ulaşılabilmektedir. Bu veriler, TIMSS-2015'de uluslararası hedef evren olarak belirlenen, ilköğretimin ilk yılından itibaren 4. ve 8. yıldaki örgün eğitimi temsil eden sınıflardaki öğrenci, öğretmen ve idarecilerden elde edilmektedir (Martin, Mullis ve Hooper, 2016). Tablo 2'de çalışma kapsamındaki ülkelerin hedef evreninin özellikleri sunulmaktadır.

Tablo 2. Çalışma Kapsamındaki Ülkelerin Hedef Evreninin Özellikleri (Martin, Mullis ve Hooper, 2016).

Ülke	Resmi Eğitim Yılı	Test Zamanındaki Ortalama Yaş
Güney Afrika	9	15.7
Singapur	8	14.4
Suudi Arabistan	8	14.1
Türkiye	8	13.9

Tablo 2'de verilen resmi eğitim yılı ve test zamanındaki ortalama yaşlar dikkate alındığında, Singapur, Suudi Arabistan ve Türkiye'nin TIMSS-2015 hedef evreninin kapsamına uyduğu söylenebilir. Güney Afrika'nın ise TIMSS-2015'in taleplerini karşılayabilmek ve daha iyi karşılaştırmalar elde etmek için dokuzuncu sınıf öğrencileriyle değerlendirmeye alındığı Martin, Mullis ve Hooper (2016) tarafından belirtilmektedir.

TIMSS-2015 değerlendirmesinde evreni tam olarak temsil edebilecek öğrencilerden verilerin toplanması amaçlanmasına rağmen nadiren de olsa bazı okul ve öğrenci gruplarının hedef evreninin dışında bırakılması gerekebilir (Martin, Mullis ve Hooper, 2016). Tablo 3'te çalışma kapsamındaki ülkelerin hedef evreninin dışında bırakılan öğrencilerin oranı verilmektedir.

Tablo 3. Çalışma Kapsamındaki Ülkelerin Hedef Evreninin Dışında Bırakılan Öğrenci Oranları (Mullis ve diğerleri, 2016; Martin ve diğerleri, 2016).

Ülke	Bireysel Düzeyde		Toplam (%)
	Okul Düzeyinde Dışarda Bırakılma (%)	Dışarda Bırakılma (%)	
Güney Afrika	1.5	0	1.5
Singapur	7	0	7
Suudi Arabistan	1.9	0.2	2.1
Türkiye	0.2	1.1	1.3

Dışarda bırakılan öğrencilerin toplam miktarının, bir ülkedeki hedef evrenin %5'inden fazlasını oluşturmaması koşulu IEA'nın dokümanlarında belirtilmektedir (Martin, Mullis ve Hooper, 2016). Tablo 3'e göre Singapur bu koşulu sağlamamaktadır. Ancak, Singapur'da okul düzeyinde dışarda bırakılmaların özel gereksinimli bireylerin okullarından ve özel amaçlı okullardan

kaynaklanması nedeniyle bu koşul ihmal edilmiştir (Martin, Mullis ve Hooper, 2016).

TIMSS-2015 değerlendirmesinde verilerin toplanması aşamasında üzerinde durulan bir diğer konunun ise katılım oranları olduğu söylenebilir (Rutkowski ve diğerleri, 2010). TIMSS-2015'de örneklenen okullar, sınıflar ve öğrenciler tarafından % 100 katılım sağlanması arzu edilmekle birlikte asgari %75 veya 85 oranındaki (IEA'nın koşullarına bağlı olarak değişmektedir) katılımlar kabul edilmektedir (Martin, Mullis ve Hooper, 2016). Tablo 4'te çalışma kapsamındaki ülkelerin katılım oranları sunulmaktadır.

Tablo 4. Çalışma Kapsamındaki Ülkelerin Katılım Oranları (Mullis ve diğerleri, 2016; Martin ve diğerleri, 2016).

Ülke	Okul Katılımı (%)	Sınıf Katılımı (%)	Öğrenci Katılımı (%)
Güney Afrika	100	100	96
Singapur	100	100	97
Suudi Arabistan	100	100	97
Türkiye	100	100	98

Tablo 4'e bakıldığında, çalışma kapsamındaki ülkelerin tamamının katılım oranlarında IEA'nın belirlediği koşulu sağladığı görülmektedir. IEA'nın belirlediği koşulları sağlayarak TIMSS-2015 değerlendirmesine alınan ülkelerden toplanan veriler istatistiksel analiz yazılımlarının veri dosyası formatlarında sunulmaktadır. Bu faktörler göz önüne alınarak yapılan değerlendirmede, söz konusu bu verilerin araştırmanın amacı doğrultusunda yapılacak istatistiksel analizlerde kullanılabilmesine karar verilmiştir.

IEA'nın veri tabanında katılımcı tüm ülkelerin hem konu alanlarındaki başarı testlerine hem de farklı kategoride incelenen öğrenci başarısını etkileyen faktörlere ait verilere yer verilmektedir. Dolayısıyla bu durum, büyük hacimli bir veri yığını içerisinden araştırmanın odağı gözden kaçırılmadan verilerin toplanmasını gerektirmiştir. Veri yığınlarının incelemesinde; veri toplama, analiz ve raporlama için verilerin ayrıma tabi tutulması ilk aşamadır (White ve Marsh, 2006). Bu doğrultuda, ulaşılan büyük veri yığını içinden araştırmanın amacına uygun olanlar seçilerek analize hazır hale getirilmiştir.

2.4. Verilerin Güvenirliği

Sekizinci sınıf matematik ve fen testlerinin güvenilirlik katsayıları Tablo 5'te verilmektedir. Bu katsayılar, tüm TIMSS-2015 değerlendirme kitapçıklarındaki Cronbach's Alpha güvenirligidir. Genel olarak, güvenilirliklerin yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 5. Çalışma Kapsamındaki Ülkeler İçin Cronbach's Alpha Güvenirlilik Katsayısı (Martin, Mullis ve Hooper, 2016).

Ülke	Matematik	Fen
Güney Afrika	0.80	0.82
Singapur	0.91	0.87
Suudi Arabistan	0.76	0.79
Türkiye	0.91	0.87

2.5. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde, Andersen, Prause ve Silver'in (2011) ikincil verilerin analizi için sunduğu dört adımdan oluşan kılavuzdan yararlanılmıştır. Birinci adım, araştırmanın

gereksinimlerine uygun olan ikincil verileri belirlemektir. Bu adımda, araştırmanın amacı kapsamında kişiselleştirilmiş bir veri dosyasının oluşturulmasını planlamak için gereken veriler tespit edilmiştir. İkinci adım, kişiselleştirilmiş veri kümesi meydana getirmektir. Özgün karşılaştırmalar yapabilmek ve ilgili kurguları benzer şekilde açıklayan veriler elde edebilmek için geniş bir veri yığını içerisinde birbirine benzeyen verilerin bir araya getirilerek anlaşılır bir halde düzenlenmesi bu aşamada gerçekleştirilmiştir. İkincil veri analizinin üçüncü adımı, çalışma kapsamında toplanan verilerin nicel analizlere uygun olmasından dolayı atlanarak dördüncü adıma geçilmiştir. Dördüncü ve son adım, istatistiksel analizlerdir. TIMSS gibi geniş ölçekli değerlendirme çalışmalarının verilerinin kullanıldığı istatistiksel analizler için IEA tarafından geliştirilen IDB Analyzer 4.0 programı bu çalışmada tercih edilmiştir. IDB Analyzer 4.0 programı, TIMSS değerlendirmesindeki anket sorularına cevap verilememesi gibi nedenlerden meydana gelen kayıp veriler, örnekleme ağırlıkları (sampling weights), her öğrenci için hesaplanan beş farklı olası değer (plausible values), varyans tahmin yöntemleri (jackknife tekrarlı çoğaltma [jackknife repeated replication], JRR) gibi TIMSS-2015 veri setinin özelliklerini dikkate alarak hesaba katılmasına olanak vermektedir. IDB Analyzer 4.0 programı, analiz için uygun ağırlık ve tekrarlama değişkenlerini otomatik olarak seçerek analizlere dahil etmektedir.

İstatistiksel analizlere geçmeden önce, veri setindeki öğretmenlerin, eğitim düzeylerine ve mesleki kıdemlerine ilişkin soruya cevap vermemelerinden kaynaklanan kayıp veriler ile lisans ve lisansüstü eğitim düzeyleri haricindeki cevaplar belirlenerek veri setinden çıkarılmıştır. Kayıp veri içeren gözlemlerin veri setinden çıkartılabilmesi için kayıp verilerin tamamen tesadüfi olarak dağılıyor olması varsayımının sağlanması gerekmektedir (Çüm ve diğerleri, 2018). Demir ve Parlak'a (2012:232) göre, tamamen tesadüfi kayıp varsayımı, "bir değişkendir kayıp verilerin olasılığının, bu değişkenin kendi değeriyle ya da veri setindeki diğer herhangi bir değişkenin değeriyle ilişkili olmadığını" gösteren bir varsayımdır. Bu varsayım veri setindeki tüm değişkenler için anlamlı olduğunda, geride kalan veriler, orijinal veri setinin basit seçkisiz bir örnekleme olarak kabul edilebilir (Allison, 2002). Silinen verilerin öğretmen kaynaklı veriler olması nedeniyle, hem kendi değerini hem de veri setindeki diğer herhangi bir değişkenin değerini etkilemediği açıkça görüldüğünden geride kalan verilerin orijinal veri setini temsil ettiği kabul edilebilir. Tablo 6, verilerin analizinde kullanılan veri miktarlarını göstermektedir.

Tablo 6. Verilerin Analizinde Kullanılan Veri Miktarları

Analize Konu Olan Alan	Orijinal Veri Sayısı	Silinen Veri Sayısı	Analize Giren Veri Sayısı
Matematik	15954	1779	14175
Fen	24709	4706	20003

Veri silme işleminin ardından geriye kalan veri setini oluşturan öğrenciler ile bu öğrencilerin matematik ve fen öğretmenlerinin eğitim düzeyleri (lisans/lisansüstü) ve mesleki kıdemleri birbirleriyle eşleştirilmiştir. Araştırma konusuyla ilgili genel bir fikir verebilmesi için, ülkelerin

TIMSS-2015 8. sınıf matematik ve fen değerlendirmesinden elde ettikleri başarı puanları ile bu ülkeleri temsil eden öğrencilerin matematik ve fen öğretmenlerinin eğitim durumlarını gösteren betimsel istatistiklere yer verilmiştir.

Bu çalışmada, matematik ve fen bilgisi başarı puanları üzerinde öğretmenlerin eğitim düzeylerinin belirleyiciliğinin incelenmesi için oluşturulan çoklu doğrusal regresyon matematiksel modeli şu şekilde yazılabilir:

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \beta_3 x_3 + \beta_4 x_4 + \beta_5 x_5 + \beta_6 x_6 + \beta_7 x_7 + \beta_8 x_8 + \beta_9 x_9 + \beta_{10} x_{10} + \beta_{11} x_{11} + \beta_{12} x_{12} + \varepsilon$$

y : Matematik/fen başarı puanları (1-5 olası değer)

β_n : Kısmi regresyon katsayısı

x_1 : Öğretmenlerin eğitim düzeyi

x_2 : Öğretmenlerin mesleki kıdemi

x_3 : Öğrencinin cinsiyeti

x_4 : Kendisine ait bir odasının olması

x_5 : Evde internet bağlantısı olma durumu

x_6 : Annesinin eğitim düzeyi

x_7 : Babasının eğitim düzeyi

x_8 : Evdeki dijital bilgi cihazlarının sayısı

x_9 : Ödevleri yapmak için harcanan zaman

x_{10} : Öğretmenin ödev verme sıklığı

x_{11} : Özel ders alma / kursa gitme miktarı

x_{12} : Evdeki eğitimsel kaynaklar

ε : Hata terimi

Analize giren sınıflamalı değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin incelenmesi için gerekli olan dummy değişkenler (Büyüköztürk, 2013), IDB Analyzer 4.0 programı tarafından otomatik olarak üretilmektedir. IDB Analyzer 4.0n yalnızca örneklem tasarımını yansıtan katsayıları ve örnekleme hatalarını tahmin etmek için uygun araçlar sağlamakta olup çoklu regresyon hakkındaki varsayımların (normallik, doğrusallık, çoklu bağlantılılık) doğrulanması gerektiği söylenebilir (Mirazchiyski, 2014). Matematik ve fen alanlarında hesaplanan beş farklı olası değer dikkate alınarak oluşturulan normallik ve doğrusallık varsayımlarının incelenmesine ilişkin grafiklerin, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında doğrusal bir ilişki olduğunu ve normal dağılım eğrilerinin de normale yakın bir dağılımı gösterdiği ileri sürülebilir. Yordayıcı değişkenler arasında çoklu bağlantılılık sorunu olup olmadığını kontrol etmek amacıyla yapılan korelasyon matrisi Tablo 7'de verilmektedir. Tablo 7'de verilen değerlere göre, yordayıcı değişkenler arasındaki karşılıklı korelasyonlar alanyazında önerilen kriter sınırı olan 0.80 değerini (Büyüköztürk, 2013) aşmadığı görülmektedir. Her ülke için ayrı ayrı yapılan korelasyon matrislerinde de 0.80 değerinin üzerinde bir değer hesaplanmamıştır. Bu nedenle, bu çalışmanın yordayıcı değişkenler arasında çoklu bağlantılılık sorununun olmadığı öne sürülebilir.

Tablo 7. Yordayıcı Değişkenler Arasındaki Korelasyon Matrisi

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Matematik	1	1,00										
	2	,10	1,00									
	3	,06	,02	1,00								
	4	,06	,11	-,04	1,00							
	5	-,01	-,02	-,01	-,12	1,00						
	6	-,03	-,07	,04	-,27	,15	1,00					
	7	,11	,08	,09	,13	-,10	-,10	1,00				
	8	,08	,09	,04	,15	-,09	-,11	,58	1,00			
	9	-,02	,00	,04	-,01	,01	,00	,01	,00	1,00		
	10	,04	,01	-,07	,03	,00	-,02	,01	,00	-,07	1,00	
	11	,01	,05	,03	,03	-,07	-,01	,05	,04	,01	,05	1,00
	12	,08	,13	-,02	,35	-,40	-,38	,36	,39	-,01	,05	,13
Fen	1	1,00	,05	-,04	,04	-,02	-,03					
	2	,05	1,00	-,02	,12	-,04	-,09					
	3	-,04	-,02	1,00	,01	-,07	,00					
	4	,04	,12	,01	1,00	-,15	-,28					
	5	-,02	-,04	-,07	-,15	1,00	,15					
	6	-,03	-,09	,00	-,28	,15	1,00					
	7	,01	,07	,06	,16	-,09	-,11	1,00				
	8	,01	,07	,03	,14	-,07	-,11	,56	1,00			
	9	-,01	,07	-,05	,04	,03	-,02	,01	,02	1,00		
	10	,02	,01	-,05	,02	,01	-,02	-,01	,00	-,09	1,00	
	11	-,01	,02	,00	,02	-,07	-,02	,01	,01	-,07	,06	1,00
	12	,04	,12	,01	,39	-,44	-,42	,33	,33	-,02	,03	,10

1. Öğretmenin Eğitim Düzeyi
4. Evdeki dijital bilgi cihazlarının sayısı
7. Annenin eğitim düzeyi
10. Ev ödevi yapmak için harcanan zaman

2. Öğretmenin mesleki kıdemi
5. Kendisine ait bir odasının olması
8. Babanın eğitim düzeyi
11. Özel ders alma/kursa gitme miktarı

3. Öğrencinin cinsiyeti
6. Evde internet bağlantısı olma durumu
9. Matematik/fen öğretmenin ödev verme sıklığı
12. Evdeki eğitimsel kaynaklar

3. Bulgular ve Yorumlar

TIMSS-2015 8. sınıf matematik alanında ilk ve son sırayı alan ülkeler ile Türkiye'den değerlendirmeye katılan

Tablo 8. Matematik Değerlendirmesine Katılan Öğrencilerin, Öğretmenlerinin Eğitim Düzeylerine Göre Puan Ortalamaları

TIMSS 2015 Derecesi	Ülke	Puan	Doktora Eğitim Almış Öğretmenler		Yüksek Lisans Eğitimi Almış Öğretmenler		Lisans Eğitimi Almış Öğretmenler	
			(%)	Öğrencilerin Puan Ortalaması	(%)	Öğrencilerin Puan Ortalaması	(%)	Öğrencilerin Puan Ortalaması
1	Singapur	621	-	-	10.99	634.13	89.01	618.08
24	Türkiye	458	0.67	594.06	6.56	514.82	92.77	453.50
39	Suudi Arabistan	368	-	-	3.49	433.55	96.51	370.52

Tablo 8 incelendiğinde, TIMSS-2015 8. sınıf matematik başarı sıralamasında ilk sırayı alan Singapur'da lisansüstü eğitim almış öğretmenlerin oranının, Türkiye'den yaklaşık 1.5 kat, son sıradaki Suudi Arabistan'dan ise yaklaşık üç kat daha fazla olduğu görülmektedir. Lisansüstü eğitime sahip olan öğretmenlerin öğrencilerinin matematik puan ortalamaları, lisans mezunu öğretmenlerin öğrencilerinden yüksektir. Puan ortalamalarının istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığına bakabilmek için IDB Analyzer 4.0 programının hesapladığı ve Tablo 9'da sunulan t değerleri kullanılabilir. Tablo 9'da sunulan "t" değerleri dikkate alındığında, Singapur ve Suudi Arabistan'dan değerlendirmeye katılan öğrenciler arasındaki puan farklılıklarının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı söylenebilir ($t_{\text{Singapur}}=1.22$, $p>0.01$; $t_{\text{SuudiArabistan}}=.82$,

öğrencilerin, matematik öğretmenlerinin lisans ve lisansüstü eğitim düzeylerine göre başarı puan ortalamaları Tablo 8'de sunulmuştur.

$p>0.01$). Türkiye'de ise tüm gruplar arasındaki puan farkı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t_{L-YL}=3.55$, $p<0.01$; $t_{L-Dr}=6.92$, $p<0.01$; $t_{YL-Dr}=2.992$, $p<0.01$).

Tablo 9. Matematik Puanları İçin "t" Değerleri

Ülke	Referans Eğitim Düzeyi	Karşılaştırılan Eğitim Düzeyi	t değeri
Suudi Arabistan	Lisans	Yüksek Lisans	.82
Singapur	Lisans	Yüksek Lisans	1.22
Türkiye	Lisans	Yüksek Lisans	3.55*
	Lisans	Doktora	6.92*
	Yüksek Lisans	Doktora	2.99*

* t değeri $p < 0.01$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 9'daki değerlere göre istatistiksel olarak anlamlı bulunan gruplarda etki büyüklüğüne bakılabilmesi için Cohen d istatistiği hesaplanmıştır. 3.55, 6.92 ve 2.99'lük t değerlerine karşılık gelen d değerleri sırasıyla 0.21, 1.44 ve 0.64'tür. Buna göre, meydana gelen farkların etki büyüklüğünün lisans ve yüksek lisans eğitim düzeyi için düşük, lisans ve doktora düzeyi için yüksek, yüksek lisans ve doktora düzeyi için ise orta olduğu ifade edilebilir (Büyüköztürk, 2013). İstatistiksel farkın etki büyüklüğünün yüksek olması, Türkiye'deki öğrencilerin matematik puanlarında öğretmenlerin lisans ve doktora eğitim düzeyleri arasındaki farklılıkların güçlü bir etkiye sahip olduğunu işaret etmektedir. Türkiye'deki öğrencilerin matematik puanlarında öğretmenlerin lisans ve yüksek

lisans mezunu olmalarının etkisinin düşük olduğu söylenebilir.

PISA-2015 değerlendirmesine Singapur, Türkiye ve Suudi Arabistan'dan katılan 8. sınıf öğrencilerinin matematik başarısında öğretmenlerin eğitim düzeyinin belirleyiciliğini açıklamak için başarıda etkisi olan diğer değişkenleri de kullanarak çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi, öğretmen ve öğrenci değişkenlerinin dahil edildiği genel regresyon modelinin Singapur (düzeltilmiş $R^2=0.21$, $F_{(11,5750)}=138.95$ ve $p<0.01$), Türkiye (düzeltilmiş $R^2=0.26$, $F_{(11,4966)}=158.62$ ve $p<0.01$) ve Suudi Arabistan (düzeltilmiş $R^2=0.17$, $F_{(11,2054)}=38.25$ ve $p<0.01$) için istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Üç ülke için yapılan regresyon analizine ilişkin değerler Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. TIMSS-2015'e Türkiye'den Katılan 8. Sınıf Öğrencilerinin Matematik Başarısının Belirleyicilerine İlişkin Çoklu Regresyon Sonuçları

Belirleyici Değişkenler	Singapur			Türkiye			Suudi Arabistan		
	Regresyon Katsayısı B	Standardize Edilmiş Regresyon Katsayısı β	t	Regresyon Katsayısı B	Standardize Edilmiş Regresyon Katsayısı β	t	Regresyon Katsayısı B	Standardize Edilmiş Regresyon Katsayısı β	t
Evdeki eğitimsel kaynaklar	17.75	0.35	19.19*	21.07	0.40	16.88*	12.88	0.24	7.96*
Öğretmenin mesleki kıdemi	-0.01	0.00	-0.02	1.15	0.08	3.04*	0.90	0.07	1.35
Öğretmenin Eğitim Düzeyi	10.95	0.04	1.12	33.11	0.08	3.42*	65.74	0.14	1.11
Öğrencinin cinsiyeti	-5.99	-0.04	-1.95	-6.08	-0.03	-1.76	-14.15	-0.08	-1.58
Evdeki dijital bilgi cihazlarının sayısı	-27.84	-0.09	-5.19*	-15.84	-0.07	-4.44*	-17.25	-0.06	-2.26*
Kendisine ait bir odasının olması	16.60	0.10	6.81*	9.24	0.04	2.33*	25.66	0.15	5.31*
Evde internet bağlantısı olma durumu	-40.55	-0.08	-6.26*	7.95	0.04	2.03*	-15.97	-0.05	-1.84
Annenin eğitim düzeyi	-2.80	-0.01	-0.59	-24.11	-0.11	-6.38*	-19.17	-0.08	-3.57*
Babanın eğitim düzeyi	-5.56	-0.01	-1.07	-19.12	-0.08	-5.49*	-10.49	-0.04	-2.00*
Matematik öğretmenin öddev verme sıklığı	15.94	0.10	5.94*	-10.58	-0.05	-3.73*	10.04	0.05	1.40
Ev ödevi yapmak için harcanan zaman	-15.20	-0.06	-4.35*	-23.27	-0.08	-6.44*	22.01	0.12	3.45*
Özel ders alma/kursa gitme miktarı	-28.44	-0.15	-10.41*	-8.16	-0.03	-2.03*	-12.25	-0.06	-1.94

* t değeri $p < 0.05$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 10'da verilen değerlere göre 12 belirleyici değişkenden yedisinin Singapur'dan, 11'inin Türkiye'den ve 6'sının Suudi Arabistan'dan değerlendirmeye katılan 8. sınıf öğrencilerinin matematik başarısına istatistiksel olarak anlamlı katkı yaptığı söylenebilir. Öğretmenlerin eğitim düzeyinin ise Singapur'dan ve Suudi Arabistan'dan değerlendirmeye alınan öğrencilerin matematik başarısında istatistiksel olarak anlamlı bir belirleyici olmadığı öne sürülebilir. Belirleyici değişkenlerin β katsayısı dikkate

alınarak görece önem sıralaması yapıldığında, öğretmenlerin eğitim düzeyinin Türkiye'deki öğrencilerin matematik başarısında üçüncü önemli belirleyici olduğu ifade edilebilir.

TIMSS-2015 8. sınıf fen alanında ilk ve son sırayı alan ülkeler ile Türkiye'den değerlendirmeye katılan öğrencilerin, fen öğretmenlerinin lisans ve lisansüstü eğitim düzeylerine göre başarı puan ortalamaları Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11. Fen Değerlendirmesine Katılan Öğrencilerin, Öğretmenlerinin Eğitim Düzeylerine Göre Puan Ortalamaları

TIMSS 2015 Derecesi	Ülke	Puan	Doktora Eğitim Almış Öğretmenler		Yüksek Lisans Eğitimi Almış Öğretmenler		Lisans Eğitimi Almış Öğretmenler	
			(%)	Öğrencilerin Puan Ortalaması	(%)	Öğrencilerin Puan Ortalaması	(%)	Öğrencilerin Puan Ortalaması
1	Singapur	597	-	-	18.17	605.00	81.83	594.52
21	Türkiye	493	2.09	491.10	5.03	521.95	92.88	491.98
39	Güney Afrika	358	-	-	5.19	431.89	94.81	358.90

Tablo 11 incelendiğinde, TIMSS-2015 8. sınıf fen başarı sıralamasında ilk sırayı alan Singapur'da lisansüstü eğitim almış öğretmenlerin oranının, Türkiye'den ve Güney Afrika'dan yaklaşık 3.5 kat daha fazla olduğu görülmektedir. Lisansüstü eğitime sahip olan öğretmenlerin öğrencilerinin fen puan ortalamaları, lisans mezunu öğretmenlerin öğrencilerinin yüksektir. Türkiye'de doktora eğitimi almış öğretmenlerin öğrencileri lisans eğitimi almış öğretmenlerin öğrencileriyle hemen hemen aynı puan ortalamasına sahiptir. Puan ortalamalarının istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığına bakabilmek için IDB Analyzer 4.0 programının hesapladığı ve Tablo 12'de sunulan t değerleri kullanılabilir.

Tablo 12. Fen Puanları İçin "t" Değerleri

Ülke	Referans Eğitim Düzeyi	Karşılaştırılan Eğitim Düzeyi	t değeri
Güney Afrika	Lisans	Yüksek Lisans	2.36*
Singapur	Lisans	Yüksek Lisans	.91
Türkiye	Lisans	Yüksek Lisans	1.89
	Lisans	Doktora	-.03
	Yüksek Lisans	Doktora	-.88

* t değeri p < 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 12'de sunulan "t" değerleri dikkate alındığında, Singapur ve Türkiye'den değerlendirmeye katılan öğrenciler arasındaki puan farklılıklarının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı söylenebilir ($t_{\text{Singapur}}=.91$, $p>0.01$;

$t_{\text{TürkiyeL-YL}}=1.89$, $p>0.01$; $t_{\text{TürkiyeL-Dr}}=-.03$, $p>0.01$; $t_{\text{TürkiyeYL-Dr}}=-.88$, $p>0.01$). Güney Afrika'da ise lisans mezunu ve yüksek lisans mezunu öğretmenlerin öğrencilerinin fen puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t_{\text{GüneyAfrika}}=2.36$, $p<0.01$). İstatistiksel olarak anlamlı bulunan bu grupta etki büyüklüğüne bakılabilmesi için Cohen d istatistiği hesaplanmıştır. $t=2.36$ değerine karşılık gelen d değeri 0.14'tür. Buna göre, meydana gelen farkların etki büyüklüğünün lisans ve yüksek lisans eğitim düzeyi için düşük olduğu ifade edilebilir (Büyüköztürk, 2013). Güney Afrika'daki öğrencilerin fen puanlarında öğretmenlerin lisans ve yüksek lisans mezunu olmalarının etkisinin düşük olduğu söylenebilir.

PISA-2015 değerlendirmesine Singapur, Türkiye ve Güney Afrika'dan katılan 8. sınıf öğrencilerinin fen başarısında öğretmenlerin eğitim düzeyinin belirleyiciliğini açıklamak için başarıda etkisi olan diğer değişkenleri de kullanarak çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi, öğretmen ve öğrenci değişkenlerinin dahil edildiği genel regresyon modelinin Singapur (düzeltilmiş $R^2=0.23$, $F_{(11,5757)}=156.33$ ve $p<0.01$), Türkiye (düzeltilmiş $R^2=0.24$, $F_{(11,5083)}=145.92$ ve $p<0.01$) ve Güney Afrika (düzeltilmiş $R^2=0.19$, $F_{(11,6227)}=132.79$ ve $p<0.01$) için istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Üç ülke için yapılan regresyon analizine ilişkin değerler Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13. TIMSS-2015'e Türkiye'den Katılan 8. Sınıf Öğrencilerinin Fen Başarısının Belirleyicilerine İlişkin Çoklu Regresyon Sonuçları

Belirleyici Değişkenler	Singapur			Türkiye			Güney Afrika		
	Regresyon Katsayısı B	Standardize Edilmiş Regresyon Katsayısı β	t	Regresyon Katsayısı B	Standardize Edilmiş Regresyon Katsayısı β	t	Regresyon Katsayısı B	Standardize Edilmiş Regresyon Katsayısı β	t
Evdeki eğitimsel kaynaklar	21.93	0.41	22.50*	19.28	0.40	17.26*	14.06	0.23	5.38*
Öğretmenin mesleki kıdemi	0.09	0.01	0.26	0.74	0.07	2.78*	1.00	0.10	1.82
Öğretmenin Eğitim Düzeyi	6.87	0.03	0.87	13.52	0.03	1.42	44.52	0.10	1.87
Öğrencinin cinsiyeti	5.93	0.04	1.94	-15.42	-0.08	-5.66*	-0.53	0.00	-0.11
Evdeki dijital bilgi cihazlarının sayısı	-29.88	-0.09	-5.18*	-10.62	-0.06	-3.13*	-30.47	-0.14	-6.96*
Kendisine ait bir odasının olması	19.58	0.12	7.16*	7.26	0.04	1.95	21.19	0.09	4.55*
Evde internet bağlantısı olma durumu	-34.08	-0.06	-3.81*	6.30	0.03	1.77	-34.19	-0.16	-6.95*
Annenin eğitim düzeyi	-6.03	-0.02	-1.17	-21.96	-0.11	-6.65*	-9.89	-0.03	-1.70
Babanın eğitim düzeyi	-1.21	0.00	-0.22	-16.91	-0.08	-5.22*	-2.65	-0.01	-0.39
Fen öğretmenin öddev verme sıklığı	6.92	0.04	2.96*	-6.70	-0.03	-2.42*	8.26	0.04	2.17*
Ev öddevi yapmak için harcanan zaman	-23.18	-0.09	-6.66*	-10.21	-0.05	-2.78*	-2.88	-0.01	-0.65
Özel ders alma/kursa gitme miktarı	-26.41	-0.12	-9.68*	-8.85	-0.04	-2.38*	-25.67	-0.10	-4.12*

* t değeri p < 0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 13'te verilen değerlere göre 12 belirleyici değişkenden yedisinin Singapur'dan, 9'unun Türkiye'den

ve 6'sının Güney Afrika'dan değerlendirmeye katılan 8. sınıf öğrencilerinin fen başarısına istatistiksel olarak

anamlı katkı yaptığı söylenebilir. Öğretmenlerin eğitim düzeyinin ise üç ülkenin öğrencilerinin fen başarısında istatistiksel olarak anlamlı bir belirleyici olmadığı öne sürülebilir.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, TIMSS 2015 değerlendirmesinde ilk ve son sırayı alan ülkeler ile Türkiye'nin 8. sınıf öğretmen ve öğrenci anketi verileri ve her öğrenci için hesaplanan beşer adet matematik ve fen olası değerleri kullanılarak, öğretmenlerin eğitim düzeyinin öğrencilerin matematik ve fen puanları üzerindeki belirleyiciliği incelenmiştir. Elde edilen bulguların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadıkları analiz edilmiş ve ülkeler arası benzerlik ve farklılıklara bakılmıştır. Bu çalışmanın bulgularının, öğretmenlerin eğitim düzeylerinin, 8. sınıf öğrencilerinin matematik ve fen başarısında belirleyici bir faktör olmadığını gösteren bilimsel kanıtlar sunduğu ifade edilebilir. Bu sonuçların, hem Türkiye hem de değerlendirmede birinci ve sonuncu olan ülkeler için benzerlikler taşıdığı söylenebilir.

Çalışmada ilk olarak matematik öğretmenlerinin eğitim düzeylerinin 8. sınıf öğrencilerinin matematik puanlarındaki belirleyiciliği araştırılmıştır. Çoklu regresyon analizinde, Singapur ve Suudi Arabistan'daki matematik öğretmenlerinin eğitim düzeylerinin öğrencilerin matematik puanlarındaki belirleyiciliğinde istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulgusundan yola çıkarak öğretmenlerin eğitim düzeyinin öğrencilerin matematik başarısını belirleyen bir faktör olmadığı sonucuna ulaşılabılır. Singapur ve Suudi Arabistan'daki lisansüstü eğitimi olan matematik öğretmenlerinin öğrencilerinin matematik puanları ile lisans mezunu öğretmenlerin öğrencilerinin puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmaması bu sonucu destekleyen bilimsel bir kanıt olarak gösterilebilir. Bu sonuçların, alanyazındaki diğer çalışmalarla (Jepsen, 2005; Rivkin, Hanushek ve Kain, 2005; Sirait, 2016) tutarlı olduğu belirtilebilir. Burada, Türkiye'yi diğer ülkelerden ayıran önemli bir sonuç, Türkiye'de doktora eğitimi almış öğretmenlerin öğrencilerinin puanlarının hem lisans hem de yüksek lisans eğitimi almış öğretmenlerin öğrencilerinden istatistiksel olarak anlamlı ve etkili bir şekilde yüksek olmasıdır. Çoklu regresyon analizinde de Türkiye'deki öğrencilerin matematik başarısı üzerinde matematik öğretmenlerinin eğitim düzeyinin belirleyici bir faktör olarak bulunmasının bu sonuçla paralellik gösterdiği ifade edilebilir. Türkiye'deki öğretmenlerin eğitim düzeyinin belirleyici bir faktör olarak bulunmasının nedeni doktoralı öğretmenlerin öğrencilerinin TIMSS-2015 değerlendirmesine katılarak puan ortalamasını lisansüstü eğitilmiş öğretmenlerin öğrencileri lehine artırması olabilir. Diğer iki ülkeden değerlendirmeye katılan öğrencilerin doktoralı matematik öğretmeni olmadığı için bu konuda bir sonuca varılamamıştır. Bu sonuçlara göre, Türkiye'deki matematik öğretmenlerinin mezun olduğu lisansüstü programların, öğrencilerin matematik başarısının belirleyicisi olması bağlamında belirli bir önem düzeyinde yer aldığı ancak bu öğretmenlerin öğrencilerinin puanlarının Singapur'daki lisans mezunu öğretmenlerin öğrencilerinden düşük olduğu dikkate alındığında yeterli nitelikte olmadığı ileri sürülebilir.

Fen öğretmenlerinin eğitim düzeylerinin 8. sınıf öğrencilerin fen puanlarındaki belirleyiciliği

incelendiğinde, araştırmaya dahil edilen üç ülkedeki yüksek lisans eğitimi olan fen öğretmenlerinin öğrencilerinin fen puanları ile lisans mezunu öğretmenlerin öğrencilerinin puanları arasındaki farkın Singapur ve Türkiye için istatistiksel olarak anlamlı olmadığı, Güney Afrika'da ise anlamlı fakat etki büyüklüğünün düşük olduğu görülebilir. Çoklu regresyon analizinde de her üç ülkedeki fen öğretmenlerinin eğitim düzeylerinin öğrencilerin fen puanlarındaki belirleyiciliğinin istatistiksel olarak anlamlı bulunmadığı bulgusundan yola çıkarak öğretmenlerin eğitim düzeyinin öğrencilerin fen başarısını belirleyicisi olmadığı sonucuna ulaşılabılır. Bu sonuçların, alanyazındaki araştırmaların (Mubarak ve Razak, 2017; Zhang ve Campbell, 2015) sonuçları ile benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Güçlü akademik geçmişe sahip öğretmenlerin öğrencilerinin akademik açıdan daha başarılı olabilecekleri kanısının ve alanyazında yer alan bu yöndeki çalışmaların (Abazaoğlu ve Taşar, 2016; Athar ve Jamal, 2017; Darling-Hammond, 2000; Goldhaber ve Brewer, 1996,1997) aksine bu araştırmada öğretmenlerin eğitim düzeyinin öğrencilerin matematik ve fen başarılarında belirleyici bir faktör olmadığı sonucuna ulaşılmamasının farklı nedenleri olabilir. Nedenlerden birisi, öğretmenlerin lisansüstü eğitimlerde elde ettiği kazanımların kalıcılığının uzun sürmemesi olabilir. Harris ve Sass (2007), özellikle mezun olmadan uzun zaman önce derslerini alan öğretmenlerin derslerden edindikleri kazanımları öğrencilerine yansıtma sürelerinin fazla olmayabileceğini ifade etmektedir. Mezuniyet tezi yazmanın uzun sürmesi, lisansüstü eğitim içeriğindeki derslerin öğrenci başarısını artırmaya doğrudan katkı yapacak içeriklerde olmaması gibi nedenler de buna dahil edilebilir. Ayrıca, ortaokul matematik ve fen programlarında yer alan kazanımlar, öğretmenlerin ileri akademik eğitimlere sahip olmasını gerektirecek kadar üst düzeyde olmayabilir. Örneğin, Eke'nin (2018) çalışmasında Türkiye'deki ortaokul fen bilimleri dersi öğretim programı kazanımlarının birçoğunun Webb'in bilgi derinliği seviyelerinin ikinci seviyesi olan beceriler/kavramlar basamağında olduğu belirlenmiştir. İncikabı ve diğerlerinin (2016) Türkiye'de uygulanan ortaokul (5, 6, 7, 8) matematik dersi öğretim programını TIMSS 2015 matematik çerçevesinde ifade edilen bilişsel alanlar ve alt boyutlar dâhilinde inceledikleri çalışmada da hatırlama, karar verme, genelleme ve doğrulama alt boyutları ile ilişkili kazanımların hiçbir sınıf düzeyinde ve paralel olarak öğrenme alanında yer almadığı belirtilmektedir. Türkiye'deki matematik ve fen programlarında karşılaşılan bu durum diğer ülkeler için de geçerli olabilir. Diğer bir neden, TIMSS-2015'in anket tasarımı kaynaklanabilir. TIMSS-2015'de öğretmenlere yüksek lisans ve doktora derecesine sahip olup olmadığı sorulmuş ancak lisansüstü eğitim aldığı alan sorulmamıştır. Vandersall ve diğerlerinin (2011) araştırmasına göre, öğretmenlerin alanlarına özgü lisansüstü eğitimlerinin, öğretmenin etkinliği üzerinde güçlü bir etkisi bulunmaktadır. Alanyazındaki araştırmalardan bazılarında konu alanında ve eğitim alanında yapılan lisansüstü eğitimlerin öğrenci başarısına katkıda bulunabileceği gösterilmiştir (Collier, 2013; Dee ve Cohodes, 2008; Goldhaber ve Brewer, 1996,1997). Badgett ve diğerleri (2013) de öğretmenlerin lisansüstü eğitim alanlarında ayırım yapılmamasının araştırmaların sonuçlarını maskeleyebileceğinden söz etmektedir.

Öğretmenlerin lisansüstü eğitim alanlarının belli olmaması nedeniyle lisansüstü eğitim derecelerinin öğrencinin akademik başarısı üzerindeki belirleyiciliği ortaya çıkmamış olabilir. Tüm bu nedenlerin yanında; bazı ülkelerde lisansüstü eğitimin Türkiye'deki gibi düşük nitelikte olması (Günay, 2018; Şen, 2013; Tonbul, 2017), bazı ülkelerde ise öğretmen lisans eğitiminin Singapur'daki gibi yüksek nitelikte olması (Erbilgin ve Boz, 2013; Kabaran ve Görgeç, 2016; Levent ve Yazıcı, 2014) ortaokul seviyesindeki öğretmenler arasındaki nitelik farkını ve buna bağlı olarak öğrencilerin akademik başarılarında öğretmenin eğitim düzeyinin belirleyiciliğini ortadan kaldıracaktır.

Bu çalışmanın sonuçlarına dayalı olarak uygulayıcılara ve araştırmacılara yönelik aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

Uygulayıcılara Yönelik Öneriler;

1. Fen öğretmenlerin eğitim düzeylerinin 8. sınıf öğrencilerinin fen başarısında belirleyici bir faktör olmadığı, evdeki eğitimsel kaynakların, evdeki dijital bilgi cihazlarının sayısının, öğretmenin ödev verme sıklığının, fenden özel ders almanın/kursa gitmenin fen başarısında belirleyici olduğu yönünde sonuçlar elde edilmiştir. TIMSS gibi uluslararası değerlendirmelerde fen alanında başarılı olmak ve ortaokul öğrencilerinin fen başarılarını artırmak için eğitim konusundaki karar vericiler ve politika yapıcılar, akademik başarı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı olan belirleyici faktörlere ağırlık verebilir. Bu belirleyici faktörler arasında önem düzeyi en yüksek olan evdeki eğitimsel kaynaklardır. Türkiye'de ders kitapları öğrencilere ücretsiz olarak verilen basılı tek eğitimsel kaynaktır. Ayrıca, MEB'in 2023 Eğitim Vizyonu belgesinde açıkladığı gibi öğretmenlerin mesleki gelişimi, lisansüstü düzeyde desteklenecektir. Ortaokul fen öğretmenlerine lisansüstü eğitim yaptırmak için ayrılan kamu kaynakları, ortaokul öğrencilerine dağıtılan fen ders kitabı yanında fen dersini destekleyici başka eğitimsel kaynakların verilmesi için kullanılabilir.

2. Türkiye'deki doktora olan matematik öğretmenlerinin öğrencilerinin puanları ile lisans mezunu öğretmenlerin öğrencilerinin puanları arasındaki istatistiksel olarak anlamlı farkın etki büyüklüğünün yüksek olduğu ve matematik öğretmenlerinin eğitim düzeylerinin 8. sınıf öğrencilerinin matematik başarısında belirleyici bir faktör olduğu saptanmıştır. Lisans ve yüksek lisans mezunu matematik öğretmenlerinin öğrencileri arasındaki istatistiksel olarak anlamlı olan puan farklarının etki büyüklüğü ise düşüktür. Dolayısıyla, yüksek lisansını tamamlamış matematik öğretmenlerinin doktora eğitimi yapabilmeleri için uygun koşullar sağlanabilir ve bu konuda teşvik edilebilirler.

3. TIMSS-2015 değerlendirmesinde ilk, orta ve son sırayı alan ülkelerde öğretmenlerin lisans ve yüksek lisans eğitimlerinin 8. sınıf öğrencilerinin akademik başarısı üzerinde belirleyici bir etkisi olmadığı yönünde bilimsel kanıtlar elde edilmiştir. Öğretmenlerin yüksek lisans eğitiminde elde ettikleri ileri düzeydeki kazanımları ortaokul seviyesinde basitleştirebilmelerini ve açıklayabilmelerini destekleyebilecek içeriklere sahip olan ve yalnızca ortaokul öğretmenlerine yönelik yüksek lisans programları açılabilir.

Araştırmacılara yönelik öneriler;

1. Bu çalışmanın analizleri öğrencilerin matematik ve fen test başarı puanlarına endekslidir. Bu puanlar, tek oturumluk ve yalnızca bir sınavdan alınmış puanlardır. Öğrencilerin sürece yayılmış matematik ve fen başarıları ile öğretmenlerin eğitim düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaların yapılması, bu konudaki bilimsel kanıt çeşitliliğini artırabilir.

2. Öğretmenlerin eğitim düzeyleri ve öğrencilerin başarı düzeyleri arasındaki ilişkiyi, başarıda etkisi olan farklı değişkenleri göz önüne alarak inceleyebilecek ulusal çapta veri setleri kullanan araştırmalar yapılması, ortaokul matematik ve fen öğretmeni yetiştirme ve istihdamı konusundaki karar vericilere ve politika yapıcılara daha sağlıklı bulgular sağlayabilir.

3. Öğretmenlerin eğitim düzeyleri ile akademik başarı dışındaki eğitimsel çıktılar arasındaki ilişkiler araştırılabilir.

Kaynakça

- Abazaoğlu, İ. ve Taşar, M. F. (2016). Fen bilgisi öğretmen özelliklerinin öğrenci fen başarısı ile ilişkisi: TIMSS 2011 verilerine göre bir durum analizi (Singapur, Güney Kore, Japonya, İngiltere, Türkiye). *İlköğretim Online*, 15(3), 922-945.
- Adeyemi, T. O. (2008). Teachers' teaching experience and students' learning outcomes in secondary schools in Ondo State, Nigeria. *Asian Journal of Information Technology*, 7(5), 201-209.
- Aliyu, U. A., Yashe, A. ve Adeyeye, A. C. (2013). Effect of teachers qualifications on performance in further mathematics among secondary school students. *Mathematical Theory and Modeling*, 3(11), 140-146.
- Allison, P. D. (2002). *Missing data*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
- Andersen, J. P., Prause, J. ve Silver, R. C. (2011). A Step-by-step guide to using secondary data for psychological research. *Social and Personality Psychology Compass*, 5(1), 56-75.
- Arıkan, S. (2017). TIMSS 2011 verilerine göre Türkiye'deki ev ödevi ve matematik başarısı arasındaki ilişki. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 8(26), 256-276.
- Aslam, U., Rehman, M., Imran, M. K. ve Muqadas, F. (2016). The impact of teacher qualifications and experience on student satisfaction: a mediating and moderating research model. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences (PJCSS)*, 10(3), 505-524.
- Athar, M. R. ve Jamal, N. (2017). Academic achievement of students associated with professional education of teacher. *Journal of Research and Reflections in Education*, 11(2), 94-99.
- Badgett, K., Decman, J. ve Carman, C. (2013). National implications: The impact of teacher graduate degrees on student math assessments. *National Forum of Teacher Education Journal*, 23(3), 1-18.

- Bijou, M. ve Liouaeddine, M. (2018). Gender and students' achievements: Evidence from PISA 2015. *World Journal of Education*, 8(4), 24-35.
- Bilican-Demir, S. ve Yıldırım, Ö. (2015). Okulda ve okul dışında bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının öğrencilerin PISA 2012 performansı ile ilişkisinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(1), 251-262.
- Bratsch-Hines, M. E., Vernon-Feagans, L., Varghese, C. ve Garwood, J. (2017). Child skills and teacher qualifications: Associations with elementary classroom teachers' reading instruction for struggling readers. *Learning Disabilities Research & Practice*, 32(4), 270-283.
- Buddin, R. ve Zamarro, G. (2009). Teacher qualifications and student achievement in urban elementary schools. *Journal of Urban Economics*, 66(2), 103-115.
- Bursal, M. (2017). Academic achievement and perceived peer support among Turkish students: Gender and preschool education impact. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 9(3), 599-612.
- Büyüköztürk, Ş. (2013). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Chen, S. H., Chen, Y. C. ve Liu, J. T. (2019). The impact of family composition on educational achievement. *Journal of Human Resources*, 54(1), 122-170.
- Coenen, J., Groot, W., van den Brink, H. M. ve Van Klaveren, C. (2014). *Teacher characteristics and their effects on student test scores: A best-evidence review*. Maastricht: TIER.
- Coleman, J. S., Campbell, E. Q., Hobson, C. J., McPartland, J., Mood, A. M., Weinfeld, F. D. ve York, R. L. (1966). *Equality of educational opportunity*. Washington DC: US Government Printing Office.
- Collier, T. C. (2013). Teacher qualifications and student achievement: A panel data analysis. *Review of Applied Economics*, 9(1076-2017-2359), 1-20.
- Connor, C. M., Son, S. H., Hindman, A. H. ve Morrison, F. J. (2005). Teacher qualifications, classroom practices, family characteristics, and preschool experience: Complex effects on first graders' vocabulary and early reading outcomes. *Journal of School Psychology*, 43(4), 343-375.
- Corti, L. (2008). Secondary analysis. İçinde: L. M. Given (Ed.), *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods Volumes 1&2* (s.801-803). Thousand Oaks, California: SAGE Publications, Inc.
- Croninger, R. G., Rice, J. K., Rathbun, A. ve Nishio, M. (2007). Teacher qualifications and early learning: Effects of certification, degree, and experience on first-grade student achievement. *Economics of Education Review*, 26(3), 312-324.
- Çüm, S., Demir, E. K., Gelbal, S. ve Kışla, T. (2018). Kayıp veriler yerine yaklaşık değer atamak için kullanılan gelişmiş yöntemlerin farklı koşullar altında karşılaştırılması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 45, 230-249.
- Darling-Hammond, L. (2000). Teacher quality and student achievement. *Education Policy Analysis Archives*, 8(1), 1-44.
- DeAngelis, K. J. ve Presley, J. B. (2011). Teacher qualifications and school climate: Examining their interrelationship for school improvement. *Leadership and Policy in Schools*, 10(1), 84-120.
- Dee, T. S. ve Cohodes, S. R. (2008). Out-of-field teachers and student achievement: Evidence from matched-pairs comparisons. *Public Finance Review*, 36(1), 7-32.
- Demir, E. ve Parlak, B. (2012). Türkiye'de eğitim araştırmalarında kayıp veri sorunu. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 3(1), 230-241.
- Dodeen, H., Abdelfattah, F., Shumrani, S. ve Hilal, M. A. (2012). The effects of teachers' qualifications, practices, and perceptions on student achievement in TIMSS mathematics: A comparison of two countries. *International Journal of Testing*, 12(1), 61-77.
- Ehrenberg, R. G. ve Brewer, D. J. (1994). Do school and teacher characteristics matter? Evidence from high school and beyond. *Economics of Education Review*, 13(1), 1-17.
- Eke, C. (2018). Fen bilimleri dersi öğretim programındaki kazanımların Webb'in bilgi derinliği seviyelerine göre analizi. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 4(6), 174-190.
- Elmas, O., Kete, S., Hızlısoy, S. S. ve Kumral, H. N. (2015). Teknolojik cihaz kullanım alışkanlıklarının okul başarısı üzerine etkisi. *SDÜ Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(2), 49-54.
- Erbilgin, E. ve Boz, B. (2013). Matematik öğretmeni yetiştirme programlarımızın Finlandiya, Japonya ve Singapur programları ile karşılaştırması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Özel*(1), 156-170.
- Ewetan, T. O. ve Ewetan, O. O. (2015). Teachers' teaching experience and academic performance in mathematics and English language in public secondary schools in Ogun State, Nigeria. *International Journal of Humanities, Social Sciences and Education*, 2(2), 123-134.
- Feng, L. ve Sass, T. R. (2013). What makes special-education teachers special? Teacher training and achievement of students with disabilities. *Economics of Education Review*, 36, 122-134.
- Ferguson, R. F. ve Ladd, H. F. (1996). How and why money matters: An analysis of Alabama schools. İçinde: H. F. Ladd (Ed.), *Holding Schools Accountable: Performance-based Reform in Education* (s.265-298). Washington, DC: The Brookings Institution.
- Foy, P. (2017). *TIMSS 2015 User guide for the international database*. Chestnut Hill, MA: IEA.
- Gage, N. A., Adamson, R., MacSuga-Gage, A. S. ve Lewis, T. J. (2017). The relation between the academic

- achievement of students with emotional and behavioral disorders and teacher characteristics. *Behavioral Disorders*, 43(1), 213-222.
- Gelbal, S. (2010). Sekizinci sınıf öğrencilerinin sosyoekonomik özelliklerinin Türkçe başarısı üzerinde etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 33(150), 1-13.
- Goldhaber, D. ve Brewer, D. J. (1996). *Evaluating the effect of teacher degree level on educational performance*. Rockford, MD: Westat, Inc.
- Goldhaber, D. ve Brewer, D. J. (1997). Evaluating the effect of teacher degree level on educational performance. İçinde: J.W. Fowler (Ed.), *Developments in School Finance 1996* (s.197-210). Washington: National Center for Education Statistics, U.S. Department of Education.
- Goldhaber, D. ve Brewer, D. J. (1998). When should we reward degrees for teachers? *The Phi Delta Kappan*, 80(2), 134-138.
- Gustafsson, J. E. (2013). Causal inference in educational effectiveness research: A comparison of three methods to investigate effects of homework on student achievement. *School Effectiveness and School Improvement*, 24(3), 275-295.
- Günay, D. (2018). Türkiye’de lisansüstü eğitim ve lisansüstü eğitime felsefi bir bakış. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 71-88.
- Harris, D. N. ve Sass, T. R. (2007). *Teacher training, teacher quality, and student achievement*. Washington, D.C.: National Center for Analysis of Longitudinal Data in Education Research.
- Ingersoll, R. M. (2007). A comparative study of teacher preparation and qualifications in six nations. İçinde: Richard M. Ingersoll (ed.), *A Comparative Study of Teacher Preparation and Qualifications in Six Nations, Consortium for Policy Research in Education* (s.1-18). Philadelphia, PA: CPRE.
- İncikabı, L., Ayanoğlu, P., Aliustaoğlu, F., Tekin, N. ve Mercimek, O. (2016). Ortaokul matematik dersi öğretim programı kazanımlarının TIMSS bilişsel alanlarına göre değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, 15(4), 1149-1163.
- Jamil, F. ve Khalid, R. (2016). Predictors of academic achievement in primary school students. *Pakistan Journal of Psychological Research*, 31(1), 45-61.
- Jepsen, C. (2005). Teacher characteristics and student achievement: Evidence from teacher surveys. *Journal of Urban Economics*, 57(2), 302-319.
- Johnston, M. P. (2017). Secondary data analysis: A method of which the time has come. *Qualitative and Quantitative Methods in Libraries*, 3(3), 619-626.
- Kabaran, G. G. ve Görgeç, I. (2016). Güney Kore, Hong Kong, Singapur ve Türkiye’deki öğretmen yetiştirme sistemlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 478-495.
- Karakelle, S. (2005). Öğretmenlerin etkili öğretmen tanımlarının etkili öğretmenlik boyutlarına göre incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 30(135), 1-10.
- Kaya, V. H. ve Kaya, E. (2018). Fen başarısını artırmak için ödevler ve kurslar gerekli midir? *Anadolu Öğretmen Dergisi*, 2(1), 48-62.
- Kılıç, Y. ve Haşiloğlu, M. A. (2017). Sosyoekonomik durumun öğrenci başarısına etkisi (7. sınıf Türkçe ve fen bilimleri dersleri örnekleme). *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 1025-1049.
- Kırmızı, B. ve İşigüzel, B. (2014). Almanca derslerinde öğrenci başarısını etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 13-24.
- Küçükşimşek, E. (2014). Çoklu doğrusal regresyon modeli. İçinde: Şeref Kalaycı (ed.), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri* (s.258-269). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Lai, F., Sadoulet, E. ve De Janvry, A. (2011). The contributions of school quality and teacher qualifications to student performance evidence from a natural experiment in Beijing middle schools. *Journal of Human Resources*, 46(1), 123-153.
- Levent, F. ve Yazıcı, E. (2014). Singapur eğitim sisteminin başarısına etki eden faktörlerin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 39(39), 121-143.
- Liang, Y. W., Jones, D. ve Robles-Pina, R. A. (2018). Ethnic and gender stereotypes on college students' academic performance. *Research in Higher Education Journal*, 35. (Erişim: 02/02/2019), <http://www.aabri.com/manuscripts/182858.pdf>
- Link, C. R. ve Ratledge, E. C. (1979). Student perceptions, IQ and achievement. *Journal of Human Resources*, 14(1), 98-111.
- Long-Sutehall, T., Sque, M. ve Addington-Hall, J. (2011). Secondary analysis of qualitative data: a valuable method for exploring sensitive issues with an elusive population? *Journal of Research in Nursing*, 16(4), 335-344.
- Maphoso, L. S. T. ve Mahlo, D. (2015). Teacher qualifications and pupil academic achievement. *Journal of Social Sciences*, 42(1-2), 51-58.
- Martin, M. O., Mullis, I. V., Foy, P. ve Hooper, M. (2016). *TIMSS 2015 international results in science*. Chestnut Hill, MA: IEA.
- Martin, M. O., Mullis, I. V. ve Hooper, M. (2016). *Methods and procedures in TIMSS 2015*. Chestnut Hill, MA: IEA.
- McGinn, K. (2008). Secondary data. İçinde: L. M. Given (Ed.), *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods Volumes 1&2* (s.803-804). Thousand Oaks, California: SAGE Publications, Inc.
- MEB. (2003). *TIMSS 1999 Üçüncü uluslararası matematik ve fen bilgisi çalışması ulusal rapor*. Ankara: MEB Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı.
- Mirazchiyski, P. (2014). Analyzing the TALIS data using the IEA IDB Analyzer. İçinde: Alena Becker (ed.),

- TALIS User Guide for the International Database* (s.28-72). Paris: OECD Publishing.
- Mubarak, A. A. ve Razak, N. A. (2017). Malaysian students' achievement in TIMSS 2011: Does Science inquiry really matter? *Malaysian Journal of Learning and Instruction (MJLI)*, Special issue on Graduate Students Research on Education, 1-25.
- Mullis, I. V., Martin, M. O., Foy, P. ve Hooper, M. (2016). *TIMSS 2015 international results in mathematics*. Chestnut Hill, MA: IEA.
- Muriithi, E. M. P. (2018). Effect of teacher characteristics on learner academic achievement in physics in Kenyan secondary schools. *International Journal of Education and Research*, 6(3), 165-178.
- Musau, L. M. ve Abere, M. J. (2015). Teacher qualification and students' academic performance in science mathematics and technology subjects in Kenya. *International Journal of Educational Administration and Policy Studies*, 7(3), 83-89.
- Nye, B., Konstantopoulos, S. ve Hedges, L. V. (2004). How large are teacher effects? *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 26(3), 237-257.
- Oduh, W. A. ve Okanigbuan, P. N. (2014). Relationship between teachers' qualification and students' performance in mathematics among students of private secondary schools in Ikpoba-Okha Local Government Area of Edo State, Nigeria. *Journal of Emerging Trends in Educational Research and Policy Studies*, 5(4), 416-422.
- Ojera, D. A. (2016). Impact of teacher qualification on pupils' academic achievement in Kenya certificate of primary education in public primary schools of Migori County, Kenya. *World Journal of Educational Research*, 3(7), 1-20.
- Oktay, A. (1991). Öğretmenlik mesleği ve öğretmenlerin nitelikleri. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(3), 187-193.
- Oral, I. ve McGivney, E. (2013). *Türkiye'de matematik ve fen bilimleri alanlarında öğrenci performansı ve başarının belirleyicileri TIMSS 2011 analizi*. İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi.
- Özkan, U. B. (2018). TIMSS-2015 sonuçlarının evde bulunan eğitimsel kaynaklar açısından karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 98-120.
- Richardson, A. (2008). *An examination of teacher qualifications and student achievement in mathematics*. Doktora Tezi. Auburn, Alabama: Auburn University.
- Rivkin, S. G., Hanushek, E. A. ve Kain, J. F. (2005). Teachers, schools, and academic achievement. *Econometrica*, 73(2), 417-458.
- Rowan, B., Correnti, R. ve Miller, R. J. (2002). *What large-scale, survey research tells us about teacher effects on student achievement: Insights from the prospectus study of elementary schools*. Philadelphia, PA: CPRE Publications.
- Rutkowski, L., Gonzalez, E., Joncas, M. ve von Davier, M. (2010). International large-scale assessment data: Issues in secondary analysis and reporting. *Educational Researcher*, 39(2), 142-151.
- Sandoval-Hernandez, A., Jaschinski, K., Fraser, P. ve Ikoma, S. (2015). *Is teacher experience associated with mathematics achievement?* Amsterdam: IEA.
- Sarıer, Y. (2016). Türkiye'de öğrencilerin akademik başarısını etkileyen faktörler: bir meta-analiz çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(3), 609-627.
- Sherif, V. (2018). Evaluating preexisting qualitative research data for secondary analysis. *Forum: Qualitative Social Research*, 19(2), 26-42.
- Sirait, S. (2016). Does teacher quality affect student achievement? An empirical study in Indonesia. *Journal of Education and Practice*, 7(27), 34-41.
- Subedi, B. R., Reese, N. ve Powell, R. (2015). Measuring teacher effectiveness through hierarchical linear models: Exploring predictors of student achievement and truancy. *Journal of Education and Training Studies*, 3(2), 34-43.
- Şen, Z. (2013). Türkiye'de yüksek lisans ve doktora eğitimi kalitesinin iyileştirilmesi için öneriler. *Journal of Higher Education & Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(1), 10-15.
- Şengül, S., Kaba, Y. ve Erdoğan, F. (2017). The analysis of middle school students' mathematical understanding in terms of different variables. *Kastamonu Education Journal*, 25(4), 1421-1434.
- Tonbul, Y. (2017). Sosyal bilimler enstitülerinin lisansüstü eğitimin niteliğini artırmadaki rolü. *Journal of Higher Education & Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 7(1), 150-162.
- Torres-Díaz, J. C., Duarte, J. M., Gómez-Alvarado, H. F., Marín-Gutiérrez, I. ve Segarra-Faggioni, V. (2016). Internet use and academic success in university students. *Comunicar*, 24(48), 61-70.
- Tsai, L. T. ve Yang, C. C. (2015). Hierarchical effects of school-, classroom-, and student-level factors on the science performance of eighth-grade Taiwanese students. *International Journal of Science Education*, 37(8), 1166-1181.
- Turner, P. D. (1997, Mart, 24-28). *Secondary analysis of qualitative data*. Annual Meeting of the American Educational Research Association, Chicago, IL, USA. (Erişim: 02/09/2018), <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED412231.pdf>
- Ural, A. ve Çınar, F. N. (2014). Anne ve babanın eğitim düzeyinin öğrencinin matematik başarısına etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(4), 42-57.
- Vandersall, K., Vruwink, M. ve LaVenía, K. N. (2011). *Master's degrees and teacher effectiveness: New evidence from state assessments*. Arden, NC: Arroyo.

- Visser, M., Juan, A. ve Feza, N. (2015). Home and school resources as predictors of mathematics performance in South Africa. *South African Journal of Education*, 35(1), 1-10.
- White, M. D. ve Marsh, E. E. (2006). Content analysis: A flexible methodology. *Library Trends*, 55(1), 22-45.
- Yavuz, O. (2018). Ergenlik döneminde internet bağımlılığının okul başarısı üzerinde etkileri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 1056-1080.
- Yelgün, A. ve Karaman, İ. (2015). Düşük sosyoekonomik düzeydeki mahallede bulunan bir ilköğretim okulunda akademik başarıyı düşüren faktörler nelerdir? *Eğitim ve Bilim*, 40(179).
- Yeşilyurt, M. E., Baştürk, R., Yeşilyurt, F. ve Kara, I. (2014). The effect of technological devices on student's academic success: Evidence from Denizli. *Journal of Internet Applications & Management/İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, 5(1) 39-47.
- Yıldırım, H. H., Yıldırım, S., Ceylan, E. ve Yetişir, M. İ. (2013). *Türkiye perspektifinden TIMSS 2011 sonuçları*. Ankara: Pelin Ofset Tipo Matbaacılık.
- Zhang, D. ve Campbell, T. (2015). An examination of the impact of teacher quality and “opportunity gap” on student science achievement in China. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 13(3), 489-513.
- Zhou, Y. ve Wang, D. (2015). The family socioeconomic effect on extra lessons in Greater China: A comparison between Shanghai, Taiwan, Hong Kong, and Macao. *The Asia-Pacific Education Researcher*, 24(2), 363-377.

Araştırma Makalesi • Research Article

Entelektüel Uyarımın Özyeterlilik Üzerindeki Etkisinde Kişi-İş Uyumunun İçsel Atıf Eksenli Aracılık Rolü

The Mediating Role of Internal Attribution Driven Person-Job Fit in the Effect of Intellectual Stimulation on Self-efficacy

Metin Söylemez,^{a*} Metehan Tolon^b

^a Dr. Öğr. Üyesi Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İşletmecilik ve Ticaret Bölümü, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-0291-2284

^b Doç. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Ankara/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-0832-3632

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 25 Şubat 2019

Düzeltilme tarihi: 26 Şubat 2019

Kabul tarihi: 26 Şubat 2019

Anahtar Kelimeler:

Entelektüel uyarım

Özyeterlilik

Kişi-iş uyumu

ÖZ

Bu çalışmada, dönüşümsel liderlik davranışı olarak entelektüel uyarımın, özyeterliliğe etkisi ve bu etkide kişi-iş uyumunun içsel atıf teorisi bakış açısından aracılık rolünün ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda regresyon testlerine dayanan nicel bir araştırma yapılmıştır. Ankara'da faaliyet gösteren bir hizmet işletmesinin 206 çalışanından elde edilen veriler analizlerde kullanılmıştır. Analizler sonucunda, elde edilen bulgularla, entelektüel uyarımın özyeterliliği etkilediği ve bu etkide, kişi-iş uyumunun aracı rolü oynadığı tespit edilmiştir. Bu çalışma, dönüşümsel liderlik davranışının özyeterlilik algısı üzerindeki etkisinin, işten kişiye doğru kişi-iş uyumu çerçevesinde bilişsel ve içsel atıf eksenli bir sürecin sonucu olduğunu ortaya koymasıyla örgütsel davranış yazınına önemli katkılar sunmaktadır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 25 February 2019

Received in revised form 26 February 2019

Accepted 26 February 2019

Keywords:

Intellectual Stimulation

Self-efficacy

Person-Job Fit

ABSTRACT

In this study, it is aimed to investigate the effect of intellectual stimulation as transformational leadership behavior, on self-efficacy and mediating role of person-job fit in this relationship from the perspective of internal attribution theory. For this purpose, a quantitative study based on regression tests were conducted. The data obtained from 206 employees of a service company operating in Ankara were used in the analyses. As a result of the analyses, it is determined that intellectual stimulation affects self-efficacy and person-job fit has a mediating role in this relationship. This study makes significant contributions to the literature of organizational behavior by asserting that the effect of transformational leadership behavior on self-efficacy perception is a result of cognitive and internal attribution driven processes within the framework of from job to person person-job fit.

1. Giriş

Çalışanların görevlerini hangi amaçla yerine getirdiklerinin farkında olmaları ve tüm yetenek, tutum ve potansiyellerini bu amaca ulaşmak için kullanmalarını sağlayacak bilişsel farkındalığa sahip olmaları örgütsel başarı için çok önemlidir. Bu önem bağlamında, yöneticilerin, çalışanlarının

öz benliklerini onlardan beklenen yükümlülükler çerçevesinde şekillendirmeleri, örgütsel başarıya ulaşmak için kritik bir nokta olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, çalışanların duygusal ve bilişsel tutumlarını örgütsel amaçlar

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: m.soylemez@alparslan.edu.tr

etrafında değiştirip, yön verme odaklı dönüşümsel liderlik, önemli bir yönetici davranış şekli olarak ortaya çıkmaktadır.

Dönüşümsel liderlik yaklaşımının en az çalışılmış alt boyutlarından biri olan entelektüel uyarım(Rafferty ve Griffin, 2004); çalışanların, görevlerini yerine getirmede, ekstra çaba göstermelerinde, istekliliklerine ve kendileri hakkındaki inanç/duyguları şekillendirmelerinde etkileri vardır (Stipek, 1983). Entelektüel uyarım aracılığı ile liderler, devamlı olarak takipçilerinin yenilikçi ve inovatif iş yapış ve düşüncelerini destekleyerek takipçilerin kendi öz benlikleri ile ilgili olan inançlarını şekillendirirler. Dahası, entelektüel uyarım ile liderler, takipçilerine olumlu psikolojik duygulanım aşılıyorlar, performanslarını ve iyi oluşlarını artırır(Pirola-Merlo vd., 2002;Salanova vd., 2012). Dönüşümsel liderler entelektüel uyarım davranış biçimi ile yeni fikirleri ve yaratıcılığı hoş karşılayarak takipçilerinin öneri ve fikirlerine göz önüne alarak onlara özel bir önem atfeder. Bu davranış biçiminde, hatalar veya liderin fikrinden farklı fikirler, alenen ve olumsuz olarak eleştirilmez(Bass ve Riggio, 2006). Bu bağlamda, entelektüel uyarım, çalışanların yaptıkları işle ilgili bilişsel farkındalıklarını harekete geçirerek, beceri ve yeteneklerinin yaptıkları iş için yeterli olduğuna dair öznel özyeterlilik algılarını ve işin kendilerine uygun olduğuna dair inançlarını etkiler mi? Kişi-iş uyumunun entelektüel uyarımın oluşturduğu bu bilişsel farkındalık üzerinde bir rolü var mıdır? Bu sorunsallar çerçevesinde, çalışmanın amacı, dönüşümsel liderlik davranışı olan entelektüel uyarımın, özyeterliliğe etkisinde kişi-iş uyumun aracılık etkisini, bireyin öz benliği çerçevesinde içsel unsurların etkilediği bilişsel bir süreç olarak açıklamaya çalışmaktır. Bu çalışma dönüşümsel liderlik davranış biçimi olan entelektüel uyarımın özyeterlilik algısı üzerindeki etkisinin, işten kişiye doğru kişi-iş uyumu çerçevesinde bilişsel ve içsel atıf eksensel bir sürecin sonucu olduğunu ortaya koymasıyla örgütsel davranış yazınına önemli katkılar sunmaktadır.

Çalışma, kavramsal çerçevenin sunulmasının ardından, araştırmanın problemi çerçevesinde kurgulanan hipotezlerin hizmet sektörü çalışanlarından elde edilen veriler doğrultusunda analizini içeren yöntem kısmından oluşmaktadır.

1.1. Entelektüel uyarım

Dönüşümsel liderlik bireylerin değiştirildiği ve dönüştürüldüğü bir süreçtir. Dönüşümsel liderler bu değişim ve dönüşümü gerçekleştirirken, dönüşümsel liderliğin boyutlarını oluşturan: İdealize Edilmiş Etki, İlham Verici Motivasyon, Entelektüel Uyarım ve Bireysel İlgi olmak üzere 4 farklı davranış biçimi gösterirler(Bass ve Riggio, 2006). Bu davranışlar, takipçilerin gelişimsel süreçlerini desteklemek amacıyla dönüşümsel liderlere, takipçilerinin motivasyonlarının artırılmasında ve duygularına karşılık verilmesinde yardımcı olur(Avolio vd., 1999).

Dönüşümsel liderlik, takipçilerin öz benlik algılamalarını kullanarak takipçileri örgüt amaçlarına ve görevlerine bağlayan, ideolojik vurguyu yansıtan, ortak kimliğe ve diğerlerinden üstün olduklarına atıf yapan, liderin dinamizmini ve cesaretini temsil eden, örgütün hedeflerine ve değerlerine bağlılık sağlayan ve hedeflerin başarılması için güven aşılıyor davranış biçimidir(Shamir vd.,1998). Dönüşümsel liderlik takipçilerin liderin karizması

çerçevesinde, değiştirildiği ve dönüştürüldüğü bir süreçtir(Bass ve Avolio, 1990).

Meindl (1990) karizmayı, sosyal yayılma süreci olarak tanımlamaktadır. Bu bakış açısına göre lider-takipçi arasındaki karizmatik unsurlar, takipçilerin arasındaki yatay ilişkilerin sonucu oluşur. Karizma, lider kaynaklı değil, takipçi kaynaklıdır. Diğer taraftan karizmatik liderliği, sosyal yayılma süreci olarak tanımlayan Conger ve Kanungo (1987), takipçilerin liderin karizmatik olması hakkında ki tutumu, liderin sergilediği davranışın karizmatik niteliklerine bağlıdır. Karizmatik liderlerin bu nitelikleri: (1) çevresel baskılara ve takipçilerin ihtiyaçlarına olan duyarlılık; (2) mevcut durumun gerekliliklerini tanımlayabilme yeteneği; (3) idealize edilmiş bir vizyon tanımlayabilme ve izlenim yönetimi yeteneklerini yaygın olarak kullanabilmek; (4) vizyonlarına ulaşabilmek için sıra dışı ve yenilikçi yöntemler denemek ve takipçilerini etkilemek için kişisel gücünü kullanmaktır.

Karizmatik liderlik, çoğu araştırmacıya göre atıfsaldır (attribution theory). Karizmatik liderler sadece karizmatik davranışlar sergilemezler, aynı zamanda takipçileri tarafından karizmatik olarak algılanmaları gerekir. Bass ve Avolio (1990)'e göre dönüşümsel liderler, takipçilerinin gözünde karizmatikleşirler. Burada anlatılmak istenen, karizmanın, bir lider davranış çeşidi olmadığı, takipçilerin liderlerine yaptığı bir atıftır. Bununla beraber liderin geçmiş başarısı ve göze çarpan performansı, takipçilerin liderle ilgili karizma ve etki atfını etkilemektedir(Shamir, 1992).

Yukarıda belirtildiği gibi dönüşümsel liderlik bireylerin değiştirildiği ve dönüştürüldüğü bir süreçtir. Entelektüel uyarım, takipçilerinin yaratıcılığını ve entelektüel çabalarını teşvik eder. Entelektüel uyarım ile dönüşümsel liderler takipçilerinin varsayım ve inançlarını hesaba katarak, inovatif fikir ve çözümlerin ortaya çıkacağı bir iklim oluşturur. Takipçiler problemlere farklı açılardan bakarak yeni yaklaşımları denemeleri noktasında desteklenirler. Dönüşümsel liderler entelektüel uyarım davranış biçimi ile yeni fikirleri ve yaratıcılığı hoş karşılayarak takipçilerinin öneri ve fikirlerine göz önüne alarak onlara özel bir önem atfeder (Bass ve Riggio, 2006).

1.2. Özyeterlilik ve Entelektüel Uyarım Özyeterlilik İlişkisi

Özyeterlilik, bireyin, arzulanan sonuçlara ulaşabilmek için gerekli olan davranışları sergileyebilme ve faaliyetleri organize edip başarılı olarak yapma, yeteneğine olan inancıdır(Bandura, 1986: 391). Bu nedenle, özyeterlilik belirli bir durumla ilgili olarak bireyin motivasyonel, bilişsel ve davranışsal yeteneklerini harekete geçirebileceğine olan inancıdır(Wood ve Bandura, 1989). Bireyin arzulanan sonuçlara ulaşmada, sadece söz konusu yeteneklere sahip olması, tek başına yeterli değildir, aynı zamanda bu yeteneklere sahip olduğuna olan bilince de ihtiyacı vardır(Bandura, 1997). Diğer bir ifadeyle, arzulanan performans sonuçlarına, bireyin performansını etkileyecek yeteneklerin etkisi, bu yeteneklere olan bireyin inancı, aracılık etmektedir. Bu, bir bireyin belirli bir performans gösterecek yeteneklere sahipken, bu yeteneklere sahip olmadığı yönde kuşku duyduğunda, gerekli performansı gösteremeyerek başarısız olmasını açıklamaktadır. Yetenekli oldukları gözlemlenen bireyler, kendi yeteneklerinden şüphe etmelerine bağlı olarak, kendilerini

sınırlandırılmaları, performansları üzerinde olumsuz etkiye neden olmaktadır. Aksine bireyin, yeteneklerinin farkında olması performansı üzerinde olumlu etkiye neden olmaktadır.

Özyeterlilik kavramının teorik temelleri Rotter (1954)' in Denetim Odağı ve(Heider, 1944) öznel atıf teorileri kapsamında geliştirilmiştir. Denetim odağı, bireyin kendisini etkileyen olayları kendi yetenek, özellik ve davranışlarının sonucu ya da şans, kader ve başkaları gibi kendisi dışındaki faktörlerin etkisi olarak algılamasıdır. Olayların sonuçları üzerinde belirli ölçüde kendi kontrolü olduğuna inanan bireyler içsel denetimli, olayların sonuçlarını kendi dışındaki unsurlardan kaynaklandığına inanan bireyler ise dışsal denetimli bireyler olarak tanımlanabilir. Araştırmacılar, içsel denetim odağının, bireylerin sahip olmayı arzuladıkları kişisel özelliklerle olan olumlu ilişkisini ortaya koymuşlardır. Diğer taraftan, öznel atıf teorisi ise bir durumun sonucunu, içsel veya dışsal olaylara atfetmedir. İçsel unsurlar, bireyin yetenek ve çabasıyla ilgiliyken, dışsal unsurlar ise şans ve işin zorluğu ile ilgilidir. Akabinde, Bandura (1977)'nın sosyal bilişsel teorisinin varsayımlarından, 'birey kendi hayat deneyimini ve olayları kendisi şekillendirebilir ve etkileyebilir' bakış açısıyla, bireyin kendisinin, kendisini algılayış biçimi çerçevesinde kavramsallaştırılmıştır.

Bandura 'ya göre özyeterlilik kişisel bir özellik değildir. Belirli durumlarda belirli yeteneklere olan inanç, görev ve kapsam bağlamında değişen bir faktördür(Bandura, 1977). Özyeterlilik, genel bir davranış biçimi değil, belirli bir faaliyet alanı için özelleşmiş bir davranış biçimidir. Diğer taraftan, bireyin farklı alanlarda, farklılaşmış özyeterlilik inancına sahip olması, bireyin karşılaştığı yeni durumlar için özyeterlilik inancına sahip olmasını, olumlu yönde etkilemektedir. Buradan hareketle: Bireyin görevin zorluk derecesinin üstesinden gelmeye yetecek yeteneğe sahip olduğuna olan inancı, başarılı olma olasılığına olan kanaat ve geçmiş başarıların yansımaları, özyeterliliği oluşturan unsurlardır(Bong, 2001; Kulviwat vd., 2014; Talley vd., 2011).

Bireyler, özyeterlilik algıları çerçevesinde kariyer olanaklarından birine doğru yönelirler. Ulaşılabilir kariyer hedeflerini göz önüne alarak, kendi ilgilerini çeken kariyer tercihi doğrultusunda azim ve başarı göstermeye çalışırlar(Lent ve Hackett, 1987). Özyeterlilik algısı yüksek olan bireyler, çalışma hayatı ile beraber katıldıkları örgütte, durumsal taleplere daha iyi cevap vererek, stresli durumlarla başa çıkma stratejileri uygulayarak, yaptıkları işten daha fazla tatmin olurlar ve işlerinin teknik, kişilerarası ve mesleki yönlerinde uzmanlaşmaya çalışırlar(Hackett, 1995). Örneğin Skaalvik ve Skaalvik (2010)' nin araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin özyeterlilik algıları, iş tatminleriyle ilişkiliyken, tükenmişlikleri ile negatif olarak ilişkidir. Diğer taraftan Kanfer ve Hulin (1985)' nin çalışmasına göre bireylerin iş değiştirme niyetlerini yaş, çalışma performansı faktörlerinden daha fazla özyeterlilik algısının etkilediği belirtilmektedir. Bunun yanında işsiz kalan bireylerin yeniden iş bulabilmeye dair olasılığa olan inançları, özyeterlilik tarafından düzenlenmektedir (Clifford, 1989).

Aynı zamanda özyeterliliğin yönetimsel karar alma üzerinde faydaları vardır.(Wood ve Bandura, 1989). Özyeterlilik algısı yüksek yöneticiler, çevredeki fırsatlardan yararlanmak isterken, düşük özyeterlilik algısı olan yöneticiler çevrede

var olan risklerden kaçınmaya çalışmaktadırlar(Krueger Jr ve Dickson, 1993). Yönetimsel performanslarıyla olumsuz eleştiriye maruz kalan yöneticilerin özyeterlilik algıları azalarak, yönetsel fonksiyonlarının bundan zarar gördüğü ve kötüye gittiği belirtilmektedir. Bunun yanında bu yöneticiler problemlerle yüzleştiklerinde, yönetsel etkililikleri ile ilgili şüpheye düşerek sağduyu ve muhakeme yetenekleri kaybedecek ve örgütsel amaçlarında küçülmeye gideceklerdir(Bandura ve Jourden, 1991). Buna karşılık yönetimsel performanslarıyla olumlu eleştiri alan yöneticiler, kendilerine ulaşılması zor hedefler belirlenmiş olsa bile, özyeterlilik algıları artarak, örgütsel amaçlara karşı daha hırslı olur ve sonuç olarak yüksek örgütsel verimliliğe ulaşılır(Bandura ve Jourden, 1991).

Karizmatik liderlik davranışı olarak dönüşümsel liderlik, yüksek performans beklentilerinin takipçileri tarafından karşılanabileceğine olan güveni ve bu güvenin sağlamasında geçmiş başarı/başarısızlık tecrübelerini ve sosyal desteği kullanarak kendi kapasitelerine inanmalarını sağlayarak, takipçilerin, özyeterlilik algılarını etkilemektedir(Bandura, 1977; Shamir vd., 1993). Aynı zamanda dönüşümsel liderler takipçilerine ilham veren görevler ve daha fazla fırsat vererek, çabaları ve performansları hakkında olumlu geri bildirimde bulunur ve sosyal destek verirler. Bu sosyal destek, takipçilerin kendi kapasitelerinin başarılmak istenen görev için yeterli olduğuna dair kanıyı güçlendirerek, özyeterlilik algılarını artırır(Walumbwa vd., 2008). Dönüşümsel liderler entelektüel uyarım ile takipçilerinin özyeterliliklerini güçlendirerek, başarabileceklerini düşündükleri hedeflerden daha zor hedefleri kendilerine amaç olarak edinmelerini ve bu çerçevede kendilerini geliştirmelerini ilham ederler(Liao ve Chuang, 2007). Buradan hareketle aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir

H₁:Entelektüel uyarımın özyeterliliğe etkisi vardır.

1.3. Kişi-iş uyumu ve Entelektüel Uyarım Özyeterlilik İlişkisinde Kişi-İş Uyumu

Kişi-iş uyumu, bireyin bilgi, beceri ve yetenekleri ile iş gereksinimleri arasındaki uyuma odaklanmaktadır (Carless 2005). Kişi-iş uyumuna bireyin iş gereksinimlerini karşıladığında veya işin bireyin ihtiyaçlarını karşıladığı zaman ulaşılır (Edwards 1991; Kristof-Brown 2000). İş gereksinimleri ve bireyin ihtiyaçları, liderlik gibi örgütsel mekanizmalardan etkilenmektedir (Kristof 1996). Kişi-iş uyumu, işle ilgili belirgin bir özelliğin işte bulunma derecesi ve bu özelliği bireyin karşılama derecesidir (French vd.,1982). Düşük kişi-iş uyumu, memnuniyetsizlik, sıkıntı, endişe, depresyon, rahatsızlık ve somatik şikâyetler açısından düşük derecede iyi oluş ile ilişkili olması beklenmektedir. Araştırmacılar düşük kişi-iş uyumunun iş tatminsizliğine ve gerginliğe sebep olduğunu ampirik araştırmalarla ortaya koymuştur(Kristof-Brown vd.,2005). Düşük kişi-iş uyumu hedonik iyi oluşu azaltmaktadır. Bunun yanında bireyin kişi-iş uyumu sayesinde edindiği hedonik iyi oluş, edindiği mutçuluktan (Eudaimonizm) daha fazladır. Diğer taraftan, hedonik anlamda, bireyin yaptığı işte arzuladığı çevresel şartların sağlanmasıyla oluşan iş tatmini işten kişiye kişi-iş uyumu sağlar. Ancak, motivasyon gibi nedensel süreçler, duygusal durum gibi daha çok kişinin işini ve değerleriyle ne kadar örtüştüğü algılaması kişiden işe kişi-iş uyumunu sağlar ” (Maslach ve Leiter, 2008, s: 501). Daha net ifadelerle, işin özellikleri ile kişinin beklentileri

örtüştüğünde kişinin haz alması sağlanırken işe bağlılığını ve tatmini artırılarak işten kişiye kişi-iş uyumu sağlanır, bunun yanında iş, bireye onun motivasyonunu artıracak gereklilikler ve zorluklar sunduğunda, kişiden işe kişi-iş uyumu sağlanarak içsel motivasyon tabanlı işe bağlılık geliştirilir.

Entelektüel uyarımla dönüşümsel liderler takipçilerinin işin özelliklerinden haz almalarıyla oluşan kişi-iş uyumundan öte işin özelliklerinin kişide yarattığı motivasyonel süreçle işten kişiye doğru kişi-iş uyumu sağlarlar. Bu bağlamda entelektüel uyarım ile kişi-iş uyumu arasındaki ilişki ile ilgili olarak aşağıda belirtilen hipotez geliştirilmiştir.

H₂:Entelektüel uyarımın kişi-iş uyumuna etkisi vardır.

Aynı zamanda araştırmacıların özyeterlilik ile yapılan çalışmalar kapsamında yaptıkları meta analiz sonuçlarına göre özyeterlilik ile performans ve motivasyon arasında direkt bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir(Bandura ve Locke, 2003; Oude Groote Beverborg vd., 2015; Stajkovic ve Luthans, 1998). Bandura (1982)' ya göre özyeterliliğin, performans ve motivasyon üzerinde ki olumlu etkisinin üç faktörden etkilendiğini belirtmektedir:(1) bireyin hedeflerini özyeterlilik algısı çerçevesinde belirlemesi,(2) arzulanan hedeflere ulaşılacağı olan inançla ortaya konan çabanın yoğunluğu,(3) azmine olan güveni. Aynı zamanda bu üç faktör, bireylerin yaptıkları iş ile ne ölçüde uyumlu oldukları bakımından etkilenebilir(Kristof, 2002). Bireyin kabiliyetleri ile işin gereklilikleri arasındaki uyum ve bireyin arzuları ile işin özellikleri arasındaki uyum, bireyin özyeterlilik algısını şekillendirmektedir (Edwards, 1991). İşten kişiye doğru oluşan kişi-iş uyumu bireyin özyeterlilik algısını bireyin içsel atfi çerçevesinde etkiler. İşin kolaylığı gibi işten kişinin haz almasını sağlayan unsurlar dışsal atfıla açıklanırken, kişilik, yetenek veya çaba gibi bir faktörler bireyin yaptığı içsel atfıla şekillenmektedir (Manstead ve Hewstone,1999:69-70). Bu çerçevede geliştirilen hipotez aşağıda belirtildiği gibidir.

H₃: Kişi-iş uyumunun özyeterliliğe etkisi vardır.

Shamir vd. (1993) karizmatik liderlik ve öz benlik ilişkisinde, karizmatik liderin, takipçilerin dönüşümsel ve motivasyonel olarak etkilenebilmesini, bir süreç olarak tanımlamaktadır. Bu süreçte, karizmatik liderler, hedeflere ulaşmayı ve sarf edilen çabayı, öz benlik ile ilişkilendirerek, takipçilerin içselleştirmesini sağlarlar. Ayrıca karizmatik liderler, özyeterlilik, özsayı gibi psikolojik unsurları, takipçilerine olumlu geri bildirimde bulunarak ve onlara güvenerek, artırırlar. Böylece karizmatik liderlik öz benlik ilişkisinde, liderin davranışı, liderin davranışının takipçinin öz benliği üzerindeki etkisi, liderin davranışın takipçi üzerindeki etkisi ve karizmatik etkiyi ortaya çıkaran motivasyonel süreç, olmak üzere dört unsur bulunmaktadır.

Entelektüel uyarımın özyeterliliği etkilemesinde kişi iş uyumunun aracılık rolü oynaması, Shamir vd. (1993)'nin karizmatik ve dönüşümsel liderlerin, takipçilerin öz benliklerinin örgütün amaçlarına ulaşmadaki rolü temelli, etkisini yansıtmaktadır. Dönüşümsel liderler entelektüel uyarım ile takipçilerinin benlik algısını dönüştürerek, işin gereklilikleri ile daha fazla motive olarak işten kendilerine doğru oluşan uyum ile beraber, takipçilerin örgüt amaçlarına katkıda bulunma istekliliğini artırır(Shamir vd., 1998). Böylece takipçideki oluşacak yüksek düzeydeki özyeterlilik

algısı, takipçiyi yetenekleri hakkında daha fazla özgüvenli hale getirerek motivasyonunu arttıracaktır. Bu bağlamda aşağıda belirtilen hipotez geliştirilmiştir.

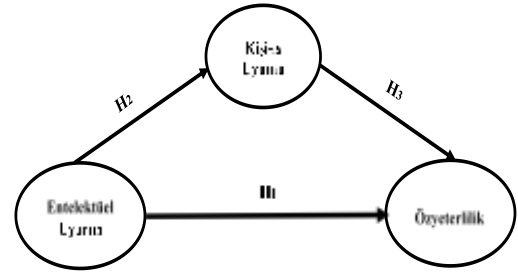
H₄: Entelektüel uyarımın özyeterlilik üzerindeki etkisinde kişi-iş uyumunun aracılık rolü vardır.

2. Araştırma Yöntemi Ve Bulgular

Bu çalışmada entelektüel uyarımın, özyeterlilik üzerindeki etkisinin ortaya konulması ve bu ilişkide kişi-iş uyumunun aracılık rolünün tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda nedensel tarama deseninde nicel bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

2.1. Araştırma Modeli

Araştırma kapsamında entelektüel uyarımın, özyeterliliğe etkilerinin ve bu etkide kişi-iş uyumunun aracılık (mediating) rolünün belirlemek için kurgulanan araştırma modeli Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

2.2. Anakütüle Ve Örneklem

Araştırmanın anakütlesi, Ankara'da hizmet sektöründe faaliyet gösteren bir işletmenin çalışanlarıdır. Örneklem seçimi ise basit tesadüfi örneklem yöntemi ile yapılmıştır. Bu kapsamda, saha çalışmasının yapıldığı dönemde işletmede çalışan sayısının 510 kişi olduğu anakütülede örneklem büyüklüğü %95 güven aralığında e=%5 hata payı ile n=222 olarak belirlenmiştir. Toplamda 230 kişiye yüz yüze olarak anket uygulanmıştır ve hatalı veya tüm ifadelerin aynı yanıtlandırıldığı 24 anket araştırma kapsamından çıkarılarak 206 anket formu değerlendirme kapsamına alınmıştır.

2.3. Veri Toplama Süreci Ve Kullanılan Ölçekler

Veriler, birinci dereceden veri toplamada yaygın olarak kullanılan anket tekniği ile elde edilmiştir. Bununla birlikte anketin yüzeysel geçerliliği sağlamak amacıyla saha çalışmasından önce 30 katılımcıyla pilot uygulama yapılmıştır. Anket formu; demografik bilgiler, entelektüel uyarım, özyeterlilik ve kişi-iş uyumu olmak üzere 4 bölümden oluşmaktadır. Entelektüel uyarım için Bass ve Avolio (1991) tarafından geliştirilen çok faktörlü liderlik ölçeğinin dönüşümsel liderlik ölçeğinin entelektüel uyarım boyutu maddeleri kullanılmıştır. Çalışanların özyeterliliğini ölçmeye yönelik ifadeler Schwarzer ve Jerusalem(1995)'in 10 maddelik özyeterlilik ölçeğidir. Kişi iş uyumu için ise Saks, Ashforth (1997) tarafından geliştirilen 4 maddelik ölçek kullanılmıştır. Anket soruları, 5'li likert tipinde, 'Hiç Katılmıyorum' 'Tamamen Katılıyorum' cevaplama aralığında katılımcılara yöneltilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında toplanan veriler ile öncelikle katılımcıların demografik özelliklerini incelemek amacıyla frekans analizi yapılmıştır. Sonrasında, araştırmanın normal dağılıma sahip olup olmadığını belirlemek için basıklık ve çarpıklık katsayıları belirlenmiştir. Bir sonraki aşamada, araştırma kapsamında incelenen ölçeklerin yapısal geçerliliğini tespit etmek amacıyla açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Araştırmaya konu olan değişkenler, arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik korelasyon analizi yapılmıştır. Son aşamada ise araştırma modeli çerçevesinde kurgulanan hipotezler basit regresyon ve aracılık etkisinin analizi, Baron ve Kenny (1986)'nin ortaya koyduğu şartlı aşamalar ve Hayes(2013)'in geliştirdiği process macro ile test edilmiştir. Aracılık etkisi, Bootstrap örnekleme 5000 olarak belirlenerek, IBM SPSS 24 paket programının yardımıyla test edilmiştir. İstatistiksel analizlerde %95 güven aralığında çalışılmıştır.

2.4.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcıların % 91,3'ü erkek, % 8,7'si kadındır. Yaş dağılımı incelendiğinde, katılımcıların % 17 si 18-29 yaş aralığında, % 43,7 si 30-39 yaş aralığında, % 21,2 si 40-49 yaş aralığında ve % 18,1'i 50 ve üzeri yaş aralığındadır. Katılımcıların % 76,2' si evli ve % 23,8'i bekârdır.

2.4.2. Araştırma Verilerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Groeneveld ve Meeden (1984)'e göre araştırmada kullanılan verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için çarpıklık ve basıklık katsayılarının -1 ile +1 arasında olması gerekmektedir. Tablo 1 incelendiğinde, araştırma kapsamında ele alınan ölçeklere ilişkin veri setinin çarpıklık ve basıklık değerlerinin istenilen sınırlar arasında olduğunu ve bu nedenle verinin normal dağılım özelliğini gösterdiği belirlenmiştir.

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

Ölçekler	Ortalama	Std. Sapma	Basıklık	Çarpıklık
Entelektüel Uyarım	3,47	0,86	-0,42	-0,25
Özyeterlilik	3,51	0,72	-0,24	-0,29
Kişi-iş Uyumu	3,21	0,80	-0,19	-0,03

2.4.3. Açımlayıcı Faktör Analizi

Entelektüel uyarımın özyeterliliğe etkisinde kişi-iş uyumunun aracılık etkisini belirlemek için, öncelikle oluşturulan ölçüm aracının yapı geçerliliğini test etmek amacıyla ölçek maddelerine açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Çalışmada madde yükleri için faktör yükü 0,40 olarak belirlenmiştir (Field, 2013). Bu bağlamda, entelektüel uyarım ölçeğinin faktör analizine uygunluğu test edilmiştir. KMO değeri 0.813 ve Bartlett test sonucu ki-kare değeri 355.61 ve $p < 0.05$ düzeyinde anlamlı bulunarak, ölçek faktör analizine uygun bulunmuştur. Faktör analizi yapılmıştır. Entelektüel uyarım, tek boyut altında toplanmış ve açıklanan varyansın % 69,60 olduğu gözlemlenmiştir. Dört boyut altında toplanan dönüşümsel liderlik ölçeğinin Cronbach Alfa değeri hesaplanarak güvenilirlik katsayısının 0,85 olduğu görülerek kabul edilebilir düzey olan 0,70 üzerinde olduğu belirlenmiştir.

Özyeterlilik ölçeğinin faktör analizine uygunluğu test edilmiştir. KMO değeri 0.89 ve Bartlett test sonucu ki-kare değeri 914,07 ve $p < 0.05$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu sonuçlara göre ölçek, faktör analizine uygun bulunarak, faktör analizi yapılmıştır. Özyeterlilik ölçeği tek faktörde toplanmış ve varyans açıklama yüzdesi %57.59 olarak gözlenmiştir. Tek boyut altında toplanan özyeterlilik ölçeğinin Cronbach Alfa değeri hesaplanarak güvenilirlik katsayısının 0,89 olduğu görülerek kabul edilebilir düzey olan 0,70 üzerinde olduğu belirlenmiştir.

Kişi-iş uyumu ölçeği faktör analizine uygunluğu test edilmiş ve KMO değeri 0.75 ve Bartlett test sonucu ki-kare değeri 256,79 ve $p < 0.05$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Ölçek, tek faktörde toplanmış ve açıklanan varyansın % 61,82 olduğu gözlemlenmiştir. Tek faktör altında toplanan kişi-iş uyumu ölçeğinin Cronbach Alfa değeri hesaplanarak güvenilirlik katsayısının 0,79 olduğu görülerek kabul edilebilir düzey olan 0,70 üzerinde olduğu belirlenmiştir. Sonuçlara göre, açıklanan varyans oranları % 50'nin üzerinde ve Bartlett küresellik testleri anlamlıdır. Aynı zamanda güvenilirlik katsayıları 0,70'nin üzerindedir. Bu sonuçlar ölçeklerin geçerli ve güvenilir olduğunu göstermektedir.

2.4.4. Korelasyon analizi

Entelektüel uyarım, kişi-iş uyumu ve özyeterlilik boyutları arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla boyutların ölçek puanları arasında korelasyon analizi yapılmıştır. Tablo 2' te belirtilen boyutlar arasındaki korelasyon katsayıları incelendiğinde, entelektüel uyarım ve özyeterlilik arasındaki korelasyon katsayısı 0.585; entelektüel uyarım ve kişi-iş uyumu arasındaki korelasyon katsayısı 0,259; özyeterlilik ve kişi-iş uyumu arasındaki korelasyon katsayısı 0,365 olarak ilişkilerin anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Korelasyon Katsayıları

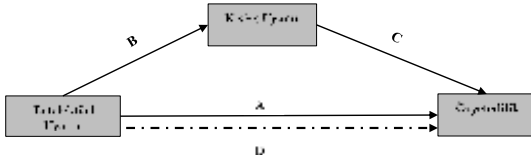
	Entelektüel uyarım	Özyeterlilik	Kişi-iş uyumu
Entelektüel uyarım	—		
Özyeterlilik	0.585*	—	
Kişi-iş uyumu	0.259*	0.365*	—

* $p < 0.01$; $n=206$

Boyutlar arasındaki bu yüksek ilişki değerleri teorik olarak literatürdeki bilgileri destekler niteliktedir. Boyutların arasındaki en güçlü ilişki olan; entelektüel uyarım ile özyeterlilik arasındaki ilişki ve anlamlılığa sahip diğer ilişkiler, modelin tutarlılığını ortaya koyarak literatür bilgilerini desteklemektedir.

2.4.5. Regresyon Analizleri ve Kişi-iş Uyumunun Aracılık Rolü

Araştırmada ileri sürülen etki mekanizmalarının varlığı, doğruluğu ve güçleri regresyon analizleri ile incelenmiştir. Ayrıca aracılık etkisinin analizi, Baron ve Kenny (1986)'nin ortaya koyduğu şartlı aşamalar ve Hayes tarafından geliştirilen SPSS macro model 4 ile test edilmiştir (Hayes, 2013). Aracılık etkisi, Bootstrap örnekleme 5000 olarak belirlenerek, IBM SPSS 24 paket programının yardımıyla test edilmiştir.

Şekil 2: Kişi-iş Uyumu Aracılık Modeli

Entelektüel uyarımın özyeterlilik üzerindeki etkisinde, kişi-iş uyumunun aracılık rolünü belirlemek amacıyla, şekil 2' de gösterilen model oluşturulmuştur. D harfi ve kesik çizgiler ile simgelendirilen etki, aracı değişken eklenmeden önce entelektüel uyarımın, özyeterliliğe doğrudan etkisini temsil etmektedir. A harfi ile simgelendirilen etki, aracı değişken kişi-iş uyumunun modele dâhil edilmesiyle entelektüel uyarımın, özyeterliliğe doğrudan etkisini temsil etmektedir. B harfi ile simgelendirilen etki, entelektüel uyarımın kişi-iş uyumuna etkisini temsil etmektedir. C harfi ile simgelendirilen etki ise kişi-iş uyumunun özyeterlilik üzerindeki etkisini temsil etmektedir.

Tablo 3: Regresyon Analizi Sonuçları

	B Etkisi						
	Kişi-iş uyumu						
	β	SE	T	P	R2	F	Sig.
Sabit	2,37	0,22	10,56	0,000	0,07	14,68	0,002
Entelektüel	0,24	0,06	3,383	0,002			
	C Etkisi						
	Özyeterlilik						
	β	SE	T	P	R2	F	Sig.
Sabit	1,79	0,25	6,94	0,000	0,134	31,45	0,000
Kişi-iş uyu.	0,4	0,07	5,6	0,000			
	D Etkisi						
	Özyeterlilik						
	β	SE	T	P	R2	F	Sig.
Sabit	1,79	0,25	6,94	0,000	0,13	31,45	0,000
Entelektüel	0,40	0,07	5,6	0,000			
	A Etkisi						
	Özyeterlilik						
	β	SE	T	P	R2	F	Sig.
Sabit	1,31	0,20	6,38	0,000	0,39	65,33	0,000
Entelektüel	0,44	0,04	9,27	0,000			
Kişi-iş uyu.	0,21	0,05	4,04	0,001			

Doğrusal regresyon sonuçları, entelektüel uyarımın özyeterliliği etkilediğini göstermektedir (sig.=0.000). Model, etki ilişkisini pozitif yönde göstermekte ($\beta = 0,40$) ve model açıklayıcılığı anlamlı bir seviyededir ($R^2=0,13$). Tablo 3'te belirtilen D etkisinde görüleceği gibi, bu sonuç H_2 'i destekleyerek entelektüel uyarımın özyeterliliği etkilediğini göstermektedir. Diğer taraftan, doğrusal regresyon sonuçları, entelektüel uyarımın, kişi-iş uyumunu etkilediğini göstermektedir (sig.=0.002). Model, etki ilişkisini pozitif yönde göstermekte ($\beta = 0,24$) ve model açıklayıcılığı anlamlı bir seviyededir ($R^2=0,07$). Tablo 3'te belirtilen B etkisinde görüleceği gibi bu sonuç H_2 'yi destekleyerek, entelektüel uyarımın, kişi-iş uyumuna etkisini ortaya koymuştur.

Aynı zamanda doğrusal regresyon sonuçları, kişi-iş uyumunun özyeterliliği etkilediğini göstermektedir (sig.=0.000). Model, etki ilişkisini pozitif yönde göstermekte ($\beta = 0,40$) ve model açıklayıcılığı anlamlı bir seviyededir ($R^2=0,13$) Bu sonuç, Tablo 3'te belirtilen C etkisinde görüleceği gibi H_3 'ü desteklemektedir.

Tablo 4: Aracılık etkisinde doğrudan ve dolaylı etkiler

Doğrudan Etki ¹	Doğrudan Etki ²	Dolaylı Etki
β	β	β
0,49	0,44	0,05

¹Aracı Değişken Eklenmeden Önce; ²Aracı Değişken Eklendikten Sonra

Entelektüel uyarımın özyeterlilik üzerindeki etkisinde kişi-iş uyumunun aracı değişken olarak modele dâhil edilmesiyle, Entelektüel uyarımın özyeterliliğe doğrudan etkisi, A etkisi ile Tablo 3'te belirtildiği gibi anlamlıdır ($\beta = 0,44$). Ve açıklayıcılığı anlamlı bir seviyededir ($R^2=0,39$). Dolaylı etki, Process Macro Versiyon 3 ile 5000 bootstrap tahmin yaklaşımı ile test edilmiştir (Hayes, 2013). Tablo 4'te görülen sonuçlara göre dolaylı etki anlamlıdır ($\beta = 0,05$).

Tablo 5: Process Sonuçları

Dolaylı Etki	BootSE	BootLLCI	BootULCI
β			
0,05	0,02	0,16	0,093

Tablo 5'te görüleceği gibi dolaylı etkinin SE değeri 0,02 ve CI değerleri 0,16 ve 0,093 aralığında sıfır noktasını içermeyerek %95 güven aralığında aracılık etkisinin varlığını göstermektedir. Bu sonuçlar, H_4 destekleyerek, Entelektüel uyarımın özyeterlilik üzerindeki etkisinde kişi-iş uyumunun aracılık rolü oynadığını göstermektedir.

3. Sonuç Ve Değerlendirme

Bu çalışmada entelektüel uyarımın özyeterlilik üzerindeki etkisi ve bu iki değişken arasındaki ilişkide kişi-iş uyumunun aracı rolünün ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda literatür taramasıyla oluşturulan hipotezleri test etmek amacıyla nicel bir araştırma yapılmıştır. Araştırmaya veri toplamak için Ankara'da faaliyet gösteren bir hizmet sektörü işletmesi seçilmiştir. Çalışmada hizmet sektörünün seçilmesinin sebebi, sektörün doğası gereği insan ilişkilerinin davranış ve tutum özelinde ön planda olmasıdır.

Entelektüel uyarımın özyeterliliği etkilemesinde kişi-iş uyumunun aracılık rolü oynaması ile ilgili bulgular, Shamir vd. (1993)'nin karizmatik ve dönüşümsel liderlerin, takipçilerin öz-benliklerinin örgütün amaçlarına ulaşmadaki rolü temelli, etkisini yansıtmaktadır. Dönüşümsel liderler takipçilerin benlik algısını dönüştürerek, takipçilerin örgüt amaçlarına katkıda bulunma istekliliğini artırır (Shamir vd., 1998). Böylece takipçideki oluşacak yüksek düzeydeki özyeterlilik algısı, takipçiyi yetenekleri hakkında daha fazla özgüvenli hale getirerek motivasyonunu arttıracaktır. Fakat bu çalışmanın sonuçlarından da görüleceği gibi bu motivasyonla ilgili bilişsel süreç, çalışanların yaptıkları işle ilgili uyum durumlarına bağlıdır. Bu çalışmanın odak noktasını oluşturan bu uyum, işin özelliklerinin çalışanlara sağladığı haz verici özelliklerden değil, işten kişiye doğru yapılan işin, çalışanları zorladığı ve meydan okuduğu özelliklerle ilgilidir. Bu bağlamda, işin zorlayıcı ve meydan okuyucu özellikleri liderlerin entelektüel uyarımla çalışanları dönüştürdüğü bilişsel bir süreçtir. Çalışmanın sonuçları, bu süreçte liderler işin zorlayıcı özelliklerini çalışanların tabiatı, niyeti, arzuları ve içsel özellikleri gereği başarabileceği noktada motive ederek çalışanların öz benliklerini içsel atıfları sayesinde şekillendirerek özyeterlilik algılarını arttırmaları, sonucunu ortaya koymaktadır.

Çalışmada kısıtlardan kaçılmaya çalışılmışsa da çalışmanın sınırlılığı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Çalışmanın teması, öznel ve algıya dair konular olduğundan çalışanların bu konuda dürüst cevaplar vermekten kaçınmış olabilecekleri ve anket çalışmasının yapıldığı dönemdeki ruh hallerine bağlı olarak verdikleri cevapların farklılaşabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Diğer taraftan, gelecek araştırmalarda özyeterlilik ve kişi-iş uyumunun örgütlerde liderlik ile ilişkisi bakımından babacan liderlik, etik liderlik ve otantik liderlik çerçevesinde araştırılması, özyeterliliğin ve kişi-iş uyumunun öncülleri ve ardıllarının anlaşılabilmesi ve yönetilebilmesi açısından gelecek araştırmalara ışık tutmaktadır.

Kaynakça

- Avolio, B. J., Bass, B. M., ve Jung, D. I. (1999). *Re-examining the components of transformational and transactional leadership using the Multifactor Leadership Questionnaire*. *Journal of occupational organizational psychology*, 72(4), 441-462.
- Bandura, A. (1977). *Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change*. *Psychological review*, 84(2), 191.
- Bandura, A. (1982). *Self-efficacy mechanism in human agency*. *American psychologist*, 37(2), 122.
- Bandura, A. (1986). *Social foundation of thought and action: A social-cognitive view*: Englewood Cliffs.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York, NY, US: W H Freeman/Times Books/ Henry Holt & Co.
- Bandura, A., ve Jourden, F. J. (1991). *Self-regulatory mechanisms governing the impact of social comparison on complex decision making*. *Journal of personality social psychology*, 60(6), 941.
- Bandura, A., ve Locke, E. A. (2003). *Negative self-efficacy and goal effects revisited*. *Journal of applied psychology*, 88(1), 87.
- Baron, R. M., ve Kenny, D. A. (1986). *The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations*. *Journal of personality social psychology*, 51(6), 1173.
- Bass, B. M., ve Avolio, B. J. (1990). *The implications of transactional and transformational leadership for individual, team, and organizational development*. *Research in organizational change development*, 4(1), 231-272.
- Bass, B. M., ve Avolio, B. J. (1991). *The Multifactor Leadership Questionnaire: Form 5x*. Center for Leadership Studies, State University of New York, Binghamton, NY.
- Bass, B. M., ve Riggio, R. E. (2006). *Transformational leadership*. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Bong, M. (2001). *Between-and within-domain relations of academic motivation among middle and high school students: Self-efficacy, task value, and achievement goals*. *Journal of educational psychology*, 93(1), 23.
- Carless, S.A. (2005), 'Person–Job Fit Versus Person–Organization Fit as Predictors of Organizational Attraction and Job Acceptance Intentions: A Longitudinal Study,' *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 78, 411–429.
- Clifford, S. A. (1989). *Cause of termination and self-efficacy expectations as related to reemployment status*.
- Conger, J. A., ve Kanungo, R. N. (1987). *Toward a behavioral theory of charismatic leadership in organizational settings*. *Academy of management review*, 12(4), 637-647.
- Edwards, J.R. (1991), 'Person-Job Fit: A Conceptual Integration, Literature Review, and Methodological Critique,' *International Review of Industrial and Organizational Psychology*, 6, 283–357.
- Field, A.(2013).*Discovering statistics using IBM SPSS statistics*, Sage, Londra
- French, J. R. P., Caplan, R. D., & Van Harrison, R. (1982). *The mechanisms of job stress and strain*. Ann Arbor, MI: Institute for Social Research.
- Groeneveld, R. A. and Meeden, G. (1984), "Measuring Skewness and Kurtosis," *Journal of the Royal Statistical Society. Series D (The Statistician)*, 33, 391-399
- Hackett, G. (1995). Self-efficacy in career choice and development. In A. Bandura (Ed.), *Self-efficacy in Changing Societies* (pp. 232-258): Cambridge University Press.
- Hayes, A. F. (2013). *Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis: A Regression-Based Approach*. New York, NY: The Guilford Press
- Heider, F. (1944). *Social perception and phenomenal causality*. *Psychological review*, 51(6), 358-374.
- Kanfer, R., ve Hulin, C. L. (1985). *Individual differences in successful job searches following lay-off*. *Personnel psychology*, 38(4), 835-847.
- Kristof-Brown, A.L. (2000), 'Perceived Applicant Fit: Distinguishing between Recruiters' Perceptions of Person-Job and Person-Organization Fit,' *Personnel Psychology*, 53, 643–671
- Kristof-Brown, A.L., Zimmerman, R.D., and Johnson, E.C. (2005), 'Consequences of Individuals' Fit at Work: A Meta-Analysis of Person-Job, Person-Organization, Person-Group, and PersonSupervisor Fit,' *Personnel Psychology*, 58, 281–342.
- Kristof, A.L. (1996), 'Person-Organization Fit: An Integrative Review of its Conceptualizations, Measurement, and Implications,' *Personnel Psychology*, 49, 1–49.
- Kristof-Brown, A. L., K. J. Jansen, and A. E. Colbert. 2002. *A policy-capturing study of the simultaneous effects of fit with jobs, groups, and organizations*. *Journal of Applied Psychology* 87:985–93
- Krueger Jr, N. F., ve Dickson, P. R. (1993). *Perceived self-efficacy and perceptions of opportunity and threat*. *Psychological reports*, 72(3_suppl), 1235-1240.

- Kulviwat, S., C. Bruner II, G., ve P. Neelankavil, J. (2014). *Self-efficacy as an antecedent of cognition and affect in technology acceptance. Journal of Consumer Marketing, 31(3), 190-199.*
- Lent, R. W., ve Hackett, G. (1987). *Career self-efficacy: Empirical status and future directions. Journal of vocational Behavior, 30(3), 347-382.*
- Liao, H., ve Chuang, A. (2007). *Transforming service employees and climate: a multilevel, multisource examination of transformational leadership in building long-term service relationships. Journal of applied psychology, 92(4), 1006.*
- Manstead, Antony ve Hewstone Miles (1999), *The Blackwell Encyclopedia of Social Psychology*, Blacwell Publishing.
- Maslach, C., & Leiter, M. P. (2008). *Early predictors of job burnout and engagement. Journal of Applied Psychology, 93, 498 –512.*
- Meindl, J. R. (1990). *On leadership-an alternative to the conventional wisdom. Research in organizational behavior, 12, 159-203.*
- Oude Groote Beverborg, A., Slegers, P. J., Endedijk, M. D., ve van Veen, K. (2015). *Towards sustaining levels of reflective learning: how do transformational leadership, task interdependence, and self-efficacy shape teacher learning in schools? Societies, 5(1), 187-219.*
- Pirola-Merlo, A., Hartel, C. E. J., Mann, L., & Hirst, G. (2002). *How leaders influence the impact of affective events on team climate and performance in R&D teams. The Leadership Quarterly, 13(5), 561-581.*
- Rafferty, A. E., ve Griffin, M. A. (2004). *Dimensions of transformational leadership: Conceptual and empirical extensions. The leadership quarterly, 15(3), 329-354.*
- Rotter, J. B. (1954). *Social learning and clinical psychology.*
- Saks, A. M., & Ashforth, B. 1997. *A longitudinal investigation of the relationships between job information sources, applicant perceptions of fit, and work outcomes. Personnel Psychology, 50, 395–426.*
- Salanova, M., Llorens, S., Cifre, E., & Martínez, I. M. (2012). *We need a Hero! Toward a validation of the Healthy and Resilient Organization (HERO) Model. Group & Organization Management, 37(6), 785-822.*
- Schwarzer, R., ve Jerusalem, M. (1995). *Optimistic self-beliefs as a resource factor in coping with stress. In Extreme stress and communities: Impact and intervention (pp. 159-177): Springer.*
- Shamir, B. (1992). *Attribution of Influence and Charisma to the Leader: The Romance of Leadership Revisited I. Journal of Applied Social Psychology, 22(5), 386-407.*
- Shamir, B., House, R. J., ve Arthur, M. B. (1993). *The motivational effects of charismatic leadership: A self-concept based theory. Organization science, 4(4), 577-594.*
- Shamir, B., Zakay, E., Breinin, E., ve Popper, M. (1998). *Correlates of charismatic leader behavior in military units: Subordinates' attitudes, unit characteristics, and superiors' appraisals of leader performance. Academy of Management Journal, 41(4), 387-409.*
- Skaalvik, E. M., ve Skaalvik, S. (2010). *Teacher self-efficacy and teacher burnout: A study of relations. Teaching teacher education, 26(4), 1059-1069.*
- Stajkovic, A. D., ve Luthans, F. (1998). *Self-efficacy and work-related performance: A meta-analysis. Psychological Bulletin, 124(2), 240.*
- Stipek, D. J. (1983). *A developmental analysis of pride and shame, Human Development, 26, 42-54.*
- Talley, D., Goodwin, L., Ruzic, R., ve Fisler, S. (2011). *Marine ecology as a framework for preparing the next generation of scientific leaders. Marine Ecology, 32(3), 268-277.*
- Walumbwa, F. O., Avolio, B. J., ve Zhu, W. (2008). *How transformational leadership weaves its influence on individual job performance: The role of identification and efficacy beliefs. Personnel psychology, 61(4), 793-825.*
- Wood, R., ve Bandura, A. (1989). *Impact of conceptions of ability on self-regulatory mechanisms and complex decision making. Journal of personality social psychology, 56(3), 407.*

II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlılık Düşüncesinin Evrimi: Abdülkadir Câmi (Baykurt) Bey Örneği

The Evolution of The Second Constitutionalist Period Ottomanism Thought: The Case of Abdülkadir Câmi (Baykurt) Bey

Bahattin Çatma^{a,*}

^aDr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, 44000, Malatya/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-1180-0586

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 04 Şubat 2019
Düzeltilme tarihi: 20 Şubat 2019
Kabul tarihi: 01 Mart 2019

Anahtar Kelimeler:

Osmanlılık,
Abdülkadir Câmi (Baykurt) Bey,
II. Meşrutiyet Dönemi.

ÖZ

Tanzimat Fermanı'nın ilanının ardından Osmanlı Devleti'ni Fransız İhtilali sonrası dönemde dünya üzerinde etkinliği artan milliyetçilik cereyanının etkisinden kurtarmak maksadıyla ileri sürülen ve oluşturulması murat edilen temel düşünce Osmanlı Milleti yaratma düşüncesi şeklinde tezahür etmiştir. Osmanlılık ya da Osmanlı Milleti yaratma teşebbüsünün, önceleri devlet politikası olarak benimsenen, sonraları dönemin münevverleri nezdinde kabul gören ve devleti selamete erdirmenin imkânı olarak fikrî muhtevaya bürünen bir teşebbüs haline geldiğini söylemek pekâlâ yanlış olmaz. Bu teşebbüs; Balkan Savaşları sonrasında büyük oranda geçerliliğini yitirmiş olmakla birlikte, belirli bir takım unsurların birlikteliği üzerinden varlığı devam ettirilmek istenen bir hal almıştır. Bunun bir örneği de Trablusgarp Savaşı'na fiili olarak katılıp, Meclis-i Mebusan'da mebusluk ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk İçişleri Bakanlığı gibi görevlerde bulunan, bu bakımdan hayatı boyunca Türk siyasetinde etkin bir rol oynayan Câmi (Baykurt) Bey'dir. Bu çalışmada; Câmi (Baykurt) Bey tarafından 1913 yılında kaleme alınan Osmanlılığın Atisi, Düşmanları ve Dostları isimli eserden hareketle dönem itibarıyla Osmanlılığa ilişkin serdettiği fikirlere temas edilmeye gayret edilmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 04 February 2019
Received in revised form 20 February 2019
Accepted 1901 March 2019

Keywords:

Ottomanism,
Abdülkadir Câmi (Baykurt) Bey,
The Second Constitutionalist Period.

ABSTRACT

After the proclamation of the Rescript of Gulhane, the basic thought which was suggested with the purpose of saving Ottoman Empire from the effect of nationalism that has increased its effectiveness around the world in post-French Revolution era and wanted to generate, appeared as the thought of building an Ottoman Nation. It wouldn't be wrong to say that Ottomanism or the attempt of building an Ottoman Nation became an attempt which was adopted as a government policy at first, was accepted by the intellectuals of that period and came in an intellectual content as a possibility of salvation of the empire afterwards. Although this attempt lost its validity to a large extent after the Balkan Wars, it wanted to be continued through the togetherness of a number of certain elements. An example of this is Câmi (Baykurt) Bey who attended to Trablusgarp War actually, hold offices like being a deputy in Turkish Parliament and being the first interior minister of Republic of Turkey, in this regard played an active role in Turkish politics throughout his life. In this study, it is tried to touch to thoughts concerning the Ottomanism that were suggested with reference to book Osmanlılığın Atisi, Düşmanları ve Dostları written by Câmi (Baykurt) Bey in 1913.

1. Giriş

Fransız İhtilali sonrası dönemde dünya üzerinde etkinliği ve geçerliliği olan fikir hiç kuşkusuz milliyetçilik olmuştur. Unsurların farklılığından müteşekkil olan imparatorlukların söz konusu fikirden etkilenmeleri kaçınılmazdır. Bu bakımdan

imparatorlukların varlıklarını muhafaza etmeye dönük duyulan zaruret beraberinde belirli çözümler üretmeyi elzem kılmıştır. Osmanlı Devleti de farklı din, mezhep ve etnik unsurları bünyesinde barındırmasından ötürü bu durumdan etkilenen dönemin devletlerindedir. Hal böyle olunca ilk olarak Osmanlı devlet adamları tarafından Osmanlılığı

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: bahattin.catma@inonu.edu.tr

merkeze alan ve müşterek vatan fikri etrafında şekillenen çözümler üretilmeye gayret edilmiştir. 1829 kıyafet düzenlemesini, Tanzimat ve Islahat Fermanlarını ve 1864 Vatandaşlık Kanunu gibi düzenlemeleri bu çerçevede değerlendirmek yerinde olacaktır (Çalen, 2013: 89). Bu noktada Osmanlılığın ne olduğuna dair her ne kadar farklı ifadelerle muhtelif tanımlar yapılsa da en temelde murad edilen husus imtizaç-ı akvam olmuştur.

Osmanlı'nın son döneminde kaleme alınan metinlerde de kabaca imtizaç-ı akvam adlandırması üzerinden bir anlam bulan Osmanlılık/Osmanlılık düşüncesinin 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren görünür olmaya başladığını belirtmek gerekmektedir. Nitekim Yazıcı'nın (2002: 28-33) Tanzimat ve Islahat Fermanlarının muhtevasında barındırdığı eşitlik prensibinin Osmanlılık fikrine istinat ettiğine dair yaptığı vurgu dikkat çekicidir. Sultan II. Mahmut tarafından ifade edilen ve farklı dinlere-mezheplere mensup olan insanların farklılıkları ile varlıklarını devam ettirebilmelerine ilişkin olan atıf bu bakımdan modern bir düşünce olarak Osmanlılık/Osmanlılık fikrinin membaı olarak o döneme işaret etmemize imkân tanımaktadır. Burada belirtilmesi elzem olan hususların başında ise Osmanlılık düşüncesi ile murad edilenin tamamıyla Fransız İhtilali sonrası dönemde dünya üzerinde geçerli hale gelen milliyetçilik karşısında Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan insanları Osmanlı Milleti olarak tesmiye edip devleti bu muhtemel tehlikeden azade kılma gayreti olduğudur. 19. Yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren geçerli olmaya başlayan bu durum Osmanlı Devleti'nin nihayete erdiği 20. Yüzyılın ikinci çeyreğine kadar geçerliliğini muhafaza etmiştir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki; her ne kadar Osmanlılık siyasi bir çaba olarak var olmuşsa da söz konusu zaman aralığında yaşanan belirli hadiseler sebebiyle farklı tezahürlerle varlık göstermiştir. Hatta öyle ki "Osmanlı milleti" teşekkül ettirme arzusunda olan Osmanlı aydınlarının yer yer bu fikirlerinden beri durmaya başladıklarını ve dikkatlerini gayri Müslimlerden kaçırarak Müslüman tebaaya yönelttiklerini belirtmekte fayda vardır (Mardin, 1996: 367-368).

Osmanlılık/Osmanlılık düşüncesinin söz konusu farklılıklarından ötürü tarihi süreç içerisinde dönemlendirmelere ayrılabilceğini de belirtmek gerekmektedir.¹ Özellikle Balkan Savaşları sonrasında ortaya çıkan durum sadece Osmanlılık düşüncesi için değil aynı zamanda diğer fikri tezahürler için de muhasebe, inşa ve farklılıkları ile tebarüz etme imkânını bir zaruret olarak ortaya çıkarmıştır. Nitekim gerek II. Meşrutiyet koşullarının gerekse Balkan Savaşları sonrasında ortaya çıkardığı durum fikri tezahürler arasında çeşitli münakaşaları beraberinde getirmiş

ve münakaşalar bu tezahürlerin sarahate kavuşmasında onlara fayda sağlamıştır. Osmanlılık, Türklük, İslamlık, muasırlaşma gibi fikirlerin temsil edildikleri mefhumlara dair farklı anlam dünyaları ihdas edilmeye gayret edilmiştir. Süleyman Nazif, Ahmet Ağaoğlu, Babanzâde Ahmet Naim, Ziya Gökalp gibi isimler bahsi geçen mefhumların sınırlarına dair fikirler ileri sürmüşler ve yer yer aralarında entelektüel zarafetin de temayüz ettiği tartışmalara girişmişlerdir.²

Osmanlılık/Osmanlılık fikrinin II. Meşrutiyet'in ilanını müteakip farklı siyasi anlamlar üzerinden eleştiriye tabi tutulduğu müşahade edilmektedir. Bu bakımdan ilk Türkçü parti olarak adlandırılabilir olan Milli Meşrutiyet Fırkası'nın ortaya koyduğu yaklaşım dikkate değerdir. Tanzimat gazetesinde fırkanın beyannamesinin özeti mahiyetinde neşredilen metinde Osmanlılığın merkezi sıkleti olarak Türklük ve İslamlığa işaret edilmesinin yanı sıra Arapların ve Arnavutların durumuna dair şu ifadeler yer verilmektedir: "Osmanlılığın merkezi sıkleti Türklük ve İslamlıktır. Halbuki biz Türklüğü temsil eden Anadolu ile, Osmanlı tarihinden birer hisse-i mefhareti haiz olan Arabistan'ın ve Arnavutluk'un nasıl tahripkâr bir idareye tabi olduğunu zi hayat vakayi' ile idrak ediyoruz." (Tanzimat, 1328: 2)

Arnavutlar ve Osmanlılık meselesine dair Hüseyin Kazım Kadri'nin Arnavutluk'un bağımsızlığını müteakip bu hadiseye dair serdettiği fikirler oldukça kıymetlidir (Hüseyin Kazım, 1330). Nitekim; Osmanlılık/Osmanlılık düşüncesinin entelektüel mecralarda/mahfillerde gayri sahici unsurlar barındırdığını ihtiva eden bu fikirler aslında her ne kadar Osmanlılık/Osmanlılık düşüncesinin lafzen var olsa da ciddi bir zemin kaybı yaşamış olduğunun da önemli bir göstergesidir.

II. Meşrutiyet'in ardından gerek gayrimüslim unsurlarca sergilenen tavırlar gerekse Millî Meşrutiyet Fırkası mensuplarınca da ifade edilen Müslüman unsurlar arasında beliren yaklaşımlar Osmanlılık/Osmanlılık düşüncesinin gayri sahici olduğu yönündeki yaklaşımların pekişmesine imkân tanımıştır. Bu durum beraberinde Osmanlılık/Osmanlılık dışındaki fikri tezahürlerin belirgin hale gelmelerini sağlamıştır. Böylece önceleri mündemîç halde varlık gösteren Türklük, İslamlık ve Osmanlılık düşünceleri kendilerine mahsus bir mecra tutturmak adına daha sarîh bir vaziyet almaya doğru evirilmişlerdir.

Osmanlılık/Osmanlılık düşüncesi her ne kadar II. Meşrutiyet sonrası süreçte geçer halini yitirmeye başlamışsa da Osmanlılık/Osmanlılık özelinde fikirler ileri sürülmeye devam edilmiştir. Elbette Osmanlılık/Osmanlılık düşüncesi

¹ Bu hususta meseleyi vuzuha kavuşturmak bakımından Somel (2001:90) tarafından yapılan dönemlere ayırma gayreti dikkat çekicidir. Somel; modern bir düşünce olarak Osmanlılık/Osmanlılık düşüncesinin Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte gelen süreçte Mustafa Reşid, Âli ve Fuat Paşalar tarafından ortaya konulan yenilik teşebbüslerinin olduğu dönem, Yeni Osmanlılar ve bazı devlet adamları üzerinden belirginleşen Kanun-i Esasîye ilişkin çabaların olduğu dönem, II. Abdülhamit dönemi ve II. Meşrutiyet dönemi olarak bir dönemlendirmeye tabi tutmaktadır. Ayrıca Karpat'ın 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar hangi veçhelerle ve ne şekilde Osmanlılığın geldiğine dair ifade ettikleri de önemlidir (Karpat, 2009:607-652).

² Söz konusu duruma örneklik teşkil etmesi bakımından birçok örnek tartışmaya işaret etmek mümkündür. Bu bakımdan İçtihad yazarı Süleyman Nazif ile Türk Yurdu yazarı Ahmet Ağayef arasında geçen tartışmalar dikkat çekicidir. BU tartışmalara örneklik teşkil etmesi bakımından bkz. (Süleyman Nazif, 1329:1645-1648; Süleyman Nazif, 1329: 1669-1672; Süleyman Nazif, 1329: 1732-1734; Süleyman Nazif, 1329: 1621-1623; Ahmet Ağayef, 1329: 702-714). Bu tartışmaların dışında Babanzâde Ahmet Naim ile Ahmet Ağaoğlu arasında yaşanan İslam'da milliyet mefhumunun mülhaza edildiği tartışmaya da dikkat çekmekte fayda vardır. Tartışmanın muhtevası ve değerlendirmesi için bkz. (Kara, 2005: 290-308).

sonraki yıllarda da varlığını liberal siyasi görüş sahiplerince ve dolayısıyla 19. yüzyılda beliren halinden emareler taşımaksızın sürdürmeye devam etmiştir. Nitekim; İstiklâl Harbi döneminde Peyam Gazetesi'nde Ali Kemal tarafından ileri sürülen düşünceler bu bakımdan dikkate değer bir biçimde karşımıza çıkmaktadır (Ali Kemal, 1338:1). Çalışmada; Osmanlılık/Osmanlılık düşüncesinin söz konusu dönemde Câmi' Bey tarafından ileri sürülen muhtevası esas tutularak, dönemin Osmanlılığa dair farklı fikri tezahürü faş edilmeye çalışılacaktır.

2. Asker, Mebus, Muhalif, Gazeteci: Abdülkadir Câmi (Baykurt) Bey

Abdülkadir Câmi Bey 1877 yılında İstanbul'da Hacı Mehmet Münir ve Aysel Hanım'ın evladı olarak dünyaya gelmiştir. 1309 senesi Nisan ayında (M. 1893) Harbiye mektebine giren Câmi Bey buradan mezun olduktan sonra 38. Süvari birliğine tayin olunmuştur. 9 Ağustos 1897 tarihinde Trablusgarp'ta muallim sıfatıyla coğrafya derslerini icra etmiş ve ardından da 1904 yılında Fizan ve Bingazi telgraf hatlarına dair başarılı çalışmalarından ötürü yüzbaşı vekilliği unvanıyla Trablusgarp kumandanlığı maiyeti yaverliği vazifesine getirilmiştir (Duman, 2015: 383). Câmi isminin kendisine verilmesi de bu döneme tesadüf eder. Trablusgarp kumandanlığı ve valiliği görevini ifa eden Recep Paşa birikimine atfen Molla Câmi'den mülhem olarak Câmi ismini kendisine verir ve bu tarihten itibaren Abdülkadir Câmi olarak bilinir (Demirel, 2008:184).

Câmi Bey'in Trablusgarp dönemine ilişkin birkaç hususa değinmekte fayda vardır: Bunlardan birincisi buraya yarı sürgün bir şekilde gittiğidir. Yılmaz; Câmi Bey'in hatıralarında Harbiye'de son sınıfta okuduğu dönemde kendi sınıflarının II. Abdülhamid'e sadakat noktasında şüpheli bir sınıf olarak mimlenmesi bu sınıfın tamamının mezuniyeti müteakip farklı yerlere sürgün gönderildiklerini nakletmektedir. İkincisi ise; Câmi Bey'in burada bulunduğu dönemde İttihatçılarla temasta bulunduğu ve hatta İttihat ve Terakki'nin kurucularından olan Abdullah Cevdet ile yoğun münasebetlerinin olduğudur (Yılmaz, 2008: 15). Tabii bu irtibat onun yakın gelecekte II. Meşrutiyet'in ilanını müteakip Fizan mebusu olmasının da imkânını doğurmuştur.

II. Meşrutiyet'in ardından İttihat ve Terakki mensubu olarak Meclis-i Mebusan'a Fizan mebusu sıfatıyla seçilen Câmi Bey'in mebusluğuna yerel halktan biri olmadığı gerekçesiyle itirazlar söz konusu olmuştur. 1909 Nisan ayında tekrarlanan seçimleri yeniden kazanan Câmi Bey'in İttihat ve Terakki ile olan münasebetinde 1910 yılı içerisinde kırılmaların yaşanmaya başladığını söylemek gerekmektedir. Bu kırılganlıklar aynı yıl içerisinde Câmi Bey'in İttihat ve Terakki'den ayrılmasına sebebiyet vermiştir (Yılmaz, 2008: 25-26). İttihat ve Terakkiden ayrıldığı dönemlerde Balkanlarda cereyan eden hadiselerin Câmi Bey üzerinde de aksülamelleri olmuştur. Bu tarihten sonra Câmi Bey ilk milliyetçi parti olarak kabul edilen Millî Meşrutiyet Fırkası'nın kurulmasına sebep olan fikri temayüle dahil olmuş ve firkanın kurucuları arasında yer almıştır (Birinci, 2012: 195). Yeri gelmişken Câmi Bey ve Fırka ilişkisi üzerinden değişen fikri yapıdan da kısaca bahsetmek gerekmektedir. İlk

olarak Millî Meşrutiyet Fırkası'nı teşkiline sebep hususlardan biri İttihat ve Terakki bünyesinde yaşanan anlaşmazlıktır. Ancak, buna ilave sebep olması bakımından firkanın kurulduğu tarihlerdeki siyasi vaziyet dikkate alındığında görülecektir ki; Osmanlı bünyesinde bulunan farklı unsurlar arasında ortaya çıkan tezahürler Türklük mefkûresine istinad eden bir fırka olarak Millî Meşrutiyet Fırkası'nın teşkilini sağlamıştır. Türklük ve İslamıktan mülhem bir Osmanlılığı esas kabul etmelerinin yanı sıra İttihat-ı Anâsır (Birinci, 2012: 197) taraftarı olan Millî Meşrutiyet Fırkası'nın söz konusu bu tavri kurucuları arasında yer alan Câmi Bey ve onun Osmanlılık özelinde serdettiği düşüncelerine ilişkin önem arz etmektedir.

Câmi Bey yukarıda ifade edilen ve ilk dönem şeklinde nitelendirilebilecek mebusluğunun ardından, Mayıs 1912'den Ağustos 1912 yılına kadar olan dönemde Meclis-i Mebusan'da tekrar Fizan mebusu olarak yer almıştır. Câmi Bey'in aktif siyasi hayatı son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde mebus olarak bulunana kadar akamete uğramıştır. Buna rağmen bu zaman aralığında her ne kadar resmî olarak siyasetin içinde olmasa da daha sivil mecralarda sağladığı katkılarla siyasi faaliyetlerde bulunmaya devam etmiştir (Duman, 2015: 384-385). Mesela Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının akabinde İzmir'de kurulan İzmir Mudafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'nin çalışmalarına iştirak etmiş ve hatta Genel Sekreterlik vazifesinde bulunmuştur (Yılmaz, 2008: 40).

İstanbul'a avdetinin ardından Câmi Bey'e dair belirtilmesinde fayda olan bir diğer husus ise; Millî Ahrar Fırkası'nın kurucuları arasında yer almış olmasıdır (Millî Ahrar Fırkası-Beyanname, Program, Nizamname-i Dahilî, 1335: 10). Kurucular arasında zikredilememekle birlikte Fırka'nın teşkilinde yer alan Yahya Kemal'in aktardıklarına göre; Fırka'nın beyannamesinin hazırlanmasından kuruluş aşamasına getirilmesine kadar aktif olan isimlerin başında Câmi Bey gelmektedir (Yahya Kemal, 2017: 74-78). Demirel, Câmi Bey'in bu dönemdeki fikirlerini Bolşeviklik ve vahşi kapitalizm karşıtlığı üzerinden kurduğunu aktarmakta ve Batılı devletlerin Osmanlı'yı Rusya'ya feda ettikleri düşüncesinden hareketle Batılılarla Rusya özelinde karşılıklı çıkar esasına dayanan dengeli bir işbirliğinin sürdürülmesine inandığını aktarmaktadır. Ek olarak dünyada yaygın liberal anlayışın o dönemde Câmi Bey üzerinde de etkili olduğu bilgisini paylaşmaktadır (Demirel, 2008: 186).

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Aydın Mebusu olarak katılan Câmi Bey, Felâh-ı Vatan Grubu içerisinde yer almış (Uçar, 2011) ve daha sonra Karakol Cemiyeti'nin marifetiyle Halide Edip ve Adnan Adıvar ile Anadolu'ya geçmek durumunda kalmıştır (Adıvar, 1994: 70-74, 116,132-133, 135). Ankara'da toplanacak olan meclise dair Mustafa Kemal tarafından yayınlanan tamimde Meclis-i Mebusan üyelerinin de bu meclise katılabilecekleri beyanına³ istinaden Câmi Bey'de bu çağrıya müspet karşılık vermiştir.

Câmi Bey Ankara'ya gelmesinin ardından toplanan Millet Meclisi'nin ilk Dahiliye Nazırı olarak görevlendirilmiş ve bu görevi kısa bir süre yürüttükten sonra Roma'ya Ankara

³ Yeni bir meclisin ihdas edilmesinin gerekçelerinin de ifade bulunduğu söz konusu bu tamimin tam metni için bkz. Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma

Merkezi, Ankara 2006; <http://atam.gov.tr/wp-content/uploads/tamim-son-Onar%C4%B1ld%C4%B1.pdf>. Erişim Tarihi: 25. 12. 2018.

hükümetini temsilen gönderilmiştir.⁴ Câmi Bey Roma'da bulunduğu süre zarfında Ankara hükümeti adına ciddi propaganda faaliyetleri yürütmüştür. Ankara hükümeti adına önemli faaliyetlerde bulunurken 1921 yılı kasım ayında görevine son verildi ve Türkiye'ye dönmesi yönünde çağrıda bulunuldu. Ancak Câmi Bey bu çağrılara uymadı ve devam eden milletvekilliği 21 Ekim 1922 yılında T.B.M.M tarafından nihayete erdirildi. Ülkeye avdeti İstanbul'un işgalinin son bulmasının ardından olan Câmi Bey'in bundan sonraki hayatı, aktif siyasi hayatın gerisinde fakat muhtelif gazete-mecmualarda ve ideolojik mahfillerde oldukça etkin bir şekilde devam etmiştir (Demirel, 2008: 187-188).

Câmi Bey'in Türkiye'ye geldikten sonra vefatına kadar olan dönemde faşizm ve emperyalizm karşıtı bir söylem ve tavır içerisinde olduğunu belirtmek gerekir. Bu yönü ile Türkiye'de sol düşünce içerisinde yer almış ve sol düşünceye ait mahfillerde tercih etmiştir. Zekeriya Sertel tarafından çıkarılan Tan gazetesinde⁵ yazılar kaleme almış olması söz konusu duruma örneklik teşkil etmesi itibariyle kıymete haizdir. Câmi Bey'in bu döneminin sakin geçen bir dönem olmadığını belirtmekte de gerekmektedir. Kaleme aldığı metinler dolayısıyla çeşitli mahpusluklara da maruz bırakıldığı görülmektedir. 5 Eylül 1945 yılında Tan gazetesinde "Münevver Sınıfın Tarihi Rolü" serlevhali aydın eleştirisi muhtevasıyla neşrettiği makalesi hapis cezası yatmasına sebebiyet vermiştir (Demirel, 2008: 189).

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk siyasî ve kültürel hayatında kendisine mahsus yeriyile dikkatleri çeken Câmi Bey'in hayatı genel olarak değerlendirildiğinde dönemsel farklılıklar gösteren bir hayat hikâyesi hüviyetindedir. Meşrutiyet öncesi dönemde Osmanlı bir söyleme sahipken meşrutiyetin ilanını müteakip dönemde Osmanlı'ya ilave daha milliyetçi bir çizgiye kaymış, sonraları ise antiemperyalist ve faşizm karşıtı söylemleriyle daha sosyalist bir hüviyete bürünmüştür. Nitekim söz konusu farklı dönemlerde farklı fikirleri savunmak, dönemin aydınlarının büyük bir kısmında görülen bir tavrıdır.⁶

İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisinde bulunmuş olan Câmi Bey'in de görüldüğü üzere hayatında çeşitli fikri kaymalar ya da farklılaşmalar söz konusu olmuştur. II. Meşrutiyet dönemini müteakip daha Türkçü bir düşünceye evrilmiş ama yine de Osmanlılık özelinde fikirler serdetmeye devam etmiştir.

2.1. Memleket Türk Arap Ekseriyeti Üzerine İstinad Etmelidir

II. Meşrutiyet koşullarında önceleri İttihat ve Terakki bünyesinde siyasî faaliyetlerini yürüten Câmi Bey sonraları Millî Meşrutiyet Fırkası'nın teşekkülünde yer alarak fikri vaziyetini de farklı veçhelere büründürmüştür. Yukarıda da ifade edildiği üzere Millî Meşrutiyet Fırkası kurulduğu vakitler her ne kadar milliyetçi-Türkçü bir teşebbüs olsa da dönemin baskın siyasî vaziyetinin bir gereği olarak Osmanlılığa dair bir misyonu ve vizyonu ortaya koymak durumunda kalarak Türklük ve İslamlıktan müteşekkil bir Osmanlılığın zarurî olduğunu resmi görüşü olarak beyan etmiştir. Câmi Bey'in ise II. Meşrutiyet koşullarında bu hususta önceleri makale olarak fakat sonraki yıllarda "Osmanlılığın Atisi" serlevhasıyla neşrettiği eserine aldığı "Memleket Türk Arap Ekseriyeti Üzerine İstinad Etmelidir" başlıklı makalesi pratik anlamda geçerliliğini yitirmiş olan Osmanlılık düşüncesine⁷ getirdiği farklı yaklaşımla dikkatleri üzerine çekmektedir.

Câmi Bey'in Osmanlılık hususunda kaleme aldıklarında II. Meşrutiyet sonrası dönemde imparatorluk bünyesinde gerek Müslim gerekse gayrimüslim unsurlar arasında tezahür eden milliyetçi teşebbüslerin ve bu teşebbüsler dolayısıyla ortaya çıkan siyasî hadiselerin etkili olduğunu belirtmekte fayda vardır. Nitekim harici hadiseler Osmanlı Devleti ve Osmanlılık düşüncesi aleyhine cereyan ederken saltanat ve hilafetin gücünü Türk ve Arap unsurların barındırdığı imkândan alacaklarına işaret etmektedir. Bu bakımdan Câmi Bey makalesinin hemen başlangıcında bu meseleye şu cümlelerle işaret etmektedir: "Siyaset-i dahiliyeye gelince revabit-ı diniyye ve esaret-i ecnebiyeden azade olarak yaşamak kayd ve menfaati ile yekdiğerine merbut olacak Türk ve Arap kuvvetlerinin hâsıl edeceği ekseriyet üzerine müesses saltanat ve hilafet kuvvası daha ziyade metanet kesb edecektir." (Fizan Meb'usu Sabıkı Câmi, 1331: 11).⁸

Türkler ve Arapların birlikteliğinden ibaret olması gerektiği iddia edilen Osmanlılığın teşekkülünde ise farklılıklara rıza göstermek ve hatta bu farklılıkları muhkem hale getirmek adına Araplara bir takım hakların verilmesinin elzem olduğu üzerinde hassaten durulmaktadır: "Ancak bu revabıtı tazyikat ile değil, zamanın icabatına nazaran bir takım tevziat ile teşyid ve takviye etmek icab eder." (s.11) Elbette bu gerekliliğe işaret etmenin dönemin siyasî vaziyetinin bir neticesi olduğunu

⁴ Yılmaz, Câmi Bey'in Roma'ya elçi olarak tayini hususunda iki farklı iddiaya işaret etmektedir. Bunlardan birincisi Câmi Bey'in İtalyanlarla İstanbul'da münasebetinin yoğun olmasıdır. İkincisi iddia ise; Câmi Bey'in oğluna referansla İstanbul'dan uzaklaştırılmak istenmesidir (Yılmaz, 2008: 167).

⁵ Tan gazetesinin mahiyeti ve politik tavrına ilişkin bkz. (Öztekin, 2016).

⁶ II. Meşrutiyet dönemi öncesi ve sonrasında, Cumhuriyet ilanını müteakip dönemde fikri bakımdan farklılıklar sergileyen birçok isim zikredilebilir. Osmanlılıktan, Türkçülüğe ve sonraları sosyalizme kayan Ethem Nejat ve Osmanlılıktan, Kürçülüğe ve yeni kurulan devletle birlikte Cumhuriyetçiliğe doğru fikri yönelme sergileyen Abdullah Cevdet isimlerini zikretmek meseleyi vuzuha kavuşturması bakımından örnek olarak işaret edilebilecek isimlerdendir.

Ethem Nejat hayatı için bkz. (Erkek, 2012). Abdullah Cevdet'in hayatı için bkz. (Hanioglu, 1981).

⁷ Osmanlılık düşüncesinin pratik anlamda geçerliliğini yitirdiği meselesine dair Teyfur Erdoğan'ın ifade ettikleri dikkat çekicidir. Erdoğan; II. Meşrutiyet'in ilanını müteakip dönemde sıkı Osmanlıcı olan İsmail Kemal Bey'in bağımsızlığının ardından Arnavutluk'un ilk başbakanı olmasını ve yine Osmanlılık fikrinin önemli bir savunucusu olan Satı el-Husri'nin Arap milliyetçiliğinin banilerinden biri haline gelmiş olmasını Osmanlılık fikrinin pratik anlamda nihayete erdiğinin ya da başarısızlığının bir göstergesi olarak imlemektedir (Erdoğan, 2008: 38).

⁸ Câmi Bey'in metnine ilişkin bundan sonraki atıflarda dipnot ile işaret etmek yerine metin içinde sayfa numarası parantez içinde verilecektir.

akılda tutmak gerekmektedir. Nitekim makalenin kaleme alındığı tarihlerde Osmanlı Devleti'nin Müslim unsurları içerisinde batı kanadını temsil eden Arnavutların, istikballerinin tayini hususunda Osmanlı'dan gayri hareket etme iradesi göstermeleri ve bağımsızlıklarını ilan etmeleri temayüz etmiş Müslüman unsurlar olarak Türkler ve Arapların birlikteliğinin sağlanması hususunu zaruri olarak gündeme getirmiştir.

Câmi Bey'in Türkler ve Araplar özelinde arzuladığı Osmanlılığın gayesi olarak işaret ettiği mesele ise kendisinin Vatan-ı asliye-i Osmaniye olarak vurguladığı Balkanlar havalisinde Osmanlı düşmanlarınca ihdas edilmek istenen milliyet husumetlerini ta kökünden kesmek olarak belirtilmektedir. Türkler ile Arapların bir araya gelmesini gerekli kılan ya da buna imkân tanıyan belli başlı hususlara da vurgu yapılmaktadır. Bunlardan birincisi; "Osmanlı ülkesi içinde muayyen ve kat'i hudutlarla ayrılmış ve hiçbir zaman kavmiyet münaza'âtına saha olmayacak olan iki büyük kıt'a Anadolu ile bilad-ı Arabdır."(s.11) ifadeleriyle Anadolu ve Arap havalisinde kavmiyet davası gütmeyen esas mesele haline getirilemeyeceği şeklindedir. İkincisi ise; Türklerle Araplar arasında tarihi irtibatın ortaya çıkardığı ve Avrupa Siyasiyyununun garazkârane neşriyatına tahrif olunmayan tahkim edilmiş bir bağın olduğudur.

Câmi Bey'in vurguladığı bir diğer hususta Osmanlılığın teşekkülünde Türk ve Arap birlikteliğinin ne şekilde olması gerektiğidir. Bu bakımdan Araplar ve Türkler arasındaki ilişkinin eşitlik üzerine tesis edilmesi gerekliliği "Bundan sonra Osmanlı imparatorluğunun merkez sıklığı Türk ve Arab kuvvetlerinin hâsıl edeceği te vazundadır."(s.12) ifadeleri ile vurgulanmaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki söz konusu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Devleti kurtarma isteğinin bir tezahürü Osmanlılığın ağırlık merkezi olarak Türk ve Arap birliğine işaret edilmekte ve diğer unsurlar için üstü kapalı da olsa daha tali bir konum tayin edilmektedir.

Türklük ve Araplık merkezli teşekkül edecek olan birlikteliğin temsil ettiği devletin merkezi idaresinin yerine dair de Câmi Bey'in ileri sürdüğü bir takım fikirler vardır. İstanbul'a atfedilen bir önem vardır ama dönemin siyasî vaziyetinin gereği olarak beliren Osmanlılığın (Türk-Arap) merkezi idaresinin hem bu ilişki dolayısıyla hem de siyasî ve askerî bir gereklilikten kaynaklı İstanbul dışında Anadolu ve Arap havalisine yakın bir yerde tesis edilmesi gerekliliği şu cümlelerle ifade bulmaktadır: "İstanbul her kuvvet bir belde-i (s. 12) sultaniye olmak üzere kalmakla beraber devlet-i Osmaniye'nin, merkezi idare ve askeriyesini artık Türk ve Arab memalikinin hattı faslına nakl etmesi, Anadolu, Suriye, Irak ve müstakbel Kürdistan şimendiferlerinin mültekasında bir mahalde tesis eylemesi bir zaruret-i siyasiye ve askeriyenin neticesi olarak vakıa olacaktır."(s.13) Osmanlı idaresinin merkezine dair yapılacak bu değişikliğin siyasî ve askerî taraflarına işaret edilmenin yanı sıra iktisadî getirilerine de temas edilmektedir. Bu şekilde Anadolu ve Arap havalisi "kötü idareciler" tarafından maruz bırakıldıkları kötü durumdan kurtulacaklar ve bu durumda memleketin seviye-i iktisadiyesini ala edecektir. Bu noktada söz konusu metnin kaleme alındığı tarihlerde Arap havalisinde Araplık/Arap milliyetçiliği gayesini güden cemiyetler ve neşriyatlar özelinde muhtelif teşekküllerin var olduğu da bir gerçektir.⁹

Hal böyle olunca Câmi Bey tarafından Türklük ve Araplıktan mülhem bir Osmanlılığa dair zikredilen düşünceler, onun meseleyi romantik bir bağlamda ele aldığı şeklinde değerlendirilebilir.

Sonuç

Osmanlı'da 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren görünür olmaya başlayan yeni aydın/münevver sınıfının merkeze devleti kurtarmak ideali koymuş olması dolayısıyla daha gündelik sorunlara odaklanılmış, bu ise derinlikten uzak, eklektik ve sürekli değişken fikirler ileri sürmelerine sebebiyet vermiştir. Câmi Bey de hayatı boyunca vaziyet ettiği siyasî odaklardaki değişiklikleri ve fikri bakımdan dönem dönem farklı mecralarda yer almış olması hasebiyle söz konusu aydın grubu içerisinde değerlendirilebilecek bir isimdir. Bu bakımdan Osmanlılığa dair serdettiği fikirleri de Osmanlı Devleti'ni kurtarmak namına dönemin siyasî halinin ortaya çıkardığı fikirler olarak değerlendirmek mümkündür.

Câmi Bey, kökleri 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar götürülebilecek olan Osmanlılık/Osmanlılık düşüncesinin 20. Yüzyılın ilk çeyreğine doğru evrilmesine sebep olan gerekçelerin anlaşılmasına katkı sağlayan, II. Meşrutiyet dönemi aydınlarının bir örneği olarak görülebilecek isimlerdendir. Türklük ve Araplıktan mülhem bir Osmanlılık arzusunun Câmi Bey'in fikri tekâmülü içerisinde dönemsel bir yer işgal ediyor olması bu iddiayı destekler mahiyettedir. Nitekim Osmanlılık adına ortaya koyduğu çerçevenin dönemin romantik vaziyetinin tezahürü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Hele de Arap havalisindeki milliyetçi tezahürlere rağmen bu birlikteliğin arzulanması aynı zamanda bir umudun tecellisi şeklinde de değerlendirilebilir. Osmanlı Devleti'nin merkezi idaresinin bu düşünce doğrultusunda değiştirilmesi talebinin gayri sahiciliği de benzer bir talep olarak ele alınabilir.

Nihaî olarak belirtmek gerekirse Câmi Bey II. Meşrutiyet ortamında unsurların bir bir kendi geleceklerini tayin etme noktasında irade göstermelerinden hareketle son umut olarak Türk ve Arapların birlikteliğini merkeze alan bir fikir ileri sürmüştür. Lakin sonraki dönemlerde bunun gayri sahiciliğini ortaya çıkan siyasî hadiseler üzerinden fark ederek daha farklı siyasî mevziler edinme yoluna gitmiştir.

Kaynakça

- Adıvar, H. E. (1994), *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Atlas Kitapevi, İstanbul.
- Ahmet Agayef (1329), "Sabık Trabzon Valisi Süleyman Nazif Beyefendi'ye", *Türk Yurdu*, IV/21, 702-714.
- Ali Kemal (1338), "Türklerin Tali'sizlikleri", *Peyam*, 6/ 369-127.
- Atatürk'ün Tamim, *Telgraf ve Beyannameleri IV*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006; <http://atam.gov.tr/wp-content/uploads/tamim-son-Onar%C4%B1ld%C4%B1.pdf> . Erişim Tarihi: 25. 12. 2018.

⁹ II. Meşrutiyet'in ilanını müteakip dönemde Arap unsurlarca kurulan ve Arap milliyetçiliği fikrinin tecessüm ettiği muhtelif

teşebbüsler hakkında Davut Hut tarafından kaleme alınan makalede önemli bilgiler bulunmaktadır (Hut, 2016: 132-142)

- Birinci, A. (2012), *Hürriyet ve İtilâf Fırkası*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Çalen, M. K. (2013), “Bir Kimlik Siyaseti Olarak Osmanlılık”, *Türk Yurdu*, 33/308, 88-91.
- Demirel, M. (2008), “Câmi Baykurt”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Sol*, Edt. Tanıl Bora-Murat Gültekingil, 8, İstanbul, 184-194.
- Duman, O. Ö. (2015), “Meşrutiyet’ten Cumhuriyeti’ne Parlamento Yaşamında Muhalif Bir Mebus “Câmi Baykut””, *Tarihin Peşinde*, 13, 381-406.
- Erdoğan, A. T. (2008), “Osmanlılığın Evrimi Hakkında Bir Deneme: Bir Grup (Üst Düzey Yönetici) Kimliğinden Millet Yaratma Projesine”, *Doğu Batı*, 45, 19-46.
- Erkek, M. S. (2012), *Bir Meşrutiyet Aydını Ethem Nejat*, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Hanioglu, Ş. (1981), *Bir Siyasal Düşünür Olarak Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- Hikmet*, Nu: 33, 1328, 2.
- Hut, D. (2016), “Osmanlı Arap Vilayetleri, Arabizm ve Arap Milliyetçiliği”, *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1, ss. 105-150.
- Hüseyin Kazım (Kadri) (1330), *Arnavutlar Ne Yaptılar?*, Yeni Turan Matbaası, İstanbul.
- Kara, İ. (2005), *Din İle Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Karpat, K. (2009), *İslam’ın Siyasallaşması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Ş. (1996), *Yeni Osmanlılar Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Millî Ahrar Fırkası- Beyanname, Program, Nizamname-i Dahilî*, (1335), Şemseddin Matbaası, Dersaadet.
- Öztekin, H. (2016), *Tan: Serteller Yönetiminde Muhalif Bir Gazete*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Somel, S. A. (2001), “Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913)”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce*, 1, İstanbul, 88-98.
- Süleyman Nazif (1329), “Ahmed Agayef Beyefendi'ye Cevap(I)”, *İctihad*, IV/ 76, 1669-1672.
- _____ (1329), “Ahmed Agayef Beyefendi'ye Cevap”, *İctihad*, IV/74, 1621-1623.
- _____ (1329), “Ahmed Agayef Beyefendi'ye Cevap”, *İctihad*, IV/75, 1645-1648.
- _____ (1329), “Ahmed Agayef Beyefendi'ye Cevap”, *İctihad*, IV/79-2, 1732-1734.
- Tunaya, T. Z. (1988), *Türkiye’de Siyasal Partiler*, Hürriyet Vakfı Yayınları, 2, İstanbul.
- Uçar, A. (2011), *Son Osmanlı Mebusan Meclisi ve Felâh-ı Vatan Grubu*, Tekirdağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Yahya Kemal (2017), *Tarih Musâhabeleri*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- Yazıcı, N. (2002), *Osmanlılık Fikri ve Genç Osmanlılar Cemiyeti*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, E. (2008), *Dört Devirde Bir Muhalif Abdülkadir Câmi Baykurt (1877-1949)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Araştırma Makalesi • Research Article

Yenilenen Kentlerde Nostaljik Söylemler ve Kurgusal Mekânlar

Nostalgic Discourses And Fictionals Spaces In The Renewed Urban

Rukiye Satılmış^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-0304-0361

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 28 Eylül 2018
Düzeltilme tarihi: 03 Mart 2019
Kabul tarihi: 27 Mart 2019

Anahtar Kelimeler:

Kent
Kentsel yenileme
Nostalji
Yeniden üretim

ÖZ

Yaklaşık on-onbeş yıldır yenileme geçiren kentlere bakıldığında, gerek yeni yapıların inşaa edilip pazarlanma sürecinde gerek eski yapıların restore edilme sürecinde ‘nostaljik’ söylemlerin payının yadsınamayacak derece olduğu görülmektedir. Yatırımcılar yeni inşa ettikleri konutlarının nostaljik reklamlarında geçmişin güzel, sakin ve huzur dolu eski günlerini müşterilerine vaat ederken, yerel yönetimler ise tarihi yapıları restore ederek geçmişin nostaljik günlerini canlandırdıklarını iddia etmektedirler. Bu durum sadece mekânların yapım ya da onarım süreçlerine değil aynı zamanda nosatli kafe örneğinde olduğu gibi kullanım biçimlerine de yansımaktadır. Diğer bir deyişle sürekli bir dönüşüm sürecinde olan kentlerde bir taraftan yeni yapılar inşaa edilip eski yapılar onarılyorken diğer taraftan da yeni yaşam şeklinin yanında özellikle sınırlı bir alanda eskiyi yad etme ve yaşatma çabası dikkat çekmektedir. Bu makale, kentlerdeki iki önemli aktörün, yatırımcılar ve yerel yöneticilerin, nostaljik söylemlerinin kent yenileme çalışmaları açısından ne gibi anlamlar ifade ettiğini sorgulamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışmada nostaljinin kent hayatındaki etkisi üzerinde durularak kent ve nostalji ilişkisi değerlendirilmektedir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 28 September 2018
Received in revised form 03 March 2019
Accepted 27 March 2019

Keywords:

The City
Urban renewal
Nostalgia
Re-Production

ABSTRACT

Nostalgic discourses can be observed vividly during both marketing new buildings and renovating old buildings in the urban spaces, where urban transformation is still progressing for the last ten to fifteen years. Investors promise beautiful, quiet and peaceful old days to their customers in the nostalgic advertisement of their new buildings; local government claimed that they bring to life the nostalgic old days by renovating old buildings. This situation has an impact not only constructing or repairing buildings but also the usage of buildings such as nostalgia cafes. In cities that are in a continuous process of transformation, new constructions and new life styles are being built, while there are a certain effort not to be forgotten old life style in limited places. This article aims to question that two main actor which are local government and investors, are transforming cities by applying nostalgic themes and at the same time, what these meanings mean to urban renewal. The impact of nostalgia on urban life and the relation between nostalgia and urban are evaluated in the study.

1. Giriş

Bugün birçok kent çok kısa sürelerde ve oldukça yoğun bir biçimde yeni binaların yapımına sahne olmaktadır. Bu yeni binalar ile kısa sürede büyük değişimler geçiren kentlerde iki yönlü bir yapılaşma şeklinin olduğundan bahsetmek

mümkündür. Herzfeld’in ifadesiyle, arzulanan bir modernliğe doğru koşusunda kent, eskiden kullanılmayan binaların bugün çalgınca yeniden inşa edilip şekillendirilmesinin de yolunu açmıştır (2011: 407). Başka bir ifadeyle, bir yandan yeni binalar yapılyorken diğer yandan ise eski binalar restore edilmektedir. Kentin yeni

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: r.kaya@alparslan.edu.tr

formuna geçişte ara işlev gören bu eski binalar, atfedilen kutsallık ve gösterilen saygı ile diyebiliriz ki eskiyi ve geçmişini idealize etmekte kentlilerin nostaljik duygularını canlı tutmaktadır.

Kentlerde nostaljinin görüldüğü alanların başında özellikle eski kent merkezlerinde bulunan bu yapılar gelmektedir. Yenilenen kentlerde nostaljiyi restore yapılar dışında başka bir çok yerde daha gözlemlemek mümkündür. Eski ulaşım araçlarının nostaljik fotoğraflarının sergilendiği yeni bir metro istasyonunda, tarihi ve kültürel öneme sahip nesnelerin yerleştirildiği kent meydanlarında, bir odası şark köşesi olarak düzenlenen evlerimizde... Dikkate değer bir nokta var ki nostalji en çok, yeniliğin olduğu bir yerde ortaya çıktığında dikkat çekmektedir. Günümüzde nostaljinin anlamını ele veren ise en çok yeni mekânarlarda karşılaşılan nostaljik figür ve düzenlemeler olmaktadır. Bu bağlamda kentler söz konusu olduğunda da yakın zamanda inşâ edilmesine rağmen nostaljik bir izlenim veren özelliklere bu amaçla tasarlanan mekânlar üzerinde düşünülmesi hak etmektedir. Dolayısıyla nostaljiyi sadece geçmişin güzel günlerini yad etmek olarak değerlendirmemek, söz konusu söylem ve eylemlerin işlevlerine odaklanmak hatta bu söylemlerin kentlerde makes bulmasının nedenlerini kentlerdeki gündelik hayat açısından sorgulamak gerekmektedir. Çalışma temelde kent ve nostalji arasındaki bu ilişkiyi sorgulamayı ve aynı zamanda bununla literatürdeki nostalji üzerine yapılmış çalışmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu amaç doğrultusunda çalışmada öncelikle tarihsel süreç içerisinde nostalji kavramının yaşadığı dönüşüm ele alınmakta ve nostaljinin bugün hangi alanlarda ve ne gibi işlevlerle ortaya çıktığına bakılmaktadır. Bu bağlamda günümüzdeki nostaljiyi anlamada kilit öneme sahip yeniden üretim kavramına başvurulmuş ve yeniden üretim üzerine yapılan tartışmalar bağlamında nostaljinin farklı alanlardaki yeniden üretimi üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Sonrasında ise çalışmanın odak noktası olan kentlerdeki nostalji ve yeniden üretiminin yatırımcılar yerel yönetimler açısından neler ifade ettiğine kentlerin özellikleri bağlamında bakılmıştır.

2. Nostalji Kavramı

Öncelikle belirtmek gerekir ki nostalji tartışmalı bir konudur; çünkü Sarlo'nun da ifade ettiği üzere; "geçmiş, her zaman tartışmalıdır" (2001: 9). Bunun temel sebebi ise geçmişin çoğunlukla kasıtlı ya da kasıtsız olarak olduğundan farklı hatırlanmasıdır. Nostaljik bakışla geçmiş, dünya savaşları, ölümcül hastalıklar, devasa felaketler ve büyük ölçekli afetlerle dolu olmasına rağmen, paradoksal olarak nostaljik olarak hatırlanma eğilimi gösterir ve genellikle kusursuz ya da eksik dönem olarak idealleştirilir (Demir, 2017: 55).

Yunanca'dan gelen nostos (eve dönüş) ve algia (özlem) kelimelerinin birleşiminden oluşan nostalgia/nostalji sözcüğünü ilk olarak İsviçreli Johannes Hofer, 1688'de yazdığı tıp tezinde, kişinin kendi memleketine geri dönme arzusundan kaynaklanan üzgün ruh halini tanımlamak için kullanmıştır (Hofer'dan akt. Boym, 2009: 25). Nostalji kavramı başlangıçta Hofer tarafından bir hastalığı tanımlanmak için kullanılmış olsa da sonraki dönemlerde kavrama farklı anlamlar yüklenmiş ve bugün geçmiş zamana ait yer, olay ya da kişilere duyulan aşırı özlemi ifade eden

olumlu bir anlam kazanmıştır. Boym'un da ifade ettiği üzere, anlamındaki olumlu değişime bağlı olarak, "19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde nostalji, ulusal ve bölgesel müzelerde ve kent abidelerinde kurumsallaşmış kamusal bir üslup ve mekân kazanmıştır" (2009: 25). 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra ise yapılan araştırmalar sonucunda pozitif bir duygu durumu olarak tanımlanmıştır. Söz konusu süreçte nostaljinin tedavi edilebilir bir hastalıktan moral bir değere dönüştüğünü söylemek mümkündür. Bunun da ötesinde bugün, nostaljinin ve nostaljik söylemlerin hafızanın kurgusalından beslenen yapısından hareketle, zengin bir anlam içeriğine sahip olduğu; ekonomide, siyasette, mimaride hatta gündelik hayatın pek çok alanında kullanıldığı gözlenmektedir. "Nostalji literatürde tıp tarihinin bir parçası olmasına karşın, bu kavramın sosyolojiye egemen olan nostaljik paradigma nosyonuna işe yarar şekilde dönüştürebileceğini" belirten Stauth ve Turner'e göre, "sosyolojik analizin en güçlü metaforlarından biri, nostaljidir" (1997: 59-61). Geçmiş, şimdi ve gelecek arasında zamansal açıdan olduğu gibi mekânsal açıdan da geçişken, Bauman'ın (2015: 13-14) ifadesiyle, "akışkan" olan, içinde bulunduğumuz çağda, bir nesne, bir eylem ya da bir mekân üzerinden nostaljinin anlamlarını sorgulamak, günümüz sosyal dünyasının işleyişini sorgulamanın da bir yolunu oluşturur.

3. Gündelik Hayatta Nostalji ve İşlevleri

Geçmiş bir zamanda değer ifade eden, özlenen an ve anılar çoğunlukla bir nesne ya da bir mekân ile özdeşdir. Gündelik hayatın hemen her alanında geçmişteki bir durum ya da kişiyi çağrıştıran nesne ve mekânların anlam haritasında değer, hafıza, kimlik, geçmiş ve gelecek algısı saklıdır. Nostaljik tutumlar, geçmişe ve geleceğe dair algı yanında içinde yaşanan sosyal dünyanın bilgilerini de bu algılar üzerinden ele verir. Geçmişin simgeleşerek geleceğe taşınmasında rolü olan, büyüsü bozulmuş dünyalarımıza anlam katan, bireysel ve toplumsal olarak bizi biz yapan hatıraların bağlandığı tüm figürler, yaşadığımız zaman ve mekâna dair algılarımızı ele veren birer sembolik anahtarlardır. Dönemlerin koşul ve özelliklerine göre olumlu ya da olumsuz anlamlar atfedilen nostalji kavramının günümüz toplumunda izini sürmenin, içinde bulunduğumuz dönem ve toplum adına kaydedeğer bir veri sağlayacağını söylemek mümkündür.

Tarihsel olarak bakıldığında nostaljinin özellikle durum ya da yer değiştirilen dönemlerde kendini yeniden tanımlama çabası olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle nostaljinin yoğun olarak görüldüğü hemen her dönemin ortak özelliği, keskin değişimlerin yaşandığı, Boym'un (2009: 47) ifadesiyle, devrim dönemleri sonrasıdır; devrim sözcüğü, hem döngüsel tekrar hem de radikal kopuş anlamına gelir. Süreklilik ve gelenekteki her derin kopma, yeni bir başlangıç aşamasında "geçmiş" oluşmasına yardımcı olur; yeni başlangıçlar, Rönesanslar, restorasyonlar hep geçmişe dönüş, ondan destek alma biçiminde ortaya çıkarlar ve geleceği ürettikleri, yeniden kurdukları, kapsadıkları ölçüde geçmişini keşfederler (Assmann, 2001: 36).

Nostaljinin işlevi ise tam da bu noktadadır; nostaljik tutum ve söylemler değişimin yaşandığı dönemlerde süreklilik sağlama gibi bir işleve sahiptir. Yine Bauman'ın "City of Fears, City of Hopes" makalesinde devrimler üzerine

söyledikleri de modern dönemde nostaljinin sıklıkla ortaya çıkışını ve sunumunu anlaşılır kılmaktadır. Zira Bauman'a göre, devrimler modern dönemde eskiye göre daha sık aralıklarla yaşanmaktadır, hatta devrimler günümüzde bir yaşam tarzıdır (2003: 2). Nostaljinin yaşanan yoğun değişim ve dönüşümler ölçüsünde ortaya çıktığı kabul edildiğinde, günümüzün nostalji furyası Bauman'ın ifadeleri ile kısmen açıklık kazanmaktadır.

Bir hatırlayış biçimi olarak nostalji, temelde hafızanın özlemlerle hatırlayışı anlamına gelir. Küçük bir simge ya da çağrışım kişiyi geçmişe götürebilir ve hatırlama biçimini koşullandırabilir. Günümüzde hatırlatma işlevine sahip, geçmişe ait pek çok eşya önem kazanmış bağlantılı olarak koleksiyon kültürü yaygınlaşmıştır. Yaygınlaşan bu kültüre yönelik Öztürk, her şeyi biriktirme fikrinin, bir tür genel arşiv oluşturma düşüncesinin, bütün zamanları, bütün dönemleri, bütün biçimleri ve zevkleri bir yere kapama arzusunun ve hatta zamanın dışında yer alacak ve zamanın tehdit edemeyeceği bir mekân oluşturma fikrinin modern döneme özgü olduğunu ifade etmektedir (2012: 65). Boym'a (2009: 17) göre de çağımızın bir belirtisi, tarihsel bir duygu olan nostalji, modernliğin akranıdır. Sanayileşmenin ve modernleşmenin hızlı temposunun, insanların geçmişin yavaş ritimlerine, sürekliliğine, toplumsal kaynaşmışlığa ve geleneğe duydukları özlemi daha da yoğunlaştırdığını vurgulayan Boym'a göre, siberuzaya ve sanal küresel köye duyduğumuz hayranlığa karşılık, en az onun kadar küresel bir nostalji salgını, kolektif hafızası olan bir cemaate duyulan dokunaklı bir hasret, parçalanmış bir dünyada sürekliliğe duyulan bir özlem vardır (2009: 15). Bu bağlamda bireysel ve toplumsal alanlarda geçmişe ait eşyaların biriktirilmesi, sergilenmesi, yeniden üretilmesi ve hatırlatıcı simgelerin yaygınlaşması, modernlik süreci ile birlikte yaşanan değişimlere karşı bir süreklilik direnci ya da kopuşlara bir tepki olarak okunabilir.

Gündelik yaşam içinde nostaljinin izi sürüldüğünde, görülen bir diğer işlevi ise geçmişin bugüne güç verdiğidir. Özyürek'e göre nostalji, toplumun kıyısında köşesinde kalmışlar ya da güçsüzler için bir kaynak işlevi görebilir; bu kişiler kendilerinden bağımsız olarak yüceltilen geçmişin alternatif temsillerini yaratarak, kendileri için şimdide daha iyi bir konum iddiasında bulunabilirler (2008: 202). Dolayısıyla, Özyürek'in ifadesiyle nostalji, şimdiyle ilişki kurup onu dönüştürmenin güçlü ve çok yönlü yollarından biridir (2008: 228). Bu bağlamda, "nostalji, hem bir kaçış hem de bu dünyaya bir alternatiftir ki, bu dünyayı değiştirmek için toplumsal ve siyasal eylem yaratan sadece alternatifler düşüncesidir" (Stauth ve Turner, 1997: 52).

Günümüz nostaljisini, insanların bizzat kendilerinin dönüştürdüğü bir şeyin ardından yas tuttuğu özel bir nostalji biçimi olarak düşünen Tanyeli'ne (2013: 79) göre ise; geçmiş her çağda özlenir; sorun, hangi verilerle tanımlanmış, hangi geçmişin, nasıl özlendiği sorunudur. Yoğun bir özlemin belirtisi olarak ele alınan ve hoşnutsuzluk olarak yorumlanan nostaljinin günümüzdeki kimi görünümüne bakıldığında, nostaljinin yeni bir yaşam inşa etmede meşrulaştırıcı bir işlevselliğinin olduğu görülebilir. Yeni bir duruma geçiş sürecinde ya da geçildiğinde geçmişe ait imge ve söylemler güven verebilir ve yaşanan değişimleri makul gösterebilir. Connerton'un başka bir şekilde ifade ettiği gibi, günümüzle ilgili deneyimlerimizin büyük ölçüde geçmiş hakkında bildiklerimizin üzerine oturduğu ve geçmişle ilgili

imgelerimizin genellikle var olan toplumsal düzeni meşrulaştırmaya yaradığı söylenebilir (2014: 12). Nostalji söz konusu işlevselliklerinden dolayı sadece doğal bir görüntü olarak ortaya çıkmaz aynı zamanda yeniden üretilir ve farklı alanlarda yeniden sunulur: "21. yüzyılın başında nostalji, bir zamanlar dünyanın dört bir tarafındaki kapitalistlerin kamusal ve dolayısıyla pazarlanamaz gördüğü imgeleri ve kavramları özelleştirmekte ve bu suretle metalaştırmaktadır" (Stauth ve Turner, 1997: 19). Söz konusu imge ve kavramların metalaştırılması ya da diğer bir ifade ile nostaljinin bu imge ve kavramlar yoluyla yeniden üretimi yenilenen kentlerde nostaljinin görünümüne de ışık tutmaktadır.

4. Yeniden Üretim Kavramı ve Nostaljinin Yeniden Üretimi

Yeniden üretim kavramı, 19. yüzyıldan beri yaygın bir kopya ve kopyalama anlamına sahiptir (Williams, 1999: 185). Üretim biçimindeki değişimle birlikte yeniden üretim hız kazanmış ve var olan ürünlerin yeniden üretimi yaygınlaşmıştır. Connerton'un ifadesiyle, 19. ve 20. yüzyılların meta kültüründe diğer tüm kelimelerden önce gelebilecek bir kelime varsa, o da "yeni" kelimesidir (2014: 68). Bağlantılı olarak yeniden üretim kavramı, Benjamin, Adorno ve Baudrillard'ın günümüz dünyasına yönelik eleştirilerinde de önemli bir yer edinmiştir.

Walter Benjamin, yeniden üretim kavramını Pasajlar adlı eserinin bir bölümünü oluşturan "Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilbildiği Çağda Sanat Yapıtı" adlı makalesinde sanat bağlamında ele almıştır. Kültür endüstrisi kapsamında bir başyapıt olan bu makalede Benjamin'in belirttiği üzere, aslında insanların yapmış oldukları her zaman insanlar tarafından yeniden yapıla gelmiş aynı şekilde sanat yapıtı da yeniden üretilmiş gelmiştir; yeni olan sanat yapıtının teknik aracılığıyla yeniden-üretilmesidir (1993: 46-47). Teknik yoluyla üretim çok sayıda ürünün daha kısa sürede ve kopyalanarak üretilmesinin yolunu açmıştır. On dokuzuncu yüzyıl öncesi her şeyin tek tek el yapımı yapıldığı bir dünya yavaş bir dünyaydı (Connerton, 2014: 40). Tekniğin olanaklarıyla yeniden üretimin yapıldığı günümüz dünyası ise hemen her alanda olabildiğince hızlanmıştır.

Yeniden üretim kavramını kültür endüstrisi kapsamında ele alan Theodor W. Adorno ve Max Horkheimer da eğlence endüstrisinin bir sanat gibi yükselmesini, kültürel ve sanatsal ürünlerin metalaşarak kitlelere sunumunu üretilmiş olanın güncelle yinelenerek tüketilmesi olarak yorumlamış, kültür endüstrisinin temel özelliğini "bildik şeyleri yeni bir nitelikte birleştirmek" (2014: 109) olarak ifade etmişlerdir. Adorno'ya göre kültür endüstrisinin getirdiği asıl yenilik, kültürün uzlaşmaz iki ögesini, sanat ile eğlenceyi amaç kavramına, yani tek bir yanlış formüle, kültür endüstrisinin bütünselliğine tabi kılmış olmasıdır ki bu formül yinelemeye dayanır (2014: 67). Diğer bir ifadeyle kültürel ve sanatsal ürünlerin yeniden üretilmesinin kültürün endüstrileşmesinin yolunu açtığını vurgulamışlardır.

Yakın dönemde ise Jean Baudrillard "nesne altkültüründe kültürlüleşme" (1997: 139) olarak tanımladığı kitsch kültürü ile yeniden üretim süreci üzerinde durmaktadır. Kitsch kavramı sanatın ticarileşmesi anlamına gelir. Kitsch (üretimi endüstriyel olabilen) nadir, kıymetli, benzersiz nesneye yeniden değer kazandırır; kitsch ve "otantik nesne" ikisi

birlikte böylece bugün sürekli hareket ve genişleme halinde olan ayırt edici eşyanın mantığına göre tüketimin dünyasını düzenler (Baudrillard, 1997: 138). Kültürel bir kategori olarak kitschi değerlendiren Baudrillard'a göre her yandan ödünç alınmış göstergelerin nesne düzeyinde endüstriyel çoğalması, bayağılaştırılmasından ve "kullanıma hazır" göstergelerin düzensiz bir artışından kaynaklanan kitsch bu çoğalmı "kitle kültürü" olarak temellerini, tüketim toplumunun sosyolojik gerçekliğinde bulur (1997: 129). Bu hususu daha açık bir şekilde ifade eden Calinescu'ya göre kalabalığı hoşnut eden genellikle kitlesel tüketim için tasarlanmış kitsch, geniş bir kamuoyunun en yüzeysel estetik ihtiyaçlarına ya da kaprislerine anlık tatmin sunmak içindir; bu nedenle yeniden üretilen aynı imge tartışılmaz bir şekilde kitsch olacaktır (2010: 282). Yeniden üretilenin kitsch olması başka bir duruma daha gönderme yapar ki bu Benjamin'in de yeniden üretimde eleştirdiği ve eksik bulunduğu tarafı; yapının şimdi ve buradalığı. Benjamin'e göre,

Özgün yapının şimdi ve buradalığı o yapının hakikiliğini oluşturur; dolayısıyla hakikilik, teknik yollarla gerçekleştirilen yeniden üretimin dışında kalır. Bir nesnenin hakikiliği, maddi varlığından tarihsel tanıklığına değin, başlangıçtan bu yana o nesnede gelenekleşmiş olanların bütününden oluşmakta ve sanat yapısının teknik yoldan yeniden-üretilmediği çağda ise gücünü yitiren, yapının özel atmosferi olmaktadır. Sanatsal üretimde hakikilik ölçütünün iflasıyla birlikte, sanatın toplumsal işlevi de bütün olarak köklü bir değişim geçirmiş; sanatın kutsal törenden temellenmesinin yerini bir başka uygulama, yani sanatın politika temeline oturtulması almıştır (1993: 47-52).

Benjamin'in bir diğer eleştirisi ise yeniden-üretim tekniğinin, yeniden-üretilmiş olanı geleneğin alanından koparıp aldığı yönündedir. Gelenek, (kültür mirasımız) tasarlanmış bir sürekliliğin kendisini açıkça gösterdiği bir süreçtir; bir zorunluluk olarak değil ama arzu edilen bir süreklilik olarak görülen, geçmişin anlamlı bulunmuş ve yeniden yaşanması istenen öğelerinin tekrar tekrar seçilmesi ve yeniden seçilmesi (Williams, 1999: 187) ile oluşur.

Benjamin'in, Adorno'nun ve Baudrillard'ın kültür endüstrisi bağlamında yeniden üretime yönelik yaptıkları eleştiriler, temsiller yoluyla yeniden üretilen geçmiş, hatırlama ve unutmaya biçimlerindeki sorunlu yönleri açığa çıkarması bakımından oldukça önemlidir. Örneğin kopya edilen ürün, asıl ürünün emek sürecini yok sayar. İmal edilmiş kopya ürünlerin kökene ilişkin düşünce vermemesi gibi, geçmişin temsil eden ürünler yoluyla yapılan hatırlama da yüzeysel ve kısmidir. Daha açık bir ifadeyle, hatırlama tarihsel bağlamından uzaksa hatırlamaya değil daha ziyade unutturmaya hizmet eder. Kültür endüstrisinin bir parçası olarak yeniden üretilenin ise tarihsel bağlamından kopuk olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu anlamda bellek ve kapitalizmin ortak yönlerinin de yeniden üretim olduğunu söylemek mümkündür. Zira, Connerton'un ifadesiyle, kâr ve tüketim odaklı yeniliklerin hızla devasa boyutlarda demode ürünler üretmesinde hayati bir rolü olan unutkanlık, pazarın iyi işleyebilmesi için olmazsa olmaz bir bileşendir (2014: 73).

Nostalji ve yeniden üretimi konusuna gelindiğinde, nostaljinin bir hatırlama biçimi olması ve nostaljik nesnelere teknik yoluyla yeniden üretimi, yeniden üretim

kavramının bellek açısından da kilit önemde olduğunu göstermekte ve hatta kitsch tartışmaları günümüz nostaljisinin hatırlatmaktan çok unutturmaya nasıl hizmet ettiğini açıklamaktadır. Bu bağlamda, kültürel ürünlerin yeniden üretimi ile belleğin hatırlama işlevi arasındaki ilişkiyi Matei'nin ifadeleriyle özetlemek mümkündür: "Sanat için hiç neyse, hafıza için de nostaji odur" (Matei'den akt. Boym, 2009: 15).

Gözden çıkarılan nesnelere koruma, onlara tarihsel bir hale kazandırma tutkusu, bütün bunlar aslında modernleşme hızına bir tepki, gündelik şimdinin her şeyi bir girdap gibi içine çeken boş uzamından dışarı çıkma ve bir zaman ve bellek duygusu talep etme çabası olarak yorumlanabilir (Huysen, 1999: 43). Fakat diğer yönüyle geçmişe ait nesnelere yeniden üretilmesi ya da yeni nesnelere tarihsel bir hale kazandırma tutkusu tüketici odaklı bir ekonominin mantığına oldukça uygundur. Ticarileşmiş nostaljide medeniyetin tüm eserleri seri üretim yoluyla mevcut ve elden çıkartılabilir hale getirilir; böylece tüketici hem modern rahatlığın hem de ilkel fetiş sahipliğinin keyfini sürer (Boym, 2009: 73-74). Yeniden üretilerek ekonominin bir nesnesi olan nostalji, diğer bir ifadeyle, geçmişin imgeler ve temsiller bütününe indirgenmesi, geçmişle bağın kuvvetlenmesine değil zayıflamasına neden olur. Nostaljinin yeniliği meşrulaştırıcı işlevselliği ise buradan kaynaklanır. Bu noktada Herzferd'e kulak verecek olursak;

Burada karşımıza çıkan imajların öne çıktığı bir temsil anlayışıdır. Nitekim postmodern temsil geleneğe başvururken, bir anlam metaforu oluşturmaktan çok geleceği bir imaj olarak tüketir. Bu tarz yerlerde söz konusu olan, "toplumsal olarak deneyimlenmiş bir geçmişin değil, tüm gücüyle varlığını yıkıp yerine geçmeye çalışan sterilize bir geçmişin yeniden resmedilişidir; o geçmiş hiç var olmamış bir şeye dönüştürüldüğü oranda, tarihi umursamayan bir modernliğin teknolojisinden ve ekonomik gücünden beslenen bir nostalji endüstrisi bugünü de istila etmektedir (2011: 401).

Yukarıda ele alınan yeniden üretim üzerinde yapılan tartışmaların bir kısmından hareketle denilebilir ki yeniden üretimde asıl amaç var olanı yaşatmaktan ziyade ekonomiye bir girdi sağlamaktır. Diğer bir ifadeyle burada geçmiş ürünlerinin endüstriyel bir malzeme haline gelmesi söz konusudur.

Yenilenen kentlerde nostaljinin izi sürüldüğünde de nostaljinin kurgusal mekânlar yoluyla yeniden üretildiği ve geçmişin bir pazarlama aracına dönüştüğü rahatlıkla söylenebilir. Örneğin her geçen gün artan nostalji kafeler, gerek sunum gerek tasarımlarıyla müşterilerini adeta geçmişe götürmekte fakat kasada karşılaşılan fiyatlar ya da tutumlar geçmişin samimi günlerinde değil nakit ilişkilerin var olduğu modern zamanlarda yaşadığımızı vurgulayarak aslında bu yerlerin kurgusal mekânlar olduğunu açık bir biçimde göstermektedir. Yine bu tarz mekân girişlerinde bulunan "–since" eki ile açılış tarihini bildiren tabelalar da dikkat çeken bir diğer durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Köklü ve güvenilir esnafın varlığının geçmişe dayandığını bilen mekân işletmecileri yeni açılmış olsalar dahi ayrıntılarda geçmişin gücünü diğer bir ifadeyle nostaljinin işlevselliğini kullanmayı ihmal etmemektedirler.

5. Kentlerde Nostaljinin Yeniden Üretimi

Sanat eserlerinin seri üretim yoluyla hızla üretildiği günümüz dünyasında kentlerde yapılar dahi hızlıca inşa edilmekte ve kentlerin büyüyen yapısından hareketle söz konusu yapılar sürekli bir değişim ve dönüşüm geçirmektedir. Gerek kent çeperlerinde gerek kent merkezlerinde yaşanan dönüşümler, yaşam kültürüne ait pek çok öğeyi nostaljiye dönüştürmekle bağlantılı olarak geçmiş yaşama olan özlem ve ilgiyi beslemektedir. Geçmişe duyulan ilgi ve özlem ise öncelikli olarak mekânlara yansımaktadır. Yavaşlık, samimiyet, güvene dayalı ilişkilerle anılan geçmiş; hız, mesafe, nakit ilişkiler ve teknoloji üzerine kurulu olan bugünde mekânlar yoluyla yaşatılmaktadır. Özellikle tarihi kent merkezlerinde görülen nostaljik mekânlar ise bunun bir örneğini oluşturmaktadır. Kent mekânları açısından düşünüldüğünde dış yapısı restorasyona uğrayan; iç yapısı ise güncel ihtiyaçlara göre yeniden düzenlenerek farklı işlevler yüklenen bu tarihi mekânlar, aynı zamanda bir yeniden üretim alanı olarak değerlendirilebilirler. Yine aynı şekilde yakın zamanda inşa edilen binaların nostaljik bir tema ile tarihselliğe büründürülmesi de bu bağlamda değerlendirilebilir. Boyer'e göre, postmodern bir kent alanı kolektif hafızayı canlandıran materyaller ile karakterize edilir; böylece "tarihsel" alanlar yeniden üretilir ya da eski mimari formların bir amalgamı ile yeni binalar inşa edilir (Boyer'den (1996) akt. Mills, 2004: 7). Bu anlamda kentte tarihsel atmosferi geliştiren restorasyonlar, her ne kadar geçmişin bir kalıntısı olarak görülse de bugün yeniden üretime tabi olan mekânlardır. Boym'un ifadesiyle, hızla dönüşen şehirlerde bu kendiliğinden anma alanları günümüzün kent yenileme fırtınaları karşısında yok olmanın eşğine gelen tarihsel olanakların sanal düzlemlerini içeren mini müzelerdir (2009: 139). Müze işlevi gören bu tarihsel mekânların kentte konumlanması, nostaljinin ütopyacı yönünü de içinde barındırır. Huyssen'e göre, nostalji bir anımsama biçimi olarak her zaman ütopyanın içinde vardır ve hatta orada üretici bir işlev üstlenir (1999: 119). Bu mekânlar sadece fiziksel bir yeniden üretime değil aynı zamanda toplumsal bir yeniden üretime de tabi tutulurlar. Kent ve yeniden üretim arasındaki ilişki üzerinde duran Mumford'a göre de; fiziksel ve kültürel gücü yoğunlaştırmasıyla kent, insanlar arasındaki ilişkinin temposunu yükseltmiş, ürünleri stoklanıp yeniden üretilebilir biçimlere sokmuş, sadece fiziksel araçları değil, mirası aktarmak ve geliştirmek için ihtiyaç duyulan insanları da biraraya getirip örgütlemiştir (2007: 684). Bu bağlamda yeniden üretimi, kentin karakteristik özelliklerinden biri olarak görmek, bunu ekonomik açıdan Simmel'in "metropolün her zaman para ekonomisinin merkezi olması" (2003: 85) düşüncesinden hareketle, sosyal açıdan ise mekânlar ve toplumlar arası etkileşim bağlamında okumak mümkündür. Zira günümüzde kentsel mekânın düzenlenmesinde, kültür ve miras endüstrilerini kent ekonomileri için kaynak olarak kullanmayı benimseyen küresel bir kent anlayışı söz konusudur. "Kentın geleceğini kültür endüstrisinde gören özel sektörün ve kamu sektörünün isteklerinin 1980 sonrası neoliberal ekonomiler ve emlak piyasasının talepleri ile belirlendikleri" (Baykan vd., 2011: 126) gerçeği göz önüne alındığında kültür endüstrisinin dünyadaki birçok kentte

özellikle de İstanbul'daki dönüşümü açıklamada hala geçerliliğini koruduğu söylenebilir. Sosyal'a göre,

Kentin tarihselleştirilerek yenilenmesi 1980'li yılların başında, bazı bakımsız konakların pastel pembe ve sarıya boyanarak kış bahçeli kafeteryalara dönüştürülmesiyle başlamış, kentin Osmanlı-Rum-Yahudi geçmişinin ortaya çıkarılıp nostalji olarak İstanbulluların tüketimine sunulmasıyla devam etmiş, Miniaturk'un inşasıyla doruğa ulaşmıştır. Miniaturk'le birlikte, kültürel miras ve tarih artık İstanbullunun yakınına, evinin ötesine taşınmıştır (2011: 393).

Bu süreç hem kentin kültür endüstrisinin bir parçası olarak ele alındığının hem de kentlerin yerel unsurları ile küresele katılma çabasında olduğunun, dahası yerel unsurların para politikası temelinde değerlendirildiğinin bir ifadesidir. Zira küreseli inşa etmeye giden yol yereli restore etmekten geçmektedir. Urry'nin de ifade ettiği gibi, bir yere yönelik "nostalji" ve "gelenek" çoğunlukla "cemaat" kavramına dayalı belirli bir estetik eğilimler kümesini dile getiren koruma gruplarınca uydurulmuş olabilmektedir; bu durum, Albert Dock gibi başka türlü olsa metruk bir mülk olarak kalacak yapıların korunması ve gerekli yeni yapıların uluslararası modernist mimari biçimine karşı olarak yerel biçimde yapılmasının yöreklendirilmesi çabalarına yol açmaktadır (1998: 215). Kısacası kentler bir taraftan küresel etkilerle yeniden yapılanmaya diğer taraftan yine küreselleşmenin etkisiyle tarihsel ve kültürel öneme sahip yerlerin restorasyonlarına sahne olmaktadır. Söz konusu restorasyonlar, kentteki küresel etkilere yerel bir tepki olmaktan ziyade küresel hareketlerin bir parçası olarak gerçekleşmektedir. Bauman'a göre, oyun her iki alanda – küresel ve yerel sahnelerde yazılıp oynanmaktadır; sahnelenen oyunların akıbeti birbirlerine sıkıca dolaşmıştır; senarist ve aktörler bu bağın ne kadar derin bir şekilde farkına varırlarsa biri diğerinin üretiminin başarısına o kadar katkıda bulunacaktır (2003: 39).

6. Yenilenen Kentlerde Nostaljik Görünümler

Daha önce de belirttiği üzere nostalji ile bugün hemen her alanda karşılaşılmaktadır; geçmişin muhteşem günlerini vaat ederek geçmişte yapacakları çalışmalara referans olarak kullanan siyasi söylemlerden, sundukları şerbetler ve tasarımlar ile Osmanlı dönemini yaşatma iddiasında olan kafe mekânlarına kadar. Fakat kentlerde gerek eski (varlığı geçmişe dayanan) gerek yeni yerleşim yerlerinde bulunan (kurgusal) nostaljik mekânlar, muhakkak ki nostaljinin en görünür olduğu alanların başında gelmektedir. Her iki nostaljik mekânın da, tıpkı nostaljinin gündelik hayatta olduğu gibi, kentlerde kentlerin yapısıyla ilişkili biçimde pek çok işlevi bulunmaktadır. En önemlilerinden biri ise kentlerde yeni gelişmeleri vurgulama işlevidir. Örneğin kentlerde herhangi bir alanda yapılan yeniliğin vurgusu genellikle geçmişteki haline kıyasla yapılmaktadır. Bununla birlikte geçmişten ne zaman dem vurulsa arkasından şimdiki işaret eden değişimlerin anlatılması olağan bir durumdur. Bu haliyle nostaljiyi, özlemden ziyade yaşanan değişimin ve bu değişimden duyulan memnuniyetin bir ifadesi olarak yorumlamak mümkündür. Dolayısıyla nostaljinin kentlerde konumlanışında, kentlerin doğasına vurgu yapan, zamansal açıdan dün üzerinden şimdiki ve geleceği vurgulayan bir yönün olduğunu söylemek mümkündür.

Kentlerde nostaljiyi ortaya çıkaran durumlardan bir diğeri hıza dayalı üretim ve ulaşım sistemlerinin varlığıdır. Kentin hızlı ve yoğun yapısına karşılık nostalji, geçmişin yavaş ritimlerini hatırlatması bakımından dengeleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle nostalji kentin hızı ve hızlı yaşamı karşısında kentlilere yavaşlık, soluklanma ve zamansal açıdan durup düşünme imkanı sunmaktadır.

Kent yaşamının çoğul ortamında nostaljinin bir diğer işlevi ise kimlik ve kendilik tanımlamalarında oynadığı roldür. Nostalji, küreselleşme karşısında benzeşen birey ve toplulukların kimliklerini vurgulayıcı bir işlev üstlenir. Bireysel ya da kolektif olarak kimlik ve kendilik meselelerinin sembolik bir ifadesi olan nostaljik tutumlar, kent ölçeğinde de bireysel ve kolektif hafıza arasında bir aracı olur. Örneğin özellikle bireysel hafızaların yansıma alanı olan iç mekânlar aynı zamanda toplumsal hafızaları da içlerinde barındırır. Boym'un ifadesiyle koleksiyonlar mahrem deneyimlere sahne hazırlar fakat her dairedeki koleksiyon hem daire sakininin parçalı bir biyografisi hem de kolektif hafıza sergisidir (2009: 475). Nostaljik hatırlama biçimleri bu anlamda bireysel ve toplumsal kimliklerin oluşturulmasında temel bir rol oynar. Kent açısından düşünüldüğünde de durum benzerdir. Kentlerdeki nostaljik yapılar, kentlerin bir nevi kimliklerini de vurgular. Bu açıdan şehir Boym'un ifadesiyle, özlem ile yadırgatma, hafıza ile özgürlük, nostalji ile modernlik arasında ideal bir kavşaktır (2009: 249).

Mekân, tarih boyunca iktidarların üzerinde kontrol ve disiplin kurmak için mücadele ettiği alanlardan birisi olmuştur (Öztürk, 2012: 19). Dolayısıyla kentler doğrudan iktidarların etkisinde olan yerlerdir. Kentlerde geçmişin nasıl hatırlanacağı iktidar ilişkilerinden bağımsız olmamıştır. Diğer bir ifadeyle kentlerde geçmişin ele alınışı, nostaljinin kullanımı iktidarların politikaları ile yakından ilişkilidir. Bu açıdan bakıldığında, hatırlamanın ve unutmanın bireysel olduğu kadar ekonomik, sosyal ve politik süreçlerle bağlantılı olarak toplumsal olduğunu da söylemek mümkündür.

Son zamanlarda restore edilerek kullanılan tarihi ve kültürel mekânlar, kentlerde konumlanan nostaljinin siyasi ve ekonomik alanda artan işlevini anlamak açısından da iyi birer örnektir. "Şehrin sembolik coğrafyasındaki bazı değişiklikler, ülkenin siyasi manzarasındaki değişikliklerin teknesiz habercisidir" der Boym (2009: 249). Bu bakımdan geçmişteki önemli kişi, yer ve olayları sembolik olarak yaşatan pekçok nostaljik yapının izini sürmek günümüzde hem yapısal olarak hem de siyasi olarak yaşanan değişimlerin yönünü görebilmek açısından önemlidir.

Özyürek'e göre, hatıra geçmişten ziyade çağdaş iktidar ilişkilerini ve yapılarını yeniden şekillendiren bugüne dair bir eylemdir (2008: 201). Bu noktada başlı başına bir inceleme konusu olmayı hak eden siyaset ve nostalji ilişkisi, siyasette nostaljinin kullanımı ile iktidar olmanın, iktidarda kalmanın ve sonrasında da hatırlanmanın bir aracı olması yönüyle önem arz eder. Bu ilişkinin yansıdığı alanların başında kentler gelmektedir. İktidar mücadeleleri kentlere sembollerin mücadelesi olarak yansır. Her iktidar kendi değerlerini anıtlarıyla kendi nostaljisini bugüne taşımaya çalışırken, Boym'un tabiriyle; yeniden inşa sembolik bir misilleme biçimi olmaktadır (2009: 270). Geçmiş kendi

parametrelerine göre yorumlayan günün iktidarı, geleceğin de iktidarı olma isteğini bu yeniden inşa biçiminde ele vermektedir. Bu bağlamda iktidar ve hatırlama arasındaki ittifakın ileriye dönük yanını vurgulayan Assmann'a göre:

Hükümdarlar sadece geçmişi değil aynı zamanda geleceği de gasp eder, hatırlanmak isterler, bu yüzden kendilerini unutturmayacak işler yapar ve bu eylemlerinin anlatılması, müziksel olarak işlenmesi, anıtlarda sonsuzlaşması ya da en azından arşivlenmesi için çaba gösterirler. Kısaca iktidarlar, kendisine geriye yönelik meşruluk, ileriye yönelik ebedilik kazandırır (2001: 73).

Söz konusu işlerin ve eylemlerin yeri ise çoğunlukla yapının görülebildiği kentlerdir. Özyürek'e göre, tarih yazımında kendilerine yer bulamayan kişisel deneyimler ya da üzerinde konuşulması zor konular, edebiyat, anı, müzik, sinema gibi kültürel ürünlerde dile getirilebiliyorlar; bu ürünlerin üretimi, dolaşımı ve tüketimi kadar anlatılan deneyimlerin hakikiliğine yönelik iddialar da toplumsal belleği şekillendirmede alternatif bir mücadele alanı oluşturuyor (2001: 11). Geçmişin farklı yorumlara açık oluşu, geçmişe ait kültürel miras niteliğinde olan tarihi yapıların da iktidarların sunduğu miktarda farklı kesimlerce farklı yorumlanmasının önünü açar. Bu gibi durumlarda iktidarların geçmişi nasıl ve hangi yönleriyle ele aldığı, söz konusu yapıların yıkım, yenilenme ve kullanımları üzerinde de anahtar rol üstlenir.

Kentlerdeki nostaljik semboller aynı zamanda gündelik hayatta siyasetin izini sürme olanağı da sağlar. Yerel siyasi kültürü şekillendiren ve dönüştüren yönüyle nostalji ve özelleştirme arasındaki karşılıklı bağların gelişiminin izini süren Özyürek'e göre, nesnelere, ilişkileri ve kavramları metalara dönüştüren neoliberal ideolojinin arkasındaki önemli devindirici iki kuvvetten biri nostalji, diğeri ise özelleştirme (2001: 17). Bu bağlamda Özyürek'in 75. yıl kutlamalarını incelediğinde vardığı sonuç, piyasaya dayalı sembollerin, niyetlerinden bağımsız olarak, yeni siyasi ifade ve katılım biçimlerini getirdiği ve devlet sembollerini devletin dışında görülen alanlara taşıyarak yeni anlamlar kazandırdığıdır. Özyürek, kamusal-özel, siyasi-siyasal olmayan, meşru-gayri meşru alanlar arasında hızla aşınan sınırları işaret ederek, "hem toplumun hem de devletin yerine pazarı koymayı amaçlayan neoliberal sembollerin popülerleşerek, güçlü devlet ideolojileri ve devlet güdümlü modernleşme projelerinin nostaljik anılarıyla yeni bağlamlara tercüme edilmekte" olduğunu ifade eder. Yine O'na göre bu durum siyasetin siyasi kurumlardan ziyade bu kurumlar dışında aranabileceğini, siyasetin gündelik hayatta semboller üzerinden izinin sürülebilmesinin daha makul olduğunu göstermektedir. Çünkü siyasetin yeni biçimi oy verme ve seçimin ötesinde daha önceleri özel ya da mahrem diye düşünülen alanlarda ve eylemlerde gerçekleşmektedir (Özyürek, 2001: 39). Dolayısıyla siyasetten ziyade kent mekânlarında izi sürülen nostalji daha açık bir toplum okuması için oldukça sağlam veri sağlayacaktır. Örneğin söz konusu durum Türkiye örneğinde düşünüldüğünde bir kesim Cumhuriyet dönemine nostalji duyuyorken başka bir kesim Osmanlı dönemine nostalji duymakta; siyaset, gerek siyasi arenada gerek gündelik hayatta bu nostalji temellendirmeleri üzerinden sürdürülmektedir. Özyürek'in deyimiyle, her iki kesim de (Kemalistler ve İslamcılar) şimdiki dönüştürecek bir turnusol kağıdı olarak geçmişin nostaljik temsilinden yararlandığından, geçmiş siyasi meşruiyet ve tahakküm

mücadelesinin arenası haline dönüşmektedir (2001: 202). Bu anlamda kurumsal iktidarı meşrulaştırma biçim ve söylemleri için nostalji etkin bir araç olmakta ve siyasi alanda nostalji, kendini tanımlama, meşrulaştırma ve gelecekte konumlandırmaya hizmet etmektedir. Sonuç olarak, Özyürek'in ifadesiyle, "piyasa temelli ekonomi ve siyaset, tam da kendi doğasından ötürü, insanların ev içi mekânı nasıl düzenledikleri, hayat hikâyelerini nasıl anlattıkları ve siyasal gelişmeler hakkında neler hissettikleri noktasında şekilleniyor ve elbette sonrasında da dönüp bunları yeniden şekillendiriyor" (2001: 40).

Günümüzde kentler gerek para politikalarının gerek siyasi politikaların merkezinde olan yerlerdir. Nostalji ise her iki alanda da oldukça işlevsel bir potansiyele sahiptir. Bu açıdan bakıldığında kent yenileme çalışmaları sürecinde kentlerdeki her iki aktörün söylemlerinin, eylemlerinin ve bunların yansımaları olan kentlerdeki görüntülerin daha derinlikli bir analizine imkan vermektedir. Nostalji üzerine yapılan tüm bu tartışmalar geniş bir perspektifle ele alındığında kent merkezlerinde yürütülen restorasyon ve yenileme çalışmalarının ya da geçmişin güzel günlerinin yeni bina satışlarında pazarlanmasının da ötesinde yeni yerleşim yerlerinde kurgusal bir çerçevede tasarlanan nostaljik mekânların varlığı da anlaşılır olmaktadır.

7. Sonuç

Çalışmada vurgulandığı üzere kent mekânlarında nostaljinin konumlanışında, kentlerin doğasına (hızlı değişim ve dönüşüm) vurgu yapan, zamansal açıdan şimdiki vurgulayan, küreselleşme karşısında yereli ön plana çıkaran bir yan bulunmaktadır. Dahası bu mekânlar geçmiş ve gelecek, geleneksel ve modern, küresel ve yerel arasındaki karşılıklı etkileşimlerin merkezinde yer almaktadır. Dolayısıyla kentin dönüşümünde etkin olan iki temel aktörün söylemlerinde ve uygulamalarında görülen nostalji, birbirine bağlı ekonomik, politik ve kültürel süreçlerin etkileşimi bağlamında ele alındığında anlaşılabilir olmaktadır. Bu bağlamda gerek para politikalarından gerek siyasi politikalarından hareketle hızlı bir dönüşüme tabi tutulan sadece kentler değil aynı zamanda kentlilerin belleğidir de. Kentlerin ve kentlilerin belleği niteliğinde olan nostaljik yer ve yapıların ifade ettiği önem sadece geçmiş hatırlama, unutmama açısından değil kentlerin geleceği açısından da kuşkusuz büyük önem taşımaktadır. Fakat literatürdeki tartışmaların da odak noktası olan nostaljinin endüstrileşmesinin hatırlatmaktan ziyade unuttuğu gerçeğinden hareketle, kentlerde tarihi bina ve yerlerin para politikalarına tabi bir dönüşüme tutulmasının geçmişi hatırlatmaktan ve yaşatmaktan çok belirli bir alana sıkıştırarak yeni yapılanmanın önünü açması sonucunu verdiğini söylemek mümkündür.

Diğer bir açıdan bakıldığında hızla yenilenen ve büyüyen kentlerin fiziksel ve kültürel değerlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olduğu kent çalışmalarında sıkça dile getirilmektedir. Bu bağlamda son yıllarda yerel yönetimlerce kentin değerli tarihi yapılarının restorasyonlarına önem verildiği, tarihi kent merkezleri için ise dönüşüm projelerinin gündeme geldiği görüldü de kentlerin genel yapısına ve yaşadıkları dönüşüme bakıldığında kültürel miras eserlerinin restorasyonları ve tarihi kent merkezlerinin yenilenmesi ile kentin fiziksel ve kültürel değerlerini korumak bir yana, bu tarihi bina ve

merkezlerin onarımlarının kentin geri kalanının dönüşümü için hem bir lokomotif hem de meşrulaştırıcı bir işleve sahip olduğu görülmektedir. Zira yeni yapılanma şeklinin kentin var olan özgün yapısıyla uyuşmaması ve yapılan dönüşümlerin bütünsellikten uzak olması bunun en bariz göstergeleri olmaktadır. Bu anlamda kentlerde nostaljinin ortaya çıkışını ve yaygınlaşmasını ekonomik açıdan üretim biçimindeki değişimin, kültürel açıdan ise yaşam biçimindeki değişimin bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür. Nostalji ve kent ilişkisi üzerinde durmak, politik açıdan ise kentlerin siyasetle olan bağına ışık tutma potansiyeline sahiptir.

Kaynakça

- Adorno, T. W. (2014), *Kültür Endüstrisi - Kültür Yönetimi*, Çev. Elçin Gen, Nihat Ülner, Mustafa Tüzel, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Assmann, Jan (2001), *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, Çev. Ayşe Tekin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2003), *City of Fears, City of Hopes*, London: Goldsmiths College, 18.07.2018 tarihinde http://www.arss.ro/wp-content/uploads/2009/07/z.bauman_city-of-fear.pdf adresinden alındı.
- Bauman, Z. (2015), *Akışkan Modern Dünyada Kültür*, Çev. İhsan Çapcıoğlu ve Fatih Ömek, Ankara: Atıf Yayınları.
- Baudrillard, J. (1997), *Tüketim Toplumu*, Çev. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baykan, A. vd., (2011), *Yaşayan Bir Tarihi Miras Alanına İlişkin Muhafif Durumlar: Büyük Valide Han, İstanbul Nereye? Kültür, Avrupa*, haz. Deniz Göktürk vd. İstanbul: Metis Yayınları.
- Benjamin, W. (1993), *Pasajlar*, Çev. Ahmet Cemal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Beatriz, S. (2011), *Geçmiş Zaman: Bellek Kültürü ve Özneye Dönüş Üzerine Bir Tartışma*, Çev. Peral Bayaz Charum ve Deniz Ekinci, İstanbul: Metis Yayınları.
- Boym, S. (2009) *Nostaljinin Geleceği*, Çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Metis Yayınları.
- Calinescu, M. (2010), *Modernliğin Beş Yüzü*, Çev. Sabri Gürses, İstanbul: Küre Yayınları.
- Connerton, P. (2014), *Toplumlar Nasıl Anımsar?* Çev. Alâeddin Şenel, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Connerton, P. (2014), *Modernite Nasıl Unutturur*, Çev. Kübra Kelebekoğlu, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Demir, S.T. (2017), *The Stranger to Time: What a Collector Stands for in a Hurried Society*, *Human Studies*, Springer Netherlands, March Volume 40, [Issue 1](#), pp. 43-59.

- Herzferd, M. (2011), İstanbul: Kaleydoskopta Kültür Politikası, *İstanbul Nereye? Küresel Kent, Kültür, Avrupa*, Haz. Deniz Göktürk, vd., İstanbul: Metis Yayınları.
- Huysen, A. (1999), *Alacakaranlık Anıları: Bellek Yitimi Kültüründe Zamanı Belirlemek*, Çev. Kemal Atakay, İstanbul: Metis Yayınları.
- Mills, A. (2004), *Streets of Memory: The Kuzguncuk Mahalle in Cultural Practice and Imagination*, PhD Thesis, The University of Texas at Austin.
- Mumford, L. (2007), *Tarih Boyunca Kent*, Çev. Gürol Koca ve Tamer Tosun, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Özyürek, E. (2008), *Modernlik Nostaljisi*, Çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Özyürek, E. (2001), *Hatırladıklarıyla ve Unuttuklarıyla Türkiye'nin Toplumsal Hafızası*, Ed. Esra Özyürek, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Simmel, G. (2003), *Modern Kültürde Çatışma*, Çev. Tanıl Bora, Utku Özmakas, Nazile Kalaycı, Elçin Gen, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Soysal, L., vd.: (2011) *İstanbul Nereye? Küresel Kent, Kültür, Avrupa*, Haz. Deniz Göktürk vd., İstanbul: Metis Yayınları.
- Stauth, G., TURNER, B. S. (1997), *Nietzsche'nin Dansı: Toplumsal Hayatta Hınç, Karşılıklılık ve Direniş*, Çev. Mehmet Küçük, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tanyeli, U. (2013), *Rüya, İnşa, İtiraz: Mimari Eleştiri Metinleri*, İstanbul: Boyut Yayınları.
- Urry, J. (1998), *Mekânları Tüketmek*, Çev. Rahmi Ögdül, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Williams, R. (1999), *Kültür*, Çev. Suavi Aydın, Ankara: İmge Yayınları.

Araştırma Makalesi • Research Article

Farklı Sosyo-Ekonomik Statüye Sahip 8-10 Yaş Arası Çocukların Bazı Fiziksel ve Motorsal Özelliklerinin İncelenmesi*

Investigation of Some Physical and Motoric Characteristics of Children Aged 8-10 Years With Different Socio-Economic Status

Alper Karadağ^{a,**}

^a Muş Alparslan Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, 49250, Muş / Türkiye
ORCID: 0000-0002-8931-2523

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 24 Mart 2019
Düzeltilme tarihi: 20 Mayıs 2019
Kabul tarihi: 28 Mayıs 2019

Anahtar Kelimeler:

Çocuk,
Sosyo-Ekonomik Statü,
Fiziksel Gelişim,
Motorsal Performans

ÖZ

Bu çalışma, Ardahan İl'i merkezinde ilköğretim sürecine tabii olan farklı sosyo-ekonomik statüye sahip 8-10 yaş gurubundaki kız ve erkek çocukların bazı fiziksel ve motorsal performans profillerini incelemek üzere tasarlanmıştır. Çalışmaya ebeveynlerinin izni ile 239 kız ve 286 erkek olmak üzere toplam 525 çocuk iştirak etmiştir. Her bir çocuğun; boy, vücut ağırlığı ve vücut yağ yüzdesi ile durarak uzun atlama, el pençe kuvveti, esneklik, mekik çekme ve 5 x 10 m çeviklikle kombine edilmiş hız özellikleri ölçülmüştür. Çalışmaya katılan çocukların ailelerinin sosyo-ekonomik statülerini farklılaştıran toplam aylık gelirleri, anne ve babanın eğitim düzeyleri ile ikametgâh adreslerindeki farklılıklar ailelere sorulan sorulardan elde edilen cevaplar ile kategorilendirilmiştir. Çalışma neticesinde, ailelerin sahip olduğu sosyo-ekonomik statünün, çocukların fiziksel gelişimi ve bazı motorsal performans değerleri üzerinde olumlu / olumsuz etkiye yol açtığı tespit edilmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 24 March 2019
Received in revised form 20 May 2019
Accepted 28 May 2019

Keywords:

Child,
Socio-Economic Status,
Physical Development,
Motoric Performance

ABSTRACT

This study has been designed to investigate some physical and motoric performance profiles of male and female children aged between 8-10 with different socio-economic status and having primary education in the center of Ardahan province. A total of 525 children, including 239 girls and 286 boys have participated with the consent of their parents. Each child's height, weight, body fat percentage, standing long jump, hand grip strength, flexibility crunches and speed characteristics combined with 5 x 10 m agility have been measured. Their total monthly income differentiating the socio economic status of the children's families participated in the study, parents' education levels and differences in their residence address have been categorized with the answers obtained from questions asked to the families. As a result of the study, it has been found out that the families' socio economic status has positive / negative effects on children's physical development and some motoric performance values.

1. Giriş

Çocukların fiziksel ve motorsal (kuvvet, sürat, dayanıklılık, esneklik...) uygunluk göstergelerinin yaşlara göre olağan bir aralıkta seyretmesi, fiziksel ve motorsal bakımdan sağlıklı bir gelişim sürecinin temel göstergelerindedir. Çocuklarda

fiziksel gelişim ve motorsal performans düzeyi ile sosyo-ekonomik göstergeler arasındaki ilişkiyi konu alan bu çalışma, Türkiye'nin Kuzeydoğusunda Gürcistan ve

Ermenistan'a sınırları olan, 1800 m rakıma sahip Ardahan ilinde gerçekleştirildi.

* Bu çalışma, 16-19 Nisan 2015 tarihlerinde ABD'nin Teksas Eyaletinin San Antonio Şehrinde düzenlenen Uluslararası Disiplinlerarası Çalışmalar Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: alper.karadag@alparslan.edu.tr

Son yıllarda düzenli bir şekilde göç veren iller arasında olan Ardahan İlinin 2008 yılında 112.242 olan nüfusunun 2018 yılı itibari ile 98.907 olduğu belirtilmiştir. Nüfusunun % 44' ü 25 yaşının altında olan bu yerleşim merkezinin il ve ilçe merkez nüfusunun toplam nüfusa olan oranı % 35 iken bu rakam Türkiye geneli için 2011 yılı itibariyle % 76,8 olarak verilmiştir(01.03.2019)
<https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr>.

Çocuklarda gelişim süreci normal seyrinde devam ederken, fiziksel büyüme ve sinir sistemine bağlı olarak motor becerileri de gelişir. Kalıtım, sosyo-ekonomik durum, beslenme, ırk, vücut ölçülerinin olgunlaşma hızı gibi birçok faktör, çocukların motor becerilerindeki gelişimini etkilemektedir (Erden, 2009). Motor beceri gelişimi bakımından 6-9 yaş aralığı temel becerilerin kombinasyonlarından oluşan geçiş becerilerini (ip atlama, bisiklet, kickball), 10-12 yaş aralığı ise temel ve geçiş becerileri kombinasyonlarından oluşan (soccer kicking, gymnastics) özel becerileri kapsayan dönemlerdir (Larson vd., 1995). Geçiş evresi içerisinde yer alan 7-8 yaşlarındaki çocuklar temel hareket becerilerini daha kompleks ve özel formlara dönüştürebilir. Bu dönemde çocukların çeşitli hareket örüntülerini keşfetmesi, birleştirmesi ve gelişen hareket becerileri ile gurur duyması söz konusudur (Gallahue vd., 2002). Birçok çocuğun kaynakları sınırlı ortamlarda yaşaması gelişimsel olarak olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde kötü bir fiziksel büyümenin yaygın olduğu ve çocukların % 38'inin düşük kilolu, % 42'sinin ise kısa boylu olduğu (Olness, 2003), bu oranların Amerika Birleşik Devletlerinde sırası ile % 2 ve % 1 olduğu belirtilmiştir (UNICEF, 2006).

Normal seyrinden daha kötü olan büyüme ve gelişimsel sonuçlar kısıtlı sosyal ve ekonomik kaynaklar ile ilişkilendirilmiştir (Abubakar, 2008). Çocuklara yönelik fiziksel uygunluk normları, genelde, çocukların fiziksel uygunluk düzeylerini değerlendirerek egzersiz ve aktivite programları için reçete yazmak ve zaman içerisinde fiziksel uygunluk değişimlerini denetlemek veya gözlemlenmek amacıyla kullanılmaktadır. Aynı zamanda bireysel veya grupların fiziksel uygunluk durumlarını tanımlamak için de dikkate alınır. Bu normlar daima temsil ettiği grubun fiziksel uygunluk değişimlerini denetleme ve tanımlamada gelecekte kritik bir malzeme olarak değerlendirilecektir (Ross vd., 1985; Ross vd., 1987).

Bu çalışmada, ilkokula giden 8-10 yaş arası kız ve erkek çocuklarının fiziksel ve seçilmiş motorsal performans düzeylerinin bazı sosyo-ekonomik göstergeler ile olan ilişkisini incelemek amaçlanmıştır.

2. Yöntem

2.1. Evren ve Örneklem Açıklaması

Bu çalışma Ardahan İl merkezinde devlete ait ilköğretim okullarında eğitim-öğretime devam eden 8, 9 ve 10 yaşındaki çocukları kapsayacak şekilde planlandı. Araştırmanın evreni şehir merkezinde bulunan toplam 28 ilkokul olup, çalışmanın yapılacağı örneklem grubu okullar arasından tesadüfi yöntemle seçilen 13 ilkokuldan oluşturuldu. Çalışmaya 239'u kız ve 286'sı da erkek olmak üzere toplam 525 çocuk, Milli Eğitim İl Müdürlüğü, okul yönetimleri ve çocukların ebeveynlerinin onayı ile iştirak ettirildi.

Araştırmanın yapıldığı süreçte Ardahan ilinde bulunan ilkokullardaki (ilçeler dâhil) öğrenci sayısı 5503 olarak verilmiştir (Erişim tarihi 18.12.2018)
<http://ardahan.meb.gov.tr/meb>. Bu çerçevede ilkokul 2. 3. ve 4. sınıf öğrencilerinden oluşturulan 525 katılımcının, çalışmanın örneklemini olarak Ardahan İlini temsil edecek yeterlikte bir sayı olduğu kabul edilmiştir (Yazıcıoğlu, 2004).

2.2. Çalışma Planlanması

Çalışmaya katılan hedef gurubun ailelerinin sahip olduğu sosyo-ekonomik statüyü farklılaştıran, aile gelir düzeyi, ailenin ikamet ettiği yerleşim birimi, anne-babanın eğitim düzeyi, ailedeki çocuk sayısı ile ilgili sorular ebeveynler tarafından cevaplandırıldı. Çocuklarının fiziksel ve seçilmiş motorsal performans düzeylerinin ölçümleri hafta içi sabah 10:00 ile 12:00 saatleri arasında kendi okullarında çok amaçlı salon, spor salonu veya uygun koridor boşluğunda ve beton zemin üzerinde yapıldı. Araştırmaya katılacak okulların öğrencileri, ölçümlerin yapılacağı günden bir gün önce okul yönetimleri tarafından haberdar edilerek katılımcıların uygun kıyafetle gelmeleri sağlandı.

2.3. Etik

Resmi izinler sonrasında yapılacak olan çalışma ile ilgili öğrenci velilerine bilgi ve anket metni gönderildi. Sosyo-ekonomik statü ve ailenin sahip olduğu özel şartlarla ilgili sorulara cevap veren ailelere ait 8, 9 ve 10 yaşındaki çocuklar ölçümlere dahil edildi.

2.4. Ölçümler

2.4.1. Sosyo-Ekonomik Statü

Çalışmaya katılmayı kabul eden ailelerin sahip olduğu sosyo-ekonomik statüyle ilgili olarak sorulan sorular; İkamet ettikleri yerleşim yeri, aile gelir düzeyi, anne ve baba eğitim düzeyleri ile ailedeki çocuk sayısı şeklinde tasarlandı.

2.4.2. Antropometrik Ölçümler

Çocukların boyları ± 1 mm hassasiyette holtain marka (Made In England) stadiometre ve vücut ağırlıkları eşofman altı ve tişört ile ayakkabısız olarak 0,1 kg hassasiyetinde fakir marka (Made In Germany) baskül ile ölçüldü. Vücut yağ oranları belirlemek için holtain skinfold caliper (Made In England) ile triceps ve supscpula bölgesinden alınan yağ ölçümleri yapıldı. Ölçümler baskın olmayan uzuv tarafından ve çıplak ten üzerinden alındı. Tahmini vücut yağ % (Estimate body fat %);

-Kız çocuklarında; vücut yağ yüzdesi (%) = $1.33(\text{tric}+\text{subsc}) - 0.013(\text{tric}+\text{subsc})^2 - 2.5$ formülü,

-Erkek Çocuklarında; vücut yağ yüzdesi (%) = $1.21(\text{tric}+\text{subsc}) - 0.008(\text{tric}+\text{subsc})^2 - 1.7$ formülü ile hesaplandı (Slaughter vd., 1988).

2.5. Motorsal Beceri Testleri

Testler öncesi gruplar halinde ısınmaya başlamadan önce hangi testlerin/ölçümlerin nasıl yapılacağı ile ilgili bilgiler katılımcı çocuklara anlatıldı. Motor beceri testleri öncesi ısınma (warm-up) safhasında her biri 5-7 kişiden oluşan

gruplara 8 dakika boyunca yürüme, düşük ve orta şiddette koşular, iki ayak birlikte öne atlama, tek ayağı kaldırarak dengede durma hareketleri ile eklem ve karın bölgesine yönelik esnetme ve germe egzersizleri yaptırıldı.

2.5.1. El Pençe Kuvvet Testi

El dinamometresi (Takei, Made In Japan) deneğin el ayası uzunluğuna göre ayarlandı. Kolunu dirsekten bükmeden sağ ve sol el pençe kuvvetlerinin ölçümü yapıldı. Her iki el için yapılan iki tekrardan iyi olanı bireysel bilgi formuna kaydedildi.

2.5.2. Durarak Uzun Atlama

Teste tabi olan katılımcıya, ayak uçları sıfır başlangıç noktasını geçmeyecek şekilde pozisyon aldırılır. Sonrasında durduğu yerden hız almadan olabildiğince ileriye doğru atlaması istendi. Atlama sonrası arkada kalan ayağının arka topuk kısmı hizasından tebeşir veya renkli kalemle işaretleme yapıldı. Daha sonra başlangıç noktası ile atlama sonrası işaretlenen mesafe arası ölçüldü. Bu işlem 45-60 saniye aradan sonra tekrarlatıldı ve iyi olan sonuç bireysel bilgi formuna kaydedildi.

2.5.3. Esneklik, Otur Eriş Testi

Ölçüm için 55 cm uzunluğunda, 45 cm genişliğinde 32 cm yüksekliğinde, test sehpa kullanıldı. Ölçüm sehpasının üst yüzeyi, ayakların dayandığı yüzeyden 15 cm daha dışarıda olacak şekilde dizayn edildi ve üst yüzey zeminine 0-50 cm'lik polyester şerit metre yerleştirildi. Ölçümler dizler bükülmeden ayak tabanları sehpa üzerine dayandırılarak başlatıldı. Esneklik ölçümü katılımcılardan mevcut pozisyonlarını bozmadan kollarını düz bir şekilde sehpa üzerinde hareketli olan çubuğu ileriye doğru götürebilecekleri en son noktaya kadar sürüklemeleri istenerek yaptırıldı. 30 saniye aralıkla yapılan 2 tekrardan iyi olan ölçüm bireysel bilgi formuna kaydedildi.

2.5.4. Mekik Sürat Koşusu Testi 5x10m

Sürat ve çabukluk 5 x 10 m testi ile değerlendirildi (Philippaerts vd., 2006). Test 10 m uzunluğunda başlangıcı ve sonu önceden renkli kâğıt bantla belirlenmiş, zemini düz ve sert olan spor salonunda yaptırıldı. 10 metrenin başlangıcında (en az 3 m) ve özellikle sonunda (en az 6 m) güvenlik alanı oluşturuldu. Zaman casio marka kronometre ile takip edildi (start-stop). Testin uygulamasındaki ikinci tekrar tam dinlenme sonrası (nabız; atım/dakika < 110) yaptırıldı. Derecelerden iyi olan bireysel bilgi formuna kaydedildi.

2.5.5. Mekik Testi

Katılımcı, yere sabit olarak tutturulmuş cimnastik minderi üzerine sırt üstü yatarak elleri ensede kilitler. Ayak tabanı mindere yapışık ve dizler 90° bükülü vaziyette pozisyon almır. Ayakların yerde sabit durması için yardımcı kişi ayaküstlerinden baskı uygular. Başla komutu ile katılımcının 60 saniye boyunca mekik hareketini yapması istenir. İlk 30 saniye, ikinci 30 saniye ve sonrasında yapılan toplam mekik sayısı ayrı ayrı bireysel bilgi formuna kaydedildi.

2.5.6. Flamingo Denge Testi

Flamingo denge testi; 50 cm uzunluğunda, 4 cm yüksekliğinde, 3 cm genişliğinde kiriş şeklindeki platform üzerinde 1 dakika süresince tek ayaküstünde bir yere dokunmadan durabilme temeline dayalı bir denge testidir. Bu çalışmada kullanılan kiriş platform üzeri düz ve kaymayacak bir yapıda olup ahşaptan imal edilmiştir. 15 cm uzunluğunda ve 2 cm genişliğindeki 2 ayak, kirişin baş taraflarına monte edilmesi test aletinin dengeli bir şekilde zemine durmasını sağlar. Teste başlamadan önce serbest olan bacağı aynı taraftaki elin yardımı ile bükülü vaziyette kalçaya yakın bir şekilde tutulur. Katılımcı, yardımcı aracılığı ile teste hazır bir konuma geldikten sonra süre başlar ve denge aletinde 1 dakika süresince tercih ettiği ayak üzerinde pozisyonunu bozmadan durmaya çalışır. Elle tutulan bükülü bacağın bırakılması, denge aletinden düşme veya vücudun herhangi bir parçasının zemine değmesi halinde test protokolü dışına çıkmış olur ve zaman durdurulur. Duruş pozisyonu başlangıç aşamasına getirildiğinde zaman yeniden işlemeye devam eder. İlk 30 saniye içerisinde 15 hata yapılırsa test durdurulur ve katılımcıya sıfır puan verilir (Tsigilis vd., 2008; Council of Europe, 1988).

2.6. Veri Yönetimi ve Analizler

İstatistiksel analizlerin değerlendirilmesi Statistical Package for Social Sciences (SPSS) 23.0 programı aracılığı ile yapıldı. Çalışmada fiziksel ve motorsal özellikler ile sosyo-ekonomik statüsü farklı olan grupların değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistikler, çoklu karşılaştırmalarda ise One Way Anova (tek yönlü varyans) analizi kullanıldı. Gruplar arası farklılıkların belirlenmesinde homojen olan gruplar için Tukey HSD testi, homojen olmayan gruplar için ise Tamhane's T2 çoklu karşılaştırma testi tercih edildi. Sosyo-ekonomik statüyü farklılaştıran değişkenler arasındaki ilişki pearson korelasyon katsayısına bakılarak yapıldı ve istatistiksel değerlendirmelerde anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak kabul edildi.

3. Bulgular

Farklı sosyo-ekonomik statünün 8-10 yaş arası çocuklarda ölçülen bazı fiziksel ve motorsal performans üzerindeki etkinliğini incelemek için planlanan bu çalışmada herbir çocuğun; boy, vücut ağırlığı ve vücut yağ yüzdesi ile durarak uzun atlama, el pençe kuvveti, esneklik, mekik çekme ve 5 x 10 m çeviklikle kombine edilmiş hız performansları ölçüldü (Tablo 1). Ailelerin sosyo-ekonomik göstergelerinden gelir durumu, yerleşim birimi ve anne-babanın eğitim düzeylerinin kategorisel olarak farklılaşmasının dağılım yüzdeleri Tablo 2'de verildi. Ailelerin sosyo-ekonomik statülerini farklılaştıran "aylık geliri düzeyi" ve "ikamet edilen yerleşim biriminin" çocuklarda ölçülen bazı fiziksel ve motorsal özellikler üzerindeki etkinliği Tablo 4 ve Tablo 5'de gösterildi.

8-10 yaş aralığındaki kız ve erkek çocuklarının bazı fiziksel ve motorsal performans değerlerinin ortalamaları incelendiğinde yaş, vücut ağırlığı, boy ve esneklik özellikleri benzer bulundu. Vücut yağ yüzdesinin anlamlı seviyede kız çocuklarında yüksek olduğu, flamingo denge testinde ise yapılan hata sayısı bakımından bu defa kız çocuklarının daha

az hata puanı aldıkları tespit edildi (Tablo 1; $p<0,05$). Erkek çocukların sağ ve sol el pençe kuvveti, durarak uzun atlama ve mekik çekme bakımından anlamlı düzeyde kız çocuklarından daha iyi oldukları tespit edildi (Tablo 1; $p<0,05$).

Sosyo-ekonomik göstergelerden gelir düzeyi, ikametgâh adresi, anne ve babanın eğitim durumları ile bu değişkenlerin

kategorilendirilmiş alt sınıflar içerisindeki frekans ve yüzdeleri Tablo 2’ de verilmiştir.

Çalışmaya katılan çocukların ailelerinin % 39,2’sinin aylık 0-999 Türk Lirası (TL) geliri olan en alt gelir grubunda, %12,4’ünün ise 3000 ve üzeri TL geliri olan en üst gelir grubunda olduğu, yerleşim birimi bakımından ise ailelerin % 53,5’inin merkez mahallede, %18,5’inin ise köyde ikamet ettiği tespit edilmiştir (Tablo 2).

Tablo 1: 8-10 Yaş Arası Kız ve Erkek Çocuklarının Ölçülen Fiziksel ve Motorsal Özelliklerinin Ortalama Değerleri

	Cinsiyet	n	\bar{x}	ss	t	p
Yaş (yıl)	Erkek	286	8,63	,72	,42	,674
	Kız	239	8,61	,70		
Vücut Ağırlığı (kg)	Erkek	286	29,02	6,62	,44	,657
	Kız	239	28,75	6,97		
Boy (cm)	Erkek	286	1,32	1,32	,96	,336
	Kız	239	1,31	1,31		
Vücut Yağ Oranı (%)	Erkek	286	13,41	6,09	-8,07	0,000
	Kız	239	17,11	3,98		
Sağ El Pençe Kuvveti (kg)	Erkek	286	12,95	3,27	4,68	0,000
	Kız	239	11,65	3,15		
Sol El Pençe Kuvveti (kg)	Erkek	286	12,79	3,30	5,31	0,000
	Kız	239	11,32	2,97		
Esneklik (cm)	Erkek	286	18,59	5,19	-1,31	0,190
	Kız	239	19,18	4,90		
Flamingo Denge Testi (hata sayısı)	Erkek	286	14,57	6,33	2,96	0,003
	Kız	239	12,83	7,19		
Durarak Uzun Atlama (cm)	Erkek	286	103,05	17,71	3,31	0,001
	Kız	239	97,67	18,97		
Mekik Çekme (adet)	Erkek	286	24,38	4,28	6,46	0,000
	Kız	239	19,91	3,67		
5x10 m Hız ve Çeviklik (saniye)	Erkek	286	17,37	2,14	-4,96	0,000
	Kız	239	18,18	1,98		

Tablo 2: Sosyo-Ekonomik Göstergelerden Gelir Düzeyi, İkametgâh Adresi, Anne ve Babanın Eğitim Durumları İle İlgili Değişkenlerin Kategorilendirilmiş Alt Sınıflar İçerisindeki Frekans ve Yüzdeler

	f	%	Birikimli Yüzde
Aylık Gelir Düzeyi (TL)	0-999	206	39,2
	1000-1999	175	33,3
	2000-2999	79	15,0
	3000 ve üzeri	65	12,4
	Total	525	100,0
İkametgâh Adresi	Merkez mahalle	281	53,5
	Merkezden uzak mahalle	147	28,0
	Köy (Merkeze bağlı)	97	18,5
	Total	525	100,0
Eğitim Düzeyi (Baba)	İlköğretim	240	45,7
	Lise	193	36,8
	Ön lisans/lisans ve lisansüstü	92	17,5
	Total	525	100,0
Eğitim Düzeyi (Anne)	İlköğretim	349	66,5
	Lise	133	25,3
	Ön lisans/lisans ve lisansüstü	43	8,2
	Total	525	100,0

Eğitim düzeyi bakımından anne ve babanın sırası ile en çok ilköğretim sonra lise ve sonra da ön lisans / lisans / lisansüstü mezunu kategorisinde yer aldığı görülmüştür (Tablo 2). Ailelerin sosyo-ekonomik statüsünü farklılaştıran aile gelir düzeyi, ikamet edilen yerleşim birimi, anne ve babanın eğitim düzeyi ve ailedeki çocuk sayısı değişkenlerinden her birinin diğer değişkenler

ile ilişim düzeylerinin gerek pozitif (+) ve gerekse negatif (-) yönde anlamlı olduğu görülmüştür (Tablo 3).

Sosyo-ekonomik statüyü farklılaştıran unsurlardan biri olan aile gelir düzeyinin seçilmiş bazı fiziksel ve motor beceri performansı üzerine etkisine bakıldığında, bu özelliğin 8-10 yaş arası erkek çocukların vücut ağırlığı, boy ve uzan eriş (esneklik) özellikleri üzerinde anlamlı bir etki oluşturduğu ($p<0,05$), kız çocuklarında ise oluşan etkinin anlamlı düzeyde olmadığı tespit edildi (Tablo 4).

Tablo 3: 8-10 Yaş Grubu Çocukların Ailelerinin Sahip Oldukları Aile Gelir Seviyesi, İkametgâh Adresi, Anne ve Babanın Eğitim Düzeyleri ve Ailedeki Çocuk Sayısı Özellikleri Arasındaki İlişki

Kız ve erkek çocukların ikamet edilen yerleşim yerinin çeviklik testinde adrese göre kategorize edilmiş hem erkek

		Aylık Gelir Düzeyi	İkametgâh Adresi	Eğitim Düzeyi Baba	Eğitim Düzeyi Anne	Ailedeki Çocuk Sayısı
Aylık Gelir Düzeyi	r	1,000	-,360**	,501**	,463**	-,207**
	P		,000	,000	,000	,000
İkametgâh Adresi	r		1,000	-,260**	-,293**	,207**
	P			,000	,000	,000
Eğitim Düzeyi Baba	r			1,000	,465**	-,268**
	P				,000	,000
Eğitim Düzeyi Anne	r				1,000	-,331**
	P					,000
Ailedeki Çocuk Sayısı	r					1,000
	P					,000

** = 0.01 seviyesinde anlamlı korelasyon

Aylık Gelir Düzeyi (Türk Lirası) Gruplar: 1) 0-999, 2) 1000-1999, 3) 2000-2999, 4) 3000 ve Üzeri**İkametgâh adresi:** 1.şehir merkezi, 2.merkeze uzak mahalle, 3.köy (merkez bağlı)**Eğitim Düzeyi Baba:** 1.ilköğretim, 2.lise, 3. ön lisans/lisans/lisansüstü**Eğitim Düzeyi Anne:** 1.ilköğretim, 2.lise, 3.ön lisans/lisans/lisansüstü**Ailedeki çocuk sayısı:** 1, 2, 3, 4, ...

farklılığına dayanılarak incelenen bazı fiziksel ve motorsal beceri özelliklerinin birçoğunda anlamlı değişimlerin olduğu tespit edildi ($p < 0,05$; Tablo 5). Vücut ağırlığı, boy, vücut yağ yüzdesi, denge yeteneği ve 5 x 10 m hız ve

hem de kızların gruplarında anlamlı farklılıklar bulunurken, sol el pençe kuvveti ile esneklik testlerinde sadece erkek çocuklarında gruplar arasında anlamlı farklılıklar tespit edildi ($p < 0,05$; Tablo 5).

Tablo 4. 8-10 Yaş Grubu Çocuklarda Farklı Aile Gelir Düzeyleri (Türk Lirası) İle Ölçülen Bazı Fiziksel ve Motorsal Özellikler Arasındaki İlişki

		Erkek çocuklar					Kız çocuklar				
		n	\bar{x}	ss	p	fark	n	\bar{x}	ss	p	fark
Vücut Ağırlığı (kg)	1) 0-999	123	27,40	6,12	0,002	1-3 1-4	83	29,12	8,41	0,383	-
	2) 1000-1999	92	29,70	6,80			83	28,66	5,65		
	3) 2000-2999	31	30,94	6,36			48	27,47	5,13		
	4) 3000 ve üzeri	40	30,91	6,93			25	30,28	8,67		
	Total	286	29,02	6,61			239	28,75	6,98		
Boy (cm)	1) 0-999	123	129,90	0,09	0,001	1-3 1-4	83	130,80	0,12	0,268	-
	2) 1000-1999	92	132,00	0,08			83	131,40	0,08		
	3) 2000-2999	31	134,70	0,06			48	129,40	0,07		
	4) 3000 ve üzeri	40	134,70	0,07			25	133,70	0,08		
	Total	286	131,80	0,08			239	131,00	0,09		
Vücut Yağ Oranı (%)	1) 0-999	123	12,89	6,07	0,563	-	83	16,86	4,61	0,145	-
	2) 1000-1999	92	13,68	6,58			83	17,05	3,36		
	3) 2000-2999	31	14,49	5,14			48	16,76	3,05		
	4) 3000 ve üzeri	40	13,53	5,70			25	18,83	4,87		
	Total	286	13,41	6,09			239	17,11	3,98		
Sağ El Pençe Kuvveti (kg)	1) 0-999	123	12,92	3,26	0,197	-	83	11,55	3,33	0,260	-
	2) 1000-1999	92	12,56	3,11			83	11,85	2,92		
	3) 2000-2999	31	13,03	3,27			48	11,05	2,58		
	4) 3000 ve üzeri	40	13,89	3,58			25	12,45	3,29		
	Total	286	12,95	3,27			239	11,65	3,05		
Sol El Pençe Kuvveti (kg)	1) 0-999	123	12,83	3,62	0,639	-	83	11,18	3,08	0,052	-
	2) 1000-1999	92	12,47	2,83			83	11,75	2,92		
	3) 2000-2999	31	13,22	3,13			48	10,43	2,55		
	4) 3000 ve üzeri	40	13,07	3,41			25	12,03	3,19		
	Total	286	12,79	3,30			239	11,32	2,97		

Durarak Uzun Atlama % (cm)	1) 0-999	123	101,98	17,87	0,062	-	83	98,83	18,09	0,516	-
	2) 1000-1999	92	103,06	19,76			83	97,48	21,12		
	3) 2000-2999	31	98,84	16,66			48	94,44	17,41		
	4) 3000 ve üzeri	40	109,60	14,79			25	100,68	17,96		
	Total	286	103,05	18,14			239	97,66	19,04		
Flamingo Denge Testi (hata sayısı)	1) 0-999	123	14,58	5,98	0,120	-	83	12,94	6,43	0,765	-
	2) 1000-1999	92	13,99	6,09			83	12,80	8,63		
	3) 2000-2999	31	17,03	7,24			48	12,09	5,62		
	4) 3000 ve üzeri	40	13,96	6,89			25	13,96	6,84		
	Total	286	14,57	6,33			239	12,83	7,15		
Uzun-Eriş Testi Esneklik (cm)	1) 0-999	123	19,20	4,58	0,001	1-3 2-3 3-4	83	18,38	4,58	0,057	-
	2) 1000-1999	92	18,91	5,35			83	20,12	4,50		
	3) 2000-2999	31	15,16	4,83			48	19,55	5,17		
	4) 3000 ve üzeri	40	18,65	5,46			25	17,85	5,73		
	Total	286	18,59	5,11			239	19,16	4,85		
Mekik Çekme (adet)	1) 0-999	123	24,47	8,83	0,763	-	83	20,23	7,60	0,506	-
	2) 1000-1999	92	24,22	9,06			83	20,09	6,88		
	3) 2000-2999	31	23,23	5,71			48	18,56	6,17		
	4) 3000 ve üzeri	40	25,37	8,11			25	20,80	7,77		
	Total	286	24,38	8,50			239	19,90	7,09		
5x10 m Hız ve Çeviklik (sn)	1) 0-999	123	17,15	2,29	0,280	-	83	17,97	1,73	0,386	-
	2) 1000-1999	92	17,56	1,70			83	18,18	1,77		
	3) 2000-2999	31	18,18	1,77			48	18,51	1,59		
	4) 3000 ve üzeri	40	16,98	1,53			25	18,27	1,83		
	Total	286	17,37	1,99			239	18,18	1,73		

Tablo 5. 8-10 Yaş Arası Çocuklarda Aile İkametgâh Adresi İle Ölçülen Bazı Fiziksel ve Motor Yetenekler Arasındaki İlişki

	Erkek çocuklar					Kız çocuklar					
	n	\bar{x}	ss	p	fark	n	\bar{x}	ss	p	fark	
Vücut Ağırlığı (kg)	1.Şehir merkezi	150	30,49	7,32	0,000	1-2 1-3	131	30,00	7,21	0,007	1-2
	2.Şehir merkezinden uzak mahalle	85	27,67	6,08			62	26,79	5,40		
	3.Köy	51	26,90	3,75			46	27,85	7,61		
	Total	286	29,02	6,62			239	28,75	6,99		
Boy (cm)	1.Şehir merkezi	150	134,1	0,07	0,000	1-2 1-3	131	133,0	0,08	0,020	1-2
	2.Şehir merkezinden uzak mahalle	85	130,2	0,10			62	129,1	0,09		
	3.Köy	51	129,1	0,07			46	130,2	0,12		
	Total	286	132,1	0,08			239	131,1	0,09		
Vücut Yağ Oranı (%)	1.Şehir merkezi	150	14,00	6,98	0,017	1-3	131	17,63	3,92	0,043	1-2
	2.Şehir merkezinden uzak mahalle	85	13,69	5,62			62	16,10	3,49		
	3.Köy	51	11,23	2,67			46	16,99	4,55		
	Total	286	13,41	6,09			239	17,11	3,98		
Sağ El Pençe Kuvveti (kg)	1.Şehir merkezi	150	13,26	3,34	0,160	-	131	11,82	2,79	0,234	-
	2.Şehir merkezinden uzak mahalle	85	12,41	3,09			62	11,08	2,96		
	3.Köy	51	12,93	3,31			46	11,92	3,80		
	Total	286	12,95	3,27			239	11,65	3,06		
Sol El Pençe Kuvveti (kg)	1.Şehir merkezi	150	13,31	3,42	0,013	1-2	131	11,37	2,80	0,783	-
	2.Şehir merkezinden uzak mahalle	85	12,02	3,14			62	11,10	2,86		
	3.Köy	51	12,54	2,97			46	11,47	3,60		
	Total	286	12,79	3,30			239	11,32	2,97		
Durarak Uzun Atlama % (cm)	1.Şehir merkezi	150	101,51	18,23	0,318	-	131	95,60	19,67	0,055	-
	2.Şehir merkezinden uzak mahalle	85	104,89	16,66			62	97,77	18,26		
	3.Köy	51	104,54	20,11			46	103,43	17,34		
	Total	286	103,06	18,14			239	97,67	19,04		

Flamingo Denge Testi (hata sayısı)	1.Şehir merkezi	150	14,63	5,95	0,023	2-3	131	13,58	7,61	0,000	1-3 2-3
	2.Şehir merkezinden uzak mahalle	85	15,66	7,13			62	13,97	6,89		
	3.Köy	51	12,59	5,61			46	9,15	4,63		
	Total	286	14,57	6,33			239	12,83	7,15		
Uzan-Eriş Testi / Esneklik (cm)	1.Şehir merkezi	150	17,50	5,32	0,001	1-2 1-3	131	19,43	5,04	0,530	-
	2.Şehir merkezinden uzak mahalle	85	19,93	4,25			62	19,12	4,32		
	3.Köy	51	19,58	5,18			46	18,49	5,02		
	Total	286	18,59	5,12			239	19,17	4,85		
Mekik Çekme (adet)	1.Şehir merkezi	150	24,30	8,29	0,332	-	131	19,91	6,87	0,788	-
	2.Şehir merkezinden uzak mahalle	85	25,31	7,96			62	19,50	7,18		
	3.Köy	51	23,08	9,90			46	20,46	7,73		
	Total	286	24,38	8,51			239	19,91	7,10		
5x10 m Hız ve Çeviklik (sn)	1.Şehir merkezi	150	18,00	1,74	0,000	1-2 1-3	131	18,78	1,63	0,000	1-2 1-3 2-3
	2.Şehir merkezinden uzak mahalle	85	16,74	2,29			62	17,97	1,78		
	3.Köy bağlı	51	16,56	1,49			46	16,79	0,93		
	Total	286	17,37	1,99			239	18,18	1,73		

4. Tartışma

Fiziksel ve motor beceriler bakımından çocukluk yaşlarından itibaren uygunluk göstergelerinin makul bir aralıkta olması, sağlıklı bir toplumun oluşmasında önemli bir başlangıç olarak kabul edilebilir.

Farklı sosyo-ekonomik statünün 8-10 yaş arası çocuklarda ölçülen bazı fiziksel ve motorsal özellikler üzerindeki etkinliğini incelemek amacı ile planlanan bu çalışmada sosyo-ekonomik yapıyı farklılaştıran özellikle aile gelir düzeyi ve ikamet edilen yerleşim yerinin çocukların bazı fiziksel ve motorsal özellikleri üzerinde anlamlı değişimlere yol açtığı görüldü ($p<0,05$; Tablo 4, 5). Aile gelir düzeyi arttıkça, benimsenen yerleşim yerinin şehir merkezine doğru kaydığı, çocuk sayısında azalma ve eğitim düzeyinde de anlamlı bir artışın söz konusu olduğu tespit edildi (Tablo 3).

Sosyo-ekonomik statüyü farklılaştıran aile gelir düzeyi faktörü kız çocuklarının fiziksel ve motor beceri performanslarını anlamlı bir şekilde değiştirmez iken, erkek çocuklarının boy, vücut ağırlığı ve esneklik özelliklerini anlamlı düzeyde değiştirdiği tespit edildi ($p<0,05$; Tablo 4). Boy ve vücut ağırlığı daha yüksek gelir düzeyine sahip çocuklarda, esneklik özelliği ise düşük gelir düzeyine sahip çocuklarda anlamlı derecede yüksek bulundu ($p<0,05$). Freitas ve arkadaşlarının Portekiz'e bağlı Madeira Adasında 11 ilçeden 36 okulun 8-, 10-, 12-, 14 ve 16 yaşlarında 256 erkek ve 251 kız (toplam 507) öğrencisinin 3 yıllık takibi ile gerçekleştirdikleri çalışmada, çocukların fiziksel gelişimleri ve motor performanslarının düşük, orta ve yüksek sosyo-ekonomik statüde olmasına göre anlamlı düzeyde farklılaştığı ortaya konulmuştur. Aynı çalışmada 7 - 9 yaş aralığındaki çocuklarda (kız ve erkek) hem fiziksel, hem antropometrik hem de motorsal performans bakımından benzerliğin yüksek olduğu rapor edilmiştir.

8-10 yaş arası kız çocuklarında vücut ağırlığı, boy uzunlukları ve motorsal beceriler gelir düzeyi değişkenine göre incelendiğinde benzer bulunurken, erkek çocuklarında boy ve vücut ağırlığı alt gelir düzeyindeki çocuklarda anlamlı bir şekilde düşük bulundu (Tablo 4; $p<0,05$). Erkek çocuklarında uzan eriş testi hariç her iki cinsiyette de vücut yağ yüzdesi, sağ ve sol el pençe kuvveti, durarak uzun atlama, flamingo denge, mekik çekme ve 5x10 m hız ve

çeviklik testlerinde gelir seviyesine göre oluşturulmuş grupların benzer dereceler gösterdikleri ($p>0,05$) tespit edilmiştir. Vücut ağırlığı ve boy uzunluğu bakımından benzer sonuçlar birçok çalışmada rapor edilmiştir (Olness, 2003; Abubakar, 2008; Malina, 1991; Freitas vd., 2007). Ancak vücut ağırlığı ile ilgili farklı bulgular da rapor edilmiştir. Düşük sosyo-ekonomik grupta yer alan Norveçli çocukların, yüksek sosyo-ekonomik grupta yer alan çocuklardan daha ağır oldukları bildirilmiştir (Brundtland vd., 1980).

Kuzey Amerika'da yapılan başka bir çalışmada düşük gelirli aile çocuklarında (kız ve erkek), subscapular ve triceps bölgelerindeki deri altı yağ kalınlığı miktarının daha yüksek bulunduğu rapor edilmiştir (Garn vd., 1981).

Avrupalı çocuk ve ergenleri konu alan farklı çalışmalardan elde edilen sonuçlarda, sosyo ekonomik statü (SES) ile fiziksel aktivite ve fiziksel uygunluk düzeyleri arasındaki ilişkiler hakkında çok az şeyin bilindiği ve bu ilişkilerin tutarsızlığı bildirilmiştir (Rona, 2000). Farklı bir çalışmada ise kısıtlı sosyal ve ekonomik kaynaklar yetersiz büyüme ve kötü gelişimsel sonuç ile ilişkilendirilmiştir (Abubakar, 2008).

Vücut kompozisyonunu etkileyen sosyo-ekonomik etkenler, ekonomik ve kültürel anlamda farklılık gösteren ülkelerde farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Özellikle vücut ağırlığı, toplam vücut yağ oranı ve vücudun belli yerlerindeki deri altı yağ kalınlıkları sosyo-ekonomik statüden olumlu - olumsuz etkilenebilmektedir. Yeterli ve dengeli beslenme ile fiziksel aktiviteye katılım, farklı spor branşlarına ulaşmadaki kolaylık, sağlık ile ilgili olanaklardan faydalanabilme unsurları bu süreci olumlu-olumsuz etkileyen başlıca nedenler arasında sayılabilir. Bu çalışmada aile gelir düzeyinden, ikamet edilen yerleşim biriminin fiziksel ve motorsal özellikler üzerinde daha etkili olduğu öne çıkmıştır. Sol el pençe kuvveti ve esneklik testlerinde sadece erkek çocuklarında anlamlı farklılık tespit edilirken ($p<0,05$), vücut ağırlığı, boy, vücut yağ oranı (%), flamingo denge ve 5x10 m hız ve çeviklik özelliklerinde hem kız hem de erkek çocuklarda gruplar arası anlamlı farklılıklar elde edildi ($p<0,05$). Şehir merkezinde ikamet eden kız ve erkek çocukların vücut ağırlığı, boy ve vücut yağ oranları (%) özelliği bakımından ya merkezden uzak

mahallede ya da köyde ikamet edenlere göre daha uzun, daha kilolu ve daha yağlı oldukları tespit edildi (Tablo 5). Bu durum gelir düzeyi ile ikametgâh adresi arasındaki negatif yönlü ilişkisinin bir yansıması olarak kabul edilebilir. Malina ve Bouchard (1991), şehir merkezinde oturan çocuklarla şehrin kenarlarında veya kırsal kesimlerde oturanlar arasında büyüme ve olgunlaşma farklılıklarının gözlemlendiğini belirtmişlerdir (Malina, 1991).

İkamet edilen yerleşim birimi ile aylık gelir düzeyi arasındaki anlamlı negatif ilişkiye dayanılarak elde edilen sonuçların birçok çalışma ile paralellik arz ettiği görülmüştür (Tablo 3) (Olness, 2003; Abubakar, 2008; Malina, 1991; Freitas vd., 2007; Pavon vd., 2010). Köylerde ikamet eden erkek çocukların flamingo denge testinde merkezden uzak mahallede oturan çocuklardan, esneklik ve 5x10 m hız ve çeviklik testlerinde ise diğer iki gruptan da daha iyi dereceler çıkardıkları tespit edildi (Tablo 5).

Erden ve Oğuz (2009) yaptıkları çalışmada alt ve üst sosyoekonomik statüdeki 9-10 yaşlarındaki çocukların flamingo denge test sonuçlarını benzer ($p>0,05$), 8 yaş kategorisindeki sonuçları ise alt sosyo-ekonomik grubun lehine bulduklarını ifade etmişlerdir. Aynı çalışmada yüksek sosyo-ekonomik düzeye sahip grubun durarak uzun atlama ve mekik koşusunda daha iyi sonuçlar elde ettikleri bildirilmiştir (Erden vd., 2009).

Bogin ve arkadaşları (2002) insan vücudundaki oranların (oturma yüksekliği) çevresel faktörlere karşı duyarlı olduğunu ileri sürmüş, yüksek, orta ve düşük sosyo-ekonomik statüye sahip grupların her birinin karşılaştırmasında istatistiki olarak fark bulduklarını beyan etmişlerdir (Bogin vd., 2002). Ancak ikamet edilen yerleşim birimi dikkate alınarak yapılan bu çalışmada otur eriş (esneklik) testinde elde edilen farklılık, boy uzunluğuna bağlı olarak diğer gruplara göre muhtemelen oturma yüksekliği değeri de iyi olan ve merkezde ikamet eden çocukların aleyhine bulunmuştur.

Özer ve Özdöl (2013) sosyo-ekonomisi farklı toplam 397 erkek ve kız çocuğunun 3 yıl boyunca takip edilen boy, vücut ağırlığı ve yağ yüzdesi değerleri ile çevre ve çap ölçümlerinden neredeyse tamamına yakınında anlamlı farklılıklar bulduklarını rapor etmişlerdir (Özer, 2014).

Motorsal özellikler günlük yaşam içerisinde kullanmaya bağlı olarak farklı düzeylerde performans sergileyebilmektedirler. Kırsalda ikamet eden çocukların günlük yaşamlarında yeterince hatta daha fazlası aktif oldukları muhtemel bir gerçek iken, merkezi yerlerde yaşayan çocukların özel bir çaba ile yaşamlarına hareket katmaları söz konusudur. Aynı zamanda kırsalda veya köyde yaşam, aile ekonomisine özellikle fiziksel uğraşlar aracılığı ile katkı yapma zaruretini daha erken yaşlarda gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede erken yaşlardan itibaren çoğunlukla engebeli bir coğrafyada ister oyunlar isterse tarım ve hayvancılıkta bedenini harcanan enerjinin, buralarda ikamet eden çocukların denge, çeviklik, esneklik, dayanıklılık, kuvvet ve bileşenleri gibi motorsal yeteneklerinin birçoğuna olumlu katkı sağladığı düşünülmektedir.

Kent yaşamında özel bir çaba olmazsa (düzenli beden eğitimi ve spor uygulamaları, düzenli sportif kurslar...) motorik özelliklerin normal gelişim sürecinde beklenen performansı gösterememesi olası bir sonuç olacaktır.

Planlanmış düzenli motor beceri uygulamaları çocukların fiziksel ve motorsal beceri performanslarını olumlu yönde değiştirecektir.

Nitekim sosyo-ekonomik faktörlerin 9-12 yaş ilkökul çocuklarının fiziksel uygunlukları üzerindeki etkilerini değerlendirmek amacı ile Arjantin'de şehir merkezi ve kenar mahalle olmak üzere iki farklı bölgede yaşayan 145 erkek, 159 kız olmak üzere toplam 294 sağlıklı çocuk üzerinde yapılan bir çalışmada, her iki grup arasında şehir merkezinde yaşayanların lehine anlamlı farklar bulunduğu rapor edilmiştir. Bu anlamlı farkın erkeklerde hem antropometrik hem de motorik testlerde, kızlarda ise yalnızca motorik testlerde olduğu belirtilmiştir (Perez vd., 1991).

Yüksek gelir grubundan olan çocuklar daha iyi eğitim, daha iyi çocuk bakımı ve sağlık hizmeti almakta, dolayısıyla fiziksel büyüme ve gelişmeleri daha düzenli olmaktadır. Kentlerde yaşayan çocuklar kırsal kesimde yaşayanlara oranla daha iridirler. Dünyada değişik bölgelerde yapılan incelemelerde yüksek ve orta sosyo-ekonomik düzeydeki çocukların düşük sosyo-ekonomik düzeydeki yaşlılarına oranla daha uzun boylu ve iri yapılı oldukları saptanmıştır (Güler vd., 2004).

Yerleşim biriminin farklılığı erkek ve kız çocuklarının boy ve vücut ağırlığı üzerinde anlamlı bir etki oluşturmuş ve bu etkinin özellikle şehir merkezinde oturan çocukların lehine olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Flamingo denge yeteneği ile 5 x 10 m çeviklikle kombine edilmiş hız performansında köyde ikamet eden çocukların üstünlüğü öne çıkmıştır ($p<0,05$). Ailelerin gelir düzeylerindeki farklılık kız çocuklarının fiziksel ve motorsal özelliklerine anlamlı etki yapmaz iken ($p>0,05$), gelir düzeyindeki farklılıklar erkek çocuklarının boy, vücut ağırlığı ve esneklik özellikleri üzerinde olumlu-olumsuz yansımaları neden olduğu görülmüştür ($p<0,05$).

8-10 yaş arası çocukların sahip oldukları sosyo-ekonomik imkânlar ile bazı fiziksel ve motor beceri özellikleri arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmada ailelerin sahip olduğu sosyo-ekonomik statünün belirleyicilerinden olan gelir düzeyi ve ikamet edilen yerleşim biriminin, çocukların fiziksel gelişimi ve motorsal performansı üzerinde olumlu / olumsuz etkiler oluşturduğu tespit edilmiştir.

Özellikle ilköğretim okullarında beden eğitimi ve spor derslerinin ilgili alan öğretmen veya eğitmenleri tarafından amacına uygun bir şekilde yürütülmesi, fiziksel ve motor beceriler bakımından çocukluk yaşlarından itibaren uygunluk göstergelerinin makul bir aralıkta seyretmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda soğuk hava şartlarına bağlı mevsimsel kısıtlılığın olduğu coğrafyalarda yer alan okulların fiziki anlamda spor salonu ile birlikte planlanması beden eğitimi ve spor derslerinin daha verimli bir şekilde yürütülmesine ve buradan sağlanacak faydaya zemin hazırlayacaktır.

Kaynakça

- Abubakar A, et al. Socioeconomic status, anthropometric status, and psychomotor development of Kenyan children from resource-limited settings: A path-analytic study. *Early Human Development*, 2008; 84: 613-621.
- Bogin B, Smith P, Orden AB, Varela Silva MI, Loucky J. Rapid change in height and body proportions of Maya American children. *Am J Human Biol.*, 2002; 14: 753-761.
- Brundtland G, Liestøl K, Walløe L. 1980. Height, weight and menarcheal age of Oslo schoolchildren during the last 60 years. *Ann Hum Biol* 7:307-322.
- Council of Europe. Eurofit: European test of physical fitness. Rome: Council of Europe, Committee for the Development of Sport, 1988.
- Freitas D, Maia J, Beunen G, Claessens A, Thomis M, Marques AA, Crespo M, Lefevre J. Socio-economic status, growth, physical activity and fitness: The Madeira Growth Study. *Annals of Human Biology*, January–February, 2007; 34(1): 107-122
- Gallahue DL, Ozmun JC. *Understanding Motor Development: Infants, Children, Adolescents, Adults* (5th Edition). New York: McGraw-Hill, 2002.
- Garn S, Hopkins P, Ryan A. 1981. Differential fatness gain of low income boys and girls. *Am J Clin Nutr* 34:1465-1468.
- Güler D, Günay M. Çocuklarda sosyo-ekonomik düzeyin fiziksel uygunluğa etkisinin AAHPERD fiziksel uygunluk test bataryası ile değerlendirilmesi. *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2004; 5(1): 11-23.
- http://ardahan.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/05155115_2017_TEMMUZ_BRYFYNG.pdf (Date of Access, 18.12.2018, time; 03:55)
- <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr>. Date of Access, 01.03.2019; time, 15:14.
- Larson GA, Zaichkowsky LD. Physical Motor and Fitness Development in Children and Adolescents, *Journal of Education*, 1995; 177: 25-55. Referans4. Gallahue DL, Ozmun JC. *Understanding Motor Development: Infants, Children, Adolescents, Adults* (5th Edition). New York: McGraw-Hill, 2002.
- Malina RM, Bouchard C. *Growth Maturation and Physical Activity*, Human Kinetics Books, 1991; 391- 414.
- Olness K. Effects on brain development leading to cognitive impairments: a worldwide pandemic. *J Dev Behav Pediatr*, 2003; 24:120-30.
- Özer K, Özdöl Y. Three yearly variations of some anthropometric measurement and body composition of children in the different socio-economic status. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2014; 3422-3426.
- Pavon JD, Ortega BF, Ruiz RJ, et al. Socioeconomic status influences physical fitness in European adolescents independently of body fat and physical activity: the HELENA Study. *Nutr Hosp*. 2010; 25(2): 311-316
- Perez, GEN, D'angelo CP, Zabala RD. Physical Fitness in Children and Adolescents from Differing Socioeconomic Strata, in Shephard RJ, Parizkova, J. (Eds). *Human Growth, Physical Fitness and Nutrition*, Med. Sport Sci. Basel, Karger, 1991; 31: 80-98.
- Philippaerts RM, Vaeyens R, Janssens M, Renterghem BV, Matthys D, Craen R, Bourgois J, Vrijens J, Beunen G. ve Malina RM. The relationship between peak height velocity and physical performance in youth soccer players. *Journal of Sports Sciences*, 2006; 24(3): 221-230.
- Referans1 Slaughter MH, Lohman TG, Boileau RA, Horswill CA, Stillman RJ, Van Loan MD, Bembien DA. Skinfold equations for estimation of body fatness in children and youth. *Hum Biol*, 1988; 60: 709-723.
- Referans2. Erden S, Oğuz H, The Investigation of Physical Performance Characteristics of Children From Different Socio-Economic Levels in Bursa. *Uludağ University Journal of the Education Faculty*, 2009; 22(1): 279-292.
- Rona R. The impact of the environment on height in Europe: Conceptual and theoretical considerations. *Ann Hum Biol.*, 2000; 27: 111-126.
- Ross JG, Dotson CO, Gilbert GG, and Katz SJ. "New Standards for Fitness Measurement", *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 1985; 56: 62-66.
- Ross JG, Pate RR, Delpy LA, Gold RS and Svilar M. "The National Children and Youth Fitness Study II, New Health-Related Fitness Norms", *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, November-December, 1987; 66-70.
- Tsigilis NT, Argiris T. The Influence of Multiple Administration of a Psychomotor Test on Performance and Learning. *Journal of Strength and Conditioning Research*, 2008; 22(6): 1964-1968.
- UNICEF. *Progress for children: a report card on nutrition*, 2006.
- Yazıcıoğlu Y, Erdoğan S. SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Detay Yayıncılık, 2004; 49-50.

Araştırma Makalesi • Research Article

Fethullah Gülen Örgütü ve Darbeler*

Fethullah Gülen Organization and Coups

Doğan Özlük^{a,**}

^aAraştırma Görevlisi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eskişehir/Türkiye.
ORCID: : 0000-0001-8607-2424

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Ocak 2019
Düzeltilme tarihi: 15 Nisan 2019
Kabul tarihi: 23 Nisan 2019

Anahtar Kelimeler:

Fethullah Gülen Örgütü
Askeri Darbe
12 Eylül Darbesi
28 Şubat Darbesi
15 Temmuz Darbe Girişimi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 January 2019
Received in revised form 15 April 2019
Accepted 23 April 2019

Keywords:

Military coup
September 12 coup
February 28 coup
July 15 coup attempt
Fethullah Gülen organization

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, Fethullah Gülen örgütünün Türkiye’de 1970-2000 yılları arasında gerçekleşen modern ve postmodern askeri darbelerle karşı tutumunu inceleyerek örgütün 15 Temmuz’da gerçekleştirdiği darbe girişiminin arka planına ışık tutmaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ve belge tarama modeli kullanılmıştır. Bu bağlamda 1970, 1980 ve 28 Şubat 1997’de Türkiye’de gerçekleşen darbelerle ilgili olarak başta örgütün lideri Fethullah Gülen olmak üzere örgütte öne çıkan isimlerin yazıları ve açıklamaları ile örgüte bağlı basın-yayın kuruluşlarının darbelerle karşı tutumunu inceledi ve analiz edildi. Araştırmanın sonucunda Gülen ve örgütünün Türkiye’de gerçekleşen darbelerle karşı ilkesel bir duruş sergilemedikleri, aksine darbeleri ve darbecileri olumlayan, destekleyen, öven açıklama ve tutumlarının olduğu; buna karşın darbelerle maruz kalan hükümetleri ve siyasi partileri eleştirdikleri ve haksız buldukları sonucuna varılmıştır.

ABSTRACT

The aim of this research was to shed light on the hidden plans behind 15 July coupe attempt orchestrated by Fethullah Gülen organization through evaluation of the organization stance against former modern and postmodern coupes in Turkey between the years 1970-2000. In this study, a qualitative approach through analysis of documents and records survey was followed. Accordingly, the writings and statements made by Fethullah Gülen as the head of the organization and other primary names in the group and also the stance which was taken by the media and press linked to the group concerning to the 1970, 1980 and 28 February 1997 coupes in Turkey was investigated and analyzed. The results showed that Gülen and his organization not only did not take a principal stance against the coupes in Turkey but also had supporting, affirming and praising statements for that. It was concluded that they negatively criticized the overthrown governments, political parties and leaders who were subjected to the coup.

1. Giriş

2012 yılının Şubat ayında 28 Şubat darbesinin yıl dönümünde 28 Şubat’ın darbe olup olmadığı, Ergenekon vb. yapılanmaların darbe hazırlıkları içinde oldukları iddiasıyla yargılanmaları ve darbe girişimleriyle mücadele ettiğini

iddia eden Gülen grubunun 28 Şubat döneminde nasıl bir tavır takındığı tartışmaları gündeme oturdu. Sayıları az olan bir kısım yazar ve gazeteci, Fethullah Gülen ve örgütünün 28 Şubat darbesine karşı tavır takınmadığı ve darbeye maruz kalan kesimlerle dayanışma içinde olmadığı; aksine darbeden önce ordunun siyasete müdahale niteliğindeki

* Bu makalenin yazımına 2008 yılında başlandı. O dönem Gülen grubu hakkında hazırladığımız “Emperyalist Güçlere ve Gayri Müslim Yapılara Karşı Hoşgörü Mazlumlar ve Müslüman Yapılara Karşı Horgörü” temalı kitap çalışmasının bir bölümünü de bu makale oluşturmaktaydı. Fakat kitap çalışmasının uzun sürmesi ve yarım kalması üzerine çalışmanın bu bölümü, 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden dört yıl önce, Mart 2012’de www.platformhaber.net adlı web sitesinde “Fethullah Gülen Hareketi ve Darbeler” adıyla bir rapor/dosya formatında yayımlandı. İş bu makale, 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası, konunun ehemmiyetine binaen bilimsel bir yaklaşımla yeniden ele alınarak söz konusu rapordan üretilmiş, geliştirilmiş ve makale formatına dönüştürülmüştür.

** Sorumlu yazar/Corresponding author

e-posta: doganozluk@anadolu.edu.tr; doganozluk@yahoo.com

demeç ve davranışlarının yanında yer aldığı ve nihayetinde darbe gerçekleştikten sonra da darbeyi ve darbecileri desteklediği yönünde yazılar kaleme aldılar. Buna karşın Gülen örgütüne mensup bazı yazarlar ve kişiler, Fethullah Gülen ve grubunun darbelerle karşı tavır takındığı ve 28 Şubat darbesini de desteklemediği yönünde demeçler verdiler. 28 Şubat darbesinin asıl hedefinin Fethullah Gülen ve grubu olduğunu yazan Gülen mensupları bile oldu.

Türkiye’de gerçekleşen askeri darbelerin her zaman siyaset, sermaye ve medya ayağı olagelmıştır. Buna 28 Şubat postmodern darbesi de dâhildir. Siyaset, sermaye ve medyadan oluşan bu üç sacayağıyla farklı boyutlardan darbeler zemin hazırlanmış, algı oluşturulmuş, darbe çağrıları yapılmış ve darbeler gerçekleştikten sonra da darbelerle alkış tutulmuş ve desteklenmiştir.

Kişilerin, toplumsal yapıların, sivil toplum örgütlerinin ve medya organlarının darbelerle karşı olumlu veya olumsuz tutumlarını anlamının yolu; kendileri tarafından yapılan açıklamalar, verilen demeçler, kaleme alınan yazılar, yapılan yayınlar ve takınılan tavırlarla anlaşılabilir. Dolayısıyla toplumsal, siyasi, ekonomik, sendikal, dini ve ideolojik yapıların darbelerle karşı tutumlarını, bu yapılarla bağlı kurum ve basın yayın organlarının demeç ve yayınlarına bakarak anlamak mümkün. Bu objektif bakış açısıyla söz konusu yapıların, darbelerin karşısında mı yoksa yanında mı yer aldıkları anlaşılabilir. Bunu anlamak için de ilgili yapıların ileri gelenlerinin yazı, açıklama ve demeçleri ile kendilerine bağlı kurum-kuruluş ve basın yayın organlarının arşivleri sağlıklı bir yöntem, önemli bir kaynak ve objektif bir referans noktasıdır.

Bu araştırmada Fethullah Gülen ve örgütünün 1970-1997 tarihlerinde gerçekleşen askeri darbelerle ilgili düşünceleri, açıklamaları, yazıları ve tutumları, kendi beyanları ve arşivleri dayanak alınarak incelenmiş ve analiz edilmiştir. Böylece Türkiye’nin maruz kaldığı ve şükür ki akim kalan 15 Temmuz darbesini gerçekleştirmeye girişen Fethullah Gülen örgütünün, iddia edildiği gibi darbeci zihniyeti sonradan mı edindiğini, yoksa aslında bu örgütün darbeci zihniyete önceden mi sahip olduğunu ve bundan önceki darbeleri de destekleyip desteklemediğini anlamak mümkün. Bu araştırmada bilimsel ve objektif kıstasların yanında dini ve ahlaki bir ilke olarak Nisa ve Maide surelerinde geçen aşağıdaki ayetlerin vurguladığı adil şahitlik sorumluluğu ve bilinciyle hareket edildiğini vurgulamakta yarar var:

Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. Şahitlik ettikleriniz zengin veya fakir de olsalar adaletten ayrılmayın. Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın. Eğer şahitlik ederken gerçeği çarpıtırsanız veya şahitlikten çekinirseniz bilin ki şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır. (Nisa suresi 4/135).

Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz, sizi onlar hakkında adaletsizliğe sevk etmesin. Âdil olun. Şüphesiz bu, Allah’a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır. (Maide suresi 5/8)

Bu bağlamda Gülen örgütüne delilsiz ve mesnetsiz ithamlarda bulunmaktan ve iftira etmekten kaçınıldığı gibi; örgütün darbeler ve darbecilerle tespit edilen ilişkileri, övgüleri ve desteklerinin de görmezden gelinmediğini belirtmek gerekir.

Son olarak şu noktanın vurgulanmasında yarar görülmektedir: Bu çalışmanın türü ağırlıklı olarak belge inceleme, arşiv tarama ve projeksiyon tutma özelliği taşıdığından, genelde doğrudan alıntı yapma tekniği tercih edilmiştir. Doğrudan aktarılan metinlerle ilgili yorumun ise alıntılanan metinden önce veya sonra yapılması uygun görülmüştür.

1.1. Gülen Örgütünün Darbelerle İlişkisine Yönelik Yaklaşımlar

Fethullah Gülen ve örgütünün başta 28 Şubat olmak üzere darbelerle karşı tutumuna ilişkin temelde üç tür yaklaşımdan söz edilebilir. Birinci yaklaşım, Gülen örgütüne mensup veya yakın kimseler tarafından dillendirilen, Gülen örgütünün 28 Şubat darbesi dâhil hiçbir darbeyi desteklemediği, darbelerle olumlu bakmadığı, bütün darbelerle karşı durduğu, hatta 28 Şubat darbesinin en mağduru olduğu yönündeki söylemdir. İkincisi, Gülay Gökçürk ve Ruşen Çakır örneğinde olduğu gibi İslamcı olmayan bir kesimin, Fethullah Gülen’in 28 Şubat’ta darbeye alkış tuttuğu yönündeki yaklaşımdır. Üçüncüsü ise, Gülen grubu dışında kalan İslami kesimin genelinin sahip olduğu yaklaşımdır. İslami kesimin büyük bir kısmı, aslında Gülen örgütünün 28 Şubat’ta darbecilere yakın durduğu, örgütün o denemede tek derdinin kendisini ve yapısını kurtarmak olduğu, bunun için de her yolu meşru ve mubah gördüğü, kime sığınmak gerekiyorsa ona sığındığı ve bu uğurda hiçbir ahlaki, insani ve İslami ilkeyi gözetmediği düşüncesindedir. Fakat İslami kesimlerin büyük bir kısmı bu gerçeği bildikleri halde bu düşüncelerini dillendirmekten kaçınıyorlar. Bu durumun da iki temel sebebi olabilir. İslami kesimler, ya örgütün bugünkü gücünden (2004-2013) çekindikleri için Gülen örgütünün darbelerden yana tavır takındığını dillendiremiyorlar ya da bu dönemde (2004-2013) Gülen örgütü ile İslami kesim ve iktidar arasında çıkar birliği olduğu için, “ortak düşman, konjonktür, maslahat” gibi gerekçelere dayanarak susmayı tercih etmektedirler.

Bu araştırmada daha çok “Gülen örgütünün 28 Şubat darbesi dâhil hiçbir darbeyi desteklemediği” tezini savunan birinci kesimin iddiaları incelenecek, tartışılacak ve Gülen örgütünün 28 Şubat darbesi başta olmak üzere askeri darbelerle karşı tutumuna ilişkin bir sonuca varmaya çalışılacaktır.

1.2. Gülen Örgütünün Darbeleri Desteklemediğine Dair İddialar

Yıl 2012’yi gösterdiğinde ordunun içinde bir takım grupların darbe hazırlığı içinde olduğu iddiasıyla açılan Ergenekon ve Balyoz gibi davalar devam etmektedir. Gülen örgütü de bu vasatta sahip olduğu bütün bürokratik, ekonomik ve medya gücüyle darbe karşıtı ve darbelerle mücadeleye destek görünümü vermektedir. İşte bu esnada 28 Şubat’ın yıl dönümünde medyada şu meyanda bir tartışma başladı: Bugün darbelerle şiddetle karşı olduğunu iddia eden ve darbelerle mücadele iddialarıyla açılan davaların bütün varlığıyla arkasında duruyor görüntüsü veren Gülen örgütü, dün 28 Şubat darbesinde nasıl bir tavır takındı, o zaman da

darbeye karşı durdu mu, yoksa darbeyi destekledi ve/veya darbeye sessiz mi kaldı? Yine 12 Eylül 1980 darbesinde Fethullah Gülen ve örgütü, darbe karşıtı safta mı yer aldı, yoksa darbe yanlısı mıydı? Gülen örgütü, bugünkü (2012) darbe karşıtı tutumunda samimi, tutarlı ve ilkelidir; yoksa örgüt çıkarları ve konjonktür bunu gerektiriyor diye başka bir hesap içinde midir?

Şimdi Gülen örgütünün önde gelen birkaç isminin, Gülen ve örgütünün 28 Şubat darbesinin ve darbecilerinin yanında yer almadığına, aksine darbenin karşısında yer aldığına, hatta 28 Şubat darbesinin asıl mağdurunun Gülen ve örgütü olduğuna ilişkin iddiaları ele alalım:

Samanyolu Grubu Ankara temsilcisi Abdulkadiroğlu (2012, 1 Mart), Gülen'in, Erbakan hükümetinin karşısında yer aldığını ve darbeye karşı tavır takınmadığını zımnen kabul eder, ancak bu karşıtlıkta bir hikmet(!) arayışına ve tevîl etme yoluna giderek "zalimin zulmünü hafifletmek için Erbakan'a karşı durduğunu" belirtir:

Hocaefendi'nin o günlerde verdiği bir röportajda, Erbakan'ın artık bırakması gerektiği yönündeki sözlerini kullanarak, sanki Fethullah Gülen 28 Şubatçılarla işbirliği yapmış gibi bir algı oluşturmaya çalışıyorlar... Gülen'in o günkü tavır, zalimlere karşı mücadele için zaman ve zemin şartları oluşuncaya kadar bir taktik olarak değerlendirilebilir.

Ali Ünal, 3 Temmuz 2006 tarihli köşesinde Fethullah Gülen'in her türlü darbeye karşı olduğu iddiasını şu sözlerle dillendirir:

Demokrasi sınavından yüz akıyla çıkmışçasına soruyorlar: 28 Şubat'ta ordu yanlısı bir tavır takınan Gülen, neden şimdi Şemdinli ve birbiri peşi sıra patlak veren çeteler hadisesinde özgürlükçü bir tavır ortaya koyuyor? Oysa bu iki tavır arasında Hocaefendi açısından hiçbir çelişkinin olmadığı apaçık. Darbelere her zaman karşı olmuş bulunan Hocaefendi, 28 Şubat'ta mevcut hükümetin darbe sebebi teşkil edeceğini gördüğü için, muhtemel bir darbenin önlenmesi maksadıyla hükümetin çekilmesini istedi. O, darbelere her zaman karşı oldu ama orduya karşı olmadı ve hiçbir zaman Atabeyler, Sauna ve yargının mahkûm ettiği Şemdinli tipi oluşumlara da destek vermedi. 28 Şubat'ta mevcut hükümetin hangi maksatla çekilmesini istemişse, şimdi de aynı maksatla çetelere karşı çıkıyor.

Yine Zaman Gazetesi yazarı Bülent Korucu (5 Mart 2012), bu tezi daha ileri taşıyarak 28 Şubat darbesinin asıl hedefinin Gülen ve örgütü olduğunu iddia eder:

... Sürecin bence birinci hedefi Hocaefendi ve camiasıydı... İnsafsız suçlamanın gerekçesi ne? Hocaefendi'nin Refah-Yol hükümetine "çekilin" çağrısı yapmış olması. Gülen'i eleştirenler, o hükümetin çok başarılı olduğunu mu iddia ediyor? Hayır, benzer eleştirileri ve daha fazlasını birçok insan yaptı, yapıyor. "28 Şubat MGK toplantısı çıkışında istifa edilseydi, kahraman olunurdu." diyenler yok muydu? Zaten Hocaefendi'nin açıklamasından iki ay sonra istifa gelmedi mi? Başbakanı omuz atılıp küfürler savrulduğu bir ortamda, o koltukta oturmayı savunmak çok mu doğru ve ahlaki bir duruş olurdu?

Ekrem Dumanlı ise 7 Mart 2012 tarihli yazısında bir darbenin gerçekleşebilmesi için, dış destek ve medya desteği olmak üzere iki sacayağının gerekliliğine işaret eder ve 28 Şubat darbesinin bu tür darbelerin en tipik örneği olduğunu ifade eder. Ancak Dumanlı, mensubu olduğu örgütün ve medyasının 28 Şubat döneminde medya ayağının işlevsel parçalarından biri olduğunu şaşırtıcı bir biçimde es geçer ve görmezden gelir. Üstelik 28 Şubat darbesinin en büyük mağdurunun Fethullah Gülen olduğunu iddia edecek kadar gerçeklerle uyuşmayan iddialarda bulunur:

Darbelerin faturasını sadece askerlere çıkarmak haksızlıktır... Sultan Abdülaziz'in şahadetinden beri bütün darbelerde dış destek söz konusudur mesela... Tabii ki bir de medya! Hepsisi de medya desteğiyle gerçekleştirildi. Hiçbir darbe yoktur ki medya desteği olmadan teşebbüs edilebilsin. Darbe dönemlerindeki asker-medya ilişkisinin en keskin örnekleriyle gün yüzüne çıktığı, en pervasız hadise 28 Şubat'tır... Nedense bu ülkede sağlıklı bir tartışma ortamı oluşturulamıyor. Bazen biri bir şey uyduruyor; diğerleri de ona ayak uydurup ezberden konuşmaya devam ediyor. 28 Şubat tartışmalarında bariz gerçekleri inkâr edercesine Fethullah Gülen Hocaefendi'yi suçlayanlar bile oldu. Oysa o darbenin en büyük mağduru bizzat Hocaefendi'dir. Bu kadar aşık bir konuyu bile bazıları çarpıtabiliyorsa söylenecek söz kalmıyor. Belki her şeyi ma'şeri vicdana havale etme gereği bu yüzden sıkça hissediliyor. Neyse ki bu millet mağdurlar ile mağrurlar arasındaki farkı gayet iyi biliyor...

2. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası ve Fethullah Gülen Örgütü

Fethullah Gülen'in henüz örgütlenme aşamasında olmadığı veya yeni örgütlendiği 1970'lerde, 12 Mart muhtırasına karşı tutumu hakkında detaylı bir bilgi yok. Ancak kendisiyle yapılan birkaç röportajda 28 Şubat darbesinden söz ederken 12 Mart muhtırası ile ilgili birtakım değerlendirmeler de yapar. Bu değerlendirmelerde Gülen, 12 Mart askeri muhtırasının gerçek bir askeri muhtıra olduğunu belirtir. Bununla birlikte Gülen, söz konusu değerlendirmelerinde askeri darbelerin ve muhtıraların bütünüyle yanlış olmadığını, aksine kimi zaman gerekli olduğunu belirtir ve bu bağlamda devlet tecrübesine sahip olan dönemin cumhurbaşkanının muhtıraya direnmeyip görevini devretmekle doğru bir iş yaptığını beyan eder. Bu değerlendirmelerden, Gülen'in 12 Mart 1971 askeri muhtırasını olumlu karşıladığı ve döneminin siyasi yöneticilerinin de yönetimi orduya devretmekle doğru olanı yaptıklarını düşündüğü anlaşılabilir. Söz gelimi 29 Mart 1997 tarihinde Samanyolu TV'de Osman Özsoy ve Mim Kemal Öke'nin sunduğu programa katılan Gülen der ki:

... Dış yapısı itibarıyla [28 Şubat] kararlar[ın]a bakılınca bir muhtıra şeklinde de yorumlayabilir bazıları. Ben şahsen öyle yorumlamak istemiyorum. Öyle yorumlamamak için de bazı sebepler var. Bunun kitaplardaki yerini aramaktan ziyade 12 Mart muhtırasına muhatap olan insanlardan biri olarak yaşadım, gördüm. Muhtıra muhtıraydı. Doğrudan doğruya devletin dışında, Cumhurbaşkanı ve Başbakanın dışında, Bakanlar kurulunun dışında, devlete tavsiye şeklinde değil, doğrudan doğruya bazı şeyler gönderdiler ki, devlet tecrübesi olan

Cumhurbaşkanı devleti devretti. Bu millet, avam halk bile muhtıranın ne olduğunu gördü. (29 Mart 1997, Samanyolu TV).

Yine Fethullah Gülen, 6 Temmuz 1995 tarihinde İnter Star TV’de Özel Haber Programı’na verdiği mülakatta şunları ifade etmektedir:

Ama bazı durumlar olmuştur ki askeri müdahalelerin neşter vurması söz konusu olmayınca belki o kangren bertaraf edilememiş, o kanser aşılamamıştır. Türkiye’yi 12 Mart muhtırasına götüren dönemleri biliyorum. O dönemde gadre uğrayanlardan birisiyim. 12 Eylül dönemini de çok iyi biliyorum. Devlet memuruydum, vazı nasihat ediyordum. Herkes belli bir hevesin zebunu Türkiye’yi bir yerlere çekmek istiyorlardı. Ve çekilmiştelerdi olabiliyordu 12 Eylül’de. Türkiye bir ejderin ağzına atılmış olabiliyordu. Ve şimdi biz Asya’daki o devletler gibi perişan, derbeder, yıkık-dökük Rusya’nın vesayetinde bir hale gelebilirdik. Bu açıdan askeri müdahaleleri bütün bütün yadırgamak, bütün bütün isabetsizdir demek doğru değildir ama acaba demokrasi içinde askeri güç o dönemde anarşiyi aşamaz, kargaşanın önüne geçemez miydi? Terörü bertaraf edemez miydi? Bunları geleceğin sosyologları, felsefi tarihçileri değerlendirecek, hükümlerini verecek, yanlış iş yapanları efkar-ı ammede mahkum edecekler. Tarih de mahkûm edecek onları. O bakımdan o hususlara girmek istemiyorum.” (İnter Star TV / 6 Temmuz 1995).

3. 12 Eylül 1980 Darbesi ve Fethullah Gülen Örgütü

Fethullah Gülen ve örgütünün şüpheye mahal bırakmayacak derecede destek verdikleri askeri darbelerden biri de 12 Eylül 1980 darbesidir. Öyle ki Gülen, başyazarlığını yaptığı Sızıntı dergisinde (1979) darbe gerçekleşmeden 15 ay önce “Asker” başlıklı yazısında darbe çağrısı yapar ve dönemin genelkurmay başkanı Kenan Evren’e kendi ifadesiyle “selam durur”.

...Onun süngüsü, yüz defa iniltimizi dindirdi ve ateşimize su serpti. Yakın tarihimizde dahi kaç defa onda mazinin tebessüm eden çehresini ve yıldırımlaşan celadetini gördük... Eğer atik davranıp da yıllardan beri hazırlanan karanlık emellerin önüne geçmeseydi, bütün bir millet olarak inkisar içinde ağlamadan başka çaremiz kalmayacaktı.

Tuğa selam, sancağa selam ve onu tutan yüce başa binlerce selam.

Fethullah Gülen, 12 Eylül darbesinden bir ay sonra ise yine örgütün yayın organı olan Sızıntı dergisinde (1980) “Son Karakol” adlı başyazıda darbeye alkış tutar ve darbecileri “ımdada yetişmiş Hızır’a” benzetir:

... Sahnenin bu rengarenk aldatıcılığı, ortalığı inleten valsın korkunç uyutuculuğu ve kostümün göz bağlayıcılığı karşısında, oynanan oyunun gerçek yüz ve vahşetini ilk sezen, son karakolun kahraman bekçileri oldu. Bu sezme, ümit dünyamızla yeniden kendimize gelmemizi ve kendi kendimizi idrak etmemizi temin etti. Aslında, buna bir (sezme) demek de uygun değildir.

Bu düşmanı kısıktırak yakalama... Ve bir zaferdir. İctimaî bünyenin harici bir kısım eracifden temizlenme, arındırılma düşüncesiyle onu aslına irca zaferidir. Bu zafer, kendinden ümit edilenleri getirdiği takdirde, Türk’ün zaferler hanesinde en mualla yeri işgal edecektir. Böyle bir ilk tefahhüs ve sezişe, bir evvelki sene selam durulmuş ve gaziler ocağının yiğit eri Mehmetçik’e teşekkürler sunulmuştu.

Ne var ki, yıllardan beri, bin bir saldırı ile rehnedar olmuş bir bünye, böyle hemen bir mualece ile iyi edilemeyeceği de muhakkaktı. Daha köklü ve daha gönülden bir hareket gerekliydi ki, milli bünyeyi kemiren yıllanmış seretanlar berteraf edilebilin.

Ve işte şimdi, bin bir ümit ve sevinç içinde, asırlık bekleyişin tuluû saydığımız, bu son dirilişi, son karakolun varlık ve bekasına alamet sayıyor; ümidimizin tükendiği yerde, Hızır gibi imdadımıza yetişen Mehmetçiğe bir kere daha selam duruyoruz.

Fethullah Gülen’in, 12 Eylül darbesinin mimarı Kenan Evren’e ilgisi ve övgüsü yıllarca devam edegelmiştir. Gülen, bir mülakatta din eğitimi ile ilgili bir soruya cevap sadedinde din eğitiminin öneminden söz ederken hemen sözü Evren’e getirir, ondan büyük övgüyle bahseder, hatta onun cennete gidebileceğini de ifade eder:

- Sizin önemli gördüğünüz bu yaklaşımın laikliğe ters olduğunu düşünen çok insan var?

- Evet var. Ama ben eğitimde dinin çok önemli olduğunu bir kere daha tekrar edeceğim. Müsaadenizle bu konuyla ilgili antiparantez bir mülahazamı arz edeceğim: Evren Paşa demokrasinin kesintiye uğraması ve daha pek çok açıdan tenkit edildi. Ama seçmeli din derslerini mecburi yapmakla yararlı bir iş yapmıştır. Gençlerin çoğu onun bu icraatı vesilesiyle din eğitiminden nasiplerini almışlardır. Bu iş kanaatimce öyle büyüktür ki doğrusunu Allah bilir hiçbir sevabı olmasa bile bu icraatı ona yetebilir, ahirette kurtuluşuna vesile olabilir, cennete de gidebilir. (Gündem, 2005).

4. 28 Şubat Darbesi ve Fethullah Gülen Örgütü

Ergenekon, Balyoz ve diğer darbe iddialarına ilişkin davalar başladığı dönemden beri Gülen örgütü medyası, 28 Şubat için “28 Şubat postmodern darbesi”, “28 Şubat darbesi” veya “28 Şubat askeri müdahalesi” ifadelerini kullanmaktadır. Oysa Fethullah Gülen, 28 Şubat darbesinden sonra kendisiyle yapılan röportajlarda 28 Şubat’a değil darbe, muhtıra dahi denemeyeceğini açık ve net bir şekilde ifade eder. 28 Şubat’ın en fazla bir tavsiyename olduğunu söyledikten sonra bu tavsiyemenin de ‘Milli Güvenlik Kurulu Sosyal Mutabakat Metni’ şeklinde algılanması gerektiğinin ısrarla altını çizerek ve 28 Şubat’a muhtıra demenin askeri suçlamak olacağını defalarca belirtir. Darbe öncesi verdiği beyanatlarda da mevcut Refahiyol hükümetinin beceremediğini ve artık bırakması gerektiğini ifade ediyordu. Gülen örgütü medyası da, ne 28 Şubat darbesinin gerçekleştiği dönemde ne de daha sonraki yıllarda 28 Şubat’ı bir darbe olarak gördü. Aksine 28 Şubat darbesinin ilk hükümetini “Hayırlı Olsun” manşetiyle karşıladı ve hayra yormakta bir beis görmedi. Bu makalenin kaleme alınmasını asıl teşvik eden durum da, Gülen ve örgütünün 28 Şubat darbe yanlısı bunca hafıza, somut bilgi

ve veriye rağmen, sanki örgüt darbe karşıtı bir tutum takınmış gibi açıklamalar yapılması ve gerçeği olduğundan farklı yansıtma çabalarıdır. Şimdi Fethullah Gülen ve örgütünün 28 Şubat darbe sürecinin öncesi ve sonrasında takındığı tavır, bizzat kendi beyanlarından, yayınlarından ve kaynaklarından incelenecek ve analiz edilecektir.

4.1. Darbe Hükümeti Hayırlı Olsun ve 28 Şubat Hayırlı Oldu

Yukarıda da ifade edildiği gibi meşru Rehafyol hükümetinin baskıyla ve postmodern bir darbeye görevden uzaklaştırılması sonrası Gülen örgütünün medya organı Zaman Gazetesi, darbecilerin tayin ettirdiği darbe hükümetini “Hayırlı Olsun” manşetiyle karşılıyordu.

30 Haziran 1997 tarihli Zaman Gazetesi manşeti

Bugün konjonktüre uygun olarak darbe karşıtı gibi görünen ve çok yakın zamana kadar Gülen örgütünün medya vitrinlerinden biri olan Hüseyin Gülerce, 29 Şubat 2000 tarihli köşesinde 28 Şubat'ın her anlamda hayırlı olduğunu, darbenin içeride ve dışarıda ülkeyi rahatlatmış ve İslam'ın adını lekeleyenleri açığa çıkardığını belirtmektedir:

Şimdi biraz şaşırtıcı gelecek; ama böyle bir hengâmede 28 Şubat her iki bakımdan da yararlı oldu. Hem içte ve dışta rahatlama sağlayacak olumlu değişimi hızlandırdı, hem de samimi, mazbut büyük İslami çoğunluk ile İslam adını lekeleyen, kullanan, yüce dinimizi vahşete alet etmek isteyen zavallıları ayırdı. Hem ‘Siyasal İslam’ diyenlerin gözü açıldı, hem milletimizin gözü açıldı...28 Şubat'ın bir faydası daha oldu. ‘İslami kesim’in mantalitesi ve ufukları değişti... ‘İslami kesim’ artık şunu anladı. Din, siyasete alet edilmemeli... Hoşgörü olmadan bir yere varılamaz.

Fürüatlara takılarak tebliğde imrendirici olunamaz. 28 Şubat sürecine bir de bu açıdan bakılmalı.

4.2. 28 Şubat Demokrasinin Yerleşmesini Hızlandırdı

Fethullah Gülen, İsmail Ünal'a (2001) verdiği röportajda “28 Şubat, ülkenin daha iyi bir noktaya gelmesi adına Türkiye’de bazı süreçleri geciktirdi mi?” şeklindeki soruya verdiği cevapta, 28 Şubat’ın ülkeyi herhangi bir konuda geciktirmediği, aksine daha iyi noktaya taşıdığı ve demokrasinin yerleşmesini hızlandırdığını belirtmektedir:

- 28 Şubat, ülkenin daha iyi bir noktaya gelmesi adına Türkiye’de bazı süreçleri geciktirdi mi?

- Geciktirmedi; aksine hızlandırdı. Hattâ 28 Şubat, Türkiye’de demokrasinin yerleşmesini de hızlandırdı. Ben, Türkiye’nin de dünyanın da geleceği hakkında çok ümitliyim. Ancak, hepimize biraz daha fedakârlık düşmektedir.

4.3. Fethullah Gülen: Beceremediniz Artık Bırakın

Henüz Refahyol hükümetinin görevi bırakmadığı, ancak darbecilerin tüm sacayaklarının (ordu, siyaset, sermaye, medya vs.) şiddetli bir biçimde darbe baskısı ve çağrısı yaptığı bir vasatta Fethullah Gülen, darbe yanlısı medyaya mülakat verir ve arzu ettikleri manşeti kendilerine hediye eder.

18 Nisan 1997 tarihli Hürriyet Gazetesi manşeti

4.4. 28 Şubat Kararları Ne Darbedir Ne de Muhtıra, Bilakis Tavsiyenedir

Fethullah Gülen, 1997’nin mart ayında örgütüne ait medya organında (Özsoy ve Öke) 28 Şubat kararlarının ne muhtıra ne de darbe olduğu, sadece bir tavsiyename niteliğinde kararlar olduğu, bu kararlarla askerin darbe girişiminde bulunduğu yönündeki söylemlerin askeri suçlamak olduğu ve böylesi bir suçlamayı doğru bulmadığını beyan eder:

...Dış yapısı itibariyle [28 şubat] kararlar[ın]a bakılınca bir muhtıra şeklinde de yorumlayabilir bazıları. Ben şahsen öyle yorumlamak istemiyorum. Öyle yorumlamamak için de bazı sebepler var. Bunun kitaplardaki yerini aramaktan ziyade 12 Mart muhtırasına muhatap olan insanlardan biri olarak yaşadım, gördüm. Muhtıra muhtıraydı. Doğrudan doğruya devletin dışında, Cumhurbaşkanı ve Başbakanın dışında, Bakanlar kurulunun dışında, devlete tavsiye şeklinde değil, doğrudan doğruya bazı

şeyler gönderdiler ki, devlet tecrübesi olan Cumhurbaşkanı devleti devretti. Bu millet, avam halk bile muhtıranın ne olduğunu gördü.

Oysa burada belli ölçüde Millî Güvenlik Kuruluyla, Dâhiliye Vekili ve Hariciyeden insanlar var. Devletin başındaki insan başbakan var. Oturuyorlar bunlar aralarında konuşuyorlar, Türkiye'nin bir krize doğru kaydığını müzakere ediyorlar. Bazı aşılmaz problemler ve ileriye matuf endişe verici bazı şeylerin söz konusu olduğu kararına varılıyor ve sonrasında ortaya bir tavsiyename çıkıyor. Bir tavsiyename diyoruz. Bu tavsiyenameye orda herkes imza atıyor, bir ikisi de sonra atıyor. İmzayı geciktirmede kendi açılarından bir mülâhazaları olabilir... Burada tavır koymadan daha ziyade, Jan Jaques Rousseou mülâhazasıyla yaklaşacak olursak Güvenlik Kurulu İçtimai Mukavelesi denebilir. Yakışksız bir şey oldu ama karşılıklı oturup bazı şeyleri görüşmüşler ve mukaveleye imza atılmış.

Bu mukavelede ele alınan tavsiye kararlarını bu açıdan ben şahsen muhtıra şekliyle algılanmasını telif edemiyorum. Niçin bu işin üzerinde bu yorumlarla duruluyor, askeriye muhtıra verdi diye suçlanıyor? Ben bunu yanlış buluyorum.

4.5. 28 Şubat Kararları İçtihatdır ve İçtihat Edenler de Düşüncelerinde Masumdurlar

Yine Fethullah Gülen, aynı dönemde yukarıdaki açıklamasından yaklaşık bir ay sonra bu defa darbe kararlarının ve darbecilerin medya ayağını oluşturan Kanal D'de Yalçın Doğan'a (1997) verdiği mülakatta MGK kararlarını dayatanların sorumluluk bilinciyle hareket ettikleri, bu nedenle yaptıklarından dolayı masum oldukları, hatta bu kararlara içtihat mantığıyla da yaklaşılacağı ve darbecilerin isabet ettilerse iki sevap, etmedilerse bir sevap alacaklarını ifade eder:

Soru: MGK kararlarının siyasetteki yeri nedir sizce?

Cevap: ... Mesela şimdi onlar da şöyle düşünüyorlarsa, biz burada millî güvenlik, milletimizin güvenliğini şayet koruma mevkiinde bulunuyorsak ister gerçekten öyle olsun ister bizim içtihatlarımıza, algılamalarımıza göre şu gelişmelerde rejim için şayet bir tehlike ise bizim sorumluluğumuz altındadır bunlara müdahale etmek. Müdahale etmediğimiz zaman tarih önünde suçlu oluruz mülâhazasıyla hareket ediliyorsa meseleyi böyle algılıyorsa bana göre onlar masumdurlar. Eğer işin içinde bir hata varsa bu içtihat hatasıdır. Hatta fakihlerin mülâhazasıyla da yaklaşılabilir, içtihat hata bir sevap kazandırır, isabet olursa iki sevap kazandırır mülâhazası.

4.6. 28 Şubatla Uçurumdan Geriye Dönülmüştür

Fethullah Gülen, meşru hükümetin yönetimi devretmek durumunda kalması ve darbe hükümetinin kurulmasının ardından verdiği mülakatta da darbecilerin yaptığını kangren olmuş bir yaraya neşter vurmaktan ibaret olduğu, ülkeyi nizama ve intizama kavuşturduğu ve ülkenin bir uçurumdan geriye döndüğünü belirtir:

Fakat tıpkı bir kangren olmuştu... Buna neşter vurma manasında bir şey yapıldı. Birdenbire böyle kaosu bir durumdan, nizama, intizama, ahenge geçilmesi elbette

pek mümkün değil. Fakat şu anda bir uçurumdan geriye dönülmüştür. Dilerim inşallah, birileri çıkıp içinden zor sıyrıldığımız o fasit dairenin içine milleti bir daha çekmez (Çongar, 1997).

4.7. Ordu Anayasanın Gereğini Yapıyor Üstelik Sivillerden de Daha Demokratıdır

Fethullah Gülen, ordunun anti demokrat olmadığını, anayasanın gereğini yaptığını, çok mantıklı davrandığını, hatta sivillerden daha demokrat olduğunu çok açık bir şekilde ifade eder:

... Askerlerimiz bir yönüyle yaptıkları bazı şeylerden ötürü bazı çevrelerce, belki antidemokratik davranıyor sayılabilirler. Ama onlar konularının gereğini anayasanın kendilerine verdiği şeyleri yerine getiriyorlar. Hatta dahası, ben zannediyorum, onlar, bazı sivil kesimlerden daha demokrat. Biraz evvel arz ettiğim mülâhazalar açısından herhalde onların temsil ettikleri kuvvet şu partiler arasında birbirini istemeyen insanların elinde olsa bir gece hızlı bir baskınla gelirler hasımlarını bertaraf ederler onun yerine otururlar. Kuvvet ellerinde olduğu halde. Fakat çok mantıklı davranıyorlar. Çok muhakemeli davranıyorlar. Epey zamandan beri. His öne çıkmıyor burada ve kuvvet, güç gösterisi şeklinde öne çıkmıyor. Bana demokraside daha dengeli geliyorlar, o açıdan... (Doğan, 1997).

4.8. Asker MGK'da İnsaf ve Demokratik Bir Tavrı Takındı

Aşağıdaki açıklamalarında da görüldüğü üzere Fethullah Gülen, 28 Şubat kararlarından sadece bir ay sonra askerin tavrını şiddetle savunmakta ve darbeyi "Eğer kötü niyetli olsalardı oturup da meseleyi altı saat boyunca konuşmazlardı, yumruğu masaya vurup bu iş böyle olacak der, çıkarlardı." ifadeleriyle sahiplenmektedir. Buna ek olarak Gülen, ordunun çok yumuşak ve insaf ve demokratik davrandığını, anti demokratik yollara başvurmadığını ısrarla vurgular:

Askeriye gerçi gücü temsil ediyor. Gücün temsil edildiği yerde mantık, muhakeme tam kıvamına ulaşmayabilir. İsteselerdi orada bu böyle olacak diyebilirlerdi. Oturup orada meseleyi altı saat müzakere etmezlerdi. Demek ki, devlet başkanının huzurunda meseleye çok yumuşak ve insafıyla yaklaştılar. Orada bir kısım tavsiye kararlarını ortaya koydular. Bu süre içinde tatbikini devlete bıraktılar. Yani demokratik yollardan problemler çözülsün istediler. Antidemokratik mücadelelere başvurmayı düşünmediler. Ben bunu böyle algılıyorum (Özsoy ve Öke, 1997).

4.9. Millî Güvenlik Kurulu Anayasal Bir Kurumdur ve Anayasanın Gereğini Yapıyor

Fethullah Gülen, 28 Şubat darbesini her açıdan tevîl etmekte ve meşrulaştırmakta beis görmez. Gülen, MGK'nın (Millî Güvenlik Kurulu) gökten zembille inmediğini, anayasal bir kurum olduğunu, kanun dışı bir iş yapmadığını ve yaptıklarının anayasanın gereği olduğunu ifade etmektedir:

Fakat şurası da bir gerçek ki millî güvenliğin hali hazırdaki konumu anayasal bazı esaslara dayandırılmıştır. Millî Güvenlik Kurulu, her şeyi aşarak, kanunları aşarak, parlamentoyu aşarak,

anayasayı aşarak kendi kendine o konuma yükselmemiş, oraya gelip oturmamış ve millete karar yağdırmıyor yani, anayasal bir müessesedir. Anayasal bir müessese, anayasanın gerektirdiği yerde kendi konumunun gerektirdiği şeyleri yerine getirmeyi düşünür (Doğan, 1997).

Burada ilginç olan bir diğer nokta ise şudur. Gülen'in bu ifadeleri, dönemin genelkurmay başkanı İsmail Hakkı Karadayı'nın Gülen'in bu demecinden 22 gün önce (25 Mart 1997) MGK kararlarıyla ilgili olarak kullandığı ifadelerle neredeyse aynıdır. Karadayı, MGK'nın 28 Şubat kararlarıyla ilgili olarak şu beyanda bulunmaktadır: "MGK anayasal bir kuruluştur. Burada alınan kararlar, herkesin riayet etmesi gereken kararlardır." Bu arada Fethullah Gülen'in onursal başkanı olduğu Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın 1998'de 28 Şubat döneminin genelkurmay başkanı İsmail Hakkı Karadayı'ya "hoşgörü ödülü" vermeyi teklif ettiği, ancak Karadayı'nın bu teklifi reddettiğini belirtmiş olalım.

4.10. Askeri Darbeler Kimi Zaman Gereklidir

Fethullah Gülen, Ali Ünal'ın ve başka kimselerin iddia ettiğinin aksine darbelerle karşı olmadığını, darbeleri büsbütün reddetmemek gerektiğini, darbelerin çok da isabetsiz olmadığını beyan etmektedir:

Ama bazı durumlar olmuştur ki askeri müdahalelerin neşter vurması söz konusu olmayınca belki o kangren bertaraf edilememiş, o kanser aşılamamıştır. Türkiye'yi 12 Mart muhtırasına götüren dönemleri biliyorum. O dönemde gadre uğrayanlardan birisiyim. 12 Eylül dönemini de çok iyi biliyorum. Devlet memuruydum, vazı nasihat ediyordum. Herkes belli bir hevesin zebunu Türkiye'yi bir yerlere çekmek istiyorlardı. Ve çekilmiş olabiliirdi 12 Eylül'de. Türkiye bir ejderin ağzına atılmış olabiliirdi. Ve şimdi biz Asya'daki o devletler gibi perişan, derbeder, yıkık-dökük Rusya'nın vesayetinde bir hale gelebilirdik. Bu açıdan askerî müdahaleleri bütün bütün yadırgamak, bütün bütün isabetsizdir demek doğru değildir ama acaba demokrasi içinde askeri güç o dönemde anarşiyi aşamaz, kargaşanın önüne geçemez miydi? Terörü bertaraf edemez miydi? Bunları geleceğin sosyologları, felsefi tarihçileri değerlendirecek, hükümlerini verecek, yanlış iş yapanları efkar-ı ammede mahkum edecekler. Tarihi de mahkûm edecek onları. O bakımdan o hususlara girmek istemiyorum (İnter Star TV, 6 Temmuz 1995).

4.11. Ordu Muhtıra Verdi Deyip Askerin Günahına Girmeyin

Fethullah Gülen 28 Şubat'ta ordunun muhtıra verdiğini söylemenin ordunun günahına girmek olacağını, görünürde böyle bir şeyin olmadığını ve ihtimaller üzerinden konuşmamak gerektiğini söyler:

Fakat insanların müzmeratına (günahına) girerek onları bir şeye mahkûm etmek doğru değildir. Muhtemeller hüküm bina etmek suizan kapısını açar. Ve muhtemellerle mahkûm edilmedik insan kalmaz. Bu açıdan buna muhtıra denmez. Muhtıra bir gücün başka bir tarafta iş yaptırması, birine karşı açıktan açığa bu yapılsın şeklinde tavır koymasındır (Özsoy ve Öke, 1997).

4.12. Darbeler Hep Kötü Niyetli Olmamıştır Fakat Darbecilik Bir Uzmanlık Alanıdır

Fethullah Gülen, ilkesel olarak darbelerle karşı olmak şöyle dursun, adeta bir darbe uzmanı gibi darbe yöntemleri, zamanlaması ve zemini hakkında taktik bile verir. Gülen, darbelerin her zaman kötü niyetle yapılmadığını, darbenin kimi zaman bir gereklilik olduğunu, fakat herkesin darbe yapma becerisi olmadığını, bunun bir uzmanlık alanı olduğunu, ancak zamanının ve zemininin iyi hesaplanması gerektiğini şu sözlerle ifade eder:

Darbeciler hep su-i niyetli (art niyetli) olmamışlardır. Güzel şeyler olmuştur. Fakat darbeye çok önemli kayıplar da olmuştur. Bunların başında demokrasi inkıtaa uğramıştır. Bir sürü tecrübe, birikim heba olmuştur. O ölçüde tecrübe ve birikime sahip olmayan insanlar başkalarından beslenmek, sistemi çürütmek hevesine sahip olmuşlar. Oysa ki bu da bir uzmanlık sahasıdır. O açıdan darbe tam bir çözüm değildir. Darbe, çaresizlikte hekimin neşteri gibi, komplikasyonları da nazar-ı itibara alınarak yapılan bir mualecedir (tedavidir), Arap atasözü vardır. 'Dağlama en son çaredir.' Bütün mualeceler kullanılır, en son demir kızdırılır, basarlar. Bu bir yönüyle kader-denkleme noktasında bir değerlendirmedir. Bu götürebilir de, yerinde bırakabilir de (Özsoy ve Öke, 1997).

4.13. Ordudan Yana Hiç Endişeniz Olmasın

28 Şubat kararlarından bir ay sonra Gülen, Türk milletinin asker millet olduğunu, ordunun ve askerliğin bütün benliğimizi kuşattığını, bu nedenle orduyu bağrımıza basmamız gerektiğini ve ordudan yana hiçbir endişeye kapılmamak gerektiğini beyan eder:

Türk milleti asker bir millettir. O kadar askerle bütünleşmiştir ki, yeri geldiğinde Malazgirt'ten Çanakkale'ye, Çanakkale'den Kıbrıs'a uzanan çizgide askerlik vak'ası bütün şuuraltımızı etkilemiştir. Bugün de Güneydoğu'da seve seve canlarını vererek şehid düşen askerlerimiz vardır. Bunlar milletimizin askere olan manevi bağlarının ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Kim ne derse desin asker millet, askerini sever, bağrına basar ve o asker ocağına peygamber ocağı nazarıyla bakar. Kimsenin hiç endişesi olmasın (Özsoy ve Öke, 1997).

4.14. Ordu Hiçbir Zaman Dindarlara Karşı Olmamıştır

Fethullah Gülen, 28 Şubat darbesinin gerçekleştiği, icra edildiği ve en kasvetli yüzünü gösterdiği bir vasatta, verdiği mülakatta ordunun hiçbir zaman dine ve dindarlara karşı olmadığını, bu konuda kendisini oyuna getirmek isteyenlere karşı ordunun çok uyanık ve bilinçli olduğunu, kendisinin orduya inancının ve güveninin tam olduğunu ve hayatı boyunca ordunun dine karşı olmadığını göstermek için çabaladığını söyler:

Soru: Orduya sızmaya çalıştığımız iddialarına cevabınız ne olacak?

Cevap: Hayatımda hiçbir zaman orduya ters, ordu aleyhinde ve ordunun kabüllerine aykırı bir faaliyetim olmamış ki, orduyu faaliyetlerime engel görerek, ona sızmaya çalışayım. Asıl, Din'in her türlü tezahürüne karşı çıkıp, lâikliği ve Atatürkçülüğü dinsizlik şeklinde takdim edip, kendi emelleri istikametinde kullanmak

isteyenler, ordunun lâiklik ve Atatürkçülük konusundaki hassasiyetini istismarla, onu bu ülkenin dindar ve vatansever evlâdlarına karşı kışkırtmaya çalışıyorlar. Ordu, ilki bizzat ordunun komutanını, genelkurmay başkanını müebbed hapse mahkûm edecek bir cunta hareketi olarak, Cumhuriyet tarihinde üç defa idareye müdahalede bulunmuş, fakat her müdahale sonrasında hiçbir zaman Din ve dindarlar aleyhinde, kendisini Din aleyhinde kışkırtanların istekleri istikametinde bir uygulamada bulunmamıştır. Asıl tehlike, ordu ile bağrından çıktığı milletimizi ve onun mukaddeslerini karşı karşıya getirme çalışmalarındadır. Ordunun bunun şuurunda olduğuna inancım tamdır.” (Aksiyon / 6 Haziran 1998 / Sayı 183).

Ordumuzu bu milletin varlık ve bekasının her zaman en birinci şartı saymış benim gibi bir insan için, bu tür müessif hadiselerden daha kahredici bir şey olamaz. Ordu, bu milletin dinine, inancına, asli değerlerine karşı gibi gösterilmek istenmektedir. Bu tür çalışmalara karşı zaman zaman düşüncelerimi ifade etmişimdir. Bu müessesenin dinin karşısında olmadığını göstermek ona karşı saygısızlıksa ne diyeceğimi bilemiyorum. (Muhtar, 1999).

4.15. Ben Kim Oluyorum Ki Orduya Karşı Geleyim

28 Şubat darbesinin gerçekleştiği, darbenin siyaset, sermaye ve ana akım medya tarafından desteklendiği, başta Milli Görüş geleneğinden gelen İslami yapılar olmak üzere birçok İslami ve muhalif kesimin her türlü baskı altına alındığı, haksız/hukuksuz yargılamalara maruz bırakıldığı ve yok edilmeye çalışıldığı bir vasatta; Fethullah Gülen, kendisini ve henüz dokunulmamış örgütünü darbecilerin müdahalesinden emin kılmak için adeta “Beni/bizi, diğerleriyle karıştırmayın, biz çok farklıyız, biz sizdeniz.” içerikli demeçler vermeye devam ediyordu. Gülen, ordu ile arasında bir gerginliğin olmadığını, kendisinin askeri çok sevdiğini, hatta asker olmak istediğini, eğer askerin bir rahatsızlığı söz konusu ise bunun askerden değil kendisinden kaynaklandığını, askerin laiklik ve cumhuriyet noktasında çok hassas olduğunu ve bu noktada haksız sayılmadığını şu şekilde ifade ediyordu:

Bir kere orduyla aramızda bir gerginlik olduğunu kabul etmiyorum. Ben kim oluyorum ki böyle gaziler evladı şehitler namzedi bir orduyla arasında gerginliğe hak versin. Burada orduya karşı saygı duyuyorum derken de bazıları acaba mülhazası ne diye aklına gelebilir. Ama benim atalarım asker. Edirne’de Bulgara karşı savaşı Şükrü Paşa özbeöz benim dedem. Ailemde hep asker kahramanlıkları duydum. O kahramanlık yanının etkisiyle okuyup asker olayım diye düşünmüşümdür. Askere karşı bir sevgim var. Bir rahatsızlık varsa o benim bazı tavırlarımdan kaynaklanmış olabilir. Ordu bazı konularda hassastır, duyarlıdır. Onlar da zamanın ve kendi bildiklerinin tesirlerinde bazı yorumlar yapıyorlardır. Onlar laiklik ve cumhuriyet gibi hassas konularda vazifeleri ve sorumlulukları gereği daha fazla hassas olma durumundadır. Bazı manipülasyonlar bu hassasiyete çarpınca böyle şeyler olabiliyor (Ercan, 1998).

4.16. Cumhurbaşkanı Demirel de Sorumluluğunun Bilincindedir

Fethullah Gülen, bir taraftan ordunun 28 Şubat’ta hiçbir kabahatinin olmadığını ifade etmekte ve ordunun her yaptığını onaylamakta, diğer taraftan darbecilere karşı siyasal ve anayasal sorumluluklarını yerine getirmeyip meşru bir hükümetin postmodern bir darbeyle düşürülmesinde payı ve onayı olan dönemin cumhurbaşkanı ve MGK’nın başı olan Süleyman Demirel’in de sorumluluğunun bilincinde olduğunu ve ona güvendiğini belirterek bütün suçu, günahı ve kabahati REFAHYOL hükümetine yıkmaktadır:

... Ben Türk toplumuna tavsiyede bulunma durumunda, konumunda değilim, ama düz bir vatandaş olarak hislerimi ifade etmede de bir beis görmüyorum. Sayın Cumhurbaşkanımız bu mevzuda kendi sorumluluklarının şuurundadır. Zannediyorum dengeye çok hizmetleri olacaktır. (Doğan, 1997).

4.17. Darbenin Genelkurmay Başkanı Karadayı’ya Hoşgörü Ödülü

Fethullah Gülen ve örgütü, 28 Şubat darbesinin gerçekleşmesinin ardından kendileri dışındaki İslami kesimlerin çoğunun tasfiye edildiğini ve baskı halkasının aşama aşama genişletildiğini görünce, Gülen örgütünün bir kuruluşu olan GYV (Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı), darbenin bir numaralı adamı ve dönemin genelkurmay başkanı İsmail Hakkı Karadayı’ya “hoşgörü ödülü” vermeyi teklif eder. Bu davranışın anlamı ya darbecileri yaptıklarından ötürü ödüllendirmek ya da -en iyi ihtimalle- darbecilerin gözüne daha fazla girmek ve onların hisimandan kurtulmak olsa gerek. Ancak Karadayı, bu teklifi kabul etmez. Bunun üzerine Gülen örgütü, söz konusu ödülü darbenin bir başka aktörü olan dönemin cumhurbaşkanı Demirel’e vermeye karar verir ve ödülü de Demirel’e Fethullah Gülen’in kendisi takdim eder:

Kaya, Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı’ya, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı’nın Yılın Hoşgörü Ödülü’nü vermek istediğini de Çevik Bir’e söyledi. Bu talep de reddedildi. (Ilıcak, 2012).

Fethullah Gülen 27 Aralık 1997 tarihinde Zaman gazetesine verdiği “Hoşgörü Ödülleri Üzerine” başlıklı mülakatta şöyle der:

Sayın Cumhurbaşkanı da teşrifleriyle bunun altını çizdi. Kamu vicdanına mutabık davrandı ve milletin sesine tercümanlık yaparak cumhurun reisi olduğunu bir kere daha fiilen gösterdi. “Ülkemde yaşayan kim olursa olsun, kuzeylisi, doğulusu, batılısı hangi etnik köken, inanç ve mezhepten olursa olsun hepinizi kucaklıyorum” sözü marjinal düşüncelere bir cevap niteliği taşıyordu. Engin tecrübeleriyle huzursuzlukları aşmasını bilen Cumhurbaşkanımız uzlaşmaya devletin de taraf olduğunun altını tekrar tekrar çizmiş oldular. Cumhurbaşkanımız, “İbret dolu, ders dolu bir geceydi. Bu plaketi ülkenin bölünmez bütünlüğüne, Türk milletinin mutluluğuna verilmiş sayıyorum. Çünkü ben Türk devletini, milletin birliğini, bütünlüğünü temsil ediyorum” sözleri özel bir anlam taşıyordu...

Demirel’e şükran plaketi Fethullah Gülen Hocaefendi’nin takdim etmesi?

Bir yerde Türkiye Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanına bir ödül verilecek, bu ödül de uzlaşa ve hoşgörü eksenli olacak ve Muhterem Fethullah Gülen Hocaefendi de orada bulunacak. Sayın Cumhurbaşkanına başka kim takdim edebilirdi ki bu ödülü.

4.18. MGK Sekreteri ve Hava Kuvvetleri Komutanı İle Yunanistan'a Atatürk Lisesi

28 Şubat darbesinin en kasvetli yüzünü gösterdiği ve İslami mahallenin hemen her kesimine şiddetli baskı kurulduğu 1998 yılında Fethullah Gülen ve örgütü, kendilerini kurtarmak amacıyla imaj çalışmaları yapmaya devam ediyordu. Gülen ve örgütü, hava kuvvetleri komutanı -darbe döneminin MGK Genel Sekreteri- İlhan Kılıç'la Yunanistan'da Atatürk Lisesi adıyla bir okul açmak amacıyla bağlantıya geçiyordu:

Soru: Yunanistan'da okul meselesi nedir?

Cevap: Konuyu şimdiki Hava Kuvvetleri Komutanımız İlhan Kılıç Paşa biliyor. O zaman MGK Genel Sekreteriydi kendisi. Patrik hazretleriyle bir görüşme yapmam söz konusu olmuştu, kendisinin Heybeliada Ruhban Okulu'nun yeniden açılması için siyasiler nezdindeki girişimlere destek vermemi isteyeceğini biliyordum. Ortodoks dünyasının din görevlilerinin Türkiye'de eğitim görmeleri vicdanen de, siyaseten de doğrudu bana göre. Karşılık olarak Selanik'te Atatürk adına bir lise açılmasına izin verilmesini sağlamasını istemeyi düşündüm. Bu düşüncemi Kılıç Paşa'ya ilettim, yerinde bulmaları üzerine Patrik Hazretlerine yansıtım. Ama netice alınmadı. (Özgürel, 1998).

4.19. Fethullah Gülen'den Çevik Bir'e Mektup

Fethullah Gülen, yine 28 Şubat darbesinin hayata geçirildiği ve halka halka yaygınlaştırılarak icra edildiği bir dönemde, 1998 yılı başlarında darbenin öne çıkan generallerinden Çevik Bir'e mektup yazar. Mektubun konusu ise Gülen örgütüne ait okullar. Gülen'in bir generale hitaben yazdığı bu mektupta, doğal hitabet sınırlarını aşan çok abartılı övgü, iltimas, teslimiyet, dilenme ve kutsama içerikli hitapların yanında, okulların mahiyetinden, kuruluş sürecinden ve devletle ilişkilerinden söz edilir:

Genel Kurmayımız'ın çok değerli İkinci Başkanı

Sayın Komutanım

Son günlerde medyamızda yeniden gündeme gelen ve yanlışlıkla ismimle birlikte anılan okullarla ilgili olarak, şu birkaç satırla huzurlarınızı işgal edeceğim için yüksek af ve hoşgörünüze sığınıyorum.

"Yanlışlıkla ismimle birlikte anılan okullar" ifadesini kullandım. Bir defa, bizzat Atatürk gibi, bir enkazın üzerinde büyük bir devlet kurmuş askerî, siyasî ve idarî bir dâhî bile, "Benim nâçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti, ilelebed pâyidâr kalacaktır" derken, vatan, millet ve ülkeye hizmet aşkı tıpkı İstiklâl Harbimiz yıllarında olduğu gibi şahlanan insanımızın ortaya koyduğu bir hizmetin, benim gibi, ne askerî, ne idarî, ne siyasî hiçbir dehası bulunmayan ve "nâçiz vücudu toprak olup gidecek" aciz bir insana mal edilmesi, o insanların hizmet, aşk ve şevklerinin ve gayretlerinin mahsûlünü gasp etmek manâsına geleceği için, "yanlışlıkla ismimle birlikte

anılan okullar" dedim. Mutlaka mâlum-u âlileriniz olduğu, âcizâne her zeminde fedalarca tekrarladığım ve bizzat okulları yapan ve işletenlerin de itiraf edecekleri üzere, bu okullarla alâkam, sadece bir teşvik, bir çağrı ve bazılarının yanlışlıkla hakkımda taşıdıkları hüsn-ü zannı ülkeme ve devletime hizmet adına bir kredi kartı gibi kullanmaktan ibarettir.

Değerli Komutanım. Kahraman ordumuzun şerefli bir mensubu ve en yüksek rütbede bir komutanı olarak takdir buyuracağınız üzere, bilhassa Kars, Erzurum, Ardahan gibi serhat şehirleri sık sık düşman işgaline uğradığı için, bu şehirler hakkında milliyetçilik duyguları çok ileridir. Birinci Dünya Harbi'nden çıkmış, Kurtuluş Savaşı'nı vermiş bir ülkede, İkinci Dünya Harbi'nin hemen arkasında Sovyetler Birliği tarafından tehdit altında tutulan bir doğu vilâyetimizde çocukluğu geçmiş ve büyük acılar içinde büyümüş bir insan olarak, çocukluğumdan beri içimde uyanan milliyetçilik ve ülkeme hizmet duygularımı, resmî bir Diyanet görevlisi olarak görev yaptığım hemen her yerde ve cami kürsülerinde dile getirmeğe çalıştım. Fırsat bulduğum her defasında, insanımızın ruhunda taşıdığı kabiliyetleri, vatan ve millet sevgisini ateşlemeğe ve onları, dünyada, hattâ Ahiret'te bile hiçbir karşılık beklemeden devletimize ve milletimize hizmete davet ettim. Batı, Rönesansını ilme ve sanata açılarak yaptığı ve dünya devletleri arasında geri planda kalışımızın en büyük üç sebebi cehalet, fakirlik ve tefrika olduğu için, cemaati her defasında çocuklarını okutmaya, bilhassa müsbet ilimlerle zihinlerini aydınlatıp, bağınazlıktan ve hurafelerden kurtulmaya, çalışıp kazanmaya ve devletimize ve kanunlara bağlılık içinde iç bütünlüğümüzü korumaya çağırdım.

Bu şekilde teşvik ettiğim insanlardan bazıları, devletimiz özel okullar açılmasına izin verince, değişik yerlerde bir araya gelip, birbirleriyle yarış içinde malûm-u âlileriniz olan okulları kurdular. Verdikleri eğitim ve gerçekleştirdikleri başarılarla kendilerini Türkiye'mizde ispat eden bu okulların benzerlerini, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Türkî Cumhuriyetlerde ve ardından, küçülen bir dünyada, ülkemizin önünü açmak ve dünyanın her tarafında ülkemiz adına lobiler oluşturmak, her yerde Türkiye dostluğunu mayalamak için gidebildikleri her yerde açmaya çalıştılar.

Tamamen Türk eğitim sistemine bağlı olarak faaliyet gösteren bu okullarda eğer, Türkiye Cumhuriyeti'nin lâik, bağımsız ve sosyal bir hukuk devleti özelliğinin aksine bir faaliyet varsa, devletimizden önce ben, bu okulların açılmasını teşvik etmiş biri olarak kapatılmalarını teşvik ederim. Eğer, bazılarının iddia ettiği gibi, bu okullarda herhangi bir dış ülkeden veya ülkemize düşman kuruluşlardan alınmış tek kuruşluk destek varsa, zaten hastalıklarla sonuna gelmiş hayatımı bizzat kendi ellerimle noktalarım. Bununla birlikte, devletimiz, zaten kendisinin olan bu okulları dilediği zaman devralabilir. Kaldı ki, bu okullar zaten devletimizin olduğu için, böyle bir devirden söz etmek bile abestir. Türkiye Cumhuriyeti'ni koruma ve kollama vazifesini deruhte etmiş şanlı ve kahraman ordumuzun seçkin ve şerefli bir mensubu ve Genel Kurmayımız'ın

İkinci Başkanı olarak, ne zaman, nerede ve ne şekilde arzu buyursanız bu okulları şereflendirebilir ve her türlü teftişi yapabilirsiniz.

Böyle bir mektupla kıymetli vakitlerinizi işgal etme sü-i edebinde bulunduğum için tekrar özür diler, yeni yılda sıhhat ve afiyet dilekleriyle birlikte, en derin saygılarımın kabulünü arz ederim efendim. Fethullah GÜLEN (Barlas, 2000).

Mektupta göze çarpan noktalardan biri de devletin istediği zaman okulları denetleyebileceği, hatta okulların bütünüyle devlete devredilebileceği teklifinin ilgili bakana veya siyasi yöneticilere değil de bir generale götürülmesidir. Nitekim Ilıcak'ın aktardığına göre Çevik Bir, mektubu kendisine ulaştıran heyete, bu teklifin Milli Eğitim Bakanlığına yapılması gerektiğini söylemiş:

O görüşmede Kaya, Bir'e, "Gülen'in, okulları, Milli Eğitim Bakanlığı'na devretmeye hazır olduğunu" söyledi. Çevik Bir, Kaya'ya "Bunun yeri burası değil, Milli Eğitim Bakanlığı'na gideceksiniz." cevabını verdi. (Ilıcak, 2012).

5. Fethullah Gülen'in Refah Partisi ve Erbakan Hazımsızlığı

Fethullah Gülen ve örgütünün faaliyete başladığı günden 15 Temmuz darbe girişimine kadar en belirgin dört özelliği göze çarpmaktadır: Devletçilik, milliyetçilik, emperyalist güçlerle yakınlık ve İslami hareketlere karşı hazımsızlık. Öyle ki, Gülen örgütünün İslami hareketlere bakışı ve tavrı ile ABD, NATO ve İsrail gibi emperyalist güçlerin söz konusu hareketlere bakışı ve duruşu arasında her zaman bir paralellik olduğu söylenebilir. Gülen örgütünün en çok palazlandığı dönemlerden biri, başta Milli Görüş hareketi ve başörtüsü mücadelesi veren yapılar olmak üzere tüm İslami yapıların darbeye zihniyetler ve baskıcı hükümetler tarafından ezilmeye çalışıldığı döneme denk gelir. Darbeci güçler ve baskıcı yönetimler, Gülen ve örgütünün üzerine hiç gitmemiştir, demek yanlış olur. Ancak şu bir gerçek ki, devletin herhangi bir birimi tarafından Gülen örgütüne yönelik yapılan her türlü baskı girişimi, yine devletin başka unsurları tarafından engellenmiştir. Bu başlık altında Refah Partisi ve Erbakan örneği bağlamında, Fethullah Gülen'in kendi örgütü dışındaki diğer bütün dini yapılara ve şahıslara karşı hazımsızlığı ele alınacaktır.

5.1. Devlet Milli Görüş ve Diğer İslamcı Yapılara Karşı Gülen Örgütünü Destekledi

28 Şubat darbesine zemin hazırlanan dönemde Milli Görüş hareketinin ve Refah Partisi'nin yükselişini önlemek amacıyla Gülen örgütünün önü açılır. Bu noktada Ruşen Çakır'ın şu tespitleri kayda değerdir:

Ben Fethullah Gülen'in 28 Şubat'a desteğini ısrarla vurgulayan bir gazeteciyim. Çünkü o tarihte de bunun yanlış olduğunu söylemiş bir insanım. O tarihte de 28 Şubat'a karşı çıktım. Ben tek değilim, benim gibi çok isim var. Bu isimler bugün Gülen'in 28 Şubat'a desteğini eleştirmeye devam ediyorsa çok doğru davranıyorlardır. Ama 28 Şubat'ta Gülen Erbakan'ı eleştirdiğinde işte gerçek Müslüman budur diyenlerin bugün kalkıp Gülen Örgütüne 28 Şubatı desteklediğiniz ne konuşuyorsunuz demesi de ikiyüzlülük...

Gülen ilk çıktığında, Polat Rönesans otelinde ilk iftar yemeğini yaptığında medya dünyası neye uğradığını şaşırmişti. Korkmuştu, tedirgin olmuştu. Ben o zaman Milliyet'te çalışıyordum. Ufuk Güldemir yöneticiydi. Biz tam sayfa 3 gün yayın yaptık. Daha sonra medyada İslam denilince ne kadar rahatsız olan insan varsa, medya yöneticileri Gülen hakkında övgü dolu yazılar yazdı. Onunla yemekler yiyip, yazılarında yazdılar. Merkez medya birden Gülen örgütünü sahiplendi. Neden? Refah Partisi'nin yükselişini engellemek için, başka bir güçle bunu dengelemek için... Hatta önünü açtılar. Arşivler ortada. Refah'a kasetler ile vurulurken; Gülen örgütüne anlayış gösterildi. Daha sonra 28 Şubatçılar Gülen'e de sırayı getirince, bir baktık, o güne dek yemek yiyenler, 'kandırıldık' diye yazmaya başladı..." (Çakır, 2012).

5.2. Refah Partisi İktidar Olmamalı

Fethullah Gülen, Refah Partisi'nin henüz iktidar olmadığı 1995 yılında bile, Refah Partisi'nin iktidar olmaması gerektiğini savunuyordu. Gerekçesi ise Refah Partisi iktidarına hem içeriden hem dışarıdan tepki olacağı düşüncesiydi:

Yıl 1995. Ankara'da Zaman Gazetesi'nin bürosunda bir grup gazeteci geniş bir salonda yan yana dizilmiş sandalyelere oturuyoruz. Fethullah Gülen o tarihte Zaman'ın Ankara Temsilcisi olan yazar Fehmi Koru ile birlikte içeri giriyor ve sohbet başlıyor. Refah Partisi'ne karşı açıkça mesafe koyuyor Gülen. Ama mesafe koymasının gerekçesi ilginç: "Hem içeriden hem dışarıdan çok büyük baskı gelir, tepki olur, Refah Partisi iktidar olmamalı (Berkan, 1999).

İçeriden ve dışarıdan hangi güç odaklarının rahatsız olacağını tahmin etmek güç olmasa gerek. İçeridekiler, kendilerini devletin ve rejimin yegâne sahibi ve koruyucusu olarak gören ordu, sermaye, ana akım medya ve bunlarla irtibatlı siyasi oluşumlar; dışarıdakiler ise emperyalist ABD, NATO ve Siyonist İsrail ittifakından başkası değildi.

5.3. Refah Partisi'nin Seçimlerden Bir Daha Güçlü Çıkmasını İstemiyorum

Fethullah Gülen, 1996 seçimlerinden galip olarak çıkan Refah Partisi'nin bir daha bu şekilde güçlenmemesi gerektiğini söylemekte bir beis görmez:

- Seçimlerden RP'nin yine güçlü çıkacağı, eski siyasi şemaya dönüleceği fikrine katılıyor musunuz?

- Çok katılmıyorum, katılmak da istemiyorum. Belli yerlerde bu işi planlayanlar arasında tablo çok değişti birdenbire. Bunlara dönülmez. İkinci mesele de, hani Refah oy alabilir mi? Refahlı dostlarımız rencide olabilirler, Refah'ın oyu yine yüzde 15'tir zannediyorum. Hatta o kadar bile yoktur. 'Mağduren, manzulen bir kenara itildiler. Bu millet mağduren yanında yerini alarak oy bakımından daha bir zenginleşmiş olarak karşımıza çıkacaklar' şeklinde düşünmüyorum (Çongar, 1997).

5.4. Gülen'den Refah Partisi'ni Kapatma Taktikleri

Fethullah Gülen, 28 Şubat darbe hükümeti kurulduktan kısa bir süre sonra verdiği mülakatta, Refah Partisi'ne kapatılma davası açılması ile ilgili bir soruya cevap verirken kapatma

davasına karşı çıkmak şöyle dursun, partiyi kapattırarak için çeşitli taktikler bile önerir. Gülen, önce ABD’li yetkililerin kendisine ulaşan kanaatlerinin partiyi kapatmak yönünde olduğunu ifade eder, ardından bu taktiğin(!) kendi kanaatine göre çok isabetli olmadığını belirterek kendisince daha isabetli bir öneride bulunur. Kapatma davası açılmalı ve dava devam ederken seçime gidilmeli, der. Bu şekilde halkın Refah Partisi’ne olan güveninin sarsılacağını ve böylece kimse töhmet altında kalmadan maksadın da hâsıl olacağını dile getirir:

- RP’nin kapatılması, Türkiye’nin genel dengeleri açısından ne sonuç verir?

- Amerikalı yetkililerin, kanaatleri bana intikal ettiği kadar, Refah’ın kapatılacağı merkezinde düşünceler var. Ben eskilerin ifadesiyle ‘bila kaydu şart’ o mülahazalara katılmıyorum. Hiç kapamayabilirler. Refah Partisi’nden kurtulmak isteyenler için kapamak bir iştir. Bana göre yapacakları şey, kendileri açısından bunu yapmak isteyebilirler, daha makulü, Refah’ı kapatmamak, mahkemeyi devam ettirmek, mahkeme devam ederken seçime girmek. Seçim sathı mahalline girilirken mahkemenin devam etmesi Refah’a olan güveni sarsar. Kapatılacak olan bir parti mülahazası hâsıl eder. Oy verilmez ona. Daha demokratik yolla bu oylar Refah’a yakın partilere kayar, büyük ölçüde. Maksat hâsıl olur. Belki böyle yapmayı tercih ederler. Böyle yapma da, toplum tarafından birilerini büyük ölçüde töhmet altına itmez. Mahkeme bitmemiştir. Karar verilmemiştir. Kapatılmamıştır. “Eh, ne yapalım, millet tercihini bu istikamette yaptı” diyebilirler (Çongar, 1997).

Bu taktik uygulandı mı, taktik başarılı oldu mu, kimler töhmetten kurtuldu, kimler töhmet altında kaldı gibi sorular ayrı bir tartışmanın konusu. Ancak net olan bir şey var, o da şudur: Gülen’in buradaki beyanı; onurlu, haysiyetli, vicdanlı ve objektif bakabilen her insanın gözünde büyük bir günah, töhmet, zillet ve teslimiyetçilikle eş değerdir. Gülen; Erbakan ve Refah Partisi hazımsızlığında bununla yetinmez ve Refah Partisi aleyhindeki demeçlerine devam eder. Örneğin hemen herkesin takdir ettiği ekonomi politikalarında bile Refahiyol hükümetinin başarısız olduğunu iddia eder:

Bir şeyler vaat ettiler. Ne var ki, sekiz dokuz aylık bir süre zarfında gördük ki vaat edilen meselelerin öşrü bile (onda biri) – malum öşür bir vergidir – yapılmadı. Bir nabız tutulsa anlaşılacaktır (Çongar, 1997).

Gülen’in resmi web sitesinde bir okurun ve mensubunun yukarıdaki ifadelerine verdiği ibretimiz cevabı burada alıntılanmakta yarar var. Zira bilgin, entelektüel, uzman ve aydın olmasa da, vicdanını yitirmeyen herhangi bir insanın ve sıradan bir vatandaşın bile; fitratını bozan, vicdanını kirleten ve egemenlere boyun eğen liderinden veya hocasından çoğu zaman olgulara daha sağlıklı bakabildiğini en güzel şekliyle ortaya koyuyor bu örnek. Bu arada 11 Mart 2012 tarihinde saat 23.18’de bu yorum hâlâ Fethullah Gülen’in resmi web sitesinde duruyor mu, diye baktığımızda yorumun kaldırıldığını gördük. Oysa bu röportaj, 06.03.2008 tarihinde saat 17.02’de söz konusu siteden alıntılanmıştı okurun aşağıdaki yorumu duruyordu:

28 Şubat 1997, yazan: mustafadevim@hotmail.com,

Hocam özür dileyerek söylüyorum beni affedin ama verdiğiniz cevapları beğendiğimi söyleyemeyeceğim sonuçta karşıdaki insanlar müslüman ve islamın yükselmesini isteyen insanlar ve her zaman müslümanların birlik beraberliğinden yana siyaset yapmak istediklerini düşünüyorum Bu açıdan baktığımızda verdiğiniz cevaplar o insanların nasıl yıkılabileceğini anlatıyor böyle günlerde müslümanların birbirine daha fazla ihtiyacı yokmudur daha fazla sahip çıkmamız gerekmez mi evet belki strateji hataları olabilir ama biz müslümanlar birbirimizin hatalarını örtmemiz gerekmezmi belki yanlış düşünüyorum aff...

5.5. Gülen’in Erbakan Hazımsızlığının Dile ve Üsluba Yansımaları

Fethullah Gülen’in dili çok iyi kullandığı, hem hitabetinin hem de kaleminin güçlü olduğu bilinen bir durum. Bunun yanında devletçi ve milliyetçi kimliğinin de etkisiyle konuşmalarında, eserlerinde ve mülakatlarında devlet ricalinden söz ederken dil ve üslup açısından nezaket kurallarına ve saygı ifadelerini kullanmaya dikkat ettiği de bilinir. Örnek vermek gerekirse Demirel’den, Baykal’a, Ecevit’ten Türkeş’e, Çiller’den Çevik Bir’e, Kalemliden Yılmaz’a kadar adlarını zikrettiği tüm devlet adamlarından söz ederken isimlerinin önüne veya arkasına bir unvan ekleyerek konuşur. Fakat ilginçtir, her konuda olduğu gibi bu konuda da tek istisna, yine Erbakan’dır. Şimdi aşağıdaki metni dikkatle okuyalım (Metinde koyulaştırılmış sözcükler, bizim tarafımızdan koyulaştırılmıştır):

- Sık sık görüşüyorlar mı sizinle?

– Hayır sık sık görüşmüyorlar. **Tansu Hanım**’la üçü bilemedin dördü geçmez. **Mesut Bey**’le de bu kadar ancak. **Ecevit Bey**’le de iki üç defa olmuştur. **Deniz Baykal Bey**’le bir defa veya iki defa. Birisinde herhalde Kasım Gülek’in -merhumun- cenazesinde olmuştur, **İnönü Bey**’le de orada görüşme nasip olmuştur.

– Sayın Erbakan’la?

-**Necmettin Erbakan**’la da hayatımda iki veya üç defa görüşmüşümdür. En son görüşmemizde **Alparslan Türkeş Bey**’in cenazesinde ben Diyanet işleri Reisi’nin yanında idim, onu iyi tanıyorum, diyanetten çıktık, biz böyle saf tuttuk. **Sayın Cumhurbaşkanı** vardı, Meclis Başkanı vardı, ben orda duruyordum, **başbakan** olarak yanıma gelince ben biraz kenara çekildim. Yerimi **ona** verdim, fakat herhangi konuşma olmadı. Ona görüşme denir mi, denmez mi, çünkü **Sayın Kalemliden** ile bir el sıkışma, **Sayın Cumhurbaşkanı** ile bir el sıkışma oldu ama, fakat **onunla** bir konuşma olmadı, gerçekleşmedi. Bir konuşma olduğu şey, geçen sene matematik olimpiyatları oldu. Bu Yükseliş Koleji’nin geniş bir salonu var, **o** da oraya gelmişti. Arkadaşlar beni çağırılmışlardı. Orada 3-4 kelimelik, **o** kalabalık içinde, öyle bir konuşma oldu. **O** benden evveli ayrıldı gitti, ben de sonra kalktım gittim (Doğan, 1997).

Yukarıdaki metinde devlet ve siyaset adamlarından tam on bir ismin ve makamın adı geçmektedir. Fethullah Gülen, burada söz ettiği tüm isimler ve makamlar için “hanım, bey, sayın” unvanlarından birini kullanmaktadır. Fakat bunun tek

bir istisnası vardır. O da dönemin başbakanı ve Refah Partisi genel başkanı Necmettin Erbakan. Gülen, görüldüğü gibi Erbakan'dan ya sadece adıyla ya da üçüncü kişi zamiri olarak "o" diye söz etmektedir. Üstelik bu mülakatın yapıldığı tarihte Necmettin Erbakan, devletin başbakanıydı. Kanaatimizce bu durum, Gülen'in Erbakan hazımsızlığının dile ve üsluba yansımından başka bir şey değil.

5.6. Gülen: Benimle Erbakan Arasında Kalpten Kalbe Yol Yok

Gülen, mülakatın devamında mealen "Biz kalubeladan beri birbirimizden hazzetmeyiz." ifadesiyle aslında Erbakan'a karşı takındığı dil ve üslubun felsefi arka planını da ortaya koymaktadır:

Aranızda bir gerginlik mi var?

– Bir gerginlik yok da 'El ervahu cunudun mücennedetün' diye birşey var. 'Ruhlar' tıpkı bir sistem altında ordunun fertleri gibidir. Bunlar arasında içten böyle birbirine akma, birbirine kayma, birbirine dökülme, birbirini çok iyi bilme varsa telif olur, anlaşma uzlaşma olur, Şayet öyle birşey yoksa tenakür (zıtlık) denir ona.

– Yani tenakür mü vardır ruhların uzlaşmazlığı, uyuşmazlığı mı var?

– Bilmiyorum yani bu şeyleri bir atasözü vardır. Kalpten kalbe yol vardır.

– Şu anda kalpten kalbe pek yol gözükmüyor?

– O yolu koymamışlarsa bizim uzlaşmamız da biraz zor olabilir.

– Bu kişisel birşey mi? Yoksa dünya görüşü mesafesi mi?

– Dünya görüşü meselesi de olabilir. Ben şahsen kişisel olarak, hiç kimsenin aleyhinde olmama niyetinde ve kararındayım.

– Yani aranızda bu kalpten kalbe giden yolun belli ölçüde tıkanık olması İslamiyet'e zarar verecek davranışlar tarafından mı karşı tarafın?

– Öyle zannediyorum veya öyle algılıyorum, öyle içtihat ediyorum (Doğan, 1997).

5.7. 1999'da Gülen Örgütünü Kim ve Neden Tasfiye Etmek İstedi

28 Şubat darbesine Gülen'in destek vermediğini iddia eden Gülen örgütü mensupları, iddialarını şu tür gerekçelere dayandırıyorlar: Eğer Fethullah Gülen darbeye destek verdiyse, o zaman neden 28 Şubat kararlarında Kur'an kursları gibi Gülen okulları da hedef gösterildi ve darbeden sonra Gülen örgütü, nasıl oldu da darbecilerin hedefi haline geldi? Hatta örgüt medyası ve önde gelen kalemleri, 28 Şubat'ın asıl hedefinin Gülen ve örgütü olduğunu ve bundan dolayı Gülen'in hâlâ sürgünde yaşadığını iddia ederler. Şimdi gelelim bu iddiaların tutarlılığına ve doğru olup olmadığına:

28 Şubat darbesinin gerçekleştiği 1997 yılından 1999 yılına kadar Gülen örgütü dışındaki tüm dini ve İslamcı yapılar çeşitli düzeylerde baskı altına alındı, yargılandı, itham ve iftiralara uğradı, tutuklandı ve nihayet kurumları kapatıldı. Tüm bunlar olurken Gülen'e, örgütüne ve kurumlarına yönelik Haziran 1999'a kadar kayda değer somut herhangi

bir baskı, tutuklama ve kapatma girişimi olmadı. Haziran 1999'da ise, Gülen örgütüne karşı değil de ağırlıklı olarak Gülen'in şahsı aleyhinde çeşitli kampanyalar başlatıldı. Nitekim bu konuda bile sonuçta Gülen ve örgütü, somut bir ceza, kapatma veya tutuklama durumuyla karşı karşıya kalmadı.

Şu noktayı da vurgulamakta yarar var. 28 Şubat postmodern darbesiyle birlikte İslami yapıların iyice sindirilir bastırılmasının ardından yaklaşık iki yıl sonra bu defa Gülen ve örgütünü hedef tahtasına koyan irade, aslında tüm kurumlarıyla darbe zihniyeti değildir. Nitekim Gülen örgütünün önde gelen kalemlerinden Faruk Mercan da bu gerçeği dile getirmektedir. Mercan, derin devletin içinde kümelenmiş ulusalcı, devrimci ve solcu bazı unsurların fırsatını bulmuşken Gülen ve örgütünü de tasfiye etme girişiminde bulunduğunu, ancak devletin yargı, genelkurmay ve siyasetteki diğer unsurlarının bu işe taraf olmadığını, hatta Gülen'in tarafında yer aldıklarını ve bu sayede Gülen karşıtı girişimin başarısız olduğunu ifade etmektedir.

5.8. Genelkurmay Gülen Davasına Doğrudan Taraf Olmadı

Faruk Mercan, "Fethullah Gülen" adlı kitabında şunları söylemektedir:

Aymaz'ın anlatımına göre düğmeye basanlar, Gülen'e karşı ittifak kurmuş birkaç devrimci, sol ve ulusalcı gruptu. Bunların devletin çeşitli kurumlarında destekçileri vardı. Durum böyleyken "Düğmeye devlet bastı" iddiasıyla Türk halkını yanıltıyorlardı. Çünkü Gülen'in Patrik Bartolomeos'la görüşmesine dönemin MGK Genel Sekreteri Orgeneral İlhan Kılıç, Papa'yla görüşmesine dönemin Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit açık destek vermişti... Yüksel, davanın sonlarına doğru son çare olarak, Gülen aleyhine bazı belgeler almak umuduyla Genelkurmay Başkanlığı'na başvurdu. Ancak Genelkurmay, Gülen davasına doğrudan taraf olmadı. Nitekim Genelkurmay'ın bu tutumu, Gülen için verilen beraat kararının ana gerekçelerinden biri oldu. Genelkurmay, Gülen karşıtı devrimci grupların bütün baskılarına rağmen, Gülen davası boyunca "hukuk çizgisi" içinde kalmaya özen gösterdi... Nuh Mete Yüksel'in bu girişimlerine rağmen, Gülen davasına doğrudan karışmayan Genelkurmay, 28 Şubat sürecinin başladığı 1997 yılından, Nuh Mete Yüksel'in davayı açtığı 2000 yılı ağustos ayına kadar Gülen hakkında çeşitli suçlamalara yer veren onlarca istihbarat raporunu da hiçbir zaman sahiplenmedi (Mercan, 2008, s. 211-215).

5.9. Bana Dokunmayan Yılan Bin Yıl Yaşasın

Gülay Göktürk, Gülen ve örgütü aleyhinde başlatılan kampanya döneminde hem kampanyaya karşı çıkmış hem de güncelliğini hiç yitirmeyecek ve herkesin kendisine "kıssadan hisse" alması gereken bir yazı kaleme almıştı. Göktürk, söz konusu yazısında Gülen örgütünün "Bana dokunmayan yılan bin yaşasın" çıkarıcılığıyla hareket ettiğini, hatta kimi zaman devletle aynı safta yer alıp yapılan baskıları onayladığını, kendisinin ötekilerden "farklı" ve "meşru" olduğunu vurgulamaya çalıştığını ve toplumun değil devletin gözünde meşrulaşma çabasında olduğunu ifade ediyordu. Gülay Göktürk'ün söz konusu yazısını

benzer tüm durumlar ve dönemler için ibretiâlem olması açısından alıntılanmakta yarar görüyoruz:

Yakın geçmişî şöyle bir hatırlarsak, Gülen Cemaati'nin 28 Şubat sürecinin başından bu yana, "başkalarının" başına gelenler karşısında sessiz kalarak "belayı üzerine çekmeme" taktiği izlediğini görürüz.

28 Şubat'tan bu yana Türkiye'de dindar kesim son yılların en ağır baskı dönemini yaşadı.

Refahyol, meclis iradesi hiçe sayılarak düşürüldü, Fethullahçılar ses çıkarmadı.

Refah Partisi kapatıldı, yine ses çıkarmadılar. Türban yüzünden mağdur olan binlerce insanı görmezden geldiler.

Merve Kavakçı olayı gibi olay yaşandı, işin özüne sahip çıkmayı unutup yanlış taktiğinden dolayı Fazilet Partisi'ni eleştirdiler.

Başka cemaatleri, başka kimlikleri hedefleyen baskıları, "bana dokunmayan yılan bin yaşasın" oportünizmiyle geçiştirdiler. Hatta zaman zaman, bu baskıları devletle aynı söylemi kullanarak onayladılar. Sürekli olarak, kendilerinin ötekilerden 'farklı' ve 'meşru' olduğunu anlatmaya, devleti buna inandırmaya çalıştılar. Devletçi yapıları gereği, geniş kitlelerin önünde açık tartışmayla kullanılacak bir meşruiyet için çaba harcamak yerine; kendi meşruiyetlerini devlet içindeki klikler arası dengelerde aradılar. Toplumun değil, devletin gözünde meşru olmaya asıl önem verdiler.

Varlıklarını ve özgürlüklerini, başkalarının özgürlüğünün çiğnenmesine göz yumarak korumaya kalktılar. Bu yolla Batı Çalışma Grubu'nun gazabından kurtulabileceklerini, devletin 'uslu çocuğu' olabileceklerini sandılar.

Ama bütün bu çabalar işe yaramadı. Hayat; özgürlüğün, iktidarı elinde tutanların inayetiyle korunamayacağını acı bir biçimde gösterdi.

Alman şairi Brecht'in, bir papazın ağzından yazılmış olan o ünlü şiirini bilmem hatırlar mısınız? Ben mealen hatırlıyorum:

"Naziler önce Komünistleri kullandılar, sıra nasılsa bana gelmez diye ses çıkarmadım.

Sonra Yahudileri kullandılar, yine bana sıra gelmez diye ses çıkarmadım.

Sosyal Demokratları tutukladılar, yine ses çıkarmadım.

Sıra bana geldiğinde etrafıma baktım, benim tutuklanmama ses çıkaracak kimse kalmamıştı." diyordu Brecht.

Eğer Fethullah Gülen Cemaati, ünlü şairin derin bir tarihi tecrübeden süzülüp gelen bu satırlarını kavramış olsaydı, bağırarak için sıranın kendisine geldiği güne kadar beklemezdi.

Şimdi bağırıyorlar.

Neyse ki bu ülkede işler henüz Nazizm'e kadar varmadı.

Ve neyse ki, etraflarında hâlâ ses çıkaracak birileri var (Göktürk, 1999).

İlkesizliği ilke edinen, pragmatizmi esas alan ve amaca ulaşmak için her yolu mubah gören Gülen örgütü için ilkededen ve temel ahlaki karakterlerden söz etmek çok zor. Ancak ortaya çıktığı günden beri benimsediği birkaç temel özelliğinden söz etmek mümkün. Gülen örgütünü Neo-Nurculuk olarak tanımlayan Atasoy Müftüoğlu, örgütün en belirgin özelliklerini şu şekilde açıklar:

- İhvanı Müslimin örneğinde Hasan El-Benna'nın düşüncesi ve hareketi o dönem için çok anlamlı...

- Çok anlamlı. Her düşünürü, her üstadı kendi tarihsel bağlamı içerisinde değerlendirmek gerekir. Bizim yazdıklarımız yarın hiçbir şey ifade etmeyebilir. Örneğin yine konuşmamız gereken çok daha önemli bir şey daha var. Ben bu cemaatlerden bir tanesine neo-nurculuk diyorum. Neo-nurculuğa yönelik dört tane eleştirim var: 1) İslam'ı millileştiriyor, 2) ehlileştiriyor, 3) müstekbirlerle birlikte hareket ediyor, aynı safta görünüyor, 4) bütün direniş mücadelelerini kayıtsız şartsız tahkir ediyor. Direniş mücadelelerinden İsrail ne kadar rahatsızsa neo-nurculukta bir o kadar rahatsız. Ben genç kuşakların bunları konuşması gerektiğini söylüyorum (Erdoğan, 2011).

Müftüoğlu'nun yukarıdaki tespitine uygun düşen tipik örneklerden biri de Gülen'in Mavi Marmara konusundaki tavrı ve açıklamalarıdır. Mavi Marmara olayında Gülen ve örgütü, ABD ve İsrail devletine paralel bir tavır takınmıştı. Gülen, Mavi Marmara olayı ve katliamının hemen ardından "otoriteye isyan" açıklamalarında bulunmuştu. Bir süre sonra da kendisini ziyaret eden bazı gazetecilere Mavi Marmara'da ölenlerin şehit sayılmayacağını söylemişti. Bu açıklamayı Cüneyt Özdemir köşesine taşımış ve Gülen'in resmi web sitesi de bu açıklamayı alıntılamıştı:

... Sohbetimiz sırasında konu İsrail ve Mavi Marmara gemisine geliyor. Fethullah Gülen Mavi Marmara'da pek çok gönüllünün sürekli tekrar ettiği "şehit olmaya gidiyoruz" retoriğine şiddetle karşı çıkıyor. Böylesine bir şeyin şehitlik bile kabul edilemeyeceğini söylüyor (Özdemir, 2010).

6. Sonuç

Fethullah Gülen ve örgütünün darbelere karşı ilkesel bir karşıtlığı söz konusu olmadığı görülmektedir. Aksine Gülen ve örgütü, kendi dönemlerinde cereyan eden tüm darbelere karşı ılımlı, olumlu ve destekçi bir tutum içinde olmuşlardır. Bunun en çarpıcı örneklerini ise nispeten 12 Eylül 1980 darbesinde ve özellikle 28 Şubat darbesinde gözlemlemek mümkün. Gülen ve örgütü, 28 Şubat darbesine zemin hazırlandığı ve darbenin adım adım icra edildiği dönemde, gerek kendilerine ait medya organlarında takındıkları tutumla gerekse darbeye çanak tutan medya organlarına verdikleri beyanatlarla düzenli ve sistemli olarak darbecilerin hükümete yönelik baskılarını ve darbeyi haklı gördüler, meşrulaştırdılar, hayra yordular ve desteklediler. Darbeye maruz kalan siyasi ve toplumsal kesimleri ise darbeye zemin hazırlamakla suçladılar. Üstelik Gülen ve örgütünün darbeleri olumlayan, alkışlayan ve destekleyen tutumu; basit, dikkatli ve objektif bir okuma ve araştırmayla rahatlıkla anlaşılabilir bir durumdur. Ancak ne yazık ki Gülen ve örgütü, darbeci tutumunu ve uluslararası

emperyalist güçlerle geliştirdiği ilişkilerini gizlemek amacıyla inşa ettiği yapay hoşgörü kimliğiyle uzun bir süre toplum ve siyaset dünyasının birçok kesimini inandırmayı ve onların her türlü desteğini almayı başarmıştır. Oysa Gülen ve örgütünün darbeci yüzü ve kirliliği ilişkileri görülebilseydi veya görmezden gelinmeseydi, Türkiye'nin 15 Temmuz gibi bir faciayı öngörmesi, engellemesi ve yaşamaması mümkün olabilirdi.

Kaynakça

- Abdulkadiroğlu, A. (1 Mart 2012). Fethullah Gülen Üzerinden 28 Şubat'ı Sulandırma Operasyonu. *Samanyoluhaber*.<http://www.samanyoluhaber.com/yazar/abdullah-abdulkadiroglu/Fethullah-Gulen-uzerinden-28-Subati-sulandirma-operasyonu/736933/#ixzz1nwyfytkf> (Erişim Tarihi: 4 Mart 2012).
- Aksiyon Dergisi (6 Haziran 1998). İddialara Cevap Veriyor. *Aksiyon Dergisi*. sayı: 183.
- Barlas, M. (16 Ekim 2000). Gülen'den Çevik Bir'e Mektup. *Yeni Şafak Gazetesi*.<http://yenisafak.com.tr/arsiv/2000/ekim/16/dizi.html> (Erişim Tarihi: 20. 05 2008).
- Berkan, İ. (20 Haziran 1999). Son Dakika Haberleri. *Radikal Gazetesi*.
- Çakır, R. (Program Konuşu). (2012, 2 Mart). Ayşenur Arslan'la Medya Mahallesi. İstanbul: CNN TÜRK TV.
- Çongar, Y. (31 Ağustos 1997). Yasemin Çongar'la Röportaj. *Milliyet Gazetesi*.
- Doğan, Y. (Program Sunucusu). (1997, 16 Nisan). Yalçın Doğan'la Gündem. İstanbul: Kanal D.
- Dumanlı, E. (7 Mart 2012). '28 Şubat' Bugün Olsa Nerede Dururdunuz?. *Zaman Gazetesi*.<http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=1254672> (Erişim Tarihi: 10 Mart 2012).
- Ercan, Ö. (5 Nisan 1998). Kravat Taksam Takiyye Olur. *Milliyet Gazetesi*.
- Erdoğan, A. (10 Mart 2011). Atasoy Müftüoğlu: Biz Guantanamo Çağında Yaşıyoruz/2. *Dünya Bülteni*.<http://www.dunyabulteni.net/haber/150628/atasoy-muftuoglu-biz-guantanamo-caginda-yasiyoruz-2> (Erişim Tarihi: 11. 03. 2011).
- Göktürk, G. (25 Haziran 1999). Devletin İnanetiyle. *Sabah Gazetesi*.
- Gülen, F. (1979). Asker (başyazı). *Sızıntı Dergisi*. 1. yıl (5), s. 2-3.
- Gülen, F. (1980). Son Karakol. *Sızıntı Dergisi*. 2. yıl (21), s. 2-3.
- Gülerce, H. (29 Şubat 2000). Bir Başka Açından 28 Şubat. *Zaman Gazetesi*.
- Gündem, M. (17 Ocak 2005). Fethullah Gülenle 11 Gün. *Milliyet Gazetesi*.<http://tr.fgulen.com/content/view/8298/15> (Erişim Tarihi: 15. 02. 2009).
- Ilıcak, N. (2012). Her Taşın Altında "The Cemaat mi Var?". İstanbul: Doğan Kitap.
- İnter Star TV. (1995, 6 Temmuz). Özel Haber Programı. İstanbul: İnter Star TV.
- Korucu, B. (5 Mart 2012). 28 Şubat Kahramanları. *Zaman Gazetesi*.<http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=1253435> (Erişim Tarihi: 10 Mart 2012).
- Kur'an-ı Kerim, Nisa suresi (4/135).
- Kur'an-ı Kerim, Maide suresi (5/8).
- Mercan, F. (2008). *Fethullah Gülen*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Muhtar, R. (Program Sunucusu). (1999, 22 Haziran). Reha Muhtarla Ana Haber Bülteni. İstanbul: Show TV.
- Özdemir, C. (27 Eylül 2010). Fethullah Gülen Röportajının Ayrıntıları. CNN TÜRK.<https://www.cnnturk.com/2010/cnn.turk.tv/09/27/iste.fethullah.gulen.roportajinin.ayrintilari/591091.0/index.html> (Erişim Tarihi: 30. 09. 2010).<http://tr.fgulen.com/content/view/18615/12/> (Erişim Tarihi: 10. 10. 2011).
- Özgürel, A. (21 Haziran 1998). Avni Özgürel ile Röportaj. *Radikal Gazetesi*.<http://tr.fgulen.com/content/view/3742/5/> (Erişim Tarihi: 17. 08. 2009).
- Özsoy, O. & Öke, M. K. (Program Sunucuları). (1997, 29 Mart). Samanyolu TV'de Osman Özsoy ve Mim Kemal Öke ile. İstanbul: Samanyolu TV.
- Ünal, A. (3 Temmuz 2006). Gayz Kin ve Düşmanlık Önce Sahibini Boğar. *Zaman Gazetesi*.<http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=299766> (Erişim Tarihi: 05.07. 2008).
- Ünal, İ. (2001). *Fethullah Gülen'le Amerika'da 1 Ay*. İstanbul: Işık Yayınları.
- Zaman Gazetesi. (27 Aralık 1997). Hoşgörü Ödülleri Üzerine. *Zaman Gazetesi*.<http://tr.fgulen.com/content/view/2599/11/> (Erişim Tarihi: 15. 05. 2008).

Araştırma Makalesi • Research Article

İnovasyonun Firma Performansı Üzerine Etkisi: Bistte İmalat Sektöründe Faaliyet Gösteren Firmalar Üzerine Bir İnceleme *

Effect of Innovation on Firm Performance: A Study on Manufacturing Companies in Bist

Yakup Aslan,^{a,**} Mehmet Aygün^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, 49000, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-9833-8840

^b Prof. Dr., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, 65000, Van/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-2782-3093

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Ocak 2019
Düzeltilme tarihi: 18 Nisan 2019
Kabul tarihi: 23 Nisan 2019

Anahtar Kelimeler:

İnovasyon
Firma Performansı
Performans
Yapısal Eşitlik Modellemesi

ÖZ

Firmalar değişen müşteri beklentilerini takip etmekte güçlük çekmekte ve küreselleşmenin doğal çıktısı olan amansız rekabetle baş etmenin yollarını aramaktadırlar. Çevresel faktörlerin estirdiği değişim rüzgarları, Türk sermaye piyasasında faaliyet gösteren firmaları da doğrudan etkilemektedir. Firmaların hayatlarını sürdürebilmeleri, sürdürülebilir ve avantajlı rekabet üstünlüğünü sağlayarak firma performanslarını en üst seviyeye çıkaracak faaliyetlerin peşinde koşmaları kaçınılmaz hale gelmiştir. Bunun içinde inovasyon faaliyetleri gibi enstrümanlara duyulan ihtiyacın her geçen gün artış trendinde olduğu ifade edilebilir. Borsa İstanbul'da İmalat sanayiinde faaliyet gösteren 135 firma üzerine çalışma yapılmıştır. Çalışmada anket yöntemi kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS versiyon 25 paket programıyla betimsel istatistiklerin yanında açıklayıcı faktör analizinden yararlanılmıştır. LISREL 9.1 paket programıyla doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modellemesi ile kurulan yol analizinden yararlanılarak hipotezler test edilmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 January 2019
Received in revised form 18 April 2019
Accepted 23 April 2019

Keywords:

Innovation
Firm Performance
Performance
Structural Equation Modeling

ABSTRACT

Firms are having difficulty keeping up with changing customer expectations and seeking ways to cope with the relentless competition of globalization. The changing winds exerted by environmental factors also directly affect firms operating in the Turkish capital market. It has become inevitable for companies to pursue activities that can lead their lives, maximize firm performance by providing sustainable and advantageous competitive advantage. The stock exchange has been working on 135 companies operating in the manufacturing industry in Istanbul. Questionnaire method was used in the study. In the analysis of the data, explanatory factor analysis was utilized besides descriptive statistics with the SPSS version 25-package program. LISREL 9.1 has benefited from the path analysis established by confirmatory factor analysis and structural equation modeling with the package program.

1. Giriş

Yenilikçilik, yeni pazarlar keşfetmek, sahip olunan pazar payını arttırmak ve şirkete rekabet avantajı sağlamak gibi büyüme hedeflerinin temel araçlarından biridir. Küresel pazardaki artan rekabetin, buna bağlı olarak da değişen

teknolojilerin oluşturduğu yeni dünya düzeninde, mevcut ürünlerin ve hizmetlerin katma değeri düşmeye mahkum olduğundan, firmalar yenilikçiliğin önemini kavramaya başlamışlardır. Bu nedenle, yenilikler, daha üretken üretim süreçleri uygulamak, piyasada daha iyi performans göstermek, müşterilerin algısında olumlu bir algı bırakmak

* Bu çalışma birinci yazarın 2018 yılında Prof. Dr. Mehmet AYGÜN danışmanlığında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda yürüttüğü "İnovasyonun Firma Performansı Üzerine Etkisi: Türk Sermaye Piyasası Üzerine Bir İnceleme" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: y.aslan@alparslan.edu.tr

e-ISSN: 2149-4622. © 2013-2018 Muş Alparslan Üniversitesi. TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde. Her hakkı saklıdır.

<http://dx.doi.org/10.18506/anemon.506387>

ve sonuçta sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek gibi çeşitli nedenlerle kurumsal stratejilerin vazgeçilmez bir bileşeni oluşturmaktadır (Gunday vd., 2011).

Özellikle son yirmi yılda yenilikçilik, pratik ilgisi nedeniyle performans etkilerini tanımlamak, kategorilere ayırmak ve araştırmak isteyen araştırmacılar için cazip bir çalışma alanı haline gelmiştir. Bu bağlamda araştırmamızın en nihai amacı, yenilikçiliğin temel taşları arasında olduğu birçok çalışma ile ortaya konulan yenilikçiliğin, firma performansına, işletme dinamiklerine ne ölçüde etkide bulunduğu konusunu ele almaktır. Özellikle Türk sermaye piyasasında faaliyet gösteren firmalara inovasyon-performans ilişkisinin etkilerini ortaya koyarak yeni bakış açıları kazandırmaktır. 1980'lerden sonra özellikle zorlaşan küresel rekabet, gerek dünyada gerekse Türkiye'de şirketleri iş stratejilerine, özellikle yeniliklere odaklanmaya yöneltmiştir. Günümüzde, zorlu küresel rekabete bağlı olarak, hem bireysel yatırımcılar hem de şirketler, yenilik stratejilerini ve girişimci yeteneklerini, rekabet avantajı kazanma amacı ile değerlendirmeye ve uygulamaya başladıkları görülmektedir. Aslında yenilikçiliğin başlıca nedeni, firmaların artan iş performansı elde etme arzusu ve rekabet gücü artmasıdır. Şirketler, yeniliklere verdikleri önem derecesine göre ek rekabet avantajı ve pazar payı sağlayabilir. Bu da şirketlerin pazarda görmek istedikleri saygıyı kazanmaları hususuna katkıda bulunarak mevcut pazar paylarının doğal olarak artırılmasına olanak sağlamaktadır.

2. İnovasyon

2.1. İnovasyon Nedir?

İnovasyon (innovation) kelime olarak, “yenilemek veya değiştirmek” anlamında kullanılan Latince kökenli “innovatus” kelimesinden türemiştir (Elçi, 2006: 1). İnovasyon çok uzun süredir araştırmacıların üzerinde ilgiyle çalıştığı bir konudur. Türkiye’de ise inovasyona ilgi 2000’li yıllarda artmış, bu ilgi alan yazındaki çalışmalarda artışa yansımıştır. Bu denli popüler bir kavram olan inovasyon, ilk defa Joseph Schumpeter tarafından dillendirilmiş, kalkınmada itici güç olabileceği ifade edilmiştir. Schumpeter, 1911 yılında kaleme aldığı, 1934 yılında çevirisi yapılan “Ekonomik Gelişme Teorisi” adlı eserinde ilk kez yenilikçilik kavramını dile getirmiştir. Bahsi geçen eserde, inovasyonu, temel de müşteriler tarafından henüz bilinir olmayan bir ürünü ya da mevcutta olan üründe değişiklik yapmak suretiyle ilave özellikler kazandırmak olarak ele almıştır. Bunu da üretim organizasyonunda yenilik, pazar keşfinde yenilik, hammaddelerin yahut yarı mamullerin edinilmesinde hâlihazırda kullanılan süreçten farklı bir süreç inşa ederek kaynağa erişimin rahatlatılması gibi seçeneklerle sağlanacağını vurgulamıştır (Elçi vd., 2008: 25). İnovasyon; farklı bir ürün veya eldeki ürünün kalitesini geliştirme, üretimde yeni bir süreç, yeni bir pazar keşfetme, üretim girdilerinde yeni bakış açıları geliştirme ve üretimde organizasyonu zenginleştirmek gibi süreçleri içine alan bir kavramdır (Schumpeter, 1983). İnovasyon temelde iki boyutlu bir kavram ve birbirini tamamlama faaliyetidir. İnovasyon bir yönüyle, ekonomik olarak yeni bir ürünü veya süreci piyasanın gerçekten ihtiyaç duyacağı şekilde dizayn ederken, öte yandan ulaşılması zor olmayan teknik bilgiler yardımıyla ve de, özgün çalışmalar neticesinde yeni bilimsel ve teknolojik bilgilerinin gerekliliğini vurgular (Freeman

vd., 1997). İnovasyon tanımı hususunda OECD ile Eurostat’ın beraber yayınladığı ve uluslararası otoritelerce değer gören Oslo Kılavuzu referans teşkil etmektedir. Kılavuza göre yenilik (inovasyon) : “yeni veya kayda değer manada üründeki değişiklikleri veya süreçteki farklılıkları; farklı bir pazarlama anlayışının veya işin gerçekleştirilmesinde, işyeri örgütlenmesinde ya da dış çevreyle olan ilişkilerin yeni bir organizasyon yaklaşımıyla temelini atılmasıdır (OECD, 2005).

2.2. İnovasyonun Önemi

Yasadığımız çağda, çevresel değişimdeki çeşitlilik ve çevresel düzeydeki karmaşık durum geçmiş dönemlerle mukayese edilemeyecek kadar ileri düzeydedir. Bir organizasyon yapısını değiştirebilmenin yöntemlerinden birisi inovasyondur. İnovasyon, işletmelerin çevresel değişikliklere dönük tasarladıkları bir karşılık veya bu değişikliklerde bizzat rol aldıkları bir süreçtir (Damanpour, 1992: 377). İnovasyonun firmalara sunduğu avantajlar arasında; verimlilik düzeyinde artış, sürdürülebilir rekabette üstünlük sağlanması, ödemeler dengesizliğinde yaşanan sorunlara çare olması, toplumda sosyal sorumluluk bilincinin oluşturulması ve geliştirilmesi, sadık müşteri yelpazesinin genişletilmesi, kurumsallaşma ve markalaşmayı sağlamak suretiyle firmaları Ar-Ge’nin vadettiği kaliteli çıktılara yöneltmesi gibi birçok husus sıralanabilir. Günümüzde rekabetin yaşanmadığı sektör yok denecek kadar azdır. Böyle bir iklimde sürdürülebilir rekabetin en etkin enstrümanının yenilikçi bakış açısıyla oluşturulan stratejiler olduğu görülmektedir. Yüksek teknolojiden beslenen inovasyon odaklı ekonomilerin, büyümede ve dolayısıyla ödemeler dengesine anlamlı düzeyde katkı sunmaktadır. Örgütleri rekabete ve geleceğe bağlayan zincir halkaları şeklinde düşünülebilecek olan inovasyon (Wong ve Chin, 2007: 1290), rekabetteki artış, teknolojideki hızlı ve radikal dönüşümler ve müşteri beklentilerindeki farklılıklardan dolayı daha pahalı, risk barındıran ve karmaşık bir boyuta evrilmiştir (Cavusgil vd., 2003: 6-7). Lakin yaşanmakta olan bilgi ekonomisinde örgütsel adaptasyon ve yenilenmenin (Nohria ve Gulati, 1996: 1245), ve sürdürülebilir rekabet avantajının tek kaynağı da inovasyondur (Chen ve Ho, 2002: 46), (Sutherland vd., 2002: 33)

2.3. Performans ve Firma Performansı

Konuyla ilgili literatürde işletme ve işletmeyle ilgili birçok alanda performans ve firma performansı kavramlarının ele alındığı görülmektedir. Esasında performans kavramı işletmelerin neredeydik, nereye geldik sorularına verdikleri cevaplar bütünüdür. Konuyla ilgili mevcut yazın incelendiğinde, işletme ve işletmeyle ilgili birçok disiplinin ilgi alanı içerisinde yer alan “performans” kavramına ilişkin çok sayıda çalışma yapılmış olduğu görülmektedir.

Ayrıca gerçekleştirilen korelasyon analizi neticeleri, inovasyon ile firma performansının farklı boyutları arasında da anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiler bulunduğunu gün yüzüne çıkarmaktadır. İnovasyon ile firma performansı özelinde gözlemlenen bu ilişki (Atalay vd., 2013), (Gunday vd., 2011), (Biçkes, 2011), (Eren vd., 2010), (Grawe vd., 2009), (Matzler vd., 2008), (Zehir ve Özşahin, 2007), (Shergill ve Nargundkar, 2005) ve (Cainelli vd., 2004) gibi pek çok araştırma sonuçlarıyla desteklenmektedir. Bu bağlamda,

inovasyon ölçümünde yüksek skor üreten firmalar, inovasyon ölçümünde düşük skor üreten firmalara nispetle daha üst düzey performans ürettikleri rahatlıkla ifade edilebilir.

Teorik ve uygulamalı araştırmalarda yaygın olarak kullanılan bir değişken olmasına rağmen, "performans" kavramı belirsizliğini koruyan, ölçülmesi zor olan ve etrafında fikir birliğine varılmış bir tanımı bulunmayan bir kavramdır (E. W. Rogers ve Wright, 1998: 316). Türk Dil Kurumu (2014) performans kavramının Türkçe karşılığı olarak "başarım" kelimesini tanımlamakta ve "yapılan iş, uygulama, icraat, herhangi bir olayı veya durumu başarma isteği ve gücü" şeklinde açıklamaktadır. Firma performansı, belli düzeylerde değerlendirilmesi gereken bir yapıdır. İlk düzey finansal performans, ikinci düzey operasyonel performans ve son düzeyde örgütsel etkinlik performansı olmak üzere üç temel düzeyde ele alınan çok boyutu bir arada barındıran bir yapıdır (Hart ve Banbury, 1994: 258). Ulaşılan kârlılık düzeyinin bir göstergesi olan finansal performans, yatırımdaki kârlılık (return on assets-ROA), özsermayedeki kârlılık (return on equity-ROE) ve satışlardaki kârlılık (return on sales-ROS) şeklinde ana omurgası muhasebe temelli ölçütler ile değerlendirilmektedir. Operasyonel performans göstergeleri olarak, yatırım geri dönüş oranı, kârlılık artışı, satış hacmi, pazar payı (Green ve Inman, 2007: 1010), çeşitlendirme, ürün geliştirme vb. gibi pazar temelli ölçütler kullanılmaktadır (Hart ve Banbury, 1994: 258). Örgütsel etkinlik ise bir işletmenin kar, verimlilik, çalışan tatmini, finansal yapıda sürdürülebilir başarı ve benzeri gibi karmaşık amaçlara ulaşma, değişen çevre koşullarına ayak uydurabilme ve varlığını idame ettirebilme yeteneğidir (Chung ve Megginson, 1981: 506). Performans yönetiminin temel amacı, işletme etkinliğini ve firmanın katma değer oluşturma serüvenine katkı sunabilecek, sürekli iyileşmeyi sağlayacak tüm tarafların sorumluluk almaktan kaçınmayacağı bir kültür oluşturmaktır (Helvacı, 2002: 156).

2.4. Bistte Faaliyet Gösteren Firmalar

Bu çalışmada, inovasyon ve firma performansı arasındaki ilişkiler, Borsa İstanbul (BİST)'da sektörel boyutta imalat sanayiinde faaliyet gösteren 182 firma temel veri paketi olarak ele alınmıştır. Esasında BİST' te faaliyet gösteren 513 firma vardır. Bu şirketlerin sektörel düzeydeki başlıkları şunlardır;

- Tarım, Orman ve Balıkçılık,
- Madencilik,
- Elektrik, Gaz ve Su,
- İnşaat ve Bayındırlık,
- Toptan ve Perakende Ticaret Otel ve Lokantalar,
- Ulaştırma Haberleşme ve Depolama,
- Mali Kuruluşlar,
- Eğitim, Sağlık, Spor ve Diğer Sosyal Hizmetler,
- Kiralama ve İş Faaliyetleri,
- Teknoloji, Mesleki ve Bilimsel Teknik Faaliyetler,
- İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri,

- Gayri Menkul Faaliyetleri
- İmalat Sanayii'dir.

3. Araştırmanın Problemi ve Amacı

3.1. Araştırmanın Problemi

Belli amaçları yerine getirebilmek ve işletmenin sürekliliği esası ile sürekli bir yaşam döngüsü var kabul edilen işletmeler varlıklarını sürdürebilmenin yollarını aramaktadırlar. Bu sayede faaliyetlerini sürdürürken performanslarını da artırarak, rekabette doğru pozisyon alabilmenin yolunu aramaktadırlar. Bunun için de rekabette kendilerine avantaj sağlayacak enstrümanlara ihtiyaç duymaktadırlar. İnovasyon da bu enstrümanlardan biri olarak kabul edilmektedir. Türk sermaye sisteminde inovasyonun bahsedilen avantajları sağlayıp sağlamadığını gözlemleyerek, firmaların performansı üzerindeki etkilerini ortaya koymak çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu bakış açısıyla çalışmanın konusu; inovasyon ve firma performansı arasındaki ilişki üzerine odaklanacak ve bu iki değişken arasındaki ilişki Türk sermaye yapısının kalbi olarak nitelendirilen Borsa İstanbul(BİST)'da imalat sektöründe faaliyet gösteren 182 firma referans kabul edilerek elde edilen veriler ışığında analizler yapılacaktır.

3.2. Araştırmanın Amacı

İnovasyon ile firma performansı arasındaki etkileşimi ele alan birçok çalışmanın literatürde yerini aldığı görülmektedir. Bu bağlamda ülkemiz sermaye yapısının ülkeler klasmanında gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer aldığı bilinmektedir. Araştırmanın sunacağı temel amaçlarından biri gelişen ülkeler ligine yükselmek için ihtiyaç duyulan katma değere katkı sunacağıdır. Bu anlamda çalışmanın literatürdeki boşluğu doldurmada önemli bir rol üstleneceği düşünülmektedir. Ayrıca araştırma sonuçları, firma performansının artırılması noktasında inovasyonun rolünü kanıtlayacak ve bu bağlamda firma yöneticileri başta olmak üzere tüm işletme paydaşlarına bu konuda fikir verebilir. Araştırma sonuçlarının etkileri firmalarla sınırlı kalmayacaktır. BİST' de yatırım yapmak isteyen yatırımcılara alacakları kararlarda yol gösterecektir. Bu sayede yatırım yapılmak istenen firmanın inovasyona olan bakış açısı önemli değişkenlerden biri olarak yerini alabileceği öngörülebilir.

Bu ifadeler odağında çalışmanın nihai amacı; inovasyon ile firma performansı arasındaki ilişki düzeyini tespit ederek, bu alanlarda bilgi sahibi olmak isteyen tüm taraflara ihtiyaç duyulan bilginin sunulabilmesidir.

4. Yöntem

4.1. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Araştırmada yapısal eşitlik modellemesiyle inovasyonun firma performansına etkileşimini gözlemleyebilmek için yol analizi modeli tercih edilmiştir.

- **H1:** Ürün İnovasyonu firma performansı üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

- **H2:** Süreç İnovasyonu firma performansı üzerinde pozitif etkiye sahiptir.
- **H3:** Pazarlama İnovasyonu firma performansı üzerinde pozitif etkiye sahiptir.
- **H4:** Organizasyonel İnovasyon firma performansı üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

4.2. Evren ve Örneklem

Evren (population), araştırma bulgularının genellenerek içerisinden araştırma örnekleminin seçilerek oluşturulan büyük gruba denir (Gürbüz ve Şahin, 2016: 127). Örneklem, evrenden seçilmesi gereken, araştırma problemini çözecek verilerin ulaşıldığı, evreni temsil edebilme kabiliyetine sahip evrenin bir alt parçasıdır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014: 32). Örneklem (sampling) ise elde bulunan evrenden örnek seçme olayıdır (Arıkan, 2000: 119).

Araştırmanın evrenini, Türk Sermaye Sistemi açısından önemi büyük olan Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren 513 firma oluşturmaktadır. Anketin değerlendirilmesi ve tatbikinde, bilgi toplanılmak istenen topluluk hakkında oluşan tüm birimlerin gözlenmesi (Serper ve Aytaç, 2000: 1) biçiminde ifade edilen "tam sayım yöntemi" referans alınmıştır.

Örneklem perspektifinde olan firmaların iletişim bilgileri Kamuyu Aydınlatma Platformu(KAP)'un web adresinden sağlanmıştır. KAP'ın sitesinde Şirketler sekmesinin alt başlığı olan BIST şirketleri olarak sunulan 513 firma bilgisine ulaşılmıştır. Sektörel bazı verilen listelerde sektörlerde faaliyet gösteren firmaların sayılarının birbirinden farklı olması, firma büyüklükleri vb. sebeplerinden dolayı örneklemin doğru rasyonel sonuçlar sunabilmesi gerekçesinden ötürü 513 firmadan İmalat Sanayiinde faaliyet gösteren 182 firma belirlenmiştir.

4.3. Veri Toplama Aracı

Çalışmamızın odağını, inovasyonun firma performansı üzerindeki etkilerini ölçmek oluşturmaktadır. Ölçümün Türk sermaye sistemi özelinde ele alınmış olması çalışmanın hassasiyet düzeyine işaret etmektedir. Çalışmada seçilen anket ölçeğinin olabildiği kadar sade, anlaşılır olmasına dikkat edilmiştir. İnovasyon ile yapılan çalışmalar dikkate alındığında tamamına yakınının oluşturdukları ölçekte OECD tarafından yayımlanan 'Oslo Kılavuzu: Yenilik Verilerinin Toplanması ve Yorumlanması İçin İlkeler' kaynağının referans alındığı görülmektedir. Bu bağlamda anket ölçeğinin çalışmamızın amacına katkı sunması ve komple bir değerlendirme yapılabilmesi için literatürde bahsi geçen kılavuzdan yararlanılan anket ölçeği taraması yapılmıştır.

Tarama sonucunda, (Gunday vd., 2011: 672-674) çalışmalarında kullandıkları ölçeğin çalışmamızın içerik ve amacına en uygun ölçek olduğuna karar verilmiştir. Anket ölçeği; 2 bölüm ve 8 başlıktan oluşmaktadır. Katılımcılardan her bir ifade için katılım düzeylerini belirlemek adına beş noktalı likert tipi ölçek üzerinde ifade etmeleri istenerek katılımcılara sunulmuştur. Bu başlıklar özetle;

Ürün inovasyonu ölçümünü (5 ifade) ölçmek için, 'Aşağıdaki faaliyet türleri ile ilgili olarak son üç yıl içinde ürün yenilikleri kuruluşunuzda ne sıklıkla uygulanmıştır?' Sorusunu, (1=Uygulanmadı, 2=Ulusal Pazarlardan Taklit Edildi, 3=Uluslararası Pazarlardan Taklit Edildi, 4=Mevcut Ürün Geliştirildi, 5=Orijinal Yeni Bir Ürün Geliştirildi.) işaretlemeleri istenmiştir.

Süreç İnovasyonu ölçümünü (5 ifade) ölçmek için, 'Son üç yılda organizasyonunuzda ne tür süreç yenilikleri uygulandı?' Sorusunu; (1=Uygulanmadı, 2=Ulusal Pazarlardan Taklit Edildi, 3=Uluslararası Pazarlardan Taklit Edildi, 4=Mevcut Süreç Geliştirildi, 5=Orijinal Yeni Bir Süreç Geliştirildi) işaretlemeleri istenmiştir.

Pazarlama inovasyonu ölçümünü (5 ifade) değerlendirmek için, 'Son üç yılda organizasyonunuzda ne tür pazarlama yenilikleri uygulandı?' Sorusunu; (1=Uygulanmadı, 2=Ulusal Pazarlardan Taklit Edildi, 3=Uluslararası Pazarlardan Taklit Edildi, 4=Mevcut Ürün Geliştirildi, 5=Orijinal Yeni Bir Pazar Geliştirildi) işaretlemeleri istenmiştir.

Organizasyonel inovasyon ölçümünü (9 ifade) değerlendirebilmek için, 'Son üç yılda organizasyonunuzda ne tür organizasyonel yenilikler uygulandı?' Sorusunu, (1=Uygulanmadı, 2=Ulusal Pazarlardan Taklit Edildi, 3=Uluslararası Pazarlardan Taklit Edildi, 4= Mevcut Organizasyon Geliştirildi, 5=Orijinal Yeni Organizasyon Geliştirildi.) işaretlemeleri istendi.

İnovatif performans ölçümünü (7 ifade) değerlendirmek için, 'Geçmiş yıllara kıyasla son üç yıl içinde kuruluşunuzdaki aşağıdaki yenilikçi performans öğelerinin başarı düzeyini nasıl değerlendiriyorsunuz?' Sorusunu, (1=Çok Başarısız, 2=Başarısız, 3=Orta, 4=Başarılı, 5=Çok Başarılı.) verilen beş sayılık ölçekler arasından uygun olanı işaretlemeleri istenmiştir. Bu beş sayılık ölçekler, ürün performans ölçümünde, Pazar performans ölçümünde ve finansal performans ölçümünde aynen kullanıldığı için tekrar ifade edilmeyecektir.

Ürün performans ölçümünü (4 ifade) değerlendirmek için, 'Organizasyonunuzdaki son üç yılda önceki yıllara kıyasla aşağıdaki üretim performans öğelerinin başarı seviyesini nasıl değerlendirirsiniz?' Sorusunu, verilen beş sayılık ölçekler arasından uygun olanı işaretlemeleri istenmiştir.

Pazar performans ölçümünü (3 ifade) değerlendirmek için, 'Geçen yıllara kıyasla son üç yıl içinde kuruluşunuzdaki aşağıdaki pazar performansı kalemlerinin başarı seviyesini nasıl değerlendirirsiniz?' Sorusunu, verilen beş sayılık ölçekler arasından uygun olanı işaretlemeleri istenmiştir. Ve son olarak;

Finansal performans ölçümünü (4 ifade) değerlendirmek için, 'Son üç yıl içinde önceki yıllarla karşılaştırıldığında kuruluşunuzdaki aşağıdaki finansal performans öğelerinin başarı düzeyini nasıl değerlendiriyorsunuz?' Sorusunu, verilen beş sayılık ölçekler arasından uygun olanı işaretlemeleri olmak üzere, 8 boyut ve toplam 42 ifadeden oluşmaktadır.

4.4. Araştırma Bulguları ve Yorumu

Bu kısımda yukarıda ifade edilen hususları genel çerçevede olarak değerlendirdiğimizde çalışmanın inovasyon ölçeğinin literatürün beklediği düzeylere erişip erişmediği sonuçlarıyla

birlikte verilmiştir. Bu sayede çalışma için düşünülen en uygun modelin yapısal eşitlik modellemesi özelinde doğru yorumlanabilmesine olanak sağlamıştır. Elde edilen sonuçlar doğrulayıcı faktör analizi ile teyit edilerek modelin alt yapısını oluşturan hipotezlerin desteklenip desteklenmediği gözler önüne serilmiştir.

Tablo 1. İnovasyon Ölçeğine Dair Açıklayıcı Faktör Analizi ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

İfadeler	Öge Silindiğinde Ölçek Ortalaması	Öge Silindiğinde Varyans Ortalaması	Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon	Öge Silindiğinde Cronbach's Alpha
1.Mevcut ürünlerin imalat kalitesindeki bileşenlerinin ve malzemelerinin artırılması	86,27	429,66	0,68	0,98
2.Mevcut ürünlerin bileşenleri ve malzemelerindeki üretim maliyetinin düşürülmesi	86,19	431,08	0,71	0,98
3.Müşteriler için geliştirilmiş kullanım kolaylığına ve mevcut müşteri memnuniyetine yol açan mevcut ürünlerin yeniden geliştirilmesi	86,09	432,86	0,74	0,97
4.Mevcut olanlardan farklı teknik özelliklere ve işlevlere sahip yeni ürünler geliştirilmesi	86,17	429,59	0,75	0,97
5.Mevcut ürünlerin bileşenlerinden tamamen farklı olan yeni ürünler geliştirilmesi	86,31	423,29	0,78	0,97
6.Üretim süreçlerinde katma değeri olmayan faaliyetlerin belirlenmesi ve ortadan kaldırılması	86,06	433,61	0,79	0,97
7.Üretim süreçlerinde teknikler, Makine ve yazılım gibi değişken maliyet unsurlarının azaltılması	85,95	432,53	0,83	0,97
8.Üretim süreçlerinde, tekniklerde, makinelerde ve yazılımlarda çıktı kalitesinin artırılması	85,93	433,57	0,84	0,97
9.Teslimat ile ilgili süreçlerde katma değer yaratmayan faaliyetlerin belirlenmesi ve ortadan kaldırılması	85,99	434,62	0,80	0,97
10.Teslimat ile ilgili lojistik süreçlerinde değişken maliyetlerin azaltılması ve / veya sevkiyat hızının artırılması ürünler geliştirilmesi	85,99	430,71	0,83	0,97
11.Görünüm, ambalaj, şekil ve hacim gibi değişikliklerle temel teknik ve işlevsel özelliklerini değiştirmeden mevcut ve / veya yeni ürünlerin tasarımını yenilemek	86,13	427,85	0,81	0,97
12.Ürünün teslimatı ile ilgili lojistik süreçlerini değiştirmeden dağıtım kanallarını yenilemek	86,01	430,11	0,86	0,97
13.Mevcut ve / veya yeni ürünlerin tanıtımı için kullanılan ürün tanıtım tekniklerini yenilemek	85,96	432,24	0,85	0,97
14.Mevcut ve / veya yeni ürünlerin fiyatlaması için kullanılan ürün fiyatlandırma tekniklerini yenilemek	85,91	435,32	0,81	0,97
15.Genel pazarlama yönetimi faaliyetlerini yenilemek	85,91	433,68	0,79	0,97
16.Firma faaliyetlerini yenilikçi bir tarzda yürütmek için kullanılan usul ve süreçleri yenilemek	85,84	441,70	0,75	0,97
17.Tedarik zinciri yönetim sistemini yenilemek	85,86	440,32	0,75	0,97
18.Üretim ve kalite yönetim sistemlerini yenilemek	85,90	438,02	0,79	0,97
19.İnsan kaynakları yönetim sisteminin yenilenmesi	85,94	432,62	0,83	0,97
20.Şirket içi yönetim bilgi sistemini ve bilgi paylaşımı uygulamasını yenilemek	85,87	435,16	0,79	0,97
21.Ekip çalışmasını kolaylaştırmak için organizasyon yapısını yenilemek	85,92	434,54	0,77	0,97
22.Pazarlama ve üretim gibi farklı işlevler arasında koordinasyonu kolaylaştırmak için organizasyon yapısını yenilemek	85,88	437,26	0,74	0,97
23.Proje türü organizasyonunu kolaylaştırmak için organizasyon yapısını yenilemek	85,81	438,56	0,78	0,97
24.Stratejik ortaklıklar ve uzun vadeli iş işbirliğini kolaylaştırmak için organizasyon yapısını yenilemek	85,79	436,97	0,77	0,97

Cronbach's Alpha= 0,975

Tablo 1'de görüldüğü üzere inovasyon ölçümüne dair maddesel analiz sonuçları irdelendiğinde, herhangi bir ifadeyle diğer ifadeler arasındaki ilişki düzeyinin 0,30 değerinin altında gerçekleşmemesi gerekliliğinden,

inovasyon ölçümünde kullanılan bir ifadenin diğer ifadelerle ilişkisi 0,30'un altında olan ifade görülmediğinden ölçekten madde çıkarımına gerek olmadığı belirlenmiştir. 24

.	.	.	.
24	0,010	0,043	100,000

Tablo 4’de görüldüğü gibi 24 maddelik inovasyon ölçümü ölçeğinin 4 faktörlü bir yapıda çıktığı ve 4 faktör toplam varyansın %83,331’ini açıkladığı görülmüştür. Birinci faktör

toplam varyansın %23,351’ini, ikinci faktör toplam varyansın %21,875’ini, üçüncü faktör toplam varyansın %19,621’ini ve dördüncü faktör toplam varyansın %18,484’ünü açıkladığı belirlenmiştir.

Tablo 5. İnovasyon Ölçümü Ölçeğine İlişkin Faktör Yapısına Göre Dağılımı

Maddeler	Faktörler			
	1	2	3	4
5. Teslimat ile ilgili lojistik süreçlerinde değişken maliyetlerin azaltılması ve / veya sevkiyat hızının artırılması ürünler geliştirilmesi	0,769			
1. Üretim süreçlerinde katma değeri olmayan faaliyetlerin belirlenmesi ve ortadan kaldırılması	0,776			
3. Üretim süreçlerinde, tekniklerde, makinelerde ve yazılımlarda çıktı kalitesinin artırılması	0,834			
2. Üretim süreçlerinde teknikler, Makine ve yazılım gibi değişken maliyet unsurlarının azaltılması	0,835			
4. Teslimat ile ilgili süreçlerde katma değer yaratmayan faaliyetlerin belirlenmesi ve ortadan kaldırılması	0,836			
3. Mevcut ve / veya yeni ürünlerin tanıtımı için kullanılan ürün tanıtım tekniklerini yenilemek		0,499		
4. Mevcut ve / veya yeni ürünlerin fiyatlaması için kullanılan ürün fiyatlandırma tekniklerini yenilemek		0,502		
2. Ürünün teslimatı ile ilgili lojistik süreçlerini değiştirmeden dağıtım kanallarını yenilemek		0,556		
1. Görünüm, ambalaj, şekil ve hacim gibi değişikliklerle temel teknik ve işlevsel özelliklerini değiştirmeden mevcut ve / veya yeni ürünlerin tasarımını yenilemek		0,587		
5. Genel pazarlama yönetimi faaliyetlerini yenilemek		0,617		
5. Mevcut ürünlerin bileşenlerinden tamamen farklı olan yeni ürünler geliştirilmesi			0,525	
4. Mevcut olanlardan farklı teknik özelliklere ve işlevlere sahip yeni ürünler geliştirilmesi			0,733	
3. Müşteriler için geliştirilmiş kullanım kolaylığına ve mevcut müşteri memnuniyetine yol açan mevcut ürünlerin yeniden geliştirilmesi			0,847	
1. Mevcut ürünlerin imalat kalitesindeki bileşenlerinin ve malzemelerinin artırılması			0,862	
2. Mevcut ürünlerin bileşenleri ve malzemelerindeki üretim maliyetinin düşürülmesi			0,895	
4. İnsan kaynakları yönetim sisteminin yenilenmesi				0,671
5. Şirket içi yönetim bilgi sistemini ve bilgi paylaşımı uygulamasını yenilemek				0,692
6. Ekip çalışmasını kolaylaştırmak için organizasyon yapısını yenilemek				0,742
1. Firma faaliyetlerini yenilikçi bir tarzda yürütmek için kullanılan usul ve süreçleri yenilemek				0,760
8. Proje türü organizasyonunu kolaylaştırmak için organizasyon yapısını yenilemek				0,761
3. Üretim ve kalite yönetim sistemlerini yenilemek				0,795
2. Tedarik zinciri yönetim sistemini yenilemek				0,822
7. Pazarlama ve üretim gibi farklı işlevler arasında koordinasyonu kolaylaştırmak için organizasyon yapısını yenilemek				0,833
9. Stratejik ortaklıklar ve uzun vadeli iş işbirliğini kolaylaştırmak için organizasyon yapısını yenilemek				0,719

Faktör yüklerine göre ifadelerin toplandıkları faktörlerdeki yüklerin birbirine uzaklığının en az %10 olması istenmektedir. %10’un altında olan ifadeler olmadığından faktör analizi sonucuna göre madde çıkarımı yapılmasına gerek görülmemiştir. Faktörlerin birbirleri arasında içsel tutarlılığının hesaplanmasında, Cronbach Alpha değeri kullanılmıştır. Cronbach alpha değerinin 0.70’in üzerinde olması güvenilirliğinin yeterli düzeyde olduğu anlamına gelmektedir.

Faktörler incelendiğinde;

Faktör 1:

1. faktör altında 5 ifade toplanmış ve bu ifadeler ile yük değerleri ve diğer istatistiksel değerler Tablo 6’da gösterilmiştir. Bu faktöre ait toplanan ifadelere bakıldığında faktör “Süreç İnovasyonu Ölçümü” olarak adlandırılmıştır.

Tablo 6.Süreç İnovasyonu Ölçümü

FAKTÖR 1: Süreç İnovasyonu Ölçümü	Faktör Yüğü	Faktör Güvenirliğı
5.Teslimat ile ilgili lojistik süreçlerinde değışken maliyetlerin azaltılması ve / veya sevkiyat hızının artırılması ürünler geliştirilmesi	0,769	0,972
1.Üretim süreçlerinde katma değıeri olmayan faaliyetlerin belirlenmesi ve ortadan kaldırılması	0,776	
3.Üretim süreçlerinde, tekniklerde, makinelerde ve yazılımlarda çıktı kalitesinin artırılması	0,834	
2.Üretim süreçlerinde teknikler, Makine ve yazılım gibi değışken maliyet unsurlarının azaltılması	0,835	
4.Teslimat ile ilgili süreçlerde katma değıer yaratmayan faaliyetlerin belirlenmesi ve ortadan kaldırılması	0,836	

Faktör 2:

2. faktör altında 5 ifade toplanmış ve bu ifadeler ile yük değıerleri ve diğıer istatistiksel değıerler Tablo 7'de Tablo 7.Pazarlama İnovasyonu Ölçümü

gösterilmiştir. Bu faktöre ait toplanan ifadelere bakıldığında faktör “Pazarlama İnovasyonu Ölçümü” olarak adlandırılmıştır.

FAKTÖR 2: Pazarlama İnovasyonu Ölçümü	Faktör Yüğü	Faktör Güvenirliğı
3.Mevcut ve / veya yeni ürünlerin tanıtımı için kullanılan ürün tanıtım tekniklerini yenilemek	0,499	0,944
4.Mevcut ve / veya yeni ürünlerin fiyatlaması için kullanılan ürün fiyatlandırma tekniklerini yenilemek	0,502	
2.Ürünün teslimatı ile ilgili lojistik süreçlerini değıştirmeden dağıtım kanallarını yenilemek	0,556	
1.Görünüm, ambalaj, şekil ve hacim gibi değışikliklerle temel teknik ve işlevsel özelliklerini değıştirmeden mevcut ve / veya yeni ürünlerin tasarımını yenilemek	0,587	
5.Genel pazarlama yönetimi faaliyetlerini yenilemek	0,617	

Pazarlama inovasyonu ölçümü faktörüne ait faktör yükleri 0,499 ile 0,617 arasında gerçekleştiğı tespit edilmiştir.

Faktör 3:

3. faktör altında 5 ifade toplanmış ve bu ifadeler ile yük değıerleri ve diğıer istatistiksel değıerler Tablo 8'de

gösterilmiştir. Bu faktöre ait toplanan ifadeler ele alındığında faktör “Ürün İnovasyonu Ölçümü” olarak adlandırılmıştır.

Tablo 8. Ürün İnovasyonu Ölçümü

FAKTÖR 3: Ürün İnovasyonu Ölçümü	Faktör Yüğü	Faktör Güvenirliğı
5.Mevcut ürünlerin bileşenlerinden tamamen farklı olan yeni ürünler geliştirilmesi	0,525	0,933
4.Mevcut olanlardan farklı teknik özelliklere ve işlevlere sahip yeni ürünler geliştirilmesi	0,733	
3.Müşteriler için geliştirilmiş kullanım kolaylığına ve mevcut müşteri memnuniyetine yol açan mevcut ürünlerin yeniden geliştirilmesi	0,847	
1.Mevcut ürünlerin imalat kalitesindeki bileşenlerinin ve malzemelerinin artırılması	0,862	
2.Mevcut ürünlerin bileşenleri ve malzemelerindeki üretim maliyetinin düşürülmesi	0,895	

Ürün inovasyonu ölçümü faktörüne ait faktör yükleri 0,525 ile 0,895 arasında olduğu belirlenmiştir.

Faktör 4:

4. faktör altında 9 ifade toplanmış ve bu ifadeler ile yük değıerleri ve diğıer istatistiksel değıerler Tablo 9'da gösterilmiştir. Bu faktöre ait toplanan ifadelere bakıldığında faktörün “Organizasyonel İnovasyonu Ölçümü” olarak adlandırılması uygun görülmüştür.

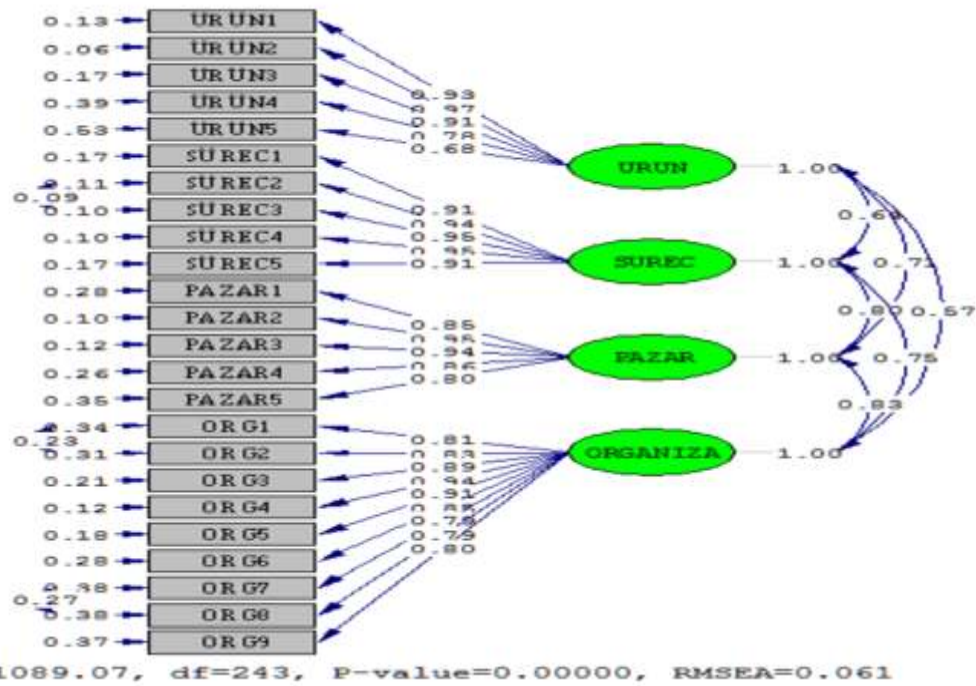
Tablo 9. Organizasyonel İnovasyonu Ölçümü

FAKTÖR 4: Organizasyonel İnovasyonu Ölçümü	Faktör Yüğü	Faktör Güvenirliğı
7.Pazarlama ve üretim gibi farklı işlevler arasında koordinasyonu kolaylaştırmak için organizasyon yapısını yenilemek	0,833	0,961
2.Tedarik zinciri yönetim sistemini yenilemek	0,822	
3.Üretim ve kalite yönetim sistemlerini yenilemek	0,795	
8.Proje türü organizasyonunu kolaylaştırmak için organizasyon yapısını yenilemek	0,761	
1.Firma faaliyetlerini yenilikçi bir tarzda yürütmek için kullanılan usul ve süreçleri yenilemek	0,760	
6.Ekip çalışmasını kolaylaştırmak için organizasyon yapısını yenilemek	0,742	
9.Stratejik ortaklıklar ve uzun vadeli iş işbirliğini kolaylaştırmak için organizasyon yapısını yenilemek	0,719	
5.Şirket içi yönetim bilgi sistemini ve bilgi paylaşımı uygulamasını yenilemek	0,692	
4.İnsan kaynakları yönetim sisteminin yenilenmesi	0,671	

Organizasyonel inovasyonu ölçümü faktörüne ait faktör yükleri 0,671 ile 0,833 arasında olduğu belirlenmiştir.

2.4.1. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

İnovasyon ölçümü ölçeğinin alt boyutlarının yer aldığı DFA sonuçları Şekil 1 ve Tablo 10'da verilmiştir.

Şekil 1. İnovasyon Ölçümü Ölçeğine İlişkin DFA Analizi Sonuçları

Tablo 10. İnovasyon Ölçeğine Ait Ölçüm Modelleri Sonucu

Faktör/Madde	Standartlaştırılmış Yükler	t-değeri	R ²
Ürün İnovasyonu Ölçümü			
ÜRÜN1	0,93	14,28	0,87
ÜRÜN2	0,97	15,38	0,94
ÜRÜN3	0,91	13,68	0,83
ÜRÜN4	0,78	10,78	0,61
ÜRÜN5	0,68	8,96	0,47
Süreç İnovasyonu Ölçümü			
SÜREC1	0,91	13,69	0,83
SÜREC2	0,94	14,51	0,88

SÜREC3	0,95	14,76	0,90
SÜREC4	0,95	14,74	0,90
SÜREC5	0,91	13,71	0,83
Pazarlama İnovasyonu Ölçümü			
PAZAR1	0,85	12,20	0,72
PAZAR2	0,95	14,65	0,90
PAZAR3	0,94	14,35	0,88
PAZAR4	0,86	12,47	0,74
PAZAR5	0,80	11,17	0,64
Organizasyonel İnovasyonu Ölçümü			
ORG1	0,81	11,33	0,66
ORG2	0,83	11,73	0,69
ORG3	0,89	13,09	0,79
ORG4	0,94	14,44	0,88
ORG5	0,91	13,61	0,83
ORG6	0,85	12,22	0,72
ORG7	0,79	10,89	0,62
ORG8	0,79	10,82	0,62
ORG9	0,80	11,02	0,64

İnovasyon ölçeğine ait DFA analizi yapılırken ölçeğin alt boyutları URUN= Ürün İnovasyonu Ölçümü, SUREC= Süreç İnovasyonu Ölçümü, PAZAR= Pazarlama İnovasyonu Ölçümü, ORGANIZA= Organizasyonel İnovasyonu Ölçümü şeklinde isimlendirilmiştir.

İnovasyon alt boyutlarından ürün inovasyon ölçümünde 0,97'lik katsayı ile URUN2 "Mevcut ürünlerin bileşenleri ve malzemelerindeki üretim maliyetinin düşürülmesi" maddesi en etkili değişken olarak belirlenirken, süreç inovasyon ölçümü üzerinde 0,95'lik katsayı ile SUREC3 "Üretim süreçlerinde,

tekniklerde, makinelerde ve yazılımlarda çıktı kalitesinin artırılması" ve SUREC 4" Teslimat ile ilgili süreçlerde katma değer yaratmayan faaliyetlerin belirlenmesi ve ortadan kaldırılması" maddeleri en etkili değişken olarak belirlenirken, Pazarlama inovasyon ölçümü boyutu üzerinde 0,95'lik katsayı ile PAZAR2= "Ürünün teslimatı ile ilgili lojistik süreçlerini değiştirmeden dağıtım kanallarını yenilemek" değişkeni en etkili değişken olarak belirlenirken, Organizasyonel İnovasyonu Ölçümü boyutu üzerinde 0,94'lük katsayı ORG4 "İnsan kaynakları yönetim sisteminin yenilenmesi" değişkeni en etkili değişken olduğu belirlenmiştir.

Tablo 11. İnovasyon Ölçümü Ölçeği Alt Boyutlarına Ait Ölçüm Sonucu İlişki Değerleri

	Ürün İnovasyonu Ölçümü	Süreç İnovasyonu Ölçümü	Pazarlama İnovasyonu Ölçümü	Organizasyonel İnovasyonu Ölçümü
Ürün İnovasyonu Ölçümü	1			
Süreç İnovasyonu Ölçümü	0,64*	1		
Pazarlama İnovasyonu Ölçümü	0,71*	0,80*	1	
Organizasyonel İnovasyonu Ölçümü	0,57*	0,75*	0,83*	1
*p<0.05				

Tablo 11 incelendiğinde alt boyutlar arasında en yüksek ilişkinin organizasyonel inovasyon ölçümü ile pazarlama inovasyonu ölçümü arasında 0,83'lük ilişki olduğu ve bu ilişkinin anlamlı olduğu belirlenmiştir (p<0.05). Organizasyon inovasyon ölçümünde artış olduğunda, pazarlama inovasyonu ölçümünde pozitif yönde kuvvetli bir artış olacağı belirlenmiştir. (p<0.05, r=0,830)

Çalışmanın uygulama kısmında kurulan DFA'lara ait uyum kriterlerinin yer aldığı Tablo 12 incelendiğinde İnovasyon ölçeğine ilişkin DFA analizi için uyum kriterlerin geneli için kabul edilebilir uyum sınırları arasında yer aldığı söylemek mümkündür. Bu kriterler dışında $\chi^2(243)=1089,07$; $\chi^2/sd=4,48 < 5$ değeri de model uygunluğunun belirlenmesinde kullanılan diğer bir istatistik olup, modelin istatistiki açıdan uygun olduğunun diğer bir göstergesidir.

Tablo 12. Kurulan İnovasyon Ölçeğinin DFA Modeli İçin Uyum Kriterlerine Ait Değerler

Uyum Kriterleri	Mükemmel Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Geliştirilen Ölçeğe Ait Değerler
χ^2/sd	≤ 3	≤ 5	4,480
RMSEA	$0 < RMSEA < 0.05$	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.10$	0,061
SRMR	$0 \leq SRMR < 0.05$	$0.05 \leq SRMR \leq 0.10$	0,090
NFI	$0.95 \leq NFI \leq 1$	$0.90 \leq NFI \leq 0.95$	0,920
NNFI	$0.95 \leq NNFI \leq 1$	$0.90 \leq NNFI \leq 0.95$	0,930
CFI	$0.95 \leq CFI \leq 1$	$0.90 \leq CFI \leq 0.95$	0,930
GFI	$0.95 \leq GFI \leq 1$	$0.90 \leq GFI \leq 0.95$	0,910
IFI	$0.95 \leq CFI \leq 1$	$0.90 \leq IFI \leq 0.95$	0,930
RFI	$0.95 \leq RFI \leq 1$	$0.90 \leq RFI \leq 0.95$	0,910
AGFI	$0.90 \leq AGFI \leq 1$	$0.85 \leq AGFI \leq 0.90$	0,900

Kaynak: (Schermelleh-Engel vd., 2003)

Tablo 12 incelendiğinde, inovasyon ölçeğine ait χ^2/sd , (RMSEA, SRMR, NFI, NNFI, GFI, AGFI, IFI, RFI)¹ değerlerin kabul edilebilir uyum kriterleri içerisinde olduğu belirlenmiştir.

Tablo 13. Performans Ölçümü Ölçeğine İlişkin Faktör ve Güvenirlilik Analizleri Sonuçları

Maddeler	Öge Silindiğinde Ölçek Ortalaması	Öge Silindiğinde Varyans Ortalaması	Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon	Öge Silindiğinde Cronbach's Alpha
1.Rakiplerden önce pazara yeni ürün ve hizmetler sunma becerisi	63,44	172,37	0,88	0,97
2.Mevcut ürün portföyünde yeni ürün yüzdesi	63,47	170,85	0,91	0,97
3.Yeni ürün ve hizmet projelerinin sayısı	63,49	170,66	0,91	0,97
4.İş süreçleri ve yöntemleri için sunulan yenilikler	63,46	170,89	0,91	0,97
5.Yeni ürünlerin ve hizmetlerin kalitesi tanıtıldı	63,49	171,07	0,87	0,97
6.Fikri mülkiyet koruması altındaki inovasyon sayısı	63,97	169,85	0,72	0,98
7.İdari sistemi ve firma aklını firmanın çevre koşullarına uygun olarak yenilemek	63,41	174,42	0,76	0,97
8.Uygunluk kalitesi	63,30	180,03	0,83	0,97
9.Üretim maliyeti	63,30	180,61	0,82	0,97
10.Üretim (hacim) esnekliği	63,24	179,95	0,81	0,97
11.Üretim ve teslim hızı	63,17	178,59	0,86	0,97
12.Müşteri memnuniyeti	63,01	181,52	0,74	0,97
13.Toplam satış	63,20	178,40	0,81	0,97
14.Pazar Payı	63,26	179,28	0,76	0,97
15.Satış getirisi (kâr / toplam satış)	63,24	179,96	0,80	0,97
16.Aktif kârlılığı (kar / toplam aktifler)	63,22	179,71	0,84	0,97
17.Firmanın genel kârlılığı	63,22	179,58	0,82	0,97
18.Yatırımlar hariç nakit akışı	63,23	179,98	0,81	0,97
				Cronbach's Alpha= 0,974

¹ (RMSEA: Root Mean Square Error of Approximation, SRMR: Standardized Root Mean Square Residual, GFI: Goodness of Fit Index, AGFI: Adjusted Goodness of Fit Index)

.	.	.	.
.	.	.	.
.	.	.	.
18	0,014	0,077	100,000

Tablo 16’da görüldüğü gibi 18 maddelik performans ölçümü ölçeğinin 2 faktörlü bir yapıda çıktığı ve 2 faktör toplam varyansın %78,966’sını açıkladığı görülmektedir. Birinci Tablo 17. Performans Ölçümü Ölçeğine İlişkin Faktör Yapısına Göre Dağılımı

faktör toplam varyansın %42,972’sini, ikinci faktörün toplam varyansın %35,994’ünü açıkladığı belirlenmiştir.

Maddeler	Faktörler	
	1	2
12.Müşteri memnuniyeti	0,710	
18.Yatırımlar hariç nakit akışı	0,738	
8.Uygunluk kalitesi	0,744	
11.Üretim ve teslim hızı	0,754	
9.Üretim maliyeti	0,767	
14.Pazar Payı	0,776	
13.Toplam satış	0,777	
17.Firmanın genel karlılığı	0,780	
10.Üretim (hacim) esnekliği	0,781	
15.Satış getirisi (kâr / toplam satış)	0,800	
16.Aktif karlılığı (kar / toplam aktifler)	0,818	
7.İdari sistemi ve firma aklını firmanın çevre koşullarına uygun olarak yenilemek		0,715
6.Fikri mülkiyet koruması altındaki inovasyon sayısı		0,728
1.Rakiplerden önce pazara yeni ürün ve hizmetler sunma becerisi		0,809
4.İş süreçleri ve yöntemleri için sunulan yenilikler		0,856
2.Mevcut ürün portföyünde yeni ürün yüzdesi		0,862
3.Yeni ürün ve hizmet projelerinin sayısı		0,864
5.Yeni ürünlerin ve hizmetlerin kalitesi tanıtıldı		0,868

Faktör yüklerine göre maddelerin toplandıkları faktörlerdeki yüklerin birbirine uzaklığının en az %10 olması eğer %10’un altında olan maddeler olmadığından faktör analizi sonucuna göre madde çıkarımı yapılmasına gerek duyulmamıştır. Faktörlerin içsel tutarlılıklarının hesaplanmasında, Cronbach Alpha değeri kullanılmıştır. Cronbach alpha değerinin 0.70’in üzerinde olması güvenilirliğinin yeterli düzeyde olduğu anlamına gelmektedir.

Faktörler incelendiğinde;

Faktör 1:

1. faktör altında 11 ifade toplanmış ve bu ifadeler ile yük değerleri ve diğer istatistiksel değerler Tablo 18’de gösterilmiştir. Bu faktöre ait toplanan maddeler incelendiğinde faktörün “**Pazar Ürünlerinin Finansal Performansı**” olarak adlandırılması uygun görülmüştür.

Tablo 18.Pazar Ürünlerinin Finansal Performansı

FAKTÖR 1: Pazar Ürünlerinin Finansal Performansı	Faktör Yüğü	Faktör Güvenirliğı
12.Müşteri memnuniyeti	0,710	0,967
18.Yatırımlar hariç nakit akışı	0,738	
8.Uygunluk kalitesi	0,744	
11.Üretim ve teslim hızı	0,754	
9.Üretim maliyeti	0,767	
14.Pazar Payı	0,776	
13.Toplam satış	0,777	
17.Firmanın genel karlılığı	0,780	
10.Üretim (hacim) esnekliği	0,781	
15.Satış getirisi (kâr / toplam satış)	0,800	
16.Aktif karlılığı (kar / toplam aktifler)	0,818	

Pazar ürünlerinin finansal performansı faktörüne ait faktör yükleri 0,710 ile 0,818 arasında olduğu belirlenmiştir.

Faktör 2:

2. faktör altında 7 ifade toplanmış ve bu ifadeler ile yük değerleri ve diğer istatistiksel değerler Tablo 19'da gösterilmiştir. Bu faktöre ait toplanan maddeler incelendiğinde faktör “**İnovatif Performans Ölçümü**” olarak adlandırılmıştır.

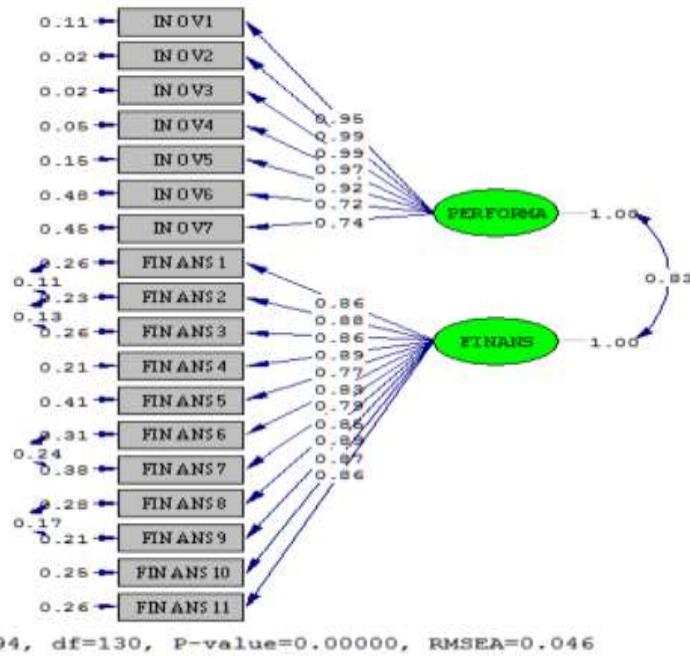
Tablo 19. İnovatif Performans Ölçümü

FAKTÖR 2: İnovatif Performans Ölçümü	Faktör Yüğü	Faktör Güvenirliğı
7.İdari sistemi ve firma aklını firmanın çevre koşullarına uygun olarak yenilemek	0,715	0,965
6.Fikri mülkiyet koruması altındaki inovasyon sayısı	0,728	
1.Rakiplerden önce pazara yeni ürün ve hizmetler sunma becerisi	0,809	
4.İş süreçleri ve yöntemleri için sunulan yenilikler	0,856	
2.Mevcut ürün portföyünde yeni ürün yüzdesi	0,862	
3.Yeni ürün ve hizmet projelerinin sayısı	0,864	
5.Yeni ürünlerin ve hizmetlerin kalitesi tanıtıldı	0,868	

İnovatif Performans ölçümü faktörüne ait faktör yükleri 0,715 ile 0,868 arasında olduğu belirlenmiştir.

2.4.2.İnovatif Performans Ölçeğine Dfa Sonuçları

İnovatif Performans Ölçeğinin Alt Boyutlarının Yer Aldığı DFA Analizi Sonuçları Şekil 4 ve Tablo 20’de verilmiştir.

Şekil 2. İnovatif Performans Ölçeğine İlişkin DFA Analizi Sonuçları

Tablo 20. İnovatif Performans Ölçeğine Ait Ölçün Modelleri Sonucu

Faktör/Madde	Standartlaştırılmış Yükler	t-değeri	R ²
İnovatif Performans Ölçümü			
INOV1	0,95	14,71	0,87
INOV2	0,99	16,01	0,94
INOV3	0,99	16,05	0,83
INOV4	0,97	15,53	0,61
INOV5	0,92	14,00	0,47
INOV6	0,72	9,64	0,83
INOV7	0,74	10,11	0,88
Pazar Ürünlerinin Finansal Performansı			
FINANS1	0,86	12,37	0,74

FINANS2	0,88	12,87	0,77
FINANS3	0,86	12,41	0,74
FINANS4	0,89	13,06	0,79
FINANS5	0,77	10,42	0,59
FINANS6	0,83	11,8	0,69
FINANS7	0,79	10,8	0,62
FINANS8	0,85	12,2	0,72
FINANS9	0,89	13,05	0,79
FINANS10	0,87	12,63	0,76
FINANS11	0,86	12,37	0,74

İnovatif performans ölçeğine ait DFA analizi yapılırken ölçeğin alt boyutları PERFORMA= İnovatif Performans Ölçümü, FINANS= Pazar Ürünlerinin Finansal Performans şeklinde isimlendirilmiştir.

İnovatif performans alt boyutlarından inovatif performans ölçümünde 0,99'lük katsayı ile INOV2 " Mevcut ürün

portföyünde yeni ürün yüzdesi " maddesi ve INOV3 "Yeni ürün ve hizmet projelerinin sayısı" maddesinin en etkili değişken olarak belirlenirken, Pazar ürünlerinin finansal performansı boyutu üzerinde 0,89'lük katsayı FINANS4 "Üretim ve teslim hızı" değişkeni ve FINANS9 "Aktif kârlılığı (kar / toplam aktifler)" maddeleri en etkili değişken olduğu belirlenmiştir.

Tablo 21. İnovatif Performans Ölçeği Alt Boyutlarına Ait Ölçüm Sonucu İlişki Değerleri

	İnovatif Performans Ölçümü	Pazar Ürünlerinin Finansal Performansı
İnovatif Performans Ölçümü	1	
Pazar Ürünlerinin Finansal Performansı	0,83*	1

*p<0.05

Tablo 21 incelendiğinde inovatif performans ölçümü ile Pazar ürünlerinin finansal performans arasındaki 0,83'lük bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir (p<0.05). İnovatif performans ölçümünün de artış olduğunda, Pazar ürünlerinin finansal performansında pozitif yönde kuvvetli bir artış olacağı belirlenmiştir. (p<0.05, r=0,830)

Çalışmanın uygulama kısmında kurulan DFA'lara ait uyum kriterlerinin yer aldığı Tablo 30 incelendiğinde İnovasyon performansına ilişkin DFA analizi için uyum kriterlerin geneli için kabul edilebilir uyum sınırlar arasında yer aldığını söylemek mümkündür. Bu kriterler dışında $\chi^2(130)=501,94$; $\chi^2/sd = 3,86 < 5$ değeri de model uygunluğunun belirlenmesinde kullanılan diğer bir istatistik olup, modelin istatistiki açıdan uygun olduğunun diğer bir göstergesidir.

Tablo 22. Kurulan İnovatif Performansa Ait DFA Modeli İçin Uyum Kriterlerine Ait Değerler.

Uyum Kriterleri	Mükemmel Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Geliştirilen Ölçeğe Ait Değerler
χ^2/sd	≤ 3	≤ 5	3,86
RMSEA	$0 < RMSEA < 0.05$	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.10$	0,046
SRMR	$0 \leq SRMR < 0.05$	$0.05 \leq SRMR \leq 0.10$	0,047
NFI	$0.95 \leq NFI \leq 1$	$0.90 \leq NFI \leq 0.95$	0,950
NNFI	$0.95 \leq NNFI \leq 1$	$0.90 \leq NNFI \leq 0.95$	0,960
CFI	$0.95 \leq CFI \leq 1$	$0.90 \leq CFI \leq 0.95$	0,970
GFI	$0.95 \leq GFI \leq 1$	$0.90 \leq GFI \leq 0.95$	0,920
IFI	$0.95 \leq CFI \leq 1$	$0.90 \leq IFI \leq 0.95$	0,970
RFI	$0.95 \leq RFI \leq 1$	$0.90 \leq RFI \leq 0.95$	0,950
AGFI	$0.90 \leq AGFI \leq 1$	$0.85 \leq AGFI \leq 0.90$	0,920

Kaynak: (Schermelleh-Engel vd., 2003).

Tablo 22 incelendiğinde, inovasyon ölçeğine ait χ^2/sd , RMSEA, SRMR, NFI, NNFI, GFI, AGFI, IFI, RFI değerlerin kabul edilebilir uyum kriterleri içerisinde olduğu belirlenmiştir.

2.5.Araştırma Modeli Ve Hipotezler

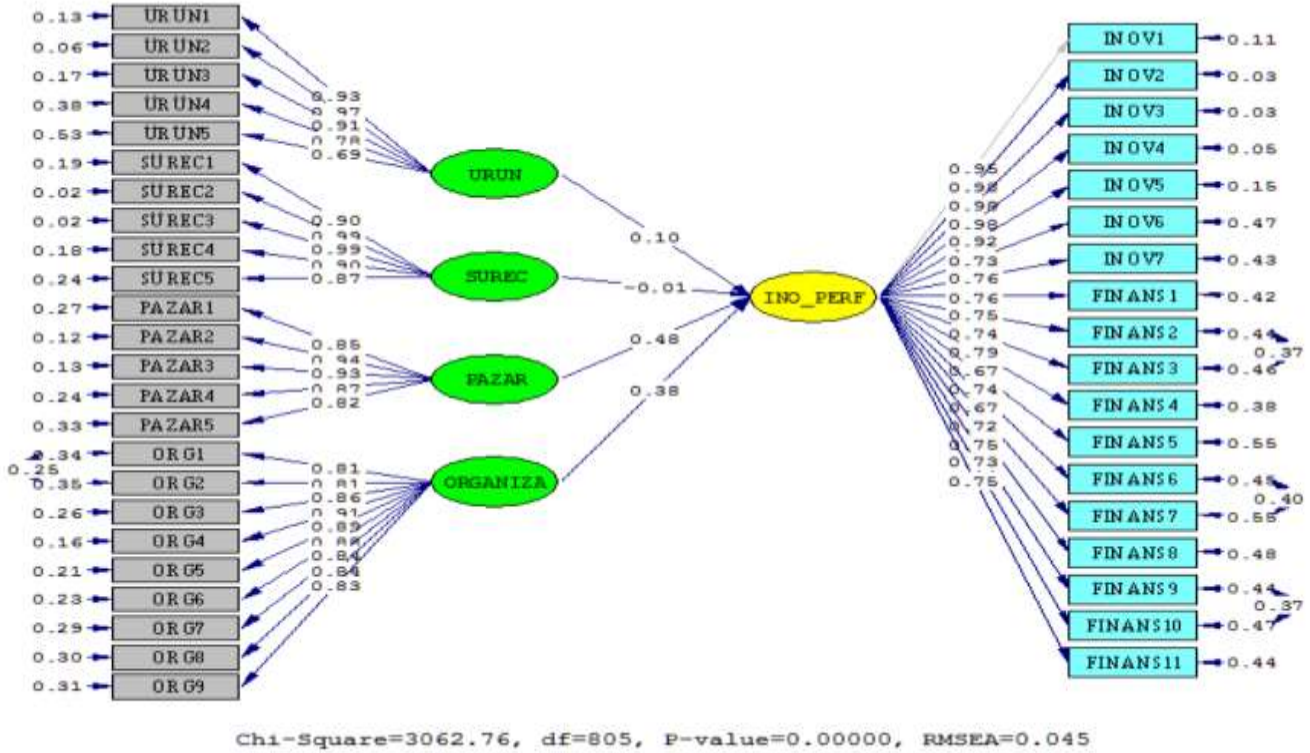
İnovasyonun firma performansı üzerine etkisinin belirlenmesi için kurulan yapısal eşitlik modellemesine ait

sonuçlar Şekil 3 ve Tablo 23’de verilmiştir. İnovasyon ölçümünü belirleyen değişkenlerin firma performansı üzerindeki etkisini gözlemek için tasarlanan alternatif araştırma hipotezleri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

- **H₁**: Ürün İnovasyonu firma performansı üzerinde pozitif etkiye sahiptir.
- **H₂**: Süreç İnovasyonu firma performansı üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

- **H₃**: Pazarlama İnovasyonu firma performansı üzerinde pozitif etkiye sahiptir.
- **H₄**: Organizasyonel İnovasyon firma performansı üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

Şekil 3’de kurulan model için, Tablo 23’de görüleceği üzere inovasyon ölçümü alt boyutlarından, pazarlama inovasyon ölçümleri ile organizasyonel inovasyon ölçümlerinin firma performansı üzerinde etkisine ait kurulan hipotezler istatistiksel açıdan %95 güvenirlilikle anlamlı bulunmuştur.

Şekil 3. Hipoteze Ait Yem Modeli Sonucu

Tablo 23. Kurulan YEM Modeline Ait Uyum Kriterlerine Ait Değerler

Uyum Kriterleri	Mükemmel Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Geliştirilen Ölçeğe Ait Değerler
χ^2/sd	≤ 3	≤ 5	3,800
RMSEA	$0 < RMSEA < 0.05$	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.10$	0,045
SRMR	$0 \leq SRMR < 0.05$	$0.05 \leq SRMR \leq 0.10$	0,095
NFI	$0.95 \leq NFI \leq 1$	$0.90 \leq NFI \leq 0.95$	0,940
NNFI	$0.95 \leq NNFI \leq 1$	$0.90 \leq NNFI \leq 0.95$	0,950
CFI	$0.95 \leq CFI \leq 1$	$0.90 \leq CFI \leq 0.95$	0,950
GFI	$0.95 \leq GFI \leq 1$	$0.90 \leq GFI \leq 0.95$	0,980
IFI	$0.95 \leq CFI \leq 1$	$0.90 \leq IFI \leq 0.95$	0,950
RFI	$0.95 \leq RFI \leq 1$	$0.90 \leq RFI \leq 0.95$	0,930
AGFI	$0.90 \leq AGFI \leq 1$	$0.85 \leq AGFI \leq 0.90$	0,930

Kaynak: (Schermelleh-Engel vd., 2003).

Tablo 23 incelendiğinde, kurulan modele ait χ^2/sd , *RMSEA*, *SRMR*, *NFI*, *NNFI*, *GFI*, *AGFI*, *IFI*, *RFI* değerlerin kabul edilebilir uyum kriterleri içerisinde olduğu belirlenmiş ve

model uyum kriterlerine uygun olduğu için kabul edilebilir seviyede olduğu belirlenmiştir.

Tablo 24. Kurulan Modele Ait Standartlaştırılmış Parametre Tahminleri, T İstatistikleri Ve Hipotezler

Hipotezler	Yollar	Standartlaştırılmış Parametre Tahminleri	t istatistiği	Sonuç
H ₁	(URUN) → (INO_PERF)	0,10	1,52	Desteklenmedi
H ₂	(SUREC) → (INO_PERF)	-0,01	-0,10	Desteklenmedi
H ₃	(PAZAR) → (INO_PERF)	0,48	4,20	Desteklendi
H ₄	(ORGANIZA) → (INO_PERF)	0,38	4,22	Desteklendi

Tablo 24 incelendiğinde ürün inovasyon ölçümünün ve süreç inovasyon ölçümünün firma performansı üzerindeki etkisine ait kurulan hipotezler istatistiksel açıdan doğrulanmadığı belirlenmiştir. Pazar inovasyon ölçümü ve organizasyonel inovasyon ölçümünün firma performansı üzerindeki etkisine ait kurulan hipotezlerin istatistiksel açıdan doğrulandığı belirlenmiştir. Kurulan Yem modeline ait regresyon modeli sonucu aşağıda verilmiştir.

Firma Performansı = 0,48*Pazar inovasyon ölçümü + 0,38*organizasyonel inovasyon ölçümü

Kurulan model incelendiğinde, pazarlama inovasyon ölçümünde bir birimlik artışın firma performansına pozitif yönde 0,48'lik bir etkisi olacağı, organizasyonel inovasyon ölçümündeki bir birimlik artışın firma performansını pozitif yönde 0,38'lik bir etkisi olacağı, belirlenmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Türk sermaye sisteminde faaliyet gösteren 182 imalatçı firmanın verileri kullanılarak inovasyonun firma performansı üzerine etkisi ortaya çıkarılmaya çalışıldı. Türk sermaye sisteminde faaliyet gösteren 182 imalatçı firmanın örneğini kullanarak, inovasyonun firma performansı üzerine etkisini rapor ederek başta firma yöneticileri olmak üzere, firmaların tüm paydaşlarına firma performansı-inovasyon ilişkisi hakkında bilgi vermek hedeflendi.

İnovasyon ve firma performansı değişkenleri temel kabul edilerek birbirleri üzerindeki ilişkileri belirlenen teorik model vasıtasıyla ampirik olarak testi yapılmıştır. Çalışma sadece inovasyonun farklı firma performanslarını nasıl etkilediğini açıklamakla kalmamakta, aynı zamanda inovasyon performansının, inovasyon türleri ve performans yönleri arasında bir aracı rol oynadığını da göstermektedir.

Bulgular, imalat sanayinde faaliyet gösteren firmalarda gerçekleştirilen inovasyonların, firma performansı üzerinde olumlu ve anlamlı etkileri olduğunu desteklemektedir. İnovasyon ölçeğindeki inovasyon kalemlerinin kendi aralarında da etkileşimin olduğu yapılan analizlerle de ortaya konmuştur. Böylece, H₃ ve H₄ hipotezleri desteklenmektedir. Ancak, ürün inovasyonları ve inovatif firma performansı (H₁) ile süreç inovasyonları ve inovatif firma performansı (H₂) arasındaki ilişki, bu ögeler arasında anlamlı pozitif korelasyon olmasına rağmen, anlamlı bulunmamıştır. Bunun sebebi yol analizinde diğer tüm değişkenlerin kullanılmasından dolayı korelasyon analizi ile gözlemlenen değişkenlerle ilişkiler doğrudan olmayı bırakmakta ve desteklenmeyecek olan hipotezleri yönlendiren bir aracılık yapısına dönüşmektedir. Hatta anlamlı bulunmayan hipotezler tek tek ele alındığında hipotezin kabul edilebilir sınırlara geçtiği gözlenmektedir. Öte yandan, firma verileri dikkate alındığında, inovatif firmaların daha yüksek pazar payı, toplam satış ve ihracat

hacmine sahip olduğu görülmektedir. Bu pazar ve finansal kriterler için, inovasyonun tüm bileşenlerinde anlamlı ve olumlu rol oynamaktadırlar.

Bu bulgular, çalışma için düşünülen kavramsal modeli teyit ederek, çeşitli yönetsel çıkarımlar sunmaktadır. Birincisi, şirketlerin yöneticileri, sürdürülebilir rekabet gücüne ulaşmak için önemli araçlar olduklarından, yeniliklere daha fazla önem vermelidir. Geliştirilmiş inovatif performans, yeniliklerin uygulanması derecesine bağlıdır. İnovasyon yeteneklerini geliştirmek için kaynaklara sahip olan firmalar, yüksek düzeyde inovasyon faaliyetlerini teşvik edip uygularlarsa, üretim ve pazar performanslarında daha önemli bir iyileşme bekleyebilirler. Satış, ihracat ve pazar payı gibi piyasa performans göstergelerinin, gerçekleştirilen inovasyon türleriyle desteklendiği de görülmektedir.

Tüm inovasyon tiplerinin birini diğerinden ayırmadan firma performansı ile mükemmel denebilecek uyum değerlerinin yakalanması firmalara adeta mesaj niteliğindedir. Bu nedenlerle, yöneticiler yenilikçi yeteneklere daha fazla yatırım yapmalı ve her türden yeniliği tanıtmak için yeni girişimleri desteklemelidir. Bulgular, inovasyon stratejisinin, firma performansının önemli bir temel itici gücü olduğu gerçeğini desteklemektedir ve iş hayatının ayrılmaz bir parçası olarak geliştirilmeli ve yürütülmelidir. Yöneticiler, operasyonel performanslarını artırmak için yenilikleri tanımalı ve yönetmelidir. İnovasyonların doğasını tam olarak anlayabilmek, firmaların pazar, üretim ve teknoloji stratejilerini önceliklendirmelerine yardımcı olacak ve uygun olan bir sonraki eylem planına ön ayak olacaktır.

Araştırma neticeleri referans alınarak, çalışmanın bulguları şöyle ifade edilebilir:

- Rekabetin vazgeçilmez doğası iyi kavranılmalıdır. Bu da firmaların bilgiyi en büyük güç kabul ederek, çalışanların eğitimlerini, gelişimlerini inovasyon odaklı bir yönetim

anlayışıyla sürdürmek hususunda gereken özen gösterilmelidir.

- Başarı değerlendirme sistemi yeniden düzenlenmelidir. Firmaya katkı sunan çalışanlar tek düze satış hacminde yakaladıkları artış endeksli bir prim anlayışı revize etmelidir. Fikir geliştiren, yenilik üretip bunu ticarileştiren, paylaşımcılık ruhuyla hareket eden gibi özelliklere haiz çalışanlar, ödüllendirme mekanizmasında ve firma kariyer basamakları belirlenirken önemli artılar kazandıran hususlar olarak belirlenmelidir.

- Rekabette bilgiye önce ulaşma, rekabetin neden olduğu birçok tahribata karşı kalkan görevi görmektedir. Bilgiye ulaşmada yaşanan olumsuzluklar doğru ve etkin belirlenerek bu olumsuzlukların giderilmesi sağlanmalıdır.

- Çalışanların temininde insan kaynakları departmanı yenilikçi düşünen, paylaşımcı ruha sahip, inovasyon odaklı çalışmaya anlayışıyla bütünleşmiş bireyler belirlenen doğru kıstaslarla firmaya kazandırılmalıdır. Burada sadece başvuran kişilerin mezuniyet derecesi, bildiği dil sayısı gibi genel kriterler çerçevesinde yapılan değerlendirilmelerin uzun vadede inovasyon iklimli bir kültürün oluşmasında bir zaman kaybı yaşatacağı göz ardı edilmemelidir.

- Potansiyel yaratıcı gücün, yeni fikirlerin, kolektif aklın, paylaşımcı ve katılımcı bir yapının ortaya çıkabilmesi için katı hiyerarşi ve merkezilikten uzak esnek bir örgüt yapısı yaratılmalıdır.

- Ar-Ge firmaların olmazsa olmazı kabul edilmelidir. Bu sayede bu departmana doğrudan veya dolaylı hizmeti bulunan tüm taraflara yeterince finansman sağlanmalıdır. Çalışanlar başta olmak üzere kaynak dağılımı sağlanırken Ar-Ge kültürünün tüm firmaya yayılması sağlanmalıdır. İhtiyaç duyulan fiziki altyapı, zaman gibi ihtiyaç duyulan ortam sağlanmalıdır.

- Ödül ve ceza sistemi yazılırken risk faktörünün pozisyonu iyi konumlanmalıdır. Her inovatif çalışmanın başarıyla sonuçlanmayacağı çalışanlara aktarılmalı, sonucunda motivasyon kırıcı yaptırımların olmayacağı özellikle vurgulanmalıdır. Firmanın yenilikçi düşünce formunu sektöre uğrattıkları faaliyetlerden kaçınılmalıdır.

Bu hususlar dikkate alınmadığı takdirde, inovasyon gibi risk kırıcı, katma değer oluşumunda öncü, rekabet savar özellikleri bünyesinde barındıran büyük bir güçten mahrum olunacak ve performans düzeyleri olumsuz etkilenerek, rekabette arzu edilen avantajlı durumdan uzaklaşarak, sınırsız kabul edilen firma ömürleri son bulacaktır.

Bütün bilimsel araştırmaların tabiatında olduğu gibi bu araştırmanın da birtakım kısıtları vardır. Bu çalışmadaki ana kısıtlayıcısı, alan araştırmasında Türk sermaye sisteminin kalbi olan Borsa İstanbul'da kayıtlı olan imalat sanayiinde faaliyetlerini sürdüren 182 firmadır. Bu bağlamda, yaptığımız değerlendirmeler, yorumlar sadece bu ölçekte anlamlı ve geçerli olacaktır. Bu çalışma Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren tüm firmalar üzerinde çalışılarak elbette ki daha kapsamlı, sanayi ve sektör bazlı sonuçlar elde edilebilecektir. Bu şekilde bütüncül olarak ele alınabileceği gibi esasında daha spesifik olarak; sektörel ve bölgesel bazlı çalışmalarla daha anlamlı sonuçlar elde edilebileceği gerçeği unutulmamalıdır.

Bu araştırma sonuçları, bundan sonra ele alınan farklı sektör ve sanayi kolunda faaliyet gösteren firmalar referans alınarak oluşturulacak örneklerle test edilebilecektir. Ulaşılan bulgular mukayese edilebilirliğe hizmet edeceğinden inovasyon ve firma performansı ilişkisini değerlendirebilmeye ilave katkı sunacaktır. Dolayısıyla firma yöneticileri başta olmak üzere tüm paydaşların ihtiyaç duyduğu bilgilerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

Elde edilen sonuçlar ülke yöneticilerine de anlamlı mesajlar ulaştıracaktır. İnovatif düşüncenin desteklenerek firma performansının artırılmasının; en nihayetinde ülke ekonomisine sağlayacağı faydalar göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun için inovasyon, Ar-Ge gibi performansa doğrudan etki eden faktörleri firma felsefesi haline dönüştüren firmalara çeşitli teşvik ortamı sunarak devlet eliyle daha çok özendirilmesi sağlanmalıdır.

Yatırımcılar hisse senedi alarak yatırım yapmak arzu ettiklerinde firmaların mali tablolarında Ar-Ge harcamalarını yıllar itibarıyla karşılaştırarak artış trendini yakalayan firmaları tercih edebilirler. Esasında bu durumla daha çok inovatif firma iklimini yakalayan firmaların kar payı dağıtımının daha iyi düzeylerde olabileceği gerçeği unutulmamalıdır.

Alan yazın araştırmacılarına da birtakım öneriler sunulabilir:

- Bu çalışmanın özünde bulunmayan inovasyon ve firma performansı değişkenleri arasındaki ilişkilere etki edeceği düşünülen yeni değişkenler ilave edilerek farklı modeller üretip, testleri yapılabilir.
- İnovasyon ve firma performansı etkileşimi firma yaşı, firma büyüklüğü gibi parametreler odağında karşılaştırmalı analize tabi tutulabilir.
- Firmaların yönetim anlayışı ile inovasyon – performans etki düzeyini gözlemleyecek çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Arıkan, R. (2000). Araştırma Teknikleri ve Rapor Yazma (3). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Atalay, M., Anafarta, N., ve Sarvan, F. (2013). The Relationship between Innovation and Firm Performance: An Empirical Evidence from Turkish Automotive Supplier Industry. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 75(Supplement C), 226-235.
- Bıçkes, D. M. (2011). Örgütsel Öğrenme, İnovasyon ve Firma Performansı Arasındaki İlişkiler : İnovasyonun Aracılık Etkisine Yönelik Büyük Ölçekli İşletmelerde Bir Araştırma. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Cavusgil, T., Roger, C., ve Yushman, Z. (2003). Tacit Knowledge Transfer and Firm Innovation Capability. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 18(1), 6-21.
- Chen, E., Ho, K. K.-L. (2002). Demystifying Innovation. *Perspectives on Business Innovation* (8), 46-52.

- Chung, K. H., Megginson, L. C. (1981). *Organizational Behavior: Developing Managerial Skills*: Harper & Row, 506.
- Damanpour, F. (1992). *Organizational Size and Innovation*. *Organization Studies*, 13(3), 375-402.
- Elçi, Ş. (2006). *İnovasyon : Kalkınma ve Rekabetin Anahtarı (2)*. Ankara: Nova Basın Yayın, 1.
- Eren, M. Ş., Yücel, R., ve Eren, S. S. (2010). *Firma Performansına Etkileri Kapsamında Çevresel Olumsuzluk, Pazar Dinamizmi, Müşteri Odaklılık ve Yenilikçilik Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*. *Journal Of Yaşar University*, 18(5), 3102-3116.
- Freeman, C., Soete, L., ve Routledge. (1997). *The Economics of Industrial Innovation*: Routledge, 232.
- Grawe, S. J., Chen, H., ve Daugherty, P. J. (2009). *The Relationship Between Strategic Orientation, Service Innovation, and Performance*. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 39(4), 282-300.
- Green, K. W., Inman, R. A. (2007). *The Impact of JIT-II-Selling on Organizational Performance*. *Industrial Management & Data Systems*, 107(7), 1018-1035.
- Gunday, G., Ulusoy, G., Kılıç, K., ve Alpkan, L. (2011). *Effects of Innovation Types on Firm Performance*. *International Journal of Production Economics*, 133(2), 662-676.
- Gürbüz, S., Şahin, F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe - Yöntem - Analiz*. Ankara: Seçkin-Sosyal Bilimler.
- Hart, S., Banbury, C. (1994). *How Strategy-Making Processes Can Make a Difference*. *Strategic management journal*, 15(4), 251-269.
- Helvacı, M. A. (2002). *Performans Yönetimi Sürecinde Performans Değerlendirmenin Önemi*. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35(1-2), 155-169.
- Matzler, K., Schwarz, E., Deutinger, N., ve Harms, R. (2008). *The Relationship Between Transformational Leadership, Product Innovation and Performance in SMEs*. *Journal of Small Business & Entrepreneurship*, 21(2), 139-151.
- Nohria, N., Gulati, R. (1996). *Is Slack Good or Bad for Innovation?* *The Academy of Management Journal*, 39(5), 1245-1264.
- OECD. (2005). *Oslo Kılavuzu : Yenilik Verilerinin Toplanması ve Yorumlanması İçin İlkeler (3)*. Paris: OECD, 21.
- Schumpeter, J. A. (1983). *The Theory of Economic Development*. (Ç. R. Opie). Cambridge: MA: Harvard (eserin orijinali 1934' de yayımlandı), 18-20.
- Serper, Ö., Aytaç, M. (2000). *Örnekleme (2)*. Bursa: Ezgi Kitapevi.
- Shergill, G. S., Nargundkar, R. (2005). *Market Orientation, Marketing Innovation as Performance Drivers: Extending The Paradigm*. *Journal of Global Marketing*, 19(1), 27-47.
- Sutherland, D., Hartmann, J., ve Seidel, M. (2002). *From Roadmap To Roadway: Managing Innovation At BMW. Perspectives on Business Innovation(8)*, 33-38.
- TDK. (1969). *Türkçe Sözlük (Genişletilmiş Baskı)*. Ankara: TDK, 324-925.
- Wong, S.-Y., Chin, K.-S. (2007). *Organizational innovation management: An organization-wide perspective*. *Industrial Management & Data Systems*, 107(9), 1290-1315.
- Yazıcıoğlu, Y., Erdoğan, S. (2014). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri (4)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Zehir, C., Özşahin, M. (2007). *Stratejik Karar Verme Hızını Etkileyen Örgütsel, Çevresel Faktörler ve Firma Performansı İlişkisi: İmalat Sektöründe Bir Saha Çalışması*. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 1-21.

Araştırma Makalesi • Research Article

Yeni Medya ve Z Kuşağı İlişkisi Bağlamında Youtube Kids Uygulamasının İçeriksel Analizi

Content Analysis Of Youtube Kids Application In The Context Of New Media And Generation Z Relationship

Ali Murat Kırık,^{a*} Ersin Altun^b

^a Doç .Dr., Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Eğitim Mh. MÜ Göztepe Yerleşkesi Göztepe, Kadıköy/İstanbul
ORCID: 0000-0002-5771-4843

^b Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Mh. MÜ Göztepe Yerleşkesi Göztepe, Kadıköy/İstanbul
ORCID: 0000-0003-3013-2197

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 12 Şubat 2019
Düzeltilme tarihi: 15 Nisan 2019
Kabul tarihi: 24 Nisan 2019

Anahtar Kelimeler:

YouTube Kids
Z Kuşağı
Yeni Medya
Çocuk
Web 2.0

ÖZ

Yeni iletişim teknolojilerinin gelişim göstermesiyle birlikte meydana gelen dijital devrim her alanda etkisini hissettirmiştir. Bu dönüşüm neticesinde kuşaklar arası farklar daha derinden hissedilmeye başlamıştır. Özellikle sosyal ağlara yoğun ilgi gösteren Z Kuşağı'nın video paylaşım sitelerindeki oranı da oldukça yüksektir. Ancak video paylaşım sitelerinde var olan zararlı içerikli unsurlar özellikle çocukların zihinsel ve fiziksel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemekte, ebeveyn kontrolünün gerçekleşmemesine neden olmaktadır. Bu sorunları çözebilmek adına Google tarafından YouTube Kids isimli bir uygulama geliştirilmiştir. Bu çalışmada YouTube Kids uygulamasına yönelik içerik analizi gerçekleştirilmiş ve üç farklı kanaldan seçilen üç video detaylı bir şekilde irdelenmiştir. YouTubeKids'in yeni medya kapsamında etkili bir uygulama olacağı ve çocukların gelişiminde önemli bir rol oynayacağı sonucu elde edilen bulgular neticesinde ortaya çıkmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 12 February 2019
Received in revised form 15 April 2019
Accepted 24 April 2019

Keywords:

YouTube Kids
Generation Z,
New Media
Child
Web 2.0

ABSTRACT

The digital revolution that took place as a result of the advances in the new communication technologies has influenced almost every area of life. As a consequence of this transformation the differences between the generations became more apparent. Being particularly enthusiastic about the social networks, the Generation Z uses the video sharing sites intensely. However, harmful content on these platforms have a negative influence especially on the mental and physical development of children and parental control is not really possible. In order to solve these problems an application called YouTube Kids was developed by Google. In this study, a content analysis of three videos selected from three different channels on YouTube Kids was conducted. The results showed that YouTube Kids will be an influential application as a part of the new media and it will play an important role in the development of children.

1.Giriş

İletişim, insan hayatının merkezinde yer almaktadır. Mağara duvarlarına çizilen figürlerden duyguların yazınsal dilde ifade edilmesini sağlayan emoji'lere dek akan süre zarfı boyunca insanlığı birbirleriyle iletişime geçme çabası içerisinde bulunmuştur. Bu çaba her geçen gün farklı boyutlara ulaşmış

ve gelişen teknolojiyle birlikte yapısal bir dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Bu dönüşümün elbette ki başlıca mimarı internet teknolojisi olmuştur.

1960'lı yıllarda Amerika Bileşik Devletleri Savunma Bakanlığı bünyesinde yer alan ARPA (Gelişmiş Savunma Araştırmaları Projeleri Birimi) bünyesinde geliştirilen internet teknolojisinin temeli günümüzde DSL teknolojisinin

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: murat.kirik@marmara.edu.tr

varlığıyla birlikte kapsamlı bir yapıya ulaşmıştır. Çağımızda internet, iletişimin olmazsa olmazı durumuna gelmiştir. Birçok sistem internete entegre bir şekilde çalışmakta, resmi kurum ve kuruluşlar bile işlemlerini internet teknolojisi üzerinden gerçekleştirmektedir. Kanadalı iletişim bilimci McLuhan, dünyanın global bir köye dönüşeceğini o yıllarda ortaya atmıştır. Elektronik iletişimin önemini vurgulayan McLuhan, teknolojik determinizm adı verilen bir kavramdan bahsetmiştir. Nitekim teknoloji artık belirleyici bir durumdadır. Sosyal, siyasal, ekonomik birçok gelişmenin tabanında teknolojik determinizm olgusu yer almaktadır. Tam bu noktada interneti göz ardı edebilmek mümkün değildir.

Geçmişte hesap makinesi sayılabilecek niteliklere sahip olan bugün ise teknolojinin yapı taşı durumuna gelen bilgisayar teknolojisi ise iletişimdeki dönüşümün başlıca mimarları arasında sayılmaktadır. İnternet ve bilgisayar teknolojisinin etkileşimiyle birlikte zaman ve mekan kavramı giderek kaybolmaya ve boyut değiştirmeye başlamıştır. Pasif izleyici yerini aktif kullanıcılara bırakmış ve izleme alışkanlıkları da hızlı bir dönüşüm içerisine girmiştir. 2000'li yıllarla birlikte internet teknolojisinin maliyetlerindeki düşüş kullanım alanının yaygınlaşmasını sağlamış ve içerikler giderek zenginleşmiştir (Yegen, 2018: 107). Zenginleşen içerikler kullanıcılara farklı alternatifler sunmuş ve yayın yelpazesi genişlemiştir. Her yaştan her kesimden izleyiciye internet ortamından ulaşabilmek mümkündür.

Web 2.0 teknolojisi adı verilen etkileşimli web ile birlikte yayıncılığın çehresi de değişmeye başlamıştır. Video paylaşım sitelerinin varlığı kullanıcıları birer yayıncı durumuna getirmiştir. Kullanıcılar YouTube, Vimeo, DailyMotion gibi video paylaşım siteleri aracılığıyla dosya yüklemesi sağlayabilmekte ve böylece içerik aktarımı gerçekleştirebilmektedir. Video paylaşım sitelerinin günümüzdeki halini almasına Web 2.0 teknolojisinin önemi son derece büyüktür. Çünkü bu ortamlarda etkileşim olgusu ön plana çıktığından dolayı izleyiciler de aktif bir sürece dahil olmaktadır. İnternet maliyetlerinin düşmesi, 3G, 4,5G teknolojilerinin varlığı da video izlenme sürelerini arttırmıştır. Kullanıcılar anahtar kelimeler aracılığıyla ilgili içeriklere ulaşabilmekte, alternatif videolara erişim sağlayabilmektedirler.

Video paylaşım ağlarının günümüzdeki ölçüde ön plana çıkmasını sağlayan bir diğer etmen ise Facebook, Twitter... vb. gibi sosyal paylaşım ağlarıdır. Çünkü kullanıcılar tarafından içerikler bu ağlarda paylaşılabilir ve daha geniş bir kitleye ulaşım sağlanabilmektedir. Kullanıcılar bu sayede birbirinden farklı içeriklere ulaşabilmekte ve böylece daha zengin bir yapı ortaya çıkmaktadır. Yeni medya doğası gereği kullanıcıları hem üretici hem de tüketici duruma dönüştürmektedir. Buradan işaretlerle Toffler'ın (1980: 21-31) üre-tüketici kavramını hatırlamak yerinde olacaktır. Çünkü kullanıcılar ana akım medyada yer almayan içeriklere sosyal ağlardan ulaşabilmekte ve geleneksel medyanın yüksek maliyetine karşın yeni medya katılım gücünü arttırmaktadır. Video paylaşım sitelerinde hemen hemen her türden içeriğe ulaşabilmek mümkündür. Bu nedenle geleneksel medyaya oranla bir adım önde yer almaktadır. Yeni medyada maliyet sorunu minimum düzeydedir. Farklı kitlelerin temsili ise maksimum seviyededir.

Yeni medya ile birlikte dijital dünya vatandaşlığı adı verilen bir kavram da ortaya çıkmıştır. Bu kavram her geçen gün etkisini arttırmakta ve bireysel dönüşüme neden olmaktadır. Yeni medyada her yaştan her kesimden birey temsil edilebilmektedir. Tam bu noktada çocuklara ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Dijital yerli ve dijital göçmen tartışmaları gerek Türkiye'de, gerekse de dünyada tüm hızıyla devam etmektedir. Dijital yerliler yeni medyayı daha kapsamlı bir şekilde kullanmaktadır. Teknolojinin en parlak dönemlerinde hayata merhaba diyen dijital göçmenler için akıllı telefonlar, tabletler, bilgisayarlar vazgeçilmez durumundadır.

Kuşak farklılıkları yeni medyada da giderek etkisini hissettirmektedir. Özellikle Z kuşağına ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Küreselleşme ve aşırı bireyselleşmenin derinlemesine bir şekilde hissedildiği bir kuşak olan Z nesli 2001 ve sonrası doğanları kapsamaktadır. Onlar için sokak oyunları tarih olmuş, sanal parklar bu neslin vazgeçilmez mekânları haline almıştır. Z kuşağı için teknoloji ve dijital medya olmazsa olmaz durumuna gelmiştir. Ancak bu nesil internette video izlemeyi seven, hatta kendi videolarını oluşturabilen bir yapıya sahiptir (Duygulu, 2018: 639). Özellikle çocuklar teknolojik anlamda kendilerini geliştirebilen ve sanal ortamda araştırmayı bilen niteliklere sahiptir. Çocuklar için YouTube, gerek çizgi film ve gerekse de eğlenceli videolar seyredebilecekleri sanal bir eğlence ortamıdır.

Çocuklar, YouTube gibi video paylaşım sitelerinde birbirinden farklı, hatta onları tehdit eden içeriklere de maruz kalabilmektedirler. Özellikle ebeveynlerin bu noktadaki bilinçsizlikleri önüne geçilmeyecek sorunlara adeta zemin hazırlamaktadır. Günümüzde çocuk kavramının da değişim yaşadığını söyleyebilmek mümkündür. Çocuğun dijitalleştiğini belirten araştırmacılar enformatik çocuğun köleleştiğinin altını çizmektedir. Şirin (1999: 48); *"teknolojinin imkânları ile yetiştirilmiş bir varlıktır. Başka bir deyişle modern sömürge... Yani ilkel toplumlarda prangalı çocuğun, modern toplumlarda tasmalı çocukla yer değiştirmesi. Enformatik çocuk, teknolojinin şaşırtıcı imkânlarını kullanan çağdaş bir köleden farksızdır."* diyerek bu görüşü tabiri caizse tasdiklemektedir.

Çocuklar geleceğin gençleri olarak çok önemli bir konumda yer almaktadırlar. Ülkelerin teminatı durumunda olan çocukların doğru bir şekilde eğitilmesi ve zararlı içeriklerden uzak tutulması oldukça önemlidir. Özellikle video paylaşım sitelerinden bu tarz zararlı içerikleri görebilmek mümkündür. Daha küçük yaşlarla zararlı içeriklere maruz kalan çocukların gerek fiziksel, gerekse de zihinsel olarak sorunlar yaşayabilmekte ve gelecekte psikolojik sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu nedenle günümüz itibarıyla dünyanın en çok tercih edilen video paylaşım sitesi YouTube bu sorunun ortadan kalkması ve çocukların zihinsel ve fiziksel gelişiminin zedelenmemesi adına Youtube Kids projesini geliştirmiştir (Tan, L vd., 2018: 282-284). Bu proje çocuklar açısından son derece önemlidir. Çünkü yetişkinler kadar çocuklar açısından da internet önemli bir teknoloji durumundadır.

Bilindiği üzere YouTube'nin genel içeriği düşünüldüğü zaman; aileleri endişeye sokacak içeriklerin var olduğu

görülmektedir (Kara, 2018). Argo, küfür ve cinsel içerikler büyük bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ve benzeri sorunları çözmek isteyen YouTube, YouTube Kids uygulamasını geliştirerek çocuk kullanıcılarına, gösteri; müzik; öğrenme ve keşfetme amaçlı videoları farklı kategorilerde sunmaktadır. Bu çalışmada YouTube Kids projesi farklı açılardan irdelenmiş ve uygulamanın içeriği örnek videolar eşliğinde analiz edilmeye çalışılmıştır.

2. Yeni Medya ile Meydana Gelen Dönüşüm

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen önemli gelişmeler birçok alanda etkisini derinden hissettirmiş ve insan hayatını giderek kolaylaştırmıştır. Bilgisayar, internet ve sayısal teknolojilerin bileşkesi yepyeni bir kavramın doğmasını sağlamıştır. Yeni medya adı verilen bu kavram ekonomi, siyaset, sanat gibi birçok alanda kendisini göstermiştir. Böylece iletişim dünyası yeniden biçimlenmeye başlamıştır.

Özellikle serbest piyasa ekonomisinin varlığı bilgi-işlem teknolojisinin çok daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamış, gündelik yaşam baştan aşağı değişikliğe uğramıştır. Özellikle IBM ve Apple gibi şirketlerin başını çektiği çalışmalarla bilgisayarların maliyetleri düşmüş ve satışları artmıştır. Böylece tüm dünyayı etkileyen teknolojik bir dönüşüm yaşanmıştır (Barbier ve Lavenir, 2001: 346). Bilgisayar ve enformasyon teknolojileri ile bir araya gelen bilginin dijital biçime taşınıp iletiildiği yeni nesil iletişim teknolojilerinin bütünü kapsayan bir kavram olan yeni medya mesajı, içeriği kolay ve hızlı bir şekilde iletebilme imkânına sahiptir. Yeni medya ve geleneksel medya arasında bir takım farklar bulunmaktadır. Geleneksel medya kapsamında basın, radyo, televizyon, sinema... vb. kitle iletişim araçları yer alırken, akıllı telefonlar, internet, uydu teknolojileri, bilgisayarlar, CD, DVD'ler... ise yeni medya bünyesinde bulunmaktadır. Yeni medyada etkileşim olgusu ön planda yer almaktadır. Ses, metin ve görüntüler dijital ortamda bulunmakta ve erişim oldukça kolay bir şekilde sağlanmaktadır. Geleneksel kitle iletişim araçlarında ise etkileşim söz konusu değildir. Geleneksel medyada aynı mesaja maruz kalan insanlar pasif bir durumda yer almaktadırlar. Ancak yeni medya kullanıcıları aktif bir süreçte dâhil etmektedir. Yeni medyanın en temel özelliği etkileşimdir. Diğer özellikler ise kitlesizleştirme ve eş zamansızlıktır. Bu iki özellik birbiriyle bağlantılıdır. Çünkü kullanıcılar iletişim sürecini diledikleri an başlatabilme ve bitirebilme olanağına sahiptir. Kullanıcılar sadece mekânda değil, zaman üzerinde de denetime sahiptirler (Şahin ve Şahin, 2016: 52). Bu denetim kullanıcıların özgür bir yapıya ulaşmasını sağlamaktadır.

Yeni medya gündelik hayatın merkezinde yer almaya başlamış, kültürel, toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşamın gelişimi üzerinde önemli rol oynamıştır. Dünya genelinde yeni iletişim teknolojilerinin bu etkin gücünün farkına varılmıştır. Yeni iletişim teknolojileri örgütlenmeyi de beraberinde getirmekte ve teknolojik dönüşümün gerçekleşmesine zemin hazırlamaktadır. Enzensberger; "*yeni medya teknolojilerinin yapıları gereği eşitlikçi olduğunu, dolayısı ile bilgiye herkesin eşit olarak ulaşabildiğini, bunun sonucunda da burjuva entelijensiyasının kültürel tekelinin sona ereceğini*" ileri sürmektedir. Yeni medyanın aynı zamanda toplumsal bir boyutu da bulunmaktadır. Çünkü ana

akım medyada yer almayan içerikler yeni medya aracılığıyla kitleye sunulabilmektedir. Dolayısıyla yeni medyayı alternatif medya olarak da nitelendirebilmek mümkündür. İnternet teknolojisinin gelişim göstermesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte üst seviyede enformasyon akışı sağlanmaya başlamış, sosyal paylaşım ağlarının etkisiyle birlikte zaman ve mekân kavramı giderek farklı boyutlara ulaşmıştır (Türk, 2013: 55). Bireysel ve toplumsal hayat yapı bozumu meydana gelmiştir.

Yeni medyaya yönelik birbirinden farklı tanımlar yapılmaktadır. En genel geçer tanım; internet teknolojisiyle birlikte bilgiye erişimde hız, kolaylık ve farklı iletişim yollarının meydana gelmesidir. Ancak yeni medyayı sadece bu şekilde nitelendirmek yavan olacaktır. Yeni medya bilginin dağıtılması noktasında oldukça etkilidir. Kullanıcının aktif hale gelmesiyle birlikte eski iletişim araçlarının boyut değiştirmesi yeni medyayı oluşturmaktadır. Çünkü yeni medya geleneksel medya üzerine inşa edilen bir yapıya sahiptir. Yeni medyanın kapsamı dâhilinde elektronik kitaplar, internet gazeteleri, dijital olarak üretilen filmler örnek verilebilmektedir. Özellikle 15. Yüzyılda Gutenberg'in matbaayı icat etmesiyle birlikte 19. Yüzyılda fotoğraf teknolojisinin gelişim göstermesi yeni medyanın daha kapsamlı bir hal almasını sağlamış ve aktif bir süreç başlamıştır. Yeni medya kendine özgü bir kültür oluşturmakta ve eski kültürün yerini de almaktadır (Bulunmaz, 2014: 25). Bu noktadan işaretlerle yeni medya ile eski medyanın bağı açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Yeni medya kavramına eleştirel bir bakış açısıyla da yaklaşmak gerekmektedir. Yeni medyayı zamana indirgeyen kuramcılar da bulunmaktadır. Bu anlayışa göre geleneksel medya ürünleri de ortaya çıktıkları dönemde yeni medya aracı olarak nitelendirilmektedir. Örnek vermek gerekirse; gazete, radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçları icat edildikleri dönem göz önünde bulundurulduğunda oldukça ilgi çekmiş ve bu araçlar insanların yoğun talebine sahne olmuştur. Tarihsel süreç genel olarak değerlendirildiği vakit hemen hemen her buluş zamanla gelenekselleşmektedir. Burada zaman kavramı ön planda yer almaktadır. Kısacası dün yenileri bugünün eskileri haline gelmiştir, yani zamanla gelenekselleşmiştir. Scolari (2009: 945) yeni medyayı zamansal ve kültüre açıdan değerlendirmiştir. Günümüzde yeni medya olarak ifade edilen iletişim araçlarının yarın "eski" bir hal alacağı yapılan araştırmalar neticesinde açık bir şekilde görülmektedir.

Yeni medyanın temelini bilgisayar teknolojisinin oluşturduğunu söyleyebilmek mümkündür. Günümüzde gerek Türkiye'de, gerekse de dünyada bilgisayarlar hayatımızı tamamıyla sarmış durumdadır. Bilgisayar ve internet kullanımının son derece yaygın bir hal almasıyla birlikte yazılım ve donanım adı verilen iki temel unsur ortaya çıkmıştır. Özellikle donanımsal gelişmeler bilgisayarların boyutlarının küçülmesini sağlamış, veri depolama ve işleme kapasitelerini ise arttırmıştır. Tabii bu durum maliyetlerin de düşmesine temel teşkil etmiştir. Yazılım alanındaki gelişmeler ise kullanım alanını kolaylaştırmıştır. 1950-1960'lı yıllarda kullanılan büyük ölçekli bilgisayarlar, 1980'li yıllarda herkesin kullanabildiği masaüstü bilgisayarlara dönüşmüştür. Masaüstü bilgisayarlar ise günümüzde yerlerini dizüstü bilgisayar ve tabletlere bırakmıştır (Yüksel, 2014:7-

8). Teknolojik dönüşüm ise bilgisayarların yerini akıllı telefonların almasını sağlamıştır. Akıllı telefonlar hemen hemen bir bilgisayarın yapabileceği her türlü işlemi gerçekleştirebilecek potansiyele sahiptir. İnternet tabanlı depolama ve holografik görüntüler de yeni medyanın bireylere kazanımları arasında yer almaktadır.

Yeni medyanın dönüşümünü sağlayan bir diğer önemli etmen ise sayısal teknolojidir. Çünkü sayısal teknoloji de bilgisayar teknolojisi kadar önemli bir yapıya sahiptir. Bilgi, iletişim ve medya sektörünü günümüzdeki ölçüde yöndeştiren ve neredeyse iç içe sokan sayısal teknolojinin önemi de yadsınamaz derecede büyüktür. Özellikle sayısal sıkıştırma standartları aracılığıyla yerden büyük ölçüde kazanım sağlanmış ve depolama sistemlerinde dönüşümler meydana gelmiştir. Sayısal teknoloji ses, görüntü, metin, resim, hareketli içerik, video... vb. biçimindeki her türlü içeriğin bilgisayar diline ve teknolojisine dönüştürülmesi olarak ifade edilebilmektedir. *“Sayısal teknoloji bu içeriklerin elektronik ortamlarda üretimi, işlenmesi, düzenlenmesi, aktarılması ve saklanması gibi işlemleri önceki analog döneme göre kıyaslanmayacak ölçüde hızlı ve güçlü bir işlem yeteneği ile yapmaktadır”* (Törenli, 2005: 98). Yeni medya ses, görüntü, metin gibi birçok farklı veri çeşidini sayısal ortamda bir arada sunabilme özelliğine sahiptir. Bu nedenle multimedya biçimselliği taşımaktadır.

Yeni medya aracılığıyla birbirinden farklı bilgi ve mesajlar kilometrelerce ötede yer alan çok sayıda kullanıcıya gönderilebilmekte, bu gönderilenler paylaşılabilen ve karşılıklı alışveriş sağlanabilmektedir. Aynı zamanda bilgi ve ileti işlenebilmekte, tekrardan düzenlenebilmekte, değiştirilebilmekte ve bu sayede kişiselleştirilerek yeni koşullar altında yer alabilmektedir. Burada işaretlenen yeni medyanın kullanıcı kontrolünde olduğunu söylemek çok doğru olacaktır.

3. Bir Video Paylaşım Sitesi Olarak YouTube

Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmelerin neticesi itibarıyla dijitalleşme süreci başlamış ve internet kullanımı küresel bir hal almıştır. Nitekim dijitalleşme sürecinin ve internet kullanımının hızla artış göstermesi yeni alanlara, yeni alışkanlıklara, yeni mesleklere, yeni mecralara, yeni olanaklara vb. pek çok yenileşme süreçlerine imkan sağlamıştır. Bu ortamın hazırlanmasında yeni medyanın kazandırmış olduğu etkileşim, kitlesizleştirme ve eşzamanlılık özellikleri etkili olmuştur. Nitekim iletişim ve haberleşme aksiyonları bambaşka bir boyuta evrilmiş, bu durum dijital teknoloji kullanıcı sayısının her geçen gün artışına zemin hazırlamıştır.

Geleneksel medyanın edilgen yapısı bireyleri salt tüketen konumda standardize etmektedir. Böylelikle tüm gözler bir noktada toplanmakta ve olay veya olgulara karşı istedik yönde izlenim oluşturulabilmektedir. Yeni medya akımıyla gündelik hayata entegre edilen sosyal paylaşım ağları ise bu yapıyı kırmaya başlamıştır. Düşünce ve fikirlerini sosyal paylaşım ağları üzerinden dile getirmeye başlayan bireyler, edilgen yapının pasifliğinden sıyrılarak üreten ve etkin bireyler haline gelmiştir. Böylece bireyler sosyal ağlar üzerinden paylaşım ve etkileşim alanları yaratarak, kamusal alanın dijitalleşmesine katkı sağlamıştır. Bu süreçte etkileşim

olgusu ön plana çıkmaktadır. Yeni medyanın sağlamış olduğu özelliklerden biri olan etkileşim olgusu ile tek taraflı iletişimden sıyrılarak, bireylerin kendi özgün içeriklerini üretebilmelerini sağlayan medya teknolojisine erişilmiştir. Özellikle video teknolojisi bağlamında yeni medya niteliklerinin daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir. Bunun nedeni ise sosyal medya kanallarının özgürce içerikler üretmeye imkan veren teknolojik yapısıdır. Böylece bireyler iletişim süreçlerine doğrudan katılım sağlama imkanı elde etmiştir.

Günümüzde Facebook, Instagram, Twitter, YouTube gibi pek çok popüler sosyal medya kanalı faaliyet göstermektedir. Bu kanallar arasında video teknolojisine doğrudan imkan veren ise şüphesiz YouTube platformu olmuştur. 15 Şubat 2005 yılında 3 eski PayPal çalışanı tarafından kurulan YouTube, görmüş olduğu kitlesel ilgi neticesinde 2006 yılında Google tarafından satın alınmıştır (Ying, 2007: 17-18). Kullanıcılarına kendi kanallarını oluşturabilme, video izleme, videoları farklı sosyal paylaşım sitelerinde paylaşabilme, içerik üretme ve paylaşma olanağı sunan YouTube, hayata dair her türlü duruma özgü içeriklerin sunumuna imkan sağlamaktadır. Bunun yanı sıra eğitim ve güncel içeriklerin aktarımında da aktif rol oynamaktadır. YouTube'nin makro düzeyde genişleyerek devam eden kullanıcı sayısı oldukça aktüeldir. Platform üzerinden her yaşta kesim ilgi alanlarına göre içerikler bulabilmekte, amatör ve profesyonel kişilerin içerikler üreterek etkileşime geçme fırsatı yakalayabilmektedir (Mutlu, 2017: 27).

YouTube platformu salt video görüntüleme ve paylaşma aksiyonlarından ibaret değildir. ‘Kendinizi Yayınlayın (Broadcast Yourself)’ sloganıyla hareket eden YouTube, içerik üretme özelliği ön planda olmak üzere iletişim ve paylaşım işlevleri üzerine faaliyetler göstermektedir. Bireylerin üretim ve tüketim süreçlerinde aktif rol oynadığı bu platformda üretilen içerikler diğer sosyal paylaşım ağlarında da paylaşma sunulabilmekte veya video içeriklerinin altına yorumlar yapılabilmektedir. Böylece YouTube, video görüntüleme işlevinin yanı sıra paylaşım alanı işlevi de görmektedir. Bu paylaşım pratikleri ise yeni bağlantılar kurmada ve sosyal ağların gelişiminde önemli rol oynamaktadır (Jarvis, 2012: 203).

Sosyal paylaşım ağları üzerinden yapılan iletişim neticesinde sosyal topluluklar oluşmaktadır. Bu toplulukların oluşumunda ise ortak bir sosyal medya dilinin kullanımı ve video paylaşımlarının etkisi oldukça yüksektir. Kullanıcıların videoların altına yorumlar yapabilmeleri, YouTube sistemine kayıt olarak kanal oluşturulabilmesi, paylaşımlarını beğendikleri diğer kullanıcıların takip edilebilmesi ve beğenilen videoların paylaşımlarının yapılabilmesi sosyal topluluğu besleyen pratiklerdir. Nitekim bu pratikler YouTube platformuna dijital yayın alanı olmanın yanı sıra sosyal paylaşım alanı niteliği de kazandırmaktadır.

Sosyal paylaşım ağı olarak YouTube her yaşta kesime hitap etmekte, kaynağın alıcıya ve alıcının kaynağa dönüşümüne imkan vererek etkileşim olanağı sağlamaktadır. Bu bağlamda etik kurallar ve telif hakları doğrultusunda pek çok içerik üretilmekte, gizlilik ayarlarıyla videolar istenen zamanda istenen kişiler tarafından görüntülenebilmektedir. Teknolojik gelişmeler neticesinde ortaya çıkan taşınabilir

iletişim araçları ve mobil internet teknolojisinin insan yaşamının bir parçası haline gelmesiyle birlikte video görüntüleme ve içerik paylaşımı aksiyonları, zaman ve mekana bağımlı kalmaksızın sağlanabilir duruma gelmiştir (Dondurucu & Uluçay, 2015: 880).

Popüler paylaşım ağı olan YouTube'nin özelliklerine bakacak olursak şu şekilde bir liste oluşturabiliriz (Alper, 2012: 115):

- Kullanıcılarına kendi yayınlarını yapma imkânı vermesi,
- Platforma yüklenen videoların küresel boyutta görünürlük sağlaması,
- Kullanıcılar arasında iletişim ve haberleşme imkânı sağlaması,
- Videoları kategorileştirerek, ilgi alanlarına uygun videolar bulunmasına olanak sağlaması,
- Boz zamanın değerlendirilmesi neticesinde kullanıcıların vakitlerini eğlenceli bir şekilde geçirmelerini sağlaması,
- Eğlence ihtiyacının yanı sıra eğitsel ihtiyaçların karşılanmasına da imkân sağlaması,
- Yeni kültürleri ve yaşam tarzlarını tanıtmaya imkân vermek,
- Paylaşılan videoların altına düşünce, görüş ve yorumların aktarılmasına imkan vererek, kullanıcıların eleştirel yönlerini güçlendirmesi ve tartışma ortamlarına olanak sağlaması

Yeni medya akımıyla hayatımıza dâhil olan ve bugün milyonlarca kullanıcı sayısı ile faaliyet göstermeye devam eden YouTube, içerik uygulamaları ve sahip olduğu özellikler neticesinde video paylaşım ağlarına yönelik

akademik çalışmalarda önemli bir kılavuz işlevi görmektedir. Bu çalışmada ise YouTube'nin her geçen gün artış gösteren kullanıcı skalasında çocuk yaş grubu ele alınacak ve bu yaş grubuna yönelik üretilen uygulamalar incelenecektir.

4. Z Kuşağının Yeni Medya Karşısındaki Durumu

Teknolojinin her geçen gün gelişmesiyle beraber bireylerin kullanımlar ve doyumları da değişkenlik göstermeye başlamıştır. Dönemin teknolojik imkânlarına göre şekillenen kullanım olanakları doyum noktalarını da belirlemektedir. Bu bağlamda iletişim araçlarından beklenen imkanlar ve doyumlar kuşaktan kuşağa değişmektedir. Bu kuşakları X, Y ve Z olarak tanımlamak mümkündür. X kuşağı geleneksel iletişim araçları bağlamında değerlendirilirken; Y kuşağı ise bilgisayarların gündelik hayatın bir parçası haline geldiği ve internet teknolojisiyle tanışmaya başlanıldığı dönemi ifade etmektedir. Z kuşağı ise 2000'li yıllarda doğan ve yeni medya akımına dâhil olan kuşağı temsil etmektedir. Bu kuşaklar arasındaki farklılıklar öğrenme durumu, gündelik hayat pratikleri, hayata bakış, çalışma hayatı, sosyolojik ve psikolojik özellikler, motivasyon ve beklentiler gibi pek çok değişkeni etkilemektedir. Söz konusu kuşaklar arasındaki en belirgin farklılık ise Y ve Z kuşakları arasında yaşandığı ifade edilmektedir. Bu durumun nedeni olarak ise Y kuşağı bilgisayar ve internet teknolojisine geçiş sürecinde yer almasından dolayı teknolojik gelişmelere hızlı bir şekilde adapte olurken; Z kuşağı ise 2000'li yıllardan sonra yaşanan, teknolojinin yoğun kullanım döneminde doğmasıdır. Bu nedenle iki kuşak arasında belirgin farklılıklar yer almaktadır (Aydemir ve Şentürk, 2016: 657). Kuşakların sahip olduğu karakteristik özellikleri tablo üzerinden özetlemek mümkündür (Göztaş ve Yanık, 2016):

Tablo 1: Koşullar, Kuşaklar ve Genel Karakteristikleri

Sartlar	Sessiz Kuşak 1925-1945	Baby Boomers Kuşağı 1946- 1964	X Kuşağı1965-1979	Y Kuşağı1980- 2000	Z Kuşağı2000-2020
Zamanın Öncü Çıkan Şartları	Savaş, Ekonomik Krizler ve YoklukDönemi	Soğuk Savaş, Küreselleşme ve Aşırı Rekabet, Yoğun Üretim, Göreceli Refah	Sosyal Çalkantılar, Ekonomik Kriz, İşsizlik ve Teknolojiye Merhaba Dönemi	Teknoloji, Bilgisayarlaşma, İnternet, Postmodernizm	İleri Teknoloji, İnternet Sahiplik Oranı, Yeni Medyalar, Yenilikçilik, Postmodernizm
Çalışma Hayati Anlayışı	Çalışmak Yaşamaktır, İşyerine Adanmış	Çalışmak İçin Yaşamak, İşyerine Sadık	Yaşamak İçin Çalışmak, Sadık Fakat Fırsatlara Açık	Çalışmak Yaşamın Bir Parçasıdır, İş Değişimine Yatkın	Çalışmak Başarının ve Kaliteli Yaşam Deneyiminin Aracıdır, Sadık Değil. Sık İş Değişikliği Yapar
Otorite Anlayışı	Otoriteye Bağlı	Otoriteye Sadık	Otoriteye Saygılı	Otoriteyi Sorgulayan ve Dönüştürmek İsteyen	Otoriteyle Çatışan
Öncü Çıkan Psikolojik Özellikler	Hırslı, Kaygılı ve Risklerden Kaçınan	Kuralcı, Sabırlı, Lider, Çalışkan	Şüpheli, Uyumlu ve Kontrollü, Rekabetçi	Sorgulayıcı, Yenilikçi, Odaklanma Seviyeleri Düşük, Özgüvenli, Yarışmayı Seven, Sosyal ve Takımla Çalışabilen	Yaratıcı, İnovatif, Çoklu İş Yapabilen, Yenilikçi, İnteraktif ve Yüksek Paylaşım Gütüsü Hakim
Motivasyon Kaynağı	Devamlılık ve Takdir	Takdir ve Kariyer	Maddiyat ve Kariyer	Esneklik, İtibar ve Kariyer	Esneklik, Değişen İş Tanımları, Özel Girişim, Sosyal Statü

(Aydemir ve Şentürk, 2016: 659)

Tablo incelendiğinde Z kuşağının diğer kuşaklara göre farklı bir dinamizme sahip olduğu görülebilmektedir. Özellikle teknoloji odaklı yaşam tarzına sahip olmaları bu dinamizmin temelini oluşturmaktadır. Bu kuşağın anahtar kelimeleri ise ileri teknolojiler, yeni medya, sürekli çevrimiçi durum, yenilikçi, interaktif ve esneklik olarak ifade edilebilir

(Aydemir ve Şentürk, 2016: 659). Yeni medya akımıyla beraber oluşan teknolojik dönüşümün içinde doğan ve bu hızlı yaşama anında adapte olan Z kuşağının kullanımlar ve doyumları da farklılık göstermektedir. Bu bağlamda sosyal medya kanalları üzerinden oyalanma ve eğlenme faaliyetlerini yürütmekte, kişisel kimliklerini ve rol

modellerini bu kanallar üzerinden belirlemekte, kişisel ilişkilerini bu kanallar çerçevesinde oluşturmakta ve çevresinde yaşanan olay ve olguları yine sosyal medya kanalları üzerinden takip etmektedir. Ayrıca eğitim modüllerinin de dijitalleşmeye başlamasıyla beraber öğrenim süreçleri de sosyal kanallardan gerçekleşmeye başlamıştır.

Z kuşağının teknoloji ile bütünleşik bir yaşam biçimine sahip olması ve gündelik hayatın her alanına teknolojinin entegre edilmesi avantajların yanında birtakım olumsuzlukları da doğurmaktadır. Bunun nedeni ise sosyal medya kanalları üzerinden üretilen içeriklere erişilebilirliğin kontrolsüz bir şekilde sağlanabiliyor olmasıdır. Bu durum çeşitli dezenformasyonlara, propaganda faaliyetlerine, algı ve rıza üretimine ve kötü alışkanlıklara yönelik güzellere imkan sağlamaktadır. Yakın geçmişte yaşanmış olan ve hala etkisini sürdürün "Mavi Balina" oyunu da bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Sosyal medya üzerinden hızlı bir şekilde yayılan bu oyun, içeriğinde verdiği direktiflerle yüzlerce çocuğun intihar etmesine neden olmuştur. Bu ve buna benzer pek çok uygulamanın yer aldığı sosyal medya platformlarında Z kuşağını korumaya yönelik önlemler almak kaçınılmaz hale gelmiştir.

İletişim dünyasında yaşanan gelişmeler toplumun her kesiminde önemli etkiler yaratmıştır. Bu etkilerin en yoğun yaşandığı kuşak ise şüphesiz ki Z kuşağı olmuştur. Bu kuşağın bireyleri olan çocuklar, gelişim çağlarını teknolojiyle iç içe geçirmektedir. Gerek eğitim gerekse de eğlence amaçlı kullanım alanlarıyla doyum yaratan bu yeni teknolojinin önemli unsurlarından biri de sosyal medya platformları olmuştur. Gelişen teknoloji ile birlikte internet dünyasının telefon, tablet gibi ürünler üzerinden mobilize edilmesi internet erişimini ve bu doğrultuda internet kullanımını da artırmıştır. Böylece çocuklar sadece evde değil, istenilen her noktada internete kolayca erişim sağlayabilir duruma gelmiştir. Bu yeni dünyaya hızlıca adapte olan çocuklar için ise pek çok içerik üretimi yapılmıştır.

Günümüzde çocuklar vakitlerinin çoğunu sosyal medya platformları üzerinde geçirmektedir. Çocuklarda oluşan bu medya alışkanlığı küçük yaştan itibaren inşa edilmekte ve sosyal ilişkilerinin dijitalleşmesine neden olmaktadır. Her ne kadar sosyal medya platformlarında yaş sınırı olsa da çocuklar arasındaki kullanım oranı oldukça fazladır. Bu platformların pek çoğunda 13 yaş sınırı vardır; ancak bu sınıra bakılmaksızın çocuk yaşta bireylerin kayıt oranlarının fazla olduğu söylenebilmektedir. Örneğin Avrupa ülkelerinin geneline bakıldığında zaman 9-12 yaş aralığındaki çocukların 5'te 1'inin Facebook hesabı vardır ve bu oran bazı ülkelerde daha artabilmektedir (Livingstone vd., 2012: 1-3). Örnekte belirtilen 9-12 yaş aralığı grubu da aslında esneklik. Genel çerçevede bakıldığında zaman her ne kadar oyun için de olsa 9 yaş altının da sosyal medya platformlarını kullanabildiği gözlemlenebilmektedir.

Sosyal medya kullanımının çocuklar arasında hızlı bir şekilde yaygınlaşmasının olumlu ve olumsuz pek çok yansıması mevcuttur. Olumlu özellikleri arasında medyanın doğru ve ebeveyn kontrolü ile kullanımıyla beraber eğitici bir nitelik olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle gelişim çağındaki çocuklara yönelik hazırlanan eğitici içerikler sayesinde pedagojik anlamda birçok yararlı içerik üretimi

yapılabilmektedir. Bunun yanı sıra olumsuz içerikler de sosyal medyanın bir gerçeğidir. Bu olumsuz içerikler gelişim çağındaki çocuklar üzerinde önemli riskler barındırmaktadır. Bu içeriklerin niteliği cinsellik, şiddet, mahremiyet, kötü alışkanlıklar, argo vb. pek çok olabilir. Bu noktada önemli olan çocukları tüm bu risklerden koruyabilmek ve bilinç inşa edebilmektir. Çünkü gelişim çağındaki çocuklarda henüz yorumlama ve eleştirel bakış unsurları tam olarak gelişmediği için ne görürse onu kapar anlayışı hakimdir.

Tüm bu bilgiler ışığında Z kuşağının yeni medya ile olan bütünleşik ilişkisi, sosyal medya platformlarının söz konusu kuşağa yönelik uygulama ve projelerine yön vermektedir. Bu uygulamalar aracılığıyla hem Z kuşağının platformu kullanım oranları artırılmaya çalışılmakta hem de gelişimlerini olumlu yönde etkileyecek içerikler sunulmaktadır. Çalışma kapsamında ele alınan YouTube, Z kuşağa yönelik uygulama politikasında öncülük eden sosyal platformlardan biri olmuştur. Kullanıcılarının büyük çoğunluğu Z kuşağından oluşan YouTube'nin genel içeriğinde ebeveynleri endişelendirecek paylaşımlar bulunmaktadır. Bu paylaşımlarda sıklıkla argoya, küfre, kötü alışkanlık güzellmelerine, cinselliğe ve daha pek çok olumsuz nitelikte durumlara yer verilmektedir. Bu durumun önüne geçebilmek ve Z kuşağının kullanımlar doğrultusunda beklediği doyumlara cevap verebilmek adına ise YouTube Kids projesi faaliyete geçirilmiştir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde YouTube Kids projesi farklı açılardan ele alınacak ve uygulamada yer alan içerikler irdelenerek analiz edilmeye çalışılacaktır.

5. Youtube Kids Uygulamasının İçerik Analizi

YouTube Kids, dünyanın en çok tıklanan video paylaşım sitesi YouTube'nin çocuklar için geliştirilmiş projesidir (<https://kids.youtube.com/>, Erişim Tarihi: 23.04.2018). 30 Nisan 2017 tarihi itibarıyla yaygın bir duruma gelmiş ve bir uygulama olarak Google Play ve Apple Store'lerdeki yerini almıştır. Bu uygulamaya erişim ücretsiz bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir.

Şekil 1: YouTube Kids Uygulaması Arayüzü

Bu çalışmada YouTube Kids uygulaması ana hatlarıyla incelenmiş ve bu inceleme gerçekleştirilirken içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi; "metin içinde tanımlanan belirli karakterlerden sistematik ve tarafsız sonuçlar çıkarmak için kullanılan bir araştırma tekniğidir" (Stone vd., 1966: 213). İçerik analizi yönteminde var olan mevcut durum tarafsız ve sistematik bir şekilde ele

almaktadır. Nitekim bu çalışmada da YouTube Kids uygulaması bu yöneme bağlı kalınarak incelenmiş ve bulgular elde edilmeye çalışılmıştır. Çalışma; YouTube Kids bünyesinde yer alan “Sesame Street TV”, “TuTiTuTV” ve “DreamWorks TV” kanallarından seçkisiz bir şekilde alınan videolarla sınırlıdır.

Birinci olarak Sesame Street TV kanalında yer alan “Sesame Street: Elmo's World: Play Ball!” videosu incelenmiştir. Bilindiği üzere Susam Sokağı uzun yıllardır çocuklar eğitici bir işlev üstlenmektedir. Yıllar geçse de önemini yitirmemiş bir programdır. Bu programın temel kurgusunda çocukların ilgisini çeken kukla figürü kullanılmakta ve incelenen videoda gerek çocuk sesiyle seslendirmenin yapılması gerekse de arka planda pastel boyayla gayet sade mekan tasarımının oluşturulması direkt olarak çocukların ilgisini çekmeye yönelik üretimlerdir. Bu videoda Elmo karakteri üzerinden top nasıl seker, bir kucağa kaç top sığar, topla hangi oyunlar oynanır, topun hangi spor dallarında kullanıldığına dair sorulara cevap verilmekte ve topun nasıl yakalanabileceğine dair yöntemler öğretilmektedir. Gösterilen videoda palyaço kıyafetli bir adam aracılığıyla öncelikle top yakalamadaki yanlış yöntemler gösterilmekte, ardından kuklanın “ellerini kullan” direktifiyle topun yakalanmasına yönelik doğru yöntem belirtilmektedir. Yani doğru yöneme yanlışlar yapılarak, deneyerek ulaşılmaktadır. Bu önerme çocuk gelişimi için de önem arz etmektedir. İlerleyen akışta ise çocuklar gösterilerek havadan gelen, sekip gelen, yerden gelen topların nasıl yakalanacağı gösterilmektedir. Ardından topun 28 kere zıplamasını sayarak, sayılar da çocuklara öğretilmektedir (bkz. Şekil 2). Ayrıca topun bir cisim olarak fiziksel özelliklerine vurgu yapılarak zıplayabilme ve yüksekte düştüğünde zarar görmeme niteliği üzerinde durulmuştur. Videoda zıplama eyleminin çocuklar tarafından kavranabilmesi için yumurta, pasta ve kitabın yere düştüğünde zarar gördüğünü ve olduğu yerde kaldığını fakat topun yapısı gereği yere temas ile zarar görmeden tekrar havalandığı gösterilmektedir. Farklı biçim ve yapıdaki toplar ekrana getirilerek her spor dalı için ayrı topların kullanıldığı anlatılmaktadır. Bu sayede çocuklar golf, tenis, futbol gibi spor dallarında farklı top çeşitlerinin kullanıldığını da öğrenmektedir. Videonun sonunda ise daha önce de belirtildiği gibi doğru yöntemi yanlış yaparak, deneyerek öğrenme öğretisini destekleyecek nitelikte içerik oluşturulmuştur. Bu içerikte ise sahilde babasıyla top oynayan kızın önce topu atmasındaki ve yakalamasındaki başarısızlıkları gösterilmiş, ardından havadan atınca hem yakalamanın hem de karşı tarafa yakalatmanın kolay olacağı aktarılmıştır. Nitekim bu kanalda yer alan birçok videoda eğitici unsurların varlığı açık bir şekilde görülmektedir. Harfler, sayılar ve çocukların sosyalleşebilmeleri adına yapması gerekenler kodlanarak çocuklara sunulmaktadır.

Şekil 2: Sesame Street: Elmo's World: Play Ball!

Çocukların sosyalleşmesini, yaşadıkları çevreyi ve nesnelere kavramasını sağlayan bir diğer önemli kanal ise “TuTiTuTV”dir. “TuTiTuToys | Kitchen” isimli videoda uçan bir araç fırın, ocak, dolap, fincanlar, kaşıklar gibi mutfak eşyalarını teker teker yukarıdan aşağıya doğru atmakta ve mutfağı organize etmektedir (bkz. Şekil 3). Öncelikle eşyalar karmaşık bir düzende aşağıya atılmakta ve mutfağın bütünlüğü deneme yanılma yöntemiyle doğru bir şekilde oluşturulmaktadır. İlk videoda olduğu gibi bu videoda da deneme yanılma yöntemiyle, yanlış yapa yapa doğru yolu bulma önermesiyle karşılaşmaktayız. Son olarak tezgâhlar, buzdolabı ve mini fırın da yerleştirilir. İki tane sandalye de konduktan sonra pelüş bir ayı tabureye oturur ve yukarıdan çay fincanları iner. Çaydanlık ocağa gider ve mutfak ismi birkaç kere tekrarlanır. Son olarak bir kız çocuğu gelir ve fincanlara çay doldurur. Bu videoda evin bir mekanı olan mutfağın, hangi eşya ve gereçlerden oluştuğu gösterilmektedir. Mutfağın genel anlamıyla yemek yapmaya ve yemek yemeye yönelik bir alan olduğu ve buna yönelik eşyalarla donatıldığı çocuk izleyicilere anlatılmaktadır. Çocukların nesnelere, yaşadıkları çevreyi ve evlerini algılayabilmeleri açısından TuTiTuTV'nin çok farklı videoları bulunmaktadır.

Şekil 3: TuTiTuToys | Kitchen Bölümü

Üçüncü ve son incelenen video ise “DreamWorks TV” kanalında yer alan ColossalQuestions (Devasa Sorular) kategorisindeki “Is a Tomato a Fruit or a Vegetable?” (Domates meyve mi, sebze mi? isimli videodur (bkz. Şekil 4). Bu videonun da eğitici bir içeriğe sahip olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Videoda dış ses bulunmakta ve sohbet havasında domates hakkında bilgi vermektedir. Bilim insanlarının meyve ve sebzeyle yönelik açıklamaları aktarılırken, tohumunu içerisinde barındıran bitkilerin “meyve” olduğuna vurgu yapılmaktadır. Ancak genel kanının sebze olduğu ifade edilmektedir. Video içeriğine bakıldığı zaman bilimsel bir öğretimin sade ve anlaşılır görseller kullanılarak aktarıldığını, akılda kalıcı olması için karşılaştırmalara yer verildiğini ve tüm bu kurgunun çizgi film efektleriyle yapıldığını ifade edebiliriz. Özellikle yanlış bilinen bir gerçeği düzeltilemeye yönelik içerik üretiminde eğlenceli anlatımın yanı sıra, akılda kalıcı görsellere yer vermek de önem arz etmektedir. Bu doğrultuda domatesin neden meyve değil de sebze olarak anıldığı, çeşitli örnekler ile açıklanmaya çalışılmıştır (tarihsel kurgu, domatesin ana yemek olamayacağı ve buna bağlı olarak sadece ana yemeğe katkı sağlayan besin olabileceği gibi). Domates üzerinden gerçekleştirilen bu videoda aynı zamanda sebze ve meyvenin farklılıkları çocuk izleyicilere anlatılmaya çalışılmaktadır. Yedikleri besinlerin hangi sınıfa ait olduklarını bilmeleri için açıklayıcı bilgiler verilmektedir. Videoda ayrıca çocuklara

bilimsel bilginin önemi de vurgulanmaktadır. Günlük yaşamda doğru olduğu düşünülen bilgilerin (domatesi sebze olarak bilmek), bilimsel veriler ile doğru olmadığını (domatesin sebze değil meyve olması) ispat edilebileceği anlatılmaktadır.

Şekil 4: “Is a Tomato a Fruit or a Vegetable?”

6. Sonuç ve Değerlendirme

Yeni medyanın gelişim göstermesiyle birlikte birçok alanda köklü değişimler yaşanmaya başlamıştır. Uzun yıllardır kullanılan geleneksel medyanın yerini almaya başlayan yeni medya ile birlikte gazete, dergi, radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçları evrim geçirmeye başlamış ve çehrelerini değiştirmiştir. Bilgisayar, internet ve sayısal teknolojilerin varlığı yeni bir yayıncılık anlayışının doğmasını sağlamıştır.

Yeni medyanın geleneksel medyaya oranla birtakım avantajları bulunmaktadır. Öncelikle yeni medya, geleneksel medyaya oranla düşük maliyetlidir. İnternet aracılığıyla herkes kendi yayını oluşturabilmektedir. Etkileşim olgusu yeni medyada açık bir şekilde gücünü hissettirmektedir. Yani kullanıcılar hem üretici, hem de tüketici durumundadırlar. Birbirlerini eşit ölçüde etkileyecek potansiyelleri mevcuttur. Yeni medya ile birlikte yayıncılık daha hızlı bir konuma ulaşmıştır. Aynı zamanda kullanıcılar diledikleri içerikleri seçebilme hakkına ulaşmışlardır. Yeni medya hedef kitlenin daha doğru bir şekilde saptanması noktasında önemli bir role sahiptir.

Yeni medyanın avantajları olduğu gibi dezavantajları da bulunmaktadır. Bu dezavantajlardan özellikle Z Kuşağı daha yoğun şekilde etkilenmektedir. Şüphesiz ki hızla gelişen teknolojiye bu kuşak daha hızlı adapte olmaktadır. 2000 ve sonrası doğan nesil olarak adlandırılan Z Kuşağı aynı zamanda dijital yerli statüsünde değerlendirilebilmektedir. Yetişkinlere oranla teknolojiye daha hâkim olan, sosyal paylaşım ağlarını son derece etkin olarak kullanan bu kuşak, internet ortamında birtakım zararlı içeriklere de maruz kalabilmektedir.

Özellikle çocuklar yeni medya karşısında daha savunmasız olmakla birlikte, kendilerine gönderilen içerikler karşısında farkındalık oluşturamamaktadırlar. Gerek Türkiye'nin, gerekse de dünyanın en çok tıklanan video paylaşım sitesi olan YouTube ise yeni medyanın kazandırdığı en önemli mecralardan biridir. Herkesin yayıncı olmasına imkân tanıyan YouTube, tamamen kullanıcı odaklı bir zemine oturtulmuştur. Üye olan kullanıcılar birbirlerinin kanallarına abone olabilmekte, paylaşılan içerikleri seyredebilmekte, yorum yapabilmektedir. YouTube'ye üye olan kullanıcılar telif hakkı ve kullanım koşulları sözleşmesine onay vermek durumundadırlar. Aksi takdirde herhangi bir video yükleme

işlemi gerçekleştirememektedirler. Şiddet, reklam, suç sayılacak içeriklerle, pornografik öğelerin yüklenmesine hiçbir şekilde izin verilmemektedir. Ancak bazı videolarda dolaylı olarak bu tür içeriklerle karşılaşabilmek mümkündür. Bu nedenle özellikle ebeveynlerin denetimi giderek zorlaşmaktadır. YouTube'nin komplike yapısı da ailelerin içerikler karşısında zafiyete düşmelerine neden olmaktadır. Özellikle Z kuşağının bu noktada zararlı içeriklerle karşılaşabildiğini söylemek mümkündür. Çocuklar risk grubuna yer almaktadırlar.

YouTube zararlı içeriklerin önüne geçilebilmesi, çocukların bu içeriklerden etkilenmemesi ve ailelerin daha kolay bir şekilde denetim sağlayabilmesini gerçekleştirebilmek adına YouTube Kids projesini hayata geçirmiştir. YouTube Kids; Google Play ve Apple Store'lerden yüklenebilmektedir. Özellikle çocuklara yönelik eğitici ve öğretici içeriklerin yer alması YouTube Kids'i farklı kılmaktadır. Çocuk ve çizgi film kanallarının varlığı uygulama içerisinde göze çarpmaktadır. Platformun içeriğinin tamamen çocuklara yönelik olması ve zararlı olabilecek içeriklerden arındırılmış olması nedeniyle YouTube Kids projesinin ebeveynler açısından çocukların denetimine yönelik büyük kolaylık sağladığını ifade edebilmekteyiz. Nitekim bu sonuca platform üzerinden yayınlanan içeriklerin eğitici ve öğretici nitelikte olduklarından varılabilmektedir.

Yalnızca çocuklara yönelik içeriklerin var olduğu uygulama aracılığıyla çocuklar güvenli bir şekilde video arayabilmekte, eğitici video, müzik ve ailelere özgü programları da seyredebilmektedirler. DreamWorksTV, Sesame Street TV, TuTiTu TV ve National Geographic Kids en çok izlenen kanallar arasında yer almaktadır. YouTube Kids, çocukların aramalarına sınır getirmekte ve kontrolü ebeveynlerde toplamaktadır. Bununla birlikte tercihler ebeveynler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu da dikkate değer bir diğer özelliktir. Aynı zamanda gelişim çağındaki çocukların merak duygularına cevap üretebilecek nitelikte içerikler yapılması ve bu içeriklerin öğretici kodlar ile kurgulanarak, eğlenceli videolar ile aktarılması, yeni nesil kuşağın öğrenme ve eğlenme ihtiyaçlarına yönelik verimli bir yöntem olduğu ifade edilebilmektedir.

Bu çalışmada “Sesame Street TV”, “TuTiTuTV” ve “DreamWorks TV” aracılığıyla sunulan üç farklı video izlenmiş ve içerik analizi yöntemiyle birlikte birtakım bulgulara ulaşılmıştır. İncelenen içeriklerde eğitimin ön planda tutulduğu görülmüş ve çocukların yabancı dillerinin gelişimine katkı sağlandığı gözlemlenmiştir. Sayılar ve harflerin aktarılması da çocukların eğitim düzeylerini yükseltici etmenlerdendir. Çevresel ve zamansal kavramların öğretilmesi, birey, toplum ve doğaya yönelik bilgilerin verilmesi de göze çarpmaktadır. İnsan ögesinin merkeze konumlandırılması da YouTube Kids'in en büyük artısı durumundadır.

Görüleceği üzere YouTube Kids, yeni medya ile birlikte dönüşen yeni çocuğun birçok ihtiyacını karşılayacak düzeydedir. Aynı zamanda ebeveynlerin de çocukların izledikleri videolar karşısında denetimini sağlamıştır. YouTube Kids'in eğitici ve öğretici boyutu bu noktada oldukça önemlidir. Sürekli bilgisayar ya da akıllı

telefonlarıyla vakit geçiren bağımlı çocuklar için YouTube Kids'in bir çözüm yolu olacağını söyleyebilmek mümkündür.

Kaynakça

- Alper, A. (2012). *Sosyal Ağlar*. Ankara: Pelikan Yayıncılık.
- Aydemir, M., Şentürk, E. E. (2016). "Yeni Medyalar ve Mesleki Eğitimin Geleceği". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46), 656-663
- Barbier; F.,Lavenir, C. B. (2001). *Diderot'tan İnternete Medya Tarihi* (çev. Kerem Eksen). İstanbul: Okuyan Us Yayınevi.
- Bulunmaz; B. (2015). "Yeni Medya Eski Medyaya Karşı: Savaşı Kim Kazandı Ya Da Kim Kazanacak?". *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 1(7), 22-29.
- Dondurucu, Z. B.& Uluçay; A. P. (2015). "Yeni Medya Ortamlarında Nefret Söylemi: Eşcinsellere Yönelik Nefret Söylemi İçeren Videoların Youtube Üzerinden İncelenmesi". *International Journal of SocialSciencesandEducationResearch*, 1(3), 875-902.
- Duygulu, S. (2018). Yeni Medya Teknolojilerinin K-Kuşağının Ebeveynleri İle Olan İletişimine Etkisi. *TRT Akademi*, 3(6), 632-652.
- Göztaş, A. & Yanık, A. (2016). İletişimin Kuşaklararası Köprü Rolü, İzmir Ekonomi Üniversitesi - *PERYÖN 1. İnsan Kaynakları Zirvesi*
- Jarvis, J. (2012). *E-Sosyal Toplum; Dijital Çağda Sosyal Medyanın İş ve Gündelik Hayata Etkisi*. (çev. Çağlar Kök), İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Kara, M. (2018). "Google'ın çocuklar için geliştirilen ilk uygulaması YouTube Kids yayında", <https://webrazzi.com/2015/02/23/google-cocuk-uygulamasi-youtube-kids/>, Erişim Tarihi: 21.04.2018.
- Lıvingstone, S.-Ólafsson, K. Staksrud, E. (2011). *Socialnetworking, ageandprivacy*. Londra, İngiltere: EU Kids Online
- Mutlu, B. (2017). "Sosyal Medya Pazarlamasının Yeni Yüzleri Youtube İçerik Üreticileri Ve Kanal Toplulukları: Youtuber - Marka İşbirliği Videoları Üzerine Bir Araştırma". (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Reklamcılık Anabilim Dalı, İzmir.
- Mirzoeff, N.(1999). *An Introductionto Visual Culture*, London: RoutledgePub.
- Scolari, C. A.(2009). "Mapping Conversations About New Media: TheTheoretical Field of Digital Communication", *New Media and Society*, 11(6), 943-964.
- Stone, P. J.,Dunphy, D. C., Smith, M. S., Ogilvi; D. M. (1966). *The General Inquirer: A Computer Approachto Content Analysis*. Massachusetts: The M.I.T. Press.
- Simonsen,T.M.(2011)."Categorising YouTube". *Medie Kultur*, 51, 72-93.
- Şahin; M. & Şahin; G. (2016). "Yeni Medya ve Canlı Yayınlar.". *Yeni Medya*, 1, 50-63.
- Şirin, M. R. (1999). *Gösteri Çağı Çocukları*. İstanbul: İz Yayınları.
- Tan, L.,Ng, S. H., Omar, A., &Karupaiah, T. (2018). What's on YouTube A Case Study on Food and Beverage Advertising in Videos Targeted at Children on Social Media. *Childhood Obesity*, 14(5), 280-290.
- Toffler, A. (1980). *The Third Wave*. (Vol. 484), New York: BantamBooks.
- Törenli, N. (2005). *Yeni Medya ve Yeni İletişim Ortamı*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Türk, G. D. (2013). "Demokrasinin Dördüncü Kuvveti Yeni Medya Teknolojileri". *XVIII. Türkiye'de İnternet Konferansı*, İNETD 2013, 55-60.
- Yegen, C. (2018). Doğru Haber Alma Hakkı ve Sosyal Medya Dezenformasyonunu Doğruluk Payı ve Yalansavar ile Tartışmak. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 101-121.
- Ying, H. (2007). *Youtube*. (çev. İlker Şahin), İstanbul: Pegasus Yayınları
- Yüksel, O. (2014). *İnternet Gazeteciliği ve Blog Yazarlığı* Ankara: Sinemis Yayın Grup.
- YouTube Kids (2018). <https://kids.youtube.com/>, Erişim Tarihi: 23.04.2018.

Araştırma Makalesi • Research Article

Defense Expenditures and Income Inequality: Evidence from Chosen Euro Using Countries

Savunma Harcamaları ve Gelir Eşitsizliği: Seçilmiş Avro Kullanıcısı Ülkelerden Kanıtlar

Engin Çenberci ^{a,*}

^a Dr., Milli Savunma Bakanlığı, 21000, Diyarbakır/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-7429-502X

ARTICLE INFO

Article history:

Received 21 October 2018
Received in revised form 14 January 2019
Accepted 17 January 2019

Keywords:

Panel Data Analysis
Defense Expenditures
Income Inequality

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi 21 Ekim 2018
Düzeltilme tarihi 14 Ocak 2019
Kabul tarihi 17 Ocak 2019

Anahtar Kelimeler:

Panel Veri Analizi
Savunma Harcamaları
Income Inequality

ABSTRACT

This paper, aims to find the cointegration and the causality between income inequality and defense expenditures in fifteen European Union member countries that used euro currency before, during and after the global economic crises in the period of 2005-2016. Applying cointegration and causality tests to the panel data, the paper aims to fill the gap about income inequality and defense expenditures relation in the literature.

ÖZ

Bu çalışma, 2005-2016 döneminde küresel ekonomik kriz öncesinde, sırasında ve sonrasında avro kullanan on beş Avrupa Birliği üyesi ülkedeki gelir eşitsizliği ve savunma harcamaları arasındaki eş bütünleşme ve nedenselliği bulmayı amaçlamaktadır. Panel verisine eş bütünleşme ve nedensellik testleri uygulanarak gelir eşitsizliği ve savunma harcamaları ilişkisine dair literatürdeki eksikliğin doldurulması amaçlanmıştır.

1. Introduction

The linkage between income inequality and defense expenditures gains importance after the study of Abell (1994). After his study, scholars started to examine the relation among income inequality and defense expenditures. In the literature, most of the studies focus on a single country and use time series analysis. A limited number of studies focus on a group of countries and use panel data analysis. The studies of Ali and Galbraith (2003), Töngür and Elveren (2013 and 2017), Lin and Ali (2009), Ali (2012) are the examples of these studies. Besides, in the literature there isn't any study including European Union countries or euro using countries.

For this reason, the aim of this study is to investigate the relation between income inequality and defense expenditures of the fifteen euro using countries (Austria, Belgium, Portugal, Cyprus, Luxembourg, Malta, Netherlands, France, Finland, Germany, Italy, Ireland, Greece, Spain and Slovenia), which had undergone the same monetary policy under the monetary policy of European Central Bank, had experienced a major economic crisis in the last decade and was beginning to overcome the effects of the crisis today.

In the study, first the theoretical perspective of the defense expenditure and income inequality described, then literature about the topic is examined. After the literature survey, the data and methodology used in the model is explained with equations. In section five, empirical findings are calculated

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: engincenberci@gmail.com

with EViews 9SV program and in conclusion section the findings of the calculations are interpreted.

2. Theoretical Perspective

Since there is not any specific model or theory explaining the relationship between the income inequality and defense expenditure, there are three hypotheses can be proffered (Lin and Ali, 2009; Elveren, 2012; Wolde-Rufael, 2016a).

First, from the *inequality-widening* hypotheses view, with the boost of the defense industry, the workers in this industry will be better paid than the less skilled workers of the other industries, so defense expenditures may enlarge the wage gaps between defense and non-defense industry workers. The better paid workers relative to other less-skilled labor force in the non-defense industry, can widen inter-sectorial wage gaps (Ali, 2007; Wolde-Rufael, 2016a).

Second, like Keynesian approach, *inequality-narrowing* hypotheses suggest that higher defense expenditure can create higher aggregate demand and employment in defense related

industry if the military production is home grown (Lin and Ali, 2009; Elveren, 2012; Wolde-Rufael, 2016a).

Third, the *neutrality-hypotheses* suggest that the effect of defense expenditures on income distribution may be remissible if military expenditure constitutes a petty part of total state expenditure and if the defense industry labor force constitutes a petty part of the total labor force (Wolde-Rufael, 2016a).

3. Literature Survey

Until the Abell's (1994) study about the linkage between income inequality and defense expenditures, majority of the studies about defense expenditures are linked with macroeconomic variables like unemployment, inflation, and etc. After his study, number of the studies about defense expenditures and income inequality started to raise. This is the main reason for the finite number of the studies in the literature. The literature parallel to our study is shown in Table1.

Table 1. Literature Survey

Authors	Data	Method	Variables	Result
Ucal, Karabulut and Bilgin	Israel (1960-2007)	Structural model	VAR Defence spending and income inequality (GINI coefficient)	Defense expenditures lead to income inequality.
Ali and Galbraith	Global data (1987-2007)	Panel regression analysis	Arms Imports as % of GNP, expenditure, GDP growth rate, armed forces per thousand people and per capita.	Total Imports, total increase in country's military expenditure could increase income inequality.
Töngür and Elveren	37 countries (1988-2003)	Dynamic panel data analysis	Size of the armed forces, real GDP per capita, GDP growth, number of terrorist incidents and share of arm imports in total countries.	Positive relation among income inequality and defense spending. Also, terrorist attacks in the countries affect both income inequality and defense spending.
Töngür and Elveren	82 countries (1988-2008)	Dynamic panel data analysis	Human capital index (HCI) based on years of schooling and returns to education, military expenditures as % of GDP, population growth, gross fixed capital formation % of GDP, real GDP per capita, real growth rate of GDP per capita, industrial pay inequality index.	Defense expenditures and income inequality have negative, but HCI has positive impact on economic growth.
Töngür and Elveren	Turkey (1963-2008)	Augmented Solow growth model	Military expenditures, Gross capital formation % of GDP, labor force, GDP per capita, Inequality and human capital.	Income inequality has a positive impact on economic growth but military spending has not any effect on economic growth.
Elveren	Turkey (1963-2007)	Ordinary Squares and Granger causality test	Least Income inequality (Theil Index) and defence spending.	Defense expenditures have an effect on income inequality.
Shahbaz, Jahromi and Malik	Iran (1969-2011)	ARDL bound test	Income inequality, economic growth and defense spending	Among variables long run relationship found and economic growth has positive impact on inequality.
Hirmissa, Habibullah and Baharom	Selected Asian countries (1970-2005)	ARDL bound test	Defense spending and income inequality	Malaysia (one-way causality from defense spending to income inequality), Singapore (bi-directional causality from each variables). There are no relationship for the remaining countries.
Lin and Ali	58 countries (1987-1999)	Panel Granger causality test	Military spending and inequality indexes (Theil and EHII)	There is no causality between variables.
Ali	Middle Eastern North African (MENA) countries (1987-2005)	Panel regression analysis	Inequality index (Theil), military expenditure as % GDP, real GDP growth rate, armed forces per 1000 people, major economic shock, import of arms as % of the level of inequality, total imports, real per capita income, Israeli military expenditure as % GDP and real oil prices	Defense expenditures have a strong & negative effect on inequality index. In chosen countries increase in defense expenditures could decrease economic shock, import of arms as % of the level of inequality.

Authors	Data	Method	Variables	Result
Taş, Örnek and Aksoğan	Turkey (1970-2008)	Johansen cointegration, Granger causality test and VAR model	Inequality index (Theil), growth and defense expenditure	From defense spending to income inequality one-way causality. Also, defense spending is quite strong in explaining income inequality.
Aksoğan and Elveren	Turkey (1970-2008)	Johansen cointegration and Granger causality test	Inequality index (Theil), growth and defense/education/health expenditures	Both in long and short term there is a cointegration among variables. Judging from the relationship among defense spending, health expenditures and education, defense spending and educational spending led to income inequality, but health spending was found to have a beneficial effect on income inequality.
Meng, Lucyshyn and Li	China (1989-2012)	Basic cointegration and Granger causality tests	Defense spending and income inequality (GINI coefficient).	Increase in defense spending increase the income inequality.
Abell	United States (1072-1991)	Regression analysis	Taxes, inflation, income distribution (difference among highest and lowest quintiles of aggregate family income and Gini coefficient), Military spending (growth rate of nominal military spending as a percent of nominal GDP and growth rate of real military spending) and interest rates.	Increase in military expenditures widen the gap between the wealthy and the needy.
Raza and Shahbaz	Pakistan (1972-2012)	ARDL bounds test, Granger Toda- Yamamoto Modified Wald causality tests	Military spending as % GDP, real per capita income and real GDP.	Military spending has positive relationship with the income inequality.
Wolde-Rufael	Taiwan (1976-2011)	ARDL bounds test, Granger causality Toda-Yamamoto non-causality tests	Real defense spending, Gini coefficient and various percentages of lowest/highest defense expenditures and disposable income shares.	Among variables there is a long run relation and defense expenditures cause income inequality to rise.
Wolde-Rufael	South Korea (1965-2011)	ARDL bounds test, Granger causality test	Real defense spending, Gini coefficient	Among variables there is a long run relationship. Defense spending has positive and considerable effect on income inequality. Increase in defense spending (1%) increased the Gini coefficient by 0.38%. In addition to this from defense spending to income inequality there is one-way causality.

4. Data and Methodology

4.1. Data

In the model, there are two variables. The source for Defense expenditure as of % GDP (DE) data is Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI). The source for Gini coefficient used as Inequality index (InEq) is Eurostat. Due to the data availability problem for the Gini coefficient from Eurostat the data set is started from 2005.

4.2. Methodology

4.2.1 Panel Unit Root Test

The most important issue related to time series is whether these series are stationary or not. In order to obtain an econometrically meaningful relationship among the variables, the data analyzed must be stationary and not contain the unit root. For this reason, when working with time series, firstly the stationary of the series should be tested. If the variance, mean and covariance of a time series stay fixed over time, then the series is said to be stationary (Aksoğan and Elveren, 2012:269).

Panel data is more complex than time series and most

important factor in panel data is heterogeneity. In particular, not every individual in the panel may have the same characteristics, that is, they may be different in terms of not being stationary or stationary (being co-integrated or not co-integrated). Dickey-Fuller (DF) and Augmented Dickey-Fuller (ADF) tests are the most agreed unit root tests used on panel data and the remaining unit root tests for panel data are based on the expansion of the ADF unit root test (Asteriou and Hall, 2007:366). In the model, Im, Pesaran & Shin (IPS, 2003) and Levin, Lin & Chu (LLC, 2002) unit root tests are employed on data.

4.2.2 Panel Cointegration Test

The most widely used cointegration test for testing the presence of long run cointegration in panel data is recommended by Pedroni (1999 and 2004). In the model the seven heterogeneous cointegration tests for testing the panel data. The test applied as follows like Bangake and Eggoh (2012) and Bildirici's (2004a and 2004b) econometric models.

$$\Delta DE_{it} = \alpha_i + \delta_i t + \beta_i InEq_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

where $i=1, \dots, N$ stands for each country in the panel and $t=1, \dots, T$ stands for time period. In the equation, α_i and δ_i parameters are representing the individual and trend effects for cross sections. $\varepsilon_{i,t}$ parameter is representing the residual terms which shows the deviations from the long run relations. The consequent root test is applied on the residuals as follows:

$$\varepsilon_{it} = \rho_t \varepsilon_{it-1} + \nu_{it} \quad (2)$$

In the cointegration test, recommended by Pedroni (1999), it is tested that if $\rho=1$ in the null hypothesis. Among the seven heterogeneous cointegration tests, the first four are specified as within dimension based statistics ($\rho_i=\rho<1$ for all i) and based on pooling. These are; Philips-Perron type p-statistics, Philips-Perron type t-statistics and augmented Dickey-Fuller t-statistics. All seven tests are constructed to test the null hypothesis of no cointegration.

4.2.3 Causality Test

Cointegration tests solely answer the question whether is there any long run cointegration among the variables, but do not give the answer about the course of causality. To find the course of the causality between DE and InEq, the method suggested by Dumitrescu and Hurlin (2012) was employed in testing the presence of the causality. The advantages of this method are; can also be used when the time dimension is smaller or larger than the horizontal section length and can be used in the unbalanced panel data sets (Dumitrescu and Hurlin, 2012). Another characteristic of this test is it can analyze both the presence and absence of a cointegration. Therefore, the Dumitrescu-Hurlin panel causality test was chosen for the causality analysis in the model. The panel Granger causality test (homogenous non-causality (HNC)) given by Dumitrescu and Hurlin (2012) is expressed as follows:

$$y_{it} = \sum_{k=1}^K \hat{a}_i^{(k)} y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^K \hat{b}_i^{(k)} c_{i,t-k} + e_{i,t} \quad (3)$$

This model can be used to test if χ causes y where χ and y are two stationary series (in our model DE and InEq) (Anoruo and Elike; 2015:1019). The method to define the presence of causality is to test χ (significant past values) and y (present values) like in Granger (1969). Thence the null hypothesis is expressed as follows:

$$H_0 : \beta_i = 0, \quad \forall_i = 1, 2, \dots, N \quad (4)$$

this comply with the lack of causality for all individuals in the model. The test supposes that there may be causality for some individuals, but this is not necessary for entire individuals. Thence the alternative hypothesis is expressed as follows:

$$H_1 : \beta_i = 0, \quad \forall_i = 1, 2, \dots, N_1 \\ \beta_i \neq 0, \quad \forall_i = N_1 + 1, \dots, N \quad (5)$$

When HNC considered, alternative hypothesis lets some of the individual vectors (β_i) to be equals to zero. The Dumitrescu and Hurlin (2012) causality test includes three statistics, these are:

$$(W_{N,T}^{HNC}) = 1/N \sum_{i=1}^N W_{i,T} \quad (6)$$

In average statistics hypothesis (6) $W_{i,T}$ symbolize the Wald statistics values for cross sections (Akbaş et al.: 2013:802). The average statistic given in (6), with asymptotic distribution, is associated with the null HNC hypothesis and expressed as follows:

$$Z_{N,T}^{HNC} = \sqrt{\frac{N}{2K}} (W_{N,T}^{HNC} - K) \quad T, N \rightarrow \infty N(0,1) \quad (7)$$

$$W_{i,T} = (T-2K-1) \quad i=1, \dots, N \quad (8)$$

$$\frac{\tilde{\varepsilon}_i' \phi_i \tilde{\varepsilon}_i}{\tilde{\varepsilon}_i' M_i \tilde{\varepsilon}_i}$$

The average statistic given in (6), with semi-asymptotic distribution, is associated with the null HNC hypothesis and expressed as follows:

$$Z_N^{HNC} = \frac{\sqrt{N} [W_{N,T}^{HNC} - N^{-1} \sum_{i=1}^N E(W_{i,T})]}{\sqrt{N^{-1} \sum_{i=1}^N Var(W_{i,T})}} \quad N \rightarrow \infty N(0,1) \quad (9)$$

5. Empirical Evidence

In the research, the decomposition of the panel data was employed in three step procedure. In the first step, IPS and LLC unit root tests are employed to the variables to test the unit root. In the second step, Pedroni panel cointegration test was applied to test the cointegration among the variables. In the third step, Dumitrescu-Hurlin panel causality test was employed to test the causality between the variables (Bildirici and Bohur, 2015:199).

5.1. Unit Root Test Results

Levin, Lin & Chu (LLC, 2002) and Im, Pesaran & Shin (LPS, 2003) unit root tests are employed to the variables to find if the chosen series is stationary or not. The unit root test results are shown in Table 2. In the result InEq is stationary but DE has a unit root and non-stationary. After taking the first differences of the series, the same root tests are employed again and the variable DE becomes stationary.

Table 2. Unit Root Test Results

Method	Series	Individual Intercept (Level)		Individual Intercept and Trend (Level)		Without Individual Intercept and Trend (Level)	
		Stat.	Prob.	Stat.	Prob.	Stat.	Prob.
IPS	InEq	-2.31826	0.0102**	-1.88938	0.0294**		
	DE	1.00445	0.8424	-0.69164	0.2446		
LLC	InEq	-5.14024	0.0000***	-5.30671	0.0000***	0.02634	0.5105
	DE	-0.48356	0.3143	-5.88873	0.0000***	-2.59354	0.0047***

		Individual Intercept (1 st Diff.)		Individual Intercept and Trend (1 st Diff.)		Without Individual Intercept and Trend (1 st Diff.)	
		Stat.	Prob.	Stat.	Prob.	Stat.	Prob.
IPS	InEq	-4.10229	0.0000***	-2.01324	0.0220**		
	DE	-3.54350	0.0002***	-1.48416	0.0689		
LLC	InEq	-6.82756	0.0000***	-7.59178	0.0000***	-10.7130	0.0000***
	DE	-5.89559	0.0000***	-5.81174	0.0000***	-8.88018	0.0000***

Note: ** stands for significance at 5% and *** stands for 1% confidence levels.

5.2. Cointegration Test Results

After the panel data become stationary, Pedroni (1999) and Kao (1999) panel cointegration tests are employed to the series on account of find if there is any long run cointegration

among variables. The test result is shown in Table 3. In the result; both panel cointegration test statistics deny the null hypothesis (no cointegration). This shows the presence of long run cointegration among Gini coefficient (InEq) and Defense expenditures (DE).

Table 3. Cointegration Test Results

Pedroni Panel Cointegration Test Results				
Individual Intercept				
	Stat.	Prob.	Weighted Stat.	Prob.
Panel v-Statistic	-1.047009	0.8525	-1.442804	0.9255
Panel rho-Statistic	-3.307369	0.0005***	-3.568477	0.0002***
Panel PP-Statistic	-10.30487	0.0000***	-10.57006	0.0000***
Panel ADF-Statistic	-5.182270	0.0000***	-5.621006	0.0000***
Group rho-Statistic	-1.995633	0.0230**		
Group PP-Statistic	-15.43767	0.0000***		
Group ADF-Statistic	-5.609884	0.0000***		

Individual Intercept and Individual Trend				
	Stat.	Prob.	Weighted Stat.	Prob.
Panel v-Statistic	-3.837030	0.9999	-4.123042	1.0000
Panel rho-Statistic	-0.046383	0.4815	-0.195090	0.4227
Panel PP-Statistic	-12.86497	0.0000***	-15.90511	0.0000***
Panel ADF-Statistic	-5.320201	0.0000***	-6.650006	0.0000***
Group rho-Statistic	0.874191	0.8090		
Group PP-Statistic	-20.16374	0.0000***		
Group ADF-Statistic	-5.940422	0.0000***		

Without Intercept or Trend				
	Stat.	Prob.	Weighted Stat.	Prob.
Panel v-Statistic	1.392734	0.0819	0.706958	0.2398
Panel rho-Statistic	-6.049798	0.0000	-6.476137	0.0000***
Panel PP-Statistic	-9.510040	0.0000***	-10.14760	0.0000***
Panel ADF-Statistic	-5.705458	0.0000***	-5.959841	0.0000***
Group rho-Statistic	-3.935483	0.0000***		
Group PP-Statistic	-16.65418	0.0000***		
Group ADF-Statistic	-6.917817	0.0000***		

Kao Panel Cointegration Test Results		
	t-stat	Prob.
ADF	-2.383519	0.0086***
Residual variance	0.000231	
HAC variance	7.96E-05	

Note: ** stands for significance at 5% and *** stands for 1% confidence levels.

5.3. Causality Test Results

On account of to test the causality among variables causality test, panel causality test suggested by Dumitrescu and Hurlin

(2012), employed on the variables. The result of the test is shown in Table 4. In the result, no causal relationship was found from InEq to DE and from DE to InEq in 2005-2016 period.

Table 4. Causality Test Results

	W-Stat.	Zbar-Stat.	Prob.
InEq does not homogeneously cause DE	4.75954	0.66284	0.5074
DE does not homogeneously cause InEq	1.37222	-0.91144	0.3621

6. Conclusion

The objective of this research is, to peruse the relation among income inequality and defense expenditures in euro using countries before, during and after the global economic crisis. In the literature, majority of the studies about defense expenditures focus on the relations with economic growth. Several of them focus on the relation between income inequality and defense expenditures, among these studies none of them is focusing on the euro currency users during the global economic crisis. Considering this lack, this study will fill a gap on the literature about relationship among income inequality and defense expenditures.

There are two major findings of this research. First, during the 2005-2016 period among the euro using countries there is a long run cointegration among income inequality and defense expenditures. This result corresponds with the most of the studies in the literature (Wolde-Rufael (2016a-2016b), Meng, Lucyshyn and Li (2013), Shahbaz, Jahromi and Malik (2012), Töngür and Elveren (2013), Elveren (2012), Raza and Shahbaz (2014), Taş, Örnek and Aksoğan (2013), Aksoğan and Elveren (2012).

Second, in the euro using countries during the chosen time period there is not any causal relationship found among income inequality and defense expenditures. This result is contrary with most of the researches in the literature, but corresponds with the result of Lin and Ali's (2009) study which focused on 58 countries for the period of 1987-1999. The reason of this result can be linked with the economic crisis, because during economic crisis defence expenditures (also public expenditures) decrease and unemployment increase. As to future research, panel data analysis including the crisis dummy variable can be studied in order to examine the crises effect on defense expenditures and public expenditures.

References

- Abell, J.D. (1994). Military spending and income inequality. *Journal of Peace Research*, 31(1): 35–43.
- Akbaş, Y.E., Şentürk, M. & Sancar, C., (2013). Testing for Causality between the Foreign Direct Investment, Current Account Deficit, GDP and Total Credit: Evidence from G7. *Panoeconomicus*, 6: 791-812 Doi: 10.2298/PAN1306791A.
- Aksoğan, G. & Elveren, A.Y. (2012). Defence, Health and Education Expenditures and Income Inequality in Turkey (1970-2008): An Econometric Analysis. *Sosyoekonomi*, 1: 263-280.
- Ali, H. E. & Galbraith, J. (2003). Military Expenditures and Inequality: Empirical Evidence from Global Data. *The University of Texas at Austin UTIP Working Paper*, No. 24
- Ali, Hamid E. (2007). Military Expenditures and Inequality: Empirical Evidence from Global Data. *Defence and Peace Economics*, 18:519-535. DOI: 10.1080/10242690701331501.
- Ali H., (2012). Military Expenditures and Inequality in The Middle East and North Africa: A Panel Analysis. *Defense and Peace Economics*, 23(6):575-589 DOI:10.1080/10242694.2012.663578.
- Anoruo, E. & Elike, U. (2015). Human Capital-Economic Growth Nexus in Africa: Heterogeneous Panel Causality Approach. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5 (4): 1017-1023, <https://EconPapers.repec.org/RePEc:eco:journ1:2015-04-22>.
- Asteriou, D. & Hall, S.G. (2007). *Applied Econometrics: A Modern Approach Using Eviews and Microfit Revisited Edition*. New York: Palgrave Macmillan.
- Bangake, C. & Eggoh, J.C. (2012). Pooled mean group estimation of international capital mobility in Africa countries. *Research in Economics*, 66 (1): 7–17.
- Bildirici, M. (2004a). Real Cost of Employment an Turkish Labour Market: A Panel Cointegration Tests Approach. *International Journal of Applied Econometrics and Quantitative Studies*, 1(2):95-120.
- Bildirici, M. (2004b). Political Instability and Growth: An Econometric Analysis of Turkey, Mexico, Argentina and Brazil, 1985 – 2004. *Applied Econometrics and International Development*, 4(4):5-26.
- Bildirici, M. & Bohur, E. (2015). Design and Economic Growth: Panel Cointegration and Causality Analysis. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 210:193-202 DOI: 10.1016/j.sbspro.2015.11.359.
- Binbin, M., William, L. & Xiangqian, L. (2015). Defense Expenditure and Income Inequality: Evidence on Cointegration and Causality for China. *Defence and Peace Economics*, 26(3): 327-339, DOI: 10.1080/10242694.2013.810026.
- Dumitrescu, E. I. & Hurlin, C. (2012). Testing for Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels. *Economic Modelling*, 29(4):1450-1460.
- Elveren A.Y. (2012). Military Spending and Income Inequality: Evidence on Cointegration and Causality for Turkey,1963–2007. *Defence and Peace Economics*, 23(3): 289-301, DOI: 10.1080/10242694.2011.578414.

- Granger, C. W. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica*, 37(3):424-438.
- Hirnissa, M.T., Habibullah, M. & Baharom, A.H. (2009). Defense Spending and Income Inequality: Evidence from Selected Asian Countries. *Modern Applied Science*, 3(5): 96-111, DOI: 10.5539/mas.v3n5p96.
- Im, K. S., Pesaran, H. & Shin, Y. (2003). Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 115(1): 53-74.
- Kao, C. (1999). Spurious regression and residuals based tests for cointegration in panel data. *Journal of Econometrics*, 90:1-44.
- Levin, A., Lin, C. & Chu, C. J. (2002). Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties. *Journal of Econometrics*, 108(1):1-24.
- Lin, E. S. & Ali, H. E. (2009). Military Spending and Inequality: Panel Granger Causality Test. *Journal of Peace Research*, 46: 671-685.
- Pedroni, P. (1999). Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, November Special Issue.
- Raza, A.R. & Shahbaz M. (2014). To Battle Income Inequality, Focus on Military Expenditures: Lesson from Pakistan. *MPRA Paper*, University Library of Munich Germany.
- Shahbaz M., & et al. (2015). Linkages between Defense Spending and Income Inequality in Iran. *MPRA Paper*, University Library of Munich Germany.
- Taş, S., Örnek, İ., & Aksoğan, G. (2013). Defense Spending, Growth and Inequality, 1970-2008: An Econometric Analysis. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12 (3):659-682.
- Töngür, Ü. & Elveren, A.Y. (2013). Military Expenditures, Income Inequality, Welfare and Political Regimes: A Dynamic Panel Data Analysis. *Defence and Peace Economics*, 26(1):49-74
DOI: 10.1080/10242694.2013.848577.
- Töngür, Ü. & Elveren, A.Y. (2014). The impact of military spending and income inequality on economic growth in Turkey. *Defence and Peace Economics*, 27(3):433-453 DOI:10.1080/10242694.2014.925324.
- Töngür, Ü. & Elveren, A.Y. (2017). The nexus of economic growth, military expenditures, and income inequality. *Quality and Quantity*, 51:1821-1842
DOI: 10.1007/s11135-016-0368-4.
- Ucal M., Karabulut G. & Bilgin M.H. (2009). Military Expenditures and Inequality: Empirical Evidence from Israel. *MPRA Paper*, University Library of Munich Germany.
- Wolde-Rufael, Y. (2016a). Defence Spending and Income Inequality in Taiwan. *Defence and Peace Economics*, 27(6):871-884 DOI: 10.1080/10242694.2014.886436.
- Wolde-Rufael, Y. (2016b). Military expenditure and income distribution in South Korea. *Defence and Peace Economics*, 27(4):571-581,
DOI:10.1080/10242694.2014.960247.

Araştırma Makalesi • Research Article

Analitik Hiyerarşi Süreci ile Lojistik Merkezi Yeri Seçimi

Selection of Logistics Center Location Using Analytic Hierarchy Process

Hamit Erdal,^a Hacer Yumurtacı Aydoğmuş^{b*}

^a Dr., Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bölümü, 25000, Erzurum/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-8352-6427

^b Dr. Öğr. Üyesi, ALKÜ Rafet Kayış Mühendislik Fakültesi, Kestel Mahallesi No:80 Alanya Antalya.
ORCID: 0000-0002-2307-0840

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Ocak 2019

Düzeltilme tarihi: 25 Nisan 2019

Kabul tarihi: 03 Mayıs 2019

Anahtar Kelimeler:

Analitik Hiyerarşi Süreci

Lojistik Merkezi

Yer Seçimi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 January 2019

Received in revised form 25 April 2019

Accepted 03 May 2019

Keywords:

Analytic Hierarchy Process

Logistic Center

Location

ÖZ

Karmaşık bir yapıya sahip olan yer seçimi problemleri uzun yıllardır üzerinde çalışılan bir konu olmuştur. Kamu veya özel kuruluşlar açısından uygun yerin seçimi büyük önem taşımaktadır. Yer seçimi problemleriyle depo, havaalanı, üretim merkezi, lojistik merkezi gibi çeşitli yerlerin konumları en uygun şekilde belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu tip problemlerin çözümü için geleneksel ve sezgisel yöntemler geliştirilmiştir. Geliştirilen yöntemler içinde, Çok Kriterli Karar Verme Problemleri'nde (ÇKKV) başvurulan Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) sıklıkla kullanılan yöntemlerden birisidir. Bu çalışmada, ihracat süreçlerinin daha başarılı bir şekilde yönetilmesi ve ihracat potansiyelinin artırılabilmesi açısından İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri (İTKİB) tarafından yönetilecek ve tekstil sektörüne hizmet verecek bir lojistik merkezin kurulacağı uygun yerin AHP yaklaşımı ile belirlenmesi amaçlanmıştır. Uzman görüşleriyle gerçekleştirilen ikili karşılaştırmalar kullanılarak alternatifler arasında en uygun yer sunulmuştur.

ABSTRACT

Location problems with a complex structure have been studied for many years. Choosing right location for public or private organizations has great importance. The most suitable location for warehouses, airports, factories, logistic centers (LC) etc. are tried to be determined by location problems. Traditional and heuristic methods have been developed to solve location problems. The Analytical Hierarchy Process (AHP), which is used in Multi Criteria Decision Making (MCDM) Problems, is one of the commonly used methods. In this study, it is aimed to determine the most suitable LC location that will be managed by Istanbul Textile and Apparel Exporters' Association (ITKIB) and will serve the textile sector by using AHP method in order to manage export processes more successfully and to increase the export potential. The most suitable location among alternatives was recommended by using pairwise comparison with expert opinions.

1. Giriş

Yer seçimi (lokasyon) problemi, mevcut kısıtlar ile karar vericinin tercihlerini göz önünde bulundurarak, ele alınan bir bölge için bir alt yapı bileşeninin (zemin, saha, tesis gibi) uygun şekilde konumlandırılmasının belirlenmesinden oluşmaktadır. Evrensel bir karaktere sahip olan bu problem, lojistik açısından da önem taşımaktadır. Lojistik Merkezleri'nin (LM) doğru yerleştirilmesi, tipik lojistik konum problemlerinden birisi olarak literatürde yer almaktadır (Zak ve Weğlinski, 2014).

Bilgi teknolojisi ve modern yönetim teorisinin giderek gelişmesiyle birlikte, araştırmacılar hem şirket hem de toplumdaki lojistik yönetimine daha fazla önem vermeye başlamıştır. LM değişmez bir donanım yatırımıdır ve lojistik faaliyetler üzerinde önemli etkiye sahiptir (Chen ve Qu, 2006). Dağıtım ağında yer alan LM'in sayısı ve yeri son ürünün maliyetini doğrudan etkilemektedir. Ayrıca uygun bir LM yerinin seçimi, etkin bir dağıtım ağı için büyük önem taşıyan faktörlerdendir (Tomic vd., 2014).

LM, tüm lojistik faaliyetlerin (nakliye ve sevkiyat, malzeme taşıma, depolama, stok yönetimi, çapraz yerleştirme,

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: hacer.aydogmus@alanya.edu.tr

intermodal taşımacılık, malların fiziksel dağılımı) ticari olarak yürütüldüğü güvenli bir alanda faaliyet gösteren ayrı bir merkezdir. 3. parti ve 4. parti lojistiklerin modern konseptlerinde LM, müşterilerine kapsamlı ve kaliteli bir hizmet sunan, tüm olası ulaşım modlarını (yol, demiryolu, su ve hava) birbirine bağlayan bir lojistik servis sağlayıcı olarak önemli bir rol oynamaktadır (Zak ve Węglinski, 2014).

Yüzyılı aşkın bir süredir fabrikalar, havaalanları, depolar ve lojistik merkezler için en uygun yerin belirlenmesine yönelik çok sayıda yöntem geliştirilmiştir (Tomic vd., 2014). Literatürde, genetik algoritma, çok amaçlı programlama, çok kriterli karar modeli ve bulanık mantık gibi LM konum seçimi modelini gerçekleştirecek yöntemler bulunmaktadır. Bu yaklaşımların çoğu, karar faktörleri arasındaki küresel ilişkileri göz önünde bulundurmadan sadece problemi çözmek için sistematik prosedürler sağlamaktadır. Oysa karar vericilerin yetenek ve deneyimleri, nihai sonucun performansını önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Bu nedenle, potansiyel konumların değerlendirilmesinde hem karar vericilerden hem de uzmanlardan görüşler alınması (Chen ve Qu, 2006) çözüme büyük katkı sağlamaktadır.

Lojistik sistemler, ekonomik kalkınma ve toplumun normal işlevi için vazgeçilmez hale gelmiştir ve LM için uygun saha seçimi, lojistik sistemlerin verimliliği üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. Bu yüzden saha seçimi için bilimsel bir yaklaşım benimsemek gerekmektedir. LM konum seçimi problemi Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) problemi olarak ele alınabilmektedir (Pramanik vd., 2016).

Karar verme süreci farklı alternatiflerin üretilmesini ve değerlendirilmesini içermektedir. Genellikle, alternatifleri değerlendirmek için birkaç çelişen kriter bulunmaktadır. Örneğin, bir üretim probleminde, üretim oranı, kalite ve operasyon maliyetleri gibi kriterler dikkate alınmaktadır. Söz konusu alternatifler genellikle farklı ÇKKV yöntemleri kullanılarak çeşitli kriterlere göre sıralanabilmektedir. ÇKKV, birden fazla ve genellikle çelişen karar kriterleri altında mümkün olan tüm alternatiflerden en iyi olanı bulmayı ifade etmektedir. Literatürde en fazla göze çarpan ÇKKV yaklaşımlarından biri, faktörler arasındaki nispi ağırlıkları ve bu ağırlıkları temel alan her bir alternatifin toplam değerlerini elde etmeye dayanan Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) yöntemidir (Li-li ve Yan, 2007).

Bu çalışmada uygun LM yer seçimi kararı için AHP yöntemi kullanılmıştır. ÇKKV yöntemi olarak literatürde yer alan bu yöntem ile çalışmada ele alınan problem için karar vermede etkili kriterlerin önem dereceleri analiz edilmiş ve alternatifler puanlarına göre sıralanmıştır. Literatürde farklı sektörlerle yönelik LM yer seçimi problemlerinin yer aldığı görülmüş, fakat farklı veri tabanlarında (scopus, sciencedirect) gerçekleştirilen aramada tekstil sektöründe uygulama ile karşılaşmamıştır. Söz konusu sektör özelinde halen karar desteği sağlamaya yönelik nicel esasların göz önüne alındığı bir uygulamanın bulunmaması nedeniyle bu çalışmanın önem taşıdığı değerlendirilmektedir. Ayrıca sektörden uzmanların görüşlerine dayanarak problemin Çok Kriterli Grup Karar Verme problemi olarak ele alınması da çalışmayı önemli kılan bir başka unsurdur. Çalışmada AHP yönteminin tercih edilmesinin nedeni bu yöntemin geliştirildiği günden itibaren etkin olarak kullanılan, nitel ve nicel kriterlerin bir arada değerlendirilebildiği ve halen sıklıkla başvurulan yöntemlerden biri olmasıdır. Literatür taramasında tesis yeri seçimi problemlerinde artış gösteren bir şekilde bu yönteme

başvurulduğu (Şekil 1 ve Şekil 2) ve taramalar sonucunda AHP yönteminin halen çeşitli alanlarda çok sayıda uygulamasının bulunduğu (örneğin scopus üzerinde 2018 yılı için 1523, 2017 yılı için 1233) görülmüştür.

Çalışmada ilk olarak, tasarlanan LM yapısı ile hemen ardından kısa bir literatür taraması ele alınmış, daha sonra çözüm yönteminin (AHP) adımları, kriterlerin belirlenmesi aşaması ve ele alınan problemin tanımı sunulmuştur. İkili karşılaştırma matrislerine dayanarak gerçekleştirilen AHP yönteminin uygulanması detaylı şekilde anlatıldıktan sonra ise çalışmanın sonuçları üzerinde durulmuştur.

2. Kavramlar ve Literatür Taraması

2.1. Lojistik Merkez Yapısı

Bu başlık altında LM'in sahip olması gereken yapısal özelliklere yer verilmiştir. Tasarlanan LM, İstanbul'da faaliyet yürüten ve İstanbul üzerinden dış piyasaya açılan tüm tekstil firmalarının lojistik fonksiyon alanlarına yönelik taleplerini karşılayacak bir yapıda olmalıdır. Bu doğrultuda, aşağıda detayları sunulan departman/bölmelerin LM'de hizmet vermesi gerekmektedir:

i. Depolar: Hizmete konu ürün tekstil hammaddesi ve nihai üründür. Bu ürünlerin naylon veya kutular içerisinde ambalajlanması ve aynı şekilde malzeme için en büyük tehdidin ıslanma olması sebebiyle, bu malzemenin gerek depolanma, gerek geçici depolanma süreçlerinin kapalı depolarda yapılması gerekmektedir. Kurulması planlanan LM'de sadece malzeme indirme ve bindirmeleri için gerekli aktarma noktaları açık alan olabilir. Diğer tüm depolama ve aktarma noktalarının ise, en azından üstü kapalı yarı açık depolama imkanı sağlaması gerekmektedir. Bu kapsamda inşa edilecek depolar kapalı genel depolar, demir ve karayolu aktarma depoları ile deniz yolu yük aktarma depoları olmak üzere üç başlık altında sıralanmaktadır.

ii. Banka ve postane: LM'de gerek para gerekse kıymetli evrak alım ve göndermeleri için hizmet sağlayacak bu birimler büyük önem taşımaktadır.

iii. Park ve Aktarma Noktaları: LM'e gelecek tırların gelişinde oluşacak beklemelerin hem maliyete hem çevreye etkisi yadsınamayacak kadar büyüktür. Şehir trafiğinin etkilenmemesi ve sevkியat hızının korunabilmesi için bu araçlara hizmet sunacak park alanları ile aktarma noktaları kurulması gerekmektedir.

iv. Kolaylık Tesisleri: 24 saat esasına göre hizmet sağlayacak bu LM'de hizmetin aksamaması için benzin ve bakım istasyonları ile lokanta ve kafeterya hizmeti sunulması gerekmektedir.

v. Acentalar: Hizmet sağlayıcı idare ve firmaların, müşterileri ile temas noktası olacak idari birimler ve acenta bürolarının bulunması gerekmektedir.

vi. Ofisler: Bu ofislerin bir kısmı danışmanlık hizmeti ve müşteri memnuniyeti konularında hizmet sunarken, bir kısmı da gümrükleme, sigorta gibi ihracatın olmazsa olmaz ve profesyonel olarak ele alınması gereken konuları üzerinde hizmet vermektedir.

vii. Eğitim ve analiz birimi: Bu birimde belli zaman aralıklarında rutin ve plansız olmak üzere ihracat potansiyelini artırıcı ve firmaları cesaretlendirici eğitimler verilmelidir.

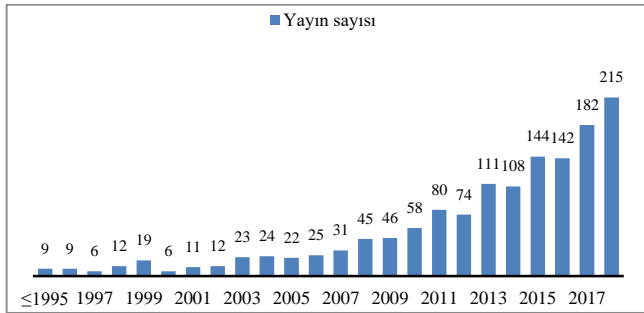
Aynı şekilde pazar analizi ve risk analizi konularında uzman desteğinin sağlanacağı birimler bulunması ihracat potansiyelini arttıracaktır.

2.2. Literatür Taraması

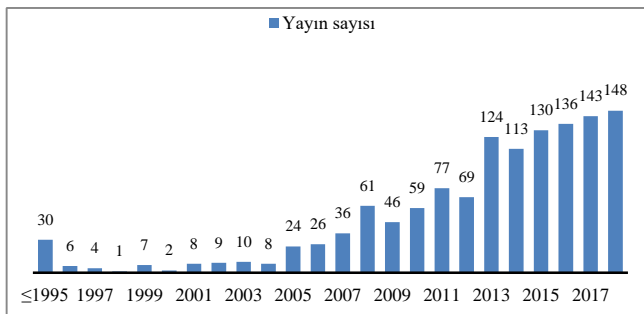
Yer seçimi problemleri için çözüm yöntemleri ilk olarak Weber (1909) tarafından sunulmuş, daha sonraki çalışmalar 1963 ve 1964 yıllarında Cooper tarafından gerçekleştirilmiştir (Tomic vd., 2014). Zaman içerisinde söz konusu problem artan bir ilgiyle üzerinde çalışılan bir problem olarak akademik ve iş çevresinde ele alınmıştır.

Çalışmada çözüm yöntemi olarak ele alınan AHP yöntemi yaklaşık son 40 yıldır bir çok tesis yeri seçiminde etkili bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Şekil 1'de Sciencedirect, Şekil 2'de ise Scopus veritabanlarında anahtar kelime, özet ve başlık alanlarında "analitik hiyerarşi süreci" ile metin içinde "yer seçimi" geçen arama sonucu ile yıllara göre AHP yönteminin kullanıldığı yer seçimi çalışmaları grafik olarak sunulmuştur (Bir yayının iki veritabanında da yer almış olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır). Bu çerçevede LM yer seçimi problemi için AHP yönteminin kullanılmasının doğru bir karar olduğu değerlendirilmiştir.

Şekil 1. Yıllara göre AHP yönteminin kullanıldığı yer seçimi çalışmaları (Sciencedirect)

Şekil 2. Yıllara göre AHP yönteminin kullanıldığı yer seçimi çalışmaları (Scopus)

Scopus veri tabanında anahtar kelime, özet ve başlık alanlarında "çok kriterli karar verme" ile "LM yer seçimi" geçen arama sonucuna göre fazla yayın olmamakla birlikte bulunan çalışmalara kısaca değinilmiştir. Zhang ve Pan (2007) lojistik dağıtım merkezlerinin yerini tespit etmek için bir konum değerlendirme indeks sistemi oluşturmuş ve bulanık Delphi yöntemini bir örnek üzerinde kullanmıştır. Turskis ve Zavadskas (2010), ulaştırma, inşaat, ekonomi, teknoloji ve sürdürülebilir kalkınmadaki farklı sorunları çözmek için yeni geliştirilmiş bulanık katkı oranı değerlendirme yöntemini (ARAS-F) sunmuştur. Tu vd. (2010) havaalanı kargo LM yeri seçimi kararı için AHP-Kalite Fonksiyon Yayılımı (KFY) kavramsal modeli uygulamıştır. Bu çalışmada ayrıca sınırlı

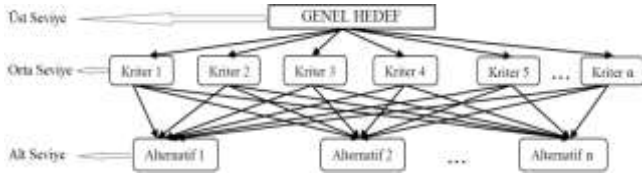
bütçe tahsisi sorununu çözmek için sıfır-bir hedef programlama (SBHP) ikili modeli uygulanmıştır. Turğut vd. (2011) olası bir deprem sonrasında felaketzedelerin ve kurtarma ekiplerinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik LM konum seçimi için bulanık AHP'ye dayanan bir karar destek sistemi sunmuştur. Regmi ve Hanaoka (2013), Laos'taki LM'nin yerini analiz etmek için AHP ve HP metodolojilerini kullanmıştır. Liu vd. (2012), Jilin Eyaleti'nin LM'nin saha seçimi için dokuz çeşit yöntemi karşılaştırmıştır. Tomić vd. (2014) Balkan Yarımadası bölgesindeki lojistik merkezler için çevresel faktörleri de göz önünde bulundurarak en uygun yeri bulmaya odaklanmış ve açgözlü sezgisel algoritma ile AHP kullanmıştır. Huang ve Zhu ise 2014 yılında, AHP yöntemi ile Hedef Programlamayı (HP) birlikte ele aldığı bir model sunmuştur. Bozorgi-Amiri ve Asvadi (2015) doğal afetlerin meydana gelmesi durumunda yardım lojistik merkezlerinin (YLM) taşıdığı önemden yola çıkarak AHP yöntemi ile Tahran'da bu merkezlerin yerini bulmaya yönelik örnek uygulama gerçekleştirmiştir. Wang vd. (2016), Kinmen askeri lojistiği için üç alternatif taşıma modunu bulanık AHP metodu ile 4 ana, 13 alt kriter altında değerlendirmiştir. Tang (2016), lojistik ağ yapısı tasarımı üzerinde durmuştur. Tehlikeli kimyasal maddelerin lojistiği yeni bir daldır ve bu çalışmada lojistik ağ değerlendirme kriterlerinin AHP ile ağırlıklandırılması yapılmış, ayrıca çok amaçlı planlama modeli uygulanmıştır. Önden vd. (2018) LM'in uygunluk derecelerinin hesaplanması için üç aşamalı yaklaşım geliştirmişlerdir. Bu çalışmada LM lokasyonlarının değerlendirilmesi için coğrafi bilgi sistemleri (CBS) ile entegre olmuş çok kriterli yaklaşım sunulması amaçlanmıştır.

3. Yöntem

Bu bölüm altında çalışmada kullanılan AHP yöntemi ele alınmıştır.

Analitik hiyerarşi süreci, karar vericilerin hedef, kriterler, alt kriterler ve alternatiflerden oluşan hiyerarşik yapıda ki karmaşık bir problemi modellemelerine izin veren ÇKKV yöntemidir. AHP, ikili karşılaştırma matrislerine dayanarak, karar alternatiflerini sıralamak için hem kriterlerin önemini hem de alternatif tercih ölçümlerini tek bir genel skorla birleştirmektedir. AHP, ayrıştırma, karşılaştırmalı yargı ve öncelikli sentez olmak üzere üç ilkedden oluşmaktadır. Ayrıştırma, problemin ortaya konulması için modelin hiyerarşik yapısının inşası ile ilgilidir. En yüksek seviye genel hedefi, orta seviye değerlendirme kriterlerini ve en düşük seviye karar alternatiflerini temsil etmektedir. Şekil 3'te üç seviyeden oluşan bir AHP yapısı gösterilmiştir. Karşılaştırmalı yargı, genel hedefe olan katkılarını ölçmek için aynı seviyedeki faktörlerin çift yönlü bir karşılaştırmasıdır. Kriter çiftleri veya alternatifleri karşılaştırılarak bir karşılaştırma matrisi geliştirilmiştir. Son olarak, öncelik sentezi ile karşılaştırma matrisleriyle tanımlanan tercihlere dayanarak, her bir alternatif için bileşik ağırlık hesaplanmaktadır. Bileşik ağırlığın değerine bağlı olarak, her bir alternatifin nispi önceliği elde edilebilmekte ve sonuçların tutarlılığı, tutarlılık oranı (TO) kullanılarak ölçülmektedir. Sonuçları yorumlamak için %10'dan daha düşük bir TO yeterli kabul edilmektedir (Lee ve Kozar, 2006).

Şekil 3. Üç Aşamalı Analitik Hiyerarşi Modeli

AHP yönteminde ikili karşılaştırma matrislerinde kullanılan önem dereceleri Tablo 1’de gösterilmiştir. Söz konusu tabloda 1 ile 9 arasında değerler bulunmaktadır ve eğer bir faktör ikinciye göre daha önemli ise, o zaman ikinci faktörün birinciye göre önemi onun tersidir (örneğin; $a_{ij}=7$ ise $a_{ji}=1/7$). İkili karşılaştırma matrislerinde köşegenlerde “1” değeri yer almaktadır.

Öncelik sentezinde bileşik ağırlık hesaplanabilmesi için her ikili karşılaştırma matrisi açısından ayrı ayrı yapılması gereken işlemler kısaca şu şekildedir:

- Matris normalize edilir ve satır ortalamaları alınarak matrisin öğelerinin göreceli öncelikleri hesaplanır,
- TO hesaplanır (TO= Tutarlılık İndeksi (TI) / Rasgele Tutarlılık İndeksi (RI)),
- Matrisler tutarlı bulunduğu takdirde elde edilen öncelik değerleri kullanılarak her alternatif için bileşik ağırlık (alternatifin puanı) hesaplanır. Matrislerden herhangi birinde kabul edilemez tutarsızlık seviyesi ile karşılaşıldığında söz konusu matrislerin ikili karşılaştırmaları güncellenir ve normalize etme işleminden başlayarak işlemlere yeniden devam edilir.

Tablo 1. İkili Karşılaştırmalarda Kullanılan Önem Dereceleri ve Açıklamaları (Saaty, 1990)

Önem Derecesi	Tanım	Açıklama
1	Eşit önem seviyesi	Her iki faktör de hedefe eşit düzeyde etki yapar.
3	Orta derecede önem seviyesi	Tecrübe ve değerlendirmelere göre bir faktör diğerine göre biraz daha fazla tercih edilir.
5	Oldukça önemli	Tecrübe ve değerlendirmelere göre bir faktör diğerine göre güçlü şekilde tercih edilir.
7	Çok önemli	Bir faktör diğerine göre çok güçlü şekilde tercih edilir.
9	Aşırı önemli	Bir faktör diğerine göre mümkün olan en yüksek kabul düzeyinde tercih edilir.
2,4,6,8	Ardışık iki yargı arasında yer alan ara değerler	Uzlaşma gerektiğinde kullanılırlar

TO hesaplaması için, ikili karşılaştırma matrisinin ağırlık sütun vektörünün elemanlarının toplamı n_{maks} olmak üzere, TI ile RI aşağıdaki formüllerde verildiği gibi hesaplanmalıdır (Taha, 2000):

$$TI = \frac{n_{maks} - n}{n - 1} \quad (1)$$

$$RI = \frac{1,98 (n - 2)}{n} \quad (2)$$

4. Uygulama

Bu bölümde ilk olarak ele alınan problemin tanımı verilmiş, ardından kullanılan kriterler sunulmuş ve AHP yönteminin uygulama aşamaları tablolar halinde verilmiştir.

3.1. Problemin Tanımı

İstanbul’da faaliyetlerine devam eden ve 6 Kasım 2018 tarihi itibarıyla İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri’ne (İTKİB) üye tekstil firması sayısı 20573’dir (İTKİB, 2018). Bu firmalardan beşinin üst düzey yöneticileriyle yapılan görüşme neticesinde İstanbul’da tekstil sektöründe faaliyetlerine devam eden on binlerce firma olduğu fakat bu firmaların ihracat sürecinde başa çıkmaları gereken lojistik fonksiyon alanlarında yetersiz bilgi sahibi olmaları nedeniyle ihracat yapamadıkları, ayrıca ihracatçı firmaların bir çoğunun da benzer riskler ve korkular nedeniyle yeni pazar arayışlarına giremedikleri tespit edilmiştir.

Bu kapsamda İTKİB tarafından yönetilecek ve tekstil sektörüne hizmet verecek bir LM kurulması ile tekstil firmalarının ihracat potansiyelinin profesyonel bir yönetim anlayışıyla artırılabilmesi ve mevcut riskler ile maliyetlerin düşürülebileceği değerlendirilmektedir. 1937 yılında kurulan İTKİB tarafından üyelerine sağlanan başlıca destek konuları “ticareti geliştirme faaliyetleri, istatistik kayıtları, ekonomik araştırmalar ve raporlama, eğitim faaliyetleri, danışmanlık hizmetleri, koordinasyon faaliyetleri, yayın faaliyetleri, dahilde işleme rejimi ve ihracatın desteklenmesi” şeklinde sıralanmaktadır (İTKİB, 2014). Bu başlıklar incelendiğinde icraya yönelik pek bir faaliyetin bulunmadığı görülmektedir.

İstanbul’da belirlenecek bir noktada tekstil firmalarına hizmet verecek bir LM kurulmasıyla, dış ticaret sürecinde firmaların karşılaşılabileceği sorunlara yönelik bir yapılanma ve hizmet sağlanarak hem İstanbul gibi küresel bir merkezin rahatlatılması hem de ihracat potansiyelinin artırılması sağlanabilecektir. Böylece firmalar, yeni piyasalara açılarak hem satışlarını hem de tecrübelerini arttırmış olacaklardır.

Yeni piyasalar; iç piyasada daha önce ulaşılmamış yerler veya ihracat yapılabilecek dış piyasalar olarak değerlendirilebilmektedir. Ancak firmaların yeni piyasalara açılmaları konusunda isteksiz davranmalarına neden olan bazı sebepler bulunmaktadır. İşletmelerin bir kısmı ihracat konusunda aktif ve girişken bir tavır içerisinde olurken, bir diğer kısmı ise ihracat konusunda çekingen ve isteksiz davranmaktadır. İşletmeleri ihracatta engelleyen veya ihracata yönelmeyi isteksiz kılan başlıca nedenler Atabay (2005) tarafından şu şekilde sıralanmıştır:

- Sınırlı İstek;
 - İç pazarın olanaklarının yeterli/doyurucu olması,
 - İç pazardaki sorunlarla uğraşma,
 - Zaman ayıramama
- Dış Pazar Olanakları Hakkında Bilgi Sahibi Olmama;
 - İhracat olanakları hakkında bilgi eksikliği,
 - İhracat pazarlarının yeterli büyüklükte algılanmaması veya ihracat işinin pahalı ve riskli algılanması,
- Yeterli Kaynakların Olmaması;

- Kaliteli personel bulunmaması,
- İhracat yönetmelikleri hakkında bilgi yetersizliği,
- Sermaye yetersizliği,
- Teknoloji ve üretim konusundaki yetersizlikler,

(iv) Gerçekçi Olmayan Korkular;

- Farklı kültür/dil,
- Döviz işlerinin karışıklığı,
- Nakliye/ulaşım sorunları,
- Dış pazarlardaki istikrarsızlık,
- Dış rekabetin yoğunluğu

(v) Başa çıkamama korkusu.

LM; pazar analizi, risk yönetimi, nakliye, gümrükleme, elleçleme, depolama ve sigortalama konularında firmalara hizmet sağlayarak bu eksiklikleri, kümelemenin sağladığı fiyat avantajı ve risk minimizasyonu ile giderebilmektedir.

3.2. Kriterlerin Belirlenmesi

LM seçimi problemine etki eden faktörlerin tespitine yönelik literatür taraması gerçekleştirilmiş ve elde edilen kriterlerin gerçek hayat problemine uygunluğunu test etmek için tekstil sektöründe faaliyetlerine 20 seneden daha uzun bir süredir devam eden 5 firma yetkilisi ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kriterlerin değerlendirilmesi ve yer seçimi çalışması uzman olarak nitelendirilen bu beş yetkilinin görüşlerine göre şekillenmiştir.

Google Akademik ve Ulusal Tez Veritabanları farklı anahtar sözcükler kullanılarak taranmış ve LM yer seçimi problemi için literatürde kullanılan ve ilerleyen aşamalarda modelde kullanılacak kriterler tespit edilmiştir. Söz konusu kriterlerin gerçek hayat probleminde geçerliliğini tespit etmek amacıyla uzmanlarla görüşülmüş ve İstanbul için uygun olmayan birtakım kriterler bu çalışma kapsamının dışında tutulmuştur. Elde edilen kriterler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. LM Yer Seçimi Problemine Etki Eden Kriterler (Aydın ve Öğüt, 2008; Tanyaş ve Arıkan, 2013)

HEDEF		En Uygun Lojistik Merkezi Yer Seçimi		
ANA KRİTERLER	Maliyetler	Arazi	Konum	Sosyo-Ekonomik Faktörler
ALT KRİTERLER	<ul style="list-style-type: none"> • Arazi • Tesis İnşaatı • Hizmet • Kamulaştırma 	<ul style="list-style-type: none"> • Büyüklüğü • Genişleme Olanakları • Altyapı Yeterliliği • Topoğrafik Özellikler 	<ul style="list-style-type: none"> • Üretim Merkezlerine Yakınlık (ÜMY) • Pazara Yakınlık (PY) • Havalimanına Yakınlık (HY) • Limana Yakınlık (LY) • Demiryoluna Yakınlık (DY) • Otoyollara Yakınlık • UA Ulaştırma Koridorlarına Yakınlık 	<ul style="list-style-type: none"> • Çevresel Etkiler • Kentsel Trafik Etkisi • Ekonomik Yaşama Etkisi

3.3. AHP Uygulama Aşamaları

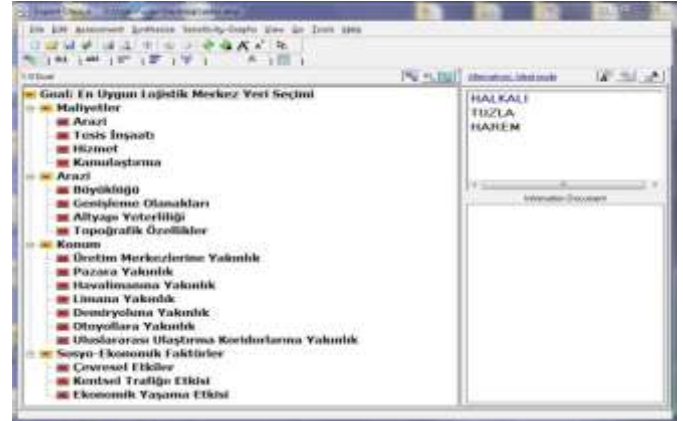
Uygulamanın bu aşamasında kullanılan AHP yönteminin hesaplamaları için Expert Choice 11. yazılımı kullanılmıştır.

Modelde kullanılan kriterlerin belirlenmesi aşamasında, ilk olarak literatür taraması yapılmış daha sonra 20 seneden fazla tekstil sektöründe faaliyet gösteren 5 firmanın yetkilileriyle yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilerek onların uzman görüşlerinden istifade edilmiştir.

Uzmanlar ile yapılan görüşmeler neticesinde İstanbul’da faaliyet yürüten tekstil işletmelerinin büyük bir çoğunluğunun Osmanbey, Laleli, Zeytinburnu, Güneşli ve Merter ilçelerinde konumlandığı, ana tedarikçilerin Bursa, Adana ve Kahramanmaraş illerinde konumlu oldukları ve İstanbul’un tekstil için uluslar arası pazara çıkış noktası olarak Tuzla ve Harem limanlarının kullanıldığı belirlenmiş ve hesaplamalar bu noktalar düşünülerek gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda uzmanlar ile yapılan görüşmelerde lojistik merkez için uygun yer alternatifleri olarak Halkalı, Tuzla ve Harem ilçeleri belirlenmiştir. Bu aşamada uzmanlara kuruluş yeri alternatiflerinin çeşitlendirilmesi/fazlaştırılmasının karar desteği sağlamada fayda sağlayabileceği hatırlatılmışsa da uzmanlar tarafından gerçek problem sınırları içerisinde analizin gerçekleştirilmesi, sıralanan 3 alternatif dışında bir kurulum yerinin olası görülmediği vurgulanmıştır.

Problemin kriterleri 7 ± 2 kuralına göre belirlenmiştir. Hedef, ana ve alt kriterler ile mevcut 3 aday noktayı gösteren AHP yapısı Şekil 4’te sunulmuştur.

Şekil 4. Hedef, Kriterler ve Alternatifler

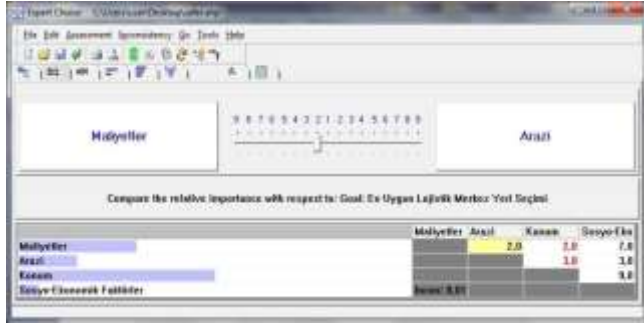

Problemin hiyerarşik modeli 4 Seviyeli olarak kurulmuştur. Her bir ana kriterin farklı sayıda alt kriteri vardır. Model “fayda” yapılı olarak oluşturulmuş olup, ağırlığı en yüksek olan alternatif en iyi seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Kriterler içinde ise sadece arazi fayda yapılı, diğerlerinin maliyet yapılı olduğu görülmektedir. Buna göre tüm model fayda yapılı olacak şekilde karşılaştırmaların yapılması sağlanmıştır.

3.3.1. Kriterlerin Ağırlıklandırılması

Kriterlerin birbirine olan üstünlükleri ikili karşılaştırmalar şeklinde programa girilmiştir. Bu aşamada tutarsızlığın 0.1’den küçük olması sağlanmıştır.

Şekil 5’te ana kriterlerin ikili karşılaştırmaları örnek olarak sunulmuştur. Ana kriterlerin önem dereceleri değerlendirildiğinde; sırasıyla “Konum, Maliyetler, Arazi ve Sosyo-Ekonomik Faktörler” şeklinde olduğu görülmektedir.

Şekil 5. Ana Kriterlerin İkili Karşılaştırılması

Çalışmada elde edilen alt kriterlere ait ikili karşılaştırma matrisleri Tablo 3-(a,b,c,d)'de sunulmuştur. AHP yöntemine uygun şekilde uzmanların görüşlerinin geometrik ortalaması alınarak en yakın tamsayıya yuvarlanmış ve Expert Choice programına tabloda verilen puanlar girilmiştir.

Tablo 3. Alt Kriterlerin İkili Karşılaştırma Matrisleri

(a) Maliyetler ana kriterinin alt kriterlerinin ikili karşılaştırması

	Arazi	Tesis İnşaatı	Hizmet	Kamulaştırma
Arazi	1	5	3	1/3
Tesis İnşaatı	1/5	1	1/3	1/9
Hizmet	1/3	3	1	1/7
Kamulaştırma	3	9	7	1

(b) Arazi ana kriterinin alt kriterlerinin ikili karşılaştırması

	Büyüklüğü	Genişleme Olanakları	Altyapı Yeterliliği	Topoğrafik Özellikler
Büyüklüğü	1	5	1/5	3
Genişleme Olanakları	1/5	1	1/9	1/2
Altyapı Yeterliliği	5	9	1	8
Topoğrafik Özellikler	1/3	2	1/8	1

(c) Konum ana kriterinin alt kriterlerinin ikili karşılaştırması

	ÜMY	PY	HY	LY	DY
ÜMY	1	3	9	6	6
PY	1/3	1	9	6	6
HY	1/9	1/9	1	1/9	1/3
LY	1/6	1/6	9	1	2
DY	1/6	1/6	3	1/2	1

(d) Sosyo-ekonomik ana kriterinin alt kriterlerinin karşılaştırması

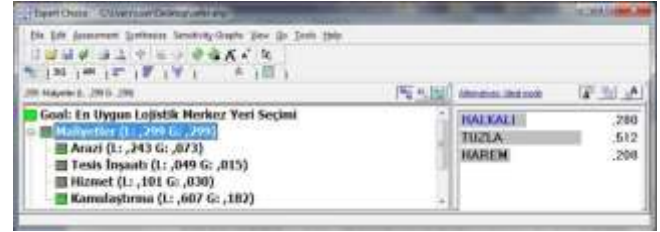
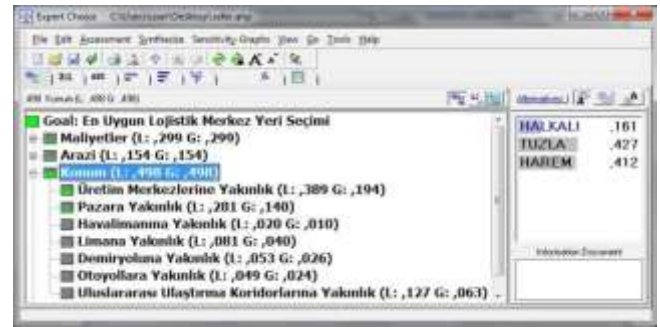
	Çevresel Etkiler	Kentsel Trafik Etkisi	Ekonomik Yaşama Etkisi
Çevresel Etkiler	1	1/2	1/5
Kentsel Trafik Etkisi	2	1	1/2
Ekonomik Yaşama Etkisi	5	2	1

Ana kriterlerden “Maliyetler” kriterinin alt kriterleri ve önem dereceleri (Local:L - Global:G olarak) Şekil 6’da sunulmuştur. Bu kriter açısından en iyi alternatif Tuzla (0,512) olarak elde edilmiştir.

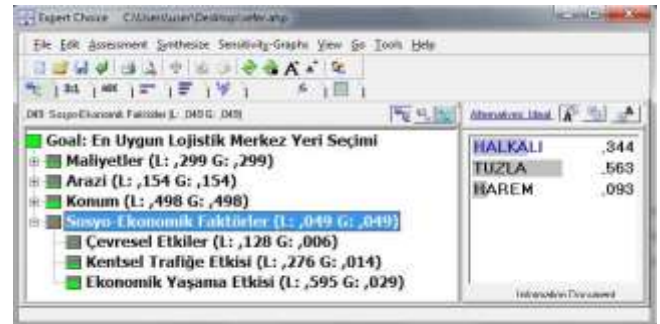
“Arazi” kriterine ait alt kriterler ve önem dereceleri Şekil 7’de sunulmuştur. Bu kriter açısından en iyi alternatif Tuzla (0,581) olarak elde edilmiştir. Bu kriterin ağırlıklandırılmasında uzman görüşlerine başvurulmuştur.

“Konum” kriterine ait alt kriterler ve önem dereceleri Şekil 8’de sunulmuştur. Bu kriter açısından en iyi alternatif Tuzla (0,427) olarak elde edilmiştir. Bu kriterin ağırlıklandırılmasında Google Maps uygulamasının “Yol

Tarifi Al” komutu kullanılarak yukarıda belirtilen kümelene noktalarının gerçek mesafeleri modele girilmiştir.

Şekil 6. Maliyetler Kriteri**Şekil 7.** Arazi Kriteri**Şekil 8.** Konum Kriteri

“Sosyo-Ekonomik Faktörler” kriterine ait alt kriterler ve önem dereceleri Şekil 9’da sunulmuştur. Bu kriter açısından en iyi alternatif Tuzla (0,563) olarak elde edilmiştir. Bu kriterin ağırlıklandırılmasında uzman görüşlerine başvurulmuştur.

Şekil 9. Sosyo-Ekonomik Faktörler Kriteri

3.3.2. Tutarsızlığın Giderilmesi

Tutarsızlığın 0.1’den büyük olduğu durumlarda programın INCONSISTENCY menüsünden BEST FIT seçeneği ile tutarsızlık yaratan değerlerin düzeltilmesi sağlanmıştır. Bu aşamada uzman görüşleri ve gerçek verilerden sapmalar oluşmaması için bazı kriterlerin tutarsızlığı daha da düşürülebilecekken 0.10’un altında kalması yeterli görülmüş daha da düşürülmesine çalışılmamıştır. Örneğin arazi

kriterinin başlangıçta 0,11 olan tutarsızlık değeri Şekil 10'daki işlem gerçekleştirilerek 0,08'e düşürülmüştür.

Şekil 10. Tutarsızlığın giderilmesi

Üç alternatif arasından yapılan yer seçimi çalışmasının sonuçları Şekil 11'de gösterilmiştir.

Şekil 11. Model Sonuçları

Buna göre LM kurmak için en uygun alternatifin Tuzla olduğu, diğer iki alternatifin birbirine çok yakın değerlere sahip olduğu tespit edilmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Çözüm için uygulanan AHP yöntemi analiz bölümünde bahsedildiği şekilde çok sayıda tesis yeri seçimi problemi için kullanılmış ve başarısı kanıtlanmış bir yöntemdir. Yöntemin Şekil 1 ve 2'den artan bir şekilde kullanılmaya devam ettiği görülmektedir. Nitel ve Nicel verilerin bir arada kullanılma zorunluluğu ve uzman görüşlerine başvurma zorunluluğu da bu çalışmada bu yöntemin kullanılmasının diğer nedenleridir. Modelin çözüm aşamasında AHP yönteminin gereği olarak gerçekleştirilen tutarlılık analizi, kriterlerin birbirlerine göre önem derecelendirmesi aşamasında girilen verilerin ve uzmanların tutarlı bilgi vermesini ve eksik yargı kalmamasını sağlaması bakımından modelin geçerliliğini sağlamaktadır.

Çalışmada lojistik sistemin en önemli unsurlarından LM yer seçiminin şirketin başarısını etkileyen önemli bir araç olduğu belirtilmiştir. Uygun bir konum seçimi, gelecekteki işi ve uzun vadeli karlılığı etkilediği için kritik bir karardır (Chen ve Qu, 2006) ve ülkemiz için önemli sektörlerden olan tekstil sektörüne yönelik olarak LM kurulması kazandıracığı faydalar açısından bu çalışmada ele alınmıştır. Çalışmada AHP yönteminin uygulanmasıyla elde edilen sonuçların daha önce bahsedilen 5 yöneticiyle paylaşılması sonucu yöneticiler de sonuçları uygun bulmuş ve bu açıdan modelin geçerliliği anlaşılmaktadır.

Günümüzde, ÇKKV problemlerinde dilsel değişkenlerin ifade edilebilmesi için bulanık sayılardan faydalanılmaktadır. Bu çalışmanın devamının bulanık sayılarla gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.

Kaynakça

- Atabay, İ. (2005). *İhracatçı İşletmeler ile İhracatçı Olmayan İşletmeler Arasındaki Farklılıklar ve İhracat Performansının Analizi: Zeytinyağı Sektöründe Bir İnceleme*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gebze Yüksek Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Gebze.
- Aydın, G.T. ve Ögüt, K.S. (2008). Avrupa ve Türkiye'de Lojistik Köyleri. 2. Uluslararası Demiryolu Sempozyumu, İstanbul. 2. Cilt, 1471-1481.
- Bozorgi-Amiri, A., Asvadi, S. (2015). A prioritization model for locating relief logistic centers using analytic hierarchy process with interval comparison matrix. *Knowledge-Based Systems*, 86, 173-181.
- Chen, Y., Qu, L. (2006). Evaluating the selection of logistics centre location using fuzzy MCDM model based on entropy weight. *In Intelligent Control and Automation, 2006. WCICA 2006. The Sixth World Congress on (Vol. 2, 7128-7132)*. IEEE.
- Farahani, R. Z., SteadieSeifi, M., Asgari, N. (2010). Multiple criteria facility location problems: A survey. *Applied Mathematical Modelling*, 34(7), 1689-1709.
- Huang, H., Zhu, Y. (2014). The location of logistics center by AHP-GP based on convenient idea. *Journal of Chemical and Pharmaceutical Research*, 6(7):1098-1102.
- İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri (İTKİB) resmi internet sayfası, (http://www.itkib.org.tr/itkib/UyeListeleri/data/itkib_uye_liste.xls), Erişim tarihi: 06.11.2018.
- Lee, Y., Kozar, K. A. (2006). Investigating the effect of website quality on e-business success: An analytic hierarchy process (AHP) approach. *Decision support systems*, 42(3), 1383-1401.
- Li, Y., Liu, X., Chen, Y. (2011). Selection of logistics center location using Axiomatic Fuzzy Set and TOPSIS methodology in logistics management. *Expert Systems with Applications*, 38(6), 7901-7908.
- Li-li, Q., Yan, C. (2007). An interactive integrated MCDM based on FANN and application in the selection of logistic center location. *In Management Science and Engineering, 2007. ICMSE 2007. International Conference on (162-167)*. IEEE.
- Liu, X., Guo, X., Zhao, X. (2012). Study on Logistics Center Site Selection of Jilin Province. *JSW*, 7(8), 1799-1806.
- Önden, İ., Acar, A. Z., Eldemir, F. (2016). Evaluation of the logistics center locations using a multi-criteria spatial approach. *Transport*, 33(2), 1-13.
- Pramanik, S., Dalapati, S., Roy, T. K. (2016). Logistics center location selection approach based on neutrosophic multi-criteria decision making. *New trends in neutrosophic theory and applications, Brussels, Pons Editions*, 161-174.
- Regmi, M. B., Hanaoka, S. (2013). Location analysis of logistics centres in Laos. *International Journal of Logistics Research and Applications*, 16(3), 227-242.

- Saaty, T., L. (1990). How to Make a Decision: The Analytic Hierarchy Process. *European Journal of Operational Research*, 48, 15.
- Saygılı, M. S. (2014). Intermodal taşımacılığın maliyet avantajları: Karayolu-denizyolu entegrasyonu üzerine bir araştırma. *Öneri Dergisi*, 11(41), 203-214.
- Tang, X. L. (2016). Logistics Network Construction of Hazardous Goods Based on Analytic Hierarchy Process. *Chemical Engineering Transactions*, 55, 463-468.
- Tanyaş, M. ve Arıkan, F., (2013). *Bursa İli Lojistik Merkez Ön Fizibilite Raporu*. Bursa Sanayici ve İş Adamları Derneği, Bursa.
- Tomić, V., Marinković, D., Marković, D. (2014). The selection of logistic centers location using multi-criteria comparison: case study of the Balkan Peninsula. *Acta Polytechnica Hungarica*, 11(10), 97-113.
- Tu, C. S., Chang, C. T., Chen, K. K., Lu, H. A. (2010). Applying an AHP-QFD conceptual model and zero-one goal programming to requirement-based site selection for an airport cargo logistics center. *International Journal of Information and Management Sciences*, 21(4), 407-30.
- Tuğba Turğut, B., Taş, G., Herekođlu, A., Tozan, H., Vayvay, O. (2011). A fuzzy AHP based decision support system for disaster center location selection and a case study for Istanbul. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 20(5), 499-520.
- Turskis, Z., Zavadskas, E. K. (2010). A new fuzzy additive ratio assessment method (ARAS-F). Case study: The analysis of fuzzy multiple criteria in order to select the logistic centers location. *Transport*, 25(4), 423-432.
- Wang, Y. J., Han, T. C., Chou, M. T. (2016). Applying fuzzy AHP in selection of transport modes for Kinmen military logistics. *Journal of Marine Science and Technology*, 24(2), 222-232.
- Źak, J., Weđliński, S. (2014). The selection of the logistics center location based on MCDM/A methodology. *Transportation Research Procedia*, 3, 555-564.
- Zhang, C., Pan, D. H. (2007). An Evaluation Model Based on Fuzzy Rule for Logistics Centers. *Journal-Northeastern University Natural Science*, 28(4), 596.

Araştırma Makalesi • Research Article

İslamiyet Öncesi Eski Türk İnanışları veya Mitolojisi ile Antik Dönem (Yunan veya Roma) Mitolojisinin Karşılıklı Olarak Değerlendirilmesi

Mutual Evaluation of Ancient Turkish Beliefs or Mythology before Islam and the Ancient Period (Greek or Roman) Mythology

Derya Uzun Aydın ^{a*}

^aDr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Batı Raman Batman/Türkiye
ORCID: 0000-0001-8063-2144

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi 01 Şubat 2018
Düzeltilme tarihi 01 Mayıs 2019
Kabul Tarihi 06 Mayıs 2019

Anahtar Kelimeler:

Mitoloji
Orta Asya
Eski Türkler
Antik Dönem

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 February 2019
Received in revised form 01 May 2019
Accepted 06 May 2019

Keywords:

Mythology
Middle Asia
Old Turks
Antiquity

ÖZ

Mitoloji, “Efsaneler Bilimi” olarak da adlandırılabilir. Mitoloji temasının Avrupa ve kökeninin dayandığı Antik Yunan veya Roma için ne kadar önemli olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Bu bağlamda, Eski Türklerde mitolojik tema öykülerinin de ne kadar değerli olduğu gerçeği ortaya çıkacaktır. Türk mitolojisinde, ata kültü, tanrı inancı özellikle Şamanizm veya Budizm, balballar, anıtlar, göçebe yaşam kültürü ve elbette hayvan üslubu Türk sanatı ve mitolojisinde akla ilk gelen konular olmaktadır. Avrupa Mitolojisine kaynaklık eden Yunan veya Roma mitolojisi de evren ve dünyanın başlangıcı, insanın var oluşu, doğada var olan olgular ve Olympos’lu büyükler yani Tanrı, Tanrıça, Yarı Tanrılar veya mitolojik-efsanevi yaratıklardan oluşan zengin mitolojisi ile dikkat çekmektedir. Olaylar örgüsünde doğma, yaşam, evren, doğa gibi kült inanışların varlığı görülecektir.

ABSTRACT

Mythology can also be called as “Science of Legends”. The importance of the theme of mythology for ancient Greek and Roman which was based on Europe and its origin is an disputable truth. In this context, the fact that how important were the mythological theme stories Old Turks will be relieved. In Turkish mythology, ancestor cult, god faith especially Shamanism or Buddhism, “balbals”, nomadic life cult, and of course animal style are the first topics that come to mind concerning Turkish art and mythology. The Greek or Roman mythology, which originated in the European mythology, attracts attention with its mythology, which consists of the universe and the beginning of the world, the existence of man, the phenomena that exist in nature and the great people of Olympos, God, Goddess, Half Gods or mythological-mythical creatures. The existence of cult beliefs such as birth, life, universe, nature will be seen in the weave of events.

1. Giriş

Türkler ve mitoloji teması incelenmeye çalışılan farklı iki temadır. Her iki tema aslında, kitaplar dolusu konuları içermektedir. Bir de Antik dönem mitolojisi vardır ki, Avrupa mitolojisine kaynaklık ederek günümüz sanatına kadar değerlendirilebilecek bir tema olarak varlığını sürdürür.

Mitoloji ve Türk kelimeleri, bir araya çok sık gelmeyen kavramlardır. Ya da öyle olduğu düşünülebilir. Ancak ayrıntılarla ele alındığında, Türk mitolojisinin de ne kadar değerli ve geniş kapsamlı olduğu gözlenecektir. Bu konuyu sanat bazında incelerken, karşımıza ilk etaplarda özellikle balballar, ya da hayvan üslubu örnekleri gelmiştir. Ancak Türk mitolojisi ve sanatında değerlendirmeye alınabilecek, yaratılış ve türeyiş efsaneleri, tanrılar, evren ve

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: calukya@gmail.com

kozmozografyası ve tabii ki hayvanlar gibi başlıca temaların olduğu gözlemlenmiş ve çalışma bu doğrultuda oluşturulmaya çalışılmıştır.

Eski Türkler denilince, çalışmada öncelikle Hun, Göktürk ve Uygurlar değerlendirilmeye çalışılmıştır. Kimi araştırmacıya göre Türk sayılan Sümerler de konuya dahil edilmiştir.

Dikkat edildiğinde Orta Asya Türk mitoloji teması; kimi zaman dini inanışlar kimi zaman tanrılar, çoğunluk hayvan motifleri ki özellikle yine bir ruh veya tanrı simgesi yada güç simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Peki anlatılmaya çalışılan bu mitoloji nedir? B. Mutlu, "mitoloji" kelimesinin karşılığı olarak "Bir dinle ilgili efsaneler ya da anlamını, kökenini ve gelişmesini belirtmek için çeşitli efsanelerin karşılaştırmalı incelemesi. Efsaneler bilimi de denilebilir" demektedir. (Mutlu, 1997:1273-1276). Ayrıca, eski çağ ya da ilkel toplumlarda doğa olayları, insan yaşantısı, evren ve yaratılış, gerçeküstü kişiler, tanrılar, efsanevi yaratıklar, savaşlar ve kahramanlar kimi konular arasında yer almaktadır.

Dünyanın dört bir tarafına dağılmış olan Türkler, göçebe yaşam tarzı ile birçok kültür ve medeniyet tanımış ve bunlarla büyük oranda etkileşime geçmişlerdir. Bu durum Türklerin diğer milletlerle olan kültür alışverişini de güçlendirmiş ve belki de ortak mitoslar oluşturmalarına vesile olmuştur. (Tansü & Güvenç, 2015:203-218).

2. Antik Mitolojide Yaratılış

Antik mitolojide yaratılış öyküsü oldukça detaylı olarak anlatılmaktadır. Başlangıçta Khaos yani sonsuz boşluk vardır. Boşluktan Gaia yani toprak ana doğmuştur. Sonra ölümler ülkesinin en derin yeri Tartaros, sonra Aşk yani Eros, sonra yer altı karanlığı Erebos ile yeryüzü karanlığı Nyks yani gece doğmuştur. Erebos ve Nyks birleşip Gök'ü yani Aither'i ve Gün yani Hemera'yı meydana getirirler. Toprak ana Gaia da, Uranus (Gök), Deniz (Pontos) ve dağları yaratır (Cömert, 1999:17; Yücel, 2016:25).

Tanrısal uzuvların atıldığı deniz köpükler çıkarır ve Aphrodite doğar. Annesi Gaia ile birleşen Pontos'dan deniz tanrı veya tanrıçaları türer. Perseus tarafından başı kesilen Medusa'nın kanından kanatlı at Pegasos doğar. Hades'in köpeği Kerberos da bu sıralar türemiştir. Titanların çocuklarının evlenmesinden Helios yani güneş ve Selene yani ay ve eos yani şafak meydana gelmiştir. (Cömert, 1999:17-18). (Titanlar ilk Tanrılar soyu olup, Uranos ve Gaianın oğullarıdır: Necatigil, 2011:151).

Yunanlılardan Roma'ya geçen tanrı veya kahramanlar, önceki çağların olayları üzerine sanatla öne çıkmaktadır. (Yücel, 2016:14).

Titan İapetos'un, Okeanos kızı Klymene'den dört erkek çocuğu olmuş, bunlar; Atlas, Prometheus, Epimetheus ve Menoithios'tur.

İnsanın Prometheus tarafından, maddeden yaratıldığı, daha doğrusu 'yapıldığı' efsanesi, geç bir dönemde, İ.Ö. IV. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu efsaneye göre Prometheus, suya ya da gözyaşlarına kil karıştırarak, ölümlü ilk varlığın bedenine biçim vermiş, sonra çamurdan yapılmış bu bedene yaşam solğunu üflemiştir. Bir başka söylemceye göre Prometheus, ilk insanın yalnızca yapıcısıdır, onu yalnızca biçimlendiren kişidir. İlk insana hayatı, ruhu, Athena

vermiştir. Ayrıca yine efsaneye göre; insanlara ceza olsun diyerek ilk kadın gönderilmiş, bu güzel ve belalı yaratığa 'tanrılar armağanı' anlamına gelen "Pandora" denilmiştir.

Yaratılış öyküsünde birbirini izleyen *beş insan soyu* anlatılmaktadır. Olympos'ta oturan ölümsüzlerin yarattığı ilk soy olan *altın soy*, Kronos zamanında yaşamıştır. Tanrılar gibi yaşamıştır insanlar. Yaşlılık nedir bilmemişlerdir. Dünyanın bütün nimetleri onlara aittir. Sayısız nimetler ortasında yaşayıp gitmişlerdir. Dünyada da, hep ilkbahar vardır. Bitkiler kendiliğinden büyümüştür. Bu ilk insanlar ölüp toprağa karışınca, toprağı ve insanları koruyan iyi birer cin olmuşlardır.

Zeus, Kronos'u alt edip Tartaros'a atınca, tanrılar *gümüş soyunu* yaratmıştır. Bunlar, yüz yıl çocuk olarak kalmışlardır. Büyüyüp ergin çağa gelince de hayatları pek uzun sürmez. Ölümsüzleri saymamışlar ve onları cezalandırmak için ilkbaharın süresini kısaltmışlardır ve yılı dört mevsime bölmüşlerdir. Böylece insan, soğuktan ve sıcaktan korunabilmek için mağara ve kulübelere sığınmıştır. Karnını doyurabilmek için de, toprağı işlemek zorunda kalmıştır. Zeus bu kuşağı toprağa gömer. Gümüş soylular da böylelikle, yeraltı cinleri olurlar. Bir üçüncü kuşak yaratır Zeus; *Tunç soyu*. Tunçtan silahları, tunçtan evleri olur. Tunçla toprağı kazırlar. Bu tunç soylularının işleri güçleri saldırmak, öldürmektir. Hep birbirleriyle savaşır, birbirlerini öldürürler. Sonunda, Hades'in ürpertili karanlıklarında yok olup giderler. (Cömert, 1999:22)

Yarı tanrı kahramanlar ise *dördüncü soydur*. Büyük işler becererek, insanlığın adını yücelten bu kahramanlar da, çetin savaşlar sonucu yok olup giderler. *Beşinci soy* hepsinden beter olur. Demir çağıdır bu. Bu çağda, acılar ve felaketler insanların yakasını hiç bırakmaz.

Tufan, tunç çağında, ya da demir çağında olmuştur. Zeus'un, günahkar insanları bir tufanla yok etmek istediğini Prometheus, oğlu Deukalion'a bildirir. Deukalion, bunun üzerine bir tekne yapar, bütün gerekenleri de yanına alarak, karısıyla birlikte bu tekneye sığınır. Hemen bütün Yunanistan sular altında kalır. Teknesi dokuz gün ve dokuz gece sular üzerinde yüzdükten sonra, Parnassos dağının tepesinde durur. Burada Deukalion, kaçanların koruyucusu Zeus'a kurban keser. Tanrılar kralı, elçisi Hermes'i Deukalion'a gönderir, ondan ne istediğini sordurtur. Deukalion, yok olan insan soyunun yeniden yaratılmasını diler. Dileği kabul eden Zeus, karı kocaya "Ana'nın kemiklerini arkalarına atmalarını" söyler. Ovidius'a göre Deukalion ve Pyrrha, dünyada yapayalnız kalırlar. Deukalion dünyada kalan tek erkektir, Pyrrha ise dünyada kalan tek kadındır. Bu dünyada korkarlar ve Dua için Themis tapınağına giderler. Themis bilicisi şu karşılığı verir: "Başınızı örtün, giysinizin bağını çözün ve Büyük Ana'nın kemiklerini arkanıza atın!" Deukalion bu sözlerin anlamını çözmeyi başarır. Büyük Ana dediği, Toprak Ana olmalıdır, kemikler de taş. Bunun üzerine yerden taşları alıp, arkalarına atmaya başlarlar. Onlar attıkça, taşlar taş olmaktan çıkıp insan biçimini alır. Deukalion'un attığı taşlar erkek, Pyrrha'nın attıkları ise kadın olurlar. (Cömert, 1999:23).

3. Eski Türklerde Doğma, Yaşam ve Evrene Bakış

Yaygın bir inanişaya göre, Eski Türklerin hayvandan türediğine inanılmaktadır. Bu hayvanın da özellikle bir kurt olduğu

düşünülmektedir. (Çoruhlu, 2011b:122). Göktürklerin Hunların soyundan geldiği ve hatta onların bir kolu olduğu düşünülmektedir. (Deveci, 2013:795-810).

Kaynaklardan edinilen bilgi ve hikayeye göre, Göktürk Devleti Lin denilen bir devlet tarafından yenilgiye uğrar. Bu savaş neticesinde yalnızca kolu ve bacağı kesilmiş bir çocuk geride kalmıştır. Bu çocuğu bulan bir dişi kurt, onu alır besler ve hatta onunla birlikte olur. Bu ikisinden doğma çocukların da, Göktürk soyunu devam ettirdiği düşünülmektedir. Bu bağlamda Göktürklerin Burgut Abidesi (R.1), bu efsaneyi anlatmakta ve kurttan süt emen bir çocuğu göstermektedir. Dişi kurttan doğan kız çocuğunun da Türklerin kurucusu olduğu ve bu kızın da olağanüstü yeteneklere veya sihre sahip olduğuna inanılmaktadır. Bazen de dişi kurt bir Türk kızı olarak gösterilmektedir. (Çoruhlu, 2011b:123-124 ; Deveci, 2013:795-810).

R. 1: Burgut Yazıtı. Üst kısımda Kurttan Süt Emen bir Çocuk Gözlenmektedir

(Çoruhlu, 2011a:189)

İlginç bir biçimde *Romalılarda* da, bir dişi kurdun çocukları emzirdiği sahneler tanıklık edilmektedir. (R.2). Olay şöyle gelişmiştir; Latium bölgesinde Kral Numitor, erkek kardeşi tarafından devrilmiştir. Kralın kızının yeni varisler doğurmaması için bakire kalması sağlanmaya çalışılmış ancak bir gün bu kız, Mars'ın tecavüzüne uğrayarak "Romulus ve Remus" isimli ikiz çocukları dünyaya getirmiştir. Bu çocuklar ölmesin diye Tiber nehri kıyısına terk edilirler. İşte bu anda bir dişi kurt onları bulup, emzirmeye başlar. Sonra da bir çoban bu çocukları yanına alır. Çocuklar büyüyüp de, kraliyet soyundan geldiklerini öğrenince, Numitor'un tekrar başa geçmesini sağlarlar ve böylece yeni kurulan kente isim olarak "Roma" adı verilir.(MÖ.4.yy.lar). (Ergüven, 2012:115).

R.2: Romalılar'da Kurttan Süt Emen Çocuklar

(Ergüven, 2012:115 ; Jung, 2009).

Oğuz Türklerinde ise Oğuz boyları ve Oğuz Kaan'ın gök ve yerin kızı ile evlendiği anlatılır. Ve bu şekilde soy devam eder. Ayrıca Türklerin *ağaçtan türediğine* inananlar da söz konusudur. (Çoruhlu, 2011b:125-126,130).

Eski Türk inancına göre, Türkler *dünyayı* kimi zaman *bir kare*, kimi zaman da *bir dikkörtgen* şeklinde tasarlıyorlar ve bunun içerisinde yer alan dairenin *gökyüzünü* simgelediğini düşünüyorlardı. Dairenin merkezinde de bir kutsal dağ veya kutsal bir ağaç durduğuna inanmaktaydılar. Bunlar da çeşitli katlara ayrılmış ve yer ile gökyüzünü birleştirmiştir. Yeryüzü dört yöne ayrılmış ayrıca yeraltının da cehennem olduğu düşünülmüştür. (Çoruhlu, 2011b:97).

Doğum ve ölüm okyanusunun adı Samsara olup, insanlar da dünyevilikten nirvanaya ulaşmaya çabalıyorlardı. Samsara'nın tekerlek biçiminde temsil edildiği bilinmekte olup, bir zaman çarkının da bir ilahı bulunduğu ve Uygurlar başta olmak üzere bu zaman çarkını da bir çift ejderin çevirdiğine inanılmaktaydı. Ayrıca dünyayı taşıyan bir takım unsurlar bulunmaktaydı. Bahsi geçen Burgut Abidesi'nde olduğu gibi bunun bir kaplumbağa olarak kabul edildiği gibi, öküzün veya bir ejdarhanın da *dünyayı taşıdığı* düşünülür olmuştür. (Çoruhlu, 2011b:99, 110-112).

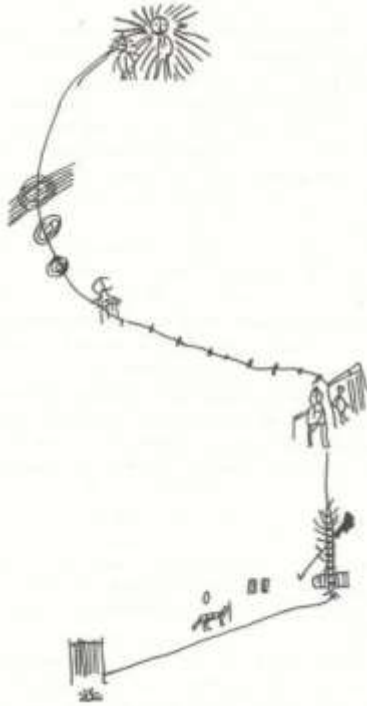
Türkler Şamanizm denilen bir inanca sahiptirler. Bu inanışta, şaman ya da kam adı verilen din adamları var olup, bunlar Tanrıyla insanlar arasında birer elçi görevi görürlerdi. Bu dini terime Tengricilik denilmekteydi. Genel itibarıyla, Şamanizm inancında totemizm, ata kültü, hayvan ve doğa kültleri iç içe geçmişti. Eski *Türk mitolojisinde* de, tıpkı *Yunan mitolojisinde* olduğu üzere birçok tanrı ve ruh olduğu bilinmektedir. Bunlar da, *gök, yer, su ve atalar kültü ile ilişkilidirler*. (Çoruhlu, 2011b:15, 17).

4. Eski Türklerde ve Antik Dönemde Tanrı ve Tanrıçalar

Zeus (Jupiter), *Tanrılarının tanrısı*, tanrıların ve insanların babasıdır. Onun, "bulutları devşiren", "göklerde gürleyen", "şimşek savuran", "uzaktan duyulan gök gürültüsü", "keçi derisinden kalkan taşıyan", "yağmur yağdıran", "rüzgarları estiren" ve "göğe gökkuşağını asan" gibi sıfatları vardır. Zeus, evrenin egemenliğini eline geçirdikten sonra Olympos'a taht kurar, oğlu demirci Hephaistos'un yaptığı krallık atasını taşır. Bu Tanrının, ölümlü ölümsüz birçok sevgilisi olmuştur. (Cömert, 1999:24)

Türkler de, göğün tanrı olduğuna, tanrısal ruhların da gökte yaşadığına inanmışlar ve göğe tapmışlardır. Onlar atalarının ruhlarının, kendilerini hep koruduğuna inanmışlar ve atalarının küçük heykellerini diğer tabirle tözlerini yapmışlardır. Böylelikle atalarının ruhları o tözlerde yaşayacak ve onları koruyacaktır. Türkler, Gök Tanrı veya ruhlarla bir şaman sayesinde iletişime geçmişlerdir. Eski Türklerin ve Moğolların inancı olan Tengricilikte, dünyanın merkezinde durduğuna, yer ve gök alemini birleştirdiğine inanılan bir "Dünya ağacı" bulunur. (Ç.1). Şamanlar da, bu ağaçtan tırmanarak Gök Tanrıya ulaşırlar. Bu Tanrı Ülgen Bay'dır. (Deveci, 2013:795-810).

Ç.1: Dünya Ağacı.

(Çoruhlu, Y. 2011b: 29)

Altay Türklerinde de en büyük tanrı olarak *Kayra Han*'in kabul edildiği bilinmektedir. Dünyada var olan her şeyi yaratan da O'dur. Altay Türklerinde *Kayra Han*'nın oğlu olarak bilinen gökyüzünün hakimi, iyilik ve merhamet tanrısı ve yeri göğü yaratan *Ülgen Bay*'dir. O da *Zeus* gibi şimşek çaktırtıp, yıldırım düşürür. Bolluk ve zenginlik kaynağı kabul edilir. Gök tanrı kabul edilen *Ülgen*'in oğullarından birinin yırtıcı bir kuş olması, akla Türk sanatında sıkça rastlanılan *kartal* akla getirmektedir. (Aldemir: <http://arkeopolis.com/turk-mitolojisinde-tanrilar-ve-ruhlar/> ; Çoruhlu, 2011b:28, 106).

Sümerlerde göktanrısı Anu olarak bilinirken, *Enlil'ede Hava Tanrısı* diyenler olmaktadır. (Mccall, 2011:39-43 ; Kramer, 2001 ; <http://www.cnokta.com/sumerler/>)

Yakut Türklerinde *gökyüzü tanrısı* ve ilk insanı, ay, yıldız, güneş ve dağları yaratan tanrıya *Ayığ Han* veya "Ürüng Ayı Toyon" denilmiştir. (Aldemir: <http://arkeopolis.com/turk-mitolojisinde-tanrilar-ve-ruhlar/>)

Mezopotamya uygarlıklarında da, özellikle tanrılar ve siyasi yöneticilerin önemi tartışılmazdı. Mezopotamya kültüründe özellikle Sümerlerde de, Tanrı ve Tanrıçalar, koruyucu yararlı, kötü ya da yararsız olarak simgelenilmekteydi. (Şenyapılı, 2003:20 ; Yücel, 2016:30). *Tanrılarının üstünlüğü* bütün uygarlıklar için geçerliydi. Sümerlerde sudan yaratılan eril Gök (An) ve dişil toprak Nin-Hursag ile (Ki) birleşip havayı yani Tanrı Enlil'i yaratmıştır. (Yücel, 2016:24). Sümer mitolojisi oldukça geniş ve kapsamlı mitolojik sahne ve temaları ile meşhurdur. Su Tanrısı Enki'den Güneş Tanrısı Utu'ya kadar tanrılar, hizmetkarlar, sunu sahneleri ,bitki, tanrı ve tanrıçaları gibi geniş bir yelpazeye sahip olmuşlardır. (Kramer, 2001:84; Moscati, 1985; Mccall, 2011:39-43 <http://www.cnokta.com/sumerler/>). Aslında *Tanrı inanışları çok daha eski tarihlerde, ilksellere kadar inmektedir.* Bunu gerek Avrupa sanatında, gerekse Türklerde görmek mümkündür. Bu kadın figürleri öncelikle akla "Ana Tanrıça Kültü"nü getirmektedir. Nitekim bunlar, bereket, üreme gibi olguları ifade etmektedir. (Kuban, 2014:101) *Antik Mitolojide bilinen ilk toprak ana Gaia*'dir. Ayrıca tarihler otuz bin yıl öncesini gösterdiğinde, karşımıza Avusturya'daki *Willendorf Venüsü* çıkmaktadır. Bu diğer ismiyle ise *Kybele* motifleridir.(Cömert, 1999:17; Şenyapılı, 2003:1) *Kybele* benzer özelliklere sahip önemli bir *Anadolu tanrıçasıdır.* Sümer'de bu tanrıçanın adı *Büyük Ana Tanrıça Ninhursag'dır.* Kimisi ona toprak anlamındaki "Ki" diye tapardı. (Cömert, 1999:57; Yücel, 2016:28). Sümerdeki diğer önemli *Ana tanrıça Nimmah* olarak da adlandırılır.(Mccall, 2011:39-43 ; Kramer, 2001 ; <http://www.cnokta.com/sumerler/>)

Tekrar *Antik Yunan'a* döner isek, *Hera (Iuno)* ile karşılaşmaktadır. Zeus'un eşi hem de kızkardeşi olan bu Tanrıça kıskançlığı, inatçı ve kavgacı ruhuyla bilinmektedir. Güzelliğine de oldukça düşkündür. Onun, evlilik ve gebeliğin koruyucusu olduğuna inanılır. Tavus kuşu ve nar, işaretleri arasındadır. (Cömert, 1999:26-27). *Türklerin inandığı dişil ruh olarak ise Tanrıça Umay* gelmektedir. Onun Hera'ya göre daha sevecen olduğu düşünülmekte ve kadın ile çocukları koruduğuna inanılmaktadır. (Deveci, 2013:795-810). Yapılan kimi sanat eserlerinde, örneğin kadın heykellerinde genelde başında taca benzer dilimli bir başlık taşır. (Çoruhlu, 2011b:227 ; İskenderzade, 2010:256-269). Ayrıca doğum tanrıçası, evlilik tanrıçası ve güzellik tanrıçası olarak da kabul edilir ve *bu son özelliği ile de Aphrodite'i hatırlar.* Kendisine bazen Umay Ana-Ayısıt veya Ayzıt Hatun da denilir. (Aldemir: <http://arkeopolis.com/turk-mitolojisinde-tanrilar-ve-ruhlar/>).

Athena (Minerva) veya öteki adıyla Pallas, doğru ve haklı olan savaşın tanrıçasıdır. Bakireliğe verdiği önem ile tanınan tanrıça, güzelliğini de önem vermektedir. Genellikle silahlı ve kalkanlı olarak betimlenen Athena *bilgelik sıfatına da sahiptir, simgesi de baykuştur.* (Cömert, 1999:27-28). Sümerlerde *Enki'nin de bilgelik tanrısı* olduğu bilinmektedir.

(Mccall, 2011:39-43; Kramer, 2001 ; <http://www.cnokta.com/sumerler/>)

Apollon (Apollo), kendisine yakıştırılan Phoibos sıfatı dolayısıyla 'parlak, ışık saçan, ışıtan' olarak tanınır ve en çok *güneş tanrısı* olarak bilinir. Oysa ki asıl güneş tanrısı Helios'tur. Apollon, okçudur, altın kılıçlı altın saçlı bir tanrıdır *Kurt, kuğu veya karga* ise sembeleri arasında yer alır. (Cömert, 1999:29-30). Helios'un bahsi geçtiği üzere asıl güneş Tanrısı olduğu ve şahlanan dört atın çektiği arabayla, güçlü ve yakışıklı bir genç olarak tasvir edildiği bilinmektedir. (Cömert, 1999: 47). Sümerlilerin *Güneş tanrısı da Utu* olarak tanınır. (Mccall, 2011:39-43 ; Kramer, 2001 ; <http://www.cnokta.com/sumerler/>)

Tanrıça Artemis'in (yani Diana) kardeşi *Apollon Güneş'le bir tutulurken, Artemis ise Ay'la bir tutulmaktadır*. Artemis temalarında ok ve yay, kimi zaman da at ve arabayla betimlenmektedir. Bazen kendisine bir *köpek ve geyik* eşlik eder. Altın bir yaya sahip tanrıça, avcı ve bakireliğine düşkün bir tanrıçadır. Ay simgesi olarak bazen bir hilal taşırken, bazense meşale taşır. Efes'in Artemis'i Anadolu'yu *simgeleyen* ve dolayısıyla bereket sembolünü ifade eden önemli bir tanrıçadır. (Cömert, 1999:30-31). Ayrıca Helios'un kızkardeşi olan *Selene de ay'ı* simgelemektedir. Bazen tek başına, bazense at üzerinde gösterilir. O da yarım ay ve bir meşale taşımaktadır. (Cömert, 1999:48). Sümerlilerde, *Nanna'nın da Ay tanrısı olduğu* bilinmektedir. (Mccall, 2011:39-43; Kramer, 2001 ; <http://www.cnokta.com/sumerler/>)

Ares (Mars), Athena'dan farklı olarak cılgın bir savaşçı ve zalim bir Tanrıdır. Amaşısızca kıymayı sever. Bu bağlamda en önemli işareti mızraktır.

Hermes (Mercurius), çobanların ve hayvan bereketliliğinin tanrısıdır. Bunun neticesinde kimi zaman *bir koç* taşırken gözlenir. Bu niteliğini anımsatan görünümü, Hermes Kriophoros'tur (Koç Taşıyan Hermes). Ayrıca, *Tanrının habercisi* görevini de üstlenmiştir. Kendine Ruhlar Klavuzu lakabı verilmiştir. Ticaretin tanrısı olduğu da söylenir. Ayağında kanatlı sandalları ve elinde tuttuğu iki yılan sarılı asası ile betimlenebilir. (Cömert, 1999:31-33).

Türklerin Tanrısı olan Mergen de, zekası, okçu kişiliği ve bilgeliğiyle tanınır. *Hermes de bilgeliğiyle ün saldıği için ikisi arasında benzerlik kurulabilir*. Uygur'un Tanrısı Mergen'in okçuluk simgesi çift kanatla betimlenebilir. (Deveci, 2013:795-810). Tanrı Ülgen'in emrinde olan ve bir ruh olarak tanınan *Yayık için de haberci rolünü* oynadığını söylemek mümkündür. *Çünkü Tanrı ile insanlar arasında rehberlik etmek gibi bir görevi vardır*. (Çoruhlu, 2011, s.32). Gökte yaşadığına inanılan ve yine Ülgen'nin elçisi kabul edilen Utkuçu'nin de görevi Kurbanları göğe Ülgene götürmektir. (Aldemir: <http://arkeopolis.com/turk-mitolojisiinde-tanrilar-ve-ruhlar/>).

Hephaistos (Vulcanus), *Ateş tanrısıdır*. Özellikle madenlerle uğraşmayı sevmesinden dolayı maden işçisi lakabı takılmıştır. *Hestia (Vesta)* da, *ateşle ilgilidir*. Aile ocağını, daha geniş anlamda insan topluluğunu, kenti simgelemektedir. (Cömert, 1999:34). *Türklerde de Odana yani ateş veya Ocak, bir dişi tanrıça olarak tanınır*. (Deveci, 2013:795-810).

Aphrodite (Venus), *güzelliği* ve sevgilileri ile ünlü Tanrıça, genellikle *eros yani Aşk ve Sevgi* ile birlikte anılır.

Aphrodite'nin bilinen sembeleri arasında; *güvercin, serçe, keçi, istiridye, yunusbalığı, kaplumbağa* gibi hayvanlar yer almaktadır. *Bazen Umay Ana ile güzellik unsuru bakımından ilişkilendirilmektedir*. Ayrıca *Sümer de İnanna, Aşk Tanrıçası olarak bilinmektedir*.

Poseidon (Neptunus), *Denizlerin tanrısıdır*. Ayrıca toprağın da sahibi kabul edildiği olmuştur. 'Toprağın efendisi', 'yeri sarsan' lakapları ile tanınır. Özellikle elindeki üç çatalı zıpkını ile görülür. Bununla yapraktan, kayadan su fişirtmesi nedeniyle ona *su kaynakların tanrısı da denmiş*, atın yaratıcısı ve evcilleştiricisi kabul edilmiştir. *Su ile bağlantı kurabileceğimiz Sümerlerden de, su tanrısı Enki'yi* saymak mümkündür. (Cömert, 1999: 34, 38. ; Mccall, 2011:39-43 ; Kramer, 2001 ; <http://www.cnokta.com/sumerler/>)

Hades (Pluton) adı , 'görünmez' anlamına gelmektedir. Bu tanrıyı görünmez kılan şey taşıdığı başlık olmaktadır. Ölüler ülkesinin adına da Hades denilir. *Yer altı ve cehennem tanrısı* olarak da kabul edilir. Ayrıca, ahlakı bozan ve bu tarzdaki insanları cezalandıran Erinyes'ler de, cehennem tanrıçalarıdır. Onların işareti *yulandır*. (Cömert, 1999:35, 39, 57). *Türklerin (Etügen) Ötegen'i de yer tanrıçası* olmasıyla benzerlik taşır. (Deveci, 2013, ss.795-810). Türk ve Moğol mitolojisinde ismi geçen Etügen, hayvanları ve toprak ile ilgili tüm ürünleri koruyan da bir tanrıçadır. Aslında Yer Tanrıçası ile doğum ve üretim arasında bir bağ kurulmuştur. *Erlık Han da yer altıtanrısıdır*, ancak şeytanla eş tutulmuş olup Göktanrıdan sonra gelmektedir. (Kuban, 2014:54.). *Sümerlerdeki Ki de, yer altı tanrısıdır*. Yer altında yaşayan bir ruh olan *Albastı da*, ölümler alemini temsil eder. (Aldemir: <http://arkeopolis.com/turk-mitolojisiinde-tanrilar-ve-ruhlar/>. ; Çoruhlu, 2011:55. ; Mccall, 2011:39-43 ; Kramer, 2001).

Dionysos (Bacchus), *üzümü ve şarap yapma sanatını* bulan bir tanrıdır. Her gittiği yere asmasını götürür. Bakkha'lar, onun alayından olup, Dionysos adına dinsel törenler yaparlar. Çoğunluk sarmaşık, asma yaprağı ve bir kadehle betimlenen Dionysos'un hayvanları *aslan, kaplan boğa ve keçidir*. (Cömert, 1999: 41-43). Yunan kültüründe Dionysos kutlamaları yaşam zevkleri üzerine kurulu olup, cinsellik içeriklidir. Üzüm toplama ve bağ bozumu törenleri hep onunla ilgili tutulur. (Yücel, 2016:13). Ayrıca onun törenlerinde şarap içilmesi Hristiyanlık ayinlerinde sunulan içkiyle de bağdaştırılmaktadır. *Elinde tuttuğu kadeh, Eski Türklerdeki balbalların da elinde kadeh tutmasını akla getirmektedir*. (Jung, 2009:143).

Tanrıça Demeter (Ceres), anlayışlı ve iyi bir tanrıça olarak tanınır. *Başaktan bir demet ile asa ve domuz yavrusu ile yılanın* da onun sembeleri olduğundan bahsedilir.

Bunlar dışında *gök ve atmosferle ilişkili bazı tanrılar* da bulunmaktadır. Örneğin Eos, şafak'ı sembeler. Astraios, Şafak tanrıçası Eos'un kocasıdır. Kimi yıldız ve rüzgarların babasıdır. Heosphoros ve Phosphoros sabah yıldızını, Hesperos ise akşam yıldızını temsil eder. Eos'la Astraios'un oğulları olduğu söylenen başlıca rüzgarlardan Boreas; Poyraz ya da Yıldız dediğimiz kuzey rüzgarıdır. Zephyros, Kareyel denilen batı rüzgarını, Euros; Doğu rüzgarını, Notos; Lodos'u, Harpya'lar da; Kasırğa'yı simgelemektedir. (Cömert, 1999:39-40, 48-49).

Bu arada dikkat edildiğinde Avrupa mitolojisindeki çoğu Tanrı ya da Tanrıçanın simgesi olan bir *hayvan figürüne* rastlanılmaktadır. Dolayısıyla tıpkı Türklerde olduğu gibi

hayvan motifleri, bir çok uygarlık mitinde benzer bir şekilde yerlerini ve önemlerini korumuş durumdadır.

5. Eski Türklerde Bazı Heykeller, Kozmografya ve Kutsallık Sembelleri ile Hayvanlar ve Hayvan Üslubu Üzerine

Atlı ve göçebe kültürü olarak değerlendirebileceğimiz gerek Hunlar gerekse Göktürklerde, *çok sayıda taş heykele veya balballara* rastlanmaktadır. Özellikle Bilge Kağan, Kültiğin ve Tonyukuk'a ait anıt biçimli heykel diyebileceğimiz unsurlar, bunlar arasında bilinen en önemli örneklerdir. Türklerde atalar kültü ayrıca önemli olup, özellikle ölen kişiye saygı duyulmuş, onu veya öldürdüğü kişileri simgelemek adına bu tarz heykel veya balballar dikilmiştir. İskit döneminden başlayarak bu tür düzenlemelerin yalnızca mezar çevresinde değil, ayrıca törenlerde veya anma mekânlarında yapıldığı da dikkate alınmalıdır. *Ancak çok eski tarihlere inildiğinde, tarih öncesinde dikilmiş olan menhir örneklerinin de, balballarla ilişkili olabileceği düşünülmektedir. (R.3).*

R.3: Tarih Öncesinden bir Menhir.

(Jung, 2009:233).

Bu bağlantılardan hareketle, balbal dediğimiz unsurlar (R.4) çoğunlukla ayakta, bazen oturur vaziyette gözlenebilir. Dikkat edildiğinde bunların çoğunluğunda, *ellerinde şarap benzeri bir kadeh taşıdıklarına tanıklık edilmekte olup bu da akla, Antik Yunan mitolojisinde Dionysos kültündeki şarap ve kadeh ilişkisini getirmektedir. Hatta Demeter'in de bazen elinde kadehle gösterildiği örnekler mevcuttur.* Bu kadehler ne için yapılmaktaydı? Bunların and törenleri veya ayın sunumları için eklendiği düşünülmekte, bazense düşmanla yapılan antlaşmayı simgelediğinden bahsedilmektedir. Kimine göreyse, ölümsüzlüğü temsil ettiği, ölümsüzlük dileği olduğu söylenmektedir. (Çoruhlu, 2011a:158-159,221 ; İskenderzade, 2010:256-269).

R.4: Balbal Örnekleri.

(<http://www.serenti.org/turklerin-tarihe-biraktigi-iz-balbal/>)

Hunlar veya Göktürklerin bir de "geyik taşları" denilen ve üzeri geyik vb hayvanlarla süslü bazı dikilitaşları olduğu da bilinmektedir. Göktürklerin cenaze törenlerinde geyikleri de kurban ettiği düşünülürse, belki de buradan etkilenecek bu taşların yapılmış olabileceği düşünülebilir. (Çoruhlu, 2011, s.159. ; Esin, 2004:19; İskenderzade, 2010:256-269).

Yerleşik yaşam kültürüyle tanınan Uygur Türkleri de, inanç olarak Budizm veya Manizm ile ilgilenmişler ve heykel örnekleri de büyük ölçüde bu yönde gelişmiştir. (Çoruhlu, 2011a:247, 298-299).

Eski Türklerde evren kozmografyası vb. bir takım unsurlar, önem verilen ve hatta tapınılan unsurlar olarak bilinmektedir. Örneğin Göktürklerde daha önceden de bahsi geçen *Kültiğin abidelerinin ayrıca evreni de* sembolize ettiği söylenir. Bu bağlamda dünyayı sırtında taşıdığına inanılan *kaplumbağa ya da ejder motifleri* oldukça önem arz etmektedir. (Çoruhlu, 2011a:178-181).

Göktürkler başlarda evreni dikdörtgen veya silindir biçimli olarak hayal etmişler ve kubbeli çadırlar olarak düşünmüşlerdir. *Uygur* kozmografyasında da, yeryüzü dört tarafı okyanusla çevrilidir ve düz bir kara parçasıdır. Yeryüzünün ortasında ise kutsal dağlardan "*Sumeru Dağı*" bulunur. *Tıpkı Zeus'un Olympos Dağı gibi.* Bir süre sonra gök kubbenin yerini, önemi açısından *kutupyıldızı* alır. Hatta *büyükayı takımyıldızının da göktanrıya benzeyen bir tanrı* olduğuna inanılmıştır. Ay ve güneşin de dünyanın etrafında döndüğü düşünülmüştür. Gökyüzünde yıldızları taşımakta olan, dönen bir tekerleğin varlığına inanılır. (Esin, 2004, ss.114-121). Kısaca *Güneş, ay ve yıldızlar* tapınılan unsurların başında gelmektedir. Ayrıca güneşi simgeleyen madeni halkalar da önem taşımaktadır. *Sümerdeki İhtar* ise, *yıldız* anlamına gelmekteydi. Kimi zaman *Situri* de yıldız veya ay tanrıçasını temsil ederdi. (Çoruhlu, 2011b:23 ; Şenyapılı, 2003:4).

Türklerde kullanılan *oniki hayvan simgesi de takım yıldızını* temsil etmekte olup, ayrıca *hayvanlar yılları, ay ve günleri* gösterir. Bu hayvanlar; *sıçan, öküz, pars-kaplan, tavşan, ejder, yılan, at, koç, maymun, horoz, köpek ve domuzdur.* (Esin, 2004:117-119).

Güneş, Antik Yunan mitolojisinde de önemli olup, Akla Helios ile Apollon'u getirmektedir. *Ay'ın erkek, güneşin de dişi olduğu düşünülmüştür ki, bu bağlamda güneş Umay Ana ile ilişkilendirilmiştir. Ay ile ilişkilendirilen Tanrıçalar ise Antik dönemden Artemis (Diana) ve Selene'dir.* (Çoruhlu, 2011b:24, 26). Gece, kış mevsimi, su veya çift sayılar da dişlilik kavramıyla bağdaştırılır. Türklerde de kara yılan, ve

kaplumbağa takım yıldızıyla da özdeşleştirilir (Esin, 2004:26.)

Mevsimleri ilişkilendirmek gerekirse, aslında oldukça eski tarihlere inmek mümkündür. Kökeni belki 3000 yıl öncesine dayanan Stonehenge’de, mevsimler bereket törenleri olarak kutlanırdı. Nitekim yaz gündönümünde Stonehenge’de güneşin doğuşu ayrıca önem arz ederdi. (R.5). (Jung, 2009:109)

R.5: Stonehenge’de Güneşin Doğuşu

(Jung, 2009:109)

Uygurlarda da kare içinde daireler, dört yön simgeleri, dünya ağacı tasviri dikkati çeken başlıca unsurlardır. Dört yönü temsil eden haç’ın, Uygurlarda gözlemlenmesi de ilginçtir ve dört yönü de ilahlar temsil etmektedir. Örneğin bunlar içinde, Baş Tanrı Cakraşamvara Heruka ve karısı bulunmaktadır. (Esin, 2004:83) Ayrıca bir Yunan tanrıçasının haçı andıran heykeline de tanıklık edilmiştir; tarihsel olarak MÖ. 3.bin dolaylarına ait olduğu söylenmektedir. (R.6). (Jung, 2009:107).

R.6: Yunan Tanrıçasına Ait bir Haç.

(Jung, 2009:107).

Dağ, su tanrıları, ateş ve ağaç da Türklerde kutsaldır. Bu kutsal nesnelere hükümdarlar, göktaının yeryüzündeki temsilcileridir. Göktaını simgesi içinde yurt da denilen çadırlarda kabul edilir. Kayra Han, Ülgen Bay veya Zeus bu kutsallıklarla özdeş Tanrılar arasındadır. Örneğin ateş denilince akla hemen Ateş Tanrısı Hephaistos gelmektedir. Dağ-Ağaç ya da orman ile ilişkili mitolojik antik varlıklar olarak Oreas’ları yani Dağ perilerini, Auloniad’ları yani Vadi perilerini, Dryad’ları yani korudukları ağaçlardan pek

ayrılmayan perileri, Ekhoları yani dağ perilerini düşünmek mümkündür.

Ayrıca Türklerin önemli simgesi olan ağaç veya dünya ağacı da, Yunan mitinde önemini korumaktadır. Örneğin bir mühür üzerinde görülen bir resimde, Demeter ile Persophone, kutsal ağacı tutmaktadırlar. Hatta adına da “ölümsüzlük bahçesi” denilmiştir. (R.7). (Campbell, 2003:19. ; Cömert, 1999:54 ; Çoruhlu, 2011b: 22).

R.7: Ölümsüzlük Bahçesi

(Campbell, 2003:19).

Uygurlarda, ağaç verimlilik simgelerken, yemişleri de bodhisattvalar yani rahipler veya hükümdarı betimlemektedir. Mani ve Budizm dinine inanan Uygurlarda, evrenle ilgili bir diğer simge de lotus çiçeğidir. Yani nilüferdir ve genellikle Budha’ya adak olarak sunulur. (Çoruhlu, 2011b:100,307 ; Esin, 2004:44).

Doğum, ölüm okyanusu ya da nehri demek olan ve nirvanaya ulaşmayı simgeleyen Samsara’nın varoluş tekerleği, Cakra olarak adlandırılır. Su veya okyanus temaları düşünüldüğünde benzer şekilde, Antik dönemin su Tanrısı kabul edilen bir diğer ismi olan Okeanos akla gelmektedir. Ayrıca başında nehir tanrılarının sıfatları kabul edilen boğa boynuzu veya deniz tanrılarının işareti sayılan kabuklu hayvan ayağı da görülür. Nympha’lar da, kırlarda, sulara, ormanlarda yaşayan peri tanrıçaları olarak önemli figürlerdir. Nympha’lar ölümsüz değillerdir. Sirenlerin de ölüm tanrıçaları oldukları, denizlerde yaşadıkları, kuş vücutlu ve kadın başlı varlıklar oldukları kabul edilir. Tasvirlerinde belden yukarısı kadın, belden aşağısı balık olarak tasvir edilirler. (Cömert, 1999:50, 52 ; Çoruhlu, 2011a: 306-307).

Türklerin hayvanlarla ilişkileri ve hayvan üslubu, her zaman önemli olmuştur. MÖ.5 ila 3.yy. arasında görülen üslupta; çevredeki hayvanlara, doğanın sırlı yaşamını simgeledikleri için de önem verildiği bilinmektedir. Hayvan üslubunu araştıranlar bu üslubun başlangıcını İskitlere kadar indirmişlerdir. Hatta Yunan natüralist sanatındaki süslemeli unsurlar ve bunların üsluplaşmış haliyle ilişkilendirilmeleri de söz konusu olmuştur. Örneğin Kırım’da İskitlere ait hayvan motifli süslü vazo ile benzer bir Yunan vazosu karşılaştırıldığında bu benzerliğe tanıklık edilecektir. (R.8). (Kuban, 2014: 54, 63, 69).

R.8: İskitlere Ait Hayvan Motifiyle Süslü Vazo ile Benzer bir Yunan Vazosu

(Kuban, 2014:64)

Hayvanlar, koruyucu ruhlar olarak da kabul görmüşler ve hatta onların kılığına bürününce, onun gücüne sahip olunacağına inanılmıştır. Bu üslup da şamanizmin etkileri olduğu da düşünülmektedir. *Türk kozmolojisi ve mitolojisi de bu sembollerle içiçe geçebilmektedir. Bu üslup Mezopotamya kültürlerinde de gözlenmektedir. Bu üslupta özellikle; av sahneleri, hayvanla hayvan veya hayvan-insan mücadele betimlemelerine sıklıkla rastlanılmaktadır. Ayrıca masal veya efsanevi yaratıkların varlığı da söz konusudur* (Çoruhlu, 2011a:163).

Hayvanları simgesel anlamları ile daha derinlemesine incelemek de mümkündür. Bunları benzerlik bağlamında Antik Yunan mitleriyle tekrar hatırlatmakta fayda vardır

Türklerin önem verdiği hayvanlardan birisi olan ejderha motifi, bereket, güç, veya bolluğu simgelediği kadar kimi zaman Gök veya Su tanrısı ya da toprak tanrısı ile eşdeğer tutulmuştur (Esin, 2004:31, 35)

Eski Uygurlarda kötü hayvanlar arasında kabul edilen yılan, aynı zamanda yer altı tanrısı Erlik ile de eşdeğer tutulmuştur. Bu figür, Antik mitolojide de sıklıkla görülen bir figürdür. Nitekim Hermes'in iki yılan sarılı asası bulunduğu bilinmektedir (Cömert, 1999:33 ; Çoruhlu, 2011b:183 ; Tokyürek, 2013:221-281).

Türklerde beylik, kut simgesi olarak kaz veya kuğu önem kazanırken, altın tavuk ve horoz da astrolojik simgelerden kabul edilmişlerdir (Esin, 2004:37, 41).

Budizm'de tanrılarla ilgili olduğu düşünülen dağ keçisi, genellikle hanedan arması olarak da kullanılmıştır. Bunun en güzel örneğini Göktürklerde görmekteyiz.

Koç da, eski Türklerde Gök Tanrı'ya sunulan kurbanlar arasındadır. Ayrıca gökle bir tutularak göğü ve kuvveti simgelemiştir (Çoruhlu, 2011a:179; Tansü & Güvenç, 2015:203-218).

Kuş simgesi, Türk kozmoloji ve mitolojisinde önemli yer tutar. Yeryüzündeki insanlara can verdiği kabul edilen kuşların, sonsuzluğu simgelediği de kabul edilir. Yeryüzünde doğan insanlara can veren bu kuşlar aynı zamanda yaşamın sonsuzluğunu ve dönüşümünü de simgelemektedir.

Göktürk Dönemi insan figürlü heykellerin elinde de görülebilen kuş tasvirleri, öbür dünya, ölüm ve ruh ile ilintili bir simge kabul edilir. (Ögel, 2014, *Türk Mitolojisi*, C.I-II).

Türklerde, boğanın da dünyayı sırtladığı ve yaşanan depremlere bunların sebep olduğu düşünülmüş ve dünyayla eş değer tutulmuştur. Dolayısıyla yer ile ilişkili bir hayvandır. Kahramanlıkla da özdeşleştirilir. Ayrıca boğanın sesi, Budha'nın sesine benzetilmiş ve bu bağlamda önem kazanmıştır. (Çoruhlu, 2011a:314) ; Çoruhlu, 2011b:168) ; Tansü & Güvenç, 2015:203-218 ; Tokyürek, 2013:221-281).

Bilindiği üzere boğa, Antik mitolojide Poseidon'un hayvanıdır. (Campbell, 2003:57.)

Anka (Simurg) kuşu, her şeyi bildiği kabul edilen bir hayvandır. Bilgi ağacının dallarında yaşar. Mısırlılarda adı Phoenix, İranlılarda Simurg, Arap-İslam kültüründe karşılığı da genelde Zümrüdüankadır. (Deveci, 2013:795-810).

Kartal ya da çift başlı kartal oldukça önemli ve sık rastlanılan bir canlı olup, göktanrıyı simgelemektedir. Genellikle de, dünya ağacı tepesinde gözlenir. Göktürk ve Uygurlarda da, hükümdarları temsil eder. Ruh ve adalet simgesi olduğu kadar, Güneşi de temsil eder. Hakimiyet, güç ve kuvveti ifade ettiği de bilinen kartal motifi, İslam sonrası devletlere kadar geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Birçok devlet ve milletin simgesi olan çift başlı kartalı, günümüzde halen görmek mümkündür. Çift olması gücü artıracığı inancıyla ilişkili olabilir (Çoruhlu, 2011b:156. ; Tansü & Güvenç, 2015:203-218).

Sıkça rastlanılan bir diğer hayvan ise aslan motifidir. Savaşı, zaferi ve iyiliği simgelediği düşünülür. Aslan tanrısallık hayvan olarak Batı Türk Dünyası'nda karşımıza çıkmaktadır. Budizm'de aslan, tanrı sembolü ve hükümdarın oturduğu tahtı simgelemektedir. Yunan mitinde aslan, kaplan, boğa ve keçinin Dionysos'un diğer simgeleri arasında olduğundan söz edilmiştir (Cömert, 1999:43. ; Çoruhlu, 2011b:159-160. ; Tansü & Güvenç, 2015:203-218).

Türklerin olmazsa olmaz hayvanı attır. Şaman gökyüzüne onunla çıkar. Göktanrıyı simgeler. Yas işareti olarak kuyruğunun kesildiği veya düğümlendiği de bilinmektedir. Hatta kurganlarda, ölüye hizmet etsin diye beraber gömüldükleri de bilinmektedir. Kısaca at ile gökyüzü arasında bir bağlantı olduğuna inanılır. (Çoruhlu, 2011b:163-164. ; Tansü & Güvenç, 2015:203-218.). Eski Uygur döneminde özellikle on iki hayvanlı Türk takvimi içinde de at kullanılır. Bu at yılında karışıklıkların çıktığı, kışın soğuk ve yağışlı olduğu düşünülür. Antik Yunanda ise, Artemis'in simgesi at iken, bazen ona geyik ve bir köpek eşlik eder. Posedoin'un da atı yarattığı ve evcilleştirdiği söylenir. (Cömert, 1999:30-31; Tokyürek, 2013:221-281).

Türklerde kurt ve attan sonra önemli bir diğer hayvansa geyiktir. Yine gök ve yerle özdeşleştirilen bu hayvan, hükümdarlıkta da ilgili olup denizle de ilişkilendirilmiştir. Eski Uygur metinlerine göre karga, günahkar canlıları cezalandıran varlıklar arasında sayılır (Çoruhlu, 2011b:165-166 ; Tokyürek, 2013:221-281).

Baykuş için, Uygurlarda kötü ve uğursuz olduğu düşüncesi hakimdir. Baykuşun Ayrıca Yunanlılarda Athena'nın sembolü olduğunu hatırlamak gerekir. (Cömert, 1999:28 ; Tokyürek, 2013:221-281).

Bir diğer hayvan *güvercin* de, özellikle *Uygurlarda* önemli bir yere sahiptir. *Güvercin, keçi ve kaplumbağanın, Afrodit'in işaretleri arasında olduğu bilinmektedir.* (Cömert, 1999:37 ; Tokyürek, 2013:221-281).

Çok sık rastlanılmasa da *kuğu*, *Budizmde* simgesel bir anlam ifade etmektedir. Nitekim *Buddha'nın* yürüyüşü kuğunun yürüyüşüne benzetilir. (Tokyürek, 2013:221-281). *Yine, kurt, kuğu ve karganın da, Apollon'un işaretleri olduğu bilinmektedir.* (Cömert, 1999:30,127).

Dünyayı sırtında taşıdığına inanılan *kaplumbağa*, *yer ve gök simgesi* olarak kabul edilebilir. Özellikle de yukarıda da değinildiği üzere, I. Göktürk Kağanlığı döneminde dikilmiş olan *Burgut yazıtının* tepeliğinde dişi kurt ve onun doğurduğu bebek yani insan yavrusu resmedilmiş olup, bu durum Türk mitolojisindeki bir adamla kurdun birleşmesini simgelemektedir. Çeşitli hayvanlardan türediklerini savunan Türkler, bu hayvanların da özelliklerine sahip olduklarına inanmış ve onlar gibi davranmaya çalışmış, onların şekline bürünmüşlerdir. Dolayısıyla gök ve yer unsurlarıyla çeşitli anlamlara sahip olmuşlardır (Tansü& Güvenç, 2015:203-218 ; Tokyürek, 2013:221-281).

Tavus kuşu da, kutsallığı sonraki dönemlere kadar süren bir hayvan olarak kabul görür. Daha çok *Uygurlarda* Buddha ve Bodhisattvaları temsil eder. *Antik dönemde tavuskuşunun da, Hera'nın işareti olduğu bilinmektedir.* (Cömert, 1999:27 ; Tokyürek, 2013:221-281)

6. Sonuç

İslamiyet öncesi Türk toplumları incelendiğinde, özellikle Orta Asya Türkleri akla gelmekte ve inceleme alanı olarak değerlendirilmektedir. Çalışmada, Türklerin inandığı dinler, Şamanizm, Totemizm, Mani ya da Budizm'in yanı sıra belli başlı Türk Tanrıları değerlendirilmiş ve bu tanrılarla Antik dönem Yunan veya Roma mitolojisindeki Tanrı-Tanrıçalar arasında benzerlikler kurulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, yaratılış inancı göz önünde tutularak Türklerin özellikle kurttan türeyişinden başlanıp, dolayısıyla insanın yaratılış hikayesi Antik dönem içerisinde de değerlendirilmiştir. Gök, atmosfer, yeryüzü, deniz veya su ile ilişkili olaylar ve sembelleri anlatılırken, karşımıza özellikle Türk Kozmografyası çıkmıştır. Böylelikle evren vb. unsurlar geniş bir yelpazede anlatılmaya çalışılmıştır. Yine Antik dönem bağlantıları olup olmadıkları da değerlendirilmiştir.

Yapılan değerlendirmeler bir takım verilere ulaşmamızı sağlamıştır. Şöyle ki; Türklerin kurttan türeme efsanesine Romalılarda da tanıklık edilmiştir. Ayrıca ana tanrıça kültürünün hemen hemen tüm uygarlıklardaki varlığı ve önemi ortaya konulmuştur.

Tanrı veya Tanrıçalar da, bir takım özellikleriyle özdeşleştirilmiş ve buna göre Zeus Ülgenbay ile, Hera Umay Ana ile, Apollon Sümerlilerin Güneş tanrısı Utu ile Artemis Nanna ile, Hermes Mergen ile, Aphrodite İnanna ile, Hades Türklerin Ötegen'i (Etügen) ile benzerlik göstermiştir. Dionysos ise, onunla bütünleşen kadehi ile Türklerin de balballarının ellerinde tuttıkları kadeh ile benzer özellik sergilemektedir. Ayrıca Türklerin önemli simgesi olan ağaç veya dünya ağacı da Yunan mitinde önemini korumuştur. Benzer şekilde dağ, su, orman, evren inanışları da benzerlik göstermiştir.

Bütün toplumlarda olduğu gibi hayvanlar Türkler için de önemli bir yere sahiptir. Özellikle hayvanlar ya da hayvan adları dinî değerler taşıdıkları kadar, temsil ettikleri bireylerle de değerlendirilmiştir. Özellikle tanrılarla ilişkileriyle göz ardı edilmemelidir. Zaten hayvan denilince, özellikle Türklerin hayvan üslubu yadsınamaz temalar arasında yer bulmuş olan bir konudur. Bu bağlamda, antik dönemle de bağlantılar kurulmaya çalışılarak çalışma zenginleştirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmadaki amacımız, mitolojiyle özdeşleştirmek üzere, Türk mitolojisini biraz daha ön plana çıkarmak olmuş, mitoloji denilince akla yalnızca antik dönem veya Avrupa mitolojisi gelmesinden dolayı Türk mitolojisinin de ne kadar önemli olduğu ve geniş bir yelpazeye sahip olduğu dile getirilmeye çalışılmıştır. Bilinen bir gerçek de, Türk mitolojisindeki birçok konunun daha sonraki İslam ve diğer devletlere, hatta Selçuklu ve Osmanlı'ya kadar süren izleri olduğu gerçeğidir.

Bundan sonra asıl olarak amaçlanan ve umulansa, Türk mitolojisine Antik dönem mitolojisi kadar değer verilmesi, sıklıkla çalışma konularına kaynaklık etmesi ve hatta okullardaki mitoloji derslerinde hak ettiği yeri bulmasıdır.

Kaynakça

- Aldemir, M.B. (tarihsiz). Türk Mitolojisinde Tanrılar ve Ruhlar. *Arkeopolis*:29.04.2018 tarihinde <http://arkeopolis.com/turk-mitolojisinde-tanrilar-ve-ruhlar/> adresinden alındı.
- Bell, J. (2009). *Sanatın Yeni Tarihi*. U.C. Ünlü&N. İleri& R. Gürtuna.(Çev.). İstanbul: NTV Yayınları.
- Bird, M. (2016). *Sanatı Değiştiren 100 Fikir*. D. Öztok.(Çev.).London.
- Campbell, J. (2003). *Batı Mitolojisi-Tanrının Maskeleri*. K. Emiroğlu.(Çev.), Ankara: İmge Kitabevi.
- Cömert, B. (1999).*Mitoloji ve İkonografi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Çoruhlu, Y. (2011a). *Erken Devir Türk Sanatı-İç Asya'da Türk Sanatının Doğuşu ve Gelişimi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Çoruhlu, Y. (2011b). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul : Kabalcı Yayınevi.
- Deveci, A. (2013). Türk Mitolojisinin Görsel Sanatlarımızdaki Yeri Nerede? *Turkish Studies (turkishstudies.net)*,8(13),795-810, Ankara.
- Ergüven, E. (2012). *Mitoloji*. N. Elhüseyni.(Çev.). İstanbul: NTV Yayınları.
- Esin, E. (2004). *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Metinler*. İstanbul: Kabalcı.
- İpşiroğlu, N. & İpşiroğlu, M. (2017). *Oluşum Süreci İçinde Sanatın Tarihi*. İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- İskenderzade, L.A. (2010). Göktürk Dönemi İnsan Figürlü Taş Anıtlar. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (dergisosyalbil,selcuk.edu.tr)*,(24),256-269.

- Jung, C.G. (2009). *İnsan ve Sembolleri*. A.N. Babaoğlu.(Çev.). İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Kramer, S. N. (2001). *Sümer Mitolojisi*. İstanbul: Kabalcı.
- Kuban, D. (2014). *Batiya Göçün Sanatsal Evreleri*. İstanbul: Türk İş Bankası Yayınları.
- Mccall, H. (2011). *Mezopotamya Mitleri*. B. Baykara. (Çev.). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Mutlu, B. (1997). *Mitoloji. Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi,2.,1273-1276*, İstanbul: Yem Yayınları.
- Moscatti, S. (1985). *Mezopotamya Sanatını Tanıyalım*. C. Çalıklar.(Çev.). İstanbul: İnkilap Kitapevi.
- Necatigil, B. (2011). *Mitologya Sözlüğü*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Ögel, B. (2014).*Türk Mitolojisi,I-II.*, TTK Yayınları.
- Şenyapılı, Ö. (2003). *Otuz Bin Yıl Öncesinden Günümüze Heykel*. Ankara: MetuPress.
- Tansü, Y.E. & Güvenç, B. (2015, Ekim). Eski Türk Mitolojisinde Hayvan Motifleri Üzerine Düşünceler. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (<http://turani.org.tr/>),(218), 203-218.
- Tokyürek, H. (2013,Bahar).Eski Uygurcada Hayvan Adları ve Bunların Kullanım Alanları. *Tubar* (www.tubar.com.tr),(XXXIII), ss.221-281.
- Turani, A. (2012). *Dünya Sanat Tarihi*.İstanbul: Remzi Kitabevi
- Yücel, G. (2016). *Ars- İlkelden Moderne Sanatın Tasarımı*. İstanbul: Profil Yayınları.
- Resim Web Adresi: Erişim Tarihi: Turklerin tarihe biraktigiiz-balbal: 20.04.2018 tarihinde <http://www.serenti.org/turklerin-tarihe-biraktigi-iz-balbal/> adresinden alındı.

Araştırma Makalesi • Research Article

Türkiye’de Kamusal Müzakere Deneyimleri: Batman Üniversitesi Çalıştay Örneği

Public Negotiation Experience In Turkey: Batman University Workshop Example

Gülsüm Hekimoğlu^{a,*}

^a Öğr. Görevlisi, Dr. Batman Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, 72060, Batman/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-1372-1088

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 02 Şubat 2019
Düzeltilme tarihi: 10 Mayıs 2019
Kabul tarihi: 15 Mayıs 2019

Anahtar Kelimeler:

Demokratik Müzakere
Kamusal Alan
Katılım
Demokrasi
Çalıştay

ARTICLE INFO

Article history:

Received 02 February 2019
Received in revised form 10 May 2019
Accepted 15 May 2019

Keywords:

Democratic Negotiation
Public Space
Participation
Democracy
Workshop

ÖZ

Değişen toplumla birlikte sosyal problemlerde değişmektedir. Günümüz toplumları geçmişteki toplumlara oranla daha talihli görünebilir. Ancak her toplum kendine özgü problemlere sahiptir. İletişimsel demokrasi ve eşit katılım, günümüz toplumlarının en hassas problemlerindedir. Temsili demokrasi, bireyleri temel demokratik süreçlerden dışlamakta ve yurttaşları katılımcı eylemlerden uzaklaştırmaktadır. Bu çalışma temsili demokrasinin sonuçlarından kaynaklanan eşitsizliklerin üstesinden gelebilecek alternatif seçenekleri değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, bu çalışmada, üniversitedeki bir bilimsel toplantı kamusal müzakere deneyimi açısından değerlendirilmiştir. Çalışma, nitel araştırma yöntemi ile hazırlanmış bir söylem analizini içermektedir. Böylesi bir söylemsel etkileşim mekânı, bireylere fikirlerini ifade edebilme ve rakip fikirlerle karşılaşma imkanı sunmasına ve dahası ortak yaşamlarıyla ilgili birlikte eyleme potansiyeli taşımaya rağmen, temsili demokrasinin bunalımını aşmamış ve güç asimetrislerinden kaynaklanan eşitsizliklerin üstesinden gelememiştir.

ABSTRACT

Changes in social problems with changing society. Today's societies may seem more fortunate than past societies. However, every society has its own problems. Communicative democracy and equal participation are the most sensitive problems of today's societies. Representative democracy, excludes individuals from basic democratic processes and removes citizens from participatory actions. This study aims to evaluate the alternative options that can overcome the inequalities arising from the results of representative democracy. For this purpose, in the study, a scientific meeting in the university was evaluated in terms of the public negotiation experience. The study includes a discourse analysis prepared by qualitative research method. Such a space for discursive interaction has not been able to overcome the crisis of representative democracy and overcome the inequalities arising from force asymmetries, despite the fact that it offers individuals the opportunity to express their ideas and to meet rival ideas and, moreover, has the potential to act together on their shared lives.

1. Giriş

Demokratik meşruiyetin, demokrasinin kamusal alana yaygınlaştırılmasıyla sağlanabileceği düşüncesi bu çalışmanın mahrecidir. Bu yüzden bu çalışma temsili demokrasi sistemindeki -katılım ve müzakere gibi- kimi krizlerin üstesinden gelebilecek opsiyonları değerlendirmeyi hedeflemektedir. Çalışmada, toplumsal hareketler, kolektif

eylem ve aktif yurttaş katılımı önemsenmektedir. Dolayısıyla yurttaşlar arasındaki etkileşim ve diyaloga dayalı kamusal konuşma eylemlerine odaklanılmaktadır. Bu çalışmada demokrasi sorunu, normatif değerlendirmelerin dışında, yurttaşların müşterek yaşamlarıyla ilgili sorunlar hakkında toplanması, eylemesi ve müzakere etmesi yoluyla aşılabileceği savı etrafında değerlendirilecektir.

Bugün Türkiye’de demokrasiye yönelik egemen bakışın mayasını oluşturan görüş, temsili demokrasidir. Oysa temsili

*Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: glsmkymk@hotmail.com

demokrasi yurttaşların kamusal konuları ve konular hakkındaki kararları saptamak yerine bunlar hakkında karar verebilecek temsilcileri saptamakla yetinmeleri nedeniyle sorunludur. Fakat bu açmaz yeterince sorun edilmemekte ve değişmesi gereken yanları için yeterince düşünülmemektedir.

Bu durum Türkiye'nin içinden süzülüp geldiği tarihsel sürecin karakteristiği ile yakından ilgili gibidir. Öyle ki, hanedanlığın dışındaki 'kimselerle' ilişki içinde olmaya sıcak bakmamış olan Osmanlı, kendine karşı tehdit oluşturabilecek her türlü çoğunlukçu etkinliği denetim altında tutmuştur. Gerçi 18. yy. da İmparatorluk "kendi varlığını Batı'da yaşanan milliyetçilik gibi gelişmelere karşı koruyabilmek ve Batı'ya karşı yeniden üstünlüğünü elde edebilmek için bir proje olarak Osmanlılık kimliği adı altında" bir çözüm formüle etmeye çalışmıştır" (Koç, 2018: 277). "Osmanlılık ile birlikte sultan-tebaa diyalektiği yerini vatan-yurttaş diyalektiğine bırakmıştır. Önceki egemen düşüncede sultan mutlak güçken, bütün topraklar sultanın malıyken, sultanın yönetmiş olduğu topraklardaki yönetilenler sultanın kuluyken; Osmanlılık cereyanı ile birlikte 'Padişahın tebaaları' düşüncesi yerini 'Osmanlı'nın Yurttaşları'na bırakmıştır (Koç, 2018: 268). Ancak kamusal müzakere açısından değerlendirildiğinde bu 'Modernist' çaba cazip sonuçlar doğuramamıştır. Bireylerin kendi içinde örgütlenilebileceği, kanaatlerini özgürce ifade edebileceği ve eyleyebileceği alanlar akim kalmıştır. Kendi kaderini tayin edebilen, yönetimini seçebilen bir halk yerine, ölçülü haklarla ve kimi sınırlılıklarla kuşatılmış bir tebaa söz konusudur.

Önceden cemaatler vasıtasıyla ve gevşekçe bir bağla devlete bağlı olan klasik Osmanlı tebaası İmparatorluğun yıkıntıları arasından kurulacak ulus-devletin inşası sürecinde değişmiştir. Zaten "Tanzimat'tan beri (özellikle aydın kesim tarafından) ince ince işlenegelen ulusçuluk/Türkçülük fikri ayağa kaldırılmaya çalışılmıştır" (Palabıyık ve Koç, 2015: 428). Cumhuriyet dönemiyle birlikte "daha önce görece başıboş olan tebaa, devlet ve toplum arasındaki ilişkilerin hukukla ve kurullarla düzenlendiği bir ilişkinin 'vatandaş' haline gelmiştir" (Hülür ve Akça, 2007: 313). Cumhuriyet, emperyalist yayılcılığın etkisinde kalmamak için ve hatta emperyalizme karşı duruş sergileme noktasında örnek olacağı için kuruluş felsefesini bağımsızlık olarak kodlamıştır. Sonuçta, tebaayı kendine yetebilen bir halka ve kendi yönetim kaderini saptayabilen aktif aktörlere dönüştürmeyi başarabilmiş olan Cumhuriyet, gerek bağımsızlık gerekse ekonomik kalkınma planlarına sadık şekilde ilerlemeye devam etmiştir. Böylece bağımsızlık odaklı kurucu söylem, halkı siyasi bağlamda etken vatandaş konumuna yükselten kültürün dizginlerini elinde sıkı sıkı tutmuştur. Türkiye toplumunun kurucu zihniyeti, karşısında hak ve ödevlerle devlete bağlanan bir 'vatandaşlar birliği' tasarlamıştır. Bu vatandaşlar kamusal alana katılırken daha çok ideolojik saik ile hareket eden ve etnik, dinsel, cinsel ya da daha farklı itkilerden hareketle devlete kanal açmaya çalışmayan vatandaşlar birliğidir. Böylece toplumsalın kendini kamuoyunun belirleyicisi olarak örgütleyebildiği vatandaş alanları daha bağdaşık bir kültür tarafından şekillenmiştir.

Demokratikleşme yasal ve kurumsal normatif düzenlemelerle değil, kamusal alanın farklı zeminlerinde deneyimlenmesi gereken bir süreçtir. Dolayısıyla

Türkiye'nin demokrasi geleneğini besleyen bazı damarlar cılız kalmıştır. Türkiye, iletişimsel demokrasi, aktif yurttaşlık, sosyal ve siyasal katılım konularında kimi paradokslara sahip bir ülke olarak temsili demokrasinin krizlerini yaşamaktadır. Demokrasiyi sadece yönetsel bir tavır olarak değerlendiren bu yapı, siyasal eylemden uzaklaşma hali ve siyasetin medyatikleşmesi bu durumu pekiştirmektedir. Bu yüzden Türkiye demokrasisinin özgün koşulları içinde vatandaş etkinliklerini ve yurttaş katılımlarını değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışma, müzakereci süreçlerin işleyiş mekanizmalarını açığa çıkarmayı hedeflemekte ve müzakere deneyimlerinin demokratik potansiyellerini irdelemeye çalışmaktadır. Böylece demokratik müzakereci kamusal yaşamın farklı deneyimlerini kapsayan yurttaş katılımı açısından taşıdığı önem ortaya konmak istenmiştir.

2. Demokratik Müzakereci İmkânı İçin Kamusal Alanlar

2.1. Neden Demokrasi?

Eski Yunanca Demokratia kavramından türeyen "demokrasi kavramı, demos ile cratos mefhumlarından gelmektedir. Demos kavramı, deme (mahalle) sözcüğünden türetilmiş olup 'mahallede yaşayan halk' anlamına gelmektedir" (Ertan, 2004:205). Halkın kendini yönetme şekli olarak tanımlanan demokrasi, egemenliğin halka ait olması anlamına gelmektedir (Derdiman, 2006:91). İktidarın halkın elinde olmasına vurgu yapması nedeniyle oldukça dirimsel bir öneme sahiptir.

Tarihsel süreç içinde zenginlerin iradesiyle şekillenen oligarşi, tek bir kişinin iradesine dayanan tiranlık, "soyluların yönetimi olan aristokrasi ve halkın kendini yönettiği sistem olan demokrasi gibi çeşitli yönetim biçimleri ortaya çıkmıştır" (Yatkın, 2006:443). Antik Yunan sitelerinde uygulanan doğrudan demokrasi örnekleri, ilk demokrasi deneyimleri sayılabilir. Bu deneyimde, halk agoralarda toplanmakta kendileri ile ilgili olan ya da olmayan konulardaki kararlarını yöneticilere doğrudan bildirmektedir. İlk bakışta son derece cazip gelen bu yönetim tarzında söz konusu haklardan ve özgürlüklerden sadece vatandaşlar faydalanabilmekte, köleler, kadınlar ve gençler ise hiçbir şekilde katılımında bulunamamaktadırlar. Bu yüzden eski Yunan kent devletlerindeki demokrasi esasen gerçek bir demokrasi örneği sayılamaz. Bu yanı sıra, Antik Yunan Demokrasisi'nde her ne kadar katılım ve karar hakkı gibi olanaklar bulunsun da, uygulanan demokrasi sonuçta mutlak ve bir tek kişinin söz sahibi olması niteliğini taşımaktadır (Giritli ve Sarmaşık, 2001: 49). Kentte yaşayanlara ait bu sınırlı katılım, gelir düzeyi yüksek ve erkek olan yurttaşlar grubunun katılım ve söz hakkı vardır. Ki, o da sınırlıdır.

Uygulamada yaşanan farklılıklara bağlı olarak modern demokrasinin çeşitli boyutları varlık kazanmıştır. Siber, radikal, delegasyoncu, uzlaşmacı, militan ve plebistçi gibi demokrasinin pek çok türü vardır. Lakin çoğulcu, katılımcı, temsili ve müzakereci modeller bilinen demokrasi modelleri olarak karşımıza çıkmaktadır. "Temsili demokrasi, halkın yönetim hakkını seçtikleri temsilciler eli ile kullandığı yöntemdir; genel uygulama olarak benimsenmiştir. Halk kendisi adına karar verecek kişileri belirli dönemlerle sınırlı olmak üzere seçer ve seçilenler, halk adına halkı yönetirler. Temsili demokrasinin dayandığı ilkeler; özgürlük, eşitlik,

çoğunluğun yönetme hakkı ve seçim ilkeleridir. Çoğulcu demokraside, vatandaş haklarını savunmak için aktif vatandaş halini alır ve örgütlenir. Katılımcı demokraside ise, ister azınlık, ister çoğunluk olsun, her çeşit grup fikirlerini postmodernist bir çerçevede yansıtabilir. İdeal demokrasiye yakın olan katılımcı demokrasidir” (Kaypak, 2012: 174). Müzakereci demokraside ise “devlette kurum ve kuralların oluşturulması, her türlü sorunların çözümünde karşılıklı görüşmeye, danışmaya ağırlık veren bir yaklaşım esas alınmaktadır” (Derdiman, 2006: 117).

“Liberal demokrasi çoğu zaman demokrasinin kısaltması olarak da kullanılmaktadır” (Akt. Akıncı, 2011: 14). Liberal demokrasilerde politik örüntü, seçimlerle biçimlenir. “Bu demokrasi patişinde belirli aralıklarla seçim yapılır. Seçimlerde gizli oy açık sayım ilkesi uygulanır ve siyasal iktidar seçimlerle el değiştirir (Akıncı, 2011: 15). Bu avantajlarına rağmen liberal demokrasi modelinin aşamadığı sorunları çözebilmek için kimi seçenekler bulunmaktadır. Müzakereci demokrasi, liberal demokrasinin günümüz dünyasında toplumların karşı karşıya kaldığı sorunları çözemediği ve hatta meşruiyet krizi yaratarak yeni bulanımlar oluşturduğu fikri çerçevesinde ortaya atılan alternatif bir seçenektir.

Tarihsel süreç içindeki deneyimler demokrasinin daha derin ve geniş tanımlamalarla anlatılmasına neden olmuştur. Demokrasi, toplumdaki farklı kesimleri, çeşitlilikleri ve yapısal dışlamalara maruz kalabilenleri siyasi karara katmaya olanak sağlayan bir yönetim seçeneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada doğabilecek sorunların çözülebilmeye yasal temel hazırlayabilen bir sistem olarak belirlemektedir (Görmez,1997:12). Demokratikleşme her şeyden evvel Keyman’ın ifadeleriyle; “Modern bürokratik devletin yasal-rasyonel hareket tarzını iletişimsel ussallık temelinde katılımcı demokratik yönetime dönüştürme sürecini niteler” (Keyman, 2007: 68). Demokrasi kavramı, farklı kanaat, tarz ve düşüncelere anlayışlı olmayı ifade etmektedir. Demokrasiye inanmayı ifade etmektedir.

2.2. Temsili Demokrasinin Krizlerini Aşmak İçin Kamusal Alanların Önemi

Modern demokrasinin var olan sorunlar karşısında etkisiz ve verimsiz kaldığı gözlemlenirken yola çıkan çalışmacılar krizin olası sebeplerine ilişkin farklı savlar ortaya koymuşlardır. Temsili demokrasiye yönelen eleştirilerin ortak dayanağı, bu modelin yurttaşları temel demokratik süreçlerden dışlamasıdır. Bu sorun, bireylerin katılımcı eylemlerden uzaklaşmasında, liderlerin gösterisel ve medyatik eylemlerinin artmasında ve siyasete olan ilginin azalmasında kendini göstermektedir.

Habermas gürlütu kopartan eseri, Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü’nde oluşan, yükselen ve dönüşen kamusal alanın yolculuğunu –en azından burjuva açısından deneyimlenen yolculuğunu- anlatır. Ona göre, üstün kılınması gereken kamusal yaşamın ölüm fermanını yazan en önemli etkenlerden biri, gösterisel aleniyettir. Söz konusu aleniyet tarzı, iktidarın halk karşısında çıplaklaştırılması değildir. Yani, iktidarın halk tarafından denetlenmesi ya da iktidarın hesap verebilirliği değildir. Anlatılmak istenen, siyasetin içinin boşaltılması ve ticari bir nesneye dönüştürülmesi sürecidir. Ona göre son dönemde bir çeşit siyasal marketing oluşmuştur. Eski tarz propagandacılar ve körükleyiciler

yerlerini, reklam eksperlerine bırakmışlardır. Seçim rejisörleri devrededir. Hazırladıkları kurgusal çalışmayla gerçek kamusal alanın kayboluşunu sadece izlemekle ve idrak etmekle kalmazlar; bu durumu bizzat iletirler. Geçici olarak oluşturulan siyasal kamusal alan, entegrasyon kültürünün şart koştuğu alanı yeniden üretir. Siyaset sahası, sosyopsikolojik açıdan tüketim sahasına entegre edilir (Habermas, 2014: 353). Esasen kamusal alan üzerine yazında anlaşılması ve sonuca bağlanması güç birtakım engeller vardır. “Toplumsal gerçekliği kavramak için, araştırmacılar tarafından verimli bir biçimde kullanılan kavram; bilimsel ve gündelik kullanımı bakımından yoğun ve çeşitli anlamlara gönderme yapmaktadır” (Hekimoğlu, 2018: 545). Lakin Habermas’ın “her şeyden önce toplumsal yaşamımız içinde kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulduğu alan” şeklinde kısa ama sıkıştırılmış bir bilgiyle anlatmaya çalıştığı kamusal alan, bu süreçten nasiplenerek yalnızca görünüşte kamusal olan bir kamusalığa evrilmiştir.

Kamusal alan, vazgeçilemez bir kıymet olarak nitelendirilen ve kamusal alanı tam olarak ‘hayat dolu’ bir yer şeklinde gören Sennett, kamusal alanın bir zamanlar ki aktif yapısını çoktan yitirdiğini düşünür. Ona göre bunun nedeni Habermas’ın dikkat çektiği nedenlerle benzerdir. Günümüzün politik ve ekonomik akımlarına radikal eleştiriler getiren Sennett, günümüz kamusal alanında yaşanan bunalımlarının en önemli nedeni olarak politik eylemlerimize dikkat çeker. Sanat ve politikanın arasında güçlü benzerlikler taşıdığını belirtir. Her ikisi de star sistemi ile çalışmaktadır. Sahneye çıkacak olan politik adaylar güç grupları tarafından özenle hazırlanır. Aday, kitleler tarafından çabucak kabul edilebilir ve pazarlanabilir bir biçimde tasarlanır. Yurttaş-tüketicilerin beğenisine sunulur. Bu siyaset edimi kamusal alanın ölümünü ilan etmekte ve bize yeni ama kamusal olmayan bir kamusal alanın haberini vermektedir. Bu durum bizim düşün ve davranış dünyamıza sirayet etmiştir. Siyaset yapma biçimimizi belirlemektedir. Öyle ki, sadece kendi kahvaltısını hazırladığı için bir başkanın ötekenden daha güvenilir buluyor olabilmemiz ya da işçilere ağır vergiler getirirse getirsin bir başkanın medyatik bir biçimde işçi sınıfından bir aileyle yemek yemesinin bizi heyecanlandırması bundandır. (Sennett, 2013: 44). Artık “çoğu yurttaş devletle ilişkilerine kanıksayıcı bir ruh haliyle bakmaktadır, yabancılarla kurulan ilişkiler en iyimser anlamda yavan ve kötümser anlamda da sahtedir” (Sennett, 2013: 11). Topluluk halinde kalmayı ve aktif yurttaşlar olarak toplumsal bir kolektifte varlık kazanmayı öylesine unutmusuzdur ki, artık toplumu sadece psişik bir algı sistemi ile kavramaya başlamışızdır.

Kamuoyu artık, siyasetçiler üstünde bir nebze baskı oluşturan ve iletişim profesyonellerinin güdümüyle biçimlenen ‘yoklamaların’ etüt yeridir. Siyaset kamuoyu yoklamalarına dikkat kesilmişken, yurttaşların kolektif varlığı da bu araştırmacılara indirgenmektedir. “Kamuoyu yoklamalarıyla yurttaş-denekler bir toplumun aktif üyeleri olarak değil, atomize tüketiciler olarak sorgulanmakta, sadece kendilerine yöneltilen soruları yanıtlamakta ve verdikleri yanıtların içeriğine göre istatistiksel verilere indirgenmektedir” (Doğanay, 2003: 34). Bu da kitle toplumu pekiştirmektedir. Bugün kamusal alandan kaçmanın bir yolu olarak yığınla insan sessizce kitle halinde kalmayı tercih etmektedir. Baudrillard, Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da

Toplumsalın Sonu adlı yapıtında bu durumu duyurmaya çalışmaktadır.

Modern demokrasinin içinde bulunduğu bunalım, farklı boyutlarıyla değerlendirildiği şekliyle bir meşruiyet krizidir. Liberal temsili demokrasinin kalbinde yer alana, eşitlik ve özgürlük ve özellikle halk egemenliği pratikte güvenilirliğini çoktan yitirmiştir. “Temsil sistemlerinin kavram ve yöntemleriyle, söz ve edim ürettiğini sanarak eylemeyi reddeden kitle, artık sessiz çoğunluktur” (Baudrillard, 1991: 19). Temsili demokrasinin uygulanabilirliğinin bittiğini söyleyen bu değerlendirmeler yeni bir demokrasi kavrayışına ihtiyaç olduğunu haber vermektedir. Öyle ki, Van ili kent merkezinde 500 kişi üzerinde gerçekleştirilmiş bir araştırmada bu gerçeklik bulgulanmıştır. “Şehir halkı, (%54,8’lik oran ile) siyasi temsilcilerinin varlığına rağmen, kendilerinin siyasi ve sosyal olarak temsil edilmedikleri kanısındadır” (Bal, Bakan ve Koç, 2014: 133-141). Bunun gibi pek çok deneyim demokrasi konusunda tekerleği yeniden keşfetmemiz gerektiğini salık vermektedir.

Wright’ın ‘Demokrasiyi Yeniden İcat Etmek’ te geliştirdiği akıllı devlet kavramsallaştırmasında yurttaşların çıkarlarına hizmet eden ve yurttaşların devletin karar ve uygulamaları üzerinde daha doğrudan kontrol imkânına sahip olduğu bir sistem önerisinde bulunmaktadır. Bu sistemin temel unsurlarından biri çıkarların temsilinden çok, kişisel özerkliği ve çoksesliliği öne çıkaran bir ‘güçle mücadele alanı’ önermesidir. Güçle mücadeleler alanı, siyaset dışının siyasallaştırılmasında ve kişisel hayatın demokratikleştirilmesi sürecinde özgürlük temeline dayalı toplulukların fonksiyon kazandığı bir kamusal alanı öngörmektedir. Bahsi geçen kamusal alan, özellikle günlük yaşamı etkileyen kurumlarda bireylerin güçlendirilmeleriyle daha anlayışlı, daha akılcı, daha hoşgörülü ve diğerlerine karşı daha duyarlı bir kamu ruhuyla hareket edebilecekleri fikrine dayanmaktadır. Halkın kolektif eylemlerle kendi görüşlerini ifade ettiği, rakip görüşlerle karşılaştığı ve siyasetin gündemine oturabilecek konuları tayin edebildiği bu kamusal müzakere alanlarından sahici bir demokrasiye önderlik etmesi beklenmektedir (Doğanay, 2003: 38-39). Bu tarz yurttaş etkinlikleri karar alma gücüne daha fazla insanın erişebildiği ve sınırları sermaye güçleri tarafından belirlenmemiş olan toplumsal mücadele alanlarının varlığı için oldukça değerli olacaktır. Bireylerin basitçe sandığa gidip oy vermesiyle yetinen temsil sisteminin buhranı, ancak bu tarz özgürlükçü ve katılımcı kamusal müzakere alanlarının varlığıyla aşılabilecektir. Kaldı ki, siyasetin düzenli olarak yinelenen seçimlere indirgenmiş olması, iktidara bir meşruiyet kazandırır gibi olsa da söz konusu iktidarı asla rasyonelleştiremeyecektir.

Böylece içinde bulunduğumuz temsili demokrasinin en önemli krizi olan meşruiyet sorunu, normatif ve geçici usullerin dışında hakiki çözümlere kavuşma imkânı yakalayacaktır. İktidarın meşruluğu sadece oylama sistemi ve yasa yapma sistemi ile açıklanamaz. Aynı zamanda diyaloga ve iletişime dayalı olması gerekir (Keyman, 2007: 66). Bu açıdan demokratikleşme Keyman’ın ifadeleriyle; “Modern bürokratik devletin yasal-rasyonel hareket tarzını iletişimsel ussallık temelinde katılımcı demokratik yönetime dönüştürme sürecini niteler” (Keyman, 2007: 68). Katılım, yeniden yorumlama, tartışma ve müzakere ağlarıyla demokratikleşmeye yeni bir soluk gelmiş olur.

Vergin, oydaşma gibi bir kavramı sosyoloji literatürüne soktukları için Comte ve Durkheim gibi düşünürlere bu yüzden şükranlarını sunar (Vergin, 2014: 46). İletişimsel yönetim, aktif yurttaşlık, kültürel çoğulculuk ve katılımcı demokrasi gibi fikirleri savunan düşünürlerden öğrendiğimiz; uzlaşmadan uzak hiçbir otoritenin başarılı sayılamayacağıdır. Birbirleriyle rekabet eden, hatta çatışan her bireyin ve her fikrin hem birbirinden hem de her deneyden öğrenecekleri vardır. Toplumsal tecrübelerimiz bize bunu öğretmiştir. Birlikte eylemeye ya da rekabet etmeye, konuşmaya ve dinlemeye yer veren böyle karşılaşma mekânlarına ihtiyacımız vardır. Özellikle de Türkiye gibi diğer ülkelere göre geç kalkınma ve uluslaşma sürecine girmiş ve demokrasi pratiklerinde kimi çatışkılar yaşayan bir ülkenin böyle karşılaşma alanlarına ihtiyacı vardır. Türkiye toplumunun sosyal süreci bunu gerektirmekte ve istemektedir. Gerçek bir demokrasiden bahsedilebilmesi için diyaloglar zemininde vücut bulan bir demokrasi deneyiminden söz etmek gerekir. “Diyalojik demokrasinin sağlanmasında, toplumun farklı kesimlerinin söz sahibi olması, tarafların birbirleriyle karşılıklı güven ve saygı çerçevesinde müzakere etmeleri önemli bir husustur” (Akıncı ve Usta, 2012: 94). Kamusal müzakere çabaları, bu noktada dirimsel önemdedir. Kamusal müzakere deneyiminin irdelendiği bu çalışmada demokrasi konvansiyonuna yönelmemin bir nedeni de budur.

2.3. Demokratik Müzakerenin İmkânı

Türkiye toplumunda -özellikle son dönemde- demokratik meşruiyet tartışmaları kapsamında ortaya çıkan az sayıdaki çalışmada, modern demokrasinin yurttaşların ortak yaşamlarını ilgilendiren konular üzerinde söz sahibi olmasıyla ve kamusal müzakere mekanizmaları aracılığıyla çözümlenebileceği ortaya serilmektedir. Bu yaklaşım, demokrasi krizine ve krizin çözüm yollarına dair temsili demokrasi kavrayışının dışında önemli bir bakış açıdır. Bunun yanı sıra hâlihazırdaki kamusal pratiklerin, bireylerin ortak yaşamlarıyla ilgili yurttaşlar arasındaki kamusal müzakereler üzerine kurulu bir demokrasi deneyimine ne ölçüde imkân verdiği hala merak konusudur.

Toplumsal güç asimetrilerinin üstesinden gelmek “konuşma” hakkı üzerinde yeterince düşünmekle mümkün gibidir. Çünkü insanın en önemli eylemlerinden biri de kaçınılmaz olarak konuşmadır. Şöyle ki, “Dünyadaki şeylerden ne denli etkilenirsek etkilenelim, bunlar bizi ne denli derinden kavarsa kavrasın, ancak başka insanlarla onlar hakkında konuştuğumuz zaman bizim için insanilik kazanırlar” (Berktaş, 2015: 708). Eylemi kutsamasıyla tanınan ve konuşma eylemine özel bir yer veren Arendt’e göre ise “sözün söz konusu olduğu her yerde meseleler tanımı gereği politiktir; çünkü insanı siyasi bir varlık yapan sözdür” (Arendt, 2011: 30). Kamusal konuşmanın işleyiş koşullarını konu edinmesi bu yüzden bu çalışmanın ana meselesidir.

Modern demokratik toplumlar bir taraftan da karmaşıktırlar. Ve bu karmaşık toplumlar birtakım kamusal yararları güvence altına almak zorundadır. ‘İletişim’ ve ‘katılım’ güvence altına alınması gereken başlıca unsurlardandır. Ekonomik olarak daha müreffeh, daha meşru ve daha ‘bir arada’ bir toplum böylelikle mümkündür. Belki Habermas’ın izleğini önemli kılan şey de budur. Toplumun devlete kanal açma isteği, üzerine titrenilmesi gereken bir

durumdur. Toplum ve devlet ilişkisiyle ilgili kararları ve düzenlemeleri tayin eden ilkelerin, kamusal müzakere içinde tartışmaya sokulması ve sorgulanması son derece önemlidir. Çünkü ancak, kolektif karar alma süreçlerinden süzülüp gelmiş bir demokrasinin sahiciliğinden söz edilebilir. Sıkça değiştiğimiz gibi, siyaset sadece yönetsel bir tavır değildir. Daha çok karşılaşmayla, müzakereyle, tanımayla içkin bir meseledir. Birbirlerinden farklı bireysel ve kolektif kimliklerin arasında dayanışma olasılığı taşıyan bir sorgulama ve tartışma aktivitesidir. Kolektif karar alma süreçlerini devreye sokan bir mekanizma olarak kamusal alanlar, bu yüzden demokrasi için eşsiz bir potansiyeldir.

Habermas'ın kamusal alan fikri, eleştirel teori için ve içinde taşıdığı özgürleştirici dinamikler için vazgeçilmezdir. Aynı zamanda bu model, politik katılımı önemsemiş olduğundan ve bunun için de konuşma (talk) eylemini vurguladığından sahiciliği bir demokrasi uğraşısı için kapı aralamaktadır. “Her şey ancak kamunun ışığında açığa çıkar, herkesin gözüne orada görünür. Meseleler vatandaşlar arasındaki konuşmalarda dile gelir ve şekillenir; eşitler arasındaki çatışma da en iyi olan ortaya çıkar ve gerçek özüne bürünür” (Habermas, 2014: 60).

Buradan varmak istediğimiz sonuç; iletişim pratiklerinin ne denli önemli olduğudur. Arzu edilen durum, kamusal kararların alınmasına etkin biçimde katılan bir eylemlilik halidir. Ve en açık, en basit eylem ise konuşma eylemidir. Bu eylemler, konuşmayı olduğu kadar, başkalarını dinlemeyi de içeren, buyurganlık yerine karşılıklılığı esas alan, özgür bireylerin birbirlerinin düşüncelerini ve eylemlerini şekillendirerek iletişime geçmelerini sağlayan bir kamusal eylemlilik biçimi izah etmektedir (Doğanay, 2003: 46-47). İzleyen bölümde Türkiye'deki kamusal müzakere süreçleri incelenmiş ve bu deneyimin demokratik potansiyeli sorgulanmıştır.

3. Yöntem

Araştırma yönteminin ne olacağı, neye ne şekilde yaklaşılması gerektiğini bilmeyi gerektirmektedir. “Zira bilgisini edinmek istediğimiz gerçekliğin nasıl bir şey olduğunu bilmeliyiz ki, gerçekliğin bilgisine hangi tür bilgi ile ve nasıl ulaşacağımızı (metodolojiyi) bilebilelim” (Dikeçligil, 2006: 31). Ancak çok az araştırmacı bir yaklaşımı tüm yönleriyle benimser ve o yaklaşımın önerdiği metodolojinin tüm parçalarını benimser. Araştırmacılar tarafından çoğunlukla farklı yaklaşımlardan unsurlar kaynaştırılır. Bu yaklaşımlar ve metodoloji kavrayışları sosyal bilim araştırmasıyla ilgili farklı varsayımları temsil eder (Neuman, 2017: 119).

Kimi çalışmalar kapsayıcılık açısından nicel araştırma yöntemini kaçınılmaz kılsa da, her araştırma mutlak suretle nicel yöntemle hazırlanamaz. Nitel araştırma yöntemi özellikle sosyal bilimlerin disiplinleri için oldukça elverişlidir. Çünkü her insan kendine özgü bir yapıya sahiptir. Sürekli içinde bulunduğu sosyal ortamın etkisiyle değişmeye meyillidir. Bu nedenle, insan sınırlı kalıplar içinde değil, esnek bir anlayışla kavranmak durumundadır (Demir 2014: 287). İnsanların sahip olduğu bu karmaşıklık ve anlaşmazlık, sosyal bilimlerde nitel yöntemlerin oldukça tercih edilmesinin başlıca nedenidir. Nitel araştırmalar, bu gereğin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Nicel araştırma kadar yapılaşmış olmasa da, nitel araştırma yönteminin hiçbir keyfi yolu yoktur (Kuş, 2012: 78). Entelektüel bir bilmece etrafında yoğunlaşılır ve bu bilmeceye sosyal açıklama getirilir. Esnek olsa da sistemattir, bağlamsaldır ve eleştirel bir titizlik içinde yürütülür. Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi ile hazırlanmış bir söylem analizini içermektedir.

“Söylem analizi metodolojik ve kavramsal unsurlardan meydana gelen sosyal hayata dair bir perspektif olup, söylem üzerine düşünme ve söylemi dataleştirme yolu olarak karakterize edilir” (Çelik ve Ekşi, 2008: 104). Foucault'ya bir okumayla; bilgi/güç tarafından belirlenen pozisyonları değerlendiren söylem analizi, aynı zamanda politik ilişkilere odaklanıp bu ilişkilerin belli söylem çevresinde nasıl kurgulandığını anlamaya çalışır. Üstelik hâlihazırda söylemlerin özelliklerini de açığa çıkarma niteliğine sahiptir. “Kim neden konuşuyor, nasıl konuşuyor? Kim susuyor? Kim nasıl yazıyor, nasıl okuyor? Gibi sorularla başlayan söylem analizi, varsayımlardan daha çok belirsizliklerden hareket eder” (Sözen, 2017: 82-90). Farklı sistemler, farklı söylemleri biçimlendirir. Bu nedenle bu araştırmada üzerinde çalışılan “Sigara ve Madde Bağımlılığı” çalıştayının derinine gidilerek yüzeyin altındakileri çıkarmak esas olmuştur. Çalıştayda üretilecek söylemi belirleyen tüm söz ve söz ötesi değişkenler değerlendirilmek istenmiştir.

4. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde, Batman Üniversitesi'ndeki “Sigara ve Madde Bağımlılığı” çalıştayını; söylem analizinin imkânlarıyla değerlendirilmekte; programın zamanı, mekânın kullanımı, katılımcıların kimliği ve müzakereyi işleyişi gibi çeşitli değişkenler aracılığıyla ilgili bulgular ve yorumlar yer almaktadır.

4.1. Toplantının Zamanı ve Süresi

İnceleme kapsamında ele alınan Sigara ve Madde Bağımlılığı Çalıştayını 9 Şubat 2018 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Toplantının zamanı noktasındaki tercihi daha dar bir katılımcı beklentisiyle açıklanabilir. Toplantının Cuma günü mesai saatleri içinde yapılması, şehir dışından gelen katılımcılar ve çalışan insanların sürece dâhil edilmesi olanağına engel olmuştur. Çalıştay tüm gün sürmüştür. Çalıştay programında oturumların başlangıç ve bitiş saatleri ayrıntılı şekilde belirlenmiş olmakla birlikte, konuşmalar sırasında zamanın kullanımı açısından görece esnek bir akış benimsenmiştir. Lakin bu durum, katılımcılarda, konuklarda ve izleyicilerde dinleme kalitesi bakımından sorunlar yaratmaktadır. Özellikle daha geç saatlerde söz alabilen kimi konuşmacıların ilk konuşmacılara nazaran görüşlerini dinletebilmek açısından dezavantaj yaşamalarına neden olabilmektedir. Bununla birlikte programın uzun süreli olması ‘söz hakkı’ üzerinde zaman baskısı tarafından oluşabilecek kısıtlamaları önleme çabası olarak da değerlendirilebilir.

4.2. Mekânın Kullanımı

Mekânın özellikleri gibi sözlü olmayan ya da söz ötesi değişkenler, anlam üretimini ve söylemin oluşumunu etkileyen önemli unsurlardandır. Gerçekleşen kamusal süreçlerin ‘sahici’ bir tartışma boyutu taşıyan, üretilmiş,

önceden tasarlanmış ve tanımlanmış bir deneyimi öne çıkarması nedeniyle bu tarz kamusal konuşma ortamları görsel düzenlemeler ile birlikte değerlendirilmelidir. Çünkü programdaki anlamın üretiminde ve oluşumunda farklı düzenbirimler devrededir (Doğanay, 2003: 252). Kullanılan mekân, konuşmacının, sunucunun ya da izleyicinin salon içindeki yerleşimi ve dekor düzeni program içinde belli bir söylemin üretilmesinde etkili olmaktadır.

Sigara ve Madde Bağımlılığı Çalıştay üniversite ve valiliğin işbirliği ile gerçekleşmiştir. Çalıştayın yerel yönetimin işbirliği ile vücut bulması programın birçok yerinde ve anında kendini göstermektedir. Programın Batman Üniversitesine ait bir salonda gerçekleşmiş olması çalıştayın kurumsal kimliğini öne çıkarmıştır. Program Batman Üniversitesinin kent merkezindeki kampüsünde yer alan kongre salonunda düzenlenmiş ve katılımcılar burada misafir edilmişlerdir. Toplantının üniversiteye ait bir salonda gerçekleşmesi hareketin bağımlılığı açısından önemli bir unsur olarak değerlendirilebilir. Ayrıca toplantı mekânı olarak seçilen üniversite salonu ‘halka ait bir mekân’ yerine bu tür mekânlarda bulunma deneyimi olmayan katılımcıların sürece dâhil olmasını olumsuz etkileyebilecek bir durumdur. Salonda yer alan görsel değişkenlerle bu kurumsal durum pekiştirilmiştir. Arkada bulunan Batman Üniversitesi’nin logosu ile sigara ve madde bağımlılığı hakkında hazırlanmış bir pankart ile Atatürk resmi ve Türk Bayrağı ile toplantının kurumsal yanı vurgulanmıştır.

Oturumlar amfi şeklindeki büyük toplantı/kongre salonunda gerçekleşmiştir. Salonun büyüklüğü, katılımcı sayısının fazlalığı ve toplantı salonundaki ses dağılımı durumu konuşmacıların mikrofon kullanımını zorunlu kılmıştır. Bu durum, mikrofon deneyimi olmayan konuşmacıların ya da izleyici katılımcıların konuşmalara dâhil olmasını olumsuz etkileyebilmektedir. Örneğin Darras, (Akt. Doğanay, 2003: 225) kamusal konuşma içinde söz almanın mikrofona ulaşmayı gerektiriyor olmasının, mikrofonun kendi başına bir biçimselliği, meşru sözün alanını temsil etmesi dolayısıyla söylenen sözü etkileyeceğini belirtmektedir (1999: 74).

Programı, sahici bir kamusal alan görüntüsüne yaklaştıran en önemli etkenlerden biri programın görsel düzenlemesidir. Kimi araştırmacılara (örneğin Charaudeau ve Ghiglione’ye) göre at nalı ya da yuvarlak biçimde düzenlenmiş oturma düzeni sahicilik ve ciddiyet etkisi yaratacaktır (1997: 51-52). Yurttaşların kamusal müzakereye serbestçe katılabildikleri bir alan olarak ‘antik agora’yı yeniden canlandırma fikri böyle kamusal müzakerelerin gerçekleştirildiği salonlarda pekişmektedir. Çalıştayın gerçekleştiği salonun daire biçiminde olması ve ‘agora’ biçiminde olması, iktidar odağı oluşturmak yerine konuşmacıların, dinleyicilerin ve katılımcıların birbirleriyle ‘eşdeğer’ konumlarını vurgulayıcı, birbirlerini görmelerini kolaylaştıran yapısı nedeniyle demokratik süreçler açısından olumlu bir görünüm sergilemektedir.

4.3. Katılımcıların Kimliği

Basın mensuplarına açık olarak işleyen Sigara ve madde bağımlılığı çalıştay; Batman Valisi, Batman Üniversitesi Rektörü, Batman Belediye Başkanı, Batman İl Sağlık Müdürü, üç akademisyen, iş ve meslek danışmanı uzmanı ve bir hekimin konuşmacı olarak katılımıyla gerçekleşmiştir.

Katılımcılar arasında üniversite öğrencilerinin, valilik mensuplarının ve halktan dinleyicilerin bulunduğu programda izleyici; soru soran, alkışlayan, bağırın, gülüşen, söze karışan varlığıyla demokratik müzakere ve tartışma zemininin önemli bir parçası olarak belirmektedir. Üniversite, valilik, il sağlık müdürlüğü temsilcilerinin programda yer alması kamu kurumları arasındaki iletişim zemininin ve karşılıklı bilgi alışverişinin sağlanması açısından önemlidir. Diğer yandan katılımcıların farklı toplumsal kimlikleri yeterince yansıtmaması farklı yaşam deneyimlerinin süreç dışında bırakılmasına neden olmuştur.

4.4. Müzakerenin İşleyişi ve Öne Çıkan Söylem

Bilindiği üzere söylem analizi konusunda en başarılı ve sistematik çalışmalardan biri Teun van Dijk’in söylem analizidir. van Dijk, söylem yapılarını etkileyen toplumsal yapıları ortaya çıkarmada başarılı olmuştur (Sözen, 2017: 90). van Dijk’ göre de program yapımcıları, yazarlar ya da uzmanlar gibi kendi iktidar çevreleri dâhilindeki söylemler hakkında karar verebilme konusunda nispeten özgür olan ‘simgesel seçkinler’ söylemin sunum şeklini, başlıklarını ve tarzını tayin edebilmektedirler. “Bu ‘simgesel seçkinler’ kamusal tartışmanın gündemini belirleyebilen, bir anlamda kamusal bilgiyi, ideolojiyi, tutumları, değerleri, inancı, ahlaki ve ideolojiyi ürettiklerinden, sahip oldukları simgesel iktidar aynı zamanda ideolojik iktidara dönüşebilmektedir” (Çevrimiçi kaynak: Teun A. Van Dijk Eleştirel Söylem Çözümlemesi, www.thebrandage.com, Erişim Tarihi: 27.06.2018). Bu açıdan değerlendirildiğinde programda söz hakkının düzenlenmesi ve toplantı gündeminin takip edilmesiyle ilgilenen bir görevlinin ya da bir moderatörün bulunmaması “yöneticilik” ya da “uzmanlık” durumunun getirdiği egemenlik konumunun aşılmasına neden olmuştur. Kendi görüşlerini dile getirmek için araya giremeyen ya da konuşmacıların sözüne müdahale edemeyen dinleyiciler söz hakkının tek bir kişinin kontrolüne girmesine mani olamamışlardır. Bu, basına ve halka açık olan kamusal konuşma pratiklerinde yönetici kimliğiyle yapılan egemenlik konumunun bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Bu yanı sıra halkın ve öğrencilerinde katılımcı olduğu çalıştay; halkın kendi görüşlerini ifade ettiği, farklı hatta tezat görüşlerle karşılaştığı ve kolektif eylemlerle kamusal konuları tayin edebildiği bir kamusal müzakere alanına dönüşmemiştir.

Çalıştay -izleyici ve/ya konuşmacı konukların tam olarak geldiklerine emin olan- protokol üyelerinin salona girmesiyle başlamıştır. Protokolün salona girmesiyle ayağa kalkan öğrenciler ya da sivil halktan dinleyici konuklar akla hemen elitizm teorisini getirmiştir. Vilfredo Pareto, Robert Michels ve Gaetano Mosca gibi klasik sosyologların çözümlemeleri bu noktada önemlidir.

Bilindiği gibi, Pareto ve Mosca gibi teorisyenlerin hareket noktası ‘seçkinler’ idi. Onlara (özellikle demokratik toplumlarda seçkinlerin kompozisyonunu daha kapsamlı inceleyen Mosca’ya) göre, gerek aydınlanmış, güçlü ve gelişmiş toplumlarda gerekse az gelişmiş toplumlarda iki sınıf bulunmaktaydı. Bunlar; her zaman sayısı daha az olan fakat erki elinde tutup erkin sağladığı üstünlükten yararlanan yönetici sınıf ile keyfi, meşru ya da zora dayalı biçimde denetlenen yönetilen sınıftı (Bottomore, 1996: 8-9). Protokol üyelerinin en son salona girmesi, protokol üyelerinin salona girmesiyle ayağa kalkan ve onların oturmasını bekleyen sivil

halktan dinleyiciler ve sürekli olarak onların fotoğraflarını çekmeye çalışan basın mensuplarının kendi aralarındaki rahatsız edici rekabeti bir ölçüde elitizm teorisinin 21. Yüzyılda da kendine çalışma alanı bulabileceğini kanıtlamıştır. Vali, Rektör, Belediye Başkanı ve İl Sağlık Müdürü dolaylı ya da dolaysız olarak yönetimdeki olası etkileri yüzünden daha ayrıcalıklı olan üst katmanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu, bir yerde çalıştayın yerel yönetimle işbirliği içindeki görüntüsüdür. Bu görüntü ikinci konuşmacı olarak kürsü alan ve çalışmaya ev sahipliği yapan Rektör'ün ifadeleri ile perçinlenmiştir.

Rektör: “ Bu, Valimizin de üzerinde çok durduğu bir konu. Bu yüzden biz birlikte bir çalışma düzenledik. Ben makine mühendisiyim. Az sonra branşlarından uzman hocalar konuşacak. Bu çalıştay vatanımıza millerimize hayırlı olsun, valimize şükranlarımı sunuyorum.”

Programda il sağlık müdürünün ve rektörün ardından üçüncü olarak kürsü alan vali sahneye çıkar çıkmaz, tüm basın çalışanları etrafını çepeçevre sarmış ve ön sıralardaki konuklar, bir süre, sadece onun sesini işitebilmişlerdir. Vali teknik bir ‘üstdil’ seçmek yerine, programı müzakere yeri olarak görür biçimde bir ‘muhabbet’ dili kullanmıştır.

Vali: “Önüme getirdikleri konuşma meninden konuşmayacağım.”

Vali: “Aramızda matematiği kuvvetli olanlar söylesin bakalım, toplantı başlayalı beri 25 dakika geçmiş, bu verilere göre şimdiye kadar kaç kişi ölmüş?”

Vali: “Bir de bana şeyi söyler misiniz arkadaşlar, ortalama bir paket ne kadar? Kaç ev yapıyor? Yahu matematikçi yok mu aramızda?”

Vali: “Evet kimler sigara içmiyor bir ellerinizi kaldırım bakalım (memnuniyet ifadesiyle) görüyorsunuz, Türkiye'nin geldiği noktayı...”

Vali: “Ben kahve kahve, sokak sokak geziyorum bıraktırmaya çalışıyorum.”

Vali: “Bakın bir şey anlatayım, ne zaman oldu kaymakam bey biz ne zaman gitmiştik Sason'a?” “Birkaçı yan çizmiş.”

Vali'nin resmi siyaset dilinden uzak, duygudaşlık ve iteleme gücü yüksek, somut insanlık halleriyle bezenmiş bu üslubu, programın samimi bir kamusal gövde oluşturulabileceğine yönelik potansiyeller taşımaktadır. Ancak belirtilmelidir ki, önceden hazırlanan kimi kurgusal unsurlar yüzünden program, bir vatandaş forumu olma özelliğinden uzaktadır. Örneğin Vali, sigarayı bıraktığı sivil halktan bir vatandaş salona getirtmiş, konukların arasında oturan vatandaş ayağa kaldırıp söz vererek bu süreci ve valiliğin bu süreçteki etkisini anlatmasını istemiştir. Yine konuşmasının aralarında (organ bağışi, okul öncesi, küfürsüz tezahürat gibi...) yaptığı çalışmalarını anlatmış, sürekli kurumların çalışmalarına yer vermiş ve böylece yer yer “temsili söz”ün hâkim olduğu konuşmasında iktidarın sistemik yönlendirmesini yansıtmıştır. Böylece program, kurgusal ile samimiliğin, sentetiklik ile gerçekliğin değiş tokuş edildiği bir yerde gibi durmaktadır. Toplumun ortak sorunlarıyla ilgili konularda,

herkesin müzakereye katılabildiği her türlü ortam kıymetlidir. Eski Yunan Demokrasisindeki ‘agorayı’ andıran böyle kolektivitelerde, egemenlik ilişkilerini işler hale getirecek işleyişlerin bulunduğu bu gibi deneyimler, bir demokrasi illüzyonunun yaratılmasına neden olabilmektedir.

Programda dikkate değer bir diğer durum da, protokol üyelerinin ve onca konuşmacının arasında sadece bir kadının kürsü almış olmasıdır. Batman Üniversitesi akademisyenlerinden olan kadın konuşmacı, çalıştayın üniversitede gerçekleşmesinde büyük payı ve emeği olan, programı koordine eden bir katılımcıdır. Çalıştayda yönetici, uzman ve erkek olmayan ‘ötekilerin’ sesinin cılız çıktığı bir söylem üretilmiştir. Örneğin, tüm protokol üyeleri erkektir. Bu, Türkiye'deki kamusal alan deneyimlerinin süzülüp geldiği patriarkal tarihsel süreçle ilgili gibidir. Eski Yunanlılar şehir ve ev hayatını ayırmışlar, politikanın ve şehrin alanı olan polis ile evin alanı olan oikos arasında bir sınır koymuşlardır. Modern insan kamusal alanı sorumluluklar alanı olarak; özel alanı ise daha doğal ve daha özgür bir alan olarak betimlemeye eğilimli. Oysa Yunanlılar için oikos, insanın kendini yeniden üretmesini sağlayan, içinde ekonomik faaliyetlerini de sürdürdüğü zorunlulukların alanıydı. Özgürlüğün dışına çıkmak için oikosun dışına yani polise çıkmak gerekiyordu (Gürbilek, 2016: 56). Oikos bu özgürlükten men edilmişlerin alanıydı. Kadınların, çocukların, kölelerin bölgesiydi. Politik karar alma süreci erkeklere tahsis edilirken, kamusal karar alma süreçlerinin çok uzağına düşen diğer yaşamsal etkinlikler kadınlara bırakılmıştı. Kamusal alan ortak yaşamla ilgili kararların alındığı ve tartışıldığı, yasaların yapıldığı ve uygulandığı, kültürün ve fikirlerin biçimlendirildiği bir alandır. Dolayısıyla çoğu kez bir erkek alanı olarak kurgulanan kamusal alanda, kadının görünürlüğü dırimsel öneme sahiptir. Bu deneyimlerin, yüzlerce bireyin gözünün önünde cereyan etmesi açısından, bu tarz ‘forumların’ cinsiyet açısından kapsayıcı olması fevkalade önemlidir.

‘Söz hakkı’ açısından değerlendirildiğinde; programın erkek, yönetici ve/ya uzman konuklar yararına düzenlendiği görülebilir. Örneğin çalıştaydaki en uzun konuşmayı yapan bir tıp profesörü, çarpıcı görseller sunarak ve taklitler yaparak sansasyonel kılmaya çalıştığı konuşmasında, cinsiyetçi bir söylem geliştirmiştir.

Tıp Doktoru Profesör : “Ben bayanlara sen kanser olacaksın dediğimde etkili olmuyor. Cildin kötü olur, pul pul olur, kırışır dediğimde işte o zaman telaşlanıyor.”

Tüm kadınlar sanki sadece güzellik kaygısıyla karar veriyormuşçasına yapılan bu genellemede uzman konuşmacı, kadın dinleyicileri sigaradan caydırmak için yine güzellik üzerinden bir söylem geliştirmiştir. Bu sunuş, çoğunlukla özgünleştirme, somut olaylar veya eylemlerin genelleştirildiği ve olasılıkla soyutlandığı, dolayısıyla da iddianın bir yandan daha genişletildiği bir genelleştirme içermektedir. Bu, van Dijk'e göre, söylemin bilişsel bir modelde temsil edildiği gibi daha somut bir örnekle; toplumsal davranışlar ve ideolojiler gibi daha genel düşünceler arasındaki bilişsel ilişkiyi işaret edebilme yöntemidir. Tekillik ve genelleştirme dinamikleri üretilecek söylem için politik olarak son derece önemlidir. Ayrıca olumsuz eylem ya da durumların genelleştirilmesi

basamaklılaştırma ve önyargının temelini oluşturmuştur (van Dijk, 2003: 91).

Yine erkek uzman konuşmacının bu sunuşu van Dijk'in ünlü zamir ikiliği (van Dijk, 2003: 17) BİZ-ONLAR kutuplaşmasında kendini göstermiştir.

“Mantıklı bir birey sigara zaten içmez ama bayanlar hiç içmemeli.”

“Bir bayanın ağzının kokması, saçının başının kokması ne iğrenç...”

“Bazen karı koca geliyor. Erkek içmiyor ama kadın içiyor. Bu var ya, bir evlilik için cinayet... Erkek içmezken kadının içmesi, kadının ağzının üstünün başının kokması çok pis. Pis bir şey bu!”

Kadınların marjinalleştirilmeleri sadece din, kültür ve aile yoluyla değil, bu kültürün taşıyıcısı olan dil yoluyla da sürmektedir. Örneğin bilim alanında çalışan bir erkeğin cinsiyet ayrımcılığı kodlarıyla döşeli bu ifadeleri kadına yönelik ‘bakışın’ ne olduğunu anlatan üzücü bir değerlendirmedir. Yine tıp doktoru olan bir diğer konuşmacı ise, benzer bir duruş sergilemiştir.

Tıp Doktoru Doçent: “Örneğin bir sarhoşa denk geldiniz, ana avrat sövüyor diyelim size... Bırakın sövsün, müdahale etmeyin. Erkeklik yapacağız diye, mertlik yapacağız diye...”

“Erkekler mertliğinizi böyle gösteremezsiniz. Kadınlar da öyle tabii...” Eliyle, (meme kanserine dikkat çekmek için tüm katılımcılara dağıtılmış olan) pembe kurdeleyi göstererek “Şeyi taktık, ayrımcılık yapmayalım.”

Söylem “her birinin sonsuz şekilde birbirine bağlanabildiği kendi kategorileri ve unsurları olan birçok düzeyde yapıyı sunduğu için oldukça karmaşıktır” (van Dijk, 2003: 55). Açık bir şekilde ifade edildiği için çoğu kez kolayca fark edilebilen ideolojiler “aynı zamanda oldukça sezdirmeli, dolaylı, üstü kapalı bir biçimde, tonlama, duraksama veya bir zamir kullanmak gibi söylemin daha az belirgin yapılarında da meydana gelebilir” (van Dijk, 2003: 55). Ötekileştirmeler, konuşmaya eşlik eden birçok ‘öte-sözel’ örneğin, el kol hareketleri, yüz ifadesi, vücudun duruşu ve mesafesi, vb. gibi etkinliklerle de ifade bulabilir. Van Dijk’e göre bazen çok kurnazca hazırlanabilen bu yöntemlerle de bir insanı eşit, üstün veya aşağılık olarak görüp görmediğimizi gösterebiliriz (van Dijk, 2003: 43). Ya da bu örnekteki gibi sözde ‘empati’ içeren yadsıma cümlelerinde de vücut bulabilir.

Programda kimi söylemsel kapanma stratejileri göze çarpmaktadır. Programın incelenen bölümünde karşımıza çıkan dışlama stratejilerinden biri, belli olayların ve durumların tartışılmasının önlenmesine dönük engelleme stratejileridir. Buna konusal engelleme stratejisi de denir (Doğanay, 2003: 108). Çalıştay gündeminin ele alınış biçimi, büyük ölçüde konukların uzman kimlikleriyle biçimlenmiştir. İncelenen çalıştayın katılımcı kimlikleri, tartışmanın uzmanlar ağırlıklı bir yapıda şekillenmesinde etkili olmuştur. Bağımlılık, haliyle uzmanlık bilgisine mecbur bir sorun olarak tanımlanmıştır. Ancak sadece biyoloji temelinde inşa edilen söylemde dinsel, sosyolojik ve

ekonomik yan etkiler yeterince tartışılmamıştır. Uzmanlık söyleminin tanıklık söylemine üstün kılındığı program, dışsal etkenlerin önemini kavramada yetersiz kalmıştır. Öğretim üyesi konuşmacılar oldukça didaktik bir söylem geliştirmişler, salondaki herkesin sağlıklı olduğu önyargısından hareketle terminolojik bir anlatı seçmişlerdir.

“Hepimiz sağlıklıyız, biliyorsunuzdur...”

“Hepimiz madem sağlıklıyız biraz da sağlık dilinden anlatalım.”

“Bizler hekim olduğumuz için, bunlar zaten hepimizin bildiği şeyler.”

Gerçekleşen tartışma süreci, uzman söylemini ve kimliğini öne çıkaran bir işleyiş ortaya koymaktadır. Program boyunca farklı biçimlerde ‘yetkisizleştirme’ stratejisi karşımıza çıkmıştır. Konuyla ilgili uzmanlık bilgisi ve deneyimi olanlar sunuşlarını arka arkaya yapmışlar ve tartışmalar soru-cevapla sınırlandırılmıştır. Çalıştayda uzmanlık konumuna sahip katılımcıların oluşacak söylemi etkilemede öncelikli olduğu söylenebilir. Program ‘ayrıcalıksız’ katılımcıların söz hakkını kullanmaları noktasında adil bir işleyişe sahip değildir. Katılımcılar programa konuk olmayı kabul ederken aynı zamanda sunucu veya program yapımcısı tarafından dayatılan ‘idealleştirilmiş’ söylemin belirttiği kodları da kabul etmek durumunda kalabilmektedir. Bu yüzden üretilen söylemlere karşıt ya da rakip herhangi bir muhalif söz üretilmemiştir. Program içinde uzmanlık kimliği olmayan yurttaşların, kadınların, öğrencilerin sözü işitilmemiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Çalışmada ortak dünyaya ilgilerini yitirmiş ve bir araya gelme duygusu zedelenmiş bireylerin şekillendirdiği bir dünyada kamusal yaşamın üstünlüğünü savunmak kaçınılmaz sayılmış, söz konusu durumun ise ancak kamusal müzakere sorunu dikkate alındığında çözümlü olabileceği iddiası getirilmiştir. Bu çalışmada aktif bir aktör olarak yurttasha yeniden eylemlilik kazandırmayı amaçlayan ve bu eylemlilik alanını ‘kamusal konuşma süreçleri’ içinde tanımlayan bir kamusal zemini üzerinde durulmuştur.

Çalışmada, biçimsel demokrasi modelinin dışladığı kesimler için, farklı toplumsal tecrübelerle biçimlenen alternatif kamusal alanların olup olmadığı üzerinden bir inceleme yapılmıştır. Çalıştayda üretilen söylemin biçimlenmesi sırasındaki dışlama stratejilerinin neler olduğu görülmeye çalışılmıştır. Yeni kamusal alan tecrübelerini içeren bu tarz kolektivitelerin toplumsal eşitsizlikleri görünür kılıp kılmadığı; enformasyon edinme, toplanma ve ifade etme gibi müzakereci demokrasinin kalbinde yatan iletişimsel eylemlerin bu aralarda can bulup bulmadığı sorgulanmıştır. İnceleme, kamusal müzakereci ve kamusal konuşmanın farklı biçimlere varlık bulacak zeminlerinde genellenebilirlik kaygısı taşımadan, söylem analizinin el verdiği ölçüde gerçekleşen saptama ve gözlemler aracılığıyla gerçekleşmiştir. Bu yanıyla çalışma, bu alanda yapılacak daha geniş kapsamlı başka incelemeler için bir başlangıç oluşturma amacı gütmektedir.

Temsili demokrasinin bunalımlarını aşmak üzere insanların bir araya geldiği, fikirlerini aktardığı, rakip fikirlerle karşılaştığı, ortak yaşamları ile ilgili müşterek sorunları hakkında birlikte eylediği bu tarz söylemsel etkileşim mekânları ‘antik agora’yi yeniden canlandırabilmektedir.

Monolog yerine, dinleyicilerin ve izleyicilerinde üretim sürecine dâhil olabildiği bir diyalog, daha önce başka yerlerde gerçekleşen kamusal tartışmaları şimdi bu tarz kamusal müzakere ortamlarında gerçekleştirilmektedir. Aktif, katılımcı ve direngen bir dinleyici/izleyici modeli, kamusal alanın başlıca araçlarından birisi olarak yurttaş etkinliğini oluşturmaktadır. Ancak incelenen program bilgi/güç durumundan kaynaklı ayrımı ortadan kaldıramamış ve yapılan sohbetler sırasında izleyicilerin buldukları mekânlar bir tür kasaba meclisine dönüşmemiştir. Böylece ‘yönetici’ statüsünün tahtı sallanamamış, yapısal dışlama mekanizmaları aşılamamış ve farklı yaşam deneyimleri ön plana çıkamamıştır.

Eski Yunan Demokrasisinde halkın özgürce tartıştıkları ve karar aldıkları bir agorayı anımsatan program aslında ‘kamusal alanın’ bir simülakrasidir. Çünkü izleyici konukları, uzman konuşmacı katılımcılardan ayıran araçlar ‘oradadır.’ Örneğin agorada sadece bir konuşmacı dışında hiç kadın yoktur. Ya da programda üretilen söyleme karşı direngen bir tavır geliştiren veya farklı görüşler dile getiren hiçbir ‘katılımcı’nın sözü kamusal alana çıkamamıştır.

Fraser’in dikkatlere sunduğu gibi “bu durum bir kez daha göstermektedir ki, kamusal alana katılım yönündeki biçimsel kısıtlamaların kaldırılması, pratik olarak katılımın genişlemesini sağlamaya yardımcı olamamaktadır, tersine toplumun dezavantajlı kesimleri, katılım olanakları olsa bile, kamusal olaşmanın dışında tutulmaktadır” (Fraser, 2015: 127). Kamusal sözün toplumsal yapıyı elbette etkilediği ancak kamusal alanın hâlihazırda toplumsal yapıdan nasiplendiği ortadadır. Kamusal alanın bir biçimde var olması, sistemik eşitsizliğin hüküm sürdüğü bir toplumsal düzende işe yaramayabilmektedir. Çünkü “Konuşma kendiliğinden demokrasiyi yaratmaz, demokrasi demokratik konuşmayı yaratır” (Schudson, 1997: 306).

Kaynakça

- Akıncı, A. ve Usta, S. (2012). Müzakereci Demokrasilerde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü, Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, Sayı: 2, s. 83-98.
- Akıncı, A. (2011). Demokrasi ve Liberalizmin Zorunlu Birlikteliği, Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, Sayı: 1, s. 7-28.
- Arendt, H. (2011). İnsanlık Durumu, (Çeviren: Bahadır Sina Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Baudrillard, J. (2011). Simularklar ve Simülasyon, (Çeviren: Oğuz Adanır). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bal, H.; Bakan, S.; Koç, Y. (2014). Sosyo-Politik Parametreler Açısından Van'daki Siyasal Temsil Anlayışı: İl Merkezi Üzerine Bir Araştırma, İletişim ve Diplomasi Dergisi, Sayı:3, s.128-152.
- Berktaş, F. (2015). Çoğulluk Yeryüzünün Yasasıdır, (Derleyen: Meral Özbek). Kamusal Alan, İstanbul: Hil Yayın. S. 707-712.
- Bottomore, T. (1996). Seçkinler ve Toplum, (Çeviren: Erol Mutlu). İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Çelik, H. & Ekşi, H. (2008). Söylem Analizi, Eğitim Bilimleri Dergisi, Cilt: 27, Sayı: 27, s: 99-117.

- Darras, E. (1994). Un Paysan a la Tele Nouvelles Missen e Scene du Politique, Reseaux: 63.
- Demir, O. Ö. (2014). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, (Edt. Kaan Böke), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Derdiman, R. C. (2006). Anayasa Hukukunun Genel Esasları ve Türk Anayasa Düzeni, Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.
- Dikeçligil, B. (2006). Sosyal Bilimler Epistemolojisinde Sorunların Kaynağı: Ontolojiyi Unutmak, (Hazırlayan: Ercan Şen). Felsefe ve Sosyal Bilimler: Muğla Üniversitesi Felsefe ve Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildirileri, s. 31-51.
- Doğanay, Ü. (2003). Demokratik Usuller Üzerine Yeniden Düşünmek, Ankara: İmge Kitabevi.
- Ertan, B. (2004). Demokrasi ve yerel yönetimler. Review of Social, Economic & Business Studies, Vol. 2, 204-215.
- Fraser, N. (2015). Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı, (Derleyen: Meral Özbek). Kamusal Alan, İstanbul: Hil Yayın, s. 103-133.
- Giritli, İ. & Sarmaşık J. (2001). Anayasa Hukuku, İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Görmez, K. (1997). Yerel demokrasi ve Türkiye. Ankara: Vadi Yayınları.
- Gürbilek, N. (2016). Vitrinde Yaşamak 1980’lerin Kültürel İklimi, İstanbul: Metis Yayınları.
- Habermas, J. (2014). Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü, (Çeviren: Tanıl Bora ve Mithat Sancar). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hekimoğlu, G. (2018). Kamusal Alan: Toplumsal Katılımın Bir İmkânı, TİDSAD Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi /The Journal of Turk & Islam World Social Studies, Yıl: 5, Sayı: 19, Aralık, s. 543-555.
- Hülür, H. & Akça, G. (2007). İmparatorluktan Cumhuriyete Siyasal Bütünlük ve Ulusalcılık Söylemi, Sayı: 22, Konya: Türkiyat Araştırmalar Dergisi.
- Kaypak, Ş. (2012). Yerel Yönetimlerde Katılımcı/Müzakereci Demokrasi Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 8, Sayı 17, s.171-196.
- Keyman, F. (2007). Kamusal Alan ve Cumhuriyetçi Liberalizm: Türkiye’de Demokrasi Sorunu, Ankara: Doğu Batı, Yıl:2, Sayı: 5, Kasım, s. 63-81.
- Koç, Y. (2018) "Tahayyül Edilen Siyasal Bir Üst Kimlik: Osmanlıcılık", Diyalog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 19, s.267-281.
- Kuş, E. (2012). Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri: Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Nitel mi Nicel mi, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Neuman, W. L. (2017). Toplumsal Araştırma Yöntemleri, Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 1. Cilt, (Çev. Sedef Özge). Ankara: Yayın Odası.
- Palabıyık A. ve Koç, Y. (2015). Millet-i Hakime Kavramı Üzerine Sosyo-Politik Bir Değerlendirme, Ulusal Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 37, s.419-430.

- Schudson, M. (1997). Why Conversation is Not tje Soul of Democracy, US: Criticial Studies in Mass Communication, Volume: 14, p. 297-309.
- Sennett, R. (2013). Kamusal İnsanın Çöküşü, (Çeviren: Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sözen, E. (2017). Söylem, Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite, İstanbul: Profil Kitap.
- Vergin, N. (2014). Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar, İstanbul: Doğan Kitap.

- van Dijk, T. (2003). Söylem ve İdeoloji Çok Alanlı Bir Yaklaşım, (Derleyen ve Çeviren: Barış Çoban ve Zeynep Özarlan). İstanbul: Su Yayınevi.
- van Dijk, T. Eleştirel Söylem Çözümlemesi, (Erişim Tarihi: 27.06.2018, www.thebrandage.com).
- Yatkın, A. (2006).Toplumsallaşma ve toplumsal demokratikleşme sürecinde sivil toplum kuruluşlarının yeri ve önemi. 9-10 Aralık 2006, Çanakkale: III. Uluslararası STK Kongresi Bildiler Kitabı.

Araştırma Makalesi • Research Article

Algılanan Liderlik Tarzının Tükenmişlik Düzeyine Etkisi: Çanakkale Otel İşletmelerinde Bir Araştırma

The Influence Of Hotel Employee's Perceived Leadership Style On Their Level Of Burnout: Çanakkale Sample

Hasan Cinnioğlu,^{a*} Lütfi Atay,^b Ezgi Karakaş^c

^aDr. Öğr. Üyesi, İskenderun Teknik Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümü, 31000, Hatay/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-7826-619X

^bDoç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği Bölümü, 17000, Çanakkale/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-2598-6227

^cDoktora Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, 17000, Çanakkale/Türkiye.
ORCID:0000-0002-2413-5036

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 02 Ocak 2019
Düzeltilme tarihi: 03 Mayıs 2019
Kabul tarihi: 10 Mayıs 2019

Anahtar Kelimeler:

Çalışan-Değişim-Üretim Odaklı Liderlik,
Tükenmişlik,
Otel İşletmeleri,
Çanakkale Otelleri

ARTICLE INFO

Article history:

Received 02 January 2019
Received in revised form 03 May 2019
Accepted 10 May 2019

Keywords:

Employee-Change-Production oriented
Leadership,
Burnout,
Hotel Employee,
Hotels in Canakkale

ÖZ

Bu araştırmanın temel amacı çalışanların otel yöneticilerinde algıladıkları liderlik tarzlarının tükenmişlik düzeylerine etkisini belirlemektir. Araştırmada liderlik tarzları olarak çalışan, üretim ve değişim odaklı liderlik tarzları incelenmiştir. Araştırmanın amacını gerçekleştirmek için Çanakkale ilinde faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı otel çalışanlarına anket uygulanmıştır. Basit tesadüfi yöntemle seçilen otel çalışanlarına toplamda 120 anket dağıtılmış, bunlardan 107 geri dönüş sağlanmış ancak eksik ve hatalı anketler çıkarılarak toplamda 102 anket analiz edilmiştir. Verilerin analizi sonucunda çalışanların tükenmişlik düzeylerinin orta düzeye yakın olduğu ve çalışanlar tarafından yöneticilerinde en fazla üretime yönelik liderlik tarzının algılandığı tespit edilmiştir. Araştırmada çalışan ve değişim odaklı liderlik tarzlarının tükenmişlik düzeyi üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu, üretim odaklı liderlik tarzının ise tükenmişlik düzeyi üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

ABSTRACT

The main purpose of this study is to explore the influence of hotel employee's perceived leadership style on their level of burnout. In this research; employee-oriented, change-oriented and production-oriented leadership styles are investigated. Within the scope of this research, the employees of four and five star hotels in Canakkale were surveyed. A total of 120 questionnaires were distributed to the employees who were selected by simple random method. However, 107 questionnaires were returned and 102 questionnaires in total were analyzed after missing and incorrect ones were excluded. Based on the analysis of data, it was determined that the burnout levels of the employees are low as well as production-oriented leadership is the most perceived leadership style by the employees. At the same time, a significant relationship was found between the level of burnout and both employee-oriented and change-oriented leadership styles. On the other hand, no significant relationship was found between the level of burnout and production-oriented leadership style.

1. Giriş

Otel yöneticileri işletmelerinin amaç ve hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla farklı liderlik davranışları sergileyebilirler. Bazı yöneticiler çalışan odaklı bir liderlik tarzı sergilerken bazıları üretim odaklı ya da değişim odaklı liderlik davranışını benimseyebilir. Ancak yöneticilerin

liderlik tarzları sadece işletmenin amaçlarını ve hedeflerini değil, aynı zamanda otel çalışanlarının da etkinliğini, verimliliğini ya da performansını etkileyebilecektir. Hizmet sektörü içerisinde faaliyet gösteren otel işletmelerinde, üretim ile tüketimin eş zamanlı gerçekleşmesi, misafirlerin üretim sürecinde yer alması ya

*Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: hasancinnioğlu@hotmail.com

da emek yoğun bir yapıya sahip olmasından dolayı çalışanların performansı önem arz etmektedir. Bununla birlikte otel işletmeleri çalışanlarının performansı, verimliliği vb. unsurlarını etkileyebilecek olan tükenmişlik düzeyleri üzerinde, yöneticilerin sergiledikleri liderlik davranışları, başka bir deyişle liderlerin çalışanlarına yaklaşımı da etkili olabilmektedir. Bu nedenle otel çalışanlarının sergiledikleri liderlik tarzları ve bu tarzların otel çalışanları tarafından nasıl algılandığı ve tükenmişlik düzeyi üzerindeki etkisinin belirlenmesi önem arz etmektedir. Hangi liderlik tarzının çalışanların tükenmişlik düzeyini olumlu ya da olumsuz etkileyeceğinin bilinmesi önemlidir. Bu nedenle bu araştırmanın temel amacı çalışanlar tarafından algılanan otel yöneticilerinin liderlik tarzları ile çalışanların tükenmişlik düzeyi ilişkisini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada öncelikle liderlik tarzları ve tükenmişlik kavramı ele alınmış ve Çanakkale de faaliyet gösteren otel işletmeleri örnekleminde bir alan araştırması yapılmıştır.

2. Alan Yazın Taraması

Çalışmanın bu bölümde liderlik tarzlarına, tükenmişliğe ve liderlik tarzları ile tükenmişlik arasındaki ilişkiye yönelik bilgiler verilmiştir.

2.1. Liderlik Tarzları

İnsanların bir arada yaşamaları sonucunda toplulukların yönlendirilmesi gereğinden dolayı ortaya çıkan liderlik kavramı en basit ifade ile belirli bir amacın gerçekleştirilmesi için bir grup insanı etkileme becerisi olarak tanımlanabilir (Winston ve Patterson, 2006: 7; Hirtz vd., 2007; Özcan vd., 2012: 2; Akcan vd., 2014: 53; Strukan vd., 2017). Lider ise, belirli bir amaç doğrultusunda diğer bireyleri etkileyen, onları motive edebilen ve bireyleri gönüllü olarak kendisini izlemesini sağlayan kişidir (Koçel, 2014: 668). Alan yazın incelendiğinde birçok araştırmacının liderlikle ilgili çeşitli çalışmalar yapmış olduğu ve çeşitli teori ya da yaklaşım geliştirdikleri görülmektedir.

Liderlik konusunda ileri sürülen başlıca yaklaşımlar; özellikler yaklaşımı, davranışsal yaklaşım, durumsal yaklaşım ve modern yaklaşımlar şeklinde sınıflandırılabilir (Tengilimoğlu, 2005: 3; George vd., 2017: 3). Özellikler yaklaşımına göre, bir liderin liderlik sürecini etkileyen en büyük faktör liderin sahip olduğu, yaş, cinsiyet, zekâ vb. gibi özellikleridir (Koçel, 2014: 676). 1950'li yıllara gelindiğinde özellikler yaklaşımı etkisini kaybetmesiyle birlikte, liderin özellikleri yerine davranışları incelenmeye başlanmıştır. Davranışsal yaklaşım olarak ifade edilen bu yaklaşım, liderin etkililiğini bireysel özelliklerin değil, davranış özelliklerinin belirlediğini ve liderlik davranışlarının da eğitim yoluyla kazanılabileceğini ileri sürmektedir. (Demir vd., 2010: 132-133). Davranışsal liderlik yaklaşımlarına yönelik olarak birçok araştırma yapılmış ve farklı liderlik tarzları tanımlanmıştır. Fakat hepsinin ortak noktası liderin tarzının "işe odaklı" ve "kişiye odaklı" olmasıdır (Demirel, 2017: 383). Davranışsal liderlik teorileri ile birlikte liderlik davranışlarının; ilişki odaklı, çalışan odaklı ve üretim odaklı, görev odaklı, iş odaklı olarak iki farklı biçimde sınıflandırıldığını görmek mümkündür (Bass ve Stogdill, 1990'dan aktaran Ağca ve Döven, 2016: 847). Davranışsal yaklaşım liderlerin işe yönelik ya da kişiye yönelik bir

davranış sergileyebileceğini belirtirken, hangi durumlarda kişiye yönelik ya da işe yönelik liderliğin etkin olacağını belirtmemektedir. Durumsallık yaklaşımına göre ise bir liderin başarısı ya da en uygun liderlik davranışı içinde bulunulan duruma göre farklılık gösterebilecektir. Buna karşın durumsallık yaklaşımına göre her iki davranış çeşidi de belirli durumlarda aynı derecede etkili olabilir (Koçel, 2014: 687). Geleneksel liderlik tarzları; otokratik, demokratik, katılımcı, babacan vb. liderlik tarzları iken, modern liderlik tarzları ise; karizmatik, koç stili, hizmetkâr, etkileşimci, dönüşümcü vb. liderliktir (Uysal, 2016: 937).

İşletmelerin faaliyetlerini sürdürdüğü dış çevrede, tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarında meydana gelen değişimler ve aynı zamanda yönetim ve organizasyon alanında ortaya çıkan gelişmeler ve yeni kavramlar, liderlik alanında da yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Tengilimoğlu, 2005: 3). Bu yaklaşımlara ek olarak alan yazında çalışanların liderlerine yönelik olarak gerçekleştirildiği liderlik davranışı algılaması sınıflandırmaları da yer almaktadır. Liderlik davranış tarzları, liderin izleyicileri ya da yönlendirdiği grup üyeleriyle olan ilişkilerindeki sergiledikleri tutumla ilgili olarak ifade edilir (İlban vd., 2016: 401). Özellikle iş yaşamında meydana gelen değişimler ya da teknolojik gelişmeler işe yönelik ve çalışana yönelik liderlik tarzlarına ek olarak değişim odaklı liderlik tarzının da ortaya çıkmasına neden olmuştur (Ekvall, 1991: 18-19; Koponen vd., 2016: 6). Bu nedenle Ekvall ve Arvonen (1991) liderlik davranışı algısına yönelik olarak görev odaklı, çalışan odaklı ve değişim odaklı olmak üzere üç boyut oluşturulmuştur (Uysal, 2016: 937). Benzer şekilde Yukl (2002) da görev odaklı ve ilişki odaklı liderlik davranışlarına ek olarak değişim odaklı liderlik davranışını eklemiştir (Özşahin ve Zehir, 2011: 50). Küreselleşme, yeni teknolojilerin ortaya çıkması, değişen çevre ile baş edebilme ve bu şartlara göre örgütü uyarlama gerekliliği nedeniyle değişim odaklı liderlik önem kazanmaya başlamıştır (Duygulu ve Özeren, 2009: 477). Bu araştırmada liderlik davranışlarından Ekvall ve Arvonen (1991) tarafından geliştirilen çalışan odaklı, üretim odaklı ve değişim odaklı sınıflandırma kullanılmıştır.

Çalışan Odaklı Liderlik

Çalışan odaklı liderlik türü, çalışanların iş ya da çalışma arkadaşlarından ziyade yönetici açısından memnuniyeti ile ilgilidir (Ekvall, 1991: 22). Liderler çalışanların istek ve ihtiyaçlarının sağlanması ya da onların gelişimi üzerine odaklanırlar (Mohiuddin, 2017: 19). Çalışanların kişiliklerine önem veren çalışan odaklı liderler, astlarının hoşlandığı türden iyi ilişkiler geliştirmeye ilgilidir. Adil olmak, saygılı davranmak, iş ilişkisinden ziyade arkadaşça olabilmek ve kişisel ilgi alaka göstermek insana yönelik liderlik yaklaşımının odağını oluşturmaktadır (Soydemir, 2014: 65). Çalışan odaklı liderlikte liderin başarılı olabilmesi için, çalışanlara zor bir görev vererek bu görevi başarması için cesaret, güven ve destek vermesi, çalışanlarla sosyalleşmesi, çalışanlara koçluk ve danışmanlık yapması, çatışmaları yapıcı bir şekilde çözmesi, çalışanlar arasında güven ve işbirliğini teşvik etmesi, çalışanları etkileyecek kararları alırken onlara da danışması gerekmektedir (Yukl, 2013: 52).

Üretim Odaklı Liderlik

Üretim odaklı liderlik işin teknik ya da görev yönleri üzerine odaklanan liderlik türüdür ve bu yaklaşımda liderler, otoriter ve kontrolcü bir yapıya sahiptirler (Ağca ve Döven, 2016: 848). Üretim odaklı liderler, planları izlemek konusunda oldukça titiz davranırlar, kurallara ve ilkelere oldukça bağlıdırlar, açık bir şekilde talimatları verir ve çalışmaları yakından kontrol eder (Andersen ve Hansson, 2010: 431). Üretim odaklı liderlikte liderlerin etkili olabilmesi ve verimliliği artırabilmesi niçin iş faaliyetlerini düzenlemesi, kısa vadeli faaliyetleri planlaması, yapılacak görevlerin sonuçlarının açıklanması, kuralları, politikaları ve standart çalışma prosedürlerini açıklaması, iş faaliyetlerini yönlendirmesi ve koordine etmesi gerekmektedir (Yukl, 2013: 52).

Değişim Odaklı Liderlik

Değişim odaklı liderler, gelecekte meydana gelebilecek olaylar hakkında tartışmaları teşvik eder, değişim, büyüme, yeni projeler ve yeni ürünler için ortaya yeni fikirlerin atılmasını sağlar (Skogstad ve Einarsen, 1999: 290). Değişim odaklı lider, örgüt içerisinde değişim, yaratıcılık, eski işlerin başarılması için yeni yollar ile ilgilenmektedir (Ağca ve Döven 2016: 848). Değişim odaklı liderlik, vizyon oluşturan, esnekliği, yeniliği ve değişimlere bağlılığı arttıran bir liderlik tarzıdır. Değişim odaklı liderlikte liderin başarılı olabilmesi ve fırsat ya da tehditleri öğrenebilmesi için dış çevreyi sürekli analiz etmesi, örgütlerde girişimciliği ve yeniliği teşvik etmesi, temel yetenekleri geliştirmeye yönelik yeni stratejileri geliştirmesi, çalışanların fırsatlara ya da sorunlara farklı bakış açılarıyla yaklaşmasını sağlaması; amaç ve hedefleri gerçekleştirmesi için yeni yaklaşımları denemesi ve büyük değişimlerin gerçekleşmesi için de çalışanları teşvik etmesi gerekmektedir (Yukl, 2013: 52).

2.2. Tükenmişlik

Herbert Freudenberger tarafından 1974 yılında ortaya atılan ve mesleki bir tehlike olarak nitelendirilen tükenmişlik kavramını enerji, güç ya da kaynaklara aşırı gereksinim duyulması sonucunda yaşanan başarısızlık, yıpranma ve bitkinlik şeklinde açıklanmıştır (Freudenberger, 1974: 159; Shepherd vd., 2011: 398). Christina Maslach ise yapılan bu tükenmişlik kavramını daha da geliştirerek, "işinin gereği olarak yoğun isteklere maruz kalan ve sürekli diğer insanlarla yüz yüze çalışmak durumunda olan bireylerde görülen fiziksel yorgunluk, umutsuzluk ve çaresizlik duygularının, bireyin yaptığı işe, yaşamına ve diğer bireylere karşı olumsuz olarak yansımaları ile oluşan bir sendrom" şeklinde tanımlamıştır (Maslach ve Jackson, 1981: 99). Maslach ve arkadaşları tarafından kullanılan üç boyutlu tükenmişlik kavramı, günümüzde tükenmişliğin en yaygın ve en çok kabul gören tanımıdır (İçigen ve Uzut, 2012: 108). Maslach ve Jackson tarafından ortaya konulan tükenmişliğin üç boyutu; duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı durumudur (Pelit ve Bozdoğan, 2014: 41). Tükenmişlik düzeyi yüksek olan çalışanlarda, yüksek düzeyde kronik yorgunluk, kendilerinden ve işyeri faaliyetlerinden duygusal olarak uzaklaşma davranışları görülmektedir (Bakker ve Costa, 2014: 113).

Duygusal Tükenme

Kişinin yaptığı iş nedeniyle aşırı yüklenilmesi ve tüketilmiş olma duyguları olarak tanımlanan duygusal tükenme (İçigen ve Uzut, 2012: 108), kompleks tükenmişlik sendromunun en açık şekilde gözlenebilen bir boyutudur. Tükenmişliğin merkezinde yer alan duygusal tükenmişlik fiziksel ve duygusal tükenmişlik şeklinde kendini göstermektedir (Pelit ve Bozdoğan, 2014: 41). Tükenmişliğin ruhsal ve fiziksel stres boyutu olan duygusal tükenmede, kendilerini duygusal olarak tükenmiş hisseden çalışanlar, enerjilerinin bittiğini ve duygusal kaynaklarının tükendiğini hissederler. Bu duyguya sahip çalışanlar, sorumlu oldukları işleri yapmakta güçlük çekerler, gerginlik, stres ve engellenmişlik duygularıyla dolu olup, işe gitme konusunda endişelidirler (Güldü ve Aksu, 2016: 95). Çalışanda duygusal tükenmenin meydana gelmesi ile birlikte kişi, üzerindeki duygusal yükü hafifletmek için kaçış yolunu kullanır. Diğer insanlarla olan ilişkilerini sadece işin gerektirdiği kadar minimum düzeye indirir. Karşılaştığı kişilere klişeleşmiş kalıplara göre davranışlarını belirler ve böylece duyarsızlaşmanın ilk belirtileri ortaya çıkar (Pelit ve Bozdoğan, 2014: 42).

Duyarsızlaşma

Bir kişinin hizmet verdiği kişilere duygusuz ve kişiliksiz tepki vermesi olarak tanımlanan duyarsızlaşma (Maslach ve Jackson, 1981: 101), diğer insanlara olumsuz, vurdumduymaz ve ilgisiz cevaplar vermelerini ifade etmektedir. Kişiler kendilerini duyarsız hissettiklerinde işlerine ve çalışma arkadaşlarına karşı soğuk ve mesafeli bir tutum takınırlar (Doğan vd., 2016: 40). Duyarsızlaşma sürecinde, bireyin hizmet verdiği kişi veya örgüte karşı olumsuz, katı ve kendini aşırı derecede soyutlamış bir tutum sergilemesi ve bunun sonucunda, başkalarına karşı düşmanca davranma, onlara tepeden bakma, ilgisiz davranma, alaycı bir dil kullanma gibi tutumlar ortaya çıkmaktadır (Gün ve Baskan, 2017: 364).

Düşük Kişisel Başarı

Kişinin kendini işinde yeterli ve başarılı hissetmesi şeklinde açıklanan kişisel başarı (Maslach ve Jackson, 1981: 101), tükenmişlikte kendisini iş yerindeki verimliliğin ve etkinliliğin kaybedilme duygusu şeklinde kendini göstermektedir (Fernet vd., 2013: 124). Diğer iki boyutun aksine kişisel başarı hissinin düşük olması tükenmişlik düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir (Maslach ve Jackson, 1981: 101). Çalışanların kendilerini değerlendirirken olumsuz sonuç varmaları, iş yerinde ve birlikte iş yapmak zorunda olduğu kişilerle başarısız ilişki kurmaları ve bu hisse kapılmaları kendilerini başarısız ve yetersiz olarak değerlendirmelerine neden olabilmektedir (Eroğluer ve Erselcan, 2017: 329).

2.3. Liderlik Tarzları ve Tükenmişlik İlişkisi

21. yüzyıl rahatsızlıkları gözlemlendiğinde bunlardan en önemlilerinden birisinin tükenmişlik olduğu görülmektedir (Kıral, 2018: 925). Tükenmişlik oldukça yaygın görülen ve çalışanların büyük bir çoğunluğunun hayatlarının herhangi bir döneminde karşılaştığı bir sendromdur. Tükenmişlik

zaman içerisinde bazı faktörlerden beslenerek ortaya çıkmakta ve sonra da kişinin ruhsal dengesini bozarak, iş, aile ve sosyal yaşamında önemli izler bırakabilmektedir (Özdemir vd., 2016: 261).

Çalışanlar ile yöneticiler arasında oluşan yüksek düzeyde lider-üye etkileşimi, astın üstüyle pozitif iletişim kurmasına imkân sağlayacak, bu durum astın daha fazla destek görmesine, işler üzerinde uzmanlaşmasına ve işle ilgili stresi kontrol etmesine yardımcı olabilecektir. Ancak düşük düzeyde lider-üye etkileşiminde ise gerginliğe ve strese neden olan bir ilişki söz konusudur. Yöneticiyle ilişkilerin gerginliğe neden olduğu durumlarda, çalışanlar tükenmişliğe karşı açık bir hale gelebilmektedir (Uğurluoğlu vd., 2013: 7). İşletmelerin amaçlarını yerine getirmede önemli bir rol oynayan liderlerin davranışları çalışanların tükenmişlik düzeyleri üzerinde etkili olabilmektedir (Uzunbacak vd., 2019: 211). Başka bir ifade ile işletmedeki yöneticilerin faaliyetlerini yerine getirirken sergileyecekleri liderlik davranışları, çalışanların tükenmişlik düzeyini olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkileyebilecektir. Alan yazın incelendiğinde yapılan çalışmaların da bu ifadeyi doğrular nitelikte olduğu görülmektedir.

Cerit (2008: 547), ilköğretim okulu müdürlerinin hizmet yönelimli liderlik davranışlarının öğretmenlerin tükenmişliklerine etkisi belirlemek amacıyla 487 öğretmene bir anket çalışması yapmıştır. Yaptığı araştırma neticesinde; hizmet yönelimli liderlik ile tükenmişlik arasında negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu ve hizmet yönelimli liderliğin tükenmişliğin önemli bir açıklayıcısı olduğunu tespit etmiştir.

Zopiatis ve Constanti (2009: 300), liderlik tarzları ile tükenmişlik arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla 131 otel yöneticisiyle anket çalışması yapmışlardır. Araştırma sonucunda, dönüşümcü liderliğin kişisel başarıyı pozitif yönde, duygusal tükenme ve duyarsızlaşmayı ise negatif yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır.

Kaşlı ve Seymen (2010-110), kişilik özellikleri, lider-üye etkileşimi ve tükenmişlik ilişkisini belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada, İstanbul da faaliyet gösteren beş yıldızlı 290 otel çalışanına bir anket yapmışlardır. Araştırma sonucunda lider-üye etkileşimi ile duygusal tükenme ve duyarsızlaşma arasında anlamlı ve negatif yönlü, lider-üye etkileşimi ile kişisel başarı duygusunun azalması arasında ise anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit etmişlerdir.

Salem ve Kattara (2015: 1), 327 beş yıldızlı otel çalışanı örneğinde dönüşümcü liderlik ile tükenmişlik arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla bir çalışma yapmışlardır. Yapılan analizler neticesinde dönüşümcü liderlik davranışı ile tükenmişlik arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile otel yöneticilerinin dönüşümcü liderlik davranışı göstermesi çalışanların tükenmişlik düzeyini azaltabilecektir.

Sıgırı ve Başar (2015: 606) etik liderliğin iyileştirici etkisi üzerine 216 fabrika çalışanı ile anket yapmışlar. Araştırma sonucunda etik liderlik algısının çalışanların tükenmişlik düzeyini negatif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Dolayısıyla çalışanların yöneticilerinde algıladıkları etik liderlik davranışları arttıkça tükenmişlik düzeylerinin de azalabileceği söylenebilir.

Rittschof ve Fortunato (2016: 372) dönüşümcü liderlik ile tükenmişlik arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla çocuk koruma hizmetleri kurumundaki 197 çalışana anket yapmış

ve çalışmada, dönüşümcü liderlik davranışı ile tükenmişlik arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir. Bu kurumlardaki yöneticilerin dönüşümcü liderlik davranışı sergilemesinin çalışanların tükenmişlik düzeylerini azaltabileceği görülmüştür.

Alga (2017: 97) işletmelerde algılanan liderlik tarzlarının çalışanların tükenmişlik düzeyine etkisini belirlemek amacıyla bankacılık, eğitim, sağlık ve turizm sektörlerinde çalışan 653 kişiye yönelik bir anket çalışması yapmıştır. Araştırma sonucunda ilişki liderlik ile tükenmişlik arasında negatif ve orta düzeyde bir ilişki, bürokratik liderlik ile tükenmişlik arasında pozitif ve düşük düzeyde bir ilişki, katılımcı liderlik ile tükenmişlik arasında negatif ve düşük düzeyde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Tüm bu bilgiler ışığında araştırma da test edilmesi düşünülen hipotezler şu şekilde kurulmuştur.

H1: Otel çalışanlarının yöneticilerinde algıladıkları çalışan odaklı liderlik tarzının çalışanların tükenmişlik düzeyleri üzerinde etkisi vardır.

H2: Otel çalışanlarının yöneticilerinde algıladıkları üretim odaklı liderlik tarzının çalışanların tükenmişlik düzeyleri üzerinde etkisi vardır.

H3: Otel çalışanlarının yöneticilerinde algıladıkları değişim odaklı liderlik tarzının çalışanların tükenmişlik düzeyleri üzerinde etkisi vardır.

3. Yöntem

Bu çalışmada otel işletmelerinde görev yapan çalışanların yöneticilerinde algıladıkları liderlik tarzları ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişki ortaya koymak amacıyla tarama modellerinden ilişki tarama modeli kullanılmıştır. Bu bölümde araştırmanın amacı, önemi, veri toplama yöntemi, evren ve örnekleme ile ilgili bilgiler verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Otel işletmelerinde görev yapan yöneticilerin çalışan, üretim veya değişim odaklı liderlik tarzı davranışları sergilemesi, otel işletmeleri açısından amaç ve hedeflerini gerçekleştirmesini sağlayabilecek olan iş tatminini (Skogstad ve Einarsen, 1999; Kılıçlar ve Düzgün, 2014; Koponen vd., 2016), iş üretkenliğini (Karabekir ve Akçak, 2016), iş performansını (Demirel, 2017) arttırırken, ters mobbing (Uysal 2016) davranışını azaltabilecektir. Otel işletmelerinde çalışan personelin tükenmişlik düzeylerinin yüksek olması ise, otel işletmeleri için önemli sayılabilecek unsurlardan işten ayrılma niyetlerini pozitif (Chen ve Yu, 2014), örgütsel bağlılıklarını (Gemlik vd. 2010), iş tatmin düzeylerini (Khamisa vd., 2015) ve örgütsel davranışlarını (Sesen vd., 2011) ise negatif yönde etkileyebilecektir. Bununla birlikte tükenmişlik duygusu turizm işletmeleri çalışanlarının verimliliğinde, performansında ve kaliteli hizmet sunmasında önemli bir unsur olarak kendini gösterebilmektedir. Bu nedenle turizm sektöründeki iş görenlerin tükenmişlik seviyelerinin belirlenmesi önem arz edebilmektedir (Cinnioğlu ve Salha, 2017). Yukarıdaki bilgiler ışığında, otel yöneticilerinin amaç ve hedefleri gerçekleştirmek için yaptıkları faaliyetlerde sergileyecekleri liderlik davranışlarının ve otel personelinin tükenmişlik düzeyinin belirlenmesinin oldukça önemli olduğu söylenebilir. Alan yazın incelendiğinde araştırma kapsamında ele alınan liderlik

tarzları ile tükenmişliğe yönelik fazla çalışmanın olmadığı tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilecek bilgiler bu boşluğun doldurulmasına önemli katkılar sağlayabilecektir. Bu nedenle bu araştırmanın temel amacı, otel çalışanlarının yöneticilerinde algıladıkları liderlik tarzları ile tükenmişlik düzeylerini belirlemek ve algılanan liderlik tarzı ile tükenmişlik düzeyi ilişkisini ortaya koymaktır.

3.2. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anket çalışanların liderlik algılarını ve tükenmişlik düzeylerini belirlemeye yönelik ölçeklerden ve demografik sorulardan oluşmaktadır. Anket çalışması örneklem kapsamında belirlenen ve Çanakkale'de faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı otel işletmeleri çalışanlarına Mart-Haziran 2018 tarihleri arasında yapılmıştır. Toplamda 120 anket dağıtılmış, bunlardan 107 geri dönüş sağlanmış ancak eksik ve hatalı anketler çalışmadan çıkarılarak toplamda 102 anket analiz edilmiştir. Ankette yer alan ölçekler şu şekildedir:

Liderlik Tarzı Ölçeği: Araştırmada çalışanların, çalışan, üretim ve değişim odaklı liderlik tarzı algılarını ölçek için daha önceki birçok çalışmada (Skogstad ve Einarsen, 1999; Tengilimoğlu, 2005; Duygulu ve Özeren, 2009; Andersen ve Hansson, 2010; Kılıçlar ve Düzgün, 2014; Ağca ve Döven, 2016; Koponen vd., 2016; Uysal 2016; Karabekir ve Akçak, 2016; Demirel 2017) güvenilirliği ve geçerliliği sağlanmış olan Ekvall ve Arvonen'in (1991) geliştirdikleri ve Tengilimoğlu'nun (2005) Türkçe 'ye uyarladığı ölçek kullanılmıştır. Ölçekte toplamda 36 ifade mevcuttur ve bu ifadelerden 14 madde çalışan odaklı, 12 madde üretim odaklı, 10 madde ise değişim odaklı liderlik davranış özelliklerini ifade etmektedir. Ölçek ifadelerinin puanlaması (1) Kesinlikle katılmıyorum (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle katılıyorum şeklinde 5'li Likert tipi derecelendirme ile yapılmıştır.

Tükenmişlik Ölçeği: Araştırmada çalışanların tükenmişlik düzeylerini ölçmek için birçok çalışmada kullanılan (Çelik ve Saçlı, 2013; Fernet vd., 2013; Pelit ve Bozdoğan, 2014; Chen ve Yu, 2014; Alga 2017) Maslach ve Jackson (1981) tarafından geliştirilen Maslach Tükenmişlik ölçeği kullanılmıştır. Toplamda 22 ifade bulunan ölçek üç alt boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar duygusal tükenmişlik (9 ifade), kişisel başarı (8 ifade) ve duyarsızlaşma (5 ifade) boyutlarıdır. Ölçek ifadelerinin puanlaması "1-Hiçbir zaman, 2-Çok nadir, 3-Bazen, 4-Çoğu zaman ve 5-Her zaman" şeklinde 5'li Likert tipi derecelendirme ile yapılmıştır.

3.3. Araştırmanın Evreni Ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Çanakkale ilinde faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı otellerde çalışan 750 personel oluşturmaktadır. Örneklem tekniği olarak ise tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Bu süreçte, Çanakkale'de faaliyet gösteren tüm dört (2 adet) ve beş (9 adet) yıldızlı otellere ulaşılarak, mümkün mertebe demografik olarak farklı özellikteki çalışanlar ile anket çalışması yapılmış ve araştırma evreninin en iyi şekilde yansıtılması hedeflenmiştir. Anketler, 01.03.2018 – 25.06.2018 tarihleri arasında bırak topla şeklinde, basit tesadüfi yöntemle

seçilen toplam 107 çalışana uygulanmıştır. Anketlerden 5 tanesi hatalı olduğu için değerlendirmeye alınmamıştır. Bu nedenle araştırmadaki veriler % 95 güven aralığında ve ± % 8 örneklem hatası aralığında değerlendirilmiştir.

Araştırmaya katılan çalışanların 50'si kadın, 52'si erkek, büyük bir çoğunluğu 26-35 yaş aralığındadır (43 kişi) ve 57'si bekârdır. Turizm eğitimine sahip katılımcılar 61 kişi iken, 1700 TL (42 kişi) ve 1700 TL-2400 TL aralığında (40 kişi) gelir durumuna sahiptir. Katılımcılar çoğunlukla lise (31 kişi) ve lisans (30 kişi) mezunudur. Ayrıca ön lisans mezunu 21 katılımcı bulunurken, lisansüstü eğitim alan 7 katılımcı bulunmaktadır. 1 katılımcı ise öğrenim düzeyini 'diğer' olarak belirtmiştir. Katılımcılardan 26'sı yiyecek içecek departmanında, 22'si ön büro departmanında, 24'ü kat hizmetleri departmanında, 9'u satış pazarlama departmanında çalışmaktadır. 21 katılımcı ise diğer departmanlarda çalışmaktadır. Son olarak, katılımcılardan 33'ü bir yıldan az süredir şu an çalıştığı işletmede çalışmaktadır. 1-3 yıl aralığı süresince çalışan katılımcı sayısı 29 iken, 4-6 yıl aralığı süresince çalışan 20 katılımcı, 7-9 yıl aralığı süresince çalışan 6 katılımcı vardır. Şu an ki işletmesinde 10 yıldır veya 10 yıldan fazla süredir çalışan ise 14 katılımcı bulunmaktadır.

4. Bulgular ve Tartışma

Tablo 1'de yer alan değişkenlere yönelik güvenilirlik (cronbach alfa) değerlerine bakıldığında araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik değerlerinin ,763 ile ,968 arasında olduğu ve bu nedenler ölçeklerin güvenilir olduğu söylenebilir. Ölçeklerin güvenilirlikleri belirlendikten sonra, geçerlilik çalışmaları yapılmıştır. Bu bağlamda çalışmada kullanılan ölçeklerin kapsam ve yüzey geçerliliğini sağlamak için ölçekteki ifadeler konusunda uzman olan öğretim üyeleri tarafından incelenmiş olup, sundukları görüşler doğrultusunda ifadeler son hali verilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde çalışanların yöneticilerini en fazla üretim odaklı bir lider olarak algıladıkları görülmektedir. Bu sonuca göre, işletme yöneticilerinin faaliyetlerini yerine getirirken işin daha çok teknik ya da görev yönleri üzerinde durdukları, kurallara ve prosedürlere önem verdikleri (Andersen ve Hansson, 2010: 431) ve kontrolcü bir yapıya sahip oldukları (Ağca ve Döven, 2016: 848) ifade edilebilir.

Tablo 1. Değişkenlerin Ortalama ve Güvenirlik Değerleri

Değişkenler	İfade Sayısı	Ort.	Güvenirlik
Çalışan Odaklı Liderlik	14 ifade	4,2197	,968
Üretim Odaklı Liderlik	12 ifade	4,3024	,801
Değişim Odaklı Liderlik	10 ifade	4,1433	,953
Duyarsızlaşma	5 ifade	1,9937	,902
Duygusal Tükenme	9 ifade	3,6174	,908
Düşük Kişisel Başarı	8 ifade	2,0010	,763
Genel Tükenmişlik	22 ifade	2,5874	,852

Çalışanların genel tükenmişlik düzeylerine bakıldığında ise orta düzeye yakın olduğu söylenebilir. Birçok akademik

çalışma, tükenmişliğin, oldukça yaygın olarak görülen bir sendrom olduğu sonucuna varmıştır (Pelit ve Türkmen, 2008; Özdemir vd., 2016: 261; Aknar vd. 2018;). Aynı zamanda, yapılan araştırmalar, tükenmişlik düzeyi düşük olan çalışanların daha çok değişim odaklı lider tarzını benimsemiş yöneticilere sahip olduğunu göstermektedir (Zopiatis ve Constanti, 2009: 300; Salem ve Kattara, 2015: 1; Rittschof ve Fortunato, 2016: 372).

Tablo 2’de yer alan korelasyon analizi sonuçlarına bakıldığında çalışan odaklı liderlik ile tükenmişlik arasında negatif yönlü ($r: -.261$) ve anlamlı bir ilişki ($p < .001$), üretim odaklı liderlik ile tükenmişlik arasında negatif yönlü ($r: -.143$) ve anlamsız bir ilişki ($p > .001$), değişim odaklı liderlik ile tükenmişlik arasında negatif yönlü ($r: -.248$) ve anlamlı bir ilişki ($p < .001$), olduğu görülmektedir.

Başka bir deyişle yöneticilerin çalışan odaklı ve değişim odaklı liderlik tarzlarını benimsemesi çalışanların tükenmişlik duygularını azaltabilecektir. Yapılan birçok araştırma da bu sonucu desteklemektedir. Örnek olarak, Cerit (2008: 547) hizmet yönelimli liderlik (çalışan odaklı liderlik tarzı ile örtüşen) ile tükenmişlik arasında negatif yönlü bir ilişki tespit etmiştir. Sıgırı ve Başar (2015: 606) da yaptıkları araştırmada etik liderlik algısının çalışanların

tükenmişlik düzeyini azalttığı sonucuna varmıştır. Alga (2017: 97) da bu durumu ilişkisel liderlik ve tükenmişlik

düzeyi arasında bulduğu negatif yönlü ilişki ile desteklemektedir. Aynı zamanda, değişim odaklı liderlik türünün tükenmişlik düzeyini azalttığı sonucu ise yapılan birçok farklı araştırma ile desteklenmektedir (Zopiatis ve Constanti, 2009: 300; Salem ve Kattara, 2015: 1; Rittschof ve Fortunato, 2016: 372).

Üretim odaklı liderlik ile tükenmişlik arasında çıkan anlamsız ilişkinin aksine Alga (2017: 97), yaptığı çalışmada üretim odaklı liderlik türüne benzer bir liderlik türü olan bürokratik liderlik tarzı ile tükenmişlik arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki bulmuştur.

Korelasyon analizi sonuçlarına göre tükenmişlik ile en fazla ilişkili olan liderlik türü çalışan odaklı liderliktir. Oysaki son dönemlerde yapılan araştırmalar daha çok değişim odaklı liderlik tarzı ile tükenmişlik düzeyi arasındaki ilişki üzerinde durmaktadır (Salem ve Kattara, 2015: 1; Rittschof ve Fortunato, 2016: 372). Bu durum; küreselleşme ve teknolojik gelişmeler sonucu değişim odaklı liderlik tarzının günümüzde giderek önem kazanması ile açıklanabilir (Duygulu ve Özeren, 2009: 477).

Tablo 2. Liderlik Türleri ile Tükenmişlik Düzeyi Arasındaki İlişkiye Yönelik Korelasyon Analizleri

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7
1-Çalışan Odaklı Liderlik	1						
2-Üretim Odaklı Liderlik	,879**	1					
3-Değişim Odaklı Liderlik	,726**	,750**	1				
4-Duyarsızlaşma	-,456**	-,356**	-,369**	1			
5-Duygusal Tükenme	,261**	,307**	,199*	-,116	1		
6-Kişisel Başarı	-,388**	-,312**	-,400**	,527**	-,073	1	
7-Genel Tükenmişlik	-,261**	-,143	-,248*	,742**	,510**	,635**	1

Liderlik Türlerinin Tükenmişlik Düzeyine Etkisine Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analiz sonuçlarının yer aldığı Tablo 3’teki belirlilik katsayıları incelendiğinde çalışan odaklı liderliğin tükenmişlik düzeyindeki değişimin % ,068’ini açıkladığı, çalışan odaklı liderlikteki bir birimlik artışın tükenmişliği -,173 oranında azaltabileceği ve bu modelin anlamlı olduğu ($p < .000$) görülmektedir. Değişim odaklı liderlik ise tükenmişlikteki değişimin % ,061’ni açıkladığı, değişim odaklı liderlikteki bir birimlik artışın tükenmişliği -,130 oranında azaltabileceği ve bu modelin anlamlı olduğu ($p < .000$) olduğu görülmektedir. Aynı zamanda araştırmada değişim odaklı liderlik ile çalışan odaklı liderliğin tek bir model halinde tükenmişlik üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmış ancak değişim odaklı liderlik modelde anlamsız bulunmuştur.

Yapılan analizler neticesinde araştırmada geliştirilen hipotezlere ilişkin sonuçlar Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4 Hipotezlere İlişkin Sonuçlar

Hipotezler	Sonuç
H1: Otel çalışanlarının yöneticilerinde algıladıkları çalışan odaklı liderlik tarzının çalışanların tükenmişlik düzeyleri üzerinde etkisi vardır	Desteklendi.
H2: Otel çalışanlarının yöneticilerinde algıladıkları üretim odaklı liderlik tarzının çalışanların tükenmişlik düzeyleri üzerinde etkisi vardır	Desteklenmedi
H3: Otel çalışanlarının yöneticilerinde algıladıkları değişim odaklı liderlik tarzının çalışanların tükenmişlik düzeyleri üzerinde etkisi vardır	Desteklendi

Tablo 3. Liderlik Türlerinin Tükenmişlik Düzeyine Etkisine Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Katsayılar		
	B	Std. Hata	β	t-değeri	p-değeri
Sabit	3,315	,278		11,941	,000
Çalışan Odaklı Liderlik	-,173	,064	-,261	-2,680	,009
Bağımlı Değişken: Genel Tükenmişlik; Metot: Doğrudan, Model=1, R=,261, R ² =,068, Düzeltilmiş R ² =,59; Model için F=7,180; p=,009					
Sabit		3,127	,221		14,156
Değişim Odaklı Liderlik		-,130	,051	-,248	-2,533
Bağımlı Değişken: Genel Tükenmişlik; Metot: Doğrudan, Model=1, R=,248, R ² =,061, Düzeltilmiş R ² =,052; Model için F=6,417; p=,013					

5. Sonuç ve Öneriler

Araştırma, otel işletmeleri çalışanlarının yöneticilerinde algıladıkları liderlik davranışının sahip oldukları tükenmişlik düzeylerine etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için Çanakkale ilinde faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı 102 otel çalışanından anket tekniğiyle birtakım veriler toplanmıştır. Verilerin analizi sonucunda, çalışanların tükenmişlik düzeylerinin düşük seviyede olduğu ve çalışanların yöneticilerinde en fazla algıladıkları liderlik davranışının, üretim odaklı liderlik davranışı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu sonuca göre Çanakkale'deki otel işletmelerinde yöneticilerin, işletmenin amaçlarını yerine getirirken işin teknik yönlerine odaklandıkları, prosedürlere, kurallara ve politikalara bağlı kaldıkları söylenebilir. Özellikle araştırmanın Çanakkale'deki sadece dört ve beş yıldızlı otel çalışanlarına yönelik olarak yapılması bu sonucun nedeni olabilir. Çünkü bu tarz otellerin diğer otellere göre daha kurumsal bir yapıya sahip olması, organizasyon yapısının büyüklüğü veya hiyerarşik yapı dolayısıyla yöneticilerin çalışana ya da değişime odaklı liderlik yerine üretime yönelik liderlik davranışını benimsemesine neden olabilir. Yöneticiler en fazla üretime yönelik liderlik davranışı sergilese de, çalışanların tükenmişlik düzeyi üzerinde en fazla etkiye sahip liderlik türünün çalışan odaklı liderlik türü olduğu tespit edilmiştir. Aslına otel işletmelerinde bu tarz bir ilişkinin çıkması normal karşılanabilecek bir durumdur. Çünkü emek yoğun, esnek çalışma saatlerinin olduğu ve misafirlerle iletişimin sıklıkla yaşandığı otel işletmelerinde, yöneticilerin çalışanların gelişimlerine odaklanması, ihtiyaç ve isteklerini de göz önünde bulundurması ve onlara danışmanlık yapması çalışanların bir nebze de olsa tükenmişlik duygularının azalmasına neden olabilecektir.

Araştırmada elde edilen sonuçlara paralel olarak birtakım öneriler sunulabilir. Öncelikle otel yöneticilerinin belirli dönemlerde çalışanlarının tükenmişlik düzeylerini ölçmeye yönelik çalışmalar yapması gerekmektedir. Araştırmada her ne kadar çalışanların tükenmişlik düzeyleri düşük seviyede de çıksa da özellikle duygusal tükenme ve kişisel başarısızlık hissi alt boyutları yüksek düzeyde çıkmıştır. Bu nedenle otel yöneticilerinin bu seviyelerinin yüksek çıkmasının nedenlerini araştırmaları ve bu düzeyi düşürmeye yönelik gerekli önlemleri almalıdır. Bu önlemlerden bir tanesi de, otel yöneticilerinin işletmenin amaçlarını yerine getirirken yapacağı faaliyetlerde, çalışanlarının tükenmişlik düzeylerini

azaltmak için çalışana yönelik liderlik davranışını benimsemesidir.

Bu araştırma zaman ve maliyet kısıtlılığından dolayı sadece Çanakkale ilinde faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı otel çalışanlarını kapsamaktadır. Araştırmadaki diğer bir kısıtlılık ise örneklem sayısının az olmasıdır. İleride bu konuyla ilgili yapılacak çalışmalar, yiyecek içecek işletmeleri, seyahat acentaları, ulaştırma işletmeleri üzerine veya farklı illerdeki otel çalışanlarına yönelik ya da farklı liderlik türlerinin tükenmişliğe etkisine yönelik olarak yapılabilir.

Kaynakça

- Ağca, Y. & Döven, M.S. (2016). Liderlik Davranışının Örgütsel Vatandaşlığa Ve Alt Boyutlarına Etkisi: Perakende Sektöründe Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.21, S.3, 845-864.
- Akcan, G., Ünsar, A.S. & Küçükkancabaş, S. (2014). Liderlik Davranışlarının Çalışanların Stres Düzeylerine Etkisi: Bir Alan Araştırması, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 14, Sayı: 27, 2014, 51-74.
- Aknar, A., Çiçek, B., & Karakaş, Y. E (2018). Çalışanların Demografik Özellikleri Açısından Tükenmişlik Algıları: Belek'teki 5 Yıldızlı Oteller Üzerine Bir Araştırma, *International Journal of Management and Administration*, 2(3), 1-16.
- Alga, E. (2017). Örgütlerde Algılanan Liderlik Tarzlarının Çalışanların Tükenmişliğine Etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 28, Eylül, 97-124.
- Andersen, J.A. & Hansson, P.H. (2011). At The End Of The Road? On Differences Between Women And Men in Leadership Behaviour. *Leadership & Organization Development Journal* Vol. 32 No. 5, 428-441.
- Bakker, A. B. & Costa. L.P. (2014). Chronic Job Burnout And Daily Functioning: A Theoretical Analysis. *Burnout Research*, 1, 2014, 112-119.
- Cerit, Y. (2008). İlköğretim Okulu Müdürlerinin Hizmet Yönelimli Liderlik Davranışlarının Öğretmenlerin Tükenmişliklerine Etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, Sayı 55, Güz, 547-570.

- Chen, C. & Yu, T. (2014). Effects Of Positive Vs Negative Forces On The Burn Out Commitment-Turnover Relationship. *Journal of Service Management*, Vol. 25 No. 3, 2014, 388-410.
- Cinnioğlu, H. & Salha, H. (2017). Turizm İşletmelerinde İşgörenlerin Tükenmişlik Seviyelerinin Bazı Değişkenlere Göre Karşılaştırılması. *III. IBANESS Congress Series – Edirne / Turkey*, March 04-05.
- Çelik, A. & Saçlı, Ç. (2013). Burnout Syndrome Among Hotel Employees: The Case Of The City Of Konya. *Economic and Environmental Studies* Vol. 13, No.3, 28, 353-364
- Demir, C.; Yılmaz, M.K. & Çevirgen, A. (2010). Liderlik Yaklaşımları Ve Liderlik Tarzlarına İlişkin Bir Araştırma. *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2/1, 129-152.
- Demirel, Z. H. (2017). Yöneticilerin Liderlik Davranışlarının İş Gören Performansı İle İlişkilerinin İncelenmesi: Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama. *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 62, Temmuz – Ağustos, 381-397.
- Doğan, A., Demir, R. & Türkmen, E. (2016). Rol Belirsizliğinin, Rol Çatışmasının Ve Sosyal Desteğin Tükenmişliğe Etkisi: Devlet Ve Vakıf Üniversitelerinde Çalışan Akademik Personelin Tükenmişlik Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 30, Sayı: 1, 37-67.
- Duygulu, E. & Özeren, E. (2009). The Effects Of Leadership Styles And Organizational Culture On Firm's Innovativeness. *African Journal of Business Management*, Vol.3 (9), 475-485,
- Ekvall, G. (1991). Change-Centred Leaders: Empirical Evidence Of A Third Dimension Of Leadership" *Leadership and Organization Development Journal*, 12, Issue 6, 18-23.
- Ekvall, G. & Arvonen, J. (1991). Change-Centered Leadership: An Extension of The Two-Dimensional Model. *Scandinavian Journal of Management*, S.1, 17-26.
- Eroğluer, K. & Erselcan, R.C. (2017). Çalışanların Örgütsel Adalet Algısı ve Tükenmişlik Düzeylerinin Çalışan Sessizliği Üzerindeki Etkisi. *Business and Economics Research Journal*, Volume 8, Number 2, 325-348.
- Fernet, C., Austin, S., Tre'panier, S.G. & Dussault, M. (2013). How Do Job Characteristics Contribute To Burnout? Exploring The Distinct Mediating Roles Of Perceived Autonomy, Competence, And Relatedness. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, Vol. 22, No. 2, 123- 137.
- Freudenberger, H. J. (1974). Staff Burn-Out. *Journal of Social Issues*, 30 (1), January, 159-165.
- Gemlik, N., Sisman, F.A. & Sıgı, U. (2010). The Relationship Between Burnout And Organizational Commitment Among Health Sector Staff in Turkey. *Journal of Global Strategic Management*, V. 4, N. 2, 137-149.
- George, R., Chiba, M. & Scheepers, C.B. (2017). An Investigation Into The Effect Of Leadership Style On Stress-Related Presenteeism in South African Knowledge Workers. *SA Journal of Human Resource Management*, 15 (0), 1-13.
- Güldü, Ö. & Aksu, N.E. (2016). Yıkıcı Liderlik Algısı ve Mesleki Tükenmişlik Arasındaki İlişkide Olumsuz Duygu-Durumun Aracı Rolü. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, 91-113.
- Gün, F. & Baskan, G.A. (2017). Öğretim Elemanlarının Algılarına Göre Örgütsel Sinizm ile Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(2), 361-379.
- Hirtz, P.D., Murray, S.L. & Riordan.C.A. (2007). The Effects of Leadership on Quality. *Engineering Management Journal*, 19, 1, 22-27.
- İçigen, E.T. & Uzut, İ. (2012). Yiyecek-İçecek Bölümü Çalışanlarının Mesleki Tükenmişlikleri Ve İş Doyumları Üzerine Bir Araştırma. *Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, 107-118
- İlban, M. O., Bezirgan, M. & Kaplan A. (2016). Yiyecek İçecek İşletmelerinde Yöneticilerin Liderlik Davranış Tarzlarının Çalışanların Örgütsel Bağlılıklarına Etkisi: Edremit Körfezi Örneği. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 19 - Sayı: 36 - 1, Aralık, 399-417.
- Karabekir, M. & Akçay, A. (2016). Liderlik Davranışlarının Bilgi İşçilerinin İş Üretkenlik Düzeyleri Üzerindeki Etkisi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, Cilt: XI Sayı: I, 47-56.
- Khamisa N., Oldenburg, B., Peltzer, K. & Ilic, D. (2015). Work Related Stress, Burnout, Job Satisfaction and General Health of Nurses. *Int J Environ Res Public Health*, Jan; 12(1), 652–666.
- Kılıçlar, A. & Düzgün, E. (2014). Yöneticilerin Liderlik Davranışları ile İşgörenlerin İş Tatmin Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Ankara'daki Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6/3, 179-199.
- Kıral, B. (2018). Anadolu Lisesi Öğretmenlerinin Tükenmişlik Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6) 925–934.
- Koçel, T. (2014). *İşletme Yöneticiliği*, Beta Basım, İstanbul.
- Koponen, S., Bonsdorff, M.E. & Innanen, H. (2016). Job Satisfaction Mediates The Association Between Perceived Leadership Styles And Early Retirement Intentions. *Social Inquiry into Well-Being*, Vol. 2, No. 1, 4-15.
- Maslach, C. & Jackson, S.E. (1981). The Measurement of Experienced Burnout. *Journal of Occupational Behavior*, 2, 99 -113.
- Mehmet K. & Seymen, O.A. (2010). Kişilik Özellikleri, Lider-Üye Etkileşimi ve Tükenmişlik İlişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 27, 110.

- Mohiuddin, Z. A. (2017). Influence Of Leadership Style On Employees Performance: Evidence From Literatures. *Journal of Marketing and Management*, 8(1), May, 18-30.
- Özcan E.D., Vardarlıer, P., Karabay, M.E., Konakay, G. & Çetin, C. (2012). Liderliğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Güvenin Rolü. *Öneri*. C.10, S.37, Ocak, 1-13.
- Özdemir, S., Alkan, A. & Erdem, R. (2016). İş Yaşamında Yalnızlık İle Mesleki Tükenmişlik Arasındaki İlişki: Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: CİEP Özel Sayısı, 258-285.
- Özşahin, M. & Zehir, C. (2011). Yüksek Performanslı İşletmelerde Liderlik, Girişim Odaklılık Ve Örgütsel Performans İlişkisi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, (9: 2), 46-71.
- Pelit, E. & Bozdoğan, İ. (2014). Çalışanların Örgütsel Adalet Algılamalarının Tükenmişlik Düzeyleri Üzerindeki Etkisi: Kemer'deki Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6/2, 37-66.
- Pelit, E & Türkmen, F. (2008). Otel İşletmeleri İş Görenlerinin Tükenmişlik Düzeyleri: Yerli ve Yabancı Zincir Otel İşletmeleri İş Görenleri Üzerinde Bir Araştırma, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10/1, 117-139.
- Rittschof, K. R. & Vincent J. F. (2016). The Influence of Transformational Leadership and Job Burnout on Child Protective Services Case Managers' Commitment and Intent to Quit. *Journal Of Social Service Research*, Vol. 42, No. 3, 372-385.
- Salem I. & Kattara, H. (2015). Transformational Leadership: Relationship to Job Stress And Job Burnout in Five-Star Hotels. *Tourism and Hospitality Research*, 0(0), 1-14.
- Şeşen, H. Çetin, F. & Basım, H.N. (2011). The Effect of Burnout on Organizational Citizenship Behaviour: The Mediating Role of Job Satisfaction. *International Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences*, Volume:1, Issue:1, 40-64.
- Shepherd, C. D., Tashchian, A. & Ridnour, R.E. (2011). An Investigation of the Job Burnout Syndrome in Personal Selling. *Journal of Personal Selling & Sales Management*, Vol. XXXI, No. 4, Fall, 397-409.
- Sıgı, Ü. & Başar, U. (2015). Etik Liderliğin İyileştirici Etkisi Üzerine Görgül Bir Araştırma. 23. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 14-16 Mayıs, Muğla, 606-612.
- Skogstad, A. & Einarsen, S. (1999). The Importance Of A Change-Centred Leadership Style in Four Organizational Cultures. *Scand. J. Mgmt.* 15, 289-306.
- Soydemir, S., Özdaşlı, K. & Alparşlan, A.M. (2014) Görev – İnsan Odaklı Liderlik Algılamasının Vatandaşa Yönelik Prososyal Hizmet Davranışlarına Etkisi: Kolluk Kuvvetleri Üzerine Bir Araştırma. *AKÜ. İİBF. Dergisi*, Cilt XVI Sayı:2, Aralık, 63-81.
- Strukan, E., Nikolić, M. & Sefić, S. (2017). Impact Of Transformational Leadership On Business Performance. *Technical Gazette* 24, Suppl. 2, 435-444.
- Tengilimoğlu, D. (2005). Kamu Ve Özel Sektör Örgütlerinde Liderlik Davranışı Özelliklerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz, C.4, S. 14, 1-16.
- Uğurluoğlu, Ö., Şantaş, F. & Demirgil, B. (2013). Lider-Üye Etkileşimi ve Tükenmişlik İlişkisi: Hastanelerde Bir Uygulama. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, Cilt:16, Sayı 1, 1-21.
- Uysal, H. T. (2016). Çalışanların Liderlik Algısı ve Ters Mobbing Eğilimi: İş gören Odaklı Liderliğin Etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 47, Aralık, 933-943.
- Uzunbacak, H.H., Yıldız, A. & Uzun, S. (2019). Toksik Liderliğin Çalışanların Tükenmişlik Düzeylerine Etkisi. *Anemon Muş Alparşlan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1) 211-219.
- Winston, B. E. & Patterson. K. (2006). An Integrative Definition of Leadership. *International Journal of Leadership Studies*, Vol. 1, Iss. 2, 6-66.
- Yukl, G. (2013). *Leadership in Organizations*, Eighth Edition, Pearson-Prentice Hall, U.S.A.
- Zopiatis, A. & Constanti, P. (2010). Leadership Styles And Burnout: Is There An Association ?. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Vol. 22 No. 3, 2010, 300-320.

Araştırma Makalesi • Research Article

Kış Turizmi Potansiyeli Açısından Muş İli'nin SWOT Analizi İle Değerlendirilmesi

The Evaluation With SWOT Analysis Of The Muş Province In Terms Of Winter Tourism Potential

Emin Arslan ^{a,*}, Hakan Kendir ^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Zile Dinçerler Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Y.O., Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, 60400, Tokat/Türkiye.

ORCID: 0000-0003-1592-8162

^b Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Zile Dinçerler Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Y.O., Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Bölümü, 60400, Tokat/Türkiye.

ORCID: 0000-0002-1356-1339

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Şubat 2019

Düzeltilme tarihi: 02 Mayıs 2019

Kabul tarihi: 10 Mayıs 2019

Anahtar Kelimeler:

Muş

Turizm

Kış Turizmi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 February 2019

Received in revised form 02 May 2019

Accepted 10 May 2019

Keywords:

Muş

Tourism

Winter Tourism

ÖZ

Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan illerde, kış turizmine yönelik önemli bir potansiyelin bulunduğu ancak belli merkezlerde yatırımların yoğunlaştığı görülmektedir. Geçmişte var olan terör olaylarının son yıllarda bitirilmesiyle birlikte Doğu Anadolu Bölgesi'nin kış turizmine yönelik daha fazla yatırım çekmesi olasıdır. Ancak Muş ili kış turizmi yatırımı anlamında henüz istenilen noktada bulunmamaktadır. Bu çalışma kapsamında, kış mevsiminin oldukça sert geçtiği ve kış turizmine yönelik (Güzeltepe Kayak Merkezi gibi) imkânların bulunduğu Muş ilinde, kış turizmi potansiyelinin değerlendirilmesi ve kış turizmi olanaklarının ortaya konması amaçlanmaktadır. Çalışma kapsamında GZTF analizi yöntemi kullanılmıştır. Yapılan bu araştırma ile Muş ilinin bir kış turizmi destinasyonu olarak hak ettiği konuma ulaştırılabileceğinin karar vericiler tarafından fark edilmesi hedeflenmektedir.

ABSTRACT

It is observed that there is a significant potential for winter tourism especially in the provinces of Eastern Anatolia Region in Turkey, but investments are concentrated in certain centers. With the completion of past terrorist events in the past years, it is possible for the Eastern Anatolia Region to attract more investment for winter tourism. However, Muş province is not yet at the desired point in terms of winter tourism investment. In the scope of this study, it is aimed to evaluate the potential of winter tourism and to reveal the possibilities of winter tourism in the province of Muş where winter season is quite harsh and there are facilities for winter tourism (such as Güzeltepe Ski Center). SWOT method was used in this scope of study. With this research, it is aimed that to be realized by the decision makers that the province of Muş can be reached as a winter tourism destination.

1. Giriş

Dünyada turizm hareketliliği hızla artmaktadır. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü'nün verilerine göre, 2017 yılında 1.3 milyardan fazla insanın turizm faaliyetlerine katıldığı belirtilmektedir. 2030 yılında ise bu sayının 1.8 milyar kişiye çıkacağı tahmin edilmektedir (UNWTO, 2018). Dünya turizm gelirleri 2016 yılında 1.22 trilyon \$ olarak hesaplanmıştır. Ayrıca gelecek yıllarda da dünya turizm hareketlerine katılan kişi sayısına paralel olarak turizm gelirlerinin de artacağı tahmin edilmektedir (UNWTO, 2017).

Özellikle ekonomik olarak gelişmekte olan ülkeler için hayati önem taşıyan turizm faaliyetleri söz konusu ülke ekonomileri açısından önemli bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Türkiye de gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer aldığından dolayı, turizm faaliyetleri Türkiye'nin genel ekonomisi içerisinde oldukça önemli bir paya sahiptir. 2017 yılında Türkiye'de GSYH (Gayrisafi Yurtiçi Hasıla) rakamları 851 milyar \$ seviyesinde bulunmaktadır (TÜİK, 2018a). Turizm gelirleri ise 2017 yılında 26 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir (TÜİK,

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: emin.arslan@gop.edu.tr

2018b). Turizmin Türkiye ekonomisi içerisindeki payı %3'ün biraz üzerinde bulunmaktadır. Bu oran ABD ve Almanya gibi gelişmiş ülkelerde %1'ler düzeyindedir. Dolayısıyla turizm Türkiye ekonomisi açısından gelişmiş ülkelere göre daha büyük önem arz etmektedir.

Türkiye'yi 2017 yılında yaklaşık 38,5 milyon turist ziyaret etmiştir (TÜİK, 2018b). 2018 yılının ilk on ayında da (Ocak-Ekim) Türkiye'yi ziyaret eden turist sayısı 41 milyonu aşmıştır (NTV, 2018a). Gelen turistlerin Türkiye'de belirli bölgelerde (Akdeniz ve Ege sahilleri ile İstanbul) yoğunlaştığı bilinmektedir. Ancak bu bölgelerde taşıma kapasitesinin aşılma üzere olduğu veya aşıldığı göze çarpmaktadır. Bunun sonucu olarak çevresel, tarihsel ve kültürel tahribatlar yaşanmakta ve turizmde sürdürülebilirlik olumsuz etkilenmektedir. Gelecekte bu durumun vereceği zararları azaltmak adına, 2023 Türkiye Turizm Stratejisi'nde turizm hareketlerinin diğer bölgelere de yayılması bir devlet politikası olarak planlanmaktadır. Bu noktadan hareketle çalışma kapsamında Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan ve özellikle kış mevsiminin oldukça sert geçtiği Muş İli'nin kış turizm potansiyelini ortaya koymak ve geleceğe dair öngörülerde bulunmak amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Muş ilinde kış turizmi ile ilgili ikincil veri kaynaklarından yararlanılarak alanyazın taraması yapılmıştır. Muş ilinin öne çıkan kış turizmi olanakları detaylı olarak sunulmuş ve alanyazın taramasından elde edilen veriler GZTF (SWOT) analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir.

2.1. Muş İli ve Turizm Potansiyeli

2.1. Muş İli Hakkında Genel Bilgiler

Muş ili Türkiye'nin doğusunda yer almaktadır ve 2017 yılı itibarıyla nüfusu 404.544'tür (TÜİK, 2018c). Muş ilinde kara iklimi hüküm sürmekte, kışlar sert ve uzun geçmektedir. Toprak yaklaşık 105 gün karla kaplıdır (Şengün ve Kıranşan, 2016). Yılın yaklaşık 100 güne yakını 0°C altında geçer. Yaz mevsiminde ise yaklaşık 60 gün +30°C'nin üzerindedir. Yıllık yağış miktarı il merkezinde 761 mm'dir. Yağışların önemli bir kısmı kış aylarında ve kar şeklinde görülmektedir. Yazlar az yağışlı ve sıcak geçer. İl merkezinde sıcaklık yıl boyunca -34,4°C ile +41,6°C arasında seyretmektedir (MGM, 2018).

Doğu Anadolu'nun yüksek düzlüklerinde yer alan Muş'un ilkçağ tarihi Urartular dönemiyle başlar. Muş'un önemi Urartu Krallığının batı yolunda merkezi bir konumda bulunmasından kaynaklanıyordu. Başkent Tuşpa'dan (Van) batıya giden yol Malazgirt Ovasını geçtikten sonra Murat Irmağı vadisi boyunca Varto'nun güneyinden Muş Ovasına, buradan da batıya, daha sonra Bingöl üstünden Elazığ-Malatya yolu ile de Orta Anadolu ve Kuzey Suriye'ye uzanıyordu. Muş, Urartu döneminden sonra sırasıyla; Medler, Persler, Romalılar, Partlar, Ermeniler, Sasaniler, Bizanslılar ve Arapların hâkimiyetine girmiştir. Daha sonraki dönemlerde Muş, Bizans ve Arapların uzun yıllar süren mücadelelerinin ardından 1071 yılında Malazgirt Savaşı'nda Selçuklu ordularının Bizans ordularını yenmesiyle Türklerin hâkimiyetine girmiştir. Moğollar ve Anadolu Selçuklu Devleti arasında geçen 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra Moğollar bölgeye hâkim olmuştur. 1514 Çaldıran Savaşı'na kadar sırasıyla, İlhanlılar, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Timur, Safeviler bölgeye hâkim olmuştur. Çaldıran Savaşı'nda Osmanlı Devletinin Safevileri yenmesiyle birlikte Doğu Anadolu Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra çok kısa

süre Ruslar bölgeye hâkim olsalar da Muş halkının ve Türk Ordusunun gayretleriyle 1917 yılında bölge tamamen Ruslardan temizlenmiştir (Muş Valiliği, 2018a). Bu kadar çok uygarlığın Muş'ta hâkim olması çok sayıda tarihi ve kültürel değerlerin oluşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla turizm açısından bu değerler günümüzde Muş destinasyonu için çok önemli birer çekicilik potansiyeli barındırmaktadır.

2.2. Muş İlinde Turizm

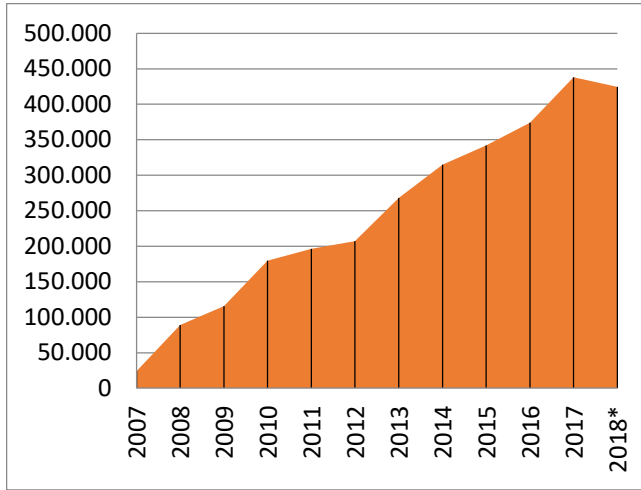
Türkiye'de illerin kalkınmışlık seviyesini ortaya koyan ve en önemli göstergelerden biri olan, TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu)'in 2015 yılında yayımladığı "İllere Göre Yaşam İndeksi" verileri, Muş ilinin tüm iller içerisinde 81. sırada olduğunu göstermektedir (TÜİK, 2018d). Özellikle sanayinin gelişmediği bölgelerde turizm, bölgeler arası kalkınmışlık seviyesini dengelemekte ve göçü engellemektedir. Dolayısıyla turizm faaliyetleri az gelişmiş veya gelişmekte olan bölge ekonomileri için büyük önem arz etmektedir. Muş, Türkiye'nin doğusunda az gelişmiş bir bölgede yer aldığından dolayı turizm faaliyetlerinin burada yoğunlaşması bölgenin gelişimi ve batıdaki gelişmiş illere olan göçün engellenmesi açısından oldukça önemlidir.

Ulaşım:

Muş ili Doğu Anadolu Bölgesi'nde özellikle ulusal ve uluslararası transit geçiş güzergâhlarında yer almaktadır. Karayolu, demiryolu ve havayolu ile ilin ulaşım olanakları desteklenmektedir. İran-Van üzerinden Batı Anadolu'ya gitmekte olan taşımacılık ve lojistik amaçlı kullanılan ulaşım yolları Muş üzerinden geçmektedir. Öte yandan İran-Nahçıvan-Ağrı güzergâhı üzerinden Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz yönüne devam eden transit yol yine Muş üzerinden geçmektedir (Muş Valiliği, 2018b). Dolayısıyla Muş, Doğu Anadolu'da önemli bir kavşak noktası konumunda bulunmaktadır. Bu nedenle her ne kadar illere göre yaşam indeksinde son sırada bulunsa da gelecekte gelişim göstermek açısından önemli bir potansiyele sahiptir.

1955 yılında yapımı tamamlanan Haydarpaşa-Tatvan, Van-Kapıköy, Tatvan-Haydarpaşa yolcu ve yük taşımacılığı yapılan demiryolu hattı, Muş'un gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. 1972 yılında demiryolunun İran'ın başkenti Tahran'a kadar uzatılmasıyla uluslararası demiryolu güzergâhında Muş ili önemli bir konuma sahip olmuştur. 2014 yılında Muş Valiliği'nin yayımladığı verilere göre demiryolu vasıtasıyla seyahat eden yolcu sayısı 3.341 kişidir (Muş Valiliği, 2018b). Bu veriler göstermektedir ki, Muş demiryolu yolcu taşımacılığı anlamında var olan potansiyelini tam olarak kullanamamaktadır. Örneğin, Doğu Ekspresi gibi Van Gölü Ekspresi'nin de son yıllarda demiryolu taşımacılığında trend olduğu ve Doğu Anadolu'ya uzanan güzergâhlarda Muş için önemli fırsatlar barındırdığı göze çarpmaktadır (NTV, 2018b).

1992 yılında sivil trafiğe açılan Muş Sultan Alparslan Havalimanı'nın yolcu kapasitesi, Ulaştırma Bakanlığı tarafından 2017 yılında tamamlanan genişletme çalışması neticesinde 2 milyon yolcu kapasitesine çıkarılmıştır (Yeni Şafak, 2017). Dolayısıyla yolcu kapasitesindeki bu artış neticesinde, daha fazla yerli ve yabancı turistlerin Muş iline ulaşımı kolaylaşmıştır. Şekil 1'de Muş Sultan Alparslan Havalimanı'nın 2007-2018 yılları arası toplam yolcu trafiği görülmektedir.

Şekil 1. Yıllar İtibariyle Muş Sultan Alparslan Havalimanı İç-Dış Hatlar Yolcu Trafığı

Kaynak: (DHMİ, 2018) *2018 Ocak-Kasım Dönemi

Muş Sultan Alparslan Havalimanı'nın iç-dış hatlar toplam yolcu trafiği 2007 yılında yaklaşık 24.000 yolcu iken 2017 yılına gelindiğinde yolcu sayısının 438.037'ye ulaştığı görülmektedir. 2018 yılının ilk on bir (Ocak-Kasım) ayında ise 424.677 yolcu ulaşmıştır (DHMİ, 2018). Bu verilerden hareketle, 2018 yılı tamamlandığında yolcu sayısının 440.000'nin üzerine çıkması muhtemeldir.

Muş İlinin Turistik Çekicilikleri:

Turizm olayı, coğrafi bir mekânda gerçekleşmekle beraber, gerçekleştiği mekânın unsurları ile çeşitli iletişim ve etkileşim faaliyetlerini de kapsamaktadır. Dolayısıyla turist hareketlerinin bir destinasyona yönelmesinde, destinasyonun çekiciliklerinin yanında, turist motivasyonlarının da anlaşılması önemlidir. Motivasyona neden olan faktörler, turistlerin ihtiyaç duydukları maddi ve manevi durumlar olarak değerlendirilebilir. Bu bakımdan artık günümüzde turistlerin istekleri doğrultusunda maddi ve manevi çekicilikler tespit edilerek, turistler turistik çekim merkezlerine yönlendirilmeye çalışılmaktadır (Çetin, 2017: 47).

Muş, Türkiye'de turizm faaliyetlerinin az olduğu illerden biridir. Muş ilinde kış turizmi, dağ sporları, eko turizm ve av turizmi için uygun alanlar bulunmaktadır. Bununla beraber, kültür ve inanç turizmi açısından da değerlendirilebilecek olanaklar mevcuttur. Tarihi ve kültürel değerler bakımından il merkezinde; Alaaddin Camii, Ulu Cami, Hacı Şeref Camii, Kesikbaş Türbesi, Arak Manastırı, Çengilli Kilisesi, Meryem Ana Kilisesi, Çanlı Kilise, Tarihi Murat Köprüsü ile Muş Kalesi, Hasbet Kalesi, Aslanlı Han ve Yıldızlı Han yer almaktadır. Malazgirt ilçesinde ise Malazgirt Kalesi, Katerin Kalesi, Tıkızlı Kalesi, Dolabaş Höyüğü, Bostankale Höyüğü ve Aradere Köyü Mezarlığı; Varto ilçesinde de Kayalidere Ören Yeri bulunmaktadır. Ayrıca, il genelinde Hamurpet, Kazan ve Kaz Gölleri turizm açısından değerlendirilebilecek doğal göllerdir (Aslan, 2013; Muş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2018).

Muş ilinin adeta simgesi haline gelmiş olan Muş Lalesi, her yıl bahar aylarında bütün ovayı kaplamaktadır. Muş Lalesi'ni diğer lalelerden ayıran en önemli özelliği kırmızı renge ve "mızraksı" bir yapıya sahip olmasıdır. Her yıl nisan ayının

sonlarında Muş'un Korkut ilçesinde düzenlenen ve geleneksel hale gelmiş olan "Lale Festivali" yörede bir çekicilik unsuru olarak ön plana çıkmaktadır (Gezimanya, 2018; Milliyet, 2018). Selçuklu Sultanı Alparslan'ın Bizans İmparatoru Romen Diyojen'i 1071 yılında mağlup ettiği Malazgirt Ovası'nda her yıl 25-26 Ağustos'ta düzenlenen Malazgirt Zaferi'nin yıldönümü kutlamaları nedeniyle, Türkiye'nin hemen hemen her bölgesinden insanlar yöreye gelmektedir. Dolayısıyla Malazgirt Zaferi etkinlikleri yörede önemli bir turizm hareketliliği yaratmaktadır (Anadolu Ajansı, 2018).

2.3. Muş İlinde Kış Turizmi Olanakları

Türkiye'de önemli alternatif turizm çeşitleri arasında yer alan kış turizmi son yıllarda hızlı bir gelişim göstermektedir. Bu gelişimle beraber yerli ve yabancı ziyaretçilere hizmet sağlayabilecek önemli potansiyele ulaşmıştır. Kış turizmi kapsamında Erzurum ilinde düzenlenen 57 ülkeden yaklaşık 3500 sporcunun katıldığı 2011 Dünya Üniversiteler Kış Oyunları (Universiade) ve 40 ülkeden 807 sporcunun katıldığı 2017 Avrupa Gençlik Olimpik Kış Festivali (EYOF-European Youth Olympic Festival) gibi uluslararası organizasyonlar, Türkiye'nin kış sporları anlamında önemli yatırımlar gerçekleştirdiğini ve bu alanda daha fazla sayıda turist çekebileceğini hedeflediğini ortaya koymaktadır (Silik ve Ünlüöner, 2017: 25). Erzurum gibi Doğu Anadolu Bölgesi'nin diğer illeri de kış turizmi ve kış sporları açısından elverişli ortamlar barındırmaktadır. Muş ili de soğuk iklimi, yüksek dağları, yoğun miktardaki kar yağışı ve uzun kış mevsimiyle kış sporlarına ilgi gösteren turistleri çekebilecek önemli bir potansiyele sahiptir.

Muş kent merkezine ait meteorolojik verilere göre Muş ilinin kış aylarında oldukça soğuk ve kar yağışlı bir iklime sahip olduğu söylenilebilir. İl geneli 1500 – 1700 metre rakımlı oldukça yüksek platolarda yayılmaktadır. Muş kent merkezi deniz seviyesinden 1316 metre yükseklikte yer almaktadır. Yüksek irtifadan dolayı kış aylarında kent merkezi yoğun kar yağışı almakta ve kar kalınlığı önemli seviyelere ulaşmaktadır. Bugüne kadar Muş kent merkezinde ölçülmüş en yüksek kar kalınlığı 163 cm seviyesindedir (MGM, 2018). Bu seviye, kent merkezinden uzaklaşıp dağlara çıkıldıkça daha da yükselmektedir. Ayrıca Muş, Türkiye'de en yüksek kar kalınlığına sahip iller arasında yer almaktadır (Günel, 2013: 7). Bu anlamda 2850 metre yüksekliğindeki Kurtik Dağı örnek verilebilir. Kurtik Dağı'nda kış aylarında zaman zaman 9-10 metreye ulaşan kar kalınlığı, Nisan ayında bile 1.5-2 metre dolayında olabilmekte ve burada hiçbir tesis olmamasına rağmen uzun kış sezonundan dolayı amatör kayakseverleri bölgeye çekebilmektedir (TRT HABER, 2018). Dolayısıyla Muş ili kış turizmi açısından oldukça uygun bir iklime sahiptir. Son yıllarda Muş ilinde kış turizmine yönelik yatırımlar yapılmaya başlanmıştır. Bu yatırımlardan en çok öne çıkan Güzeltepe Kayak Merkezi'dir.

Güzeltepe Kayak Merkezi:

Muş Valiliği tarafından 2003 yılında kayak evi inşa edilmesiyle birlikte faaliyete geçen Güzeltepe Kayak Merkezi (Fotoğraf 1), kent merkezine 8 km. mesafede bulunmaktadır (Hürriyet, 2009). 2300 m. rakıma sahip olan kayak merkezinde

1300 m. uzunluğunda iki adet pist yer almaktadır. 67 adet olan askı sayısı 2017 yılında yapılan yatırımlar neticesinde 76 adede çıkarılmıştır (Milliyet, 2017a). Ayrıca kayak merkezinde baby-lift, bir adet snowtrack (kar ezme aracı) ve bir adet kar motoru mevcuttur (Muş Vakfı, 2014). Konumu ve kar kalitesi bakımından kış sporlarına katılanlar için cazibe merkezi haline gelebilecek olan Güzeltepe Kayak Merkezi'nde saatte 1000 kişi kapasiteli bir adet teleski faaliyetine devam etmektedir (Muş Valiliği, 2018c).

Fotoğraf 1: Güzeltepe Kayak Merkezi (Muş Web, 2015).

Hamurpet (Akdoğan) Gölü:

Hamurpet diğer adıyla Akdoğan Gölü (Fotoğraf 2) Muş ili sınırları içerisinde yer almaktadır. Akdoğan Gölü 2.200 m. rakımında birbirine kıyısı ve kısmi bağlantısı olan 2 gölden oluşmaktadır. Tatlı su yapısına sahip olan Akdoğan Gölü'ne Muş il merkezinden 70 km'lik bir yol vasıtasıyla ulaşılabilir. Varto ilçesinin doğusunda bulunan Büyük ve Küçük Akdoğan Gölleri Muş, Varto ve Hınıs yerleşim merkezlerine sırası ile 71 km, 30 km ve 34 km uzaklıkta bulunmaktadır. Büyük Akdoğan 2.153 m. rakımda bulunmaktayken, Küçük Akdoğan 2.216 m. rakımda yer almaktadır. Ayrıca Büyük Akdoğan Gölü 11.145 km² alana ve 21 m. derinliğe sahipken; Küçük Akdoğan Gölü ise 1.545 km² alana ve 47 m. derinliğe sahiptir. Kış mevsimlerinde donan göllerde (Fotoğraf 3) yaklaşık 40 cm kalınlığında buz tabakası oluşmaktadır (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018a). Dolayısıyla kış aylarında donan Akdoğan Gölleri turistik amaçlı buz altı dalış faaliyetlerine olanak sağlamaktadır. Buz altı dalışı; buz altında rekreasyon, bilimsel araştırma, kamu güvenliği gibi amaçlarla gerçekleşen, genelde sadece tek bir giriş çıkış noktası olan ayrıca özel prosedür ve ekipman gerektiren dalış türüdür. Buz altı dalışı turistik amaçlarla da yapılmasının yanı sıra normal dalışa ek olarak güvenlik tedbirleri de gerektiren bir dalış türüdür (Asan, 2018: 72).

Fotoğraf 2: Akdoğan Gölü (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018a)

Fotoğraf 3: Donmuş Akdoğan Gölü (Milliyet, 2017)

Kazan (Haçlı) Gölü:

Kazan Gölü (Fotoğraf 4) volkanik set gölü olarak bilinmektedir. Muş ili Bulanık ilçesinin güneyinde bulunan Haçlı Gölü, Muş, Bulanık ve Malazgirt yerleşim merkezlerine sırası ile 115 km, 7 km ve 35 km uzaklıkta bulunmaktadır. Deniz seviyesinden 1.583 m. yükseklikte yer almakta ve 87.7 km² alanda yayılmaktadır. Kazan Gölü'nde derinlik 7 m.'yi geçmemektedir. Karasal iklimin hüküm sürdüğü Kazan Gölü ve yakın bölgesinde yıllık ortalama yağış miktarı 580 mm., yıllık ortalama sıcaklık değeri ise 7 °C civarındadır. Kışın donan göl yüzünde yürüyüş yapılabilir. Bu açıdan göl, kızak ve buz altı dalışı gibi kış turizmi faaliyetlerine olanak sağlamaktadır. Kazan Gölü'nün kıyı kısmı taşlık ve çok iri olmayan kayalıklardan oluşmaktadır. Kıyı kuşları genellikle kıyıdaki bu yapı üzerinde dinlenmektedirler. Alanda bulunan kuşlar üreme alanları olarak daha çok Bulanık Ovası'nı kullanmaktadırlar (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018b; Türkiye Kültür Portalı, 2018).

Fotoğraf 4: Kazan (Haçlı) Gölü (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018b).

Kuşlar gerek bilimsel amaçlarla ve av için gerekse hobiye dayalı sportif aktivite için geçmişten günümüze kadar düzenli olarak izlenmişlerdir. Bununla beraber kuş gözlem turizmi ise her geçen gün daha fazla önem kazanan bir niş pazar özelliği taşımaktadır. Kuş gözlem turizmi dünyada hızlı bir gelişme gösteren ornito turizm kapsamında değerlendirilmekte ve doğa temelli seyahat edenler arasında en fazla gelire sahip olan turist gruplarını kapsamaktadır (Asan vd., 2018: 634). Dolayısıyla Kazan Gölü, kış turizmi faaliyetlerinin yanı sıra kuş gözlem turizmi kapsamında da Muş iline alternatif bir turizm türü olarak katkı sağlama potansiyeline sahiptir.

2.4. Muş İli Kış Turizminin GZTF (SWOT) Analizi İle Değerlendirilmesi

GZTF analizi bir stratejinin formüle edilmesine yardımcı olmak için yapılandırılmış bir yöntem olarak bilinmektedir. Ayrıca GZTF analizi durum analizi olarak da adlandırılmaktadır. GZTF analizinin amacı, bir duruma yönelik "Güçlü ve Zayıf" yönleri ve aynı durumun çevresinde gelişen "Fırsat ve Tehdit" unsurlarını tanımlamaktır. Söz konusu faktörlerin tanımlanması neticesinde ilgili durumun güçlü yönlerini öne çıkaran, zayıf yönlerini en aza indiren, çevredeki fırsatlardan faydalanan ve tehditlere karşı koyan stratejilerin geliştirilmesi mümkündür (Dyson, 2004: 632). Aşağıda bulunan Tablo 1'de Muş ilinin kış turizmine yönelik GZTF matrisi yer almaktadır.

Tablo 1: Muş İli Kış Turizmine İlişkin GZTF Matrisi

GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
<ul style="list-style-type: none"> - Kayak sezonunun uzun sürmesi. - Kar kalınlığının fazla olması. - 2 milyon yolcu kapasiteli havalimanının varlığı. - Güzeltepe Kayak Merkezi'nin faaliyette olması. - Muş'un transit yollar üzerinde önemli bir kavşak noktada yer alması. - Muş'ta farklı alternatif kış turizmi olanaklarının (buz altı dalış gibi) bulunması. 	<ul style="list-style-type: none"> - Muş iline yönelik yeterince tanıtım faaliyetinin yapılmaması olması. - Konaklama tesis sayısının az olması. - Güzeltepe Kayak Merkezi'nde kapasitenin yetersizliği. - Güzeltepe Kayak Merkezi'nin bulunduğu konumda kayak sezonunun çevresindeki dağlara göre daha kısa sürmesi.
FIRSATLAR	TEHDİTLER
<ul style="list-style-type: none"> - Kar kalınlığının çok fazla olduğu ve kış mevsiminin çok uzun sürdüğü Kurtik Dağı'nda, bir kayak merkezinin inşa edilmesine elverişli bir ortamın varlığı. - Van Gölü Ekspresi'nin daha aktif hale getirilmesiyle, Muş'un kış turizmine daha fazla katılımcı sağlanması. - Gün geçtikçe popüler hale gelen sosyal medya (Facebook, Instagram, Twitter vb.) platformlarında, Van Gölü Ekspresi vasıtasıyla Muş'un tanıtım olanağının bulunması. 	<ul style="list-style-type: none"> - Kayak sezonunu etkilemesi muhtemel küresel iklim değişiklikleri. - Doğu Anadolu Bölgesi'nde rakip destinasyonların varlığı. - Bölgede çığ riskinin bulunmasından dolayı kayak merkezi yeri seçiminde dikkatli hareket edilmesi zorunluluğu. - Bölge genelinde güvenlik ile ilgili endişeler bulunması. - Bölgede istihdam olanağının az olmasından dolayı büyükşehirliere yaşanan göç.

Tablo 1'de yer alan GZTF analizi matrisinde, Muş ili kış turizmine yönelik güçlü ve zayıf yönler ile pazarda yer alan fırsat ve tehditler yörenin yapısı dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler yapılırken Muş ili hakkında yayınlanmış olan makaleler, tezler, haberler ve tanıtım materyalleri gibi ikincil veriler incelenerek bir derleme yapılmıştır. Yapılan derleme sonucunda öne çıkan GZTF durumları matrisine eklenmiştir.

3. Sonuç ve Öneriler

Doğu Anadolu'da yüksek platolar üzerinde yayılan Muş ili, oldukça soğuk geçen kış mevsimi sayesinde kış turizmine yönelik önemli bir potansiyel barındırmaktadır. Muş'ta özellikle "Güzeltepe Kayak Merkezi" gibi bir yatırımın yapılmış olması başlangıç açısından önemli bir adımdır. Kış turizminde destinasyon çekiciliği yaratmak açısından daha fazla kapasiteli yeni yatırımların yapılması yerinde ve ciddi bir atılım olacaktır. Kayak ve diğer kış sporları, dünya genelinde 70'den fazla ülkede, mevsime göre sayıları 4-6 bin arasında değişiklik gösteren kayak merkezinde ve yaklaşık 2 bin dolayında otelde her yıl deneyimlenmektedir. Kış turizmi açısından oldukça büyük bir öneme sahip olan kış sporları, yeryüzü üzerinde birçok dağlık bölgenin, büyüme ve ekonomik faaliyetlerine en güçlü katkıyı sağlayan yapıda bulunmaktadır (Tsiotsou, 2006; Tuppen, 2000) ve literatürde önemli bir yere sahiptir (Bonnefoy-Claudet ve Ghantous, 2013: 624; Hungenberg vd., 2013: 313; Kopar ve Çakır, 2015: 65; Birinci vd. 2017: 695; Gürer, 2017: 2; Howstuffworks, 2018).

Muş ili gerek yüksek irtifalarda bulunması bakımından gerekse kış mevsiminin soğuk geçmesi bakımından önemli derecede kış turizm potansiyeli barındıran bir özellik sergilemektedir. Güzeltepe Kayak Merkezi kış turizmi kapsamında kayak sporuna yönelik imkânların yer aldığı bir tesis olarak kapasite yetersizliğine rağmen bölge açısından büyük bir ihtiyaca cevap vermektedir. Öte yandan Muş'ta kış turizmi faaliyetlerinin sadece kayak sporu ile sınırlı kalmaması ve donmuş göllerde buz altı dalış, kış yürüyüşü, buz tırmanışı gibi diğer kış turizmi aktivitelerine de önem verilmesi gerekmektedir. Söz konusu kış turizm faaliyetleri Türkiye'de Erzurum, Sivas, Kars, Ardahan gibi illerde yoğunlaşmaktadır (Arslan vd., 2018). Ancak Muş'un da bu anlamda önemli bir potansiyel barındırdığı bilinmektedir. Bununla beraber Muş ilinin bu potansiyeli harekete geçirmesi kalkınmışlık düzeyi açısından diğer bölgelerle olan farkını kapatmak açısından önem arz etmektedir. Özellikle soğuk iklimiyle öne çıkan Muş'ta, kış turizmi faaliyetlerinin yanı sıra Kazan Gölü'nde kuş gözlemciliği gibi alternatif turizm faaliyetlerinin yapılabilme olanağı bulunmaktadır. Turizmin çeşitlendirilmesi açısından bu tür faaliyetler önem taşımakta ve öncü rol oynamaktadır. Bu noktadan hareketle, çalışma kapsamında araştırmacılar tarafından geliştirilen öneriler ise şunlardır:

- ✓ Muş ilinde özellikle Güzeltepe Kayak Merkezi için ihtiyaca cevap verebilecek ve doğal yapıya uygun konaklama tesisi yatırımlarının yapılması hususunda gerekli teşvikler sağlanmalıdır.
- ✓ Son yıllarda trend haline gelen Doğu Ekspresi gibi kış aylarında Doğu Anadolu Bölgesi'ne yapılan tren yolcuları, Van Gölü Ekspresi'nin canlandırılması vasıtasıyla kış aylarında Muş ili için de önemli turizm

hareketi oluşturma potansiyeli barındırmaktadır. Bu sebeple Van Gölü Ekspresi'nin özellikle sosyal medya mecralarında tanıtımının yapılması gerekmektedir.

- ✓ Donmuş göllerde kızaklarla gezinti, fotoğrafçılık, buz altı dalış gibi aktivitelerin öne çıkarılması ve tanıtımının etkin bir şekilde yapılması Muş'un sahip olduğu kaynakların değerlendirilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu konuda yetkili mercilere büyük görevler düşmektedir.
- ✓ Güzeltepe Kayak Merkezi'nde yurtdışında bazı ülkelerdeki kayak merkezlerinde bulunan ancak henüz Türkiye'de çok yaygınlaşmamış olan, en az 10 metre yüksekliğinde yapay bir şelale veya buz duvarı oluşturularak kış turizminde alternatif bir kaynak yaratılabilir.
- ✓ Muş kent merkezinin güneybatısında yer alan 2.850 m. rakımlı, kar kalınlığının Güzeltepe Kayak Merkezi'ne göre daha fazla olduğu ve yağın karın Haziran ayına kadar erimediği Kurtik Dağı'nda, hem kayak severlere hem de dağcılık sporuyla uğraşanlara yönelik tesislerin yapılması Muş iline kış turizmi açısından önemli ölçüde fayda sağlayacaktır.

Sonuç olarak, Muş ilinde kış turizmi başta olmak üzere diğer turizm faaliyetlerinin de çeşitlendirilmesine yönelik yapılan bu çalışma, daha sonraki yıllarda Muş ilinin turizm olanakları ile ilgili yapılacak olan diğer akademik çalışmalara öncülük edebilecek niteliktedir. Muş'un turizm olanaklarına değinen ve bu alanda yapılacak olan uygulamalı ya da teorik farklı akademik araştırmalar, Muş ilinde turizm faaliyetlerinin gelişimi ve Muş ilinin kalkınması açısından faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Anadolu Ajansı (2018). *Malazgirt Zaferi Etkinliklerine Vatandaşlardan Yoğun İlgi*. (Erişim: 10.12.2018), <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/malazgirt-zaferi-etkinliklerine-vatandaslardan-yogun-ilgi/1238545>.
- Arslan, E., Kendir, H. & Asan, H. (2018). Sivas'ın Kış Turizmi Olanakları Kapsamında Rekreatif Bir Faaliyet: Donmuş Şelale Tırmanışı. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 5(4), 1-10.
- Asan, H. (2018). *Kış Turizmi Kapsamında Buz Altı Dalış Turizminin Geliştirilmesi: Sivas İli Örneği*. Uluslararası Sivas Turizmi Kongresi Yıldızdağı, Kış Turizmi Temalı. 23-25 Şubat 2018, Sivas.
- Asan, H., Yalçın, H. M. & Şimşek, E. (2018). Sivas İli Kuş Gözlem Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(74), 630-655.
- Birinci, S., Kaymaz, K.Ç. & Dumlu, Y. (2017). *Macera Turizmi Açısından Değerlendirilmesi Gereken Bir Kış Doğa Sporuna: Buz Tırmanışı*. 6th International Conference of Strategic Research in Social Science and Education. 12-14 May 2017, Prague/Czech Republic. pp. 684 – 705.
- Bonnefoy-Claudet, L. & Ghantous, N. (2013). Emotions' impact on tourists' satisfaction with ski resorts: the mediating role of perceived value. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 30, 624-637.
- Çetin, İ. (2017). Yeni Gelişen Turistik Destinasyonlar ve Van'ı Ziyaret Eden İranlı Turistlerin Özellikleri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 44-59.

DHİMİ (2018). *Muş Sultan Alparslan Havalimanı Yolcu Trafiği İstatistikleri*. (Erişim: 07.12.2018), <https://www.dhmi.gov.tr/sayfalar/istatistik.aspx>.

Dyson, R. G. (2004). Strategic Development and SWOT Analysis At The University of Warwick. *European Journal of Operational Research*, (152), 631-640.

Gezimanya (2018). *Muş*. (Erişim: 10.12.2018), <https://gezimanya.com/mus>.

Günel, N. (2013). Türkiye'de Kar Yağışı, Karın Yerde Kalma Süresi ve Daimi Kar Sınırı. *Acta Turcica Online Thematic Journal of Turkic Studies*, 5 (1), 1-13.

Gürer, B. (2017). The Research About Reasons of Mountaineers' Attend to Ice Climbing and Its Effects On Their Self-Confidence. *European Journal of Education Studies*, 3(8), 501-515. Doi: 10.5281/zenodo.841788

Howstuffworks, (2018). *Can you ice climb a waterfall?* (Erişim: 20.01.2018), <https://adventure.howstuffworks.com/outdoor-activities/climbing/waterfall-climbing.htm>

Hungenberg, E., Gould, J. & Daly, S. (2013). An examination of social psychological factors predicting skiers' skill, participation frequency, and spending behaviors. *Journal of Sport ve Tourism*, 18(4), 313-336.

HÜRRİYET (2009). *Türkiye'nin kayak ve kaplıca merkezleri 2009*. (Erişim: 10.12.2018), <http://www.hurriyet.com.tr/turkiyenin-kayak-ve-kaplica-merkezleri-2009-11010536>.

Kopar, İ., & Çakır, Ç. (2015), Tortum Çayı Havzası'nda (Erzurum-Artvin) Donmuş Şelale-Çağlayan Tırmanışları ve Bununun Kış Turizmi Bakımından Önemi, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20(33), 63-90.

MGM (Meteoroloji Genel Müdürlüğü) (2018). *Muş İli'ne ait iklim verileri*. (Erişim: 02.12.2018), <https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m=MUS>.

Milliyet (2017a). *Güzeltepe Kayak Merkezi Sezona Hazır*. (Erişim: 02.12.2018), <http://www.milliyet.com.tr/guzeltepe-kayak-merkezi-sezona-hazir-mus-yerelhaber-2479389/>.

Milliyet (2017b). *Donan gölde buzları 'motorlu testere'yle kesip balık avlıyorlar*. (Erişim: 18.12.2018), <http://www.milliyet.com.tr/ekonomi/donan-golde-buzlari-motorlu-testere-yle-kesip-balik-avliyorlar-2576375/ekonomi/SonDakikaGaleri/20.12.2017/2576375/default.htm>.

Milliyet (2018). *Muş'ta 'Lale' Festivali*. (Erişim: 10.12.2018), <http://www.milliyet.com.tr/mus-ta-lale-festivali-mus-yerelhaber-2763721/>.

Muş İl Kültür Turizm Müdürlüğü (2018). *Gezilecek Yerler*. (Erişim: 10.12.2018), <http://www.muskulturturizm.gov.tr/TR-56130/gezilecek-yerler.html>.

Muş Vakfı (2014). *Muş'ta Turizm-Kış Turizmi*. (Erişim: 06.12.2018), <http://www.musvak.org.tr/musta-turizm/>.

Muş Valiliği (2018a). *Muş İlinin Tarihçesi*. (Erişim: 02.12.2018), <http://www.mus.gov.tr/ilimizin-tarihcesi>.

- Muş Valiliği (2018b). *Ulaşım*. (Erişim: 06.12.2018), <http://www.mus.gov.tr/ulasim-mus>.
- Muş Valiliği (2018c). *Kış Turizmi*. (Erişim: 06.12.2018), <http://www.mus.gov.tr/kultur-ve-turizm>.
- Muş Web (2015). *Kayak Merkezi Açıldı*. (Erişim: 18.12.2018), <http://www.mus.gen.tr/haber-29841-mus-kayak-merkezi-acildi-haberi.html>.
- NTV (2018a). *Turist sayısı 10 ayda 41 milyonu aştı*. (Erişim: 30.11.2018), <https://www.ntv.com.tr/seyahat/turist-sayisi-10-ayda-41-milyonu-asti,IKKBbXcKWUWU-v0VPdeatg>.
- NTV (2018b). *Seyahat Severlerin Yeni Gözdesi: Van Gölü Ekspresi*. (Erişim: 06.12.2018), <https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/seyahatseverlerin-yeni-gozdesi-vangolu-ekspresi,eoMSE9tuSEO19FBV5cJZPw>.
- UNWTO (2017). *Tourism Highlights*. (Erişim: 01.12.2018), <https://www.eunwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419029>.
- UNWTO (2018). *2017 International Tourism Results*. (Erişim: 01.12.2018), <http://media.unwto.org/press-release/2018-01-15/2017-international-tourism-results-highest-seven-years>.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı XIV. Bölge Müdürlüğü (2018a). *Akdoğan Gölleri Hakkında Bilgi*. (Erişim: 18.12.2018), <http://bolge14.ormansu.gov.tr/14bolge/SulakAlanlar/AKDOGAN.aspx?sflang=tr>.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı XIV. Bölge Müdürlüğü (2018b). *Kazan (Haçlı) Gölü Hakkında Bilgi*. (Erişim: 18.12.2018), <http://bolge14.ormansu.gov.tr/14bolge/SulakAlanlar/HACLI.aspx?sflang=tr>.
- TRT HABER (2018). *Kurtik Dağı Nisan'da da Kayakçılarını Ağırıyor*. (Erişim: 01.05.2019), <https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/kurtik-daginisanda-da-kayakciları-agirliyor-362640.html>.
- Tsiotsou, R. (2006). Using visit frequency to segment ski resorts customers. *Journal of Vacation Marketing*, 12(1), 15-26.
- Tuppen, J. (2000). The restructuring of winter sports resorts in the french alps: problems, processes and policies. *International Journal of Tourism Research*, 2, 327-344.
- TÜİK (2018a). *Türkiye İstatistik Kurumu Dönemsel Gayrisafi Yurt İçi Hasıla Bülteni*. (Erişim: 03.12.2018), <http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=27825>.
- TÜİK (2018b). *Türkiye İstatistik Kurumu Turizm İstatistikleri Bülteni*. (Erişim: 03.12.2018), <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27612>.
- TÜİK (2018c). *Türkiye İstatistik Kurumu Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Verileri*. (Erişim: 03.12.2018), www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1590.
- TÜİK (2018d). *2015 Yılı İllere Göre Yaşam İndeksi*. (Erişim: 06.12.2018), <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do>.
- Türkiye Kültür Portalı (2018). *Haçlı (Bulanık) Gölü – Muş*. (Erişim: 18.12.2018), <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/mus/gezilecekyer/hacli-bulanik-golu>.
- Silik, C.E. & Ünlüönen, K. (2017). Kayak Merkezleri Kapsamında Yapılan Araştırmalara Yönelik Kavramsal Bir İnceleme. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4(4), 24-34.
- Şengün, M. T. & Kıranşan, K. (2016). Bulanık-Malazgirt(Muş) Havzası'nın İklim Özellikleri. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12): 21-50.
- Yeni Şafak (2017). *Muş Havalimanı'na terminal*. (Erişim: 07.12.2018), <https://www.yenisafak.com/ekonomi/mus-havalimanina-terminal-2773047>.

Araştırma Makalesi • Research Article

Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim Arama ve Sağlama Güdülerinin Türk ve Yabancı Öğrenci Gruplarına Göre Farklılıklarının İncelenmesi

Examining Differences between the Motivations of Providing and Seeking Electronic Word-of-Mouth among Turkish and Foreign Student Groups

Zehra Bozbay,^a Adem Uysal,^{b,**} Esra'a Zaid ^c

^aDoç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Pazarlama Anabilim Dalı, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-2728-8003

^bDoktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Fakültesi, Pazarlama Anabilim Dalı, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-7381-3852

^cDoktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Fakültesi, Pazarlama Anabilim Dalı, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-6800-249X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 10 Ekim 2018

Düzeltilme tarihi: 12 Aralık 2018

Kabul tarihi: 23 Ocak 2019

Anahtar Kelimeler:

Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim,
Arama ve Sağlama Güdüleri,
Diskriminant Analizi.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 10 October 2018

Received in revised form 12 December 2018

Accepted 23 January 2019

Keywords:

eWOM,
Motivations of Providing and Seeking,
Discriminant Analysis.

ÖZ

Bu çalışmanın amacı tüketicilerin elektronik ağızdan ağıza iletişim (eAAİ) arama ve sağlama güdülerinin ortaya konulması ve bu güdülerin farklı uyruklara mensup öğrenci gruplarına göre değişip değişmediğinin belirlenmesidir. İstanbul'da yaşayan Türk ve yabancı öğrenci gruplarına yönelik olarak bir araştırma yapılmıştır. Çalışmada, eAAİ arama güdülerinin; "sosyal etkileşim faydaları", "risk azaltma", "sosyal yönelimli ürün bilgisi" ve "ürün kullanım bilgileri", eAAİ sağlama güdülerinin ise "kendini geliştirme", "sosyal fayda", ve "olumsuz duyguların ortaya çıkışı" alt boyutlarından oluştuğu saptanmıştır. Çalışmanın bulgularına göre; yabancı öğrenci grupları için arama güdülerinden "sosyal yönelimli ürün bilgisi" faktörünün önemli olduğu, Türk öğrenci grupları için ise arama güdülerinden "risk azaltma", "ürün kullanım bilgileri" ve sağlama güdülerinden "olumsuz duyguların ortaya çıkışı" faktörlerin ayırt edici olduğu yapılan diskriminant analiz sonucunda elde edilmiştir.

ABSTRACT

The purpose of this study is to determine the electronic word-of-mouth communication (eWOM) motivations of providing and seeking, and whether these motivations differ among to the groups of students from different nations. A survey was carried out for Turkish and foreign student groups in Istanbul. In the study, eWOM seeking motivations consist of "social interaction benefits", "risk reduction", "social essential product information" and "product usage information", and eWOM providing motivations consist of "self-improvement", "social benefit", and "negative emotions" dimensions. According to the findings of the study; "socially relevant product information" from the eWOM providing motive is important for foreign student groups whereas "risk reduction", "product use information" from the eWOM motivations of providing and "emergence of negative emotions" from the eWOM motivations of seeking are found as discriminators for Turkish student groups.

1. Giriş

Günümüzde yüksek bilgi teknoloji sistemlerinin gelişmesi tüketicilerin her yerden internete erişebilmelerini kolaylaştırmaktadır. Bu ilerleme şüphesiz tüketicilerin

birbirleriyle iletişim kurdukları geleneksel yolu değiştirmektedir. Tüketiciler artık internet ağları üzerinden daha fazla iletişim kurma eğilimindedirler. Tüketiciler, ürün/hizmetlerin kullanımı hakkındaki deneyimlerini ve fikirlerini kolayca çevrimiçi olarak paylaşabilmektedirler.

** Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: adem.uysal65@gmail.com

Aynı şekilde, diğer tüketicilerin fikirlerini, ürün/hizmetlerle ilgili değerlendirmelerini görmek adına çevrimiçi olarak arama yapabilmektedirler.

Tanıdıklar, eş-dost arasında ticari olmayan iletişimin sözlü formu olarak tanımlanan geleneksel ağızdan ağıza iletişim (AAİ), yeni bir iletişim biçimi olan elektronik ağızdan ağıza iletişim (eAAİ) biçimine dönüşmüştür (Cheung ve Thadani, 2010). eAAİ, internet üzerinden bir ürün/hizmet veya firmaya yönelik fiili, potansiyel ve geçmiş tüketicilerce yapılan herhangi bir olumlu veya olumsuz değerlendirmeyi ifade etmektedir (Henning-Thurau vd., 2004). Tüketiciler, bloglar, ürün inceleme siteleri, satış siteleri ve sosyal ağ siteleri aracılığıyla ürün/hizmetler ve markalar ile ilgili yorum ve deneyimlerini paylaşma imkânı bulabilmektedirler (Forman vd., 2008). Tüketiciler eAAİ aracılığıyla deneyimlerini doğrudan başkalarıyla paylaşabilmektedirler (Akehurst, 2009). Thorson ve Rodgers (2006), buna ek olarak, eAAİ'yi tanıdıklar arasında iletişimin farklı seviyelerde çevrimiçi olarak gerçekleşebilmesi şeklinde tanımlamışlardır. Ayrıca, insanlar internet üzerinde bir dizi bilgi kaynağına erişebildikleri için karşılaştırdıkları bilgilerin genellikle güvenilir olduğunu hissederler (Lerrthairakul ve Panjakajornsak, 2014). eAAİ mesajları, bir ürün veya markaya yönelik benzer duyguları paylaşan, küresel kitlelere kolayca ve hızlı bir şekilde ulaşabilir mesajlardır. eAAİ, tüketicilerin birbirleriyle sosyal olarak etkileşimde bulunmalarına, ürünle ilgili bilgileri paylaşmalarına ve bilgisayar aracılığıyla yapılan görüşmeler yoluyla satın alma kararları vermelerine olanak tanımaktadır (Kral vd., 2014).

Tüketicilerin çevrimiçi araştırma yapmasında ve çevrimiçi olarak yorum yazmasında birçok nedenin/güdünün varlığı söz konusudur (Gruen vd., 2006). Tüketicilerin çevrimiçi görüş platformlarında pozitif veya negatif eAAİ yaymayı yönlendiren güdülere odaklanan araştırmaların yanı sıra eAAİ arama güdülerini ele alan çalışmalar da mevcuttur. Kwon vd. (2011) çalışmalarında, risk faktörünü minimize etmek, daha kısa sürede bilgi edinmek, ürün kullanım bilgilerine erişebilmek, piyasada yeni ve iyi olan ürünü elde edebilmek, yaşanılabilir olumsuzlukların önüne geçebilmek, sosyal statü ihtiyacı ve sanal bir topluluğun üyesi olmak gibi güdülerini tüketicilerin eAAİ arama nedenleri olarak sıralamaktadırlar. Ayrıca, tüketicilerin çevrimiçi topluluklardaki bilgi kaynaklarını da kendilerini ifade etmede kullandıkları saptanmıştır (Avcılar, 2005). Tüketicilerin elektronik platformlarda yorum yazma davranışlarını etkileyen farklı güdüler de vardır. Bunlar, sosyal ilgi, sosyal yardım, kalite güvencesi, eğlence, kişisel tavır, işlevselselik, ekonomik olarak ödüllendirme ve firmalara yardımcı olma şeklindedir (Henning-Thurau vd., 2004).

Yukarıda bahsedilen güdülerin yanı sıra, çalışmalar, tüketicilerin ağızdan ağıza iletişim davranışlarına yönelik inanç ve tutumları üzerindeki kültürel etkileri doğrulamışlardır (Lam vd., 2009; Liu vd., 2001). Bu çalışmada, farklı uyrukta tüketicilerin eAAİ ile ilgili davranışlarında ve tutumlarında farklılıklar saptanarak literatüre katkı sunulacağı düşünülmektedir. Özellikle, dünya çapında yorum sitelerinin artması ve bunların tüm tüketiciler tarafından kullanımları göz önünde bulundurulduğunda, eAAİ'nin farklı uyruklara sahip bireylere göre ayrıştırılabilir olup olmadığı sorusunun

cevaplanması önemlidir. Bu boşluğu gidermek adına, İstanbul ilinde ikamet eden Türk ve yabancı üniversite öğrenci gruplarına yönelik olarak bir araştırma yapılmıştır. Çalışmanın amacı, eAAİ arama ve sağlama güdülerinin ortaya konulması ve bu güdülerin farklı uyruklara mensup öğrenci gruplarına göre değişip değişmediğinin belirlenmesidir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim (eAAİ)

Ağızdan ağıza iletişim, sözlü olarak, bir ürün/hizmet hakkında ticari amaç gütmeyen bir alıcı ve iletişimi sağlayan kişiler arasında gelişen kişiler arası iletişim olarak tanımlanmaktadır (Arndt, 1967). Ağızdan ağıza iletişim, ürün ve hizmetlerin değerlendirilmesine ilişkin özel taraflar arasında bilgi iletişimi anlamına da gelmektedir (Anderson, 1998). Pazarlama iletişim araçlarından biri olan ağızdan ağıza iletişim tüketicilerin bir ürün/hizmetten deneyimlerine dayanarak edindikleri olumlu ve olumsuz bilgileri çevresine, arkadaşlarına ve tanıdıklarına aktarması olarak tanımlanmaktadır. Kişilerarası çevrimiçi iletişiminin önemli ve dinamik bir parçası olduğu internet ile birlikte, ağızdan ağıza iletişim (AAİ) farklı bir boyut kazanarak sanal ortama aktarılmıştır (Sun vd., 2006).

Elektronik ağızdan ağıza iletişim (eAAİ), belirli ürün ve hizmetlerin kullanımı veya satıcıların özellikleri ile ilgili internet tabanlı teknolojiler aracılığıyla tüketicilere yönelik resmi olmayan iletişim olarak tanımlanmaktadır (Litvin vd., 2008). Jeong ve Jang'e (2011) göre, geleneksel AAİ'nin aksine, eAAİ birden fazla kişiye yönelik olması, anonim olması ve herhangi bir zamanda erişilebilir olması nedeniyle daha geniş ve hızlı bir şekilde yayılmaktadır. Bu nedenle, eAAİ'nin tüketicilerin karar verme süreçleri üzerindeki potansiyel etkisi, geleneksel AAİ'nin etkisinden daha güçlü olabilmektedir.

Tüketiciler tarafından ihtiyaç duyulan bilgilerin yayılma ve gerekli bilgilere kolayca sahip olunabilme fırsatı sunan internet teknolojileri, sunduğu kolaylıklar sayesinde sanal ortamlarda kişiler arası bilgi aktarımını hızlandırmış ve bilgi aktarımının etkisini artırmıştır (Thevenot ve Watier, 2001). Tüketicilerin eAAİ aracılığıyla fikirlerini sunma ve fikir alışverişinde bulunma biçimleri farklılaşmaktadır. Tüketiciler elektronik ortamlarda ürün/hizmetler hakkındaki görüşlerini, önerilerini veya yorumlarını kolayca yazabilmektedirler. Bu paylaşım, bir web sayfası, çevrimiçi sohbet platformları, bloglar, şirketlerin web siteleri veya çevrimiçi grup tartışma forumları ve sosyal ağ web siteleri üzerinden yapılabilmektedir (Cheung ve Lee, 2008).

Tüketiciler ilgilendikleri ürün ve hizmetlerle ilgili gerekli gördükleri bilgileri sadece arkadaş çevresinden almamaktadırlar. Elektronik ağızdan ağıza iletişim aracılığıyla daha önce hiç karşılaşmadığı, ilişki içerisinde olmadığı kişilerden ürün ve hizmetler ile ilgili gerekli gördükleri bilgileri çevrimiçi iletişim sayesinde elde edebilmektedirler (Henning ve Walsh, 2003). Bu tüketicilerin büyük çoğunluğu bir ürün/hizmet ile ilgili deneye sahip ve sanal ortamda bunu paylaşmaktan hoşlanan tüketicilerdir. Diğer gruplar ise potansiyel tüketicilerden oluşup, bir ürün/hizmet hakkında bilgi arayışında olanlardır (Sarıışık ve Özbay, 2012). Böylelikle,

her iki tüketici grubunu bir araya getiren sanal ortam, farklı eAAİ arama ve sağlama güdülleri ortaya çıkarmaktadır.

2.1.1. Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim Arama Güdülleri

İnternet ortamında alışveriş yapmak isteyen tüketicilerin, herhangi bir alışveriş sitesini ziyaret ettiklerinde karşlarına binlerce ürün ve hizmet sunan büyük bir sanal market çıkmaktadır. Çeşitli ürün/hizmetlerin veya markaların olduğu bu ortamda tüketiciler bu ürün/hizmetleri karşılaştırmaları gerekmekte ve tüm bunların arasından bir seçim yapmak zorunda kalabilmektedirler. Tüketiciler bu karmaşık süreci aşmak için ürün ve hizmetler hakkında önceden belirtilmiş yazıları, yorumları araştırarak satın alma davranışlarını gerçekleştirmektedirler. Tüketicileri bu sürece iten farklı eAAİ arama güdülleri söz konusudur.

Hennig-Thurau ve Walsh (2003) çalışmalarında, tüketicilerin zaman tasarrufu sağlamak ve daha iyi bir satın alma gerçekleştirebilmek için çevrimiçi topluluklardaki yorumları dikkate aldıklarını belirtmişlerdir. Tüketiciler satın alırken riskli bir karar almamak veya riski en aza indirmek için eAAİ araştırması yapmaktadırlar (Goldsmith ve Horowitz, 2006).

Ayrıca, yeniliklere ilgi duyan tüketiciler internet ortamındaki yorumları takip ederken; herhangi bir ürün hakkında yaşayabilecekleri problemleri, ürünün kullanma kılavuzunu, yorumlarda elde ettikleri bilgilerle çözmektedirler. Özellikle, teknik destek gerektiren ve karmaşık bir yapıya sahip ürünlerde bu yorumlar önemli bir kaynak olabilmektedir (Godes vd., 2005).

Hennig-Thurau ve Walsh'a (2004) göre ürünün sosyal imajını veya görüntüsünü anlayabilmek ve bir değerlendirme süzgecinden geçirmek için tüketiciler sanal ortamlarda ürünle ilgili paylaşımları okumaktadırlar.

Bununla birlikte, insanlarla iletişim içinde olmayı seven tüketiciler bu konuda çok iyi bir araç olan interneti kullanmaktadırlar (Korgaonkar ve Wolin, 1999). İnternet üzerindeki yorumları diğer insanlarla iletişim kurmak için bir olanak olarak görmektedirler. Böylece, tüketiciler mevcut veya geçmiş satın alma deneyimlerini anlatan tüketicilerin bir parçası olarak bu gruba ait olduklarını hissederler (Hennig-Thurau ve Walsh, 2003).

eAAİ arama güdülerinin tüm çıktıları dikkate alındığında, tüketicilerin ürün/hizmet ile ilgili edindikleri çevrimiçi deneyimler, tüketicilerin satın alma kararlarında maliyetleri en aza indirmelerini ve elde edebilecekleri faydayı en üst düzeyde tutmalarını sağlamaktadır (Aydın, 2014).

2.1.2. Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim Sağlama Güdülleri

Tüketiciler, çevrimiçi topluluklarda, sosyal paylaşım sitelerinde, bloglarda, forumlarda bir ürün/hizmet hakkında edindikleri bilgileri, pozitif ve negatif deneyimlerini zaman ve mekân kısıtlamaları olmaksızın tahmin edemeyecekleri sayıda kişilere ulaştırabilmektedirler (Yıldız ve Tehci, 2014). Tüketicileri sanal ortamda söz konusu bilgi paylaşımında bulunduran, yorum yazma davranışına iten farklı güdülerden söz edilebilir (Yıldız, 2016). Bu güdüler farklı çalışmalarda birbirinden farklı sayıda ve boyutlar altında ortaya çıkarılıp belirlenmiştir. Bunlar, tüketicileri

düşünme, firmalara yardım etme isteği, bireysel gelişimlerine öncülük etme, ekonomik ve sosyal kazanımlar sunma, firmalara söz geçirebilme, tavsiyeleri dikkate alma, uygun çözüm önerileri sunma, platformların kişi ve firma arasında aracı olma, olumlu ve olumsuz değerlendirmeleri ifade edebilme şeklindedir (Hennig-Thurau vd., 2004; Yıldız, 2016; Aydın, 2014).

Örneğin, birçok tüketici ürün/hizmetin kendisine katmış olduğu deneyimleri ve izlenimlerini belirtmekten ve diğer tüketiciler arasında bunların yayılmasından hoşlanmaktadır (Ditcher, 1966). Tüketiciler, deneyim ve izlenimlerini başkalarına verdikleri kararlarda yardımcı olmak ve yaşadıkları olumsuz tecrübelerden onları korumak adına elektronik ortamlarda paylaşılmaktadırlar (Engel vd., 1993).

Ayrıca, tüketiciler firmalara yardım etmek maksadıyla internet üzerinde paylaşımlarda bulunmaktadırlar (Shen vd., 2011). Firma ile uzun dönem ilişki içinde olan ve firmanın ürünlerine karşı sadakat düzeyi yüksek olan tüketiciler, firmanın kendisinden başka kişilere ulaşması ve kar oranını artırması amacıyla memnuniyetlerini sanal ortamlarda ifade etmeye çalışırlar (Sundaram vd., 1998).

Tüketiciler sosyal faydaları gözeterek de eAAİ sağlarlar (Hennig-Thurau vd, 2004). Sosyal platformlar, tüketicilerin benzer ilgi alanları, aktiviteleri konusunda birbirleriyle etkileşim içerisinde olmalarına ve sosyalleşmelerine olanak tanımaktadır. Tüketiciler, bloglarda, çevrimiçi topluluklarda yorum yazarak bir topluma aidiyet hissederler (Hennig-Thurau ve diğerleri, 2004). Tüketiciler, eAAİ sayesinde ürün/hizmetlere yönelik görüş ve düşüncelerini paylaşarak tanımadıkları kişilerle sosyal etkileşim içinde olmaktadır (Dellarocas, 2003).

Bununla birlikte tüketiciler ürün/hizmet ya da firmaya ilişkin kararsızlığa düştüklerinde veya özellikle deneyimledikleri olumsuz gelişmeler olduğunda tavsiye aramakta ve başkalarına danışmaktadırlar (Yıldız, 2016). Dolayısıyla, tüketiciler sanal ortamlarda bir ürün/hizmet ya da firma ile ilgili sorunlarla karşılaştıklarında diğer tüketicilere bu sorunları dile getirerek çözüm önerileri beklemektedirler (Hennig-Thurau vd., 2004).

Tüketicilerin sanal platformlarda ürün/hizmet ile ilgili görüşlerini belirtmelerinin bir diğer nedeni ise akıllı bir müşteri olarak kabul edilmek suretiyle kendi öz değerini (saygısını) artırma güdüsüdür (Hennig-Thurau vd. 2004). Böylece, tüketici kendisini duyarlı bir alıcı ve ürün konusunda uzman olarak yansıtabilmekte (Aydın, 2014), başkalarının dikkatini çekebilecek, bir konuda söz sahibi olabilecek ve tavsiyede bulunabilecek seviyede olduğunu gösterebilmektedir (Chung & Darke, 2006).

Ayrıca, internetin gelişmesiyle birlikte, ürün ve hizmetlerin kullanılmasından sonra ortaya çıkan sorunlara ve sıkıntılara maruz kalan tüketiciler, kızgınlıklarını ifade etmek ve hayal kırıklıklarını dile getirmek adına sanal platformları kullanmaktadırlar (Hennig-Thurau vd., 2004). Bilgi alışverişi amacıyla kullanılan bu platformlar, genellikle tüketicilerin deneyimlerini ya da bildiklerini özgürce paylaşabilmelerine ve böylece eAAİ temalarını oluşturmalarına olanak tanımaktadır (Hennig-Thurau vd., 2004). Üçüncü parti olarak ifade edilebilen bu platform sağlayıcıları ise geliştirdikleri yazılımlarla tüketicilerin problemlerini internet ortamında paylaşmalarına imkân tanımaktadır (Tsao, vd. 2015). Ayrıca, platformlarda

tüketiciler tarafından gerçekleştirilen yorumlar platform yöneticileri tarafından firmalara yönlendirildiği takdirde tüketiciler ürün/hizmet ile ilgili memnuniyetsizliklerini firmalara daha az finansal ve psikolojik maliyetlere katlanarak iletebilme imkânına sahip olmaktadır (Aydın, 2014).

Tüketicileri eAAİ sağlamaya iten diğer güdüler ise ekonomik ve sosyal faydaların gözetilmesidir. Sosyal faydalar, eAAİ motivasyonu ile ilgili yapılan ampirik ve teorik çalışmaların çoğunda önemli bir faktör olarak ele alınmıştır (Sridharan, 2016). Tüketicilerin bu aktiviteler içinde yer almasının önemli nedeni başkaları tarafından tanınmak istemek ve başkalarıyla bağlantı kurma fırsatı bulmaktır (Yen ve Tang, 2015). Hennig-Thurau vd. (2004), ekonomik kazançları eAAİ davranışlarının gerçekleşmesinde önemli bir faktör olarak sıralamaktadırlar. Tüketiciler yorumlarıyla sitenin bilinirliğini arttırmakta, kuponlar, puanlar ve parasal ödüller gibi ekonomik faydalar elde edebilmektedirler.

3. Yöntem

Bu çalışmanın temel amacı internet kullanıcılarının eAAİ arama ve sağlama güdülerine ait alt boyutlarını ortaya koymak, eAAİ arama ve sağlama güdülerinin farklı uyruklara mensup öğrenci gruplarına göre farklılık göstermediğini araştırmaktır.

Araştırmanın kapsamını internet üzerinde herhangi bir ürün/hizmet satın alan, yorum araştıran, bununla birlikte ürün/hizmetler hakkında olumlu veya olumsuz düşünce ve deneyimlerini diğer tüketicilere aktaran öğrenciler oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, araştırma İstanbul ilinde bulunan Türk ve yabancı üniversite öğrenci gruplarına uygulanmıştır. Özellikle üniversite öğrencilerinin yoğun bir şekilde internet kullanmaları çeşitli teknolojik araçlarla internete daha rahat erişim sağlamaları ve internetten maksimum düzeyde yararlanmaları bu çalışmada üniversite öğrencilerinin hedef kitle olarak belirlenmesinde etkili olmuştur (Balcı ve Ayhan, 2007).

Araştırmanın ana kütesini İstanbul ilinde ikamet eden, internet ortamından herhangi bir ürün ve hizmet için eAAİ arayan ve sağlayan öğrenciler oluşturmaktadır.

eAAİ arama ve sağlama güdülerini ölçmek üzere Han (2008) ve Aydın (2014) çalışmalarından yararlanılmıştır. Araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibidir.

H1: Türk ve yabancı öğrenci grupları birbirlerinden eAAİ arama güdüleri itibarıyla ayrışır.

H2: Türk ve yabancı öğrenci grupları birbirlerinden eAAİ sağlama güdüleri itibarıyla ayrışır.

Veri toplama sürecine geçmeden önce sorulara son şeklini vermek ve yanlış anlamaları azaltmak için anket formu 30 kişilik bir öğrenci grubu ile ön teste tabi tutulmuştur. Sonuçlara göre anket soruları yeniden düzenlenerek anket formuna son şekli verilmiştir.

Yüz yüze anket yönteminin kullanıldığı çalışmada 380 anket doldurulmuştur. Tam olarak tamamlanmamış ve tutarsız cevaplar içeren 40 anket değerlendirmeye alınmamış, 340 anket analiz sürecine dahil edilmiştir.

Araştırmaya katılan tüketicilerin sosyo-demografik özelliklerine, yerli ve yabancı öğrenci grubu sayısına ve gelir düzeyine ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 1’de yer almaktadır. Öğrenci grupları bakımından cevaplayıcıların %50’sinin yabancı ve %50’sinin Türk olduğu belirlenmiştir. Çalışmada verilerin karşılaştırılması amacıyla eşit sayıda öğrenci grupları analize dahil edilmiştir. Cevaplayıcıların yaşları incelendiğinde Türk ve yabancı öğrenci gruplarının çoğunlukla 25 yaş ve altında olduğu, her iki grupta kız ve erkek öğrencilerinin sayılarının dengeli dağıldığı görülmektedir. Aylık gelirleri açısından Türk öğrenci gruplarının çoğunluğunun (%48,2) 250-500 TL aylık gelire sahip oldukları gözlemlenirken, yabancı öğrenci gruplarındaki katılımcıların çoğunluğunun aylık gelirlerinin 501TL ve 1000TL aralığında olduğu görülmektedir. Her iki gruptaki katılımcıların büyük çoğunluğu (%35,3) internet üzerinden yıllık olarak alışveriş yaptıklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte her iki grupta katılımcıların çoğunluğunun altı ay içerisinde internet üzerinden satın aldıkları ürün tutarının 200 TL’den az olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Cevaplayıcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Türk Öğrenci Grupları:		170 Öğrenci	Yabancı Öğrenci Grupları:		170 Öğrenci
Yaş	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	
18 altı	26	15,3	8	4,7	
18-21 arası	48	28,2	54	31,8	
22-25 arası	57	33,5	58	34,1	
26-29 arası	17	10,0	33	19,4	
29 ve üzeri	22	12,9	17	10,0	
Cinsiyet	Frekans	Yüzde			
Kadın	84	49,4	82	48,2	
Erkek	86	50,6	88	51,8	
Aylık Gelir	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	
250-500 TL	82	48,2	26	15,3	
501-750 TL	28	16,5	54	31,8	
751-1000 TL	23	13,5	54	31,8	
1001TL ve üzeri	37	21,8	36	21,2	
İnternette Alışveriş Yapma Sıklığı					

Alışveriş yapmıyorum	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Günlük	30	17,6	41	24,1
Haftalık	3	1,8	10	5,9
Aylık	21	12,4	12	7,1
Yıllık	60	35,3	60	35,3
Son 6 ay İnternet Alışveriş Miktarı	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
200 TL den az	97	57,1	88	51,8
201-400 TL	28	16,5	35	20,6
401-600 TL	18	10,6	11	6,5
601-1000 TL	8	4,7	20	11,8
1001-1500 TL	4	2,4	12	7,1
1501 TL ve üzeri	15	8,8	4	2,4

4. Analiz ve Bulgular

4.1. eAAİ Arama ve Sağlama Güdülerinin Faktör Yapılarının Belirlenmesi

eAAİ arama güdülerinin faktör yapısını incelemek için keşfedici faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizine geçmeden önce veri seti içinde aykırı değer olup olmadığını belirlemek için veri noktaları Z puanına dönüştürülerek yüksek değer görüntülenebilir (Koğar, 2010). Buna göre, veri setinde üç aykırı değer olduğu tespit edilmiş ve bu değerler analizden çıkartılmıştır. Ayrıca, eAAİ arama güdülerine ait bütün maddelerin normal dağılıp dağılmadığını ölçmek için maddelerin basıklık ve çarpıklık değerlerine bakılmış, maddelerin normal dağıldığı görülmüştür.

Araştırma ölçeklerinin yapı geçerliğinin incelenmesi amacıyla eAAİ arama güdülerinin faktör yapısını

Tablo 2 eAAİ Arama Güdülerini Ölçeğine İlişkin Güvenilirlik ve Geçerlilik Analizi

BOYUTLAR (FAKTÖRLER)	Faktör Yükleri	Cronbach's Alfa	Açıklanan Varyans (%)
Sosyal Etkileşim Faydaları		,862	37,890
Çünkü, diğer insanlarla iletişim kurmak eğlencelidir.	,811		
Çünkü bir gruba ait olduğumu hissedderim.	,807		
Çünkü, insanlarla iletişim içinde olmayı severim.	,781		
Böylece, bir topluluğun parçası olmaktan gerçekten mutluluk duyarım	,751		
Böylece, paylaşımında bulunan ilgi alanları benzer olan birçok kişiyle iletişim kurarım	,740		
Risk Azaltma		,785	14,688
Aldığım karardan dolayı pişman olmak istemiyorum	,771		
Riskli bir karar almaktan kaçınırım	,759		
Kötü bir ürün almak istemiyorum	,712		
Kötü bir ürün satın alma olasılığım azalır.	,729		
Sosyal Yönelimli Ürün Bilgisi		,822	7,441
Ürünün sosyal imajını, görüntüsünü anlayabilirim	,647		
Hangi konuların "popüler" olduğundan haberdar olurum	,772		
Ürünün popüler olup olmadığını bilebilirim	,820		
Yeni olan şeylere ilgi duyarım	,772		
Ürün Kullanım Bilgileri		,720	5,560
Endişelerimle ilgili uzmanların görüşünü alırım.	,710		
Ürünle ilgili bir sorunum olduğunda tavsiye ve çözüm bulurum	,646		
Çünkü ürünle ilgili sıkıntılarla karşılaştığımda, internet ortamında yazılan yorumları okuyarak doğru cevapları bulurum.	,713		

Açıklanan Toplam Varyans: 65,57%; Cronbach's Alfa: 0,895

Faktör analizi neticesinde ortaya çıkan dört faktör sosyal etkileşim faydaları, risk azaltma, sosyal yönelimli ürün bilgisi ve ürün kullanım bilgileri olarak isimlendirilmiştir.

belirleyebilmek için keşfedici faktör analizi uygulanmıştır. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett Küresellik Testleri ile verilerin faktör analizine uygun olup olmadığı açıklanmıştır. Ölçeğe ait faktörleri belirlemek için temel bileşenler analizi ve Varimax döndürme metodu uygulanmıştır (Hair vd., 2010). Ölçümlerin güvenilir olup olmadığını değerlendirmek amacıyla her ölçeğe Cronbach Alfa analizi uygulanmıştır. Keşfedici faktör analizinde faktör yüklerinin kesme noktası 0.40 olarak belirlenmiş, bu değer altında kalan herhangi bir maddenin olmadığı gözlemlenmiştir. Ancak, bir madde binişik olması ve diğer bir maddenin yükleme yapılan boyut ile uyumunun zayıf olması sebebiyle iki madde faktör analizinden kademeli olarak çıkarılmıştır.

Yapılan keşfedici faktör analizleri sonucunda elde edilen nihai faktör yapıları, faktör yükleri, faktörlerin açıklama oranları ve güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 2'de yer almaktadır.

Faktör sayısı itibariyle çalışma Han'ın (2008) çalışmasıyla örtüşmektedir.

Keşfedici faktör analizi sonucunda elde edilen her bir ölçek yapısı itibarıyla ölçeklerin güvenilirliğine yönelik Cronbach's Alfa değerleri elde edilmiştir. Buna göre her bir ölçek yapısının Cronbach's Alfa değerlerinin 0,70'ten büyük olduğu saptanmış ve ölçek yapılarına ilişkin ölçümlerin yüksek düzeyde güvenilir olduğu değerlendirilmiştir (Kurtuluş, 2010).

4.2 eAAİ Sağlama Güdülerinin Faktör Yapılarının Belirlenmesi

eAAİ sağlama güdülerine ait 15 maddeden oluşan ölçeğe ait Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett Küresellik Testleri ile verilerin faktör analizine uygun olup olmadığını açıklamıştır. Ölçeğe ait faktörleri belirlemek için temel bileşenler analizi ve Varimax döndürme metodu uygulanmıştır (Hair vd., 2010). Alt kesme noktası 0.40 olarak belirlenen faktör yük değerinin altında herhangi bir

Tablo 3 eAAİ Sağlama Güdeleri Ölçeğine İlişkin Güvenilirlik ve Geçerlilik Analizi

BOYUTLAR (FAKTÖRLER)	Faktör Yükleri	Cronbach's Alfa	Açıklanan Varyans(%)
Kendini Geliştirme		,924	48,301
Yaşadığım olumlu deneyimlerle diğerlerine yardım etmek isterim.	,816		
Bu yolla, iyi bir alışveriş hakkında kendi memnuniyetimi başkalarına ifade ederim	,818		
Başarılı deneyimlerimi diğerlerine aktarırım.	,769		
Yaşadığım kötü deneyimler hususunda diğerlerini uyarmak isterim	,850		
Yaşadığım kötü deneyimlerden diğerlerini korumak isterim.	,845		
Başarılı deneyimlerimi diğerlerine ifade ettiğim zaman kendimi iyi hissedirim	,687		
Sosyal Fayda		,846	11,397
Bu yolla hoş insanlarla tanışırım	,865		
Aynı düşünen insanlar arasında sohbetin güzel olduğuna inanırım	,821		
Toplum içindeki diğer insanlarla bu şekilde iletişim kurmanın eğlenceli olduğunu düşünürüm.	,786		
Diğerleri ile birlikte olmak düşüncesi beni güçlü kılar.	,675		
Olumsuz Duyguların Ortaya Çıkışı		,731	8,324
Sosyal platformlarda bir ürün veya hizmet hakkında bilgi alış veriş yapmak, diğer yöntemlere göre daha uygundur	,781		
Problem yaşadığım kuruluşa, bende zarar vermek isterim	,769		
Yaşadığım problemlerin çözümünde, ilgili kuruluşun daha fazla yardımcı olmasını sağlar	,582		
Ürün ya da hizmete ait bir problem hakkında konuşmaktan hoşlanırım	,512		
Açıklanan Toplam Varyans: 68,02%; Cronbach's Alfa: 0,914			

4.3. eAAİ Arama ve Sağlama Güdülerinin Öğrenci Gruplarına Göre Analizi

Çalışmanın amacı doğrultusunda, eAAİ arama ve sağlama güdülerinin Türk ve yabancı öğrenci gruplarına göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için diskriminant analizinden faydalanılmıştır.

Diskriminant analizi bireyleri gruplara ayırmak için kullanılan bağımsız değişkenlere dayalı bir dizi tahmin denklemini (fonksiyonunu) belirlemektedir. Bir diskriminant analizinde iki olası hedef vardır. Bunlar, yeni bireyleri sınıflandırmak için bir tahmin denklemini oluşturmak ve değişkenler arasında var olabilecek ilişkileri daha iyi anlamak için tahmin denklemini yorumlamaktır (Savić, vd. 2008)

Analize geçmeden önce, diskriminant analizi için gerekli varsayımlardan biri olan değişkenlerin normal dağıldığı varsayımı sağlanmıştır. Diğer bir varsayım olan çoklu bağlantı için değişkenler arasındaki ilişkileri gösteren korelasyonlara bakılmış ve çoklu doğrusal bağlantı durumu

maddenin olmadığı gözlemlenmiştir. Ancak bir madde birden fazla faktöre 0.10'dan daha az düzeyde yüklendiğinden çıkarılmıştır.

Yapılan keşfedici faktör analizleri sonucunda elde edilen nihai faktör yapıları, faktör yükleri, faktörlerin açıklama oranları ve güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır. Faktör analizi neticesinde ortaya çıkan üç faktör kendini geliştirme, sosyal fayda ve olumsuz duyguların ortaya çıkışı olarak isimlendirilmiştir. Keşfedici faktör analizi sonucunda elde edilen her bir ölçek yapısı itibarıyla ölçeklerin güvenilirliklerine yönelik Cronbach's Alfa değerleri elde edilmiştir. Buna göre her bir ölçek yapısının Cronbach's Alfa değerlerinin 0,70'ten büyük olduğu saptanmış ve ölçek yapılarına ilişkin ölçümlerin yüksek düzeyde güvenilir olduğu değerlendirilmiştir (Kurtuluş, 2010).

değerlendirilmiştir. Değişkenler arasında çok yüksek korelasyon katsayısı gözlemlenmediğinden bu varsayım sağlanmıştır. Diskriminant analizinin grup kovaryans matrislerinin eşit olduğu varsayımı genellikle Box's M testi ile test edilebilir. Tablo 4'de görüleceği gibi, p değeri (0,000) anlamlı çıkmıştır. Testin anlamlılık değeri 0,05'ten az olması varsayımın karşılanmadığını ve dolayısıyla model sonuçlarının şüpheli olduğunu göstermektedir. Ancak, varsayımın ulaşılamaması, fonksiyonun işlevini etkilememektedir (Sharma, 1996). Ayrıca, varsayımın gerçekleşmesinin zor olmasından bazı çalışmalarda bu varsayım sağlanmadan analize devam edildiği gözlemlenmiştir (Brown ve Wicker, 2000; Yalman vd. 2012).

Box's M testinin istatistiksel olarak anlamlı çıkmasından dolayı analize gruplar arası kovaryans matrisinden yararlanarak devam edilmiştir.

Tablo 4. Kovaryans Matrislerinin Eşitlik Testi

Box's M	F değeri	sd ₁	sd ₂	p değeri
---------	----------	-----------------	-----------------	----------

86,827	3,033	28	398091,615	,000
--------	-------	----	------------	------

Bağımsız değişkenin iki grup ortalama farklarının istatistiksel anlamlılığını ölçmek için Wilk's Lambda ve ANOVA testi kullanılmıştır (Yalman, vd. 2012). Aşamalı diskriminant analizi yöntemi kullanılarak test edilen modelde kanonik diskriminant fonksiyonu incelendiğinde

Tablo 5. Grup Ortalamalarının Eşitlik Testi

Bağımsız Değişkenler	Türk ve Yabancı Öğrenci Grupları				
	Wilks Lambda	F değeri	sd ₁	sd ₂	p değeri
Sosyal Etkileşim Faydaları	,998	,671	1	338	,413
Risk Azaltma	,971	10,191	1	338	,002
Sosyal Yönelimli Ürün Bilgisi	,981	6,658	1	338	,010
Ürün Kullanım Bilgileri	,957	15,007	1	338	,000
Kendini Geliştirme	,989	3,739	1	338	,054
Sosyal Fayda	,992	2,647	1	338	,105
Olumsuz Duyguların Ortaya Çıkışı	,964	12,707	1	338	,000

Kullanılan aşamalı diskriminant analizi sonuçlarına bakıldığında, modele yalnızca "risk azaltma", "sosyal yönelimli ürün bilgisi", "ürün kullanım bilgileri" ve "olumsuz duyguların ortaya çıkışı" faktörlerinin alınması gerektiği ve diğer değişkenlerin analiz dışında tutulması gerektiği görülmektedir. Bu faktör yapısını kullanarak diskriminant analizi yenilenmiştir. Dolayısıyla, faktörlere ilişkin diskriminant fonksiyonu standart kanonik diskriminant fonksiyon katsayıları dikkate alınarak; $F(y) = 0,239$ risk azaltma - $0,99$ sosyal yönelimli ürün bilgisi + $0,551$ ürün kullanım bilgileri + $0,515$ olumsuz duyguların ortaya çıkışı şeklinde belirlenmiştir.

Tablo 6. Kanonik (Kümelerarası) Diskriminant Fonksiyonu

Özdeğer	% Varyans	% Kümülatif	Kanonik
,061 ^a	100,0	100,0	,239
Wilk's Lambda	Ki kare	sd	p değeri
,943	19,664	4	0,001

Ayırma fonksiyonunun önemini belirlemek için özdeğer (eigenvalue), Wilk's Lambda ve kanonik korelasyon değerlerine bakılır. Özdeğer, bağlı değişkendeki varyansın fonksiyonların her biri tarafından ne kadarlık bir bölümünün açıklanabileceğini göstermektedir (Oğuzlar, 2006). Kanonik korelasyonun karesi ise modelin bağımlı değişkendeki değişimini açıklamaktadır. Tablo 6'da yer alan kanonik korelasyon katsayısı incelendiğinde gruplar arası farklılıkların yaklaşık olarak % 6'sını açıklayabildiği görülmektedir.

Ayırma fonksiyonunun önemini gösteren bir diğer değer Wilks' Lambda değeridir. Wilks' Lambda, modelde diskriminant fonksiyonunun etkinliğini ölçer. Wilk's Lambda değeri, bağımlı değişkenlerdeki değişkenliğin yüzde kaçının bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını gösterir. Fonksiyonun anlamlılığının test edilmesi Wilk's Lambda'nın diğer bir işlevidir. Burada 0,943 değeri, Wilk's Lambda'nın önemli bir değere sahip olduğunu ($p=0,000$)

0.05 önem derecesinde diskriminant fonksiyonunun eAAI arama güdülerinden "risk azaltma", "sosyal yönelimli ürün bilgisi" ve "ürün kullanım bilgileri" boyutlarının; bununla birlikte eAAI sağlama güdülerinden "olumsuz duyguların ortaya çıkışı" boyutunun anlamlı olduğu görülmüştür (Bkz. Tablo 5).

yani, grupların farklılaşabileceğini göstermektedir (Brown ve Wicker, 2000). Ancak, hangi bileşenlerin ayrıştığını görebilmek için standardize edilmiş ayırma fonksiyonunu daha sonra bunu indirgeyen yapısal matrisin elde edilmesi gereklidir.

Tablo 7. Kanonik (Kümelerarası) Diskriminant Fonksiyonu Standart Katsayıları ve Yapı Matrisi

Bağımsız Değişkenler	Standart Kanonik Diskriminant Fonksiyon Katsayıları		Yapı Matrisi
	Katsayıları	Yapı Matrisi	
Risk Azaltma	,239	,705	
Sosyal Yönelimli Ürün Bilgisi	-0,99	,570	
Ürün Kullanım Bilgileri	,551	,856	
Olumsuz Duyguların Ortaya Çıkışı	,515	,788	

Tablo 7'de bağımsız değişkenlerin standart ve standart olmayan katsayıları ve yapı matrisleri yer almaktadır. Standart katsayıları model içinde yer alan değişkenlerin fonksiyona katkılarına yönelik karşılaştırma yapılırken kullanılmaktadır (Yalman vd. 2012) Standart katsayılara bakıldığında, diskriminant fonksiyonuna katkısı en çok olan boyutların "ürün kullanım bilgileri" ve "olumsuz duyguların ortaya çıkışı" olduğu görülmektedir (sırasıyla 0,856 ve 0,788). Diğer önemli boyutlar ise "risk azaltma" ve "sosyal yönelimli ürün bilgisi" boyutlarıdır.

Yapı matrisinde görüldüğü gibi fonksiyona en önemli katkıyı "ürün kullanım bilgileri" ve "olumsuz duyguların ortaya çıkışı" değişkenleri yapmıştır. En az katkı yapan değişken ise "sosyal yönelimli ürün bilgisi" değişkenidir (-0,99).

Tablo 8. Sınıflandırma Fonksiyonu Katsayıları (Fisher'in Doğrusal Diskriminant Fonksiyonu)

Bağımsız Değişkenler	Türk ve Yabancı Öğrenci Grupları	
	Yabancı	Türk
Risk Azaltma	3,355	3,508
Sosyal Yönelimli Ürün Bilgisi	1,010	,954
Ürün Kullanım Bilgileri	1,899	2,238
Olumsuz Duyguların Ortaya Çıkışı	2,174	2,481
Sabit	-15,511	-18,155

Sınıflandırma fonksiyonu incelendiğinde yabancı öğrenci grupları için "sosyal yönelimli ürün bilgisi" ve "sosyal fayda" boyutlarının önemli olduğu, Türk öğrenci grupları için ise "olumsuz duyguların ortaya çıkışı", "risk azaltma" ve "ürün kullanım bilgileri" boyutlarının ayırt edici olduğu yapılan diskriminant analiz sonucunda elde edilmiştir.

Diskriminant fonksiyonunun anlamlılığının test edilmesi grup ortalamalarının birbirinden uzaklıklarına

Tablo 10. Sınıflandırma Sonuçları

Uygulama Grubu	Gerçek Grup Üyeliği	Tahmin Edilen Grup Üyeliği		
		Yabancı	Türk	Toplam
Doğru sınıflandırma oranı: % 61,2	Yabancı	100	70	170
		%58,8	%41,2	%100,0
	Türk	62	108	170
		%36,5	%63,5	%100,0
Kontrol Grubu	Gerçek Grup Üyeliği	Tahmin Edilen Grup Üyeliği		
		Yabancı	Türk	Toplam
Doğru sınıflandırma oranı: % 58,8	Yabancı	95	75	170
		%55,9	%44,1	%100,0
	Türk	65	105	170
		%38,2	%61,8	%100,0

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmanın amacı, tüketicilerin internet ortamında herhangi bir ürün/hizmet veya markayla ilgili elektronik ağızdan ağıza iletişim (eAAİ) arama ve sağlama güdülerini oluşturan faktörleri belirlemek ve bu faktörlerin Türk ve yabancı öğrenci gruplarına göre farklılıklarını ortaya koymaktır.

Tüketiciler, satın alma karar sürecinin ilk aşaması olan ihtiyaçlarını belirledikten sonra, ikinci aşama olarak ürün/hizmetin değerlendirmesine yönelik bilgiye ihtiyaç duymaktadırlar. Bu bağlamda, diğer tüketicilerin ürün/hizmete dair deneyimleri ve izlenimleri bilgi ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir işlev görmektedir. Tüketiciler eAAİ arama ile sadece bilgi ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, eAAİ de sağlayarak, sanal ortamda deneyimlerini başkalarıyla paylaşma imkânına sahip olmaktadır.

Çalışmanın amacı doğrultusunda, araştırma İstanbul ilinde bulunan Türk ve yabancı üniversite öğrenci gruplarına uygulanmıştır. Çalışmada, eAAİ arama ve sağlama güdülerine ait ifadelerle yönelik faktör yapılarını belirlemek için faktör analizi uygulanmıştır. Analiz neticesinde, eAAİ arama güdülerini sosyal etkileşim faydaları, risk azaltma, sosyal yönelimli ürün bilgisi ve ürün kullanım bilgileri alt boyutlarından oluştuğu bulunmuştur. Ayrıca, katılımcıları eAAİ sağlamaya motive eden faktörleri belirlemeye yönelik olarak yapılan faktör analizi sonucunda kendini geliştirme,

dayanmaktadır. Dağılımlar birbirinden uzaklaştıkça diskriminant fonksiyonunun ayırtma özelliği artmaktadır (Yalman vd., 2012). Tablo 9'da görüldüğü gibi modelde yer alan yabancı öğrenci grubunun eAAİ arama ve sağlama güdülerini için oluşturulan diskriminant fonksiyonuna ait grup ortalaması -,245 iken Türk öğrenci grubuna göre oluşturulan diskriminant fonksiyonuna ait grup ortalaması 0,245 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 9. Kanonik Diskriminant Fonksiyonu Grup Ortalamaları

Öğrenci Grupları	Grup Ortalaması
Yabancı Öğrenci Grubu	-,245
Türk Öğrenci Grubu	,245

Modelde elde edilen diskriminant fonksiyonu kullanılarak gözlemler sınıflandırıldığında 340 kişilik öğrenci grubundan oluşan kontrol grubunun doğru sınıflandırma oranı % 58,8, uygulama grubunda elde edilen doğru sınıflandırma oranı ise % 61,2 olarak bulunmuştur.

sosyal fayda ve olumsuz duyguların ortaya çıkışı olarak üç temel boyut ortaya çıkmıştır.

Çalışmada, Türk ve yabancı öğrenci gruplarının birbirlerinden hangi eAAİ arama ve sağlama güdülerini itibariyle ayırttığı belirlenmiştir. Çalışmanın bulgularına göre; yabancı öğrenci grupları için eAAİ arama güdülerinden "sosyal yönelimli ürün bilgisi" boyutunun önemli olduğu, Türk öğrenci grupları için ise; eAAİ arama güdülerinden "risk azaltma", "ürün kullanım bilgileri" ve eAAİ sağlama güdülerinden "olumsuz duyguların ortaya çıkışı" boyutlarının ayırt edici olduğu bulunmuştur.

Analiz sonuçlarına göre eAAİ arama güdülerinden dört boyuttan üçünün öğrenci gruplarına göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir. "Sosyal yönelimli ürün bilgisi" boyutu itibariyle yabancı öğrenci grubunun Türk öğrenci grubuna göre anlamlı şekilde farklılaştıkları tespit edilmiştir. Öğrenci gruplarına göre farklılaşan diğer iki boyut ise "ürün kullanım bilgisi" ve "risk azaltma" boyutlarıdır. Analiz sonuçları eAAİ arama güdülerinden "sosyal etkileşim faydaları" boyutunun öğrenci gruplarına göre farklılaşmadığını ortaya koymuştur. Ayrıca, eAAİ sağlama güdülerinin oluştuğu üç boyuttan sadece "olumsuz duyguların ortaya çıkışı" boyutunun öğrenci gruplarına göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir. Çalışmanın bulgularına göre, yabancı öğrenci grupları için "sosyal etkileşim faydaları" ve "sosyal fayda" faktörleri eAAİ arama ve sağlama nedenleri olarak tanımlanmaktadır. Böylece, eAAİ ile bağlantılı bu grupların, insanlarla iletişim

kurmak, aidiyet duygusu, toplumsallaşma ve sosyalleşme amacıyla çevrimiçi topluluklara katıldıkları görülmektedir. Türk öğrenci grupları için ise "risk azaltma", "ürün kullanım bilgileri" ve "olumsuz duyguların ortaya çıkışı" boyutlarının internette bir ürün/hizmet ile ilgili yorum okuma ve yazma davranışlarının şekillenmesinde başlıca güdüler oldukları görülmektedir. Yani, bu grubu oluşturan katılımcıların, firmaya yönelik memnuniyetsizliklerini ifade etmek, diğer tüketiciler nezdinde bir imaj oluşturmak, ürünü daha iyi anlamak, kullanmak ve riskli bir satın alma kararı vermemek adına çevrimiçi oldukları görülmektedir. Bu bulguların, bir ürün/hizmet ile ilgili sanal ortamdaki yorumların farklı tüketici grupları tarafından araştırma nedenlerinin veya bu grupların çevrimiçi ortamda bilgi sağlamaındaki etkenlerin belirlenmesi bakımından faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın sanal ortamda hedef tüketici grubuna doğru zamanda, doğru mesajlar vermesi bakımından firma yöneticilerine yol göstermesi beklenmektedir. Çalışmanın araştırmacılara ve yöneticilere tüketiciler arasında çevrimiçi olarak gelişen bilgi paylaşımlarını anlamak ve yönetmek adına yardımcı olacak teorik ve pratik bilgiler sunduğu düşünülmektedir. Çalışma, eAAİ hakkında kavramsal bir çerçeve sunmakla birlikte, eAAİ arama ve sağlama güdülerine ait anahtar değişkenleri tanımlamaktadır. Pazarlama literatüründe eAAİ arama ve sağlama güdülerinin birbiriyle tutarlılık içermeyen, oldukça farklı boyutlar altında işlendiği görülmektedir (Hennig-Thurau vd., 2004; Aydın, 2014; Yıldız, 2016; Han, 2008). Bu çalışmada eAAİ arama ve sağlama güdüleri birçok boyut itibariyle incelenerek, bu güdülerin Türk ve yabancı öğrencilere göre farklılıkları tespit edilmiştir.

Çalışma literatüre sunduğu katkının yanı sıra firmalara da çeşitli öneriler sunmaktadır. Firmalara çevrimiçi tüketici topluluklarına aktif olarak katılmaları önerilmektedir. Böylece, firma yöneticileri tüketicilerin ihtiyaç ve isteklerini daha gerçekçi olarak anlayabilir ve aynı zamanda ürün veya hizmet çıktılarını ile ilgili geniş çapta bilgi toplayabilirler. Bununla birlikte, pazarlamacılar kararlarında tüketicilerin gitgide çevrimiçi olduklarını, ürün veya hizmet tercihlerinde büyük olasılıkla birçok siteden etkilendiklerini ve bunlara yönelik yorumlara maruz kaldıklarını dikkate almaları gerekmektedir.

Sonuç olarak, tüketicilerin herhangi bir ürün veya hizmeti satın alma karar sürecine etkisi bulunan faktörlere günümüzde sanal ortamlarda dâhil olmuştur. İnternet, tüketicilere çok sayıda tüketicilerle uzun süre etkileşim kurmak adına ek fırsatlar sunmaktadır. Bu da tüketicilerin bir ürün/hizmetle ilgili daha fazla bilgiye ulaşmasına ve paylaşımında bulunmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla, tüketicilerin çevrimiçi ortamda bilgi arama ve sağlamalarına neden olan güdüler ve bu güdülerin tüketici gruplarına göre farklılığını ortaya koymanın bu iletişim türünü anlamada katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Gerçekleştirilen bu araştırmanın çeşitli kısıtları bulunmaktadır. Araştırmanın sadece öğrenci grubundan katılımcıların seçilerek gerçekleştirilmesi araştırmanın kısıtlarından birisidir. Ayrıca, yabancı öğrenci gruplarının belirli bir millettenseçilmemesi ve İstanbul'daki yabancı öğrencilerin örneklem çerçevesinde yer alması sonuçların belirli bir etnik gruba mensup öğrenciler üzerinde genelleştirmesini kısıtlamaktadır. Çalışmada eAAİ arama

ve sağlama güdüleri belirli boyutları itibariyle ele alınmıştır. Çalışmanın hem eAAİ arama ve sağlama güdülerinin farklı boyutlarının hem de bu boyutların Türk ve yabancı öğrenci gruplarına göre farklılığının ortaya konulması itibariyle literatüre katkı sağladığı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akehurst, G. (2009). User Generated Content: The Use of Blogs for Tourism Organisations and Tourism Consumers. *Service Business*, 3(1), 51-61
- Akkılıç, E., ve Özbek, E. (2012). İnternet Üzerinden Yapılan Alışverişlerde Ürüne Yönelik Yorumların Tüketici Satın Alma Kararı Üzerindeki Etkisi. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 10, 1-14.
- Anderson, J. C., & Gerbing, D. W. (1988). Structural Equation Modeling in Practice: A Review and Recommended Two-Step Approach. *Psychological Bulletin*, 103(3), 411.
- Arndt, J. (1967) Role of Product-Related Conversations in the Diffusion of a New Product. *Journal of Marketing Research* 4, 291-295.
- Arrayo, M. M ve Pandey, T. (2010). Identification of Critical eWOM Dimensions for Music Albums, *Proceedings of the 2010 IEEE ICMI*, 1230-1235.
- Avcılar, M.Y. (2005). Kişisel Etik Kaynakları ve Ağızdan Ağıza İletişim Ağı, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 333-347.
- Aydın, B. O. (2014). Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim: Tüketici Motivasyonlarının Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), 13-25.
- Brown, M. T., ve Wicker, L. R. (2000). Discriminant Analysis. *In Handbook of Applied Multivariate Statistics and Mathematical Modeling*, 209-235.
- Cheung, C. M., & Lee, M. K. (2008). Online Consumer Reviews: Does Negative Electronic Word-of-Mouth Hurt More? *AMCIS 2008 Proceedings*, 143.
- Cheung, C. M., & Thadani, D. R. (2010). The Effectiveness of Electronic Word-of-Mouth Communication: A Literature Analysis. eTrust: Implications for the Individual, Enterprises and Society, *In Bled eConference*, Slovenia.
- Chung, C.M.Y. and Darke, P.R. (2006). The Consumer as Advocate: Self-Relevance, Culture, and Word-of-Mouth, *Marketing Letters*, 17, 269-279.
- Christodoulides, G., Michaelidou, N., & Argyriou, E. (2012). Cross-National Differences in e-WOM Influence. *European Journal of Marketing*, 46(11/12), 1689-1707.
- Dellarocas, Chrysanthos (2003), The Digitization of Word of Mouth: Promise and Challenges of Online Feedback Mechanisms, *Management Science*, 49 (10), 1407-1424.

- Ditcher, Ernest (1966), How Word-of-Mouth Advertising Work, *Harvard Business*, 44 (6), 147- 166.
- Demir, S. B. ve Koç, H. (2013). Coğrafya Dersi Tutum Ölçeği: Geliştirilmesi, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8(8), 1765-1777.
- Engel, James F. , Blackwell, Roger D. and Miniard, Paul W. (1993). *Consumer Behavior* (7th Edition).Texas: Dreyden Press.
- Forman, C, A. Ghose, and B.Wiesenfeld (2008). Examining the Relationship Between Reviews and Sales: The Role of Reviewer Identity Disclosure in Electronic Markets, *Information Systems Research*, 19(3), 291-313.
- Godes, David, Dina, Mayzlin, Yubo, Chen, Sanjiv, Das, Chrysanthos Dellarocas and Bruce, Pfeiffer (2005). The Firm's Management of Social Interactions. *Marketing Letters*, 16, (3/4), 415-428.
- Gruen. T. W., Osmonbekov, T. ve Czaplewski, A. J. (2006). eWOM: The Impact of Customer-to-Customer Online Know-How Exchange on Customer Value and Loyalty, *Journal of Business Research*, 59(7), 449 – 456.
- Goldsmith, Ronald E. and David Horowitz (2006). Measuring Motivations for Online Opinion Seeking. *Journal of Interactive Advertising*, 6(2), 1-16.
- Han, S. M. (2008). *Motivations for Providing and Seeking eWOM: A Cross Cultural Comparison of US and Korean College Students*. Michigan State University. Department of Advertising, Michigan.
- Hennig-Thurau, Thorsten and Walsh, Gianfranco (2003). Electronic Word-of-Mouth: Motives for and Consequences of Reading Customer Articulations on the Internet. *International Journal of Electronic Commerce*, 8(2), 51-74.
- Hennig-Thurau, Thorsten, Gwinner, Kevin P., Walsh, Gianfranco and Gremler, Dwayne D. (2004). Electronic Word-of-Mouth via Consumer-Opinion Platforms: What Motivates Consumers to Articulate Themselves on the Internet? *Journal of Interactive Marketing*, 18(1), 38-52.
- Jeong, E.; Jang, S.(2011). Restaurant Experiences Triggering Positive Electronic Word-of-Mouth (eWOM) Motivations. *Int. J. Hosp. Management*, 30, 356-366
- King, R. A., Racherla, P., & Bush, V. D. (2014). What We Know and Don't Know About Online Word-of-Mouth: A Review and Synthesis of the Literature. *Journal of Interactive Marketing*, 28(3), 167-183.
- Korgaonkar, P. K. and Lori, D. Wolin (1999). A Multivariate Analysis of Web Usage. *Journal of Advertising Research*, 39(2), 53-68.
- Koçar, H. (2010). *Farklı Örneklem Büyüklüklerinde Uç Değerlerle Baş Etme Yöntemlerinin Puanların Geçerlik ve Güvenirlik Kanıtları Üzerindeki Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kurtuluş, K. (2010). *Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Kwon, J. M., Bae, J-I, & Phelan, K. (2011). Online Consumer Herding Behaviors in the Hotel Industry Presented at 16th Graduate Students Research Conference, Houston, Texas.
- Lam, D., Lee, A., & Mizerski, R. (2009). The Effects of Cultural Values in Word-of-Mouth Communication. *Journal of international Marketing*, 17(3), 55-70.
- Lerrthairakul, W., & Panjakajornsak, V. (2014). The Impact Of Electronic Word-Of-Mouth Factors on Consumers' Buying Decision-Making Processes in the Low Cost Carriers: A Conceptual Framework. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 5(2), 142-167
- Litvin, S. W., Goldsmith, R. E., & Pan, B. (2008). Electronic Word-of-Mouth in Hospitality and Tourism Management. *Tourism Management*, 29(3), 458-468.
- Liu, R. R., & McClure, P. (2001). Recognizing Cross-Cultural Differences in Consumer Complaint Behavior and Intentions: An Empirical Examination. *Journal of Consumer Marketing*, 18(1), 54-75.
- Oğuzlar, A. (2006). Hanehalkı Tipi ve Kır-Kent Ayırımının Diskriminant Analizi ile İncelenmesi. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(11), 70-84.
- Sarıışık, M., ve Özbay, G. (2012). Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim ve Turizm Endüstrisindeki Uygulamalara İlişkin Bir Yazın İncelemesi. *Yabancı Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, 8(16), 1-22.
- Savić, M., Brcanov, D., & Dakić, S. (2008). Discriminant Analysis-Applications and Software Support. *Management Information Systems*, 3(1), 29-33.
- Sharma, S. (1996). *Applied Multivariate Statistical Analysis*. New York, NY: John Wiley & Sons, Inc.
- Shen, W. (2011). *Electronic Word-of-Mouth in China: A Motivational Analysis*, *E -Business and E -Government (ICEE)*, 2011 International Conference, <http://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=5881777>, 6-8 May, 1-6, (Erişim:12.01.2016).
- Sundaram, D.S. (1998). *Word-of-Mouth Communications: A Motivational Analysis*, <http://www.acrwebsite.org/volumes/display.asp?id=8208>, (Erişim:25.02.2017).
- Sridharan, S. (2016). *What Makes One Spread The Word Online-A Study on Electronic Word of Mouth Motivations on Social Networking Sites*, Master's thesis, University of Stavanger, Norway.
- Sun, T., Youn, S., Wu, G., & Kuntaraporn, M. (2006). Online Word-of-Mouth (or Mouse): An Exploration of its Antecedents and Consequences. *Journal of Computer Mediated Communication*, 11(4), 1104-1127.
- Thevenot, C. ve Watier, K. (2001). *Georgetown University, Communications, Culture & Technology Program*,

- <http://www.watier.org/kathy/papers/ViralMarketing.doc>. (Erişim:02.10.2016).
- Thorson, K. S., & Rodgers, S. (2006). Relationships between Blogs as eWOM and Interactivity, Perceived Interactivity, and Parasocial Interaction. *Journal of Interactive Advertising*, 6(2), 39-50.
- Tsao, W. C., Hsieh, M. T., Shih, L. W., & Lin, T. M. (2015). Compliance with eWOM: The influence of Hotel Reviews on Booking Intention from the Perspective of Consumer Conformity. *International Journal of Hospitality Management*, 46, 99-111.
- Yalman, N., Ulusu, Y., Sağlık, D., & Durmuş, B. (2012). Blackberry ve Iphone'un Marka Kişilikleri Farklı Mıdır?, *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 10, 83-99.
- Yen, C. L. A., & Tang, C. H. H. (2015). Hotel Attribute Performance, eWOM Motivations, and Media Choice. *International Journal of Hospitality Management*, 46, 79-88.
- Yıldız, E. (2016). Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim: Tüketicilerin Elektronik Platformlarda Yorum Yazma Davranışını Etkileyen Faktörler. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 7(15), 13-25.
- Yıldız, S. ve Tehci A. (2014). Ağızdan Ağıza İletişimde Müşteri Tatmini ve Müşteri Sadakati ile Mağaza İmajı Boyutları: Ordu İlinde Bir Uygulama, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 441-460.

Araştırma Makalesi • Research Article

Bitcoin Piyasasında Balonlar: Genelleştirilmiş Eküs ADF Testi*

Bubbles in Bitcoin Markets: Generalized Sup ADF Test

Mehmet Songur^{a,**}

^aDr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, 21280, Diyarbakır/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-4763-9314

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 02 Ocak 2019
Düzeltilme tarihi: 03 Mayıs 2019
Kabul tarihi: 10 Mayıs 2019

Anahtar Kelimeler:

Bitcoin
Spekülatif Balonlar
GSADF Testi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 02 January 2019
Received in revised form 03 May 2019
Accepted 10 May 2019

Keywords:

Bitcoin
Speculative Bubbles
GSADF Test

ÖZ

İnternet kullanımındaki hızlı gelişmeler ile birlikte, insan hayatına fiziksel olarak dahil olan para da dijitalleşmeye başlamıştır. Bu tür dijitalleşmiş para birimlerine genel olarak kripto para denilmektedir. Hali hazırda, Bitcoin, kripto para birimleri arasında en yüksek işlem hacmine sahiptir. İlk Bitcoin 2009 yılında piyasaya sürüldü. Fakat son birkaç yılda ciddi derecede ilgi çekmeye başladı. Bu ilginin temel nedenlerinden birisi, Bitcoin'in değerinde önemli artışların olmasıdır. Söz konusu değer artışları bağlamında, Bitcoin piyasasında spekülatif balonların varlığının araştırılması önem arz etmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın amacı 2015-2018 dönemi boyunca Bitcoin piyasasında spekülatif balonların varlığını araştırmaktır. Amaç doğrultusunda, spekülatif balonların tespiti için Phillips vd. (2015) tarafından geliştirilen Genelleştirilmiş Eküs ADF testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, Bitcoin piyasasında çok sayıda baloncuk olduğunu göstermektedir.

ABSTRACT

Along with the rapid developments in the use of internet, the money that is physically involved in human life has also started to be digitalized. Such digitized currencies are generally called crypto currencies. Currently, Bitcoin has the highest transaction volume among the crypto currencies. The first bitcoin was released in 2009. However, in the last few years it has started to attract considerable attention. One of the main reasons for this interest is the significant increase in the value of Bitcoin. In the context of these increases, it is important to investigate the existence of speculative bubbles in the Bitcoin market. In this context, the aim of this study is to investigate the presence of speculative bubbles in the Bitcoin market during the period 2015-2018. In line with the purpose, Generalized Sup ADF test developed by Phillips et al. (2015) is used to detect speculative bubbles. The results show that there are many bubbles in the bitcoin market.

1. Giriş

Günümüzden yaklaşık iki veya üç yüzyıl önce yaşamış olsaydınız, büyük ihtimalle paranızın küçük bir kısmı kâğıt paralardan, büyük bir kısmı ise değerli madenlerden (altın ve gümüş gibi) yapılmış –genel adı ile- sikkelerden oluşacaktı. Yaklaşık 10 yıl öncesine kadar ise insanların paraları, merkezi para otoriteler tarafından basılmış madeni ve kâğıt paralardan, bankaların merkez bankalarının kontrolü altında ellerinde tuttukları mevduat hesaplarından veya resmi paranın elektronik karşılığı olan e-paralardan

oluşmakta idi. Bugün ise artık bu para türlerine ek olarak yeni bir para çeşidi olan kripto paralardan söz ediyoruz.

Kripto para (cryptocurrency), kripto (crypto) ve para birimi anlamına gelen (currency) kelimelerin birleşiminden oluşmaktadır. Bu kavramı anlayabilmek için kriptoloji kavramını açmakta fayda vardır. Kriptoloji, bir şifre bilimi olup, bir bilginin istenmeyen taraflarca ele geçirilmesini önlemek amacıyla ile gerçekleştirilen tekniklerin tamamı olarak ifade edilebilir. Kripto para ise, kriptoloji ile güvenliği sağlanan, herhangi bir aracı kuruluşa bağlı olmayan dijital ve sanal ortamlarda kullanılabilen sanal

*Bu çalışma, 14-17 Kasım 2018 tarihlerinde Diyarbakır'da düzenlenen International Social Sciences and Education Conference (ISSEC 2018)'de sunulan "Bitcoin Piyasasında Çoklu Balonlar: Genelleştirilmiş Eküs ADF Testi" başlıklı bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

**Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: mmtsng@gmail.com

para birimleri şeklinde tanımlanabilir. Kripto paraların en önemli özelliği herhangi bir merkezinin ya da herhangi bir otoritenin altında olmamasıdır. İlk çıkan ve küresel nitelikte olan kripto paralar bu özelliğe uymaktadır. Bununla birlikte son birkaç yıldır ülkeler ulusal kripto paralarını –örneğin Venezuela Petro’su gibi- çıkarmakta ya da çıkarmayı planlamaktadırlar. Ülkelerin çıkardıkları bu kripto paralar ise, ilk çıkan kripto paraların merkezi otorite baskısı altında olmama özelliğinden ayrılmaktadır.

Günümüzde 2000’in üzerinde kripto para vardır. Bugün itibari ile bu kripto paralardan ilki ve en iyi bilineni Bitcoin’dir. Bitcoin, Satoshi Nakamoto tarafından 2008 yılında yayımlanan bir makale ile duyurulmuş ve sistemin nasıl işlediği bu makalede anlatılmıştır. Nakamoto çalışmasında önerdikleri para sistemini tamamen eşten eşe çalışan, herhangi bir aracı finansal kuruluş içermeyen, çevrimiçi ödeme gönderilmesini mümkün kılan ve bunu gerçekleştirebilmek için de dijital imzaları sistemin bir parçası olarak kabul eden bir sistem olarak tanımlamıştır. Mükerrer harcamaları önlemek için finansal araçların kullanılması durumunda sistemin tüm özelliklerini yitireceğini belirterek, bu sorunun önüne geçmek için de eşler arası ağ kullanılmasını önermişlerdir. Söz konusu ağ, işlemleri sürekli uzayan özet fonksiyonu tabanlı bir iş kanıtı zincirine eklemekte ve zaman damgasıyla işaretlemektedir. Bu çerçevede iş kanıtını tekrar üretmeden değiştirilemez bir kayıt oluşturmaktadır (Nakamoto, 2008).

Çalışmanın amacı, 1 Ocak 2015-4 Ekim 2018 dönemi boyunca Bitcoin piyasasında spekülative balonların varlığını araştırmaktır. Başlangıç tarihinin 1 Ocak 2015 olarak alınmasının temel nedeni, Bitcoin’e ilişkin fiyatlamaların söz konusu dönem sonrasında daha fazla dalgalanmasına neden olmasıdır. Ayrıca Bitcoin ile ilgili bahsi geçen yıldan itibaren küresel çapta artan oranda medya ilgisi, bilgi ve duyuların yayılması söz konusudur. Amaç doğrultusunda, spekülative balonların tespiti için Phillips vd. (2015) tarafından geliştirilen Genelleştirilmiş Eküs ADF testi kullanılmıştır. Bu testin en önemli özelliği, dinamik bir yapıya sahip olması nedeni ile spekülative balonların ele alınan dönem boyunca kaç defa ortaya çıktığının ve ne kadar süre ile devam ettiğinin tahmin edilebilmesine olanak sağlamasıdır. Çalışmanın ikinci bölümünde Bitcoin ve spekülative balonlar irdelenecektir. Üçüncü bölümde Bitcoin’e ait ampirik literatür üzerinde durulacaktır. Dördüncü bölümde ele alınan yöntem sunulacaktır. Beşinci bölümde, çalışmada kullanılan veri seti hakkında bilgi verildikten sonra analizden elde edilen bulgular paylaşılacaktır. Altıncı bölümde ise, çalışmadan elde edilen bulgulara ilişkin sonuçlar irdelenecektir.

2. Bitcoin ve Spekülative Balonlar

İlk Bitcoin transferi 3 Ocak 2009 tarihinde yapılmıştır. Zamanla Bitcoin birçok alışveriş işlemi içerisinde kullanılarak reel ekonomiye bir şekilde dahil edilmiştir.

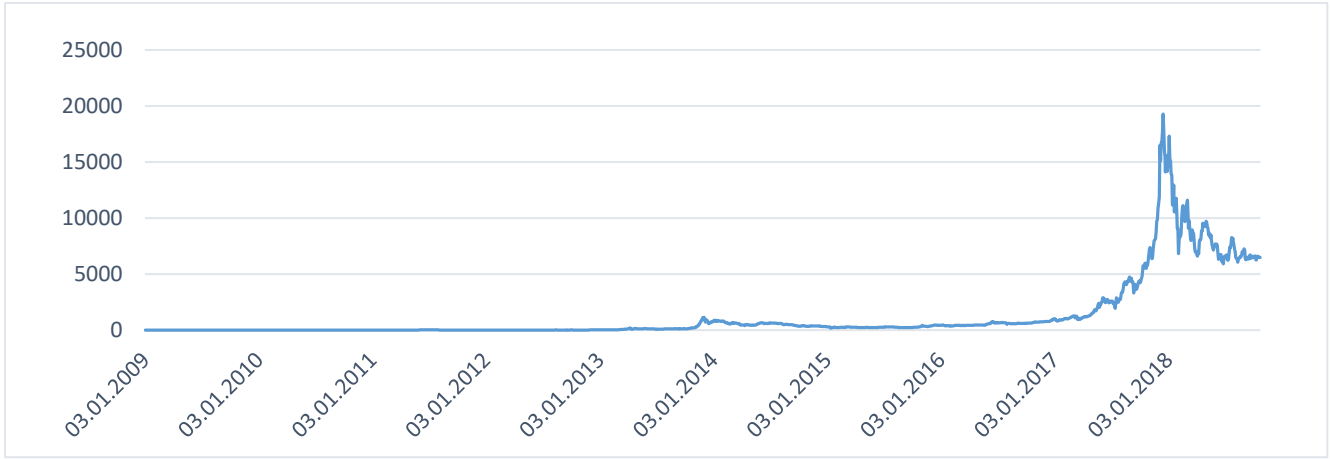
Bununla birlikte Bitcoin birçok yasadışı iş için (silah veya uyuşturucu alımı ya da kara para aklama gibi) kullanılmaya da başlanmıştır. Günümüzde de bu tarz kullanımlar devam etmektedir. Bu durum Bitcoin’in imajına oldukça zarar vermekte ve birçok ülke Bitcoin kullanımını bu durumları da dikkate alarak yasaklamaktadır.

Bitcoin ile gerçekleştirilen tüm işlemler ağ içerisinde kronolojik sıra ile kaydedilmektedir. Bu, kişilere ait sanal cüzdanlar aracılığı ile yapılmakta ve bir blok zinciri (blockchain) oluşturulmaktadır. Blok zinciri, bir merkeze bağlı olmadan ve aracı kuruluşlar olmaksızın alıcı ile satıcı arasında güvenli bir alışveriş gerçekleştirilmesine olanak sağlamaktadır. Merkezi otoritenin ve aracı kuruluşların olmaması mevcut sistemin temellerine yapılmış bir saldırı olarak nitelendirilebilir. Bununla birlikte, mevcut sistem içerisinde yer alan merkezi otoriteler ve aracı kuruluşlar bu teknolojiyi kendi sistemlerine entegre etmiş ya da bu yönde çalışmalarına başlamışlardır. Bu durum kripto para teknolojisinin önemini ortaya koymaktadır.

Kripto paraların en önemli özelliklerinden bir tanesi, para arzının sınırlı olmasıdır. Örneğin şu anda kullanımda olan ya da henüz kullanıma alınmamış toplam Bitcoin miktarı 21 milyondur. Günümüzde kullanılan kâğıt ya da madeni paralar bir merkezden piyasaya arz edilmektedir. Fakat Bitcoin gibi kripto paralar bir merkezden arz edilmemektedir. Bu paralar tüm kullanıcıların gerçekleştirebilecekleri, bilgisayarlar aracılığı ile çeşitli matematiksel problemleri çözen bir yazılım aracılığı ile elektronik ortamda basılmaktadır. Bu işleme kripto para madenciliği (mining) adı verilmektedir.

2009 yılında ilk kez piyasaya sürülmesine rağmen Bitcoin gibi kripto para sistemleri henüz oldukça yeni sistemlerdir. Bu nedenle fiyatlamaları çok yüksek oynaklıklara sahiptir. Bu paralara yönelik olumlu (satış esnasında Bitcoin kabul eden firma sayısının artması, medya ya da internet ilgisi gibi) ya da olumsuz (çeşitli hükümetlerin Bitcoin’e ilişkin yasakları gibi) haberler fiyat oluşumlarında yüksek oynaklıklara yol açmaktadır. Buna ek olarak birçok insan tarafından Bitcoin gibi kripto paraların güvenilirliği hala ciddi sorgulamalara tabi tutulmaktadır. Dolayısı ile oynaklığın yüksek olması yatırımcılar açısından önemli derecede fiyat riskine neden olmaktadır. Bu nedenle kısa süre içerisinde büyük kazançlar sağlayabildiği gibi ani kayıpların ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Şekil 1’de Bitcoin’in ilk piyasaya sürüldüğü tarihten günümüze kadar olan süreçte ABD Doları cinsinden piyasa fiyatı grafiği verilmiştir. Grafikten de anlaşılacağı üzere Bitcoin fiyatlamaları özellikle 2016 sonrasında ciddi fiyat dalgalanmalarına, diğer bir ifade ile oynaklıklara sahiptir. Bu oynaklıklara ek olarak Bitcoin gibi kripto paraların denetimden uzak olması, merkezinin ve aracı kuruluşların olmaması gibi nedenler göz önüne alındığında fiyatlamalar sırasında spekülative balonların ortaya çıkması muhtemeldir.

Şekil 1.Bitcoin'in Piyasa Fiyatı (\$) (01-01-2009 – 04.10.2018)

Not: investing.com veri tabanından elde edilmiştir (Erişim tarihi: 05.10.2018)

Ekonomik balon olarak da adlandırılan spekülative balonlar, bir malın gerçek değerinin üzerinde fiyat oluşumları ile ticaretinin yapılması olarak ifade edilebilir. Santoni (1987) finansal piyasalarda balonu, bir varlığın sürekli olarak gerçek değerinden daha yüksek değerler alması olduğunu belirtmiştir. Blanchard ve Watson (1982) ise, yatırımcıların bir finansal varlığı daha sonra sermaye kazancı getireceği beklentisi ile gerçek değerinin üzerinde bir değerden satın aldığı stokastik bir balon oluşacağını ifade etmişlerdir. Kindleberger (2000) bir finansal varlığın fiyatının hızlı bir şekilde artmasını baloncuklar olarak tanımlarken, Schiller (2005) bu baloncukların ortaya çıkmasını sağlayan ilk artışın, yeni alıcıları genellikle irrasyonel bir coşkunluk olarak adlandırılan bir süreç sonunda fazla artış beklentisi yaratması olarak ifade etmiştir. Balonların varlığı söz konusu varlığa ait piyasanın etkin olmadığını ve bu piyasalarda rasyonel kararlar alınmadığını göstermektedir. Rasyonel beklentiler hipotezine göre, bir finansal varlık sadece piyasa temellerine göre fiyatlanmalıdır. Ancak finansal varlıklar, piyasanın keyfi ve kendi kendine gerçekleştirilen beklentilerle fiyatlanan bir fiyat kabarcığı yaratılabilir. Söz konusu bu kabarcıklar devam ederse, “irrasyonel kabarcıklar” ortaya çıkacaktır.

3. Literatür

Bitcoin 2009 yılında piyasaya sürüldükten sonra zaman ilerledikçe çeşitli kullanım alanları bulmuş ve yatırımcıların artan ilgisi ile karşılaşmıştır. Bu durum Bitcoin'in bilimsel bir temelde incelenmesini de beraberinde getirmiş olup, Bitcoin ve kripto paralara yönelik akademik çalışmaların sayısı hızlı bir şekilde artmıştır. İlgili literatüre bakıldığında ekonomik çalışmaların bir kısmı Bitcoin'i teorik olarak incelerken, bir kısmı ampirik olarak incelemiştir. Bu çalışmada, literatürde yer alan ampirik çalışmalardan farklı bir amaç taşımamaktadır. Dolayısıyla Bitcoin'in ampirik olarak analiz edilmesi bağlamında literatüre katkı sağlama motivasyonundan hareket etmektedir.

İlgili literatüre baktığımızda Briere vd. (2013) Bitcoin'in yüksek getiri sağlamasına karşın yüksek oynaklığa sahip olması nedeni ile uzun vadede risklerin ortaya çıkabileceğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte, geleneksel yatırım araçları ile korelasyonunun düşük olması nedeniyle, portföy çeşitlendirmesinde önemli yararlar

sağlayabileceğini ifade etmişlerdir. Fink ve Johann (2014) göre ise, Bitcoin fiyatlamalarında meydana gelen yüksek oynaklık yüksek getiri sağlamaktadır. Gün (2014) ise, işlem maliyetlerinin az olması, uluslararası işlem görmesi gibi faydaları olmasına rağmen Bitcoin'inspekülative balonlar oluşturabileceğini belirtmiş ve bunun nedeni olarak gözetimden uzak olmasını göstermiştir.

Vockathaler (2015), GARCH modeli ile Bitcoin'in günlük fiyatlarındaki oynaklığı araştırdığı çalışmasında, Bitcoin fiyatlamalarında meydana gelen dalgalanmaların içsel bir süreç tarafından modellendiğini ve bu dalgalanmalara bilinmeyen şokların neden olduğunu tespit etmiştir. Kristoufek (2015) ise, literatürde yer alan çalışmaların aksine Bitcoin'in spekülative olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Ancak Bitcoin fiyatlamalarında meydana gelen aşırı dalgalanmalar göz önüne alındığında Bitcoin'in güvenilir bir yatırım aracı olmadığını da vurgulamıştır.

Bitcoin piyasasında yukarıda yer verdiğimiz çalışmalardan farklı olarak bir de spekülative balonların varlığını araştıran çalışmalar da mevcuttur. İlk olarak Grinberg (2011) çalışmasında, Bitcoin'in arz ve talebine göre irrasyonel kabarcıklara duyarlı olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu iddiasını ampirik olarak kanıtlamamıştır. Dowd (2014) Bitcoin fiyatlarının spekülative kabarcıklar içerdiğini ampirik olarak ifade etmiştir. Benzer şekilde MacDonell (2014) Bitcoin fiyatlarındaki eğilimi analiz etmiş ve 2013 sonlarında baloncuklar olduğunu doğrulamıştır. Hatta bu spekülative balonların Bitcoin'in değerinin belirlenmesinde motive eden birincil güç olduğunu iddia etmiştir. Cheah ve Fry (2015), Bitcoin fiyatlamalarında kabarcıklar olduğunu belirtmişlerdir. Ancak Baloncukların sayısını ve hangi tarihlerde gerçekleştiğini belirtmemişlerdir. Daha sonra Fry ve Cheah (2016) çalışmalarında, Bitcoin piyasasının önemli spekülative bileşen içerdiğini ve aşırı derecede balon olduğunu ifade etmişlerdir. Ceylan vd. (2018), çalışmalarında Bitcoin için 01.01.2015-31.03.2018 dönemine ait verilerle GSADF birim kök testini kullanarak spekülative balonların varlığını araştırmıştır. Bulgular ele alınan dönemde birçok balon olduğunu göstermektedir. Delikanlı ve Vogiazas (2018) çalışmalarında SADF ve GSADF birim kök testleri ile Bitcoin piyasasında

spekülatif balonların varlığını araştırmışlar ve elde ettikleri bulgulara göre Bitcoin fiyatında çok sayıda balon olduğunu belirtmişlerdir.

4. Yöntem

Spekülatif balonların varlığını ve ne zaman gerçekleştiklerini tahmin etmek için Phillips vd. (2011) Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilen ADF birim kök testini geliştirerek eküs (sup) ADF birim kök testini sunmuşlardır. Ancak SADF birim kök testi literatürde, ele alınan dönemde birden fazla balon söz konusu olduğunda istatistiksel olarak testin gücü azalması nedeniyle önemli eleştirilere tabi tutulmuştur. Bu nedenle, Phillips vd. (2015) SADF birim kök testinin genelleştirilmiş versiyonu olan GSADF testini sunmuşlardır. GSADF testinde ADF birim kök testinde yer alan regresyon denklemi, tekrarlanan (recursive) esnek tahmin pencereleri kullanılarak oluşturulmaktadır. Bu bağlamda GSADF testi uzun zaman serilerinde karşılaşılan yapısal kırılmaları ve doğrusal olmayan yapıları dikkate almaktadır. Böylelikle, çok sayıda balonun olduğu durumda SADF testine göre daha tutarlı bulgular elde edilebilmektedir.

Phillips vd. (2015)'de yer alan metodoloji izlendiğinde, GSADF testinde, yokluk hipotezi herhangi bir y_t serisinin, asimtotik olarak ihmal edilebilir bir kayma ile (1) numaralı denklemde yer alan rassal yürüyüş sürecini takip ettiği varsayılır:

$$y_t = dT^{-\eta} + \theta y_{t-1} + \varepsilon_t, \varepsilon_t \sim iid(0, \sigma^2), \theta = 1 \quad (1)$$

Bu denklemde d sabiti, $T, \eta > 1/2$ iken gözlem sayısını ve ε_t ise sıfır ortalama ve sabit varyanslı (*i.i.d.*) hata terimini ifade etmektedir. Alternatif hipotez ise, $\theta > 1$ iken y_t serisinde oluşan balonların varlığını göstermektedir.

GSADF testinde, test istatistiğini hesaplamak için, yinelemeli esnek tahmin pencereleri kullanılarak (2) numaralı regresyon denklemi tahmin edilir:

$$\Delta y_t = \hat{\alpha}_{r_1, r_2} + \hat{\beta}_{r_1, r_2} y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \hat{\psi}_{r_1, r_2}^i \Delta y_{t-i} + \hat{\varepsilon}_t \quad (2)$$

Bu denklemde k gecikme uzunluğunu, r_1 ve r_2 sırası ile yinelemeli regresyon tahminlerine ait alt örneklemelerin başlangıç ve bitiş noktalarını vermektedir. ADF test istatistiği her bir alt örneklem için (3) numaralı eşitlikteki gibi elde edilir:

$$ADF_{r_1, r_2} = \beta_{r_1, r_2} / se(\beta_{r_1, r_2}) \quad (3)$$

Bu eşitlikte se standart hataları ifade etmektedir. GSADF test istatistiğinin elde edilebilmesi için, (2) numaralı eşitlikteki regresyon denklemi birden çok alt örneklem için ileri tarihli olacak şekilde tahmin edilir. Her bir tahminden yinelenen sağ kuyruklu ADF testleri elde edilir. Tüm örneklem 0 ile 1 arasında olduğu varsayılırsa $[0,1]$, alt örneklemelerin başlangıç noktası $[0, r_2 - r_0]$ aralığında, bitiş noktası ise $[r_0, 1]$ aralığında değişen değerler alır. Burada yer alan r_0 minimum tahmin penceresi uzunluğudur. Bu çerçevede GSADF test istatistiği (4) numaralı eşitlikteki gibi elde edilebilir:

$$GSADF(r_0) = \sup_{r_2 \in [r_0, 1], r_1 \in [0, r_2 - r_0]} \{ADF_{r_1}^{r_2}\} \quad (4)$$

Ele alınan zaman serisindeki balonların tespit edilebilmesi için örneklem son gözlemden ilk gözlemlere doğru geriye dönük (backwards) dizisi oluşturulur. BSADF dizisi, geriye doğru genişleyen örneklem üzerine uygulanan sağ kuyruklu ADF testleriyle edilebilir. Bitiş noktası (r_2) sabit olmak koşulu ile başlangıç noktaları 0 noktasından $r_2 - r_0$ 'a kadar değişen alt örneklem için tahmin edilen ve (5) numaralı eşitlikte yer alan ADF dizisi bağlamında, BSADF istatistiği (6) numaralı eşitlikteki gibi ifade edilebilir:

$$\{ADF_{r_1}^{r_2}\}_{r_1 \in [0, r_2 - r_0]} \quad (5)$$

$$BSADF_{r_2}(r_0) = \sup_{r_1 \in [0, r_2 - r_0]} \{ADF_{r_1}^{r_2}\} \quad (6)$$

Elde edilen BSADF dizisi Monte Carlo simülasyonu ile elde edilen her bir istatistiğe ait sağ kuyruk dağılımlı kritik değerler dizisi ile karşılaştırılır. Spekülatif balonların başlama ve bitiş tarihlerine ilişkin tahminler aşağıda yer alan kriterler çerçevesinde yapılır:

$$\hat{r}_e = \inf_{r_2 \in [r_0, 1]} \{r_2 : BSADF_{r_2}(r_0) > scv_{r_2}^{\beta_T}\} \quad (7)$$

$$\hat{r}_f = \inf_{r_2 \in [\hat{r}_e + \delta \log(T)/T, 1]} \{r_2 : BSADF_{r_2}(r_0) > scv_{r_2}^{\beta_T}\} \quad (8)$$

Eşitliklerde yer alan $scv_{r_2}^{\beta_T}$, r_2 gözlem sayısı için BSADF istatistiğinin $\%100(1-\beta_T)$ kritik değerini göstermektedir. T örneklem büyüklüğünü ifade etmektedir. Balonun başlangıç tarihi $T\hat{r}_e$, BSADF istatistiğinin kritik değeri aştığı ilk gözlem, balonun bitiş tarihi $T\hat{r}_f$ ise, en az $[T\hat{r}_e] + \delta \log(T)$ gözlem sonra BSADF dizisi ilk kez kritik değer altına düştüğü gözlem tarihidir.

5. Bulgular

Çalışmada Bitcoin piyasasında balonların varlığını araştırmak için dolar cinsinden Bitcoin fiyatları kullanılmıştır. Analizde 1 Ocak 2015 ile 4 Ekim 2018 dönemlerine ait günlük Bitcoin fiyatları veri setimizi oluşturmaktadır. Veri seti investing veri (investing.com) tabanından elde edilmiştir. Başlangıç yılı olarak 1 Ocak 2015 alınmasının temel nedeni, söz konusu dönemden itibaren Bitcoin fiyatlarında önemli hareketlerin görülmesidir. Bu durum Şekil 1'de de görülebilir. Tablo 1'de ilgili veri setine ait bazı betimsel istatistikler sunulmuştur.

Tablo 1. Betimsel İstatistikler

Gözlem Sayısı	1373
Ortalama	2952.71
Enyüksek	19187
Endüşük	183
Çarpıklık	1.552
Basıklık	4.869
JarqueBera	750.96

Çalışmada 1373 gözlemlik bir zaman serisi ele alınmıştır. Bitcoin'in ortalama değeri 2952.71 iken en yüksek değer

19187'dir. Bu durum Bitcoin'in fiyat seviyelerinde önemli sapmaların olduğunu göstermektedir. Ayrıca Bitcoin serisi sağa çarpık ve basık bir özellik sergilemektedir. Jarque Bera tet istatistiği ise Bitcoin serisinin normal dağılmadığını göstermektedir. Bu istatistikler ele alınan dönemde Bitcoin serisinde balonlar olabileceği yönünde bir ön bilgi sunmaktadır.

Tablo 2.GSADF Test Sonuçları

Test İstatistiği	12.682*
%95 KritikDeğer	2.409
PencereUzunluğu	80
Gecikme	0

Not: * notasyonu %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir. Kritik değerler 2000 tekrarlı Monte Carlo simülasyonundan elde edilmiştir.

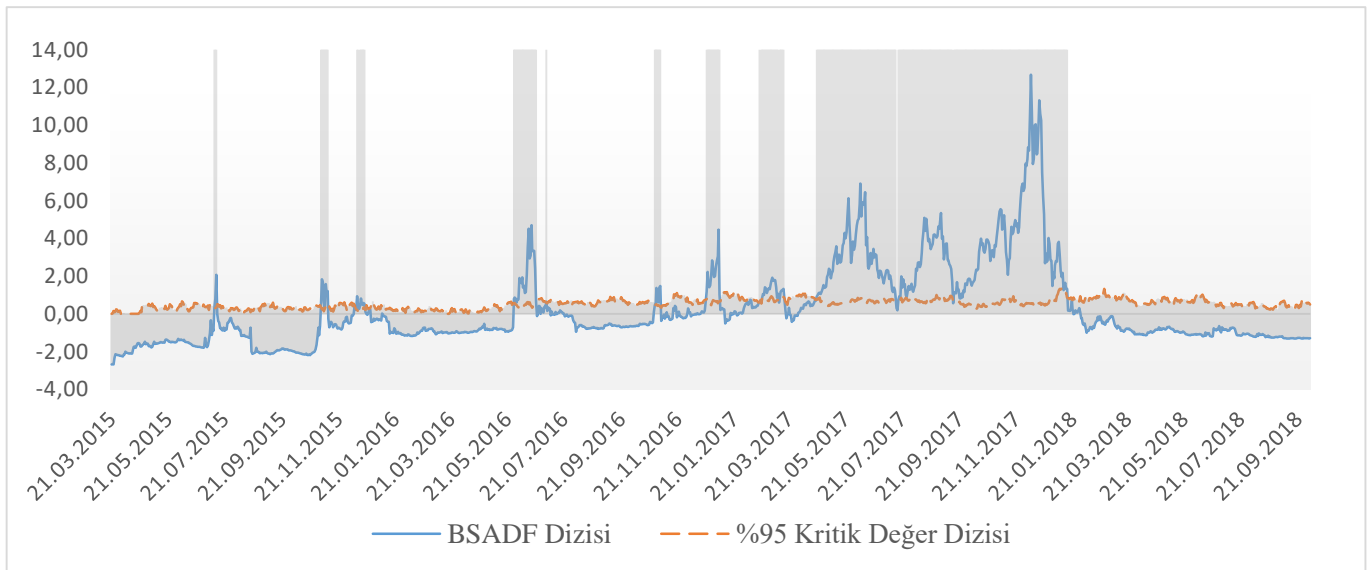
Tablo 2'de GSADF birim kök testi sonuçları sunulmuştur. Elde edilen bulgulara göre test istatistiği kritik değerden büyüktür. Bu bağlamda yokluk hipotezi reddedilerek, balonların varlığını ileri süren alternatif hipotez kabul edilmiştir. Dolayısı ile hangi tarihlerde spekülative balon olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir.

Şekil 2'de elde edilen BSADF dizileri, Monte Carlo simülasyonundan %95 güven aralığında elde edilen kritik değer dizisi ile karşılaştırılmıştır. BSADF dizisinin kritik değer dizisinden büyük olduğu her tarih (gri sütunlar) spekülative balonu göstermektedir.

Söz konusu balon tarihlerinin daha detaylı sunumu Tablo 3'de sunulmuştur. Buna göre ele alınan dönemde toplam 9 adet spekülative balon söz konusudur. En uzun süreli balon 20 Nisan 2017 ile 15 Ocak 2018 tarihleri arasında 271 gün süre ile gerçekleşmiştir.

Tablo 3.1 Ocak 2015 – 4 Ekim 2018 Tarihleri Arasında Bitcoin Balon Tarihleri

BalonSayısı	Balon Tarihleri	Süre
1	10.07.2015 – 12.07.2015	3 gün
2	02.11.2015 – 09.11.2015	8 gün
3	11.12.2015 – 19.12.2015	9 gün
4	28.05.2016 – 21.06.2016	25 gün
5	02.07.2016	1 gün
6	27.10.2016 – 02.11.2016	7 gün
7	22.12.2016 – 05.01.2017	15 gün
8	17.02.2017 – 15.03.2017	27 gün
9	20.04.2017 – 15.01.2018	271 gün

Şekil 2. BSADF Dizileri

6. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada en yüksek işlem hacmine sahip ve en değerli kripto para birimi olan Bitcoin'in 1 Ocak 2015 ile 4 Ekim 2018 tarihleri arasındaki fiyatlamalarında spekülative balonların varlığı araştırılmıştır. Bu amaçla GSADF birim kök testi çalışmada kullanılmıştır. Bulgular, Bitcoin'de ele alınan dönemde 9 adet spekülative balonun olduğunu göstermektedir. Bu balonlar içerisinde en uzun süreli balon, 20 Nisan 2017 ile 15 Ocak 2018 tarihleri arasında 271 gün süre ile gerçekleşmiştir. Bu durumun birçok nedeni vardır. Bunlardan birincisi ve en önemlisi 2017 yılı itibari ile Bitcoin dünya çapında birçok ünlü uzman tarafından tartışılmaya başlanmıştır. Bu durum Bitcoin'in bilinirliğini arttırmış ve ciddi bir farkındalığa yol açmıştır. İkincisi bu dönemde Bitcoin dünya çapında birçok firma tarafından ticari işlemlerde kabul edilmeye başlanmıştır. Dahası bazı ülkeler –örneğin Japonya- çeşitli yasal düzenlemeler ile

Bitcoin'i yasallaştırmaya başlamıştır. Bu iki durum fiyat artışlarına neden olmuştur. Fiyat artışları ile beraber Bitcoin'e yönelik yatırımcı ilgisinde meydana gelen artışlar da Bitcoin'de meydana gelen fiyat artışlarını desteklemiştir. Bunlara ek olarak dünyanın önde gelen vadeli işlem borsaları (Chicago Board Options Exchange ve Chicago Mercantile Exchange gibi) Bitcoin'de vadeli işlemleri başlatmışlardır. Bu durumun Bitcoin'e bir meşruiyet kazandırdığı söylenebilir.

Diğer taraftan, her ne kadar ele alınan dönemin sonunda spekülative balonların azalış eğiliminde olduğu gözlemlense de, Bitcoin piyasasının ilerleyen dönemde spekülative balonlar yaratmaya meyilli olduğu ifade edilebilir. Bu balonların varlığı ve ilerleyen dönemde devam etme potansiyeli olduğu dikkate alındığında, Bitcoin yatırımcılarının söz konusu durumu dikkate alarak yatırımlarını gerçekleştirmeleri nispeten daha doğru olacaktır. Ayrıca Bitcoin'in en önemli özelliği bir değişim

aracı olmasıdır. Bitcoin'in tanınırlığı ve değişim aracı olma özelliği önplana çıktıkça fiyatlamalarında daha az spekülasyon olabileceği ifade edilebilir.

Tüm bunlara ek olarak, çalışmadan elde ettiğimiz bulgular literatürde yer alan çalışmalarla (Dowd, 2014; MacDonell, 2014; Cheah ve Fry, 2015; Fry ve Cheah, 2016; Delikanlı ve Vogiazas, 2018) tutarlılık sergilemektedir. Ayrıca Ceylan vd. (2018)'nin çalışması da ele alınan dönem ve Bitcoin'in balon içerme bağlamında çalışmamızla tutarlılık sergilediği ifade edilebilir. Bununla birlikte söz konusu çalışmada elde edilen balon tarihlerinin çalışmamızdan elde edilen tarihlerle birebir tutarlılık sergilemediği gözlemlenmektedir. Bu durumun temel nedeni, yaklaşık 200 gözlem çalışmamızda daha fazla gözlem olması ve söz konusu tahminlerin simülasyon tahminlerindeki farklılaşmalardan kaynaklandığı ifade edilebilir.

Kaynakça

- Blanchard, O. J., & Watson, M. W. (1982). *Bubbles, Rational Expectations and Financial Markets*. NBER working paper, No. 945. (Erişim Tarihi: 09/12/2018), <https://www.nber.org/papers/w0945>
- Briere, M., Oosterlinck, K., & Szafarz, A. (2013). Virtual currency, tangible return: Portfolio diversification with Bitcoins. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 16(6), 365-373.
- Ceylan, F., Tüzün, O., Ekinci, R., & Kahyaoğlu, H. (2018). Kripto Para Piyasalarında Finansal Balonlar (Bubbles): Bitcoin ve Ethereum. İçinde: Bayar, Y. (Ed.), 4th SCF International Conference on Economic and Social Impacts of Globalization and Future of Turkey-EU Relations Proceedings Book, Uşak.
- Cheah, E. T., & Fry, J. (2015). Speculative bubbles in Bitcoin markets? An empirical investigation into the fundamental value of Bitcoin. *Economics Letters*, 130, 32-36.
- Delikanlı, İ. U., & Vogiazas, S. (2018). Testing for the presence of speculative price bubbles in Bitcoin. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(33), 511-523.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366a), 427-431.
- Dowd, K. (2014). *New Private Monies: A Bit-Part player?* London: Institute of Economic Affairs.
- Fink, C., & Johann, T. (2014). *Bitcoin Markets*. (Erişim Tarihi: 09/12/2018), https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2408396
- Fry, J., & Cheah, E. T. (2016). Negative bubbles and shocks in cryptocurrency markets. *International Review of Financial Analysis*, 47, 343-352.
- Grinberg, R. (2011) Bitcoin: An innovative alternative digital currency. *Hastings Science & Technology Law Journal*, 4(1), 160-206.
- Gün, L. (2014). A new form of currency: Description and economic principle. *Journal of Scientific Research and Reports*, 3(13), 81-93.
- Kindleberger, C. P. (2000). Manias, panics, and crashes: a history of financial crises. *The Scribnerian and the Kit-Cats*, 32(2), 379.
- Kristoufek, L. (2015). What are the main drivers of the Bitcoin price? Evidence from wavelet coherence analysis. *PLoS ONE*, 10(4): e0123923.
- MacDonell, A. (2014). Popping the Bitcoin Bubble: An Application of Log-Periodic Power Law Modeling to Digital Currency. University of Notre Dame working paper, (Erişim: 09/12/2018), https://economics.nd.edu/assets/134206/mac_donell_popping_the_bitcoin_bubble_an_application_of_log_periodic_power_law_modeling_to_digital_currency.pdf
- Nakamoto, S. (2008). *A peer-to-peer electronic cash system*. (Erişim: 28/10/2018), <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>
- Phillips, P. C. B., Shi, S., & Yu, J. (2015). Testing for multiple bubbles: Historical episodes of exuberance and collapse in the S&P 500. *International Economic Review*, 56(4), 1043-1078.
- Phillips, P. C. B., Wu, Y., & Yu, J. (2011). Explosive behavior in the 1990s Nasdaq: When did exuberance escalate asset values. *International Economic Review*, 52(1), 201-226.
- Santoni, G. J. (1987). The great bull markets 1924-29 and 1982-87: Speculative bubbles or economic fundamentals?. *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, 69(9), 16-30.
- Shiller, R. J. (2005). *Irrational exuberance*. Princeton: Princeton University Press.
- Vockathaler, B. (2015). *The Bitcoin Boom: An In Depth Analysis Of The Price Of Bitcoins*. (Erişim Tarihi: 09/12/2018), https://ruor.uottawa.ca/bitstream/10393/32888/1/Vockathaler_Brian_2015_researchpaper.pdf

Araştırma Makalesi • Research Article

Çerkezköy Organize Sanayi Bölgesinde Bir Tekstil İşletmesinin En Uygun Kumaş Seçimi Probleminin Analitik Hiyerarşi Prosesi Yöntemi İle Analizi*

Analysis of the Most Appropriate Fabric Selection Problem of a Textile Company in Çerkezköy Industrial Zone by Analytical Hierarchy Process Method

Erkan Arı,^{a,**} Ebru Aydın^b

^a Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, 43000, Kütahya/Türkiye.

ORCID: 0000-0002-8942-7590

^b Bilim Uzmanı, Çerkezköy, 59500, Tekirdağ, Türkiye.

ORCID: 000-0002-5897-6220

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 06 Şubat 2019

Düzeltilme tarihi: 10 Mayıs 2019

Kabul tarihi: 16 Mayıs 2019

Anahtar Kelimeler:

Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP)

Karar Vericiler

Tekstil ve Kumaş Seçimi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 06 February 2019

Received in revised form 10 May 2019

Accepted 16 May 2019

Keywords:

AnalyticalHierarchyProcess (AHP)

DecisionMakers

Textile and FabricSelection

ÖZ

İşletmeler, üretim sürecinde karar verirken birçok faktör rol oynamaktadır. Çalışmada, tekstil sektöründe kumaş üretimi yapan bir işletmenin en uygun kumaş seçimi Analitik Hiyerarşi Prosesi ile analiz edilmiştir. Firmanın yoğun olarak ürettiği 4 çeşit kumaş ele alınmıştır. Bu kumaşlar içerisinde karara etki eden kriter ve alt kriterler belirlenmiştir. Analizde 5 çeşit kriter ele alınmış ve bu kriterler de kendi içlerinde alt kriterlere ayrılmıştır. Karar verici olarak, üretimde karar vermeye yetkisi bulunan bir ekip ile değerlemeler yapılmıştır. Kriter ve alt kriterlere Expert Choice programı ile ikili karşılaştırmalar yapılmış ve karar vericiler aracılığı ile değer verilerek analiz sonuçlarına ulaşılmıştır.

ABSTRACT

Many factors play a role in the decision-making enterprises. In the study, the most suitable fabric selection of a fabric manufacturing company in the textile sector was analyzed by The Analytical Hierarchy Process. Four types of fabrics produced by the company are covered. The criteria and sub-criteria affecting the decision were determined within these fabrics. In the analysis, 5 criterias are considered and these criterias are divided into sub-criteria. As a decision-maker, valuations were made with a team authorized to make decisions in production. The criteria and sub-criteria were compared with Expert Choice program and the results were obtained by input valuation of decision makers

1. Giriş

Tekstil Sektörünün genişlemesi ile birlikte toplumda rekabet artmış ve toplum farklı tür de kumaşlara ve ürünlere yönelmiştir. Bu durum beraberinde firmaların farklı türde ürün çeşitlerine yol açmıştır. Firmalar ürünleri üretirken birçok kıstas söz konusudur. Ürünün firmaya maliyeti, Pazar imkanı, tüketici tercihleri gibi bir çok faktör firmaların üretim süreçlerine etki etmektedir. Bu durumda

firmalar yoğun rekabet ortamında varlığını sürdürmek için üretilecek ürün hakkında bir karar problemi ortaya çıkarmaktadır.

Tekstil ve hazır giyim sektörleri imalat sanayi bakımından büyük derecede önem arz etmektedir. Tekstil sektörünün temelleri Cumhuriyet öncesi dönemlere dayanmaktadır. Sanayi devrimi ile birlikte İngiltere’de seri üretim başlayıp

*Bu çalışma, 2019 yılında Doç. Dr. Erkan Arı’nın danışmanlığında yürütülen Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans öğrencisi Ebru Aydın’ın “Çerkez Organize Sanayi Bölgesinde Tekstil İşletmesinin Üretiminde En Uygun Kumaş Seçimi Probleminin Analitik Hiyerarşi Prosesi Yöntemi İle Analizi” başlıklı tez çalışmasından üretilmiştir

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: erkan.ari@dpu.edu.tr

diğer ülkelere de yayılmıştır. Sanayileşmenin ilk başladığı süreç tekstil sektörüdür (Gemci, 2007:10).

Tekstil sektörü geniş kapsamlı üretim kapasitesine sahiptir. Tekstil sektöründe; elyaf, iplik, örme, dokuma, keçe, tufting yüzeylerin olduğu dokusuz yüzeyler, ev tekstili ürünleri, ip, koruyucu bant, halılar ve bunun gibi birçok ürünler yer almaktadır. Örme ve dokuma kumaştan üretilen giyim ürünleri ise hazır giyim sektöründe yer almaktadır. Bu sektör genel anlamı ile emek yoğunluk çalışan bir sektördür. Tekstil sektöründe üretilen ürünler moda ya yönelik işlenen katma değer yaratan ve ayrıca emek yoğun bir sektör olduğundan genelde işçiliğin ucuz olduğu, gelişmekte olan ülkelerin yatırım yapmayı tercih ettiği sektördür (Ekti, 2013:6).

Ülkemiz de hazır giyim sektörü emek yoğun çalışılan bir sektördür ve ülke ekonomisine faydası oldukça fazladır. Bu sektörde teknolojik gelişmelere pek rastlanmaz. Hazır giyim sektörü ihracat ağırlıklı bir sektördür ve tekstil sektörünün en büyük paya sahiptir. Bu sektörün ekonomiye katkısının yanı sıra işgücü alanında birçok kişiye istihdam sağladığı ve diğer sektörlerin de gelişmelerine katkıda bulunduğunu söylenebilir. Türkiye’de bu sektörde önemli bir paya sahiptir (Gemci, 2007: 15).

Kumaşlar kendi içlerinde örme, dokuma ve dokusuz kumaş olarak 3 bölümde incelenebilir. Dokuma kumaşlar, iplikler mekik içindeki bir çubuk üzerine sarılıdır. Zincir belirli aralıklarda ipliklerin yerini değiştirip iplikleri birbirlerinden uzaklaştıklarında, dokumacı açılan kanala bir kenarından diğer kenarına mekiği geçirir. Daha sonra iplikler tersi yönde birbirinden uzaklaşır. Dokumacı yeniden mekiği bir uçtan diğer kenara kadar geçirir. Bu şekilde üretilen bir kumaş çeşididir. Her mevsim koşulluna uygun kumaşlar üretilir. Örgü kumaşlara kıyasla daha az nemçeker. Örme kumaşlar, ipliklerin iğne yardımı ile belli düzen çerçevesinde birbirinin içinden geçirilmesi ile elde edilen örme türü bir kumaştır. İplikler iğne yardımı ile ilmek haline getirilerek esnek bir yüzey elde edilir. Ene ve boya esneyebilme özelliğine sahiptirler. Dokusuz Kumaşlar; parçalı liflerden oluşan ısı ve mekanik işlemler aracılığı ile bir araya getirilen kumaş çeşididir. En az maliyetle en hızlı üretilen bir kumaştır. Bunun yanı sıra kumaşlar viskon ve polyester olarak da ayrılmaktadır. Viskon kumaşlar pamuk kumaş özelliklerine daha yakın kumaşlardır. Doğal bir kumaştır. Yumuşak rahat bir kumaş türüdür. Polyester kumaşın tercih sebebi maddeler halinde sıralanabilir: (Özek, 2014: 13-14).

- Parlak, sağlam, esnek ve kaygan yapıya sahiptir.
- Polyester ışığa dayanıklı bir kumaş türüdür.
- Kolayca kuruma özelliğine sahiptir bundan dolayı dış giyimde oldukça yoğun tercih edilir.
- Kırışmadığından pek ütü istemez bu yüzden de tercih sebebidir.
- Yumuşak ve ipeksi bir dokusu vardır.
- Kuru temizleme yapmadan kolayca makinada yıkanabilir.
- Leke tutmaz, rengi yıkama solma yapmaz.
- Eşofman ve benzeri ürünler diz yapmasından dolayı şikayetler olur bu durum polyester kumaşlarda olmaz.
- Böceklerden etkilenmez, küf ve mantar gibi mikroorganizmalardan zarar görmez.

- Pamuk ve ipek kumaşlara yani doğal kumaşlara kıyasla daha ucuzdur.

Ayrıca kumaşlara baskı, boyama ve bunun gibi işlemler uygulanmaktadır. Bu durum düz boya, dijital baskı ve rotasyon baskı olarak 3 bölümde incelenebilir. Düz boya; kumaşa renk verme işlemidir. Çektirme yöntemi ve emdirme yöntemi yolu ile kumaşlara renklendirme yapılmaktadır. Çektirme yöntemi ürünün düzgün bir şekilde boyanmasına imkan sağlamaktadır. Emdirme yöntemi ise avantajlı olması sebebi ile en çok tercih edilen yöntemdir. Rotasyon baskı; metresi uzun olan kumaşlarda kullanılan avantajlı yöntemdir. Basılacak kumaş bant üzerine serilir sürekli dönen silindir altından geçerek kumaşa renk verdirme işlemi yapılır. Yatırım maliyeti bakımından en pahalı tekniktir. Dijital Baskı; baskının bilgisayar destekli ortamda yapılması işlemidir. Görseller bilgisayar ortamında hazırlanır. Hemen her sektör Dijital baskıyı kullanır. Dükkan vitrini, mağaza, bina cepheleeri, ışıklı-ışsıksız tabela ve daha birçok ürün dijital baskı uygulamalıdır (Çakıroğlu, 2015: 89).

Bu çalışmada, Çerkezköy’de tekstil sektöründe faaliyet gösteren firmada üretimde en uygun kumaş seçimi problemi analiz edilmiştir. Çalışmada analiz ExpertChoice paket programı yardımıyla AHP yöntemi ile yapılmıştır. Çalışmanın amacı; tekstil firması ve müşteri potansiyeli bakımından en uygun kumaş belirlemek, firmaya katkı sağlayan kumaş çeşidinin üretimi boyunca katkı sağlayacak çalışmalar yapmaktır. Ayrıca elde edilen sonuçlar doğrultusunda firmanın izlediği üretim politikası, ne yönde bir çalışma aşaması izliyor bununla ilgili rakip firmalar ya da ortaklık yapacak firmalar veya müşterilere bilgi imkanı sağlamaktır.

2. Literatür İncelemesi

Literatür incelendiğinde, Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) nin pazarlama, finans, eğitim, kamu politikaları, ekonomi, tıp, spor ve benzeri alanlarda çok sayıda araştırmada kullanıldığı tespit edilmiştir (Kuruüzüm ve Atsan, 2001:84). AHP yöntemi ile tekstil alanında yapılmış araştırmalara da rastlamak mümkündür.

Güner (2003), “Analitik Hiyerarşi Yönteminin Fason İşletme Seçiminde Kullanılması” isimli çalışmasında firmanın fason seçiminde AHP yöntemi kullanarak fasoncu seçim problemine çözüm aramıştır. Çalışmada amaç, firma için en doğru fason üreticisi seçmektir. Bunun için ilk olarak probleme ait hiyerarşik yapı kurulmuş, amaç belirlenmiş ve amaca katkısı olacak kriterler oluşturulmuştur. Güven, kalite tutturma, temin tutturma, fiyatın uygun olması ve makine parkuru olarak 5 tane kriter belirlenmiştir. Daha sonra fason için 4 alternatif belirlenmiş ve her bir kriter ikili olarak karşılaştırmalara tabi tutularak görece önem dereceleri belirlenmiştir. Analiz sonuçlarında, A firmasının en uygun fiyatı vermesine rağmen güven-emniyet konusunda en kötü firma olduğu görülmüştür. Her bir kriter için farklı firmalar ilk sıraları almıştır.

Tong vd. (2012), Çin’de, tekstil baskı işletmesinde büyük miktarda su tüketen ve çok sayıda kirleticiyi boşaltan büyük bir sorun olduğunu ve fabrikanın bir su koruma ve atık azaltıcı temizleyici üretim değerlendirme sisteminden yoksun olduğunu belirlemiştir. Bu sorunun çözümü için, AHP ile tekstil baskı endüstrisinde su koruma ve atık azaltıcı temizleyici üretim gösterge sisteminin kurulması

önerilmiştir. Çalışmada, karar matrisi Delphi Yöntemi ile ortaya konmuştur. Son olarak, Yaahp yazılımıyla her göstergenin ağırlığı elde edilmiştir. Çalışma sonucunda, su kaynağından tasarruf etmenin ve atık emisyonunu azaltmanın etkili bir yolu olarak daha temiz üretim tekniği entegrasyonu önerilmiştir.

Banwet ve Majumdar (2012), Hindistan'da tekstil endüstrilerinin çoğu pamuk tabanlı olduğundan pamuğun kalite değerini belirlemeyi amaçlamıştır. Bu amaçla, pamuk kalitesini etkileyen pamuk lifi, mukavemet, uzama, incelik, uzunluk, kısa elyaf içeriği vb. gibi faktörler AHP –TOPSIS yaklaşımı kullanılarak belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada, pamuk lifleri, pamuğun kalite değerinin belirlenmesi için AHP-TOPSIS ve GA-TOPSIS yaklaşımlarına göre derecelendirilip seçilmiştir. AHP-TOPSIS yaklaşımında, AHP, çeşitli pamuk lifi özelliklerinin (karar kriterleri) ağırlıklarını ortaya çıkarmak için kullanılmıştır. TOPSIS, yakınlık endeksi değerine göre çeşitli alternatifleri sıralamak için uygulanmıştır. GA-TOPSIS yaklaşımında ise pamuk lifi özelliklerinin ağırlıkları (karar kriterleri) genetik algoritma ile belirlenmiştir. Uygunluk fonksiyonu olarak pamuk lifi kalitesi ile iplik mukavemeti arasındaki korelasyon katsayısı alınmıştır. Son olarak, iki yaklaşımın etkinlikleri arasında karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır.

Sasil ve Digalwar (2015) “Application of AHP and TOPSIS Method for Supplier Selection Between India & China in Textile Industry” adlı çalışmada, Tekstil üretiminde Dünyada ilk 2 sırayı alan Çin ve Hindistan'da en iyi tedarikçileri seçmek için, somut ve maddi olmayan faktörler arasında bir denge oluşturmayı amaçlamıştır. Bu amaçla, tedarik zinciri döngüsündeki tedarikçi seçim sürecini etkileyen ürün kalitesi, hizmet kalitesi, teslim süresi ve fiyat gibi bazı önemli kriterler göz önüne alınmıştır. Çalışmada, Analitik Hiyerarşi Prosesi'ne (AHP) dayanarak her bir kriter için ağırlıklar hesaplanmış ve tedarikçileri sıralamak için bu ağırlıklar TOPSIS yöntemine girilmiştir.

Başkaya ve Akar (2005), Analitik Hiyerarşi Prosesini kullanarak tekstil işletmesinin ham kumaş, boyalı kumaş ve perdelik kumaş alternatifleri arasından hangisini üretmesi gerektiğine karar vermeye çalışmıştır. Çalışmada, karara etki edecek kriter ve alternatifler firma yöneticileri belirlenmiştir. Bunun için, karlılık, satılabilirlik, verimlilik ve hammadde temini olarak 4 kriter belirlenmiştir. Bu kriterlere ait sübjektif yargılar karar vericiler yardımı ile belirlenmiş ve ikili karşılaştırma matrislerine tabi tutulmuştur. Çalışmada, firma için en uygun perdelik kumaş üretilmesi sonucuna varılmıştır.

Güleş, vd. (2014), “Hazır Giyim sektöründe Tedarikçi Seçimi” başlıklı çalışmada hazır giyim sektöründe tedarikçi seçimi problemini araştırmıştır. Konya ilinde faaliyet gösteren tekstil işletmesinde tedarikçi seçimi AHP yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmada esneklik, teslim, maliyet, kalite ve güvenilirlik gibi 5 adet kriter ele alınmıştır. Bu kriterlere ait 20 adet alt kriter belirlenmiştir. Her bir kriter ve alt kriter birbiri ile ikili karşılaştırmalara tabi tutulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre en önemli kriter maliyet kriteri olarak belirlenmiş ve alternatifler arasından ise C alternatifi ; teslim, maliyet ve güvenilirlik ana

kriterlerine göre en iyi alternatif olduğundan firma için en uygun tedarikçi C tedarikçisi olmuştur.

Aydın, (2006) tarafından Türk ev tekstili sektöründe tutundurma karması elamanlarının belirlenmesi probleminin çözümü, AHP uygulanarak analiz edilmiştir. Çalışmada kriter, alt kriter ve alternatiflerin belirlenmesinde, pazarlama bölümünde görevli ve alanında uzman öğrenci ve yöneticilerden oluşan bir ekipten yararlanılmıştır. Pazar payı yüksek 7 firmanın yöneticilerinin görüşleri ile veriler elde edilmiştir. Çalışma sonucunda, yüksek pazar payına sahip 7 firma için en uygun tutundurma karması elemanı kişisel satış olarak belirlenmiştir. Kişisel satışlardan sonra en önemli ikinci alternatif ise reklam kriteri olarak belirlenmiştir. Analiz sonucuna göre en önemli kriterin kişisel satış çıkmasında, ev tekstili ürünlerinin özelliklerinden ve tüketici kitlesinin bayanlardan oluşmasından kaynaklandığı ifade edilmiştir.

Yılmaz, (2015) “Türkiye’de Tekstil sektöründe Dağıtım kanalı seçiminde karşılaşılan problemler ve Adıyaman’da Tekstil firmaları üzerine bir uygulama” adlı çalışmada dağıtım kanalı sisteminde işletmelerin karşı karşıya kaldığı problemleri araştırmıştır. Çalışmada, pazar yapısı, rekabet, ürün özellikleri, tüketici tercihleri gibi birçok faktörlerin dağıtım kanallarına etkileri incelenmiştir.

Yılankıran, (2006) “Investigation of the nonwoven fabric production technologies and a cost-benefit analysis for the usage of medical textiles” başlıklı çalışmada, Swot ve Portföy analizleri kullanılarak bir işletme stratejisi geliştirilmeyi amaçlanmıştır. Çalışmada AHP yitemel alan çok kriterli bir karar destek modeli oluşturulmuş ve bebek bezi imalatı için kuruluş yeri seçimi yapılmıştır. Seçilecek yer fayda/ maliyet analizi ve grup karar verme mekanizması ile elde edilmiştir. Satış miktarı ve fiyatı üzerindeki değişikliklerin gelir tablosuna nasıl yansıtacağı duyarlılık analizi ile test edilmiştir. Çalışma sonucunda %2’lik büyüme oranı olan tek kullanımlık bebek bezi imalatı yatırımının uygulanabilir ve karlı bir iş olduğu sonucuna varılmıştır.

3.Yöntem

Bir karar verme sürecinde birden fazla kriter ve amaç olması durumu, çok kriterli karar verme problemleri adı altında incelenmektedir. Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV); Çok Amaçlı Karar Verme (ÇAKV) ve Çok Nitelikli Karar Verme (ÇNKV) olmak üzere 2 bölümde incelenmektedir. Çalışmada, çok nitelikli karar verme yöntemi olan AHP analizi ile uygulama yapılmıştır.

3.1. Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP)

AHP ilk olarak 1968 yılında Myers Ve Alpert ikilisi tarafından ortaya atılmış ve 1977’de ise Profesör Thomas Lorie Saaty tarafından geliştirilerek karar verme problemlerin çözümünde kullanılır hale gelmiştir (Yaraloğlu, 2001). Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP), karar problemlerinde karar alternatif ve kriterlerine göre öncelikli önem değerleri vermek suretiyle yönetsel karar mekanizmasının çalıştırılması esasına dayanan bir karar verme işlemidir. Karar vericinin hedefine ilişkin amaç doğrultusunda, kriter, alt kriter ve seçenekler arasındaki sistematik ilişkiyi ortaya koyar. AHP yönteminin de her yöntemin gibi üstün ve ve zayıf tarafları vardır.

AHP 'nin üstün yanları şu şekilde sıralanabilir (Timör, 2011):

- Büyük ölçekli problemleri ele alabilmesi özelliği ile esnek bir modelleme aracıdır. Her türlü kurumsal ve kişisel probleme çözüme kavuşturma da etkilidir.
- Kriterler ikili olarak her düzeyde karşılaştırılabilmektedir. Çok daha fazla sayıda kriter probleme dahil edilebilmektedir.
- Karmaşık problemleri basit hale getirir.
- Nitel ve nicel kriterleri birlikte ele alma imkânı sunar.
- İleri seviyede teknik bilgi gerektirmemekte ve neredeyse herkes tarafından kullanılmaktadır.
- Grup kararlarında kullanıma uygundur.
- Grup halinde karar verirken düşünceye ait zıtlıklar da dikkate alınır. Bu durum sonuçların güvenilirliğini artırır.
- Problemdaki başarı karar vericinin tercihlerini ifade etme yeteneği ile ilgilidir. İkili karşılaştırmalara bağlı olarak daha fazla bilgi verir. Sadece ölçülebilen değerleri değil aynı zamanda ölçülemeyen faktör ve amaçların da dikkate alınmasına olanak sağlar.

AHP 'nin zayıf yanları ise şu şekilde sıralanabilir: (Akyıldız, 2006).

- AHP'de kesinlikle doğru kararlar bulunamaz. Doğruya yakın veya daha iyi karar vermeyi, fikir birliğine varılmasını sağlar. Karar vericilerin yargıları ile yönetildiğinden ortaya çıkan sonucu doğrulamanın bir yolu bulunmadığı ifade edilir.
- AHP yönteminde modelin oluşturulmasında faktörlerin her kademedede doğru kullanılmaması, seçilmemesi ve bulguların sorgulanamaması sonuçların geçerlilikten uzaklaşmasına sebep olabilir. Karşılaştırmalar da ayrıntılı ve tam bilgi kullanıldığında en iyi sonuca ulaşılır.
- Kademe sayısının artması durumunda ikili karşılaştırma matrisleri de artar. AHP modeli kurmak daha fazla zaman ve çaba ister.
- Sıra değiştirme, herhangi bir karar seçeneği probleme eklendiğinde veya çıkarıldığında karar seçenekleri sıralamasının değişmesi demektir. Problemden yer alan seçenekler ve veya kriterlerin ağırlıklarının değişmesi sebep olur.
- Kriterlerin seçenekler dikkate alınmadan değerlendirilmesi sorun yaratır. Aynı sözel ve sayısal yöntemler farklı kararların alınmasına sebep olur.

AHP'de ilk adım hiyerarşik yapının kurulmasıdır. Hiyerarşik Kavramı; Hiyerarşi; basamak, sıra, derece düzeni anlamına gelir. Hiyerarşi kurulurken şu hususlara dikkat edilir: (Yetim, 2004:139).

-Problem en iyi şekilde temsil edilir.

-Problemi etkileyen tüm yan faktörler göz önüne alınır..

-Çözümü etkileyecek tüm yayın ve belgeler dikkate alınır.

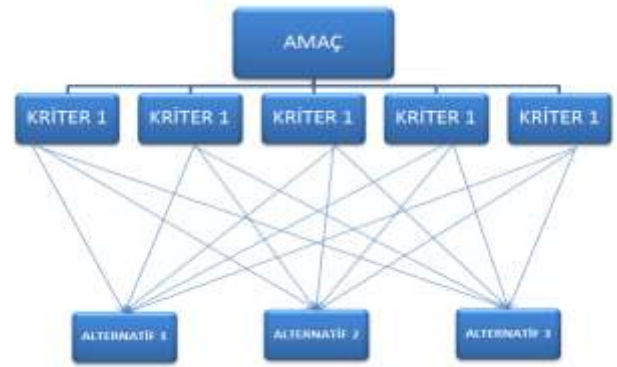
-Problemde etkili olacak karar vericiler belirlenir.

Hiyerarşik yapı kurulduktan sonra aşağıdaki adımlar uygulanır:

- İşlemleri gerçekleştirmek için öncelikle bir "Karşılaştırma matrisi" oluşturulur.
- Elde edilen bu matris daha sonra bir "öncelikler vektörüne" dönüştürülür.
- "Uyum oranı" hesaplanır (Timor, 2011: 32).

Hiyerarşik yapıda model kurulurken kıstas ve alternatifler oluşmaktadır. Hiyerarşik model aşağıda gösterilmiştir.

Şekil 1. Hiyerarşik Yapı Modeli

Kaynak:(Timör, 2011)

Analitik Hiyerarşi Prosesi ile karar aşamaları genel olarak verilmiştir (Saaty, 1982:6).

Aşama 1: Modelin kurulması ve problemin formüle edilmesi: Karar sürecini etkileyen tüm faktörler anket yolu ile ya da uzman görüşü yardımı ile belirlenir. Bilgiler sonucunda karara etki eden kriter ve alt kriterler belirlenerek hiyerarşik yapı kurulur.

Aşama 2: İkili karşılaştırmalar matrisinin oluşturulması: Saaty tarafından oluşturulan karşılaştırmalar ölçeği kullanılarak ikili karşılaştırmalar matrisi kurulur. Karşılaştırmalar ölçeği Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Karşılaştırma Ölçeği

ÖNEM DERECESESİ	TANIM	AÇIKLAMA
1	Eşit Derecede Önemli	Her iki faktör aynı öneme sahip.
3	Orta Derecede Önemli	Tecrübe ve yargılara göre bir faktör diğerine göre biraz daha önemli
5	Kuvvetli Derecede Önemli	Bir faktör diğerinden kuvvetle daha önemli
7	Çok Kuvvetli Derecede Önemli	Bir faktör diğerine göre yüksek derecede kuvvetle tercih edilir.
9	Mutlak Derecede Önemli	Faktörlerden biri diğerinden çok yüksek derecede önemlidir.
2,4,6,8	Ara Değerli Temsil eder	İki faktör arasındaki tercihte küçük farklar olduğunda kullanılır.

Kaynak:(Özdemir ve Saaty,2006)

Aşama 3: Kriter ağırlıklarının ve alternatiflerinin belirlenmesi: Her karar alternatiflerinin ağırlığı hesaplanmaktadır. Amaç, elemanların her birinin amaca ne kadar yardımının olacağına belirlenmesidir. Matematiksel hesaplamalar sonucu matrislerin en büyük öz değere karşılık gelen öz vektör bulunur. Özdeğer ve özvektörlerin öncelik sıraları ve göreceli önemleri belirlenir.

Aşama 4: Tutarlılık oranının hesaplanması: İkili karşılaştırmalardan sonra nihai kararın doğruluğu, kalitesi, geçerliği ve güvenilirliğini denetlemek için tutarlılık oranının hesaplanması önemlidir. Karar vericilerin kriterler arasında karşılaştırmaları yaparken tutarlı olup olmadığını görmek için her bir matris için Tutarlılık Oranı (TO) bulunur. Bulunan oranın 0,10'dan veya daha düşük olması yeterlidir (Aytürk, 2006). Tutarlılık oranı Eşitlik 1'de ifade edilmiştir.

$$T.O = \frac{\lambda_{max} - n}{n - 1} \quad (1)$$

Karşılaştırma ölçeğinde üst sınır 9 olarak belirlenmiştir. Bunun nedeni şu şekilde ifade edilebilir (Dağdeviren, 2002: 55).

- Nitelik olarak farklılıklar pratikte anlamlı olup karşılaştırma yapılan sayıların aynı büyüklük sırasından gelmesi ya da kullanılan özelliklerin yakın olması yapılan çalışmanın doğruluğunu arttırmaktadır.
- Niteleyici ayrımlar yapma imkânı, eşit, zayıf, güçlü, çok güçlü ve tam olarak 5 sıfatla sağlanmıştır. Ara değerler ile birlikte 9 tanımlayıcı elde edilmiştir.
- Rakamları değerlendirmek için çoğu kez kullanılan pratik yöntem 3 kategoride; yüksek, orta ve düşük seviye olarak sınıflandırılır. Daha detaylı sınıflandırma için bu kategorideki her biri tekrar kendi içinde yüksek, orta ve düşük olarak sınıflamaya tabi olur. Kısacası, anlam farklılıkları her zaman 9 türde ifade edilir. Bundan dolayı 9 rakamının üzerine çıkılmamalıdır.

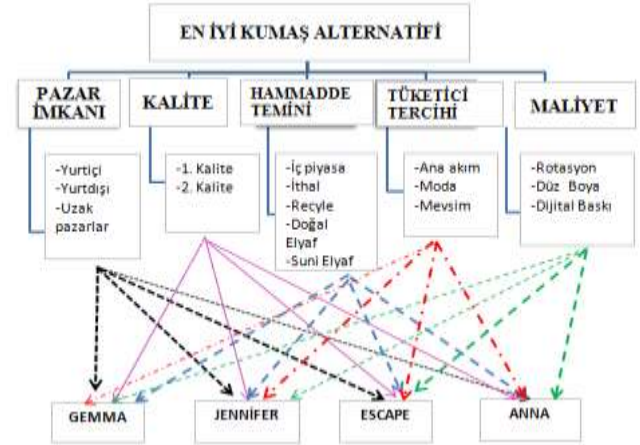
Anında yapılan karşılaştırmalar da 7 ± 2 tane maddenin psikolojik limiti şunu önerir; eğer birinci sebepte verilen tarife uygun 7 ± 2 tane madde ele alınırsa ve bunların hepsi birbirinden çok az farklı ise, bu farklılıkların gösterilebilmesi için dokuz noktaya ihtiyaç duyulur. Bir kişi aynı anda 7 ± 2 durumunu değerlendirebilmektedir.

4. Uygulama

Çalışma, Çerkezköy Organize Sanayi bölgesinde faaliyet gösteren bir tekstil firması ele alınarak yapılmıştır. Çalışmada, hangi kumaşın üretilip satılmasının firma açısından daha iyi olacağına karar verebilmek için karar mekanizmaları ile birlikte Analitik Hiyerarşi Prosesi analizine başvurulmuştur. Analiz yapılırken karar probleminin çözümünde konuyla ilgili bölüm yöneticilerinden yardım alınmıştır. Üretim müdürü, planlama müdürü, finans müdürü, işletme müdürü ve işletme çalışanı olmak üzere 5 kişilik ekip yardımı ile karar mekanizması kurulmuştur. Çalışmada, en uygun kumaşın seçiminde 5 kriter, 16 alt kriter, 4 alternatif kumaş kullanılmıştır. Seçenek ve kriterler belirlendikten sonra hiyerarşik yapı kurulmuştur. Hiyerarşik yapıda amaç en

uygun kumaş üretimidir. Hiyerarşik yapı Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. En Uygun Kumaş Seçimi İçin Hiyerarşik Yapı

Çalışma ekibine Tablo 1'de yer alan karşılaştırma yapılırken kullanılan önem dereceleri anlatılmıştır.

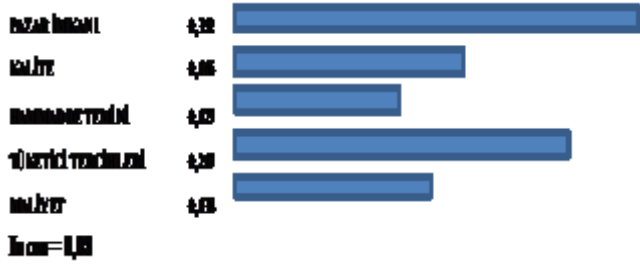
Çalışmada, firmanın yoğun olarak üretimini yaptığı 4 farklı özellikte kumaş çeşidi ele alınmıştır. Kumaşlar; Gemma, Jennifer, Escape ve Anna olarak adlandırılmaktadır. Firma ihracat ağırlıklı çalıştığı için kumaş isimleri yabancı kökenlidir. Ele alınan bu kumaşlar firma açısından üretim kolaylığı ve karlılık bakımından analiz edilmiştir. Analiz yapılırken; pazar imkanı, kalite, hammadde temini, tüketici tercihleri ve maliyet olmak üzere 5 kriter belirlenmiştir. Bu kriterlere ait alt kriterler belirlenmiş ve bu kriterler ikili karşılaştırmalara tabi tutulmuştur. Karşılaştırmalar ExpertChoice programı ile analiz edilmiştir.

Çalışmada karar problemi tekstil firması açısından en uygun kumaş üretimidir. Daha sonrasında kriterler, alt kriterler ve alternatifler belirlenmiştir. Tüm veriler elde edildikten sonra ikili karşılaştırmalar yapılarak firma için en uygun kumaş seçilmiş ve analizi edilmiştir. Çıkan analiz sonuçları karar vericiler ile değerlendirilerek sonuçların anlamlı olup olmadığı test edilmiştir. Kriterlerin ve alt kriterlerin kendi içlerinde program yardımı ile ikili karşılaştırma tabloları oluşturularak karar vericilerin fikirleri doğrultusunda değer verme işlemi yapılmış ve sonuçların tutarlılığı test edilmiştir.

Karşılaştırmalar arasında tutarlılığın ölçümünü gösteren uyum oranıdır. Uyum oranı 0,1 den küçük olması sonuçların tutarlı olduğunu göstermektedir. Kriter ve alt kriterler karşılaştırma sonuçları kontrol edilerek 0,1 den büyük olanlar için tekrardan değerlendirmeler yapılarak her bir kriterin tutarlı olması hedeflenmiştir.

Çalışmada, öncelikle Ana kriter olarak belirlenen 5 kritere kendi içlerinde karşılaştırma yapılmıştır. Karşılaştırmaya ait ağırlık ve önem dereceleri Şekil 3'de gösterilmiştir.

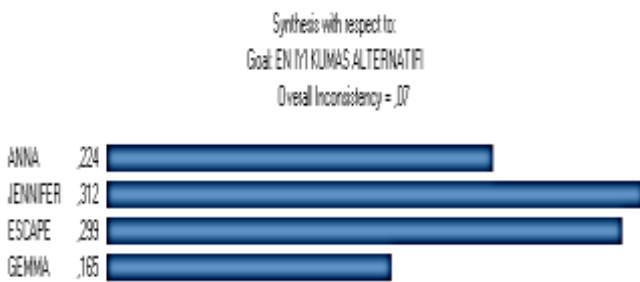
Şekil 3. Ana Kriterlere Ait Ağırlık ve Önem Dereceleri

Şekil 3 incelendiğinde firmanın üretim sürecinde pazar imkanı kriterinin önemli rol oynadığı görülmektedir. Yani firma üretim yaparken üreteceği kumaşın pazarı olup olmadığına önem vermektedir. İkinci sırada ise firmanın tüketici tercihleri kriterinin önemli olduğu görülmektedir. Her aşamada; ana kriterlere ait alt kriterler kendi aralarında karşılaştırmalara tabi tutulmuştur. Karşılaştırmalar sonucunda her bir kriterin tutarlılık oranları kontrol edilmiştir. Benzer işlemler her bir alt kriter için uygulanmıştır.

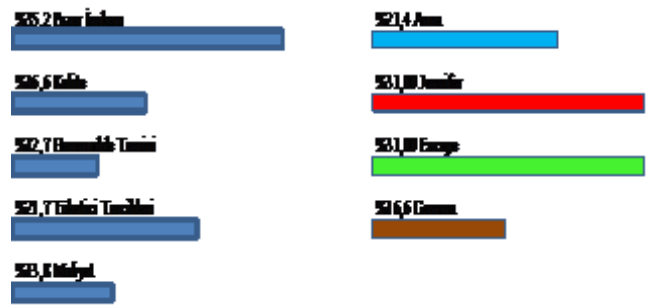
Hiyerarşik yapıda her bir kriterlerin karşılaştırılmasından sonra, alternatiflerin bu kriterleri ne derecede taşıdıklarına bakarak en uygun kumaş türü seçilmiştir. Burada alternatifler her bir alt kriter ilgili kriterleri taşıma dereceleri dikkate alınarak karşılaştırılmıştır. Herbir alt kriter belirlenen 4 çeşit kumaş ile kıyaslamaya tabi tutulmuştur. Önem dereceleri ve tutarsızlık oranları kontrol edilmiştir. Kıyaslamalar yapıldıktan sonra programdan hedefe göre kumaşa ait öncelik belirlenmiştir. Birçok kriter açısından üstün durumda olan Jennifer adlı kumaş üretilmesi en uygun kumaş türü olarak elde edilmiştir. Devamında ise Escape adlı kumaşın önem derecesi 2. sırada yer almıştır. Kumaşlara ait öncelik değerleri Şekil 4'de verilmiştir.

Şekil 4. Kumaşlara Ait Öncelik Değerleri

AHP, subjektif yargıları da içerdiğinden ortaya çıkan sonucun kriterlerde meydana gelen değişime karşı duyarlılığını incelemek için probleme duyarlılık analizi uygulanmıştır. Duyarlılık Analizi sonucu Şekil 5'de gösterilmiştir.

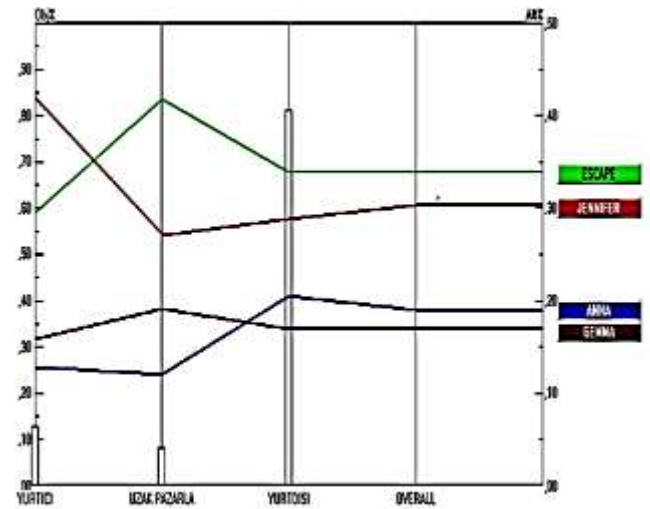
Şekil 5. Duyarlılık Analizi

Şekil 5 incelendiğinde, Jennifer adlı kumaşın duyarlılık analiz sonuçlarına göre de üstün olduğu ve Jennifer adlı kumaşın tercih edileceği görülmektedir. Ancak Escape adlı kumaş da firma tarafından üretilmesi uygun olan kumaşlar içerisinde. Escape ve Jennifer adlı iki kumaş değer bakımından birbirine yakın çıktığından aralarında çok yüksek derecede bir farklılık bulunmamaktadır. Eğer ki firma tek kumaş üretim açısından ele alınırsa; firmanın Jennifer adlı kumaş üretilmesi en uygun olmaktadır.

Ana kriterler içerisinde en önemli olan kriter pazar imkanı kriteri olarak belirlenmiştir. Pazar imkânına ilişkin duyarlılık grafiğine bakıldığında önemli alternatif olarak Escape adlı kumaş ön plana çıkmaktadır. Pazar imkânına ait duyarlılık grafiği Şekil 6'da gösterilmiştir.

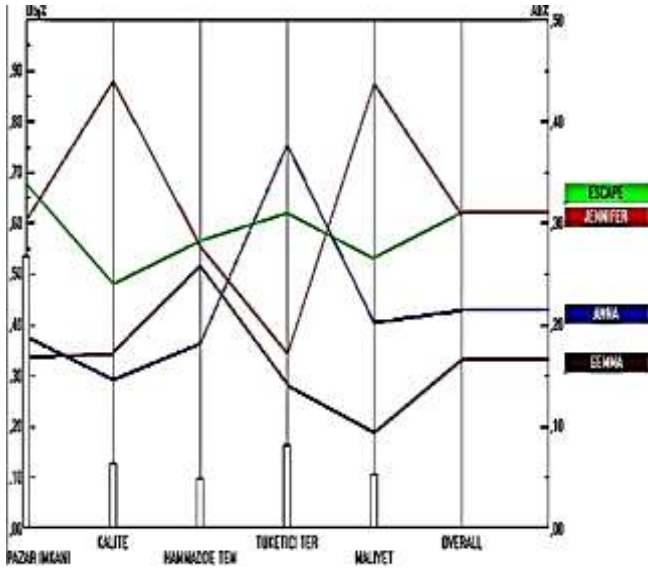
Şekil 6. Ana Kriterler Açısından Önemli Olan Pazar İmkânına İlişkin Duyarlılık Grafiği

Şekil 6 incelendiğinde, Pazar imkânına ilişkin kriter bakımından Escape adlı kumaşın daha yüksek derecede öneme sahip olduğu görülmektedir. Hemen ardından Jennifer adlı kumaş gelmektedir. Ancak, her iki kumaşın önem bakımından birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Pazar imkânına ilişkin kriter verilen ağırlık arttırılırsa Escape adlı kumaş alternatifinin öncelik kazanacağı gözlemlenmiştir. Bunun sebebi olarak en önemli kriter olan pazar imkanı açısından Escape adlı kumaşın daha büyük önceliğe sahip olması düşünülebilir. Pazar imkânına verilen önem derecesi %55 ve yukarısına çıkarıldığında Escape adlı kumaş ön sıraya taşınmıştır. Bu durum Şekil 7'de gösterilmiştir.

Şekil 7: Pazar İmkânına Verilen Önem Derecesinin Arttırılmasına İlişkin Gösterim

Eğer ki firma ikinci önemli kriter olan tüketici tercihlerine verilen önem derecesini arttırsa yani %30'lara çıkardığında seçimi en uygun kumaş olan Jennifer adlı kumaş yerini Escape adlı kumaşa bırakmaktadır. Escape adlı kumaş tüketici tercihlerine önem verildikçe üretilmesi en uygun kumaş olmaktadır. Hatta önem derecesi, %50'lere kadar çıkartıldığında altlarda olan Anna adlı kumaş ikinci sıraya gelmektedir. Verilen önem tamamı ile arttırıldığında ise Anna kumaş üretilmesi en uygun kumaş olduğunu görülmektedir.

Anna türü kumaş Viskon ve örgülü bir kumaş türüdür. Örme türü kumaşlar kullanım kolaylığı bakımından genel anlamda tüketiciler tarafından daha çok tercih edilmektedir. Bununla ilgili firmada 100 kişiye "örme ve dokuma kumaş arasında seçim yapılması istense hangisi tercih sebebiniz olur?" diye sorulmuştur. Sonuçta, %40 oranında bir çoğunluk tercihini örme kumaştan yana kullanmıştır. Bu durum çıkan sonucun doğruluğunu teyit etmektedir. Ayrıca, Anna adlı kumaşın örme özelliğinin yanı sıra viskon özellikte bir kumaş olduğu belirtilmişti. Kumaşlara viskon ve polyester olarak bakıldığından polyester kumaş, viskona göre daha çok tercih sebebi olmaktadır. Ancak polyester kumaş doğal bir kumaş değildir. Viskon polyester bir kumaştır ve pamuğa benzer bir kumaştır bu özellikleri sebebi ile de polyester kumaşa kıyasla daha pahalıdır. Sağlıklı olması sebebi ile tüketiciler bu kumaşı tercih etmek ister ancak fiyatı ve polyester kumaşın birkaç özelliği sebebi ile polyester kumaş günümüzde daha çok tercih sebebi olmaktadır. 100 kişiye sorulan örme ve dokuma arasındaki seçim sorusu, viskon ve polyester kumaş içinde işletme çalışanlarına yöneltildiğinde de çıkan sonuç %60 civarında Viskon kumaşın tercih edileceğini ortaya koymuştur. Bunun sebebi ise polyester kumaşın petrol gibi kimyasallardan elde edilmesi, viskon kadar sağlıklı olmaması, doğal kumaşlar gibi nem alma özelliğinin olmaması vb. birçok nedenden dolayıdır. Diğer %40'lık kısım ise fiyattan dolayı polyester kumaşı tercih edeceklerini belirtmiştir.

5. Tartışma ve Sonuç

Çalışmadan elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde; Jennifer adlı kumaş ile Escape kumaşın birbirine yakın olmasına rağmen az bir farkla üretimde tercih edilebilecek ilk kumaş Jennifer olarak belirlenmiştir. Escape ise 2. sıradayer almaktadır. Jennifer kumaşın üretim açısından uygun olmasının sebebi, bu tür kumaşın herhangi bir ön işleme tabi tutulmayıp dolayısıyla zaman açısından fayda sağlamasıdır. Ürünün teslim süresi diğer kumaşlara kıyasla daha kısa olduğu bilinmektedir. Bunun yanı sıra Jennifer kumaş; polyester dokuma kumaş olmasının nedeniyle makinedeki işlem süreci de kısadır. Bu tür kumaş 4 Makinede işlem görürken diğer kumaşlar 12 makineye kadar işlem sürecine tabi olmaktadır. Bu tür işlemler kumaşı kalite bakımından da etkilemektedir.

Bütün kriterler açısından tek tek ele alınıp incelendiğinde; firma "Pazar imkânı" kriterini göz önüne alarak üretim yapmak isterse öncelik olarak üretmesi gereken kumaşın Escape olduğu belirlenmiştir. Firma, "Kalite" kriteri bakımından üretim yapmak isterse; Jennifer adlı kumaşın üretimine ağırlık vermesi gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Firma "Hammadde Temini" kriterini ele alarak üretim yapmak isterse, Escape adlı kumaş türünün üretimine ağırlık vermesi gerekmektedir. Eğer, firma "Tüketici Tercihleri" açısından ele alıp üretim yapmak isterse, Anna adlı kumaş türüne ağırlık vererek üretim yapması gerekmektedir.

Anna adlı kumaşın tüketiciler tarafından tercih edilme sebebi viskon türü bir kumaş olmasındandır. Viskon kumaş; zarif, hoş ve nem alma özellik bakımından pamuktan daha yüksek bir kumaş olma özelliği ile tüketiciler tarafından fazla tercih edilen kumaş çeşididir. Bu kumaştan üretilen kıyafetler rahatsızlık vermeyen ten ile uyumlu kumaşlardır. Bu nedenle bu tür kumaşın giyimi rahat ve kolaydır. Gömlek, tişört, astar, iç çamaşır yapımında tercih edilen kumaşlardır. Ayrıca firmanın çalıştığı müşteriler dikkate alındığında bu kumaş türünden yoğun şekilde talep olması tüketici tercih kriterinde bu kumaşın ilk sırayı almasına neden olmaktadır. Firmadan elde edilen bilgiye göre 2018 yılı içerisinde firma bu kumaş türünden 780.802 metre kumaş üretilip satmıştır.

Firma "Maliyet" kriteri açısından ele alınıp üretim yapmak isterse Jennifer adlı kumaş çeşidine üretimde ağırlık vermesi gerektiği söylenebilir. Jennifer kumaş polyester dokuma türü bir kumaştır. Polyester kumaş herhangi bir ön işleme tabi değildir. Ham olarak alınan kumaşı doğrudan üretime sokulup baskı ve desen işlemleri yapılabilir. Bu yönü ile kumaşın ön işleme tabi tutulmadan direkt boyamaya sokulması maliyet açısından ele alındığında üretilmesi en uygun kumaş çeşidi olarak ortaya çıkmaktadır.

Ele alınan çalışma, firmaların çalışma politikaları ve gelecek planları hakkında bilgi edinmemize imkân tanımaktadır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, bu firmanın tüketici tercihlerini dikkate aldığını, sipariş bazlı üretimi yoğunlukla çalıştığı söylenebilir. Bu da diğer firmalar açısından bakıldığında, firmanın müşterilerin taleplerine uygun üretim yaptığını müşteri isteklerini dikkate aldığı ortaya koymaktadır. Yurtiçi literatür incelendiğinde, tekstil

alanında AHP yöntemi ve bir seçim kararı ile ilgili daha önce yapılmış çok fazla çalışmaya rastlanılmamıştır. Yapılan çalışmalar genellikle, tedarikçi seçimi, en iyi okul seçimi, personel seçimi konusunda karar verme, iş tercihinde karar verme vb. konulara ilişkindir.

Literatürde az da olsa ele alınan çalışma ile benzer ya da farklılık gösteren sonuçlara ulaşmak mümkündür. Güleş vd.(2014) çalışmasında ele alınan kriterler arasında maliyet ve kalite kriterleri öne çıkmıştır. Bu iki kriter firmalar açısından önem arz ettiğinden Aydın'ın (2006) çalışmasında da ele alındığı ve önem teşkil ettiği görülmektedir. Kalite, firmaların sürekliliğini sağlaması açısından ve müşteri memnuniyeti açısından yalnızca tekstil sektöründe değil birçok sektörde de en önemli faktör olarak değerlendirilmektedir. Firmaların kaliteli üretim yapmasının yanı sıra, aynı zamanda yapılan ürünü minimum maliyetle elde etmesi de firmaların devamlılığı açısından önemlidir.

AHP yöntemi ile yapılan bu çalışma, Çerkezköy ve diğer Organize Sanayi bölgeleri açısından birçok üretim sektörüne yol gösterici bir rol üstlenebileceği değerlendirilmektedir. Ancak, sonuçların tam anlamıyla firmanın üretim yapacağı ürün hakkında kesin bilgi verdiğini söylemek, karar vericilerin etkisinedeniyle mümkün değildir. Bu sonuçlar çerçevesinde farklı sanayi bölgelerinde tekstil işletmeleri için de bu yönteme başvurarak, en uygun kumaş üretimi, üretim planları, personel seçimleri gibi konularda araştırmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Akyıldız, E. (2006) *Analitik Hiyerarşi Süreci Ve Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Ankara.
- Aydın, S. (2006). *Tutundurma Karması Elemanlarının Analitik Hiyerarşi Süreci İle Değerlendirilmesi: Türk Ev Tekstili Sektöründe Bir Uygulama*.(Yüksek Lisans Tezi). Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Aytürk, S. (2006). *Askeri Savunma Sistemlerinde Analitik Hiyerarşi Ve Analitik Şebeke Prosesi İle Hafif Makineli Tüfek Seçimi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Banwet, D.K. & Majumdar, A. (2014). Comparative analysis of AHP-TOPSIS and GA-TOPSIS methods for selection of raw materials in textile industries. Proceedings of the 2014 International Conference on Industrial Engineering and Operations Management Bali, Indonesia, January 7 – 9, 2014-2015.
- Başkaya, Z., & Akar, C. (2005). Üretim Alternatif Seçiminde Analitik Hiyerarşi Süreci: Tekstil İşletmesi Örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 273:286.
- Çakıroğlu, L. (2015). *Özgün Baskı ve Tekstil Uygulamaları*. (Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dağdeviren, M. (2002). *Analitik Hiyerarşi prosesi ile yeni bir analitik iş değerlendirme tekniğinin*

Geliştirilmesi.(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Ekti, E. (2013). *Tekstil Sektörü Raporu Sektörel Raporlar Serisi*. T.C Doğu Marmara Kalkınma Ajansı Düzce Yatırım Destek Ofisi.
- Gemci, H.F. (2007). *Türkiye'de Tekstil Piyasası ve Dünyadaki Yeri*.(Yüksek Lisans Tezi). Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güner, M. (2003). Analitik Hiyerarşi Yönteminin Fason İşletme Seçiminde Kullanılması: Tekstil ve Konfeksiyon. *Ege Üniversitesi Tekstil Müh. Bölümü Dergisi* (4), 1-6.
- Güleş, H.K., Çağlıyan, V., & Şener, T. (2014). Hazır Giyim Sektöründe Analitik Hiyerarşi Prosesi Yöntemine Dayalı Tedarikçi Seçimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Özel Sayısı*, 159-170.
- Kuruüzüm, A., & Atsan, N. (2001). Analitik Hiyerarşi Yöntemi ve İşletmecilik Alanındaki Uygulamaları. *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi* (1), 83-105.
- Saaty, T.L. (1982). *Decision Making For Leaders*. Lifetime Learning Publications, California.
- Sasil, J.C., & Digalwar, A.K. (2015). Application of AHP and TOPSIS Method for Supplier Selection Between India & China in Textile Industry. *International Research Journal of Engineering and Technology*, 2 (4), 1730-1738.
- Timor, M. (2011). *Analitik Hiyerarşi Prosesi*. Türkmen Kitapevi, İstanbul.
- Tong, O., Shao, S., Zhang, Y., Chen, Y., Liu, S. Zhang, S.S. (2012). An AHP-based water-conservation and waste-reduction indicator system for cleaner production of textile-printing industry in China and technique integration. *Clean Technologies and Environmental Policy*, 14(5), 857-868.
- Özek, V.B. (2014). *Söyleşi: Pamuk ve Diğer Elyaflar*. Bossa T.A.Ş. Satın alma Müdürü.
- Özdemir, M. S., & Saaty, T. L. (2006). The Unknown in Decision Making What to Do About It. *European Journal of Operational Research*, 174 (1), 349-359
- Yaraloğlu, K. (2001). Performans değerlendirmede Analitik Hiyerarşi Prosesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 129-142.
- Yetim S. (2004). Tek değişkenli reel değerli fonksiyonlarda türev kavramına etki eden bazı matematik kavramlarının analitik hiyerarşi prosesi ile analizi. *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 12(1), 137-156.
- Yılankıran, N. (2006). *Investigation Of The Nonwoven Fabric Production Technologies and a Cost-benefit analysis for the usage of medical Textiles*. (Yüksek Lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Yılmaz, N. (2015). *Türkiye’de tekstil sektöründe dağıtım kanalı seçiminde karşılaşılan problemler ve Adyamanda Tekstil firmaları üzerine bir*

uygulama.(Yüksek Lisans Tezi). Mehmet Akif Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur.

Araştırma Makalesi • Research Article

Medya ve Diğer Dış Etkenlerin Gençlerin Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisi

The Effect of External Factors on Purchasing Behaviours of The Young

Mustafa İnce,^{a*} Mevlüt Can Koçak^b

^aDoç. Dr, Karabük Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Karabük/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-8058-1076

^bÖğr. Gör. Karabük Üniversitesi, Safranbolu Meslek Yüksek Okulu, Safranbolu-Karabük/Türkiye.
ORCID:0000-0002-9496-0541

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 04 Şubat 2019
Düzeltilme tarihi: 20 Mayıs 2019
Kabul tarihi: 29 Mayıs 2019

Anahtar Kelimeler:

Satın Alma Davranışı
Dış etken
Çevre Faktörü
Gençler

ARTICLE INFO

Article history:

Received 04 February 2019
Received in revised form 20 May 2019
Accepted 29 May 2019

Keywords:

Purchasing Behavior
External Factor
Environmental Factor
Youth

ÖZ

İnsanların satın alma davranışlarını etkileyen pek çok parametre bulunmaktadır. Bunlar arasında en baskın olanı şüphesiz doğrudan tecrübedir. Ancak, özellikle gençlerin, satın alma davranışları da dahil çoğu eylemleri tecrübeye dayanmamaktadır. Onun yerine kişinin yakın çevresinin fikirleri ve deneyimleri kararlarında etkili olabilmektedir. Satın alma davranışlarında optimum karar vermeyi engelleyecek veya farklı tercihlere gerekeceği olabilecek başka unsurlar da bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, bireyin yakın çevresi ile firmaların reklam, promosyon, kampanya vb. çalışmaları dahil dış etkenlerin, gençlerin satın alma davranışları üzerindeki etkisini belirlemeye çalışmaktır. Çalışmada elde edilen veriler, yüz yüze görüşmeye dayalı anket tekniğiyle elde edilmiştir. Araştırma sonuçlarında; kampanyaların gençlerin satın alma davranışlarında önemli etkisinin olduğu, erkeklerin markaya daha fazla önem verdiği, kadınların çevrelerinden gelen eleştirileri erkeklere oranla daha fazla dikkate aldığı ortaya çıkmıştır.

ABSTRACT

There are many parameters that affect the purchasing behavior of people. The most dominant of these is undoubtedly direct experience. However, most of the actions of young people, including procurement behaviors, are not based on experience. Instead, ideas and experiences of the person's immediate surroundings can be effective in their decisions. There are other factors that may prevent optimal decision-making on purchasing behaviors or lead to different preferences. The aim of this study is to determine the effect of external factors like advertisement, promotion, campaign of companies 'including work activities on purchasing behaviors of young people. In the research results; it has been found that campaigns have a significant impact on the purchasing behavior of young people, men give more importance to the brand, and women pay more attention to criticism that come from their environment than men.

1. Giriş

Tüketim veya tüketmek, en basit anlamıyla bir şeyleri kullanıp bitirmek, yok etmek anlamına gelmektedir. Bu eylemi gerçekleştiren kişi ise tüketici olarak adlandırılmaktadır (Güzel, İpek ve Yılmaz, 2018: 11). Tanımı ve açıklaması basit olsa da tüketim kavramı psikolojik, ekonomik, sosyolojik vb. pek çok yönü bulunan oldukça karmaşık bir eylemdir. Şüphesiz ki tüketim eylemi bir tüketiciyle birlikte var olur ve öyle gerçekleşir. Satın alma davranışı olarak adlandırılan bu durum kişiden kişiye,

toplumdan topluma değişiklik gösterir. Kişi (tüketim-satın alma) eylemini gerçekleştirmeden önce ve tüketim eylemi sırasında bir takım bilişsel değerlendirmelerde bulunur. Hatta bu değerlendirme kimi zaman satın alma eylemi gerçekleştirildikten sonra da devam eder. Aslında temel sorun bu davranışların gerçekleştirilmesindeki bilgi ve bilinç düzeyidir. Burada önemli olan unsurlardan biri de kişinin satın alma davranışları üzerinde nelerin belirleyici olduğudur.

Bireyler her zaman sadece ihtiyaçları olduğu için tüketmezler ya da satın alma eylemini gerçekleştirmezler. Tüketim ile

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: mustafaince@karabuk.edu.tr

mutluluk, tatmin olma, haz duyma arasında bir bağlantı vardır ve bireyin bilişsel değerlendirmeye ihtiyacı da bu noktada ortaya çıkar. Teknoloji, sosyal çevre, kişisel özellikler, psikolojik durum, ekonomik koşullar, hatta iklim, coğrafya gibi pek çok faktör bireyin iç dünyasında farklı yansımalar neden olur. Kişiden kişiye farklılık gösteren bu iç dünyadaki yankılanmalar farklı tüketim kararlarını ortaya çıkarır. Kişilerin satın alma kararlarındaki etmenler sadece bireyi ilgilendiren bir durum olmanın ötesinde ekonomi, pazarlama, stratejik yönetim, davranış bilimi, siyaset, hukuk gibi birçok konuyu ilgilendirmektedir. (Özsunur, 2017:118) Bireyler, sosyal bir varlık olarak çevresel faktörlerden, farklı karakteristik özelliklere sahip olması hasebiyle içsel dünyasıyla kurduğu duygusal ve bilişsel bağ nedeniyle de ruhsal faktörlerden etkilenir. Böylece hem iç hem de dış nedenler bireylerin satın alma davranışlarında rol oynarlar.

Dış etkenlerin gençlerin satın alma davranışları üzerinde etkisini belirlemek üzere hazırlanmış olan bu çalışmada; bireylerin bilişsel değerlendirmeleri, çevresel faktörlerin kararlarındaki etkisi ile firmaların, bireylerin iç dünyasını dikkate alarak hazırladıkları tüketime yönlendirici-cezbedici çeşitli faaliyetlerin etkisine yer verilmiştir.

Günümüzün tüketim öznesi konumunda bulunan gençler özellikle hedeftedir. Sanayileşmeyle birlikte artan seri üretim ve arz-talep dengesi hem üreticileri hem de hükümetleri farklı politikalara başvurmaya zorlamış, üretilen mal ve hizmetlerin bir an önce tüketilmesi için arayışa sokmuştur. Bu arayış, üretim kaynaklarını ve yönetimleri kitle iletişim araçlarına ulaştırmıştır. Gazete ve televizyondan sonra, egemen kitle iletişim aracına dönüşen internet, bugün tüketim toplumunu yönlendirmede oldukça etkin bir konuma gelmiştir. Bu bağlamda medyanın, bilhassa yeni medyanın tüketim olgusu üzerindeki rolü artmıştır. Baudrillard'ın belirttiği gibi, artık ihtiyaçlar medya tarafından belirlenmekte, neyin ihtiyaç olduğunu düşünecek zamanı bulamayan tüketici, önüne sunulan alternatiflere 'evet-hayır' cevabından birisini verebilecek kadar bir zamanı ancak bularak, bilinçsiz bir şekilde cevaplar üretmektedir (Baudrillard, 2004: 154). Baudrillard tüketim toplumu olarak betimlediği günümüz toplumunda, gerçek ihtiyaçlar ile sahte ihtiyaçlar arasındaki ayrımın ortadan kalmış, bireyin, tüketim mallarını satın almanın ve bunları sergilemenin toplumsal bir ayrıcalık ve prestij getirdiğine inandırılmıştır. (Tükel, 2014: 2)

Böylesi bir ortamda tüketmek birey için adeta bir zorunluluğa dönüşür. Postmodern tüketici, günlük mutluluk peşinde koşan, anında tatmin isteyen, ihtiyacının tatminini ertelemeyen, gelecek için bugünü feda etmeyen, geçmiş ve geleceği içerecek biçimde denemeyi büyük bir arzuyla isteyen, içerik yerine biçime daha çok ilgi duyabilen, hazcı yanı öne çıkan, kendisini tüketime hazır bir imaj haline getirmiş tüketicidir (Featherstone, 2005: 144).

Tam da bu koşullarda mobil telefonlar (akıllı telefonlar), interneti ve sosyal medyayı da kapsayan, tüketicinin taleplerini karşılamak üzere yapılandırılmıştır. "Günümüzde milyonlarca insan, internet üzerinden alışveriş yapmakta; giysileri denemeden, parfümleri koklamadan, sebze-meyveyi dokunmadan almaktadır. Tüketim sadece maddesel de değildir; arkadaş bulmak, sohbet etmek, çeşitli aktivitelere katılmak, hatta evlenmek de internet üzerinden, fazla emek vermeden, kolay ve hızlı bir şekilde yapılabilmektedir. Bu anlamda günümüz tüketim toplumlarında en çok etkilenen bireyler genç kuşaktan çıkmaktadır." (Tükel, 2014: 3)

Teknolojiyi, interneti ve dolayısıyla da sosyal medyayı günlük yaşamlarının bir parçası haline getiren gençler için, artık tüketim de günlük hayatın akışı içinde olağan bir faaliyet olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle gençlerin tüketim davranışlarının yakından izlenmesi, bu davranışların nedenlerinin araştırılması ve meselenin çözümüne katkı sağlaması açısından önem taşımaktadır.

2. Satın Alma Bağlamında Bireyin Davranışlarını Etkileyen Faktörler

Bir yandan kitle iletişim araçlarının çeşitlenmesi ve yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan modern faktörler öte yandan günlük yaşantımızın en önemli parçası olan ve sosyal çevreye dayanan geleneksel faktörler bireylerin satın alma davranışlarında temel belirleyici unsurlardandır. Bununla birlikte satın alma karar sürecinde tüketicinin içinde bulunduğu aile yapısının, gelir düzeyinin, toplumdaki rol ve statüsünün, ait olduğu sosyal sınıfın da etkili olduğunu unutmamak gerekmektedir. (Aydın, 2007: 105). Çok geniş bir değerlendirme alanına sahip olan bu faktörlere burada ana hatlarıyla değinilecektir.

2.1. Sosyal ve Çevresel Faktörler

Kişilerin satın alma kararında hangi faktörün ne derecede etkili olduğunu kesin olarak belirlemek güçtür. Çünkü her bireyin kendi kişisel ve karakteristik özelliklerinin ve bunların kişinin iç dünyasına yansımalarının tespiti neredeyse imkânsızdır. Ancak, satın alma karar sürecine etki eden genel sosyal faktörlerin tüketicinin içinde bulunduğu aile yapısına, toplumdaki rol ve statüsüne, ait olduğu sosyal sınıfa göre şekillendiği kabul edilmektedir. (Aydın, 2007:105). Tüketicinin satın alma karar süreci neredeyse tüm pazarlama kitaplarında beş aşamalı olarak değerlendirilmektedir. İhtiyacın farkına varılmasıyla başlayan süreç satın alma sonrası tatmin veya tatminsizlikle sona ermektedir. Ancak yine de bu aşamaların hepsi yukarıda bahsettiğimiz gibi tüketici davranışlarını etkileyen sosyal, psikolojik ve kişisel faktörlerle birlikte düşünülmelidir (Mucuk, 2009: 83).

Tüketiciler, seçici bir davranışla çevrelerindeki bilgiler arasından bazılarını daha fazla önem vermekte ve kendilerine göre anlamlı bir çerçeve kurmaktadır. Tüketici, sorununun ne olduğunu (neye ihtiyacı olduğunu) algıladığında bunu çözmek için güdülenir. Güdülenme, bireyin çevresinden seçtiği/edindiği bilgilerin ve kurmuş olduğu çevrenin etkisi altındadır. Bir bireyin nasıl güdülendiği birçok etmene bağlı olmakla birlikte son yıllarda geliştirilen yeni bakış açıları güdülemeyi; 'bilgi edinme', 'iletişim' ve bunların sonucunda edinilen bilgiler ışığında 'anlam çıkarma' şeklinde açıklamaktadır. Böylece tüketici bir 'sorun çözücü' ve 'bilgi işlemci' olarak kabul edilmektedir (Aslan, 2003: 85). İhtiyacın belirlenmesi ve güdülenme aşamasından sonra tüketici bu 'sorununa' çözüm bulmak için seçenekleri belirler ve bilgi toplamaya başlar. Bu arayış, bellekteki bilginin güdülenmiş olarak aktif biçime getirilmesi ya da çevreden bilgilerin edinilmesi demektir. Bu aşamada, aileye danışma, komşu, arkadaş gibi yakın çevreyi gözlemlenme, reklamları seyretme, mağazaları dolaşma, satış elemanları ile görüşme vb. hepsi birer bilgi kaynağıdır ve tüketici bunları kendi önem derecesine göre dikkate alır ve güvenir (Odabaşı ve Barış, 2007: 358-359). Gençlerin tüketim davranışlarını etkileyen sosyo-kültürel faktörler üzerine yapılan bir çalışmada satın alma davranışı üzerinde ailenin etkisi araştırılmış ve aileyi referans alanların oranı %68,6 olarak

bulunmuştur. Arkadaş grubunun satın alma davranışları üzerinde etkili olduğunu düşünenlerin oranı %38 olarak bulunmuştur. (Saygılı, 2011: 439-440).

Bireylerin satın alma davranışlarında etkili olan ve satın alma kararlarında sosyal faktörler olarak değerlendirilebileceğimiz, kişinin sosyal çevresini oluşturan aile fertleri, iş ve özel yaşamdan arkadaşları, kültürel çevresi, yaşlıları, ünlüler, takip ettiği fikir liderleri, etki derecelerine bağlı olarak satın alma kararlarını yönlendirmekte ve davranış üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilmektedir (Kocagöz, 2011: 122-123).

2.2. Kişisel ve Psikolojik Faktörler

Kişilerin satın alma davranışlarında etkili olan faktörlerden biri de kişisel ve psikolojik faktörlerdir. İmaj çağını yaşadığımız günümüzde özellikle gençlerin satın alma kararlarında kişisel faktörlerin önemli rol oynadığı değerlendirilebilir. Durmaz, Bahar ve Kurtlar (2011:114-133) tarafından yapılan 'Kişisel Faktörlerin Tüketici Satın Alma Davranışlarına Etkisi' isimli çalışmada araştırmaya katılanların yarısına yakını yaşın, kendi beğenisinin, mesleğinin, eğitiminin ve medeni durumunun satın alma davranışında önemli olduğunu belirtmişlerdir.

Kişinin yaşı, cinsiyeti, medeni hali, eğitimi, statüsü, mesleği, geliri (ekonomik düzeyi) vb. satın alma davranışında belirleyici olan kişisel faktörler olarak sayabiliriz. "Kişinin yaşı ve hangi yaş döneminde bulunduğu onun ne tür mallara, hangi model ve stillere yöneleceği konusunda önemli etkisi vardır. Malın satılacağı pazarı değerlendirirken tüketicinin yaşı ve diğer demografik faktörler çok işe yarar. Şöyle ki, yaş tüketici nüfusunu birtakım alt kültürlere böler ve mamul, fiyat, reklam ve dağıtım stratejileri değişik tüketici gruplarının ve alt kültürlerin davranış kalıplarına göre düzenlenmektedir. Bir kişinin evli veya bekar olması; evliyse çocuğunun olup olmadığı; cinsiyeti, gelir durumu; gelir durumu; eğitim düzeyi; mesleki durumu ve hayat tarzı, satın alma kararlarını en geniş boyutlarda etkileyen kişisel faktörlerdir." (Hacıoğlu Deniz, 2011:252-253)

Kişiden kişiye değişebilen psikolojik faktörleri ise öğrenme, güdülenme, inanç, tutum, algılama, kişilik (karakter) şeklinde sıralamak mümkündür. Özellikle güdüler, kişilerin tüketim davranışlarını ortaya çıkartan, onları ihtiyaçları doğrultusunda harekete geçiren güçlerdir. "Bununla birlikte, tüketici her zaman ihtiyaçlar sonucunda tepki vererek satın alma eylemine geçmemektedir. Satın alınan ürünle birlikte tatmin edilen güdünün ne olduğu üretici firma, pazarlamacı ve reklamcı firmalar için önemli bir ipucudur. Bu ipuçlarını kullanarak üreticiler sundukları markalı ürünler ile tüketicilerin güdülerine yönelerek bastırılmış veya farkında olmadıkları güdülerini harekete geçirerek satın alma davranışına doğru yönlendirmektedirler. (Hacıoğlu Deniz, 2011:254)

2.3. Medya ve Tüketim İlişkisi

Medya, bir başka ifadeyle basın, ortaya çıktığı ilk zamanlardan beri haber ve bilgi vermenin ötesinde bir işlev ve fonksiyona sahip olmuştur. Giderek yaygınlaşan ve çeşitlenen medyanın bireyler ve toplum üzerindeki etkisi de artmıştır. "Medyanın yaygınlığı ve büyük kitleler üzerindeki etkisi, sürekli olarak medyadan ileti alan ve medyaya bağımlı hale gelen topluluklar oluşmasına neden olmuştur. Medyanın etkilerinin, insanlar arasında örgütlenip kültüre dönüşmesiyle de medyanın yarattığı toplumlar ortaya çıkmıştır. (Karppinen

ve Moe, 2014, 337)." Toplumlar, yarın için planlarını medyadan aldıkları iletilerle yapan, medyada okudukları etkileyici yazılarla görüşlerini oluşturan, medyada gördükleri ürünlerle evlerini döşeyen, tatillerini medyadan öğrendikleri ve ilginç buldukları yerlerde geçirmek isteyen insanlardan oluşmaktadır (Lentz, 2014, 192). İnsanlar artık medyayı, yaşamak için vazgeçilmez bir kaynak olarak kullanmaktadır." (Cereci ve Özdemir, 2015: 2-3)

Başta televizyon olmak üzere kitle iletişim araçları çok farklı yaşam tarzlarını ve değişik karakterdeki kişileri ekrana taşıyarak adeta toplum bireyelerine rol model olacak kişilikler sunmaktadır. Bu (renkli) yaşam tarzına ve kişiliklere özenen bireyler ise o karakterin yerinde olmak istemekte, onun gibi yaşamayı arzulamakta ve onun davranışlarını sergileyebilmektedir. Gösterge ve imajların yeni iletişim mecralarında dolaşım içinde olması, ürünlerin olduğu gibi, kimliklerin de nesneleşip hızla tüketilmesine sebep olmaktadır. "Baudrillard, televizyon ve internet gibi araçların aşırı bir şekilde imaj ve enformasyon üretmesini, öznenin yok edilişi ile birlikte bireyin, dünyayı bu araçlar aracılığı ile sanal gerçeklikte algılanmasını eleştirmektedir. Dijital dünyada öznenin yerini nesnelere aldığını tüketim toplumunun bir izdüşümü olarak görmektedir." (Güzel, 2016: 87-88).

Kitle iletişim araçları bu toplumsal etkiyi elbette bir ekonomik değere dönüştürmeyi ihmal etmemiştir. Çeşitli içeriklerle ekonomik kazanca dönüşen medya iletileri, en çok da reklamlar aracılığıyla kitlelere ulaşmaktadır. "Reklam doğru bilgi üzerine kurulmuş bir satıcı fikrin hedeflenen tüketici kitleye iletilmesi ve onları amaçlanan biçimde etkileme çabasıdır." (Yüksel, 1994: 164:) Reklamın amacı, firmaların kamuoyundaki tanınırlık ve saygınlığını göstermek için, kamuoyunun firmaya olan tavrını pozitif olarak etki etmektedir. Reklamlar sayesinde ürün satışlarındaki yükselme, bir taraftan firmanın pazardaki satışlarını artışına imkân sağlarken, diğer taraftan firmanın markalaşmasına katkı sağlar. Kitle iletişim araçları vasıtasıyla farklı tarz ve şekillerde insanlara ulaşan pazarlama maksatlı mesajlar bazen kısa vadede bazen de uzun vadede satın alma davranışlarında belirleyici olmaktadır.

Günümüzde gençler, kitle iletişim araçlarını -özellikle yeni medyayı- satın alma sürecinde önemli bir merkez olarak kabul etmektedirler. Tüketicilerin yarısından fazlası sosyal medyadaki (ürün hakkındaki) diğer tüketiciler tarafından yapılan değerlendirmeleri dikkate almakta, tüketicilerin yaklaşık yüzde 35'i ise sosyal medyada markaları takip etmektedir. (Bkz.: Keskin ve Baş, 2015:51-69). Burada hem bizzat medya hem de interaktif bir ortamda etkileşim imkânı bulan tüketiciler birbirlerini yönlendirebilmektedirler.

Teknolojinin gelişmesi pek çok alanda etkili olmuş, özellikle üretim sürecindeki rolü sebebiyle, toplumsal düzeydeki etkilerinin tartışılmasına yol açmıştır. Bu hususta, eleştirilerin bulunduğu noktalardan biri, teknolojinin tarafsız veya bağımsız bir üretici güç olarak görülemeyeceği, teknolojinin de öteki üretim etmenleri gibi kapitalist üretim biçimi içinde toplumsal ve teknik iş bölümü yapısının bir parçasını oluşturduğudur. (Öngen, 1993:312) Bu çerçevede sanayinin ürettiğini kitlelere pazarlamak için biçilmiş kaftan medyadır. "Medya popüler kültürün kapitalist ürün ve içeriklerini tanıtır, meşrulaştırır ve kanıksatır. Böylece medyada görülen/gösterilen her bir nesne ya da durum kapitalist tüketim sürecinin emtiaları olarak düşünülebilir. Reklâmlardan popüler kültür ürünü olan dizilere kadar birçok

şeyin bireyleri tüketime teşvik ettiği söylenebilir. (Demirel ve Yeğen, 2015:125) Medyanın teknolojik gelişmelerden en fazla etkilenen alanlardan biri olduğu söylemek pekâlâ mümkündür. Üstelik yeni medyanın kitlesellikten öte, bir yandan sosyal medyaya dönüştüğü diğer yandan da mobil cihazlar vasıtasıyla bireyselleşerek ‘özel’ alana girdiği düşünüldüğünde (kişisel) tüketimde nasıl önemli rol oynayabileceği kolaylıkla görülebilir.

3. Araştırma

Tüketicilerin satın alma kararlarına son aşamaya kadar etki eden pek çok unsur bulunmaktadır. Bunlar arasında markaların pazarlama etkinlikleri de dahil, bireyin psikolojik, demografik özellikleri, sosyolojik özelliklerle, fiziksel çevre, ekonomik durum gibi faktörler yer almaktadır. Bir tüketim toplumu girdabında bulunan bireylerin -özellikle gençlerin- satın alma davranışlarında hangi unsurların ne derece önem taşıdığı bilinmesi, toplumsal farkındalık oluşturulmasına yönelik çalışmalar açısından büyük önem arz etmektedir. Bu araştırmanın amacı, başta gençler olmak üzere tüketicilerin satın alma kararlarında etkili olan unsurların neler olduğunu belirlemek ve bu unsurların satın alma davranışlarını etkileme düzeylerini tespit etmeye çalışmaktır.

3.1. Yöntem

Bu araştırma, genel tarama yöntemine uygun olarak hazırlanmıştır. Aynı zamanda çalışmada, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki karşılıklı ilişki taraması yapılmıştır.

3.2. Araştırmanın Uygulanması ve Örneklem Seçimi

Araştırmanın evreni, çalışmanın yapıldığı zamanı kapsayan dönemde, Karabük'te Karabük Üniversitesi'nde eğitim göre üniversite öğrencilerinden oluşmaktadır. Rastlantısal örneklem tekniğinin kullanıldığı çalışmaya Karabük üniversitesinden 300 kişi katılmıştır. Çalışmaya konu olan veriler ise katılımcılardan yüz yüze görüşmeye dayalı anket tekniğiyle elde edilmiştir.

3.3. Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin sosyo-demografik özellikleri, frekans analizi yardımıyla ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmaya katılan üniversite öğrencilerinin yüzde 51,0'ı erkek, yüzde 49,0'ı ise kadındır. Sonuçlar erkekler lehine farklılık gösterse de; örneklemin cinsiyeti bakımından önemli derecede bir dengesiz dağılıma sahip değildir, çalışma analiz yapılacak düzeydedir diyebiliriz (bkz. Tablo1).

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyetine Göre Dağılım

Cinsiyet	Sayı	Yüzde
Erkek	153	51.0
Kadın	147	49.0
Toplam	300	100.0

Yaş dağılımının betimleyici istatistiklerine bakıldığında en düşük 18, en yüksek 28 yaşında olan üniversite öğrencileriyle görüşüldüğü ortaya çıkmaktadır. Ankette katılanların yaş ortalaması 20,98, dağılımın standart sapması ise 1,75 olarak hesaplanmıştır (bkz. Tablo 2).

Tablo 2. Yaşa İlişkin Merkezi Eğilim İstatistikleri

N	En Düşük	En Yüksek	Ortalama	Standart Sapma
300	18	28	20.98	1.75

3.3.1. Katılımcıların Markalardan Memnuniyet Düzeyi

Bir markanın ürününden memnun kalmanız durumunda aynı markanın diğer ürünlerini de satın alırmısınız? Şeklindeki soruya katılımcıların yüzde 59,3'ü alırım, yüzde 18,7'si kesinlikle alırım, yüzde 12,0'i kararsızım, yüzde 9,3'ü almam, yüzde 0,7'si ise kesinlikle almam şeklinde yanıt vermiştir. Bu sonuçlarında ortaya koyduğu gibi; üniversite öğrencilerinin yüzde 80'e yakın bir kısmı, bir markanın ürününden memnun olmaları durumunda aynı markanın diğer ürünlerini de satın alabileceğini belirtmişlerdir.

Tablo 3. Reklamını Gördüğünüz Bir Markanın Ürünüden Memnun Kalmanız Durumunda Aynı Markanın Diğer Ürünlerini De Satın Alırmısınız? Sorusunun Yüzdelerle Dağılımı

	Frekans	Yüzde
Kesinlik Almam	2	0.7
Almam	28	9.3
Kararsızım	36	12.0
Alırım	178	59.3
Kesinlikle Alırım	56	18.7
Toplam	300	100.0

3.3.2. Satın Alınan Ürünlerin Yanında Verilen Hediyeler

Bir ürünü satın alırken yanında başka bir ürünün hediye verilmesi sizi cezbeder mi? Sorusuna katılımcıların yüzde 37,3'ü cezbeder, yüzde 28,3'ü kesinlikle cezbeder, yüzde 15,0'ı kararsızım, yüzde 18,0'ı cezbetmez, yüzde 1,3'ü kesinlikle cezbetmez yanıtını vermişlerdir. Bir başka deyişle araştırmaya katılanların yarısından fazla bir ürün satın alırken yanında başka bir ürünün hediye edilmesi kendilerini cezbedeceğini belirtmiştir.

Tablo 4. Satın Alırken Yanında Verilen Hediyelerin Cezbetme Durumu

	Frekans	Yüzde
Kesinlik Cezbetmez	4	1.3
Cezbetmez	54	18.0
Kararsızım	45	15.0
Cezbeder	112	37.3
Kesinlikle Cezbeder	85	28.3
Toplam	300	100.0

Uçak veya otobüs bileti alırken puan/para kazandıran firmaları tercih eder misiniz? Sorusuna üniversite öğrencilerinin yüzde 57,3'ü tercih ederim, yüzde 23,3'ü ise kesinlikle tercih ederim şeklinde yanıt vermişlerdir. Yani araştırmaya katılanların yüzde 80,6'sı uçak veya otobüs bileti

alırken puan/para kazandıran firmaları tercih etmektedir.

Tablo 5. Uçak Veya Otobüs Bileti Alırken Puan Kazandıran Firmaların Tercih Edilme Durumu

	Frekans	Yüzde
Kesinlik Tercih Etmem	0	0.0
Tercih Etmem	20	6.7
Kararsızım	38	12.7
Tercih Ederim	172	57.3
Kesinlikle Tercih Ederim	70	23.3
Toplam	300	100.0

3.3.3. Özel İndirimlerin Satın Alma Davranışları Üzerine Etkisi

Ürünlerde özel indirimler yapılması satın alma davranışını etkiler mi? Şeklindeki soruya katılımcıların yüzde 53,3'ü etkiler, yüzde 22,7'si kesinlikle etkiler, yüzde 17,3'ü kararsızım, yüzde 6,0'ı ise etkilemez şeklinde yanıt vermiştir. Sonuç olarak özel indirimler katılımcıların satın alma davranışına etki etmektedir.

Tablo 6. Özel indirimlerin satın alma davranışı üzerine etkisi

	Frekans	Yüzde
Kesinlik Almam	2	0.7
Almam	18	6.0
Kararsızım	52	17.3
Alırım	160	53.3
Kesinlikle Alırım	68	22.7
Toplam	300	100.

3.3.4. Katılımcıların Marka Bağımlılık Düzeyi

Katılımcıların marka bağımlılığı düzeylerini belirlemek üzere 1 ile 10 puan arasında puan vermeye yönelik bir skaladan (1= Hiç Bağımlı Değilim, 10= Çok Bağımlıyım) yararlanılmıştır. 300 üniversite öğrencisinin verdiği cevapların betimleyici istatistik analizi incelendiğinde; katılımcıların marka bağımlılık düzeyi (\bar{x} = 5.20) orta düzeyde olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 7).

Tablo 7. Katılımcıların Marka Bağımlılık Düzeyi

	N	Hiç Bağımlı Değilim	Çok Bağımlıyım	Ortalama	SD
Katılımcıların marka bağımlılık düzeyi	300	1	10	5.20	1.829

Katılımcıların marka bağımlılıkları kategorilendirildiğinde ise; katılımcıların yüzde 5,4'ü hiç bağımlı değil, yüzde 25'i bağımlı değil, yüzde 55,7'si biraz bağımlı, yüzde 7,0'ı bağımlı, yüzde 7,0'ı çok bağımlı grupta yer almaktadır (bkz. Tablo 8).

Tablo 8. Katılımcıların Marka Bağımlılıklarına Yönelik Yanıtların Yüzdelerik Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Hiç Bağımlı Değilim	16	5.4
Bağımlı Değilim	75	25
Biraz Bağımlıyım	167	55.7
Bağımlıyım	21	7.0
Çok Bağımlıyım	21	7.0
Toplam	300	100

Üniversite öğrencilerinin cinsiyetine göre marka bağımlılık düzeylerinin farklılaştığını Tablo 9'a bakılarak söylenebilir ($t=2,34$; $p<,050$). Betimleyici istatistik sonuçları; erkelerin ($\bar{x}= 5,44$) kadınlarla ($\bar{x}= 4,95$) karşılaştırıldığında, daha yüksek marka bağımlısı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 9. Cinsiyete Göre Marka Bağımlılık Düzeyindeki Farklılık

Cinsiyet	N	Ort.	Std. S.	T	Df	Sig.
Erkek	153	5.44	2.02	2.34	298	.020
Kadın	147	4.95	1.56			

3.3.5. Katılımcıların Satın Alma Davranışları Üzerinde Çevrenin Etkisi

Araştırmanın bu bölümünde katılımcılara satın aldıkları herhangi bir ürün (parfüm, kıyafet, vb.) çevreleri tarafından eleştirilmesi durumunda o ürünü tekrar satın almayacakları sorulmuştur. Bu sorunun yanıtına ulaşmak için 1 ile 10 arasında puan vermelerine yönelik bir skala (1= Kesinlikle Bir Daha Satın Almam, 10= Kesinlikle Satın Alırım) oluşturulmuştur. 300 üniversite öğrencisinin verdiği cevaplar incelendiğinde, böyle bir durumda karşılaşılmaması durumunda katılımcıların o ürünü (parfüm, kıyafet) tekrar kullanmakta tereddüt de kalacağı sonucuna varılmıştır.

Bu sorunun yanıtlarında da görüldüğü gibi çevresel faktörler kişinin davranışları üzerine etki etmektedir. Yani memnuniyet verici sonuçlarla biten davranışlar tekrarlanırken, memnuniyet verici olmayan sonuçlarla biten davranışlar tekrarlanmamaktadır. (bkz. Tablo 10).

Tablo 10. Katılımcıların Kullandıkları Bir Ürün Çevreleri Tarafından Eleştirilmesi Durumunda Davranışları

	N	Kesinlikle bir daha satınalmam	Kesinlikle satın alırım	Ort	SD
Alınan bir ürün çevre tarafından eleştirilmesi durumunda o ürünün tekrar satın alınma durumu	300	1	10	5.08	1.46

Katılımcıların cevapları kategorilendirildiğinde ise; aldığım bir ürün(parfüm) çevrem tarafında eleştirilirse kesinlikle o ürünü bir daha satın almam diyenlerin oranı yüzde 2, almam

diyenler yüzde 30,7, ara sıra alabilirim diyenler yüzde 58,4, alırım diyenlerin oranı yüzde 4,6, kesinlikle alırım diyenler yüzde 4,3'lük grupta yer almaktadır. Yani diğer bir deyişle araştırmaya katılanların sadece yüzde 8,9'luk bir kısmı çevresinde yapılan eleştirileri dikkate almayıp, satın alma davranışını değiştirmemektedir (Tablo 11).

Tablo 11. Aldığımız Herhangi Bir Ürün Çevreniz Tarafından Eleştirilirse Tekrar Alır Mısınız?

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle Almam	6	2
Almam	92	30.7
Ara sıra Alabilirim	175	58.4
Alırım	14	4.6
Kesinlikle Alırım	13	4.3
Toplam	300	100

Katılımcıların cinsiyetine göre ise anlamlı bir farklılaşma gözlemlenmektedir. Kadınlar ($\bar{x}= 4.95$), erkeklere ($\bar{x}= 5.44$) göre satın aldıkları bir ürün çevreleri tarafından eleştirilirse o ürünü tekrar kullanmak istememe düşüncesi daha fazladır. Yani diğer bir deyişle kadınlar, çevresel faktörlerden erkeklere oranla daha fazla etkilenmektedir (bkz. Tablo 12).

Tablo 12. Cinsiyet Göre Sizin Kullandığınız Bir Ürünü Çevreniz Tarafından Eleştirilmesi Durumunda 0 Ürünü Tekrar Kullanımıyla İlgili Soruda Anlam Farklılığı

Cinsiyet	N	Ort.	Std. S.	T	df	Sig.
Erkek	153	5.44	2.02	2.34	298	.020
Kadın	147	4.95	1.56			

Siz bir ürünü (parfüm) çok beğenerek almadığınız halde çevreniz o ürünü çok beğenirse davranışınız ne olur? Sorusuna yanıt bulmak amacıyla 1 ile 10 arasında puan vermelerine yönelik bir skala (1= Kesinlikle Tekrar Almam, 10= Kesinlikle Tekrar Alırım) oluşturulmuştur. 300 üniversite öğrencisinin verdiği cevaplar incelendiğinde; katılımcıların kendileri aldıktan sonra pişmanlık duydukları bir ürünün(parfüm), çevreleri tarafından beğenilmesi durumunda o ürünü tekrar alıp alamamakta tereddüt yaşayacaklarını belirtmişlerdir.

Tablo 13. Katılımcıların Aldıkları Bir Ürünü Kendileri Çok Beğenmedikleri Halde Çevresindeki Kişiler Beğenmeleri Durumunda Davranışları

	N	Kesinlikle tekrar almam	Kesinlikle tekrar alırım	Ort.	SD
Aldığımız bir ürünü siz çok beğenmediniz, çevreniz çok beğenmesi durumunda tutumunuz	300	1	10	4.13	1.60

Katılımcıların cevapları kategorilendirildiğinde ise; kesinlikle tekrar almam yüzde 13,6, almam yüzde 49,3, ara sıra

alabilirim yüzde 32,7, alırım yüzde 2,4, kesinlikle alırım yüzde 2,0 grubunda yer almaktadır. Araştırmanın sonucunda da görüldüğü gibi araştırmaya katılanların yaklaşık yarıya yakın kısmı (kesinlikle alırım, alırım, ara sıra alabilirim) kendisi beğenmediği halde sırf çevresi beğeniyor diye bir ürünü satın alabileceklerini belirtmişlerdir.

Tablo 14. Aldığımız Herhangi Bir Ürünü Siz Çok Beğenmediğiniz Halde Çevreniz Tarafından Çok Beğenilirse Davranışınız Ne Olur? Sorusunun Yanıtlarının Yüzdelerik Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle Almam	41	13.6
Almam	148	49.3
Ara sıra Alabilirim	98	32.7
Alırım	7	2.4
Kesinlikle Alırım	6	2.0
Toplam	300	100

Katılımcıların cinsiyetine göre ise anlamlı farklılaşma gözlemlenmektedir. Araştırmaya katılan kadınlar aldıkları bir ürünü kendileri çok beğenmedikleri halde, çevreleri tarafından beğenilirse, erkeklere oranla o ürünü tekrar satın almak isteyebilmektedir.

Tablo 15. Cinsiyete Göre Alınan Bir Ürünü Siz Çok Beğenmediğiniz Halde Çevreniz Beğenirse Davranışınız Ne Olur Sorusunun Anlamlı Farklılığı

Cinsiyet	N	Ort.	Std. S.	T	df	Sig.
Erkek	153	4.65	1.34	6.105	298	.000
Kadın	149	3.58	1.67			

4. Sonuç ve Değerlendirme

Kişilerin satın alma kararlarını etkileyen pek çok parametre bulunmaktadır. Firmaları profesyonelce hazırlamış oldukları satış ve pazarlama stratejileri ile birlikte, bireyin psikolojik, demografik özellikleri, sosyal çevre, toplumsal normlar vb. birçok etken satın alma davranışı üzerinde etkilidir. Bir tüketim toplumu girdabında bulunan bireylerin -özellikle gençlerin- satın alma davranışlarında hangi unsurların ne derece önem taşıdığı bilinmesi, toplumsal farkındalık oluşturulması açısından büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, dış etkenlerin gençlerin satın alma davranışları üzerinde etkisi mercek altına alınmıştır; yapılan inceleme sonucunda katılımcıların yüzde 80'e yakını, bir markanın ürününden memnun kalmaları durumunda aynı markanın diğer ürünlerini de satın alabileceğini belirtmiştir. Yani tüketiciler bir ürün aldıkları zaman o üründen memnun kalmaları durumunda, o markaya karşı bir ilgi oluşmakta bunun bir sonucu olarak markanın diğer ürünlerine de güven oluşmaktadır. Bu durum markalaşmanın önemini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çeşitli kitle iletişim araçları vasıtasıyla kitlelere ulaştırılan reklamların ve tanıtımların (markalaşmada) ve dolayısıyla satın alma davranışlarına etkisi noktasında ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Markalaşmanın önemini farkında olan -özellikle global markalar- son yıllarda henüz tanınmamış ama tanınma aşamasında olan markaları bünyelerine katarak, bir

bakıma rakipsiz olmayı hedeflemektedirler.

Araştırmada ayrıca katılımcıların önemli bir kısmı, kullandıkları herhangi bir ürünün çevreleri tarafından beğenilmemesi ve eleştirilmesi durumunda tekrar o ürünü kullanmayacağını belirtmektedir. Cinsiyet açısından ise anlamlı bir farklılaşma gözlemlenmektedir. Yani kadınlar erkeklere oranla çevresel faktörlerden daha fazla etkilenip satın alma davranışlarını değiştirebilmektedirler. Bu durumu edimsel koşullanma üzerinden de açıklanabilir. Birey negatif bir olayla karşılaşırsa aynı tutum ve davranışta bulunmayacaktır. Tüketici bir yerde negatif sonuçlar doğuran davranışlardan kaçınacaktır.

Araştırmanın bulgularına bakıldığında araştırma sorusuna cevap veren üniversite öğrencilerinin, orta düzeyde marka bağımlılığına sahip olduğu görülmektedir. Cinsiyet bakımından ise anlamlı farklılık bulunmaktadır. Araştırmaya katılan erkekler kadınlara oranla daha fazla marka bağımlılığına sahiptir. Özellikle tüketim kültürü içerisinde bireylerin satın alma davranışları önemlidir. Markalar bireylerin dikkatini çekerek onları kendilerinin sadık müşterileri haline getirebilmek için oldukça fazla çaba harcarlar. Tercih ettiği markayı satın alma düşüncesi, yani bir yerde marka bağımlılığı uzun zamandır tartışılan konulardan biridir. Marka bağımlılığı, gençler, özellikle üniversite öğrencileri arasında çok yaygın olduğu söylene de bu araştırmada marka bağımlılığının gençler arasında çok ta yüksek olmadığını göstermektedir.

Araştırma kapsamında özel indirimlerin satın alma davranışları üzerindeki etkisi de mercek altına alınmış; yapılan araştırmada üniversite öğrencileri üzerinde, özel indirimlerin satın alma davranışları üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırmaya katılanların önemli bir kısmı, özel indirimlerin, onların satın alma davranışlarının olumlu yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Tüketiciler üzerinde, özellikle üreticilerin oluşturduğu bir takım cezbedici faaliyetler, onların satın alma davranışını harekete geçirmektedir. Bu araştırma, özel indirimlerin olumlu bir cezbedici faaliyet olarak değerlendirilebileceği sonucunu da ortaya koymuştur.

Araştırmaya katılanların yüzde 80,6 gibi önemli bir kısmının uçak veya otobüs bileti satın alırken puan veya para kazandıran firmaları tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Bu durumun farkında olan pek çok havayolu, turizm ve seyahat firması, bunu bir pazarlama felsefesi haline getirmiş, kendilerini tercih eden müşterilerine bu minvalde çeşitli imkanlar sunma yolunu tercih etmişlerdir.

Sonuç olarak dış etkenlerin -özellikle gençlerin- satın alma davranışları üzerinde etkisini ortaya koyması bakımından yürütülen bu çalışma, örneklem ve sorulan soruların farklılığı bakımından bu alanda yapılan az sayıda çalışmalardan biri olması itibarıyla bir farklılık göstermektedir. Gelecekte farklı bölgelerde, farklı sosyo-demografik yapılar ve farklı örneklem üzerinde yapılacak çalışmalar literatürün genişlemesine katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

Aslan, K. (2003), Otomobil Alımında Tüketici Davranışlarını Etkileyen Faktörler, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, Yıl 2 Sayı 3, ss.83-103

Aydın, K. (2007), *Uluslararası ve Küresel Pazarlamada Kültürel Etkiler*, 2. Baskı, İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım

Ayhan, A. (2009). Üniversite Gençliğinde Marka-Tüketim Bağlamında Bilinç-Biliş Düzeyi, *Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 26, Yıl: 2009/1 (27-45 s.)

Bali, R. N. (2013). "Tarz-ı Hayat'tan Life Style'a; Yeni Seçkinler, Yeni Mekanlar, Yeni Yaşamlar", İstanbul: İletişim

Baudrillard, J. (2004). "Tüketim Toplum"u, Çev.: Hazal Deliceçaylı- Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
Aydın, K. (2007), *Uluslararası ve Küresel Pazarlamada Kültürel Etkiler*, 2. Baskı, İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım

Cereci, S. Ve Özdemir H. (2015). Medyanın Toplumsal Gelişimi: Medya Toplumlari, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 33, p. 1-10, Spring I 2015

Demirel ve Yegen (2015) Tüketim, Postmodernizm ve Kapitalizm Örgüsü, *İLEF Dergi*, 115-138.
Bali, R. N. (2013). "Tarz-ı Hayat'tan Life Style'a; Yeni Seçkinler, Yeni Mekanlar, Yeni Yaşamlar", İstanbul: İletişim

Duramaz, Y., Bahar, R. ve Kurtlar M. (2011). Kişisel Faktörlerin Tüketici Satın Alma Davranışlarına Etkisi Üzerine Bir Araştırma, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, Cilt:2 Sayı:1

Featherstone, M. (2005). "Postmodernizm ve Tüketim Kültürü", Çev.: Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
Ayhan, A. (2009). Üniversite Gençliğinde Marka-Tüketim Bağlamında Bilinç-Biliş Düzeyi, *Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 26, Yıl: 2009/1 (27-45 s.)

Fromm, E. (2008). "Sevginin ve Şiddetin Kaynağı", (Nalan İçten, Yurdanur Salman, Çev.) 7. Baskı, İstanbul: Payel Yayınevi

Güzel, E. (2016). Dijital Kültür ve Çevrimiçi Sosyal Ağlarda Rekabetin Aktörü 'Dijital Habitus', *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4 (1).

Güzel, Y., İpek, G. ve Yılmaz, Y. (2018). "Tüketici Profili ve Bilinç Düzeyi Araştırma Raporu", Türkiye Ticaret Bakanlığı, Türkiye Tüketicinin Korunması ve Piyasa Gözetimi Genel Müdürlüğü, Ankara: Kalkan Matbaacılık, Aralık 2018

Hacıoğlu Deniz, M. (2011). Markalı Ürün Tercihlerinin Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisi', *Sosyal Siyaset Konferansları / Journal of Social Policy Conferences*, Sayı / Issue: 61, 243-268.

Hogg, M. A. (2007), "Sosyal Psikoloji" (Çev.: İ. Yıldız ve A. Gelmez), Ankara: Ütopya Yayınları.

- Hortaçsu, N. (2003), “Çocuklukta İlişkiler: Ana Baba, Kardeş ve Arkadaşlar”, Ankara: İmge Kitapevi
- Hortaçsu, N. (2007). “Ben biz siz hepimiz: toplumsal kimlik ve gruplar arası ilişkiler”, Ankara: İmge Kitapevi
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2008), “Günümüzde İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş”, İstanbul: Evrim Yayınları
- Karabulut, M. (1989) “Tüketici Davranışı: Pazarlama Yeniliklerinin Kabulü ve Yayılışı”, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul: İşletme İktisadi Enstitüsü, Yayın No: 164.
- Karppinen, K. ve Moe, H. (2014). “What We Talk about When We Talk about “The Market”: Conceptual Contestation in Contemporary Media Policy Research”. *Journal of Information Policy*, (4), 327-341
- Keskin, S. ve Baş, M. (2015). Sosyal Medyanın Tüketici Davranışları Üzerine Etkisinin Belirlenmesi, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 3 ss. 51-69
- Kızılcılık, S., (2004). “Zalimler ve Mazlumlar; Küreselleşmenin İnsani Olmayan Doğası”, Ankara: Anı Yayıncılık
- Kocagöz, E. (2011), “Tüketici Pazarları ve Tüketici Davranışı” (içinde Pazarlama İlkeleri, Ed.: Canan Ay ve Tülin Ural), 1. Baskı, İstanbul: Lisans Yayıncılık
- Kozanoğlu, C. (2001). “Cilalı İmaj Devri, 1980'lerden 90'lara Türkiye ve Starları”, İstanbul: İletişim
- Lentz, B. (2014). “Building the Pipeline of Media and Technology Policy Advocates: The Role of “Situating Learning””. *Journal of Information Policy*, (4), 176-204.
- Mazlum, M. (2010). “Pazarlama İlkeleri”, Adana: Çağ Üniversitesi Yayınları.
- Mucuk, İ. (2009), “Pazarlama İlkeleri”, Geliştirilmiş 17.Baskım, İstanbul: Türkmen Kitapevi
- Odabaşı, Y. (2006). “Tüketim Kültürü”, İstanbul: Sistem Yayıncılık
- Odabaşı, Y. ve Barış, G. (2007), “Tüketici Davranışları”, 7.Baskım, İstanbul: MediaCat Kitapları.
- Öngen, T. (1993) Tekelci Kapitalizm ve Sınıf Yapısı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 49 (3-4), s. 303-349.
- Özşungur, F. (2017). Bilişsel Yönü İle Tüketici Satın Alma Karar Süreci Ve Global Sınıflar Teorisi, *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 2017, 1(2), 117-148
- Saygılı, A. (2011), Gençlerin Tüketim Davranışlarını Etkileyen Sosyo-Kültürel Faktörler: Sakarya Üniversitesi ve Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Örneği, *Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Sakarya.
- Tarhan, N. (2010). “Güzel İnsan Modeli Ailede, Toplumda, Siyasette Değerler Psikolojisi”, İstanbul: Timaş Yayınları
- Tarhan, N. (2010). “Var mı beni anlamak isteyen? Gençlik Psikolojisi”, İstanbul: Timaş Yayınları
- Tarhan, N. (2013). “Toplum Psikolojisi”, İstanbul: Timaş Yayınları
- Tükel, İ. (2014). Tüketimin Yeni Aktörleri: " Y Kuşağı". *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*. Aslan, K. (2003), Otomobil Alımında Tüketici Davranışlarını Etkileyen Faktörler, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi, Yıl 2 Sayı 3, ss.83-103
- Yaman, E. (2012). “Değerler Eğitimi, Eğitimde Yeni Ufuklar”, Ankara: Akçağ Yayınları
- Yaman, E. (2012). “Değerler Eğitimi, Eğitimde Yeni Ufuklar”, Ankara: Akçağ Yayınları
- Yıldırım, Y. (2016). Tüketicinin Satın Alma Karar Sürecinde Bilgi Kaynakları ve Güvenirlikleri: Referans Grubu Olarak Yakın Çevrenin Etkisinin İncelenmesi, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, İlkbahar 2016 Cilt: 7 Sayı:1

Araştırma Makalesi • Research Article

Türk Havayolu Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Analizi

International Competitiveness Analysis of Turkish Airline Sector

Ferhan Şengür, ^a Temel Caner Ustaömer ^b^a Prof.Dr., Eskişehir Teknik Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Havacılık Yönetimi Bölümü, 26555, Eskişehir/Türkiye. ORCID: 0000-0001-7737-851X^b Arş.Gör., Eskişehir Teknik Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, Havacılık Yönetimi Bölümü, 26555, Eskişehir/Türkiye. ORCID: 0000-0003-2783-5983

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 1 Şubat 2019

Düzeltilme tarihi: 1 Mayıs 2019

Kabul tarihi: 11 Haziran 2019

Anahtar Kelimeler:

Elmas Modeli

Rekabetçilik Analizi

Havayolu

Türk Havayolu Sektörü

ÖZ

Bu çalışmada Michael Porter'ın Elmas Modeli'nden yararlanılarak geliştirilen ölçek yardımı ile Türkiye'deki havayolu sektörünün uluslararası rekabetçilik düzeyi analiz edilmektedir. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak nicel veri toplama araçlarından anket kullanılmıştır. Tanımlayıcı istatistik sonuçlarına göre Türk havayolu sektörünün uluslararası rekabetçilik gücünü etkileyen faktörlerin ortalamaları şu şekildedir: Girdi koşulları faktörü (3,19), talebi etkileyen faktörler (3,85), sektördeki firmaların yapısı ve stratejileri (3,17), ilgili ve destekleyici kuruluşlar (3,17) ve devlet (2,72). Türk havayolu sektörü talebi etkileyen faktörler açısından oldukça rekabetçi olarak değerlendirilirken, devletin rekabetçilikteki rolünü geliştirmesi gerektiği ortaya çıkmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 1, 2019

Received in revised form May 1, 2019

Accepted June 11, 2019

Keywords:

Diamond Model

Competitiveness Analysis

Airline

Turkish Airline Sector

ABSTRACT

In this study, the international competitiveness level of the airline sector in Turkey is analyzed using a scale based on the Michael Porter's Diamond Model. In the study, the questionnaire, a quantitative data collection tools, was used. According to the results of the descriptive analysis of the applied surveys, the averages of the factors affecting the international competitiveness of the Turkish airline sector are as follows: Factor conditions (3,19), demand conditions (3,85), firm strategy, structure and rivalry (3,17), related and supporting industries (3,17) and government (2,72). While the Turkish airline sector is considered highly competitive in terms of factors affecting demand. The state should develop its role in competitiveness.

1. Giriş

Havacılık sektörü, güvenilir, hızlı, ekonomik ve aynı zamanda emniyetli olması nedeniyle küresel ulaşım sektörü içerisinde önemli bir yer teşkil etmektedir.

Havayolları, hava taşımacılığı sisteminin temel hizmet sağlayıcıları olmaları dışında hizmet ettikleri bölgeleri birbirine bağladıklarından stratejik öneme sahiptirler. Coğrafi konumu bakımından Türkiye, Avrupa, Asya ve Orta Doğu arasında geçiş noktasıdır. Türkiye'nin imzaladığı ikili anlaşmalar ve uyguladığı liberal politikalar bu coğrafi alanı yolcu taşımacılığı açısından önemli bir

merkez haline dönüştürmüştür. Türkiye'nin 2003 yılında iç hat hava taşımacılığını rekabete açması ülkedeki yolcu trafiğinin önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. Gerek hava taşımacılığı endüstrisinin gelişimini gerekse de rekabetçiliğini ortaya koyabilmek için endüstri dinamiklerini anlamak önem arz etmektedir.

Elmas Modeli rekabetçilik düzeyini anlamak için ortaya konulmuş bir modeldir. Bu çalışmada ilk olarak Elmas Modeli ile ilgili yapılmış çalışmaların alanyazın taramasına yer verilecek, daha sonra ise Elmas Modeli ile ilgili bilgiler verilecektir. Yöntem kısmını izleyen bulgular ve yorumlar kısmında ise Türkiye'deki havayolu uzmanlarına,

** Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: temelcanerustaomer@anadolu.edu.tr

yöneticilerine ve havacılık alanında çalışmaları olan akademisyenlere uygulanan anketin analiz sonuçlarına yer verilecektir. Son kısımda ise Türk havayolu sektörünün uluslararası rekabetçiliğin geliştirilmesi için neler yapılması gerektiğinin üzerinde durulacaktır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Türk Havayolu Sektörü

Havayolları, hava taşımacılığı sisteminde temel ulaştırma hizmetini sağlama şeklinde önemli bir rol üstlenmektedirler. Aynı zamanda hava hizmeti bölgeleri birbirine bağlayarak stratejik, ekonomik ve toplumsal bir fayda yaratmaktadır. Coğrafi konumu bakımından Türkiye, Avrupa, Asya ve Orta Doğu arasında geçiş noktası olarak konumlanmaktadır. Türkiye'nin imzaladığı ikili hava hizmeti anlaşmaları ve son yıllarda uyguladığı liberal politikalar bu coğrafi alanı yolcu taşımacılığı açısından önemli bir merkez haline dönüştürmüştür. Ayrıca Türkiye'nin 2003 yılında iç hat hava taşımacılığını rekabete açması ülkedeki yolcu trafiğinin önemli ölçüde artmasına neden olmuştur.

2016 yılı içinde ülkemizin güneydoğusunda oluşan istikrarsız jeopolitik ortam, terör eylemleri ve artan güvenlik kaygısı nedeniyle Türkiye'de ve Avrupa'da havayolu yolcu trafiği olumsuz yönde etkilenmiş olsa da yolcu sayısında artış eğilimi mevcuttur. 2018 yılında toplam yolcu sayısı, bir önceki seneye göre %9 artarak 210 milyon, uçak trafiği %5 artarak 1.339.301 ve toplam yük miktarı %10 artarak 3.855.231 ton olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılından günümüze havayollarının uçak sayısı %233, koltuk kapasitesi %264, kargo kapasitesi %502 yükselmiş, yurt içinde ve yurt dışında uçulan nokta sayısı 341'e ulaşmıştır (SHGM,2017:25).

2.2. Alanyazın Taraması

Alanyazın incelemesinde ilk olarak yabancı alanyazındaki uluslararası rekabetçilik analizi çalışmalarına, daha sonra ise ülkemizdeki çalışmalara değinilecektir. Son olarak ise havacılık alanında yapılmış çalışmalardan bahsedilecektir.

Riasi (2015) Elmas Modelini kullanarak gölge bankacılık sektörünün rekabetçilik avantajlarını incelemiştir. Araştırmanın bulgularına göre devlet, şans ve faktör koşullarının gölge bankacılık (finans kuruluşu olmayan şirketlerin yasal bir şekilde ve bankacılık düzenlemelerine tabi olmadan doğrudan bankacılık faaliyetlerinin tümünü yürütmesi) sektörünün rekabetçiliğine herhangi bir katkı yapmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte çalışmada firma stratejisi, ilgili ve destekleyici endüstriler ile talep koşullarının bankacılık sektörünün rekabetçiliğine katkı sağladıkları sonucuna varılmıştır. Fathi ve Ahmadian (2016) İran otomotiv endüstrisinin uluslararası rekabetçiliğini analiz etmişlerdir. Araştırmalarının sonuçlarına göre İran otomotiv endüstrisinin ürünlerinin ihracında yaşanan sorunlar şunlardır; devlet, ilgili ve destekleyici endüstriler, araştırma ve geliştirme, talep koşulları, firma stratejisi ve faktör koşullarıdır. Chung (2016) benzer şekilde Elmas Modeli'ni kullanarak Asya ülkelerinin lojistik endüstrilerinin rekabetçilik analizini gerçekleştirmiştir. Araştırmasının bulguları lojistik endüstrilerinin rekabetçiliklerinin önemli derecede

birbirlerinden farklı olduğunu göstermiştir. Zhao vd. (2009) Elmas Modeli'ni kullanarak Çin'deki teknoparkların rekabetçiliğini incelemiştir. Araştırma sonuçlarında endüstriyel gelişimin sürdürülmesi ve bölgesel ekonominin geliştirilmesi için teknoparkların rekabetçiliğinin güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Rodrigus ve Khan (2015) Elmas Modeli ile SAFTA (Güney Asya Serbest Ticaret Bölgesi-Afganistan, Bangladeş, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan ve Sri Lanka) ülkelerinin endüstriyel rekabetçilik düzeylerini değerlendirmişler ve bu ülkelerin rekabetçiliklerine katkı sağlayan faktörleri karşılaştırmışlardır. Smit'e (2010) göre Elmas Modeli ülkelerin rekabetçiliğini açıklayan yeni bir teoriden ziyade sektörlerin uluslararası rekabetçiliğinin anlaşılmasına katkı sunan bir çerçevedir.

Türkiye'de Elmas Modeli kullanılarak farklı sektörlerin rekabet gücünü ölçen çeşitli çalışmalar yer almaktadır. Bulu ve diğerleri (2006 ve 2007) Türkiye'deki elektronik ve gıda endüstrilerinin uluslararası rekabetçiliğini analiz etmişlerdir. Türk elektronik sektörünün uluslararası rekabetçilik düzeyi incelendiğinde faktör koşulları ile firma stratejisi, yapısı ve rekabet boyutlarının orta düzeyde; talep koşulları ile ilgili ve destekleyici endüstriler boyutlarının yüksek düzeyde; devlet boyutunun ise düşük düzeyde rekabetçi bulunduğu görülmektedir. Türk gıda sektörü uluslararası rekabetçilik düzeyi analiz edildiğinde talep koşullarının yüksek düzeyde; diğer boyutların ise orta düzeyde rekabetçi bulunduğu görülmektedir. Erarslan ve diğerleri (2007) ülkemizdeki plastik endüstrisinin uluslararası rekabetçilik düzeyini incelemiştir. Türk plastik sektörünün uluslararası rekabetçilik düzeyi ise talep koşulları bakımından yüksek; devlet faktörü açısından düşük; diğer boyutlarda ise orta düzeyde rekabetçi bulunmaktadır. Selli ve diğerleri (2010) ise Türkiye'deki hayvancılık endüstrisinin düzeyini analiz etmişlerdir. Analizlerinin sonuçlarına göre hayvancılık endüstrisinin uluslararası rekabetçilik düzeyi devlet faktörü dışındaki tüm faktörlerde düşük puanlar almıştır. Günümüzde hayvancılık endüstrisinde yaşanan sıkıntılar da bu çalışmanın sonuçlarını destekler niteliktedir. Yıldız ve Alp (2014) Kars kaşar peyniri sektörünün uluslararası rekabetçilik düzeyini düşük bulmuşlardır. Bakan ve Doğan (2012) Elmas Modelini kullanarak Kahramanmaraş ilindeki sektörlerin rekabetçiliğini incelemiştir. Araştırmanın bulgularına göre talep koşulları sektörlerin rekabetçiliğini diğer faktörlere göre daha fazla etkilemektedir. Rekabetçiliği en çok etkileyen ikinci sıradaki faktör ise devlettir. Bu faktörleri sırasıyla ilgili ve destekleyici endüstriler ile girdi koşulları takip etmektedir.

Hava taşımacılığındaki rekabetçiliği değerlendiren çalışmalar oldukça yenidir. Park ve diğerleri (2009), Güney Kore pazarında faaliyet gösteren hava kargo taşıyıcılarının rekabetçiliğini değerlendirmişlerdir. Bu değerlendirmenin sonuçlarına göre dakiklik ve titizlik rekabetçiliği etkileyen en önemli iki faktör olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'deki havacılık endüstrisinin rekabetçilik düzeyine yönelik alanyazındaki tek çalışmada havacılık endüstrisinin hava taşımacılığı sektörü bağlamında ele alındığı görülmektedir. Yazgan ve Yiğit'in (2013) Elmas Modeli'ni kullanarak Türkiye'deki sivil havacılık endüstrisinin uluslararası rekabetçilik düzeyini belirlemeye yönelik yaptıkları değerlendirmeye göre nitelikli işgücündeki eksiklikler ve yakıt maliyetleri Türk sivil havacılık endüstrisinin

uluslararası rekabetçilik düzeyini olumsuz olarak etkilemektedir. Bunun yanı sıra yüksek iç talep, sektörün hızlı büyümesi ve avantajlı coğrafi konum Türkiye'nin önemli avantajları olarak belirlenmiştir.

Türkiye'deki mal ve hizmet endüstrilerinin uluslararası rekabetçiliği ile ilgili çeşitli endüstrilere yönelik çalışmalar olmasına rağmen, alanyazında Türkiye'deki havayolu sektörünün uluslararası rekabetçilik düzeyinin belirlemeye yönelik Yazgan ve Yiğit'in çalışması dışında herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışmada da havacılık sektörü, havayolu, genel havacılık, havaalanları, bakım organizasyonları gibi alt unsurları birleştirilerek ele alınmış olduğundan, çalışmada havayolu sektörünün rekabetçiliği doğrudan ele alınamamıştır. Ayrıca, Yazgan ve Yiğit'in nitel olarak gerçekleştirdikleri analizden farklı olarak çalışmamızda model, nicel olarak toplanan verilerin analizi ile doğrudan havayolu sektörüne uygulanmıştır.

2.3. Elmas Modeli

Michael Porter (1990), neden bazı ülkelerin belirli endüstrilerde diğer ülkelere göre daha başarılı olduklarını anlayabilmek için yeni bir paradigmaya ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. Bunu açıklamak üzere Porter, on ülkeyi analiz ederek 'Elmas' olarak adlandırdığı modeli ortaya koymuştur. Porter'a göre, bulunan ülkenin dört niteliği –talep koşulları, faktör koşulları, işletmenin stratejisi, yapısı ve rekabet ve ilgili ve destekleyici endüstriler- yerel işletmelerin rekabetçi avantaj kazanımında ve sürdürülmesinde önemli rol oynamaktadır. 'Devlet' ve 'şans' da bu dört niteliğin işleyişini etkilemektedir. Bu nitelikler aşağıdaki paragraflarda özetlenmektedir.

Faktör koşulları: Faktör koşulları başlığı altında işgücü, toprak ve sermaye faktörleri yer almaktadır. Porter'a göre ülkeler, rekabetçi konumlarını devam ettirebilmek için faktör koşullarını yenilemek durumundadırlar (Luigi, 2007:10).

Talep koşulları: Porter, ulusların rekabet üstünlüklerinde işletmelerin ürettikleri ürüne veya hizmete olan iç talebin güçlü ve bilinçli olmasının önemine istinaden talep koşulları faktörüne vurgu yapmıştır. Güçlü ve bilinçli bir iç talebin birçok yararı vardır; ilki satıcıların, alıcıların ne almak istediklerini anlamalarına yardımcı olur. Daha sonra ise işletmenin müşterilerin beklentilerinde ortaya çıkabilecek değişimleri erken fark ederek bunlara uluslararası rakiplerden daha erken cevap verebilmesi fırsatını sunar (Frasineanu, 2008:3495).

Firma stratejisi, yapısı ve rekabet: Ulusal şartlar bir ülkede şirketlerin kurulmasını, örgütlenmesini ve yönetilmesini etkilemektedir. Bir endüstrinin rekabetçi olabilmesi yönetim uygulamaları ve endüstrideki rekabetçi avantaj kaynaklarının bir noktada birleşmesine bağlıdır. İşle ilgili bireysel motivasyon ve yetenekler de rekabetçi avantajın elde edilebilmesi için gereklidir (Boja, 2011:38).

İlgili ve destekleyici endüstriler: Bir ulusta uluslararası rekabetçiliğe sahip ilgili ve destekleyici endüstrilerin bulunması rekabetçi avantajın yaratılmasına ve sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır (Porter, 1990:80).

Devlet: Porter, bir sektörün uluslararası rekabet gücünün gelişiminde devletin rolünü *önemli* ancak *dolaylı* olduğuna inanmaktadır. Porter'a göre devletin görevi rekabetçi avantajı yaratmaya çalışmak değil, modelin dört ana bileşenini meydana getiren ana unsurlar çerçevesinde sektörü desteklemektir (Porter,1990:80).

3. Yöntem

3.1. Araştırma Modeli

Türk havayolu sektörünün uluslararası rekabetçiliğinin incelendiği bu çalışmada nicel araştırma veri toplama tekniklerinden biri olan anket yöntemi kullanılmıştır. Bu amaçla geliştirilen ölçek aracılığı ile üniversitelerde havacılık alanında çalışan akademisyenler ile havayollarında çalışan uzman ve yöneticilerin görüşleri alınmış, bulguların analizi ile Türk havayolu sektörünün rekabetçiliği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın amacı Türk havayolu sektörünün uluslararası rekabetçilik düzeyini değerlendirmektir. Bu kapsamda hazırlanan ölçeğin, değerlendirmenin daha sağlıklı olması adına yalnızca havayolu yöneticilerine değil; havayolu sektörü üzerinde çalışan akademisyenlere de uygulanması tercih edilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın ana kütlesi Türkiye'deki havayollarında çalışan uzmanlar ve yöneticiler ile havacılık alanında çalışmaları olan akademisyenlerden oluşturmaktadır. Ancak, tüm bireylere ulaşılması mümkün olmadığından örnekleme yapılması zorunlu görülmüştür. Örnekleme yöntemi olarak kolayda örnekleme metodu tercih edilmiştir. Ancak, örneklemin ana kütleyi iyi temsil etmesi gerektiği göz önünde bulundurularak mümkün olduğunca farklı üniversitelerde havacılık alanında çalışan akademisyenler ile farklı havayollarında çalışan uzmanlara ve yöneticilere doğrudan ulaşılmıştır.

3.3. Veri Toplama Aracı

"Türk Havayolu Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Analizi" ölçeğinin oluşturulma aşamaları şu şekildedir: İlk olarak alanyazının incelenmesi (Porter, 1990; Bulu vd., 2006, 2007 ve 2008; Erarslan vd., 2007, 2008 ve 2009; Rodrigus ve Khan, 2015; Park vd., 2009; Gümüş ve Hızıroğlu, 2015; Yazgan ve Yiğit, 2013) ile madde havuzu oluşturulmuştur. İçerik geçerliliğinin sağlanabilmesi için oluşturulan madde havuzu havacılık endüstrisinde uzun yıllar deneyimi olan bir yönetici ile bir akademisyen tarafından incelenmiş; onların görüşleri de dikkate alınarak 36 maddelik bir anket oluşturulmuştur. Yazarlar tarafından yapılan açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda 25 maddelik bir ölçek elde edilmiştir (Şengür ve Ustaömer, 2019).

Ölçek, 5'li Likert tipi 25 sorudan ve isteğe bağlı olarak cevaplanabilecek 5 tane açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Açık uçlu sorularla katılımcılara her bir faktöre yönelik düşüncelerini sunma imkânı verilmektedir. Likert kategorileri şu şekildedir; "kesinlikle rekabetçi bulmuyorum (1)", "rekabetçi bulmuyorum (2)", "orta derecede rekabetçi buluyorum (3)", "rekabetçi buluyorum (4)" ve "kesinlikle rekabetçi buluyorum (5)".

Geliştirilen ölçek 16 Şubat- 13 Nisan 2017 tarihleri arasında LinkedIn üzerinden 450 kişiye mesaj olarak gönderilmiştir. Mesaja dönüş yapmayanlar için hatırlatma mesajları gönderilmiştir. Anketi 223 katılımcı eksiksiz olarak doldurmuş, bunlar değerlendirilmeye alınmıştır.

4. Bulgular ve Yorumlar

“Türk Havayolu Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Analizi” ölçeği beş bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler sırasıyla; girdi koşulları, talebi etkileyen faktörler, sektördeki firmaların yapısı ve stratejileri, ilgili ve destekleyici kuruluşlar ve devlettir. Her bir faktör altındaki maddelerin aldığı ortalamalar ve faktör ortalamaları aşağıda ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir.

4.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Bu çalışmada tanımlayıcı istatistik olarak güvenilirlik analizlerine, boyutlarla ilgili tanımlayıcı istatistiklere (ortalama, standart sapma, basıklık ve çarpıklık değerleri) ve katılımcıların mesleki dağılımlarına yer verilmektedir. Tablo 1, bu çalışmada kullanılan ölçek boyutlarının güvenilirliğini göstermektedir.

Tablo 1. Güvenilirlik İle İlgili İstatistikler

	Cronbach Alfa Değeri	Madde Sayısı
Girdi Koşulları	0,748	3
Talebi Etkileyen Faktörler	0,734	4
Sektördeki Firmaların Yapısı ve Stratejileri	0,877	7
İlgili ve Destekleyici Kuruluşlar	0,729	4
Devlet	0,903	7

Tablo 1’e göre ölçek boyutlarının Cronbach alfa değerleri 0,729 ile 0,903 arasında değişmektedir. Alanyazında ölçeklerin güvenilirliği için bu değerlerin en az 0,7 olması gerektiği belirtilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2014:305). Tablodaki değerler incelendiğinde Türk havayolu sektörünün uluslararası rekabetçilik ölçeğinin güvenilir olduğu söylenebilir.

Tablo 2, anketin sonuçlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikleri göstermektedir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Alt Boyutlar	Ortalama	Standart Sapma	Basıklık	Çarpıklık
Girdi Koşulları	3,19	0,89	-0,157	-0,220
Talebi Etkileyen Faktörler	3,85	0,74	1,14	-0,979
Sektördeki Firmaların Yapısı ve Stratejileri	3,17	0,77	0,043	-0,082
İlgili ve Destekleyici Kuruluşlar	3,17	0,77	-0,153	-0,177
Devlet	2,72	0,89	-0,319	0,311

Tablo 2’e göre Türk havayolu sektörünün uluslararası rekabetçilik gücünü açıklayan faktörlerin aldığı ortalamalar şu şekildedir; girdi koşulları (3,19), talebi etkileyen faktörler (3,85), sektördeki firmaların yapısı ve stratejileri (3,17), ilgili ve destekleyici kuruluşlar (3,17) ve devlet (2,72). Değişkenlerin normal dağılıp dağılmadığını ortaya çıkarmak için basıklık ve çarpıklık değerleri incelenmelidir. Tabachnick ve Fidell (2013) bu değerlerin +1.5 ile -1.5 arasında değerler almasının verilerin normal dağıldığını işaret ettiğini belirtmektedir. Bu çalışmada da tüm faktörlere ait basıklık ve çarpıklık değerleri +1.5 ile -1.5 arasında değerler almışlardır. Bu durum verilerin normal dağıldığını göstermektedir.

Tablo 3 katılımcıların mesleklerinin sıklığını ve yüzdelik dağılımını göstermektedir.

Tablo 3. Katılımcıların Meslek Dağılımı

Meslekler	Sıklık	Yüzde
Yönetici	75	33.8
Havacılık Uzmanı	69	31.1
Akademisyen	17	7.7
Diğer	61	27.5

Tablo 3’e göre ankete katılanların yarısından fazlasını yöneticiler (%34) ve havacılık uzmanları (%31) oluşturmaktadır. Onları sırasıyla diğer çalışanlar (%27) ve akademisyenler (%8) izlemektedir. Diğer çalışanlar içerisinde pilot, mühendis, harekât memuru gibi mesleklerden katılımcılar bulunmaktadır.

4.2. Girdi Koşulları Faktörü

Girdi koşulları faktörünün altında nitelikli işgücü, işgücü verimliliği ile bilgi ve teknoloji altyapısı maddeleri yer almaktadır. Tablo 4 Türk havayolu sektörünün girdi koşulları faktörünün ortalamasını göstermektedir.

Tablo 4. Girdi Koşulları Faktörünün Ortalaması

	Maddelerin Ortalaması	Standart Sapma
Nitelikli İşgücü	3,21	1,12
İşgücü Verimliliği	3,11	1,04
Bilgi ve Teknoloji Altyapısı	3,25	1,03
Girdi Koşulları Faktörünün Ortalaması	3,19	

Tablo 4’e göre Türk havayolu sektörünün uluslararası rekabetçilik düzeyi girdi koşulları faktörü açısından incelendiğinde alt maddelerin 3,11 ile 3,25 aralığında değerler aldığı görülmektedir. Girdi koşulları faktörünün ortalaması ise 3,19’dur.

Girdi koşulları faktörünün alt maddeleri incelendiğinde Türk havayolu sektörünün uluslararası rekabetçiliğine en fazla katkıda bulunan maddenin 3,25’lik ortalamasıyla bilgi ve teknoloji altyapısı olduğu görülmektedir. Sektördeki havayollarının filolarının genç olması ve bilgi teknolojilerine yapılan yatırımların bu maddenin

ortalamasının yüksek olmasına neden olduğu düşünülmektedir.

4.3. Talebi Etkileyen Faktörler

Talebi etkileyen faktörler boyutunun altında Türkiye'nin coğrafi konumu, iç ve dış hat ile transit yolcu talepleri maddeleri yer almaktadır. Tablo 5 Türk havayolu sektörünün talebi etkileyen faktörlerin ortalamasını göstermektedir.

Tablo 5. Talebi Etkileyen Faktörlerin Ortalaması

	Maddelerin Ortalaması	Standart Sapma
Türkiye'nin Coğrafi Konumu	4,33	0,99
İç Hat Yolcu Talebi	3,71	0,95
Dış Hat Yolcu Talebi	3,56	0,99
Transit Yolcu Talebi	3,80	1,09
Talebi Etkileyen Faktörlerin Ortalaması	3,85	

Tablo 5'e göre Türk havayolu sektörünün uluslararası rekabetçilik düzeyi, talebi etkileyen faktörler açısından incelendiğinde alt maddelerin 3,56 ile 4,33 aralığında değerler aldığı görülmektedir. Talebi etkileyen faktörlerin ortalaması ise 3,85'tir.

Talebi etkileyen faktörlerin alt maddeleri incelendiğinde Türk havayolu sektörünün uluslararası rekabetçiliğine en fazla katkıda bulunan maddenin 4,33'lük ortalamasıyla Türkiye'nin coğrafi konumu olduğu görülmektedir. Bu madde aynı zamanda tüm anketteki maddeler arasında katılımcılara tarafından en fazla rekabetçi bulunan maddedir. Türkiye'nin Asya ile Avrupa arasında köprü vazifesi görmesi ve birçok önemli destinasyona yalnızca birkaç saat uçuş mesafesinde bulunması bu maddenin yüksek ortalamaya sahip olmasının nedenleri arasındadır.

4.4. Sektördeki Firmaların Yapısı ve Stratejileri

Sektördeki firmaların yapısı ve stratejileri boyutunun altında havayolu yönetim ve pazarlama stratejileri, doluluk oranı, sektörün küresel pazar payı, stratejik ortaklıklar, havayolları arasındaki rekabet ile sektörün genel imajı maddeleri yer almaktadır. Tablo 6 Türk havayolu sektörünün firmaların yapısı ve stratejileri faktörünün ortalamasını göstermektedir.

Tablo 6. Sektördeki Firmaların Yapısı ve Stratejileri Faktörünün Ortalaması

	Maddelerin Ortalaması	Standart Sapma
Havayolu Yönetim Stratejileri	2,90	1,12
Havayolu Pazarlama Stratejileri	3,13	1,07
Doluluk Oranı	3,41	0,88
Sektörün Küresel Pazar Payı	3,24	0,98
Stratejik Ortaklıklar	3,11	1,08
Türk Havayolu İşletmeleri Arasındaki Rekabet	3,05	1,07
Sektördeki Genel İmajı	3,36	1,00
Sektördeki Firmaların Yapısı ve Stratejileri Faktörünün Ortalaması	3,17	

Tablo 6'a göre Türk havayolu sektörünün uluslararası rekabetçilik düzeyi sektördeki firmaların yapısı ve stratejileri faktörü açısından incelendiğinde alt maddelerin 2,90 ile 3,41 aralığında değerler aldığı görülmektedir. Firmaların yapısı ve stratejileri faktörünün ortalaması ise 3,17'dir.

Sektördeki firmaların yapısı ve stratejileri faktörünün alt maddeleri incelendiğinde sektörün genel imajının (3,36) en yüksek ortalamaya sahip madde olduğu görülmektedir. Bu maddenin yüksek ortalamaya sahip olmasının nedeni Türk Hava Yolları'nın son dönemdeki yükselişi olabilir. Türk Hava Yolları dünyada en fazla noktaya uçan havayollarından birisidir. Ayrıca, imzaladığı sponsorluklar ve aldığı ödüller sektörün genel imajına olumlu katkıda bulunmaktadır.

4.5. İlgili ve Destekleyici Kuruluşlar

İlgili ve destekleyici kuruluşlar boyutunun altında havaalanı sektörü, yer hizmeti işletmeleri, bakım kuruluşları ve havacılık eğitim kuruluşları maddeleri yer almaktadır. Tablo 7 Türk havayolu sektörünün ilgili ve destekleyici kuruluşlar faktörünün ortalamasını göstermektedir.

Tablo 7. İlgili ve Destekleyici Kuruluşlar Faktörünün Ortalaması

	Maddelerin Ortalaması	Standart Sapma
Havaalanı Sektörü	3,25	1,04
Yer Hizmeti İşletmeleri	3,23	1,06
Bakım Kuruluşları	3,31	1,07
Havacılık Eğitim Kurumları	2,92	1,05
İlgili ve Destekleyici Kuruluşlar Faktörünün Ortalaması	3,17	

Tablo 7'e göre Türk havayolu sektörünün uluslararası rekabetçilik düzeyi, ilgili ve destekleyici kuruluşlar faktörü açısından incelendiğinde alt maddelerin 2,92 ile 3,31 aralığında değerler aldığı görülmektedir. İlgili ve destekleyici kuruluşlar faktörünün ortalaması ise 3,17'dir.

İlgili ve destekleyici kuruluşlar faktörü incelendiğinde en yüksek ortalamaya sahip maddenin 3,31'lik ortalamayla bakım kuruluşları olduğu görülmektedir. Türk Havayolları'nın bünyesindeki bakım kuruluşu sektördeki en önemli oyuncu konumundadır. Türkiye'deki havayolları dışında özellikle Ortadoğu bölgesindeki birçok havayolunun büyük bakımları Türk Havayolları tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu durumun bakım kuruluşlarının katılımcılar tarafından diğer maddelere göre daha fazla rekabetçi bulunmasına neden olduğu düşünülmektedir.

4.6. Devlet

Devlet faktörünün altında ise havayolu sektörüne yönelik politikalar, vergi politikaları, denetim fonksiyonu, mevzuat ve bürokrasi, teşvikler, politik istikrar ile makroekonomik göstergelerin istikrarı maddeleri yer almaktadır. Tablo 8 Türk havayolu sektörünün devlet faktörünün ortalamasını göstermektedir.

Tablo 8. Devlet Faktörünün Ortalaması

	Maddelerin Ortalaması	Standart Sapma
Havayolu Sektörüne Yönelik Politikalar	2,90	1,13
Vergi Politikaları	2,75	1,10
Denetim Fonksiyonu	2,83	1,12
Mevzuat ve Bürokrasi	2,57	1,12
Teşvikler	2,87	1,15
Politik İstikrar	2,60	1,27
Makroekonomik Göstergelerin İstikrarı	2,57	1,15
Devlet Faktörünün Ortalaması	2,72	

Tablo 8'e göre Türk havayolu sektörünün uluslararası rekabetçilik düzeyi devlet faktörü açısından incelendiğinde alt maddelerin 2,57 ile 2,90 aralığında değerler aldığı görülmektedir. Devlet faktörünün ortalaması ise 2,72'tir.

Devlet faktörünün alt maddeleri incelendiğinde hiçbir maddenin 3 ortalamasını geçemediği görülmektedir. En yüksek ortalamaya sahip madde 2,90'lık ortalamasıyla havayolu sektörüne yönelik politikalar. Özellikle 2003 yılında devlet tarafından iç hat havayolu pazarının serbestleştirilmesinin havayolları arasında rekabetin artmasını sağlayarak endüstrinin uluslararası rekabetçiliğine de katkıda bulunduğu düşünülmektedir.

4.7. Değişkenler Arası İlişkilerin Analizi

Değişkenler arası ilişkilerin analizi kapsamında meslek değişkeni ile faktörler arasındaki ilişki incelenecektir. Tablo 9 meslek değişkeni ile faktörler arasındaki ilişkinin Anova test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 9. Değişkenler Arası İlişkilerin Analizi

Boyutlar	F	P
	Değeri	Değeri
Girdi Koşulları	.643	.588
Talebi Etkileyen Faktörler	.663	.576
Sektördeki Firmaların Yapısı ve Stratejileri	.267	.849
İlgili ve Destekleyici Kuruluşlar	.651	.583
Devlet	.138	.937

Tablo 9'a göre ulaşılan sonuçlar şunlardır: Tek faktörlü varyans analizi sonuçlarına göre farklı mesleklerdeki kişilerin girdi koşullarına ilişkin ortalamaları ($F(3,218)=0,643$, $p>.05$), talebi etkileyen faktörlere ilişkin ortalamaları ($F(3,218)=0,663$, $p>.05$), sektördeki firmaların yapısı ve stratejileri faktörüne ilişkin ortalamaları ($F(3,218)=0,267$, $p>.05$), ilgili ve destekleyici kuruluşlar faktörüne ilişkin ortalamaları ($F(3,218)=0,651$, $p>.05$) ve devlet faktörüne ilişkin ortalamaları ($F(3,218)=0,138$, $p>.05$) aralarında anlamlı farklılıklar bulunamamıştır.

5. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın sonuçlarına göre Türk havayolu sektörünün uluslararası rekabetçilik düzeyini ortaya koyan faktörler şu

ortalama almışlardır; girdi koşulları (3,19), talebi etkileyen faktörler (3,85), firmaların yapısı ve stratejileri (3,17), ilgili ve destekleyici kuruluşlar (3,17) ve devlet (2,72). Araştırma bulgularına göre devlet faktörü (2,72) dışındaki tüm diğer faktörler 3'ün üzerinde ortalama değerlere sahiptirler. Devlet faktörü altındaki maddeler ise diğer faktörlerin altındaki maddelere kıyasla daha düşük ortalamalara sahiptirler. Devlet bir sektörün uluslararası rekabetçilik düzeyi üzerinde direkt etkili olmasa da rekabetçiliği teşvik eden bir çevrenin oluşturulmasında önemli etkiye sahiptir.

Faktörlerin Türk havayolu sektörünün uluslararası rekabetçilik düzeyine etkileri incelendiğinde şu sonuçlarla karşılaşılmaktadır:

Girdi faktöründen katılımcıların en az rekabetçi bulunduğu madde 3,11 ortalaması ile işgücü verimliliğidir. Katılımcıların girdi koşullarından en fazla rekabetçi bulunduğu madde ise 3,25'lik ortalaması ile bilgi ve teknoloji altyapısıdır. Katılımcılardan biri açık uçlu soruda şunu belirtmiştir: "Sektörde iki üç kişilik işleri bir kişinin yapmak durumunda olması işlerde aksaklıklara neden olmaktadır. Maliyet azaltmak için çalışanların ücretlerinden kesinti yapmak sektördeki verimi düşürmektedir. Bilgi ve teknoloji altyapısındaki ilerleyiş hızlıdır ancak uluslararası rekabetçilik açısından hala geridir". Türk havayolu sektörünün uluslararası rekabetçilik düzeyini girdi faktörü açısından yükseltmek için şu öneriler dikkate alınabilir: Sürekli gelişimin daha istikrarlı olabilmesi için personel politikaları liyakate dayanmalıdır. Havayolu çalışanlarının maaşlarının eski döviz kurları üzerinden sabitlenmesi çalışan verimliliğini ve motivasyonunu düşürmektedir. Çalışanların maaşlarının TL ile ödenmesi bu sorunu giderebilir. Ayrıca, bilgi ve teknoloji altyapısının ithal edilmesi yerine bağımsız yerli üretime önem verilmelidir.

Talebi etkileyen faktörlerden katılımcılar tarafından en fazla rekabetçi bulunan madde Türkiye'nin coğrafi konumudur. Bu madde aynı zamanda tüm anketteki en yüksek ortalamaya sahip olan maddedir. Türkiye'nin Avrupa ile Asya arasında doğal bir köprü olması bu maddenin katılımcılar tarafından rekabetçi bulunmasını destekler niteliktedir. Katılımcılardan birisi açık uçlu soruda şunu belirtmiştir: "Uluslararası gelişmeler, pazarlar ve ekonomik blokların yer değiştirmesi (Asya'da yeni pazarların güçlenmesi) Batı ile Doğu eksenini oluşturmaktadır. Türkiye de coğrafi olarak bu hattın merkezinde bulunmaktadır. Coğrafi avantaj uçuş ve operasyonda doğal bir rekabet gücü sağlamaktadır". Transit yolcu talebinin (3,80) yüksek bir ortalamaya sahip olmasının nedeni Türk Hava Yolları'nın küresel uçuş ağı ile 5. ve 6. trafik haklarını kullanarak İstanbul Atatürk Havalimanı'ndan transit geçiş noktası olarak yararlanması olabilir. İstanbul'daki yeni havalimanının tam olarak faaliyete geçmesi ve gelecekte Türkiye'ye yönelik güvenlik algısındaki iyileşmeler ile iç hat, dış hat, transit yolcu taleplerinde rekabetçilik gücü açısından kayda değer ilerlemelerin olabileceği beklenmektedir. Türkiye'nin son yıllarda nüfus artış hızı azalsa da Türkiye özellikle dünyadaki gelişmiş birçok ülkeye göre genç ve dinamik bir nüfusu barındırmaktadır. Dış hat yolcu talebinin (3,56) diğer maddelere göre nispeten düşük bir ortalamaya sahip olmasının nedeni Türkiye'nin son iki yıldır güvenlik konusunda yaşadığı sıkıntılar olabilir. Güvenlik konusunda

yaşanan sıkıntılar özellikle turizm sektörümüzü olumsuz etkilemektedir. Bu durum da doğrudan dış hat yolcu talebini olumsuz etkilemektedir. Türk havayolu sektörünün uluslararası rekabetçilik düzeyini talebi etkileyen faktörler açısından yükseltmek için şu öneriler dikkate alınabilir: THY dışındaki diğer havayollarımız uçuş ağlarının benzerliği nedeniyle transit yolcu konusunda potansiyellerine tam ulaşamamışlardır. Uçuş ağlarının büyük kısmı batıyı kapsamaktadır. Havayollarının doğuya ve diğer bölgelere ağırlık vermeleri rekabet gücü açısından faydalı olacaktır.

Endüstrideki firmaların yapısı ve stratejileri faktöründen katılımcıların en az rekabetçi bulunduğu madde 2,90'lık ortalaması ile havayolu yönetim stratejileridir. Bir katılımcı açık uçlu soruda şunu belirtmiştir: "Uzun vadeli stratejik planların sağlam temeller üzerine kurulamaması, yanlış yönetim stratejileri ve nitelikli işgücüne yeterli önemin verilmemesi uzun dönemde havayolu sektöründe kalitenin düşmesi ve işletme ömürlerinin kısalmasına neden olmaktadır". Katılımcılar tarafından en fazla rekabetçi bulunan maddeler ise doluluk oranı (3,41) ve sektörün genel imajıdır (3,36). Sektörün genel imajının diğer maddelere göre nispeten daha fazla rekabetçi bulunmasının nedeni Türk Hava Yolları'nın kazandığı ödüller, reklamları ve yaptığı sponsorluk anlaşmaları olabilir. THY reklam filmlerinde ünlü isimlere rol vermektedir. Bunlar arasında; Lionel Messi, Kobe Bryant, Caroline Wozniacki sayılabilir. THY'nin çeşitli spor kulüpleri ile yaptığı sponsorluk anlaşmaları arasında Manchester United, FC Barcelona ve Shakhtar Donetsk futbol kulüpleri sayılabilir. Diğer özel havayolu işletmelerimizin de imajları genel olarak bu rekabetçiliğe katkıda bulunmaktadır. Havayolu pazarlama stratejileri, sektörün küresel pazar payı, stratejik ortaklıklar ve Türk havayolu işletmeleri arasındaki rekabet maddeleri ise orta derecede rekabetçi bulunmaktadır. Türk havayolu sektörünün uluslararası rekabetçilik düzeyini endüstrideki firmaların yapısı ve stratejileri faktörü açısından yükseltmek için şu öneriler dikkate alınabilir: Havayolları yatırım politikalarında rasyonel yollar izlenmelidir. Organizasyon yapılarında gereğinden fazla kadroların olması havayollarının maliyetlerini yükseltmektedir. Havayolları gerçekçi ve küresel analizler yaparak misyon ve vizyonlarını belirlemelidir. Ayrıca, belirlenen misyonun ve vizyonun tüm çalışanlar tarafından benimsenmesi sağlanmalıdır. Havayollarında eğitimlere daha fazla önem verilmelidir.

İlgili ve destekleyici kuruluşlardan havacılık eğitim kurumlarının katılımcılar tarafından en az oranla rekabetçi bulunması düşündürücüdür. Son yıllarda havacılık alanında ön lisans ve lisans seviyesinde eğitim veren kuruluşların sayısı hızlı bir biçimde yükselmiştir. Bununla birlikte, bu nicelik olarak yükselişin nitelik olarak desteklendiğini söyleyebilmek olası değildir. Yeni açılan havacılık okullarındaki bölümlerin birçoğunun akademik altyapısı yeterli değildir. Bu okulların en büyük eksiği havacılık alanında yetişmiş yeterli sayı ve kalitede akademisyeni istihdam edememesidir. Faktördeki diğer maddeler incelendiğinde özellikle bakım kuruluşlarının (3,31) diğer maddelere göre katılımcılar tarafından daha fazla rekabetçi bulunduğu söylenebilir. Türk havayolu sektörünün uluslararası rekabetçilik düzeyini ilgili ve destekleyici kuruluşlar faktörü açısından yükseltmek için şu öneri

dikkate alınabilir: Havacılık eğitim kurumları Yükseköğretim Kurulu ve Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü (SHGM) tarafından daha sıkı bir şekilde denetlenmeli önerisi getirilmiştir.

Devlet faktörü incelendiğinde katılımcıların en az rekabetçi bulunduğu madde mevzuat ve bürokrasidir (2,57). Bu ortalamanın aynı zamanda makroekonomik göstergelerin istikrarı (2,57) ile birlikte anketteki en düşük ortalama olması ilginçtir. Katılımcılar, Türkiye'de havayolları ile ilgili vergi politikasını, denetim fonksiyonunu, teşvikleri, havayolu sektörüne yönelik politikaları ve politik istikrarı rekabetçi bulmamaktadır. Bir katılımcı devlet faktörüyle ilgili şunu belirtmektedir: "Özellikle havacılık sektörü üzerinde çok sık politika değişikliklerine gidilmesi, siyasi gelişmelerin çok fazla içinde olması ve uzun dönemde siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanamıyor olması son dönemde iyi bir ivme yakalayan sektörün duraklama ve kısa bir süre sonrasında da gerileme dönemine girmesine neden olmaktadır". Türk havayolu sektörünün uluslararası rekabetçilik düzeyini devlet faktörü açısından yükseltmek için şu öneriler dikkate alınabilir: Sektörün beklentileri ile havacılık eğitim kurumlarının nitelikleri uyusmamaktadır. Bu nedenle, sivil havacılık eğitim politikasına ihtiyaç duyulmaktadır. Yakıt destekleri uygulanmakla birlikte devletin, Emirates ve Qatar Havayolları örneklerinde olduğu gibi havayollarının yakıt hususunda destek kapsamını genişletmesi bu konudaki bir diğer öneridir. Her ne kadar bu ülkelerle Türkiye'nin petrol rezervleri kıyaslanamasa da, yakıt fiyatı ve vergilerle ilgili ek teşvikler özellikle özel havayolu işletmeleri için rekabetçiliği artıracaktır. Avrupa Birliği ülkelerindeki havalimanlarında olduğu gibi ülkemizde de yer hizmeti şirketlerine araç, plaka ücretleri gibi alanlarda destek olunmalıdır. Türkiye'nin doğusunda bulunan havalimanlarında yıl boyu görüş limitlerinin düşük olması nedeniyle bu meydanların iniş sistemlerinin daha düşük görüşlerde kullanılabilir sistemlerle geliştirilmesi fayda sağlayacaktır. Aynı zamanda sektörde rekabet kurallarının tam olarak işletilmesi ile hizmet kalitesinin geliştirilmesi ve rekabetçiliğin artışı mümkün olabilecektir.

Bu çalışmada Türk havayolu sektörünün rekabetçiliğini değerlendirmek üzere sektör yöneticileri, uzmanları ve akademisyenlerinin görüşlerinden faydalanılmıştır. Katılımcıların görüşleri doğrultusunda Likert tipi ve açık uçlu sorularla genel bir fikir elde edilmiş, sektörün rekabetçiliğinin geliştirilebilmesi için üzerinde durulması gerekli alanlar belirtilmiştir. Türk hava taşımacılığı sisteminin krizden oldukça etkilendiği bir dönemde gerçekleştirilen çalışmanın sonuçlarını bu açıdan değerlendirmek önemlidir. Geliştirilen ölçek, sonraki çalışmalarda farklı dönemlerde endüstrinin rekabetçiliğinin değerlendirilmesinde fayda sağlayabilecektir.

Kaynakça

- Bakan, İ.ve Doğan, İ.(2012). Competitiveness of the Industries Based on the Porter's Diamond Model: An Empirical Study, *IJRRAS*, 11(3), 441-455.
- Bulu, M., Erarslan, H., ve Kaya, H.(2006). Türk Elektronik Sektörünün Rekabetçilik Analizi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 49-66.

- Bulu, M. ve Erarslan, H.(2008). Bolu İli Turizm Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Analizi, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 5(1), 1-33.
- Bulu, M., Erarslan, H. ve Barca, M.(2007). Türk Gıda Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Düzeyinin Analizi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 9(1), 311-335.
- Büyüköztürk, Ş.(2005). Anket Geliştirme, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 133-151.
- Erarslan, H. İpçioğlu, I, Hasit, G. ve Erşahan, B.(2008). Bilecik Bölgesi Mermer Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Analizi: Sektörel Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10), 193-217.
- Erarslan, H., Karataş, A. ve Kaya, H.(2007). Türk Plastik Sektörünün Rekabetçilik Analizi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 203-219.
- Fathi, A. ve Ahmadian, S. (2016), Competitiveness of the Iran Automotive Industry for Entrancing into Foreign Markets, *Procedia Economics and Finance*, 36, 29-41.
- Gümüş, A. ve Hızıroğlu, M.(2015). Measuring and Explaining Turkey's Competitiveness in Services Using Balassa Index and Diamond Model, *Journal of Business Research Turk*, 7(2), 195-213.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F.(2014).*Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe-Yöntem-Analiz*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Öz, Ö.(1999). *The Competitive Advantage of Nations: The Case of Turkey*, Londra: Ashgate.
- Porter, M.(1990) The Competitive Advantage of Nations, *Harvard Business Review*, 2, 73-91
- Park, Y. ve Zhang, A.(2009). Evaluating Competitiveness of Air Cargo Express Services, *Transportation Research Part E*, 45 (2), 321-334.
- Rodrigues, G. ve Khan, R.(2015). Competitiveness of Clothing Industry Based on Porter's Diamond Model: SAFTA Countries, *Proceedings of Academics World International Conference, United States*, 18-23.
- Selli, F., Erarslan, H., Chowdhury, D. ve Sukumar, A. (2010). International Competitiveness: Analysis of Turkish Animal Husbandry: An Empirical Study in GAP Region, *Enterprise Risk Management*, 1(1), 100-114.
- SHGM (2017). 2016 Faaliyet Raporu. (Erişim Tarihi: 30.05.2019), http://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhava/cilik/files/pdf/kurumsal/raporlar/2016_faaliyet_raporu.pdf
- Smit, A. J. (2010). The Competitive Advantage of Nations: Is Porter's Diamond Framework a New Theory that Explains the International Competitiveness of Countries? *Southern African Business Review*, 14(1), 105-130.
- Şengür, F. ve Ustaömer T.C(2019). Competitiveness Level of the Airline Industry: A Scale Development Study, *International Journal for Traffic and Transport Engineering*, 9(1), 68-80.
- Tabachnick, B. & Fidell, L.(2013). *Using Multivariate Statistics*, Boston: Pearson.
- Yazgan, A. ve Yiğit, S.(2013). Türk Sivil Havacılık Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Düzeyinin Analizi, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 25, 421-445.
- Yıldız, S. ve Alp, S.(2014). Bir Kümelenme Örneği Olarak Kars Kaşar Peyniri Endüstri Kümesi, *H.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(1), 249-272.

Araştırma Makalesi • Research Article

Türkiye Enflasyon Görünümüne İlişkin Bir Değerlendirme; Reel Efektif Döviz Kuru İle Tüketici Fiyat Endeksi Arasındaki İlişkinin Analizi *

A Review of Inflation Outlook in Turkey; Analysis of the Relationship between Real Effective Exchange Rate and Consumer Price Index

Esra N. Kılıcı ^{a,**}

^a Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Arel Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finans Bölümü, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-2239-4560.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 05 Şubat 2019

Düzeltilme tarihi: 11 Temmuz 2019

Kabul tarihi: 17 Temmuz 2019

Anahtar Kelimeler:

Tüketici Fiyat Endeksi,
Reel Efektif Döviz Kuru,
TCMB

ÖZ

Türkiye’de, 2006 yılından itibaren uygulanan “Enflasyon Hedeflemesi” rejimi ile enflasyonda belirgin bir iyileşme sağlanmıştır. Ancak, 2016 yılı ikinci yarısından itibaren ve özellikle 2018 yılında döviz kurunda Türk Lirası aleyhine yaşanan aşırı değerlenme, enflasyonda yukarı yönlü trendi desteklemiş, 2018 yılsonu enflasyon oranı %20,30 seviyesinde gerçekleşmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) tarafından, para politikası faiz oranlarında belirgin bir faiz artırımı yapılmış; Rezerv Opsiyon Mekanizması (ROM) kapsamında dövize ilişkin üst sınırın indirilmesi ve yabancı para zorunluk karşılık oranlarının artırılması gibi adımlar atılarak, kurdaki yukarı hareketler sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın amacı, reel efektif döviz kuru ile tüketici fiyat endeksi arasındaki ilişkinin, 2003:01-2018:12 dönemi aylık verileri esas alınarak ve Fourier ADF birim kök, Fourier SHIN kointegrasyon ve Fourier Granger nedensellik testlerinin kullanılarak analiz edilmesidir. Çalışma sonuçları, reel efektif kur ve tüketici fiyat endeksi arasında kısa ve uzun dönemli ilişki olduğunu göstermektedir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 05 February 2019

Received in revised form 11 July 2019

Accepted 17 July 2019

Keywords:

Consumer Price Index,
Real Effective Exchange Rate,
CBRT

ABSTRACT

Turkey experienced a significant improvement in the inflation thanks to the “Inflation Targetting” regime which has been implemented since 2006. However, the appreciation in the foreign exchange rates against Turkish Lira in the period from 2016 to 2018, supported the upward trend in inflation and led to a %20,30 year-end inflation rate in 2018. In response to the developments, the Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT) made significant interest rate increase. At the same time, steps have been taken to reduce the upper limit for foreign exchange rates within the scope of the ROM and to increase the foreign exchange reserve requirements. The objective of this study is to investigate the relationship between real effective exchange rate and consumer price index in the period of 2003:01-2008:12 by using monthly data and by employing Fourier ADF unit root, Fourier SHIN cointegrasyon and Fourier Granger causality tests. The findings indicate that real effective exchange rate does have impact on consumer price index in both short and long-run.

1. Giriş

Türkiye’de 2016 yılı ikinci yarısından itibaren ve özellikle 2018 yılında döviz kurunda Türk Lirası aleyhine yaşanan aşırı değerlenme, enflasyon başta olmak üzere birçok makroekonomik göstergesi olumsuz yönde etkilemiştir.

Toplam talepteki azalmanın yarattığı dezenflasyonist etkiye rağmen, döviz kurundaki aşırı değerlenme ve ithal mal fiyatlarındaki belirgin yükselişlerin yanı sıra, beklentiler ve buna paralel olarak ekonomik birimlerin fiyatlama davranışındaki bozulmanın tetiklediği fiyat artışları enflasyonun yukarı yöndeki hareketini desteklemiş; 2018

* Bu çalışma, 4-5 Mayıs 2018 tarihleri arasında Adana’da düzenlenen II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi’nde sunulan “Türkiye Enflasyon Görünümüne İlişkin Bir Değerlendirme” isimli sözlü bildirin genişletilmiş ve revize edilmiş halidir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author

esra.kilci@gmail.com

yılında %20,30 seviyesinde (TÜİK, 2019) bir yılsonu enflasyon oranını beraberinde getirmiştir. Bilindiği üzere, Türkiye’de 2006 yılından itibaren enflasyon hedeflemesi rejimi uygulanmakta olup, söz konusu programla birlikte, uygulanan mali disiplin ve TCMB’nin etkin para politikası sonucunda, enflasyon oranı tek hanelere düşürülmüş; 2002 öncesi dönemde aşırı yüksek seviyelerde seyreden enflasyon oranlarında belirgin bir iyileşme görülmüştür.

Özellikle enflasyon hedeflemesi rejimi uygulayan ülkeler için, enflasyona yol açan faktörlerin tespit edilmesi ve bu faktörlerin iyileştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde, döviz kuru ve buna bağlı olarak ithal ürünlerin fiyatları, özellikle kısa dönemde, enflasyona yol açan temel dinamiklerdendir ve söz konusu faktörlerde hızlı ve büyük değişimler yaşandığı dönemlerde, mali otoriteler ve para otoriteleri açısından bu faktörlerin önemi artmaktadır (Özmen ve Topaloğlu, 2017: 1). Aynı zamanda, uluslararası entegrasyonun artması, gelişmekte olan ülke finansal piyasaları arasındaki bağlantıların artmasına büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Döviz kuru hareketlerinden ülke içi fiyatlara olan aktarım, enflasyonun ve ekonomik döngülerin uluslararası aktarımında yer alan önemli bir kanaldır ve döviz kuru aktarım kanalı olarak adlandırılmaktadır (Aron vd., 2014: 1). Döviz kurlarındaki değişim ve enflasyon arasındaki bağlantıyı güçlendiren faktörler; ithal ürünlerin ülke ekonomisi içerisindeki ağırlığının yüksek olması, söz konusu ürünlerin ülke içinde üretilebilirliğinin zor olması ve aynı zamanda, küresel emtia-enerji fiyatlarındaki artışlardır.

Döviz kurundaki değişimler, direkt olarak ve hızlı bir şekilde, ülke içerisindeki malların fiyatlarına yansımaktadır. Aynı zamanda, döviz kurlarında ülke parası aleyhine yaşanan değişimler, ithal malların ülke parası cinsinden değerini arttırmakta ve bu yolla tüketici fiyat endeksinin yükselmesine yol açmaktadır. TÜFE sepeti içerisinde ticarete konu olan malların payı arttıkça, bu etki güçlenmektedir. Döviz kurları, domestik (yurt içi) fiyatları “endeksleme” kanalı aracılığıyla da etkilemektedir. Enflasyonun süreklilik arz ettiği bir ekonomik ortamda, yani domestik fiyatların ölçü birimi ve değer birikim aracı işlevlerini kaybettiği bir atmosferde, yüksek oranlı bir endeksleme dikkati çekmektedir. Ayrıca, sabit ve sabit benzeri kur sistemlerinde, fiyat alıcılar, döviz kurlarını nominal bir çapa olarak görmektedir. Bu etki, dalgalı kur sistemlerinde, özellikle döviz kurlarında dalgalanmalar yaşandığı dönemlerde, ekonomik birimlerin döviz kurundaki değişimleri esas alarak hareket etmeleri ve dolarizasyon eğiliminin artması şeklinde gerçekleşmektedir. Hızlı ve büyük ölçekli devalüasyonların veya değer kayıplarının yaşandığı ve yüksek enflasyonun var olduğu dönemler, döviz kurunun işlemlerde ve finansal sözleşmelerde yaygın şekilde kullanımına yol açarak, maliyet kanalının ötesinde, döviz kuru aktarım mekanizmasının derecesini arttırmaktadır. Dolayısıyla, ithal edilen ara malı ve nihai mallar aracılığıyla çalışan maliyet kanalına ek olarak, “beklentiler” yoluyla, döviz kurlarından domestik fiyatlara doğru başka bir aktarım kanalı daha ortaya çıkmaktadır (Kara vd., 2007: 207).

Türkiye gibi ülkelerde, yurtdışından büyük ölçekte hammadde ve ara malı ithalatı yapıldığı için, üretim maliyetlerinin içerisinde büyük oranda yabancı girdi unsuru bulunmaktadır. İthal edilen hammadde ve ekipman maliyeti firmaların üretim maliyetleri içerisinde büyük bir ağırlığa sahiptir. Enerji unsuru dikkate alındığında, ortalama maliyetler daha da artmaktadır. İthal ürün fiyatları ve döviz kurlarının tüketici fiyat endeksinin önemli ölçüde tetiklediğine işaret eden çalışmalar, enflasyon dinamiklerini incelerken, bu konu üzerinde dikkatle durmaktadır (Andıç vd., 2015: 4). Diğer yandan, enflasyon hedeflemesi rejimiyle birlikte dalgalı kur sistemine geçilmesinin, döviz kurları ile diğer nominal değişkenler arasındaki ilişkiyi dolayısıyla aktarım mekanizmasını zayıflatması beklenmektedir (Kara vd., 2007: 206). Bununla beraber, ithal mallara olan bağımlılık ve enerjinin üretim sürecinde ana girdilerden biri olması gibi faktörler, döviz kuru aktarım mekanizmasının etkisini arttırmaktadır.

Türkiye’de son iki yıllık dönemde döviz kurunda yaşanan aşırı değerlenme, enflasyonda yukarı yönde trendi desteklemiştir. 2001 yılında %70’lerde seyreden enflasyon oranı, 2008 ve 2011 yılları haricinde tek hanelerde kalmayı sürdürmüş, 2017 ve 2018 yılında ise tekrar çift haneli bir değer olarak enflasyon hedeflerinin ulaşılabilirliği ile ilgili soru işaretlerini beraberinde getirmiştir. Bu çalışmanın amacı, reel efektif döviz kuru ile tüketici fiyat endeksi arasındaki ilişkinin, 2003:01-2018:12 dönemi aylık verileri esas alınarak ve Fourier ADF birim kök, Fourier SHIN kointegrasyon ve Fourier Granger nedensellik testlerinin kullanılmasıyla çok sayıda yapısal kırılmanın etkisinin dikkate alınarak analiz edilmesidir. Enders ve Lee (2012) tarafından geliştirilen Fourier ADF birim kök testi, birden fazla yapısal değişimin düşük frekanslı Fourier fonksiyonlarıyla tahmin edilmesine olanak sağlamaktadır. Diğer birçok yöntemin aksine, yapısal değişimin sayı ve konumunu bilmek zorunluluğu ortadan kalkmaktadır. İzleyen aşamada kullanılan, Tsong vd. (2016) tarafından geliştirilen Fourier SHIN eşbütünleşme testi ise, yapısal değişimlerin formuna ve sayısına karşın güçlü sonuçlar üretmektedir. Son olarak, üçüncü aşamada değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırılması amacıyla, Enders ve Jones (2016) tarafından geliştirilen Fourier Granger nedensellik testine başvurulmaktadır. Bu testte, esnek Fourier formu kullanılarak, VAR sistemi içerisinde var olan yumuşak kırılmalar yakalanmaya çalışılmaktadır. Bu testlerin kullanılmasıyla, analiz sonuçlarının güvenilirliği arttırılmaya çalışılmaktadır.

Çalışmanın izleyen bölümleri aşağıdaki şekildedir; 2. ve 3. Bölüm’de sırasıyla, dünya ekonomisindeki gelişmelere ve Türkiye enflasyon görünümüne değinilmiştir. 4. Bölümde, literatür araştırmasının sunulmasını takiben, 5. Bölüm’de, Fourier ADF birim kök testi, Fourier SHIN eşbütünleşme testi ve Fourier Granger nedensellik testi çerçevesinde analiz sonuçlarına yer verilmiş ve 6. Bölüm’de yer alan Sonuç kısmı ile konuya ilişkin genel bir değerlendirme yapılmıştır.

2. 2018 Yılına İlişkin Dünya Ekonomik Görünümü ve Beklentiler

2018 yılı, hem gelişmiş ülke hem gelişmekte olan ülke ekonomileri açısından zor bir yıl olmuştur. Küresel finansal koşullarda sıkılaşıma devam etmiş; ABD Merkez Bankası (FED)'nin faiz artırımı sürecine paralel olarak, uzun dönem faiz oranlarında yukarı yönlü bir trend hakim olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde risk priminin artması, sermaye çıkışlarının hızlanmasına ve ülke para birimlerinde değer kayıplarına yol açmıştır. Ortadoğu'da yaşanan sıkıntılı süreç, mülteci sorunu, Brexit referandumu gibi faktörler, özellikle 2016 yılından itibaren artan jeopolitik risklerle birlikte, global kırılganlıkları ve ekonomik belirsizliği artıran gelişmeler olmuştur. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası tarafından yayımlanan raporlara göre, ekonomik performans açısından olumsuz gelişmeleri teşvik edecek faktörlerin 2019 yılında da varlığını sürdüreceği tahmin edilmektedir. Geçtiğimiz yıllarda, gelişmiş ülkelerde, düşük enflasyon oranlarının varlığı, faiz indirimleri ve varlık alım programları gibi genişleyici para politikalarının sürdürülmesine ve büyümenin desteklenmesine yol açarken, son dönemde enflasyonist endişelerin ortaya çıkması, ki petrol fiyatlarındaki yukarı yönlü hareketler de gelişmiş ülkelerde enflasyonist eğilimleri destekleyen faktörlerdendir, FED'in 2018 yılında gerçekleştirdiği ve 2019 yılında sürdüreceği faiz artırımları, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, finans ve döviz piyasalarında volatilitenin artmasına ve sermaye akımlarında olumsuz hareketlere yol açmaktadır.

2018 yılında, global anlamda ekonomik aktivitede kısmi yavaşlama görülmüş, Euro-Bölgesi ve İngiltere'de ticaret hacmi ve sanayi üretimi gerilemiştir. Türkiye, Arjantin ve Brezilya'da yatırımcı algısındaki bozulma sermaye çıkışlarını hızlandırmış, döviz kurlarındaki aşırı oynaklık, döviz kuru aktarım mekanizması aracılığıyla, enflasyonun yükselmesine katkıda bulunmuştur. İzleyen dönemde, ABD tarafından izlenen korumacı politikaların ihracata dayalı büyüme sergileyen Japonya ve Çin gibi ülkelere zarar vereceği ve ekonomik büyümeyi sekteye uğratacağı düşünülmektedir. Avrupa Birliği'nde ise işgücü piyasasını iyileştirici ve ihracatı arttırıcı önlemler alınmasına rağmen, Brexit referandumu sonucu artan politik belirsizliğin, genişleyici para ve maliye politikalarının yumuşatıcı etkisine rağmen, yatırımlara zarar vermesi ve ekonomik aktivitenin daralmasına yol açması beklenmektedir (Dünya Bankası Raporu; 2018, s. 17). IMF (2018) Ekim Ayı Raporu'na göre, küresel büyümeyi negatif yönde etkileyecek risklerde görülen artış nedeniyle, büyüme tahmini %3,7 seviyesine aşağı yönlü revize edilmiştir. ABD tarafından özellikle Çin'e yönelik tarifelerin arttırılmasını da içeren ticaret önlemlerinin olumsuz etkileriyle, Avrupa Birliği'nde olası sıkıntıların büyümeyi aşağı yönlü etkileyeceği öngörülmektedir. Arjantin, Brezilya, İran ve Türkiye'nin içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde, ülkeye özgü dinamiklerdeki bozulma, finansal koşullardaki sıkılaşıma, jeopolitik gerilimdeki artış gibi faktörler nedeniyle, büyümeye ilişkin beklentiler aşağı yönlü revize edilmiştir. Gelişmiş ülkelerdeki finansal sıkılaştırma, finansal

kırılganlığı artan bu ülkelere olan portföy yatırımlarında azalmaya, döviz kurlarında aşırı dalgalanmalara ve sermaye çıkışlarına yol açabilecektir.

3. Türkiye'de 2018 Yılına İlişkin Enflasyon Görünümü ve Beklentiler

Aslında, geçtiğimiz on yıllık dönemde dünya ekonomisinde ABD ve AB'de ortaya çıkan finansal türbülanslar, ekonomik aktivitenin belirgin şekilde yavaşlamasına yol açmış; uluslararası entegrasyonun yüksek olması ve yayılma etkisiyle, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu birçok ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Bununla beraber, Türkiye ekonomik ve finansal görünümünde ciddi bir bozulma görülmemiştir. Ancak son dönemde, enflasyonun da içinde bulunduğu bazı makroekonomik değişkenlerde kısmen olumsuz bir görünüm ortaya çıkmıştır. 2001 yılında %70'lerde seyreden enflasyon oranı, 2008 ve 2011 yılları haricinde tek hanelerde kalmayı sürdürmüş, 2017 ve 2018 yıllarında ise tekrar çift haneli bir değer olarak enflasyon hedeflerinin ulaşılabilirliği ile ilgili soru işaretlerini beraberinde getirmiştir. 2018 yılında, özellikle yılın ikinci yarısında enerji fiyatlarındaki artış, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki enflasyonun yükselmesinde belirleyici etkenlerden biri olmuştur.

TÜİK tarafından açıklanan verilere göre, yılsonu enflasyon oranı 2017'de %11,92 ve 2018'de %20,30 seviyesinde gerçekleşmiş olup; söz konusu oranın 2016 yılsonunda aldığı değer %8,53 seviyesindedir. İthalatın ekonomi içerisindeki ağırlığı göz önüne alındığında, kur artışının ithal enflasyonunun artmasına önemli ölçüde katkıda bulunduğu ve petrol başta olmak üzere enerji fiyatlarında global anlamda yaşanan kısmi yükselişle beraber kurdaki artışın, Türkiye ciddi anlamda enerji ithal eden bir ülke olduğu için, enflasyona yukarı yönde etki yaptığı görülmektedir. Enflasyonun yukarı yönde hareketinde etkili olan bir diğer önemli faktör ise gıda fiyatlarındaki artıştır. Türkiye'de, genel anlamda tüm gelişmekte olan ülke ekonomilerinde yaşanan risk primi artışına ek olarak, politik belirsizlikte yaşanan belirgin artış, özellikle Ağustos ayında, döviz kurlarında şiddetli dalgalanmalara neden olmuş, Eylül ayında TCMB tarafından gerçekleştirilen 625 baz puanlık artırım vb. önlemler ile kurlardaki dalgalanmanın önüne geçilebilmiştir.

Döviz kurlarında Türk Lirası aleyhine yaşanan şiddetli dalgalanma ve enflasyonist beklentilerdeki artış, piyasa faiz oranlarında ve bunun sonucunda banka kredi oranlarında yukarı yönlü trendi desteklemiştir. Faiz artışlarının, izleyen dönemde firma finansman giderlerini arttırması ve arz kaynaklı enflasyon üzerinde yukarı yönlü trendi besleyeceği öngörülmektedir. TCMB, 4. Çeyrek Enflasyon Raporu (2018)'ndan alınan bilgilere göre, enflasyonda 2018 yılında görülen belirgin yukarı hareket ana sebep olarak, döviz kurlarında yaşanan aşırı yükseliş gösterilmesine rağmen, tüm alt kategorilerde yaşanan artış ve döviz kuru aktarım mekanizmasının göreceli olarak düşük çalıştığı bazı gruplarda gözlenen fiyat artışları, aslında ekonomik birimlerin fiyatlamada davranışında bir bozulmaya işaret etmektedir. Talep yönlü koşullardaki kötüleşme

dezenflasyonist etkiyi kısmi anlamda desteklerken, maliyetlerdeki artış nedeniyle arz yönlü baskıların artması, enflasyonun artış yönündeki hareketini desteklemiştir. Ayrıca, ekonomik aktivitede, döviz kurlarındaki yüksek dalgalanma ve finansal koşullardaki sıkılaştırma nedeniyle, önümüzdeki dönemde kısmi bir daralma yaşanması beklenmektedir.

Yine aynı raporda, işlenmemiş yiyecekler, alkol ve tütün ürünlerinin hariç tutulduğu tüketici fiyat endeksinde de artış gözlemlendiğine yer verilmiştir. Buna göre, özellikle yılın ikinci yarısında, yıllık enflasyonu tetikleyen ana faktör, döviz kurundaki gelişmelere oldukça duyarlı olan çekirdek mal grubu fiyatlarındaki artıştır. Yüksek oranda ithal girdi içeren dayanıklı mallar grubunda, özellikle beyaz eşya ve otomobil gibi mal gruplarında, yüksek fiyat artışları hissedilirken; hem işlenmiş hem de işlenmemiş yiyecek gruplarında, enflasyon görünümünde bozulma yaşanmıştır. Elektrik ve doğal gazdaki fiyat artışları, enerji grubundaki enflasyonu desteklerken; petrol fiyatlarındaki yukarı yöndeki trende rağmen, fiyat artışlarının vergiden feragat edilerek pompa fiyatlarına yansıtılmaması, enflasyondaki olası baskıları kısmen frenlemiştir. Hizmet enflasyonunda da, Türk Lirası'nda yaşanan değer kaybı, geriye doğru endeksleme, yiyecek ve enerji enflasyonundaki kötüleşme nedeniyle yukarı hareket yaşanmıştır.

4. Literatür Araştırması

Döviz kurlarındaki değişimlerin yurtiçi fiyatlardaki etkisinin ve yönünün tespit edilmesi, ülke para otoriteleri tarafından büyük önem taşımaktadır ve bu konuda yapılan çalışmalar, akademik literatürde geniş yer kaplamaktadır. Diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de döviz kurlarından enflasyona aktarım mekanizması üzerine yapılan çalışmalar mevcuttur. Aşağıda, bu çalışmalara kısaca yer verilmiştir.

Gül ve Ekinci (2006), Türkiye'de nominal döviz kurları ile enflasyon arasındaki ilişkiyi, 1984:01-2003:12 dönemi aylık verilerini kullanarak araştırmışlar; döviz kurlarından enflasyona doğru bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Buna göre, söz konusu dönemde, döviz kurları, Türkiye'de enflasyonun temel determinantlarından birisidir.

Kara ve Ögünç (2008), vektör oto-regresyon modelini kullanarak, ithal enflasyondan enflasyon oranına aktarım mekanizmasını analiz etmişlerdir. Analiz sonuçları, Türkiye'de geçmişte döviz kuru aktarım mekanizmasının hızlı ve yüksek iken, enflasyon hedeflemesi rejimine geçilmesiyle aktarım mekanizmasının zayıfladığını göstermektedir. Buna göre, enflasyon hedeflemesi rejiminin başarılı bir şekilde yürütülmesinin büyük ölçüde beraberinde getirdiği, Merkez Bankası'nın kredibilitesindeki artış, döviz kurlarındaki olumlu trend ve beklenti oluşumundaki değişim gibi nedenler bu durumda etkili olan faktörler olmuştur. Kara ve Ögünç, enflasyon hedeflemesi rejiminin bizzat kendisinin, döviz kuru aktarım mekanizmasının etkisinin azalmasında etkili olduğunu vurgulamışlardır.

Büyükkakın vd. (2009), 1990:01-2007:09 dönemi aylık verilerini ve VAR modelini kullanarak, döviz kuru kanalının

etkinliğini test etmişler; döviz kurunda meydana gelen değişimlerin gelirler ve fiyat seviyesi üzerindeki etkisini ölçmeye çalışmışlardır. Analiz sonuçları, enflasyondaki değişimlerin açıklanmasında döviz kurlarının oldukça etkili olduğunu göstermiştir; başka bir deyişle, parasal aktarım mekanizmasında döviz kuru kanalının etkin bir şekilde çalıştığı sonucuna ulaşmışlardır.

Damar (2010), döviz kurlarından TÜFE ve çekirdek TÜFE'ye olan aktarım mekanizmasını, vektör hata giderme modeli çerçevesinde, dalgalı kur dönemi ve öncesi şeklinde iki dönem (1995-2000 ve 2002-2009) için incelemiştir; enflasyon hedeflemesi rejiminin uygulandığı dönemde döviz kurunda meydana gelen değişikliklerin enflasyonu hangi büyüklük ve hızda etkilediğini bulmaya çalışmıştır. Analiz sonuçları, dalgalı kur rejiminin uygulanmasını izleyen dönemde, aktarım mekanizmasının üretim zinciri boyunca etkisinin azaldığına işaret etmektedir. Damar, bu durumu, enflasyon hedeflemesine geçiş ve ekonomideki yapısal dönüşüm sonucunda döviz kurunun, beklentişleri şekillendiren referans değişken olmaktan çıkması ve endeksleme davranışının kırılması ile açıklarken, ekonomideki ithal girdi bağımlılığının yüksek düzeyde olmasının, döviz kurundan fiyatlara geçiş etkisini yapısal bir sorun olarak tutmaya devam ettirdiğini vurgulamıştır.

Yüncüler (2011), döviz kurları ve ABD Doları cinsinden ithal fiyatların tüketici fiyatları ve üretici fiyatlarına olan aktarım sürecini, enflasyon hedeflemesi rejimi öncesi ve sonrası dönem için analiz etmiştir. Analiz sonuçları, üretici fiyatlarına olan aktarım mekanizmasının tüketici fiyatlarına olan aktarım mekanizmasından daha etkin olduğuna işaret etmiştir. Bununla beraber, geçişkenliğin derecesi, enflasyon hedeflemesi döneminde, enflasyon hedeflemesi öncesi döneme göre önemli ölçüde daha düşük görünmektedir.

Cambazoğlu ve Karaalp (2012), 2003:01-2010:08 dönemi aylık verilerini kullanarak, döviz kuru kanalı aktarım mekanizmasının toplam üretim ve fiyat düzeyi üzerindeki etkinliğini VAR modelini kullanarak analiz etmişlerdir. Analizlerinde, reel efektif kur, kısa vadeli faiz oranı, net ihracat hacmi, tüketici fiyat endeksi ve sanayi üretim endeksi olmak üzere beş makroekonomik değişkeni kullanmışlar ve döviz kuru kanalının Türkiye'de etkin işlediği sonucuna ulaşmışlardır.

Güven ve Uysal (2013), 1983-2012 dönemi verilerini kullanarak, döviz kurlarındaki değişimlerin enflasyon üzerindeki etkisini araştırmışlar; reel efektif döviz kuru ve tüketici fiyat endeksi arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulmuşlardır. Diğer yandan, değişkenler arasında bir eşbütünlük ilişkisinin tespit edilmemiş olması, reel efektif kur ve enflasyon arasında uzun dönemde bir ilişkinin olmadığını göstermektedir.

Bozdağhoğlu ve Yılmaz (2015), 1994-2014 dönemi verilerini ve VAR modelini kullanarak döviz kuru ile enflasyon arasındaki ilişkiyi analiz etmişler ve nominal döviz kurlarının enflasyon üzerinde etkili olduğunu bulmuşlardır. Enflasyonda meydana gelen şokların ise nominal kurlar üzerinde bir etkisi olmadığı sonucuna ulaştıkları çalışmalarında, Türkiye'de enflasyonun

önlenmesinde, döviz arzını arttırıcı politikaların desteklenmesi gerektiğine işaret etmişlerdir.

Erarslan ve Katı (2015), 2003:Ç1-2012:Ç4 dönemi verilerini ve VAR modelini kullanarak, döviz kuru kanalının reel ekonomik değişkenler üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Kısa vadeli faiz oranı, reel döviz kuru, net ihracat hacmi ve gayri safi yurt içi hasıla değişkenleri kullanılarak yapılan analizde, Cambazoğlu ve Karaalp (2012)'in aksine, döviz kuru kanalının Türkiye'de etkin bir biçimde işlemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Duman (2016), 2003-2015 dönemi çeyreklik verilerini ve VAR modelini kullanarak, döviz kuru kanalının etkinliğini test etmiş; TÜFE'deki değişimlerin bir kısmının reel döviz kuru ve faiz oranı değişkenlerinin geçmiş değerleriyle açıklanmasının mümkün olduğunu, dolayısıyla döviz kuru kanalının Türkiye'de etkin çalıştığını belirtmiştir.

Özmen ve Topaloğlu (2017), döviz kuru ve ithal fiyatların parasal aktarım mekanizmasındaki etkilerini, 2005-2015 dönemi için analiz etmişlerdir. Tüketici fiyat endeksinin 152 alt bileşenini kullanarak yaptıkları çalışmada, TÜFE alt bileşenleri arasında aktarım katsayılarında önemli bir değişkenlik olduğunu bulmuşlardır. İthal fiyatların mal ve hizmetlerin yanı sıra, çekirdek mal ve enerji grubunda da etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

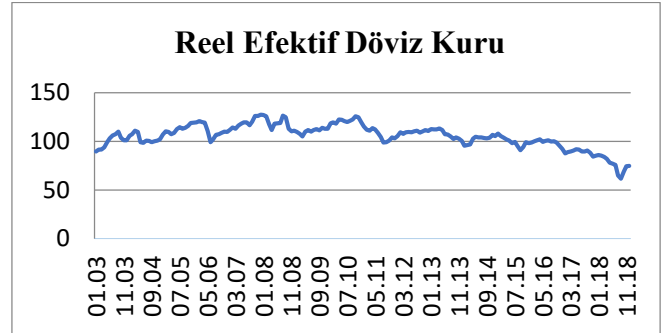
5. Ekonometrik Uygulama

5.1 Veri ve Metodoloji

Döviz kurundaki değişimler, direkt olarak ve hızlı bir şekilde, ülke içerisindeki malların fiyatlarına yansımaktadır. Aynı zamanda, döviz kurlarında ülke parası aleyhine yaşanan değişimler, ithal malların ülke parası cinsinden değerini arttırmakta ve bu yolla enflasyonunun yükselmesine yol açmaktadır. Türkiye'de 2017 ve 2018 yıllarında enflasyon tekrar çift haneli rakamları görmüş; döviz kurlarında Türk Lirası aleyhine yaşanan değerlenme, enflasyonda yaşanan belirgin yükselişteki majör faktör olmuştur. Bu çalışmada, 2003:01-2018:12 dönemi için, reel efektif kur ile tüketici fiyat endeksi arasındaki ilişki analiz

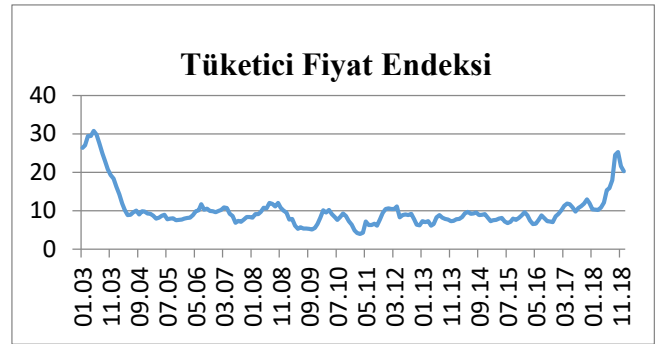
edilmektedir. Aşağıda, RER ve TÜFE'nin 2003:01-2008:12 dönemindeki trendini içeren grafiklere yer verilmiştir.

Grafik 1: Reel Efektif Döviz Kuru, 2003:01-2018:12

Kaynak: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi

Grafik 2: Tüketici Fiyat Endeksi, 2003:01-2018:12

Kaynak: TÜİK İstatistik Veri Tabanı

Aşağıdaki tabloda, analizde kullanılan bağımlı-bağımsız değişkenlere ve söz konusu değişkenlerin kısaltmaları ile değişkenler arasında beklenen ilişkiye yer verilmiştir. Bu doğrultuda, bağımlı değişken olarak TÜFE ve bağımsız değişken olarak RER arasındaki ilişki analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada kullanılan reel efektif döviz kuru verileri TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden, tüketici fiyat endeksi verileri ise TÜİK İstatistik Veri Tabanı'ndan elde edilmiştir.

Tablo 1: Uygulamada Kullanılan Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler

	Değişkenler	Kısaltma	Beklenen Etki
Bağımlı Değişken	Tüketici Fiyat Endeksi	TÜFE	(+)
Bağımsız Değişken	Reel Efektif Kur(TÜFE Bazlı)	RER	

Bu çalışmada, RER ile TÜFE arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişki, Fourier SHIN eşbütünleşme testi ve Fourier Granger nedensellik testi yardımıyla incelenmektedir. Öncelikle, serilerdeki entegrasyonun düzeyini belirlemek amacıyla birim kök testi yapılmaktadır. Ekonomik zaman serilerinin durağanlığının test edilmesi büyük öneme sahiptir. Bu nedenle, öncelikle, ADF ve Fourier ADF birim kök testleri yardımıyla serilerin durağanlığı test edilmektedir. Çalışmada Fourier ADF birim kök testi kullanılmasının amacı, bu yöntemin birden fazla yapısal

değişimin düşük frekanslı Fourier fonksiyonlarıyla tahmin edilmesine olanak sağlamasıdır. Diğer birçok yöntemin aksine, yapısal değişimin sayı ve konumunu bilmek zorunluluğu ortadan kalkmaktadır. İzleyen aşamada ise, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını test etmek amacıyla Fourier SHIN koentegrasyon testi kullanılmaktadır. Bu test, literatürdeki birçok eşbütünleşme testinin aksine temel hipotez altında eşbütünleşmenin yokluğunun aksine, söz konusu ilişkinin varlığını test etmektedir. FKPSS durağanlık testinin eşbütünleşme için

genişletilmiş hali niteliğinde olan Fourier eşbütünlüşme testi, yapısal değişimlerin formuna ve sayısına karşın güçlü sonuçlar üretmektedir. Son olarak, üçüncü aşamada değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırılması amacıyla Fourier Granger nedensellik testine başvurulmaktadır. Değişkenler arasındaki bağlantılar, yapısal kırılmalara maruz kaldığı ve aynı zamanda doğrusal spesifikasyonlar bu ilişkileri yakalamakta çoğu zaman yetersiz kaldığı için, ekonometrik analizlerin karmaşık hale geldiği görülmektedir. Bu doğrultuda, Fourier Granger nedensellik testinde, esnek Fourier formu kullanılarak, VAR sistemi içerisinde var olan yumuşak kırılmalar yakalanmaya çalışılmaktadır.

5.2. Analiz ve Sonuçlar

Enders ve Lee (2012), çalışmalarında, bir veya daha fazla yapısal değişimin düşük frekanslı Fourier fonksiyonlarıyla tahmin edilebileceğini belirtmektedir. Fourier ADF birim kök testinin uygulanması sırasında, yapısal değişimin konum ve sayısından ziyade, Fourier fonksiyonunun uygun frekans sayısının bilinmesi önem taşımaktadır.

Testin ilk aşamasında aşağıdaki model tahmin edilmektedir:

$$\Delta y_t = \rho y_{t-1} + \beta_1 + \beta_2 \text{trend} + \beta_3 \sin(2\pi kt/T) + \beta_4 \cos(2\pi kt/T) + u_t \quad (1)$$

Burada t trendi, T örneklem sayısını ve $\pi = 3.1416$ 'yı ifade etmekte olup; k'nın optimal değerini bulabilmek için, k yerine 1-5 aralığındaki değerler kullanılıp model tahmin edilmekte ve en küçük KKT'yi veren k'ya ulaşılmaya çalışılmaktadır. Uygun olduğu tespit edilen k'nın olduğu modelde, otokorelasyon sorunu olması halinde, bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri modele dahil edilmektedir. Serinin durağan çıkması halinde ise, trigonometrik terimlerin anlamlılığını sınamak için F testi kullanılmaktadır.

$$\beta_3 = \beta_4 = 0 \quad (2)$$

Uygun kritik değerler, Enders ve Lee (2012) makalesinde yer almaktadır.

Tablo 2: ADF ve Fourier ADF Birim Kök Test Sonuçları(T=192)

Seriler	Frekans	MinKKT	Fourier ADF t- istatistiği	ADF t-istatistiği	Fourier ADF F-istatistiği
TÜFE	3	227.6506	-2,624050	-	-
Fark TÜFE	3	209.9870	-9,653911***	-9,451102***	1,708383
RER	5	1861.109	-1,233410	-	-
Fark RER	5	1751.933	-10,53631***	-10,80571***	0,479461

Not: Tabloda, k, MinKKT değerini veren optimal frekans değerini göstermektedir. Fourier ADF t-istatistiği için kritik değerler; k=3 ve T=192 için, %1, %5 ve %10 için sırasıyla, -3,74, -3,06, -2,72 ve k=5 ve T=192 için, %1, %5 ve %10 için sırasıyla, -3,55, -2,94 ve -2,62'dir. Fourier ADF F-istatistiği için kritik değerler, T=192 için, %1, %5 ve %10 için sırasıyla, 10,02, 7,41 ve 6,25'tir. Çalışmada, trend içermeyen model kullanıldığı için, Enders ve Lee (2012)'nin çalışmasında yer alan Tablo 1(b)'deki değerleri dikkate alınmaktadır. ADF t-istatistiği için kritik değerler ise, %1, %5 ve %10 için sırasıyla, -3,46, -2,87 ve -2,57'dir. ***, ** ve *, sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiki anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Test sonuçlarına göre, serilerin birim köklü olduğu anlaşılmış olup; seriler farkları alındıktan sonra durağan hale gelmektedir. Farkları alındığında durağan hale gelen seriler için F-istatistikleri aynı makalede geçen F-istatistikleri ile karşılaştırılarak trigonometrik değerlerin anlamlılığı sınamış; trigonometrik değerlerin anlamlı olmadığı anlaşılmıştır. Sonrasında, ADF testi uygulanmış ve tüm değişkenlerin I(1) seviyesinde durağan olduğu görülmüştür.

İkinci aşamada, Fourier SHIN eşbütünlüşme testi uygulanacaktır. Tsong vd. (2016) tarafından Fourier fonksiyonlarının kullanılmasıyla elde edilen eşbütünlüşme testi, temel hipotez altında eşbütünlüşmenin yokluğunu değil varlığını sınamaktadır. FKPSS durağanlık testinin eşbütünlüşme için genişletilmiş hali niteliğinde olan Fourier eşbütünlüşme testi, yapısal değişimlerin formuna ve sayısına karşın güçlü sonuçlar üretmektedir (Yılancı, 2017: 58).

Tsong vd. (2016) tarafından geliştirilen eşbütünlüşme regresyonu aşağıda yer almaktadır:

$$y_t = d_t + x_t \beta + \eta_t, \quad t=1,2,\dots,T, \quad (3)$$

Burada, $\eta_t = \gamma_t + v_{1t}$, $\gamma_t = \gamma_{t-1} + u_t$, $\gamma_0 = 0$ ve $x_t = x_{t-1} + v_{2t}$ olup; u_t , sıfır ortalama σ_u^2 varyansla ve γ_t , sıfır ortalama ile rassal bir yürüyüş sürecini göstermektedir. (3) numaralı denklemde yer alan deterministik unsur olan d_t aşağıdaki şekilde tahmin edilmektedir:

$$d_t = \sum_{i=0}^m \delta_i t^i + f_1 \quad (4)$$

m=0 veya m=1 olması durumunda,

$$f_t = \alpha_k \sin\left(\frac{2k\pi t}{T}\right) + \beta_k \cos\left(\frac{2k\pi t}{T}\right) \quad (5)$$

Burada, k Fourier frekans değerini, t trendi ve T ise gözlem sayısını göstermektedir. Eşbütünlüşme olmadığını gösteren alternatif hipoteze karşın sıfır hipotez, aşağıdaki şekilde belirtilmektedir:

$$H_0: \sigma_u^2 = 0 \text{ karşı } H_1: \sigma_u^2 > 0 \quad (6)$$

(6) numaralı denklemde yer alan sıfır hipotezi altında, (3) ve (5) numaralı denklemler, aşağıdaki şekilde tekrar oluşturulabilmektedir:

$$y_t = \sum_{i=0}^m \delta_i t^i + \alpha_k \sin\left(\frac{2k\pi t}{T}\right) + \beta_k \cos\left(\frac{2k\pi t}{T}\right) + \hat{x}_t \beta + v_{1t} \quad (7)$$

CI^m_f ile sembolize edilen FSHIN eşbütünleşme test istatistiği aşağıdaki şekilde belirtilmektedir:

$$CI^m = T^{-2} \hat{\omega}^{-2} \sum_{t=1}^T S^2_t \quad (8)$$

Burada, $S_t = \sum_{t=1}^T \hat{v}_{1t}$ (8) numaralı denklemden elde edilen EKKY kalıntılarının kısmi toplamını ve $\hat{\omega}_1^2$, v_{1t} 'nin uzun dönem varyansının tutarlı tahminicisini göstermektedir.

Tablo 3: Fourier SHIN Eşbütünleşme Test Sonuçları

Frekans(k)	Min EKKY	Fourier Eşbütünleşme Test İstatistiği	Shin Eşbütünleşme Test İstatistiği	F-istatistiği
3	205.8468	0,247007**	0,327926***	1,114307

Not: Tabloda, $m=0$, $k=3$ ve $p=1$ için, Fourier eşbütünleşme test istatistiği kritik değerleri; %1, %5 ve %10 için sırasıyla, 0,507, 0,304 ve 0,225 iken; F istatistiği kritik değerleri; %1, %5 ve %10 için sırasıyla, 5,774, 4,066 ve 3,352'dir. SHIN test istatistiği için kritik değerleri ise; %1, %5 ve %10 için sırasıyla, 0,553, 0,314 ve 0,231'dir. ***, ** ve *, sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiki anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 3, Fourier eşbütünleşme ve SHIN eşbütünleşme test sonuçlarını göstermektedir. Fourier eşbütünleşme testi sonuçlarına göre, test istatistiği anlamlıdır ve reel efektif kur ile tüketici fiyat indeksi arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu görülmektedir. Bununla beraber, trigonometrik terimlerin anlamlılığının sınanması amacıyla, analiz sonucunda elde edilen F-istatistiği değerleri, çalışmada yer alan F-istatistiği kritik değerleriyle karşılaştırılmış ve trigonometrik değerlerin anlamlı olmadığı görülmüştür. Bu nedenle, SHIN eşbütünleşme testi uygulanmış ve test sonuçlarının RER ve TÜFE arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını desteklediği anlaşılmıştır. Buna göre, RER'deki değişimler, TÜFE üzerinde uzun dönemli etkiye sahiptir.

İzleyen aşamada, Enders ve Jones (2016) tarafından geliştirilen Fourier Granger nedensellik testi yapılarak, değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığı araştırılmaktadır. Değişkenler arasındaki bağlantılar, yapısal kırılmalara maruz kaldığı ve aynı zamanda lineer spesifikasyonlar bu ilişkileri yakalamakta çoğu zaman yetersiz kaldığı için, ekonometrik analizlerin karmaşık hale geldiği görülmektedir. Enders ve Jones (2016), esnek Fourier formu kullanarak, VAR sistemi içerisinde varolan yumuşak kırılmaları yakalamaya çalışmışlar ve Granger nedensellik testlerini kullanarak kısa dönemli dinamikler üzerine yoğunlaşmışlardır.

Kırılmaların sayısını, oluşumunu ve büyüklüğünü tahmin etmek yerine, Enders ve Jones (2016) VAR sisteminde varolan kırılmaları kontrol etmek için esnek Fourier formu denemiler ve değişkenlerin durağanlığını test ettikten

sonra, doğrusal VAR denklemini aşağıdaki şekilde tanımlamışlardır:

$$z_t = \delta + \sum_{i=1}^{11} A_i z_{t-i} + e_t \quad (9)$$

Burada, δ , sabit terimlerin (4x1) bir vektörü olup; A_i , (4x4) vektör katsayısı ve e_t ise değişikliklerin bir vektörüdür. Bununla beraber, iki nedenle problemler ortaya çıkabilmektedir. Farkedilmeyen yapısal değişimler nedeniyle, (9) numaralı denklem yanlış tanımlanmış olabilmekte ve aynı zamanda, denklemdeki güven aralıkları gereksiz şekilde geniş tanımlanabilmektedir. Dolayısıyla, Enders ve Jones (2016), (9) numaralı VAR denkleminin yerine, deterministik regresörleri aşağıdaki şekilde belirlemişlerdir:

$$z_t = \delta(t) + \sum_{i=1}^{11} A_i z_{t-i} + e_t \quad (10)$$

$$\delta(t) = [\delta_1(t), \delta_2(t), \delta_3(t), \delta_4(t)]' \quad (11)$$

ve her sabit δ_i aşağıdaki şekilde n tane Fourier frekansına bağlı olmaktadır:

$$\delta_i(t) = a_i + b_i t + \sum_{k=1}^n a_{ik} \sin\left(\frac{2k\pi t}{T}\right) + b_{ik} \cos\left(\frac{2k\pi t}{T}\right) \quad (12)$$

Kırılmaların kontrol edilmesinde Fourier terimleri kullanıldığı zaman, Granger nedensellik testleri, daha önce elde edilen sonuçlardan önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Enders ve Jones (2016) modele trigonometrik fonksiyonları ekleyerek, değişkenler arasında çok daha güçlü ilişkiler tespit etmişlerdir.

Tablo 4: Fourier Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Optimal Frekans	Wald-stat	Asymptotik p-değeri	Bootstrap p-değeri	Optimal Gecikme
1	27.577	0,006***	0,009	12
3	24.891	0,015**	0,034	12
3	12.232	0,427	0,455	12
1	13.547	0,331	0,336	12
RER → TÜFE (Single frequency)				
RER → TÜFE (Cumulative frequency)				

Not: → nedenselliğe işaret etmektedir. Optimal k (frekans) ve p (gecikme) değerleri Akaike Bilgi Kriteri'ne göre belirlenmiştir. ***, ** ve * , sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistik anlamlılık düzeyini göstermektedir. Bu çalışmada T (örneklem sayısı) > 50 olduğu için, analizde asimptotik p-değeri kullanılmaktadır.

Tablo 4'de Fourier Granger nedensellik testi sonuçları yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre, Granger Single Frequency ve Granger Cumulative Frequency için sırasıyla, asimptotik p-değeri 0,05'ten küçük bir değer aldığı için, reel efektif döviz kurundan tüketici fiyat endeksine doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Buna göre, RER'deki değişimler, TÜFE üzerinde kısa dönemde bir etkiye sahiptir. Diğer yandan, tablodan görüleceği üzere, TÜFE'den RER'e herhangi nedensellik tespit edilmemiştir.

6. Sonuç

Küresel krizle birlikte dünyada birçok ülkede, enflasyon oranlarında belirgin düşüşler yaşanmıştır. Bununla beraber, Türkiye'de, 2001 Krizi sonrasında uygulanan mali disiplin ve yapısal reformlar neticesinde enflasyonda tek haneler görülmesine rağmen, global faktörler ve jeopolitik riskteki artış nedeniyle yaşanan döviz kurunda yaşanan değerlenme, enerji ve gıda fiyatlarındaki artışlar, 2017 yılı ve 2018 yılında, tekrar çift haneli enflasyon oranlarının görülmesine yol açmıştır. Özellikle, 2018 yılında yıllık enflasyonda yaşanan artışta, döviz kurlarındaki şiddetli dalgalanma, enerji fiyatlarındaki artış ve gıda fiyatlarındaki yükselişler, majör faktörler olmuştur. Türk Lirası'nda, ülke içinde politik riskteki artışın yanı sıra, küresel piyasalarda yaşanan belirsizlikler nedeniyle, özellikle 2018 yılının 2. yarısında belirgin bir değer kaybı yaşanmıştır. Gıda fiyatlarındaki yukarı yönlü trend, hem mal hem hizmet enflasyonunu olumsuz yönde etkilemiş ve 2018 yılında yıllık tüketici enflasyonu, belirsizlik aralığının üzerinde seyretmiştir.

2018 yılı ikinci yarısında yaşanan küresel ve jeopolitik şokların yanı sıra, yurt içinde artan politik riskin sonucunda döviz kurlarında yaşanan şiddetli dalgalanmaya cevaben, Merkez Bankası, parasal sıkılaştırma yapmış; para politikası faiz oranlarında belirgin bir faiz artırımına gitmiştir. Aynı zamanda, 2018 yılında, TCMB tarafından, Rezerv Opsiyon Mekanizması (ROM) kapsamında dövize ilişkin üst sınırın indirilmesi, yabancı para zorunluk karşılık oranlarının artırılması, kısa vadeli reeskont kredilerinin geri ödemesinin TL cinsinden yapılabilmesine imkan tanınması gibi adımlar atılarak, kurdaki yukarı hareketler sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Enflasyonun 2002 sonrasında tek hanelere düşürülmesinde uygulanan mali disiplinin ve TCMB'nin uyguladığı politikaların katkısı

büyüküdür. Ancak, özellikle döviz kurunda yaşanan aşırı değerlenme ve gıda fiyatlarındaki artış nedeniyle, son dönemde belirlenen hedeften uzaklaşıldığı görülmektedir.

TCMB tarafından yayımlanan Enflasyon IV. Çeyrek Raporu (2018)'na göre, 2018 yılı enflasyon oranının yüksek çıkması ve enflasyon beklentilerinin fiyatlama davranışı üzerinde risk oluşturmaya devam etmesi, enflasyonda önümüzdeki dönemde yukarı trendi destekler görünmektedir. Döviz kurlarındaki hareketlerin ve faiz artırımlarına paralel firma finansman giderlerindeki artışların maliyet unsurları üzerinde yarattığı baskıların, enflasyon üzerinde kısa ve orta dönemde belirleyici unsurlar olmaya devam edeceği tahmin edilmektedir. Diğer yandan, ekonomik yavaşlamaya paralel olarak, talepte görülen kısmi daralmanın, enflasyona olumlu yansıması beklenmektedir. Bu çalışmada, reel efektif kur ile tüketici fiyat endeksi arasındaki eşbütünlük ve nedensellik ilişkisi, Fourier SHIN kointegrasyon ve Fourier Granger nedensellik testleri ile analiz edilmiş; RER ve TÜFE arasında kısa ve uzun dönemli ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Çalışma sonuçlarının, Gül ve Ekinci (2006), Büyükkakın vd. (2009), Cambazoğlu ve Karaalp (2012), Bozdağlıoğlu ve Yılmaz (2015), Duman (2016), Özmen ve Topaloğlu (2017) tarafından yapılan çalışmalara ait sonuçlarla tutarlı olduğu görülmektedir. Reel efektif kur ve tüketici fiyat enflasyonu arasında ortaya çıkan kısa ve uzun dönemli ilişki, döviz kurunda Türk Lirası aleyhine yaşanacak değerlenmenin, gelecek dönemde enflasyonu olumsuz yönde etkilemeye devam edeceğine işaret etmektedir. Dolayısıyla, önümüzdeki dönemde, TCMB tarafından uygulanan para politikasının etkinliği, hem döviz kuru-enflasyon sarmalının kırılabilmesi, hem de enflasyonist beklentiler üzerindeki etkisi açısından önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Andıç, S., Küçük, H. & Ögünç, F., 2015. Inflation dynamics in Turkey: in pursuit of a domestic cost measure. *Emerging Markets Finance and Trade*, 51(2), pp.418-431.

- Aron, J., Macdonald, R. & Muellbauer, J. (2014). Exchange rate pass-through in developing and emerging markets: a survey of conceptual, methodological and policy issues and selected empirical findings, *Journal of Development Studies*, 50(1), 101-143.
- Bozdağlıoğlu, Y. & Yılmaz, M. (2015). Türkiye’de enflasyon ve döviz kuru ilişkisi: 1994-2014 yılları arası bir inceleme, *BEU Akademik İz düşüm*, 2(3), 1-20.
- Büyükakın, F., Cengiz, V. & Türk, A. (2009). Parasal aktarım mekanizması: Türkiye’de döviz kuru kanalının VAR analizi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 171-198.
- Cambazoğlu, B. & Karaalp, H. S. (2012). Parasal aktarım mekanizması döviz kuru kanalı: Türkiye örneği”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19(2), 53-66.
- Damar, A.O. (2010). Türkiye’de döviz kurundan fiyatlara geçiş etkisinin incelenmesi, TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi, 1-67. 08.12.2018 tarihinde http://www3.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/ar_maganonurdamar.pdf adresinden ulaşılmıştır.
- Duman, Y.K. (2016). Parasal aktarım mekanizması döviz kuru kanalı: Türkiye, *Uluslararası Hakemli Ekonomi Yönetimi Araştırmaları Dergisi*, 09, 1-24.
- Dünya Bankası (2018). *Global economic prospects: broad-based upturn, but for how long?*, January 2018. 08.03.2018 tarihinde <http://documents.worldbank.org/curated/en/965861515772893243/Global-economic-prospects-broad-based-upturn-but-for-how-long> adresinden ulaşılmıştır.
- Enders, W. & Lee, J. (2012). The flexible Fourier form and the Dickey-Fuller type unit root tests, *Economics Letters*, 117, 196–199.
- Enders, W. & Jones, P. (2016). Grain prices, oil prices and multiple smooth breaks in a VAR, *Studies in Nonlinear Dynamics & Econometrics*, 20(4), 399-419.
- Erarslan, C., & Katı, E. (2015) Parasal aktarım mekanizması ve döviz kuru kanalı: Türkiye örneği, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44, 79-91.
- Gül, E. & Ekinci, A. (2006). Türkiye’de enflasyon ve döviz kuru arasındaki nedensellik ilişkisi: 1984-2003, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 91-106.
- Güven, E.T.A & Uysal, D. (2013). Türkiye’de döviz kurlarındaki değişme ile enflasyon arasındaki ilişki (1983-2012). *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5(9), 141-156.
- IMF (2018). *Economic outlook report*, 05.12.2018 tarihinde <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2018/09/24/world-economic-outlook-october-2018> adresinden ulaşılmıştır.
- Kara, H., Küçük-Tuğer, H., Özlale, Ü., Tuğer, B. & Yücel, M. E. (2007). Exchange rate regimes and pass-through: evidence from the Turkish economy. *Contemporary Economic Policy*, 25(2), 206-225.
- Kara, H. & Ögünç, F. (2008). Inflation targeting and exchange rate pass-through: the Turkish experience, *Emerging Markets Finance and Trade*, 44:6, 52-66.
- Kara, H., Ögünç, F., Özmen, M. U. & Sarıkaya, Ç. (2017). Exchange rate pass-through: is there a magical coefficient?”, CBRT Blog, January 2017.
- Özmen, M. U. & Sarıkaya, Ç. (2014). Enflasyonun çıktı açığı ve kredilere duyarlılığı, *TCMB Ekonomi Notları*, 2014/17. 14.12.2018 tarihinde <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/a1d2cbf6-4183-412c-a5fd-57c0104a2f51/EN1417.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-a1d2cbf6-4183-412c-a5fd-57c0104a2f51-m3fB86X> adresinden ulaşılmıştır.
- Özmen, M. U. & Topaloğlu, M. (2017). Disaggregated evidence for exchange rate and import price pass-through in the light of identification issues, aggregation bias and heterogeneity, *CBRT Working Paper*, 17(08). 14.12.2008 tarihinde www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/3ac28a29-8e8a-4dfe-84ad-87c04b5c47ca/wp1708.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-3ac28a29-8e8a-4dfe-84ad-87c04b5c47ca-m3fB9wj
- TCMB (2018). *Enflasyon IV. çeyrek raporu 2018*. 12.12.2018 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/79b2b447-1137-4eb6-b5af-319e85798d14/ki18-4.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-79b2b447-1137-4eb6-b5af-319e85798d14-mr9b58G> adresinden ulaşılmıştır.
- TCMB (2018). *Elektronik veri dağıtım sistemi*. 21.12.2018 tarihinde <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?evds/serieMarket> adresinden ulaşılmıştır.
- Tsong, C. C., Lee, C. F., Tsai, L. J. & Hu, T. C. (2016). The Fourier approximation and testing for the null of cointegration, *Empirical Economics*, 51(3), 1085-1113.
- TÜİK (2019). *Resmi istatistik veri tabanı*. 05.01.2019 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> adresinden ulaşılmıştır.
- Yıllancı, V. (2017). Analyzing the relationship between oil prices and economic growth: a Fourier approach, *Econometrics and Statistics*, 27(2), 51-67.
- Yüncüler, Ç. (2011). Pass-through of external factors into price indicators in Turkey. *Central Bank Review*, 11(2), 71-84.

Araştırma Makalesi • Research Article

Sosyonomik Yaklaşım Kapsamında Uluslararası Ticaret ve Finansal Piyasalar Arasındaki İlişki: Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi

The Relationship Between International Trade and Financial Markets in the Scope of Socionomics Approach: The Analysis of Cointegration and Causality

Ayberk Şeker ^{a*}

^aDr. Öğr. Üyesi, Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, 16320, Bursa/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-7750-6286

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Şubat 2019

Düzeltilme tarihi: 09 Temmuz 2019

Kabul tarihi: 17 Temmuz 2019

Anahtar Kelimeler:

Uluslararası Ticaret

Finansal Piyasalar

Sosyonomi

ARDL Sınır Testi

Granger Nedensellik Testi

ÖZ

Bu çalışma ile sosyonomik yaklaşım kapsamında Türkiye'nin ABD, Almanya, İngiltere ve Fransa'ya gerçekleştirdiği ihracat ile aynı ülkelerin ekonomik olarak sosyal ruh hallerinin göstergesi olan finansal piyasaları arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Çalışmada, 1996 ve 2018 yılları arasındaki dönemi kapsayan aylık ihracat verileri ile aylık finansal piyasa getirileri kullanılmıştır. ARDL sınır testi sonucunda, Türkiye'nin ABD, Almanya, İngiltere ve Fransa'ya gerçekleştirdiği ihracat ile bu ülkelerin finansal piyasaları arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu görülmüştür. Granger Nedensellik analizi sonucunda, ABD ve Almanya finansal piyasalarından (Dow Jones-Dax) Türkiye'nin ABD'ye ve Almanya'ya gerçekleştirdiği ihracata doğru ve Türkiye'nin İngiltere'ye gerçekleştirdiği ihracattan İngiltere finansal piyasalarına (FTSE100) doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 February 2019

Received in revised form 09 July 2019

Accepted 17 July 2019

Keywords:

International Trade

Financial Markets

Socionomics

ARDL Bound Test

Granger Causality Test

ABSTRACT

This study examines the relationship between Turkish export to USA, Germany, United Kingdom, France and financial markets which is an indicator of socionomics of these countries examined within the scope of socionomic approach. Turkish export to USA, Germany, United Kingdom, France and returns of financial markets (Dow Jones, Dax, FTSE100, CAC40) of these countries are used as variables within the period of 1995-2018. In this study, ARDL Bound Test show that there are co-integration relationships between series. The result of Granger causality analysis demonstrates that there is an unidirectional causality between series. These unidirectional causality occurs from financial markets of USA (Dow Jones) and Germany (Dax) to Turkish export. Another unidirectional causality takes place between Turkish export and financial market of United Kingdom.

1. Giriş

Uluslararası ekonomide son yirmi yıl içerisinde birçok önemli finansal ve ekonomik olay meydana gelmiştir. Piyasalarda oluşan bu olayların gerçekleşmesinde dayandığı ekonomik gerekçeler kadar ekonomik olmayan ve insanların sosyal ruh hallerine bağlı olarak meydana gelen olaylar da bulunmaktadır. Özellikle son yıllarda ortaya koyulan sosyonomi yaklaşımıyla, gerçekleşen ekonomik ve

finansal olaylar insanların ruh hallerine bağlı olarak açıklanmaya çalışılmaktadır.

Ekonomide meydana gelen finansal olayları ekonomik gerekçelere dayandırarak açıklama yoluna giden Fama, piyasalardaki fiyatların mevcut tüm bilgiyi yansıttığını savunmaktadır. Piyasaya dair mevcut tüm bilgilerin yansıtılması durumu ise etkin sermaye piyasası olarak nitelendirilmektedir. Fama ileri sürdüğü etkin piyasa hipotezini üç forma ayırmıştır. Bunlardan ilki, zayıf formda

*Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: ayberk.seker@btu.edu.tr

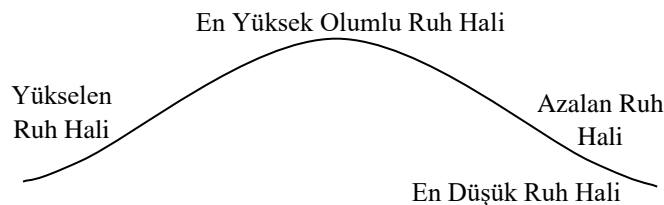
etkin piyasa hipotezidir. Zayıf formda etkin piyasalarda, geçmiş fiyat hareketlerine bakarak gelecekteki fiyatlar hakkında tahmin üretilmektedir. Buna ek olarak fiyat değişimlerinin bağımsız ve tesadüfi olarak gerçekleştiği kabul edilmektedir. İkincisi, yarı-güçlü formda etkin piyasalardır. Bu formda ise, eldeki geçmiş verilere ek olarak kamusal bilgilerin de bulunduğu bilgi seti söz konusudur. Üçüncü form ise güçlü formda etkin piyasalardır. Bu formda ise, fiyatlar mevcut olan tüm bilgileri yansıtmaktadır. Piyasalarda katılımcılar arasında herhangi bir üstünlük olmamakla birlikte, piyasa etkinliği maksimum düzeydedir (Fama, 1969).

Fama'nın etkin piyasa formlarını rassal yürüyüş kuramına dayanarak ortaya koymaktadır. Rassal yürüyüş kuramına göre, piyasadaki fiyat değişimlerinin seri olarak birbirinden bağımsız bir şekilde gerçekleştiği ve dolayısıyla piyasadaki fiyatların gelecekteki fiyatların yönü için yeterli gösterge olmadığı ileri sürülmektedir (Fama, 1965: 56). Ancak, son yıllarda gerçekleşen ekonomik olayların gelişiminde özellikle bireylerin rasyonaliteden uzaklaşmaları sonucunda davranışsal ekonomi (finans) yaklaşımları önem kazanmıştır. Dolayısıyla, rassal yürüyüş kuramında ileri sürüldüğü üzere ekonomik olayların gelişimi rasyonellikten uzaklaşmıştır.

Bireylerin ekonomik yapı içerisinde kişisel duygu ve güdülerine dayanarak gerçekleştirdikleri ekonomik eylemleri davranışsal olarak inceleyen birçok yaklaşım bulunmaktadır. Bireylerin meraklarını ve trendleri inceleyen Sosyal Psikolojik Yaklaşım, bilgi akışı ve geribildirimleri inceleyen Bilgi Teorisi ve Sibernetik Yaklaşım, Etolojik Yaklaşım, Ekonofizik Yaklaşım ve Sosyonomik Yaklaşım bu yaklaşımlar arasında yer almaktadır (Parker ve Prechter, 2005).

Sosyonomik yaklaşıma göre, bilinçsiz duygusal dürtülerin psikolojik kaynaklarına dayalı bir biyolojik yapı olarak insanlar, finansal piyasa katılımcıları ile etkileşim içerisinde. Bu doğrultuda, bilgi eksikliği ya da mantıksızlık durumunda insanların titiz bir şekilde olayları değerlendirmek yerine başkalarının davranışlarına bağımlı kalarak daha kolay bir yolu seçmektedirler (Prechter, 2001: 120-121). Bununla birlikte, R. N. Elliot insan duygularının ritmik olduğunu ve iş hayatı, ticari hayat ya da siyasi hayat gibi tüm aktiviteleri etkilediğini ifade etmektedir. İnsanların olumlu sosyal ruh haline sahip olmaları durumunda mutlu, birleştirici, yapıcı, iyimser, yardımsever, özgürlükçü vb. yaklaşımlara sahip olacağı; olumsuz ruh halinde ise dışlayıcı, mutsuz, sinirli, korku içinde, endişeli, kötümser ve kısıtlayıcı bir anlayış içerisinde olacağı belirtilmektedir (Prechter, 2009: 228). Sosyal ruh hali döngüsünde toplumda oluşan duygusal özellikler Şekil 1 ve Tablo 1'de ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

Şekil1. Sosyal Ruh Hali Döngüsü ve Aşamaları

Tablo 1. Sosyal Ruh Hali Döngüsündeki Oluşan Duygusal Özellikler

Sosyal Ruh Hali Döngüsündeki Aşamalara Göre Gerçekleşen Duygusal Özellikler			
Yükselen Ruh Hali	En Yüksek Olumlu Ruh Hali	Azalan Ruh Hali	En Düşük Ruh Hali
İyimserlik	Aşırı Güven	Karamsarlık	Korku
Mutluluk	Zindelik	Üzgün	Bunalma
Cömert	Aşırılık	Muhafazakâr	Cimrilik
Kapsayıcı	Çelişkili	Dışlayıcı	Ayrımcı
Destekleyici	Nezaket	Savunmacı	Muhalif
Umutlu	Güven	Şüpheli	Güvensizlik

Kaynak: Nofsinger, 2005.

Sosyonomik yaklaşım, belirsizlik kapsamında insanların homojen gruplar halinde geliştikleri, içsel dinamiklere sahip oldukları ve rasyonel olmayan bir davranış modelini açıklamaktadır. Bu yaklaşım, modern bir perspektif oluşturmak adına finansal davranışların karmaşık gerçekliğini ele almaktadır. Sosyonomikparadigma, günümüzde sosyal bilimlerde çoğu teorinin temelinde yatan insan davranışlarının rasyonel tercihler modeline karşı ortaya koyulmuştur.

Parker ve Prechter (2005), sosyonominin temel kuramsal ilkelerini çalışmalarında ortaya koymuştur. Bu doğrultuda sosyonomi, paylaşılan bilinçsiz dürtüler sosyal ruh eğilimleri olarak meydana gelen kitlesel psikolojik dinamiklerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bununla birlikte, ortaya çıkan sosyal ruh eğilimleri düzenlidir ve tahmin edilebilir olasılığı bulunmaktadır. İnsanların davranış kalıpları, dışsal nedenlere bağlı olarak değil, içsel süreçlere bağlı olarak oluşmaktadır. Ayrıca, sosyal ruh eğilimleri, sosyal eylemlerin altında yatan nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır (Parker ve Prechter, 2005).

2. Finansal Piyasalar ve Uluslararası Ticaret İlişkisi

Finansal piyasalar, uluslararası ekonomide toplumların ve ülkelerin ekonomik durumlarını ortaya koyan önemli bir platformdur. İnsanların piyasadaki finansal araçları kullanarak gerçekleştirdikleri yatırımlar, ülke ekonomisindeki gidişat hakkında bilgiler içermektedir. Bu nedenle, ekonomideki olumlu veya olumsuz havayı ülkelerin finansal piyasalarına bakılarak görülebilmektedir.

20. yüzyıl ile birlikte uluslararası ekonomide ortaya çıkan küreselleşme olgusu ile birlikte üretim ve tüketimlerin ulusal boyutlardan küresel boyutlara taşınması söz konusu olmuştur. Böylelikle ülke ekonomileri arasında küresel finansal ve ekonomik ağlar oluşmaya başlamıştır (Balkanlı, 2002: 14). Bu doğrultuda, küreselleşme ile birlikte oluşan finansal ve ekonomik liberalizasyon ülkeler arasındaki finansal ve ticari yatırımların yükselmesini sağlamıştır.

2.1. Finansal Piyasalar ve Sosyonomi

Finansal piyasalarda fiyatların fraktal bir yapı içerisinde olduğu ve belirsiz çeşitlilikler gösterdiği görülmektedir. Elliot, finansal piyasaların davranışları üzerine gerçekleştirdiği araştırmalar sonucunda borsa fiyatlarının

sayısal ifadelerinde özel kalıplara sahip fraktal yapılar bulunduğunu belirtmiştir. Prechter (2002) bu durumu güçlü fraktal yapı olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma göre güçlü fraktal yapılar yaşam formlarına nüfuz etmektedir. Bu doğrultuda, finansal piyasalar insanların sosyal etkileşimlerinin bir ürünü olması nedeniyle yaşam formları içerisinde yer almaktadır (Prechter, 2002: 23).

Finansal piyasalardaki gelişmeleri yalnızca ekonomik yaklaşımlara göre açıklamaya çalışmak ve sosyal ve ekonomik değişimleri sadece dış etkenleri göz önüne alarak değerlendirmek gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü toplumun sosyal ruh hali kendi içsel ritmine göre oluşmaktadır. Bu doğrultuda, insanların anlam atfettikleri ve yorumladıkları dış olaylar ekonomiye etki etmektedir. Fakat yorumlanan bu dış olay, belirli bir dönemdeki sosyal ruh haline ve o dönemde toplumdaki olumlu veya olumsuz havanın derecesine bağlı olarak yorumlanmaktadır (Green, 2002; Atwater, 2013). Shiller (1984) bu durumu, finansal piyasalardaki fiyatların sosyal hareketlerden etkilendiğini belirterek desteklemektedir.

Finans literatüründe etkin piyasalar hipotezi finansal piyasalardaki fiyat değişimlerine geçerli bir açıklama getirmektedir. Bu hipoteze göre, piyasadaki katılımcılar her zaman bilgiye sahip ve rasyonel davranmaktadırlar. Ancak, etkin piyasalar hipotezi finansal piyasalarda borsa balonunun oluşmasına yol açan rasyonel olmayan tercihleri açıklamada ve hesap etmede eksik kalmaktadır. Bu durum, insanların ve toplumun duygusal ve dürtüsel boyutlarını dikkate almayan tek boyutlu anlayışın bir sonucu olmaktadır (Green, 2002).

Finansal piyasalar birbirleriyle ve toplumla etkileşim içerisinde olan birçok katılımcıdan meydana gelmektedir. Katılımcıların olumlu ya da olumsuz tutumlarının seviyesi toplumun yatırım kararlarını etkilemektedir. Menkul kıymet alımı veya satımı ile ilgili yatırım kararları katılımcıların sosyal ruh hali ve beklentilerine göre şekillenmektedir. Rasyonel beklentiler modeli, yatırımcıların beklenti ve yatırım kararlarını temel analiz ve modern portföy teorisi gibi araçları kullanarak faydalarını maksimize edebilmek amacıyla rasyonel bir şekilde belirlediğini varsaymaktadır (Olson, 2006: 193; Just, 2013: 2). Rasyonel beklentiler modeli yatırımcıların tarafsız ve rasyonel bir şekilde piyasadaki belirsizlikleri bertaraf etmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır. Ancak yatırımcılar toplumda hâkim olan sosyal ruh halinden etkilenmekte ve yatırımlarında bu olguyu da göz önünde bulundurarak karar vermektedirler (Nofsinger, 2005: 148).

Neo-klasik finansal ekonomi literatüründe sosyal faktörleri göz ardı ederek genel ekonomik denge üzerinde odaklanılan bir eğilim bulunmaktadır. Ancak ekonomik dinamikler sosyal dinamikleri bir unsur olarak kabul edilebilmektedir. Sosyonomik yaklaşıma göre, duygular ya da sosyal ruh hali toplumun geneli tarafından paylaşıldığında, toplumdaki iyimserliğin düzeyi fiyatları etkilemekte ve piyasa genelinde çeşitli olaylara yol açabilmektedir (Nofsinger, 2005: 144).

2.2. Uluslararası Ticaret ve Sosyonomi

Toplumların sosyal ruh hali küreselleşme ile birlikte yalnızca finansal piyasalarda değil, aynı zamanda ülkelerin uluslararası ticaretlerinde de etkin bir rol oynamaktadır.

Ülkelerin ve toplumların sosyal ruh hallerine bağlı olarak, bazı dönemlerde uluslararası ticarete verimli sonuçların doğduğu bazı dönemlerde de ülkelerin birbirleri ile olan ticaretlerinde kesintiler yaşandığı görülmektedir.

Neo-klasik iktisat yaklaşımına göre ekonomide tercihleriyle yer alan kişilerin rasyonel oldukları kabul edilmektedir. Bu görüşe göre, toplumdaki bireylerin bütün alternatifler ve fiyatlar hakkında tam bilgiye sahip oldukları varsayılmaktadır. Bu doğrultuda, kişilerin fayda-maliyet analizleri vasıtasıyla kendisi için maksimum düzeyde faydayı sağladığı ve bunun sonucunda da toplumun fayda düzeyinin maksimum düzeye ulaşabileceği kabul edilmektedir (Can Kamber, 2018: 170). Toplumdaki bireylerin tercihleri doğrultusunda, ülkelerin uluslararası ticaretinin de şekillenmesi söz konusu olabilmektedir. Bu noktada Keynes, toplumdaki bireylerin rasyonel kararlar almadığını ve bireylerin tercihleri doğrultusunda yanlışlar yapabilen kişiler olduklarını ileri sürmüştür. Bireylerin alabilecekleri yanlış kararlar ile ekonominin ve piyasaların dengelerini bozabileceğine değinmiştir. Keynes bu iddialarını, bireylerin piyasa ve tercihler konusunda tam bilgiye sahip olmadıklarını, bu nedenle yanlış kararlar alabileceklerini, bireylerin kararlarını her zaman dengesini sağlamış bir piyasada vermediklerini belirtmektedir. Keynes, bireylerin tüketim eğilimi ve hayvani içgüdüleri gibi kavramları literatüre ekleyerek psikolojik yaklaşımları iktisat literatürüne katmıştır. Keynes, bireylerin iktisadi kararlarının para kazanma hırsını ortaya koyan hayvani içgüdüler vasıtasıyla alındığını ileri sürmüştür (Galeotti ve Karakostas, 2010: 4).

Keynes'in literatüre katmış olduğu önemli kavramlardan bir diğeri de belirsizlik kavramıdır. Neoklasik anlayışa göre, ekonomik faaliyetler kesinlik içerisinde gerçekleşirken; Keynes, ekonomik faaliyetlerin geleceğinin belirsizlik durumu içerdiğini ifade etmiştir. Firmaların tahminleri ve beklentileri doğrultusunda mal ve hizmet üretimi gerçekleştirilmesi, gelecek tahminlerine göre gerçekleşmektedir. Bu durum geleceğin belirsizliğini göstermektedir (Turan ve Öztürk, 2016: 260). Uluslararası ticarete ülkeler ve firmalar üretimlerini gerçekleştirmekte ve bu ürünleri diğer ülke pazarlarına sunmayı hedeflemektedirler. Bu noktada, belirsizlik ortamında karşı ülkelerin finansal ve ekonomik durumları önemli göstergeler olabilmektedir.

Uluslararası ticarete toplumların sosyal ruh hali kadar ülkelerin uluslararası ekonomide oluşturdukları küresel sosyal ruh hali de önem arz etmektedir. Küresel sosyal ruh hali, uluslararası platformda meydana gelen olaylar vasıtasıyla "küresel" ve "katılımcı" olabildiği gibi, "bölgesel" ve "ayrımçı" da olabilmektedir. Uluslararası ticarete küresel sosyal ruh halinin olumlu olması halinde serbest ticaret ortamı oluşmakta iken, küresel sosyal ruh halinin olumsuz bir hava içermesi durumunda ülkeler korumacı ticaret anlayışını benimsemektedirler (Casti, 2010: 122).

Ülkeler arasında meydana gelen politik meseleler, ticaret engelleri gibi olumsuz olaylar küresel ruh halini negatif yönde etkilemekte ve ülkelerin birbirleri arasındaki ticaretleri olumsuz olarak etkilenmektedir. Bunun aksine, uluslararası platformda oluşan olumsuz koşulların göz ardı edilmesi veya ülkeler arasında olumlu yaklaşımlar meydana

geldiğinde uluslararası ticaretin bu durumdan olumlu etkilenmesi söz konusu olmaktadır.

3. Literatür Taraması

Sosyonomik yaklaşım ile ülkelerin finansal piyasalarında ve uluslararası ticaretlerinde meydana gelen olayları inceleyen çalışmalar literatürde bulunmakla birlikte, bu alanda çok yoğun bir çalışma bulunmamaktadır. Sosyonomi ile ilgili literatür taranırken, Türkiye’de ortaya koyulmuş herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Sosyonomik yaklaşım ile ilgili literatürde görülen ilk çalışma Shiller (1984) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, ARIMA modelleri kullanılarak zaman serisi analizleri gerçekleştirilmiştir. Analizler sonucunda, toplam reel hisse senedi fiyatları ve toplam reel temettü tutarları arasında zaman içerisinde yüksek ilişki bulunduğu ortaya koyulmuştur. 1926 ve 1983 yılları arasında, yıllık S&P hisse senedi fiyat endeksi ile yıllık reel temettü serisi arasındaki korelasyon 0.91, yıllık reel getiri arasındaki korelasyon 0.75 olarak hesaplanmıştır. Çalışmanın sonucunda, toplumsal olayların, trendlerin ve tercihlerin spekülasyon varlık fiyat hareketlerinin baskın nedeni olduğu ortaya koyulmuştur.

Prechter (2001) çalışmasında, insan gütmeye davranışlarının bireylerdeki başkalarının davranışlarından elde edilen sinyallere yanıt olarak dürtüsel zihinsel etkinlikten doğduğu ortaya koyulmaktadır. İnsanların duygularının ağır bastığı durumlarda, insanlarda oluşan dürtülerin akılcı ve rasyonel davranışlardan daha etkin olduğu belirtilmektedir. Ancak, dürtüler sonucunda insanların gütmeye davranışlarının ilkel şartlar için uygun olmasına rağmen finansal konularda bu davranışın uygun olmadığı ifade edilmektedir.

Nofsinger (2005), toplumdaki iyimser veya kötümser havanın düzeyinin finansal katılımcıların davranışları tarafından yansıtıldığını ileri sürmektedir. Ortaya koyulan bu hipotezin sonuçlarından ilki olarak, sosyal ruh halinin tüketiciler, yatırımcılar ve şirket yöneticileri tarafından alınan kararların belirleyicisi olduğu ortaya koyulmaktadır. İkinci olarak, finansal piyasalardaki işlemlerin etkin ve duygusal doğası nedeniyle finansal piyasaların kendisinin doğrudan bir ölçü ve sosyal ruh halinin göstergesi olduğu belirtilmektedir. Son olarak ise sosyal ruh halinin finansal piyasaların gelecekteki finansal ve ekonomik durumların tahmininde yardımcı olduğu ifade edilmektedir.

Parker ve Prechter (2005) çalışmalarında finansal piyasalar ve ekonomideki önemli kavramlardan biri olan gütmeye davranışını ele almaktadırlar. Çalışmada gütmeye kavramına ilişkin teorik yaklaşımları özetlemektedir. Çalışma kapsamında ele alınan yaklaşımlar; sosyal psikolojik yaklaşım, bilgi teorisi ve sibernetik yaklaşım, etolojik yaklaşım, ekonofizik yaklaşım ve sosyonomik yaklaşımdır.

Shiv vd. (2005) yatırım davranışları ve insan duygularını ele aldıkları çalışmalarında, normal yatırımcı ve kontrol hastalarının yatırımlarında kazanç sağladıkları ya da kayıp yaşadıklarında muhafazakar bir davranış sergiledikleri ve bir sonraki dönemde yatırım yapma konusunda daha az istekli oldukları ortaya koyulmaktadır.

Olson (2006) çalışmasında insan duygularının finansal davranışlar üzerinde etkili olduğunu belirtmektedir. Sosyal ruh halinin finansal ve toplumsal trendlerin oluşumunda

birincil neden olduğu ifade edilmektedir. Çalışmada, sosyal ruh halinin bilimsel temelini oluşturulması için kişiliğin ruh hali ile ilişkili psikolojik araştırmalar gözden geçirilmektedir. Çalışmada kişilik boyutları ve fonksiyonları incelenmiş, finansal ve ekonomik davranışlar üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Çalışma sonucunda, sosyal ruh halinin insan doğasına temel olan ve finansal sonuçları etkileyen ampirik olarak kurulan kişilik boyutlarında yer ettiği ortaya koyulmuştur.

Parker ve Prechter (2006) çalışmalarında sosyonominin sosyal ruh hali ve sosyal eylemler arasındaki nedensel ilişkiyi tanımlayan sosyal davranış teorisi olduğunu belirtmektedirler. Çalışmada, sosyonomik teorideki bilinçsiz davranışlar ve sosyal davranışların rasyonelitesi arasındaki benzer fikirler araştırılmaktadır.

Parker (2006) çalışmasında ekonomi alanında metodolojik bireycilik ve metodolojik doğa bütünlüğünü bir araya getirmeyi amaçlamıştır. Prechter tarafından ortaya koyulan sosyonominin yeni paradigmasının, metodolojik bireycilik ve metodolojik doğa bütünlüğünün teorik sentezinden oluştuğunu belirtmektedir. Çalışmada ekonomik teorinin tarihi analiz edilmiştir. Analizlerin sonucunda, olumlu sosyal ruh hali döneminin metodolojik bireycilikle, olumsuz ruh hali döneminin ise metodolojik doğa bütünlüğü ile ilişkili olduğu ortaya koyulmuştur.

Prechter ve Parker (2007) çalışmalarında neo-klasik ekonominin finansal modeller için yeterli açıklamalar getiremediğini ve ekonomik ve finansal davranışların motivasyon dinamiklerine sahip olduklarını belirtmektedirler. Sosyonomik teorinin ekonomi ve finansın ürettiği farklı davranışlar arasındaki bağlamsal farklılıklar ortaya koyduğu, ancak etkin piyasalar hipotezinin bu farklılıkları açıklamada yeterli olmadığını ifade etmektedirler.

Mitroi ve Oproiu (2014) çalışmalarında yatırımcıların psikolojik eğilimlerinin uzun vadede yatırım performanslarının ortalama düzeyde eğilim göstermesine yol açacağı ve trendi takip ederek finansal piyasa katılımcılarının kayda değer bir sürdürülebilir fayda sağlayamayacakları ortaya koyulmaktadır. Çalışmada analiz yöntemi olarak ARMA, ARCH ve GARCH ekonometrik modelleri kullanılmıştır. Analizler sonucunda davranışsal önyargı ve etkilerin bir yansıması olarak, istatistiksel göstergelerin piyasaların rassal yürüyüşe sahip olmadığı sonucunu desteklediğini tespit etmişlerdir.

4. Ampirik Analiz

Bu çalışmada Türkiye’nin uluslararası ticaretinde önemli paya sahip ABD, Almanya, İngiltere ve Fransa’ya gerçekleştirdiği ihracat ile aynı ülkelerin finansal piyasaları arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişki değerlendirilmiştir. Kısa ve uzun dönemli ilişkileri analiz etmek için, ilk olarak tanımlayıcı istatistikler hesaplanmış, değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisi değerlendirilmiştir. Sonraki aşamada değişkenler arasındaki ilişkileri değerlendirebilmek için serilerin durağanlık testleri yapılmış ve ARDL sınır testi vasıtasıyla değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi test edilmiştir. Daha sonra Türkiye’nin bu ülkelere gerçekleştirdiği ihracat ile aynı ülkelerin finansal piyasalar arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmek amacıyla Granger nedensellik testi gerçekleştirilmiştir.

Korelasyon analizi ile değişkenler arasında ilişki bulunup bulunmadığı ile ilgili bilgi edinilmekle beraber, değişkenler arasındaki ilişkinin yönü veya nedensellik ilişkisi hususunda herhangi bir bilgi elde edilememektedir (Gujarati, 2004: 696). Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi her iki değişkenin de uzun vadede birlikte hareket ettiklerini göstermektedir. Eşbütünleşme analizleri değişkenlerin durağanlığının test edilmesinden sonra gerçekleştirilmektedir.

4.1. Tanımlayıcı İstatistikler ve Veri Seti

Çalışma kapsamında kullanılan veri setlerinden Türkiye'nin ABD, Almanya, İngiltere ve Fransa'ya gerçekleştirdiği ihracata ilişkin veriler TÜİK(Türkiye İstatistik Kurumu)'ten elde edilmiştir. ABD, Almanya, İngiltere ve Fransa'nın finansal piyasalarına ilişkin veriler ise Yahoo Finance veri tabanından temin edilmiştir. Çalışma kapsamında kullanılan değişkenler ve değişkenlere ilişkin açıklamalar aşağıdaki gibidir;

DİHRABD: Türkiye'nin ABD'ye gerçekleştirdiği ihracatın aylık değişim oranı,

DİHRALM: Türkiye'nin Almanya'ya gerçekleştirdiği ihracatın aylık değişim oranı,

DİHRİNG: Türkiye'nin İngiltere'ye gerçekleştirdiği ihracatın aylık değişim oranı,

DİHRFRA: Türkiye'nin Fransa'ya gerçekleştirdiği ihracatın aylık değişim oranı,

GDJ: Dow Jones Endeksi aylık getiri oranı,

GDAX: DAX endeksi aylık getiri oranı,

GFTSE: FTSE endeksi aylık getiri oranı,

GCAC40: CAC40 Endeksi aylık getiri oranı.

Türkiye'nin ticaretinde önemli paya sahip olan ABD, İngiltere, Almanya ve Fransa ile gerçekleştirilen ihracat ve bu ülkelerin finansal piyasaları arasındaki ilişkiyi test etmeden önce, çalışma kapsamındaki değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler incelenmiş ve elde edilen bulgular Tablo 2' de sunulmuştur. Elde edilen bulgulara göre; aylık veriler bazında 1996-2018 döneminde Türkiye'den ilgili ülkelere gerçekleşen ortalama ihracat değişim oranları sırasıyla 0.0201 (ABD), 0.0123 (ALM), 0,0199 (ING) ve 0,0179 (FRA) iken; bu ülkelerin finansal piyasalarının aylık ortalama getirileri 0,0056 (DJONES), 0,0056 (DAX), 0,0024 (FTSE100) ve 0,0034 (CAC40) olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'den ABD, Almanya, İngiltere ve Fransa'ya gerçekleşen ihracatın standart sapmasının az olması bu değişkenlerin oynaklıklarının düşük olduğunu göstermektedir. İhracat yapılan ülkelerin finansal piyasalarının oynaklıklarını incelediğimizde, tüm piyasalarda orta düzeyde bir sapma görülmekte olduğundan oynaklığın yüksek olmadığı görülmektedir. Oynaklığın yüksekliği maksimum ve minimum değerlere bakılarak da görülebilmektedir.

Tablo 2.Değişkenlere Ait Temel İstatistikler

	DİHRABD	DİHRALM	DİHRİNG	DİHRFRA	GDJ	GDAX	GFTSE	GCAC40
Ortalama	0.02	0.01	0.02	0.02	0.01	0.01	0.01	0.01
Ortanca	0.01	0.02	0.02	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01
En Büyük	0.74	0.41	0.63	0.42	0.11	0.19	0.09	0.13
En Küçük	-0.31	-0.32	-0.39	-0.34	-0.16	-0.29	-0.14	-0.19
S. Sapma	0.17	0.12	0.15	0.15	0.04	0.06	0.04	0.05
Çarpıklık	0.71	0.16	0.43	0.16	-0.75	-0.86	-0.68	-0.56
Basıklık	4.28	3.04	4.11	2.78	4.65	5.82	3.89	3.65
Gözlem	273	273	273	273	273	273	273	273

4.2. Serilerin Durağanlık Analizleri

Model kapsamında değişkenlerin birbirleri ile uzun vadede hareket edip etmediklerini test etmek amacıyla eşbütünleşme testi gerçekleştirilecektir. Eşbütünleşme testleri gerçekleştirilmeden önce serileri durağanlıklarını sınanacak ve serilerin durağanlık dereceleri belirlendikten sonra eşbütünleşme analizine geçilecektir.

Modele dâhil edilen değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı olarak kabul edilebilmesi için tüm değişkenlerin ya kendi düzeylerinde ya da farkları alındıktan sonra aynı düzeyde durağan hale gelmeleri gerekmektedir. Çalışma kapsamında, serilerin durağanlığını analiz edebilmek için Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) (Dickey ve Fuller, 1979) testi ve Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) (Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin, 1992) testi kullanılmıştır. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) (1) testi

ve Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) (2) testi sırasıyla aşağıda gösterilen modellere dayanmaktadır;

$$\Delta y_t = \alpha + \theta y_{t-1} + y_1 \Delta y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\hat{h} = T^{-2} \sum_{t=1}^T \frac{s_t^2}{s^2(l)} \quad (2)$$

Tablo 3.ADF Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	ADF (Düzye-Sabit)	ADF (Düzye-Sabit ve Trend)
	t-değeri	t-değeri
DİHRABD	-26.622***	-26.571***
DİHRALM	-5.1542***	-5.175***
DİHRİNG	-16.195***	-16.173***
DİHRFRA	-6.005***	-6.199***
GDJ	-15.941***	-15.911***
GDAX	-15.409***	-15.393***

GFTSE	-16.421***	-16.401***
GCAC	-15.068***	-15.091***

Geniştirilmiş Dickey-Fuller birim kök testinin sıfır hipotezi “zaman serilerinin durağan olmadıkları (en az bir birim-kök var)” şeklindedir. Tablo 3’te yer alan sonuçlardan da

Not: - ***, ** ve * sırası ile %1, %5 ve %10 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

görüldüğü üzere, seriler düzeylerinde birim kök testine dâhil edildiklerinde tüm değişkenlerin düzeylerinde durağan olduğu görülmektedir.

Tablo 4.KPSS Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	KPSS (Düzye-Sabit)		KPSS (Düzye-Sabit ve Trend)	
	İstatistik Değeri	Kritik Değer	İstatistik Değeri	Kritik Değer
DİHRABD	0.047 ^d	10% Düzeyi - 0.347	0.039 ^d	10% Düzeyi - 0.119
		5% Düzeyi - 0.463		5% Düzeyi - 0.146
		1% Düzeyi - 0.739		1% Düzeyi - 0.216
DİHRALM	0.136 ^d	10% Düzeyi - 0.347	0.068 ^d	10% Düzeyi - 0.119
		5% Düzeyi - 0.463		5% Düzeyi - 0.146
		1% Düzeyi - 0.739		1% Düzeyi - 0.216
DİHRİNG	0.069 ^d	10% Düzeyi - 0.347	0.054 ^d	10% Düzeyi - 0.119
		5% Düzeyi - 0.463		5% Düzeyi - 0.146
		1% Düzeyi - 0.739		1% Düzeyi - 0.216
DİHRFRA	0.289 ^d	10% Düzeyi - 0.347	0.131 ^d	10% Düzeyi - 0.119
		5% Düzeyi - 0.463		5% Düzeyi - 0.146
		1% Düzeyi - 0.739		1% Düzeyi - 0.216
GDJ	0.101 ^d	10% Düzeyi - 0.347	0.101 ^d	10% Düzeyi - 0.119
		5% Düzeyi - 0.463		5% Düzeyi - 0.146
		1% Düzeyi - 0.739		1% Düzeyi - 0.216
GDAX	0.073 ^d	10% Düzeyi - 0.347	0.069 ^d	10% Düzeyi - 0.119
		5% Düzeyi - 0.463		5% Düzeyi - 0.146
		1% Düzeyi - 0.739		1% Düzeyi - 0.216
GFTSE	0.072 ^d	10% Düzeyi - 0.347	0.068 ^d	10% Düzeyi - 0.119
		5% Düzeyi - 0.463		5% Düzeyi - 0.146
		1% Düzeyi - 0.739		1% Düzeyi - 0.216
GCAC	0.151 ^d	10% Düzeyi - 0.347	0.098 ^d	10% Düzeyi - 0.119
		5% Düzeyi - 0.463		5% Düzeyi - 0.146
		1% Düzeyi - 0.739		1% Düzeyi - 0.216

Not: “d” serilerin, kritik değerlere göre durağan olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 4’te Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin birim kök testi sonuçları yer almaktadır. Birim kök testi sonuçlarına göre, tüm değişkenlerin düzey değerlerinde durağan olduğu görülmektedir.

4.3. ARDL Sınır Testi

Durağan olmayan serilerin analizinde birim kök testlerinin düşük etkiye sahip olması sıkça karşılaşılan sorunlardan biridir. Bu sorunun üstesinden gelebilmek amacıyla, uzun dönemli ilişkilerin test edilmesinde Pesaran ve Shin (1999) ve Pesaran vd. (2001) tarafından ortaya koyulan ARDL sınır testi tercih edilmektedir.

ARDL sınır testinin tercih edilmesindeki en önemli nokta, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin analiz

edilmesinde değişkenlerin bütünleşme derecelerinin aynı olması koşulunun bulunmamasıdır. Başka bir ifade ile ARDL sınır testi, bir ekonometrikmodel üzerinde değişkenlerin birinci farkları alındığında I(1) veya düzey değerlerinde I(0) durağan olmalarına bakılmaksızın uygulanabilmektedir (Pesaran, vd. 2001:290). Ayrıca, ARDL sınır testi değişkenlerin uzun ve kısa dönemli ilişkilerine ilişkin katsayılar eş zamanlı olarak tahmin edilmesine olanak sağlamaktadır.

ARDL sınır testi genel olarak gecikmesi dağıtılmış otoregresif bir modele dayanmaktadır. Modelin genel olarak gösterimi aşağıdaki gibidir;

$$\Delta y_t = c_0 + c_1 t + \pi_{yy} y_{t-1} + \pi_{yx} x_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \Psi_i' \Delta z_{t-i} + \omega' \Delta x_t + \theta w_t + u_t$$

En küçük kareler yöntemi vasıtasıyla tahmin gerçekleştirilen denklemde c_0 otonom parametreyi, t trend değişkenini, π_{yy} ve π_{yx} uzun dönem çarpanlarını, w_t tam bağımsız değişkenler vektörünü, u_t otokorelasyonsuz hata terimini temsil etmektedir.

ARDL sınır testi gerçekleştirildikten sonra, elde edilen test istatistiğinin üst kritik değerden yüksek olması durumunda eşbütünleşme ilişkisinin bulunduğu sonucuna varılmaktadır.

Test istatistiğinin alt kritik değerden düşük olması halinde ise eşbütünleşme ilişkisinin bulunmadığına karar verilmektedir. Test istatistiğinin üst ve alt kritik değer arasında bir değer alması halinde ise kararsızlık durumu oluşmaktadır.

Gerçekleştirilen birim kök testleri sonrasında bütün değişkenlerin düzeyde durağan olduğu tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile değişkenlerin düzeylerinde durağan

olması, ARDL sınır testinin uygulanması için geçerli bir neden oluşturmaktadır.

Tablo 5.Sınır Testi için Uygun Modelin Belirlenmesi

DİHRABD – GDJ		DİHRALM – GDAX		DİHRİNG – GFTSE		DİHRFRA – GCAC	
Model	Adj. R ²	Model	Adj. R ²	Model	Adj. R ²	Model	Adj. R ²
ARDL(12, 12)	0.287019	ARDL(12, 12)	0.500914	ARDL(12, 9)	0.255023	ARDL(12, 3)	0.408122
ARDL(11, 12)	0.283980	ARDL(12, 6)	0.499067	ARDL(12, 3)	0.255008	ARDL(12, 5)	0.406535
ARDL(12, 3)	0.281908	ARDL(12, 5)	0.498774	ARDL(12, 5)	0.253364	ARDL(12, 4)	0.406286
ARDL(12, 4)	0.279216	ARDL(12, 7)	0.497537	ARDL(12, 4)	0.252982	ARDL(12, 11)	0.405874
ARDL(12, 6)	0.278840	ARDL(12, 8)	0.496441	ARDL(12, 7)	0.252720	ARDL(12, 9)	0.405513
ARDL(12, 5)	0.278705	ARDL(12, 4)	0.495601	ARDL(12, 10)	0.251910	ARDL(12, 6)	0.404308
ARDL(12, 7)	0.277539	ARDL(12, 9)	0.495305	ARDL(12, 8)	0.251591	ARDL(12, 8)	0.403938
ARDL(12, 2)	0.277222	ARDL(12, 3)	0.493641	ARDL(12, 0)	0.251261	ARDL(12, 10)	0.403774

Tablo 5'te ARDL sınır testinin uygulanması için uygun modelin seçilmesi için Düzeltilmiş R²Kriteri'ne göre hazırlanan tablo ve grafik gösterilmektedir (He vd., 2017). Tablo 5'ten elde edilen sonuçlara göre; sırasıyla DİHRABD-GDJ, DİHRALM-GDAX,

DİHRİNG-GFTSE ve DİHRFRA-GCAC sınır testi için uygun olan modeller ARDL (12,12), ARDL(12,12), ARDL(12,9) ve ARDL(12,3) modelleri olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6.ARDL Sınır Testi

DİHRABD – GDJ			DİHRALM – GDAX			DİHRİNG – GFTSE			DİHRFRA – GCAC		
Sınır Testi (F)	Kritik Değerler		Sınır Testi (F)	Kritik Değerler		Sınır Testi (F)	Kritik Değerler		Sınır Testi (F)	Kritik Değerler	
	Alt	Üst		Alt	Üst		Alt	Üst		Alt	Üst
12.12	%90	3.02	9.19	%90	3.02	11.95	%90	3.02	13.87	%90	3.02
	%95	3.62		%95	3.62		%95	3.62		%95	3.62
	%99	4.94		%99	4.94		%99	4.94		%99	4.94
R ² = 0.36	F İstatistiği = 5.19 (0.000)		R ² = 0.55	F İstatistiği = 11.44 (0.000)		R ² = 0.32	F İstatistiği = 5.05 (0.000)		R ² = 0.45	F İstatistiği = 12.21 (0.000)	

Tablo 6'da yer alan ARDL sınır testi sonucu incelendiğinde, eşbütünlüğün bulunmadığı hipotezi tüm modeller için %99, %95 ve %90 güven düzeylerinde reddedildiği görülmektedir. Sırasıyla 12.12, 9.19, 11.95 ve 13.87olarak hesaplanan F istatistiğinin tüm güven düzeylerindeki üst kritik değerlerden

yüksek olması sebebiyle Türkiye'nin ABD, Almanya, İngiltere ve Fransa'ya gerçekleştirdiği ihracatlar ile ABD, Almanya, İngiltere ve Fransa'nın finansal piyasaları arasında eşbütünlük ilişkisinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7.ARDL Sınır Testi Uzun Dönem Katsayıları

DİHRABD – GDJ			DİHRALM – GDAX		
Değişkenler	Katsayılar	T İst.	Değişkenler	Katsayılar	T İst.
GDJ	0.636	2.468***	GDAX	0.144	1.076
C	0.016	4.601***	C	0.011	3.887***
R ² = 0.78		DW İstatistiği = 1.992		R ² = 0.86	
DW İstatistiği = 1.992		R ² = 0.86		DW İstatistiği = 2.031	
DİHRİNG - GFTSE			DİHRFRA - GCAC		
Değişkenler	Katsayılar	T İst.	Değişkenler	Katsayılar	T İst.
GFTSE	0.392	1.796*	GCAC	0.207	2.161**
C	0.019	6.308***	C	0.017	6.719***
R ² = 0.75		DW İstatistiği = 2.026		R ² = 0.81	
DW İstatistiği = 2.026		R ² = 0.81		DW İstatistiği = 2.026	

Not: - ***, ** ve * sırası ile %1, %5 ve %10 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Modele dâhil edilen değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespiti amacıyla oluşturulan ARDL modellerine ait veriler tablo 7'de yer almaktadır. ARDL modellerinin tahmin sonuçlarına dayanılarak hesaplanan uzun dönem katsayı tahminine göre Türkiye'den ABD, İngiltere ve Fransa'ya gerçekleştirilen ihracat ile ABD, İngiltere ve Fransa finansal piyasaları arasında uzun dönemli bir

ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, ABD, İngiltere ve Fransa finansal piyasalarının Türkiye'nin bu ülkelere gerçekleştirdiği ihracatın oluşumunda uzun dönemde etkisinin bulunduğu görülmektedir. Ancak, Türkiye'den Almanya'ya gerçekleştirdiği ihracat ile Almanya finansal piyasaları arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 8.ARDL (12,12), ARDL (12,12), ARDL(12,9) ve ARDL (12,3) Hata Düzeltme Modelleri

DİHRABD – GDJ		DİHRALM – GDAX		DİHRİNG – GFTSE		DİHRFRA – GCAC	
ARDL (12,12)		ARDL (12,12)		ARDL (12,9)		ARDL (12,3)	
Değişkenler	Katsayılar	Değişkenler	Katsayılar	Değişkenler	Katsayılar	Değişkenler	Katsayılar
DİHRABD(-1)	1.308***	DİHRALM(-1)	0.443	DİHRİNG(-1)	1.364***	DİHRFRA(-1)	1.218***
DİHRABD(-2)	1.072**	DİHRALM(-2)	0.295	DİHRİNG(-2)	1.118***	DİHRFRA(-2)	0.949**
DİHRABD(-3)	0.891**	DİHRALM(-3)	0.216	DİHRİNG(-3)	0.918**	DİHRFRA(-3)	0.774**
DİHRABD(-4)	0.676*	DİHRALM(-4)	0.218	DİHRİNG(-4)	0.728**	DİHRFRA(-4)	0.569*
DİHRABD(-5)	0.626**	DİHRALM(-5)	0.279	DİHRİNG(-5)	0.601**	DİHRFRA(-5)	0.459
DİHRABD(-6)	0.547*	DİHRALM(-6)	0.357	DİHRİNG(-6)	0.482*	DİHRFRA(-6)	0.425*
DİHRABD(-7)	0.272	DİHRALM(-7)	0.317	DİHRİNG(-7)	0.374	DİHRFRA(-7)	0.355
DİHRABD(-8)	0.108	DİHRALM(-8)	0.246	DİHRİNG(-8)	0.269	DİHRFRA(-8)	0.227
DİHRABD(-9)	0.046	DİHRALM(-9)	0.166	DİHRİNG(-9)	0.139	DİHRFRA(-9)	0.167
DİHRABD(-10)	0.019	DİHRALM(-10)	-0.119	DİHRİNG(-10)	-0.076	DİHRFRA(-10)	-0.019
DİHRABD(-11)	-0.089	DİHRALM(-11)	-0.295***	DİHRİNG(-11)	-0.213***	DİHRFRA(-11)	-0.231***
GDJ	-0.047	GDAX	-0.021	GFTSE	0.048	GCAC	0.179
GDJ(-1)	-1.471***	GDAX(-1)	-0.407***	GFTSE(-1)	-0.969***	GCAC(-1)	-0.334**
GDJ(-2)	-1.144**	GDAX(-2)	-0.449***	GFTSE(-2)	-0.915**	GCAC(-2)	-0.288**
GDJ(-3)	-0.781*	GDAX(-3)	-0.272**	GFTSE(-3)	-0.526	ECM(-1)	-2.747***
GDJ(-4)	-0.869*	GDAX(-4)	-0.182	GFTSE(-4)	-0.421		
GDJ(-5)	-0.702	GDAX(-5)	-0.021	GFTSE(-5)	-0.154		
GDJ(-6)	-0.497	GDAX(-6)	-0.111	GFTSE(-6)	-0.137		
GDJ(-7)	-0.709*	GDAX(-7)	-0.161	GFTSE(-7)	0.147		
GDJ(-8)	-0.838**	GDAX(-8)	-0.101	GFTSE(-8)	0.316		
GDJ(-9)	-0.838**	GDAX(-9)	-0.171	ECM(-1)	-2.815***		
GDJ(-10)	-0.854**	GDAX(-10)	-0.185*				
GDJ(-11)	-0.503**	GDAX(-11)	-0.212**				
ECM(-1)	-2.868***	ECM(-1)	-2.049***				

Not: - ***, ** ve * sırası ile %1, %5 ve %10 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Modeldeki değişkenlerin kısa dönemli ilişkilerine ilişkin sonuçlar tablo 8’de gösterilmektedir. Dört modelde de hata düzeltme katsayısının (ECM(-1)) istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Hata düzeltme katsayısının %1 düzeyinde anlamlı olması dolayısıyla uyarlanma sürecinin çok hızlı gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte, hata düzeltme katsayısının (ECM(-1)) negatif ve anlamlı olması Türkiye’nin ABD, Almanya, İngiltere ve Fransa’ya gerçekleştirdiği ihracat ile aynı ülkelerin finansal piyasalarının eşbütünleşme ilişkisi içerisinde olduğu desteklemektedir.

Hata düzeltme modelinde bulunan hata teriminin negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması, ilgili dönemde meydana gelen sapmaların hızlı bir şekilde düzeltildiğini göstermektedir. Modelde ECM(-1) katsayısı dört model için sırasıyla -2.868, -2.049, -2.815 ve -2.747 olarak hesaplanmıştır. Hesaplanan ECM(-1) katsayısı, ilgili dönemde oluşan bir şok veya olağandışı bir etkinin ortaya çıkması halinde bu etkinin bir sonraki yılda hızla giderildiğini ya da düzeltildiğini göstermektedir. Başka bir ifade ile uzun dönem dengesinin hızlı bir şekilde sağlandığı görülmektedir. Ayrıca, ECM(-1) katsayısının 1’den büyük olması sistemin

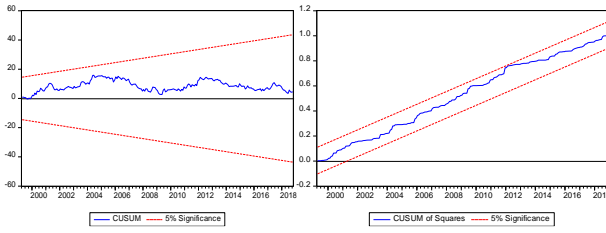
dalgalanma göstererek denge oluşturduğunu göstermekte ve bu dalgalanmalar azalarak uzun dönemdeki dengeyi sağlayacaktır. Bu doğrultuda, Türkiye’nin ABD, Almanya, İngiltere ve Fransa’ya gerçekleştirdiği ihracat ile aynı ülkelerin finansal piyasaları arasında kısa dönem için pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Model kapsamında kısa dönemde, ABD, Almanya, İngiltere ve Fransa’nın finansal piyasalarının getirilerindeki bir artış Türkiye’nin bu ülkelere gerçekleşen ihracatı üzerinde pozitif yönde etki oluşturmaktadır.

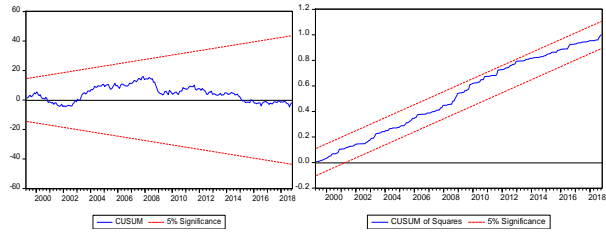
Çalışma kapsamında tahmin edilen sırasıyla ARDL (12,12), ARDL (12,12), ARDL (12,9) ve ARDL (12,3) modellerinin kararlılıklarını görebilmek amacıyla, bir başka ifade ile yapısal değişim olup olmadığını ortaya koyabilmek için CUSUM ve CUSUM-of-Square testleri gerçekleştirilmiştir. Elde edilen ARDL (12,12), ARDL (12,12), ARDL (12,9) ve ARDL (12,3) modellerine ait tahmin sonuçları Şekil 2’de gösterilmektedir.

Şekil2.CUSUM ve CUSUM of Squares Test Sonuçları

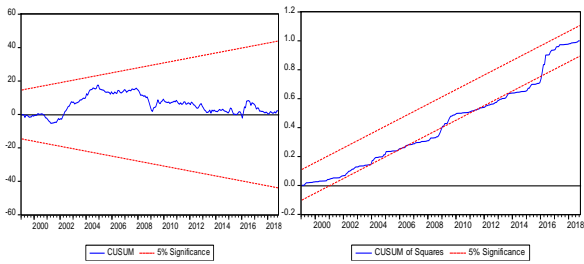
DİHRABD – GDJ / ARDL (12,12)

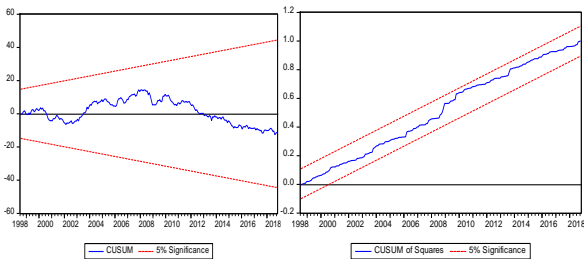
DİHRALM – GDAX / ARDL (12,12)

DİHRİNG – GFTSE / ARDL (12,9)

DİHRFRA – GCAC / ARDL (12,3)

Şekil 2’de CUSUM ve CUSUM of Squares test sonuçları görülmektedir. Test sonuçlarına göre, tahmin edilen ARDL (12,12), ARDL (12,12), ARDL (12,9) ve ARDL (12,3) modellerinin tahmini gerçekleştirilen dönemde kararlı oldukları ve herhangi bir yapısal kırılmanın bulunmadığı görülmektedir.

4.4. Granger Nedensellik Testi

Model dâhilindeki değişkenler arasında uzun dönemde bir ilişkinin tespit edilmesinden sonra, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi test edilecektir. Engle ve Granger (1987)’a göre, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olması en azından tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin de bulunabileceği anlamı taşımaktadır. Granger nedensellik testi gerçekleştirilirken aşağıdaki iki denklem kullanılmaktadır;

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \dots + \beta_p Y_{t-p} + \theta_1 Z_{t-1} + \dots + \theta_p Z_{t-p} + u_t$$

$$Z_t = \beta_0 + \beta_1 Z_{t-1} + \dots + \beta_p Z_{t-p} + \theta_1 Y_{t-1} + \dots + \theta_p Y_{t-p} + e_t$$

Tablo 9’da, model kapsamında hesaplanan gecikmeli değerlere göre gerçekleştirilen Granger nedensellik testi sonucunda tespit edilen nedensellik ilişkileri ve yönleri ortaya koyulmuştur.

Tablo 9.Granger Nedensellik Test Sonuçları

Nedensellik Yönü	Gecikme Değerleri	F-Değeri	Olasılık Değeri
GDJ → DİHRABD	2	3.5454	0.0302**
GDAX → DİHRALM	1	3.6124	0.0584*
DİHRİNG → GFTSE	2	2.9062	0.0564*

Not: - ***, ** ve * sırası ile %1, %5 ve %10 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Nedensellik testi sonuçları incelendiğinde; ABD finansal piyasalarından (Dow Jones) Türkiye’nin ABD’ye gerçekleştirdiği ihracata doğru; Almanya finansal piyasalarından (Dax) Türkiye’nin Almanya’ya gerçekleştirdiği ihracata doğru; Türkiye’nin İngiltere’ye gerçekleştirdiği ihracattan İngiltere finansal piyasalarına (FTSE100) doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Türkiye’nin Fransa’ya gerçekleştirdiği ihracat ile Fransa’nın finansal piyasaları arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır.

5. Sonuç

Çalışmada öncelikle Türkiye’nin ABD, Almanya ve İngiltere’ye gerçekleştirdiği ihracatın değişim oranı ile ABD (Dow Jones), Almanya (Dax), İngiltere (FTSE100) ve Fransa (CAC40) finansal piyasalarının getiri oranları arasındaki ilişki ARDL sınır testi ile analiz edilmiştir. Gerçekleştirilen sınır testi analizine göre, Türkiye’nin ABD, Almanya, İngiltere ve Fransa’ya gerçekleştirdiği ihracatın değişim oranları ile aynı ülkelerin finansal piyasalarının getiri oranları arasında eşbütünlük ilişkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Eşbütünlük analizi sonrasında, model kapsamındaki değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin tespiti amacıyla Granger nedensellik analizi gerçekleştirilmiştir. Granger nedensellik analizi sonuçlarına göre; ABD finansal piyasalarından (Dow Jones) Türkiye’nin ABD’ye gerçekleştirdiği ihracata doğru, Almanya finansal piyasalarından (Dax) Türkiye’nin Almanya’ya gerçekleştirdiği ihracata doğru ve Türkiye’nin İngiltere’ye gerçekleştirdiği ihracattan İngiltere finansal piyasalarına (FTSE100) doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilirken, Türkiye’den Fransa’ya gerçekleştirilen ihracat ve Fransa’nın finansal piyasaları (CAC40) arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Çalışmada, sosyonomik yaklaşım kapsamında ülkelerin uluslararası ticaretleri ile finansal piyasaları arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada sosyonomik yaklaşım kapsamında finansal piyasalar ülkelerin sosyal ve küresel ruh halinin göstergesi olarak ele alınmıştır. Bu doğrultuda, ülkelerin sosyal ruh hallerinin uluslararası ticaretleri ile olan ilişkisi sınanmıştır. Gerçekleştirilen analizler sonucunda, ülkelerin uluslararası ticaretlerindeki değişim oranları ile ekonomik anlamda sosyal ruh hallerinin göstergesi olan finansal piyasalarının getiri oranları arasında hem eş bütünlük hem de nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, ülkelerin uluslararası ticaretleri ile sosyal ruh hallerinin bir göstergesi olan finansal piyasaları arasında kısa ve uzun dönemli ilişkilerin bulunduğu görülmüştür. Ayrıca buna ek

olarak, ülkelerin uluslararası ticaretleri ile finansal piyasalarının nedensel bir ilişki barındırdığı ortaya koyulmuştur.

Uluslararası ticaret ile ülkelerin finansal piyasaları arasında tespit edilen ilişkiler sonucunda, ülkeler arasındaki ticaretin yönlendirilmesinde finansal piyasaların sosyonomik yaklaşım kapsamında ülkelerin sosyal ruh hali olarak ele alınarak kararlar alınmasının mümkün olduğu tespit edilmiştir. Ülkelerin finansal piyasalarının gidişatına bakılarak, başka bir ifade ile ülkelerin sosyal ve küresel ruh halleri tespit edilerek olası uluslararası ticari ilişkilerin kurulabileceğine ya da sürdürülebilirliğine karar verme imkânı olduğu ortaya koyulmuştur. Bu doğrultuda, ülkelerin ekonomik ve finansal durumlarının uluslararası ticaretlerinin devamlılığı ya da yeni ticari ilişkilerin kurulması açısından önemli bir gösterge olduğu tespit edilmiştir.

Çalışma kapsamında Türkiye'nin ticari ilişki içerisinde olduğu ABD, Almanya, İngiltere ve Fransa'nın finansal piyasalarının Türkiye'nin ilgili ülkelere gerçekleştirdiği ihracat düzeyleriyle olan ilişkisi analiz edilmiş ve elde edilen bulgular doğrultusunda gerçekleştirilen çalışmanın ileriki araştırmalarda uluslararası ticarete hedef olarak belirlenen ülkelerin piyasaları ile olan ilişkilerinin incelenmesi suretiyle genişletilmesi faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Atwater, P. (2013). *Moods and Markets*. New Jersey: FT Press.
- Can Kamber, S. (2018). Davranışsal İktisat Ve Rasyonellik Varsayımı: Literatür İncelemesi. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 168-198.
- Casti, J. L. (2010). *Mood Matters*. New York: Copernicus Books.
- Balkanlı, A. O. (2002). Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine. *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21(1), 13 – 26.
- Dickey, D. A. & Fuller, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Econometrica*, 49, 1057 – 1063.
- Engle, R. F. & Granger, C. W. J. (1987). Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing. *Econometrica*, 55(1), 251-276.
- Fama, E. F. (1965). Random Walks in Stock Market Prices. *Financial Analysts Journal*, 21(5), 55 – 59.
- Fama, E. F. (1969). Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work. *The Journal of Finance*, 25(2), 383 – 417.
- Galeotti, F. & Karakostas, A. (2010). The Promise of Behavioural Economics. *Norwich Economic Papers*, University of East Anglia, UK.
- Green, M. K. (2002). R.N. Elliott's Fundamental Challenge to Mechanistic Social Models. Editör: Robert R. Prechter, *In Market Analysis for the New Millennium*, 9 – 19.
- Gujarati, D. N. (2004). *Economics Basic Econometrics*, McGraw Hill.

- He, F., Hu, Z., Zhang, W., Chai, L., Cai, G. & Aoyagi, K. (2017). Construction and Evaluation of Two Computational Models for Predicting the Incidence of Influenza in Nagasaki Prefecture, Japan. *Scientific Reports*, 7(1), 1 – 9.
- Just, D. R. (2013). *Introduction to Behavioral Economics*, USA: Wiley.
- Kwiatkowski, D., Phillips, P.C.B., Schmidt, P. & Shin, Y. (1992). Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of a Unit Root. *Journal of Econometrics*, 54, 159 – 178.
- Mitroi, A. & Oproiu, A. (2014). Behavioral Finance: New Research Trends, Socionomics and Investor Emotions. *Theoretical and Applied Economics*, 21(4), 153 – 166.
- Nofsinger, J. R. (2005). Social Mood and Financial Economics. *Journal of Behavioral Finance*, 6(3), 144 – 160.
- Olson, K. R. (2006). A Literature Review of Social Mood. *Journal of Behavioral Finance*, 7(4), 193 – 203.
- Parker, W. D. & Prechter, R. R. (2005). Herding: An Interdisciplinary Integrative Review from a Socionomic Perspective. *International Conference on Cognitive Economics*, August 5-8, Sofia, Bulgaria.
- Parker, W. D. & Prechter, R. R. (2006). The Socionomic Theory of Finance and the Institution of Social Mood: Pareto and the Sociology of Instinct and Rationalization. *Conference of the Association for Heterodox Economics*, London, United Kingdom. July 14-16.
- Parker, W. D. (2006). Methodological Individualism vs. Methodological Holism: Neoclassicism, Institutionalism and Socionomic Theory. *Congress of the International Association for Research in Economic Psychology and the Society for the Advancement of Behavioral Economics*, Paris, France. July 5-8.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. & Smith, R.J. (1999). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Long-run Relationships. *Cambridge Working Papers in Economics 9907*, Faculty of Economics, University of Cambridge.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. & Smith, R. J. (2001). Bound Testing Approaches to the Analysis of Long Run Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16, 289 – 326.
- Prechter, R. R. (2001). Unconscious Herding Behavior as the Psychological Basis of Financial Market Trends and Patterns. *The Journal of Psychology and Financial Markets*, 2(3), 120 – 125.
- Prechter, R. R. (2002). *Conquer the Crash*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Prechter, R. R. (2009). *The Wave of Principle of Human Social Behaviour and New Sciences of Socionomics*. Gainesville: New Classics Library.
- Prechter, R. R. & Parker, W. D. (2007). The Financial/Economic Dichotomy in Social Behavioral Dynamics: The Socionomic Perspective. *The Journal of Behavioral Finance*, 8(2), 84 – 108.

- Shiller, R. J. (1984). Stock Prices and Social Dynamics. *Brookings Papers on Economic Activity*, 2, 457 – 510.
- Shiv, B., Loewenstein, G., Bechara, A., Damasio, H. & Damasio, A. R. (2005). Investment Behavior and the Negative Side of Emotion. *Psychological Science*, 16(6), 435 – 439.
- Turan, Z. & Öztürk, Y. K. (2016). Keynes Sistemi Ve Bekleyişlerin Sisteme Katkısı. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 259 – 269.

Araştırma Makalesi • Research Article

Yerel Seçimlerde Seçmen Davranışını Etkileyen Faktörler: Muş Örneği*

Factors Affecting Voter Behavior in Local Elections: Mus Sample

Bayram Coşkun,^a Mehmet Şirin Çetin^{b,**}

Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Muğla/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-6803-7534

Öğr. Grv., Muş Alparslan Üniversitesi, Malazgirt MYO, Muş/Türkiye.
ORCID:0000-0001-8181-744X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 22 Ekim 2019

Düzeltilme tarihi: 30 Kasım 2019

Kabul tarihi: 05 Aralık 2019

Anahtar Kelimeler:

Seçmen Davranışı

Yerel Siyaset

Muş

ÖZ

Seçmen davranışı ve seçmen davranışını etkileyen faktörler, farklı bilim alanlarının inceleme konusu yaptığı ve hakkında bilgi ürettiği bir alandır. Seçmen davranışını etkileyen faktörler genel ve yerel seçimler itibarıyla farklılaşabilmektedir. Bu çalışmada önce seçmen davranışının kavramsal incelemesi, seçmen davranışı hakkında teorik yaklaşımlar ve seçmen davranışını etkileyen sosyolojik faktörler gibi konular literatür bilgisi doğrultusunda ele alınmıştır. Devamında Muş merkezde yerel seçimlerde seçmen davranışını etkileyen faktörleri belirleme amacıyla yürütülen bir alan araştırmasının bulgu ve sonuçları paylaşılacaktır. Alan araştırması Muş Belediyesi sınırları içinde yaşayan seçmenlere yönelik olarak yapılmış olup, ana kütleyi temsilen istatistiki olarak hesaplanan sayıda kişiye uygulanmıştır. Anket soruları, literatür bilgisi ve benzeri çalışmalarda kullanılan anket sorularından faydalanılarak bu araştırma kapsamında geliştirilmiştir. Verilerin analizi sonucunda seçmenlerin, yerel yönetimlerin öneminin farkında olduğu söylenebilir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 22 October 2019

Received in revised form 30 November 2019

Accepted 05 December 2019

Keywords:

Voter Behavior

Local Politics

Muş

ABSTRACT

Factors affecting voter behavior and voter behavior are a field in which different scientific fields make their research subject and produce information about it. The factors affecting to voters' behavior may differ in general and local elections. In this study, conceptual examination of voter behavior, theoretical approaches to voter behavior, and the sociological factors affecting voter behavior in the light of the literature were discussed. Besides, the findings and the results of a field survey conducted to determine the factors affecting voter behavior in the local elections in central of Mus will share. The field survey was conducted for the voters living in the borders of Muş Municipality and applied to the number of persons calculated as statistical representative of the population. Survey questionnaires developed within the scope of this research by making use of questionnaires with literature studies and similar studies used. As a result of the data analysis, it can be said that voters are aware of the importance of local governments.

1. Giriş

Yönetim insan için sosyal bir ihtiyaçtır. Ancak toplumu yönetenlerin nasıl belirlendiği/belirlenmesi gerektiği tarih boyunca tartışılan bir konu olmuştur. Modern devlet ile birlikte gelişen ancak kökenleri Eski Yunana dayanan demokrasi anlayışı ile birlikte yönetme yetkisinin halka ait olduğu genel kabul görmüştür. Ancak bu yetkinin doğrudan

halk tarafından kullanılmasının birçok zorluk ve kısıtı olduğu için demokrasi türleri arasında temsili demokrasi ön plana çıkmıştır. Özellikle siyaset biliminin alanına giren kavramların (demokrasi, temsil, adalet, eşitlik, özgürlük, azınlık vb.) birçoğu, Gallie'nin "esasen tartışmalı" dediği kavramlar taifesindedir ve böyle oldukları için de anlamları ve tanımları üzerinde bir mutabakat söz konusu değildir. Zaman zaman bir monark, diplomat, bayrak ve

* Bu çalışmadaki alan araştırması Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında, Prof. Dr. Bayram Coşkun'un danışmanlığında yürütülen ve 2016 yılında tamamlanan yüksek lisan tez çalışması kapsamında yapılmıştır.

** Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: ms.cetin@alparslan.edu.tr

hatta seçilmiş bir yasama tarafından karakterize edilebilen “temsil” de bu kavramlardandır. Ancak “esasen tartışmalı” bir kavram olmasından ötürü, kavramla ilgili tanımlarda doğal olarak büyük bir çeşitlilik göze çarpmaktadır (Bal, Bakan ve Koç, 2014: 130).

Temsili demokrasi uygulaması ile birlikte “seçim” vazgeçilmez bir nitelik kazanmıştır. Demokrasi tarihi, her dönem farklı araçlarla ve niteliklerle kendini göstermiş, günümüze gelinceye kadar bir terakki vitesi yaşamış olduğu söylenebilir. Antik dönemde demokrasi, Yunan şehir devletlerinde halkın doğrudan katılımıyla gerçekleşen klasik yöntem olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde demokrasi; kadınların, yabancıların, kölelerin katılmadığı yalnızca halk olarak kabul edilen yirmi yaşını geçmiş, eli silah tutan yerli erkeklerin müdahil olduğu yönetimdir. Gelişen ve dönüşen toplumsal yapı olarak Feodal dönemde ise, daha önce feodal beyler ile kilise rahiplerinden oluşan kral meclislerine kentleri temsilen burjuvazinin dâhil edilmiş olması demokrasi sürecinin gelişmesinde önemli bir adım olmuştur. Bu dönemde Fransa ve İngiltere’de temsil kurumlarının varlığı demokrasinin gelişiminde önem arz etmiştir. Nitekim İngiltere’de Kral meclisleri olan Witan ve Magnum Concillium’a burjuvazilerin katılmasıyla bu meclisler, günümüzdeki adıyla parlamento olarak dönüşmüştür. Benzer şekilde Fransa’da senyör ve rahiplerin yalnızca katıldığı Curia Regis’e burjuvazinin dâhil edilmesiyle Etats Generaux olarak dönüşmüştür. Sonrasında bu meclisler, giderek güçlenen burjuvazinin politik manevra alanı haline almıştır. Nihai olarak bu durum Fransız İhtilali’nin habercisi olmuştur. Diğer bir ifadeyle, Batı’da 13. yüzyılda yaşanan siyasal, toplumsal, iktisadi gelişmeler öncelikle İngiltere ve Fransa’da ilk temsili kurumların (Parlamento, Etat Generaux) kurulmasına neden olmuştur. Bu ise gelecekte politik isteklerde bulunan burjuvazinin desteğiyle Fransız İhtilali gibi yeni bir dönemin önünü açmıştır (Koç, 2019:1114).

Modern devlet yapısı içinde yer alan yerel yönetimler açısından da seçim ve temsil meselesi oldukça önemli bir konu niteliğindedir. Çünkü doğası gereği yerel yönetimler, yerel halkı temsil eden kişiler tarafından yönetilirler.

Seçim sürecinde bireyler/seçmenler birden çok seçenek içinden bir tercih yapma işlemini gerçekleştirmektedir. Böylece kendilerini temsil edecek kişileri belirleme yoluna giderler. Ancak seçim sürecinde seçmenlerin karar veya tercihlerini etkileyen faktörlerin ne olduğu konusu siyaset bilimi ve diğer birçok bilim alanı açısından merak ve araştırma konusu olmuştur. Böylece seçmen davranışı ve bu davranışlara etki eden faktörlerin incelenmesi bir bilimsel uğraş alanı haline gelmiştir. Seçmen davranışını etkileyen faktörler birden fazladır ve kesin sonuçlara varmak kolay olmasa da yapılan çalışmalarla kayda değer bulgular elde edilmektedir.

Konu ile ilgili literatür bilgisine göre seçmen davranışı genel ve yerel seçimler itibariyle değişebilmektedir. Seçmenler oyun kullanılması sürecinde tercihte bulunurken genel ve yerel seçimlerde farklı faktörlerden etkilenebilmektedir. Bunlar; sosyolojik, ekonomik ve sosyo-psikolojik faktörlerdir. Seçmen içinde bulunduğu duruma göre bu faktörlerden birinden ya da birkaçından aynı anda veya daha fazla etkilenecek tercihini oluşturmaktadır.

Burada ele alınan çalışma, Muş Merkez ilçede bulunan seçmenlerin yerel seçimlerde tercihlerini etkileyen faktörleri belirleme amacıyla yürütülmüştür. Ancak alan araştırmasının sonuçları ve bulgularının ortaya konulmasından önce konu ile ilgili temel teorik bilgiye değinilmeye yarar görülmüştür.

2. Genel Olarak Seçmen Davranışı ve Siyasal Katılma

Genel olarak davranış, organizmanın belirli uyarıcılara karşı gösterdiği tepki olarak tanımlanabilir (Eroğlu, 2017:1) Bu tepki, iç ve dış etkilere karşı ortaya çıkar ve bilinçlidir. Bilinçli davranış esas itibariyle bir nedene dayalıdır ve mutlaka bir amacı vardır. Hareketten farklı olarak bilinçli davranış, davranışta bulunanın iradesi ve bireysel güdülerini yansıtır.¹Organizmadaki inançlar, tavırlar ve ihtiyaçlar bazı ön-yönelimler şeklinde ortaya çıkarak, algılanmış dürtülerle birlikte davranışa yol açar. Dürtüler ile organizma arasındaki ilişki algılama yolu ile sağlanmaktadır (Baykal, 1970:30). İnsan açısından davranışlar farklı amaçlara yönelik olabilirler, dolayısıyla birden çok davranış türünden bahsedilebilir. Davranış türlerinin bir örneği olan siyasal davranış ise, insanların siyasal olaylar karşısında takındıkları tavırlar, gösterdikleri eylem siyasal katılmalarıdır (Öztekin, 2010:459).

Birey olarak seçmenler, aynı derecede siyasete ilgi göstermezler. Bu davranışlarını etkileyen sosyo-ekonomik, psikolojik, kültürel ve çevresel çeşitli faktörlerden söz etmek gerekir. Gelir, eğitim, meslek, cinsiyet, yaş, köyde ya da kentte oturma, dinsel tercih ve etnik bir gruba mensubiyet gibi sosyoekonomik değişkenler siyasal katılma bakımından önemli değişkenler olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Tokgöz, 2008:178). Büyük Türkçe Sözlükte siyasal katılma “bireylerin ve toplumsal kümelerin içinde yaşadıkları toplumsal çevrenin yönetimine, görev almak, seçmek, seçilmek, örgütlenmek, görüş açıklamak vb. yollarla katkıda bulunması” biçiminde açıklanmıştır.

Siyasal katılmanın tezahürü olarak seçmen davranışı topluluk üyelerinin yöneticilerini seçme işleminin yanı sıra, doğrudan veya dolaylı olarak kamu politikalarını etkileme amacıyla katıldıkları ortak işlevi de kapsar. Seçmen davranışı dışında, ulusal çapta ve ona eşdeğer başka bir siyasal davranış yoktur. Ancak seçimlerde “gizli oy” ilkesinin uygulanması araştırmacılar açısından verilen oy ile kişi arasında kesin bir bilgiye dayanan bir bağ kurulmasını imkânını ortadan kaldırmaktadır. Seçmen davranışına yönelik araştırmalarda ancak, toplu seçimler ve davranışlar incelenebilmektedir (Torlak ve Polat, 2006:73). Kışlalı’ya göre ise (1992:364), oyunu kullanmak için sandık başına giden seçmen, şu dört unsurdan biri veya birkaçını göz önüne alarak oyunu kullanmaktadır: “Güvenlik isteği”, “saygınlık isteği”, “duygusal bağlılık” ve “dinsel/siyasal inançlar”. Çok geniş bir kullanım alanı bulunan, “seçmen davranışı” insanın makro olarak dünyaya, mikro olarak da kişisel yaşamı ile alakalı meselelere, kuruluşlara, faal rol alanlara, toplumsal ve siyasi meselelere eğilimde yararlandığı bir rehberdir (Çaha, 2008:2).

¹ Hasan Tutar, <http://www.canaktan.org/yonetim/kurumsal-davranis/boyutlar.htm>, e. t. 07.08.2018

Sosyal çevresinde hak ettiği saygıyı görmediğine, ayrımcılığa maruz kaldığına inanan kimseler ise oy kullanırken, “güvenlik isteği” talep eden seçmenlerin tersine, “değişim” yönünde oy tercihinde bulunur. Çünkü onların mevcut siyasal iktidardan bir memnuniyetsizliği bulunmakta ve belki de farklı bir siyasal partinin iktidarında ikinci sınıf insan muamelesi görmekten kurtulma şansları olduğunu düşünmektedirler (Kışlalı, 1992:364). Toplumcu seçmen tipinde ise seçmen davranışı şöyledir: Toplumcu seçmen, öncelikle toplumu düşünen ve siyasi yargıları sadece kendi durumlarına göre değil, ülkenin genel ekonomik durumuna göre değerlendiren seçmendir. Toplumcu seçmenler, ulusal ekonomilerin iyileşmesi durumunda iyiye giden ekonominin rantından bireysel olarak kendilerinin yararlanıp yararlanmadıklarına bakmaksızın iktidar partisine oy verirler (Altıntaş, 2010:12).

Kalaycıoğlu'na göre(2014: 4) seçmenin kararını etkileyen dolayısıyla seçmen davranışına etki eden olgular şunlardır:

- Seçmen küçük yaştan itibaren siyasal kişiliğini geliştirirken belirli bir siyasal partiye yakınlık duyar. Zamanla o partiyi tutmaya başlar ve tuttuğu partiye oy verir.
- Seçmenin belli bir siyasal görüşü, siyasete bakış açısı ve hatta siyasal ideolojisi vardır. Seçmen, o ideolojiyi temsil eden siyasal partiye oy verir.
- Seçmen, tıpkı tüketici gibi akli (ussal/rasyonel) karar alıcıdır. Geçmişte siyasal partilerin, özellikle hükümet parti (lerinin) ne yaptıklarına (performanslarına) bakar. Bunları değerlendirdikten sonra olumlu sonuç aldığı partiye oy verir.
- Seçmen tıpkı tüketiciler gibi akli karar alıcıdır. Geleceğe bakar, siyasal partiler içinde gelecekte kendisine, ailesine veya ülkesine yararlı olacağını düşündüğü partiye oy verir.
- Seçmen içinde bulunduğu toplumsal konuma, topluluğa, toplumsal sınıfa göre siyasal partileri değerlendirir ve o toplumsal konuma yararlı gördüğü partiye oy verir.

Yerel yönetimlerin doğası gereği, bu kurumlar açısından siyasal katılım büyük öneme sahiptir. Çünkü yerel yönetimler yörede yaşayan insanları temsil eden kişiler tarafından yönetilirler. 1982 Anayasasının 127. maddesi yerel yönetimlerin karar organlarının seçimle işbaşına gelme ilkesini kabul etmiştir. 2000’li yıllarda gerçekleştirilen reformlar da yerel siyaseti güçlendirmiştir. Bu gelişmenin yerel kalkınma, demokratikleşme ve siyaset açısından oldukça olumlu yönleri yanında bazı muhtemel sorunlara da neden olabileceği değerlendirilmektedir (Çukurçayır, 2006:20).

3. Seçmen Davranışı İle İlgili Teorik Yaklaşımlar

Seçmen davranışına etki eden faktörlere yönelik üç temel teorik yaklaşım vardır. Bunlar; sosyolojik, sosyo-psikolojik ve ekonomik yaklaşımlardır (Akgün, 2002; Çalışır, 2017).

3.1. Sosyolojik Yaklaşım

Temeli Lazarsfeld, Berelson ve Gaudet tarafından 1940 yılı ABD Başkanlık seçimleri sırasında seçmenler üzerinde

yaptıkları bir araştırma ile atılan sosyolojik yaklaşım, seçmen davranışının temelinde toplumdaki sosyal gruplara ait olma duygusu ve eğilimleri olduğunu iddia eder. Seçimlerde kullanılan oy da aslında bireylerin ait olduğu sosyal kimliklerin siyasal tercihlere yansıtılmasından ibarettir Modelin temeli ferdin tutum ve tercihlerinin ilişkide olduğu insanlardan etkileneceği varsayımına dayanır (Akgün, 2002:65). Sosyolojik yaklaşımda daha çok din, sosyoekonomik statü, yaşanılan coğrafya parçası ve mensup olunan grup gibi faktörler ön plana çıkmaktadır (Çalışır, 2017:147).

3.2. Sosyo-Psikolojik Yaklaşım

Bu yaklaşım Seçmenlerin küçük yaşlarda ailelerinin ve çevrelerinin etkisi altında gerçekleşen siyasal sosyalleşme sürecinde kazandıkları siyasal tutumlar ve ideolojik yönelimlerin ileriki yaşlarda onların parti tercihi üzerinde son derece etkili olduğunu ve kişilerin herhangi bir partiye karşı ideolojik bağlılık duyduğu iddia eder (Akgün, 2002:29). Modelin özü, seçmenin bir partiye duyduğu sevgi ve bağlılığı ifade etmektedir. Bu bağlılık, bir taraftan futbol takımı tutması gibi de değerlendirilmektedir. Bireyin partisizlikle özdeşleşmesi için herhangi hukuki bir bağının bulunması da şart değildir (Özkan:2007:1-172’den aktaran; Çalışır, 2017:148).

3.3. Ekonomik Yaklaşım (Rasyonel Tercih)

Ekonomik tercih yaklaşımı, seçmenin kendi çıkarları doğrultusunda en iyi hizmeti verebilecek bir aday ve partiye değerlendirerek buna göre oy verme eğiliminde olmasıdır. Bu yaklaşımda seçmenin amaç ve istekleri ön planda tutulmaktadır (Kalender, 2005:50-51’den aktaran; Çalışır, 2017:149). Ekonomik yaklaşıma göre seçmen, aday ya da partilerden kendisine en fazla yarar sağlayacağına inandığı tercih etmektedir (Doğan ve Göker, 2013:26-28).

4. Alan Araştırmasının Sonuçları

Muş merkez ilçede gerçekleştirilen alan araştırmasının genel sonuçlarını ele almadan önce, alanı tanıtmaya amaçlı bazı bilgilerin ifade edilmesinde yarar vardır. Aşağıdaki tablolarda alan araştırmasının yapıldığı tarihten önce gerçekleşen iki yerel seçimin sonuçları verilmiştir.

Tablo 1. 2009 Yerel Seçimleri Muş Belediye Başkanlığı Seçim Sonucu

Parti	AKP	DTP	SP	MHP	CHP	DP	BTP	HYP	DSP	İP	BBP
Oy Sayısı	14.005	10.315	1.668	805	377	149	132	86	68	62	40
Oy Oranı	50,50	37,20	6,00	2,90	1,40	0,5	0,50	0,30	0,20	0,20	0,10

Kaynak: <http://secim.haberler.com/2014/mus-secim-sonuclari/>

Tablo 1’de görüldüğü gibi, 2009 yerel seçimlerinde seçmen eğilimi ağırlıklı olarak sağ partilere oy verme biçiminde ortaya çıkmıştır. Kendini sağda konumlandıran siyasal partilerin toplam oy oranı % 59.5’tir. Belediye başkanının seçiminde seçim sistemi olarak “çoğunluk sistemi” uygulandığından bu yerel seçimlerde Muş belediye başkanlığını AK Parti (Adalet ve Kalkınma Partisi) aday

kazanmıştır. Oy oranı açısından 2. sırada yer alan siyasi parti ise, DTP (Demokratik Toplum Partisi) olmuştur.

Tablo 2. 2014 Yerel Seçimleri Muş Belediye Başkanlığı Seçim Sonucu

Parti	AKP	BDP	SP	MHP	HÜDAPAR	CHP	BTP	BBP	İP
Oy Sayısı	18799	15812	1431	985	528	455	351	343	34
Oy Oranı	48,5	40,8	3,7	2,5	1,4	1,2	0,9	0,9	0,1

Kaynak: <http://secim.haberler.com/2009/mus-secim-sonuclari/>

Tablo 2’de görüldüğü gibi, 2014 yerel seçimlerinde siyasi yelpazenin sağında yer alan partilerin oy toplamında 2009 yerel seçimlerine kıyasla bir düşüş görülmektedir. Sağ partilerin bu seçimlerde aldığı oy toplamı % 55,6 olmuştur. AK Parti’nin bir önceki döneme göre oy oranını azalsa da yine de belediye başkanlığını bu partiye mensup olan aday kazanmıştır. Bu seçimde ikinci sırada oy alan parti ise BDP (Barış ve Demokrasi Partisi)’dir. BDP’nin DTP’nin devamı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu siyasi yaklaşımın oy oranını arttırdığı görülmektedir.

4.1. Alan Araştırmasının Yöntemi

Alan araştırmasının evrenini Muş Belediyesi sınırları içinde yaşayan seçmenler oluşturmuştur. Örneklem sayısını/grubunu belirlemek için Muş İl Seçim Kurulu Başkanlığı’ndan belediye sınırları içinde yaşayan seçmen sayısı alınmış ve bu sayının 52.167 kişi olduğu tespit edilmiştir. Yapılan istatistiki hesaplama sonucunda² % 95 güven düzeyi ve % 5 hata payı ile 52.167 kişiden oluşan evrenden örneklem grubu olarak 380 kişi (seçmen) belirlenmiştir. Anket basit tesadüfi yöntemle uygulanmıştır. Anket uygulaması, ankete katılmak isteyen kişiler ile yüz yüze görüşme ile yapılmıştır. Ancak ankette siyasi görüş/değerlendirme içeren sorular olduğundan, ankete katılım teklifi sunulan kişiler içinde katılmama eğilimi oldukça yüksek olmuş bu da anketin uygulanmasını güçleştirmiştir.

Anket soruları, literatür bilgisinden ve yapılan benzeri çalışmalardan faydalanılarak çalışma kapsamında geliştirilmiştir. Anket formunda en başta katılımcıların cinsiyetleri, yaşları, gelir düzeyleri ve meslekleri gibi olgusal sorular³ yer almış, bunu takiben temel siyasi yönelime ilişkin bir soru yer almıştır. Devamda yer alan sorular, seçmenlerin yerel seçimdeki tercihlerini etkileyen faktörleri belirleme amacına yönelik olmuştur. Bu soruları takiben kentte yaşanan sorunların katılımcılar açısından belirlenmesi amacına yönelik bir iki soru da anket kâğıdında yer almıştır. Toplamda anket kâğıdında olgusal sorular dâhil 20 soru yer almıştır. Anket soruları çoktan seçmeli seçenikle sahip olup, ayrıca ihtiyaç duyulan sorularda seçmenin farklı yorumları için serbest görüş bildirebilecekleri “diğer” seçeneği konulmuştur. Anketteki son soru açık uçlu olarak oluşturulmuştur.

Anketin değerlendirmesi SPSS programı aracılığıyla yapılmış olup, değerlendirme sırasında ihtiyaç duyulan istatistiki testler yapılmıştır. Bu kapsamda ihtiyaç duyulan konularda sorular arasında çapraz ilişki kurularak, daha detaylı analiz yapma yoluna gidilmiştir.

² Örneklem sayısının belirlenmesi için literatürde belirtilen genel formüllerden yararlanılmıştır.

³ Olgusal soru türü için bkz. (Sencer, 1989:186-187).

4.2. Alan Araştırmasına Katılan Kişilerin Genel Profili

Anket formunda yer alan olgusal sorulara verilen cevaplar doğrultusunda katılımcıların belirlenen cinsiyeti, yaş, eğitim vb. konulardaki profili aşağıda yer alan tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Sayı	Yüzde (%)
Kadın	176	46,3
Erkek	204	53,7
Toplam	380	100,0

Katılımcıların % 46,3’ünü kadın seçmenler, % 53,7’sini ise erkek seçmenler oluşturmuştur. Bu oranın Türkiye geneli seçmen profiline yakın bir oran olduğu söylenebilir. Dolayısıyla cinsiyet açısından araştırmanın evrenine yakın bir dağılım elde edilmiştir. Anketin uygulaması sırasında kimi kadın seçmen araştırmaya çok ilgi göstermiş, kimi kadın seçmenin ise anket sorularını cevaplarken eşinin onayı alma ihtiyacını hissettiği gözlemlenmiştir. Anketin uygulanması sırasında ankete katılan erkeklerin de grup davranışından etkilendiği söylenebilir.

Tablo 4. Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş	Sayı	Yüzde
18-25	87	22,9
26-35	134	35,3
36-45	58	15,3
46-55	61	16,1
56 ve üstü	39	10,3
Cevapsız	1	0,3
Toplam	380	100

Katılımcıların yaş grupları incelendiğinde % 22,9’luk kısmın 18-25 yaş arası seçmenden oluştuğu görülmüştür. Bu seçmen grubunun büyük bir çoğunluğu ilk defa yerel seçimde oy kullanmış ve bu demokratik hakkını ilk defa tecrübe etmiş bir seçmen kitlesidir.

Katılımcıların % 35,3’lük kısmını oluşturan 26-35 yaş grubu ise bize Türkiye geneli seçmen oranını doğru bir şekilde vermektedir. Türkiye geneli seçmen sayısı da bu yaş

aralığında yoğunlaşmaktadır. Bu yaş grubu bir önceki yaş grubuna yakın ama aynı olmayan özellikler sergilemektedir. Bu grup bir önceki yaş grubuna göre daha zor risk alabilen ve daha sağlam adım atmayı tercih eden bir gruptur. 36-45 yaş grubunda olan % 15,3'lük kısmı ise ve birkaç seçimi tecrübe etmiş, ülkenin daha zor günlerini görmüş ve bundan dolayı daha temkinli davranmayı tercih eden bir gruptur.

Katılımcıların % 16,1'i 46-55 yaş arası olan bir önceki yaş grubuna yakın bir bakış açısına sahip bir kitleden oluşmaktadır. 56 yaş ve üstü seçmen oranı ise % 10,3'lük bir kesimden oluşan en tecrübeli ve yıllar itibariyle yerel seçimleri ve belediye hizmetlerinin durumunu gözlemlemiş, dolayısıyla değerlendirme kapasitesi yüksek olan bir kitledir.

Tablo 5. Katılımcıların Öğrenim Durumuna Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	Sayı	Yüzde
Okuryazar değil	22	5,8
Okuryazar	26	6,8
İlkokul mezunu	37	9,7
Ortaokul mezunu	26	6,8
Lise mezunu	76	20,0
Ön lisans mezunu	40	10,5
Lisans mezunu	153	40,3
Toplam	380	100,0

Katılımcıların % 5,8'i okuryazar değil, % 6,8'i okuryazar, % 9,7'si ilkököl mezunu, % 6,8'i ortaokul mezunu, % 20,0'ı lise mezunu, % 10,5'i ön lisans mezunu, % 40,3'ü lisans mezunudur. Anketin uygulanması sırasında eğitim seviyesi ön lisans ve lisansüstü olan grupların, daha çok müzakere ve öneride bulunma şeklinde sorulara yaklaşımları gözlemlenirken, eğitim seviyesi lise ve altı olan grupların ise daha çok seslerini duyurma şeklinde bir yaklaşım içinde oldukları gözlemlenmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların Aylık Ortalama Gelirlerine Göre Dağılımı

Aylık Gelir (TL)	Sayı	Yüzde
630,23 TL'den az	66	17,4
630,23 TL-1.674,58 TL	68	17,9
1.675 TL-2.407,22 TL	78	20,5
2.407,22 TL-3.000 TL	64	16,8
3.000 TL ve üstü	95	25,0
Cevapsız	9	2,4
Toplam	380	100

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuş

Katılımcıların % 17,4'ünün aylık ortalama 630,23 gelir seviyesi ile Türkiye Kamu-Sen'in Ağustos 2015 dönemine ait yaptığı "Açlık ve Yoksulluk Sınırı" konulu araştırmaya göre açlık sınırının altında kalmıştır. Katılımcıların % 17,9'u 630,23-1.674,58 TL'lik gelir ile dört kişilik bir ailenin gıda ve barınma harcamaları için gerekli olan gelire sahiptir. % 20,5'i 1675-2.407,22 TL gelir elde eden kısmı

oluşturmaktadır. Katılımcıların % 16,8'lik kısmı 2.407,22-3.000 TL elde eden kesimden oluşurken, % 25,0'ı 3.000 TL ve üstü gelir elde etmektedir.

Gelir seviyesinin katılım ve seçmen tercihine etki ettiği ifade edilebilir. Gelir sahibi olan birey devlete karşı bazı sorumluluklarını yerine getirebilmekte (vergi vermek gibi) ve bundan dolayı hak talep etme hakkına sahip olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla belli bir gelir seviyesine ulaşmış ve temel ihtiyaçlarını karşılamış bir birey siyasal katılma hakkını doğru bir şekilde kullanabilmektedir. Gelir seviyesi düşük bireylerin tercihlerini sosyal yardım vb. olgular etkileyebilmektedir.

Tablo 7. Katılımcıların Son Yerel Seçimde (2014 yılında) Oy Kullanıp Kullanmadığı

Seçenekler	Sayı	Yüzde
Evet	320	84,2
Hayır	60	15,8
Toplam	380	100,0

Tablo 5'te görüldüğü gibi, katılımcıların % 84,2'si 2014 yılındaki yerel seçimde oy kullandığını, % 15,8'i ise oy kullanmadığını belirtmiştir. Katılımcıların bazısının yaşı küçük olduğundan, bazısının ise yaşı tutmasına rağmen, seçime katılmadığı için oy kullanmadığı düşünülmektedir. 2014 yerel seçimlerinde Muş'ta seçime katılım oranı % 82,54'tür. Sonuç itibariyle katılımcıların büyük çoğunluğunun yerel seçimler konusunda tecrübe sahibi olduğu görülmektedir.

4.3. Alan Araştırmasının Sonuçları

Olgusal sorulardan sonra, sorulan sorulardan bir tanesi kişinin kendi dünya görüşünü/siyasi konumunu nasıl nitelendirdiğine ilişkin olup, devamı sorular yerel seçimde oy kullanma davranışına/tercihine etki eden faktörleri belirlemeye yöneliktir. Son bir iki soru ise, Muş'ta yerelde yaşanan sorunların ne olduğunun seçmen gözüyle tespiti yöneliktir. Anket formunda 6. sorudan itibaren tutum, kamu ve değerlendirme içeren sorulara ilişkin sonuçlar ve bu sonuçlara dayalı olarak yapılan değerlendirme ve analizler aşağıda yer almaktadır.

Tablo 8. Katılımcıların Dünya Görüşü/Siyasi Düşünce Olarak Kendilerini Nasıl Tanımladığı

Siyasi Görüş	Sayı	Yüzde
Milliyetçi	44	11,6
Muhafazakâr	80	21,1
Demokrat	45	11,8
İslamcı	46	12,1
Sosyal Demokrat	50	13,2
Sosyalist-Marksist	12	3,2
Fikir Beyan Etmek İstemiyorum	80	21,1
Diğer	16	4,2
Cevapsız	7	1,8
Toplam	380	100

Tablo 6’da görüldüğü gibi, katılımcıların % 21,1’ bu soruya cevap vermekten kaçınmıştır. Aynı oranda katılımcı ise, kendini “muhafazakâr” olarak nitelendirmiştir. Günlük kullanımdaki muhafazakâr nitelendirmesinin dindarlığı da içerdiği bilinmektedir. Ankete katılanların % 13,2’si ise

Tablo 9. Katılımcıların Yerel Seçimlerde Oy Verecekleri Adayı/Partiyi Nasıl Belirledikleri

Seçenekler	Sayı	Yüzde
Önceki Yıllardaki Tecrübelerime Dayanarak Yaptığım Değerlendirme Sonucu	195	31,76
Adayın/Partinin Çevre Konularına Yaklaşımını Göz Önüne Alarak	88	14,33
Adayın/Partinin Altyapı Sorunlarına Yaklaşımını Göz Önüne Alarak	76	12,38
Adayın/Partinin Sosyal ve Sportif Faaliyetlere Bakışını Göz Önüne Alarak	41	6,67
Sosyal Çevremle Yaptığım Değerlendirme Sonucu	80	13,02
Adayın/Partinin Vaatlerini Değerlendirerek	86	14
Diğer	48	7,82

Not: Bu soruda katılımcılara birden fazla seçeneği işaretleme hakkı verilmiştir.

Tablo 9’a bakıldığında en büyük grubun % 31,6 ile önceki yıllarda edinilen tecrübeye dayalı olarak karar verdiğini belirten kişiler olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş dağılımına bakıldığında 26 yaş ve üstü olanların %70,1 oranına sahip olduğu görülmektedir. Aslında bu seçeneğin birinci çıkması, dolaylı olarak siyasi partiler açısından sadık bir seçmen grubu olduğuna da işaret etmektedir.

7. soruya cevap verenlerin 14,33’nün (ki bunlar en kalabalık ikinci grubu oluşturmaktadır) karar vermede adayların çevre konularına yaklaşımı esas aldığını belirtmesi ilginç bir durumdur. Muş’ta sınırlı bir sanayileşme olduğundan, halk tarafından gözlemlenen yaygın bir çevre sorunu yoktur.⁴ Buna rağmen

⁴Muş için fiziksel olarak gözlemlenebilen önemli bir çevre sorunu olarak, kentin kanalizasyonun boşaldığı Karasu nehrinin durumu belirtilebilir. Ancak bu da şehrin dışında olup, seçmenlerin günlük yaşam kalitesine doğrudan bir etkisi yoktur.

sosyal demokrat olduğunu belirtmiştir. Bunun hemen devamında 4. Sırada kendini İslamcı olarak nitelendirilenler gelmektedir. Kendini demokrat ve milliyetçi olarak nitelendirenlerin oranı ise bir birine yakındır. Ancak küçük bir kent olmasına rağmen katılımcıların % 3,2’inin kendini “Sosyalist-Marksist” olarak nitelendirmesi dikkat çekicidir. Bunların yanında katılımcıların yaklaşık dörtte biri temel siyasi yaklaşımını ifade etmemiştir. Bunun nedeni; seçenekler içinde kişilerin kendilerini ifade eden, bir seçeneğin olmaması olabileceği gibi, bazı seçmenleri siyasi görüşünü ifade etmek istememesi de olabilir. 2014 yılındaki yerel seçimde AK Parti ile BDP’de oy yığılması olduğu ve Tablo 6’daki sonuçlar birlikte dikkate alındığında, her iki partiye de oy veren seçmenin de tamamen homojen kitlelerden oluşmadığı söylenebilir. Dolayısıyla partiler arasında oy geçişkenliği farklı faktörlerin etkisiyle (aday vb.) mümkün görünmektedir.

Katılımcılara 7. Soru olarak “yerel seçimlerde oy vereceğiniz aday/partiyi nasıl belirliyorsunuz?” sorusu sorulmuştur. Bu soru için altı farklı alternatif sunulmuş, ayrıca katılımcılara varsa farklı düşüncelerini belirtebilmeleri amacıyla cevaplar arasında “diğer” seçeneği de yer almıştır. Bu soruya verilen cevapların dağılımı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

“adayın/partinin çevre konularına yaklaşımını göz önüne alarak” tercihte bulunduğunu belirtenlerin oransal olarak yüksek çıkması, seçimde belli bir çevre bilincinin oluştuğunu ifade etmektedir. Çevre sorunlarından sonra, seçmenin kentsel altyapı konusunda da hassas olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda seçmenlerin % 12,38’i “adayın/partinin altyapı sorunlarına yaklaşımını göz önüne alarak” tercihi oluşturduğunu söylemiştir.

Tablo 7’deki sonuçlar, yerel seçimler sırasında adayların vaatlerinin de tercihte etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim katılımcıların % 14’ü adayların/partilerin vaatlerine bakarak karar verdiğini belirtmiştir. Bu durum seçmenlerin adayın hizmet etme kapasitesini de göz önünde bulundurduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Katılımcıların % 12,82’si ise sosyal çevresi ile yaptığı değerlendirme sonucu karar verdiğini/tercihini oluşturduğunu belirtmiştir. Muş’ta yerleşik olan insanlar arasında geleneksel ilişki türlerinin (aşiret vb.) hala geçerli olduğu bilinmektedir. Bu durum seçmenin bir kesimi için oy vermede aşiret bağları

ile aile ilişkilerinin ağırlıklı faktörü oluşturduğunu göstermektedir. Sosyal ve sportif faaliyetlerin tercihlerin belirleyicisi olarak en düşük seviyede çıkması, temel kentsel hizmetlerin henüz tamamlanamamış olması ile açıklanabilir. Öyle anlaşılıyor ki, sosyal ve sportif faaliyetler, ikincil düzeyde ihtiyaç olarak algılanmaktadır.

Anketin 9. sorusu “belediye başkanlığı seçiminde nelere dikkat edersiniz” biçimde olmuş ve bu soru için katılımcılara birden fazla seçeneği işaretleme imkanı tanınmıştır. Bir önceki soru yerel seçim bağlamında sorulan genel nitelikli bir soru iken, bu soru doğrudan belediye başkanı seçimine ilişkin olup, konu somutlaştırılmıştır.

Tablo 10. Katılımcıların Belediye Başkanını Seçerken Nelere Dikkat Ettikleri

Seçenekler	Sayı	Yüzde
Adayın Kişiliğini Dikkate Alırım	142	14,36
Adayın Dindar Olup Olmadığını Dikkate Alırım	80	8,09
Adayın Etnik Kökenini Dikkate Alırım	34	3,44
Adayın Siyasi Deneyiminin Olup olmamasını Dikkate Alırım	95	9,61
Adayın Eğitim Durumunu Dikkate Alırım	112	11,33
Adayın Fiziksel Görünümünü Dikkate Alırım	9	0,91
Adayın Hangi Partiyeye Mensup Olduğunu Dikkate Alırım	149	15,06
Adayın Hangi Aşirete Mensup Olduğunu Dikkate Alırım	38	3,84
Adayın Belediye Yönetimi Konusundaki Bilgi ve Tecrübesini Dikkate Alırım	189	19,11
Adayın Yerel Ekonomiye Olumlu Katkı Yapıp Yapmayacağını Dikkate Alırım	135	13,65
Diğer	6	0,60

Not: Bu soruda katılımcılara birden fazla seçeneği işaretleme hakkı verilmiştir.

Tablo 8’de görüldüğü gibi, katılımcıların % 19,11’i belediye başkanını seçerken adayın belediye yönetimi konusundaki bilgi ve tecrübesini en önemli kriter olarak kullanmaktadır. Belediye başkanının seçiminde göz önünde tutulan ikinci en önemli faktör partidir. Partiyeye bağlı olarak tercihte bulunanların oranı da % 15,06’dır. Üçüncü sırada adayın kişiliği gelmektedir. Katılımcıların % 14,36’sı adayın kişiliğine bakarak tercihte bulunduğunu söylemiştir.⁵ Katılımcıların % 13,65’i adayın yerel ekonomiye katkı yapıp yapmayacağını gözeterek tercihte bulunacağını belirtmiştir. Bu da önemli bir olgudur ve yerel halkın, yerel yöneticilerden yerel ekonominin gelişimine katkıda bulunma biçiminde bir beklentisinin oluştuğunu göstermektedir.⁶

Bunların dışında katılımcıların % 11,32’si adayın eğitim durumunu, % 9,60’sı siyasi deneyimini, % 8,08’i dindar olup olmadığını, % 3,84’i aşiretini, % 3,43’ etnik kökenini dikkate aldığını belirtmiştir. Bütün bu faktörler dikkate alındığında seçmenlerin yerel yöneticileri seçerken, oldukça

⁵Muğla İlinde yürütülen başka bir anket çalışmasında katılımcılara belediye başkanını seçerken göz önünde bulundukları özellikler sorulmuş, 1. sırada “adayın kişiliği” çıkmıştır. Adayın partisine bakarak karar verdiğini belirtenler 3. sırada yer almıştır (Coşkun ve Uzun, 1999:127).

⁶593 sayılı Belediye Kanunu 14. maddede belediyelerin görev ve sorumluluklarını belirlerken “ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi” hizmetlerini de belediyelerin görev alanına dahil etmiştir. Buna bakıldığında vatandaşın bu konudaki beklentisinin yasal bir temelini olduğu da görülmektedir.

bir birinden farklı faktörleri dikkate aldığı görülmektedir. Burada seçmenin % 4’e yakının belediye başkanını seçerken aşiretine baktığını ifade etmesi de dikkat çekici bir konudur. Bu durum kent ortamında hala geleneksel ilişki türlerinin sürdürüldüğü göstermektedir. Ek tablo 1’de 9. soru ile eğitim durumu arasında çapraz ilişki kurulmuştur. Bu tablo verilerine bakıldığında; okur-yazar olmayanlar içinde aşirete bakarak oy vereceğini söyleyenlerin oranı % 45,45 iken, lisans mezunları arasında bu oran % 4, 57’ye düşmektedir. Yine benzeri bir durum olarak, adayın “dindar olup olmadığına bakarım” diyenlerin oranı okuryazar olmayanların arasında 31,81 iken, lisans mezunları için bu oran % 17,64’de düşmektedir. Bu durumun tersi bir sonuç “yerel ekonomiye katkı” konusunda ortaya çıkmaktadır. Bu seçenekte “adayın yerel ekonomiye katkısına bakarım” diyenlerin lisans mezunları arasında oranı % 40,52 iken, okuryazar olmayanların için bu oran % 18,18’e düşmektedir. Eğitim durumunun iki ucunda yer alan katılımcıların yaklaşımının keşiştiği özellikler de bulunmaktadır. Örneğin “adayın kişiliğini dikkate alırım” diyenlerin oranı okuryazar olmayanların arasında % 45,45 iken, bu oran lisans mezunları arasında % 42, 48’dir. Yine “adayın mensup olduğu siyasi partiyeye dikkate alırım” diyenlerin oranı okuryazar olmayanların arasında % 36,6 iken bu oran lisans mezunları için % 40,52’dir.

Araştırmada 10. soru olarak “yerel seçimlerde oy kullanırken aşağıdaki faktörlerden hangisinden etkilenirsiniz” sorusu yöneltilmiş, soru için katılımcılara sunulan seçenekler ve bu seçenekler bağlamında verilen cevaplar Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 11. Katılımcıların Yerel Seçimlerde Oy Kullanırken Hangi Faktörlerden Etkilendiği

Seçenekler	Sayı	Yüzde
Aile Büyüklerimin Etkisinde Kalırım	51	11,86
Gazete ve Televizyon Yayınları İle Sosyal Medyanın Etkisinde Kalırım	51	11,86
Çevrem (Arkadaş, Okul) Etkisinde Kalırım	28	6,51
Kanaat Önderlerinin Etkisinde Kalırım	22	5,12
Cemaat/Tarikat Büyüklerinin Etkisinde Kalırım	19	4,42
Hiçbiri	210	48,84
Diğer	49	11,39

Not: Bu soruda katılımcılara birden fazla seçeneği işaretleme hakkı verilmiştir.

Tablo 11’de görüldüğü gibi, yerel seçimlerde oy kullanırken katılımcıların % 48,84’ü aile büyükleri, kanaat önderi, arkadaş çevresi gibi faktörlerin etkisinde kalmadığını belirtmiştir. Ancak katılımcıların yaklaşık % 40’ı ise çevresinin veya basının etkisine maruz kaldığını ifade etmiştir. Bu etkilerin en önemlileri “aile büyükleri” (% 11,86) ile basın yayın kuruluşları ve sosyal medyadır (% 11,86). Aile büyüklerinin seçmen tercihinde etkide bulunması yine geleneksel ilişkilerin kent ortamında kimi ailelerce sürdürüldüğünün işaretidir. Medya ve sosyal medyadan da etkilenilmesi ise, modern iletişim araçlarına aşına olan ve bunları kullanan bir toplumsal kesime işaret etmektedir. Yerel seçimler birden fazla oy kullanılan seçim olması sebebiyle genel seçimlere göre bilgilendirme ihtiyacı

daha fazla olan seçimlerdir (Doğan ve Göker, 2011:46). Bu nedenle seçmenleri birden fazla bilgi kanalını kullanması bir ihtiyaç olarak değerlendirilebilir.

Ek tablo 2’de 10. soru ile katılımcıların eğitim durumu arasında çapraz ilişki kurulmuştur. Bu tabloya bakıldığında “aile büyüklerimin etkisinde kalırım” diyenlerin oranı okuryazar olmayanlar arasında % 31,81 iken, lisans mezunları arasında bu oran % 7,84’dür. Böylece eğitim düzeyi yükselirken, başkasında etkilenme oranının düştüğü görülmektedir. Ancak medya ve sosyal medyanın etkisinde kalma konusunda tersi bir durum söz konusudur. “Medya ve sosyal medyadan etkilenirim” diyenlerin okuryazar olmayanlar arasında % 22,72 iken, lisans mezunları arasında bu oran % 38,25’e çıkmaktadır. Burada da eğitim düzeyi yükseldikçe, medyadan etkilenme oranının da arttığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Katılımcılara 11. soru olarak “yerel seçimlerde oy verme kararınız ne zaman netleşir?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya verilen cevaplar tablo 12’de yer almaktadır.

Tablo 12. Katılımcıların Yerel Seçimlerde Oy Verme Kararının Ne Zaman Netleştiği

Seçenekler	Sayı	Yüzde
Adaylar belirlendikten sonra	90	23,7
Oy vereceğim parti her zaman bellidir	153	40,3
Seçim kampanyalarını takip ettikten sonra	76	20,0
Seçimden bir iki gün önce	18	4,7
Sandık başında	22	5,8
Diğer	18	4,7
Cevapsız	3	0,8
Toplam	380	100

Tablo 13. Katılımcıların Yerel Seçimlerde Oy Verirken Neyi Daha Çok Önemledikleri

Seçenekler	Sayı	Yüzde
Parti lideri	26	6,8
Parti	67	17,6
Aday	55	14,5
Hem aday hem parti	214	56,3
Diğer	15	3,9
Cevapsız	3	0,8
Toplam	380	100

12. soruya verilen cevaplar içerisinde yerel seçimlerde oy verirken katılımcıların % 56,3’ü hem adayı hem de partiyi önemseydiğini belirtmiştir. Bu sonuç daha önceki cevaplarla yaklaşık olarak uyumludur. Aynı şekilde 9. Soruya verilen cevaplarda belediye başkanı seçiminde adayın partisine öncelik verenlerin oranı % 15,6 iken, burada adayın partisini önemseyenlerin oranı % 17,6 çıkmıştır. Yine 9. soruda adayın kişiliğini dikkate alırım diyenlerin oranı % 14,36 iken, burada aday benim için önemlidir diyenlerin

Tablo 12’de görüldüğü gibi, katılımcıların % 40,3’ü desteklediği siyasi partiye göre karar verdiği için, dolayısıyla kararının önceden oluştuğunu belirtmiştir. Bu soruya verilen cevaplar ile, 9. Soruya verilen cevaplar arasında bir farklılaşma oluşmuştur. Çünkü 9. Soruda belediye başkanı seçerken adayın mensup olduğu partiyi göz önünde bulundururum diyenlerin oranı % 15,6 çıkmıştır. Gerçi yerel seçimlerde belediye meclisi üyesi ile il genel meclisi üyelerinin de seçimi yapıldığından buradaki parti faktörünün daha çok belediye meclisi üyeleri ile il genel meclisi üyelerine yönelik olduğu değerlendirilebilir. Çünkü gözleme göre belediye meclis üyeleri ile il genel meclisi üyeleri kamuoyunda pek tanınmadığından, seçmen bu konudaki tercihini daha çok siyasi parti mensubiyeti bağlamında yapmaktadır.

Bu soruya verilen cevaplar içinde seçmenlerin % 23,7’sinin adaylar belirlendikten sonra, % 20’sinin ise seçim kampanyalarını takip ettikten sonra karar verdiğini beyan etmesi de oldukça önemlidir. Genel olarak bu durum siyasi partiler tarafından da bilindiği için, mümkün olduğu kadar kamuoyunu etkileme kapasitesi yüksek olan bir aday belirleme ve seçim sürecinde etkili bir kampanya yürütme çabası içindedirler. Ancak adayların yaklaşık % 6’sının sandık başında karar verdiğini söylemesi de ilginç bir durumdur. Bu son ana kadar kararsız bir seçmen kitlesinin var olduğu anlamına gelir.

Katılımcılara 12. soru olarak “yerel seçimlerde oy verirken sizin için hangisi daha önemlidir?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya verilen cevaplar tablo 11’de yer almaktadır.

oranı %14,5 çıkmıştır. Katılımcıların % 6,8’i ise parti liderinin kendileri için önemli olduğunu belirtmiştir. Bu sonuçtan parti veya adaydan bağımsız olarak, parti liderinin de tercihte önemli bir faktör olduğu anlaşılmaktadır.

Ankette 13. Soru olarak katılımcılara “belediye başkanının seçim konuşmaları ve diğer seçim çalışmaları siyasi tercihinizi etkiler mi?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya verilen cevaplar Tablo 14’de yer almaktadır.

Tablo 14. Belediye Başkanı Adayının Seçim Konuşmaları ve Diğer Seçim Çalışmalarının Katılımcıların Siyasi Tercihini Etkileyip Etkilemediği

Seçenekler	Sayı	Yüzde
Hayır etkilemez	139	36,6
Evet etkiler	102	26,8
Kısmen etkiler	106	27,9
Fikrim yok	27	7,1
Cevapsız	6	1,6
Toplam	380	100

Katılımcıların % 36,6'sı seçim çalışmaları ile seçim konuşmalarının kararında/tercihinde etkili olmadığını belirtmiştir. Bunun nedeni olarak parti bağlamında tercihin önceden belli olması gösterilebilir. Nitekim 11. soruda katılımcıların % 40'ı desteklediği parti doğrultusunda tercihte bulunduğunu belirtmiştir. Ancak katılımcıların % 54,7'sinin seçim çalışma ve konuşmalarından etkilendiğini belirtmesi de oldukça önemli bir orandır. Bu durum sadece siyasi parti kimliği ile yerel seçim kazanmanın oldukça zor olduğunu göstermektedir. Siyasi parti kimliği yanında, nitelikli bir aday ve iyi yürütülen seçim çalışmanın sonuç alıcı nitelikte olacağı görülmektedir.

Ankette 17. Soru olarak "İyi Çalışan / Kentin Sorunlarını Çözebilen Bir Belediye Başkanının Seçilmesini Ne Kadar Önemsersiniz?" sorusu katılımcılara yöneltilmiştir. Bu soruya verilen cevapların dağılımı Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 15. Katılımcıların İyi Çalışan/Kentin Sorunlarını Çözebilen Bir Belediye Başkanının Seçilmesini Ne Kadar Önemsemediği

Seçenekler	Sayı	Yüzde
Çok önemserim	264	69,5
Önemserim	102	26,8
Önemsemem	9	2,4
Cevapsız	5	1,3
Toplam	380	100

Tablo15'te açıkça görüldüğü gibi, seçmenlerin 96,3'ü iyi çalışan ve kentin sorunlarını çözebilen bir belediye başkanı istemektedir. Katılımcıların iyi çalışan/kentin sorunlarını çözebilen bir belediye başkanının seçilmesini ne kadar önemsemediği sorusuna % 69,5 ile çok önemserim ve % 26,8'inin ise önemserim cevabını vermesi katılımcıların, yerel seçimlerde tercih yaparken karar merkezlerine hizmeti koydukları ve hizmet odaklı karar verdikleri anlaşılmaktadır.

Katılımcılara 18. Soru olarak "sizce ideal bir belediye başkanı nasıl olmalı?" sorusu yöneltilmiş ve bu soruda katılımcılara birden fazla şıkkı işaretleme hakkı verilmiştir. Bu soruya verilen cevaplar Tablo 14'te belirtilmiştir.

Tablo 16. Katılımcıların İdeal Bir Belediye Başkanının Nasıl Olması Gerekli Konusundaki Görüşleri

Seçenekler	Sayı	Yüzde
Belediyecilik Konusunda Bilgi ve Beceriye Sahip Olmalı	101	16,64
Liderlik Vasıflarına Sahip Olmalı	56	9,23
Topluma Örnek Olacak Bir Kişiliğe Sahip Olmalı	50	8,24
Azimli ve Çalışkan Olmalı	79	13,01
Dürüst Olmalı	82	13,51
Hepsi	234	38,55
Diğer	5	0,82

Not: Bu soruda katılımcılara birden fazla seçeneği işaretleme hakkı verilmiştir.

Tablo 14'e bakıldığında, seçmenin ideal belediye başkanını betimlemede oldukça başarılı olduğu görülmektedir. Katılımcıların % 40'a yakını; belediyecilik konusunda bilgi ve beceriye sahip olma, liderlik vasıflarına sahip olma, topluma örnek olacak bir kişiliğe sahip olma, azimli ve çalışkan olma, dürüst olma vasıflarının bütününe belediye başkanında olması gerektiğini düşünmektedir. Bunun dışında katılımcılarca ön plana çıkarılan diğer bir husus belediye başkanının "belediyecilik konusunda bilgi ve beceriye sahip olma"sı gerektiği düşüncesidir. Böylece seçmenin alanla ilgili uzmanlık bilgisini önemsemediği görülmektedir. Uzmanlık bilgisi dışında katılımcıların belediye başkanının kişiliği ile ilgili olan "azimli ve çalışkan olma" ile "dürüst olma" niteliklerini önemsedikleri anlaşılmaktadır.

Son soru olarak katılımcıların konu hakkındaki görüşleri ifade etmeye imkân sağlamak amacıyla "ifade etmek istediğiniz başka bir konu varsa lütfen kısaca belirtiniz?" biçiminde bir soru anket kâğıdında yer almıştır. Bu soru kapsamında ifade edilen başlıca görüşler şunlardır:

- Belediye gençler için uygun istihdam alanları yaratarak onların şiddette yönelmelerine engel olmalı,
- Belediye sokak hayvanlarını sokaktan toplayarak hayvan barınaklarına yerleştirmeli,
- Kadınların daha rahat bir şekilde sosyal hayata karışabilecekleri imkânlar oluşturulmalı ve sadece kadınların girip çıkabileceği yerler yapılmalı,
- Kaldırımların kahvehanelerden arındırılarak halkın rahatlıkla kullanabileceği bir hale getirilmeli,
- Kent planlaması yapılarak çarpık ve insan hayatını tehdit eden yapıların önüne geçilmeli,
- Halkında faydalanabileceği donanımlı, yeterli bir kütüphanenin inşa edilmesi,
- Şeffaf ve hesap verebilir belediyecilik ve siyaset anlayışının geliştirilmesi,
- Sık ve uzun süreli su kesintilerinin önüne geçilmesi,
- Eski Hal civarının ıslah edilerek insanların kullanabileceği sosyal bir alana dönüştürülmesi ve Eski Hal için şehir dışında daha modern bir yer inşa edilmesi,
- Belediyenin sportif faaliyetlerle doğrudan ilgilenecek yetenekli çocukları keşfetmesi ve bu sayede çocukların kötü alışkanlıklara yönelmesinin engellenmesi.

Açık uçlu soru kapsamında ifade edilen görüş ve önerilerin vatandaşların yaşadıkları sorunlara çözüm önerisi niteliğinde olduğu görülmektedir. Bunun yanında var olan bazı hizmetleri daha iyi sunulmasına yönelik öneriler de vardır.

5. Sonuç

Yerel yönetimlerin idare yapımız içinde yer almaları 150 yılı aşmış durumdadır. Bu uzun süre içinde başta belediyeler olmak üzere, yerel yönetimlerin vatandaşlar tarafından benimsendiği görülmektedir. Aynı zamanda yerel yönetimler açısından seçim ve temsil olgusu vazgeçilmez nitelikte olduğundan, yerel yönetimlerin ülkedeki demokratik rejimi geliştirdiği ve güçlendirdiği kabul edilmektedir. Bunun yanında yerel yönetimlerin sunduğu kentsel hizmetler, kent sakinleri açısından vazgeçilmez niteliktedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde seçmenlerin, yerel yönetimlerin özellikle belediyelerin öneminin farkında olduğu söylenebilir. Dolayısıyla yerel seçimler ve bu yerel seçimlerin sonuçları da seçmenler tarafından önemsenmektedir. Bu nedenle yerel seçimlerde seçmen tercihi genellikle iç ve dış faktörlerin etkisiyle bilinçli davranışlar neticesinde oluşmaktadır. Seçmen davranışına/tercihine etki eden iç ve dış faktörlerin ne olduğunun bilinmesi amacıyla teorik analizler yanında alanda bilimsel çalışmalar da yürütülmektedir. Burada önemli sonuçları ortaya konulan alan araştırması 2015 yılında Muş Belediyesi sınırları içinde yaşayan seçmenlere yönelik olarak yapılmıştır. Bu alan araştırmasının Muş Belediyesi sınırları içinde yaşayan seçmenler açısından bazı önemli bulguları şunlardır:

- Belli bir siyasi partiye bağlılık duyan ve seçim zamanında buna dayalı olarak karar veren ve dolayısıyla diğer faktörleri göz ardı eden bir seçmen grubunun varlığından söz edilebilir. Bu çalışmada 11. soruya verilen cevaplar dikkate alındığında bu grubun toplam seçmen sayısının % 40'ın üstünde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu seçmenler için yerel hizmetin kalitesi veya bu hizmetlerin iyi bir biçimde sunulması ikincil düzeyde kalmaktadır. Bu grubun yaklaşımı teorideki “sosyo-psikolojik yaklaşımı” doğrular niteliktedir.
- Seçmenler açısından adayların kişilikleri ile kişisel özellikleri önemlidir ve bu olgular oy verme davranışını etkilemektedir.

- Seçmenlerin bazılarının içsel faktörlerin etkisiyle (örneğin adayın dindar olup almadığına bakma) bazısının da sosyal ilişkilerin (aşiret vb.) etkisiyle tercihlerini oluşturduğu görülmektedir. Bu kategorideki seçmenler için de yerel hizmet kalitesi veya bu hizmetlerin iyi bir biçimde sunulmasının ikincil düzeyde kaldığı söylenebilir. Bu kesimin yaklaşımı ise, teorideki “sosyolojik yaklaşım” kapsamında değerlendirilebilir.
- Anketin genel sonuçlarına bakıldığında, yerel yönetim birimlerinin iyi yönetilmesini dolayısıyla kaliteli ve nitelikli yerel hizmet sunulmasını isteyen ve bunu önceleyen bir seçmen grubunun da var olduğu görülmektedir.
- Yine anketin genel sonuçları göz önünde bulundurulduğunda teorideki “sosyolojik yaklaşım”, sosyo-psikolojik yaklaşım ve “ekonomik yaklaşım” kapsamı içinde değerlendirilebilecek üç farklı seçmen grubundan söz edilebilir.

Küreselleşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte dünyanın tabir edildiği şekilde artık “Küresel Bir Köy” haline gelmesi sonucu dünyanın herhangi bir yerinde cereyan eden bir olayın artık diğer yerlerde duyulması sıradan bir hal almıştır. Buna bağlı olarak bütün dünyada yerel yönetim ya da daha doğru bir ifade ile yerel demokrasi bu kadar önemli bir boyuta ulaşmışken ülkemizi bundan geri kalması beklenemez, araştırmamızda da ortaya konulduğu üzere seçmenin her geçen gün bilinçlenmesi ile birlikte yerel yönetimler ve Muş özelinde yerel demokrasi gittikçe daha fazla güçlenmekte ve gelişmektedir. Bu temelden hareketle çalışmanın tamamı göz önünde bulundurulur ise; seçmen belediye başkanı seçimi sürecinde aile, arkadaş grubu, kanaat önderleri gibi yakın çevresinden etkilenmekte, oy tercihini belirlerken ilk önce adayın kişiliğinden daha sonra adayın partisinden etkilenmektedir. Seçmenlerin eğitim durumuna bağlı olarak yerel seçimlerde oy kullanırken etkilendikleri faktörler değişmekte ve meslek grupları çözülmesi için sorun olarak kendi şartlarını kısıtlayan meseleleri görmektedir. Siyasetin temel amacı seçmenin sorunlarını dinlemek ve bu yol ile tespit edilen meselelere çözüm üretmektir. Çalışmamızın bu anlamda temel gereklilik olan veri sağlama noktasında alana katkı sunması umut edilmektedir.

Ek Tablolar:**Ek Tablo 1. Katılımcıların Öğrenim Durumu İle Belediye Başkanını Seçerken Dikkat Ettikleri Özelliklere İlişkin Çapraz Tablo**

Öğrenim Durumu	Okuryazar Değil		Okuryazar		İlkokul Mezunu		Ortaokul Mezunu		Lise Mezunu		Ön Lisans Mezunu		Lisans Mezunu	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Görüşler														
Adayın Kişiliğini Dikkate Alırım	10	45,45	8	30,75	5	13,51	7	26,92	29	38,15	18	45	65	42,48
Adayın Dindar Olup Olmadığını Dikkate Alırım	7	31,81	6	23,07	5	13,51	7	26,92	17	22,36	11	27,5	27	17,64
Adayın Etnik Kökenini Dikkate Alırım	6	27,27	3	11,53	5	13,51	4	15,38	6	7,90	3	7,5	7	4,57
Adayın Siyasi Deneyiminin Olup Olmamasını Dikkate Alırım	5	22,72	8	30,76	6	16,21	6	23,07	16	21,05	14	35	40	26,14
Adayın Eğitim Durumunu Dikkate Alırım	2	9,09	6	23,07	4	0,81	4	15,38	23	30,26	16	40	57	37,25
Adayın Fiziksel Görünümünü Dikkate Alırım	0	0	0	0	0	0	1	3,84	2	2,63	1	2,5	4	2,6
Adayın Hangi Partiyeye Mensup Olduğunu Dikkate Alırım	8	36,36	6	23,07	14	37,83	11	42,30	33	43,42	15	37,5	62	40,52
Adayın Hangi Aşirete Mensup Olduğunu Dikkate Alırım	10	45,45	2	7,69	8	21,62	4	15,38	6	7,89	1	2,5	7	4,57
Adayın Belediye Yönetimi Konusundaki Bilgi ve Tecrübesini Dikkate Alırım	8	36,36	12	45,15	15	40,54	11	42,30	35	43,05	22	55	86	56,20
Adayın Yerel Ekonomiye Olumlu Katkı Yapıp Yapmayacağını Dikkate Alırım	4	18,18	3	11,53	13	35,13	9	34,61	28	36,84	16	40	62	40,52

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de din olgusu siyasi tercihin belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Dini hassasiyet genellikle eğitim seviyesi düşük kesimlerde daha yoğun olmaktadır. Bu tamamen kendini güvende hissetmek için daha dindar olana yönelme ihtiyacından kaynaklanabileceği düşüncesindeyiz. Nihayetinde anketimizde de adayın dindar olmasına % 31,81 oranla en fazla okuryazar olmayanlar önem vermiştir. Aynı kesim % 27,27 oranla adayın etnik kökenine de önem verdiklerini belirtmişlerdir. Oysa adayın eğitim durumu ile ilgili soruda en fazla oran % 37,25 ile lisans mezunu olanlarda ortaya çıkmıştır.

Okuryazar olmayan kesim % 45,45 ile adayın aşiretine önem verdiklerini, lisans mezunları ise % 56,20 oranı ile adayın belediye yönetimi konusundaki bilgi ve tecrübesine önem verdiklerini dile getirmişlerdir. Aynı lisans mezunları adayın yerel ekonomiye katkı sunması gerektiğini, %40,52 ile dile getirmiştir. Buradan eğitim seviyesine bağlı olarak kesimlerin beklentilerinin değiştiğini görüyoruz. Eğitim seviyesi düştükçe daha geleneksel ve miadımı doldurmak üzere olan faktörler etkili olurken, eğitim seviyesinin gelişmesine bağlı olarak daha çok hizmete odaklanılmakta ve daha rasyonel taleplerde bulunmaktadır.

Ek Tablo 2. Katılımcıların Öğrenim Durumu İle Yerel Seçimlerde Oy Kullanırken Etkilendikleri Faktörlere İlişkin Çapraz Tablo

Etkilenilen Faktörler	Okuryazar Değil		Okuryazar		İlkokul Mezunu		Ortaokul Mezunu		Lise Mezunu		Ön Lisans Mezunu		Lisans Mezunu	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Aile Büyüklerimin Etkisinde Kalırım	7	31,81	4	15,38	4	10,81	4	15,38	16	21,05	4	10	12	7,84
Gazete ve Televizyon Yayınları İle Sosyal Medyanın Etkisinde Kalırım	5	22,72	2	7,69	7	18,91	1	3,84	7	9,21	4	10	25	38,25
Çevrem (Arkadaş, Okul) Etkisinde Kalırım	2	9,09	1	3,84	5	13,51	1	3,84	7	9,21	2	5	10	6,53
Kanaat Önderlerinin Etkisinde Kalırım	1	4,45	0	0	3	8,10	2	9,09	4	5,26	4	10	8	5,22
Cemaat/Tarikat Büyüklerinin Etkisinde Kalırım	1	4,54	2	7,69	4	10,81	1	3,84	2	2,63	1	2,5	8	5,22
Hiçbiri	10	45,45	11	42,30	7	18,91	14	53,84	47	61,84	23	57,5	98	64,05
Diğer	1	4,54	7	26,92	11	29,72	5	19,23	4	5,26	6	15	15	9,80

Birçok insan herhangi bir konuda karar verirken aile büyüklerinden etkilenir. Onların fikirlerini sorup karar verir ya da hoşlarına gidecek kararları kendisi alır. Aileye bağımlı karar alma davranışı, daha çok eğitim seviyesi düşük gruplarda etkilidir. Eğitim seviyesine bağlı olarak bireysel karar alma davranışı yaygınlık kazanır. Tablomuzda da görüleceği üzere aile büyüklerinden

etkilenecek oy tercihini belirleyen kesim % 31,81 ile okuryazar olmayanlardır. Sosyal medyanın yaygınlık kazanması ile birlikte siyasi partiler için yepyeni ve daha kolay bir şekilde daha fazla bir kitleye ulaşabilecekleri bir alan oluşmuştur. Sosyal medyayı daha çok lisans mezunu grup kullanmaktadır ve bu grup yaygın bir şekilde oy vereceği adayı bu yolla belirlemektedir.

Ek Tablo 3: Katılımcıların Öğrenim Durumu İle Belediyeye Bir Hizmet Önerme Şansları Olsaydı Yapılmasını İstedikleri Faaliyetler

Okur Yazar Değil	10	45,45	6	27,27	9	40,90	12	54,54	7	31,81	14	63,63	8	36,36	13	59,09	0	0
Okur Yazar	22	84,61	4	15,38	10	38,46	14	53,84	9	34,61	11	42,30	8	30,76	9	34,61	1	3,84
İlkokul Mezunu	24	64,86	13	35,13	16	43,24	18	48,64	19	51,35	13	35,13	17	45,94	12	32,43	0	0
Ortaokul Mezunu	13	50	9	34,61	12	45,15	15	57,69	8	30,76	9	34,61	13	50	10	38,46	1	3,84
Lise Mezunu	50	65,78	28	36,84	39	51,31	47	61,84	26	34,21	30	39,47	33	43,43	41	53,94	5	6,57
Ön Lisans Mezunu	29	72,5	21	52,5	27	67,5	25	62,5	23	57,5	24	60	26	65	23	57,5	3	7,5
Lisans Mezunu	106	69,28	78	50,90	92	60,13	99	64,70	82	53,59	81	52,94	90	58,82	85	55,55	11	7,18
Öğrenim Durumu	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Cevaplar	Yol, Kaldırım ve Sokakların Modern Hale Getirilmesi		Otopark Sorununun Çözülmesi		Ağaçlandırma		Çevre Temizliğine Daha Fazla Önem Verilmesi		Ulaştırma Hizmetlerinin İyileştirilmesi		Sosyal Hizmet ve yardımların artırılması		Kültürel Faaliyetlerin Artırılması		Engellilerin Hayatını Kolaylaştıracak Projeler Geliştirilmesi		Diğer	

Birçok insan herhangi bir konuda karar verirken aile büyüklerinden etkilenir. Onların fikirlerini sorup karar verir ya da hoşlarına gidecek kararları kendisi alır. Aileye bağımlı karar alma davranışı, daha çok eğitim seviyesi düşük gruplarda etkilidir. Eğitim seviyesine bağlı olarak bireysel karar alma davranışı yaygınlık kazanır. Tablomuzda da görüleceği üzere aile büyüklerinden

etkilenecek oy tercihini belirleyen kesim % 31,81 ile okuryazar olmayanlardır. Sosyal medyanın yaygınlık kazanması ile birlikte siyasi partiler için yepyeni ve daha kolay bir şekilde daha fazla bir kitleye ulaşabilecekleri bir alan oluşmuştur. Sosyal medyayı daha çok lisans mezunu grup kullanmaktadır ve bu grup yaygın bir şekilde oy vereceği adayı bu yolla belirlemektedir.

Ek Tablo 4: Katılımcıların Meslekleri İle

Belediyeye Bir Hizmet Önerme Şansları Olsaydı Ne Yapılmasını İstedikleri

Esnaf	31	72,09	15	34,88	18	41,86	23	53,48	19	44,18	19	44,18	19	44,18	21	48,83	2	4,65
Serbest meslek	14	56	9	36	11	44	14	56	12	48	12	46,15	15	60	13	52	1	4
Kamu görevlisi/memur	107	69,03	79	50,96	87	56,12	94	60,64	76	49,03	70	45,16	77	49,67	82	52,90	13	8,38
Çiftçi	2	50	0	0	1	25	1	25	2	50	1	25	1	25	0	0	0	0
Emekli	7	46,66	5	33,33	4	26,66	5	33,33	4	26,66	6	40	4	26,66	2	13,33	0	0
Ev Hanımı	34	61,81	17	30,90	33	60	39	70,90	19	34,54	33	60	28	50,90	32	58,18	1	1,81
İşsiz	15	65,21	6	26,08	8	34,78	8	34,78	6	26,08	6	26,08	11	47,82	9	39	0	0
Öğrenci	23	85,18	12	44,44	20	74,07	21	77,77	16	59,25	17	62,96	20	74,07	17	13	1	3,70
Diğer	21	63,63	16	48,48	23	69,69	25	75,75	20	60,60	18	54,54	20	60,60	17	51,51	3	9,09
Öğrenim Durumu	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Cevaplar	Yol, Kaldırım ve Sokakların Modern Hale Getirilmesi		Otopark Sorununun Çözülmesi		Ağaçlandırma		Çevre Temizliğine Daha Fazla Önem Verilmesi		Ulaştırma Hizmetlerinin İyileştirilmesi		Sosyal Hizmet ve yardımların artırılması		Kültürel Faaliyetlerin Artırılması		Engellilerin Hayatını Kolaylaştıracak Projeler Geliştirilmesi Diğer		Diğer	

Bir kentin görsel güzellikleri mutlaka her kesim için çok önemlidir. Tablomuzdan da anlaşılacağı üzere bu konu herkesin dikkatini çekmiş ve her kesim bu konuya önem vererek ortalama % 50 civarı yol, kaldırım ve sokakların modern hale getirilmesini savunmuştur. Tabi daha bilinçli ve yol kaldırımını kendine dert eden kesim olarak öğrenciler bu konuya % 85,18 oranda destek vermiştir. Yine öğrenci grubu % 74,07 gibi yüksek bir oran ile kültürel faaliyetlerin geliştirilmesini ve % 74,07 ile ağaçlandırmanın yapılmasını isteyerek hem kendisine sosyalleşme alanları yaratılmasını

talep etmiştir hem de yeşil bir kentte yaşama isteğini dillendirmiştir. Öğrenci grubunun bir diğer dikkat çeken talebi % 59,25 ile ulaşım sorunu olmuştur ki bu da kanımızca; üniversite öğrencilerinin okullarına gidip gelmede yaşadıkları sorunun bir yansıması olmuştur. Otopark sorununu çözülmesi gerektiğini en fazla savunan kesim % 50,96 ile kamu görevlileri olmuştur. Bunun temel nedeni; kamu görevlilerinin trafik düzeni konusunda daha duyarlı olmalarından kaynaklanıyor olmalı kanımızca.

Ek Tablo 5: Katılımcıların Öğrenim Durumu ile İdeal Bir Belediye Başkanında Olmasını İstedikleri Özellikler.

Okuryazar değil	4	18,18	0	0	2	9,09	2	9,09	2	9,09	16	72,72	0	0
Okur Yazar	6	23,08	3	11,54	3	11,54	5	19,23	5	19,23	17	65,38	0	0
İlkokul mezunu	5	13,51	4	10,81	4	10,81	4	10,81	6	16,22	27	72,97	0	0
Ortaokul mezunu	8	30,77	3	11,54	6	23,08	4	15,38	6	23,08	16	61,54	0	0
Lise mezunu	21	27,63	16	21,05	14	18,42	19	25	18	23,68	42	55,26	2	2,63
Ön lisans mezunu	11	26,19	8	20	5	12,5	8	20	11	26,19	25	62,5	1	2,5
Lisans mezunu	46	30,06	22	14,38	16	10,46	37	24,18	34	22,22	91	59,48	2	1,31
Öğrenim Durumu	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Cevaplar	Belediyecilik Konusunda Bilgi ve Beceriye Sahip Olmalı		Liderlik Vasıflarına Sahip Olmalı		Toplumla Örnek Olacak Bir Kişiliğe Sahip Olmalı		Azimli ve Çalışkan Olmalı		Dürüst Olmalı		Hepsi		Diğer	

Belediye başkanı günümüzde yerel yönetim silsilesi içinde en önemli noktayı temsil etmektedir. Halkın çoğunlukla yakından tanıyarak ve buna bağlı olarak güvenerek seçtiği belediye başkanından doğal olarak beklentileri oldukça yüksektir. İyi bir belediye başkanı; bir kentin çehresini değiştirerek insanlara sağlıklı bir ortamda yaşama imkânı sağlayabileceği gibi, bir kentin ekonomik, sosyal ve siyasi atmosferini de değiştirerek kent sakinlerine daha iyi şartlar sunabilmelidir. Nitekim daha bilinçli olduğunu kabul ettiğimiz lisans mezunu anket katılımcılarımızın % 24,18' i belediye başkanının, azimli ve çalışkan olması gerektiğini savunmaktadır.

Kaynakça

- Akgün, Birol (2002), Türkiye'de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven, Nobel Yayınları, Ankara.
- Alkan, Türker (1989), Siyasal Bilinç ve Toplumsal Değişim, Gündoğdu Yayınları, Ankara.
- Altıntaş, Cenkhan (2010), "Seçmen Tipolojisi", Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Bal, Hüseyin; Bakan, Selahaddin ve Koç, Yunus (2014), "Sosyo-Politik Parametreler Açısından Van'daki Siyasal Temsil Anlayışı: İl Merkezi Üzerine Bir Araştırma", İletişim ve Diplomasi Dergisi, Temmuz(3), ss.128-152
- Baykal, Deniz (1970), Siyasal Katılma, Bir Davranış İncelenmesi, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Coşkun, Bayram ve Uzun, Turgay (1999), Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Gelişimi, Niteliği ve Muğla İli Yerel

Yönetimlerinin Uygulamada Karşılaştıkları Sorunlar, Muğla Üniversitesi Yayını, Muğla.

- Çalışır, Vahit (2017), "Kırda Siyasal Davranış: Çukurova Örneği", OPUS – Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, S.7(12), ss.145-156.
- Çaha, Ömer (2008), Türkiye'de Seçmen Davranışı ve Siyasal Partiler, Orion Kitabevi, Ankara.
- Çetin, Mehmet Şirin (2016), "Seçmen Davranışı ve Yerel Seçimler:Yerel Seçimlerde Muş Merkez İlçedeki Seçmenlerin Oy Kullanma Davranışının İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muş.
- Çukurçayır, Akif (2006), Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Daver, Bülent (1993), Siyaset Bilimine Giriş, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Doğan, Adem ve GÖKER, Göksel (2011), "Yerel Seçimlerde Seçmenlerin Siyasal Bilgi Düzeyi:Elazığ Seçmeni Örneği", e-Journal of New World Sciences Academy 2011, S.6(1), ss.42-59.
- Doğan, Adem ve GÖKER, Göksel (2013), Siyasal İletişim Araştırmaları, Nobel Yayınları, Ankara..
- Eroğlu, Feyzullah (2017), Davranış Bilimleri, Beta Yayınları, İstanbul, 15. Baskı.
- Eryılmaz, Bilal (2013), Kamu Yönetimi, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Fedai, Cemal (2014), Siyaset Bilimi, Kadim Yayınları, Ankara.

- Gülmen, Yüksel (1979), Türk Seçmen Davranışı, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Kalaycıoğlu, Ersin (2014), “Türkiye’de Seçmen Davranışı, Şimdi Neler Olacak”, Toplumsal Düşünce Enstitüsü Dergisi, S.??, ss.01-12.
- Kışlalı, Ahmet Taner (1987), Siyaset Bilimi, İmge Yayınevi, Ankara.
- Koç, Yunus (2019), “Türk Demokrasi Sürecinde Muş’ta Referandum ve Yerel Seçimler(1980-2019): Etkiler ve Sonuçlar” Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 9, Cilt: 9, Sayı: 18, ss.1113-1144.
- Öğün, Süleyman Seyfi (2004), Türk Politik Kültürü, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa.
- Öztekin, Ali (2010), Siyaset Bilimine Giriş, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Sencer, Muzaffer (1989), Toplum Bilimlerinde Yöntem, Beta Yayınları, İstanbul, 3. Baskı.
- Tokgöz, Oya (2008), Siyasal İletişimi Anlamak, İmge Kitabevi, Ankara.
- Torlak, Sülün Evinç ve POLAT, Ferihan (2006), “Denizli Örneği Çerçevesinde Kentlileşme Sürecinde Seçmen Davranışı Değişimi”, Mülkiye Dergisi, S.30(253), ss.149-166.
- Tutar, Hasan, <http://www.canaktan.org/yonetim/kurumsal-davranis/boyutlar.htm>, (Erişim Tarihi: 07.08.2018)

Araştırma Makalesi • Research Article

Tüketicilerin Sembolik Tüketim Eğilimlerinin Öğrenilmesi: Akçakoca Örneği*

Learning the Symbolic Consumption Tendencies of Consumers: The Case of Akçakoca

Yıldırım Yıldırım^{a,**}

^aDr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi Akçakoca Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Düzce/Türkiye

ORCID: 0000-0002-5851-7788

MAKALE BİLGİSİ

ÖZ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Ocak 2019

Düzeltilme tarihi: 06 Temmuz 2019

Kabul tarihi: 17 Temmuz 2019

Anahtar kelimeler:

Sembolik Tüketim

Gösterişçi tüketim

Tüketici davranışları

Demografik faktörler

Akçakoca

Her ürünün parasal değerinden öte toplumsal bazı değerleri bulunmakta ve bu değerler-anlamlar dizisi her gün yeniden kullanıcılar tarafından üretilmektedir. Sembolik tüketim eğilimi, tüketim kültürünün ve onu besleyen kültür endüstrisinin bir çıktısı olarak giderek yaygınlık kazanmakta ve tüketiciler satın aldıkları her üründen, onun kendinde varolan faydasından çok daha fazlasını beklemektedirler. Bu çalışmada tüketicilerin sembolik tüketim eğilimleri araştırılmış ve bu eğilimin çeşitli demografik faktörlere ve tüketicilerin kendilerini tanımlama ve ait hissettikleri sosyal sınıfa göre farklılaşıp farklılaşmadığı öğrenilmeye çalışılmıştır. Sonucunda da sembolik tüketim eğiliminin farklı yaş, cinsiyet, meslek, medeni durum ve çocuk sayısına göre, ayrıca kendini tanımlama biçimi ve ait hissedilen sosyal sınıfa göre farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

ARTICLE INFO:

ABSTRACT

Article History:

Received 01 January 2019

Received in revised form 06 July 2019

Accepted 17 July 2019

Key Words:

Symbolic consumption

Conspicuous consumption

Consumer behaviors

Demographic factors

Akçakoca

There are some societal values beyond the monetary value of each product, and these values-meaning sequences are reproduced daily by the users. The symbolic consumption tendency is becoming increasingly prevalent as an output of the consumption culture and the culture industry that feeds it, and consumers expect much more from every product they buy than from its self-existent utility. In this research, consumer's tendency to symbolic consumption was searched and it was tried to learn whether this tendency was different according to various demographic factors and the social class in which consumers identify and feel themselves. As a result, the symbolic consumption tendency has been differentiated according to different age, sex, occupation, marital status and number of children, as well as the way of self-definition and the social class felt.

1. Giriş

Tüketimin kültürel anlamlar taşıdığı ve bir ihtiyacı gidermekten öte bir yaşam tarzı formuna dönüştüğü bilinmektedir. Artık tüketici kendini sarmalayan tüketim kültürü içerisinde durmadan satın almakta ve kendini satın aldığı ürünler aracılığıyla ifade edebilmektedir. Fragmanlara bölünmüş yaşantılarımızda her bir parça ayrı bir anlam taşımakta ve bu anlamların tamamı ürün ve hizmetlerin sağladığı irrasyonel faydalara yüklenmektedir. Bir diş macunu asla kimyevi bir bileşen değil, halı ayağımızı sıcak tutan bir iplik dokuması değil ve bir araba asla uzak mesafeleri kat etmeye yarayan bir araç

değildir. Her bir ürünün, hizmetin, markanın kendine ait alt anlamları bulunmakta ve kişi bu ürünleri-markaları kullanarak sahip oldukları anlamları kendine transfer edebilmektedir. Hem sosyolojide hem de işletme yazınında da belirtildiği üzere, ürünler, hizmetler ve markalar kişiyi kendinin idealize olmuş sürümüne çevirmekte ve özlemini çektiği, ulaşmaya çalıştığı ve olmak istediği kişiye dönüştürmektedir. Tüketimin amaç olmaktan çıkıp birer araca dönüştüğü post-modern yaşamda, tüketici tüketim kültürünün hem bir nesnesi hem de sahibi bir öznesi konumundadır. Tüketirken varolan tüketici, bu eylemini sonsuz bir döngüde sürdürmektedir.

Böylelikle kapitalist düzenin bir nesnesi olan insan, aynı

*Bu çalışma 27-28 Haziran 2018 tarihinde Bandırma On Yedi Eylül Üniversitesinde düzenlenen International Conference on Empirical Economics and Social Science (ICEESS'2018) adlı kongrede bildiri olarak sunulmuştur.

**Sorumlu yazar/Corresponding author

e-posta: yildirimyildirim@duzce.edu.tr

zamanda bu düzenin devamını sağlayan en temel unsurlardandır. Mutluluğu vadeden, kişiye bir kimlik kazandıran ve istediği kişilikte biri olmasına imkân sağlayan ürünler-markalar aslında hep en iyiyi sunarken, yakın zamanda daha iyisini piyasaya sürerek aslında hiçbir zaman kişiyi gerçekten tatmin edememektedir. Ürünlerin giderek kısalan yaşam döngüleri, yerini sonsuz uzunlukta arzulara, sembollere, imge ve imajlara bırakmaktadır. İşletmelerin planlı eskitme politikalarında eskimeyen şey tüketicinin devamlı olarak körüklenen tüketim arzusu olmaktadır. Kişi, etrafında gözlemediği, reklamlarda izlediği ve dizilerde gördüğü yaşamlara özenmekte ve bu hayata ancak tüketerek ulaşabileceğini düşünmektedir. Başkaları gibi görünmek, başkaları gibi tatile çıkmak, başkaları tarafından beğenilmek kişinin tüketim amaçlarını oluşturmakta ve toplum tarafından nasıl algılanmak istiyorsa tüketim eğilimini bu yönde değiştirebilmektedir.

2. Teorik Çerçeve

Ürünler, bireylerin toplumdaki yerlerini belirleyen göstergeler olarak kurgulanmaktadır. Bu göstergeler ise reklamlar yoluyla bireylere anlatılmaktadır. Reklamlar, üretilen simgesel mallara, sistemin işleyişini sağlayan kültürel anlamlar, imajlar ve değerler yükleyerek tüketim yoluyla yeni yaşam tarzlarının yerleştirilmesini ve benimsenmesini sağlamaktadır (Saray, 2007: 4). İletişimin çok yoğun olduğu toplumumuzda, reklamların insanları ve toplumların kültürlerini etkilediği ve bireyin değer yargılarında, yaşam biçiminde, tüketiminde ve satın alma alışkanlıklarında köklü değişiklikler ortaya çıkardığı bir gerçektir. Reklamlarda iletilen mesajlar, hedef kitlenin belleğinde ürüne yönelik olumlu düşünceler yaratmak, potansiyel alıcıları ürünün alıcısı haline getirmek, mevcut pazarı sadık alıcı olarak elde tutmak ve nihayet malın benzeri diğer mallardan farklı olduğu imajını tüketicinin belleğine kazımak amacıyla yöneliktir (Lembet, 2012: 55).

Televizyonların en çok reklam alabildiği kuşak 19.00-23.00 saatleri arasında olan ana yayın kuşağıdır. Çünkü en çok izlenebilen zaman dilimi bu saatlerdir ve Türkiye'deki yaygın televizyon kanallarında 2000 yılından bu yana, ana-yayın kuşağında yerli diziler yayımlanmaktadır (Dağtaş, 2008: 169-170). Diziler ise sembolik tüketimin yapıldığı ve zengin hayatların, sorunsuz ailelerin gösterildiği en belirgin mecralardır.

Zaman kavramının ve zaman tasarrufu sağlayacak ürünlerin yaşamımızda öneminin artmasıyla da reklam, endişelerin giderilmesi yönünde temalar ve mutlu aile gibi semboller üzerinde durmuştur. Örneğin zaman tasarrufu sağlayacak ürünlerin kullanımı ile ailesine daha çok vakit ayırabildiği için daha mutlu kadınlar, özdeşleştirilmesi gereken tipler olarak topluma sunulmaktadır. Bireyler artık kim olduklarıyla ilgili veya kim olmak istedikleri ile ilgili duygularını, seçimleri ve tükettikleriyle dışa vurmaktadırlar (Odabaşı, 2009: 18; Saray, 2007: 13). Yanıklarda, insanların yalnızca kelimelerle değil, armağanlarla, giyim eşyalarıyla ve gündelik yaşamda kullandıkları, sergiledikleri ve elden çıkardıkları sayısız tüketim malları aracılığıyla diğerlerine mesaj iletildiğini söylemektedir (2006:130). Örneğin, elbise kişinin yalnızca örtünme ya da ısınma ihtiyacını karşılamak gibi maddi bir yarar sağlamaz, aynı zamanda kişinin beğenisini ve toplumdaki konumunu ortaya koymak, başkalarına toplumdaki varlığıyla ilgili bir mesaj göndermek gibi simgesel bir amaca da hizmet eder.

Aynı şekilde otomobilde yalnızca faydasına göre değerlendirilebilecek bir ulaşım aracı değil, sahibine, üreticisinin ve en genel anlamda bir kültürün özelliklerini yansıtan simgesel bir üründür. Bu anlamda imrenilen, elde edilmeye çalışılan, alınan ve tüketilen şeyler ürünler değil göstergelerdir. Bu sebeple post modern tüketim toplumunda, tüketilen mallardan öte bu mallara biçilen sembolik anlamlar ve imajlar öne çıkmaktadır (Coşkun, 2012: 845; Özgül, 2010: 119).

Modern toplumlarda tüketim, sadece fizyolojik ihtiyaçları gidermeye yönelik yani salt fayda elde etmek amaçlı bir aktivite olmaktan çıkmış, insan yaşamının ve yaşam tarzlarının şekillenmesinde ve hatta kişiliklerin de yeni boyutlar kazanmak suretiyle şekil değiştirmesinde önemli rol oynamaya başlamıştır (Şengün ve Karahan, 2013: 18).

Kırdar'a (2012: 43) göre de, tüketim toplumunda birey, mutlu olmak ve normal yaşam standartlarına ulaşabilmek için tüketmektedir. Birey bir kimlik duygusu yaratabilmek, kim olarak algılanmayı arzu ettiğini ifade edebilmek ve diğer bireylerden kendisini farklı kılabilmek amacıyla tüketmekte ve moda süreçlerine bağlı olarak diğer bireylerle sürekli bir statü rekabeti içine girmektedir. Geleneksel toplumdaki, modern topluma geçiş aşamasında tüketicilerin yaşamlarında giderek daha önemli rol oynamaya başlayan moda olgusu, bir yandan farklı sınıflar arasında tüketimin görece olarak yaygınlaşmasına yol açarken, öte yandan da önceden belirlenmiş sosyal konumların ortadan kalkmaya başladığına işaret etmektedir. Beğeniler, görüşler ve yaşam tarzlarındaki değişimler hem konum bildiren malların sürekli bir dönüşümünü gerektirmekte, hem de gündelik yaşamla ilişkili malların sürekli olarak yeniden üretilmesi ve yeni bir model içerisinde sunulmasını zorunlu kılmaktadır.

Tüketiciler, ürünleri ve markaları satın alıp tüketirken, bunların ekonomik, teknolojik ve işlevsel yararlarından çok, taşıdıkları ve aktardıkları sembolik anlamları önemsemektedirler (Odabaşı, 2009: 95). Burnett, "insanlara, ürünlerinizi ne kadar güzel gerçekleştirdiğinizi değil, ürünlerinizin onları ne kadar gerçekleştirdiğini anlatın" diyerek, sembolik anlamların tüketiciler üzerindeki tesirini çok güzel açıklamıştır. Örneğin, bir kadın, çok özel bir gecede giyeceği kıyafeti seçerken ve satın alırken, o kıyafetin ne kadar kaliteli ve sağlam kumaştan yapıldığını, kaç dikişinin bulunduğunu ve şeklinin nasıl olduğunu önemsememektedir. O kadın için önemli olan o kıyafetin kendisine sağlayacağı prestij, farklı olma, diğer kadınlar üzerinde tesir etme ve kıskançlık duygularını harekete geçirme, alımlı ve de seksi görünme gibi imaja yönelik sembolik anlamlardır. Sembolik değerlerin kullanım değerlerinin yerine geçmesi (değer değişimi) yaşam tarzı hakkında önemli bilgiler vermektedir (Saray, 2007: 41).

Bireyler, toplumda statü kazanma ya da bir gruba ait olma çabasıyla diğer bireylerin gözünde kendilerinin prestijlerini artıracığına inandıkları ürünler (markalı ve pahalı elbiseler, lüks otomobiller) veya hizmetler (gözde tatil beldelerine gitmek, farklı ülkelere seyahat etmek) için çok yüksek ödemeler yapabilmektedir (Quadir, 2012: 33). Bu lüks tüketim malları, insanlar tarafından satın alınırken sosyal statü kazandıran sembolik anlamlar üstlenmektedir.

Semboller, anlamlarını toplumsallaşma sürecinde elde ederler. Bu süreç, çocukluk dönemlerinde başlar ve eğitim

kurumlarını, aileyi, günümüzde çok daha önemli hale gelen kitle iletişim araçlarını ve reklamları kapsar (Odabaşı, 2009: 89). Ferruh Uztuğ da (2001), “Kimlik Krizine Bir Çözüm Olarak Markalar” adlı makalesinde ürünlerden markaya ve işlevselden soyut/psikolojik özelliklere doğru yaşanan evrime paralel olarak reklamcılığın da ürün-bilgi merkezlikten, anlam (imaj) merkezliğine doğru bir değişim yaşandığını belirtmektedir. Tüketici odaklı imaj reklamcılığı ve sembolik tüketim, daha çok duygusal, kullanıcı kişiliğini ve yaşam biçimlerini merkeze alan bir eksteni ifade etmektedir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi tüketim malları anlamlarını sosyal bağlamda temellendirir ve ürünlere olan talebimiz onların bizim temel ihtiyaçlarımızı karşıladığından değil de toplumsal süreçte oynadıkları rolden dolayı kaynaklanır. Dolayısıyla, tüketici ürünleri artık ekonomik düzende sunulan birer değişim metası olmaktan çıkıp bizim konuştuğumuz ve düşündüğümüz ürünler haline gelir. Böylelikle tüketim, kültürel bir pratik olarak bizim toplumsallaşma sürecimize katkıda bulunarak sosyal ilişkilerimizi geliştirir ve ürünler aracılığıyla diğer insanlarla iletişim kurabilmemizi sağlar (Elliott, 1997: 287).

Tüketimin post modern teorilerinin merkezinde artık ürünlerin görünür özelliklerini tüketmek değil, görünmeyen soyut ve sembolik anlamlarını tüketmek vardır. Ürünler artık imajlarla yüklü eşyalar haline gelmiştir ve gerçek tüketiciler artık birer yanılmalı tüketiciye dönüşmüştür.

Geoffrey Miller’da (2012: 18) tüketim kapitalizminin semiyotik (semboller ve göstergelere dayalı) olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre tüketim kapitalizmi, işaretlerin, sembollerin, resimlerin ve markaların psikolojik dünyasıyla ilgilenmektedir, elle tutulan ürünlerin fiziksel dünyasıyla değil. Bu yüzden pazarlamacılar, bifteği değil, cızırtısını sattıklarını biliyorlar. Çünkü prim yapacak bir markanın cızırtısı yüksek kar payı sunarken, bifteğin kendisi her kasabın satabileceği düşük marjlı metadır.

Featherstone (2013: 44), tüketim tarzlarından şu şekilde bahsetmektedir; Örneğin bir şişe eski Porto Şarabının bir itibarı vardır ve ‘Eşi az bulunur’ addedilir. Bu durum böyle bir şarabın çeşitli yollarla sembolik olarak (bakılarak, hayal edilerek, söz edilerek, fotoğrafı çekilerek ve elde tutularak) hatırı sayılır bir doyumla tüketilse de fiilen açılıp içilerek asla tüketilmediği anlamına gelir. İşte bu anlamda çağdaş batı toplumlarında malların çifte simgesel boyutlarından söz edebiliriz. Simgecilik sadece üretim ve pazarlama süreçlerindeki tasarım ve imajda belirgin değildir; malların simgesel çağrışımları, toplumsal ilişkilere sınırlar çeken hayat tarzı farklarının vurgulanması amacıyla da kullanılıp gündeme getirilir. Bu anlamda nesnelere gereksinimler ve kullanım değeriyle olan ilişkilerinden çok, simgesel değiş tokuş değeri, sağladıkları toplumsal prestij, neden oldukları rekabet duygusu hatta yol açtıkları sınıfsal ayrımcılıktan söz etmek daha doğru olacaktır (Baudrillard, 2009: 3).

Modern ve post modern tüketiciler maddi gereksinimlerini giderdikleri kadar, hatta belki bundan daha fazla, duygusal arzularını doyurmaya çalışmaktadırlar (Bocock, 2009: 83). Tüketicilerin ürünlere sahip olabilmek için hissettikleri güçlü arzular, her zaman güçleri yetmese bile ürünlerin satın alıcısı olmalarını açıklamaktadır. Postmodern kültürün ekonomi üzerindeki en önemli yansıması, tüketimin sembolik bir görünüme kavuşmasıdır (Alemdar, 2012: 210).

Çoğu yazar tarafından post-modern dönem tüketim kültürünün yoğunlaştığı ve tüketim toplumunun ortaya çıktığı bir sürecin ifadesi olarak görülür. Örneğin Baudrillard postmodern süreci "hiper gerçeklikler çağı", Jameson "geç kapitalizmin kültürel mantığı", Kellner "teknolojik kapitalizm", Berman "katı olan her şeyin buharlaştığı bir dönem", Sarup "muğlaklıklar dönemi", Feyerabehd "ne olsa gider", Gellner "aşırı görelilik ve öznellik", Eco ise, "masumiyet çağının sonu" şeklinde adlandırmaktadır (Özcan, 2007: 132).

Bireyler kendi kimliklerini oluşturma, dış dünya ile iletişim kurma, sosyal statü gruplarına aidiyet hissetme ya da diğer sınıflara nazaran sahip olduğu farklılıkları belirginleştirme amacıyla rasyonalite ile her zaman örtüşmeyecek şekilde duygularıyla hareket ederek sembolik tüketim eylemleri gerçekleştirmektedir (Piacentini ve Mailer, 2004: 252). Çoğu zaman duygusal arzular rasyonel satın alımlar üzerinde etkili olmaktadır. Örneğin, eğer bir kişi ev kiralayacaksa, tercihini işine yakın bir yerde bulunan evden yana değilse, yatak odasının penceresinden güzel bir manzaranın görüldüğü evi kiralamayı tercih edilmektedir (Zhong ve Mitchell, 2012: 590). Gerçekten de kişisel beğeni ve zevklerimiz komşularımızı seçmede, evimizi dekore etmede, elbiselerimizi seçmede ya da araba satın alırken karar ve düşüncelerimizi etkilemektedir (Hoyer ve Stockburger-Sauer, 2012: 168). Tüketici davranışlarının değişimi ve kahve tercihlerine olan yansıması üzerine yapılan bir araştırmada, deneklerin %60,9’u “Tercih ettiğim kahve markasının imajının herhangi bir şekilde zedelenmesi markaya olan sadakatimi etkiler”, %53,2’si “Tercih ettiğim kahve markasının ürün, imaj ya da anlam üretiminde söz sahibi olabilmem, markaya olan sadakatimi artırıcı bir unsurdur”, %50’si “Tercih ettiğim kahve markasının sunduğu yaşam tarzı, markaya olan sadakatimi artırıcı bir unsurdur” cevaplarını vermişlerdir. Ayrıca Starbucks markasını tercih eden tüketicilerin yarısından fazlasının, markanın sunduğu Amerika ile özdeşleşen yaşam tarzının yansıtılmasını önemsedikleri sonucu ortaya çıkmıştır (Almaçık, 2010: 122).

Bu bağlamda post modern tüketicilerin, geleneksel ve modern tüketiciler ile karşılaştırıldıklarında çok kişilikli, kalıplara girmek istemeyen ve birey olma güdüsü ile toplumdaki soyutlanan bir tüketici davranışı sergilediği söylenebilir. Postmodern tüketiciler, marka kişiliği, marka imajı ve marka prestiji gibi soyut özelliklere, markanın somut özelliklerinden daha fazla önem vermektedirler. Bu nedenle markanın imajının herhangi bir şekilde zedelenmesi, üründen memnun olsalar bile marka tercihlerini ve sadakatlerini etkilemektedir. Ayrıca postmodern tüketiciler için, hangi marka kahveyi tercih ederlerse etsinler kahve içilen yerin ambiyansı çok önemlidir. Kahve ürününden ziyade kahve mağazasının ortamı, koltuklarının rahatlığı, mağazada çalınan müzik, çalışan personelin kibarlığı gibi soyut kavramlara önem vermektedirler. Starbucks markasından örnek vermek gerekirse tüketiciler, Starbucks mağazalarında kahve içebilmek için 0,5 liralık kahve çekirdeğine 6 lira ödeyerek, bu kahveyi evde içmeleri halinde ödeyecekleri paranın 12 katını ödeyip, aynı zamanda bu ayrıcalık için kuyruğa girmektedirler (Almaçık, 2010: 124).

Hayaller, arzular ve kimlik başlığı altında incelenen postmodern tüketim ve bu tüketimin uygulayıcıları olan postmodern tüketiciler, satın aldıkları her üründe ürünün

somut faydalarından çok, kendilerine sağlayacağı fantezileri ve duyguları önemsemekte ve satın aldıkları şeyin aslında bir deneyim olduğunu bilmektedirler. Kahve örneğinde görüldüğü gibi, zincir kahve mağazaları kahveden çok kahvenin kokusunu, arka planda çalan müziği, kahve bardağının şeklini ve mağazanın tasarımını satmaktadır. Markalar, tüketiciye sadece kahveyi değil mağazalarında bulunma deneyimini de satmak istemektedirler. Artık kahve içilen mekân, kahve içilen bir mekân olmaktan çıkıp, içene orta sınıf, orta sınıf üstü, üst sınıf, kentsoylu, modern, postmodern gibi kurgusal imajlar biçmeye yarayan sembolik sermaye mekânları haline dönüşmüştür.

Bireyler, tüketim eylemlerini gerçekleştirirken sadece temel ihtiyaçlarına odaklanmamakta, kendi kimliğinin peşine düşmekte, kimliğini yansıtacak ürünleri tüketmekte, sosyal grupların ve içinde bulunduğu kültürün/alt kültürün etkileri tüketim tercihlerinde etkisini göstermektedir. Alemdar, Pine ve Gilmore (1999), içinde bulunduğumuz dönemi deneyim ekonomisi olarak adlandırmakta ve bu dönemde bireyler için, duygusal kazanımların, marka ile yaşayacağı etkileşimlerin ve deneyimlerin önemsendiği belirtilmektedir. Bugünün tüketicisi için bir fincan kahveyi, özellikli bir kahve evinde tüketmek, ödeyebileceği fiyatın 3-4 katına çıkmasına neden olsa da oldukça anlamlı. Çünkü bugünün tüketicisi sembollerini tüketiyor ve seçtiği (satın aldığı) semboller ile kendisine kimlik kazandırmaya ve standart olandan ayrılmaya çalışmaktadır (Alemdar, 2012:216). Çağdaş tüketiciler için ürün ve hizmet tatmini, yaşamdan ve yaşam kalitesinden tatmin olmak ile ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle işletmelerin hem ürün tatmini hem de yaşam tatminini birlikte düşünmeleri gerekir. Zaten çağdaş pazarlamanın ve pazarlamaya yardımcı araçların nihai amacının “insanları mutlu ederek mutlu olma” düşüncesine dayandığı kanıtlanmıştır (Tek, 2006:324). Yukarıda bahsi geçen kahve içme/tüketme eylemi de kişinin kendisini mutlu etmek ve çevresi tarafından da mutlu algılanabilmek amacıyla yapılmaktadır.

Alemdar'ın (2012: 239-240) duygusal pazarlama üzerine yaptığı makale çalışmasının sonuçları da tüketicilerin reklamları algılama, kodlama ve çözümleme süreçlerinin semboller ve o sembollerin ifade ettiği arzular ve hayaller şeklinde gerçekleştiğini kanıtlamaktadır. Beyaz eşyaların duygusal ve rasyonel mesaj içerikleri üzerine yapılan araştırmada beş markanın televizyon reklamları incelenmiş ve mutfak ile kalbi, aşkı özdeşleştirme (Vestel, Bosch), teknoloji ile dost, arkadaş olma (Vestel), dış güzellik, şıklık (Arçelik), şık ve kadınsı olma, moda uyma (Siemens) mesajlarının kullanıldığı belirlenmiştir.

Bora ve Altunışık'ın (2009: 40) “satın alma kararlarında ve tüketimde fantezilerin rolü” üzerine yaptıkları çalışmada tüketicilere en çok ne zaman fantezi kurdukları sorulmuş ve sonucunda insanların daha çok yalnızken fantezi kurmaya eğilimli oldukları ortaya çıkmıştır. İkinci en sık bahsedilen zaman ise dikkat çekici, güzel bir şey gördüklerinde tüketiciler fantezi kurmaya başladıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca tüketicilerin en çok hangi ürün grupları arasında fantezi kurdukları sorulmuş ve cevap olarak en çok sırasıyla otomobil, giyim ve konut ilk üç sırayı almıştır. Takip eden

sıralamayı ise takı ve mücevherat, iç giyim, teknolojik ürünler ve ev eşyaları almaktadır.

Benzer şekilde, Hindistan'ın yerel yaşamı üzerine yapılan bir araştırmada duygular, farklı sosyal gruplar, yaş ve arzuların tüketimde öne çıkan faktörler olduğu tespit edilmiştir (Jackson, 2004: 4-5). Modern dünyanın insanı artık ürünü değil onun sunduğu yaşam biçimini satın alıyor. Artık onun için X markası özgürlüğü, Y markası ise saygınlığı temsil ediyor ve imgeler dünyasında kim olmak istediğini sahip olacağı ürünler aracılığıyla gerçekleştiriyor (Arioğlu, 2010:222).

Tüketicinin arzularıyla ürünler arasında öyle bir bağdaşım yaratılıyor ki, ürün tüketiciye saf fiziksel biçiminin temin edebileceğinden daha değerli görülüyor ve en iyi pazarlama eksenli şirketler, bize sahip olduğumuzu hiç bilmediğimiz isteklerimizi keşfetmemize ve asla aklımıza gelmeyecek olan yollarla bu istekleri tatmin etmemize yardım ediyorlar (Miller, 2012: 47). Özellikle reklamlar ürünlerin kullanım ve mübadele değerini sömürmeye muktedir olup, sabun, bulaşık makinesi, otomobil ve alkollü içecekler gibi sıradan tüketim mallarına romantik aşk, egzotizm, arzu, güzellik, doyum, paylaşım, bilimsel ilerleme ve iyi hayat imgeleri yerleştiriyorlar (Featherstone, 2013: 41). Galeano'nun da belirttiği gibi artık aşk sözcüğü insanla otomobil arasındaki ilişkiyi tanımlarken, devrimden yeni bir deterjanın mutfaktaki faydaları anlaşılma, mutluluk ise sosis yemenin verdiği bir duyguyu ifade etmektedir (Köse, 2010: 22).

3. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma tüketicilerin sembolik tüketim eğilimlerini belirlemek ve bu eğilimlerin demografik faktörlere (yaş, cinsiyet, meslek, hane halkı geliri, çocuk sayısı vs.) oturulan ev, ikinci ev sahipliği, cep telefonu sahipliği, ait hissedilen sosyal sınıf ve kendini tanımlama biçimine göre değişip değişmediğini öğrenmektir.

4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma sembolik tüketim mekânları olarak kabul edilen kafe ve restoranlarda gerçekleştirilmiş olup, buralara yemek yemek, vakit geçirmek ve sosyalleşmek için gelen kişilere uygulanmıştır. Akçakoca'daki kafe ve restoranlara gelen müşterilere kafe ve restoran işletmecisi/sahiplerinden izin alınarak müşterilerle yüz yüze gerçekleştirilmiş ve 1 Mayıs-31 Mayıs tarihleri arasında 1 aylık sürede toplamda 850 kişiyle yüz yüze görüşülmüştür. Anketin ilk bölümünde demografik faktörler (yaş, cinsiyet, medeni hal, meslek, çocuk sayısı) ile ait hissedilen sosyal sınıf, tüketicilerin kendilerini nasıl tanımladığı, evi, arabası ve cep telefonu olup olmadığı, ikinci bir cep telefonu kullanıp kullanmadığı, oturduğu evin kira ya da kendisinin olup olmadığına dair sorular sorulmuştur. Anketin ikinci bölümünde ise 21 ifadeden oluşan ve katılımcıların sembolik tüketim eğilimini ölçecek 5'li Likert ölçeğinde sorulara yer verilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçek, literatürde daha önce sembolik tüketim üzerine yapılan Aslay, Ünal ve Akbulut (2013) ile Akyüz ve Eroğlu'nun (2015) yapmış oldukları iki farklı çalışmadan yararlanılarak oluşturulmuştur.

Tablo 1. Demografik Değişkenlere İlişkin Frekans ve Yüzde Analizleri

Değişkenler	Cevap Seçenekleri	Frekans	Yüzde %
Yaş	18-29	478	56,2
	30-39	176	20,7
	40-49	131	15,4
	50 yaş ve üstü	65	7,6
Cinsiyet	Erkek	350	41,2
	Kadın	500	58,8
Medeni durum	Evli	347	40,8
	Bekâr	503	59,2
Mesleğiniz	Kamu sektörü	113	13,3
	Özel sektör	266	31,3
	Diğer (işsiz, ev hanımı, öğrenci vs.)	471	55,4
Kaç tane çocuğunuz var	Hiç yok	477	56,1
	1	110	12,9
	2	152	17,9
	3	88	10,4
	3'ten fazla	23	2,7
Kendinizi ait hissettiğiniz sosyal sınıf	Alt kesim	60	7,1
	Orta kesim	655	77,1
	Üst kesim	135	15,9
Kendinizi nasıl tanımlarsınız	Modern	193	22,7
	Geleneksel	198	23,3
	Biraz modern biraz geleneksel	459	54,0
Oturduğunuz ev	Kira	303	35,6
	Kendi evim	547	64,4
İkinci eviniz varmı	Evet	209	24,6
	Hayır	641	75,4
Arabanız var mı	Evet	429	50,5
	Hayır	421	49,5
Kaç cep telefonunuz var	0	55	6,5
	1	747	87,9
	2	41	4,8
	2'den fazla	7	0,8
Cep telefonunuz	Akıllı telefon	755	88,8
	Akıllı telefon değil	95	11,2
Toplam		850 kişi	% 100

Araştırmaya katılanların çoğunluğu 18-29 yaş aralığındadır (%56,2). Bunu sırasıyla 30-39 yaş aralığı (%20,7), 40-49 yaş aralığı (%15,4) ve 50 yaş üstü (%7,6) kişiler takip etmektedir. Araştırmada kadınlar (%58,8) ve bekârlar (%59,2) sayıca diğer gruplardan fazladır. Meslek değişkenine bakıldığında büyük çoğunluğu diğer seçeneğin (ev hanımı, işsizler, öğrenciler, mevsimlik işçiler vs.) oluşturduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla özel sektör (%31,3) ve kamu sektörü (%13,3) takip etmektedir. Çocuk sayısı bakımından değerlendirildiğinde hiç olmayanlar

birinci sırada gelmektedir. En fazla 2 çocuğu olanlar %87'lik bir kısmı oluşturmaktadır. Araştırmaya katılanlar kendilerini orta sosyal sınıfa ait hissetmekte ve kendilerini biraz modern biraz geleneksel olarak tanımlamaktadır. Oturulan ev sahipliği bakımından araştırmaya katılanların çoğunluğu (%64,4) kendi evinde oturmakta ve yaklaşık %25'inin ikinci bir evi bulunmaktadır. Araba sahipliği bakımından ise katılımcılar dengeli bir dağılım göstermektedir. Neredeyse yarısının arabası varken, yarısı arabam yok cevabını vermiştir.

Tablo 2. Sembolik Tüketim Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi

Boyut	Madde	Faktör Yüklü	Açıklanan Varyans	Cronbach's Alpha
Başkalarına Özenme (Özdeğer=3,365)	13.18. Pahalı şeyler satın alan, giyen, kullanan insanlara hayranlık duyarım	0,824	22,435	0,761
	13.19. Lüks malları satın alanların diğer insanlardan farklı olduğuna inanırım	0,825		
	13.17. Yakın çevremdeki insanların satın aldığı ürünün aynısını en kısa zamanda bende alırım	0,676		
	13.9. Göstermelik nedenlerle ürün satın alırım	0,579		
Gösterişçi Tüketim (Özdeğer=2,332)	13.13. Başkalarının hoşuna gidecek ürünleri satın almaya özen gösteririm	0,527	15,546	0,685
	13.5. Prestijli/statüsü olan ürünler için daha fazla ödemeye razı olurum	0,772		
	13.4. Statüsü olan yeni ürünlerle ilgilenirim	0,731		
İrrasyonel Fayda Beklentisi (Özdeğer=1,241)	13.6. Bir ürün gösterişli ise benim için daha değerlidir	0,702	8,273	0,637
	13.1. Bazı ürün ve hizmetleri kendimi ifade etmek için satın alırım	0,818		
	13.2. Kişiliğimi yansıtacak ürün ve hizmetleri satın alırım	0,772		
Yakın Çevre Etkisi (Özdeğer=1,114)	13.20. Tüketimin insanların yaşam tarzlarını şekillendirdiğini düşünüyorum	0,611	7,429	0,444
	13.14. Bir ürün arkadaşlarım tarafından kullanılıyor ise satın almam kolaylaşır	0,828		
Satın Almanın Araç Etkisi (Özdeğer=1,000)	13.15. Çevremde kimin neyi tükettiğine her zaman dikkat ederim	0,690	6,668	0,382
	13.21. Bir insanın ne kadar harcadığı ne kadar kazandığıyla ilgili değildir	0,853		
	13.22. Bazen ailevi/şahsi ihtiyaçlarımı erteleyerek duygusal ihtiyaçlarımı giderecek, beni mutlu edecek statü sahibi ürünleri/hizmetleri satın alırım	0,629		

Toplam Açıklanan Varyans %60,350

KMO=0,777>0,60; Cronbach Alfa=0,791 ve Barlett Küresellik testi ($X^2=2675,127$; $sd=105$; $p=0,000$)

Sembolik Tüketim Ölçeğinin yapı geçerliliğini ortaya koymak için açıklayıcı (açımlayıcı) faktör analizi yöntemi uygulanmıştır. Faktör analizi uygulamasında Varimax dik döndürme yöntemi seçilmiştir. Faktör analizi sonucunda değişkenler toplam açıklanan varyansı % 60,350 olan 5 faktör altında toplanmıştır. 13.12, 13.16, 13.11, 13.10, 13.3, 13.7 ve 13.8 numaralı ifadeler birden fazla faktöre yüklendiği ve birbirine yakın olan faktör yüklerine sahip olduğu için analizden çıkarılmıştır. Bu bağlamda ölçeğin

genel güvenilirliği 0,777 olduğundan dolayı kullanılan ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğunu söyleyebiliriz. Ölçeğe ait oluşan faktör yapısı yukarıda görülmektedir. Sembolik tüketim ölçeğinin faktör analizi değerlendirilmesinde öz değeri birden büyük faktörlerin ele alınmasına, değişkenlerin faktör içerisindeki ağırlığını gösteren faktör yüklerinin yüksek olmasına, aynı değişken için faktör yüklerinin birbirine yakın olmamasına dikkat edilmiştir.

Tablo 3. Sembolik Tüketim Eğiliminin Yaş Gruplarına Göre Farkını Belirlemeye Yönelik ANOVA Analizi

Özellik	Grup	N	Ort	ss	F	p	Fark
Başkalarına Özenme	18-29 yaş	478	2,27	0,908	5,294	0,001	1>4 2>4
	30-39 yaş	176	2,33	0,944			
	40-49 yaş	131	2,00	0,897			
	50 yaş ve üstü	65	1,99	0,825			
Gösterişçi Tüketim	18-29 yaş	478	2,93	0,964	16,282	0,000	1>3 1>4 2>3 2>4
	30-39 yaş	176	2,83	1,03			
	40-49 yaş	131	2,53	0,934			
	50 yaş ve üstü	65	2,14	0,971			
İrrasyonel Fayda Beklentisi	18-29 yaş	478	3,51	0,937	1,706	0,164	-
	30-39 yaş	176	3,39	1,01			
	40-49 yaş	131	3,33	0,974			
	50 yaş ve üstü	65	3,48	0,843			
Yakın Çevre Etkisi	18-29 yaş	478	3,07	0,984	2,092	0,100	-
	30-39 yaş	176	2,93	1,04			
	40-49 yaş	131	2,94	0,991			
	50 yaş ve üstü	65	2,81	1,00			
Satın Almanın Araç Etkisi	18-29 yaş	478	3,16	1,06	7,724	0,000	1>4
	30-39 yaş	176	2,92	1,19			
	40-49 yaş	131	2,93	1,11			
	50 yaş ve üstü	65	2,52	1,04			

Sembolik tüketim eğiliminin yaş gruplarına göre farkını belirlemeye yönelik Anova analizi sonucunda farklı yaş gruplarında farklı sembolik tüketim eğilimlerinin olduğu görülmüştür. Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için yapılan post-hoc analizine göre, genç yaşta tüketimciler (18-29 ile 30-39 yaş arasındakiler) diğer yaş grubundakilere göre çok daha fazla başkalarına özenmekte, gösterişçi tüketim yapmakta ve tüketim faaliyetini bir amaç olmaktan çok araç olarak görmektedir. En çok 30-39 yaş arasındaki tüketimciler pahalı ürünler satın alan, kullanan kişilere hayranlık duymakta, onların diğer insanlardan farklı olduğunu düşünmekte ve başkalarının hoşuna gidecek

ürünleri satın alma eğilimi göstermektedir. 18-29 yaş arası tüketiciler ise statüsü olan yeni ürünlerle ilgilenmekte, prestijli ürünlere daha fazla para ödemeye razı olmakta ve bir ürünün değerini sahip olduğu prestije göre belirlemektedir. Benzer şekilde 18-29 yaş arasındakiler kazanan para ile harcanan para arasında doğrusal bir ilişki olmadığını düşünmekte ve az para kazanılsa da insanların çok para harcayabileceğini savunmaktadır. Bu yüzden de en çok 18-29 yaş arasındaki tüketiciler satın almayı bir amaç değil mutlu olabilmeyin, duygusal ihtiyaçları giderebilmenin bir aracı olarak görmektedir.

Tablo 4. Sembolik Tüketim Eğiliminin Meslek Gruplarına Göre Farkını Belirlemeye Yönelik ANOVA Analizi

Özellik	Grup	N	Ort	ss	F	p	Fark
Satın Almanın Araç Etkisi	Kamu sektörü	113	3,04	1,08	3,474	0,031	1>2
	Özel sektör	266	2,88	1,14			3>2
	Diğer (işsiz, ev hanımı, öğrenci vs.)	471	3,10	1,09			3>1

Sembolik tüketim eğiliminin meslek gruplarına göre farkını belirlemeye yönelik Anova analizi sonucunda yalnızca "Satın almanın araç etkisi" boyutunun farklı meslek gruplarında ortalamalar itibarıyla $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde farklı olduğu görülmüştür. Sembolik tüketim ölçeğinin diğer boyutlarıyla (başkalarına özenme, gösterişçi tüketim, irrasyonel fayda beklentisi ve yakın çevre etkisi boyutlarıyla) meslek grupları arasında herhangi bir farklılık gözlemlenmemiştir. Bu farklılığında hangi gruplar arasında olduğu anlamak için yapılan post-

hoc analizine göre satın almayı bir araç olarak gören ve ailevi/zaruri ihtiyaçlarını erteleyerek duygusal ihtiyaçlarını önceleyen grubun diğer (işsiz, ev hanımı, öğrenci vs.) olduğu ortaya çıkmıştır. En çok diğer meslek grubu olarak adlandırılan (kamu ve özel sektör dışında kalan) işsizlerin, ev hanımlarının, öğrencilerin veya geçici işlerde çalışanların araç etkisi ortalamaları yüksek bulunmuş ve bu kişiler az kazansalar veya hiç kazanmasalar bile kişinin lüks ürünler, prestijli ve statü sahibi ürünler/markalar satın alabileceği görüşündedirler.

Tablo 5. Sembolik Tüketim Eğiliminin Cinsiyete Göre Farkını Belirlemeye Yönelik t-Testi

Özellik	Grup	N	Ort	ss	t	p	Fark
Başkalarına Özenme	Erkek	350	2,37	0,975	3,996	0,000	1>2
	Kadın	500	2,11	0,855			
Gösterişçi Tüketim	Erkek	350	2,80	1,046	0,316	0,752	-
	Kadın	500	2,78	0,969			
İrrasyonel Fayda Beklentisi	Erkek	350	3,32	1,021	-3,395	0,001	2>1
	Kadın	500	3,55	0,892			
Yakın Çevre Etkisi	Erkek	350	2,93	1,028	-1,886	0,062	-
	Kadın	500	3,06	0,982			
Satın Almanın Araç Etkisi	Erkek	350	2,95	1,130	-1,668	0,098	-
	Kadın	500	3,08	1,097			

Sembolik tüketim eğilimlerinin cinsiyete göre ortalamalar itibarıyla farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için t-testi yapılmış ve cinsiyete göre başkalarına özenme boyutunda ve irrasyonel fayda beklentisinde $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre erkeklerin kadınlara göre çok daha fazla başkalarına özendikleri, yakın çevrelerindeki insanların satın

aldıklarının aynısını satın aldıkları ve başkalarının hoşuna gidecek ürünleri daha çok tercih ettikleri görülmektedir. Kadınların ise ürün ve hizmetlerden beklediği irrasyonel faydanın erkeklere göre daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre kadınlar erkeklere göre çok daha fazla ürünleri satın alırken kişiliklerini yansıtmaya ve kendilerini ifade etmeye önem vermektedir.

Tablo 6. Sembolik Tüketim Eğiliminin Medeni Duruma Göre Farkını Belirlemeye Yönelik t-Testi

Özellik	Grup	N	Ort	ss	t	p	Fark																																												
Başkalarına Özenme	Evli	347	2,16	0,943	-1,459	0,145	-																																												
	Bekâr	503	2,26	0,894				Gösterişçi Tüketim	Evli	347	2,59	0,982	-4,778	0,000	2>1	Bekâr	503	2,92	0,992	İrrasyonel Fayda Beklentisi	Evli	347	3,38	0,958	-2,044	0,041	2>1	Bekâr	503	3,51	0,948	Yakın Çevre Etkisi	Evli	347	2,97	1,011	-0,770	0,442	-	Bekâr	503	3,03	0,996	Satın Almanın Araç Etkisi	Evli	347	2,83	1,156	-4,376	0,000	2>1
Gösterişçi Tüketim	Evli	347	2,59	0,982	-4,778	0,000	2>1																																												
	Bekâr	503	2,92	0,992				İrrasyonel Fayda Beklentisi	Evli	347	3,38	0,958	-2,044	0,041	2>1	Bekâr	503	3,51	0,948	Yakın Çevre Etkisi	Evli	347	2,97	1,011	-0,770	0,442	-	Bekâr	503	3,03	0,996	Satın Almanın Araç Etkisi	Evli	347	2,83	1,156	-4,376	0,000	2>1	Bekâr	503	3,16	1,059								
İrrasyonel Fayda Beklentisi	Evli	347	3,38	0,958	-2,044	0,041	2>1																																												
	Bekâr	503	3,51	0,948				Yakın Çevre Etkisi	Evli	347	2,97	1,011	-0,770	0,442	-	Bekâr	503	3,03	0,996	Satın Almanın Araç Etkisi	Evli	347	2,83	1,156	-4,376	0,000	2>1	Bekâr	503	3,16	1,059																				
Yakın Çevre Etkisi	Evli	347	2,97	1,011	-0,770	0,442	-																																												
	Bekâr	503	3,03	0,996				Satın Almanın Araç Etkisi	Evli	347	2,83	1,156	-4,376	0,000	2>1	Bekâr	503	3,16	1,059																																
Satın Almanın Araç Etkisi	Evli	347	2,83	1,156	-4,376	0,000	2>1																																												
	Bekâr	503	3,16	1,059																																															

Sembolik tüketim eğiliminin medeni durum değişkenine göre ortalamalar itibariyle farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak için yapılan T-testi sonucunda “gösterişçi tüketim”, “irrasyonel fayda beklentisi” ve “satın” almanın araç etkisi” boyutlarında farklılık olduğu gözlemlenmiştir. Buna göre bekarların gösterişçi tüketim, irrasyonel fayda ve satın almanın araç etkisine ilişkin ortalamaları evlilere göre daha yüksek bulunmuştur. Bekârlar evlilere göre statüsü olan ürünlerle daha fazla ilgilenmekte, bu ürünlere daha fazla para ödemeye razı olmakta ve ürünün değerini sahip olduğu statüsüne göre

belirlemektedir. Ayrıca bekârlar, evlilere göre daha çok, kişiliklerini yansıtmak ve kendilerini ifade etmek için ürün ve hizmet satın aldıklarını söylemektedir. Bekâr tüketiciler evli tüketicilere oranla ailevi/şahsi ihtiyaçlarını daha fazla erteleyerek kendilerini mutlu edecek duygusal ihtiyaçlarını gidermekte ve gelirlerinden fazla harcama eğilimi içinde bulunmaktadır. Özetle, evli tüketiciler bekâr tüketicilere göre çok daha az gösterişçi tüketime yönelmekte, ürün ve hizmetlerden daha az irrasyonel faydalar beklemekte ve satın almayı bir araç olarak görmemektedirler.

Tablo 7. Sembolik Tüketim Eğiliminin Ait Hissedilen Sosyal Sınıfa Göre Farkını Belirlemeye Yönelik ANOVA Analizi

Özellik	Grup	N	Ort	ss	F	p	Fark
Başkalarına Özenme	Alt kesim	60	2,37	0,851	8,925	0,000	3>1
	Orta kesim	655	2,15	0,910			3>2
	Üst kesim	135	2,49	0,911			1>2
Gösterişçi Tüketim	Alt kesim	60	2,22	1,02	24,859	0,000	3>1
	Orta kesim	655	2,75	0,95			3>2
	Üst kesim	135	3,23	1,03			2>1
İrrasyonel Fayda Beklentisi	Alt kesim	60	2,98	1,08	8,251	0,000	3>1
	Orta kesim	655	3,48	0,91			2>1
	Üst kesim	135	3,54	1,02			
Yakın Çevre Etkisi	Alt kesim	60	2,70	1,01	3,127	0,044	2>1
	Orta kesim	655	3,03	0,99			2>3
	Üst kesim	135	3,00	1,02			
Satın Almanın Araç Etkisi	Alt kesim	60	2,57	1,14	6,908	0,01	3>1
	Orta kesim	655	3,03	1,10			3>2
	Üst kesim	135	3,21	1,05			

Sembolik tüketimin ait hissedilen sosyal sınıfa göre ortalamalar itibariyle farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan ANOVA analizi sonucunda sembolik tüketim boyutlarının tüketicilerin kendini ait hissettikleri sosyal sınıfa göre farklılaştığı görülmüştür. Buna göre, kendini üst kesime ait hissedilen tüketicilerin başkalarına özenme, gösterişçi tüketim ve satın almanın araç etkisi boyutlarına ilişkin ortalamalarının diğer gruplara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Kendini üst kesim olarak gören ve öyle hissedilen tüketiciler pahalı şeyler satın alan, kullanan kişilere daha çok hayran olmakta ve onları diğer insanlardan farklı görmektedir. Kendini üst kesime ait hissedilen tüketiciler diğer sosyal sınıflara göre daha çok göstermelik nedenlerle satın alma yaptıkları, başkalarının hoşuna gidecek ürünleri tercih ettikleri ve yakın çevrelerini daha çok taklit ettikleri sonucuna

ulaşmıştır. Kendini orta kesim sosyal sınıfa ait hissedilen tüketiciler ise sembolik tüketimin irrasyonel fayda beklentisi ve yakın çevre etkisi boyutlarında en yüksek ortalamaya sahiptir. Buna göre orta kesim sosyal sınıftaki tüketiciler kişiliklerini yansıtacak ve kendilerini daha iyi ifade edecek ürünlere yönelmekte ve tüketimin insanların yaşam tarzlarını şekillendirdiğine inanmaktadır. Aynı zamanda bu tüketiciler yakın çevrelerinin ne satın aldığına dikkat etmekte ve arkadaşları tarafından kullanılan bir ürünü/hizmeti çok daha kolay satın almaktadır. Kendini alt kesime ait hissedilen tüketiciler en az gösterişçi tüketim ve irrasyonel fayda beklentisi boyutlarında diğer gruplar arasında en düşük ortalamaya sahiptir.

Tablo 8. Sembolik Tüketim Eğiliminin Kendini Tanımlama Biçimi Değişkenine Göre Farkını Belirlemeye Yönelik ANOVA Analizi

Özellik	Grup	N	Ort	ss	F	p	Fark
Başkalarına Özenme	Modern	193	2,51	0,874	16,622	0,000	1>2
	Geleneksel	198	2,26	0,983			1>3
	Biraz modern biraz geleneksel	459	2,07	0,870			2>3
Gösterişçi Tüketim	Modern	193	3,17	0,952	32,434	0,000	1>2
	Geleneksel	198	2,38	1,02			1>3
	Biraz modern biraz geleneksel	459	2,80	0,942			3>2
İrrasyonel Fayda Beklentisi	Modern	193	3,62	0,950	13,408	0,000	1>2
	Geleneksel	198	3,16	0,983			3>2
	Biraz modern biraz geleneksel	459	3,51	0,916			
Yakın Çevre Etkisi	Modern	193	3,16	0,984	5,726	0,003	1>2
	Geleneksel	198	2,82	1,05			3>2
	Biraz modern biraz geleneksel	459	3,02	0,974			
Satın Almanın Araç Etkisi	Modern	193	3,12	1,05	5,561	0,004	1>2
	Geleneksel	198	2,80	1,20			3>2
	Biraz modern biraz geleneksel	459	3,08	1,08			

Sembolik tüketim eğiliminin kendini tanımlama biçimine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan ANOVA analizi sonucunda, sembolik tüketim boyutlarının tüketicilerin kendini modern, geleneksel ve biraz modern biraz geleneksel olarak tanımlama biçimine göre değiştiği görülmüştür. Hangi gruplar arasında ortalamalar itibariyle farklılıklar olduğunu anlamak için yapılan post-hoc analizine göre, kendini modern olarak tanımlayan tüketicilerin sembolik tüketimin başkalarına özenme ve gösterişçi tüketim boyutlarında en yüksek ortalamaya sahip oldukları görülmüştür. Kendini modern tanımlayanlar ile biraz modern biraz geleneksel tanımlayanların ise irrasyonel fayda beklentisi, yakın çevre etkisi ve satın almanın araç etkisi boyutlarında yüksek ortalamaya sahip oldukları görülmüştür. Geleneksel olduklarını düşünen tüketiciler yakın çevrelerinden etkilenmemekte, bir insanın kazandığı parayla harcadığı paranın dengeli olması gerektiğini düşünmekte ve ürünleri kişilikleri yansıtmak veya kendilerini ifade etmek için satın almamaktadır.

5. Sonuç ve Öneriler

Araştırmaya katılanların çoğu 18-29 yaş aralığında, en fazla bir çocuğu olan, kendini orta kesim sosyal sınıfa ait hisseden kadın ve bekâr tüketicilerdir. Meslekleri genelde öğrenci, işsiz, ev hanımı veya mevsimlik işçidir. Araştırmaya katılan tüketiciler genelde kendilerini biraz modern biraz geleneksel olarak tanımlamaktadır. Katılımcıların çoğu kendi evlerinde oturmakta, ikinci bir evleri bulunmamakta ve sadece 1 cep telefonuna sahiptirler. Cep telefonu sahiplerinin çoğunluğunun telefonu android/akıllı telefon özelliğindedir.

Araştırmada kullanılan “Sembolik Tüketim Ölçeği” yazar tarafından Aslay, Ünal ve Akbulut (2013) ile Akyüz ve Eroğlu'nun (2015) “Sembolik Tüketim Eğilimleri” üzerine yaptıkları çalışmalardan yararlanılarak geliştirilmiştir. Yapılan faktör analizi sonucunda 5 alt boyut çıkmış ve bunlar; başkalarına özenme, gösterişçi tüketim, irrasyonel fayda beklentisi, yakın çevre etkisi ve satın almanın araç etkisi olarak isimlendirilmiştir. Ölçeğin güvenilirlik düzeyi 0,79 olup, KMO değeri 0,77 ve toplam açıklanan varyansı %60 olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda uygulanan ölçeğin

faktör yapısına uygun güvenilir bir ölçek olduğu söylenebilir.

Araştırmada Sembolik Tüketim Ölçeğinde ortaya çıkan 5 alt boyutun çeşitli demografik değişkenlere göre farkını belirlemek amacıyla Anova analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda sembolik tüketim ölçeği ortalamalarının yaş gruplarına göre farklılaştığı görülmüştür. Başkalarına özenme ve gösterişçi tüketim boyutlarının düşük yaş gruplarında daha yüksek ortalamaya sahip olduğu, yaş arttıkça ortalamaların düştüğü görülmüştür. Genç yaşta tüketiciler yaşlı tüketicilere göre daha çok başkalarına özenmekte ve gösterişçi tüketim yapmaktadır. Taylor ve Cosenza'nın (2002: 403) genç kızları mağazada doğmuş tüketiciler olarak adlandırması bu araştırmada ortaya çıkan genç kişilerin daha fazla sembolik tüketim eğiliminde olması ve başkalarına özenmesi sonucunu destekler niteliktedir. Meslek gruplarına göre farkına bakıldığında yalnızca satın almanın araç etkisi boyutunda anlamlı farklılıklar gözlenmiş, diğer boyutlarda (başkalarına özenme, gösterişçi tüketim, irrasyonel fayda beklentisi ve yakın çevre etkisi) meslek değişkenine göre ortalamalar itibariyle bir farklılık gözlenmemiştir. Buna göre en çok işsizler, ev hanımları, öğrenciler ve mevsimlik işçiler gibi kamu ve özel sektör dışında kalan diğer seçeneğinde yer alan tüketiciler satın alma faaliyetini bir araç olarak görmekte ve çoğu zaman zaruri ihtiyaçlarını erteleyerek kendilerini mutlu edecek, duygusal ihtiyaçlarını tatmin edecek ürün ve hizmetleri satın almaktadırlar. Açıkalin ve Erdoğan'da (2004: 9) “insanlar yalnızca diğerlerinin varlığı sayesinde yaşar ve insan, doğası gereği alışkanlıklara göre yeniden şekil almak zorundadır” diyerek düşük dereceli sınıflarında taklit etme, benzemeye çalışma ve özentiden dolayı sembolik tüketim yapabildiğini ve bunların sayısının azımsanmayacak önemde olduğunu söylemektedir. Sembolik tüketimin cinsiyete göre farkına bakıldığında erkeklerin daha çok başkalarına özendiklerini ve ortalamalarının bu boyutta en yüksek olduğunu, kadınların ise ürün ve hizmetlerden irrasyonel fayda beklentileri olduğunu görmekteyiz. Akyüz ve Eroğlu'nun (2015) yaptığı çalışmada da kadınlar daha çok kendilerini ifade edecek ve kişiliklerini yansıtmak için ürünler satın alırken, erkekler başkalarının hoşuna gidecek ürünleri satın almaktadır. Bu bulgular bizim araştırma sonuçlarımızla örtüşmektedir. Cinsiyet ile diğer faktör alt boyutları arasında istatistiksel

olarak anlamlı farklılıklar bulunamamıştır. Medeni durum değişkenine bakıldığında bütün alt boyutlarda bekârların evlilere göre çok daha fazla sembolik tüketim yaptığı ve ürün ve hizmetlerin duygusal, psikolojik ve sosyal faydalarına odaklandığı ve satın alma faaliyetini mutlu olmanın bir aracı olarak gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. Sembolik tüketim eğiliminin ait hissedilen sosyal sınıfa göre farkına baktığımızda tüketiciler en çok kendilerini üst sosyal sınıfa ait hissettiklerinde başkalarına özenme, gösterişçi tüketim ve satın almanın araç etkisi boyutlarına ait ortalamalarının yüksek olduğu görülmüştür. Yani bir tüketici gerçekteki sosyal sınıfı ne olursa olsun kendini üst sosyal sınıfa aitmiş gibi hissettiğinde veya kendini öyle gördüğünde sembolik tüketimde bulunma eğilimi artmaktadır. Daha çok başkalarına özenmekte, başkalarının hoşuna gidecek ürün ve hizmetleri satın almakta, satın aldığı şeylerin kendisini mutlu etmesini, kişiliğini yansıtmamasını beklemekte ve prestijli ürünler için daha fazla ödemeye razı olmaktadır. Bocoock' un da (2009: 27) söylediği gibi, birey kendisini ancak başkalarıyla ortak birtakım kültürel sembollerini paylaşabildiği ölçüde farklı kılabilen ve bu durum bitip tükenmeyen bir farkedilir olma savaşına yol açmaktadır. Tam tersi, kendini alt kesime ait hisseden tüketicilerin gösterişçi tüketim ve irrasyonel fayda beklentisi boyutlarına ait ortalaması en düşüktür. Kendini orta kesime ait hisseden tüketicilerin ise en çok yakın çevre etkisi boyutuna ait ortalaması yüksektir. Yani, orta kesim tüketiciler arkadaşlarının kullandığı ürün ve hizmetleri daha kolay satın almakta ve çevrelerindeki insanların neleri kullandıklarına dikkat etmektedir. Sembolik tüketim eğiliminin kendini tanımlama biçimine göre farkını belirlemeye yönelik Anova analizi sonucunda kendini modern olarak tanımlayan tüketicilerin bütün alt boyutlarda en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Modern tüketiciler daha çok başkalarına özenmekte, ürün ve hizmetlerden somut ve rasyonel değil duygusal ve psikolojik (irrasyonel) faydalar beklemekte, yakın çevrelerinin ne tükettiğine dikkat etmekte ve satın almayı bir araç olarak görüp, kendilerini mutlu edecek, kişiliklerini ve yaşam tarzlarını yansıtacak ürün ve hizmetleri tercih etmektedirler. Kendini geleneksel olarak tanımlayan tüketicilerin en düşük ortalamaya sahip olduğu alt boyutlar; irrasyonel fayda beklentisi, yakın çevre etkisi ve satın almanın araç etkisidir. Bu boyutlarda geleneksel tüketiciler diğer gruplar arasında en düşük ortalamaya sahiptir. Pazarlama stratejileri açısından; tüketim yoluyla kendini ifade etmek isteyen postmodern tüketiciyi daha iyi tanımak, istek ve ihtiyaçlarına rakiplerden daha iyi cevap verebilmek içintüketim olgusunu yorumlamak gerekmektedir. Postmodern tüketici için tüketim bir araç olmaktan ziyade amaç haline gelmiştir. Tüketiciler genellikle fonksiyonel faydalar için değil, sembolik faydalar için satın almaktadır. Dolayısıyla tüketilen sadece maddi nesnelere değil, aynı zamanda soyut nesnelere de sahiptir. Piyasa ekonomisi içerisinde yaşanan birçok toplumsal ve kültürel değişim sonucutüketicilerin nesnelere olan ilişki ve bağları farklılıklar göstermeye başlamıştır. Artık ürünler sadece fonksiyonlarıyla değil, markası, reklamı vb. çalışmaların hepsi ile bir bütün olarak değerlendirilip kullanılmaktadır. Bunun sebebi, artık tüketicilerin ürünlerle sadece fizyolojik ihtiyaçlarını değil sosyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarını da gidermesidir. Bu bağlamda, tüketim sadece temel ihtiyaçları karşılamaya yönelik olmadığını söyleyebilmek mümkün

olmaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmalar sembolik tüketim eğiliminin lise ve altı eğitim seviyesindeki kişilerle gerçekleştirilebilir yahut harcanabilir gelirleri ve zamanları diğer yaş gruplarına göre daha fazla olduğu iddia edilen 65 yaş üstü kişilerin sembolik tüketim alışkanlıkları araştırılabilir. Ayrıca sembolik tüketim eğiliminin marka değeri, marka imajı ve marka farkındalığı üzerindeki etkileri ölçülebilir.

Kaynakça

- Açıkalın, S. & Erdoğan, L. (2004), Veblen'ci Gösteriş Amaçlı Tüketim, *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4(7),1-18.
- Akyüz, M. & Eroğlu, Ö. (2013). Toplumsal Sınıfın, Ortalama Gelir Düzeyinin ve Cinsiyet Farklılığının Sembolik Tüketim Eğilimi Üzerindeki Etkisi: Genç Tüketiciler Üzerinde Bir Araştırma, *Akdeniz İİBF Dergisi*, (32), 98-128
- Alemdar, M. Y. (2012). Duygusal Pazarlamada Değer Yıldızı Modeli: Beyaz Eşya TV Reklamları Üzerine Bir İnceleme, *Yeditepe University, Global Media Journal*, 3(5), 208-245.
- Almaçık, B. (2010). Tüketici Davranışlarındaki Değişimin Marka Sadakatine Yansıması, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arioğlu, B. (2010). Tüketim Kültürü ile Oluşan Yaşam Tarzı ve Reklamlar, 219-233, *(İçinde, Tüketim ve Değerler Projesi, İstanbul Ticaret Odası, Edit. Prof. Dr. Recep Şentürk, Yayın No.2010-32, ISBN: 978-9944-60-647-9)*.
- Baudrillard, J. (2009). Gösterge Ekonomi Politikası Hakkında Bir Eleştiri, (çev. Oğuz Adanır ve A. Bilgin), 2. Baskı, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi: İstanbul
- Bocoock, R. (2009). Tüketim, (çev. İrem Kutluk), 3. Baskı, Dost Kitapevi: Ankara.
- Bora, B. & Altunışık, R. (2009). Satın Alma Kararlarında ve Tüketimde Fantazilerin Rolü Üzerine Bir Araştırma, Bozok Üniversitesi, 14. Ulusal Pazarlama Kongresi 14-17 Ekim, Yozgat
- Coşkun, M. (2012). Popüler Kültür ve Tüketim Toplumu, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 837-850
- Elliott, R. (1997). "Existential consumption and irrational desire", *European Journal of Marketing*, Cilt 31, Sayı 3/4, 285 – 296.
- Featherstone, M. (2013). Postmodernizm ve Tüketim Kültürü, (çev. Mehmet Küçük), 3. Basım, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Hoyer, D. W. & Stokburger-Sauer, N. E. (2012). The role of aesthetic taste in consumer behaviour, *Journal of the Academy Marketing Science*, (40), 167-180
- Kırdar, Y. (2012). Postmodern Pazarlama ve Tüketim Kültürü, 1. Baskı, Kitapsal Basım Yayın: İstanbul.

- Köse, H. (2010). Medya ve Tüketim Sosyolojisi, Araç Yayınları: Ankara.
- Lembet, Z. (2012). Kültür, Dil, Tüketim ve Reklam İlişkisi, Tüketici Yazıları III, (Edit. Müberra Babaoğul, Arzu Şenel, Esna Betül Buğday), Hacettepe Üniversitesi TÜPADEM, ISBN: 978-605-88778-2-5, ss.44-65
- Miller, G. (2012). Tüketimin Evrimi, (çev. Gülçin Vardar), 1. Baskı, Alfa Basım Yayın: İstanbul.
- Odabaşı, Y. (2009). Tüketim Kültürü: Yetinen Toplumdan Tüketen Topluma, 3.Baskı, Sistem Yayıncılık: İstanbul.
- Özcan, B. (2007). Hedonizm ve Kimlik Temeline Dayalı Postmodern Tüketim Yaklaşımı, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Sayı (35), 131-147, ISSN: 1304-0243
- Özgül, E. (2010). Tüketicilerin Değer Yapıları, Gönüllü Sade Yaşam Tarzı ve Sürdürülebilir Tüketim Üzerindeki Etkileri, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(2), 117-150.
- Piacentini, M. ve Maier, G. (2004). Symbolic consumption in teenagers' clothing choices, *Journal of Consumer Behaviour*, 3(3),251-262.
- Quadir, S. E. (2012). Materyalist Değer Eğiliminin Gelişiminde Tüketici Sosyalizasyonunun Rolü, *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 3(6), 31-50.
- Saray, F. A. (2007). Tüketicinin Yaşam Tarzı ve Reklamın Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şengün, H. İ. ve Karahan, M. (2013). Hedonik Tüketim Alışkanlıkları ve Tüketicileri Bu Tür Alışkanlıklara Motive Eden Nedenler, *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(4), 13-26
- Taylor, S. L. ve Cosenza, R. M. (2002). Profiling later aged female teens: mall shopping behavior and Clothing choice, *Journal of Consumer Marketing*, 19 (5), 393-408
- Tek, Ö. B. (2006). Pazarlamada Değer Yaratmak: Pazarlamada Değer Çağı ve Türkiye'de Değer Pazarlaması, 1. Baskı, Hayat Yayınları: İstanbul.
- Uztuğ, F. (2001). Kimlik Krizine Bir Çözüm Olarak Markalar: Reklamlarda Benlik İmajı, Kimlik Kurgusu", *Uluslararası İletişim Bildiriler Kitabı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir*, ss. 162-174.
- Yanıklar, C. (2006). Tüketimin Sosyolojisi, Birey Yayıncılık: İstanbul.
- Zhong, J. Y. ve Mitchell, V. W. (2012). Does Consumer Well-Being Affect Hedonic Consumption, *Psychology & Marketing*, 29(8),583-594

Araştırma Makalesi • Research Article

Bütünleşik SWARA - MOORA Yöntemi ile Kurumsal Müşterilerin Banka Tercihlerinin Belirlenmesi: Aydın İlinde Bir Uygulama*

Determination of Corporate Customers' Bank Preferences with Integrated SWARA - MOORA Method: An Application in the Province of Aydın

Engin Çakır,^{a,**} Elif Bilge^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, İşletme Bölümü, 09800, Nazilli/Aydın/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-5906-4178

^b Bilim Uzmanı, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Muhasebe – Finansman ABD, 09000, Aydın/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-6470-6374

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 02 Ocak 2019
Düzeltilme tarihi: 10 Temmuz 2019
Kabul tarihi: 11 Temmuz 2019

Anahtar Kelimeler:

Kurumsal Banka Müşterileri
Müşteri Beklentileri
SWARA Yöntemi
MOORA Yöntemi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 02 January 2019
Received in revised form 10 July 2018
Accepted 11 July 2019

Keywords:

Corporate Bank Customers
Customers' Expectations
SWARA Method
MOORA Method

ÖZ

İşletme bilimi açısından bakıldığında bankacılık sektöründe ürün çıktısı hizmettir ve hizmetin müşteri nezdinde ne şekilde algılandığı önem arz etmektedir. Bu sebepten bankaların müşteri memnuniyetini göz önünde bulundurarak memnuniyetsizlik durumu oluşan hizmetlerini iyileştirmeleri gerekmektedir. Çalışmada müşterilerin bankadan beklentileri ve algılanan servis hizmetleri değerlendirme kriterleri olarak; Aydın'da faaliyet gösteren bankalar ise ele alınacak alternatifler olarak belirlenmiştir. Müşteri beklentilerinin önem dereceleri (ağırlıklar) banka müşterisi olan firma yöneticilerinin öznel değerlendirmeleri ile elde edilen veriler kullanılarak çok kriterli karar verme yöntemlerinden SWARA yöntemi ile elde edilmiştir. Daha sonra kriterlere ait önem düzeyleri de dikkate alınarak yine firma yöneticileri ile yapılan anket sonrasında elde edilen veriler yardımıyla her bir alternatif bankanın MOORA yöntemi ile değerlendirilmesi sağlanmıştır.

ABSTRACT

Considering in terms of the business science; product output in the banking sector is service and it is important how service is perceived by customers. Therefore, it is necessary for banks to consider the customer satisfaction and enhance their services with dissatisfaction. Services expected by customers from bank and also perceived by them were determined as evaluation criteria and the banks carrying on business in Aydın were also listed as alternatives to be used in the application. Significances (weights) of customer expectations were determined with SWARA (Step-Wise Weight Assessment Ratio Analysis) method, which is among multi-criteria decision making methods, using the data acquired from the subjective evaluations of firm managers who were also bank customers. Then, each alternative bank was evaluated with MOORA (Multi Objective Optimization on basis of Ratio Analysis) method with the help of the data acquired as a result of a questionnaire that was also applied to the firm managers based on the significances of criteria.

1. Giriş

Bankaların kârlılığını gösteren yıllık üretim gibi geleneksel performans göstergelerinin yerini günümüzde bilgi, teknoloji, müşteri memnuniyeti, güvence gibi kriterler almıştır (Çiçek ve

Doğan, 2009: 200; Türkyılmaz ve Özkan, 2005: 73). Ölçülmesi kolay olan somut kriterler yerini ölçülmesi daha zor olan soyut kriterlere bırakmıştır. Soyut bir kavram olması sebebiyle hizmetin ölçülmesi, ürün kalitesinin ölçülmesine nazaran daha zordur. İşletmelerin rekabet edebilirliğini

* Bu çalışma, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimince desteklenmiştir. Proje Numarası: İİBF-18002. Ayrıca bu çalışma, ikinci yazarın 2018 yılında Dr. Öğr. Üyesi Engin ÇAKIR danışmanlığında Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İşletme Muhasebe – Finansman programında yürüttüğü “Kurumsal Müşterilerin Banka Tercihinde Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri: Aydın İlinde Bir Uygulama” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: engincakir@adu.edu.tr

etkileyen birincil yol, müşteri beklentilerine cevap verebilmektir. Müşterisini memnun edebilmiş ve bu memnuniyeti sürdürebilmiş bir işletmenin rakipleri karşısında rekabet avantajı oluşmaktadır. Çünkü beklentileri karşılanmış müşteri, diğer işletmeler yerine tekrar aynı işletmeden mal/hizmet satın alabilecektir (Çiçek ve Doğan, 2009: 200; Avcıkurt ve Köroğlu, 2006: 6). Sadık müşteriler aynı zamanda çevrelerindeki insanlara işletme ile ilgili olarak olumlu tavsiyelerde bulunacak ve kulaktan kulağa pazarlama ağı içinde işletmenin adını duyuracaktır. İşletmeler için sadık müşteri önemli bir konudur ve çalışmada “kuruma bağlılık” kriteri olarak değerlendirilmiştir. Hizmet sektöründeki bir işletmenin devamlılığı müşteri memnuniyeti ile doğrudan bağlantılıdır. Çünkü bu sektörde kalitenin tek belirleyicisi müşterilerdir (Yılmaz vd., 2007: 234).

Bankacılık sektörü, işletmeler açısından önemli bir finansman kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Yeni fikirlerin gelişimi ve daha iyi iş fırsatları için bir fon kaynağı olan bankalar, ulusal ekonominin gelişimi üzerinde de önemli rol oynamaktadır (Güneysu vd., 2015: 72). Banka müşterisi konumundaki işletmeler, çalıştıkları bankalar hakkında bilgi sahibi olmak isterler. Dolayısıyla bir analiz yöntemi olarak ÇKKV (Çok Kriterli Karar Verme) yöntemleri bankaların değerlendirilmesinde uygulanabilmektedir (Akçakanat vd., 2017: 286).

Müşterilerin banka tercihini etkileyen kriterler ve bunların değerlendirilmesi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Müşteri beklentilerinin önem dereceleri (ağırlıkları) banka müşterisi olan firma yöneticilerinin öznel değerlendirmeleri ile elde edilen veriler kullanılarak ÇKKV yöntemlerinden SWARA (Step-Wise Weight Assessment Ratio Analysis - Adım Adım Ağırlık Değerlendirme Oran Analizi) yöntemi ile elde edilmiştir. Daha sonra kriterlere ait önem dereceleri de dikkate alınarak yine firma yöneticileri ile yapılan anket sonrasında elde edilen veriler yardımıyla her bir alternatif bankanın MOORA (Multi Objective Optimization on basis of Ratio Analysis - Oran Analizi Bazında Çok Amaçlı Optimizasyon Yöntemi) yöntemi ile değerlendirilmesi sağlanmıştır.

Çalışmanın amacı, kurumsal banka müşterilerinin banka tercihinde etkili olan kriterlerin (teknoloji, işlem kolaylığı ve maliyeti, ürün ve hizmet çeşitliliği, güvenilirlik, erişim, imajı/itibar, kuruma bağlılık vb.) SWARA yöntemi ile önem derecelerinin belirlenmesi ve alternatif bankaların MOORA yöntemi ile değerlendirilmesidir.

Çalışmanın önemi, mevcut yazında banka tercihinde çoğunlukla performans değerlemede somut sayısal verilerden yararlanılmıştır. Bu çalışmada daha güncel ve müşteri odaklı sonuçlar getireceğine inanılan öznel verilerden yararlanılmıştır. Öncelikle kurumsal müşterilerin banka tercihinde etkili olması muhtemel tüm kriterler literatür dikkate alınarak belirlenmiştir. Sonrasında Aydın ilinde kurumsal banka müşterisi olan işletme yöneticilerine iki aşamalı anket uygulanmıştır. Toplamda 10 kurumsal banka müşterisi ile birebir görüşme sağlanarak, öncelikle kriterleri, daha sonra da alternatif bankaları değerlendirmeleri istenmiştir. Elde edilen verilerin, bütünlük SWARA - MOORA yöntemi ile değerlendirmesi yapılmış ve en yüksek öneme sahip kriterler ile kurumsal bankacılık konusunda hangi bankanın daha yüksek skorlara sahip olduğu belirlenmiştir.

2. Literatür Taraması

2.1. Banka Tercihlerindeki Kriterler Üzerine Literatür Taraması

Bu çalışmada amaçlanan Aydın ilinde faaliyet gösteren bankaların kurumsal banka müşterileri nezdinde değerlendirilmesidir. Bankaların tercih edilmesi noktasında bireysel ya da kurumsal banka müşterilerinin göz önünde bulundurdıkları kriterler literatürde incelenmiş ve aşağıda bu konuda yapılan bazı çalışmalara yer verilmiştir:

Kaynak vd. (1991) tarafından Eskişehir ili merkez ilçesinde yapılan çalışmada 250 kişiye yüz yüze görüşme yoluyla anketler doldurtulmuş ve anket sonuçları istatistiksel biçimde faktör analizi, ANOVA ve t-testi uygulanarak değerlendirilmiştir. Çalışmada, “bankanın tanınmışlığı ve imajı”, “bankanın çalışma saatleri”, “bankanın otopark hizmeti”, “banka tarafından sunulan hizmetlerinin çeşitliliği”, “bankanın arkadaş ve akrabalarca tavsiye edilmesi”, “bankanın hızlı ve etkin hizmet sunumu”, “bankanın elektrik faturası ödeyebilme olanağı sunması”, “bankanın finansal danışmanlık hizmeti sağlaması” seçeneklerini erkekler kadınlara oranla daha çok önemsemektedirler. Aynı çalışma, banka hizmetlerinden sık faydalananların banka hizmetlerinden sık faydalanmayanlara oranla “banka çalışanlarının dostça davranışlarını”, “bankanın eve ya da işe yakın olmasını”, “hızlı ve etkin hizmet sunumunu”, “kredi olanağının bulunmasını” ve “finansal danışmanlık hizmeti sağlanmasını” daha çok önemsemektedirler.

Khazeh ve Decker (1992)’in Amerika Birleşik Devletleri’nin Maryland Eyaleti’nde yaptıkları çalışmada tüketicilerin bankaları tercih etme nedenleri arasında öne çıkan kriterler arasında “ücret ve komisyonlar”, “bankanın itibarı”, “kredi faiz oranları”, “kredi taleplerinin hızlı sonuçlandırılması” ve “banka personelinin samimi davranışları” olarak bulunmuştur.

Çınar ve Erciş (1993) tarafından Erzurum ili merkez ilçesinde, genç nüfus üzerine yapılan çalışmanın analiz edilmesi sonucunda Erzurum ili merkez ilçesinde yaşayan genç nüfusun banka tercihinde etkili olan en önemli kriterin “bankaların yaptığı işlemlerden masraf almaması” olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında, “bankanın yaygın hizmet sunması”, “bankanın devlet bankası olması”, “bankanın verdiği faizin yüksek olması”, “bankanın ATM kartı vermesi”, “bankanın kredi kartı vermesi”, “bankanın vadesiz mevduatlara yüksek faiz vermesi”, “bankanın çek defteri vermesi”, “bankanın tüketici, otomobil, eşya, ev kredisi vermesi” takip etmiştir.

Boyd vd. (1994) tarafından Amerika Birleşik Devletleri’nde tüketicilerin finansal hizmet sunan kurumları tercih etmede dikkate aldıkları kriterleri belirlemek üzere yapılan çalışmada “kurumun tanınmışlığı”, “mevduat faiz oranları”, “kredi faizleri oranları”, “hızlı hizmet sunumu”, “uygun yerleşim yeri”, “çalışma saatleri”, “kurumda tüketicinin hesabının bulunması”, “çalışanların dostça yaklaşımı”, “modern teknolojik olanaklar” ve “müşterilerine araba içinde servis yapan banka (drive-in service)” kriterleri önem derecelerine göre sıralanmıştır.

Yue ve Tom (1995)’un Çin Halk Cumhuriyeti’nde yaptıkları araştırmada tüketicilerin banka tercih sebepleri arasında en yüksek değerlere sahip kriterler uluslararası şube ağının varlığı ve genişliği ile hizmet kalitesidir.

Zineldin (1996) tarafından İsviçre’de yapılan çalışmanın sonuçlarına göre tüketicilerin banka tercihine etki eden kriterler arasında “banka personelinin yardımsever ve dostça davranması”, “doğru portföy yönetimi”, “hatalı işlemlerin hızlı olarak çözümlenmesi”, “kolay kredi temini”, “süratli hizmet ve işlemlerin çabuk sonuçlandırılması”, “rekabetçi fiyat” ve “çalışma saatleri” gibi kriterler öne çıkmaktadır.

Kennington vd. (1996) tarafından Polonya’da yapılan araştırmada tüketicilerin banka tercihinde “bankanın imajını”, “bankanın uyguladığı ücretleri, faiz ve diğer masraflarını”, “bankanın sunmuş olduğu hizmetlerdeki işlem kolaylığını”, “sunulan hizmetin kalitesini”, “aile ve arkadaş çevresinin önerilerini”, “mevduata uygulanan devlet garantisini” ve “bankanın devlet bankası olmasını” dikkate aldıkları belirtilmektedir.

Almahmeed ve Thabet (1997)’in Kuveyt’te yaptıkları araştırmada “bankanın aktif büyüklüğünün”, “personelin etkinliğinin”, “finansal ihtiyaçların giderilmesinde sağlanan yardımı”, “uzman bankacılık hizmetinin”, “personelin sıcakkanlı ve dostça davranışlarının”, “bankanın itibarının” ve “personel ile kurulan iletişimin” tüketicilerin banka tercihine etki eden faktörler arasında öne çıktığı görülmüştür.

Nielson vd. (1998) Avustralya’da örgütsel tüketicilerin banka tercihlerinde etkili olan nedenler ile ilgili yaptıkları çalışmada “bankanın uzun dönem ilişki kurabilme yeterliliği”, “bankanın kredi ihtiyaçlarına cevap verebilmesi”, “rekabetçi ücret ve komisyonlar”, “günlük işlemlerindeki etkinliği”, “müşteri ilişkileri” ve “uygun yerleşim yeri” en önemli kriterler olarak tespit edilmiştir.

Metawa ve Almassawi (1998)’nin Bahreyn’de yaptıkları araştırmanın sonuçlarına göre tüketicilerin İslam bankalarını seçmelerinde etkili olan kriterler önem derecesine göre “İslam ilkelerine uygunluk”, “getiri oranı”, “aile ve arkadaş tavsiyesi” ve “uygun yerleşim yeri” şeklinde sıralanmıştır.

Owusu-Frimpong (1999) tarafından Gana’da yapılan bir çalışmada tüketicilerin banka hesabı açarken dikkate aldıkları kriterler; “yüksek faiz oranı”, “çalışanların anlayışı”, “etkin hizmet sunumu”, “banka hesabı açmanın riski düşük yatırım olması”, “anında nakit hizmeti sunulması”, “bankanın geniş hizmet yelpazesinin bulunması”, “banka tarafından düzenli hesap özeti gönderilmesi”, “bankanın toplumsal konularda duyarlılık göstermesi” ve “kişisel hizmet sunumu” olarak sıralanmıştır. Aynı çalışmada tüketiciler, bankanın imajını ve tanınırlığını etkileyen kriterleri; bankanın yerleşim yerinin uygun olması, çalışanların dostça davranması, bankanın büyüklüğü, kar odaklı olması, hizmette çabukluk, kolay kredi alabilme, çalışanların nezaketi, toplumsal olaylara duyarlılık gösterilmesi şeklinde sıralamıştır.

Almassawi (2001) tarafından Bahreyn’de genç nüfusun bankaları tercih etme nedenlerini belirlemek üzere yapılan bir araştırmada en yüksek değerleri alan kriterler “ATM’lerin uygun yerde bulunması”, “ATM’lerin birçok yerde ve işlem yapılabilir durumda olması”, “bankanın itibarı”, “ATM’lerin 24 saat hizmet verebilmesi” ve “bankaya yakın yerlerde otomobil park yerlerinin bulunması” şeklinde sıralanmıştır.

Wel ve Nor (2003) tarafından Malezya’da yapılan bir çalışmada tüketicilerin bankaları tercih etmesinde “kişisel” ve “sosyolojik” olmak üzere iki unsurun ön planda olduğu gözlenmiştir. Kişisel kriterler arasında, “farklı şubelerde para yatırma- çekme işlemlerinin kolaylığı”, “alışveriş

merkezlerinde ATM’lerinin bulunması”, “bankanın finansal gücü”, “fon güvenliği”, “bireysel ihtiyaçların karşılanabilmesi”, “düzenli ekstre bildirim”, “tüm bankacılık hizmetlerinin sunulması”, “banka şubesinin iş yerlerine ve evlere yakın olması” ve “banka şubesinin toplu taşıtlara yakınlığı ön plana çıkarken; sosyolojik kriterler arasında, “bankanın itibarı”, “ismi”, “banka hizmetlerinin etkin olduğu konusundaki duyumlar”, “banka yöneticilerinin kalitesi”, “bankanın toplumsal konulara hassasiyeti”, “akrabaların tavsiyesi”, “arkadaşların tavsiyesi”, “ailenin geleneksel olarak aynı banka ile çalışması” ve “akraba veya iş arkadaşlarının bankada çalışması” ön plana çıkmaktadır. Aynı çalışmada yapılan karşılaştırma sonucunda, kişisel kriterlerin sosyolojik kriterlere göre banka tercihinde daha etkili olduğu gözlenmiştir.

Lam ve Burton (2005) tarafından Hong Kong’da yapılan araştırmada örgütsel tüketicilerin banka tercihinde etkili olabilecek kriterler belirlenmiştir. Bu kriterler arasında; “bankanın kredi ihtiyaçlarına cevap verebilmesi”, “bankanın iyi müşteri ilişkileri ve bağlantıları”, “bankanın yerleşim yerinin uygun olması”, “banka personelinin hizmet sunumu”, “bankanın günlük işlemlerindeki etkinliği” ve “bankanın ürün-hizmet yapısındaki esneklik” yer almaktadır.

Devlin ve Gerrard (2005)’in birden çok bankadan hizmet alan müşterilerin banka tercihlerini ve banka tercih sıralamalarını etkileyen kriterlerin belirlenmesine yönelik yaptıkları araştırmaya göre, müşterilerinin ana bankası ve ikincil bankalarının seçimi konusunda farkların olduğunu, banka tercihinin etkileyen temel kriterlerin “hizmet kalitesi” ve “düşük faizli kredi verme” olduğunu tespit etmişlerdir.

Bei ve Shang (2006) tarafından Tayvan’da kamu ve özel bankaların müşterileri karşılaştırmalı olarak inceledikleri araştırmada, kamu bankası müşterilerinin memnuniyet dereceleri daha düşük bulunmuştur.

Lariviere ve Poel (2007) çalışmalarında banka müşterisi konumundaki öğrencilerin oluşturduğu pazarı incelemiştir. Bu çalışmada, banka hizmetlerinin öğrenci pazarına sunulması ve öğrencilere yapılan pazarlama yatırımları ile öğrencilik dönemi sonrasında da aynı grubun banka tercihi arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, bankaların öğrencilere yaptıkları pazarlama yatırımlarının, öğrencilik sonrasında banka tercihlerini olumlu etkilediği tespit edilmiştir.

Mokhlis (2009) Malezya’da ticari banka seçimi ile ilgili yaptıkları çalışmada; yalnızca tek banka kullanan müşterilerle çok sayıda banka kullanan müşterileri kıyaslamışlar ve sonuç olarak, bankanın çekiciliği, ATM hizmeti, şubenin konumu, finansal avantajlar ve güvenlik kriterleri açısından bu iki grup arasında farklılıkların olduğu görülmüştür. Çok sayıda bankanın müşterisi olanların bu belirtilen tüm faktörlere daha fazla önem verdikleri belirlenmiştir.

Taşkın vd. (2010)’nin tüketicilerin banka tercihlerinde etkili olan kriterlerin belirlenmesi ve bankaların pazarlama stratejilerinde yararlı olabilecek bilgilere ulaşmak amacıyla Bursa’da yaptıkları araştırma sonucunda müşterilerin banka tercihinde etkili olan en önemli kriterleri sırasıyla; “güvenilirlik”, “reklam”, “sosyal ve teknik yeterlilik”, “fiziksel görünüm” ve “banka hizmetlerine ulaşılabilirlik” olduğunu belirlemiştir.

Awan ve Bukhari (2011) Pakistan'da müşterilerin İslami banka seçimini etkileyen kriterleri incelemiş; banka tercihinde müşteriler tarafından en fazla önem verilen kriterlerin "ürün özellikleri" ve "hizmet kalitesi" olduğunu, "dini inançların" ise daha az önemli faktör olarak geri planda kaldığı görülmüştür.

Chigamba ve Fatoki (2011) tarafından, Güney Afrika'da yapılan çalışmada üniversite öğrencilerinin ticari banka seçiminde "hizmet", "yakınlık", "çekicilik", "tavsiyeler", "pazarlama" ve "fiyat" kriterlerinin belirleyici olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin banka seçiminde ilk sırada "bankanın sunduğu hizmet kalitesi" yerini alırken bunu, "bankanın lokasyonu" izlemektedir.

Özsoy vd. (2013)'nin Bolu ilinde, katılım bankalarının tercih edilme sebeplerini belirlemek üzere yaptıkları çalışmada faktör analizi yapılmış; "Hizmet/ürün kalitesi" kriterinin katılımcıların katılım bankasını tercih etmesinde en önemli kriter olduğunu ve bunu, sırasıyla "imaj ve güven", "personel kalitesi" ve "dini ve çevresel motivasyonlar" kriterlerinin izlediğini belirlemiştir.

Cebeci ve Çabuk (2016) Giresun ili Görele ilçesindeki banka müşterilerinin banka tercihlerini etkileyen kriterleri tespit etmek ve önem dereceleri ortaya koymak amacıyla yaptıkları çalışmada; anket yöntemi ile veriler toplanıp açıklayıcı faktör analizi sonucu ölçeğin yedi faktörlü yapıda olduğu belirlenmiştir. Belirlenen bu 7 faktörün varyansa yaptığı katkı sırasıyla; "şube ve alternatif kanal ağı", "personel özellikleri", "işlem kolaylığı ve maliyeti", "bankanın fiziki ve teknik yapısı", "ürün ve hizmet çeşitliliği", "bankanın güvenilirliği", "hız" olduğu tespit edilmiştir.

2.2. Bankaların Değerlendirilmesinde Kullanılan ÇKKV Yöntemleri Üzerine Literatür Taraması

Literatürde bankacılık sektöründe ÇKKV yöntemlerini kullanan çalışmalar incelenmiştir. Aşağıda ÇKKV yöntemlerinin bankacılık sektörü üzerinde uygulandığı bazı çalışmalara yer verilmiştir.

Blien ve Tassinopoulos (2001) istihdam tahmini yapmışlar ve çalışma, Federal İşsizlik Hizmetleri'nin bütçe planlamasında yararlı olmuştur. Bu çalışmayla birlikte işgücü piyasası fonlarının ülke dağılımında iyileştirme yapılmasının mümkün olabileceği görülmüştür.

Albayrak ve Erkut (2005) finansal ve finansal olmayan kriterlerin bir arada kullanıldığı çok amaçlı bir performans değerlendirme modeli kurarak, banka performanslarının değerlendirmeye çalışmışlardır. Bu gayeyle Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) yöntemine göre oluşturulan ve Analitik Hiyerarşi Performans Modeli (AHPM) olarak adlandırılan, yapısında karlılık ve risk kriterleri gibi finansal kriterler ve hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti gibi finansal olmayan kriterlerinin birlikte kullanılmasına olanak tanıyan bir model önerilmiştir. Çalışmada, banka sektöründe, yalnızca finansal kriterlerle yapılan performans değerlendirmesinin, sosyal kriterler göz önüne alınmadan eksik sonuçlar vereceği kanıtlanmaya çalışılmıştır.

Kılıç (2006) çalışmada ilk olarak finansal başarısızlığın yaşanmasından bir yıl öncesi için, başarısız olan ve faaliyetini devam ettiren bankaları birbirinden ayırt eden 10 oran "erken uyarı göstergesi" olarak saptanmıştır. Sonrasında, bu oranlar ÇKKV yöntemlerinden biri olan ELECTRE TRI modelinde

kriter olarak kullanılmış ve bu modele göre bankalar sınıflandırılmıştır. Çalışmanın sonuçları göstermektedir ki, tahmin edilen erken uyarı sisteminin uygulanması ile finansal başarısızlığın sonucu olarak gerçekleşen yeniden yapılandırma maliyetlerinden büyük oranda kaçınmak mümkündür.

Coşkun (2006), banka performansının değerlendirilmesinde finansal kriterlerin yanı sıra finansal olmayan kriterleri de dikkate alabilen performans karnesi yöntemini ele almıştır. Çalışmada performans karnesi kavramı açıklanmış ve bankalardaki uygulama örnekleri incelenmiştir.

Ravi vd. (2008) bankaların performans tahmininde finansal oranlardan yararlanan bir yaklaşım önermiştir. Bu yaklaşım, ele alınan bankalar için geçmiş iki yılın verileri kullanılarak gelecek yılın performansının tahmin edilmesine dayanmaktadır.

Bergendahl ve Lindblom (2008), "İsveç Tasarruf Bankalarının Hizmet Verimliliğine Göre Performansının Değerlendirilmesi" adlı çalışmalarında Veri Zarflama Analizi (VZA) kullanarak İsveç yatırım bankalarının performanslarını değerlendirmişlerdir.

Kosmidou ve Zopounidis (2008), 2003 ve 2004 yılları arasında Yunanistan'daki ticari ve kooperatif bankaların performanslarını PROMETHEE yöntemini kullanarak değerlendirmişlerdir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, ticari bankalar kazançlarını üst düzeye çıkarmak için daha fazla müşteri çekmeli, hesaplarını arttırmalı ve mali endekslerini iyileştirmelilerdir. Kooperatif bankalarda ise sonuçlar değişkenlik göstermiştir. Çünkü piyasa paylarında artışa sahip olan bankalar ve bunun haricinde mali göstergeleri kötüleşen bankalar vardır.

Ertuğrul ve Karakaşoğlu (2009)'nun "Banka Şube Performanslarının VIKOR Yöntemiyle Değerlendirilmesi" adlı çalışmalarında, ÇKKV yöntemlerinden biri olan VIKOR yöntemi kullanılarak bir bankanın şubelerinin performansları değerlendirilmiş ve şubeler arasında performansa göre bir sıralama yapılmıştır. Bu yöntem alternatifler arasında bir sıralama belirlemeye ve belirtilen ağırlıklar altında uzlaşık bir çözüme ulaşmaya dayanmaktadır.

Wu vd. (2009) çalışmalarında, Bulanık ÇKKV Yöntemleri ile bankaların performanslarını incelemiştir. Çalışmada yirmi üç alternatif ve üç kriter kullanılmış ve uzman görüşleri alınarak bulanık AHP yöntemi ile kriterin ağırlıkları hesaplanmıştır. Sonrasında sırasıyla SAW, TOPSIS ve VIKOR yöntemleri uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda bulanık ÇKKV yöntemlerinin banka performanslarının değerlendirilmesinde uygun ve kullanışlı olduğu görülmüştür.

Demireli (2010)'nin "TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Sistemi: Türkiye'deki Kamu Bankaları Üzerine Bir Uygulama" adlı çalışmada bankalarının performanslarını ÇKKV yöntemlerinden biri olan TOPSIS yöntemi ile belirlenmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla literatürde en fazla kullanılan kriterler çalışmaya dahil edilerek bunlara eşit ağırlıklar verilmiş böylece performans puanları elde edilmiştir. Çalışma sonucunda yurt içinde yaygın olarak faaliyette bulunan kamu bankalarının finansal krizlerden etkilendiği, performans puanlarının yurtdışı verilere dayalı olarak sürekli dalgalanmalar gösterdiği, bankacılık sektöründe göze çarpan bir iyileşmenin kaydedilemediği saptanmıştır.

Doumpos ve Zopounidis (2010)'in çalışmalarında, ÇKKV yöntemleri ile bankaların sıralamasını yapmışlardır. 31 kriterin kullanıldığı çalışmada PROMETHEE II yöntemini kullanmışlardır. Çalışmada sonuçların değerlendirme parametrelerine olan duyarlılığına vurgu yapılmış ve bu da bankaların güçlü ve zayıf yönleri üzerinde faydalı sonuçlar verdiğini göstermiştir.

Çağıl (2011), çalışmasında 2006 - 2010 dönemlerine ait mevduat bankaları ile Türkiye'de kurulan yabancı sermayeli bankalar üzerinde ELECTRE yöntemini kullanarak finansal performans analizinin yapılmasını hedeflemiştir. Bankaların performans sıralamaları incelendiğinde kriz dönemlerinde bazı bankalarda sıralama sapması yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Dinçer ve Görener (2011) çalışmalarında Türkiye'deki kamu, özel ve yabancı sermayeli bankaları gruplandırmışlar, bu grupların kriter ağırlıklarını AHP yardımıyla hesaplamış, daha sonra VIKOR yöntemiyle performans ölçümü gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada, 2002- 2008 yıllarını kapsayan dönemlerde bu üç banka grubunun performanslarının analiz edilmesi amaçlanmıştır. Sonuçlar incelendiğinde en iyi performansı gösteren bankaların; 2002, 2003 ve 2008 yıllarında yabancı sermayeli bankalar, 2004-2007 yılları arasında ise kamu bankaları olduğu görülmektedir.

Sakarya ve Aytakin (2013) çalışmalarında, İMKB'de işlem gören kamusal, özel ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının on finansal oran seçilerek PROMETHEE yöntemiyle 2007- 2011 arası döneme ait finansal performanslarının ve hisse senedi getirileri ile elde edilen performans sonuçları arasındaki ilişkinin ölçülmesini amaçlamışlardır.

Yayar ve Baykara (2012)'nin, "TOPSIS Yöntemi ile Katılım Bankalarının Etkinliği ve Verimliliği Üzerine Bir Uygulama" adlı çalışmalarında, katılım bankalarının 2005- 2011 yıllarındaki faaliyetlerinin verimliliklerini ve etkinliklerini TOPSIS yöntemini kullanarak ölçmeye çalışmışlardır.

Amile vd. (2013) çalışmalarında uzman görüşlerinden yararlanıp finansal ve finansal olmayan kriterler kullanılarak öncelikle bulanık AHP yöntemi ile kriterler ağırlıklandırılmış sonrasında TOPSIS yöntemi ile bankaların sıralanmıştır.

Ecer (2013) "Türkiye'deki Özel Bankaların Finansal Performanslarının Karşılaştırılması: 2008-2011 Dönemi" adlı çalışmasında Gri İlişkisel Analiz (GİA) yöntemini kullanarak 2008- 2011 döneminde özel Türk bankaların finansal performanslarını karşılaştırmıştır. Bu amaçla 11 özel banka CAMELS kriterlerinden sermaye yeterliliği, likidite, aktif kalitesi ve karlılık göstergeleri kapsamında yer alan 12 finansal rasyo kullanılarak performanslarına göre sıralanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Garanti Bankası ilk sırada yer alırken Turkish Bank son sırada yer almıştır.

Bağcı ve Rençber (2014) çalışmalarında, kamu bankaları ve özel bankalar arasındaki karlılıklarının karşılaştırmasını incelemiştir. PROMETHEE yöntemi ile yapılan çalışmada, analizler için üç kamu bankası ve halka açık on özel banka kullanılmıştır. 2006- 2012 yılları arasında kapsayan çalışmanın sonucunda, kamu bankaları içerisinde en kârlı bankanın Halk Bankası, özel bankalar içerisinde ise Denizbank olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tüm bankalar incelendiğinde ise; hem

kamu bankalarının daha kârlı olduğu hem de Halk Bankası'nın en kârlı banka olduğu çalışmanın sonucuna görülmektedir.

Güneysu vd. (2015) çalışmalarında, ticari bankaların 2010-2014 yıllarındaki finansal performanslarını, 16 adet finansal rasyo yardımıyla ÇKKV yöntemlerini ile değerlendirmiştir. Çalışmada AHP ve Gri İlişkisel Analiz (GİA) yöntemleri kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre en iyi performansa sahip bankaların, kamu sermayeli bankalardan Ziraat Bankası, özel sermayeli bankalardan Adabank ve yabancı sermayeli bankalardan ise JP Morgan Chase Bank olduğu ortaya koyulmuştur.

Taşabat vd. (2015) çalışmalarında, Türk Bankacılık Sektöründe faaliyet gösteren mevduat bankalarının 2013 yılındaki mali performanslarını değerlendirmişlerdir. Çalışmada ÇKKV yöntemlerinden ELECTRE, TOPSIS, VIKOR, PROMETHEE, ORESTE, MAPPAC ve WSA'nın "eşit ağırlık, puanlama ve Saaty'nin yöntemi" olarak bilinen ağırlıklandırma tekniklerini kullanmışlardır. Analizler sonucunda bankalar arasında derecelendirmeye gidilerek ÇKKV yöntemlerinin probleme uygunluğu incelenmiş ve kullanılan kriter ağırlıklandırma tekniklerinin önemi vurgulanmıştır.

Çalışkan ve Eren (2016) çalışmalarında, 2010-2014 yılları arasında verisi olan ilk yirmi kamusal, özel ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının on adet finansal oran yardımıyla ÇKKV yöntemlerinden AHP ve PROMETHEE kullanarak finansal performanslarının karşılaştırılmasını amaçlamışlardır.

Kandemir ve Karataş (2016) çalışmalarında, BİST'de işlem gören 12 mevduat bankasının 2004- 2014 yıllarındaki finansal performansları incelenmiştir. Çalışmada ÇKKV yöntemlerinden Gri ilişkisel analiz, TOPSIS ve VIKOR yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuca göre; Gri İlişkisel Analiz yönteminde, en yüksek finansal performansa sahip bankanın Vakıfbank, en düşük finansal performansa sahip bankanın ise Şekerbank olduğu tespit edilmiştir.

Tezergil (2016) çalışmasında, Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren mevduat bankalarının finansal performanslarının değerlendirilmesini amaçlamıştır. Çalışmada 2009-2013 yıllarında Türkiye'deki 28 mevduat bankasına ait mali tablolardan elde edilen finansal oranlardan yararlanılarak VIKOR yöntemi ile performans sıralamaları yapılmıştır.

Akçakanat vd. (2017) çalışmalarında aktif büyüklüklerine göre küçük, orta ve büyük ölçekli bankaların performanslarını ÇKKV yöntemlerinden ENTROPİ ve WASPAS ile değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Çalışmada toplam aktifler, toplam krediler ve alacaklar, toplam mevduat, toplam öz kaynaklar, şube sayısı ve personel sayısı kriterler olarak belirlenmiştir. Kriter ağırlıklarının ENTROPİ yöntemi ile hesaplanıp WASPAS yöntemiyle değerlendirme yapılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre en iyi performans gösteren bankalar olarak büyük ölçekli bankalar arasında Ziraat Bankası, orta ölçekli bankalar arasında Finans Bank, küçük ölçekli bankalar arasında ise Anadolu Bank olduğu tespit edilmiştir.

3. Çalışmanın Yöntemi ve ÇKKV Yöntemleri

İnsanlar yaşamları boyunca birçok konuda kararlar vermektedir. Bu kararlar belirli kriterlere sahip olup kriterlerin ağırlıkları kişiden kişiye değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin; otomobil satın alma kararında da kimine göre marka, kimine göre fiyat, kimine göre dayanıklılık ya da yakıt daha önemli olabilir. Benzer durum işletmelerde de geçerlidir. Bu sebeple kişiler veya işletmeler karar verirken alternatiflerin değerlendirilmesinde ÇKKV yöntemlerini kullanabilirler. ÇKKV yöntemleri, mevcut alternatifleri kriter ağırlıklarına göre değerlendirerek, en iyi çözüme ulaşır. ÇKKV yöntemlerinin sayesinde karar verici; eldeki alternatifleri sıralayabilir, sınıflandırabilir veya aralarından seçim yapabilir (Genç ve Masca, 2013: 540; Ömürbek vd., 2014: 48).

ÇKKV; somut ve soyut kriterlere (niteliklere) göre potansiyel karar seçenekleri arasından en iyinin seçimi ile ilgilenmektedir (Cho, 2003: 1099; Ömürbek ve Aksoy, 2016: 725).

Bu çalışmada ÇKKV yöntemlerinden SWARA yöntemi ile kriterler ağırlıklandırılmış, MOORA yöntemi ile alternatiflerin değerlendirilmesi sağlanmıştır.

3.1. SWARA Yöntemi

Türkçe karşılığı “Adım Adım Ağırlık Değerlendirme Oran Analizi” olarak adlandırılabilen SWARA yöntemi Keršulienė, Zavadskas ve Turskis tarafından 2010 yılında önerilmiş ve geliştirilmiştir (Özbek, 2017: 43; Yurdoğlu ve Kundakcı, 2017: 258; Çakır, 2016: 45).

SWARA yöntemi kullanılarak kriterlerin göreceli ağırlıkları belirlenebilmektedir (Stanujkic vd., 2015: 182; Özbek, 2017: 46). Yöntemde ilk olarak alternatiflerin değerlendirilmesinde kullanılacak olan kriterler en önemliden önemsiz doğru sıralanmaktadır. Birden fazla karar vericinin katıldığı bu süreçte; sıralamada birinci sırada en önemli kriter bulunurken son sırada en az önemli kriter yer alır (Keršulienė vd., 2010: 249; Zolfani vd., 2013: 158; Yurdoğlu ve Kundakcı, 2017: 258). Nihai ağırlıklandırma, karar vericilerin belirledikleri önem düzeylerinin geometrik ortalaması ile belirlenir (Zolfani vd., 2013: 158; Özbek, 2017: 43; Çakır, 2016: 49; Çakır ve Akar, 2017: 212).

SWARA yönteminin işlem adımları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. Adım: Kriterler, karar vericinin görüşü doğrultusunda önem sırasına göre azalan düzende sıralanır (Özbek, 2017: 46).

2. Adım: İkinci kriterden başlamak suretiyle, her kriter için göreceli önem düzeyi belirlenir (Çakır ve Akar, 2017: 209). Bunun için her kriter (j) bir önceki kriter ($j-1$) ile karşılaştırılarak ($j-1$) kriterinin j kriterinden ne kadar önemli olduğu belirlenir (Ruzgzyz vd., 2014: 107; Yurdoğlu ve Kundakcı, 2017: 258). Bu değer Keršulienė vd. (2010: 253) tarafından “ortalama değer karşılaştırmalı önemi” şeklinde adlandırılmış ve “ s_j ” ile gösterilmiştir (Özbek, 2017: 46; Çakır ve Akar, 2017: 209).

3. Adım: Tüm kriterler için katsayı değeri k_j , Eşitlik (1) kullanılarak hesaplanır. En büyük s_j değerine sahip kritere ait katsayı $k_j=1$ değerini almaktadır (Yurdoğlu ve Kundakcı, 2017: 258). k_j katsayısı Eşitlik (1) ile belirlenir:

$$k_j = \begin{cases} 1 & j=1 \\ s_j + 1 & j>1 \end{cases} \quad (1)$$

4. Adım: Tüm kriterler için düzeltilmiş ağırlıklar (q_j), Eşitlik (2) yardımıyla hesaplanır. Birinci sırada yer alan kriterin düzeltilmiş ağırlığı $q_j=1$ 'dir (Yurdoğlu ve Kundakcı, 2017: 258). Önem vektörü q_j Eşitlik (2) ile hesaplanır:

$$q_j = \begin{cases} 1 & j=1 \\ \frac{X_{j-1}}{k_j} & j>1 \end{cases} \quad (2)$$

5. Adım: Kriterlerin göreceli ağırlıkları (w_j) Eşitlik (3) yardımıyla hesaplanır. w_j simgesi, j . kriterin göreceli ağırlığını göstermektedir.

$$w_j = \frac{q_j}{\sum_{k=1}^n q_k} \quad (3)$$

3.2. MOORA Yöntemi

Çok sayıdaki alternatif arasından karar vermeye yardımcı olmak amacıyla ÇKKV yöntemleri geliştirilmiştir. MOORA yöntemi de bu ÇKKV yöntemlerinden biridir (Özcan ve Ömürbek, 2016: 67). MOORA yöntemi Willem Karel M. Brauers ve Edmundas Kazimieras Zavadskas tarafından 2006 yılında tanıtılmıştır (Özbek, 2017: 183). Yöntem, farklı öngörülerin gruplandırılmasına dayanmaktadır (Brauers ve Zavadskas, 2006: 447). MOORA yöntemi; farklı alternatiflerin farklı kriterlere karşılık gelmesi ile oluşan matrisin hazırlanması ile başlamaktadır (Karaca, 2011: 23-24). Matris “ x_{ij} ” şeklinde gösterilmekte ve bu ifade, j . kriterinin i . alternatife yanıtı olarak tanımlanmaktadır (Brauers ve Ginevicius, 2009: 123).

Oran analizine dayanan MOORA yönteminde farklı teknikler ve yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunlar:

- MOORA-Oran metodu,
- MOORA-Referans nokta yaklaşımı,
- MOORA-Tam çarpım formu,
- MOORA-Önem katsayısı,
- MULTI-MOORA.

1. Adım: Yöntem matris şeklinde verilerin yazılmasıyla başlar (Brauers ve Zavadskas, 2006: 447; Yıldırım ve Önder, 2015: 246). Karar matrisinin satırlarına üstünlükleri sıralanacak alternatifler, sütunlarına ise değerlendirme kriterleri yazılmaktadır (Özcan ve Ömürbek, 2016: 68). Karar matrisi aşağıdaki gibidir (4);

$$X_{ij} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad \begin{matrix} i = 1, 2, \dots, m \text{ (alternatifler)} \\ j = 1, 2, \dots, n \text{ (kriterler)} \end{matrix} \quad (4)$$

2. Adım: $i = 1, 2, \dots, m$ alternatifin sayısı, $j = 1, 2, \dots, n$ kriter sayısı olmak üzere, her bir alternatifin karelerinin toplamının karekökü ile kriterler bölünerek normalizasyon işlemi yapılır (Yıldırım ve Önder, 2015: 246; Özcan ve Ömürbek, 2016: 68). Bu işlem Eşitlik (5) ile gerçekleştirilir. X_{ij}^* ; i . alternatifinin j . kriteri için olan değerinin normalleştirilmiş değeridir.

$$X_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m x_{ij}^2}} \quad (5)$$

3. Adım: Normalizasyon işleminden sonra hazırlanan tabloda kriterler, maksimum veya minimum olmalarına göre belirlenip toplanırlar ve toplanan maksimum kriterlerin değerinden toplanan minimum kriterlerin değeri çıkartılır.

Yani $j=1, 2, \dots, g$ maksimize edilecek kriterler, $j = g + 1, g + 2, \dots, n$ minimize edilecek kriterler olmak üzere aşağıdaki Eşitlik (6) gibi yazılabilir.

$$y_i^* = \sum_{j=1}^g x_{ij}^* - \sum_{j=g+1}^n x_{ij}^* \quad (6)$$

y_i^* ; i alternatifinin tüm kriterlere göre normalleştirilmiş değerlendirilmesidir. y_i^* 'lerin sıralanmasıyla **oran metoduna göre** işlem tamamlanmış olur (Özcan ve Ömürbek 2016: 68; Yıldırım ve Önder, 2015: 247; Aksoy vd., 2015: 10; Yükçü ve Kaplanoğlu, 2015: 591).

4. Adım: Referans noktası yaklaşımında, oran metoduna ek olarak, her kriter için; amaç maksimizasyon ise maksimum noktalar, amaç minimizasyon ise minimum noktalar olan, referans noktaları (r_i 'ler) belirlenir. Belirlenen bu noktaların, her x_{ij}^* ile uzaklıkları bulunur. Yani;

$$\left| r_i - x_{ij}^* \right| \quad (7)$$

işlemi yapılır ve matris olarak yazılır. Burada;

$i = 1, 2, \dots, m$ alternatiflerin sayısını,

$j = 1, 2, \dots, n$ kriterlerin sayısını,

$x_{ij}^* = i$. alternatifin j . kriterindeki normalleştirilmiş

değerini,

$r_i = i$. alternatifin referans noktasını göstermektedir (Özcan ve Ömürbek, 2016: 68; Yıldırım ve Önder, 2015: 248). Oluşturulan yeni matrise, 'Techebycheff min - maks metrik' işlemi

$$\min_j \left\{ \max_i \left(\left| r_i - x_{ij}^* \right| \right) \right\} \quad (8)$$

uygulanır. Her bir alternatifteki maksimum değerler seçilip sıralanır. **Referans noktası yaklaşımına göre** sıralama yapılmış olur (Aksoy vd., 2015: 10; Yükçü ve Kaplanoğlu, 2015: 592; Yıldırım ve Önder 2015: 248).

Bu yaklaşımda gerek görüldüğü takdirde her bir kriterin ağırlığını gösteren "önem katsayısı" oranı uygulanabilir. Bu işlem Eşitlik (9) da gösterilmiştir (Brauers ve Zavadskas, 2012: 10; Özbek, 2017: 187). Böylece **kriter ağırlıklı referans noktası yaklaşımına göre** sıralama yapılmış olur.

$$d_{ij} = \left| w_j r_i - w_j x_{ij}^* \right| \quad (9)$$

5. Adım: Tam Çarpım Formu Yaklaşımında amaçların değerleri, çarpımlar şeklinde ifade edildiğinde; x_{ij} değerleri eşitlik (10) yardımıyla düzenlenir (Çalış vd., 2016: 38; Özcan ve Ömürbek, 2016: 69; Aksoy vd., 2015: 11). Sürecin başında belirlenmiş olan maksimizasyon verileri çarpılarak minimizasyon verilerinin çarpımına bölünmektedir. Böylece U_j değerleri elde edilmiş olur ve bu değerler büyükten küçüğe doğru sıralandığında **tam çarpım formuna göre** işlem tamamlanmış olur (Özbek, 2017: 187).

$$U_j = \frac{A_j}{B_j} \quad A_j = \prod_{i=1}^g x_{ij}, \quad B_j = \prod_{i=g+1}^n x_{ij} \quad (10)$$

Burada;

$U_j =$ Alternatiflerin uygulanabilirliği

$A_j =$ Maksimize edilecek kriterlerin normalize değerlerinin çarpım değeri

$B_j =$ Minimize edilecek kriterlerin normalize değerlerinin çarpım değeri

$i = 1, 2, \dots, m$ alternatiflerinin sayısı

$j = 1, 2, \dots, n$ kriterlerinin sayısı

6. Adım: Bazı durumlarda bir amaç (kriter) bir diğerinden daha çok veya daha az öneme sahip olabilir. Böyle bir durumla karşılaşıldığında, bazı kriterlere fazla bazılarına daha az önem atfetmek için bir alternatifin normalize edilmiş değeri önem katsayısıyla çarpılır (Önay ve Çetin, 2012: 95; Brauers, vd., 2010: 618; Brauers ve Zavadskas, 2012: 10; Özbek, 2017: 186; Yıldırım ve Önder, 2015: 248).

Seçeneklerin performans değerleri Eşitlik (11)'e göre hesaplanır:

$$y_i^* = \sum_{j=1}^g s_j x_{ij}^* - \sum_{j=g+1}^n s_j x_{ij}^* \quad (11)$$

Bu formülde,

$j = 1, 2, \dots, g$ maksimize edilecek kriterler,

$j = g + 1, g + 2, \dots, n$ minimize edilecek kriterler,

y_i^* ; i . alternatifinin önem katsayısıyla tüm amaçlara

göre normalleştirilmiş değerlendirilmesi,

S_j, j . kriterinin önem katsayısıdır. (Yıldırım ve Önay, 2013: 70; Yıldırım ve Önder, 2015: 248),

y_i^* değerlerinin büyükten küçüğe doğru sıralanmasıyla **önem katsayısı yaklaşımına göre** işlem tamamlanmış olur.

7. Adım: MOORA Oran Metodu, Referans Noktası Yaklaşımı ve Tam Çarpım Formu yöntemleri uygulandıktan sonra, yapılan sıralamalar toplu bir şekilde değerlendirilir. Baskınlık karşılaştırması ile MULTIMOORA sıralamasına ulaşılır (Özcan ve Ömürbek, 2016: 69). MULTIMOORA tek başına kullanılan bir teknik değildir. Diğer MOORA teknikleri sonucu yapılan sıralamaların en son baskınlıklarına göre değerlendirerek tek bir sıralamada birleştirilmesi ile MULTIMOORA sıralaması oluşturulur (Aksoy vd., 2015: 9; Özbek, 2017: 188).

4. Uygulama

Bu bölümde öncelikle çalışmada kullanılan ana kriterler ve alt kriterlerin açıklamalarına yer verilmiştir. Daha sonra kurumsal müşterilerin tercihleri doğrultusunda sıralanan kriterler SWARA yöntemi ile ağırlıklandırılmış ve sonrasında yine kurumsal müşterilerin banka tercihleri MOORA yöntemiyle değerlendirilmiştir. Haksız rekabete sebebiyet vermemek amacıyla banka isimleri gizli tutulmuş, çalışmada bankalar alternatif 1, 2, 3 şeklinde adlandırılmıştır.

4.1. Çalışmada Kullanılan Kriterler

Literatürde tüketicilerin banka tercihini etkileyen kriterlerden faydalanılarak çalışmada kullanılacak olan kriterler belirlenmiştir. Çalışmada kurumsal banka müşterilerinin banka tercihine etki eden kriterler; bankanın fiziki özellikleri ve teknik yapısı, banka personelinin özellikleri, işlem kolaylığı ve maliyeti, ürün ve hizmet çeşitliliği, bankanın güvenilirliği, erişim kolaylığı, bankanın imajı/itibarı ve kuruma bağlılık olmak üzere sekiz ana kriter olarak belirlenmiştir. Her bir ana

kriter de alt kriterlere ayrılmış ve toplamda 29 alt kriter belirlenmiştir. Belirlenen ana ve alt kriterlerin adlandırılması aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. Ana ve Alt Kriterler

Ana Kriterler	Alt Kriterler
C1 - Bankanın Fiziki Özellikleri ve Teknik Yapısı	C11 - Bankanın finansal gücü
	C12 - Bankanın iç-dış görünümü
	C13 - Bankanın teknolojik altyapısı ve teknolojiyi yakından takip etme durumu
C2 - Banka Personelinin Özellikleri	C21 - Personeli bilgili ve konusuna vakıf olması
	C22 - Personelin işlemleri hızlı ve doğru sonuçlandırması
	C23 - Personelin yol gösterici ve yardımsever olması
	C24 - Personelin iyi müşteri ilişkileri ve bağlantıları
C3 - İşlem Kolaylığı ve Maliyeti	C31 - Kredi kullanma kolaylığı
	C32 - Bürokratik işlemlerin az olması
	C33 - Yapılan işlemlerden düşük masraf alınması
	C34 - Verilen faizin yüksek olması
C4 - Ürün ve Hizmet Çeşitliliği	C41 - Kredi olanaklarının çeşitliliği
	C42 - Çek defteri vermesi
	C43 - Finansal danışmanlık hizmeti sağlanması
	C44 - Değişen pazar ihtiyaçlarına yönelik yeni ürünlerin sunulmaması
C5 - Bankanın Güvenilirliği	C51 - Kişisel bilgilerin saklanması
	C52 - Bankanın uzun zamanadır faaliyette bulunması
	C53 - Bankanın tavsiye edilmesi
	C54 - Devlet bankası olması
	C55 - Sürekli hatalı işlemlerle karşılaşılması
C6 - Erişim Kolaylığı	C61 - Bankanın uygun yerleşim yeri
	C62 - Bankanın üst düzey yöneticilerine ulaşma zorluğu
C7 - Bankanın İmajı/İtibarı	C71 - Bankanın tanınmışlığı
	C72 - Çevre dostu olması
	C73 - Bankanın toplumsal konulara hassasiyeti
C8 - Kuruma Bağlılık	C81 - Bankanın sunduğu hizmet kalitesinin sürekliliği
	C82 - Bankanın müşterilerine kişisel ilgi göstermesi
	C83 - Katılım (faizsiz) bankası olması
	C84 - Personelin eş dost, tanıdık, akraba olması

Aydın Ticaret Odası'ndan (AYTO), Aydın ilinde faaliyet gösteren sektörler (meslek grupları) ve firma sayıları bilgisi elde edilmiştir. Elde edilen bilgi doğrultusunda hangi meslek grubundan kaç kurumsal firma ile görüşülüp anket yapılacağı belirlenmiştir. AYTO'ya kayıtlı toplam 17 meslek grubuna ait olan toplam 6128 üye sayısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada 10 firma ile görüşülmesinin, elde edilecek veri yeterliliği açısından uygun olacağına karar verilmiş ve her meslek grubundan kaç firma ile görüşüleceği belirlenmiştir. Böylece kriterlerin önem düzeyleri ve karşılaştırmalı öneminin belirleneceği birinci anket için görüşülecek sektörler belirlenmiştir. Bu sektörlerden "tarım ürünleri" meslek grubundan 1, "eğitim sağlık" meslek grubundan 1, "inşaat" meslek grubundan 2, "inşaat destekleyici faaliyetler" meslek grubundan 1, "toptan ve perakende" meslek grubundan 1, "motorlu araçlar, yakıt ve yedek parçaları" meslek grubundan 1, "madencilik, kimyasallar, metal sanayi, makine" meslek grubundan 1, "teknik danışmanlık ve müşavirlik" meslek grubundan 1 ve "hububat, fırıncılık ürünleri ve muhtelif tatlılar" meslek grubundan 1 olmak üzere toplamda 10 firma ile kriterler görüşülmüştür.

Anketin ikinci kısmında ise belirlenen meslek gruplarından toplam 10 firma ile alternatifler ve kriterler görüşülmüştür. Buradaki alternatifler "Türkiye Bankalar Birliği" sitesinden yararlanılarak elde edilen Aydın il merkezinde (Efeler) faaliyet gösteren 15 banka ve "Türkiye Katılım Bankaları Birliği" sitesinden elde edilen 5 bankadır. Kriterler ise anketin ilk kısmında firma yöneticileri ile görüşülen, firmaların banka tercihinde etkili olan faktörlerdir. İkinci anket için kurumsal firma yöneticileri 17 alternatif ve 29 kriteri değerlendirmiştir.

Bu çalışmada, Aydın ilinde faaliyette bulunan kurumsal firmaların banka tercihinde etkili olan kriterleri ve önem derecelerini belirlemede SWARA yönteminden yararlanılmış daha sonra MOORA yöntemi ile alternatif bankaları değerlendirme işlemi yapılmıştır.

4.2. Kriterlerin SWARA Yöntemi ile Ağırlıklandırılması Aşaması

Değerlendirme kriterlerinin önem düzeylerinin belirlenmesi için 10 karar verici (KV) ile birebir görüşülerek anket uygulanmıştır. Öncelikle, karar vericilerden kriterleri kendilerine göre en önemliden, en az önemliye sıralamaları istenmiştir. SWARA yöntemi 1. adım uygulanarak Ek 1 ve Ek 2'de karar vericilere ait sıralamalara ulaşılmıştır. SWARA yöntemi 2. adım ile karar vericilere Ek 1 ve Ek 2'de kendilerine ait kriter sıralamalarını dikkate alarak kriterler arası karşılaştırma işlemi 0,05 ile 0,95 arasında 5'in katları biçiminde yapmaları istenmiştir. Böylece Ek 3 ve Ek 4'te karar vericilerin ana kriterler ile alt kriterlerin karşılaştırma matrislerine ulaşılmıştır.

Karar vericilerden elde edilen verilere Eşitlik (1), Eşitlik (2) ve Eşitlik (3) uygulanmış, her bir karar vericiye ait ana kriter ağırlıkları (Ek 7) ve alt kriter ağırlıkları (Ek 8) bulunmuştur (Ek 5 ve Ek 6'da karar verici 1'e ait ana ve alt kriterlere ait hesaplamalara yer verilmiştir). Sonrasında, bu ağırlıkların bütünleştirme işlemi yapılmış (Ek 9), Tablo 2'de özet olarak verilen nihai alt kriter ağırlıklarına ulaşılmıştır.

Tablo 2. SWARA Yöntemi Sonucu Kriter Ağırlıkları

Ana Kriterler	Alt Kriterler	Kriter Ağırlıkları	Sıralama	Ana Kriterler	Alt Kriterler	Kriter Ağırlıkları	Sıralama
C1	C11	0,028	14	C5	C51	0,066	5
	C12	0,012	21		C52	0,058	8
	C13	0,023	16		C53	0,032	13
C2	C21	0,010	25		C54	0,071	2
	C22	0,012	23		C55	0,020	18
	C23	0,009	26	C6	C61	0,114	1
	C24	0,006	28		C62	0,066	6
C3	C31	0,068	4	C7	C71	0,059	7
	C32	0,042	10		C72	0,035	12
	C33	0,071	3		C73	0,046	9
	C34	0,025	15	C8	C81	0,037	11
C4	C41	0,017	19		C82	0,021	17
	C42	0,009	27		C83	0,012	22
	C43	0,014	20		C84	0,010	24
	C44	0,006	29				

Karar vericilerin yaptığı değerlendirmeler sonucunda en önemli kriterin, 0,114 değeriyle "C61 - Bankanın uygun yerleşim yeri" kriteri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Daha sonra "C54 - Devlet bankası olması", "C33 - Yapılan işlemlerden düşük masraf alınması" şeklinde sıralama devam etmektedir. Tablo 2'nin son sütununda kriterlere ait sıralamaya yer verilmiştir.

Bu aşamadan sonra yapılacak olan işlem; elde edilen nihai kriter ağırlıkları dikkate alınarak MOORA yöntemi ile alternatif bankaların değerlendirilmesi işlemidir.

4.3. Alternatif Bankaların MOORA Yöntemi ile Değerlendirilmesi Aşaması

Tablo 2'deki alt kriterleri dikkate alarak karar vericilerden alternatif bankaları 5 ile 100 arası puan verilerek

değerlendirme yapmaları istenmiştir. Her bir karar vericiden elde edilen değerlendirme değerlerinin geometrik ortalamasının alınması ile Ek (10)'daki bütünleştirilmiş karar matrisine ulaşılmıştır. Bütünleştirilmiş karar matrisinin normalizasyon işlemi sonrası normalize karar matrisine Ek (11)'de yer verilmiştir. Normalize karar matrisinden faydalanarak Eşitlik (6) ile MOORA - Oran Metoduna göre yapılan hesaplama ve sıralamaya Ek 12'de; Eşitlik (7) ve Eşitlik (8) ile MOORA - Referans Noktası Yaklaşımına göre yapılan hesaplama ve sıralamaya Ek 13'te; Eşitlik (10) ile MOORA - Tam Çarpım Formu Yaklaşımına göre yapılan hesaplama ve sıralamaya Ek 14'te; Eşitlik (11) ile MOORA - Önem Katsayısı Yaklaşımına göre hesaplama ve sıralamaya Ek 15'te; Eşitlik 9 ile MOORA - Kriter Ağırlıklı Referans Noktası Yaklaşımına göre yapılan hesaplama ve sıralamaya Ek 16'da yer verilmiştir.

Her bir sıralamaya ilişkin baskınlık karşılaştırması yapılarak MULTIMOORA sıralaması ortaya konulmuştur. Tablo 3'te hesaplamalar neticesinde oluşturulan tüm sıralamalara yer verilmiştir.

Tablo 3. MOORA Yöntemi Sonuç Tablosu

Alternatifler (Bankalar)	Oran Metodu	Referans Noktası Yaklaşımı	Tam Çarpım Formu	Önem Katsayısı	Kriter Ağırlıklı Referans Noktası Yaklaşımı	MULTI-MOORA
A1	8	11	8	8	6	8
A2	16	15	16	16	15	16
A3	15	14	15	15	16	15
A4	13	13	13	13	13	13
A5	7	7	7	7	6	7
A6	14	17	14	14	14	14
A7	10	9	10	11	12	10
A8	17	16	17	17	17	17
A9	9	10	9	9	10	9
A10	12	8	12	12	11	12
A11	11	12	11	10	9	11
A12	1	1	1	2	3	1
A13	4	5	4	4	4	4
A14	3	2	3	3	1	3
A15	2	3	2	1	2	2
A16	6	4	6	5	8	6
A17	5	6	5	6	5	5

Tablo 3'e bakıldığında en iyi konuma sahip olan A12 bankası, en kötü sonuca sahip olan ise A8 bankası olmuştur. MOORA oran metoduna göre alternatif bankaların sıralaması en iyiden en kötüye şu şekildedir: A12, A15, A14, A13, A17, A16, A5, A1, A9, A7, A11, A10, A4, A6, A3, A2, A8. MOORA referans noktası yaklaşımına göre alternatif bankaların sıralaması en iyiden kötüye şu şekildedir: A12, A14, A15, A16, A13, A17, A5, A10, A7, A9, A1, A11, A4, A3, A2, A8, A6. MOORA tam çarpım formu yaklaşımına göre alternatif bankaların sıralaması en iyiden kötüye şu şekildedir: A12, A15, A14, A13, A17, A16, A5, A1, A9, A7, A11, A10, A4, A6, A3, A2, A8. MOORA önem katsayısı yaklaşımına göre alternatif bankaların sıralaması en iyiden kötüye şu şekildedir: A15, A12, A14, A13, A16, A17, A5, A1, A9, A11, A7, A10, A4, A6, A3, A2, A8. Kriter ağırlıklı referans noktası yaklaşımına göre alternatif bankaların sıralaması en iyiden kötüye şu şekildedir: A14, A15, A12, A13, A17, A5, A1, A16, A11, A9, A10, A7, A4, A6, A2, A3, A8. Tüm bu yaklaşımlardan sonra baskınlıklarına göre MULTIMOORA sıralamaları en iyiden

kötüye sırasıyla A12, A15, A14, A13, A17, A16, A5, A1, A9, A7, A11, A10, A4, A6, A3, A2, A8 biçiminde devam etmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bankacılık sektörü ülke ekonomilerinde önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla bankacılık sektöründeki gelişme ekonomik gelişmeye de katkı sağlayacaktır. Bankacılık sektöründeki yoğun rekabet ise bankaların müşteri memnuniyeti sağlaması konusunda oldukça önemli bir konu haline gelmiştir. Bankaların pazarda büyük bir paya sahip olabilmeleri müşteri odaklı olmalarını gerektirmektedir. Pazardaki rekabet ortamı, müşterilerin banka tercihlerini istedikleri gibi yapmalarına olanak vermektedir. Bu sebepten müşteri memnuniyetinin sağlanması için bankaların müşteri tercihine etki eden kriterleri iyi tespit etmesi ve kendilerini bu kriterler üzerinde geliştirmesi gerekmektedir.

Bankalar ile kredi ilişkisi içindeki işletmeler, bankalara parasını emanet eden tasarruf sahipleri, bankalara kredi veren mali kuruluşlar, bankanın ortakları ve Merkez Bankası, bankaların performanslarıyla bilgi sahibi olmak isterler. Dolayısıyla ÇKKV yöntemleri, analiz yöntemi olarak bankaların değerlendirilmesinde uygulanabilmektedir.

Çalışmanın önemi, mevcut yazında banka tercihinde çoğunlukla performans değerlemede somut sayısal verilerden yararlanılmıştır. Bu çalışmada daha güncel ve müşteri odaklı sonuçlar getireceğine inanılan öznel verilerden yararlanılmıştır.

Bu çalışmada banka müşterisi konumundaki kurumsal firmaların tercihlerinde etkili olan kriterlerin SWARA yöntemi ile önem dereceleri bulunmuş, alternatif bankalar MOORA yöntemi ile değerlendirilmiştir. MOORA yöntemi diğer ÇKKV tekniklerine göre, hesaplama zamanı az, uygulaması daha basit, matematik işlemleri sayısı daha az ve güvenilirlik bakımından tatmin edici olması gibi üstünlükleri bulunması sebebiyle çalışmada kullanılmak üzere tercih edilmiştir.

İşletmelerin banka tercihinde etkili olan pek çok kriter mevcuttur. Bu bağlamda çalışmanın amacı Aydın ilinde faaliyette bulunan bankaların tercihini etkileyen kriterlerin önem derecesini tespit etmek ve bu kriterler çerçevesinde bankaları değerlendirmektir.

Çalışmada bankaların tercih edilmesinde etkili olan 8 ana kriter ve 29 alt kriter belirlenmiştir.

Çalışmaya bankaların değerlendirme kriterlerinin önem düzeylerinin belirlenmesiyle başlanmıştır. Kriterlerin önem düzeylerinin belirlenmesinde kurumsal firma yöneticilerinin öznel görüşleri alınmış, elde edilen veriler SWARA yöntemiyle analiz edilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda, kriterler arasında en önemli olanı "bankanın uygun yerleşim yeri" olarak belirlenmiştir. Bu sonuca göre, bankaların tercih edilmesinde müşteri memnuniyeti sağlamada erişim kolaylığına önem vermelerini, şubelerinin iş yerlerine yakın yerlerde olmasına ve araç park yeri bulunmasına, ATM'lerin yaygın ve işlem yapabilir durumda olmasına dikkat etmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Analize göre en önemli kriter; 0,114 değeriyle "bankanın uygun yerleşim yeri" olurken, diğer kriterin önem düzeyleri ise sırasıyla "devlet bankası olması (0,071)", "yapılan işlemlerden düşük masraf alınması (0,071)", "kredi kullanma kolaylığı

(0,068)", "kişisel bilgilerin saklanması (0,066)", "bankanın yöneticilerine ulaşma zorluğu (0,066)", "bankanın tanınmışlığı (0,059)", "bankanın uzun zamanadır faaliyette bulunması (0,058)", "bankanın toplumsal konulara hassasiyeti (0,046)", "bürokratik işlemlerin az olması (0,042)", "bankanın sunduğu hizmet kalitesinin sürekliliği (0,037)", "çevre dostu olması (0,035)", "bankanın tavsiye edilmesi (0,032)", "bankanın finansal gücü (0,028)", "verilen faizin yüksek olması (0,025)", "bankanın teknolojik altyapısı (0,023)", "bankanın müşterilerine kişisel ilgi göstermesi (0,021)", "Sürekli hatalı işlemlerle karşılaşılması (0,020)", "Kredi olanaklarının çeşitliliği (0,017)", "finansal danışmanlık hizmeti sağlanması (0,014)", "bankanın iç-dış görünümü (0,012)", "katılım (faizsiz) bankası olması (0,012)", "işlemleri hızlı ve doğru sonuçlandırması (0,012)", "personelin eş dost, tanıdık, akraba olması (0,010)", "personelin bilgili ve konusuna vakıf olması (0,010)", "yol gösterici ve yardımsever olması (0,009)", "çek defteri vermesi (0,009)", "personelin iyi müşteri ilişkileri ve bağlantıları (0,006)", "yeni ürünlerin sunulmaması (0,006)" olarak bulunmuştur.

Çalışmanın ikinci kısmında ise, alternatif olarak önerilen bankalar arasından, uygulamanın yapıldığı firma yöneticileri için en çok tercih edilen bankaların ÇKKV yöntemlerinden MOORA yöntemi ile sıralanması işlemi yapılmıştır. Aydın ilinde faaliyet gösteren bankalar alternatifler olarak belirlenmiştir. Bankalar arası haksız rekabete sebebiyet vermemek amacıyla banka isimleri gizli tutulmuş ve bankalar Alternatif 1 (A1), Alternatif 2 (A2), ..., Alternatif 17 (A17) olarak isimlendirilmiştir. Bunun yapılması için on karar vericiden kriterleri dikkate alarak alternatif bankaları değerlendirmeleri istenmiştir. Bu on karar vericinin değerlendirmeleri geometrik ortalamaları ile bütünleştirilip grup kararına dönüştürülerek bütünleşik karar matrisi oluşturulmuştur. Bütünleşik karar matrisinin normalize edilmesi sonrası MOORA yöntemi adımları uygulanmıştır. MOORA yöntemi ile elde edilen sonuca göre A12 bankasının karar vericilerin öznel değerlendirmeleri ile ilk sırada olduğu sonucuna ulaşılmıştır. MOORA oran metoduna göre sıralamadaki en iyi banka A12, en son sıradaki banka A8 şeklinde bulunmuştur. MOORA referans noktası yaklaşımına göre en iyi banka A12, son sıradaki banka A6 olarak bulunmuştur. MOORA tam çarpım formu yaklaşımına göre en iyi banka A12, son sıradaki banka A8 şeklindedir. MOORA önem katsayısı yaklaşımına göre en iyi banka A15, son sıradaki banka A8, Kriter ağırlıklı referans noktası yaklaşımına göre en iyi banka A14, son sıradaki banka A8 olmuştur. Tüm bu yaklaşımlardan sonra baskınlıklarına göre MULTIMOORA sıralamaları en iyiden kötüye sırasıyla A12, A15, A14, A13, A17, A16, A5, A1, A9, A7, A11, A10, A4, A6, A3, A2, A8 biçiminde devam etmiştir.

Yapılan bu çalışma neticesinde kurumsal müşterilerin banka tercihinde etkili olan kriterleri düşünerek bankaların tercih edilebilirliklerini arttırmak ve bankalara müşteri memnuniyeti sağlama konularıyla ilgili olarak;

- Bankalar erişim kolaylığına önem vermeli, müşterilerin rahatça ulaşabileceği yerlerde konumlanıp, yaygın ATM ile hizmet vermelidir,
- Bankalar kişisel bilgilerin saklanması konusunda müşterilerde güven sağlamalı, güvenilirlik kriterine önem vermeli,
- Çalışma sonucunda önem düzeyinde üçüncü sırada yer alan "yapılan işlemlerden düşük masraf alınması" kriteri

- göz önünde bulundurulmalı ve hesap işletim ücretleri ve komisyon giderleri minimum seviyede tutulmalı,
- Müşterinin talebi doğrultusunda bankanın yönetim kadrosu ile görüşebilmesi mümkün olmalı,
- Bankalar tutundurma faaliyetlerine önem verip tanınmışlığını arttırmalı,
- Bankalar sosyal sorumluluk projelerine önem vererek toplumsal konulara hassas olduklarını göstermeli müşterilerin sempatisini kazanmalı,
- Bankalar müşterilerinin kredi ihtiyacına kısa sürede cevap verebilmeli, vade konusunda müşteri tercihlerini önemsemeli,
- Bankaların müşterilerine sundukları faiz oranlarında müşteri tercihlerini önemsemeli,
- Bankalar finansal güçlerine önem vermeli ve likiditesini arttırmalı,
- Bankalar iç-dış görünümüne önem vermeli, tasarım, donanım, konfor ve iletişim araçlarıyla modern bir yapıda olmalı,
- Bankalar teknolojik alt yapılarını geliştirmeli, internet bankacılığına önem vermeli,
- Bankalar sunduğu hizmet kalitesinin sürekliliğini sağlamalı; müşterisini yeni hizmetlerden haberdar edip, düzenli hesap özeti göndermeli,
- Bankalar belirli aralıklarda promosyonlar yapıp müşteri beklentilerini karşılamalı,
- Bankalar müşterilerine kişisel ilgi göstermeli, düzenli müşterilerin farkında olmalı,
- Bankalar hedefledikleri müşteri kitlesinin özelliklerine göre çalışmalar yapmalı,
- Bankada çalışan personel bilgili, hızlı ve doğru işlem yapan, yardımsever ve müşteriyle iyi iletişim kurabilen vb. nitelikte olmalı,
- Bankalar müşterilerinin memnuniyetlerini düzenli aralıklarla ölçmelidirler,

şeklinde önerilebilir.

Bu çalışma, mevcut literatür bilgisini genişletmeye ve banka seçiminde kurumsal müşterilerin önem verdikleri kriterleri belirlemeye yardımcı olmaktadır. Bu çalışmada sadece bankacılık sektörü ele alınmıştır. Bu çalışmada ele alınan konu diğer sektörlerde de uygulanabilir. Çalışmada kurumsal firma yöneticilerinin (kurumsal müşterilerin) tercihlerindeki kriterler dikkate alınmıştır. Benzer şekilde, ileride yapılacak çalışmalarda bireysel müşterilerin tercihleri dikkate alınarak banka seçimleri incelenebilir. Yine kriterlerin ağırlıklandırılması ve alternatiflerin seçimi aşamasında farklı ÇKKV yöntemleri kullanılarak elde edilen sonuçlar bu çalışmanın sonuçları ile karşılaştırılabilir. Ayrıca, bu çalışmada ele alınan bankaların seçimi, literatür incelemesi sonucu oluşturulan kriterlerce, karar vericilerin öznel değerlendirmeleri dikkate alınarak incelenmiştir. Gelecekteki araştırmalar, bu araştırmada incelenen kriterlerin sayısını artırabilir ya da azaltabilir ve karar verici sayısı da değiştirilerek sonuçlar karşılaştırılabilir.

Kaynakça

- Akçakanat, Ö., Eren, H., Aksoy, E., & Ömürbek, V. (2017). Bankacılık sektöründe ENTROPİ ve WASPAS yöntemleri ile performans değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 285-300.
- Aksoy, E., Ömürbek, N., & Karaatlı, M. (2015). AHP temelli MULTIMOORA ve COPRAS yöntemi ile Türkiye Kömür İşletmeleri'nin performans değerlendirmesi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(4), 1-28.
- Albayrak, Y. E., & Erkut, H. (2005). Banka performans değerlendirmede analitik hiyerarşi süreç yaklaşımı, *İTÜ Mühendislik Dergisi*, 4(6), 47-58.
- Almahmeed, M. A., & Thabet, A. E. (1997). Services considered important to business customers and determinants of bank selection in Kuwait: A segmentation analysis. *International Journal of Bank Marketing*, 15(4), 126-133.
- Almossawi, M. (2001). Bank selection criteria employed by college students in Bahrain: An empirical analysis. *The International Journal of Bank Marketing*, 19(3), 115-125.
- Amile, M., Sedaghat, M., & Poorhossein, M. (2013). Performance evaluation of banks using fuzzy AHP and TOPSIS, case study: State-Owned banks, partially private and private banks in Iran. *Caspian Journal of Applied Sciences Research*, 2(3), 128-138.
- Avcıkurt, C., & Köroğlu, Ö. (2006). Termal otel işletmelerinde müşteri sadakatini artıran nitelikleri belirlemeye yönelik bir alan araştırması. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 1(3), 6.
- Awan, H. M., & Bukhari, K. S. (2011). Customer's criteria for selecting an Islamic bank: Evidence from Pakistan. *Journal of Islamic Marketing*, 2(1), 14-27.
- Bağcı, H., & Rençber, Ö. F. (2014). Kamu bankaları ve halka açık özel bankaların PROMETHEE yöntemi ile karlılıklarının analizi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 39- 47.
- Bei, L. T., & Shang C. F. (2006). Building marketing strategies for state-owned enterprises against private ones based on the perspectives of customer satisfaction and service quality. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 13(1), 1-13.
- Bergendahl, G., & Lindblom, T. (2008). Evaluating the Performance of Swedish savings banks according to service efficiency. *European Journal of Operational Research*, 185, 1663-1673.
- Blien, U., & Tassinopoulos, A. (2001). Forecasting regional employment with the entropy method, *Regional Studies*, 35(2), 113-124.
- Boyd, W. L., Leonard, M., & White, C. (1994). Customer preferences for financial services: An analysis. *The International Journal of Bank Marketing*, 12(1), 9-15.
- Brauers, W. K. M., Ginevicius, R., & Podvezko, V. (2010). Regional development in Lithuania considering multiple objectives by the MOORA method. *Technological and Economic Development of Economy*, 16(4), 613-640.
- Brauers, W. K. M., & Ginevicius, R. (2009). Robustness in regional development studies: The case of Lithuania. *Journal of Business Economics and Management*, 10(2), 121-140.
- Brauers, W. K. M., & Zavadskas, E. K. (2006). The MOORA method and its application to privatization in a transition economy. *Control and Cybernetics*, 35(2), 445-469.
- Brauers, W. K. M., & Zavadskas, E. K. (2012). Robustness of MULTIMOORA: A method for multi-objective optimization. *Informatica*, 23(1), 1-25.
- Cebeci, İ., & Çabuk, Z. (2016). Tüketicilerin banka tercihini etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Giresun'da bir araştırma. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8(14), 57-66.
- Chigamba, C. & Fatoki, O. (2011). Factors influencing the choice of commercial banks by university students in South Africa. *International Journal of Business and Management*, 6(6), 66-76.
- Cho, K. T. (2003). Multicriteria decision methods: An attempt to evaluate and unify. *Mathematical and Computer Modelling*, Pergamon, 37(9-10), 1099-1119.
- Coşkun, A. (2006). Bankaların stratejik performans yönetiminde performans karnesi kullanımı. *Bankacılar Dergisi*, 56, 28-39.
- Çağlı, G. (2011). 2008 küresel kriz sürecinde Türk bankacılık sektörünün finansal performansının ELECTRE yöntemi ile analizi. *Maliye Finans Yazıları*, 25(93), 59-86.
- Çakır, E. (2016). SWARA - Copeland yöntemi ile kriter ağırlıklarının belirlenmesi: Bir üretim işletmesinde uygulama. *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1) 42-56.
- Çakır, E., & Sezen Akar, G. (2017). Bütünleşik SWARA – TOPSIS yöntemi ile makine seçimi: bir üretim işletmesinde uygulama. *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, 3(13), 206-216.
- Çalış, A., Özçelik, G., & Gencer, C. (2016). Türkiye'deki imalat sanayi sektörlerinin PROMETHEE MULTIMOORA ve SMAA-2 yöntemleriyle sıralanması. *Endüstri Mühendisliği Dergisi*, 27(2), 28-44.
- Çalışkan, E., & Eren, T. (2016). Bankaların performanslarının çok kriterli karar verme yöntemiyle değerlendirilmesi. *Ordu Üniversitesi Bilim Teknoloji Dergisi*, 6(2), 85-107.
- Çınar, R., & Erciş A. (1993). Genç pazarın banka hizmetlerini tercihleri üzerine bir saha araştırması. *Pazarlama Dünyası*, 7(37), 6-22.
- Çiçek, R., & Doğan, İ. C. (2009). Müşteri memnuniyetinin artırılmasında hizmet kalitesinin ölçülmesine yönelik bir araştırma: Niğde ili örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 11(1), 199-217.
- Demireli, E. (2010). TOPSIS çok kriterli karar verme sistemi: Türkiye'deki kamu bankaları üzerine bir uygulama. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1), 101-112.

- Devlin, J., & Gerrard, P. (2005). A Study of Customer Choice Criteria for Multiple Bank Users. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 12(4), 297-306.
- Dinçer, H., & Görener, A. (2011). Analitik hiyerarşi süreci ve VIKOR tekniği ile dinamik performans analizi: Bankacılık sektöründe bir uygulama. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 109-127.
- Doumpos, M., & Zopounidis, C. (2010). A multicriteria decision support system for bank rating. *Decision Support Systems*, 50(1), 55-63.
- Ecer, F. (2013). Türkiye'deki özel bankaların finansal performanslarının karşılaştırılması: 2008-2011 dönemi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 171- 189.
- Ertuğrul, İ., & Karakaşoğlu, N. (2009). Banka şube performanslarının VIKOR yöntemi ile değerlendirilmesi. *Endüstri Mühendisliği Dergisi*, 20(1), 19-28.
- Genç, T., & Masca, M. (2013). TOPSIS ve PROMETHEE yöntemleri ile elde edilen üstünlük sıralamalarının bir uygulama üzerinden karşılaştırılması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(2), 539-566.
- Güneysu, Y., ER, B., & AR, İ. M. (2015). Türkiye'deki ticari bankaların performanslarının AHS ve GİA yöntemleri ile incelenmesi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 71-93.
- Kandemir, T., & Karataş, H. (2016). Ticari bankaların finansal performanslarının çok kriterli karar verme yöntemleri ile incelenmesi: Borsa İstanbul'da işlem gören bankalar üzerine bir uygulama (2004-2014). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 1766- 1776.
- Karaca, T. (2011). *Proje Yönetiminde Çok Kriterli Karar Verme Tekniklerini Kullanarak Kritik Yolun Belirlenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kaynak, E., Küçükemiroğlu, O., & Odabasi, Y. (1991). Commercial bank selection in Turkey. *International Journal of Bank Marketing*, 9(4), 30-39
- Kennington, C., Hill, J., & Rakowska, A. (1996). Consumer selection criteria for banks in Poland. *International Journal of Bank Marketing*, 14(4), 12-21.
- Keršulienė, V., Kazimireas, Z., & Turskis, Z. (2010). Selection of rational dispute resolution method by applying new step-wise weight assessment ratio analysis (SWARA). *Journal of Business Economics and Management*, 11(2), 243-258.
- Khazeh, K., & Decker, W. H. (1992). How customer choose banks?. *The Journal of Retail Banking*, 14(4), 41-44.
- Kılıç, S. B. (2006). Türk bankacılık sistemi için çok kriterli karar alma analizine dayalı bir erken uyarı modelinin tahmini. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Gelişme Dergisi*, 33, 117-154.
- Kosmidou, K., & Zopounidis, C. (2008). Measurement of bank performance in Greece. *South-Eastern Europe Journal of Economics*, 1, 79- 95.
- Lam, R. & Burton, S. (2005). Bank selection and share of wallet among SMEs: Apparent differences between Hong Kong and Australia. *Journal of Financial Services Marketing*, 9(3), 204-213.
- Lariviere, B., & Poel, D. V. (2007). Banking behaviour after the lifecycle event of "moving in together": An exploratory study of the role of marketing investments. *European Journal of Operational Research*, 183(1), 345-369.
- Metawa, S. A., & Almossawi, M. (1998). Banking behavior of Islamic bank customers: Perspectives and implications. *International Journal of Banking Marketing*, 16(7), 299-313.
- Mokhlis, S. (2009). Determinants of choice criteria in Malaysia's retail banking: An analysis of gender-based choice decisions. *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*, 2(16), 18-30.
- Nielson, F. J., Terry, C., & Trayler, R. M. (1998). Business banking in Australia: a comparison of expectations. *International Journal of Bank Marketing*, 16(6), 253-263.
- Owusu-Frimpong, N. (1999). Patronage behaviour of Ghanaian bank customers. *International Journal of Bank Marketing*, 7(17), 335-342.
- Ömürbek, N., & Aksoy, E. (2016). Bir petrol şirketinin çok kriterli karar verme teknikleri ile performans değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3), 723-756.
- Ömürbek, N., Karaatlı, M., Eren, H., & Şanlı, B. (2014). AHP temelli PROMETHEE sıralama yöntemleri ile hafif ticari araç seçimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(4), 47-64.
- Önay, O., & Çetin, E. (2012). Turistik yerlerin popüleritesinin belirlenmesi: İstanbul örneği. *Yönetim Dergisi*, 23(72), 90-109.
- Özbek, A. (2017). *Çok kriterli karar verme yöntemleri ve excel ile problem çözümü*. Ankara: Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınları.
- Özcan, A., & Ömürbek, N. (2016). BİST'de işlem gören sigorta şirketlerinin MULTIMOORA yöntemiyle performans ölçümü. *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi*, 1(2), 64-75.
- Özsoy, İ., Görmez, B., & Mekik, S. (2013). Türkiye'de katılım bankalarının tercih edilme sebepleri: Ampirik bir tetkik. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 20(1), 187-206
- Ravi, V., Kurniawan, H., Thai, P. N. K., & Kumar, P. R. (2008). Soft computing system for bank performance prediction. *Applied Soft Computing*, 8, 305-315.
- Ruzgys, A., Volvaciovas, R., Ignatavicius, C., & Turskis, Z. (2014). Integrated evaluation of external Wall insulation in residential buildings using SWARA-TODIM MCDM method. *Journal of Civil Engineering and management*, 20(1), 103-110.
- Sakarya, Ş., & AYTEKİN, S. (2013). İMKB'de işlem gören mevduat bankalarının performansları ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkinin ölçülmesi: PROMETHEE çok kriterli karar verme yöntemiyle bir uygulama. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 5(2), 99-109.
- Stanujkic, D., Karabasevic, D., & Zavadskas, E. K. (2015). A framework for the selection of a packaging design based

- on the SWARA method. *Inzinerine Ekonomika - Engineering Economics*, 26(2), 181-187.
- Taşabat, S. E., Cinemre, N., & Şen, S. (2015). Farklı ağırlıklandırma tekniklerinin denendiği çok kriterli karar verme yöntemleri ile Türkiye'deki mevduat bankalarının mali performanslarının değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 4(2), 96-110.
- Taşkın, Ç., Akat, Ö., & Erol, Z. (2010). Tüketicilerin Banka Tercihini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Bursa'da bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 11-22.
- Tezergil, S. A. (2016). VIKOR yöntemi ile Türk bankacılık sektörünün performans analizi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38(1), 357-373.
- Türkyılmaz, A., & Özkan, C. (2005, Haziran). Ulusal müşteri memnuniyeti indeksleri. *Kalder Forum*, 16, 73-74.
- Wel, C., & Nor, S. (2003). The influences of personal and sociological factors on consumer bank selection decision in Malaysia. *Journal of American Academy of Business*, 1(2), 399-404.
- Wu, H. Y., Tzeng, G. H., & Chen, Y. H. (2009). A fuzzy MCDM approach for evaluating banking performance based on balanced scorecard. *Expert Systems with Applications*, 36(6), 10135-10147.
- Yayar, R., & Baykara, H. (2012). TOPSIS yöntemi ile katılım bankalarının etkinliği ve verimliliği üzerine bir uygulama. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 21-42.
- Yıldırım B. F., & Önder, E. (2015). *Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri*. Bursa: Dora Yayınları.
- Yıldırım, B. F., & Önay, O. (2013). Bulut teknolojisi firmalarının bulanık AHP-MOORA yöntemi kullanılarak sıralanması. *İ.Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 24(75), 60-81.
- Yılmaz, V., Çelik, H. E., & Depren, B. (2007). Devlet ve özel sektör bankalarındaki hizmet kalitesinin karşılaştırılması: Eskişehir örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8(2), 234-248.
- Yue, H., & Tom, G. (1995). How the Chinese Select their banks. *Journal of Retail Banking*, 16(4), 36-39.
- Yurdoğlu, H., & Kundakcı, N. (2017). SWARA ve WASPAS yöntemleri ile sunucu seçimi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(38), 253-269.
- Yükçü, S., & Kaplanoğlu, E. (2015). Çok kriterli karar verme yöntemleriyle gözaltı pazarı şirketlerinin finansal performanslarının belirlenmesi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 17(3): 587-616.
- Zineldin, M. (1996). Bank Strategic Positioning and Some Determinants of Bank Selection. *International Journal of Bank Marketing*, 14(6), 12-22.
- Zolfani, S. H., Zavadskas, E. K., & Turskis, Z. (2013). Design of products with both International and Local perspectives based on Yin-Yang balance theory and SWARA method. *Economic Research - Ekonomiska Istraživanja*, 26(2), 153-166.

Ekler**Ek 1.** Karar Verici Bazında Ana Kriterlerin Önem Derecesine Göre Sıralanması

Kriterler	Karar Verici									
	KV1	KV2	KV3	KV4	KV5	KV6	KV7	KV8	KV9	KV10
C1 Bankanın Fiziki Özellikleri ve Teknik Yapısı	4	5	8	5	1	6	7	8	8	5
C2 Banka Personelinin Özellikleri	7	7	5	7	8	5	3	7	7	8
C3 İşlem Kolaylığı ve Maliyeti	2	4	3	1	7	1	1	1	2	4
C4 Ürün ve Hizmet Çeşitliliği	6	8	6	8	6	8	5	4	6	6
C5 Bankanın Güvenilirliği	1	2	1	2	5	7	2	3	1	1
C6 Erişim Kolaylığı	3	3	4	3	4	4	4	2	5	2
C7 Bankanın İmajı/İtibarı	5	1	2	6	3	3	6	5	3	3
C8 Kuruma Bağlılık	8	6	7	4	2	2	8	6	4	7

Ek 2. Karar Verici Bazında Alt Kriterlerin Önem Derecesine Göre Sıralanması

	Kriter	Karar Verici									
		KV1	KV2	KV3	KV4	KV5	KV6	KV7	KV8	KV9	KV10
Fiziki Öz. ve Teknik Yapısı	C1.1 Bankanın finansal gücü	1	2	1	1	3	1	1	1	1	2
	C1.2 Bankanın iç-dış görünümü	3	3	3	3	2	3	3	3	3	3
	C1.3 Bankanın teknolojik altyapısı	2	1	2	2	1	2	2	2	2	1
Banka Personelinin Öz.	C2.1 Personeli bilgili ve konusuna vakıf olması	1	2	4	1	4	2	1	2	1	4
	C2.2 Personelin işlemleri hızlı ve doğru sonuçlandırması	2	1	3	2	1	1	2	1	3	3
	C2.3 Personelin yol gösterici ve yardımsever olması	4	3	2	3	2	3	3	3	2	1
	C2.4 Personelin iyi müşteri ilişkileri ve bağlantıları	3	4	1	4	3	4	4	4	4	2
İşlem Kolaylığı ve Maliyeti	C3.1 Kredi kullanma kolaylığı	3	2	1	1	1	3	3	1	1	2
	C3.2 Bürokratik işlemlerin az olması	2	3	3	3	3	1	2	3	3	3
	C3.3 Yapılan işlemlerden düşük masraf alınması	1	1	2	2	2	2	1	2	2	1
	C3.4 Verilen faizin yüksek olması	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Ürün ve Hizmet Çeşitliliği	C4.1 Kredi olanaklarının çeşitliliği	3	2	1	1	1	3	1	1	2	2
	C4.2 çek defteri vermesi	2	3	3	2	4	2	2	4	4	3
	C4.3 finansal danışmanlık hizmeti sağlanması	1	1	2	3	2	1	3	3	1	1
	C4.4 Değişen pazar ihtiyaçlarına yönelik yeni ürünlerin sunulmaması	4	4	4	4	3	4	4	2	3	4
Bankanın Güvenilirliği	C5.1 Kişisel bilgilerin saklanması	1	2	3	1	4	4	1	2	2	3
	C5.2 Bankanın uzun zamanadır faaliyette bulunması	3	3	2	4	2	2	3	1	3	2
	C5.3 Bankanın tavsiye edilmesi	4	4	4	3	3	3	2	5	4	4
	C5.4 Devlet bankası olması	2	5	1	2	1	1	4	4	1	1
	C5.5 Sürekli hatalı işlemlerle karşılaşılması	5	1	5	5	5	5	5	3	5	5
Erişim Kolaylığı	C6.1 Bankanın uygun yerleşim yeri	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	C6.2 Bankanın üst düzey yöneticilerine ulaşma zorluğu	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Bankanın İmajı/ İtibarı	C7.1 Bankanın tanınmışlığı	1	3	1	1	1	1	1	1	1	3
	C7.2 Çevre dostu olması	3	2	3	2	3	2	3	3	3	2
	C7.3 Bankanın toplumsal konulara hassasiyeti	2	1	2	3	2	3	2	2	2	1
Kuruma Bağlılık	C8.1 Bankanın sunduğu hizmet kalitesinin sürekliliği	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	C8.2 Bankanın müşterilerine kişisel ilgi göstermesi	2	2	3	2	2	3	2	2	2	2
	C8.3 Katılım (faizsiz) bankası olması	3	4	2	4	3	4	3	3	3	3
	C8.4 Personelin eş dost, tanıdık, akraba olması	4	3	4	3	4	2	4	4	4	4

Ek 5. Karar Verici 1'e Ait Ana Kriter Ağırlıklarını SWARA Yöntemi ile Hesaplama

Sıralama	Kriterler	Kriterin Bir Öncekine Göre Karşılaştırmalı Önemi (s_j)	Katsayı (k_j)	Önem Vektörü (q_j)	Kriterlerin Göreceli Ağırlıkları (w_j)
1	C5		1,00	1,00	0,242
2	C3	0,3	1,30	0,77	0,186
3	C6	0,2	1,20	0,64	0,155
4	C1	0,25	1,25	0,51	0,124
5	C7	0,2	1,20	0,43	0,104
6	C4	0,3	1,30	0,33	0,080
7	C2	0,3	1,30	0,25	0,061
8	C8	0,3	1,30	0,19	0,047

Ek 6. Karar Verici 1'e Ait Alt Kriter Ağırlıklarını SWARA Yöntemi ile Hesaplama

	Sıralama	Kriterler	s_j	k_j	q_j	w_j
Fiziki Öz. ve Teknik Yapı	1	C1.1		1,00	1,00	0,424
	2	C1.3	0,30	1,30	0,77	0,326
	3	C1.2	0,30	1,30	0,59	0,251
Personel Öz.	1	C2.1		1,00	1,00	0,425
	2	C2.2	0,55	1,55	0,65	0,274
	3	C2.4	0,50	1,50	0,43	0,183
	4	C2.3	0,55	1,55	0,28	0,118
İşlem Kolaylığı ve Maliyet	1	C3.3		1,00	1,00	0,422
	2	C3.2	0,55	1,55	0,65	0,272
	3	C3.1	0,50	1,50	0,43	0,181
	4	C3.4	0,45	1,45	0,30	0,125
Ürün ve Hizmet Çeşitliliği	1	C4.3		1,00	1,00	0,421
	2	C4.2	0,55	1,55	0,65	0,271
	3	C4.1	0,40	1,40	0,46	0,194
	4	C4.4	0,70	1,70	0,27	0,114
Bankanın Güvenilirliği	1	C5.1		1,00	1,00	0,401
	2	C5.4	0,60	1,60	0,63	0,251
	3	C5.2	0,55	1,55	0,40	0,162
	4	C5.3	0,40	1,40	0,29	0,116
	5	C5.5	0,65	1,65	0,17	0,070
Erişim Kolaylığı	1	C6.1		1,00	1,00	0,623
	2	C6.2	0,65	1,65	0,61	0,377
İmaj /İtibarı	1	C7.1		1,00	1,00	0,468
	2	C7.3	0,45	1,45	0,69	0,323
	3	C7.2	0,55	1,55	0,44	0,208
Kuruma Bağlılık	1	C8.1		1,00	1,00	0,443
	2	C8.2	0,65	1,65	0,61	0,269
	3	C8.3	0,50	1,50	0,40	0,179
	4	C8.4	0,65	1,65	0,24	0,109

Ek 7. Ana Kriterlerin Her Karar Verici İçin Hesaplanan Ağırlıkları

Ana Kriterler	KV1	KV2	KV3	KV4	KV5	KV6	KV7	KV8	KV9	KV10
C1	0,124	0,087	0,014	0,036	0,499	0,072	0,033	0,014	0,015	0,038
C2	0,061	0,056	0,072	0,009	0,250	0,093	0,143	0,026	0,018	0,007
C3	0,186	0,122	0,147	0,430	0,131	0,264	0,335	0,341	0,223	0,072
C4	0,080	0,040	0,045	0,004	0,119	0,039	0,070	0,108	0,034	0,021
C5	0,242	0,219	0,353	0,287	0,499	0,055	0,258	0,194	0,402	0,471
C6	0,155	0,146	0,123	0,143	0,250	0,131	0,084	0,213	0,058	0,248
C7	0,104	0,263	0,221	0,018	0,131	0,157	0,047	0,062	0,149	0,130
C8	0,047	0,067	0,026	0,072	0,119	0,188	0,029	0,042	0,099	0,012

Ek 8. Alt Kriterlerin Her Karar Verici İçin Hesaplanan Ağırlıkları

	Alt Kriter	KV1	KV2	KV3	KV4	KV5	KV6	KV7	KV8	KV9	KV10
Fiziki Öz. Teknik Yps	C1.1	0,424	0,297	0,534	0,571	0,182	0,450	0,555	0,555	0,555	0,292
	C1.2	0,251	0,258	0,169	0,143	0,273	0,229	0,154	0,154	0,154	0,154
	C1.3	0,326	0,445	0,297	0,286	0,545	0,321	0,292	0,292	0,292	0,555
Banka Personelinin Öz.	C2.1	0,425	0,287	0,123	0,495	0,084	0,276	0,353	0,258	0,487	0,075
	C2.2	0,274	0,330	0,185	0,275	0,515	0,386	0,321	0,477	0,159	0,142
	C2.3	0,118	0,205	0,277	0,145	0,258	0,197	0,201	0,161	0,270	0,513
İşlem Kolaylığı ve Maliyeti	C2.4	0,183	0,178	0,415	0,085	0,143	0,141	0,125	0,104	0,084	0,270
	C3.1	0,181	0,277	0,518	0,490	0,438	0,183	0,170	0,466	0,441	0,256
	C3.2	0,272	0,205	0,143	0,143	0,162	0,412	0,255	0,161	0,178	0,135
Ürün ve Hizmet Çeşitliliği	C3.3	0,422	0,332	0,265	0,272	0,292	0,275	0,485	0,283	0,232	0,487
	C3.4	0,125	0,186	0,074	0,095	0,108	0,131	0,090	0,090	0,149	0,123
	C4.1	0,194	0,250	0,463	0,501	0,476	0,197	0,487	0,483	0,321	0,270
Bankanın Güvenilirliği	C4.2	0,271	0,200	0,165	0,279	0,104	0,276	0,270	0,086	0,105	0,159
	C4.3	0,421	0,375	0,281	0,147	0,265	0,386	0,159	0,163	0,385	0,487
	C4.4	0,114	0,174	0,092	0,073	0,156	0,141	0,084	0,268	0,189	0,084
Erişim Kolaylığı	C5.1	0,401	0,260	0,149	0,490	0,089	0,120	0,443	0,269	0,337	0,136
	C5.2	0,162	0,200	0,260	0,080	0,241	0,251	0,155	0,444	0,169	0,258
	C5.3	0,116	0,143	0,080	0,144	0,134	0,167	0,233	0,047	0,094	0,075
Banka İmajı/İtibarı	C5.4	0,251	0,098	0,468	0,245	0,481	0,377	0,111	0,085	0,354	0,490
	C5.5	0,070	0,299	0,042	0,040	0,056	0,085	0,058	0,154	0,047	0,042
	C6.1	0,623	0,600	0,655	0,667	0,667	0,600	0,655	0,643	0,574	0,655
Kuruma Bağlılık	C6.2	0,377	0,400	0,345	0,333	0,333	0,400	0,345	0,357	0,426	0,345
	C7.1	0,468	0,229	0,505	0,545	0,531	0,467	0,457	0,474	0,450	0,154
	C7.2	0,208	0,343	0,198	0,287	0,174	0,311	0,217	0,211	0,204	0,292
Kuruma Bağlılık	C7.3	0,323	0,429	0,297	0,169	0,295	0,222	0,326	0,316	0,346	0,555
	C8.1	0,443	0,377	0,439	0,517	0,499	0,406	0,403	0,496	0,398	0,503
	C8.2	0,269	0,290	0,183	0,272	0,250	0,194	0,310	0,268	0,306	0,265
	C8.3	0,179	0,162	0,274	0,076	0,131	0,129	0,172	0,138	0,170	0,139
	C8.4	0,109	0,171	0,104	0,136	0,119	0,271	0,115	0,098	0,126	0,093

Ek 9. Bütünleşik Nihai Kriter Ağırlıkları ve Kriter Sıralamaları

	Alt Kriterler	KV1	KV2	KV3	KV 4	KV5	KV6	KV7	KV8	KV9	KV10	Geo. Ort.	Bütünleşik Nihai Kriter Ağırlığı	Sıralama
C1	C1.1 Bankanın finansal gücü	0,053	0,026	0,008	0,020	0,084	0,032	0,019	0,008	0,008	0,011	0,019	0,028	14
	C1.2 Bankanın iç-dış görünümü	0,031	0,022	0,002	0,005	0,127	0,016	0,005	0,002	0,002	0,006	0,009	0,012	21
	C1.3 Bankanın teknolojik altyapısı	0,040	0,039	0,004	0,010	0,253	0,023	0,010	0,004	0,004	0,021	0,016	0,023	16
C2	C2.1 Personeli bilgili ve konusuna vakıf olması	0,026	0,016	0,009	0,004	0,000	0,026	0,051	0,007	0,009	0,000	0,007	0,010	25
	C2.2 Personelin işlemleri hızlı ve doğru sonuçlandırması	0,017	0,018	0,013	0,002	0,003	0,036	0,046	0,012	0,003	0,001	0,008	0,012	23
	C2.3 Personelin yol gösterici ve yardımsever olması	0,007	0,011	0,020	0,001	0,001	0,018	0,029	0,004	0,005	0,003	0,006	0,009	26
	C2.4 Personelin iyi müşteri ilişkileri ve bağlantıları	0,011	0,010	0,030	0,001	0,001	0,013	0,018	0,003	0,002	0,002	0,005	0,006	28
C3	C3.1 Kredi kullanma kolaylığı	0,034	0,034	0,076	0,211	0,005	0,048	0,057	0,159	0,099	0,019	0,048	0,068	4
	C3.2 Bürokratik işlemlerin az olması	0,051	0,025	0,021	0,062	0,002	0,109	0,086	0,055	0,040	0,010	0,030	0,042	10
	C3.3 Yapılan işlemlerden düşük masraf alınması	0,079	0,040	0,039	0,117	0,003	0,072	0,163	0,096	0,052	0,035	0,050	0,071	3
	C3.4 Verilen faizin yüksek olması	0,023	0,023	0,011	0,041	0,001	0,034	0,030	0,031	0,033	0,009	0,017	0,025	15
C4	C4.1 Kredi olanaklarının çeşitliliği	0,015	0,010	0,021	0,002	0,010	0,008	0,034	0,052	0,011	0,006	0,012	0,017	19
	C4.2 çek defteri vermesi	0,022	0,008	0,007	0,001	0,002	0,011	0,019	0,009	0,004	0,003	0,006	0,009	27
	C4.3 finansal danışmanlık hizmeti sağlanması	0,034	0,015	0,013	0,001	0,005	0,015	0,011	0,018	0,013	0,010	0,010	0,014	20
	C4.4 Değişen pazar ihtiyaçlarına yönelik yeni ürünlerin sunulmaması	0,009	0,007	0,004	0,000	0,003	0,006	0,006	0,029	0,006	0,002	0,004	0,006	29
C5	C5.1 Kişisel bilgilerin saklanması	0,097	0,057	0,052	0,141	0,004	0,007	0,114	0,052	0,136	0,064	0,047	0,066	5
	C5.2 Bankanın uzun zamanadır faaliyette bulunması	0,039	0,044	0,092	0,023	0,010	0,014	0,040	0,086	0,068	0,121	0,041	0,058	8
	C5.3 Bankanın tavsiye edilmesi	0,028	0,031	0,028	0,041	0,005	0,009	0,060	0,009	0,038	0,035	0,023	0,032	13
	C5.4 Devlet bankası olması	0,061	0,022	0,165	0,070	0,019	0,021	0,029	0,017	0,142	0,231	0,050	0,071	2
	C5.5 Sürekli hatalı işlemlerle karşılaşılması	0,017	0,066	0,015	0,011	0,002	0,005	0,015	0,030	0,019	0,020	0,014	0,020	18
C6	C6.1 Bankanın uygun yerleşim yeri	0,097	0,088	0,080	0,096	0,053	0,078	0,055	0,137	0,034	0,162	0,080	0,114	1
	C6.2 Bankanın üst düzey yöneticilerine ulaşma zorluğu	0,059	0,058	0,042	0,048	0,027	0,052	0,029	0,076	0,025	0,085	0,046	0,066	6
C7	C7.1 Bankanın tanınmışlığı	0,049	0,060	0,111	0,010	0,072	0,073	0,021	0,029	0,067	0,020	0,041	0,059	7
	C7.2 Çevre dostu olması	0,022	0,090	0,044	0,005	0,024	0,049	0,010	0,013	0,030	0,038	0,024	0,035	12
	C7.3 Bankanın toplumsal konulara hassasiyeti	0,033	0,113	0,065	0,003	0,040	0,035	0,015	0,019	0,052	0,072	0,032	0,046	9
C8	C8.1 Bankanın sunduğu hizmet kalitesinin sürekliliği	0,021	0,025	0,011	0,037	0,122	0,077	0,012	0,021	0,040	0,006	0,026	0,037	11
	C8.2 Bankanın müşterilerine kişisel ilgi göstermesi	0,013	0,019	0,005	0,020	0,061	0,036	0,009	0,011	0,030	0,003	0,015	0,021	17
	C8.3 Katılım (faizsiz) bankası olması	0,008	0,011	0,007	0,005	0,032	0,024	0,005	0,006	0,017	0,002	0,009	0,012	22
	C8.4 Personelin eş dost, tanıdık, akraba olması	0,005	0,011	0,003	0,010	0,029	0,051	0,003	0,004	0,013	0,001	0,007	0,010	24

Ek 10. Bütünleşik Karar Matrisi

Table with 28 columns (C1.1 to C8.4) and 17 rows (A1 to A17) representing a decision matrix.

Ek 11. Normalize Karar Matrisi

Table with 28 columns (C1.1 to C8.4) and 17 rows (A1 to A17) representing a normalized decision matrix.

Ek 12. MOORA - Oran Metoduna Göre Sıralama

Table with 28 columns (C1.1 to C8.4) and 17 rows (A1 to A17) representing MOORA ranking results, including columns for 'yi' and 'Sıra'.

Ek 16. Kriter Ağırlıklı Referans Noktası Yaklaşımına Göre Sıralama

	MAK	MAK	MAK	MAK	MAK	MAK	MAK	MAK	MAK	MAK	MİN	MAK	MAK	MAK	MİN	MAK	MAK	MAK	MAK	MİN	MAK	MİN	MAK	MAK	MAK	MAK	MAK	MAK	MAK	MAK	MAK	MAK	MAK	MAK	MAK	MAK	MAK	Sıra
	C1.1	C1.2	C1.3	C2.1	C2.2	C2.3	C2.2	C3.1	C3.2	C3.3	C3.4	C4.1	C4.2	C4.3	C4.4	C5.1	C5.2	C5.3	C5.4	C5.5	C6.1	C6.2	C7.1	C7.2	C7.3	C8.1	C8.2	C8.3	C8.4	C8.1	C8.2	C8.3	C8.4	MAK	Sıra			
A1	0,004	0,001	0,003	0,002	0,001	0,002	0,001	0,007	0,004	0,009	0,003	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,007	0,008	0,012	0,003	0,010	0,007	0,005	0,004	0,003	0,003	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,012	6		
A2	0,008	0,003	0,005	0,002	0,002	0,002	0,001	0,006	0,004	0,010	0,003	0,002	0,001	0,001	0,001	0,005	0,014	0,009	0,013	0,001	0,024	0,006	0,015	0,004	0,007	0,006	0,002	0,001	0,002	0,002	0,024	0,024	0,024	15				
A3	0,008	0,003	0,005	0,002	0,002	0,002	0,001	0,006	0,005	0,010	0,003	0,002	0,001	0,002	0,001	0,005	0,013	0,009	0,014	0,001	0,025	0,003	0,014	0,004	0,007	0,005	0,002	0,000	0,002	0,002	0,025	0,025	16					
A4	0,007	0,002	0,004	0,002	0,002	0,002	0,001	0,006	0,004	0,009	0,003	0,001	0,001	0,002	0,001	0,005	0,011	0,009	0,013	0,001	0,021	0,004	0,012	0,004	0,007	0,007	0,002	0,001	0,001	0,001	0,021	0,021	13					
A5	0,004	0,001	0,003	0,001	0,001	0,001	0,001	0,002	0,003	0,005	0,002	0,001	0,001	0,000	0,001	0,003	0,009	0,005	0,012	0,002	0,011	0,006	0,005	0,002	0,005	0,004	0,000	0,001	0,000	0,012	0,012	6						
A6	0,009	0,003	0,005	0,002	0,002	0,002	0,001	0,008	0,005	0,010	0,003	0,002	0,001	0,001	0,001	0,005	0,013	0,008	0,014	0,001	0,023	0,003	0,013	0,004	0,008	0,006	0,002	0,001	0,001	0,023	0,023	14						
A7	0,007	0,002	0,003	0,002	0,001	0,002	0,001	0,007	0,004	0,008	0,002	0,001	0,001	0,001	0,001	0,003	0,011	0,007	0,013	0,001	0,019	0,006	0,010	0,004	0,004	0,004	0,002	0,001	0,001	0,019	0,019	12						
A8	0,007	0,002	0,005	0,002	0,002	0,002	0,001	0,007	0,006	0,010	0,004	0,002	0,001	0,002	0,001	0,010	0,015	0,010	0,014	0,002	0,026	0,005	0,013	0,005	0,007	0,005	0,002	0,000	0,002	0,026	0,026	17						
A9	0,006	0,002	0,003	0,001	0,001	0,001	0,001	0,003	0,003	0,009	0,002	0,001	0,001	0,001	0,001	0,006	0,012	0,008	0,013	0,001	0,016	0,006	0,006	0,003	0,007	0,004	0,002	0,000	0,001	0,016	0,016	10						
A10	0,007	0,002	0,004	0,001	0,001	0,002	0,001	0,006	0,004	0,008	0,003	0,001	0,000	0,001	0,000	0,004	0,011	0,007	0,012	0,002	0,017	0,006	0,009	0,004	0,006	0,005	0,002	0,001	0,001	0,017	0,017	11						
A11	0,006	0,002	0,004	0,002	0,001	0,002	0,001	0,004	0,004	0,009	0,003	0,001	0,001	0,002	0,000	0,006	0,010	0,009	0,013	0,001	0,014	0,005	0,008	0,003	0,007	0,006	0,002	0,001	0,001	0,014	0,014	9						
A12	0,001	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,005	0,002	0,000	0,001	0,000	0,000	0,000	0,000	0,002	0,002	0,001	0,000	0,000	0,000	0,002	0,000	0,000	0,002	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,005	0,005	3					
A13	0,002	0,000	0,001	0,000	0,000	0,001	0,000	0,005	0,002	0,010	0,002	0,001	0,000	0,000	0,001	0,001	0,005	0,002	0,011	0,000	0,004	0,002	0,002	0,000	0,002	0,000	0,000	0,001	0,000	0,011	0,011	4						
A14	0,001	0,000	0,001	0,000	0,001	0,000	0,000	0,000	0,000	0,003	0,001	0,000	0,000	0,001	0,000	0,001	0,004	0,002	0,000	0,001	0,004	0,002	0,001	0,003	0,003	0,002	0,001	0,001	0,000	0,004	0,004	1						
A15	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,001	0,000	0,004	0,000	0,001	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,004	0,000	0,001	0,000	0,000	0,000	0,000	0,001	0,000	0,001	0,000	0,004	0,004	2						
A16	0,003	0,001	0,002	0,001	0,001	0,001	0,000	0,008	0,002	0,005	0,001	0,001	0,001	0,001	0,000	0,002	0,004	0,005	0,003	0,001	0,012	0,004	0,004	0,004	0,005	0,002	0,001	0,000	0,000	0,012	0,012	8						
A17	0,002	0,000	0,002	0,001	0,000	0,001	0,000	0,007	0,003	0,007	0,002	0,001	0,000	0,001	0,000	0,002	0,007	0,005	0,012	0,001	0,006	0,003	0,005	0,004	0,004	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,012	0,012	5					

Araştırma Makalesi • Research Article

Yaşam Doyumu İle İşgören Performansı İlişkisini İncelemeye Yönelik Bir Alan Araştırması

A Field Research for Examining the Relationship Between Life Satisfaction And Employee Performance

Gökhan Uludağ^{a*}

^aDr. Emniyet Genel Müdürlüğü
ORCID: 0000-0003-4763-7511

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 1 Şubat 2019

Düzeltilme tarihi: 02 Temmuz 2019

Kabul tarihi: 17 Temmuz 2019

Anahtar Kelimeler:

Yaşam Doyumu

İşgören Performansı

Verimlilik

ÖZ

Günümüzde yeni yönetim anlayışları ile birlikte insanların önemi de giderek artmıştır. Organizasyonlar bir yandan teknolojik yenilikleri yakalamaya çalışmakta ve fiziki şartlarını geliştirmeyi hedeflerken diğer yandan çalıştırdığı işgörenlerinden en üst düzeyde performans almayı hedeflemektedir. İşgörenlerin performansları çeşitli yöntemlerle artırılabilir. İşgörenlerin performansları üzerinde etki eden faktörlerden birisi de yaşam doyumudur. Bu nedenle yöneticilerin işgörenlerin yaşam doyumunu artırmaya yönelik çalışmalar yapması gerekmektedir. Bu araştırmanın amacı; yaşam doyumunu ile işgören performansı arasındaki ilişkiyi tespit etmek ve işgören performansı üzerinde yaşam doyumunun etkisini ortaya koyabilmektir. Bu kapsamda, Ankara'da faaliyet gösteren Ankara İl Gençlik ve Spor Müdürlüğü personelleri üzerinde anket yoluyla veriler toplanmıştır. Araştırmanın sonucunda, yaşam doyumunu ile işgören performansı arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu ve demografik değişkenler arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 1 February 2019

Received in revised form 02 July 2019

Accepted 17 July 2019

Keywords:

Life Satisfaction

Employee Performance

Productivity

ABSTRACT

Today, the importance of people with new management concepts has increased. Organizations aim to achieve the highest level of performance from the employees they work on, while aiming to improve technological conditions and to improve their physical conditions. Employees' performances can be increased by various methods. One of the factors affecting the performance of employees is life satisfaction. Therefore, managers need to work to increase the life satisfaction of employees. The purpose of this research; to determine the relationship between life satisfaction and employee performance and to demonstrate the effect of life satisfaction on employee performance. In this context, data were collected by means of surveys on Ankara Provincial Youth and Sports Directorate personnel operating in Ankara. As a result of the study, it was determined that there was a significant and positive relationship between life satisfaction and employee performance and there was a difference between demographic variables.

1. Giriş

Günümüz iş hayatı içerisinde işgörenlerin sergilediği performans organizasyonların rekabet gücünde önemli bir gösterge olarak olarak belirtilebilir (Wang ve Netemeyer, 2002: 217). İstikrarlı bir şekilde performansın korunabilmesi ve hatta artırılabilmesi için; değişimin çok hızlı gerçekleştiği günümüzde hem insanların hem de organizasyonların bu değişime ayak uydurması gerekmektedir.

Bir organizasyonun ekonomik kaynakları ve fiziki şartları ne kadar iyi olursa olsun ürünü ortaya koyabilecek yüksek kapasiteli işgörenleri olmadığı sürece başarısız olma ya da beklediği karşılığı alamama durumu söz konusu olabilir. Bu

durum organizasyon açısından insan unsurunun ne kadar önemli olduğunu yansıtmaktadır.

Organizasyon içindeki işgörenlerin, işlerin yerine getirilmesinde gerekli olan sayısından ziyade işe uygunlukları ve kendilerinden beklenen performansı ortaya koyabilmeleri çok daha önemlidir. İşgörenlerden maksimum düzeyde performans alabilmek için yöneticilerin doğru analizlerde bulunması, hissi davranmaması ve profesyonel davranış sergilemeleri gerekmektedir. Bu doğrultuda işgörenleri kendi uzmanlık alanlarında görevlendirmeleri ve adaletli bir yönetim anlayışının organizasyon içerisinde kabul görmesi önemli hususlardandır.

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: guludagg@hotmail.com

Yönetim anlayışında ortaya çıkan yeni yaklaşım ve modeller işgörenlerin performansları üzerinde etkili olabilmektedir. İnsanların yaşam içerisinde karşılaştıkları çeşitli olaylar, hayata bakışını, moral düzeyini, zihinsel kontrolünü ve insanlarla olan ilişkilerini etkileyebilmektedir.

İnsanların hayata pozitif bakabilmeleri için yaşam doyumuna ulaşmaları gerekmektedir. Yaşam doyumuna ulaşamayan işgörenlerin günlük yaşantı içerisinde mutsuz olması, kendisini huzursuz hissetmesi ve konsantrasyon sorunları yaşaması oldukça normaldir ve bu gibi durumlar sergiledikleri performansı etkileyebilmektedir.

İşgörenlerin özellikle iş dışında yaşadığı travmatik olaylar; (ölüm, ayrılık, sağlık problemleri vb.) yaşam doyumunu olumsuz etkileyerek, uzun sürede kişilerin kendilerini toparlamalarını ve işe tam anlamıyla konsantre olmalarını etkileyecektir ve işgörenlerin performanslarının düşmesine yol açacaktır. Yöneticilerin işgörenlerin yaşam doyumunu olumsuz etkileyecek durumlarla yakından ilgilenmeleri, gerekli uzmanlar aracılığıyla yardım almalarını sağlamaları performans düzeyinin korunması ve hatta artması noktasında büyük bir öneme sahiptir. İşgörenlerin sorunları ile ilgilenmek ve yaşam doyumunu artırmaya çalışmak bir organizasyonun rakiplerine göre rekabet avantajı elde etmesi noktasında ilgi göstermesi gereken konulardan birisidir.

2. Teorik Çerçeve

2.1. Yaşam Doyumu

Sosyal yaşam içerisinde insanlar çok farklı olaylarla karşılaşabilirler. Bu olaylar istemediğimiz olaylar ise; işyerinde arkadaşlarımızla tartışmak, yolda giderken araç lastiğinin patlaması, aile fertlerinden birinin rahatsızlanması ve hatta ölmesi, ekonomik açıdan zarara uğramak vb. gibi durumlar insanların mutsuz olmasına neden olur ve belirli bir süre bu mutsuzluk devam edebilir. Buna karşılık, işyerinde iyi bir iletişim ağına sahip olmak, aile içerisinde sağlık ve huzurlu bir ortamın olması, istediklerini tedarik edebilme vb. gibi durumlar insanların mutlu olmasına ve hayata pozitif bakabilmesini sağlayabilmektedir. İnsanların devam eden yaşantıları üzerinde sağlıklı düşünebilmeleri ve konsantre olmaları noktasında yaşamdan doyum elde etmeleri oldukça önemlidir. Bu nedenle yaşam doyumunu kavramı giderek önem kazanmaktadır.

İlk kez Neugarten (1961:134) tarafından ileri sürülen yaşam doyumunu kavramı ya da kullanımı itibarıyla mutluluk, uzun yıllar boyunca insanlığın ilgisini çeken konulardan birisi olmuştur. Yaşam doyumunu, bir kişinin beklentileriyle, sahip olduklarının kıyaslanmasıyla ortaya çıkan sonuçtur. Yaşam doyumunu, genel açıdan insanların tüm yaşamını ve bu yaşamın çok çeşitli yönlerini kapsamaktadır. Yaşam doyumunu kavramından bahsedildiğinde, belirli bir durumla ilgili doyum değil, genel itibarıyla tüm yaşantılardaki doyum kastedilmektedir (Özer ve Karabulut, 2003: 72-73). İnsanlar makineler gibi programlanabilen varlıklar değildir. Bunun başlıca nedeni yaşamlarına yön veren duygulara sahip olmalarıdır. Kısa süre önce mutlu olan birisinin özel durumlar dışında kısa bir süre sonra mutsuz olması düşünülemez. Bu nedenle yaşam doyumunu geneli kapsayan bir olgudur.

Yaşam doyumunu kavramı ile ilgili çok sayıda tanım mevcuttur. Bu tanımlardan bazıları şu şekildedir. Yaşam doyumunu;

insanların karşısına çıkan yaşam şartları ve başından geçen olaylardan kazandığı tecrübelerinin etkileşiminden elde ettiği sonuçlara göre değişim gösteren amaçları ile yerine getirdikleri, kazandıkları arasındaki algıladığı fark olarak belirtilmektedir (Dündar, 1993:50). Veenhoven (1996:14) yaşam doyumunu kişilerin şahsi yaşamlarını ve yaşam tarzlarını analiz ederken pozitif ve olumlu bir yaklaşım içinde bulunmalarıdır şeklinde tanımlamıştır.

Yaşam doyumunu, insanın mutluluğu ile alakalı unsurlardan öznel iyi oluşun bilişsel yönüne işaret etmektedir. Öznel iyi oluş, insanın yaşantısını bilişsel ve duygusal açıdan analiz etmesi olarak ifade edilmektedir. Bu analiz, olaylara karşı gösterilen duygusal tepkileri ve doyumun bilişsel analizini kapsamaktadır. Yaşam doyumunu kişinin kendi tercih ettiği ölçütlere göre yaşamının niteliği hakkındaki genel analizler olarak belirtilmektedir. Yaşam doyumunu mevcut devam eden yaşamdan doyum, yaşamı değiştirme arzusu, geçmiş ve gelecekte doyum ve kişinin yakın çevresinden o kişinin yaşamına yönelik bakış açısını içermektedir. Doyum alanları iş hayatı, aile içi yaşam, serbest zaman değerlendirme, sağlıklı yaşam, sahip olunan para, kişisel benlik ve kişinin yakın çevresi şeklinde ifade edilebilmektedir (Dost, 2007: 133). İnsanların farklı yönlerinin birbiri ile uyum içerisinde olması oldukça önemlidir. Bir taraftan ekonomik güce sahip iken öbür yandan aile içi huzursuzlukların olması yaşam doyumunu olumsuz etkileyecektir. Zhao, Qu ve Richard (2011: 50) meydana gelen olumsuz durumların ve etkilerinin doğurduğu negatif hislerin insanların yaşam doyumunu düşüreceğini ifade etmiştir. Bu nedenle olumsuz durumların giderilmeye çalışılması yaşam doyumunu yükseltmek adına olumlu sonuçlar doğurabilir.

2.2. İşgören Performansı

Günlük yaşam içerisinde de sık sık kullandığımız bir kavram olan performans organizasyonlar açısından daha fazla önem arz eden bir kavramdır. Sektöründe zirveye ulaşmak isteyen organizasyonların işgörenlerinden yüksek düzeyde performans almaları gerekmektedir.

Performans kavramı birçok disiplini ilgilendirmesi nedeniyle çok sayıda tanımlanmıştır. Performans, bir işi yürüten işgörenin, bir organizasyonun veya özel grubun, belirlenen görev ile gidilecek amaca göre nelere ulaşabildiği nicel ve nitel yapıda karşımıza çıkan bir kavramdır (Benligiray, 2011:149). Performans kavramı, amaçları ve hedefleri yakalayabilme, gerçekleşme seviyesi şeklinde ifade edilmektedir. Bir başka ifade ile performans kavramı, organizasyonlar açısından belirli bir süre içerisinde üretilen ürün veya hizmetin oranı şeklinde belirtilirken, şahıslar açısından performans; amaç ve hedeflere ulaşma hususunda sergilenen bireysel "verimlilik" ve "etkinlik" seviyesi olarak belirtilmektedir (Tutar ve Altınöz, 2007: 201). Diğer bir tanımda da; işgörenlerin ve üstlerinin aralarında geçen ve dış çevreyle olan münasebetleri, makine ve donanımların şartları, sisteme ilişkin uygulanan yöntem vb. ile olan ilişkilerin tamamıdır (Engin, 2008: 51). İşgören performansı, işin bir unsuru olarak işgörenlerin işe yönelik faaliyetleri ile ilgilidir. Alacakları ücrete mukabil yapmaları gereken çaba olarak belirtilmiştir (Bekiş, Bayram ve Şeker 2013: 20). Bütün tanımlardan anlaşılacağı üzere belirli bir karşılık mukabilinde ortaya konulan emek olduğu karşımıza çıkmaktadır.

İşgörenlerin performanslarının yönetimi organizasyonlar için büyük bir öneme sahiptir. Başarılı bir performans yönetiminin gerçekleşmemesi, işgörenlerin taleplerinin karşılanamamasına neden olabilir. Bu nedenle, işgörenlerin bireysel performanslarının sağlıklı ve adaletli kriterler baz alınarak belirlenmesi, bu hususta işgörenlere yeterli bilgilendirmenin yapılması, bireysel üretkenliğin yükselmesi için işgörenlerin performanslarının geliştirilmesi yoluyla organizasyonun etkinliğinin daha üst seviyelere çıkarılması, etkili bir performans yönetiminin amaçları içerisinde yer almaktadır (Dehaghi ve Rouhani, 2014: 905). Bu nedenle işgörenlerin zaman zaman performans değerlendirme süreçlerinden geçirilmelerinde yarar olduğu söylenebilir.

Organizasyonların hizmet alanları ve pazar oluşturdıkları kişiler açısından büyüklükleri farklı olsa bile yönetici konumunda olan kişiler için her zaman geçerli olan faktör; işgören performansının artırılmasıdır. Bu durum yöneticiler marifetiyle, iş gücünü organizasyonun ihtiyaçlarını gidermeye yönelik en verimli şekilde kullanılması olarak da ifade edilebilir. Ayrıca performans ölçüt alınırken; işgörenin görevini ifa ettiği yerde kendisine yönelik önceden belirlenmiş olan ve nitelikleri doğrultusunda kendisinden yerine getirilmesi beklenen işin ifa edilmesidir (Boylu ve Sökmen, 2002:168-169).

Bu doğrultuda işgörenin yaşına, eğitim düzeyine, daha önceki iş tecrübesine ve duygusal tercihlerine bakılarak en uygun iş alanında değerlendirilmesi; daha fazla performans elde etmek açısından önemlidir.

2. 3. Yaşam Doyumu İle İşgören Performansı Arasındaki İlişki

İnsanların yaşamlarında doyuma ulaşmaları oldukça önemlidir. Nitekim normal yaşamı içerisinde mutsuz, huzursuz, stres içerisinde insanların herhangi bir işe konsantre olmalarının zor olacağı düşünülür.

İşgörenlerin performansı üzerinde etki eden çok sayıda unsur bulunmaktadır. Turnalı (2013:21-22) bunları; kişisel faktörler, örgütsel faktörler, çevresel faktörler olarak üçe ayırmaktadır. Bu faktörler incelendiği zaman yaşam doyumu kavramıyla bağlantılı olduğu görülmektedir. Özellikle kişisel faktörlerin yaşam doyumu ile iç içe olduğu görülecektir.

İnsanların bir işi yerine getirirken o anki ruh hali, stres düzeyi, zihninden atmadığı bir ailevi sorunu, huzursuzluğu ve mutsuz olması yaşam doyumunu etkileyen ve aynı zamanda performansı da etkileyen unsurlardır. Bu nedenle yaşam doyumu ile işgören performansının belirli değişkenler doğrultusunda birlikte artarak birlikte azalacağı düşünülebilir.

İnsanlar duyguları doğrultusunda hareket eden ve duyguları tarafından harekete geçirilen varlıklardır. Bireyin hayatının her alanındaki tatmini veya tatminsizliğinin alt yapısında duygular önemli bir yer oynamaktadır (Çınar ve Özyılmaz, 2019:541). Bu doğrultuda insanların sahip oldukları duyguları itibarıyla bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle iş dışında karşılaşılan travmatik durumların işe yansıtılmaması oldukça zordur. Önemli olan bu durumların seviyesinin düşürülerek kişinin işine yansıtılmamasının sağlanmasıdır. Bu da yaşam doyumu ile ilgilidir.

3. Araştırmanın Metodolojisi

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, yaşam doyumu ve işgören performansını ele almak ve işletmelerde işgörenler arasındaki bu ilişkileri ortaya koymaktır.

Devlet işlerinin sistematik olarak gerçekleştirildiği ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de halkın taleplerinin karşılanması ve hizmet götürülmesi için hizmet eden kurumlar bulunmaktadır. Bu kurumlarda çalışan işgörenlerin sergiledikleri performans ne kadar üst seviye olursa ortaya çıkan hizmetin kalitesi de o derece üst seviyede olacaktır.

Bu araştırma da Ankara İl Gençlik ve Spor Müdürlüğü'nde işgörenlerin yaşam doyumunun hangi düzeyde olduğunun ölçülmesi ve performans seviyesinin artırılması noktasında yaşam doyumu ile işgören performansının ilişkinin tespit edilmesi için oldukça önemlidir. Literatürde yaşam doyumunun; işgören performansı üzerinde etkisine yönelik yapılan çalışmalara, sonuçları ile kıyaslanması açısından katkı sağlaması beklenilmektedir.

3.2. Araştırmanın Evreni – Örnekleme

Araştırma evrenini Ankara İl Gençlik ve Spor Müdürlüğü il merkezinde görev yapan toplam 500 personel oluşturmaktadır. Bu doğrultuda ilgili kamu kurum müdürü ile yüz yüze görüşme yapılarak gerekli izin alınmış olup, il müdürlüğünde görevli personel yardımıyla anket soruları görevde hazır bulunan 300 personele dağıtılmış, anketlerin doldurulmasının ardından anketler toplanmıştır. Toplanan anketlerden eksiksiz olarak gelen 220 anket değerlendirilmeye alınmıştır. Kurum personelinin bir bölümünün periyodik şekilde görev yapmaları nedeniyle, personele; biriminde istenilen zamanda ulaşılamaması araştırmanın sınırlılığı olarak belirtilebilir.

3.3. Araştırmanın Hipotezleri ve Modeli

Araştırma kapsamında test edilen hipotezler şunlardır:

H1a. İşgörenlerin yaşam doyumu düzeyleri cinsiyet değişkeni açısından farklılık göstermektedir.

H1b. İşgörenlerin işgören performansı düzeyleri cinsiyet değişkeni açısından farklılık göstermektedir.

H2a. İşgörenlerin yaşam doyumu düzeyleri medeni durum değişkeni açısından farklılık göstermektedir.

H2b. İşgörenlerin işgören performansı düzeyleri medeni durum değişkeni açısından farklılık göstermektedir.

H3a. İşgörenlerin yaşam doyumu düzeyleri öğrenim durumu değişkeni açısından farklılık göstermektedir.

H3b. İşgörenlerin işgören performansı düzeyleri öğrenim durumu değişkeni açısından farklılık göstermektedir.

H4a. İşgörenlerin yaşam doyumu düzeyleri yaş değişkeni açısından farklılık göstermektedir.

H4b. İşgörenlerin işgören performansı düzeyleri yaş değişkeni açısından farklılık göstermektedir.

H5a. İşgörenlerin yaşam doyumu düzeyleri çalışma süreleri değişkeni açısından farklılık göstermektedir.

H5b. İşgörenlerin işgören performansı düzeyleri çalışma süreleri değişkeni açısından farklılık göstermektedir.

H6a. İşgörenlerin yaşam doyumu düzeyleri görev unvanı değişkeni açısından farklılık göstermektedir.

H6b. İşgörenlerin işgören performansı düzeyleri görev unvanı değişkeni açısından farklılık göstermektedir.

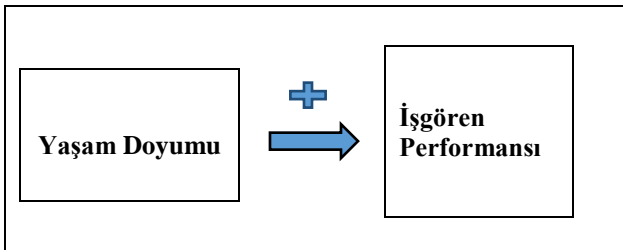
H7. Yaşam doyumu ile işgören performansı pozitif ilişkilidir.

maddelik versiyonu kullanılmıştır. İstatiksel olarak anlamsız bulunan (3.) soru çıkartılmıştır. Yaşam doyumu ölçeğinin güvenilirlik düzeyi; 0,830 olduğu ve kullanım açısından güvenilir olduğu görülmüştür. İşgörenlerin anket sorularını 'kesinlikle katılmıyorum (1), katılmıyorum (2), kararsızım (3), katılıyorum (4) ve kesinlikle katılıyorum (5)' şeklindeki 5 aralıklı likert ölçeği üzerinde cevaplamaları istenmiştir.

Üçüncü bölümde yer alan işgören performansı anketinde önce Kirkman ve Rosen (1999), daha sonra ise, Sigler ve Pearson (2000) tarafından yapılan çalışmalarda kullanılmış olan 4 sorudan oluşan anketten yararlanılmıştır. İşgören performansı ölçeğinin güvenilirlik düzeyi; 0,858 olduğu ve kullanım açısından güvenilir olduğu görülmüştür.

3.5. Verilerin Analizi

Verilerin değerlendirilmesinde SPSS 21.0 istatistik programı kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler, araştırmanın amacı doğrultusunda çeşitli istatistik metod ve test teknikleri (frekans dağılımı, ortalama, t-testi, anova, regresyon, korelasyon) kullanılarak yorumlanmıştır. Anova'da varyansların homojenliği durumunda scheffe, varyansların homojen olmaması durumunda ise tamhane's t2 çoklu karşılaştırma testleri kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesi, katılımcıların her bir soruya verdikleri cevapların toplam puanları üzerinden yapılmış olup, istatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

3.4. Araştırmanın Yöntemi ve Ölçüm Aracı

Çalışma anket yoluyla yapılmıştır. Anket formunun birinci bölümü örnekleme de yer alanların yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, medeni durum, iş tecrübesi ve görevi gibi özelliklerin yer aldığı demografik bilgileri içermektedir.

Araştırma için, Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) tarafından geliştirilen "Yaşam Doyum Ölçeği" nin (YDO) Dağlı ve Baysa (2016) tarafından Türkçe'ye uyarlanan 5

3.6. Bulgular

Araştırmaya katılanların yüzdelik dilimini ve sayılarını tespit etmek amacıyla frekans alınmıştır.

Tablo 1. Demografik Değişkenlerin Frekans ve Yüzde Değerleri

Temel Demografik Sonuçlar		F	%
Cinsiyet	Erkek	152	69,1
	Kadın	68	30,9
Medeni Durum	Evli	141	64,1
	Bekâr	79	35,9
Eğitim Durumu	İlköğretim	29	13,2
	Lise	45	20,5
	Yükseköğretim	19	8,6
Yaş Aralığı	18-31	76	34,5
	31-41	73	33,2
	41-51	60	27,3
Çalışma Süresi	51-61	11	5,0
	0-5 Yıl	43	19,5
	6-10 Yıl	83	37,7
	11-15 Yıl	23	10,5
	16-20 Yıl	33	15
Görev Unvanı	21 ve üstü	38	17,3
	İşçi ve diğer	93	42,3
	Memur	54	24,5
	Şef Birim – Sorumlusu	11	5,0
Toplam	Uzman	56	25,6
	Şube Md. Ve Şube Md. Yrd	6	2,7
		100	

Araştırmaya katılanların % 69.1'i erkeklerden oluşmakta olup 152 kişidir, % 30.9'u ise kadınlardan oluşmakta olup 68 kişidir. Araştırmaya katılanların % 64.1'i evlilerden oluşmakta olup 141 kişidir, %35.9'u ise bekârlardan oluşmakta olup 79 kişidir. Araştırmaya katılanların %13.2' si ilköğretim mezunu olup 29 kişiden oluşmaktadır, % 20.5'i lise mezunu olup 45 kişiden oluşmaktadır, % 8.6'sı yükseköğretim mezunu olup 19 kişiden oluşmaktadır, % 52.7'si lisans mezunu olup 116 kişiden oluşmaktadır, % 5'i ise lisansüstü eğitim almış olup 11 kişiden oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların % 34.1'i 18-31 yaş aralığında olup 76 kişiden oluşmaktadır, % 33.2'si 31-41 yaş aralığında olup 73 kişiden oluşmaktadır, % 27.3'ü 41-51 yaş aralığında olup 60 kişiden oluşmaktadır, % 5'i 51-61 yaş aralığında olup 11 kişiden oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların %19.5'i 0-5 yıl arasında çalışmakta olup 43 kişiden oluşmaktadır. %37.7'si 5-10 yıl arasında çalışmakta olup 83 kişiden oluşmaktadır. % 10.5'i 10-15 yıl arasında çalışmakta olup 23

kişiden oluşmaktadır. % 15'i 15-20 yıl arasında çalışmakta olup 33 kişiden oluşmaktadır. % 17.3'ü 20 yıl ve üzeri süredir çalışmakta olup 38 kişiden oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların % 42.3'ü işçi ve diğer olarak çalışmakta olup 93 kişiden oluşmaktadır, %24.5'i memur olarak çalışmakta olup 54 kişiden oluşmaktadır, % 5'i şef/birim sorumlusu olarak çalışmakta olup 11 kişiden oluşmaktadır, % 25.6'sı uzman olarak çalışmakta olup 56 kişiden oluşmaktadır, % 2.7'si ise şube müdürü. ve şube müdür yardımcısı olarak çalışmakta olup 6 kişiden oluşmaktadır.

Tablo 2. Cinsiyet Değişkenine İlişkin Bulgular

	Grup	N	Ort.	Std. Sapma	t	sd	p
Y.D.	Erkek	152	3,0773	,95997	-2,189	218	,03
	Kadın	68	3,3860	,98158	-2,170		
İ.P.	Erkek	152	4,3487	,59950	,605	218	,546
	Kadın	68	4,2941	,65782	,584		

Katılımcılar arasında kadınların yaşam doyumu düzeyleri (\bar{x} = 3,3860), erkeklerin yaşam doyumu düzeylerinden (\bar{x} = 3,0773) daha yüksektir. İstatistiksel olarak da, erkek ve kadın işgörenlerin yaşam doyumu düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<0.05$). Dolayısıyla, yaşam doyumu düzeyleri katılımcıların cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir. **H1a**Hipotezi kabul edilmiştir.

Katılımcılar arasında erkeklerin işgören performansı düzeyleri (\bar{x} = 4,3487), kadınların işgören performansı düzeylerinden (\bar{x} = 4,2941) daha yüksektir. Ancak İstatistiksel olarak, erkek ve kadın işgörenlerinin işgören performansı düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p>0.05$). Dolayısıyla, işgören performansı düzeyleri katılımcıların cinsiyetlerine göre farklılık göstermemektedir. **H1b**Hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 3. Medeni Durum Değişkenine İlişkin Bulgular

	Grup	N	Ort.	Std. Sapma	t	sd	p
Y.D.	Evli	141	3,3103	,91070	2,840	218	,005
	Bekâr	79	2,9272	1,04172	2,735		
İ. P.	Evli	141	4,3706	,59582	1,246	218	,214
	Bekâr	79	4,2627	,65155	1,215		

Katılımcılar arasında evlilerin yaşam doyumu düzeyleri (\bar{x} = 3,3103), bekârların yaşam doyumu düzeylerinden (\bar{x} = 2,9272) daha yüksektir. İstatistiksel olarak da, evli ve bekâr işgörenlerin yaşam doyumu düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<0.05$). Yaşam doyumu düzeyleri katılımcıların medeni durumlarına göre farklılık göstermektedir. **H2a**Hipotezi kabul edilmiştir.

Katılımcılar arasında evlilerin işgören performansı düzeyleri (\bar{x} = 4,3706), bekârların işgören performansı düzeylerinden (\bar{x} = 4,2627) daha yüksektir. Ancak İstatistiksel olarak, evli ve bekâr işgörenlerin işgören performansı düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p>0.05$). İşgören performansı düzeyleri katılımcıların medeni durumlarına göre farklılık göstermemektedir. **H2b**Hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 4. Eğitim Durumu Değişkeni İle İlgili Bulgular

	Öğrenim Durumu	N	Ort.	Std. Sapma
Yaşam Doyumu	İlköğretim	29	2,6207	1,10522
	Lise	45	2,9389	1,10159
	Yüksekokul	19	2,6974	,77091
	Üniversite	116	3,4720	,77584
	Lisansüstü	11	3,2500	1,20934
	Toplam	220	3,1727	,97500
İşgören Per.	İlköğretim	29	4,1207	,36364
	Lise	45	4,1333	,70227
	Yüksekokul	19	3,9737	,89712
	Üniversite	116	4,4914	,51386
	Lisansüstü	11	4,6364	,60584
	Toplam	220	4,3318	,61712

Üniversite mezunu olan işgörenlerin yaşam doyumu düzeylerinin (\bar{x} = 3,4720), diğer seviyedeki mezun olan işgörenlerin (lisansüstü \bar{x} = 3,2500, lise \bar{x} = 2,9389, yüksekokul \bar{x} = 2,6974 ve ilköğretim \bar{x} = 2,6207) yaşam doyumu düzeylerinden daha yüksek bulunduğu görülmektedir.

Lisansüstü mezunu olan işgörenlerin işgören performansı düzeylerinin (\bar{x} = 4,6364), diğer seviyedeki mezun olan işgörenlerin (üniversite \bar{x} = 4,4914, lise \bar{x} = 4,1313, ilköğretim \bar{x} = 4,1207, yüksekokul \bar{x} = 3,9737) işgören performansı düzeylerinden daha yüksek bulunduğu görülmektedir.

Tablo 5. Katılımcıların Öğrenim Durumlarına Göre Yaşam Doyumu Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi

	Kareler Top.	Sd	Kareler Ort.	F	P	Anl. Fark	
Y.D.	Gruplar arası	26,046	4	6,511	7,686	,000	1-4, 2-4, 3-4
	Gruplar içi	182,141	215	,847			
	Toplam	208,186	219				
İ.P.	Gruplar arası	9,476	4	2,369	6,890	,000	2-4, 3-4
	Gruplar içi	73,926	215	,344			
	Toplam	83,402	219				

Varyans analizi testine göre katılımcıların yaşam doyumu düzeylerinin öğrenim durumlarına göre farklılaştığı görülmüştür ($p < 0.05$). Bulunan bu farklılık, üniversite mezunu olan işgörenlerin yaşam doyumu düzeyleri ile ilköğretim mezunu olan işgörenlerin yaşam doyumu düzeyleri arasında üniversite mezunları lehinedir. Üniversite mezunu olan işgörenlerin yaşam doyumu düzeyleri ile lise mezunu olan işgörenlerin yaşam doyumu düzeyleri arasında üniversite mezunları lehinedir ve üniversite mezunu olan işgörenlerin yaşam doyumu düzeyleri ile yüksekokul mezunu olan işgörenlerin yaşam doyumu düzeyleri arasında üniversite mezunları lehinedir. **H3a** Hipotezi kabul edilmiştir.

Varyans analizi testine göre katılımcıların işgören performansı düzeylerinin öğrenim durumlarına göre farklılaştığı görülmüştür ($p < 0.05$). Bulunan bu farklılık, üniversite mezunu olan işgörenlerinin işgören performansı düzeyleri ile lise mezunu olan işgörenlerinin işgören performansı düzeyleri arasında üniversite mezunları lehinedir. Üniversite mezunu olan işgörenlerinin işgören

performansı düzeyleri ile yüksekokul mezunu olan işgörenlerinin işgören performansı düzeyleri arasında üniversite mezunları lehinedir. **H3b** Hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6. Yaş Değişkenine İlişkin Bulgular

	Görev Unvanı	N	Ort.	Standart Sapma
Yaşam Doyumu	18-31	76	2,9145	1,02270
	31-41	73	3,3870	,96108
	41-51	60	3,2208	,87102
	51-61	11	3,2727	,99029
	Toplam	220	3,1727	,97500
	18-31	76	4,2105	,61516
İşgören Per.	31-41	73	4,3836	,52718
	41-51	60	4,4083	,57484
	51-61	11	4,4091	1,17406
	Toplam	220	4,3318	,61712

31-41 yaş aralığındaki işgörenlerin yaşam doyumu düzeylerinin (\bar{x} = 3,3870), diğer yaş aralığındaki işgörenlerin (51-61 \bar{x} = 3,2727, 41-51 \bar{x} = 3,2208, 18-31 yıl \bar{x} = 2,9145) yaşam doyumu düzeylerinden daha yüksek bulunduğu görülmektedir.

51-61 yaş aralığındaki işgörenlerin işgören performansı düzeylerinin (\bar{x} = 4,4091), diğer yaş aralığındaki işgörenlerin (41-51 \bar{x} = 4,4083, 31-41 \bar{x} = 4,3836, 18-31 yıl \bar{x} = 4,2105) işgören performansı düzeylerinden daha yüksek bulunduğu görülmektedir.

Tablo 7. Katılımcıların Yaş Durumlarına Göre Yaşam Doyumu Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi

	Kr. Top.	Sd	Kr. Ort.	F	P	Anl. Fark	
Y.D.	Gruplar arası	8,669	3	2,890	3,128	,027	1-2
	Gruplar içi	199,517	216	,924			
	Toplam	208,186	219				
İ.P.	Gruplar arası	1,730	3	,577	1,526	,209	
	Gruplar içi	81,672	216	,378			
	Toplam	83,402	219				

Varyans analizi testine göre katılımcıların yaşam doyumu düzeylerinin yaş aralığı durumlarına göre farklılaştığı görülmüştür ($p < 0.05$). Bulunan bu farklılık, 18-31 yaş aralığı olan işgörenlerin yaşam doyumu düzeyleri ile 31-41 yaş aralığında olan işgörenlerin yaşam doyumu düzeyleri arasında 31-41 yaş aralığında olan işgörenlerin lehinedir. **H4a** Hipotezi kabul edilmiştir.

Varyans analizi testine göre katılımcıların işgören performansı düzeylerinin yaş aralığı durumlarına göre farklılaşmadığı görülmüştür ($p > 0.05$). **H4b** Hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 8. Çalışma Süresi Değişkenine İlişkin Bulgular

	GörevUnvanı	N	Ort.	StandartSapma
Yaşam Doyumu	0-5	43	3,1802	1,07643
	5-10	83	3,0602	,99663
	10-15	23	3,3587	,94696
	15-20	33	3,5076	,90676
	20 ve üstü	38	3,0066	,82913
	Toplam	220	3,1727	,97500
İşgören Performansı	0-5	43	4,2151	,70200
	5-10	83	4,3072	,61153
	10-15	23	4,3043	,50541
	15-20	33	4,5227	,43013
	20 ve üstü	38	4,3684	,70886
	Toplam	220	4,3318	,61712

15-20 yıl ve üzeri görev yapan işgörenlerin yaşam doyumu düzeylerinin ($\bar{x} = 3,5076$), diğer sürelerde görev yapan işgörenlerin (10-15 yıl $\bar{x} = 3,3587$, 0-5 yıl $\bar{x} = 3,1802$, 5-10 yıl $\bar{x} = 3,0602$, 20 ve üstü yıl $\bar{x} = 3,0066$) yaşam doyumu düzeylerinden daha yüksek bulunduğu görülmektedir.

15-20 yıl ve üzeri görev yapan işgörenlerinin işgören performansı düzeylerinin ($\bar{x} = 4,5227$), diğer sürelerde görev yapan işgörenlerin (20 ve üstü yıl $\bar{x} = 4,3684$, 5-10 yıl $\bar{x} = 4,3072$, 10-15 yıl $\bar{x} = 4,3043$, 0-5 yıl $\bar{x} = 4,2151$) işgören performansı düzeylerinden daha yüksek bulunduğu görülmektedir.

Tablo 9. Katılımcıların Çalışma Sürelerine Göre Yaşam Doyumu Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi

	Kr. Top.	Sd	Kr. Ort.	F	P	A. Fark
Y.D.	Gruplararası	6,597	4	1,649	1,759	,138
	Gruplar içi	201,589	215	,938		
	Toplam	208,186	219			
İ.P.	Gruplararası	1,907	4	,477	1,258	,288
	Gruplar içi	81,495	215	,379		
	Toplam	83,402	219			

Varyans analizi testine göre katılımcıların yaşam doyumu düzeylerinin çalışma sürelerine göre farklılaşmadığı görülmüştür ($p > 0.05$). Dolayısıyla yaşam doyumu düzeyleri, işgörenlerin çalışma sürelerine göre farklılık göstermemektedir. **H5a** Hipotezi reddedilmiştir.

Varyans analizi testine göre katılımcıların işgören performansı düzeylerinin çalışma sürelerine göre farklılaşmadığı görülmüştür ($p > 0.05$). Dolayısıyla işgören performansı düzeyleri, işgörenlerin çalışma sürelerine göre farklılık göstermemektedir. **H5b** Hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 10. Görev Unvanı Değişkenine İlişkin Bulgular

	Görev Unvanı	N	Ortalama	Standart Sapma
Yaşam Doyumu	İşçi ve diğer	93	2,7796	1,00734
	Memur	54	3,1019	,88823
	Şef-Birim Sorumlusu	56	3,7455	,75902
	Uzman	11	3,6818	,43432
	Şube Md. Ve Şube Md. Yrd	6	3,6250	,68465
	Toplam	220	3,1727	,97500
İşgören Performansı	İşçi ve diğer	93	4,1075	,59252
	Memur	54	4,3657	,60406
	Şef-Birim Sorumlusu	56	4,5625	,60725
	Uzman	11	4,7500	,25000
	Şube Md. ve Şube Md. Yrd	6	4,5833	,40825
	Toplam	220	4,3318	,61712

Şef- birim sorumlusu konumundaki işgörenlerin yaşam doyumu düzeylerinin ($\bar{x} = 3,7455$), diğer konumlardaki işgörenlerin (uzman $\bar{x} = 3,6818$, Şube müdürü-Şube müdür yardımcısı $\bar{x} = 3,6250$, memur $\bar{x} = 3,1019$, işçi ve diğer $\bar{x} = 2,7796$) yaşam doyumu düzeylerinden daha yüksek bulunduğu görülmektedir.

Uzman konumundaki işgörenlerinin işgören performansı düzeylerinin ($\bar{x} = 4,7500$), diğer konumlardaki işgörenlerin (Şube müdürü-Şube müdür yardımcısı $\bar{x} = 4,5833$, şef- birim sorumlusu $\bar{x} = 4,5625$, memur $\bar{x} = 4,3657$, işçi ve diğer $\bar{x} = 4,1075$) işgören performansı düzeylerinden daha yüksek bulunduğu görülmektedir.

Tablo 11. Katılımcıların Görev Unvanlarına Göre Yaşam Doyumu Düzeylerine İlişkin Varyans Analizi

	Kr. Top.	Sd	Kr. Ort.	F	P	A. Fark
Y.D.	Gruplararası	37,099	4	9,27	11,65	,00
	Gruplar içi	171,08	21	,796		
	Toplam	208,18	21			
İ.P.	Gruplararası	10,024	4	2,50	7,343	,00
	Gruplar içi	73,378	21	,341		
	Toplam	83,402	21			

Varyans analizi testine göre katılımcıların yaşam doyumu düzeylerinin görev unvanına göre farklılaştığı görülmüştür ($p < 0.05$). Bulunan bu farklılık, işçi ve diğer görev unvanında olan işgörenlerin yaşam doyumu düzeyleri ile şef -birim sorumlusu görev unvanında olan işgörenlerin yaşam doyumu düzeyleri arasında şef -birim sorumlusu görev unvanındakiler lehinedir. İşçi ve diğer görev unvanında olan işgörenlerin yaşam doyumu düzeyleri ile uzman görev unvanında olan işgörenlerin yaşam doyumu düzeyleri arasında uzman görev unvanındakiler lehinedir. Memur görev unvanında olan

işgörenlerin yaşam doyumu düzeyleri ile şef -birim sorumlusu görev unvanında olan işgörenlerin yaşam doyumu düzeyleri arasında şef -birim sorumlusu görev unvanındakiler lehinedir. Memur görev unvanında olan işgörenlerin yaşam doyumu düzeyleri ile uzman görev unvanında olan işgörenlerin yaşam doyumu düzeyleri arasında uzman görev unvanındakiler lehinedir. **H6a** Hipotezi kabul edilmiştir.

Varyans analizi testine göre katılımcıların işgören performansı düzeylerinin görev unvanına göre farklılaştığı görülmüştür ($p < 0.05$). Bulunan bu farklılık, işçi ve diğer görev unvanında olan işgörenlerin işgören performansı düzeyleri ile şef -birim sorumlusu görev unvanında olan işgörenlerin işgören performans düzeyleri arasında şef -birim sorumlusu görev unvanındakiler lehinedir. İşçi ve diğer görev unvanında olan işgörenlerin işgören performansı düzeyleri ile uzman görev unvanında olan işgörenlerin işgören performansı düzeyleri arasında uzman görev unvanındakiler lehinedir. **H6b** Hipotezi kabul edilmiştir.

3.6.1. Faktör Analizi

Tablo 12. Yaşam Doyumu İçin KMO ve Bartlett Testi

KMO ve Bartlett Testi		
Örneklem Yeterliliğine Yönelik Meyer-Olkin (KMO) Değeri	Kaiser-	,756
Bartlett Testi Sonuçları	Ki- Kare Değeri	340,887
	Serbestlik Derecesi (sd)	6
	Anlamlılık Değeri (Sig.)	,000

Yapılan çalışmada anket soruları KMO testi doğrultusunda incelenmiş ve değeri 0,756 olarak belirlenmiştir. Örneklem yeterliliği çok iyi olarak değerlendirilebilir.

Bartlett testi sonuçları da ($p < 0.01$); verilerin normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. Varyansın toplam % 55,692'si açıklanmaktadır.

Tablo 13. İşgören Performansı İçin Faktör Analizi

KMO ve Bartlett Testi		
Örneklem Yeterliliğine Yönelik Meyer-Olkin (KMO) Değeri	Kaiser-	,800
Bartlett Testi Sonuçları	Ki- Kare Değeri	389,242
	Serbestlik Derecesi (sd)	6
	Anlamlılık Değeri (Sig.)	,000

Yapılan çalışmada anket soruları KMO testi doğrultusunda incelenmiş ve değeri 0,800 olarak belirlenmiştir. Örneklem yeterliliği çok iyi olarak değerlendirilebilir.

Bartlett testi sonuçları da ($p < 0.01$); verilerin normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. Varyansın toplam % 60,328'i açıklanmaktadır.

3.6.2. Korelasyon Analizi

Yaşam doyumunun işgören performansı ile arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını tespit etmek amacıyla pearson korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 14. Yaşam Doyumu ile İşgören Performansı Aralarındaki İlişkinin Korelasyon Analizi İle İncelenmesi

Yaşam Doyumu	İşgören Performansı	
	r	p
	,405**	,000

Yaşam doyumu ile işgören performansı arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur ($r=0.405$; $p=0,000 < 0.01$). Bulgular araştırmanın, 7. hipotezinin doğruluğunu göstermektedir.

3.6.3. Regresyon Analizi

Tablo 15. Yaşam Doyumu İle İşgören Performansı Arasındaki Doğrusal Regresyon Modelinin Bulguları

	Kareler		Kareler Ort.	F	p
	top.	s.d.			
Regresyon	13,660	1	13,660		,000
Hata	69,742	218	,320		
Toplam	83,402	219			
R	,405	R ² ,164		Düz. R ²	,160

Tablo 16. Doğrusal Regresyon Modeli İçin ANOVA ve Belirleme Katsayısı Bulguları

	std.		T	p
	Katsayılar	Katsayılar		
Sabit	3,519		27,052	,000
Yaşam Doyumu ort.	,256	40,5	6,535	

Yaşam doyumu ile işgören performansı arasındaki doğrusal regresyon modelinin anlamlılığı ANOVA testi ile incelenmiştir. ANOVA testine göre model istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre yaşam doyumu ile işgören performansı arasındaki ilişki doğrusal regresyon modeliyle incelenebilir. Ayrıca model için düzeltilmiş R² katsayısı 0,160 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, işgören performansı değişkenliğinin %16'sının doğrusal regresyon modeli aracılığıyla yaşam doyumu tarafından açıklandığını göstermektedir.

Yaşam doyumu ile işgören performansı arasındaki doğrusal regresyon modelinin katsayılarının tahmini bulgulara göre, yaşam doyumunun katsayıları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre işgören performansı Y, yaşam doyumu X¹ ile gösterilirse doğrusal regresyon modeli;

$$Y = 3,519 + 0,256 * X^1 \text{ olarak elde edilir.}$$

Yaşam doyumu doğrusal yönde yani pozitif olarak Y'yi % 40,5 oranında etkilemektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma yaşam doyumunun işgören performansı üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır. Başka bir şekilde ifade edilecek olursa; yaşam doyumunun işgören performansı üzerinde anlamlı bir etkisi olup olmadığına ve demografik değişkenler açısından anlamlı bir farklılığın olup olmadığına Ankara İli Gençlik ve Spor Müdürlüğü'nde gerçekleştirilen çalışma ile yanıt aranmaktadır. Araştırma sonuçları değerlendirildiğinde yaşam doyumu ile işgören performansı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu ve işgören performansını etkilediği, demografik değişkenler açısından yaşam doyumunun katılımcıların cinsiyet, medeni durum, yaş, öğrenim durumu ve görev unvanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu, sadece çalışma süreleri açısından herhangi bir anlamlı farklılığın olmadığı, işgören performansının katılımcıların öğrenim durumu ve görev unvanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu, nedeni durum cinsiyet, yaş ve çalışma süreleri açısından herhangi bir anlamlı farklılığın olmadığı tespit edilmiştir.

Yapılan çalışma sonucunda yaşam doyumu ile işgören performansı arasında bir ilişki olduğu ve bu ilişkinin katsayısının r^2 değeri 0.16 olduğu tespit edilmiştir. Yaşam doyumunun iş doyumunu % 40,5 oranında etkilediği anlaşılmıştır.

Çalışma, daha önce yapılan; Jones., (2006), Kale (2015), Özer ve Doğan (2017), Çınar ve Özyılmaz (2018) yapmış oldukları çalışmaları destekleyici niteliktedir. Yapılan çalışma değişkenler arası pozitif bir ilişkinin olduğunun görülmesi yaşam doyumu seviyesinin arttıkça işgören performansının artacağı sonucunu göstermektedir. Bu durum özel ve kamuda yönetici pozisyonunda bulunanların işgörenlerin performanslarının artırılması amacıyla faydalanabilecekleri önemli bir konuya dikkat çekmektedir.

Organizasyonların buldukları sektörde söz sahibi olmak ve rakiplerinin gerisine düşmemeleri için uzun vadeli hedeflerinin olması gerekmektedir. Bu hedeflere ulaşmak için görev yapan personelin sergileyeceği performans anahtar rol taşımaktadır. Çeşitli faktörler işgörenlerin performansı üzerinde olumlu ve olumsuz etki oluşturabilmektedir. Olumlu faktörlerin uygulamaya konulması ve olumsuz faktörlerin ise kaldırılmasına yönelik çalışmalar yürütmek yöneticilerin görevleri arasındadır.

Yaşam doyumunun artırılması da işgören performansının artırılmasına etki eden önemli faktörlerden birisidir. İnsanların iş hayatının dışında hem aile hayatı hem de sosyal hayatı bulunmaktadır. İş dışında karşılaşılan sorunlar ve doyumsuzluk halini gizlemek ve işe yansıtılmak oldukça zordur. Nitekim insanlar duyguları oldukça güçlü olan canlılardır ve iş ve iş dışı yaşantısıyla bir bütün olarak değerlendirilmelidir. İşgörenlerin ruh hallerini etkileyen sorunların ortadan kaldırılması, huzurlu olmalarının ve hayata pozitif bakabilmeleri için yöneticilerin her türlü desteği sağlamaları ve yaşam doyumunu artırmaya yönelik çalışmalar yapmaları hem işgörenler hem de organizasyonun menfaati açısından oldukça önemlidir.

Bu çalışma, Ankara ili Gençlik ve Spor Müdürlüğü'nde çalışan personelin yaşam doyumunun, işgören performansı üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Çalışma aynı zamanda kapsamı açısından, yaşam doyumunun işgören

performansı üzerinde etkisini araştırarak olan gelecek çalışmalara da katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Bekiş, T., Bayram A., & Şeker, M. (2013). "Kurumsal İtibarın İşgören Performansı Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma", Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt:5, Sayı:2, 19-27.
- Benligiray, S. (2011). İnsan kaynaklarının yönetimi, Anadolu Üni. Eskişehir
- Boylu, Y., & Sökmen, A. (2002). Sınır Birim İş görenlerinin Performans Değerlendirme Kriterlerine Bakışı: Ankara'daki Otel İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, 2, 167-182.
- Çınar, Ö., & Özyılmaz, F. Z. (2019). İş Tatmini İle Yaşam Tatmini Arasındaki İlişki: Bayburt Üniversitesinde Bir Uygulama. İğd. Üniv. Sos Bil Der, No:17, 533-556.
- Dağlı A., & Baysal, N. (2016). Yaşam Doyumu Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 15(59): 1250-62.
- Dehaghi, M. R., & Rouhani, A. (2014). Studying the Relationship between the Effective Factors on Employees' Performance in Iran's University and the Students' Satisfaction with regards to Employees' Performance' Procedia Social and Behavioral Sciences 141, 903 – 908.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. Journal of Personality Assessment, 49, 71-75.
- Dost, M.T. (2007). "Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Doyumunun Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi", Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2(22); 132-143.
- Dündar, S. (1993). "Teorik Çerçeve İçinde Yaşamdan Duyulan Tatmin Kavramı", Yönetim Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 15, 49-54.
- Engin, H. (2008). Kamuda İnsan Kaynakları Planlaması Olarak Norm Kadro, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Jones M.D. (2006). "Which is a Better Predictor of Job Performance: Job Satisfaction or Life Satisfaction?" Journal of Behavioral and Applied Management, Vol.8, Iss.1, 20-42
- Kale, E. (2015). "Lider Desteği ve İş Arkadaşları Desteğinin İş Performansı Üzerine Etkileri: İş Tatmini ve Yaşam Tatmininin Aracı Rolü", International Journal of Economic & Administrative Studies, 7(14), 103-119.
- Kirkman, B.L., & Roren, B. (1999). Beyond Self-Management: Antecedents and Consequences of Team Empowerment, Academy of Management Journal, 42, 58-74.
- Neugarten BL., Havighurst R.J., & Tobin, S.S. (1961) Theme asurement of life satisfaction. Journal J Gerontol 16:134-143.

- Sigler, T.H. & Pearson C. M. (2000). "Creating An Empowering Culture: Examining the Relationship Between Organizational Culture and Perceptions of Empowerment" *Journal of Quality Management*, 5:27-52.
- Özer, K, E.,& Doğan, E. (2017). "Yaşam Doyumu ve Performans İlişkisi: Adıyaman Üniversitesi Akademik Personeli Uygulaması", Vol:3, Issue:13; 307-315 (ISSN:2149-8598)
- Özer, M.,& Karabulut, Ö.Ö. (2003). "Yaşlılarda Yaşam Doyumu", *Turkish Journal of Geriatrics*, 6(2); 72-74.
- Turnalı, D. (2013) İnsan Kaynakları Yönetiminde Örgütsel Bağlılığın İşgören Performansı Üzerine Etkisi, İstanbul: Beykent Üniversitesi
- Tutar, H.,& Altınöz, M. (2007). Örgütsel iklimin işgören performansı üzerine etkisi: Ostim imalat işletmeleri çalışanları üzerine bir araştırma, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(2), 195-218.
- Wang, G. & Netemeyer, R.G. (2002). The Effects of Job Autonomy, Customer Demandingness and Trait Competitiveness on Salesperson Learning, Self-Efficacy and Performance, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 30 (3): 217-228.
- Veenhoven, R. (1996). "Developments in Satisfaction Research" *Social Indicators Research*, Vol. 37
- Zhao, X., Qu, H., & Richard, G., (2011). "Examining the Relationship of Work-Family Conflict to Job and life Satisfaction: A Case of Hotel SalesManagers", *International Journal of Hospitality Management*, Vol. 30, Iss. 1, 46-54.

Araştırma Makalesi • Research Article

Ekonomik Büyüme, İstihdam ve İşsizlik İlişkisi: Geniş Tanımlı İşsizlik Oranları ile Türkiye Üzerine Bir Araştırma

The Relationship between Economic Growth, Employment and Unemployment: A study on Turkey with Broad-defined Unemployment Rates

Selami Bayrak ^{a*}

^aAraş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Sakarya/Türkiye.

ORCID: 0000-0002-2862-8380

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 06 Şubat 2019
Düzeltilme tarihi: 05 Mayıs 2019
Kabul tarihi: 23 Temmuz 2019

Anahtar Kelimeler:

İşsizlik
İstihdam
Ekonomik Büyüme
Geniş Tanımlı İşsizlik
Nedensellik Analizi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 06 February 2019
Received in revised form 05 May 2019
Accepted 23 July 2019

Keywords:

Unemployment
Employment
Economic Growth
Broad-Defined Unemployment
Causality Analysis

ÖZ

Ekonomik büyüme, işsizlik ve istihdam kavramları iktisadın temel kavramlarındandır. Son yıllarda Türkiye özelinde de çokça tartışılan istihdamsız büyüme ile ilişkilendirilebilecek bu konuya, geniş tanımlı işsizlik kavramının da katılarak tartışılması, farklı açılardan bakılmasına ve daha iyi analiz edilmesine katkı sağlayacaktır. Bu amaçla bu çalışmada resmi işsizlik verilerinin yanında geniş tanımlı işsizlik kavramı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki de incelenmiştir. Ekonomik büyüme, istihdam, resmi işsizlik ve geniş tanımlı işsizlik oranları, 2005-2017 arasında 3 aylık veriler kullanılarak, Maki (2012) eşbütünleşme testi Gauss 10 programı, KPSS (1992) birim kök testi ve Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testleri Eviews 10 programı ile analiz edilmiştir. İşsizlik ile ekonomik büyüme arasında tek yönlü, geniş tanımlı işsizlik ile ekonomik büyüme arasında ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

ABSTRACT

Economic growth, unemployment and employment concepts are the basic concepts of economics. To the concept of jobless growth which has been discussed in Turkey in recent years, also added the concept of discussing with the broad-defined of unemployment, the situation is viewed from different perspectives and will contribute to better analyze. For this purpose, in this study, besides the official unemployment data, the relationship between the concept of broad-defined unemployment and economic growth has been examined. Economic growth, employment, official unemployment and broad-defined unemployment rates, 2005-2017, using 3-month data, Maki (2012) cointegration test with Gauss 10 program, KPSS (1992) unitroot test and Toda-Yamamoto (1995) causality test with Eviews 10 program have been analyzed. Uni-directional relationship between unemployment and economic growth, the existence of a bi-directional causality relationship between broad-defined unemployment and economic growth was determined.

1. Giriş

Ekonomik büyüme ve istihdam, işsizlik ilişkisi iktisat kuramlarının temel tartışma konusu olmuştur. Genel kanı ekonomik büyüme ile istihdamın artacağı ve işsizliğin azalacağı yönünde olmasına karşın, bu tespit karşılaştırmalı bir olgusal değerlendirme ile düşünüldüğünde yanlış olacaktır. Coğrafya, gelişmişlik

seviyesi, nüfus gibi etmenler dikkate alındığında ekonomik büyümenin her zaman istihdam yaratacağı düşünülmemelidir. İstihdamsız büyüme kavramı özellikle son yıllarda çokça duyulan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konu, Türkiye özelinde incelendiğinde literatürde aynı dönemler için hem istihdamsız büyümenin hem de dengeli büyümenin gerçekleştiği dile getirilmektedir. Farklı ölçüm yöntemleri ile analiz edilen

* Sorumlu yazar/*Corresponding author*
e-posta: sbayrak@sakarya.edu.tr

bu görüşlere ek olarak literatürdeki bir eksiklik olan geniş tanımlı işsizlik oranları ile analizlerin yapılması gerekliliği, olgulara farklı bakış açılarıyla bakılmasını sağlayacaktır.

Bu çalışma, ekonomik büyüme ile işsizlik ve istihdam arasındaki ilişkinin ekonometrik yöntemlerle tespit edilmesini amaçlamaktadır. Literatürde yapılan çalışmalar dikkate alındığında Türkiye özelinde yapılan son dönem çalışmalarda, işsizlik oranı resmi işsizlik oranı olarak kabul edilmiştir. Oysa bu olgunun daha iyi analiz edilebilmesi için alternatif hesaplama yöntemleriyle hesaplanmış işsizlik oranları da değişken olarak kullanılmalıdır. Geniş tanımlı işsizlik oranlarının da dâhil edildiği bir analizle gerçekleştirilen bu çalışmayla; literatürdeki eksikliğin doldurulması ve ekonomik büyüme ile işsizlik arasındaki ilişkiyi çözümlemede farklı bir bakış açısından bakılmasının sağlanması amaçlanmıştır. Çalışmada öncelikle geniş tanımlı işsizlik kavramına literatürden örnekler vererek açıklık getirilmiştir. Daha sonra ekonomik büyüme, işsizlik ve istihdam verileri Türkiye özelinde incelenmiş, ardından değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara literatür kısmında yer verilmiştir. Türkiye özelinde 2005-2017 yıllarını kapsayan çeyreklik veriler birim kök testi, eşbütünlük analizi ve son olarak da nedensellik analizi yapılarak incelenmiş ve bulgular değerlendirilmiştir.

2. Geniş Tanımlı İşsizlik Kavramı

İşsiz kavramını TÜİK, ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) tanımını temel alarak, referans dönemi içerisinde istihdam halinde olmayan (kâr karşılığı, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak hiç bir işte çalışmamış ve böyle bir iş ile bağlantısı da olmayan) kişilerden iş aramak için son 4 hafta içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 2 hafta içinde işbaşı yapabilecek durumda olan 15 ve daha yukarı yaşta fertler olarak belirtmiştir. Fakat bu tanımlama bazı çalışmalarda işsizliğin etkisinin ölçümü için yetersiz görülmüştür. İşsizlik oranlarının daha iyi analiz edilebilmesi için çalışma çağına gelen nüfusun işgücü durumuna daha yakından bakılması gerekmektedir. Bu açıdan işgücüne dâhil olmayan nüfusun büyük bir orana sahip olduğu ülkelerde, sadece emek piyasalarına yönelip iş aramayanları işsiz olarak kabul etmek ve tanımlamak, yapılacak analizler açısından yeterli olmayacaktır (Murat 2007:404). TÜİK'in tanımına göre, bir süre iş aramış, işsizlik tanımına girmiş kişiler, iş aramayı bıraktıkları zaman işsiz sayılmamakta ve işsizlik oranına dâhil edilmemektedir (Kılıç 2015).

Bir diğer ifadeyle iş aramadığı halde çalışmaya hazır bulunan grup, işsiz tanımına girmediği için hesaplama dışı tutulmaktadır. Bununla birlikte işsiz tanımına girmeyip çok tartışılan bir diğer grup ise eksik istihdamda bulunanlardır. Haftada 40 saatten az çalışıp daha fazla çalışmak istediğinde olan ve ya mevcut işinden memnun olmayıp iş arayan bu grubun, işsizlik hesaplamalarına dâhil edilebilir görüşü, literatürde mevcuttur (Schmitt 2007; Güney 2010; Yükseler 2004). Mevsimlik çalışanlar da işgücüne dâhil edilmeyip işsizlik hesaplamalarında olmayan diğer bir gruptur. Yine literatürde mevsimlik çalışanların işsizlik hesaplamalarında olması gerektiği

görüşü bulunmaktadır (Türkan 2005; Murat 2007; Yüceol 2005).

İşsizliğin ve işsizlik oranlarının daha iyi analiz edilebilmesi için literatürde çoğunlukla gerçek işsizlik oranı olarak geçen kavram, geliştirilmiş işsizlik, alternatif işsizlik, genişletilmiş atıl işgücü, geniş tanımlı işsizlik, defacto (fiili) işsizlik ve türetilmiş işsizlik olarak farklı biçimlerde de yer almaktadır. Geniş tanımlı işsizlik oranı hesaplanırken farklı parametrelerle alternatif oranlar ortaya koyulmuştur. Aşağıdaki tabloda literatürde geçen geniş tanımlı işsizlik kavramına ilişkin parametreler ve adlandırmalar mevcuttur.

Aşağıdaki tabloda dile getirilen geniş tanımlı işsizlik oranlarına karşılık alternatif hesaplamalar yöntemiyle elde edilen farklı işsizlik oranları da bulunmaktadır. Kanada istatistik kurumunun hesaplamalarında görülen 9 farklı işsizlik oranı mevcuttur. Bu hesaplamalardaki amaç, ekonomik durgunluk döneminde farklı grupların ne derece etkilendiğini ölçmek, resmi işsizlik oranının yansıtmadığı işsizlik türlerini ortaya çıkarmak, işgücü piyasasının daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır. Sorunların çözümünde tek bir ölçümün her amaca uygun olmadığı için, farklı işsizlik oranı hesaplamaları gerçekleştirilmiştir (Devereaux, 1992). Farklı işsizlik oranları belirleyen ülkelere bir diğer örnek İngiltere'dir. İngiltere'de işsizlik oranı olarak iki farklı ölçüm gerçekleştirilmektedir. Biri ILO'nun belirlediği kriterler üzerinden gerçekleştirilen Ulusal İşgücü Anketi sonuçları, diğeri ise, iş arayan (işsizlik) ödeneği kapsamında belirlenen işsizlik oranıdır¹. Aylık olarak gerçekleştirilen ve anket olmayıp gerçek sayılardan ulaşılan veriler, oldukça güncel olup, ilçe ve hatta semt gibi küçük alanları dahi kapsayan geniş bir veritabanıdır. Fakat, bu yöntemle belirlenen işsizlik oranı, iş arayan ödeneği talep eden kişi sayısı kadar olacağından, işsizlik sorununun toplamının çok altında kalmaktadır (Beatty vd., 2012). Bu yüzden, bu oran daha çok küçük bölgeler üzerinde yapılacak çalışmalarda kullanılmaktadır.

¹Bu oranın belirlenmesindeki temel veri iş arayan (işsizlik) ödeneğidir. Fakat bunun belirlenmesinde de bazı kurallar vardır. Katkı temelli ve gelir temelli olmak üzere iki çeşidi bulunan ödenğe sahip olabilmek için 18 yaşından büyük, işsiz olarak nitelenmesine karşın tam zamanlı eğitim görmüyor olması, en az 2 yıl ulusal sigorta katkı payı ödemiş olması (gelir temelli aylık için değil), herhangi bir devlet eğitim programında bulunmaması, tam zamanlı iş arama faaliyetlerinde bulunması gibi kriterlerin yerine getirilmesi gerekmektedir (Pettinger, 2017).

Tablo 1. Literatürde Geçen Geniş Tanımlı İşsizlik Kavramları

KAVRAM	PARAMETRELER	KAYNAK
Gerçek işsizlik	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Umutlu işsizler (açık işsiz) ➤ Kronik işsizler (ümidini kırılmış işsizler) 	Yavuz (2010)
Geniş tanımlı işsizlik	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Açık işsiz ➤ İş bulma ümidini kaybeden işsizler ➤ İş aramayan ancak çalışmaya hazır olan işsizler ➤ Mevsimlik çalışanlar ➤ Zamana bağlı eksik çalışanlar 	DİSK-AR (2017)
Genişletilmiş atıl işgücü	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Açık işsiz ➤ Eksik istihdam ➤ İşgücüne dâhil olmayanlar 	Yükseler (2004)
Gerçek işsizlik	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Açık işsiz ➤ Eksik istihdam ➤ İş arayıp son 3 ayda iş arama kanalı kullanmayanlar ➤ İş aramayıp işbaşı yapmaya hazır olanlar ➤ Mevsimlik çalışanlar 	Yüceol (2005)
Geliştirilmiş işsizlik	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Açık işsiz ➤ Eksik istihdam ➤ İş aramayıp işbaşı yapmaya hazır olanlar ➤ Mevsimlik çalışanlar 	Güney (2010)
Alternatif işsizlik	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Açık işsiz ➤ İş aramayıp işbaşı yapmaya hazır olanlar ➤ Mevsimlik çalışanlar ➤ Eksik istihdam 	Türkan ve Yükseler (2008)
Türetilmiş işsizlik	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Açık işsiz ➤ Eksik istihdam ➤ Mevsimlik çalışanlar ➤ İş aramayıp işbaşı yapmaya hazır olanlar 	Türkan (2005)
Geliştirilmiş işsizlik	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Açık işsiz ➤ Eksik istihdam ➤ Mevsimlik çalışanlar ➤ İş aramayıp işbaşı yapmaya hazır olanlar 	Murat (2007)
Fiili işsizlik (de factounemployment)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Resmi işsizlik (açık işsiz) ➤ Ümidini kırılmış işsizler ➤ İş aramayıp iş başı yapmaya hazır olanlar ➤ Eksik istihdam ➤ Çalışabilir engelliler ➤ Çalışabilir emekliler (çalışma çağından önce erken emekli olanlar) ➤ Hükümet tarafından sübvansane edilen istihdam programlarında çalışanlar 	Schmitt (2007)
Alternatif işsizlik	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Resmi işsizlik ➤ Ümidini kırılmış işsizler ➤ İş aramayıp iş başı yapmaya hazır olanlar ➤ Ekonomik nedenlerle part-time çalışanlar 	BLS (2008)

3. Türkiye’de Ekonomik Büyüme İşsizlik ve İstihdam İlişkisi

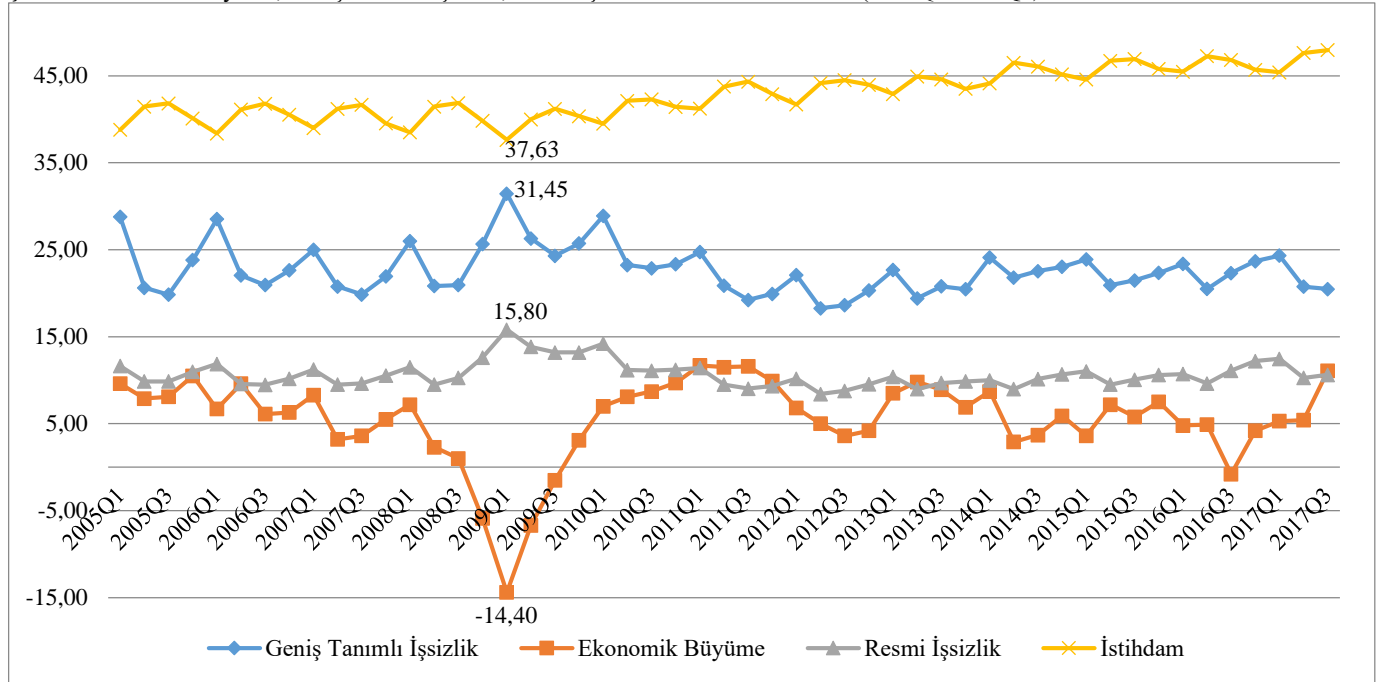
Ekonomik büyüme ile istihdam arasındaki ilişkiye yönelik mevcut öngörü, genellikle ilişkinin güçlü ve pozitif olduğu yönündedir. Başka bir ifadeyle, ekonomik büyüme gerçekleştiğinde istihdamın artması, işsizliğin azalması, ekonomik olarak küçülme yaşandığında ise istihdamın azalması, işsizliğin artması beklenmektedir (Murat ve Yılmaz-Eser 2013:101). İstihdamın ancak ekonomik büyüme hızı ile yükseltilebileceği (Kılıçbay 1994:268), bir ülkedeki ekonomik büyümenin istihdamı artıracığı görüşü, iktisat teorisinde genel kabul görmektedir (Kreishan 2011:228). Nitekim Arthur M. Okun 1962’de Amerikan ekonomisini ele aldığı çalışmasında, reel büyüme ile işsizlik oranı arasında negatif bir ilişkinin olduğunu belirtmiş, ekonomik büyümenin istihdamı arttıracığını dile getirmiş ve bu görüş literatürde Okun Kanunu olarak adlandırılmıştır (Arı 2016:58). Ancak ekonomik büyüme ile istihdam arasındaki pozitif ilişkiyi böyle net bir şekilde her ülke için ifade etmek çok da doğru değildir. Ekonomik büyümenin beraberinde istihdam artışı getirebilmesi için

üretimin işgücü verimliliğinden daha hızlı artması gerekmektedir (Walterskirchen, 1999). Bununla birlikte, işgücü piyasasına yönelik düzenlemeler gerçekleştirilerek enformel sektörün seviyesi düşürülmeli ve sermaye stoku oluşumunu arttırarak ekonomik büyüme ile istihdam arasındaki bağlantının güçlendirilmesi gerekmektedir (Çınar vd. 2014:45). Büyümenin iç pazara ya da dış pazara dönük olması, emek-yoğun veya sermaye-yoğun bir büyümenin gerçekleşmesi, üretimde emek-sermaye bileşiminin yüzdesinin miktarının ne olduğu önem arz etmekte ve büyüme-işsizlik ilişkisinin yönünü ve kuvvetini belirlemektedir (Göktaş Yılmaz 2005:65). Aksi takdirde ekonomik büyüme, istihdam üzerinde beklenildiği ölçüde olumlu etkiler yaratamamaktadır. Bu olgu, özellikle son yıllarda birçok çalışmaya konu olan, yüksek oranlı büyüme oranlarına rağmen istihdam düzeylerinde artış oranlarının sınırlı kalması şeklinde tabir edilen istihdamsız büyüme kavramını ortaya çıkarmaktadır (Konukman ve Türel 2010:102). İstihdamsız büyümenin, istihdam ve büyüme arasındaki bir açıktan ibaret olduğu ve istihdamın hemen büyümeyi izleyeceği görüşlerine karşın zaman içinde büyüme ve istihdam arasındaki bağlantısızlık şeklindeki yapısal bir sorun olduğu düşüncesi

bulunmaktadır (Swane ve Vistrand 2006:1). İstihdamsız büyüme kavramı, Türkiye üzerine yapılan çalışmalarda da çokça yer almaktadır. Yüksek büyüme oranlarına karşın istihdamdaki artışın yeterli seviyede gerçekleşmemesi, sanayi sektöründeki faktör verimlilik artışlarına, işgücü maliyetlerinin yüksek olmasına (Özdemir ve Yıldırım 2013:103), sermaye hareketlerinin kontrolsüz bir biçimde serbestleştirilmesinin neticesinde ortaya çıkan kısa vadeli sermaye hareketlerine aşırı bağımlı yapının ekonominin genel yatırım performansını zayıflatmasına, tarım kesimi istihdamında yıllar itibariyle gözlenen düzenli azalışın, özellikle 2000'li yılların başında uygulamaya konulan tarımsal desteklerin aşamalı olarak azaltılması ve tarımsal destekleme araçlarının değiştirilmesi gibi politikaların sonucunda hızlanmasına (Konukman ve Türel 2010:104), Türk lirasının yabancı paralar karşısında aşırı değerli hale

gelmesi neticesinde hem ara mallarında hem de yatırım mallarında hızlı bir ithalat artışının ortaya çıkmasına, Çin ve Hindistan gibi ucuz emeğe dayalı üretim yapan ülkelerden gelen yoğun rekabet baskısı sonucunda imalat sanayinin tekstil ve giyim gibi emek yoğun sektörlerinde üretim yapan firmaların darboğaza girmesine (Türel 2010:148-149) bağlanmaktadır. Fakat bu görüşe karşılık 2005-2011 yılları arasında kriz dönemi hariç tutulduğunda büyüme oranındaki değişimler ile istihdam değişimleri arasında ekonomik açıdan tutarlı bir ilişkinin olduğunu belirten çalışmalar da mevcuttur (Gürsel vd. 2015:3). Literatürdeki tüm bu tartışmaların, daha iyi analiz edilebilmesi için, aşağıda 2005-2017 çeyrek zamanlı Türkiye verilerinden elde edilmiş grafikte, ekonomik büyüme, istihdam ve işsizlik oranlarına ait bilgilerin yanı sıra geniş tanımlı işsizlik oranı da verilmiştir.

Şekil 1. Ekonomik Büyüme, Geniş Tanımlı İşsizlik, Resmi İşsizlik ve İstihdam Oranları (2005Q1-2017Q3)

Kaynak: TÜİK, TCMB-EVDS.

Yukarıdaki grafikten de görüleceği gibi, hem işsizlik ile ekonomik büyüme arasında hem de istihdam ile ekonomik büyüme arasında net bir paralellik olduğunu söylemek güçtür. Ekonomik büyüme ile işsizlik ve ekonomik büyüme ile istihdam oranları arasında kimi dönemlerde bir yakınsama kimi dönemlerde ise iraksama olduğu görülmektedir. Çeyreklik verilere göre 2009Q1 dönemi, tüm oranlarda uç bölgeyi temsil etmektedir. Ekonomik büyüme verisi % -14,4'ü gösterirken resmi işsizlik %15,8, geniş tanımlı işsizlik %31,45 ve istihdam %37,63 seviyesinde bulunmaktadır. Bu oranlar, ekonomik büyüme ile istihdam oranlarının belirtilen dönem içerisinde en düşük seviyede olduğu dönemdir. İşsizlik rakamları ise belirtilen dönem içerisindeki en yüksek seviyede bulunmaktadır.

4. Literatür

Literatürde, ekonomik büyüme, işsizlik ve istihdam arasındaki ilişkiyi ekonometrik analiz yöntemiyle inceleyen

birçok çalışma olmasına karşılık geniş tanımlı işsizlik oranları ile yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Aşağıda, bu çalışmalardan bir kısmının özeti önce uluslararası literatür sonra ulusal literatürdeki çalışmalar olmak üzere tarih sırasına göre verilmiştir.

Uluslararası literatürde Türkiye dışındaki ülkeler üzerinde yapılan çalışmalara bakıldığında, 1968-2000 yıllarını kapsayan ve 3 aylık verilerin kullanıldığı çalışmasıyla Zagler (2003), Fransa, Almanya, İtalya ve İngiltere için ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiyi VECM yöntemiyle incelemiştir. Çalışma sonucunda, işsizlik ve ekonomik büyüme arasında kısa dönemde negatif bir ilişki bulunurken, uzun dönemde bu ilişki pozitif yöndedir. Ayrıca yapılan eşbütünlük analize göre, işsizlik ve ekonomik büyüme arasında eşbütünlüğün var olduğu ve dolayısıyla serilerin uzun dönemde ilişkisinin varlığı kanıtlanmaktadır.

Caporale ve Skare'nin (2011) 119 ülke ve 1970-2010 yılları arasını kapsayan çalışmalarında, yıllık veriler kullanılarak, ekonomik büyüme, istihdam ve enflasyon değişkenleri arasındaki kısa dönem ve uzun dönemli ilişkiyi FMOLS, DOLS, PMGE, MGE, DFE ve VECM testleri ile incelemiş ve Granger nedensellik analizi yapmışlardır. Çıkan bulgulara göre, ekonomik büyüme, istihdam ve enflasyon arasında tek yönlü eşbütünlük ilişkisi ve iki yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Bulgular, Phillips'in Altın Üçgen Teorisi'nde belirtildiği gibi uzun dönemde bir ilişkinin varlığını kanıtlamaktadır.

Kreishan (2011), çalışmasında Okun Yasası'nı Ürdün özelinde test etmiştir. 1970-2008 yılları arasındaki veriler kullanılarak zaman serisi analizinin yapıldığı çalışmada, birim kök, eşbütünlük ve basit regresyon analizleri yapılmıştır. Bulgular, Arap ülkeleri üzerine yapılmış diğer çalışmalarla paralellik göstermekte ve seriler arasında herhangi bir ilişkinin bulunmadığı yönündedir. Sonuç olarak, Okun Yasası'nın Ürdün için geçerliliğinin olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Türkiye üzerine yapılan çalışmalarda, Göktaş Yılmaz'ın (2005) Türkiye ekonomisinde büyüme ile işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisini incelediği çalışması bulunmaktadır. Göktaş Yılmaz (2005) çalışmasında, 1978-2004 dönemi içinde iki değişken arasındaki ilişkinin yönünü tespit etmeye çalışmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda, Türkiye ekonomisinde büyüme oranı ile işsizlik oranı arasında, sadece işsizlik oranından büyüme oranına doğru nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Buna karşılık ekonomik büyümeden işsizliğe doğru bir nedensellik söz konusu değildir.

Ceylan ve Şahin (2010), çalışmalarında 1950-2007 dönemi yıllık zaman serilerini kullanarak, Okun katsayısının simetrik olup olmadığını uzun dönem itibarıyla Türkiye için araştırmışlardır. Değişkenler arasında asimetrik ilişkiye izin veren TAR ve M-TAR modellerinin kullanıldığı ko-integrasyon analizi sonuçlarına göre, Okun katsayısının asimetrik olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, reel çıktının genişleme döneminde işsizliği azaltma etkisi ile daralma döneminde işsizliği artırma etkisinin aynı olmadığını ortaya koymaktadır.

Muratoğlu (2011), 2000-2011 dönemi üç aylık verileri kullanarak Türkiye üzerine yaptığı çalışmasında, istihdam ve GSYİH rakamlarını kullanmıştır. Yapılan eşbütünlük testi sonucunda iki değişkenin uzun dönemde eşbütünlük olmadığı sonucuna varmıştır. Değişkenler arasında yapılan nedensellik testi bulgularında ise iki serinin Granger nedeni olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kanca (2012), Türkiye'de işsizlik ve iktisadi büyüme arasındaki nedenselliği incelediği çalışmasında, 1970-2010 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Seriler arasında yapılan eşbütünlük testi neticesinde uzun dönemli bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Nedensellik analizine göre ise; karşılıklı bir ilişki tespit edilememiş olup, ilişkinin yönü sadece büyüme oranından işsizlik oranına doğru bulunmaktadır. Bir başka ifade ile iktisadi büyümenin yüksek ve ya düşük oranda gerçekleşmesi işsizliğin oluşmasında ve ya işsizliğin önlenmesinde bir etkiye sahip değildir.

Türkiye için 1988-2011 dönemi ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki nedensellik ilişkisini iktisadi sektörlere göre inceleyen çalışmalarında Altuntepe ve Güner (2013), iki modellenli analiz gerçekleştirmiştir. İlk modelde, hizmetler sektöründe meydana gelen büyüme istihdam artışına neden olurken, imalat sanayi kapasite kullanım oranı ile nüfus artış hızı, toplam istihdamı azaltmaktadır. İkinci modelde ise hizmetler sektöründeki istihdam artışı ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Çondur ve Bölükbaş (2014) Türkiye üzerine yaptıkları çalışmalarında, 2000-2010 yılları arasında genç işsizlik, gayri safi yurtiçi hasıla ve üretici fiyat endeksi değişkenleri çeyreklik verileri kullanılmıştır. İlgili dönemde GSYİH ile genç işsizlik arasındaki ilişki ekonometrik analiz yöntemiyle test edilmiş ve genç işsizlikten GSYİH'ye doğru bir nedensellik tespit edilmiştir. Elde edilen bir diğer bulgu ise, GSYİH ve üretici fiyat endeksinde meydana gelen değişimlerin doğrudan ve ya dolaylı olarak genç işsizliği etkilediği sonucudur.

İşsizlik, enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen Şentürk ve Akbaş (2014) çalışmalarında, Türkiye için 2005-2012 dönemi aylık verileri kullanmışlardır. Çalışmada, ekonomik büyüme ile işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkinin varlığı sınanmıştır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığını tespit edebilmek için yapılan test sonucuna göre, sanayi üretim endeksi ile işsizlik oranı ve işsizlik oranı ile enflasyon oranı arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Altunöz'ün (2015), Türkiye ekonomisi için Okun Yasası'nın geçerli olup olmadığını test ettiği çalışmasında, 2000-2014 yılları arasındaki çeyrek dönemlik verileri kullanılmıştır. Eş bütünlük testi sonucunda, seriler arasında uzun dönemde bir ilişki tespit edilememiştir. Nedensellik analizi sonucuna göre iki serinin de birbirinin nedeni olmadığı bulunmuş, Varyans araştırması sonuçlarında ise; işsizliğin oluşmasında büyümenin etkisinin olduğu, büyüme üzerinde işsizliğin anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Gelir değişkeni katsayısına göre büyüme oranında %1'lik bir artış, işsizlik oranını %0.17 oranında düşürmüştür.

Türkiye üzerine 1975-2008 yıllık veriler kullanılarak yapılan çalışmasında, Takım (2015) nedensellik analizini ekonomik büyüme ve işsizlik oranları arasında test etmiştir. Her iki değişken için nedensellik testi sonucu pozitif olarak tespit edilmiştir. Hem işsizlik GSYİH'nin hem de GSYİH işsizliğin nedeni sonucuna ulaşılmıştır.

Arı (2016), çalışmasında 1980-2014 verilerini kullanarak işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Eşbütünlük testi sonucuna göre, Türkiye'de belirtilen dönem içerisinde işsizlik ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemde bir ilişki tespit edilememiştir. Ayrıca seriler arasında yapılan nedensellik testi sonuçlarına göre karşılıklı olarak bir nedensellik bulunamamıştır. Elde edilen bu bulgulara göre, Türkiye'de istihdamdaki artış ya da azalış ekonomik büyümeyi arttırmamakta ya da azaltmamaktadır.

Çondur ve Cömertler Şimşir (2017), eğitim harcamaları, ekonomik büyüme ve genç işsizliği verilerini kullanarak yaptıkları çalışmalarında, 2000-2016 yılları arasında Türkiye üzerine En küçük kareler yöntemini

uygulamışlardır. Analiz bulguları, eğitim harcamalarının GSYH'ya oranındaki bir artışın, genç işsizliği arttırırken; GSYH'daki büyümenin, işsizliği azalttığını göstermektedir.

Mucuk vd.'nin (2017) çalışmasında, 2002-2014 yılları arasında Türkiye için çeyrek dönemlik veriler kullanılmıştır. İşsizlik ve ekonomik büyüme arasında yapılan eşbütünleşme test sonucuna göre uzun dönemde ilişki bulunamamıştır. Kısa dönemde ise ekonomik büyüme işsizlik üzerinde negatif bir etkiye sahip olmaktadır.

Özçelik ve Uslu (2017) çalışmalarında, Türkiye'de ekonomik büyüme, işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkinin tahmin edilmesi amacıyla zaman serisi analiz yöntemi kullanmış olup, 2007-2014 dönemine ilişkin aylık verilerden yararlanılmışlardır. Değişkenler arasında eşbütünleşme analizi sonucunda ilişki tespit edilmiştir. Sonrasında VAR modeli ile Etki Tepki Analizi ve Varyans araştırması analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, işsizlik ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişki tespit edilirken, enflasyon ile hem işsizlik hem de ekonomik büyüme arasında bir ilişki tespit edilememiştir. Nedensellik testine göre ise, işsizlik ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir ilişki tespit edilirken enflasyon ile işsizlik ve ekonomik büyüme arasında istatistiksel anlamda bir ilişki bulunamamıştır.

Yıldız vd. (2017), işsizlik ve ekonomik büyüme ilişkisini Türkiye için Okun yasası bağlamında incelemişlerdir. Çalışmada, 2005-2015 yılları arasındaki veriler kullanılmış ve trend büyümenin üzerinde, büyüme oranındaki her %1'lik artışın işsizliği %0,07 oranında azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

5. Analiz

Bu kısımda, öncelikle çalışmaya ait yöntem ve veri seti açıklanacak, daha sonra birimkök testi, eş bütünleşme testi ve nedensellik testi sonuçları verilecektir.

5.1. Yöntem

Çalışmada, ekonomik büyüme, geniş tanımlı işsizlik, resmi işsizlik ve istihdam oranları 2005-2017 dönemi çeyreklik Türkiye verileri ekonometrik zaman serisi analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Test yapım aşamasından önce veriler, MovingAverage (Hareketli Ortalamalar) yöntemi ile Eviews 10 programında, mevsimsel etkilerinden arındırılmış ve ardından yine aynı program ile KPSS (1992) birim kök testi yapılmış ve serilerin durağanlıkları test edilmiştir. Daha sonra, Maki (2012) çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi Gauss 10 programı ile seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı sınanmıştır. Son olarak, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi, Toda-Yamamoto nedensellik testi, Eviews 10 programı yardımıyla incelenmiştir.

5.2. Veri Seti

Çalışmada kullanılan veriler, TÜİK ve TCMB veri tabanından alınmıştır. Geniş tanımlı işsizlik oranı, literatürde en çok atfedildiği şekliyle (Murat 2007; Türkan 2005; Güney 2010; Türkan ve Yükseler 2008) ele alınmış, resmi işsizlik, eksik istihdam, iş aramayıp işbaşı yapmaya hazır bulunanlar ve mevsimlik çalışanlar verilerinin

toplamından elde edilmiştir. Veri setine ilişkin tanımlayıcı bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2. Veri Setine İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Değişken	Kısaltma	Açıklama	Veri kaynağı
İstihdam oranı	emsa	İstihdam / Kurumsal Olmayan Çalışma Çağındaki Nüfus	TÜİK TCMB
Resmi işsizlik oranı	usa	İşsiz / İşgücü	
Ekonomik büyüme	grsa	GSYH değişim oranları (2009 baz yılı)	
Geniş tanımlı işsizlik oranı	gusa	resmi işsizlik + eksik istihdam + iş aramayıp işbaşı yapmaya hazır olanlar + mevsimlik çalışanlar	

5.3. Birim Kök Testi

Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (1992) testinde amaç gözlenen serideki deterministik trendi arındırarak, serinin durağan olmasını saptamaktır. Bu testte kurulan birim kök hipotezi, ADF (AugmentedDickey Fuller) ve PP (Phillips-Perron) testinde kurulan hipotezlerden farklı olarak kurulmakta (Torun 2015:63) ve bu yönüyle bu testlerin bir sağlaması gibi kabul edilmektedir.

$H_0: \sigma^2_u = 0$ ise seri durağan,

$H_1: \sigma^2_u \neq 0$ ise seri durağan değildir.

Bu test aşağıdaki denklemlere dayanmaktadır;

$$Y_t = \xi t + r_t + \varepsilon_t$$

Burada ξ ; eğim katsayısı, r ; rassal terimdir.

$$r_t = r_{t-1} + u_t$$

KPSS testinde u_t 'nin varyansının (σ^2_u) sifıra eşit olup, olmadığı test edilmektedir. Hata teriminin varyansı sifıra eşit olduğunda r_t ve dolayısıyla da Y_t durağan olmuş olacaktır (Göçer, 2015:262). Hipotezleri test etmek için gerekli olan kritik değerler, Langrange çarpanı kullanılarak elde edilmektedir. KPSS testi, LM testi ile aynı şekilde belirlenmektedir. LM testinde sifır hipotezi rassal yürüyüşün sifır varyansa sahip olduğu varsayımı ile beraber serinin rassal yürüyüş, deterministik trend ve durağan hataların toplamı ile açıklanabileceğini ifade etmektedir (Gürdal ve Yavuz 2015:122).

Tablo 3. KPSS Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	KPSS Test İstatistiği	Kritik Değerler (%1)
usa	0.088182*	0.216000
esa	0.163339*	0.216000
grsa	0.077777*	0.216000
gusa	0.072785*	0.216000

Not: Düzey değerlerinde sabit terim ve trendli modeller kullanılmıştır. *, %1 anlamlılık düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir.

Hesaplanan test istatistiği, kritik değerlerden küçük ise serinin birim kök içermediği ve durağan olduğu belirtilmektedir. Yukarıdaki tablo incelendiğinde, tüm

değişkenlerin KPSS test istatistiklerinin, yapılan analiz sonucu kritik değerlerden küçük olduğu ve düzey değerlerinde %1 anlamlılık düzeyinde durağan oldukları, bir başka deyişle serilerin birim kök içermediği görülmektedir.

5.4. Eş Bütünleşme Analizi

Yapısal kırılmalı eş bütünleşme testleri arasında Gregory ve Hansen (1996) bir tane yapısal kırılmayı göz önünde bulundururken, Maki (2012), serilerde ikiden fazla yapısal kırılmanın varlığında yapısal kırılma zamanlarının içsel belirlendiği ve beş tane yapısal kırılmaya izin veren eşbütünleşme testini geliştirmiştir. Serilerde daha fazla yapısal kırılmanın varlığı, Maki eşbütünleşme testinin diğer testlere nazaran daha üstün olduğunu göstermektedir. Testin hipotezleri;

H_0 : eşbütünleşme ilişkisi yoktur,

H_1 : eşbütünleşme ilişkisi vardır, şeklinde olup, modellerine göre denklemleri ise;

Model 0: Sabit terimde kırılmaya izin verilen trendsiz model;

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \beta' x_t + u_t$$

Model 1: Sabit terimde ve eğimde kırılmaya izin verilen trendsiz model;

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \beta' x_t + \sum_{i=1}^k \beta'_i x_t D_{i,t} + u_t$$

Model 2: Sabit terimde ve eğimde kırılmaya izin verilen trendli model;

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \gamma_t + \beta' x_t + \sum_{i=1}^k \beta'_i x_t D_{i,t} + u_t$$

Model 3: Sabit terimde, eğimde ve trendde kırılmaya izin verilen model;

$$y_t = \mu + \sum_{i=1}^k \mu_i D_{i,t} + \gamma_t + \sum_{i=1}^k \gamma_i t D_{i,t} + \beta' x_t + \sum_{i=1}^k \beta'_i x_t D_{i,t} + u_t$$

olarak belirtilmiştir (Maki 2012). Serilerdeki yapısal kırılma dönemlerinin sayısını ve tarihlerini içsel olarak belirleyebilen bu testin çalışma algoritması; seriye ait her bir dönemin olası bir kırılma noktası olarak ele alınmasına bağlı olarak “t” istatistiklerinin hesaplanması ve “t”nin minimum olduğu noktaların kırılma noktası olarak değerlendirilmesi mantığına dayanmaktadır (Altay ve Yılmaz 2016:81). Yapısal kırılmaların varlığında ise seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin testinde, gerekli olan kritik değerler Monte Carlo simülasyonu ile türetilmektedir.

Tablo 4. Maki Eş Bütünleşme Test Sonuçları

%5	Bağımlı değ.: istihdam oranı (esa)	
	Test İstatistiği	Kırılma Tarihleri
Model 0	-4.837784 [-5.230]	2008Q1-2011Q1-2012Q1-2015Q4
Model 1	-5.2721938 [-5.508]	2010Q2-2012Q1-2015Q2-2016Q3
Model 2	-4.9569364 [-6.357]	2005Q4-2009Q1-2013Q3-2014Q4-2016Q4
Model 3	-7.2876523 [-7.009]*	2007Q1-2008Q3-2010Q2-2013Q3
%5	Bağımlı değ.: geniş tanımlı işsizlik oranı (gusa)	
	Test İstatistiği	Kırılma Tarihleri
Model 0	-5.3217079 [-5.426]	2007Q1-2008Q2-2009Q2-2012Q1-2013Q4
Model 1	-4.6448384 [-5.508]	2006Q1-2010Q2-2012Q2-2015Q2
Model 2	-3.8931046 [-5.363]	2008Q1-2010Q1
Model 3	-6.2540004 [-7.009]	2005Q4-2008Q2-2009Q2-2011Q2
%5	Bağımlı değ.: işsizlik oranı (usa)	
	Test İstatistiği	Kırılma Tarihleri
Model 0	-4.5957416 [-5.230]	2006Q4-2007Q4-2009Q1-2012Q1
Model 1	-4.3562977 [-5.699]	2006Q1-2007Q1-2009Q1-2012Q1-2014Q3
Model 2	-4.1629573 [-6.011]	2009Q1-2010Q2-2013Q3-2016Q3
Model 3	-6.9600482 [-7.414]	2005Q4-2006Q4-2007Q3-2009Q1-2010Q2

Not: [] içindeki değerler, Maki (2012) Tablo 1’den alınmış, %5 anlamlılık düzeyine sahip kritik değerlerdir. *;%5 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme ilişkisinin varlığını ifade etmektedir.

Tablo 4 incelendiğinde değişkenler için 4 farklı model test edilmiştir. Eşbütünleşme ilişkisi sadece, ekonomik büyüme ve istihdam değişkenlerinin Model 3 testinde %5 anlamlılık düzeyi için ortaya çıkmaktadır. Söz konusu değişkenler için Maki (2012) Model 0, Model 1 ve Model 2’de belirtilen %5 anlamlılık değeri için kritik değerlerden küçüktür ve eş bütünleşme ilişkisi görülmemektedir. Diğer değişkenler için yapılan testlere bakıldığında tüm modeller için eşbütünleşme ilişkisi bulunmamakta ve seriler arasında uzun dönemde bir ilişki söz konusu olmamaktadır. Kırılma tarihlerinin 2008-2009 yıllarını kapsamaması küresel krizin işgücü piyasasındaki etkilerini gözler önüne sermektedir. Bu dönemde Türkiye %-14,4 büyümüş, resmi işsizlik oranı %15,8, geniş tanımlı işsizlik oranı ise %31,4 olarak gerçekleşmiştir. İstihdam oranı ise son 12 yılın en düşük seviyesinde gerçekleşip %37,6’dır. Analizde kırılma tarihlerinin bu yılları kapsamaması yukarıdaki veriler ile de paralellik göstermektedir.

5.5. Nedensellik Analizi

Toda-Yamamoto (1995) genişletilmiş Granger analizinde, gecikme uzunluğu k olan VAR modelinin kısıtlanan parametrelerine χ^2 dağılımı gösteren genişletilmiş Wald testi (MWALD) uygulanmaktadır. Toda-Yamamoto genişletilmiş Granger analizi iki aşamalı bir yöntem olup, birinci aşamasında, gecikme uzunluğuna oldukça duyarlı sonuçlar veren VAR modeli, AIC ve SIC gibi bilgi kriterleriyle optimal gecikme uzunluğu (k) ve modeldeki değişkenlerin maksimum bütünleşme seviyeleri (d_{max}) birim kök testleriyle belirlenir. Değişkenlerin maksimum

bütünleşme derecesi (d_{max}) ve optimal gecikme uzunluğu (k) belirlendikten sonra gecikmesi $k+d_{max}$ olan geliştirilmiş VAR modeli seviyesinde tahmin edilmektedir. İkinci aşamada ise, k gecikmeli VAR modelinin kısıtlamalarına MWALD testi uygulanmaktadır (Terzi ve Yurtkuran 2016:16). İlgili VAR modelinde denklem;

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{p+d_{max}} \alpha_{2i} + u_t$$

$$X_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{p+d_{max}} \beta_{1i} + \sum_{i=1}^{p+d_{max}} \beta_{2i} Y_{t-1} + v_t$$

şeklinde yazılmakta ve hipotezleri;

H_0 : Y'den X'e doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur,

H_1 : Y'den X'e bir nedensellik ilişkisi vardır, şeklinde dile getirilmektedir (Doğan 2017:24). Toda-Yamamoto'nun (1995) en önemli özelliği ve kullanıcılara sağladığı en büyük kolaylık, birim kök ve eşbütünleşme özelliklerinin tespitinde kullanılan potansiyel eğilimli ön testlere gereksinim olmayışıdır. Böylece, ilgili yöntemin kullanımı ile serilerin bütünleşme derecesinin yanlış tespit edilmesi ile ilgili risk minimize edilmektedir.

Tablo 5. Nedensellik Analizi Test Sonuçları

Değişkenler	Ki-kare testi	Olasılık değeri
grsa → usa	17.63117	0.0005
usa ↗ grsa	4.242314	0.2365
grsa → ... gusa	10.73796	0.0132
guşa → ... grsa	6.418263	0.0929
grsa ↗ ... esa	4.003745	0.2611
esa ↗ ... grsa	0.403636	0.9395

Toda-Yamamoto (1995) nedensellik test sonuçlarına göre, işsizlikten ekonomik büyümeye; ekonomik büyümeden istihdama ve istihdamdan ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. İşsizlik oranının bağımlı değişken ve ekonomik büyüme oranının bağımsız değişken olduğu modelde %1 anlamlılık değeri için bir nedensellik sözkonusudur. Yani büyüme, işsizliğin bir nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Bağımlı değişkenin geniş tanımlı işsizlik, bağımsız değişkenin ekonomik büyüme olduğu modelde %5 anlamlılık düzeyinde nedensellik bulunmakta ve ekonomik büyüme, geniş tanımlı işsizliğin bir nedeni olmaktadır. Ekonomik büyümenin bağımlı değişken ve geniş tanımlı işsizlik oranının bağımsız değişken olduğu modelde ise %10 anlamlılık değerinde bir nedensellik bulunmakla beraber, ilişkinin oldukça zayıf olduğu görülmektedir.

6.Sonuç

Türkiye gibi çalışma çağı nüfus oranının yüksek, işgücüne katılım oranının düşük olduğu ülkelerde, alternatif yöntemlerle hesaplanan işsizlik oranı ile resmi işsizlik oranı arasında büyük farklar olduğu görülmektedir. Bu durum işsizlikle mücadele konusunda da sorunun net tespit edilememesinden dolayı zaaflar oluşturmaktadır. Ekonomik büyümenin işsizliği azaltacağı görüşünün tespiti için de söz konusu değişkenlerin incelenmesi gerekmektedir. Konu ile ilgili oranlara bakıldığında, özellikle kriz dönemlerinde ayrışmaların çok daha belirgin olduğu görülmektedir. 2009 yılının ilk çeyreğinde resmi işsizlik %15,8, geniş tanımlı işsizlik %31,45, istihdam oranı %37,63 ve ekonomik büyüme % -14,4 olarak gerçekleşmiştir. Makalenin dayandırıldığı, geniş tanımlı işsizlik oranının da kullanılarak ekonomik büyüme ile olan ilişkisinin incelendiği çalışmada 2005-2017 yılları çeyreklik verileri kullanılarak, KPSS birim kök testi, Maki eşbütünleşme testi ve Toda-Yamamoto nedensellik testi uygulanmıştır. Yapılan testler sonucunda birim kökün bulunmadığı, serilerin durağan olduğu ve eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı, dolayısıyla değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunmadığı sonucu çıkmıştır. Nedensellik testi sonuçlarına bakıldığında ise, ekonomik büyüme %1 anlamlılık düzeyinde resmi işsizliğin; %5 anlamlılık düzeyinde ise geniş tanımlı işsizliğin nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle seçili yıllar arasında Türkiye'de gerçekleştirilmiş olan ekonomik büyüme hem resmi işsizliğin hem de geniş tanımlı işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Oluşan bu durumu literatürde Caporale ve Skare (2011), Takım (2015) ve Mucuk vd. (2017)'nin çalışmaları desteklemektedir. Bağımlı değişkenin ekonomik büyüme, bağımsız değişkenin işsizlik; bağımlı değişkenin istihdam bağımsız değişkenin ekonomik büyüme ve bağımlı değişkenin ekonomik büyüme bağımsız değişkenin istihdam olduğu modellerde ise ekonometrik olarak nedensellik tespit edilememiş ve literatürde Göktaş Yılmaz (2005), Kreishan (2011) ve Muratoğlu (2011)'nin çalışmaları bu sonucu desteklemektedir. Elde edilen sonuçlara göre, 2000 sonrası başlayan yüksek ve istikrarlı büyümenin istihdam yaratmadığı gibi işsizliğin artmasına sebep olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu da Türkiye için dile getirilen "istihdamsız büyüme" tezinin doğruluğunu kanıtlanmanın yanı sıra "işsizliği arttıran büyüme" kavramının da ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Sistemin sanki herkese iş yaratmak amacının olmadığı ve mümkün olduğunca işsiz kitlenin varlığının bulunmasını istediği ve bu doğrultuda "işsizliği arttıran büyüme" kavramı çerçevesinde işlerliğini devam ettirdiği görülmektedir. Bu durumun önlenmesi adına, işsizliğin azaltılması ve istihdamın artırılmasına yönelik politikalarda, politika uygulayıcılarının ekonomik büyümenin istihdam yaratacağı düşüncesini yeniden gözden geçirmeleri ve bu doğrultuda politikalarına yön vermeleri gerekmektedir.

Kaynakça

- Altay, H. & Yılmaz, A. (2016). Türkiye’de İhracat Artışlarının İstihdam Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Finans Politik Ekonomik Yorumlar Dergisi*. 53(616), 75-86.
- Altunöz, U. (2015). Reel Büyüme ve İşsizlik Bağlamında Türkiye İçin Okun Yasası Analizi. *Kamu-İş Dergisi*. 14(1), 29-44.
- Altuntepe, N. & Güner, T. (2013). Türkiye’de İstihdam-Büyüme İlişkisinin Analizi (1988-2011). *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*. 5(1), 73-84.
- Arı, A. (2016). Türkiye’deki Ekonomik Büyüme ve İşsizlik İlişkisinin Analizi: Yeni Bir Eşbütünleşme Testi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*. 4(2), 57-67.
- Beatty, C., Fothergill, S. & Gore, T. (2012). The Real Level of Unemployment 2012. *Sheffield Hallam University Centre for Regional Economic and Social Research*.
- BLS (2008). The Unemployment Rate and Beyond: Alternative Measures of Labor Underutilization. *U.S. Department of Labor – Bureau of Labor Statistics*. Summary 08-06/June.
- Caporale, G. M. & Skare, M. (2011). Employment Growth, Inflation and Output Growth: Was Phillips Right? Evidence from a Dynamic Panel. *Economics and Finance Working Paper Series*. no:11-09, London: Brunel University.
- Ceylan, S. & Yılmaz Şahin, B. (2010). İşsizlik ve Ekonomik Büyüme İlişkisinde Asimetri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 11(2), 157-165.
- Çınar, M., Kanalcı Akay, H. & Yılmaz, F. (2014). A Sectoral Analysis of Hysteresis in Unemployment: Evidence from Turkey. *Journal of Social Sciences of the Turkic World*. 69, 29-52.
- Çondur, F. & Bölükbaş, M. (2014). Türkiye’de İşgücü Piyasası ve Genç İşsizlik-Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. *Amme İdaresi Dergisi*. 47(2), 77-93.
- Çondur, F. & Cömertler Şimşir, N. (2017). Türkiye’de Eğitim Harcamaları, Ekonomik Büyüme ve Genç İşsizlik İlişkilerinin Analizi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*. 2(6), 44-59.
- Devereaux, M. S. (1992) Alternative Measures of Unemployment. *Perspectives on Labour and Income*. Winter, 4(4).
- Diskar (2017). İstihdam İşsizlik Raporu – Ekim. <http://disk.org.tr/wp-content/uploads/2017/10/DISK-AR-istihdam-is-%CC%A7sizlik-raporu-Ekim-2017.pdf>.
- Doğan, B. (2017). Ekonomik Küreselleşme ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*. 54(628), 19-27.
- Göçer, İ. (2015). *Ekonometri*. İzmir: Lider Yayınları.
- Göktaş Yılmaz, Ö. (2005). Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Oranları arasındaki Nedensellik İlişkisi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*. 2, 63-76.
- Gregory, A. W. & Hansen, B. E. (1996). Residual-Based Tests for Cointegration in Models With Regime Shifts. *Journal of Econometrics*. 70(1), 99-126.
- Güney, A. (2010). Türkiye’de Geliştirilmiş İşsizlik Oranları. *Çalışma ve Toplum-Ekonomi ve Hukuk Dergisi*. 1(24), 239-252.
- Gürdal, T. & Yavuz, H. (2015). Türkiye’de Borçlanma-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1990-2012 Dönemi Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 11(1), 117-129.
- Gürsel, S., Uysal, G. & Durmaz, M. (2015). Düşük Büyüme Olağanüstü İstihdam Artışı. *Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi*. Araştırma Notu 15/184.
- Kanca, O. C. (2012). Türkiye’de İşsizlik ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 21(2), 1-18.
- Kılıç, C. (2015). Aslında 4 Milyon İşsiz Var, <http://www.milliyet.com.tr/aslinda-4-milyon-issiz-var/ekonomi/ydetay/2047245/default.htm>.
- Kılıçbay, A. (1994). *Türk Ekonomisi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yayın No:263, 5.Baskı.
- Konukman, A. & Türel, R. A. (2010). Krizin Türkiye Ekonomisine Yansımaları ve Geleceğe İlişkin Düşünceler. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*. 21(75), 77-122.
- Kreishan, F. M. (2011) Economic Growth and Unemployment: An Empirical Analysis. *Journal of Social Sciences*. 7(2), 228-231.
- Kwiatkowski, D. vd. (1992) Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of A Unit Root: How Sure Are We That Economic Time Series Have A Unit Root?. *Journal of Econometrics*. 54, 159-178.
- Maki, D. (2012). Tests For Cointegration Allowing For an Unknown Number of Breaks. *Economic Modelling*. 29(5), 2011-2015.
- Mucuk, M., Edirneligil A. & Gerçekler, M. (2017). The Relationship Between Unemployment Rate and Economic Growth: The Case of Turkey. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*. 5(1), 1-8.
- Murat, S. (2007). *Dünden Bugüne İstanbul’un İşgücü ve İstihdam Yapısı*. İstanbul: İTO Yayınları, y.no: 2007-73.
- Murat, S. & Yılmaz-Eser, B. (2013). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve İstihdam İlişkisi: İstihdam Yaratmayan Büyüme Olgusunun Geçerliliği. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*. 2(3), 92-123.
- Murat, S., Şener, S. & Yılcı, V. (2013). İktisadi Krizler, Doğal Afetler, Terör Faaliyetleri Türkiye’ye Gelen Turistler Üzerinde Etkili mi?. *İktisat Fakültesi Mecmuası*. 63, 1-15.

- Muratoğlu, Y. (2011). Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *International Conference on Eurasian Economies Bildiri Kitabı*.<https://www.avekon.org/papers/335.pdf>.
- Özçelik, Ö. & Uslu, N. (2017). Ekonomik Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon Arasındaki İlişkinin VAR Modeli ile Analizi: Türkiye Örneği (2007-2014). *EKEV Akademi Dergisi*. 69, 31-51.
- Özdemir, B. K. & Yıldırım, S. (2013). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve İstihdam Arasındaki Nedensellik İlişkinin Analizi: Özçıkırmalı Dalgacık Yaklaşımı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 38, 97-116.
- Perron, P. (1989). The Great Crash, The Oil Price Shock, and The Unit Root Hypothesis. *Econometrica*. 57(2), 1361-1401.
- Pettinger, T. (2017). Claimant Count-Unemployment. <https://www.economicshelp.org/blog/14529/unemployment/claimant-count-unemployment/>.
- Schmitt, J. (2007). Is the Unemployment rate in Sweden Really 17 Percent? *Center for Economic and Policy Research*.
- Swane, A. & Vistrand, H. (2006). *Jobless Growth in Sweden?*. Stockholm School of Economics Master’s Thesis in International Economics and Business, June, Sweden.
- Şener, S., Yılacı V. & Canpolat, E. (2015). Satın Alma Gücü Paritesi ve Varyasyonlarının Türkiye İçin Sınanması. *Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Dergisi*. 11(25), 53-63.
- Şentürk, M. & Akbaş, Y. E. (2014). İşsizlik-Enflasyon ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Karşılıklı İlişkinin Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 9(34), 5820-5832.
- Takım, A. (2015). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 27, 315-324.
- Terzi, H. & Yurtkuran, S. (2016). Türkiye’de Eğitim ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Sims ve Toda-Yamamoto Nedensellik Analizleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. 11(2), 7-24.
- Toda, H. Y. & Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Process. *Journal of Econometrics*. 66, 225-250.
- Torun, N. (2015). *Birimkök Testlerinin Performanslarının Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Türel, R. A. (2010). Türkiye Ekonomisinin Makroekonomik Dengelerinin Analizi (1990–2006), Türkiye’nin İktisadi Dönüşüm Süreci. *Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları*. 127-154.
- Türkan, E. (2005). *Türkiye’de İşgücünün Yapı ve Nitelikleri: Gelişme ve Değerlendirmeler*. Ankara: T.C. Merkez Bankası.
- Türkan, E. & Yükseler, Z. (2008). *Türkiye’de Hanehalkı: İşgücü, Gelir, Harcama ve Yoksulluk açısından Analizi*, TÜSİAD Yayınları, y. no:2008-03/455.
- Walterskirchen, E. (1999). The Relationship Between Growth, Employment and Unemployment in the EU. *European Economist for an Alternative Economic Policy Workshop*. Barcelona, Spain.
- Yavuz, A. (2010). *İşgücü, İstihdam ve Kriz Olgusu*. İstanbul: İTO Yayınları, Yayın no:2010-122.
- Yıldız, N., Akduğan U. & Taşdemir, D. (2017). “Relationship of the Economic Growth and Unemployment: An Empirical Assessment of Okun’s Law for Turkey”. *International Refereed Academic Social Sciences Journal*. 25, 61-74.
- Yüceol, H. M. (2005). Bir Politika Değişkeni Olarak İşsizliğin Ölçülmesi Sorunu ve Türkiye’de Gerçek İşsizlik Oranı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 3(12), 118-133.
- Yükseler, Z. (2004). *2001-2003 Döneminde İşgücü Piyasasında Gelişmeler-İstihdam ve İşsizlik Sorunu*. Ankara: T.C. Merkez Bankası.
- Zagler, M. (2003). “A Vector Correction Model of Economic Growth and Unemployment in Major European Countries and an Analysis of Okun’s Law” *Applied Econometrics and International Development*. 3(3), 93-118.

Araştırma Makalesi • Research Article

Cyberloafing: A Research On Employees Of Directorate Of National Property

Sanal Kaytarma: Milli Emlak Müdürlüğü Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma

Gamze Macit ^{a,*}, Hüseyin Bilal Macit ^b

^a Dr., Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Burdur İl Müdürlüğü, 15100, Burdur/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-6003-8738

^b Dr., Öğretim Görevlisi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Tefenni MYO, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, 15600, Burdur/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-5325-5416

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 02 Ocak 2019

Düzeltilme tarihi: 28 Temmuz 2019

Kabul tarihi: 07 Ağustos 2019

Anahtar Kelimeler:

Sapkın Örgütsel Davranışlar

Sanal Kaytarma

İş Yerinde İnternet Kullanımı

ÖZ

Sanal kaytarma; iş yerinde çalışma saatleri içerisinde internet ve bilgisayarların işle ilgili olmayan kullanımudur. Bu araştırma ile Maliye Bakanlığı Milli Emlak Genel Müdürlüğü taşra teşkilatı çalışanlarının sanal kaytarma davranışlarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. 147 katılımcı e-posta yoluyla anketi doldurarak araştırmaya katılmış ve çalışmanın veri seti elde edilmiştir. Katılımcıların; iş yerinde iş ile ilgisi olmayan internet kullanımları çeşitli demografik değişkenler açısından incelenmiştir ve internet kullanım tercihlerinde bu demografik değişkenlerin etkisinin olup olmadığı yorumlanmıştır. Katılımcıların sanal kaytarma davranışlarının “önemsiz sanal kaytarma” olarak kabul edilen davranışlarda yoğunlaştığı, “önemli sanal kaytarma” davranışlarında bulunan katılımcıların sayısının ise çok az olduğu ve çalışanların büyük bir çoğunluğunun interneti bilgi edinme aracı olarak gördüğünü sonuçlarına ulaşılmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 02 January 2019

Received in revised form 28 July 2019

Accepted 07 august 2019

Keywords:

Deviant Organizational Behaviours

Cyberloafing

Internet Usage at Work

ABSTRACT

Cyberloafing; is non-business use of the internet and computers within working hours at work. With this research, it is aimed to determine the cyberloafing behaviors of the employees of provincial organization of the Directorate of National Property of the Ministry of Finance. 147 employees participated in the survey by e-mail and data set is obtained. Non-business internet usage at work of the participants has been examined in terms of various demographic variables and interpreted whether or not these demographic variables are influenced by internet usage preferences. Participants' cyberloafing behaviors are concentrated in behaviors considered "insignificant cyberloafing", the number of participants in "significant cyberloafing" behaviors are very small and large number of employees regarded the internet as means of obtaining information.

1. Introduction

The use of internet and computer technologies brings many problems along with the benefits it provides to organizations. Cyberloafing, which is one of the negative behaviors caused by the use of the Internet, is a very common problem among employees and can pose a danger to organizations. It is necessary to determine the effects of computer and internet usage of the employees for personal purposes during work hours, and to determine which cyberloafing behaviors that are preferred to reduce the productivity of the organization and to take precautions in this regard. Determining the

purposes of non-business use of the internet, computer and mobile technologies during working hours and eliminating the negative effects of misuse of these technologies on organizations is very important for the future of organizations. In this study, it is aimed to determine whether the employees' cyberloafing behaviors differ according to demographic variables.

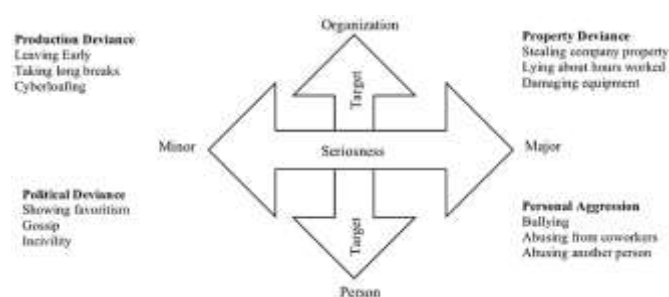
* Sorumlu yazar/Gamze Macit
e-posta: gamzemacit@hotmail.com

2. Theoretical Background

2.1. Types of Deviant Behavior in Organizations

Deviant organizational behaviors are intentional employee behaviours opposing norms of association or the official rules of society and resulting negative attitude. The behaviors that can be described as deviant within the organization are categorized in two dimensions. The first category is the seriousness of the consequences. These include employee behaviors such as attacking a co-worker, injuring him, harming his workplace, theft, breaking work tools. Behaviors in the second category are behaviors that are more common but not very dangerous in terms of their results but also described as deviant such as gossip about other employees, lie about workplace, disseminate false information, blame others and similar behaviors. The deviant organizational behaviors are divided into two groups, one for the individual and the other for the organization.

Figure 1. Classification of deviant organizational behaviour

Reference: Bennett and Robinson, 2000; Robinson and Bennett, 1995, Quote Özkalp et al., 2012:22

Individual deviant behaviors are behaviors that are directed towards their superiors or colleagues in the organization such as verbally insulting a colleague. The deviant behaviors which made for organization are the behaviors such as damaging the workplace, harming work equipment and sabotage the workplace (Özkalp et al., 2012: 20-21).

Cyberloafing is a growing up term which is involved in deviant organizational behavior distracting employees from production and causing inefficiency at work. Deviation from production refers to voluntary acts committed by employees that violate organizational norms (Lieberman et al., 2011:2193).

2.2. The Term Of Cyberloafing

Internet has many benefits such as improving opportunities for business, increasing productivity of employees, reducing costs, shortening product cycle times and facilitating information flow. In addition to all its benefits, it also has some drawbacks. Employees may think that using the Internet for personal interest for a few seconds at work will not be a problem but the extension of this time may become a major problem for organizations (Vivien and Thompson, 2005: 1082). Internet is an efficient business tool and conversely is a doorway for employees to access the World's largest playground at work (Anandarajan, 2002: 53-54). Cyberloafing; which can also be called as cyber idleness or cyber laziness is non-business personal use of the Internet, computers and mobile technology during working hours at

work (Vitak et al., 2011: 1751) and can be considered a deviant workplace behavior because of inefficient use of time (Vivien and Thompson, 2005: 1083). Cyber deviance is use of information and communication systems voluntarily by employees to harm or threaten the organization (Weatherbee, 2010:39)

Cyberloafing is the use of computers and the Internet in the workplace at working hours for personal purposes which are not related to work. Internet has many advantages such as reduce expenditures, saving time, fast access to information and marketing as well as disadvantages such as employees' privacy concerns, reduced productivity and escape from organizational responsibilities (Özkalp et al., 2010). Technology is like a double sharp edge sword. While many organizations primarily use electronic systems for communication tools, business associations, research and information management, some of these systems are used by some employees out of purpose. Although the Internet has largely changed the way of organizational work, it has a dark side named cyberloafing (Henle et al., 2009: 902) which is regular use of the Internet for non-business activities due to lack of self-control (Kim and Byrne, 2011: 2272). Many internet users spend hours watching the football results or sending e-mails to friends from the Internet, thinking that it will take a few seconds. According to recent research, 84% of the employees send non-related e-mails to work and 90% of them enter the Internet just for fun. These statistics prove that cyberloafing is very common and very important for organizations. According to managers, cyberloafing steals the energy and time of employees to cool them out of the work (Özkalp et al., 2010).

Cyberloafing is a common and costly challenge for organizations. In addition to wasting time in the workplace, it also leads to a number of problems related to system security, such as virus infections. Illegal and unethical behaviors arising from the abuse of technology can affect both the employer, employee and the organization (Manrique and Mesa, 2010:1039). Non-business e-mail using, online shopping, downloading music and videos, sending messages to newsgroups, chatting, blogging, instant messaging, online gaming are samples of cyberloafing. The researchers estimate that the cyberloafing reduces the productivity of employees by 30-40%. Cyberloafing causes slow down of the bandwidth, disruption of system performance and increase of legal responsibilities because of copyright infraction, online insults and harrasments, etc. It is important to minimize the negative consequences by developing methods to avoid or minimize cyberloafing (Henle et al., 2009: 902).

2.3. Different Kinds Of Cyberloafing

It is wrong to say that all kinds of cyberloafing are the same. Some of the cyberloafing behaviors, such as sending and receiving personal e-mails or checking news headlines with limited time can be considered quite harmless. However, inappropriate cyberloafing behaviours consuming time and reducing efficiencies such as online shopping, downloading music, gambling are regarded as big problems in terms of organizations. For this reason, looking at personal e-mails

should be considered as a different category from entering adult sites. It is necessary to define and examine the different types of cyberloafing separately. First, it is important to know the different types of cyberloafing and how often they occur for organizations. Then it is important to know what is causing these types of cyberloafing and how to reduce them by selecting appropriate policies. For example; intolerant and aggressive policies reduce business happiness and creativity, but flexible policies cause a decrease in productivity and the organization's involvement in the crime. Organizations should adapt their policies to different kinds of cyberloafing (Blanchard and Henle, 2008: 1068-1069). Employees and managers act different types of cyberloafing such as destructive or damaging cyberloafing (entering adult websites, playing online games and etc.), cyberloafing for entertainment (shopping online, aimlessly surfing on the Internet and etc.) and research cyberloafing (reading news, doing researches and etc.) (Anandarajan et al., 2002; cited in Özkalp et al., 2011: 466).

It is important to categorise the types of cyberloafing and to understand why people tend to these behaviors. Employees who behave insignificantly with cyberloafing do not think these behaviors are inappropriate. On the contrary, those who behave significantly with cyberloafing know that these behaviors are bad and should not be forgiven. These deviant behaviors at work violate organizational norms but this is not only related to the type of significant cyberloafing, on the contrary, employees in insignificant cyberloafing behaviors also violate organizational norms.

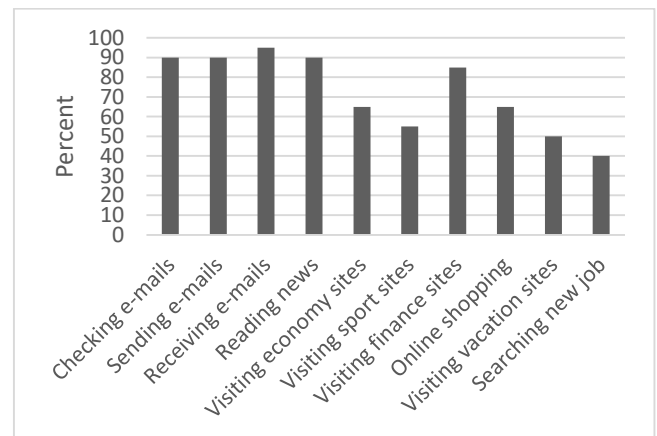
When sociology of an organization is investigated, it is seen that employees are influenced by their colleagues and managers. Socially affected workers who are thinking "everyone else is doing it" justify their cyberloafing behavior. Some managers who are called virtual bureaucrats say that employees should never use the Internet for personal affairs. Some managers who are called virtual humanists think that the personal use of the Internet is not harmful (Blanchard and Henle, 2008: 1070- 1071).

Organizations think that virtual rescue behaviors reduce productivity, but it seems like a way for employees to cope with stress. Cyberloafing is important for protecting employees from the negative effects of stress caused by their long hours at work (Özkalp et al., 2010). Stress is a usual psycho-physical response to events in the environment. Some stress is required for normal functioning; however, high levels of stress can lead to negative consequences for employees. Cyberloafing is a method of coping with stress and especially an escape strategy for employees (Henle and Blanchard, 2008: 384-386). According to some researchers, it is possible to say that people who behave with cyberloafing such as sending e-cards, buying books, speak on the phone, read less newspapers and magazines on the Internet. For example, an employee who does personal work on the Internet during lunchtime increases his productivity during working hours (Johnson and Indvik, 2003: 56).

Blanchard and Henle (2008) attempted to identify the different cyberloafing behaviors of the participants in order to understand the cyberloafing at work in their study with 221 undergraduate students, and they distinguished these

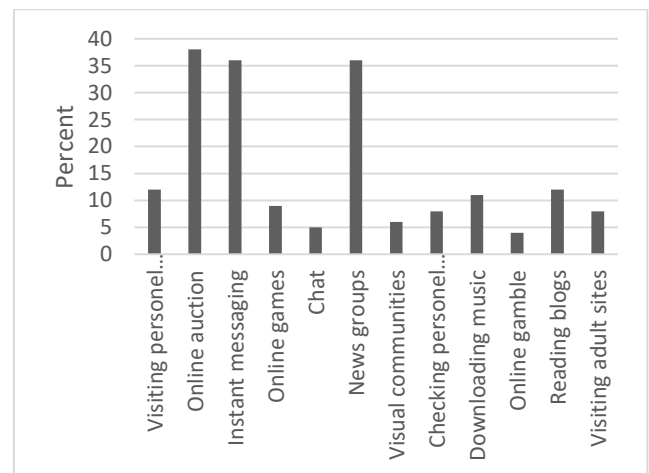
behaviors by two groups. Figure 2 shows cyberloafing behaviors reported by approximately 50% of participants. For example, about 96% of participants indicated that they are receiving non-work related e-mails at working hours and about 46% of participants are looking for a new job on the Internet during working hours. Figure 3 shows rarely seen cyberloafing behaviours. For example, less than 40% of participants stated that they are currently visiting online auction sites and less than 10% are visiting web sites at working hours (Blanchard and Henle, 2008: 1074).

Figure 2. Most Common cyberloafing behaviours

Source: Blanchard and Henle, 2008

Figure 3. Rare cyberloafing behaviours

Source: Blanchard and Henle, 2008

2.4. Problems Associated with Cyberloafing in Organizations

There are three main problems that organizations worry about the use of the Internet and which are caused by cyberloafing. These are (Mills et al., 2001:36; Johnson and Indvik, 2003:56):

1. Loss of production and productivity: Time is wasted and production is lost when employees use computers and Internet for personal purposes. There are too many websites that can easily clean up the screen content, such as chat rooms, entertainment sites that push employees to laziness and cause cyberloafing behavior (Mills et al., 2001:37).

2. Wasted usage of work resources and bandwidth: Bandwidth is used to express the carriage capacity of a transmission medium or communication channel. The larger the bandwidth means the greater the volume of data that can be transferred over a period of time. It has also political and economic importance and it is one of the biggest problems of the Internet. Only one of the employees watching video on the Internet is enough to slow down communication speed (Johnson and Indvik, 2003:56).

3. Legal responsibilities: The non-business use of Internet at work is not only wasting time but also violating legal responsibilities. Many organizations complain about personal use of the Internet and viruses. Organizations have rights to enforce sanctions to employees who are visiting inappropriate websites and downloading files (Johnson and Indvik, 2003:56).

2.5. Precautions That Managers Can Take To Avoid Cyberloafing

It is possible to say that the use of the Internet for personal purposes by employees at work costs with time and money loss in organizations (Thatcher et al., 2008: 2237). For this reason, there are many precautions managers need to take in order to reduce cyberloafing (Johnson and Indvik, 2003: 57). These are;

- Enforcement of the e-mail usage policy clearly defines the workplace e-mails are not private
- Rewarding efficiency
- Educating employees for more effective Internet use
- Hiring more motivated employees
- Use of Internet filtering software (which tells the manager how the employee uses the Internet and prevents entry into the forbidden websites)
- The creation of an "Acceptable Use Policy" and the representation of what is acceptable for employees to use the Internet
- Establishing a continuous network of communication between managers and employees
- Informing employees about Internet addiction

Managers are often able to restrict employees from using Internet for personal use to increase productivity. On the contrary, there are opinions about the potential benefits of cyberloafing. Some researchers argue that cyberloafing increase the potential of learning and efficiency of employees (Garrett and Danziger, 2008: 287). According to some researchers, cyberloafing behaviors are extremely harmful for businesses and cause loss of productivity. According to those who argue against this idea, cyberloafing behaviors may be beneficial in terms of providing job satisfaction, productivity and combating the stress experienced by the employee. (Yağcı and Yüceler, 2016: 536). Productivity of employees who can cope with job stress will increase (Andel et al, 2019: 5). In addition, Abubakar et al. (2019: 131-132) shows that cyberloafing has a significant positive effect on innovative business behavior and employee performance.

According to Lim and Chen (2012: 348-349), the increase in the speed of the Internet has not only facilitated employees' cyberloafing behaviour, but also made cyberloafing even

more attractive. This increases the possibility of spending more time on cyberloafing than in the past. Cyberloafing has become a common behavior for many organizations. Establishing control mechanisms to monitor employees' Internet use and identify non-business Internet use may be an effective way to reduce these behaviors (Ugrin and Pearson, 2013: 812).

3. Method

The main purpose of this research is to determine the cyberloafing behaviors of the employees working in provincial organization of the Directorate of National Property of the Ministry of Finance that fulfilling the tasks and transactions that fall under the duty of the General Directorate. The universe of this research consists of employees of the provincial organization of the Directorate of National Property of the Ministry of Finance. No sample is selected at the study and all of the provincial organization employees were contacted via e-mail addresses in the intranet system that only institution employees can access. 147 of 220 people who received survey form of them participated in the survey by e-mail and the sample size is obtained. A questionnaire consisting of two separate sections and a total of 22 questions is applied to obtain research data on personal Internet use of workers at workplace according to demographic variables. The survey consists of two separate sections and a total of 22 questions is adapted from the survey form prepared by Özkalp et. al. (2012). With this survey, research data are obtained about the use of the Internet in the workplace by the employees according to demographic variables. The first seven questions in the first section, which contain information on employees, are related to the demographic variables. In this section, employees' personal information is sought by asking their age, gender, marital status, education status, total working years, monthly income and titles in the institution. In the second part, there are questions prepared to determine non-business Internet usage at work. There are 13 questions and 2 multiple choice questions prepared on the Likert scale based on quintile scale. T-test is used for the two groups of gender and marital status variables, One Way ANOVA is used for the age, education, total years of work, monthly income, and institutional variables used by more than 2 groups and frequency analysis is performed. The significance level of the data is taken as "0.05" and SPSS 22.0 program is used for data analysis. Hypotheses of this study are;

Hypothesis 1. There are differences in attitudes in terms of the ages of employees and the non-business Internet usage at work.

Hypothesis 2. There are differences in attitudes in terms of the gender of employees and the non-business Internet usage at work.

Hypothesis 3. There are differences in attitudes in terms of the marital status of employees and the non-business Internet usage at work.

Hypothesis 4. There are differences in attitudes in terms of the education level of employees and the non-business Internet usage at work.

Hypothesis 5. There are differences in attitudes in terms of the year of work of employees and the non-business Internet usage at work.

Hypothesis 6. There are differences in attitudes in terms of the salary of employees and the non-business Internet usage at work.

Hypothesis 7. There are differences in attitudes in terms of the title of employees and the non-business Internet usage at work.

4. Findings

Non-business Internet usage of the employees of provincial organization of the Directorate of National Property of the Ministry of Finance by demographic variables and whether or not these demographic variables are effective over Internet usage has evaluated. The ratios of participants according to demographic variables are given in Table 1. The results were compared according to demographic variables.

Table 1. Demographic variables

Variables	Count	Percent
Age		
20-30	60	40,8
31-40	48	32,7
41-50	25	17,0
51 and over	14	9,5
Gender		
Female	24	16,3
Male	123	83,7
Marital Status		
Married	107	72,8
Single	40	27,2
Education Level		
Primary school	0	0
High school	10	6,8
Associate Degree	19	12,9
Graduate	107	72,8
Postgraduate	11	7,5
Total year of work		
1-10	76	51,7
11-20	37	25,2
21 and over	34	23,1
Salary		
2500-3000	68	46,3
3001-4000	45	30,6
4001 and over	34	23,1
Title		
Janitor	1	0,7
Officer or V.H.K.I.	82	55,8
Chief	15	10,2
Expert or expert assistant	33	22,4
Manager assistant	3	2,0
Manager	1	0,7
Others (supervisor, engineer, technical staff)	12	8,2
Total	147	100.0

A statistically significant difference is found between non-business e-mail sending and checking behaviors at work and the educational status of employees comparing to the demographic variables ($X^2=11,278$, $p =0,010$). The arithmetic mean of the values for the non-business e-mail sending and controlling behaviors of the graduate individuals is 2.3 and the difference between other demographic variables and employees' non-business e-mail sending and controlling behavior is not statistically significant. There is no significant difference in the attitude of the employees searching the Internet and the demographic variables. A statistically significant difference is found between the

general usage behavior of Internet of the employees and their titles ($X^2 =14,099$, $p =0,029$). A statistically significant difference is not found between the other demographic variables and the non-business Internet usage behavior of the employees. There is no statistically significant attitude difference between the behavior of reading newspapers and visiting news sites of employees and demographic variables. According to the information on employees' visiting online shopping sites and shopping behavior according to demographic variables; a statistically significant difference is found between the online shopping behavior of employees and their age ($X^2 =11,908$, $p=0,008$). The arithmetic mean of the employees aged 20-30 for visiting online shopping sites and shopping behavior is 2.2 and the arithmetic mean of the employees aged 51 and over have an arithmetic average of 1.5. As the average age increases, it seems that the means is decreasing. A statistically significant difference is found between visiting online shopping sites and shopping behavior and education status ($X^2 =8,845$, $p =0,031$). The arithmetic mean of the employees with postgraduate is 2,272, the arithmetic mean of high school graduates is 1,700. As the education level increases, the tendency to visit online shopping sites is seen to increase. The difference between the behavior of visiting online shopping sites and year of work is statistically significant ($X^2 =11,033$, $p =0,004$). The arithmetic mean of employees who have been working between 1-10 years is 2,210, the arithmetic mean of employees who have been working over 21 years is 1,500. It seems that as the more years of work decreases the tendency to visit shopping sites. There is no statistically significant difference found between other demographic variables and the behavior of employees visiting online shopping sites. A statistically significant difference is found between employees' behavior of Internet banking and their titles when employees' Internet banking behavior is compared according to demographic variables ($X^2 = 16,674$, $p = 0,011$). No statistically significant difference is found between other demographic variables and employees' use of Internet banking. According to the information on the comparison of employees' looking for a job behavior on the Internet according to demographic variables; the difference between the looking for a job behavior of employees and their age is statistically significant ($X^2 = 16,284$, $p = 0,001$). The arithmetic mean of looking for a job behaviors for employees aged 20-30 is 2,250 and for employees aged 51 and over is 1,142. It seems that as the average age increases, the tendency to look for jobs on the Internet seems to decrease. There is a significant attitude difference between looking for a job behavior on the Internet and employees' education status ($X^2 = 16,101$, $p = 0,001$). The arithmetic mean of looking for a job behavior on the Internet for post-graduate employees is 2,818 and for the high school graduates is 1,000. As the level of education increased, the tendency to look for jobs on the Internet increased. A meaningful difference is found between employees' looking for a job behavior on the Internet and their total working years ($X^2 = 15,474$, $p = 0,000$). The arithmetic mean of employees who worked between 1-10 years is 2,210, the arithmetic mean of employees who worked between 11-20 years is 1,891 and the arithmetic mean of the employees who worked over 21 years is 1,323. As the number of total years of work increases, the tendency of looking for jobs on the Internet decreases. There is no statistically significant difference between other demographic variables and looking for a job behavior on the

Internet. According to comparison of employees' music, video and movie downloading behavior due to demographic variables; there is a meaningful attitude to music, video and movie downloading behaviors and employees' gender ($F=5,373$, $p=0,022$). The arithmetic mean of women's music, video and movie downloading behavior is 1,166 and men's is 1,365. Men are more tend to download music, videos and movies than women at work. A statistically significant difference is found between employees' music, video and movie downloading behavior and their marital status ($F=5,230$, $p=0,024$). The arithmetic mean of married employees is 1,289 and the arithmetic mean of single employees is 1,450. It seems that single employees are more tend to download music, videos and movies at work than married ones. No statistically significant difference is found between the other demographic variables and the employees' music, video and movie downloading behavior. When the visiting online chat sites and forum sites behavior of employees at working hours is compared with demographic variables; a statistically significant difference is found between the visiting online chat sites and forum sites behavior of employees and their marital status ($F=5,189$, $p=0,024$). The arithmetic mean of visiting online chat sites and forum sites of married employees' is 1,401 and of the single employees' is 1,575. It seems that single employees have more tendency to visit online chat sites and forum sites than married ones at work. The difference between other demographic variables and the behavior of employees in visiting online chat sites and forum sites is not statistically significant. A statistically significant difference is found between the behavior of employees visiting social networking sites and their marital status ($F=6,570$, $p=0,011$). The arithmetic mean of married employees visiting social networking sites is 2,355 and the arithmetic mean of single ones is 2,600. It is seen that single employees more tend to visit social networking sites than married ones at work. No statistically significant difference is found between other demographic variables and the behavior of employees visiting social networking sites. There is no statistically significant difference between the online gaming and online gambling behavior of employees and demographic variables. All participants stated that they do not visit online gambling sites at work. A statistically significant difference is found between the behavior of visiting adult sites at work and gender of employees when compared to the demographic variables ($F=11,840$, $p=0,001$). The arithmetic mean of the visiting adult sites behavior of female employees is 1,00 and male employees' is 1,195. It is observed that female employees never visit adult sites at work and male employees visit at very low rates. No statistically significant difference is found between other demographic variables and visiting adult sites behavior of employees at work.

Table 2. Causes of Cyberloafing Behaviour

Variables	Count	Percent
Causes		
I can't live without Internet	8	5,4
I'm earning because of Internet	-	-
Internet is my information center	98	66,7
Internet is my playground in order to get rid of my frustration	26	17,7
Internet doesn't mean anything to me	8	5,4
Others	7	4,8
Total	147	100

Causes of employees' cyberloafing behaviors information obtained in this research is shown in Table 2. Information on the time spent by employees on the Internet and computer usage is shown in Table 3.

Table 3. Average Time Spent Daily on Internet and Computer Use

Variables	Count	Percent
Time		
Less than 30 minutes	37	25,2
Between 30 - 60 minutes	54	36,7
Between 1 - 3 hours	45	30,6
3 hours and more	10	6,8
I never use Internet	1	0,7
Total	147	100

5. Discussion

Seven hypotheses determined within the scope of this study are evaluated according to the findings. Hypothesis 1 is there are differences in attitudes in terms of the ages of the employees working in provincial organization of the Directorate of National Property of the Ministry of Finance and the non-business Internet usage at work. A statistically significant difference is found between the online shopping behavior of employees and their ages. As the average age increases, it seems that the arithmetic mean is decreasing. The difference between looking for a job behavior of employees and their age is statistically significant. As the average age increases, the tendency to look for a job on the Internet seems to decrease. Hypothesis 2 is there are differences in the attitudes of the employees in terms of their gender and personal Internet usage at work. Employees have a meaningful attitude to music, video and movie downloading behavior and gender. Men are more tender to download music, videos and movies than women at work. A statistically significant difference is found between visiting adult sites behavior of employees at work and their gender. Female employees never visits adult sites and male employees visit at very low rates. Serttaş and Şimşek (2017) has found that women had less non-work-related Internet use during working hours than men. Demir and Tan (2018) has found that there are differences in cyberloafing behaviors between men and women, and men are more tend to show cyberloafing behaviour. Similarly, Biçer and Çavmak (2018) found that men have a wider range of Internet usage activities and that they use the Internet more frequently.

Hypothesis 3 is there are differences in attitudes in terms of the marital status of the employees and the non-business Internet usage at work. A statistically significant difference is found between employees' music, video and movie downloading behavior and marital status. It seems that single employees are more likely to download music, videos and movies at work than married ones. Also it seems that single employees are more likely to visit chat rooms, forum sites and social media at work than married ones.

Hypothesis 4 is there are differences in the attitudes of the employees in terms of their educational status and non-business Internet use at work. As the education level increases, the tendency to visit online shopping sites and looking for a job from the Internet is seen to increase. Some researches Show that as the level of education increases, cyberloafing behavior also increases (Özkalp et al., 2012; Ünal and Tekdemir, 2015). Hypothesis 5 is there are

differences in the attitudes of the employees in terms of their years of work and the non-business Internet usage at work. It is seen with this research that as the number of years of work increases, the tendency to online shopping and looking for a job from the Internet is decreasing. Hypothesis 6 is there are differences in attitudes in terms of monthly incomes of employees and non-business Internet usage at work. Research shows that there is no significant difference in attitudes between the monthly incomes and the Internet. Although the monthly incomes of the employees are different, the time they spend at work, the work they do and the problems they have at work are almost the same. Therefore, it is considered that monthly income does not affect cyberloafing behavior. Lastly, hypothesis 7 is there are differences in attitudes in terms of the titles of the employees and the non-business Internet usage at work. There is a statistically significant difference between common Internet usage behavior of employees and their titles.

It is seen that most of the 147 employees who are working in the provincial organization of the Directorate of National Property of the Ministry of Finance and responding to the questionnaires via e-mail are in cyberloafing behavior. Özkalp et al. (2012) concluded that private sector employees exhibit less cyberloafing behaviors than public employees, and they are less tend to cyberloafing. In general, it is seen that the participants' cyberloafing behaviors are concentrated in behaviors considered as "insignificant cyberloafing " and the number of those who have "significant cyberloafing" behaviors is very small. For example, it is observed that the arithmetic mean of cyberloafing behaviors such as checking e-mails or reading news from the Internet is very high, whereas cyberloafing behaviours such as online gaming, visiting adult sites are very low, and even all the participants do not visit online gambling sites. Ürek et al. (2012) concludes that the highest averages of health workers' cyberloafing behaviors are "visiting news sites", "visiting newspaper websites" and "checking non-business personal information", and the lowest averages are "visiting bet sites", "visiting auction sites" and "participating in online chat rooms" (Ürek et al, 2018: 145). Most of employees have indicated that they see the Internet as a information center and some of them see it as a playground. The vast majority of participants stated that they use the Internet for personal interests between 30-60 minutes and 1 to 3 hours a day at work. This result is similar to the results of the study of Güğerçin and Sığircıkoğlu (2019), which shows that approximately 40% of employees spend 1 hour or more daily on cyberloafing activities.

6. Results and Conclusions

It is believed that the reason for the employees to have insignificant cyberloafing behaviors is the desire of these employees to keep away from the stressful environment at work. National Real Estate works and operations are very complex and liable. Employees must be in constant contact with their colleagues all day. In addition, the number of employee working in these units is rather low, which means that there is a lot of workload for each employee. Because of these adverse conditions; employees are actively engaged in cyberloafing behaviours. It is thought that employees prefer cyberloafing behavior to get away from their problems.

There are also duties to the managers to reduce the virtual rescue behavior of employees. The workload of the employees working in these units needs to be reduced and more employee may be transferred to these units or new employee may be hired. Thus, by reducing workloads, employees working in these units can be more willing to work, increase their motivation and reduce their cyberloafing behavior.

The findings of the research are thought to contribute to the relevant literature. It is very difficult to control the misuse of computers in public institutions during business hours. Therefore, it is useful for managers to understand the importance of the issue and to recognize the problems that may arise in advance. Determining the employees' cyberloafing behavior and the effect of these behaviors on the productivity of their employees are important in terms of the functioning of the organizations, as well as facilitating the adoption of measures for situations that may jeopardize organizations legally.

As like any research, this study has some limitations. It is very difficult to make large-scale generalizations with data from only one occupational group and a limited number of participants. It is a limitation of the research that the research data is only the data obtained from the participants, and that these data cannot be verified by colleagues and managers. In addition, one of the limitations of the study is that the reasons behind the employees' cyberloafing behaviors are not questioned. In order to reveal sectoral differences, it is useful to test the research data in large samples and in different sectors.

Organizations can struggle with cyberloafing behaviors that lead to inefficient use of working time by developing appropriate Internet filtering methods and electronic usage policies. In this way, legal difficulties and loss of productivity and time can be prevented. It is very important that organizations develop solutions to eliminate the negative effects of cyberloafing behavior.

In future research, investigating the reasons behind the employees' cyberloafing behaviors, examining the relationship between cyberloafing behaviors and different organizational behaviors (job satisfaction, organizational commitment, organizational silence, organizational burnout) may add a different perspective to the subject.

References

- Abubakar S.A., Abubakar M. & Yusuf A.O. (2019). "Cyberloafing, Innovative Work Behaviour and Employee's Performance Among Deposit Money Banks In Kaduna, Nigeria", *Ilorin Journal of Human Resource Management*, 3(1): 120-135.
- Anandarajan, M. (2002). "Internet abuse in the workplace", *Communications of the ACM*, 45(1): 53-54.
- Andel, S.A., Kessler, S.R., Pindek, S., Kleinman, G. & Spector, P.E. (2019). "Is Cyberloafing More Complex than we Originally Thought?"

- Cyberloafing as a Coping Response to Workplace Aggression Exposure”, *Computers in Human Behavior*.
- Bıçer, İ. & Çavmak, D. (2018). “Sağlık Kurumlarında Sanal Kaytarma: Bir Özel Hastane Uygulaması”, *International Anatolia Academic Online Journal*, 4(2): 1-14.
- Blanchard, A. & Henle, C.A. (2008). “Corrolates of Different Forms of Cyberloafing: The Role of Norms and External Locus of Control”, *Computers in Human Behaviour*, (24): 1067-1084.
- Demir, M. & Tan, M. (2018). “İşgörenlerin Demografik Özellikleri ve Sanal Kaytarma Davranışı Arasındaki İlişki”, *Journal of Tourism Theory and Research*, 4(1): 40-56.
- Garrett, R.K. & Danziger, J.N. (2008). “On Cyberslacking: Workplace Status and Personal Internet Use at Work”, *Cyberpsychology & Behaviour*, (11)3: 287-292.
- Güğerçin, U. & Sığırcıkoğlu, E.B. (2019). “Rol Belirsizliği ve Sanal Kaytarma: Görgül Bir Araştırma”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 11(20): 152-161.
- Henle, C.A. & Blanchard, A.L. (2008). “The Interaction of Work Stressors and Organizational Sanctions on Cyberloafing”, *Journal of Managerial Issues*, (20)3: 383-400.
- Henle, C.A. & Kohut, G., Booth, R. (2009). “Designing electronic use policies to enhance employee perceptions of fairness and to reduce cyberloafing: An empirical test of justice theory”, *Computers in Human Behavior*, (25): 902–910.
- Johnson, P.R. & Indvik, J. (2003). “The Organizational Benefits Of Reducing Cyberslacking In The Workplace, Allied Academies International Conference, Proceedings of the Academy of Organizational Culture”, *Communications and Conflict*, 7(2): 53-59.
- Kim, S.J. & Byrne. S. (2011). “Conceptualizing personal web usage in work contexts: A preliminary framework”, *Computers in Human Behavior* (27): 2271–2283.
- Liberman, B., Seidman, G., Mckenna K.Y.A. & Buffardi, L.E. (2011). “Employee job attitudes and organizational characteristics as predictors of cyberloafing”, *Computers in Human Behavior*, (27): 2192–2199.
- Lim, V.K.G. & Chen, J.Q. (2012). Cyberloafing at the Workplace: Gain or Drain on Work? *Behaviour. Information Technology*, 31(4): 343-353
- Manrique, D.L. & Mesa, A.O. (2010). “Bringing cyberloafers back on the right track”, *Industrial Management & Data Systems*, (110)7: 1038-1053
- Mills, J.E., HU, B., Beldona, S. & Clay, J. (2001). “Cyberslacking! A Liability Issue for Wired Workplaces”, *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*: 34-47.
- Özkalp, E., Aydın, U. & Tekeli, S. (2011). Sapkın Örgütsel Davranışlar ve Çalışma Yaşamında Yeni Bir Olgu: Sanal Kaytarma (Cyberloafing) ve İş İlişkilerine Etkileri, “19. Ulusal Yönetim Ve Organizasyon Kongresi”.
- Özkalp, E., Aydın, U. & Tekeli, S. (2012). "Sapkın Örgütsel Davranışlar ve Çalışma Yaşamında Yeni Bir Olgu: Sanal Kaytarma (Cyberloafing) ve İş İlişkilerine Etkileri”, *Çimento İşveren Dergisi*, (26)2.
- Özkalp, E., Aydın, U. & Tekeli, S. (2010). “A Modern Workplace Phenomenon: Cyberloafing, Implications and It’s Place in Labour Relations”, 6th. International Conference on Business, Management and Economics, Yaşar University, Çeşme, İzmir.
- Serttaş, O. & Şimşek, G. (2017). “Konaklama İşletmelerinde Siber Aylıklık: Çalışanların Demografik Özellikleri ile Siber Aylıklıkları Üzerine Bir Araştırma”, *Uluslararası İktisadi ve İdari*, 3(1): 20-34.
- Thatcher, A., Wretschko, G. & Fridjhon, P. (2008). “Online flow experiences, problematic Internet use and Internet procrastination”, *Computers in Human Behavior*, (24): 2236–2254.
- Ugrin, J.C. & Pearson, J. M. (2013). The Effects of Sanctions and Stigmas on Cyberloafing. *Computers in Human Behavior*, 29: 812-820.
- Ünal, Ö.F. & Tekdemir, S. (2015). “Sanal Kaytarma: Bir Kamu Kurumunda Ampirik Bir Araştırma”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 95-118.
- Ürek, D., Bilgin Demir, İ. & Uğurluğlu, Ö. (2018). “Sağlık Çalışanlarının Sanal Kaytarma Davranışlarının İncelenmesi: Bir Üniversite Hastanesi Örneği”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (18)2: 135-148.
- Vitak, J., Crouse, J. & Larose, R. (2011). “Personal Internet use at work: Understanding cyberslacking”, *Computers in Human Behavior*, (27): 1751–1759.
- Yağcı, M. & Yüceler, A. (2016). Kavramsal Boyutlarıyla Sanal Kaytarma. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2 (2), 531-540.

Araştırma Makalesi • Research Article

Engelli Bakım Merkezi Yöneticileri ve Tükenmişlik

Disabled Care Center Managers and Burnout

Vedat Işıkhana,^a Mustafa Çağrı Ayalp,^{b*} Edip Aygüler^c

^aProf. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, 06800, Ankara/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-0519-6327

^b Arş. Gör., Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, 23119, Elazığ/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-7011-245X

^c Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, 06800, Ankara/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-8638-9752

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 04 Şubat 2019
Düzeltilme tarihi: 16 Ağustos 2019
Kabul tarihi: 22 Ağustos 2019

Anahtar Kelimeler:

Engelli bakımı
Yönetici
Sosyal hizmet kuruluşları
Tükenmişlik
İş stresi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 04 February 2019
Received in revised form 16 August 2019
Accepted 22 August 2019

Keywords:

Disabled care
Managers
Social work organisations
Burnout
Job stress

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınabağlı engelli bakım merkezlerinin yöneticilerinin tükenmişlik düzeylerine etkide bulunan faktörleri, yöneticileri strese bağli olarak etkileyen önemli sağlık sorunlarını ve yöneticilerin sunulan hizmetin kalitesinin artırılmasına yönelik düşüncelerini saptamaktır. Hazırlanan görüşme formu ve Maslach Tükenmişlik Ölçeği (MTÖ) Türkiye’de Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezinde görev yapan 104 yöneticiye uygulanmıştır. Yöneticilerin, MTÖ’nün üç alt boyutu olan duygusal tükenmeden: 1,47; duyarsızlaşmadan: ,956 ve kişisel başarı noksanlığından: 2.94 puan aldıkları ve “düşük tükenmişlik” düzeyine sahip oldukları saptanmıştır. Yaş, eğitim durumu, iş doyumu, tükenmişlik yaşama ve aileye yeterince zaman ayırma durumlarının duygusal tükenme boyutunda; aileye yeterince zaman ayırma durumunun duyarsızlaşma boyutunda; eğitim ve aileye yeterince zaman ayırma durumununkişisel başarı noksanlığı boyutunda istatistiki anlamda farklılık yarattığı görülmüştür (p<0,05).

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the important health problems affecting the managers depending on the stress and the factors affecting the burnout levels of the managers of the disability care centers affiliated to the Ministry of Family, Labor and Social Services. An interview form and the Maslach Burnout Inventory (MBI) was employed to the 104 managers. Managers have received a score of 1.47 from emotional exhaustion; 0.956 from depersonalization and 2.94 from lack of personal success, and have a low burnout level. For emotional exhaustion age, job satisfaction, educational and burnout status; for depersonalization, spending enough time with family; and for personal achievement, educational status and spending enough time with family were found to be statistically significant factors (p <0.05).

1. Giriş

Engellilik çalışılması zor bir alandır. Engellilerin farklı ihtiyaçlarını karşılamak ve sorunlarını çözmeye çalışmak, yaşamlarını kolaylaştırmak, kapasitelerinin gelişmesine katkı sunmak bu alanda çalışan birçok profesyoneli bir araya getirerek verimli çalışmalarını sağlamak ve örgütsel performansı artırmak engelli bakım merkezleri

yöneticilerinin önemli görevleri arasındadır. Tıp ve teknolojide yaşanan gelişmeler, engelliler için geliştirilen sosyal politikalar, engellilerin yaşam kalitelerinin görece artması gibi gelişmeler engelli alanını ve dolaylı olarak bu alandaki yöneticilerin sayısını arttıracaktır.

Bu çalışmada sosyal hizmetin temel alanlarından olan engelli alanında çalışan ve bazıları sosyal hizmet uzmanı

* Sorumlu yazar/*Corresponding author*
e-posta: mcagriayalp@gmail.com

olan engelli bakım ve rehabilitasyon merkezi yöneticilerinin tükenmişlik düzeylerini ortaya koymak ve bir takım önerilerde bulunmak amaçlanmıştır. Yöneticilerle yapılan yeterli sayıda tükenmişlik çalışmasının olmaması ve yöneticiler arasında önemli miktarda sosyal hizmet kökenli bireylerin olmasından ötürü, bu araştırmanın bulguları genellikle sosyal hizmet uzmanlarıyla yapılan çalışmaların bulgularıyla karşılaştırılmıştır.

Zihinsel ve gelişimsel engellilik, bu bireylere yardım eden ve bakım verenlerin stres ve tükenmişlik düzeyine olumsuz bir etki yapmaktadır. Birleşik Krallıkta engelli destek personeli olarak çalışan 138 kişiyle yapılan araştırma, algılanan stres ve duygusal tükenmişlik arasında bir orantı olduğunu, algılanan stres ve tükenmişliğin de katılımcıların işe bağlılığıyla ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Smyth ve diğr. 2015).

Örgütsel bir yapının etkili bir şekilde işleyişi hiyerarşi basamaklarının en üstünde bulunan ve genelde az sayıda olan kişilerin çalışmalarındaki etkililiğe bağlıdır. Strateji oluşturan, kurum politikalarını şekillendiren, örgütün olanak ve kaynaklarının dağıtımını yapan ve kuruma yön verirken bir takım riskler altına giren yöneticiler sadece yetenekleriyle değil, kendi benlikleriyle de kurumları için bir kaynaktırlar (Işıkhan, 1998).

Tayvan'da engelli bakım alanında çalışan dört farklı kurumdan 276 kişiyle yapılan çalışmada, katılımcıların %17,8'inin (n: 49) orta düzeyde kişisel tükenmişliğe ve %7,6'sının (n: 21) ise yüksek düzeyde tükenmişliğe sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların %25,7'sinin (n: 71) iş yerinden kaynaklı stres düzeyinin orta ve üst seviyede olduğu görülmüştür. Ayrıca, iş yeri kaynaklı stresin tükenmişliği %64 oranında yordadığı yapılan regresyon analizleriyle ortaya konulmuştur ($R^2 = 0.642$). Katılımcılar arasında yer alan 29 yöneticinin ortalamadan daha yüksek tükenmişlik ve iş yerinden kaynaklı stres düzeyine sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Meslek elemanları arasında ise *Sosyal Hizmet Uzmanlarının*(SHU) en yüksek tükenmişlik puanlara sahip olduğu görülmüştür (Lin ve Lin, 2013).

Engellilerle çalışan meslek elemanlarının tükenmişliğine sebep olan faktörleri inceleyen ve 30 farklı kuruluştan 409 meslek elemanı ile yapılan araştırma sonuçlarına göre, kadın meslek elemanları, erkeklere göre daha yüksek tükenmişliğe sahip olmakla birlikte, mesleki deneyim ve mesai saatlerinin yüksek tükenmişliğe kayda değer bir etkisinin olmadığı bulunmuştur. Müracaatçıların saldırılarının ve zorlayıcı davranışlarının tükenmişliğe ve iş stresine yol açtığı görülmüştür. Ayrıca rol çatışmalarının, tükenmişliğe yol açtığı; süpervizörlerin ve iş arkadaşlarının geri dönüt vermelerinin tükenmişliği azalttığı görülmüştür (Kozak ve diğr., 2013).

Engellilerle çalışan 80 meslek elemanı ile görüşülen bir araştırmanın sonuçları, algılanan düşük örgüt desteğinin, duygusal tükenmişliğe eşlik ettiğini göstermektedir. Ayrıca, çalışanların sosyal desteklerinin kişisel başarı duygusunu iyileştirdiği ve duygusal tükenmişlik semptomlarının hafiflemesine yardımcı olabileceği tespit edilmiştir (Mutkins ve diğr., 2011).

Yunanistan'daki 15 engelli bakım merkezinde çalışan 180 hemşireyle gerçekleştirilen çalışmaya göre; bireysel olarak,

kadın hemşirelerin, erkeklere göre daha yüksek kişisel başarı hissine sahip olduğu; duygusal tükenmişlik ve medeni durumun kişisel başarı hissine etki ettiği ve mesleki deneyimin artmasının duygusal tükenmişlik ve duyarsızlaşma puanlarının yükselmesine sebep olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte, mesleğe olan aidiyetin tükenmişlikle ilgili olduğu, mesleği rastgele seçen kişilerin daha yüksek tükenmişlik düzeyine sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca, kişilerarası ilişkileri iyi olmayan ve süpervizörlerinden destek alamayan meslek elemanlarının da duygusal tükenmişlik ve kişisel başarıda düşme hislerinin arttığı ortaya konulmuştur (Lahana ve diğr., 2017).

İngiltere ve Galler'deki otistik engellilere hizmet veren 24 bakımevinde çalışan 332 kişiyle yapılan, yöneticilerin liderlik tarzlarının tükenmişlik ve stres düzeyine etkisinin araştırıldığı araştırmanın sonuçlarına göre, liderlerin çalışanlarla iletişim kurmasının stresin düşmesine yol açtığı, liderlerin çalışanlarla iletişiminin artmasıyla mesleki doyum ve olumlu deneyimlerin arttığı ortaya çıkmıştır (Deveau ve McGill, 2016).

Birleşik Krallıkta SHU'ların tükenmişliğinin araştırıldığı bir diğer araştırmaya göre, SHU'lar Maslach Tükenmişlik Envanteri'nde duygusal tükenmişlik alt ölçeğinden 33.61 puan almışlardır. Bu puan sağlık ve bakım alanındaki meslek elemanlarının normalde aldıkları puan olan 20.99 puana kıyasla çok yüksektir. 1359 katılımcının %73'ü duygusal tükenmişlik yaşadığını; %61'i, duyarsızlaştığını; %91'i ise kişisel başarı hissini yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu denli tükenmişlik düzeyine sahip olmalarına rağmen, SHU'ların işlerinde yeterli ve başarılı olma hislerinin olması, kayda değerdir. En yüksek duygusal tükenmişlik düzeyine sahip SHU'ların, fiziksel, zihinsel engelli bireyler ve engelli çocuklarla çalışıyor olmaları dikkate değerdir (McFadden, 2015).

Tüm bu verilere ek olarak, müracaatçıların agresyonu, tükenmişliğe sebep olabilmektedir. Zihinsel engelli yetişkinlerle çalışan 926 personelle yapılan araştırma sonuçları, neredeyse tüm personelin agresyona maruz kaldığını; bu durumun da tükenmişliğin üç boyutu olan duyarsızlaşma, kişisel başarıda düşme hissi ve duygusal tükenmişliği yükselttiğini göstermektedir. Bu kişilerde tükenmişlik yüksek olsa da, bu personelin işlerine karşı yüksek bir başarı hissi geliştirdikleri de ortaya çıkmıştır (Hensel, 2012).

SHU'lar yaptıkları iş gereği, tükenmişlik ve ikincil travma yaşayabilmektedirler. SHU'ların, tükenmişlik ve ikincil travmanın getirdiği sorunlarla baş edebilmeleri için empatiyi kullanmalarının koruyucu bir faktör olacağı anlaşılmıştır (Wagaman ve diğr., 2015). Ayrıca, deneyimin daha düşük tükenmişliğe yol açtığı ve aidiyet ve başarı duygusunu artırdığı bilinmektedir. Bu veriden hareketle, daha uzun süre çalışan SHU'lar, deneyimlerini ve stratejilerini diğer meslek elemanlarına aktararak tükenmişliğin önlenmesine ve stresin azaltılmasına yardımcı olabilir.

68 SHU ile yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen bulgular, tükenmişliğin hizmet kalitesine olumsuz etkisinin olduğunu göstermektedir. Çalışmaya katılan SHU'lar, müracaatçılarla olan kişilerarası ilişkilerinin kalitesinin zarar gördüğünü, müracaatçılarına karşı empati

kuramadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca kendi işini sevediklerini, amaçlarını kaybettiklerini belirten SHU'lar da bulunmaktadır (Lizano ve Sapozhnikov, 2018).

İsrail'de çalışan 214 SHU ile gerçekleştirilen çalışmaya göre SHU'ların meslektaşlarından ve kurumlarından aldıkları desteğin ve meslek içi eğitimlerin tükenmişlikle baş etmelerine yardımcı olduğu ortaya konulmuştur. Bir başka ifadeyle kendi iş çevreleri üzerinde fazla etkiye sahip olduğunu düşünen SHU'ların düşük tükenmişlik puanlarına sahip olduğu görülmüştür (Ben-Porat ve Itzhaky, 2015).

Yine İsrail'de farklı alanlarında görev yapan 501 SHU ile gerçekleştirilen çalışmaya göre yalnızlığın ve tükenmişliğin bireyin yaşama attığı anlamı ve işe verdiği önemi olumsuz yönde etkilediği; yaş, kişisel iyilik hali ve iş tatmininin ise bireyin mutluluğuna ve yaşamına attığı anlama olumlu katkıda bulunduğu ortaya konularak yaşamında anlama sahip olmayan meslek elemanlarının müracaatçılarına sorunlarına daha az duyarlı olacakları ve müdahalelerinin daha başarısız olacağı ortaya konulmuştur (Itzick ve Diğr., 2018).

Engelli refahı alanında görev yapan yöneticiler üzerinde etkili olan iş stres faktörleriyle ilgili olarak olumlu girişimlerde bulunabilmek için bu stres faktörlerini tanımlayabilmek önemlidir. İş stresini minimize edecek ve iş doyumunu yükseltebilecek her türlü çabanın başarısı, stresin kaynağını doğru tespit etmeye bağlıdır.

Türkiye'de engellilik refahı alanında çalışan yöneticilerin tükenmişliği ve iş stresıyla ilgili doğrudan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yüzden elde edilen bulgular mevcut literatür ile yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu araştırma Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na (AÇSHB) bağlı kuruluşlarda görev yapan engelli bakım merkezi yöneticilerinin tükenmişlik düzeylerine etkide bulunan faktörleri, yöneticileri strese bağlı olarak etkileyen önemli sağlık sorunlarını ve engelli refah alanının kalitesinin artırılmasına yönelik düşüncelerini saptamayı amaçlamaktadır. Ayrıca başarılı yönetimin gerçekleşmesi için yöneticilerin ne tür önerilerinin olduğu da belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda araştırmanın amaçları aşağıda yer almaktadır.

- 1.Yöneticilerin sosyo-demografik özellikleri ve çalışma hayatına ait özellikleri ile tükenmişlik puan ortalamaları arasında fark var mıdır?
- 2.Yöneticileri strese bağlı olarak etkileyen önemli sağlık sorunları nelerdir?
- 3.Yöneticilerin çalışma hayatında performanslarını etkileyen etmenler nelerdir?
- 4.Yöneticiler, performanslarını olumlu yönde etkileyeceği nasıl düzenleme ve hizmetlere ihtiyaç duymaktadır?
- 5.Yöneticilere göre engellilik alanında 5-10 yıl içerisinde nasıl sorunlar ortaya çıkacaktır?
- 6.Yöneticilere göre yaşanan bu sorunlara yönelik olarak nasıl hareket edilmelidir?

2. Yöntem

Nicel araştırma yönteminin izlendiği bu çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da mevcut dönemde var olan bir durumu, hiçbir değişikliğe uğratmadan betimlemeyi amaçlar (Karasar, 2015). Araştırmanın nüfusunu Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na (AÇSHB) bağlı Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinin yöneticileri oluşturmuştur. Bakanlık tarafından 15 Kasım 2017 tarihinde engelli bakım merkezleri yöneticilerine yönelik düzenlenen hizmet içi eğitime katılan 104 yönetici araştırma grubunu oluşturmuşlardır. Görüşme formları uygulanmadan önce Bakanlık yetkililerinden gerekli izinler alınmıştır. Araştırma kapsamında, yöneticilerin sosyodemografik özelliklerini (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, kıdem vb.) ve çalışma yaşamlarına yönelik görüşlerini ortaya koymak üzere araştırmacılar tarafından hazırlanan görüşme formu ve yöneticilerin tükenmişlik düzeyini saptamak için Maslach Tükenmişlik Ölçeği (MTÖ) uygulanmıştır. Araştırmaya gönüllü bir şekilde katılmayı kabul eden ve analize dahil edilen kişi sayısı 87 olmuştur. Değerlendirmeler ve analizler bu formlar üzerinden yapılmıştır. Türkiye'de Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı toplam 104 engelli bakım ve rehabilitasyon merkezi olduğundan hareketle, araştırmamız kapsamında, yöneticilerin %82'sine ulaşılmıştır ve bu durum çalışmanın genellenebilirliği konusunda ayrı bir önem taşımaktadır.

Bu çalışmada da engelli bakım ve rehabilitasyon merkezi yöneticilerinin tükenmişlik düzeylerini saptamak için MTÖ'nün, Ergin (1993) tarafından Türkçe 'ye kazandırılan, geçerlik ve güvenilirliği yapılan versiyonu kullanılmıştır. MTÖ alanyazında çok sık kullanılan ve tükenmişlik ölçümünde standartlaşmış olan bir ölçektir.

MTÖ, tükenmişliğin üç alt boyutunu oluşturan duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı noksanlığını ölçmeyi amaçlayan 22 yargıdan oluşmaktadır. Maslach ve Jackson tarafından 80'li yıllarda geliştirilmiştir. Söz konusu ölçek, oldukça kabul gören, bu alanda ilk olan ve güvenilirliği yüksek olan bir ölçme aracıdır.

Çalışmada, ölçek alt birimlerinden elde edilen toplam puanlar ölçekteki soru sayısına bölüldüğünde ortaya çıkan ortalama puanlar tükenmişlik düzeyi açısından 3 gruba ayrılmıştır. "Duygusal Tükenme" (DT) ve Duyarsızlaşma (D) alt ölçekleri için, ortalama puan 1.3 ve altında ise tükenmişlik duygusunun olmadığı, 1.4 puan ile 2.7 puan arasında ise orta derecede tükenmişlik olduğu, 2.8 ve üstünde ise ileri derecede tükenmişlik deneyimine sahip olduğu söylenebilir. "Kişisel Başarı Noksanlığı" (KBN) alt ölçeğinde ise tam tersi değerlendirme yapılmıştır. Yani DT ve D puanlarının artışı (4 puanına yaklaşması) tükenmişliğin fazlalığını, KBN puanının düşüklüğü ise (4 puanından uzaklaşması) tükenmişliğin fazlalığını göstermektedir. MTÖ'de ideal sonuç, olumsuz sorulardan oluşan alt ölçeklerden DT ve D için "0" puan ve olumlu sorulardan oluşan alt ölçek olan KBN'ndan "4" puan alınmasıdır (Örmen, 1993). MTÖ'de puanlama sonucunda toplam puan elde edilmemektedir.

Verilerin analizi sürecinde SPSS 21.0 programından yararlanılmıştır. Ayrıca ortalamalar arası farkın önem kontrolü için "t" testi, yöneticilerin tükenme düzeylerini

etkileyen değişkenleri belirlemek amacıyla varyans analizi "F" (ANOVA), aralıklı düzeyde ölçülen değişkenler arasındaki ilişkiler için Pearson Moment Çarpım Korelasyonu "r" uygulanmıştır. Elde edilen veriler literatür bilgileri doğrultusunda yorumlanmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

• Yöneticilerin Sosyo-demografik Özellikleri ve Çalışma Yaşamlarına İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında yer alan yöneticilerin büyük bir kısmının (%78,4) erkeklerden oluştuğu, yaş ortalamalarının 45,5, en düşük yaşın 26 ve en yüksek yaşın ise 62 olduğu görülmektedir (Tablo 1). Yöneticilerin %87,5'inin evli, %84,1'inin dört yıllık ve daha uzun süreli fakülte mezunu, toplam hizmet yılı ortalamasının 20,77 yıl olduğu en düşük kıdem 3 yıl ve en uzun kıdem yılının ise 41 yıl olduğu görülmektedir. Yöneticilerin büyük bir kısmının (%71,6) işlerinden doyum aldığı, %63,6'sının bazen tükenmişlik yaşadığı ve %54,5'inin ailelerine bazen zaman ayırdığı tespit edilmiştir.

Tükenmişlik, bilindiği gibi özellikle insanlarla yoğun ilişkileri gerektiren mesleklerde ortaya çıkan duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı noksanlığı şeklinde tanımlanmaktadır. Engelli bakım ve rehabilitasyon merkezi yöneticileri de gün boyu yoğun iş temposunun yaşandığı ve birden fazla meslek elemanının bir arada engellinin yaşam kalitesini artırmak için çalıştığı kurumları yönetmektedirler. Bu çalışma kapsamında yöneticiler, MTÖ'nün üç alt ölçeği olan duygusal tükenmeden ortalama: 1,47, duyarsızlaşmadan ortalama: ,95 ve kişisel başarı noksanlığından: 2,94 puan almıştır. Yöneticilerin tükenmişlik ölçeğinin üç alt ölçek skorları göz önüne alındığında "düşük tükenmişliğe" sahip olduğu saptanmıştır. Bu sonuç literatür bulgularıyla paraleldir. Işıkhana'nın (2010) yaptığı araştırma sonucunda engelli bakım hizmetlerinde çalışan SHU'ların duyarsızlaşma için daha riskli grubu oluşturduğu belirlenmiştir.

Lin ve Lin (2013) tarafından Tayvan'daki engelli bakım alanında çalışan dört farklı kurumdaki 276 kişiyle yapılan çalışmada, katılımcıların 29'unun yönetici olduğu ve bu kişilerin ortalamadan daha yüksek tükenmişlik ve iş yerinden kaynaklı stres düzeyine sahip olduğu bulgusuyla bu çalışmada elde edilen sonuç farklı bulunmuştur.

Araştırma kapsamındaki yöneticilere ayrıca tükenmişlik yaşayıp yaşamadıklarını belirlemeyi amaçlayan bir soru sorulmuştur. Engellilik alanında çalışmaktan dolayı kesinlikle tükendiğini ifade edenlerin %8 (7 yönetici), bazen tükendiğini ifade edenlerin %63,6 (58 yönetici) ve kesinlikle tükenmişlik hissetmediğini söyleyenlerin %27,3 (24 yönetici) oranında olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak yöneticilerin engellilik alanında çalışmaktan doyum aldıkları ve çok fazla tükenmişlik yaşamadığı görülmektedir. Araştırmadan elde edilen bulgular araştırmanın amaçları doğrultusunda aşağıdaki gibi sunulmuş ve tartışılmıştır. Yöneticilerin tükenmişlik yaşama durumuna göre tükenmişliğin üç alt boyutu arasında aldıkları puan ortalamaları arasında istatistikî açıdan anlamlı fark olmadığı belirlenmiştir (p>0.05).

Amaç 1: Yöneticilerin sosyo-demografik özellikleri ve çalışma yaşamlarına ait hangi özellikleri tükenmişlik puan ortalamaları arasında farklılık yaratmaktadır?

• Cinsiyet

Cinsiyet, gelir durumu gibi değişkenler tükenmişliğe neden olabilir. Son zamanlarda gerçekleştirilen çalışmalar, erkeklerin egemen olduğu iş ortamlarında kadınların sürekli stres altında olduklarını ve bu kadınların çalışmayan kadınlara ve erkeklere göre daha fazla strese sahip olduklarını göstermiştir (Haynes ve Suzanne, 1980). Kadın çalışanlar hem evlerinde hem de işyerlerinde, erkeklere göre daha fazla stres faktörüyle mücadele etmek zorundadır. İşyerinde kadınlara karşı önyargılı olmak, kadın ve erkeklerin toplumsal cinsiyet açısından farklılaşansorumlulukları gibi birtakım nedenler kadınların daha fazla stres deneyimlemesine sebep olmaktadır (Ertekin, 1993). Özellikle ABD ve Birleşik Krallıkta yapılan araştırmalar kadın yöneticilerin erkeklere nazaran, işsel ve ailesel stresten daha çok etkilendiklerini ortaya koymuştur. Ayrıca kadın yöneticilerin, psikosomatik sorunlar,tansiyon, kronik yorgunluk ve başarılı öfke kontrolü gibi konulardan daha çok yakındıkları ve kadın yöneticilerin daha çok duygusal stresle ilgili yakınmalarının olduğu görülmüştür.

İnsani hizmet sektöründe çalışan erkekler kadınlara oranla daha çok stres yaşamaktadır. Bu stres, çalışma saatleri, iş tipi ve yaş konusundaki farklılıklarla ilişkili bulunmuştur. Daha çok yarı zamanlı işlerde çalışarak, ev ve iş sorumluluklarını birleştiren kadınların stres konusunda daha az deneyimli oldukları söylenebilir (Balloch ve Diğr., 1998).

Araştırma kapsamında yer alan yöneticilerin büyük bir kısmı (%78,4; n: 69) erkeklerden ve %20,5'i (n: 18) kadınlardan oluşmaktadır (Tablo 1). Araştırmada cinsiyete göre yöneticilerin tükenmişliğin üç alt ölçeğinden aldığı puanlar arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır (p>0,05). Kadın yöneticilerin duygusal tükenmişlik alt ölçeğinden \bar{x} : 1,59 puan, duyarsızlaşma alt ölçeğinden \bar{x} : 1,03 puan ve kişisel başarı noksanlığı alt ölçeğinden \bar{x} : 2,89 puan aldığı belirlenirken erkek yöneticilerin ise duygusal tükenme alt ölçeğinden \bar{x} : 1,44 puan, duyarsızlaşma alt ölçeğinden \bar{x} : 0,93 puan ve kişisel başarı noksanlığı alt ölçeğinden \bar{x} : 2,98 puan aldığı görülmektedir. Araştırmalar, SHU'ların kişisel özelliklerinin tükenmişlik yaşayıp yaşamama konusunda etkili olduğunu göstermekle birlikte, stres; çalışma saatleri, iş tipi ve yaş konusunda farklılıkların önemli etkenler olduğunu söylemektedir (Balloch ve Diğr., 1998). Örneğin; Himle ve arkadaşlarının (Himle ve Diğr., 1987) yaptığı araştırmada tükenmişliğin cinsiyetle ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bu araştırmaya göre; erkek SHU'lar, kadın SHU'lara göre daha yüksek duyarsızlaşma yaşamaktadır. Bu bulgu, Huxley ve diğ. (2005), Smith ve Nursten (1998) ve Bennett ve diğerlerinin (1993) araştırma bulgularıyla farklı olduğu görülmekle birlikte, Işıkhana'nın (1998) sosyal hizmetler ve sağlık alanında yer alan yöneticileri etkileyen iş stresi faktörleri isimli araştırmasında elde ettiği yöneticilerin büyük bir kısmının erkek olduğu bulgusuna yakın olduğu söylenebilir. Sonuç olarak bu araştırmanın cinsiyet ve tükenmişlik arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bulgusu Tang ve Lau (1996) ve

Takeda ve diğleri(2005) tarafından yapılan araştırma sonuçlarıyla paralel, Huxley ve diğleri (2005) ve Kozak ve diğleri (2013) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda elde ettikleri sonuçlardan farklıdır.

Bu bulgu ayrıca, Işıkhan'ın (2001) kanser hastalarıyla çalışanların tükenmişlik durumunu ortaya oyma-koyduğu araştırmasında elde ettiği, yöneticilerin iş stres puanları ile cinsiyetleri arasında fark olmadığı sonucuyla paraleldir. Bu

durum; meslekte geçilen süre, yaş, medeni durum, sosyal desteğin varlığı, kişilik özellikler ve iş doyumu ile ilişkili olabilir. Sonuç olarak cinsiyetin, engelli bakım merkezleri yöneticilerinin iş ortamında yaşayabileceği tükenmişlik için anlamlı bir farklılık yaratan önemli bir değişken olmadığını göstermiştir.

Tablo 1. Yöneticilerin Sosyo-Demografik ve Çalışma Hayatına Yönelik Bazı Özelliklerinin Tükenmişlik Puan Ortalamaları ile Karşılaştırılması

Değişkenler	Engelli Bakım Yöneticisi				
	Sayı	%	Duygusal Tükenme (\bar{x} : 1,47) [range: 0-4]	Duyarsızlaşma (\bar{x} : ,956) [range: 0-4]	Kişisel Başarı Hissi Noksanlığı (\bar{x} :2,94) [range: 0-4]
Cinsiyet			t: ,836	t: ,540	t: -1,223
Kadın	18	20,5	\bar{x} : 1,598	\bar{x} : 1,033	\bar{x} : 2,819
Erkek	69	78,4	\bar{x} : 1,442	\bar{x} : ,936	\bar{x} : 2,981
Yaş (\bar{x}=45,55)	Min:26	Max:62	r=-1,725*	r: ,029	r=-,115
Eğitim Durumu			t:2,018*	t: ,813	t: 1,709*
Lisans Mezunu	74	84,1	\bar{x} : 1,53	\bar{x} : ,98	\bar{x} : 2,98
Lisansüstü Eğitim	13	14,8	\bar{x} : 1,11	\bar{x} : ,81	\bar{x} : 2,73
Medeni Durum			F: 1,031	F: ,144	F: ,691
Evli	77	87,5			
Bekâr	5	5,7			
Dul-Boşanmış	5	5,7			
Toplam Hizmet Yılı (Kıdem) \bar{x}:= 20,77 yıl	Min:3	Max:41	r=-1,281	r=-,049	r=-,064
İşten Doyum Alma			t:-2,77*	t:-1,372	t: 1,078
Evet	63	71,6	\bar{x} :1,34	\bar{x} : ,895	\bar{x} :2,98
Hayır	24	27,3	\bar{x} :1,80	\bar{x} :1,11	\bar{x} :2,85
Aileye Yeterince Zaman Ayırdığını Düşünme			F: 7,708*	F:2,828*	F:2,38*
Kesinlikle Evet	16	18,2			
Bazen	48	54,5			
Kesinlikle Hayır	23	26,1			
TOPLAM	87	100			

• Yaş

Yaşlılar, gençlere göre daha olgun ve tecrübelidir. Literatür bulguları, daha yaşlı yöneticilerin, genç yöneticilere göre daha düşük düzeyde tükenmişliğe sahip olduğunu göstermektedir (Poulin ve Carolyn, 1993; Corcoran, 1987; Rai, 2010). Yaş, tükenmişlik üzerinde önemli etkiye sahip diğer bir faktördür (Poulin ve Carolyn, 1993). Tükenmişliğin ileri aşamaları, azalan benlik saygısıyla ilişkilidir. Corcoran'a (1987) göre uygulayıcı SHU'lar, yaşlandıklarında ve insana yönelik hizmet sunan kurumlarda daha fazla deneyim sahibi olduklarında, daha az duygusal tükenme ve duyarsızlaşma yaşamaktadır. Son dönemde gerçekleştirilen bir araştırma daha yaşlı çalışanların gençlere göre daha az stres hissettikleri ortaya koymuştur (Rai, 2010). İsrail'de 126 SHU ile gerçekleştirilen çalışmaya göre SHU'ların yaşı arttıkça tükenmişlik düzeyleri azaltmaktadır. Bununla birlikte

çalışma koşulları düzeldikçe, SHU'ların tükenmişlik seviyelerinin azaldığı tespit edilmiştir (Hamama, 2012).

Bu çalışmada yer alan yöneticilerin 45,5 yaş ortalamasına sahip olduğu, en düşük yaşın 26 ve en yüksek yaşın ise 62 olduğu görülmektedir. Bu bulgu meslek elemanlarının işe başlamalarından uzun bir süre sonra yönetici pozisyonuna gelebilecekleri düşünüldüğünde anlamlıdır. Nitekim Poulin ve Carolyn (1993) tarafından gerçekleştirilen çalışmada katılımcıların ortalama yaşının 41.7 olduğu tespit edilmiştir. Analizler yaşın yöneticilerin duygusal tükenmişlik alt ölçeğinden alınan puan ortalamaları arasında önemli bir etmen olduğunu göstermiştir (p<0,05). Diğer alt boyutlarda ise ortalamalar arasında istatistikî anlamda fark bulunmamıştır.

Çalışanların tükenmişlik durumu ve yaş arasındaki ilişkiyi ele alan ulusal çalışmalar arasında her ne kadar önemli farklılıklar olsa da, yaş arttıkça tükenmişlik düzeyinin azaldığı şeklinde genel bir sonuca ulaşılabılır. Bunu

destekleyen araştırmalardan Çam (1991) ve Aslan (1998) sağlık alanında faaliyet gösterenlerin, Sucuoğlu, ve Kuloğlu-Aksaz (1996) özel eğitimcilerin, Izgar (2001) okul yöneticilerinin, Maraşlı (2003) ve Çimen (2007) öğretmenlerin tükenmişliklerini ele aldıkları çalışmalarda yaş artışıyla birlikte tükenmenin azaldığını ortaya koymuşlardır. Aslan (1998) kıdemin, tecrübeli olmanın, bağımsız karar alabilmenin, statü sahibi olmanın ve tükenmişlikle baş etme yollarını bilme gibi etmenlerin tükenmişliğin azalmasında önemli faktörler olduğunu ortaya koymuştur. Bu durumu mesleki deneyimin artışına ve sorunlara etkili çözüm yolları bulma becerisinin oluşmasına bağlı düşünebiliriz. Sonuç olarak yaşın yöneticilerin duygusal tükenmişlik alt ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları arasında fark yarattığı diğer alt ölçeklerde ise farklılık yaratmadığı belirlenmiştir.

• Eğitim durumu

Tükenmişlikle eğitim arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar üniversite veya yükseköğretim mezunu olanların, üniversite seviyesinden düşük eğitim düzeyine sahip olanlara göre daha yüksek düzeyde tükenmişliğe sahip olduğunu göstermiştir (Maslach ve Jackson 1981; Torun, 1995; Rothman ve diğ., 2001; Ardıç ve Polatçı, 2008: 72). Bu yüzden, bireyin iş yaşamındaki deneyimi arttıkça stresle daha etkin mücadele içinde olabileceği söylenebilir.

Bu araştırmalar göstermektedir ki eğitim düzeyi ve tükenmişlik düzeyleri arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Bu durumun olası sebebi ise eğitim seviyesi yüksek olan çalışanların daha büyük beklentilerle işe başlamaları ve daha fazla sorumluluk almaları gereken pozisyonlarda yer almaları olabilir. Çalışılan pozisyonun kariyer alanında ilerleme imkânı sunmaması, işyerindeki olanakların yeterli olmaması gibi faktörler de tükenmişliğin artmasına sebep olmaktadır.

İş yaşamıyla ilgili beklentileri gerçekleştiren, işe uyum, süpervizyon ve hizmet içi eğitimi de içeren sağlam bir eğitim geçmişi olan yöneticiler, işle ilgili stresörlerden daha az etkilenmektedir. Ayrıca sağlam eğitim geçmişi olan profesyoneller, yaşamın diğer alanlarında oluşan stresörlerin etkilerini daha iyi yönetebilir ve iş performansı üzerinde stresin etkilerini minimize edebilir (Rai, 2010). Eğitim durumuna göre araştırma kapsamında bulunan yöneticilerin duygusal tükenme puan ortalamalarına bakıldığında lisans mezunu olanların: 1.53 ve lisansüstü eğitimi bitirmiş olanların: 1,11 puana sahip olduğu belirlenmiştir. Lisans mezunu yöneticilerin duyarsızlaşma alt ölçeğinden aldıkları ortalama puan: ,98 lisansüstü eğitimini tamamlamış olan personelin aldığı puanın ise ,81 olduğu görülmüştür. Lisans mezunu yöneticilerin kişisel başarı noksanlığı alt ölçeğinden ortalama 2,98 ve lisansüstü personelin ise 2,73 puan aldığı saptanmıştır.

Tablo 1’de yöneticilerin büyük bir kısmının (%84,1; n: 74) lisans mezunu olduğu ve lisansüstü eğitim yapan yöneticilerin ise katılım oranının %14,8’ini (n:13) oluşturduğu görülmektedir. Lisansüstü eğitim yapmış olan yöneticilerin ise sosyal hizmet, işletme ve kamu yönetimi alanında yüksek lisans yaptıkları belirlenmiştir. Eğitim durumu açısından yöneticilerin duygusal tükenme ve duyarsızlaşma alt ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark saptanmıştır ($p < 0.05$). Kişisel başarı hissi noksanlığı alt ölçeğinden alınan puan

ortalamaları arasında ise istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > 0,05$). Eğitim sürecinde elde edilen teorik bilgi ve uygulama deneyimi, yöneticilerin gerektiğinde kullanılacak ek kaynakların farkındalığını kavramasına yardımcı olmaktadır (Powell, 1994). Tükenmişlik ölçeğinden alınan yüksek puanlar müracaatçıların talepleri karşısında yöneticilerin yetersiz kaldığını ve duygusal açıdan tükenmiş olduklarını göstermektedir. Sonuçlar bize eğitimin, yöneticilerin tükenmişliğin başlangıcında duygusal tükenmişlik yaşama ve duyarsızlaşma sürecinde önemli bir değişken olduğunu göstermiştir.

• Medeni durum

Örmen’e göre (1993) evli olan bireylerin tükenmişliğe karşı daha dayanıklı olmalarının olası nedenleri; evliliğin bireyi olgunlaştırması, eş (partner) ve çocuklarla zaman geçirmenin birey üzerindeki olumlu etkisi, aile üyelerinin bireye, iş yerinde karşılaştığı zorluklara ve işin beraberinde getirdiği duygusal gerekliliklerle baş etmede yardımcı olması gibi nedenlerdir.

Bunlara ek olarak aile üyesi olan bireyler, aile üyelerinden takdir ya da beğeni almaları durumunda, iş arkadaşlarından ve hizmet sundukları müracaatçı gruplarından daha az destek ve beğeni beklemektedir.

Çalışma yaşamında yer alan kadınlar, “dışarıdaki işlerine” ek olarak evle ilgili toplumsal cinsiyete dayalı tüm işleri (çocuk bakımı, ev yaşamındaki rutin görevler) de üstlenmek zorunda kalmaktadır. Bu noktada iş stresinin aile yaşamı üzerindeki etkisini açıklayabilmek için Rollin ve Fieldman’ın “evlilik yaşamında doyum” teorisi işlevsel görünmektedir. Bu teoriye göre; doyum evlilik yaşamının ortalarına doğru bir azalma ve daha sonraki yıllarda bir artma gösterir. Bu durum U şeklinde bir eğriyle gösterilmiştir. Rol geriliminin ailedeki yaşam döngüsünü ve evlilikte doyum etkilediği ifade edilmiştir. Aile içinde bireylerin rolleri, aile yaşam döngüsünün orta yıllarında daha çok çatışmaya yol açmaktadır (Cooper ve Davidson, 1987). Köse (1985), orta düzey yöneticilerle ilgili yaptığı araştırmada, bekarların evlilerden daha fazla stres altında olduğunu bulurken, Kaya (1990) evlilerin bekarlara göre strese daha fazla eğilimli olduğunu saptamıştır.

Duygusal tükenme, duygusal kaynakların tükenmesi ve kişinin psikolojik açıdan çevresine olumlu destek verecek kaynağının kalmadığının işaretidir. Duyarsızlaşma ise personelin duygusal yüklenmeden sonra yaşadığı gerginlikten kaçmak için insanlarla kendi arasında mesafe koymayı tercih ettiği bir aşamadır. Bu ölçeklerden alınan yüksek puan yüksek tükenmişlik yaşandığını göstermektedir. Araştırma kapsamında yer alan engelli bakım yöneticilerinin büyük bir kısmının (%87,5- n: 77) evli olduğu, bekar ve boşanmış olanların eşit oranda %5,7 (n:5) olduğu görülmektedir.

Bu araştırmada medeni durum açısından, yöneticilerin duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı puan ortalamaları arasında istatistiki açıdan kayda değer fark olmadığı ortaya çıkmıştır ($p > 0,05$). Elde edilen bu sonuç Işıkhan (1998, 2010) Köse (1985) ve Kaya’nın (1990) araştırma sonuçlarından farklıdır. Nitekim bu araştırmalarda evli kişilerin daha düşük düzeyde tükenmişlik yaşadığı tespit edilmiştir. Bu çalışma için

medeni durumun, engelli bakım merkezlerinin yöneticilerinin duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı hissi açısından farklılık yaratan önemli bir değişken olmadığı görülmüştür.

• Kıdem

Kurumlardaki hiyerarşik yapı kendi başına da bir stres faktörü olarak ele alınabilir. Ayrıca işe yeni girenlerin diğer çalışanlarla ve üstleriyle olan ilişkilerinin de nasıl olacağı hususu da bireylerin belli bir düzeyde de olsa stres deneyimlemesine neden olmaktadır. Alanyazında yer alan çalışmalar göstermektedir ki iş deneyimi birkaç yıllık olanlar bir yıldan az ve beş yıldan uzun süredir çalışanlara göre daha yüksek düzeyde tükenmişlik deneyimlemektedir. Alinyazınbilgisine göre tükenmişlik mesleğe başladıktan sonra yaklaşık beş yıl içinde gerçekleşmektedir.

Genç yaştaki ve tecrübesiz bireylerde orta yaşlı ve deneyimli bireylere nazaran daha yüksek düzeyde tükenmişlik görülmesinin sebebi, bu kişilerin işe karşı beklenti düzeylerinin farklı olmasıyla açıklanabilir. İşe yeni başlayan bireylerin hem kendilerinden hem de kurumlarından beklentileri oldukça yüksektir. Süreç içerisinde yapılan işin çekiciliğini yitirmesi, ödüllerin ve amirlerin takdirinin olmayışı, mesleki gelişim konusundaki yüksek beklentilerin karşılanmaması ve bu şartların değişebileceğine yönelik umutların azalması bu bireylerin tükenmişlik yaşamasına sebebiyet vermektedir. Yaşın artması ve işyerinde tecrübe edinilmesi çalışanları daha gerçekçi yapmaktadır. Kıdem arttıkça yönetici pozisyonlara gelindiği bilgisinden hareketle, insani hizmet örgütlerinde yöneticilerin, hizmet sundukları müracaatçılarla ya da gruplarla doğrudan temaslarının azalması sonucunda ikincil travmaları da azalmakta ve bu durum da iş stresini düşürmektedir.

Yeni çalışmaya başlayan bir kişiyle, daha önce ve uzun yıllar çalışmış olan bir başka kişi göz önüne alındığında deneyimlenen sorunlar arasında fark olabilir. Bu nedenle kıdem tükenmişlik araştırmalarında sıklıkla incelenen bir değişken olmuştur (Köse, 1985, Kaya, 1990, Işıkhah, 1998, 2010).

Literatür incelendiğinde Akçamete ve arkadaşları (2001) ve Aksoy'un (2007) çalışmalarında çalışılan sürelerin tükenmişliğe etki etmediği sonucuna vardıkları; Sucuoğlu ve Kuloğlu (1996), Başaran (1999), Çokluk (2001), Özmen (2001), Oruç (2007) ve Karahan (2008) ise çalışmalarında çalışılan sürenin, kişisel başarı alt boyutunda anlamlı değişimlere sebep olduğunu ortaya koydukları görülmektedir. Bahsi geçen çalışmalar, uzun süredir çalışan öğretmenlerin, göreve yeni başlamış öğretmenlere göre daha yüksek kişisel başarı düzeyine sahip olduklarını ortaya koymuştur. Kulaksız ve diğ. (2003) ve Karahan (2008), kıdem duygusal tükenme alt boyutunda da etkili olduğunu ortaya koymuşlardır.

Bu araştırmada, çalışmaya katılan engelli bakım merkezi yöneticilerinin ortalama kıdem yıllarının 20,77 yıl olduğu, en düşük kıdem 3 yıl ve en yüksek kıdem 41 yıl olduğu saptanmıştır (Tablo 1). Kıdeme göre yöneticilerin MTÖ'nün üç alt ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p>0.05$). Bu sonuç Işıkhah'ın (1998) sosyal hizmet uzmanlarının iş doyumlarını ele aldığı araştırma sonuçlarıyla paraleldir.

Martin ve Schinke'nin (1998) araştırmalarında da, tükenme ve sosyal hizmet alanında çalışma süresi arasında güçlü negatif bir ilişki olduğu görülmüştür. Takeda ve diğ. (2005) tarafından yapılan başka bir çalışmada sosyal hizmet alanında çalışarak geçirilen yıl ile tükenmişlik arasında ters bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç sosyal hizmetteki tecrübenin, özellikle de farklı müracaatçılarla çalışan yöneticiler için önemli bir tükenmişlik faktörü olabileceği anlamına gelmektedir. Çünkü farklı sorunlarla uğraşan yöneticilerin bu sorunların çözümüne yönelik müdahale becerilerinin süreç içerisinde gelişebileceği kabul edilmektedir.

SHU'ların çalışma süreleri arttıkça tükenmişlik düzeyleri azaltmaktadır. Bununla birlikte çalışma koşulları düzeldikçe, SHU'ların tükenmişlik seviyelerinin azaldığı tespit edilmiştir. Kurum yöneticilerinden ve süpervizörlerden sosyal destek alan SHU'ların tükenmişlik düzeylerinin daha düşük olduğu bulunmuştur (Hamama, 2012). Bu araştırmada ise kıdem, yöneticilerin tükenmişliğinin açıklanmasında etkili bir değişken olmadığı saptanmıştır.

• İş Doyumu

Birçok çalışmada tükenmişlikle iş doyum arasındaki ilişkiyi incelemek için tükenmişlik yordayıcı değişken olarak kullanılmıştır. Maslach ve Jackson (1981) iş doyumunun, duygusal tükenmeyle ve duyarsızlaşmayla orta derecede pozitif bir ilişki içinde olduğunu ve kişisel başarı ile az da olsa pozitif bir ilişki içinde olduğuna dikkat çekmiştir.

Personelin yaptığı iş sonucunda elde ettiği olumlu psikolojik durum olarak ifade edilen iş doyumunu insani hizmet kurumlarında ayrı bir önem taşımaktadır. Engellilerle çalışmadan doyum aldığını ifade eden yöneticilerin duygusal tükenmeden (\bar{x} : 1,34) puan aldığı, kişisel başarı noksanlığı alt ölçeğinden (\bar{x} : 2,98) puan aldığı, duyarsızlaşma alt ölçeğinden ise \bar{x} : ,89 puan aldığı görülmektedir. Doyum almadığını ifade eden yöneticilerin ise duygusal tükenmeden (\bar{x} : 1,80) puan aldığı, kişisel başarı noksanlığı alt ölçeğinden (\bar{x} : 2,85) puan aldığı, duyarsızlaşma alt ölçeğinden ise \bar{x} : 1,11 puan aldığı görülmektedir. Yöneticilerin büyük bir kısmının (%71,6; n: 63) işlerinden doyum aldığı belirlenirken %27,3'ünün (n:24) işlerinden doyum almadığı görülmektedir (Tablo 1). Bu veriler de göstermektedir ki yöneticilerin duygusal tükenme puan ortalamaları ile iş doyumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur ($p<0.05$). Diğer alt boyutlarda ise ortalamalar arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır.

Günlük iş yoğunluğundan dolayı etkin başa çıkma yöntemlerini kullanamayan ve müracaatçısıyla ilişkilerinde bir mesafe koymayı tercih eden personel duyarsızlaşma belirtileri göstermeye başlar. Çalıştığı kişilere karşı soğuk, ilgisiz ve negatif bir tutum içinde olur. Duygusal tükenme ve duyarsızlaşma belirtilerinin yoğun olarak yaşanmasıyla birlikte personel kendini mesleğin gereklerini yerine getirmede yetersiz biri olarak değerlendirir. "Müracaatçılara yardımcı olamıyorum", "onların sorunlarını çözemiyorum" gibi tepkiler göstermeye başlar ve mesleki doyum düzeyi düşer.

Bu sonuç alanyazındaki birçok çalışmanın bulgusuyla paraleldir. Balloch ve arkadaşlarının (1998) iş doyumuyla ilgili yaptığı araştırmaları, yöneticiler için tatminin ekip olarak yapılan işlerden kaynaklandığını göstermektedir. Martin ve Schinke (1998) sosyal hizmet alanında çalışanların %90'ından fazlasının işlerinden doyum elde ettiğini saptamıştır.

Gibson ve diğ. (1989) sosyal hizmet alanında çalışanların iş stresinibelirlemeyi amaçlayan çalışmalarında, katılımcıların %18'inin işlerinden çok fazla doyum aldığını, %48'inin doyum aldığını ve %25'inin kararsız olduğunu, %9 gibi bir oranın ise işleri ile ilgili olarak doyumsuz veya çok fazla doyumsuzluk yaşadığını tespit etmiştir. Sonuç olarak araştırmamız iş doyumunun, yöneticilerin tükenmişlik deneyimlemesinde ve özellikle duygusal tükenme süreçlerinde yordanaacak önemli bir değişken olduğunu göstermiştir.

• Aileye Yeterince Zaman Ayırma Durumu

Yöneticilerin tükenmişlik yaşamasında aileyle geçirilen zaman, aileye zaman ayırma, aile üyeleriyle ilgilenme ve sosyal destekalma konularının önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu araştırmaya katılan yöneticilerin büyük bir kısmının (%54,5; n: 48) ailesine bazen yeterli zaman ayırdığı ancak %26,1'inin (n:23) ailesine yeterince zaman ayıramadığı yalnızca %18,2'sinin ise ailesine zaman ayırabildiği görülmektedir (Tablo 1).

Aileye ve/veya sosyal yaşama yeterli zaman ayırabilme durumuna göre yöneticilerin tüm alt ölçeklerden elde ettikleri puan ortalamaları arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur (p<0.05). Aile ve/veya sosyal yaşama yeterli zaman ayırmayan yöneticilerin tükenmişlik açısından risk grubunda olduğu söylenebilir (Işıkhan, 2010). Aile, yöneticilerin iş ortamındaki performanslarını ve başarısını etkileyebilir. Bundan ötürü yöneticilerin aileleriyle daha fazla ve kaliteli zaman geçirmeleri gerekir.

Amaç 2.Yöneticileri strese bağlı olarak etkileyen önemli sağlık sorunları nelerdir?

Tükenmişlik önemli bireysel ve örgütsel sorunlara sebep olmaktadır.Tükenmenin yalnızca iş koşullarına bağlı ortaya çıkmadığı bireysel özelliklerin de tükenmişliği etkilediğini ortaya koyan araştırmalar bulunmaktadır (Sutherland ve Cooper 1993).

Alanyazında; bireylerarası ilişkilerin, motivasyonun, aşırı iş yükünün ve bireyin stresle başa çıkma becerilerinin tükenmişlikle ilişkili olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Wright ve Bonett, 1997). Tükenmişlik bireysel olarak psikosomatik problemlere, evlilik ve aile yaşamında gerginliklere, uykusuzluk, alkol ve madde kullanımına sebep olabilmektedir. Örgüt boyutunda ise; işe geç gelme, işten erken çıkma, işten ayrılma, sağlık raporları alma, çalışılan alandaki yenilikleri takip etmeme ve eleştirileri dikkate almama gibi problemlerin oluşmasına sebep olmaktadır (Ergin, 1993).

Tükenmişlik sendromunun fiziksel, duygusal ve zihinsel belirtileri bulunmaktadır. Tükenmişliğin fiziksel belirtileri; sürekli yorgunluk, halsizlik, isteksizlik, hastalıklara karşı kırılabilirlik, baş ve bel ağrısı, mide bulantısı, uyku düzensizlikleri olarak kendini gösterir (Işıkhan, 2017).

Tablo 2.Yöneticilerde Strese Bağlı Ortaya Çıkan Sağlık Sorunları

Sağlık Sorunları	Sayı	%
Uyku düzensizlikleri	42	24,0
Baş ağrısı	34	19,4
Aşırı sinirlilik	28	16,0
Ülser, gastrit türü rahatsızlıklar	24	13,8
Yüksek tansiyon	10	5,8
Kalp ve damar hastalığı	10	5,8
Kabızlık	10	5,8
Alerjik reaksiyonlar	9	5,2
Hazımsızlık	7	4,0
Titreme	2	0,2
Toplam yanıt sayısı	176	100

Tablo 2'de görüldüğü üzere strese bağlı nedenlerden dolayı yöneticilerin büyük bir kısmının (%24; n: 42) uyku düzensizlikleri, %19,4'unun baş ağrısı ve %16'sının aşırı sinirlilik gibi rahatsızlıkları bulunmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Kaliforniya eyaletinde çalışan 406 SHU ile gerçekleştirilen tükenmişliğin sağlık üzerindeki etkisini ölçen üç yıllık boylamsal çalışmada; tükenmişlik sendromu olan SHU'larda çeşitli sağlık sorunlarının (uyku bozukluğu, baş ağrısı, gastrointestinal problemler ve daha sık solunum yolu enfeksiyonları) ortaya çıktığı hatta tükenmişlik düzeyi arttıkça sağlıkta bozulmanın daha hızlı gerçekleştiği görülmüştür. İlk yılında daha yüksek düzeyde tükenmişlik puanına sahip olan SHU'ların bir yıl sonra daha fazla baş ağrısı, gastrointestinal problem ve solunum yolu enfeksiyonlarına yakalandığı görülmüştür (Kim ve diğ., 2011).

Amaç 3.Yöneticilere göre çalışma hayatında performanslarını etkileyen etmenler nelerdir?

Araştırmada yöneticilere işlerini en iyi şekilde yerine getirmelerini ve genel performanslarını etkileyen etmenlerin neler olduğu araştırmacılar tarafından hazırlanan soru formunda açık uçlu olarak sorulmuştur. Yöneticilerin büyük bir kısmının; mutsuzluk, çalışanların tutumu/niteliksiz ve eksik personel, siyaset-dış faktörlerin müdahalesi, üst yöneticilerin müdahalesi/iş bilmezliği, mevzuattaki eksik düzenlemeler, il müdürlüğünün koordinasyon eksikliği, çalışmak için aileden ayrılmak, gerekli araç- gerecin -fiziksel donatının yeterli olmaması, müracaatçıların ailelerinin baskıları, yetkilerin az olması, uzun çalışma süreleri, işin riskleri, özlük haklarının yetersiz olması ve olumsuz ruh hali gibi değişkenleri dile getirdikleri saptanmıştır.

Amaç 4. Yöneticiler, performanslarını olumlu yönde etkileyeceği nasıl düzenleme ve hizmetlere ihtiyaç duymaktadır?

Engelli bakım merkezleri yöneticilerine performanslarını olumlu yönde etkileyeceğini düşündükleri ve bunun için ihtiyaç duydukları düzenlemeler ve hizmetler araştırmacılar

tarafından hazırlanan soru formunda açık uçlu olarak sorulmuştur. Yöneticilerin büyük bir kısmı; eşitlik, nitelikli çalışan istihdamının artmasıyla, maddi-manevi takdir edilme, destek görme mekanizmalarının oluşturulmasıyla, fiziksel donatıların iyileştirilmesi ve araç gereç- ihtiyaçlarının temin edilmesiyle, üst yöneticilerin nitelikli yetecrübeli kişiler arasından seçilmesiyle, siyasi baskıların ortadan kaldırılmasıyla, mevzuat değişikliğine gidilmesiyle, mevcut yetkilerin artırılmasıyla, net görev tanımlarının yapılmasıyla, çalışma sürelerinin azaltılmasıyla, mali sorunların daha çabuk giderilmesiyle, özlük haklarının iyileştirilmesiyle ve hizmet içi eğitimlerin artırılmasıyla performanslarının olumlu yönde gelişeceğini ifade etmiştir.

Amaç 5. Yöneticilere göre engellilik alanında 5-10 yıl içerisinde nasıl sorunlar ortaya çıkacaktır?

Yöneticilere engellilik alanında önümüzdeki 5-10 yıl içinde ortaya çıkabilecek en önemli sorunların neler olabileceği sorulmuştur. Yöneticilerin büyük bir kısmının; mesleki doygunluğun azalması, çalışanların mesleki niteliğinin düşmesinin, kurumlarda sunulan hizmet kalitesinin düşmesinin, üst yöneticilerin ve siyasilerin baskıların artmasının, aşırı iş yükünün, kurumlardaki mevcut kapasite yetersizliğinin, taşeron çalışanların kadroya geçirilmelerinin, tükenmişliğin, yasal düzenlemelerin eksikliğinin, gelir ve özlük haklarının yetersiz oluşunun, meslek elemanlarının azlığının, engel türüne göre ihtisaslaşmış kurumların olmayışının, engellilerin özel eğitim çalışmalarının kesilmesinin, toplumun engellilere yönelik ön yargılarının, alanla ilgili ekonomik sorunların, ve Suriyeli engellilerin ileriki yıllarda önemli sorun teşkil edeceklerini düşündükleri tespit edilmiştir.

Amaç 6. Yöneticilere göre yaşanan bu sorunlara yönelik olarak nasıl hareket edilmelidir?

Yöneticilere gelecekte ortaya çıkması muhtemel sorun ya da sorunların çözülebilmesi amacıyla ivedilikle nelerin yapılması gerektiği ve hangi önlemlerin alınması gerektiği açık uçlu soru şeklinde sorulmuştur. Yöneticilerin büyük bir kısmının; psikolojik, maddi ve manevi destek mekanizmalarının oluşturulması, çalışan ücretlerinin artırılması, kişilerin liyakat sistemine göre işe alınması, yatılı yerine gündüzlü kurumlara ağırlık verilmesi, bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinin ayrılması, siyasi ve bürokrasi mensuplarının kurumların işleyişine daha az müdahil olması, siyasilerin baskılarının bitmesi, mevzuatta düzenlemeler yapılması, hizmet içi eğitimlerin artırılması, idari kadrolara meslek elemanlarının atanması, evde bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması, ulusal düzeyde eylem planının geliştirilmesi, bakım sigortasına geçilmesi, meslek elemanı sayısının artması, engellilik alanında sistemli ve bütüncül bir anlayışın geliştirilmesi, engel türlerine göre ihtisaslaşmış kuruluşların oluşturulması, çalışma sürelerinin azaltılması, engellilerin istihdamına dönük kurslar açılması, daha iyi planlama yapılması, engellilere yönelik bilinç-farkındalığın artırılması ve son olarak her apartmanda engelli kullanımına uygun-özel daireler olması şeklinde öneriler geliştirdiği görülmüştür.

4. Sonuç ve Öneriler

Nicel yöntemli bu araştırma sonunda, engelli bakım yöneticilerinin, MTÖ'nün üç alt ölçeği olan duygusal tükenmeden: 1,47 duyarsızlaşmadan: ,956 ve kişisel başarı

noksanlığından: 2.94 puan aldığı saptanmıştır. Bu ölçeğe göre yöneticilerin “**düşüktükenmişlik**” düzeyine sahip olduğu saptanmıştır. Duygusal tükenme boyutu için; yaş, eğitim durumu, iş doyumu, tükenmişlik yaşama durumu ve aileye yeterince zaman ayırma durumlarının duyarsızlaşma boyutu için; aileye yeterince zaman ayırma durumunun ve kişisel başarı noksanlığı boyutu için; eğitim durumu ve aileye yeterince zaman ayırma durumunun istatistiki anlamda farklılık yaratan değişkenler olduğu görülmüştür ($p<0,05$). Bu veriler yöneticilerin tükenmişlik yaşama risklerini belirlemede ve bu doğrultuda geliştirilecek stres yönetim programlarında dikkat edilecek hususların neler olduğunu göstermektedir.

Son dönemde gittikçe artan sosyal ve mesleki sorunlardan biri olan tükenmişlik sendromunun sebep olduğu olumsuzlukları azaltmak için bireylere, örgütlere ve araştırmacılara birtakım önerilerde bulunmak faydalı olacaktır. Bireyler için; kendilerini tekrar değerlendirmeleri ve olumlu bir düşünce tarzı geliştirmeleri, kendileri için ulaşılabilir hedefler oluşturmaları, mizah kullanmaları, sabırlı olmaları, sosyal destek mekanizmalarını önemsemeleri, dengeli beslenmeleri, düzenli egzersiz yapmaları ve tatillerini verimli değerlendirmeleri şeklinde bireysel stratejiler önerilebilir.

Örgütler için ise; iş yükünün azaltılması, çalışma koşullarının geliştirilmesi, ücretlerin belirlenmesinde adil olunması, hizmet alan birey ve ailelerle sorun yaşamamak için önleyici, aynı zamanda yaşanan sorunların da azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılması, hizmet içi eğitimlere ağırlık verilmesi, yöneticilere tükenmişlikle baş edebilme veya tükenmişliği önlemeye yönelik seminer ve eğitimler hazırlanması yararlı olacaktır.

Fiziksel ve ruhsal sağlığın mesleki motivasyon ve performans üzerindeki etkisi dikkate alındığında, tükenmişliğe bağlı olarak sağlık sorunu yaşayan yöneticilerin müracaatçı ve çalışanlarla ilişkilerinin olumsuz etkilenmeyeceği, işe devamlarının azalacağı ve bunun da sunulan hizmetin kalitesini düşüreceği çıkarımı yapılabilir. İş devamlarının azalması, diğer çalışanların iş yükünü arttıracığından kurumdaki çalışma ve barış ortamına zarar verebilir. Bu noktada üst düzey yöneticilerin, çalışanların tükenmişlik yaşamalarını önlemek için kritik bir rol üstlenmesi gerekmektedir. Bundan ötürü meslek elemanlarına süpervizyon sağlanması, yöneticilerle meslek elemanları arasında yapıcı ve güvене dayalı bir mesleki ilişkinin kurulması gerekir.

Tükenmişlik sendromunun ne olduğu hakkında, merkez yöneticilerinin ve bu alanda çalışan personelin bilinçlendirilmesi, özellikle mesleki anlamda verimli olmayan personelin tespit edilerek kişisel başarı duygularının arttırılmasına yönelik önlemler alınması, personelin yenilenmesine yardım edecektir. Yöneticilerde görülebilecek stres belirtilerinin süreç içerisinde fiziksel sorunlara evrilebileceği göz önünde bulundurulduğunda örgütsel stres kaynaklarına karşı gerekli önlemlerin yine yöneticiler tarafından alınması sağlanmalıdır. Kurumlarda yöneticiler başta olmak üzere tüm çalışanlar için geliştirilebilecek “Stres Yönetimi Eğitim Programları”ndan yararlanılmalıdır. Geliştirilecek bu programlarda bireylerin kendilerini tanımları sağlayacak, işyerindeki ve dışındaki

ilişkilerinin düzenlenmeye yardım edecek ve yetki devri konusunda cesaretlendirecek içeriklere ağırlık verilmesi gerekmektedir.

Engellilik alanında görev yapan yöneticilere yönelik hazırlanacak eğitim programları ile yöneticilerin bilgilerini tazeleme, verimliliklerini koruma, kendi alanlarında güncel bilgiye sahip olma, üst kademelere hazırlanma ve onları eğitime süresince rutin iş sorumluluklardan kurtararak diğer grup ve meslek elemanları ile ilişkilerini yenilemeleri sağlanmış olacaktır. Gerekli güdüleri olmadığı takdirde bu yöneticiler en iyi yöntemlerle bile başarısızlığa uğrayacaktır dolayısıyla gerekli yetki ve sorumluluk verilerek mesleki ve idari açıdan gelişmeleri sağlanabilir. Stresin yarattığı olumsuz etkileri zamanında saptamak ve gerekli tıbbi veya psikolojik müdahaleleri gerçekleştirebilmek için yöneticilerin sık sık sağlık kontrolünden geçmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca yöneticilerin iş yerinde yaşadıkları strese karşı daha dirençli olmaları için beslenme düzenine önem vermeleri ve bu konuda eğitilmeleri sağlanmalıdır. Engelli bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışanların streslerini azaltacak düzenlemelerin oluşturulmasıyla hem birey bazında hem de örgüt bazında verimlilik artışı gerçekleştirilebilir.

Araştırmada yöneticilerin iş doyumlarının belirlenmesi aşamasında bir ölçek kullanmak yerine tek bir soru ile işlerinden doyum alıp almadıkları sorulmuştur. Yöneticilerin oldukça yoğun olmaları ve anket uygulamalarına çok fazla zaman ayıramayacakları düşünülerek bu yol izlenmiştir. Gelecekte bu alanda yapılacak benzer araştırmalarda yöneticilerin iş doyumlarının ölçek ile saptanması daha uygun olabilir.

Son olarak gelecekte engelli bakım ve rehabilitasyon merkezleri gibi birden çok meslek elemanının bir arada çalıştığı ve engellilerin ihtiyaçlarının sürekli değiştiği bir yapıda yöneticilerin yaşadığı tükenmişlik ve başa çıkma yöntemleri konusunda araştırma yapmak isteyenlere bir takım önerilerde bulunulabilir. İleri araştırmalarda araştırmacıların veri toplama araçlarının daha kısa olması, ölçülmek istenen değişken sayısının azaltılması düşünülebilir. Nicel yöntem yerine belki de daha az sayıda yöneticiyle nitel çalışma yapmak derinlerde kalan ve yöneticilerin ifade edemediği bazı sorunların ortaya çıkmasını sağlayabilir. Ayrıca engelli bakım ve rehabilitasyon merkezleri yöneticilerinin bir araya gelerek mesleki deneyimlerini, görüşlerini ve sorunlarla başa çıkma yöntemlerini paylaşabilecekleri küçük grup toplantıları ya da odak çalışmalarını da düzenlenebilir.

Kaynakça

- Ardıç, K. ve Polatçı, S. (2009). Tükenmişlik sendromu ve madalyonun öbür yüzü: İşle bütünleşme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32, 21-46.
- Aslan, H. (1998). *Stresin Polisin Verimliliğine Etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eylül, Ankara.
- Balloch, S., Pahl, J., ve McLean, j. (1998). Working in the social services: job satisfaction, stress and violence. *British Journal of Social Work*, 28, 329-350.

- Bennett, P., Evans, R. ve Tattersall, A. (1993). Stress and coping in social workers: A preliminary investigation. *British Journal of Social Work*, 23, 31-44.
- Ben-Porat, A., ve Itzhaky, H. (2015). Burnout among trauma social workers: The contribution of personal and environmental resources. *Journal of Social Work*, 15(6), 606-620.
- Cooper, C.L., ve Marshall, J. (1976). Occupational sources of stress: A review of the literature relating to coronary hearth disease and mental ill health. *Journal of Occupational Psychology*, 49, 11-28.
- Corcoran, K.J. (1987). The association of burnout in social work practitioners' impression of their clients: Empirical evidence. İçinde: D. F. Gillespie (Ed.), *Burnout Among Social Workers* (57-66). New York: Haworth Press.
- Cordes, C.L., ve Dougherty, T.M. (1993). A review and an integration of research on job burnout. *Academy of Management Review*, 18, 621-56.
- Çam, M.O. (1991). Hemşirelerde Tükenmişlik (Burnout) Sendromunun Araştırılması, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Çimen, S. (2007). *İlköğretim Öğretmenlerinin Tükenmişlik Yaşantıları ve Yeterlik Algıları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Deveau, R., ve McGill, P. (2016). Impact of practice leadership management style on staff experience in services for people with intellectual disability and challenging behaviour: a further examination and partial replication. *Research in Developmental Disabilities*, 56, 160-164.
- Ergin, C. (1993). Doktor ve hemşirelerde tükenmişlik ve maslach tükenmişlik envanterinin uyarlanması. 7. *Psikoloji Kongresi*. Ankara, Psikologlar Derneği Yayınları.
- Ertekin, Y. (1993). *Stres ve Yönetim*. TODAİE Yay. 253, Ankara, ss: 3-87.
- Gibson, F., McGrath, A., ve Reid, N. (1989). Occupational stress in social work. *British Journal of Social Work*, 19, 1-16.
- Hamama, L. (2012). Burnout in social workers treating children as related to demographic characteristics, work environment, and social support. *Social Work Research*, 36(2), 113-125. doi:10.1093/swr/svs003,
- Haynes, S., ve M. Feinleib. (1980). Women, work and coronary heart disease: Prospective findings from the framingham heart study. *American Journal of Public Health*, 70(2), 133-141.
- Hensel, J. M., Lunskey, Y., ve Dewa, C. S. (2012). Exposure to client aggression and burnout among community staff who support adults with intellectual disabilities in Ontario, Canada. *Journal of Intellectual Disability Research*, 56(9), 910-915.

- Himle, D., Jayaratne, S., ve Chess, W. (1987). Gender differences in work stress among clinical social workers. *Journal of Social Service Research*. 10, 41-56.
- Huxley, P., Evans, S., Gately, C., Webber, M., Mears, A., Pajak, S., Kendall, T., Medina, J., ve Katona, C. (2005). Stress and pressures in mental health social work: The worker speaks. *British Journal of Social Work*. 35, 1063-1079.
- Işıkkhan, V. (1998). *Yönetim Stresi*. SSK Yayınları, Ankara.
- Işıkkhan, V. (2001). *Kanser Hastalarıyla Çalışan Personelin Tükenmişlik Durumları*. Sosyal Hizmet Semp.'96 Toplumsal Değişme ve Gelişme Sürecinde Sosyal Hizmet. Ankara., 16-18 Ekim, 228-235.
- Işıkkhan, V. (2010) *Sosyal Hizmette Tükenmişlik*. Vizyon, Ankara.
- Işıkkhan, V. (2017) *Stres Yönetimi: Tükenmişlikten Mutluluğa*. Nika Yayınları, Ankara.
- Itzick, M., Kagan, M., ve Ben-Ezra, M. (2018). Social worker characteristics associated with perceived meaning in life. *Journal of Social Work*, 18(3), 326–347.
- Izgar, H. (2000). *Okul Yöneticilerinin Tükenmişlik Düzeyleri, Nedenleri ve Bazı Etken Faktörlere Göre İncelenmesi*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Karasar, N. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Beta Yayınları, Ankara.
- Kaya, A. (2010). *Isparta İlinde Engellilere Yönelik Hizmet Veren Kamu ve Özel Eğitim Kurumlarında Çalışan Meslek Gruplarında Tükenmişlik Düzeyi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Isparta.
- Kim, H., Ji, J., & Kao, D. (2011). Burnout and physical health among social workers: A three-year longitudinal study. *Social Work*, 56(3), 258-268. doi:10.1093/sw/56.3.258
- Kozak, A., Kersten, M., Schillmöller, Z., ve Nienhaus, A. (2013). Psychosocial work-related predictors and consequences of personal burnout among staff working with people with intellectual disabilities. *Research in developmental disabilities*, 34(1), 102-115.
- Köse, S. (1985). Endüstri alanında stres yaratan öğeler. III. *Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları*. Ankara, Psikoloji Derneği Yayınları, ss: 315-321.
- Lahana, E., Papadopoulou, K., Roumeliotou, O., Tsounis, A., Sarafis, P., ve Niakas, D. (2017). Burnout among nurses working in social welfare centers for the disabled. *BMC nursing*, 16(1), 15.
- Lin, L. P., ve Lin, J. D. (2013). Job burnout amongst the institutional caregivers working with individuals with intellectual and developmental disabilities: Utilization of the Chinese version of the Copenhagen Burnout Inventory survey. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 7(6), 777-784.
- Lizano, E. L., ve Sapozhnikov, B. L. (2018). Exploring the meaning of job burnout beyond the Western context: A study of Salvadoran social workers. *International Social Work*, 61(6), 857-866.
- Maraşlı, M.(2005). Tükenmişlik; bazı özelliklerine ve öğrenilmiş güçlülük düzeylerine göre lise öğretmenlerinin tükenmişlik düzeyleri. *Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 27–33.
- Martin, U., ve Schinke, S.P. (1998). Organizational and individual factors influencing job satisfaction and burn-out of mental health workers. *Social Work in Health Care*. 28 (2), 51-62.
- Maslach, C. ve Jackson, S.E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behaviour*, 2, 99-133.
- McFadden, P. (2015). Measuring burnout among UK social workers: A Community Care study.
- Mutkins, E., Brown, R. F., ve Thorsteinsson, E. B. (2011). Stress, depression, workplace and social supports and burnout in intellectual disability support staff. *Journal of Intellectual Disability Research*, 55(5), 500-510.
- Örmen, U. (1993). *Tükenmişlik Duygusu ve Yöneticiler Üzerinde Bir Uygulama*.(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul. 30-36.
- Poulin, J.E., ve Carolyn, A.W. (1993). Burnout in gerontological social work. *Social Work*. 38 (3), 305-310.
- Powell, W.E. (1994). The relationship between feelings of alienation and burnout in social work. *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services*. 75 (4), 229-235.
- Rai, G. S. (2010). Burnout among long-term care staff. *Administration in Social Work*, 34(3), 225-240. doi:10.1080/03643107.2010.480887
- Smith, M., ve Nursten, J. (1998). Social worker's experience of distress-moving towards change. *British Journal of Social Work*. 28, 351-368.
- Smyth, E., Healy, O., ve Lydon, S. (2015). An analysis of stress, burnout, and work commitment among disability support staff in the UK. *Research in Developmental Disabilities*, 47, 297-305.
- Sutherland, V.J. ve Cooper, C.L. (1993). Identifying distress among general practitioner: Predictors of psychosocial ill-health and job dissatisfaction. *Social Science and Medicine*, 37, 575-81.
- Takeda, F., Ibaraki, N., Yokoyama, E., Miyake, T., ve Ohida, T. (2005). The relationship of job type to burnout in social workers at social welfare offices. *Journal of Occupational Health*. 47, 119-125.
- Tang C., ve Lau B. (1996). Gender role stress and burnout in Chinese human service professionals in Hong Kong. *Anxiety, Stress, Coping*. 9, 217-227.
- Torun, A. (1997). *Endüstri ve Örgüt Psikolojisi 2*, Türk Psikologlar Derneği ve Kalder Derneği Ortak Yayını, Ankara, s. 44-47.
- Wagaman, M. A., Geiger, J. M., Shockley, C., ve Segal, E. A. (2015). The Role of Empathy in Burnout,

Compassion Satisfaction, and Secondary Traumatic Stress among Social Workers. *Social Work*, 60(3), 201-209. doi:10.1093/sw/swv014

Wright, T.A., ve Bonett, R. (1997). The contribution of burnout to work performance. *Journal of Organizational Behavior*, 18, 491-499.

Araştırma Makalesi • Research Article

Yönetmelik Cesaretin Tarihi Kaynakları Üzerine Bir İnceleme: Eski Türk Yazıtlarında Cesaret

An Investigation On The Historical Roots Of Managerial Courage: Courage In Old Turkic Inscriptions

İbrahim Sani Mert,^{a,*} Muzaffer Aydemir^b

^aProf. Dr. Antalya Bilim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-2850-1865

^bDr. Öğretim Üyesi Altınbaş Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-8167-3159

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 07 Şubat 2019

Düzeltilme tarihi: 01 Aralık 2019

Kabul tarihi: 06 Aralık 2019

Anahtar Kelimeler:

Cesaret

Kahramanlık

Türk Yazıtları

Bilgelik

Yiğitlik

ÖZ

Bu çalışmada, toplumsal açıdan her alanda çok önemli bir kavram, değer olan cesarete yönelik bir inceleme yapılmıştır. Cesaret, tarihin ilk zamanlarından beri insanoğlu tarafından kabul edilen temel bir değerdir. Özellikle son 15 yıllık dönemde cesaret ve kahramanlık üzerine yapılan bilimsel araştırmaların ivme kazandığı ve cesaretin akademisyenler tarafından oldukça ilgi duyulduğu görülmektedir. Yapılan bu çalışmada cesaret, hem milli tarihsel kökleri hem de günümüz modern araştırmaları çerçevesinde incelenmiştir. Bu kapsamda, eski Türk yazıtları ve mezar taşları incelenerek cesaretin ne şekilde kullanıldığı ve bunun modern araştırmalardaki cesaret yazını ile ilişkilendirilmesi yapılmıştır.

ARTICLE INFO

Article History:

Received 07 February 2019

Received in revised form 01 December 2019

Accepted 06 December 2019

Keywords:

Courage

Heroism

Turkic Inscriptions

Wisdom

Bravery

ABSTRACT

In this study, the courage, as being a very important concept and value in the society for all aspects, is investigated. Courage is a fundamental value that has been accepted by mankind since the early days of history. It is seen that the scientific research on courage and heroism gained a momentum and the academics' interests on courage has been increased for 15 years. In this study, courage is examined both in terms of national historical roots and modern researches. In this context, the use of the courage in the old Turkic inscriptions and headstone are examined and this examination is being identified with the modern literature of courage.

1. Giriş

Milletler yaşamları boyunca sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi değerler yaratarak, bunları kalıcı eserlere dönüştürüp

gelecek nesillere aktarmışlardır. İnsanlık tarihi boyunca, her millet kendisine özel ayırt edici, kaderini belirleyecek insani erdemler, değerler geliştirmiş ve bunlara sahip çıkmıştır (Zushe, 2018: 70). Bu birikim ve değerler onları diğer milletlerden ayıran temel özelliklerdir. Milletlerin

*Sorumlu yazar/Corresponding author

e-posta: muzaffer.aydemir@altinbas.edu.tr

ayırt edici değerlerinden biri, cesaret uygulamaları ve bunun yönetsel boyuttaki anlamlarıdır.

Cesaretin insan yaşamı için sahip olduğu önemin farkındalığı ve dolayısı ile cesaret konusunun kapsamlı bir şekilde incelenmesi, tarihin bilinen yazılı ilk zamanlarına ve özellikle Platon ve Aristo'ya kadar uzanmakta(Snyder, Lopez ve Pedrotti, 2010; Hobbs, 2000), hatta ondan da öncesinde Konfüçyus'a(Jiang, 2012) dayanmakta olup, cesaret filozoflar tarafından anlaşılmaya ve tanımlanmaya çalışılmıştır. Günümüze kadar cesaret konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında Platon, Aristo ve Konfüçyüs'dan fazla ileri gidilemediği, cesaretin anlaşılmasına yönelik kayda değer bir bilgi üretimi yapılamadığı görülmektedir. Ancak, özellikle son 15 yıllık dönem içerisinde, başta pozitif psikoloji olmak üzere, farklı disiplinler tarafından, cesaret konusu adeta yeniden keşfedilmiş ve günümüzün modern araştırma yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalarla, cesaret artan bir önemle araştırılmıştır. Ancak bu önem ve artış yabancı yazında vuku bulmuş, ulusal yazında ise, nispeten çok az olan bazı çalışmalar (Örn.,Mert, 2007; Aydemir ve Mert, 2018) haricinde cesaret konusu hak ettiği ilgiyi görmemiştir.

Cesaret, yönetim yazınında, özellikle son yıllarda çalışılmaya başlanan bir konudur. Ancak, henüz cesaret ve cesaretin yönetim ve liderlik sürecindeki tarihsel kökü ve kaynakları ile başarılı uygulamaları yeterince araştırılmamıştır.

Farklı boyutlarda ve özellikle yönetsel boyutta incelenen cesaretin, Türk işletme tarihi incelendiğinde, başarıyla uygulandığı örgütsel yapılara verilebilecek en güzel örnek ahiliktir. Fütüvvetten aldığı erdem ile cesur bireylerden oluşan ahilik teşkilatı, cesareti temel alan bir yaklaşım ile geniş bir coğrafyada yüzyıllar boyunca başarıyla uygulamıştır (Aydemir ve Mert, 2018: 542). Ahilik öncesinde yer alan binlerce yıllık Türk tarihindeki cesaretin köken ve uygulamaları ve bunları içeren kaynaklar incelenmeye muhtaçtır.

Cesaret konusunun hak ettiği ilgiyi bulamaması sadece tarihsel anlamdaki değer odaklı çalışmalara özgü değildir. Örneğin, cesaret özellikle pozitif psikoloji alanında ele alınmaya başlanmıştır. Pozitif psikoloji çalışmalarında, endişe ve korku en çok çalışılan iki duygudur. Ancak, endişe ve korku ile çok yakından ilişkili olmasına rağmen, cesaret, onlar kadar çalışmalara konu olmamıştır (Lopez, 2007).Bununla birlikte, cesaret üzerine yapılan araştırmalarda, cesaretin önemli ölçüde endişe ve korku ile belirlendiği vurgusu yapılmaktadır. Ayrıca, söz konusu çalışmalarda endişe ve korkunun bir ardılı olduğu belirtilen cesaretin daha kapsamlı bir şekilde incelenmesine duyulan ihtiyaç vurgulamaktadır. Nitekim cesaretin tanımlanmasında, korkuyla yüzleşmedeki sebata vurgu yapılmakta (Rachman, 1984) ve cesaret, psikolojik sağlamlığın kaybedilmesine yönelik korkuyla yüzleşme durumu (Putman 1997) olarak da ifade edilmektedir.

Cesaret dünya edebiyatında da en çok işlenen konuların başında gelmektedir. “İnsanlar, gizemin güçle birleştiği yerde büyük bir hayranlık içinde olurlar. Cesaretin doğasında, güç ve gizem birbirleri ile kaynaşmıştır. Bu kaynaşma, cesarete ayrı bir çekicilik ve sahiplenme özenti kazandırmaktadır.” (Mert, 2007: 13). Bunun doğal bir sonucu olarak da cesaret bir liderin sahip olması

gereken en önemli özellik olarak belirlemiştir. Nitekim bu çalışma kapsamında incelenen Türk yazıtları, mezar taşları ve belgelerde, cesaretin ifade edilmesinde bilgelikten kaynaklanan güce yönelik somut ifadeler tespit edilmiştir.

Cesaret kavramının araştırılmasındaki yaklaşımlara genel olarak baktığımızda, cesaretin ahlaki bir değer olduğu vurgusu ön plana çıkmaktadır. Ahlaki cesaret, örgüt araştırmacıları tarafından üzerinde ilgi duyulan bir konu olmaya başlamıştır (Simola, 2015a; Sekerka, Bagozzi ve Charnigo, 2009; May, Luth ve Schwoerer, 2014; Harbour ve Kisfalvi, 2014). Ahlaklı davranış sadece iş yaşamında değil, yaşamın her yer ve aşamasında, insan ilişkilerinin ve dolayısıyla bu ilişkilerle şekillenecek işbirliğinin kalitesini belirleyen insan davranışıdır. Ahlaklı davranış, diğer bir ifade ile ahlaklı davranmak, bir sonuçtur. Ahlaki davranabilmek için ahlaki cesarete ihtiyaç vardır. İyi niyet veya ahlaki niyet, ahlaki davranışa hemen dönüşmez, iyi niyetin ahlaki bir davranışa dönüşebilmesi için bireyin cesaret sahibi olması gerekir (Comer ve Sekerka, 2018). Ahlaki cesaret, doğru olan davranışın, toplumda kabullenilmeme, toplum tarafından reddedilme durumunda bile gösterilmesini gerektirir (Lopez vd., 2010: 23). Ahlaki cesaret, bir kişiye sosyal ve ekonomik sonuçlarından korkmasına rağmen, doğru olanı yaptırır (Petersen ve Seligman, 2004: 216). Cesaret bu kapsamda değerlendirildiğinde, toplumsal düzenin adaletli ve sağlıklı işleyebilmesinde ihtiyacımız olan temel değerdir.

Çalışmamızda cevabı aranan soru, Türk tarihinin önemli belgelerinde cesaret kavramının hangi özellikler taşıdığı, yönetici, liderler ile yönetim ekibinde bulunanların cesaretindeki bileşenlerinin nelerden oluştuğunun tespit edilmesidir.

Son yıllarda özellikle yabancı yazında cesaret konusunun giderek artan bir önemle ele alındığı ancak yerli yazında bu konuda ciddi bir boşluk olduğu görülmektedir. Yapılan bu çalışma ile gerek bahse konu bu boşluğu kapatmaya yönelik bir katkı sağlamak, gerekse şimdiye kadar ele alınmamış olan, cesaretin milli tarihsel kaynakları üzerine bir inceleme yapılması ve cesaret konusunda modern yazındaki tespitlere yer verilmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla, yapılan bu çalışmada cesaret, hem milli tarihsel kökleri hem de günümüz modern araştırmaları çerçevesinde incelenmiştir. Bu kapsamda çalışmamız birkaç bakımdan önemli olduğu düşünülmektedir.

İlk olarak, cesaretin tarihi kaynaklarına yapacağı keşfedici katkıdır. Cesaretin yönetsel boyutu konusunda yapılan çalışmaların kaynağına baktığımızda, günümüz batı medeniyetinin kaynaklarını oluşturan antik Grek kültürünün baskın olduğu görülmektedir. Güncel yazında, cesaretin diğer tarihi kaynakları hakkında yapılan çalışma sayısı neredeyse yok denecek kadar azdır. Tarihi Türk kaynaklarında cesaretin anlamlarının ortaya konması hem Türk tarihine hem de yönetim bilimi yazınına katkı sağlayacaktır.

İkinci olarak, Türk tarihi çalışmalarına yapacağı katkıdır. Tarihi Türk metinleri genellikle tarih, dil bilimi, antropoloji bilim insanları tarafından incelenmektedir. Bahse konu belgeler, yönetim bilimi insanları tarafından yapılan çalışmalarda, hak ettiği değeri yeterince alamamıştır. Binlerce yıldır tarihsel süreçte varlığını başarılı bir şekilde sürdüren bir milletin yöneticilerinin,

liderlerinin yönetsel vasıflarından olan cesaretin bileşenlerini ortaya konması, yapılan çalışmalara yeni bir boyut katabilecektir. Son olarak, yapılan bu çalışmanın bundan sonra yapılacak çalışmalara yeni bir yön getirebilecek olmasıdır. Bu kapsamda, yönetim bilimi insanlarına yeni çalışma alanları ve kaynaklar sunmak, diğer bilim insanlarının çalışmalarına yeni boyutlar katarak farklı, çoklu disiplinler çalışmalara örnek oluşturabilecektir.

Yapılan bu çalışmada, öncelikle cesaret ve onunla ilişkili ve iç içe geçmiş bir kavram olarak kahramanlık konusu ile ilgili bir yazın incelemesi yapılarak, bu konuda son yıllarda ivme kazanan araştırmalardaki cesaret ve kahramanlık tanım ve yaklaşımlarına yer verilmiştir. Müteakiben, eski Türk yazıtları, mezar taşları ve belgeler hakkında kısa bir bilgi verilerek bunlardaki cesaret, kahramanlık ve benzeri ifadelerin olduğu metinler cesaret yazınındaki tespitlerle ilişkilendirilerek incelenmiştir.

2. Alanyazın Taraması

Çalışmamızın bu bölümünde yönetsel cesaret kavramına ilişkin alan yazınındaki yaklaşımlara yer verilmektedir.

2.1. Cesaret Kavramı

Günümüzde yönetsel anlamda cesaret kavramının tanımlanmasına ilişkin çalışmaların hız kazanmasına rağmen ortak bir tanıma ulaşılmamıştır. Cesaret, ilk zamanlardan beri farklı bakış açılarından ele alınan bir kavram olup, henüz kabul edilen ortak bir tanıma sahip değildir (Cavanagh ve Moberg, 1999). Mevcut yazında cesaretin tanımlanmasında referans alınan kaynaklar çoğunlukla antik Grek kültürüne dayanmaktadır. Tarihteki ilk cesaret tanımlaması kapsamlı olarak Platon'un Lakhes Diyalogu'ndaki Sokrates tarafından yapılan tanımlamadır. Cesaret, Sokrates'in tanımlanmasında bir değer/erdem olarak ele alınmıştır. Sokrates, cesareti nispeten geniş ve genel bir yaklaşımla, bahse konu diyalogunda, cesareti akıl

ve metanet arasındaki denge olarak tanımlamıştır (Platon, 2001).

Cesaret toplumsal bir boyut kazanabilirse de, başlangıç olarak bireysel bir çıkışa sahiptir. Bireyin cesaretini, hissettiği korkuyu kontrol edebilme gücü tetikler. Varoluşa olan saygı, bireyin şahsı kadar, diğer insanların varlığına karşı olan saygısını da ifade eder (Mert, 2010: 70). Varoluşun temelinden gelen bu güç, ilk sıranmayı hissedilen bu korkuyu kontrol altına almakta verir. Bu anlamda cesaret, bireyin kendi varoluşuna olan saygıyı, diyeti ifade eden bir değerdir.

Büyük engellerle karşılaşılmasına rağmen, iyi bir sonuca ulaşabilmek için gerekli olana katlanabilme, dayanabilme kabiliyetini ifade eden cesaret (Cavanagh ve Moberg, 1999: 2), en zor seçimlerle yüzleşme istekliliği ve bunlara ilişkin korkuyla baş edebilme (Clancy 2003:132) yeteneğidir.

Cesaret, bir kişinin imkân ve kaynaklarını aşan bir durumda, algıladığı tehditle ilişkili korkusuna rağmen anlamlı, faydalı bir şekilde hareket edebilme yeteneğidir (Woodard, 2004: 174).

Cesaretin doğasının anlaşılabilmesi ve dolayısıyla da doğru tanımlanabilmesi gayreti, araştırmacıları cesaretin bileşenlerini tespit etmeye yönlendirmiştir. Direk bir tanım verme yerine cesaretin, diğer bir ifade ile cesur davranışın, yapısını oluşturan bileşenleri doğru saptayabilmek, cesaretin tanımlayabilmesini ve anlaşılabilmesini de kolaylaştırabilecektir.

2.2. Cesaretin Bileşenleri

Cesaretin doğru bir şekilde anlaşılabilmesinde, özellikle yapılan son araştırmalarda, cesaretin bileşenleri diye ifade edeceğimiz bazı özelliklere odaklanıldığı dikkat çekmektedir. Bu kapsamda cesaretin bileşenlerini vurgulayan bazı araştırmaların tespitlerine özetle aşağıda, Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Cesaretin Bileşenleri

ARAŞTIRMACI	TEMEL YAKLAŞIM	CESARET BİLEŞENLERİ
Walton (1986: 3)	Cesur davranış özellikleri	<ul style="list-style-type: none"> • Kasıtlı ve bilinçli düşünerek yapılma, • Zor, tehlike ve acı içeren bir durumun varlığı, • Ahlaki bir niyetin olması, • Kişisel risk, cefa, çile içermesi.
Evans ve White (1981: 420)	Cesaretin ampirik tanımındaki boyutlar	<ul style="list-style-type: none"> • Cesur davranışı gözlemleyen, atfeden kişinin korku seviyesi, • Cesur davranışı yapan, atfedilen kişinin korku seviyesi, • Ortamın öne çıkan, dikkat çeken özellikleri, risk içermesi durumu.
Gould (2005)	Cesaretin boyutları	<ul style="list-style-type: none"> • Korku, • Uygun davranış, • Yüksek bir amaç.
Klein ve Napier (2003)	Cesaretin faktörleri	<ul style="list-style-type: none"> • Samimiyet; doğruyu söyleme ve işitmedeki açık sözlülük, • Amaç; soylu ve gözü pek hedefler, • Cefa; disiplini içermesi, alıkoyan bağlayıcı, • Risk; güçlendirmek, güven, ilişkiye yatırım,

		<ul style="list-style-type: none"> • İstek; ilham, maneviyat, iyimserlik, umut.
Kilmanın, O'Hara ve Strauss (2005)	Cesur davranışın örgütsel özellikleri	<ul style="list-style-type: none"> • Kişinin özgür seçim ve davranışı, • Çalışanın, bireyin önemli bir riski görmesi, tecrübe etmesi, • Bireyin riski kabul edilebilir şekilde mantıklı değerlendirmesi, • Bireyin faziletli veya değerli bir amacı izlemeye yönelik tasarlanmış davranışlar, eylemler göstermesi, • Kişinin tehlikeye, korkuya rağmen bilinçli davranışlarına devam etmesi.

Cesaret, doğruyu, gerekeni yapmada, tehlike ile beliren korkuyla yüzleşme kabiliyetidir. Cesaret, bireyin doğru olanı korkmadan veya korkuyu kontrol altına alarak yapabilmesidir. Cesaretin kaynağını, birey için doğruların, yapısı gerekenin kaynağı oluşturur (Mert, 2018: 14). Bu yönüyle cesaretin, gerek bireysel gerek ise toplumsal anlamda devamlı geliştirilmesi ve yerleştirilmesine ihtiyaç olduğu ortadadır. Cesaretin geliştirilmesi ve sürekli hale getirilmesi için devamlı cesur davranış konusunda farkındalık yaratılması ve cesur davranma yönünde gayret sarf edilmesi gerekir. Bu anlamda cesaret yönetsel sistemin bir parçası haline getirilmelidir (Mert, 2018: 18). Bunun nasıl yapılabileceğinin ve bunu yapabilmeye ne derece

Tablo 2. Kahramanlığın Bileşenleri

ARAŞTIRMACI	TEMEL YAKLAŞIM	KAHRAMANLIĞIN BİLEŞENLERİ
Kohen (2014)	Kahramanın Vasıfları	<ul style="list-style-type: none"> • Büyük zorluklarla baş edebilen, • Ciddi riskler alan, • Ahlaklılıkla yüzleşebilen, • Kişisel prensipler altında hareket edebilen.
Franco vd. (2011)	Kahramanlık kriterleri	<ul style="list-style-type: none"> • Kahramanca davranışın istekle yapılması, • Fiziksel ve sosyal potansiyel bir zarardan dolayı risk, • Eylemin sonucunun kabul edilme istekliliği, • Başkalarının faydasına hareket etme, • Kişisel bir kazanç beklentisi olmadan hareket etme.
Sullivan ve Venter (2010)	Kahramanlık tanımı bileşenleri	<ul style="list-style-type: none"> • Eylemin değerli ve soylu olması, • Bir rol model olarak algılanması, • İdeal bir kişisel imaj temsili.
Zimbardo (2007)	Kahramanlığın alt kategorileri	<ul style="list-style-type: none"> • Askeri kahramanlar, • Sivil kahramanlar, • Dini figürler, • Politik dini figürler, • Şehitler, mağdurlar, kurbanlar, • Politik veya askeri liderler, • Kâşifler, maceracılar, • Bilimsel icat yapan kahramanlar, • Merhamet ve şefkat gösterenler, • Mazlum, güçsüz durumda olan kişiler, • Bürokrasi kahramanları, • İfşacılar.

Tablo 2'de görüldüğü gibi, kahramanlığın alt bileşenlerini en kapsamlı şekilde inceleme Zimbardo (2007) tarafından yapılmıştır. Konunun tam olarak anlaşılabilmesi için 12 alt başlığın detaylı şekilde incelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Zimbardo (2007), kahramanlığı 12 ayrı kategoride incelediği çalışmasında, kategorilerden ilk ikisini askeri, diğerlerini ise sivil kahramanlık olarak gruplandırmıştır. Araştırmacının, her bir kategori için nasıl bir yaklaşım, tanımlama ve örneklendirme yaptığı ve bu

başarılı olunabildiğinin göstergesi ve incelemesi tarihsel kaynaklardan tespit edilebilecektir.

2.3. Cesaret ve Kahramanlık

Yapılan çalışmalarda cesaret ile ilişkili bir diğer kavram da kahramanlıktır. Cesaret ve kahramanlık birbirleri ile iç içe geçmiş kavramlardır. Kahramanca davranış, aynı zamanda cesur davranıştır. Kahramanlar, cesur davranış gösteren ve cesur davranışlarıyla toplumun beğenisini ve sahiplenmesini kazanan kimselerdir. Mevcut yazında kahramanlık kavramının alt bileşenleri Tablo 2'de sunulmuştur.

kahramanların neyi riske ettikleri ve/veya nasıl bir adanma, cömertlik içinde oldukları aşağıda açıklanmıştır.

Birinci ve ikinci kategorideki kahramanların vasıfları askeri niteliklerdir. Birinci kategoride askeri kahramanlar ve ciddi fiziksel risk durumlarına yönelik kahramanlar vardır. Yüksek derecede riskli ortamlara maruz kalan, bu durumda kahramanca davranan, gösterdikleri, yaptıkları davranış açısından, görevin gerekliliklerinden daha ileri giden, görevin ötesine geçen davranışları içerir. İkinci

kategoride sivil kahramanlar yer alır. Bunlar kendi işi veya görevi olmasa da, yüksek derecede bir risk alarak cesur davranış sergileyenlerdir (Zimbardo, 2007: 468-471).

İlk ikisi haricindeki kategoriler sivil nitelikteki özelliklerdir. Üçüncü kategori dini figürleri içerir. Bütün hayatını dini hizmete adanmış, dinin yayılması ve sürdürülmesi için kendini adarcasına çalışan kişilerdir. Bunlar genellikle öğretmen, eğitici olarak dini hizmetlerde bulunur ve dinin açıdan toplumda bir örnek olarak belirirler. Bu kişiler kendilerini çileli bir şekilde yaptıkları işe kurban edercesine adanmışlardır. Dördüncü kategori, politik dini figürleri içermektedir. Bunlar, daha sonra köklü değişimleri etkilemek ve yapmak için politik alana giren dini liderleri veya derin bir dini inanç sistemine sahip olan ve bununla politik değişiklikler, uygulamalar yapan politikacılardan oluşur. Beşinci kategori şehitleri, mağdurları, kurbanları vb. içerir. Bunlar dini veya politik figürler olup yaşamlarını bir amaca hizmet etmek için tehlikeye atarlar. Altıncı kategori politik veya askeri liderlerdir. Bunlar zor bir zamanda bir milleti veya grubu yöneten, onlara liderlik eden kişilerdir. Bir milleti birleştirmek için hizmet ederler, paylaşılan bir vizyon ortaya koyar ve yayarlar, milletin veya grubun hayatını idame ettirebilmesi için ihtiyaç olan gereklilikleri somutlaştırırlar. Yedinci kategori kâşifler, maceracılar oluşturur. Bunlar bilinmeyen coğrafyaları, bölgeleri keşfeden veya yeni, denenmemiş, ispatlanmamış ulaşım metodlarını uygulayanlardır. Sekizinci kategori bilimsel icat yapan kahramanlardır. Bunlar, bilimin bilinmeyen alanlarına girip araştırma yaparlar, yaratıcı ve yenilikçi yöntemleri, ispatlanmamış araştırma yöntemlerini kullanırlar. İnsanlık için faydalı olan yeni bilimsel bilgiyi keşfederler, icat ederler. Dokuzuncu kategoride merhamet ve şefkat gösterenler vardır. Bu kişiler başkalarına ciddi bir özveri gerektiren durumda yardım edenlerdir. İçinde bulunulan durum her zaman fiziksel bir risk durumu içermeyebilir. Başkalarına ihtiyaç duyan kişilere yardım ederler. Onuncu kategori mazlum, güçsüz durumda olan kişileri içerir. Bunlar düşmanca, zor koşullar altında başarılı olan, zor şartlara rağmen başarılı olup, başkalarına model olan kişilerdir. On birinci kategori bürokrasinin kahramanlarıdır. Bunlar büyük organizasyonlarda çalışan, karşılaştıkları büyük büyük baskılara ve anlaşmazlıklara rağmen değerlerini, prensiplerini ayakta tutabilen kişilerdir. On ikinci kategori ifşacılarıdır. Bunlar bir organizasyonda, yasadışı veya etik olmayan durumları, eylemleri herhangi bir mükâfat veya çıkar beklentisi olmadan, rapor eden, bildirenlerdir (Zimbardo, 2007: 468-471).

Tablo 2’de yer alan yaklaşımların dışında cesaret bağlamında kahramanlığın özelliklerine ilişkin başka çalışmalar da mevcuttur. Alison ve Goethals (2011) kahramanlığın, kahraman davranışın tanımlanmasının güç olduğunu vurgulayarak, bu güçlüğü, kavramın kültürel, tarihsel ve insanların kahraman davranışa yönelik algısını şekillendiren durumsal faktörlerin doğasına bağlamıştır.

Cesaretin öncüllerinin tespitine yönelik yaptıkları çalışmada Howard ve Cogswell (2018: 11) metanetin, proaktif kişiliğin, güç mesafesinin, güçlendirici liderliğin, yaşın, algılanan riskin cesaret davranışı üzerinde etkili

olduğunu tespit etmiştir. Bu çalışmada ayrıca, proaktif kişiliğin cesaret davranışı üzerindeki etkisinde algılanan cesaret faydasının düzenleyici bir etkiye sahip olduğu da belirtilmiştir. Bu ve benzeri çalışmalarda cesaretin öncülleri tespit edilmeye çalışılmış olsa da, daha kapsamlı bir yaklaşımla cesaretin kökenlerinin ne olduğunun anlaşılması ayrı bir öneme sahiptir. Bu kapsamda yapılan bu çalışmanın bundan sonraki bölümünde nispeten cesaretin milli köklerine diğer bir ifade ile kullanımına yönelik tespitleri yapabileceğimiz eski Türk yazıtları, mezar taşları ve belgeler ile burada araştırma konumuz kapsamında geçen ifadelerle yer verilecektir.

3. Eski Türk Yazıtları, Mezar Taşları ve Belgeler

Milletler yaşamları boyunca pek çok birikime sahip olurlar. Maddi ve manevi unsurlardan oluşan bu birikimler zaman sürecinden geçerek günümüze ulaşırlar. Milletlerin maddi miraslarından birisi de yazılı kaynaklardır. Türk tarihinin maddi kaynaklarından birisi, farklı zaman süreçlerinde farklı coğrafyalarda meydana getirilen yazıtlardır. Eski Türk runik metinler, Türklerin ilk yazılı belgeleri olması münasebetiyle önemli bir yere sahiptir (Yılmaz, 2018: 261). Yazıtlar, özellikle Orta Asya coğrafyasında olanlar, kadim Türk tarihi hakkında detaylı bilgiler içermektedir. Özellikle, İslamiyet öncesi çok az belgeye sahip olan Türk tarihinin (Gömeç, 2000: 64) en önemli kaynaklarından birisi de yazıtlardır. H. Namık Okun’a göre “Eski Türk Yazıtları” M. Ergin’e göre “Orhun Abideleri” ve V.Thomsen’e göre de “Orhun Yazıtları” adı ile ifade edilen taş üzerine yazmalar Güney Sibirya’da Yenisey Irmağı’nın yukarı mecrasına yakın yerlerde bulunmaktadır (Bademci, 2014: 30). Türk tarihinin ilk eserlerinden olan bu kitabeler, Göktürkler’in siyasi merkezi olan, Ötüken’in yanında ve Orhun nehrinin yatağında hazırlanmışlardır (Öztürk, 1996: 16).

Göktürk Yazıtları Orta Asya’da yaşayan Türk Milleti unsurlarının yaşantısı, tarihine ait pek çok kapsamlı bilgiyi içermektedir. Öyle ki, bu kutsal taşlar üzerine nakşedilen acı-tatlı yaşam tecrübeleri, her asırda yeniden şekillenmiş ve nesilden nesile, gerek dil gerek edebî eserler vasıtasıyla aktararak günümüze kadar gelmeyi başarmıştır (Şenocak, 2001: 166). Göktürkler, milattan önceki asırlarda, Hunlar tarafından kurulup, değişen sülaleler ve boylar idaresinde süregelen Asya’daki büyük Türk imparatorluğunun 6. asırla 8. asır arasındaki devresinde hüküm sürmüşlerdir (Ergin, 1989: 7). Enginün’e (2010) göre; Göktürk yazıtlarından evrensel gerçekler, atasözleri ve deyimler yanında davranış unsurları da bulunmaktadır. Ayrıca, Yenisey yazıtları bölgesinde Ugbat nehri civarında mezar taşlarından oluşan mezarlık (Orkun, 1940: 416) bir dikili taş grubu önemli veriler içermektedir.

4. Tarihi Türk Kaynakları ve Çalışma Uzaı

Çalışmamızda Orta Asya’daki yazıt, mezar taşları, çeşitli belgeler/yazmalar incelenmiştir. Orhun, Yenisey Yazıtları dönemin koşullarını anlatması bakımından son derece önemlidir. Bu kapsamda, bu bölgede yer alan yazıtlar, mezar taşları çalışmamızda ilk incelenen metinlerdir. Bunların dışında yine farklı araştırmacılar tarafından

bulunmuş, farklı dillerde yazılmış Türk tarihi ve yöneticilerine ait çeşitli yazma, yazılı eserler de incelenmiştir. Çalışmamızda, doğrudan cesaret, kahramanlık ve bunlarla eş anlamlı kelimeleri ifadelerin yer aldığı yazıt ve metinler incelenmiştir. Doğrudan bu ifadelerin yer almadığı ancak yöneticilerin benzeri özelliklerini içeren eden ifadeler incelenmemiştir.

Çalışmada kullanılan yazıt ve belgeler; Orhun Abideleri, İheHüşotu Yazıtı, Üçüncü Uygur Yazıtı, Ulug-kem Yazıtı, Uybat Yazıtları, Tunyukuk Yazıtıdır. Orhun abideleri Göktürk devrinden kalma kitabelerdir (Ergin, 1989: 7). Bu kitabelerin yanında Küliçur adlı bir Türk beyinin adına dikilen İheHüşotu Yazıtı Orta Moğolistan'da İheHüşotu denilen yerde Kotwicz tarafından bulunmuştur (Orkun, 1994: 135). Diğer yandan, Çince metinden çevrilen dokuz oymaklı Uygurların fevkalbeşer zeki ve harikulade savaşçı olan Alp Bilge Kağan'ın yazıtı ve onun yazıtı Alp inancı Bağa Tarhan tarafından yazılmıştır (Orkun, 1938: 232). Yenisey nehri havalisinde bulunduğu için umumiyetle bu adla tanınan yazıtların tarihi Orhun yazıtlarından daha eski olan Ulug-kem mezar taşı, Barlık Yazıtları, Uybatmezar taşları da (Orkun, 1940: 415-553) çalışmamızda kullanılmıştır. Yazıtların dışında, kâğıtlar üzerine yazılmış olan metinler de incelenmiştir. Tun - huang civarındaki mabetlerde Göktürk yazıtlarıyla yazılmış olan el yazması şimdiye kadar elde edilen yazmaların en dikkate şayan olanıdır (Orkun, 1938: 263).

5. Eski Türk Yazıtları, Mezar Taşları ve Belgelerinde Geçen Cesaret, Kahramanlık Bileşenleri

Eski Türk yazıtları, mezar taşları ve yazılı kaynakları incelendiğinde, metinlerin sıradan olay ve kişileri ifade

etmediği, toplumda öne çıkan, beğenilen, saygı gören, imrenilen kişi ve niteliklerin vurgulandığı görülmektedir. Bu niteliklerin şekillenmesinde, savaş ortamları diğer bir ifade ile tehlikeli ve özveri gerektiren zor şartların varlığı, bir ölüm kalım meselesi, varlığın sürdürülmesine dayandığı anlaşılmaktadır. Bu durumlarda, bireylerin başarısı sahip oldukları cesaretle ilişkilidir. Bireyin cesaret seviyesi bir tehlike karşısında, bir tehlikenin algılanması durumunda nasıl davranacağı üzerinde direkt etkilidir (Rachman, 1984). Eski Türk belgelerinin yaşandığı dönemlerin siyasi, askeri ve yönetsel koşulları cesarete dayalı bir yönetim uygulamalarını zorunlu kılmaktadır.

Cesaret, bireyin kendi veya başkalarına yönelik algıladığı iyiliği elde etme veya kaybetmemek için muhtemelen korku içeren tehlikeli bir durumda, uygun risklerin hesaplandığı, istekli, gönüllü bir davranıştır (Shelp, 1984: 354). Eski Türk yazıtları, mezar taşları ve belgelerde yer alan ifadeler bu tanımların ötesinde anlamlar içermektedir.

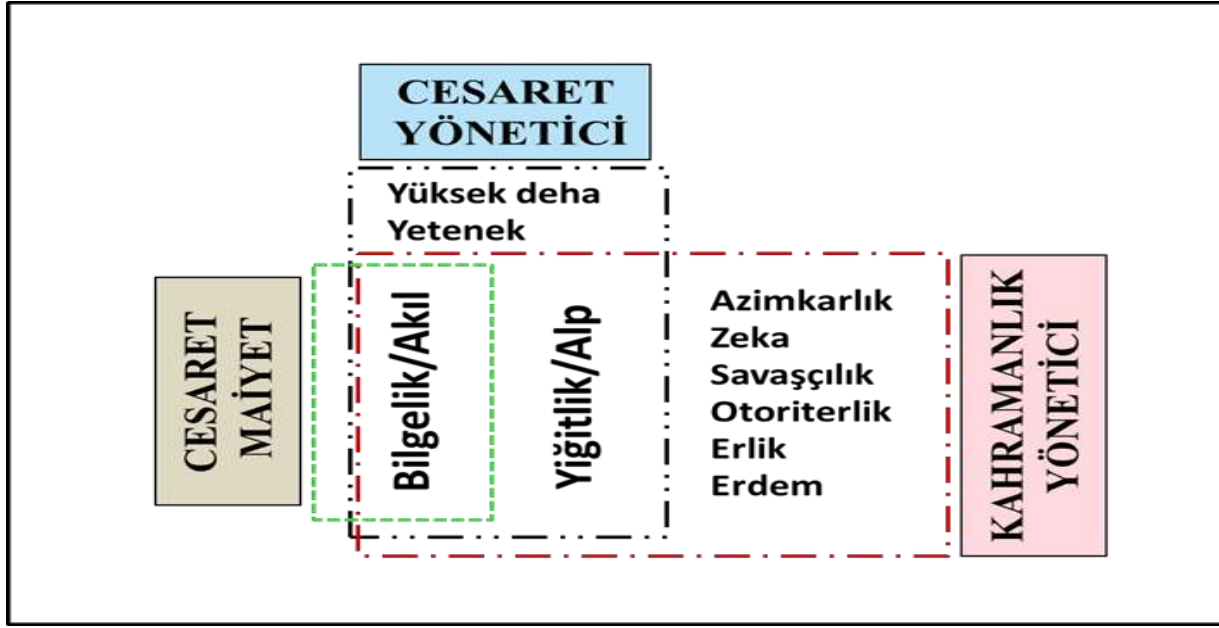
Türk yazıtlarını incelediğimizde, belgelerde cesaret ve kahramanlığı tanımlayan ve bu kavramları tamamlayan ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Belgelerde cesaret iki yönetici kesimi tarafından nitelenmektedir. Birincisi, yönetici konumunda olan hakan vb., diğeri de yüksek unvan ve pozisyona sahip komutanlar, danışma, yardımcıları yani üst yönetici konumunda olan hakanın mahiyetidir. Kahramanlık özelliği de ağırlıklı olarak askeri bir nitelik olarak ele alınmaktadır. Metinlerde kahramanlık yönetici konumundaki liderler için kullanılan bir niteliktir. Metinlerin geçtiği coğrafyadaki ortamın özellikleri düşünüldüğünde, askeri özelliklerin daha fazla öne çıktığı görülmektedir. Tablo 3'de çalışmada kullanılan metinlerde cesaret ve kahramanlığı niteleyen kelimeler yer almaktadır.

Tablo 3. Cesaret ve Kahramanlık Tanımlayıcıları

CESARET	YÖNETİCİ	Yüksek deha, maharetli, bilici olmak, bilgili insan, akıllı, yiğit/alp.
	MAİYET	Bilge/akıllı.
KAHRAMANLIK	YÖNETİCİ	Bilge, yiğit, azimkârlık, zekâ, harikulade/hakiki savaşçı ve otoriter, zekilik, erdem, erlik erdemi.

İncelediğimiz metinlerde iki ayrı kavramın yöneticilerin ve maiyetlerinin cesaret ve kahramanlık bileşenlerine baktığımızda öne çıkan, ortak olan ve birbirini bütünleyen

özelliklerin olduğu görülmektedir. Şekil 1'de her üç gruba ait cesaretin yönetsel özelliklerinin ortak ve ayırıcı noktaları yer almaktadır.

Şekil 1. Cesaret ve Kahramanlığın Bileşenleri

Mevcut yazında genel olarak cesaretin kaynakları korku ve endişe olarak belirtilmektedir (Lopez, 2007). Ancak, ilgili yazında cesaret ve kahramanlık davranışlarının kaynakları farklı zaman dilimi ve kültürlerle bağlı olarak yeterince incelenmemiştir. Tarihi Türk anıt ve dokümanlarında cesaret ve kahramanlığın kaynakları incelendiğinde, ortaya çıkan sonuçları, bu kavramlardan sadece birisine ait olanlar ile ortak olanlar şeklinde ayırabiliriz.

Cesur yöneticilerin ayırt edici özellikleri, yüksek bir dehaya sahip olmak ve yetenekli olmaktır. Yöneticilerin, yönetim sorumluluklarını yerine getirmek, strateji oluşturmak, milletine hizmet edebilmek için farklı olmaları gerekmektedir. Bunu sağlamak için deha düzeyinde bir bilgi, muhakemeye sahip olmalıdırlar. Türk yazıtlarına göre yönetsel deha ve yeteneklere sahip olan yöneticiler gerekli cesur davranışları gösterebilmektedirler. Yöneticiler görev yaptıkları sürece ağır sorumluluklar yüklenmişlerdir. Sorumlulukların yerine getirilebilmesi için dönemin Orta Asya coğrafyasında gösterilecek ilk yönetsel özellik cesaret olmaktadır. Bilge Kağan bıraktığı yazıtlarda, çıplak milleti elbiseli, fakir milleti zengin, az milleti çok kıldığını, etrafındaki diğer milletleri kendine tabi kıldığını belirtmektedir. Metindeki başarıların sağlanabilmesi için milletin yüksek yetenek ve deha ile donanmış cesur bir yönetici lidere sahip olması gerekmektedir. Metinden kısa bir örnek vermek gerekirse İltiriş-Kağan'ın cesur davranışları örnek gösterilebilir. "İltiriş -Kağan bilici olduğu için, cesur olduğu için, Çine karşı on yedi defa savaştı," (Ergin, 2011: 19).

Eski Türk anıtları, mezar taşları dönemin savaşçı, zafer kazanmış yöneticileri, liderlerine ait özellikleri günümüze aktarmaktadır. Metinlerde yer alan kişilerin ortak noktaları bir kahraman olmalarıdır. Örneğin yazıtlarda, Bumin Kağan etrafı hep düşmanla çevrilmiş ülkesini, asker sevk ederek dört taraftaki kavmi itaati altına almış, muti kılmış, başlılara baş eğdirmiş, dizlilere diz çöktürmüştür (Orkun, 1994: 15).

Dönemin coğrafyasında başarılı olabilmek için gerçek bir kahraman olmak gerekmektedir. Metinlerde geçen ayırt edici yönetici kahramanlık bileşenleri ise azimkârdık, zekâ, savaşçılık, otoriterlik, erlik ve erdem olarak sıralanabilir. Otoriterlik, azimkârdık ve savaşçılık devlet yönetimi yanında savaş meydanlarında zafer için olmazsa olmaz niteliklerdir. Diğer yazıtların yanında özellikle Çince yazılmış olan III. Uygur Yazıtında kahramanlığın bütünleyici bileşenleri sıklıkla geçmektedir. Yazıtta liderin öne çıkan ilk özelliği kahramanlıktır. Yazıtta kahramanlık, zekâ, savaşma, savaşçılık ve otorite ile ilişkilendirilmektedir (Orkun, 1938: 232-234). Metinden örnek vermek gerekirse, "Tun-Bağa Kağan kendi tacını (mevkiini) sağlamlaştıyordu. O yüksek deha ve cesareti ile dâhili ve harici işleri vazih bir nizama bağlamıştır" (Orkun, 1938: 232-234).

Muharebe öncesi ve savaş meydanında gösterilmesi gereken davranışlara ilave olarak bir kahraman olarak sahip olunması gerekli çok daha özel bir nitelik dikkati çekmektedir, erlik ve erdem. Yenisey nehri havalisinde bulunan yazıtlardan/mezar taşlarından olan Ulug-kem, Barlık ve Uybat yazıtlarında erlik ve erdem ifadeleri geçmektedir (Orkun, 1940: 553). Etik anlamlara sahip olan her iki kelime faziletli davranışları nitelendirmektedir. Savaşçılık, kahramanlık ve erdem yani fazilet, normalde pek yan yana gelmesi muhtemel özellikler olmasa da Türk yazıtlarında yer almaktadır. Metinlerde kahramanlık ile erdem ve buna yönelik davranışlar neredeyse eşdeğer sayılmaktadır. İncelenen kaynaklarda yöneticileri, ekiplerinde yer alan komutan, danışman vb. personelin kahramanlık konusunda ayırt edici bir bileşen bulunmamaktadır. Metinler içinden Uybat yazıtlarından örnek vermek gerekirse: "kahramanlığı için, erdemi için ittifak akdetti dört tarafla ittifak akdetti" (Orkun, 1940: 553) ifadesi belirtilebilir.

Metinleri incelediğimizde cesaretli yönetici ile kahraman yöneticilerin ortak noktası, yiğitlik ve alptir. Alp veya

alpağı, alpagut; kahraman, cesur, yiğit, çetin, sert, müthiş, tek başına, düşmana saldıran, yakalanmayan asker, subay, bir subay rütbesi (Ergin, 1989: 52) kelimeleri ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır. Alp, yiğit kişi varlığını milletine adayan bu uğurda her türlü çabayı gösteren kişidir. Benzer şekilde, eski ve orta Türkçede alp, Alpagu biçiminde tespit edilen kelimeler, eski Türk yazıtlarında ‘zor, güç’ gibi bir anlamın yanında unvan niteleyicisi olarak ‘cesur, yiğit savaşı’ anlamında da kullanılmıştır (Aydın, 2011: 10). Alp kelimesi bir yaşam tarzının ifadesidir. Alp tipinin en büyük özelliği olan at üzerinde devamlı olarak hareket halinde bulunma, ilerlemedir (Şenocak, 2001: 169). Tanımlarda yer alan bütünleyici kelimelerin hem cesaret hem de kahramanlık ile aynı anlamları taşıdığı görülmektedir. Her iki özelliğin ortaya çıkıp gelişmesinin temel nedeni dönemin tarihsel ve coğrafi koşullarından kaynaklanmaktadır. Hareketli ve zorlu koşullarda başarılı olabilmek için stratejik özellikler taşımanın yanında dönemin koşullarında cesur ve kahraman birer yönetici olmak gerekmektedir. Kısaca yiğit, cesur olanlar kahraman olarak varlıklarını sürdürebilirler. Yazıt ve belgelerdeki kişiler bunu başarabilen kişilerdir.

Yazıtlarda dikkatimizi çeken bir özellik de topluluk içinde akıllı, doğruyu görebilecek kişilere verilen önemdir (Şenocak, 2001: 169). Cesur yönetici, cesur maiyet ve kahraman yöneticilerin tamamında ortak olan nokta yönetici ve yardımcılarının akıllı ve bilge kişiler olmalarıdır. Göktürk ve Uygur dönemi metinlerinde bilge, kağandan başka öge “devletin danışmanı”, beg “boyun, kabilenin başı”, tamgaçı “damgacı, mühürdar”, buyruk “kumandan”, ayguç “kağanın danışmanı, sözcüsü” gibi üst düzey devlet yetkililerini ve ata “baba”, kişi “kişi” gibi halk kitlesinin bireylerini de nitelemektedir (User, 2006: 221). Bilge kişi mevcut koşullarda kendisinin ve milletinin varlığını koruyup güçlendiren, onu yükseklere taşıyan liderdir.

Türk yazıtlarından Türk yönetim tarzına ilişkin çıkarımlar yapmak mümkündür. Eroğlu’na (2016) göre Türk yönetim düşüncesinin dayandığı ilkelere “Kut ve Töre” (adalet) inancından sonra “bilgelik” gelmektedir. Eski Türklerde cesaretin ana bileşeninin olan bilgelik yönetici ve danışmanlarının sorumluluklarını yerine getirebilmek için sahip olması gereken tüm bilgileri kapsamaktadır. Yönetim kadrolarını dolduran kişilerin, öncelikle “akıllı”, “bilge” ve “cesur” olmaları, yani yöneticilerin kaliteli olmaları, bir anlamda üstlendikleri görev ve sorumlulukları layıkıyla yerine getirmeleri anlamına gelmektedir (Eroğlu, 2016: 20). Bilgelik yalnızca liderin değil yöneticilerinin de sahip olması gereken ortak niteliktir. Hanlarının bu bilge ve ileriye gören danışmanının prototipi savaş dönemlerinde (Boratav, 2012: 90) etkin roller üstlenmişlerdir.

Cesaret, kahramanlık ve bilgelik Orta Asya’nın coğrafyasının, sosyal ve siyasi yapısının zorunlu bir koşuludur. Bölgenin ve coğrafyanın kurumsal yapısı anlaşılmadan yönetsel yapı da anlaşılabilir. Devletin devamı törenin yaşaması ile mümkündür. Töreyle yaşatacaklar ilk kişiler yönetici ve ekibidir. Töre sınırlamaları ile şahıs hak ve topluluk menfaatlerinin çatışmasını önleyerek sosyal düzeni yürütebilmek için devlet başkanının, cesareti ve askerî bakımdan yeterliliği yanında tedbirli, ihtiyatlı ve ileri görüşlü, yani eski deyimle “hakim” yani “bilge” olması da gerekmektedir

(Kafesoğlu, 1997: 296). Başarılı bir liderin stratejik yönetici vasıflarına sahip olmasıdır. Geleceği değerlendirmek, planlamak ve uygulamak için de yeterli donanım ve liyakate sahip olunmalı yani bilen kişi olunmalıdır.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Yöneticilerin sorumluluklarını yerine getirilebilmeleri için gerekli yeteneklere sahip olmaları gerekmektedir. Yönetici, lider pozisyonundaki kişilerin sahip olması gerekli yeteneklerden birisi de cesarettir. Cesaret bireysel ve toplumsal boyutta var olmanın, ilerlemenin vazgeçilmez bir unsurdur. Bu nedendir ki, cesaret, tarihin ilk zamanlarından beri, düşünürlerin ilgisini çekmiş ve bu gizemli değer anlaşılmaya yönelik bir gayret sarf edilmiştir.

Cesaret her ne kadar pek çok milletin, kültürün, toplumun önemseydiği, ilk sıralara koyduğu bir değer olarak ortaya çıksa da, cesaret kavramının doğru anlaşılabilmesi için milli tarihsel, kültürel özelliklerin ve bu konudaki tespit ve uygulamaların keşfedilmesi gereklidir.

Günümüze kadar yapılan çalışmalarda cesaret, Sokrates, Konfüçyüs ve Platon’un eserlerinde yer alan uygulama ve hususlara bağlı olarak ele alınmıştır. Cesaret konusu üzerine yeterince araştırma yapılmamış olmasının bir nedeni olarak, cesaretin milli açıdan yeterince ele alınmaması gösterilebilir. Bundan dolayıdır ki, bu yönde yapılan çalışmaların yabancı yazında arttığı görülmektedir.

Yapılan bu çalışma ile cesaret ve kahramanlığın, toplumsal kültürümüz açısından nasıl bir yapı ve bileşenlerle özümseydiği, örnekendirildiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu kapsamda, yönetsel cesaret ve kahramanlığın bileşenlerinin; yüksek deha sahibi olmak, maharetli olmak, bilgili olmak, azimli olmak, hakiki bir savaşı olmak ve erdemli olmakla ilişkilendirildiği tespit edilmiştir.

Yapılan incelemede, Türk yazıtları, mezar taşları ve yazmalarda cesaretin yöneten/lider ve yönetim ekibinde yer alanlar ile yönetici/liderlerin cesaretle neredeyse eşdeğer kabul edilen kahramanlığının ortak noktası bilgelik ve akıldır. Elde edilen bulgular cesaretin ve kahramanlığın yönetsel boyutta ele alındığında, yöneticilerin cesaretle hareket edip birer kahraman olabilmeleri için yüksek bilinç, şuur seviyesine sahip yetenekli, bilge ve akıllı kişiler olmaları gerektiği belirtilmektedir.

Toplumda lider ve yönetici durumunda olan kişilerin, yönetmek ve etkilemek istedikleri kişilerin duygu ve düşüncelerine nüfus edebilmeleri, onlarda heyecan ve coşku oluşturabilmeleri, adanmaya varan bir sahiplenme ve gayret yaratabilmeleri, ancak toplumun temel esinlendirici değerlerine inebilen bir yaklaşımla mümkün olabilecektir. Diğer yandan, günümüz teknolojisinin etkisiyle hayli gelişmiş olan haberleşme vasıtaları, iletişim araçları, sosyal medya vb. hususlar dikkate alındığında, lider ve yönetici durumundaki kişilerin tutum, davranış, söylev ve özellikle de kararları, onların maiyetleri, takipçileri, paydaşları vb. tarafından kolaylıkla takip edilmekte ve bunun neticesinde yorumlanmakta ve de

etkilenilmektedir. Dolayısıyla, günümüzün her alanda giderek artan uluslararası rekabet ortamında, ülkemizin en ön sıralara geçebilmesinde, lider ve yöneticilerimizin, milli dokumuza uygun bir liderlik yaklaşım, tutum ve davranış içerisinde olmaları çok önemlidir. Yapılan bu çalışma kapsamında ele alınan cesaretin daha derinden araştırılarak tekrar keşfedilmesi, doğru anlaşılması ve milli kültür ve dokumuza uygun olarak gerçek anlamda temel liderlik özelliği haline getirilebilmesi kaçınılmazdır. Lider ve yöneticilere verilen eğitimlerde, üniversitelerde verilen derslerde, liderlik ve yöneticilik üzerine yapılan araştırma ve yazılan tezlerde “cesaret” konusunun dâhil edilerek, içselleştirilmesinin önemli bir fayda yaratabileceği değerlendirilmektedir.

Bundan sonra konu ile ilgili yapılacak çalışmalarda, kendi milli tarih ve kültürümüz ile uyumlu olan ve dolayısıyla da en etkin olarak kullanabileceğimiz cesaret model ve yaklaşımlarının geliştirilmesine ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir. Benzer çalışmaların farklı ve daha kapsamlı milli tarihsel yazıt ve kaynaklardan yapılarak, cesaretin adeta milli boyutta tekrar keşfedilmesine ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir.

Bununla birlikte cesaretin, liderlik ve yöneticilik konusunda nicel araştırma desenlerinin kullanıldığı araştırmalarda da bir değişken olarak ele alınmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Allison, S.T.,&Goethals, G.R.(2016). Hero Worship: The Elevation of the Human Spirit. *Journal of Theory Social Behavior*, 46 (2), 187–210.
- Aydemir M. & Mert, İ. S. (2018). A Critical Review of Social Sciences Theory and Practice, *A Study on the Investigation of the Historical Origins of Courage in Futuwwa and Akhi Institution*. Frontpage Publications Limited, Editör: Yenihan Bora, Sarıpek Doga Basar, Cerev Gökçe, 1,543-537.
- Aydın, E. (2011).Yenisey Yazıtlarında Geçen Unvanlar ve Unvan Niteleyicileri, *Belleten*, 2011- 2, 5-26.
- Bademci, A.(2014). Eski Türk Yazıtları'nda Tarih ve Sosyal Tarih Üzerine Bir Deneme, *Uluslararası Türklerde Tarih Bilinci ve Tarih Yazıcılığı Sempozyumu*, 29-42.
- Boratav N. P.(2012).*Türk Mitolojisi*.Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Cavanagh, G. F., & Moberg, D. J. (1999). The Virtue of Courage Within the Organization. In M. L. Pava & P. Primeaux (Eds.), *Research in Ethical Issues in Organizations*,(1–25). Stamford, CT: JAI Press, Inc.
- Clancy, T. R. (2003). Courage and Today's Nurse Leader. *Nursing Administration Quarterly*, 27, 128–132.
- Comer, D., Sekerka, R. & Leslie E. (2018).Keep Calm and Carry on (Ethically): Durable Moral Courage in the Workplace. *Human Resource Management Review*, 28, 116–130.
- Enginün, İ.(2010). Orhun Yazıtları: Besleyici Güç, *III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl.*,341-347.
- Ergin, M.(1989).*Orhun Abideleri*.İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergin, M.(2011).*Orhun Abideleri*.İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Eroğlu, F.(2016). Göktürklerde Yönetim Düşüncesi.*Yeni Fikir*, 7(16), 16-28.
- Evans, P. D.& White, D. G. (1981). Towards an Empirical Definition of Courage. *Behavioral Research and Therapy*, 19, 419–424.
- Franco, Z.E.,Blau, K.&Zimbardo, P.G. (2011). Heroism: a Conceptual Analysis and Differentiation Between Heroic Action and Altruism. *Review of General Psychology*, 15(2), 99-113.
- Gould, N. H. (2005). Courage: Its Nature and Development. *Journal of Humanistic Counseling, Education and Development*, 33, 102–116.
- Gömeç S. (2000). İslam Öncesi Türk Tarihinin Kaynakları Üzerine.*Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31(20), 51-92.
- Harbour, M.&Kisfalvi, V. (2014). In the Eye of the Beholder: An Exploration of Managerial Courage. *Journal of Business Ethics*, 119(4), 493–515.
- Hobbs, A. (2000). Plato and the Hero: Courage, Manliness and the Impersonal Good. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Howard, Matt C. &Cogswell Joshua E. (2018).The Left Side of Courage: Three Exploratory Studies on the Antecedents of Social Courage, *The Journal of Positive Psychology*, 13(1), 1-19.
- Kafesoğlu, İ.(1997).*Türk Millî Kültürü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Jiang, X. (2012). Confucius's View of Courage, *Journal of Chinese Philosophy*, 39(1), 44–59.
- Kilmann, R. H., O'Hara, L. A., & Strauss, J. P. (2005). Developing and Validating a Quantitative Measure of Organizational Courage. *Journal Business of Psychology*, 25, 15-23.
- Klein, M., & Napier, R. (2003). *The Courage to Act: 5 Factors of Courage to Transform Business*. Palo Alto, CA: Davies- Black Publishing.
- Kohen, A. (2014). Heroism and Subjectivity. Retrieved from. <http://kohenari.net/post/99653156590/>.(21.12.2018)
- Lopez, S. J. (2007). Profiling Courage: Introduction to the Special Issue on Courage. *The Journal of Positive Psychology*, 2(2), 79.
- Lopez, S. J.,Rasmussen, H. N., Skorupski, W. P., Koetting, K., Petersen, S. E., &Yang, Y. T. (2010). Folk Conceptualizations of Courage. In C. L. S. Pury, & S. J. Lopez (Eds.), *The Psychology of Courage: Modern*

- Research on an Ancient Virtue* (pp.23–45). Washington, D. C. : American Psychological Association.
- May, D. R., Luth, M. T., & Schwoerer, C. E. (2014). The Influence of Business Ethics Education on Moral Efficacy, Moral Meaningfulness, and Moral Courage: A quasiexperimental Study. *Journal of Business Ethics*, 124(1), 67–80.
- Mert, İ. S. (2007). *Cesaret Yönetimi*, İstanbul: Hayat Yayınları.
- Mert, İ. S. (2010). Terör Yönetimi Kuramı ve Cesaret: Kavramsal Bir Tartışma. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6(12), 57-80.
- Mert, İ. S. (2018). En Üstün Ruhsal Özelliklerimizden Biri: Cesaret. *Gönül Kültür ve Medeniyet Dergisi*, 84, 12-19.
- Orkun, H. N.(1938).*Eski Türk Yazıtları II*.İstanbul: Devlet Basımevi.
- Orkun, H. N.(1940).*Eski Türk Yazıtları III*.İstanbul: AlaeddinKıral Basımevi.
- Orkun, H. N. (1994).*Eski Türk Yazıtları*.Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası.
- Öztürk, A.(1996).*Ötüken Türk Kitabeleri*.İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Peterson, C., & Seligman, M. E. P. (2004). *Character Strengths and Virtues: A Handbook and Classification*. Washington, D. C.: American Psychological Association.
- Platon, (2001).*Lysis Yahut Dostluk, Lakhes Yahut Cesaret*. (Çev.Sabahattin Eyüboğlu, N. Şazi Kösemihal). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Putman, D. (1997). Psychological Courage. *Philosophy, Psychiatry and Psychology*, 4(1), 1–11.
- Rachman, S. (1984). Fear and Courage, *Behavior Therapy*, 15(1), 109–120.
- Sekerka, L. E., Bagozzi, R. P., & Charnigo, R. (2009). Facing Ethical Challenges in the Workplace: Conceptualizing and Measuring Professional Moral Courage, *Journal of Business Ethics*, 89(4), 565–579.
- Shelp, E. E. (1984). Courage: A Neglected Virtue in the Patient-Physician Relationship. *Social Science and Medicine*, 18(4), 351–360.
- Simola, S. (2015). Understanding Moral Courage Through a Feminist and Developmental Ethic of Care. *Journal of Business Ethics*, 130(1), 29–44.
- Sullivan, M.P., & Venter, A. (2010). Defining Heroes Through Deductive and Inductive Investigations. *J. Soc. Psychol*, 150(5), 471–484.
- Şenocak, E.(2001). Göktürk Yazıtlarında Türk Halk Edebiyatı Unsurları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 165-176.
- Snyder, C. R., Lopez, S. J., & Pedrotti, J. T. (2010). *Positive Psychology: The Scientific and Practical Explorations of Human Strengths*. CA: Thousand Oaks Sage.
- User, H. Ş.(2006). Eski Türkçede Bazı Unvanların Yapısı Üzerine, *Bilig*, Güz (39), 219-238.
- Walton, D. N. (1986). *Courage: A Philosophical Investigation*. Los Angeles: University of California Press.
- Woodard, C. R. (2004). Hardiness and the Concept of Courage. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 56, 173–185.
- Yılmaz, S.(2018). Eski Türk Runik Harfli Metinlerdeki Askerî ve Siyasî Terimler ile Unvan Niteleyicilerin Özbek Türkçesindeki İzleri. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4 (7), 260-296.
- Zimbardo, P.(2007). *The Lucifer Effect. How Good People Turn Evil*. New York, NY, US: Blackwell Publishing Ltd.
- Zushe, Y. (2018).The Cultural Discovery and Practical Implications of Chinese Values. *Social Sciences in China*, 39(3), 69-84.

Araştırma Makalesi • Research Article

Güvenlik İklimi ve Güvenlik Kültürünün İşyeri Yaralanmaları Üzerine Etkisinde Güvenlik Davranışlarının Aracılık Rolü: Döküm Sanayinde Bir Araştırma

The Mediating Role of Safety Behaviors on the Relationship between Safety Climate, Safety Cultural and Workplace Injuries: A Research in the Metal Casting Industry

Himmet Karadal,^a Ethem Merdan,^{b*} Mohammad Abubakar,^c

^a Prof. Dr., Aksaray Üniversitesi, İ.İ.B.F. Fakültesi, 68100, Aksaray/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-8050-5564

^b Öğr. Gör., Ahi Evran Üniversitesi, Kaman M.Y.O., 40300, Kırşehir/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-2528-2326

^c Dr. Öğr. Üyesi, Antalya Bilim Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, 07190, Antalya/Türkiye
ORCID: 0000-0002-1163-0185

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Şubat 2019

Düzeltilme tarihi: 23 Temmuz 2019

Kabul tarihi: 23 Ağustos 2019

Anahtar Kelimeler:

Güvenlik İklimi

Güvenlik Kültürü

Güvenlik Davranışları

İşyeri Yaralanmaları

ÖZ

İnsanlar iş hayatlarında olduğu gibi sosyal hayatlarında da güven içerisinde olmayı isterler. Ancak bazı meslekler vardır ki (madencilik, demir-çelik, metal döküm sanayi vb.) zaman zaman iş kazası durumları ve beraberinde ciddi yaralanmalar yaşanabilir. Bu iş kazasının sebep olacağı yaralanmaları azaltmak için işyerinde güvenli bir atmosferin oluşturulması son derece önemlidir. Bu çalışmanın amacı, güvenlik iklimi ve güvenlik kültürünün işyeri yaralanmalarına etkisinde güvenlik davranışlarının aracılık rolünü tespit etmektir. Çalışmanın kapsamı ve sınırları itibarıyla; Kırşehir ve Kırıkkale’de yer alan döküm sektöründeki işletmelerin çalışanlarıdır. Veri toplamak amacıyla anket yöntemi kullanılmıştır. Kırıkkale ve Kırşehir’deki metal döküm sanayiinde 309 çalışanın anket verileri kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler Amos istatistik programı ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda güvenlik iklimi ve güvenlik kültürünün işyeri yaralanmaları üzerinde etkisinde güvenlik davranışlarının aracılık etkisinin olduğu görülmüştür.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 1 February 2019

Received in revised form: 23 July 2019

Accepted: 23 August 2019

Keywords:

Safety Climate

Safety Culture

Safety Behaviors

Workplace Injuries

ABSTRACT

People want to be safe in their social lives as well as in their business life. However, there are some occupations (mining, iron-steel, metal casting industry, etc.) from time to time work accidents and accompanying serious injuries may occur. It is extremely important to create a safe atmosphere in the workplace to reduce the injuries caused by this work accident. The aim of this study is to determine the mediating role of security behaviors in the safety climate and safety culture in terms of workplace injuries. According to the scope and limits of the study; Kırşehir and Kırıkkale are the employees of the companies in the casting sector. Survey method was used to collect data. The survey data of 309 employees were used in the metal casting industry in Kırıkkale and Kırşehir. The relationships between variables were analyzed by Amos statistical program. As a result of the study, it was observed that security behaviors have a mediating effect on the safety climate and safety culture on the workplace injuries.

1. Giriş

Son yıllarda artan rekabet, işverenin yönetim anlayışı konusundaki yetersizlikler, çalışanın çalışma şartları ve süreleri, işçi ve işverenin sorumluluktan kaçınmaları, iş

yoğunluğu ve monotonluğu, işe gereken özenin ve dikkatin gösterilmemesi ve gerekli tedbirlerin alınmaması gibi sebeplerden dolayı iş kazaları ve bu kazalardan dolayı oluşan yaralanmalar artmaktadır. Bu açıdan bakıldığında güvenlik sadece yönetim veya

*Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: ethem.merdan@ahievran.edu.tr

sadece çalışanlar tarafından sağlanabilecek bir faaliyet değildir. Çünkü güvenlik konusunda işyerindeki tüm çalışanlara sorumluluklar düşmektedir. Bu yüzden güvenlik, tarafların ortak katılımı ile mümkündür. Neal ve Griffin'e (2006: 947) göre güvenlik katılımı, çalışanın kendi güvenliğine doğrudan katkısı olmayan fakat genel olarak güvenliği sağlayan bir ortamın oluşmasına yardımcı olan davranışları içerir. Bu davranışlar yöneticiyi güvenlik konusunda uyarmak ve görüşleri paylaşmak, güvenlik faaliyetlerine gönüllü katılmak, birlikte çalıştığı arkadaşlarına güvenlik konusunda yardımcı olmak ve onları uyarmak, güvenlik eğitimi ve toplantılarına katılmak, güvenlik sorunlarını düzeltmek amacıyla gündeme getirmek, koruyucu ekipman ve aletlerin kullanılmasına dikkat etmek şeklindedir.

İş kazalarını ve yaralanmalarını azaltmak amacıyla hem ülkemizde hem de tüm Dünyada son yıllarda alınan önlemler artmakla birlikte sürekli eğitim faaliyetleride düzenlenmektedir. Ancak iş kazaları sonucu yaşanan yaralanma veya ölümlerdeki rakamlara bakıldığında ciddi bir düşüş olmadığı görülmektedir. Bunun sonucunda işyerleri ciddi zaman, para ve eleman kaybıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu yüzden çalışan ve yöneten için işyeri güvenliği son derece önemlidir.

Güvenlik iklimi, güvenlik kültürü, güvenlik davranışları ve işyeri yaralanmaları ile ilgili literatür incelendiğinde, Glendonand Litherland (2001) çalışmalarında güvenlik ikliminin faktör yapısını belirlemekle birlikte, güvenlik iklimi ve güvenlik performansı (güvenlik davranışları) arasındaki ilişkiyi araştırmış, çalışma sonucunda güvenlik iklimi ve güvenlik performansı arasında ilişki bulunamamıştır. Cooper ve Phillips de (2004) güvenlik iklimi ve güvenlik davranışı ilişkisini incelemiştir. Çalışma güvenlik davranışlarının gerçek seviyelerini tahmin etmede güvenlik eğitiminin önemini ortaya koymuştur. Ayrıca sonuçlar güvenlik iklimindeki değişikliklerin artmasının, çalışanların güvenlik davranışlarında fiili değişikliklerle eşleşmesi anlamına gelmediğini göstermektedir. Neal ve Griffin'in (2006) yine başka bir çalışmada güvenlik iklimi, güvenlik motivasyonu, güvenlik davranışı ile bireysel ve grupsal kazalar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sonuçlar işyeri güvenliğini etkileyen faktörleri, bunlar arasındaki ilişkilerin yönünü ve hangi seviyelerde çalıştığını ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışma güvenlik motivasyonunun rolü ve güvenlik davranışlarının boyutları hakkında bilgiler vermektedir. Güvenlik iklimi ve güvenlik davranışları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların yanısıra yapılan diğer çalışmalar Johnson (2007) ile Zhou ve arkadaşlarının (2008) çalışmalarıdır. Her iki çalışmada güvenlik iklimi ve güvenlik davranışı arasında anlamlı sonuçlara ulaşılmış ve ilişkiler tespit edilmiştir. Bjerkan (2010) Norveç'teki açık deniz petrol ve gaz endüstrisindeki çalışanlar arasında yaptığı çalışmada sağlık, çevre, güvenlik iklimi ve güvenlik kültürünün iş kazalarıyla ilişkilerini analiz etmiştir ve bu değişkenler arasındaki ilişkilerin anlamlı olduğunu tespit etmiştir. Masood ve Choudhry (2011) ise Pakistan inşaat sanayinde güvenlik kültürünü artırmak ve

güvenlik performansını olumlu yönde etkileyecek güvenlik ikliminin sağlanmasında güvenlik yönetiminin açıklamalarını değerlendirmiştir. Çalışma sonucunda yönetim çabalarının, güvenlikle ilgili faaliyetler için işçilerle birlikte olmayı gerektirdiğini ve bu güvenlik yönetim sisteminin uygulanmasına yardımcı olduğunu ve her çalışanın inşaat alanlarında güvenli bir çalışma için yeteneği geliştirecek güvenlik bilgisini edinmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye'de ise bu konulara ilişkin yapılan çalışmaların olduğu görülmektedir. Sadullah ve Kanten (2009) Gelibolu-Çanakkale'deki iki tershanenin çalışanlarıyla yaptıkları araştırmada güvenlik iklimi ile güvenlik davranışları arasındaki ilişkiyi incelemiştir ve elde ettikleri sonuçlara göre güvenlik ikliminin dört alt boyutu ile güvenlik davranışları arasında ilişki bulunduğunu tespit etmişlerdir. Alkış ve Taşpınar (2012) Konya ilinde faaliyet gösteren demir-çelik işletmelerinde çalışanların işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin alguları araştırmıştır. Çalışmada çalışanların güvenlik iklimi ve iş sağlığı güvenliği alguları arasında güçlü pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Dursun (2013) yapmış olduğu çalışmada güvenlik kültürünün güvenlik davranışları üzerindeki etkisini incelemiştir ve sonuçta çalışanların güvenlik kültürü algısının çalışanların güvenli davranışları üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmüştür. Kanten (2013) mermer işçileriyle ilgili yapmış olduğu çalışmada güvenlik iklimi, çalışma koşulları, güvenlik davranışları, iş kazaları ve yaralanmaları arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Sonuçta, güvenlik iklimi ve güvenlik davranışları arasında önemli ilişkiler gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra güvenlik iklimi alguları, çalışma koşulları ve güvenlik davranış seviyeleri mermer işçilerinde örgütte iş kazası ve yaralanma olup olmamasına göre farklılık gösterdiği görülmektedir.

1.1. Güvenlik İklimi

Güvenlik iklimini ilk defa dile getiren Zohar (1980: 101)'a göre güvenlik iklimi, örgütün güvenliğiyle ilgili çalışanların işyerlerindeki çalışma ortamları hakkında sahip oldukları bilgilerin bütünüdür. Ya da diğer bir ifadeyle çalışanların güvenlik konusundaki inanışlarına yansıyan ve iş yerinde güvenlik açısından öngörülen davranışların olduğu veya bir organizasyonda güvenlik etğini tanımlayan bir kavramdır (Williamson, 1997: 16). Ceyhun'a göre ise güvenlik iklimi, çalışanların buldukları işin çevresine, işyerindeki güvenlik ortamına ve işe ilişkin riskli durumlarda sahip oldukları algıyı ifade etmektedir (Ceyhun, 2014: 93).

Güvenlik iklimi örgütsel iklimin bir alt boyutu olarak düşünülmeyle birlikte çalışma yöntemleri, çalışma tarzı, çalışan eğitimi ve sanayi temizliği gibi konuları içermektedir (Coyle ve ark., 1995: 248). Griffin ve Neal (2000:347-348) göre ise hem örgüt iklimi hem de iklimin belirli türlerinin kavramsallaştırılmasıyla, güvenlik iklimini tanımlamak için bir temel oluşturulmaktadır. Özellikle güvenlik iklimi birinci derece faktörler olan güvenlik politikaları, prosedürler ve ödül ile güvenlik ortamını düzenleyen bir faktör olarak kavramsallaştırılmalıdır. Güvenlik ikliminin asıl

düzenleyici etkisi, örgüt içindeki çalışanların inandıkları değerleridir.

Güvenlik iklimi, güvenlik davranışlarına katkı yapan, iş kazalarını ve yaralanmaları etkileyen bir değişkendir (Beus, 2010: 1431). İş kazaları ve yaralanmalarını azaltılması noktasında güvenlik iklimin sağlanabilmesi için yönetim değerleri, yönetim ve örgütsel uygulamalar, örgüt içi ve dışı iletişim, iş sağlığı ve güvenliği faaliyetlerine çalışanların katılımı olarak ifade edilen güvenlik iklimi bileşenlerinin biraraya getirilmesi son derece önemlidir (Ceyhun (2014: 94).

1.2. Güvenlik Kültürü

Kültür, işçilerin, yöneticilerin, müşterilerin ve tarafların maruz kaldıkları tehlikeli ve zararlı durumların azaltılmasıyla ilgili inançlar, normlar, tutumlar, roller, sosyal ve teknik uygulamalar olarak ifade edilebilir (Cox ve Flin, 1998: 191). Güvenlik açısından baktığımızda kültür, riskli durumlarda davranışlara yön veren yorumlar, varsayımlar ve inançlar olarak tanımlanabilmekle birlikte, güvenlik kültürü yüksek risk taşıyan işyerlerinde başarılı veya başarısız kritik durumlarda uyarı işaretleriyle insanların erkenden uyarılmasını sağlar (Bernard, 2014: 1).

Güvenlik kültürü, güvenliği etkileyen kişisel, mesleki ve örgütsel özellikleri belirten kurum kültürünün bir alt bileşenidir (Cooper, 2002: 31) ve bir örgütün iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin yönetim şeklini, yetkinliğini ve bu konudaki üstlendikleri görevleri belirleyen, kişiye veya gruba ait değer, tutum, algı, yetkinlik ve davranış biçimidir (Uçkun ve diğerleri, 2013: 61).

Güvenlik kültürü, bir örgütte pozitif veya negatif olup olmadığını ortaya koyan işyerindeki çalışma biçimidir. Zayıf bir güvenlik kültürü, kazaların olma olasılığının genellikle arttığı bir ortamın oluşmasında ana unsuru ifade etmektedir. Kurum içinde güvenlik kültürünün en uygun şekilde kullanılması ve geliştirilmesi kazadan sonraki yanlış davranışlardan ve kötü uygulamalardan kaçınmanın en iyi yollarından biridir. (Grebenssek ve Kosel, 2015; 360). İdeal güvenlik kültürü ise yöneticinin, kişiliği ya da şu anki ticari kaygıları dikkate almaksızın, tehlikeli durumlara karşı maksimum direnç göstermek amacıyla sistemi sürüklediği bir güçlü altyapının ifadesidir. Bu durumun gerçek iş dünyasında başarılması zordur ama çaba gösterilerek başarılabilir. Bir işyerinde bu kültürün altyapısı var ise güvenlik önlemlerini olumsuz yönde etkileyen, alıkoyan, atlatan birçok duruma karşı çıkılmakta ve iş kazası korkusu her zaman var olmakta ve işe her zaman dikkat edilmektedir. Kazaların az olduğu işyerlerinde güvenlik kültürünün yaygınlaştırılması ile mümkündür ancak bu çokda kolay bir iş değildir (Reason, 1998; 294).

1.3. Güvenlik Davranışları

Bir örgütte güvenlik ortamının, güvenlik davranışını olumlu etkilemesi beklenmektedir. Nitekim, çalışanlar güvenlik iklimini olumlu olarak algıladıklarında, olumlu güvenlik davranışları gösterme eğilimleri daha fazla olacaktır (HarsiniandGhofranipour, 2016: 1)

Güvenlik davranışı kısaca, korkulan durumlardan ve davranışlardan kaçınmak olarak tanımlanmaktadır (Salkovskis, 1991: 10). Doğrulanamayan tecrübelerle müdahale eden güvenlik davranışının en yaygın örneği kaçınma davranışında görülmektedir ancak güvenlik davranışının başka şekillerde örnekleride olmalıdır (Rachman ve diğ., 2008: 165). Çünkü kaçınma davranışı işyeri güvenliğinin sağlanması veya işyeri kazalarının önlenmesi noktasında tek başına yeterli olmayabilir.

Güvenlik davranışı, psikolojik bozukluklar içinde yer almaktadır ve bu olumsuz durumla mücadele etmedeki başarısızlık davranışın olumlu olmasını önlemektedir (Freeman et al., 2007: 90). Yani güvenlik davranışı, güvenliğin sağlanması için gösterilen mücadelede olumlu davranış geliştirmeyi ifade etmektedir.

1.4. İşyeri Yaralanmaları

İşyeri kazaları, işyeri güvenliğinin yetersizliğini ifade etmektedir, sadece güvenliğin varlığını değil, yokluğunu belirtmek için kullanılabilir (Beus, 2016: 354). İş yerinde yeterli güvenliğin olmaması sonucu iş kazaları ortaya çıkacak ve dolayısıyla işyeri yaralanmalarına neden olacaktır. İşyeri yaralanmaları sonucunda da verimlilikte düşüş, yasal uygulamalar, iş hacminde düşüş ve nitelikli insan kaybına neden olacaktır. Bunun yanısıra işyeri yaralanmaları, işçilerin yaşam kalitesini ve tatminlerini düşürür, gelir kaybına yol açabilir ve daha da kötüsü kritik durumlarda ölümlerle sonuçlanabilir (Barnes ve Wagner, 2009: 1305). Bu açıklamalardan yola çıkarak işyeri yaralanmaları, iş hayatında güvenlik önlemlerinin yetersizliği, dikkatsizlik, güvenlik kültürünün yeterince oluşmaması, bilgi eksikliği vb. sebeplerle yaşanan maddi ve manevi zararlara yol açan yaralanmalar olarak ifade edilebilir.

İşyeri yaralanmalarıyla ilişkili ağrı ve acı, verimlilik, tıbbi maliyetler üzerinde etkileri sebebiyle işçileri, işverenleri ve tüm toplumu etkilemektedir. İşverenler için, işyerindeki yaralanmalar iş sürekliliğinde ve bazı durumlarda aksamalara neden olmakta ve yeni işçi bulma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. İşverenler en az yaralanma ile verimlilik hedeflerini başarmak için ekipmanları doğru ve güvenli kullanacaklar, ergonomik ekipmana yatırım yapacaklar ve yaralanmaları azaltmak için işyerine uygun yeni uygulamalar geliştireceklerdir (Waehrerand Miller, 2009: 26).

1.5. Döküm Sektörü Hakkında Genel Bilgi

1.5.1. Dünyada ve Türkiye’de Döküm Sektörü

Demir ve Çelik Döküm Sanayi sektörü; endüksiyon, ark ve kupol tarzı ocaklarda pik demiri, çelik hurdaları ve ferro alaşım vb. ürünlerin eritilerek, kum, seramik ve metal kalıpların olduğu kalıplama tesislerinde şekillendirilerek ve özel ısı işlemlerden geçirilerek tüm sanayi sektörlerinin ihtiyaç duyduğu döküm ürünleri olan pik, çelik, sfero ve temper gibi ürünlerin üretildiği bir sanayi sektörüdür (Konya Sanayi Odası, 2008: 6).

Döküm sektörünün zorluk ve çevre şartları sebebiyle Avrupa Birliği ülkelerinden ziyade gelişmekte olan ülkelerde ön plana çıktığı dile getirilmektedir. Ancak Avrupa Birliği ülkelerinde dökümle ilgili tesis

yatırımları ve üretim tonajları incelendiğinde durumun bu şekilde olmadığı görülmektedir. AB ülkeleri verimsiz eski dökümhaneleri kapatıp yenilerini açmakta, açtığı her dökümhane kapatılan 10 dökümhane kadar üretim gerçekleştirmektedir. İşçilerin tecrübeli ve eğitimlerinin iyi olması sebebiyle de maliyetleri makul düzeyde olmaktadır (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000: 173).

1.5.2. Uygulama Yapılan İşletmeler Hakkında Genel Bilgi

Döküm sektörü otomotiv, beyaz eşya, enerji, raylı sistemler, savunma sanayi, tarım ve iş makineleri olmak üzere birçok sektörde üretim yapan bir sektördür. Bu sektör demirin eritilip işlenmesini konu alan ve bu işleme sırasında çalışanların ciddi iş kazalarıyla karşı karşıya kaldığı bir sektördür. Bu çalışmada konu döküm sektöründe çalışanların iş güvenliğinin (güven iklimi, güven kültürü ve güven davranışları) sağlanamaması noktasında işyeri yaralanmalarının oluşmasıdır. Bu konudan yola çıkılarak üç döküm fabrikasında yöneticilerle görüşmeler yapılmış fabrikalar ve sektör hakkında bilgiler alınmıştır.

Araştırma kapsamındaki üç döküm fabrikası Kırıkkale ve Kırşehir illerinde bulunmakla birlikte, genel olarak madencilik ve taş kırma, çimento, denizcilik, demir-çelik, savunma, otomotiv, beyaz eşya ve makine sanayiinde hizmet vermektedir. Yüksek manganlı, ısıya, paslanmaya, darbeye, aşınmaya dirençli çelik dökümler ve yüksek alaşımlı beyaz dökme demirler, pik (gri dökme demir), sfero (küresel grafik ve dökme demir) ve inşaat demiri üretimi yapılmaktadır.

2. Araştırma Metodolojisi

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın asıl amacı, güvenlik iklimi ve güvenlik kültürünün işyeri yaralanmaları üzerindeki etkisinde güvenlik davranışlarının aracılık rolünü belirlemektir. Döküm sektörü iş kazaları ve yaralanmalarının yoğun

olarak yaşandığı bir sektördür. Bu açıdan bakıldığında güvenli iş ortamının oluşturulması noktasında literatüre ve sektöre yapacağı katkılar bakımından bu çalışma son derece önemlidir. Bu araştırma sonucunda elde edilecek bulgular döküm sektörü çalışanlarına ve yöneticilerine yol göstereceği gibi, akademik anlamda bu kavramlara ilişkin araştırmaların yapılmasına da katkı sağlayacaktır.

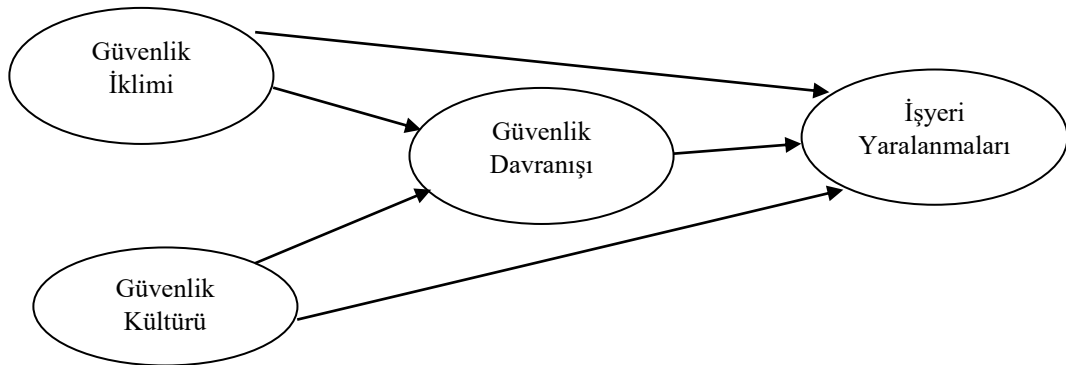
2.2. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmadaki ana fikir, güvenlik iklimi ve güvenlik kültürünün işyeri yaralanmaları oluşumunu engellemek için yeterli olmadığıdır. Bu nedenle, işyeri yaralanmalarından kaçınmak için bir destek mekanizması bulunmalıdır. Bu çalışmada, işgörenlerin güvenlik davranışlarının güvenlik iklimi ve güvenlik kültürünün iyi işlev görmesine yardımcı olacağını öneriyoruz. Başka bir deyişle, güvenlik davranışları güvenlik iklimi, güvenlik kültürü ve işyeri yaralanmaları arasındaki ilişkide yardımcı bir göreve sahiptir.

İnşaat sektöründeki birkaç çalışma güvenlik iklimi ve güvenlik davranışları arasındaki doğrudan ilişkiyi iletirmektedir (e.g., Fugas, Silva, & Meliá, 2012; Lu & Yang, 2011; Schwatka & Rosecrance, 2016). Diğer çalışmalarda güvenlik kültürü ve güvenlik davranışları ilişkilidir (Guo, Yiu & González, 2016; Neal, & Griffin, 2006). Güvenlik davranışları ile işyeri yaralanmaları arasındaki ilişkiyi gösteren çalışmalar da vardır (e.g., Kearney et al., 2015; Liu et al., 2015).

Literatürde eksik olan, işyeri yaralanmalarını azaltmak için güvenlik davranışının aracılık etkisi konusunda kapsamlı bir açıklamanın olmamasıdır. Bu makalenin ve önerilen modelinin katkıda bulunmaya çalıştığı yer burasıdır.

Araştırmaya yol gösterici olması ve hipotezlerin oluşturulması açısından aşağıdaki model kurulmuştur. Bu model güvenlik iklimi, güvenlik kültürü ve güvenlik davranışları arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçlayan bir modeldir ve Şekil 1'deki gibidir:

Şekil 1. Araştırma Modeli

2.3. Hipotezler

Bu çalışmanın amacına ve söz konusu modele göre oluşturulan hipotezler şu şekildedir:

H1: Güvenlik iklimi ile güvenlik davranışı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H2: Güvenlik kültürü ile güvenlik davranışı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

H3: Güvenlik davranışı ile işyeri yaralanmaları arasında anlamlı ve negatif bir ilişki vardır.

H4: Güvenlik iklimi ile işyeri yaralanmaları arasında anlamlı ve negatif bir ilişki vardır.

H5: Güvenlik kültürü ile işyeri yaralanmaları arasında anlamlı ve negatif bir ilişki vardır.

H6: Güvenlik davranışı, güven iklimi ve işyeri yaralanmaları arasındaki ilişkiye aracılık edecektir.

H7: Güvenlik davranışı, güvenlik kültürü ve işyeri yaralanmaları arasındaki ilişkiye aracılık edecektir.

2.4. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini döküm sektörü çalışanları oluşturmaktadır. Kırıkkale ve Kırşehir'deki döküm sektöründe yer alan çalışanlar örneklem olarak belirlenmiş ve rastsal olarak seçilen 350 çalışana yönelik anket uygulaması yapılmıştır. Ancak 306 döküm sektörü çalışanından yanıt alınabilmiştir.

2.5. Verilerin Toplanması

Araştırma da kullanılan anket 5 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik değişkenleri içeren 8 soru yer almaktadır. Anketin bu bölümünde yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, aylık gelir, işyerinde çalışma süresi, hedeflere ulaşma düzeyi ve işyerindeki statüye ilişkin sorulara yer verilmiştir. İkinci bölümde ise güvenlik iklimini ölçmeye yönelik 16 soru yer

almaktadır. Bu ölçek Kvalheim ve Dahl (2016) tarafından oluşturulmuştur. Üçüncü bölümünde Petitta ve arkadaşları (2017) tarafından oluşturulmuş olan 12 soruluk güvenlik kültürü ölçeği yer almaktadır. Anketin dördüncü bölümünde ise Tucker ve Turner (2011) tarafından oluşturulmuş olan 22 soruluk güvenlik davranışları ölçeği bulunmaktadır. Beşinci bölümde de Hemingway ve Smith (1999) tarafından oluşturulmuş olan 10 soruluk işyeri yaralanmaları ölçeği yer almaktadır.

2.6. Verilerin Analizi

Araştırmada uygulanan anketten elde edilen verilerin analizi için "SPSS 21.0" ve "AMOS 20.0" programı kullanılmıştır. Güvenlik iklimi ve güvenlik kültürünün işyeri yaralanmaları üzerine etkisinde güvenlik davranışlarının aracılık etkisini belirlemek için ise "bootstrapping" analizi yapılmıştır. Bu analizler sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

3. Bulgular

Tablo 1: Demografik Bulgular

Cinsiyet	F (Sıklık)	% Yüzde	Medeni Hal	F (Sıklık)	% Yüzde
Bayan	16	5,2	Bekâr	61	19,9
Erkek	290	94,8	Evli	245	80,1
Toplam	306	100,0	Toplam	306	100,0
Yaş	F (Sıklık)	% Yüzde	Aylık Gelir	F (Sıklık)	% Yüzde
18-25	30	9,8	1000 TL den az	2	0,7
26-30	60	19,6	1000-2000	147	48,0
31-35	66	21,6	2000-3000	109	35,6
36-40	75	24,5	3000 den fazla	48	15,7
41-45	48	15,7	Toplam	306	100,0
46-üstü	27	8,8			
Toplam	306	100,0			
Eğitim Düzeyi	F (Sıklık)	% Yüzde	Çalışma Süresi	F (Sıklık)	% Yüzde
İlköğretim	62	20,3	1 yıldan az	14	4,6
Lise&Dengi	166	54,2	1-3 yıl	86	28,1
Önlisans	37	12,1	4-7 yıl	106	34,6
Lisans	28	9,2	8-10 yıl	66	21,6
Lisansüstü	13	4,2	10 yıldan fazla	34	11,1
Toplam	306	100,0	Toplam	306	100,0
Çocuk Sayısı	F (Sıklık)	% Yüzde	Kaza Olma Durumu	F (Sıklık)	% Yüzde
Çocuk yok	80	26,1	Hiçbir zaman	16	5,2
1 çocuk	45	14,7	Nadiren	120	39,2
2 çocuk	79	25,8	Bazen	101	33,0
3 çocuk	48	15,7	Sıkça	39	12,7
4 çocuk	30	9,8	Çok sık	30	9,8
5 çocuk	6	2,0	Toplam	306	100,0
6 çocuk	6	2,0			
7 çocuk	8	2,6			
8 çocuk	3	1,0			
9 çocuk	1	0,3			
Toplam	306	100,0			
İşyerindeki Statü	F (Sıklık)	% Yüzde	Hedeflerine Ulaşma	F (Sıklık)	% Yüzde
Amir	28	9,2	Hiçbir zaman	46	15,0
Operatör	75	24,5	Nadiren	84	27,5
Potacı	53	17,3	Bazen	95	31,0
Elekçi	34	11,1	Sıkça	49	16,0
Ocakçı	30	9,8	Çok sık	32	10,5
Diğer	86	28,1	Toplam	306	100,0
Toplam	306	100,0			

Katılımcılarla ilgili demografik bulgulara değerlendirildiğinde katılımcıların cinsiyet dağılımlarının % 5.2'sini bayanlar, % 94.8'ini erkekler oluşturmaktadır. Katılımcıların medeni durum dağılımları incelendiğinde %19.9'u bekâr ve % 80.1'i evlidir. Yaş durumlarına bakıldığında katılımcıların % 9.8'i 18-25 yaş grubunda, %19.6'sı 26-30 yaş grubunda, % 21.6'sı 31-35 yaş grubunda, %24,5'i 36-40 yaş grubunda, % 15,7'si 41-45 yaş grubunda ve % 8,8'i 46 ve üstü yaş grubunda yer almaktadır. Katılımcıların eğitim durumları değerlendirildiğinde % 20.3'ü ilköğretim, % 54,2'si Lise&Dengi, %12,1'i önlisans, % 9,2'si lisans ve % 4,2'si yüksek lisans eğitimi almıştır. Aylık gelir durumları incelendiğinde % 0,7'si 1000 TL ve daha az, %48.7'si 1000-2000 arası, % 35.6'sı 2000-3000 arası, %15.7'si 3000 TL den fazla aylık gelire sahiptir. Katılımcıların çalışma sürelerine bakılacak olursa % 4.6'sı 1 yıldan az, % 28.1'i 1-3 yıl arası, % 34.6'sı 4-7 yıl arası, %21.6'sı 8-10 yıl arası ve %11.1'i 10 yıldan fazla bulunduğu iş kolunda çalışmıştır. Çocuk sayısı incelendiğinde % 26.1'inin çocuğu yoktur, % 14.7'sinin 1 çocuk, ve %25.8'i 2 çocuk, % 15.7'si 3 çocuk, % 9.8'i 4 çocuk, %2.0'si 5 çocuk, %2'si 6 çocuk, % 2.6'sı 7 çocuk, % 1'i 8 çocuk

ve % 0.3'ü 9 çocuk sahibidir. İşyerindeki kaza olma durumuna ilişkin cevaplara bakıldığında % 5.2'si hiçbir zaman, % 39.2'si nadiren, % 33.0'ü bazen, % 12.7'si sıkça, % 9.8'i çok sık cevabını vermiştir. İş sağlığı ve güvenliği eğitimi verilme durumu incelendiğinde % 7.5'i hiçbir zaman, % 31.7'si nadiren, % 21.2'si bazen, % 29.1'i sıkça, % 10.5'i çok sık cevabını vermiştir. İşyerindeki statülere bakıldığında % 9.2'si amir, % 24.5'i operatör, % 17.3'ü potacı, % 11.1'i elekçi, % 9.8'i ocakçı, % 28.1'i diğer grubunda yer almıştır. İşçilere hedeflerine ulaşma düzeyi sorulduğunda % 15'i hiçbir zaman, % 27.5'i nadiren, % 31.0'i bazen, % 16.0'sı sıkça, % 10.5'i çok sık cevabını vermiştir.

Bu çalışmada toplanan verilerin sunulan modele uygunluğu, AMOS istatistik programı 20.0 versiyonu kullanılarak Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) ile test edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre uyum ölçütlerine bakıldığında (Ki-Kare (χ^2)=2775.535, DF= 741, p= 0.000), (GFI=0.702, 1=maksimum uygunluk), (NFI=0.813, 1=maksimum uygunluk), (CFI=0.855, 1=maksimum uygunluk), (TLI=0.840, 1=maksimum uygunluk), (CMIN/DF= 3.746 değerler>1 ve <5 ise kabul edilir.) verilerin modele uygun olduğu söylenebilir.

Tablo 1. Doğrulamalı Faktör Analizi Sonuçları (n=306)

Ölçek Maddeleri	Faktör Yüğü
Güvenlik İklimi Boyutları	
Güvenlik Yeterliliği	
İş sağlığı ve güvenlik kurallarını iyi bilirim.	.744
Yeterince iş güvenliği eğitimi aldım.	.688
Yeterince işyeri eğitimi aldım.	.688
Güvenlik Sistemi	
İşimle ilgili kural ve talimatlara kolayca erişebiliyorum.	.873
Güvenlik uyarı levhalarına uymak işi doğruyu yapmayı kolaylaştırır.	.855
İş sağlığı ve güvenlik kuralları görevlerim açısından uygundur.	.851
Kurum içinde her zaman bilgi alacağım biri vardır.	.874
Güvenlik Denetimi	
İş sağlığı ve güvenlik kurallarını yöneticimle tartışmam.	.835
Yöneticim, iş güvenliği konusunda ilgilenmemden hoşnuttur.	.795
Yöneticim iş sağlığı ve güvenliği konusunun yerleşmesini sağlar.	.717
İş güvenliği uzmanlarının önerileri yöneticiler tarafından ciddiye alınır.	.643
Güvenlik Kültürü	
Yöneticiler daha fazla kazanç için güvenlik kurallarını önemsemezler.	.920
İşletmemizde güvenlik önlemleri yetersizdir, dikkat etmezsen kaza geçirirsin.	.870
İşletmemizde güvenlik kontrolleri işe yaramaz, çünkü çoğu makine arızalıdır.	.922
Güvenlik tedbirlerinin başarısız olmasından, işçiler sorumlu değildir.	.870
İşletmemizde her gün ciddi güvenlik tehlikesi vardır; bu nedenle, işyeri güvenliği konusunda endişe etmek yersizdir.	.775
Güvenlik önlemleri uzmanlarca alınmalıdır, işçiler sorumlu tutulmamalıdır.	.638
Çalışanların, küçük makine arızalarından daha ciddi meseleleri vardır.	.637
Güvenlik kurallarından çalışanlar değil idare sorumlu tutulmalıdır.	.540
Güvenlik bütçesinden kesinti yapıp rekabete harcamasını doğru buluyorum.	.556
Güvenlik Davranışları Boyutları	
İşten Ayrılma	
Aileme, işten ayrılmayı düşündüğümü söyleyeceğim.	.784
Yöneticime işten ayrılacağımı nasıl söyleyeceğimi düşünüyorum.	.872
Burada çalışmayan arkadaşlarıma işten ayrılacağımı söyleyeceğim.	.979
İş arkadaşlarıma işten ayrılmayı düşündüğümü söyleyeceğim.	.965
Samimi olduğum arkadaşlarıma işten ayrılmayı düşündüğümü söyleyeceğim.	.896
Güvenlik İhmali	
Kişisel güvenliğimi tehdit etse de kolay olan yöntemleri kullanırım.	.528
Güvenli çalışmama alışkanlığım oluştu.	.571
İş sağlığı ve güvenliği tedbirlerini takip etmeyi bıraktım.	.519
Güvenlik sorunlarını tamamen göz ardı ederim.	.612

Yöneticime tehlikeler hakkında bir şeyler söylemem.	.657
İş arkadaşlarımı potansiyel tehlikeler konusunda uyarmam.	.776
İşyeri Yaralanmaları	
İşyerimdeki kaza sonucu vücudumda bir takım yanıklar oluştu.	.592
İşyerimdeki kazalar sonucu ezikler ve morluklar oluştu.	.605
İşyerimdeki kaza sonucu vücudumda çizikler ve sıyrıklar oluştu.	.605
İşyerimdeki kaza sonucu burkulmalar ve incinmeler yaşadım.	.714
İşyerimdeki kaza sonucu beyin sarsıntısı yaşadım.	.906
İşyerimdeki kaza sonucu vücudumda kesikler, yırtılmalar ve delinmeler oluştu.	.890
İşyerimdeki kaza sonucu vücudumun bazı bölgelerinde kırıklar oluştu.	.829
İşyerimdeki kaza sonucu vücudumda bir takım yırtıklar oluştu.	.741
İşyerimdeki kazalar sonucu eklem ağrıları yaşadım.	.576
İşyerimdeki kaza sonucu bulaşıcı ve enfeksiyon hastalıkları geçirdim.	.787

Bu çalışmada kullanılan araçlar, ölçmeye yöneldiği yapıyı ölçüp ölçmediğine ilişkin yapı geçerliliği; 1. yakınsama (convergent validity) ve 2. iraksama veya ayırt edici geçerlilik (discriminant validity) teknikleri ile irdelenmiştir. Tablo 1'de görüldüğü gibi ölçek maddelerinin standartlaşmış faktör yükleri 0.51 ve 0.97 arasında değişmektedir. Bu yüklerin 0.05 değerinden büyük olması ölçümü sağlamıştır. Diğer taraftan ölçeklerin AVE (Ortalama

Açıklanan Varyans) değerlerinin 0.50'den büyük olması yakınsama geçerliliğinin göstergesidir. Ayrıca CR (Yapısal Güvenilirlik) değerinin 0.70'den büyük olması ölçme sonuçlarının güvenilirliğinin ve iraksama geçerliliğinin bir göstergesidir. Faktör yükü 0.50'nin altında olması sebebiyle güvenlik iklimine ait 12, 13, 14, 15, 16. soru, güvenlik kültürüne ait 6, 9 ve 11. soru, güvenlik davranışlarına ait 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16. soru analiz dışı bırakılmıştır.

Tablo 2. Yakınsama, Ayırt Edici Geçerlilik ve Korelasyon Değerleri

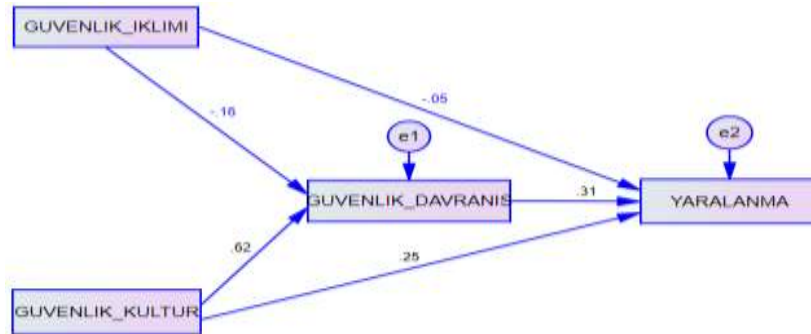
Değişkenler	AVE	CR	α	1	2	3	4
1. İşyeri Yaralanmaları	0.539	0.919	0.943	-			
2. Güvenlik Kültürü	0.580	0.923	0.974	0.558**	-		
3. Güvenlik Davranışları	0.577	0.935	0.989	0.493**	0.592**	-	
4. Güvenlik İklimi	0.613	0.945	0.991	-0.288**	-0.292**	-0.276**	-

Not: CR, Yapısal Güvenilirlik; AVE, Ortalama Açıklanan Varyans; α , Alfa Güvenirliği;

****Korelasyon değerleri 0.01 düzeyinde anlamlıdır (çift-yönlü)*

Multicollinearity problemini engellemek için değişkenler arasında çoklu değişme (multicollinearity), varyans şişmesi (VIF) ve tolerans değerleri incelenmiş,

5'ten küçük VIF ve sıfıra yaklaşan toleransı rastlanmamıştır. Bu durumda çoklu değişme (multicollinearity) problemini olmadığı söylenebilir.

Şekil 2. Sonuç Modeli

Değişkenler arasında korelasyon değerleri incelendiğinde, dört değişken arasında anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir. Güvenlik kültürü, güvenlik davranışları ve işyeri yaralanmaları arasındaki ilişki pozitif yönlü iken, güvenlik iklimi ile güvenlik

kültürü, güvenlik davranışları ve işyeri yaralanmaları arasındaki ilişki negatif yönlüdür. Elde edilen korelasyon katsayılarına bakıldığında güvenlik kültürü ve güvenlik davranışları arasındaki ilişkinin daha güçlü olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Araştırma Modeli İçin Maksimum Olasılıklı Tahminler (n=306)

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişkenler	β	ρ
Güvenlik İklimi	Güvenlik Davranışları	-.164	***
Güvenlik Kültürü	Güvenlik Davranışları	.617	***
Güvenlik Davranışları	İşyeri Yaralanmaları	.312	***
Güvenlik İklimi	İşyeri Yaralanmaları	-.054	.279
Güvenlik Kültürü	İşyeri Yaralanmaları	.251	***

*Not: ***0.001 düzeyinde anlamlıdır (çift-yönlü)*

Hipotezleri test etmek için yapılan AMOS'le yapısal eşitlik model analiz yapıldı. Sonuçları Şekil 2 ve Tablo 3 de sunulmuştur. Tablo 3'e göre güvenlik iklimi güvenlik davranışları üzerinde ($\beta = -.164$, $\rho = .000$) negatif yönlü anlamlı bir etkiye sahiptir. Bu durumda H1 hipotezi desteklenmemektedir.

Güvenlik kültürü güvenlik davranışları üzerinde ($\beta = .617$, $\rho = .000$) pozitif yönlü anlamlı bir etkiye sahiptir. Bu durumda H2 hipotezini desteklemektedir.

Güvenlik davranışları işyeri yaralanmaları üzerinde ($\beta = .312$, $\rho = .000$) pozitif yönlü anlamlı bir etkiye sahiptir. Bu sonuca göre H3 hipotezi desteklenmemektedir.

Güvenlik iklimi işyeri yaralanmaları üzerinde ($\beta = -.054$, $\rho = .279$) negatif yönlü ve anlamsız bir etkiye sahiptir. Bu durumda H4 hipotezini desteklenmemektedir.

Güvenlik kültürü işyeri yaralanmaları üzerinde ($\beta = .251$, $\rho = .000$) pozitif yönlü anlamlı bir etkiye sahiptir. Bu durumda H5 hipotezi desteklenmemektedir.

Tablo 4. Araştırma Modeli İçin Toplam Etkinin Standardize Olmaması (n=306)

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişkenler	Toplam		Aracı p
		Etki	Doğrudan Etki	
Güvenlik İklimi	Güvenlik Davranışları	-.164	-.164	.000
Güvenlik Kültürü	Güvenlik Davranışları	.617	.617	.000
Güvenlik Davranışları	İşyeri Yaralanmaları	.312	.312	.000
Güvenlik İklimi	İşyeri Yaralanmaları	-.106	.054	-.051 .002**
Güvenlik Kültürü	İşyeri Yaralanmaları	.443	.251	.193 .001***

*Not: **0.05 düzeyinde anlamlıdır (çift-yönlü); ***0.001 düzeyinde anlamlıdır (çift-yönlü)*

Tablo 4, çalışma değişkenlerinin toplam, doğrudan ve aracı etki tahminlerini sunmaktadır. Bu tablonun oluşturulmasında bootstrapping analiz (Simulasyon kitle n=3,000) yöntemi kullanılmıştır. Tabloya göre güvenlik ikliminin işyeri yaralanmaları üzerinde güvenlik davranışının aracı etkisi -0.051 ($\rho = 0.002$, 95% güven aralığı: -.099 – -.020)'dir. Bazıları bu aracılık etkisinin Baron ve Kenny (1986) nin aracılık kurallarını bozduğunu iddia edebilir. Ancak, bootstraplama analizinin güzel tarafı, Baron ve Kenny varsayımlarının ve SOBEL testinin hatalarının üstesinden gelebilmesidir (Zhao, Lynch & Chen, 2010).

Ayrıca güvenlik kültürünün işyeri yaralanmaları üzerinde güvenlik davranışının aracı etkisi 0.193 ($p = 0.001$, 95% güven aralığı: 0.103 – 0.291)'dir. Bu sonuca göre hipotez H6 ve H7 kabul edilmiştir.

4. Sonuç

Bu çalışma Kırıkkale ve Kırşehir ilinde döküm sektöründe çalışanlara yönelik yapılmakla birlikte güvenlik ikliminin ve güvenlik kültürünün işyeri yaralanmaları üzerindeki etkisinde güvenlik davranışlarının aracılık etkisini incelemeyi amaç edinmiştir. Araştırma çerçevesinde demografik bilgilere bakıldığında araştırma örnekleminde erkeklerin ağırlıkta olduğu, büyük bir kısmının evli, 36-40 yaş aralığında, lise ve dengi eğitimi almış, 1000-2000 TL arası ücret almış, 4-7 yıl arası çalışmış oldukları ve 2 çocuk sahibi olanların çoğunlukta olduğu görülmüştür. Kaza olma durumu, iş sağlığı ve iş güvenliği eğitiminin verilme durumuna bakıldığında işçilerin çoğunluğu nadiren cevabını vermiştir. Çalışanların çoğunluğu operatördür. İşçilere hedeflerine ulaşma düzeyleri sorulduğunda bazen cevabı ağırlıktadır.

Yapısal eşitlik modellemesi sonuçlarına göre güvenlik iklimi, güvenlik kültürü, güvenlik davranışları ve işyeri yaralanmaları arasındaki ilişkilere bakıldığında hem anlamlı hem de zıt ilişkiler olduğu görülmektedir. Güvenlik kültürü arttıkça güvenlik davranışlarında arttığı görülmektedir. Yani güvenlik kültürüne sahip

biyeylerin güvenlik davranışında olumlu yönde olacaktır. Birçok araştırmacı bu fikri desteklemektedir; örgütsel ve işgören güvenlik kültürü, çalışanlar arasındaki güvenlik davranışları için güçlü bir belirleyici faktördür. (Mearns&Flin, 1999; Morrow, Koves&Barnes, 2014; Petitta, Probst, &Barbaranelli, 2017).

Ancak güvenlik kültürü artmasına rağmen işyeri yaralanmalarının azalması beklenirken arttığı görülmektedir. İstatiksel bakımdan bu ilişki bir anlam ifade etsede beklenenin tersi bir sonuç ortaya çıkmıştır. Halbuki güvenlik kültürü arttıkça işyeri yaralanmaları azalmalıdır. Önceki araştırmacılar, örgütlerin uygun bir güvenlik kültürü geliştirmek için güvenlik denetimi, güvenlik eğitimi ve öğretiminin dikkate alınması gerektiğini savunmaktadır (Liu ve diğerleri, 2015). Yukarıda bahsedilen bileşenlerin, incelenmekte olan sektörde düzgün bir şekilde ortaya konması mümkün değildir. Bunda iş yeri ve işçilerin yeterince bir güvenlik kültürüne sahip olmamalarının etkisinin olduğu söylenebilir. Bu sonucun bir diğer açıklaması, iş yeri ve işçiler için üretkenliğin daha fazla önemsendiğidir. Nordlöf, Wiitavaara, Winblad, WijkandWesterling (2015)'e göre güvenlik genellikle üretkenliğe göre arka planda kalıyor ve güvenlik kuralları işin yapılması sırasında ihlal ediliyor.

Güvenlik iklimi arttıkça güvenlik davranışlarında azalma ve artma söz konusu değildir ve işyeri yaralanmalarında etkilenmediği görülmektedir. İstatiksel bakımdan güvenlik iklimi ve güvenlik davranışları arasındaki ilişki anlamlıdır ancak beklenilmeyen sonuçlar görülmektedir. Beklenen sonuç, güvenlik iklimi arttıkça güvenlik davranışlarının artmasıdır. Güvenlik iklimi, çalışanların genel psikolojik ve duygusal esenliğinin güçlü bir belirleyicisidir. Clarke ve Cooper (2004), çalışanların genel sağlık ve esenliklerinin kaza ve yaralanmalara müdahaleyi etkilediğini ileri sürmüştür (Nahrgang, Morgeson ve Hofmann, 2011). Dikkat dağınıklığı, dikkatsizlik ve yorgunluk gibi bilişsel süreçler, katılımcıların güvenlik davranış algılarında azalma için potansiyel açıklayıcı mekanizmalardır (Griffin ve

Curcuruto, 2016). Örneğin, güvenlik iklimi algılarındaki değişiklikler, güvenlik davranışı performansındaki değişimleri yansıtmaz. Aynı şekilde, güvenlik davranışındaki değişiklikler de güvenlik iklimi algılarında yansıtılmamaktadır (Cooper, & Phillips, 2004). Bu ilişkiyi çözmek için Türkçe daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır.

Diğer taraftan güvenlik iklimi arttıkça işyeri yaralanmaları azalmasını gerekirken, artmaktadır. Araştırma bulgularını destekleyen bu çalışmalara benzer diğer çalışmalar da vardır. Buna ek olarak (Clarke, 2010) olumsuz güvenlik iklimi kaza ve yaralanmaları artırırken, fiziksel ve psikolojik esenliği azaltır.

Dahası, güvenlik ikliminin uyumlu olmaktan ziyade güvenlik katılımı olarak güvenlik davranışları ile daha güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu meta-analizler göstermektedir (Griffin ve Curcuruto, 2016; Nahrgang ve ark. 2011). Bu mevcut sonucun mantıksal yanlışlığı göstermektedir ki, bir firma güçlü bir güvenlik ortamına sahip olsa bile; İşyeri yaralanmalarını azaltma yeteneği sadece çalışanların uyumluluğuna değil, aynı zamanda aktif katılımlarına da bağlıdır. Daha yalın bir ifadeyle, kullanılan ölçekler ve literatür de ilgili yazınlar özellikle batılı araştırmacıların geliştirmiş oldukları yapılarla ilişkin yapı geçerliliklerinin Türk kültüründe de geçerli olup olmadığı yönündeki araştırma sorusunun ortaya çıkmasında önemli bir motivasyon teşkil etmektedir. Dolayısıyla, Türk kültürüne ait ve özel ölçekler geliştirmeli.

Araştırma modeli için toplam etkinin standardize olmaması incelendiğinde güvenlik ikliminin ve güvenlik kültürünün işyeri yaralanmaları üzerindeki etkisinde güvenlik davranışlarının aracı etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonuçlar göstermektedir ki mevcut güvenlik iklimi güvenlik davranışlarının düşmesine ve işyeri yaralanmalarının artmasına sebep olmaktadır. Bu şu an işyerindeki güvenlik ikliminin karşılanmadığını veya güvenlik davranışlarını desteklemediğini işyeri yaralanmalarında arttığını gösterdi. Bu, Petitta et al'in (2017) bulguları ile güvenlik ortamı üzerindeki güvenlik ikliminin sadece otokratik bir liderlik tarzı ve onu güçlendirmek için bir güvenlik kültürü olduğunda mükemmel olduğunu savunan bulgular ile uyumludur. Bu görüşe göre, metal-döküm endüstrisinde liderlik tarzının otokratik olmaması gerektiğini savunuyoruz, bu yüzden güvenlik ortamı güvenlik davranışları üzerinde olumlu bir etki yaratmıyor.

Biz güvenlik kültürü ve işyeri yaralanmaları arasında güvenlik davranışlarının aracılık etkisi olduğunu bulduk. Sonuçlar göstermektedir ki, mevcut güvenlik kültürü güvenlik davranışlarının daha yüksek olmasına neden olmaktadır çünkü verimlilik işveren ve çalışanlar için daha önemlidir, güvenlik davranışları ihmal edilmekte, dolayısıyla işyeri yaralanmaları artmaktadır. Fang, WuandWu (2015) güvenlik kültürünün tek başına bir güvenlik davranışı oluşturmak için yeterli olmadığını, onların uyum içinde olması gerektiğini tartışmaktadırlar. Diğerleri (ör. Lu, Hsu ve Lee, 2016), örgütsel liderlik tarzından başka, ulusal kültürün,

güvenlik kültürünün güvenlik davranışlarını nasıl belirleyebileceğini belirlemede önemli bir rol oynadığını iddia etmiştir. Turner, Tucker ve Kelloway (2015) güvenlik ihmalinin çalışanlar arasında mikro kazaların sayısının artmasına yol açtığını buldu. Bu, bu araştırma tarafından dikkate alınmayan bir dizi faktörün mevcut sonuçta önemli bir etkisi olabileceğini göstermektedir. Gelecekteki araştırmalar, liderlik stili, bölgesel veya ulusal kültür, güvenlik uyumu, güvenlik ihmal düzeyi, düzenleyici önlemlerin sıklığı ve ekonomik durumları dikkate alabilir.

Güvenliğin sağlanması noktasında güvenlik iklimi ve güvenlik kültürü son derece önemlidir. Çünkü güvenliğin sağlanamaması durumunda yaşanacak kazalar ve dolayısıyla yaralanmalar işletmeyi hem maddi hem de manevi anlamda büyük sıkıntılara sokacaktır. Bu yüzden işletmelerin güvenlik iklimi ve güvenlik kültürünü benimsemeleri kaçınılmaz olmakla birlikte, iş sağlığı ve iş güvenliği eğitimini daha da sıklaştırmaları gerekmektedir. Hatta bu noktada güvenlik davranışlarının sergilenmesi de güvenlik ortamının sağlanmasına olumlu katkılar sağlayacaktır. Bu çalışmadan bulgular güvenlik iklimi, güvenlik kültürü, güvenlik davranışları ve işyeri yaralanmaları konularında güncel ve güvenilir bilgiler sunması açısından işletmeler için önemlidir. İşletmelerin ve yöneticilerin güvenliğin sağlanması konusunda bu kavramlara daha fazla özen göstereceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Alkış, H. ve Taşpınar, Y. (2012). "İşçi Sağlığı ve İş Güvenliğinde Yeni Yaklaşımlar, Demir Çelik Sektörü Çalışanlarının İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Algısı: Konya Örneği", International Iron& Steel Symposium, 02-04 April 2012, Karabük, Türkiye, 1190-1196.
- Barnes, C.M. ve Wagner D.T. (2009). "Changing to Daylight Saving Time Cuts into Sleepand Increases Workplace Injuries", Journal of Applied Psychology. 94, (5), 1305-1317.
- Baron, Reuben M. and David A. Kenny (1986), "Moderator Mediator Variables Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations", Journal of Personality and Social Psychology, 51 (6), 1173-82.
- Bernard, B. (2014). "Safety Culture As a Way of Responsive Regulation: Proposal for a Nuclear Safety Culture Oversight Model", International Nuclear Safety Journal, vol. 3, issue 2, pp.1-11.
- Beus, J. M .,Bergman, M. E., Payne, S.C. (2010). "The Influence of Organizational Tenure on Safety Climate Strength: A First Look", Accident Analysis and Prevention, 42, 1431-1437.
- Beus, J.M.,McCord, M.A., Zohar, D., (2016). "Workplace Safety: A Review and Research

- Synthesis*”, *Organizational Psychology Review*, Vol. 6(4), 352–381.
- Bjerkkan, A.M., (2010). “*Health, Environment, Safety Culture and Climate- Analyzing the Relationships to Occupational Accidents*”, *Journal of Risk Research*, 13(4): 445-477.
- Clarke S. (2010). “*An Integrative Model of Safety climate: linking psychological climate and work attitudes to individual safety outcomes using meta-analysis*”, *J. Occup. Organ. Psychol.* 83(3):553–578
- Clarke, S., ve Cooper CL. (2004). *Managing the Risk of Workplace Stress: Health and Safety Hazards*. London: Routledge.
- Cooper, D. (2002). “*Safety Culture: A Model for Understanding & Quantifying a Difficult Concept*”, 47 (6), June: 30-36.
- Cooper, M. D. ve Phillips, R.A. (2004) “*Exploratory Analysis of the Safety Climate and Safety Behavior Relationship*”, *Journal of Safety Research*, 35, 497-512.
- Coyle, I.R., Sleeman, S. D., and Adams, N., (1995). “*Safety Climate*”, *Journal of Safety Research*, Vol. 26, No. 4, pp. 247-254.
- Cox, S. ve Flin, R., (1998). “*Safety Culture: Philosopher's Stone or Man of Straw?*”, *Work and Stress*, 12(3), 189–201.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Demir-Çelik Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.
- Dursun, S. (2013) “*İş Güvenliği Kültürünün Çalışanların Güvenli Davranışları Üzerine Etkisi*”, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, Sayfa 61-75.
- Fang, D., Wu, C., and Wu, H. (2015). “*Impact of the Supervisor on Worker Safety Behavior in Construction Projects*”, *Journal of Management in Engineering*, 31(6), 04015001.
- Freeman, D., Garety, P. A., Kuipers, E., Fowler, D., Bebbington, P. E., Dunn, G. (2007). “*Acting on Persecutory Delusions: The Importance of Safety Seeking*”, *Behaviour Research and Therapy*, 45, 89-99.
- Fugas, C. S., Silva, S. A., Meliá, J. L. (2012). “*Another Look at Safety Climate and Safety Behavior: Deepening the Cognitive and Social Mediator Mechanisms*”, *Accident Analysis & Prevention*, 45, 468-477.
- Glendon, A.I. and Litherland, D.K., (2001). “*Safety Climate Factors, Group Differences and Safety Behavior in Road Construction*”, *Safety Science*, 39: 157-188.
- Grebenšek, M. V., Kosel, T. (2015). “*Safety Culture Assessment – Optimization of Existing Practice*”, *International Journal for Traffic and Transport Engineering*, 2015, 5(4): 360 – 370.
- Griffin, M. A. ve Neal, A. (2000). “*Perceptions of Safety At Work: A Framework For Linking Safety Climate To Safety Performance, Knowledge and Motivation*”, *Journal of Occupational Health Psychology*, 5(3): 347-358.
- Griffin, M. A., & Curcuruto, M. (2016). “*Safety climate in Organizations*”, *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*”, 3, 191-212.
- Guo, B. H., Yiu, T. W., González, V. A. (2016). “*Predicting Safety Behavior in the Construction Industry: Development and Test of an Integrative Model*”, *Safety Science*, 84, 1-11.
- Harsini, A. Z. and Ghofranipour F. (2016). “*The Some Antecedents of Safe Behaviors among Employees*”, *SM J Community Medicine*, 2(1): 1017.
- Hemingway, M. A., & Smith, C. S. (1999). “*Organizational climate and occupational stressors as predictors of withdrawal behaviours and injuries in nurses.*” *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 72, 285–299.
- Johnson, S.E., (2007). “*The Predictive Validity of Safety Climate*”, *Journal of Safety Research*, 38: 511–521.
- Kanten, S. (2013) “*The Relationships among Working Conditions, Safety Climate, Safe Behaviors and Occupational Accidents: An Empirical Research on the Marble Workers*”, *The Macrotheme Review*, 2(4), 173-182.
- Kearney, G. D., Rodriguez, G., Quandt, S. A., Arcury, J. T., & Arcury, T. A. (2015). “*Work Safety Climate, Safety Behaviors, and Occupational Injuries of Youth Farmworkers in North Carolina*”, *American Journal of Public Health*, 105(7), 1336-1343.
- Kvalheim, Sverre A., Dahl Qyvind (2016). “*Safety Compliance and Safety Climate: A repeated cross-sectional study in the oil and gas industry*”, *Journal and safety Research*”, 59, 33-41.
- Konya Sanayi Odası (2008). *Konya Ana Metal Sanayi Sektörel Analiz Raporu*, Konya.
- Liu, X., Huang, G., Huang, H., Wang, S., Xiao, Y., & Chen, W. (2015). “*Safety Climate, Safety Behavior and Worker Injuries in the Chinese Manufacturing Industry*”, *Safety Science*, 78, 173-178.
- Lu, C. S., and Yang, C. S. (2011). “*Safety Climate and Safety Behavior in the Passenger Ferry Context*”, *Accident Analysis & Prevention*, 43(1), 329-341.
- Lu, C. S., Hsu, C. N., & Lee, C. H. (2016). “*The Impact of Seafarers’ Perceptions of National Culture and Leadership on Safety Attitude and Safety Behavior in Dry Bulk Shipping*”, *International Journal of e-Navigation and Maritime Economy*, 4, 75-87.
- Masood, R., Choudhry, R.M. (2011) “*Measuring Safety Climate to Enhance Safety Culture in the Construction Industry of Pakistan*”, *CIB W099 Safety and Health in Construction Conference:*

- Prevention: Means to the End of Construction Injuries, Illnesses, and Fatalities, 1243-1249.
- Mearns, K. J., & Flin, R. (1999). "Assessing the State of Organizational Safety—Culture or Climate?", *Current Psychology*, 18(1), 5-17.
- Morrow, S. L., Koves, G. K., & Barnes, V. E. (2014). "Exploring the Relationship between Safety Culture and Safety Performance in US Nuclear Power Operations", *Safety Science*, 69, 37-47.
- Nahrgang, J. D., Morgeson, F. P., & Hofmann, D. A. (2011). "Safety at Work: A Meta-Analytic Investigation of the Link between Job Demands, Job Resources, Burnout, Engagement, and Safety Outcomes", *Journal of Applied Psychology*, 96(1), 71.
- Neal, A. Ve Griffin M.A. (2006) "A Study of the Lagged Relationships Among Safety Climate, Safety Motivation, Safety Behavior, and Accidents at the Individual and Group Levels", *Journal of Applied Psychology*, Vol. 91, No. 4, 946–953.
- Nordlöf, H., Wiitavaara, B., Winblad, U., Wijk, K., & Westerling, R. (2015). "Safety Culture and Reasons for Risk-Taking at a Large Steel Manufacturing Company: Investigating the Worker Perspective", *Safety Science*, 73, 126-135.
- Petitta, L., Probst, T. M., Barbaranelli, C. (2017). "Safety Culture, Moral Disengagement, and Accident Underreporting", *J Bus Ethics*, 141: 489–504.
- Rachman, S., Radomsky, A. S., Shafran, R. (2008). "Safety Behaviour: A Reconsideration", *Behaviour Research and Therapy*, 46, 2, 163-173.
- Reason, J. (1998). "Achieving a Safe Culture: Theory and Practice", *Work & Stress*, Vol. 12, No. 3, 293-306.
- Sadullah, Ö. ve Kanten, S. (2009). "A Research on The Effect of Organizational Safety Climate Upon The Safe Behaviors", *Ege Academic Review*, 9(3): 923-932.
- Salkovskis, P. M. (1991). "The Importance of Behaviour in the Maintenance of Anxiety and Panic: a Cognitive Account", *Behavioral Psychotherapy*, 19, 6-19.
- Schwatka, N. V., & Rosecrance, J. C. (2016). "Safety Climate and Safety Behaviors in the Construction Industry: The Importance of Co-Workers Commitment to Safety", *Work*, 54(2), 401-413.
- Tucker, S., N Turner (2011) "Young Worker Safety Behaviors: Development and Validation of Measures", *Accident Analysis & Prevention*, 43,1, 165-175.
- Turner, N., Tucker, S., & Kelloway, E. K. (2015). "Prevalence and Demographic Differences in Microaccidents and Safety Behaviors among Young Workers in Canada", *Journal of Safety Research*, 53, 39-43.
- Uçkun, C.G., Yüksel, A., Demir, B., Yüksel, İ. (2013). "Kurumsal İtibarın Artırılmasında İş Sağlığı ve Güvenliği Kültürünün Rolü İle Meslek Yüksekokullarında Bulunan İş Güvenliği Uzmanlığı Programının Analizi", *Elektronik Mesleki Gelişim Ve Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 57-67.
- Waehrer, G. M. and Miller T. R. (2009). "Does Safety Training Reduce Work Injury in the United States?", *The Ergonomics Open Journal*, 2, 26-39.
- Williamson, A. M., Feyer A.-M., Cairns, D., Biancotti, D. (1997). "The Development of a Measure of Safety Climate: The Role of Safety Perceptions and Attitudes", *Safety Science* Vol. 25. No. 1-3. pp. 15-27.
- Zhou, Q., Fang, D. and Wang, X., (2008). "A Method to Identify Strategies for the Improvement of Human Safety Behavior by Considering Safety Climate and Personal Experience", *Safety Science*, 46:1406–1419.
- Zhao, X., Lynch Jr, J. G., & Chen, Q. (2010). "Reconsidering Baron and Kenny: Myth sand Truths About Mediation Analysis", *Journal of Consumer Research*, 37(2), 197-206.
- Zohar, D., (1980). "Safety Climate in Industrial Organizations: Theoretical and Applied Implications", *Journal of Applied Psychology*, 65: 96-102.

Yazım Kuralları

anemon, 2018 yılından itibaren Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır. Derginin asıl amacı sosyal bilimler alanında nitelikli akademik çalışmaların yayımlanmasına katkı yapmaktır.

Dergide yayımlanan makaleler yazı işlerinin izni olmaksızın başka hiçbir yerde yayımlanamaz veya bildiri olarak sunulamaz. Kısmen veya tamamen yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden hiçbir yerde kullanılamaz. Dergiye gönderilen makalelerin içerikleri özgün, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makaledeki yazarlar isim sırası konusunda fikir birliğine sahip olmalıdır.

Makalenin hazırlanması sırasında yardımcı olması amacıyla, internet sitemizde yazarlar için linkinin altında yer alan **anemon** Dergisi yazım kurallarına göre hazırlanmış "örnek_makale" dosyasını bilgisayarınıza indirmeniz ve makalenizi bu makaleyi örnek olarak hazırlamanız, düzenlemelerde kolaylık ve zaman tasarrufu sağlayacaktır. Bu makaleyi bilgisayarınıza Word programında şablon (template) olarak kaydederek de makalenizi hazırlayabilirsiniz.

- Makaleler MS Word 2007 veya üstü bir sürümde hazırlanarak gönderilmelidir.
- Sayfa yapısı A4 kâğıdı (210 x 297 mm) boyutunda, MS Word programında, Times New Roman veya benzeri bir yazı karakteri ile 10 punto, tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında üst 2 cm olmak üzere diğer kenarlar için 1.5 cm boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır.
- Yazar(lar)ın ad(lar) ve soyad(lar), kurumsal unvanları; yazar(lar)ın görev yaptığı kurum(lar), e-posta adres(ler) bilgileri ve ORCID nuraları verilmelidir. Ayrıca makalelerde sorumlu yazar belirtilmelidir.
- Makale başlığı, içerikle uyumlu, içeriği en iyi ifade eden bir başlık olmalıdır. Başlık, kalın ve 13 punto büyüklüğünde olmalı ve ilk harfler büyük olacak şekilde sola hizalanarak yazılmalıdır. Makaleler aynı özellikte İngilizce bir başlık/title içermelidir.
- Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 75, en fazla 120 kelimedenden oluşan Türkçe "Öz" bulunmalıdır. Öz içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özün altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 5 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Anahtar kelimeler makale içeriği ile uyumlu ve kapsayıcı olmalıdır. Aynı şekilde makaleler İngilizce bir başlık/title, anahtar sözcükler/keywords ve özet/abstract içermelidir.
- **anemon**'un yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde diğer dillerde yazılmış yazılara da yer verilebilir. Diğer dillerde yazılan makalelerde yazım dili dışında ayrıca Türkçe ve İngilizce başlık, anahtar sözcükler ve öz bulunmalıdır.
- Herhangi bir sempozyum veya kongrede sunulmuş olan çalışmalar kongrenin adı, yeri ve tarihi belirtilerek yayımlanabilir. Bir araştırma kurumu veya fonu tarafından desteklenen çalışmalarda (BAP, TÜBİTAK, Kalkınma Bakanlığı vb.) desteği sağlayan kuruluşun adı ve proje numarası ilk sayfanın altında verilmelidir.
- Makaleler giriş, gelişme ve sonuç yer alacak şekilde hazırlanmalıdır.
- Formüller ve denklemler Math Type ya da Word Denklem Düzenleyici kullanılarak yazılmalıdır.
- Çalışma, dil bilgisi kurallarına uygun olmalıdır. Makalede noktalama işaretlerinin kullanımında, kelime ve kısaltmaların yazımında en son çıkan TDK Yazım Kılavuzu esas alınmalı, açık ve yalın bir anlatım yolu izlenmeli, amaç ve kapsam dışına taşan gereksiz bilgilere yer verilmemelidir. Makalenin hazırlanmasında geçerli bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir.
- Bir makalede sırasıyla özet, ana metnin bölümleri, kaynakça ve (varsa) ekler bulunmalıdır. Makalenin bir "Giriş" ve bir "Sonuç" bölümü bulunmalıdır. "Giriş" çalışmanın amacı, önemi, dönemi, kapsamı, veri metodolojisi ve planını mutlaka kapsamalıdır. Konu gerektiyorsa literatür tartışması da bu kısımda verilebilir. "Sonuç" araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmelidir. Metinde sözü edilmeden hususlara "Sonuç"ta yer verilmemelidir. Belli bir düzen sağlamak amacıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir.
- Tablo/Şekillerin numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo/Şekil numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo/şekil adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Kaynakça verilmesi gereken bir durum varsa tablonun altında metin içi kaynak gösterme formatında verilmelidir.

- Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Makale başlığı dışındaki diğer tüm başlıklar yalnız ilk harfleri büyük, 11 punto (üst 12 nk; alt 6 nk) ve sola hizalı olarak yazılmalıdır. Birinci derece başlıklar koyu karakterde; ikinci derece başlıklar, koyu olmayan; üçüncü derece başlıklar ise koyu olmayan ve italik harflerle yazılmalıdır.

1. Birinci Derece Başlık

1.1. İkinci Derece Başlık

1.1.1. Üçüncü Derece Başlık

- Kaynak göstermede kullanılan format, APA (American Psychological Association) Style 6th Edition'dır. Gerek alıntılmalarda gerekse de kaynakça kısmında yazarlar, Amerikan Psikoloji Derneği'nin yayımladığı Amerikan Psikoloji Derneği Yayın Kılavuzu'nda belirtilen yazım kurallarını ve formatını takip etmelidir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>

(i) Türkçe kitap:

Meriç, C. (2009). *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları.

(ii) Çeviri kitap:

Davison, A. (2006). *Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik*. Tuncay Birkan (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

(iii) Editörlü kitap:

Çetin, İ. (Ed.) (2010). *Dil ve Edebiyat Öğretim Yöntemleri*. İstanbul: Nobel.

(iv) Editörlü kitapta bölüm:

Okçu, M., Aktel, M., & Kerman, U. (2007). İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve "Avrupalılaştırma". İçinde: A. Yılmaz & Y. Bozkurt (Ed.), *Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi* (s.43-67). Ankara: Gazi Kitabevi.

(v) Makale:

Esen, Ö. (2012). Türkiye'de Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracat Üzerine Etkisi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49(568), 87-97.

(vi) Çift yazarlı makale:

Bayrak, M., & Esen, Ö. (2014). Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu ve Çözümüne Yönelik Arayışlar. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(3), 139-158.

Çok yazarlı makale:

Esen, Ö., Aydın, C., & Aydın, R. (2016). Inflation Threshold Effect on Economic Growth in Turkey. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 7(22), 1983-1993.

(vii) Tezler:

Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

(viii) İnternet tabanlı kaynaklar:

Eğilmez, M. (2017). *İşsizlik Niçin Düşmüyor?*. (Erişim: 01.02.2018), <http://www.mahfiegilmez.com/2017/12/issizlik-nicin-dusmuyor.html>

- Metin içi atıflar ilgili bölümde parantez içinde gösterilmelidir.

(i) Tek Yazar İçin: (Soyad, Basım Yılı: Sayfa Numarası)

(ii) Birden Çok Yazar İçin: (Soyad vd., Basım Yılı: Sayfa Numarası)

- Bir yazarın makalesine ulaşılamıyorsa ikincil kaynaklardan alıntı yapan bir kaynağa referans veriliyorsa asıl yararlanılan kaynağa göndermede bulunulur.

(i) "(Aktarılan kaynağın yazarının [veya yazarlarının] Soyadı, Yılı)'dan aktaran" ifadesi getirilerek atıf yapılır. Buna bağlı olarak da kaynakçada sadece ikincil kaynağa yer verilir. (Smith, 1890'dan aktaran: Esen, 2006: 1) gibi

(ii) Smith (1890) her bireyin kendi kârını arttırmaya çalışırken amacı hiç de bu olmadığı halde bütün toplumun zenginliğinin artmasına hizmet ettiğini ve bunu yaptırmanın ise piyasanın gizli eli olduğunu vurgulamaktadır (aktaran: Esen, 2006: 1).

- **anemon**'a yazım kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Dergide intihal denetimi iThenticate programı ile yapılmaktadır ve intihal denetiminde kabul edilebilir benzerlik oranı en fazla %20 olmalıdır.

- Yayın aşamasının ilk adımı için makaleler Online Başvuru Sistemi aracılığıyla yollanmalıdır. Başvurunun hemen ardından elektronik posta adresinize otomatik olarak bir onay mesajı gönderilecektir. Daha fazla bilgi için <http://dergipark.gov.tr/anemon> elektronik adresi aracılığıyla editörümüzle bağlantıya geçilebilir.

Instructions for Authors

anemon is published bimonthly in February, April, June, August, October and December starting from 2018 by Mus Alparslan University. The purpose of the journal is to make contributions to publishing qualified academic studies in social sciences and humanities.

The articles that are published in the journal cannot be published or presented anywhere else unless permission is granted from the editorial board. The articles that are published either partially or completely cannot be used anywhere else unless reference is given. The articles that are sent to the journal has to be authentic, not previously published or sent to be published. The authors of the articles have to have a consensus regarding the order of the authors' names in the article.

If you download the "sample article" that was prepared according to spelling rules and format of the Journal of **anemon** from our website through the link for authors to help you prepare the article, this will save your time and facilitate the preparation process. You can also prepare your article by saving this sample as a template on the Microsoft Word program.

- The articles should be in MS Word 2007 or higher version.
- The layout has to be custom-designed A4 paper (210 x 297 mm). The file format has to be MS Word. The font has to be Times New Roman or a similar one with a size of 10. The file has to have single-line spacing. Page margins have to be 2 cm on the top and 1.5 cm for all the other sides. The pages have to be numbered.
- The articles should include the name(s), surname(s), institutional title(s), institution name(s), e-mail address(es), and ORCID of the author(s). In addition, the corresponding author has to be indicated in the articles.
- The title of the article has to be consistent with the content and must reflect the content in the best way possible. The title has to be boldface with a font size of 13. The first letter of all the words has to be uppercase. The title has to be left-aligned. The articles should have an English title with the same properties.
- The article needs to include an "Abstract" at the beginning not less than 75 words nor longer than 120 words summarizing the content in the most precise and concise way. The abstract must not include references, figures, and table numbers. Leaving a space under the abstract, the author has to add keywords including at least 3 and utmost 5 words. The keywords have to be consistent with the content and should be comprehensive. Similarly, the articles have to include an English title, keywords, and abstract.
- **anemon** is published in Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal. The articles written in other languages have to have Turkish and English titles, keywords, and abstracts in addition to those written in its original language.
- The works that are presented in any symposium or congress can be published after specifying the name, place and the date of the congress. The works (BAP, TUBITAK, Word Bank ect.) that are supported by a research organization or fund have to indicate the name of the supportive organization and the number of the project.
- The articles should be organized as introduction, body, and conclusion. Subtitles and lower-level titles must have a font size of 11 (12 nk before and 6 nk after) and be left-aligned.
- Formulas and equations should be written via Math Type or Word Equation Editor.
- The study has to comply with grammatical rules. The latest Turkish Language Association Spell Check has to be employed regarding the use of punctuation, spelling of the words, and abbreviations. The text is expected to be clear and simple. No expressions out of purpose and scope must be included in the work. The valid scientific methods have to be employed to prepare the article. The content, purpose, scope, justification, etc. of the study have to be provided as much as needed in a certain order.
- An article is expected to include abstract, sections of the main text, references, and appendices (if there is any) respectively. An article has to have an "Introduction" and "Conclusion" sections. The "Introduction" is definitely expected to include the purpose, importance, period, scope, data methodology, and outline of the study. If it is necessary for the subject to be dealt with, literature review can be given in this section as well. The "conclusion" needs to be in compliance with the study's purpose and scope. It needs to be given generally and concisely. The points that are not mentioned within the text must not be included in "conclusion". Headings, titles, and subtitles can be used to organize the text.
- Tables/Figures should be numbered and given with their titles. No vertical lines must be used to draw the tables. Horizontal lines can only be used to separate the subtitles within the table from each other. Table/Figure number has to be at the top left-aligned and non-Italic. The name of tables/figures has to be written with each word having its first letter uppercase. In addition,

tables/figures have to comply with black and white print. If there is anything in the table that requires reference, the references must be given at the bottom of the table with in-text reference format.

- Headings, titles, and subtitles can be used to ensure an ordered information transfer. All the other titles except for the title of the article have to have a font size of 11. First-level titles should be uppercase but boldface; the first letters of all the words in the second-level titles should be uppercase and not boldface; and only the first letters of the words in the third-level titles should be uppercase, and these titles have to be italic. In addition, the titles have to be organized with 6 nk before and after the title.

1. First-Level Title

1.1. Second-Level Title

1.1.1. Third-level Title

- The citation format is APA (American Psychological Association) Style 6th Edition. The authors have to follow the spelling principles and format specified by American Psychological Association in American Psychological Association Publication Manual regarding both quotations and bibliography. For detailed information: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>
- (i) Reference to a book:
Stopford, M. (1997). *Maritime Economics*. New York: Routledge.
- (ii) Translated book:
Davison, A. (2006). *Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik*. Tuncay Birkan (Trans.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- (iii) Reference to a chapter in an edited book:
Esen, Ö., & Aydın, C. (2018). Tunisia. In: S. Özdemir, S. Erdoğan, & A. Gedikli (Eds.), *Handbook of Research on Sociopolitical Factors Impacting Economic Growth in Islamic Nations* (pp. 68-94). USA: IGI Global.
- (iv) Reference to a journal publication:
Esen, Ö. (2016). Security of the energy supply in Turkey: Prospects, challenges and opportunities. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 6(2), 281-289.
- (v) Two authors:
Aydın, C., & Esen, Ö. (2018). Does the level of energy intensity matter in the effect of energy consumption on the growth of transition economies? Evidence from dynamic panel threshold analysis. *Energy Economics*, 69, 185-195.
- (vi) Theses and dissertations:
Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doctoral Dissertation. Erzurum: Atatürk University.
- (vii) Internet Based Sources
IATA (2016). *Annual Reports Review*. (15.10.2017), Retrieved from <https://www.iata.org/about/Documents/iata-annual-review-2016.pdf>
- In-text references have to be indicated in brackets where relevant.
 - (i) For single author: (Surname, Date of Publication: Page Number)
 - (ii) For multiple authors: (Surname et al., Date of Publication: Page Number)
- The manuscripts that comply with the publication principles of **anemon** are passed through plagiarism checking. The journal uses the iThenticate software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. If the similarity level is above 5%, the manuscript is not accepted for publication.
- The articles are sent through Online Application System for the first step of the publication. An automatically-sent confirmation message is sent to your e-mail address upon the completion of the application. For further information, please contact the editor via <http://dergipark.gov.tr/anemon>.

Değerlendirme Süreci

- **anemon**'a gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından bir ön değerlendirmeye tabi tutulur. Dergi kapsamına girmeyen veya bilimsel bir yazı formatına içerik ve şekil şartları açısından uymayan yazılar, hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir ya da bazı değişiklikler istenebilir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçütlerdir.
- **anemon**'a yayın kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde intihal denetimi, iThenticate paket programı aracılığıyla gerçekleştirilmekte ve intihal denetiminde, benzerlik oranının %20'nin üstüne çıkmaması gerekmektedir. İlgili çalışmada herhangi bir intihale rastlanmadığı takdirde değerlendirilmek üzere o alandaki çalışmalarıyla tanınmış iki hakeme gönderilir. **anemon** Dergisi, sürecin her aşamasında, hakem ve yazarların isimlerinin saklı tutulduğu çift-kör hakemlik sistemini kullanmaktadır. Hakem raporları beş yıl süreyle saklanır. Makaleyi değerlendiren iki hakemden birisinin olumlu diğerinin olumsuz rapor vermesi durumunda makale üçüncü hakeme gönderilmekte veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı vermektedir.
- **anemon**'a gönderilen çalışmalarda yazarlar, hakem ve Yayın Kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Dergideki hakemlik sürecinde, akademik unvana sahip kişilerin yayınları için ancak eşit ya da üst derecede akademik unvana sahip kişiler hakem olabilir.
- **anemon**'un hakem değerlendirme süreci, normal koşullarda editör tarafından ön değerlendirme aşaması bir hafta; hakem değerlendirme süreci de 8 hafta olarak planlanmaktadır. Ancak hakemlerden zamanında dönüş olmaması nedeniyle yeniden hakem atama vb. nedenlerden dolayı hakem değerlendirme süreci uzayabilmektedir.
- **anemon**'a makale gönderen yazar/yazarlar, Derginin söz konusu hakem değerlendirme koşullarını ve sürecini kabul etmiş sayılırlar.
- **anemon**'da yayımlanmasına karar verilen (kabul edilen) çalışmaların telif hakkı, Muş Alparslan Üniversitesine devredilmiş sayılır.

Peer Review Process

- The papers that are sent to **anemon** are subjected to preliminary assessment by the Editorial Board to see whether the work complies with the principles of the journal. The papers that are out of the scope of the journal or do not comply with the format of a scientific text either in terms of content or style are either rejected or demanded to be corrected prior to peer-review process. Academic objectivity and scientific quality are the most important criteria for the assessment of the articles that are submitted to be published.
- The articles that comply with the publication principles of **anemon** are passed through plagiarism checking. Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University uses the iThenticate software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. The journal allows an overall similarity of 20% for a manuscript to be considered for publication. After determining an acceptable similarity rate, the article is sent to two reviewers who are known for their studies in the relevant field. **anemon** employs double-blind review system in which the names of neither the reviewers nor the authors are disclosed in any of the phases of the process. Reviewer reports are saved for five years. If one of the reviewers gives positive feedback while the other gives negative feedback, the article is sent to a third reviewer or Editorial Board examines the reviewer reports to make the final decision.
- The authors submitting papers to **anemon** take into account the criticisms and suggestions of the reviewers and the Editorial Board. The authors also have the right to object to the points with which they disagree. In the reviewing process, the publications of people with academic titles are only reviewed by academics of either an equal or a higher degree.
- Assessment process of **anemon** may sometimes take long periods of time due to undesired reasons. Normally, preliminary assessment by the editor takes a week while reviewer's assessment period takes 8 weeks. However, reviewer assessment process may get longer when reviewers do not respond on time or in cases of appointing a new reviewer and so on.
- The author/authors submitting papers to **anemon** is/are considered to have accepted the aforementioned reviewing conditions and process of the journal.
- The copyrights of the works that are decided to be published (accepted) in **anemon** are transferred to Muş Alparslan University.

Yayın İlkeleri

- **anemon**, ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan, sosyal bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları, bilimsel bir yaklaşımla ele alarak sosyal bilimler alanlarındaki çalışmaların niteliğinin yükselmesine, yöntem ve uygulamaların gelişmesine, kuram ve uygulama alanlarındaki çalışmalar arasında iletişimin güçlenmesine ve sosyal bilimler alanındaki literatürün zenginleşmesine katkı sağlamak amacıyla yayımlanmaktadır.
- **anemon**'da, dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb. tüm sosyal bilimlere ait özgün ve nitelikli bilimsel çalışmaları destekleyerek bilim camiasında üretilen bilgileri akademisyenlerin ve kamuoyunun istifadesine sunmak amacıyla yeni ve özgün çalışmalara yer verilmektedir.
- **anemon**'a gönderilecek çalışma, alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir yazı olmalı ya da daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, konuya dair yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir inceleme olmalıdır.
- **anemon**'a gönderilecek yazılar makale, çeviri ve kitap tanıtımı türünde olmalıdır. Dergimize gönderilen çeviri yazılar için, makale sahibinin yayın izni ve orijinal metin gereklidir.
- **anemon**'un yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir; ancak her sayıda derginin sayfa sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki yazılara da yer verilebilir.
- **anemon**'a gönderilmeden önce akademik çalışmalar, söz konusu dili iyi düzeyde konuşan editörler tarafından düzenlenmeli ve kontrol edilmelidir. Ayrıca bu durum belgelendirilmelidir (Türkçe hazırlanan çalışmalar hariç).
- **anemon**'a gönderilen çalışmalar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ve halihazırda yayımlanmak üzere sunulmamış olmalıdır. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, durum açıkça belirtilmek şartıyla dergiye gönderilebilir.
- **anemon**, Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.
- **anemon**'a gönderilen yazılara telif hakkı ödenmez. Yayımlanan makalelerin telif hakkı Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne aittir.
- **anemon**'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
- **anemon**'da yer alan yazılardaki görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı olduğu kurumların görüşlerini yansıtmaz.
- **anemon**'a gönderilen çalışmalar, TÜBİTAK ULAKBİM'in DergiPark Sistemi (UDS) üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir. Bu sisteme <http://dergipark.gov.tr/anemon> da yer alan "Kullanıcı Sayfası/Yeni Gönderi" linkinden ulaşılabilir. Söz konusu sisteme kayıt yapıp makale gönderildikten sonra hakem süreciyle ilgili gelişmeler ve hakem değerlendirme raporları yazarlar tarafından kolaylıkla takip edilebilir.

Editorial Principles

- **anemon** is an international peer-reviewed journal that publishes authentic and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences. It is published to contribute to raising the quality of the social sciences studies, development of methods and practices, to strengthen the communication between theoretical and practical studies, and to enrich the literature.
- **anemon** supports all the authentic and qualified scientific studies in the social sciences field including business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology etc. It publishes new and authentic works to offer the knowledge produced by scientific circles for the benefit of academics and public.
- The works that are sent to **anemon** must be either an authentic work to eliminate a lack in the literature or a review assessing the previously-published works and suggesting relevant, new, and noteworthy opinions.
- The texts that are sent to **anemon** include articles, translations, and book promotions. For the translated texts, publication permission of the owner of the article and the source text are required.
- Publication languages of **anemon** are Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal.
- Before academic studies submitted to **anemon**, they should be proofread and edited by native the language-speaking editors related to language used in the paper. This should also be documented (excluding study prepared in Turkish language).
- The works that are sent to **anemon** must not be published previously anywhere. They have to be ready for publication. The papers that have previously been presented in a scientific meeting can be sent to the journal if it is clearly indicated.
- **anemon** is regularly published bimonthly in February, April, June, August, October and December by Muş Alparslan University.
- No copyright payment is made for the papers that are sent to **anemon**. The copyrights of the works that are published in the Journal are transferred to Muş Alparslan University Journal of Social Sciences (**anemon**).
- Scientific and legal liabilities of the articles published in **anemon** belong to the authors.
- All the opinions and ideas indicated in the articles that are published in **anemon** are authors' personal opinions and do not reflect the opinions of the Journal or the affiliated institutions by any means.
- The works that are sent to **anemon** are sent to TUBITAK ULAKBİM's DergiPark System (UDS) in electronical environment. This system can be accessed via <http://dergipark.gov.tr/anemon> under the link "User Page/New Submission". After registering in the system and submitting the paper, the developments regarding the reviewing process and reviewer reports can be followed by the authors.

Yazışma Adresi / Address

Anemon Dergi Editörlüğü

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

49250 – MUŞ/TÜRKİYE

Tel: 0 436 249 49 49 / 3622 - Fax: 0 436 249 10 22

Web: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

e-mail: anemon@alparslan.edu.tr